

Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς ὡς κριτικὸς
φιλόλογος καὶ ἐκδότης: ἓνα κεφάλαιο
στὴν ἱστορία τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν
στὴν Εὐρώπη τοῦ 19ου αἰῶνα
(τὸ χφ. Χίου 490)

διδακτορική διατριβή

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Ἀθήνα 2004

Περιεχόμενα

ΤΙΤΛΟΣ	ΣΕΛΙΔΕΣ
Περιεχόμενα	1
Πρόλογος	2
Βιβλιογραφία	3
Εισαγωγικά: Ιστορικές και φιλολογικές φιλοδοξίες	104
Κεφάλαιο πρώτο: Η φιλολογική διαδρομή του Κοραή	108
1.0. Εισαγωγή	108
1.1. Οι πληροφορίες για τη φιλολογική κατάρτιση του Κοραή	109
1.2. Οι σχέσεις του Κοραή με άλλους λογίους	129
Κεφάλαιο δεύτερο: Ο Κοραής ως κριτικός φιλόλογος και εκδότης. Τò χφ. Χίου 490	140
2.0. Εισαγωγή	140
2.1.0. Η ένασχόληση του Κοραή με τους Έλληνες Κλασικούς: οι εκδόσεις του και οι παρασελίδες σημειώσεις του σε βιβλία άλλων φιλολόγων	140
2.1.1. Οι εκδοτικές αρχές της Ελληνικής Βιβλιοθήκης και των λοιπών φιλολογικών εκδόσεων του Κοραή	156
2.1.2. Τα Προλεγόμενα ως φιλολογικό δοκίμιο	192
2.1.3. Η λεξικογραφική μέριμνα του Κοραή ως παραπληρωματική του εκδοτικού έργου	196
2.1.4. Η ιδιαιτερότητα της φιλολογικής αλληλογραφίας του Κοραή	200
2.2. Ο Κοραής και οι Έβδομήκοντα (από τò χφ. Χίου 490)	202
2.3. Ο Κοραής και η παλαιότερη θεωρία της Κριτικής του κειμένου	231
2.4.0. Περιγραφή και αναλυτικά περιεχόμενα του χφ. Χίου 490. Οι διορθώσεις του Κοραή στο χφ. Χίου 490 (κυρίως τò 7ο μέρος του)	285
2.4.1. Περιγραφή και αναλυτικά περιεχόμενα του χφ. Χίου 490	287
2.4.2. Η ιστορία και η έρευνα του χφ. Χίου 490	295
2.4.3. Η χρονολόγηση του χφ. Χίου 490	297
2.4.4. Η σημασία του χφ. Χίου 490 για την Κοραϊκή μεθοδολογία	302
2.5. Αξιολόγηση των κριτικών διορθώσεων του Κοραή από τò χφ. Χίου 490	303
Κεφάλαιο τρίτο: Η θέση του Κοραή στην ιστορία της ευρωπαϊκής κλασικής φιλολογικής επιστήμης. Η αξιοποίηση της συνεισφοράς του από τη νεοελληνική επιστήμη της Κλασικής Φιλολογίας	308
3.0. Εισαγωγή	308
3.1. Inter quatuorviros in re critica summos: οι κρίσεις των Ευρωπαίων φιλολόγων για τόν Κοραή	308
3.2. Πατριάρχης της ελληνικής φιλολογίας: οι κρίσεις των Ελλήνων φιλολόγων για τόν Κοραή	329
3.3. Από τόν Κοραή στόν Κόντο και στόν Συκουτρή	334
3.4. Η αξιοποίηση της Κοραϊκής συνεισφοράς από τη νεοελληνική επιστήμη της Κλασικής Φιλολογίας	340
Επίμετρο (Κατάλογος των κριτικών επιστάσεων του Κοραή στο χφ Χίου 490)	[348]

Πρόλογος

Ἡ συγκείμενη ἀπὸ τρία κεφάλαια καὶ ἓνα ἐπίμετρο διδακτορικὴ διατριβὴ ὑποβάλλεται στὸ Τμῆμα Μεθοδολογίας, Ἱστορίας καὶ Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης (Μ.Ι.Θ.Ε.) τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ περιεχόμενό της θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐλάχιστη συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὴ νεώτερη Ἑλλάδα καί, ἐπιπλέον, στὴν Εὐρώπη τοῦ 19ου αἰ. ὡς alma mater τῶν συστηματικῶν κλασικῶν σπουδῶν: ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς κριτικὸς φιλόλογος καὶ ἐκδότης, ἓνα φιλολογικὸ κεφάλαιο στὸ εὐρωπαϊκὸ στερέωμα.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὶς εὐγνώμονες εὐχαριστίες μου σὲ ἐκείνους ποὺ συνετέλεσαν μὲ τὴν ἐνεργητικὴ παρουσία καὶ συμπαράστασή τους στὸ προκείμενο ἐγχείρημα.

Πρέπει νὰ εὐχαριστήσω τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴ παρακολούθησης τῆς διατριβῆς μου, γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθικὴ συμπαράστασή της: τοὺς Καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μ. Ζ. Κοπιδάκη (Ἐπόπτη), Γ. Α. Χριστοδούλου (μέλος) καὶ Φώτιο Α. Δημητρακόπουλο (μέλος). Ἰδιαίτερος πρέπει νὰ εὐχαριστήσω τὸν Καθηγητὴ Γεώργιο Α. Χριστοδούλου, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἐπιστήμονα (*magistrum carissimum* ὅπως ἔλεγε κι ὁ Κοραῆς γιὰ τὸν Keun). Χωρὶς τὴν παραμικρὴ διάθεση φρασεολογικῆς ἀβροφροσύνης ἐκφράζω τὶς εὐχαριστίες μου στὸν μυητὴ μου στὰ Κοραϊκὰ καὶ Παπαδιαμαντολογικὰ, Ἱστοριοφιλολογικὰ καὶ Κειμενοκριτικὰ, διότι διέδесе στὸ πρόσωπό μου ὀράματα, πίστη, γνώσεις, ἐγχειρίδια, φωτοτυπίες χειρογράφων, προσωπικὲς σημειώσεις καὶ ἀτέλειωτες ὥρες γιὰ ἀνεξάντλητες συζητήσεις καὶ συμβουλές. Δὲν εἶμαι οὔτε σήμερα βέβαιος κατὰ πόσο τὸ ἄξιζα ἢ κατόρθωσα, καὶ στὸ ἐλάχιστο, νὰ φανῶ ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν του. Δῶν αὐτῷ Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν αὐτοῦ πληρώσαι.

Ἀκόμη, εὐχαριστίες ὀφείλονται στοὺς πανεπιστημιακοὺς Καθηγητὲς π. Γ. Δ. Μεταλληνό, Ν. Νικολάου καὶ Στ. Φασουλᾶκη, στοὺς φιλολόγους ἐρευνητὲς Τρ. Σκλαβενίτη καὶ Ἐμμ. Φραγκίσκο, καὶ στὸν ἐβραϊολόγο ἀρχιμ. Σάββα Δαμασκηνό, γιὰ τὸ βιβλιογραφικὸ ὕλικό ποὺ ἀφειδώλευτα μοῦ προμήθευσαν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀνεκδότου ὕλικου Κοραϊκῶν χειρογράφων, στὸ ὁποῖο βασίζεται ἡ μελέτη μου, συγκεντρώθηκε (σὲ μικροταινίες, φωτογραφίες καὶ φωτοτυπίες) ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Γ. Α. Χριστοδούλου, χάρις στὴ χρηματοδότηση εἰδικοῦ προγράμματος («Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς διορθωτὴς τῶν κλασικῶν κειμένων») ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Μεσογειακῶν Σπουδῶν (τοῦ Ἰδρύματος Τεχνολογίας καὶ Ἐρευνας) τῆς Κρήτης καὶ μοῦ παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο πρὸς ἀντιβολὴ καὶ μελέτη. Θὰ ἦταν παράλειψή μου νὰ μὴν εὐχαριστήσω ἐπίσης: τὸ Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε. γιὰ τὶς μικροταινίες μὲ ὕλικό ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη Κοραῆ τῆς Χίου· τὴ Διεύθυνση καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἰδρύματος «Θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης» (Θ.Ε.Γ.)· τὴ Διεύθυνση καὶ τὸ προσωπικὸ τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ τῆς Χίου, τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, τῆς Βιβλιοθήκης Blegen στὴν Ἀμερικανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τῆς Βιβλιοθήκης στὴν Ἀγγλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου Goethe Inter-Nationes παρ. Ἀθηνῶν, καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ King's College τοῦ Λονδίνου.

Γιὰ τὰ λάθη καὶ τὶς ἀτέλειες ἐννοεῖται πὼς εὐθύνεται ἀποκλειστικῶς ὁ συντάκτης τῆς ἐργασίας. Γιὰ τὶς διαφαινόμενες φιλοδοξίες ἐνὸς Κοραϊστῆ ἰσχύει τὸ παροιμιώδες σκῶμμα τοῦ Ἀθήναιου κατὰ τῶν ἰατρῶν καὶ τῶν γραμματικῶν (τὸ ὁποῖο μνημονεύει ὁ Κοραῆς): «εἰ μὴ ἱατροὶ ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἦν τῶν γραμματικῶν μωρότερον». Τέλος, ἀλλ' ὄχι πάντων, δὲν μπορῶ νὰ μὴν εὐχαριστήσω τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς μου· ὑπέμειναν τὴν ἐρευνητικὴ ἀπουσία μου, ἀπουσία ἀπὸ νομὲς ἐμπειριῶν ζωῆς.

N. A. E. K.

Βιβλιογραφία¹

Α. Έργογραφία Άδαμαντίου Κοραΐ

- ΚΟΡΑΗΣ Όρθ. Διδ. 1782 [1995] > Όρθόδοξος Διδασκαλία, εΐτουν Σύνοψις τής Χριστιανικής Θεολογίας, συγγραφέισα παρά του σοφωτάτου και πανοσιωτάτου έν ίερομονάχοις κυρίου Πλάτωνος, πρώην Αρχιμανδρίτου τής έν Τροϊτζη μονής, τανυν δέ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόσχας, και μεταφρασθεΐσα πρώτον μέν έκ τής Ρωσικής εις τήν Γερμανικήν, νυν δέ έκ τής Γερμανικής εις τήν Έλληνορωμαϊκήν διάλεκτον ή προσετέθησαν σημειώσεις διάφοροι και προδιοΐκησις περι Κατηγήσεως παρά του μεταφραστου προσφώνηθεΐσα υπ' αυτου εις τον συγγραφέα, Έν Λιψία τής Σαξωνίας, παρά Ιωάννη Γόττλοπ Έμμανουήλ Βρεΐτκοπφ έτει 1782 [άνατ.²: υπό Κ. Τυπάλδου, Έν Κερκύρα, 1827· τυπογρ. Γ. Φραντζή, Έν Μονάχω τής Βαυαρίας, 1834· Έλλην. Τυπογρ. Παναγίου Τάφου, Έν Κωνσταντινουπόλει 1835· υπό Ανδρέου Κορομηλά, Έν Αθήναις, 1836, 1837, 1848, 1851, 1884· υπό Α. Τερζάκη και Θ. Ρωμαίου, Έν Κερκύρα 1854· υπό Στ. Ραφτάνη, Έν Ζακύνθω 1867· υπό Ιωάννου Αθανασιάδου, Έν Τριπόλει 1870 τελευταία έπανέκδ. τής 4^{ης} στερεότυπης έκδ. του Ανδρ. Κορομηλά (Έν Αθήναις, 1851) Πλάτωνος Μητροπολίτου Μόσχας Όρθόδοξος Διδασκαλία ήτοι Σύνοψις τής Χριστιανικής Θεολογίας, Μετάφρασις υπό ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Κατά τήν Δ' έκδοσιν του έτους 1851, Θεσσαλονίκη: Έκδόσεις Βασ. Ρηγοπούλου, 1995]
- ΚΟΡΑΗΣ Σύνοψις 1783 > Σύνοψις τής Ίερās Ιστορίας και τής Κατηγήσεως, τυπωθεΐσα νυν πρώτον εις χρήσιν των κοινων σχολειων του Έλληνικου Γένους, Ένετίησι: Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι, 1783
- ΚΟΡΑΗΣ Μ. Κατήχ. 1783 > Μικρά Κατήχησις ήτοι γνησία και σύντομος Όμολογία τής μη ήνωμένης θρησκείας των Γραικων, Εΐς χρήσιν των μη ήνωμένων Ίλλυρικων, Σέρβων και Βλάχων παιδιων, Συντεθεΐσα και κυρωθεΐσα υπό τής έν Καρλοβίτζη έν έτει 1774 συναδρυσθεΐσης των μη ήνωμένων Έπισκόπων Συνόδου και τυπωθεΐσα κατά το αυτό έτος εις Ίλλυρικήν, Βλαχικήν και Γερμανικήν διάλεκτον, έν Βιέννη τή Αουστρική, Μεταφρασθεΐσα δέ νυν από τής Γερμανικής εις τήν Έλληνορωμαϊκήν διάλεκτον, Ένετίησι: Παρά Νικολάω Γλυκει τω έξ Ιωαννίνων, 1783
- ΚΟΡΑΗΣ Pyretol. 1786 > Pyretologiae Synopsis quam peritissimis rei medicae, inclytaeque Universitatis Monspeliensis Professoribus Regiis, N. N. D. D. PAUL JOSEPH DE BARTHEZ, cancellario et judice, FR. DE LAMURE, decano, GASP. JOAN. RENÉ, pro-decano, ANTONIO GOUAN, FR. BROUSSONET, FR. VIGAROUS, JOAN. SABATIER, JOAN. CAROL. DE GRIMAUD, et HENR. LUDOV. BRUN, decani coadjutori, Theseos vice impugnandam obtulit, mense Julio praesentis anni pro prima Apollinari Laurea consequenda, Auctor DIAMANTES CORAY, Patria Snyrnensis, natione Graecus, Artium Liberalium Magister, et in eadem Universitate Medicinae Alumnus, Monspelii: Apud Joannem Martel, natu majorem, Regis, Occitaniae Comitiorum, Universitatisque Typographum, 1786
- ΚΟΡΑΗΣ Med. Hipp. 1787 [1991] > Medicus Hippocraticus, sive De Praecipuis Officiis Medici ex primo Hippocratis aphorismo deductis; Oratio ab auctore D. CORAY Smyrnensi, in inclyta

¹ Έκάστου βιβλιογραφικου λήμματος προηγείται το siglum, με το οποίο αναφέρονται οι παραπομπές στις υποσημειώσεις της διατριβής. Στο Α' και στο Γ' μέρος της Βιβλιογραφίας ανάμεσα στα λήμματα και στα sigla παρεμβάλλεται το ακόλουθο σύμβολο-δείκτης προς τα δεξιά (>). Όσον αφορά το Β' μέρος, δεν χρησιμοποιούνται ειδικά sigla, αφού οι παραπομπές γίνονται βάσει των εκδοτών (σπαν. των ονομάτων των εκδόσεων) και της χρονολογίας έκδοσης.

² Για τις άνατυπώσεις των έργων του Κοραΐ βλ. Α. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Ό Άδαμάντιος Κοραΐς και ή έλευθερία των Έλλήνων, Έκδοσις νέα μετά συμπληρώσεων, Αθήναι: Έκδ. Εϋτ. Γ. Βαγιονάκη, 1979, σσ. 618-646.

Universitate Monspeliensi, habita, pro gradu Doctoratus consequendo, Monspeli: Apud Joannem Martel, natu majorem, Regis, Occitaniae Comitiorum, Universitatisque Typographum, 1787 [ἀνατ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ *Medicus Hippocraticus*, εισαγ. Σ. Φασουλάκης, Χίος: Ἱατρικὸς Σύλλογος Χίου, 1991]

● ΚΟΡΑΗ *Emend. Hipp. 1792 καὶ 1797* > *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus: Accedunt pro speciminibus CORAYII emendationes in Hippocratem; VULCANII, CASAUBONI, UPTONI, SANOTAMANDI, JORTINI notae in Arist. De Poet. Varias lect. et suppl. Q. CURTII, Varias lect. et suppl. Procli Lycii, Anecdota Graeca Procli et Tzetzi, Oxonii: veneunt apud J. Fletcher, et J. Cooke; London: P. Elmsly, [τόμ.] 1, 1792, σσ. 11-23 [«Corayii Emendationes in Hippocratem»] – [τόμ.] 2, 1797, σσ. 1-11*

● De ANCORA *Ξενοκρ. 1794* > *Ξενοκράτους Περί τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς. Xenocratis De alimento ex aquatilibus, cum Latina interpretatione JO. BAPT. RASARII, Scholiis CONRADI GESNERI, & Notis integris JO. FRIDERICI FRANZII. Accedunt Novae variantes Lectiones ex Codd. Mss. depromptae, & Animadversiones DIAMANTIS CORAY nunc primum editae; itemque Adnotationes in Auctorem, Additamenta in Glossarium FRANZII hodiernam Ichthyologiam illustrantia, & Lucubratio de Piscium Esu CAIETANI DE ANCORA, Neapoli: Typis Regiis, 1794* [οἱ «Diamantis Coray Smyrnaei Doctoris Medici Montspeliensis Animadversiones ad libellum Xenocratis Περί τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς» στίς σσ. 135-182]

● LEVESQUE *Θουκ. I-IV 1795* > *Histoire de Thucydide, fils d'Olorus, Traduite du Grec par P.-C. LEVESQUE, Tom. 1-4, A Paris: Chez les Éditeurs J. B. Gail & P. F. Aubin, 1795* [στίς ἐπιτασσόμενες Notes critiques κάθε τόμου παρατίθενται κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ, λ.χ. στίς σσ. 313, 315-319, 322, 327, 328, 332, κ.ἄ.]

● ΚΟΡΑΗ *Ἀδελφ. διδ. 1798* > *Ἀδελφικὴ διδασκαλία πρὸς τοὺς εὕρισκομένους κατὰ πᾶσαν τὴν Ὠθωμανικὴν ἐπικράτειαν Γραικοὺς, Εἰς ἀντίβρῃσιν κατὰ τῆς ψευδωνύμως ἐν ὀνόματι τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς διδασκαλίας, Ἐν Ρώμῃ: Ἐν ἔτει Α. τῆς Ἐλευθερίας (1798)*

● ΚΟΡΑΗ *Θεοφρ. 1799* > *Les Caractères de Théophraste, d'après un manuscrit du Vatican contenant des Additions qui n'ont pas encore paru en France, Traduction nouvelle, avec le texte grec, des notes critiques, & un discours préliminaire sur la Vie & les Écrits de Théophraste, Par CORAY, [...], A Paris: Chez J. J. Fuchs, Libraire, [...] De l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, L'An VII (1799)*

● ΚΟΡΑΗ *Ἱπποκρ. Ἀέρ. I-II 1800* > *Ἱπποκράτους Περί ἀέρων, ὑδάτων, τόπων/Traité d'Hippocrate des airs, des eaux et des lieux; traduction nouvelle, Avec le texte grec collationné sur deux manuscrits, des notes critiques, historiques & médicales, un discours préliminaire, un tableau comparatif des vents anciens & modernes, une carte géographique, & les index nécessaires, Par CORAY, [...], Tome premier, A Paris: De l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1800 – Tome second, A Paris: De l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, L'An IX. 1800*

● ΚΟΡΑΗ *Ἄσμα 1800* > *Ἄσμα Πολεμιστήριον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μαχομένων Γραικῶν, Ἐν τῇ κατ' Αἰγυπτὸν Ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ, 1800*

● ΚΟΡΑΗ *Σάλπισμα 1801* > *Σάλπισμα Πολεμιστήριον, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ: Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθωνίου, 1801*

● ΚΟΡΑΗ *Βεκκ. 1802 καὶ 1823* > *Περί ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν, πολιτικῶς θεωρουμένων σύγγραμμα ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ, Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης, καὶ διὰ σημειώσεων ἐξηγηθὲν ὑπὸ Δ. ΚΟΡΑΗ, Ἱατροῦ καὶ μέλους [...], Ἐν Παρισίοις: De l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1802* [2^η ἐκδ.: ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ, *Περί ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν, μεταφρασμένον ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν, Δευτέρα ἐκδοσις, διορθωμένη καὶ αὐξημένη με σημειώσεις καὶ πίνακα στοιχειακόν εἰς τὴν ὁποίαν ἐπροστέθη καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς πρὸς*

τὸν μεταφραστὴν ἐπιστολῆς τοῦ Μορελλέτου, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1823]

● ΚΟΡΑΗΣ Λόγγ. 1802 > Λόγγου Ποιμενικῶν τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην, Ἐν Παρισίοις: Petrus Didot, natu major, in Aedibus Palatinis Scientiarum et Artium, 1802

● ΚΟΡΑΗΣ Mémoire. 1803 > Mémoire sur l'état actuel de la civilisation de la Grèce, Lu à la Société des Observateurs de l'homme, le 16 Nivôse, an XI (6 Janvier 1803), Par CORAY, Docteur et Médecine, et Membre de ladite Société, Paris 1803

● ΚΟΡΑΗΣ Ἡλιόδ. I-II 1804 > Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα, ἃ χάριν Ἑλλήνων ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων, προσθεῖς καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμιότου συλλεγείσας, τέως δὲ ἀνεκδότους, διαφόρους γραφάς, προτροπῇ καὶ δαπάνῃ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου, ὁ Δ. ΚΟΡΑΗΣ, Μέρος Α, περιέχον τὸ τοῦ Ἡλιοδώρου κείμενον, Ἐν Παρισίοις: παρὰ Ι. Μ. Ἐβεράρτῳ τῷ Τυπογράφῳ, 1804 – Μέρος Β, περιέχον τὰς εἰς τὸν Ἡλιοδῶρον σημειώσεις, Ἐν Παρισίοις: παρὰ Ι. Μ. Ἐβεράρτῳ τῷ Τυπογράφῳ, 1804 [Παράφραση τῶν Κατὰ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιοδώρου, Σμύρνη 1843]

● ΚΟΡΑΗΣ Πρόδρ. 1805 > Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, περιέχων Κλαυδίου Αἰλιανοῦ τὴν Ποικίλην Ἱστορίαν, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ σφωζόμενα, οἷς προσετέθησαν καὶ βραχεῖαι σημειώσεις καὶ στοχασμοὶ Αὐτοσχέδιοι περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης [...], Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1805 [Ἀνατύπωσις ὑπὸ Ἀ. Πουλῆ, Ἀθήναι 1841]

● ΚΟΡΑΗΣ Γραικ. 1805 > Τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις; Διάλογος δύο Γραικῶν κατοίκων τῆς Βενετίας, Ὃταν ἤκουσαν τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, Εἰς τὴν Βενετίαν: Ἐκ τῆς τυπογραφίας Χρυσίππου τοῦ Κριτοβούλου, Μηνὸς Δεκεμβρίου ἔτους 1805

● ΚΟΡΑΗΣ Strab. I-V 1805 -1819 > Géographie de Strabon, traduite du grec en français [par de LA PORTE DU THEIL et CORAY, avec des notes par GOSSELIN], Tome I, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1805 – Tome II, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1809 – Tome III, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1812 – Tome IV, 1re partie, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1814 – Tome IV, 2e partie, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1816 – Tome V, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1819

● ΚΟΡΑΗΣ Ἰσοκρ. I-II 1807 > Ἰσοκράτους λόγοι καὶ ἐπιστολαί, μετὰ σχολίων παλαιῶν: οἷς προσετέθησαν σημειώσεις, καὶ τῶν Αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ἀκολουθία. [...], Μέρος πρῶτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πρῶτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1807 – Μέρος δεύτερον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δεύτερος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1807

● JACOBS Ἀθήν. 1809 > Additamenta animadversionum in Athenaei Deipnosophistas; in quibus et multa Athenaei [...] auctore FRID. JACOBS, Jenae 1809 [πολλὰς σημειώσεις ἀνήκουν στὸν Κοραῆ]

● ΚΟΡΑΗΣ Πλουτ. Βίοι I-VI 1809-1814 > Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι, Μέρος πρῶτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τρίτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1809 – Μέρος δεύτερον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τέταρτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1810 – Μέρος τρίτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πέμπτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1811 – Μέρος τέταρτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕκτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1812 – Μέρος πέμπτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕβδομος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1813 – Μέρος ἕκτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ὄγδοος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Μ. Ἐβεράρτου, 1814

- ΚΟΡΑΗΣ Πολύαιν. 1809 > Πολυαίνου Στρατηγημάτων βίβλοι ὀκτώ. [...], [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πρῶτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1809
- ΚΟΡΑΗΣ Αἴσωπ. 1810 > Μύθων Αἰσωπειῶν Συναγωγή. [...], [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δεύτερος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1810
- ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I-IV 1811-1820 > Ὅμηρου Ἰλιάδος ῥαψωδία Α, μετ' ἐξηγήσεων παλαιῶν καὶ νέων. Ἐκδόσις Βολισσία, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1811 – Ὅμηρου Ἰλιάδος ῥαψωδία Β, μετ' ἐξηγήσεως παλαιῶν καὶ νέων. Ἐκδόσις Βολισσία, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1817 – Ὅμηρου Ἰλιάδος ῥαψωδία Γ, μετ' ἐξηγήσεως παλαιῶν καὶ νέων. Ἐκδόσις Βολισσία, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1818 – Ὅμηρου Ἰλιάδος ῥαψωδία Δ, μετ' ἐξηγήσεως παλαιῶν καὶ νέων. Ἐκδόσις Βολισσία, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1820 [ἀναδ. ἀπὸ τὰ ἀνωτ. Προλεγόμενα τὸ ἀφήγημα Ὁ Παπατρέχας στὴν ἔκδ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗΣ Ὁ Παπατρέχας, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΔΠ 3, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1992]
- ΚΟΡΑΗΣ Ἱεροκλ. 1812 > Ἱεροκλέους Φιλοσόφου ἀστεία, οἷς προσετέθησαν βραχεῖαι σημειώσεις, καὶ τινὰ τῶν Ἰταλικῶν νεωτέρων ἀστείων, ὑπὸ Μ. τοῦ Χίου [i.e. ΑΔ. ΚΟΡΑΗ], Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1812
- ΚΟΡΑΗΣ Ξενοφ. Γαλ. 1814 [1998] > Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς, οἷς προστέδονται σημειώσεις καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως προλεγόμενα, [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τρίτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1814 [ἐπανέκδ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς (ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1814), Εἰσαγωγή Γ. Α. Χριστοδούλου, Χίος 1998]
- ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. I-IV 1815-1819 > Στράβωνος Γεωγραφικῶν βιβλία ἑπτακαίδεκα, Ἐκδιδόντος καὶ διορθοῦντος Α. ΚΟΡΑΗ, Μέρους πρῶτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἑνατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1815 – Μέρους δεύτερον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1817 – Μέρους τρίτον, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἑνδέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1817 – Μέρους τέταρτον, περιέχον τὰς σημειώσεις καὶ τοὺς πίνακας, [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δωδέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1819
- ΚΟΡΑΗΣ Ἱπποκρ. Αἴρ. Νόμ. 1816 > Ἱπποκράτους τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων, Δεύτερον ἐκδοθὲν μετὰ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως ᾧ προσετέθη ἕκ τοῦ αὐτοῦ Ἱπποκράτους καὶ ὁ Νόμος, μετὰ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ τὸ τοῦ Γαληνοῦ Ὅτι ἄριστος ἰατρός, καὶ φιλόσοφος [...], Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1816
- ΚΟΡΑΗΣ Μ. Αὐρήλ. 1816 > Μάρκου Ἀντωνίνου αὐτοκράτορος τῶν εἰς ἑαυτὸν βιβλία IB. Ὡς προτέδεται τὸ ὑπὸ Θωμᾶ τοῦ ῥήτορος Γαλλιστὶ γεγραμμένον ἐγκώμιον Μάρκου [...], [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τέταρτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1816
- ΚΟΡΑΗΣ Ἐρμ. Λόγ. [...] > [ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ κοινοποιημ. στὸ περιοδ.] Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, τόμ. Θ', 1819 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] – τόμ. I', 1820 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] – τόμ. IA', 1821 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] ὑπογράφοντας πάντοτε μὲ τὰ ἀρχικά «I.K.»: ἀρκετὲς κειμενοκριτικὲς ἐπιστάσεις τοῦ στὴ νεοφανῆ ἔκδ. τοῦ Θεοφράστου τοῦ Schneider σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τοὺς ἐκδότες, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Θ' (τευχ. 7, 1.4.1819), 1819, σσ. 229-243 καὶ στὴν «Ἀκολουθία καὶ τέλος τῆς εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Θεοφράστου κρίσεως», Ἐρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Θ' (τευχ. 9, 1.5.1819), 1819, σσ. 310-350· ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐκδότες γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν Κυδωνιῶν, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Θ' (τευχ. 13, 1.7.1819), 1819, σσ. 566-568· κριτικὲς σημειώσεις στὴν τρίτη ἔκδοσιν τοῦ

Ἑλληνογερμανικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Schneider (πρῶτο τόμο) σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐκδότες, Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Θ' (τευχ. 16, 15.8.1819), 1819, σσ. 657-672· ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐκδότες γιὰ τὴ γερμανικὴ κριτικὴ σχετικὰ μὲ τις θεωρίες ποὺ περιλαμβάνονται στὰ ἱποκρατικὰ συγγράμματα, Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Γ' (τευχ. 11, 1.6.1820), 1820, σσ. 309-320· ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κοκκινάκη γιὰ τὴ μελετώμενη ἔκδοση τῶν χρυσοστομικῶν συγγραμμάτων, Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. Γ' (τευχ. 21, 1.11.1820), 1820, σσ. 644-654· ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κοκκινάκη μὲ κριτικὲς σημειώσεις στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Schneider, Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. ΙΑ' (τευχ. 1, 1.1.1821), 1821, σσ. 2-14 καὶ «(Τέλος τῆς ἐπικρίσεως τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ Σνειδερικανοῦ Λεξικοῦ. Ἴδε Λ. Ἐ. τὸν προηγούμενον ἀρ. 1)», Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. ΙΑ' (τευχ. 2, 15.1.1821), 1821, σσ. 45-58 καὶ συμπληρωματικὸ σημείωμα «ὡς προσδήκην εἰς τὰ τοῦ Π.»», Ἑρμῆς ὁ Λόγιος τόμ. ΙΑ' (τευχ. 2, 15.1.1821), 1821, σσ. 58-59

- ΚΟΡΑΗΣ *Διατρ. αὐτ.* 1819 > *Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τοῦ περιδοῦντος δόγματος τῶν Σκεπτικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν Σοφιστῶν, Νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν, ὑπὸ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΠΑΝΤΑΖΗ [i.e. ΑΔ. ΚΟΡΑΗ], Ἐν Λειψία, 1819*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ἰσθ. Δαγ.* 1819 > *Ἀντωνίου τοῦ Κοραῆ Ἰσθ. εἰς Ἑρρίκον Φραγκίσκον Δαγεσσέα, ἐκδοθεῖσα ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1702 ἔτος ἤ, νῦν δευτέρον ἐκδομένη, συνεχιδίδεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ συνταχθέν ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτὸν Δαγεσσέα, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1819*
- ΚΟΡΑΗΣ *Συμβουλὴ* 1820 > *Συμβουλὴ τριῶν ἐπισκόπων, ἐπισταλθεῖσα, κατὰ τὸ 1553 ἔτος, πρὸς τὸν Πάπαν Ἰούλιον τὸν Γ', Μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ μὲ σημειώσεις ἐξηγηθεῖσα, London: Printed for W. Truthlover [στὴν πραγματικότητά Ἐν Παρισίοις], 1820*
- ΚΟΡΑΗΣ *Σάλπισμα* 1821 > [ΑΔ. ΚΟΡΑΗΣ] *Σάλπισμα Πολεμιστήριον, Δευτέρα ἔκδοσις, διωρδωμένη, καὶ ηὔξημένη μὲ προσδήκην εἰς τὸ τέλος, Ἐν Πελοποννήσῳ: Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθωνίου, 1821*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Πολιτ.* 1821 > *Ἀριστοτέλους Πολιτικῶν τὰ σωζόμενα, Ἐκδιδόντος καὶ διορδοῦντος Α. Κ. [...], [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τρίτος καὶ δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1821*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ.* 1822 > *Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια, Ἐκδιδόντος καὶ διορδοῦντος Α. Κ. [...], [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τέταρτος καὶ δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1822*
- ΚΟΡΑΗΣ *Heliod. I-II* 1822 > *Histoire éthiopique d'Héliodore, ou Les amours de Théagène et Chariclée. Traduction d'AMYOT, revue et corrigée par M. TROGNON, avec des Notes de MM. CORAY, [...], τόμ. I-II, σειρά: Collection des romanciers grecs et latins. Deuxième livraison /II-III, A Paris: chez Alexandre Corréard, Libraire, 1822*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ὀνησ. Τυρτ.* 1822 > *Ὀνησάνδρου Στρατηγικός, καὶ Τυρταίου τὸ πρῶτον ἐλεγεῖον, μετὰ τῆς Γαλλικῆς ἐκατέρου μεταφράσεως [...], [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πέμπτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1822*
- ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Πολιτ.* 1824 > *Πλουτάρχου τὰ Πολιτικά τουτέστι, Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι: Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον· Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον Πολιτικά παραγγέλματα· Περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, Ἐκδιδόντος καὶ διορδοῦντος Α. Κ., [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕκτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1824*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοφ. Πλάτ.* 1825 > *Ξενοφώντος Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτωνος Γοργίας, Ἐκδιδόντος καὶ διορδοῦντος Α. Κ., [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πεντεκαίδεκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1825*
- ΚΟΡΑΗΣ *Λυκούργ.* 1826 > *Λυκούργου λόγος κατὰ Λεωκράτους, Ἐκδιδόντος καὶ διορδῶσαντος Α. Κ., καὶ Γαλλιστὶ μεθερμηνεύσαντος F. Th. [i.e. FR. THUROT], [σειρά:] Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕκτος καὶ δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1826*

- ΚΟΡΑΗΣ *Ἐπίκτ. Κέβ. Κλεάνθ.* 1826 > *Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον, Κέβητος Πίναξ, Κλεάνθους ὕμνος, Ἐκδότος καὶ διορθώσαντος Α. Κ., καὶ Γαλλιστὶ μεθερμηνεύσαντος τὰ δύο πρῶτα, τοῦ F. Th. [i.e. FR. THUROT], καὶ τὸ τρίτον, ἑτέρου, [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἑβδόμος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1826*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ἀρριαν. I-II* 1827 > *Ἀρριανοῦ Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν βιβλία τέσσαρα, Ἐκδότος καὶ διορθώσαντος Α. Κ., Μέρος πρῶτον, [σειρά:] Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ὄγδοος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1827 – Ἀρριανοῦ Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν βιβλία τέσσαρα, Ἐκδότος καὶ διορθώσαντος Α. Κ., Μέρος δεύτερον, [σειρά:] Παρέργων τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης τόμος ἑνατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1827*
- ΚΟΡΑΗΣ *Τί συμφέρει* 1830 > *Τί συμφέρει εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ Τούρκους Ἑλλάδα νὰ πράξῃ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ εἰς Χριστιανούς τουρκίζοντας. Διάλογος δύο Γραικῶν, ἐκδομένος ἀπὸ τὸν Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΑΝΗΝ, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1830*
- ΣΙΝΤΕΝΙΣ *Πλούτ.* 1830 > *Plutarchi Aristides et Cato Maior. Ex codicibus et editionibus veteribus recensuit et animadversionibus criticis instruxit CAROLUS SINTENIS. Accedunt ADAMANTII CORAIS annotationes selectae, Lipsiae: Sumptibus Hahnianae, 1830 [στὶς σσ. 109-113 «Annotationes Adamantii Corais selectae ad vitam Aristidis», στὶς σσ. 114-120 «Annotationes Adamantii Corais selectae ad vitam Catonis Maioris»]*
- ΚΟΡΑΗΣ *Τί συμφέρει Β'* 1831 > *Τί συμφέρει εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ Τούρκους Ἑλλάδα νὰ πράξῃ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ εἰς Χριστιανούς τουρκίζοντας. Διάλογος δύο Γραικῶν δεύτερος, ἐκδομένος ἀπὸ τὸν Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΑΝΗΝ, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1831*
- ΚΟΡΑΗΣ *Συνέκδ. Ἱερ.* 1831 > *Συνέκδημος Ἱερατικός, περιέχων τὰς δύο πρὸς Τιμόθεον καὶ τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μὲ δύο κοινὰς μεταφράσεις, καὶ ἐξηγήσεις διεξοδικάς, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1831*
- ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα I-V* 1828 [1991]-1835 > *ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ἄτακτα, ἡγουν παντοδαπῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοσχεδίων σημειώσεων, καὶ τινων ἄλλων ὑπομνημάτων, αὐτοσχέδιος συναγωγή. Τόμος πρῶτος, περιέχων δύο ποιήματα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, μὲ μακρὰς σημειώσεις καὶ πέντε πίνακας, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1828 [ἔπανέκδ. μὲ προσθήκη τῶν Κοραϊκῶν παρασελιδίων ἰδιογράφων διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ἄτακτα τόμος Α', Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγ. Σ. Φασουλᾶκη, Χίος 1991] – Τόμος δεύτερος, περιέχων Γλωσσογραφικῆς ὕλης δοκίμιον, Ἀλφάβητον πρῶτον, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1829 [ἔπανέκδ. μὲ προσθήκη τῶν Κοραϊκῶν παρασελιδίων ἰδιογράφων διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ἄτακτα τόμος Β', Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγ. Σ. Φασουλᾶκη, Χίος 1998] – Τόμος τρίτος, περιέχων Χιακῆς ἀρχαιολογίας ὕλην, Δοκίμιον νέας μεταφράσεως τῆς Νέας Διαθήκης, Διάλογον περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίου φωτός, καὶ τὸ Περὶ τῆς κατὰ δώδεκα ἀπαριθμήσεως, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1830 [ἔπανέκδ. μὲ προσθήκη τῶν Κοραϊκῶν παρασελιδίων ἰδιογράφων διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ἄτακτα τόμος Γ', Ἀνατύπωση μὲ εἰσαγ. Σ. Φασουλᾶκη, Χίος 1998] – Τόμος τέταρτος, μέρος πρῶτον, Ἀλφάβητον δεύτερον (Α-Π) & μέρος δεύτερον, Ἀλφάβητον τρίτον (Π-Ω), Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1832 [ὁ 5ος τόμος (μέρος πρῶτον, Ἀλφάβητον τρίτον & μέρος δεύτερον, Ἀλφάβητον τρίτον, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας K. Ἐβεράρτου, 1835) ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Φ. Φουρνάρη]*
- ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I-IV 1831 [1986]-1995 > *Συλλογὴ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην, καὶ τὰ Πάρεργα Προλεγομένων, καὶ τινων συγγραμμάτων τοῦ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται ὅσα κατεχώρησεν εἰς τὸν ΛΟΓΙΟΝ ΕΡΜΗΝ, ὁ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείς βίος του καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς μετὰ τῆς εἰκόνης του. Τόμος Πρῶτος, Ἐν*

- Παρισίους: Έκ τῆς Τυπογραφίας Κ. Έβεράρτου, 1831 [ἐπανεκδ. ὡς ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Προλεγόμενα στους Αρχαίους Έλληνες Συγγραφείς καὶ ἡ Αὐτοβιογραφία του, τόμ. Α', Πρόλ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1986] – ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Προλεγόμενα στους Αρχαίους Έλληνες Συγγραφείς, τόμ. Β', Πρόλ. Έμμ. Ν. Φραγκίσκος, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1988 – ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Προλεγόμενα στους Αρχαίους Έλληνες Συγγραφείς, τόμ. Γ', Πρόλ. Λ. Δρούλια, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1990 – ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Προλεγόμενα στους Αρχαίους Έλληνες Συγγραφείς, τόμ. Δ', [προλ. σημ. ἀνυπόγρ.], Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1995
- FOÈS Ἴπποκρ. I-II 1838 > *Oeuvres d'Hippocrate, Traduction latine d'ANUCE FOÈS, (édition de PIERER); Traduction Française de J.-B. GARDEIL [...] et de CORAY [...], Tome premier καὶ Tome deuxième, Paris: chez M. Gautret, 1838*
  - ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. inéd.* 1877 > *Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette (1790-1796) suivies d'un recueil se ses lettres françaises à divers savants, de la dissertation sur le testament secret des Athéniens, du Mémoire sur l'état de la civilisation dans la Grèce en 1803 et de ses theses latines en médecine réimprimées pour la première fois, Paris 1877*
  - ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. Lot.* 1880 > *Lettres de Coray au protopsalte de Smyrne Dimitrios Lotos sur les événements de la Révolution française [1782-1793], traduites du grec pour la première fois et publiées par le Mis de Queux de Saint-Hilaire, Paris 1880*
  - ΚΟΡΑΗΣ *Γαλλογρ. Λεξ.* 1881 [1994] > Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ μετὰ θάνατον εὔρεθέντα συγγραμμάτια, [...] ἐπιμελεῖα δὲ Ἀνδρέου Ζ. ΜΑΜΟΥΚΑ συλλεγόντα τε καὶ ἐκδιδόμενα, Τόμος Πρῶτος περιέχων Ἰγλὴν Γαλλογρ. Λεξικὸν καὶ τὰς ἐν τῷ Λεξικῷ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας ἰδιογράφους τοῦ Κοραῆ σημειώσεις, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀδελφῶν Περρῆ, 1881 [φωτομηχ. ἀνατ., ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ Ἰγλὴ Γαλλο-γρ. Λεξικὸν, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΣΠ 59, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1994]
  - ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆ ΜΘ V* 1887 > ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὔρεθέντων τόμος πέμπτος, Ἴπποκράτους τὸ περὶ Διαίτης ὀξέων καὶ Αρχαίας ἰατρικῆς μετὰ σημειώσεων γαλλικῶν ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ πρῶτον νῦν ἐκδιδομένων ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1887
  - ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆ ΜΘ V Συμπλ.* 1887 > Συμπλήρωμα τοῦ Ε' τόμου τῶν μετὰ θάνατον εὔρεθέντων ΚΟΡΑΗ, Ἴπποκράτους τὸ περὶ Διαίτης ὀξέων καὶ Αρχαίας ἰατρικῆς, Τὸ αὐτόγραφον κείμενον ΚΟΡΑΗ καὶ Πίναξ, Ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1887
  - ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆ ΜΘ VI* 1888 > ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὔρεθέντων τόμος ἕκτος περιέχων Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου τὰ Περὶ συντάξεως Βιβλία Δ', μετὰ τῶν εἰς ταῦτα ἐξηγήσεων τοῦ ΚΟΡΑΗ καὶ τὴν Γραμματικὴν αὐτοῦ τῆς Κοινῆς Ἑλληνικῆς (Γρ. Γραμμικῆς) γλώσσης μετὰ καὶ τινῶν γραμματικῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενα ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1888
  - ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆ ΜΘ VII* 1889 > ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὔρεθέντων τόμος ἑβδομὸς περιέχων τὰς κριτικὰς σημειώσεις, παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις τοῦ εὐκλεσεστάτου ἀνδρός εἰς τὸ Λεξικὸν Ἡσυχίου τῆς ἐκδόσεως Ἀλβέρτη πρῶτον νῦν ἐκδιδομένης ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1889
  - ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆ ΜΘ VIII* 1891 > ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὔρεθέντων τόμος ὄγδοος περιέχων δύο σχέδια λεξικῶν τῶν ἀντιθέτων λέξεων πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενα ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν Ἀδελφῶν Περρῆ, 1891
  - ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1917 > Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ, «Ἐκ τῶν ἀνεκδότων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ», Ἀθηνᾶ 29, 1917, σσ. 161-179

- ΚΑΚΡΙΑΗΣ & ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1925 > Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΑΗΣ & Σ. ΚΑΒΒΑΛΑΣ, «Ἰαδομαντίου Κοραῖ παρατηρήσεις καὶ διορθωτικὰ εἰς Ἀριστοφάνους κωμωδίας καὶ τὰ παλαιὰ σχόλια αὐτῶν», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* [= ΕΕΦΣΠΑ] 1925, σσ. 146-155
- ΚΟΥΣΙΣ 1933 > Α. Ρ. ΚΟΥΣΙΣ, «Les manuscrits médicaux inédits d'Adamant Coray. I. Les Traductions», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, σσ. 371-377
- ΒΙΟΣ 1934 > Ἰαδομαντίου Κοραῖ, *Ἀνέκδοτοι λεξικογραφικαὶ σημειώσεις καὶ ἐπιστολαὶ δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ ΣΤ. ΒΙΟΥ, δαπάνη τῆς ἐφορείας τοῦ σχολικοῦ ταμείου τοῦ δήμου Χίου, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον Κ. Λ. Κυριακούλη, 1934*
- ΚΟΥΣΙΣ 1934 > Α. Ρ. ΚΟΥΣΙΣ, «Les manuscrits médicaux inédits d'Adamant Coray. II. Anciens textes médicaux grecs», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 9, 1934, σσ. 158-164
- ΚΟΥΖΗΣ 1947 > Α. Π. ΚΟΥΖΗΣ, «Τὰ ἀνέκδοτα ἔτι ἰατρικὰ συγγράμματα τοῦ Ἰαδομαντίου Κοραῖ», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 22, 1947, σσ. 92-109
- ΚΟΥΣΙΣ 1948 > Α. Ρ. ΚΟΥΣΙΣ, *Arétée A. De causes et des signes des maladies aiguës B. Des causes et des signes des maladies chroniques, traduits du grec par le Dr Adamant Coray publiés d'après le manuscrit N° 191 de la Bibliothèque Coray en Chio*, σειρά: Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν / 13 (2), Ἐν Ἀθήναις: Γραφεῖον Δημοσιευμάτων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1948 [1950]
- ΚΟΥΖΗΣ 1949 > Α. Π. ΚΟΥΖΗΣ, *Ἰαδομαντίου Κοραῖ Μετάφρασις εἰς τὴν Γαλλικὴν τῶν "Ἀφορισμῶν τοῦ Ἰπποκράτους", ἐκδιδομένη κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 279 χειρόγραφον αὐτοῦ τῆς ἐν Χίῳ Βιβλιοθήκης Κοραῖ, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Ἀκαδημαϊκὴν Ἰατρικὴν ἔτ. 13, 2 (114), Φεβρ. 1949, σσ. 80 ἔξ.] Ἐν Ἀθήναις 1949*
- ΒΕΗΣ 1951 > Ν. Α. ΒΕΗΣ [εἰσαγ.], *Κοραῖ ἐκλεκτὲς σελίδες, ἐπιμ.-ἐκλογή Μ. Χ. Οἰκονόμου*, σειρά: 100 Ἀθάνατα ἔργα / 5, Ἀθήναι: ἐκδ. οἶκος Γ. Παπαδημητρίου 1951
- ΚΟΥΖΗΣ 1952 > Α. Π. ΚΟΥΖΗΣ, *Γαληνοῦ τῶν εἰς τὸ Περὶ χυμῶν Ἰπποκράτους ὑπομνημάτων Βιβλία Γ. Κείμενον κατὰ τὸν κώδικα 5491 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ Σχόλια ὑπὸ Ἰαδομαντίου Κοραῖ. Εἰσήγησις Α. Π. Κούζη, σειρά: Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν / 16, ἀριθ. 1, Ἐν Ἀθήναις: Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1952*
- ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 1952 > Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰπποκράτους Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς (Εἰσαγωγή-ἀρχαῖον κείμενον-μετάφρασις), Παράρτημα: Ἀνέκδοτον κείμενον ΑΔ. ΚΟΡΑΗ, Ἐν Ἀθήναις 1952 [σσ. 91-108: «Παράρτημα. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὑρεθέντων Ἰπποκράτους τὸ Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενον ἐκ τῶν εὑρισκομένων αὐτογράφων ΚΟΡΑΗ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Χίου (Ἀριθ. χειρογρ. 453 - ἀριθ. Φύλ. 77-115)»]*
- ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956 > Ρ. Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ [= Π. Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΔΗΣ], «Documents et nouvelles lettres inédites d'Adamantios Coray tirées des bibliothèques et archives européennes (Paris – Besançon – Amsterdam – Leyde – Vienne – Munich – Berlin)», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft* 5, 1956, σσ. 88-89
- ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I-VI 1964-1984 > ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλογραφία, τόμ. πρῶτος (1774-1798), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1964 – τόμ. δεῦτερος (1799-1809), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1966 – τόμ. τρίτος (1810-1816), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο «Ἐρμῆς», 1979 – τόμ. τέταρτος (1817-1822), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικά Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο «Ερμῆς», 1982 – τόμ. πέμπτος (1823-1826), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικά Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο «Ερμῆς», 1983 – τόμ. ἕκτος (1827-1833, Ἀχρονολόγητα, Ἐπίμετρο-Πίνακες), ἐκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικά Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο «Ερμῆς», 1984

- ΗΛΙΟΥ 1965 > ΗΛΙΟΥ, Φ., «Ἀνέκδοτα καὶ ξεχασμένα γράμματα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ», στὸν συλλογικὸ τόμο Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ [ἐπιμ.-σχόλια], Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 53-139
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α > Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς διορθωτὴς τῶν κλασικῶν κειμένων (Τὸ χειρόγραφο Χίου ἀριθ. 490)», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὀμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 37-54
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984β > Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Ὁ Κοραῆς ὡς διορθωτὴς τοῦ Πινδάρου: οἱ Ὀλυμπιονίκες», Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Ἡλειακῶν Μελετῶν 3, 1984, σσ. 275-294
- CHRISTODOULOU 1985α > G. A. CHRISTODOULOU, «Adamance Coray: Notes critiques sur le texte de Platon», Πλάτων 37, 1985, σσ. 185-222
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1985β > Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Ἀνακρέοντεια», Πλάτων 37, 1985, σσ. 251-254
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986 > Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Σύμμικτα Κριτικά, Ἀθήνα 1986
- ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1997 > Ι. Γ. ΤΑΪΦΑΚΟΣ, Πετρώνιος καὶ Κοραῆς. Κριτικά καὶ ἐρμηνευτικά σχόλια στὸ κείμενο τῶν Σατυρικῶν, Ἀθήνα 1997
- ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2001 > Ν. Α. Ε. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ, «Οἱ κριτικὲς ἐπιστάσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ στὸν Ἀριστοφάνη καὶ στὰ ἀρχαῖα ἀριστοφανικά σχόλια (Τὰ χειρόγραφα Χίου ἀριθ. 404 καὶ 490)» στὸν τόμο Α. Ν. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ [ἐπιμ. ἐκδ.], Πρακτικὰ ΙΑ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques (F.I.E.C.) Καβάλα 24-30 Αὐγούστου 1999 Τόμος Α' Εἰς μνήμην Νικολάου Α. Λιβαδάρα, Ἀθήναι 2001, σσ. 444-467

Β. Ἐκδόσεις Κλασικῶν καὶ Μετακλασικῶν Συγγραφέων

(ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν παρούσα μελέτη)

ΑΘΗΝΑΙΟΣ

- Ἀθηναίου Δειπνοσοφιστῶν βιβλία πεντεκαίδεκα. Athenaei Deipnosophistarum libri quindecim, Cum IACOBI DALECHAMPII Cadonensis Latina versione: necnon eiusdem Adnotationibus & emendationibus, ad operas calcem reiectis, Editio postrema iuxta ISAACI CASAUBONI recensionem [...], Lugduni Batavorum 1657
- Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim, Ex optimis Codd. nunc primum collatis emendavit ac supplevit nova Latina versione et animadver. cum IS. CASAUBONI aliorumque tum suis illustrationibus, commodisque indicibus illustravit IO. SCHWEIGHÄUSER, τόμ. I-XIV, Argentorati 1801-1807
- Athenaei Naucraticae Dipnosophistarum Libri XV recensuit G. KAIBEL, vol. I: Libri I-V, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1887 – vol. II: Libri VI-X, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1887 – vol. III: Libri XI-XV et Indices, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1890

ΑΙΛΙΑΝΟΣ

- *Aeliani Claudii Sophistae Variarum Historiarum libri XIV et Fragmenta*, Cum integro commentario JAC. PERIZONII aliorumque virorum doctorum notis, Gronoviana nondum comprehensis editione, Curavit editionem indicemque graecum adiecit CAR. GTLO. KÜHN, τόμ. I-II, Lipsiae: Schwickert, 1780
- *Claudii Aeliani Varia Historia* edidit M. R. DILTS, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1974

ΑΙΝΕΙΑΣ Ο ΤΑΚΤΙΚΟΣ

- *Aeneae Tactici Commentarius de toleranda obsidione, Graece, ad Codd. Mss. Paris. et Mediceum* recensuit, versionem Latinam et commentarium integrum IS. CASAUBONI, notas JAC. GRONOVII, G. H. C. KOESII, CASP. ORELLI aliorumque et suas adiecit JOA. CONR. ORELLI, Cum tabula (Supplementum editionis Polybii Schweighaeuseri, Lipsiae: Weidmann, 1818

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

- *Aeschyli Tragoediae quae supersunt ac deperdita Fragmenta* recensuit et commentariis illustravit C. G. SCHÜTZ, τόμ. 1-5, Halae (Berlin): Gebauer, 1809-1822 (1η έκδ. 1782-1794, 2η έκδ. 1799-1807)
- *Aeschylus Agamemnon* edited by the Late J. D. DENNISTON and D. PAGE, Oxford: At the Clarendon Press, 1957
- *The Persae of Aeschylus edited with introduction, critical notes and commentary* by H. D. BROADHEAD, Cambridge: at the University Press, 1960
- *Aeschylus The Suppliants* vol. I. *The text with introduction, critical apparatus and translation* by H. F. JOHANSEN. *The scholia with introduction and critical apparatus* by O. SMITH, σειρά: Classica et Mediaevalia. Dissertationes VII, København: I Kommission Hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, 1970
- *Aeschylus The Suppliants* edited by H. F. JOHANSEN and E. W. WHITTLE, vol. I. *Bibliography. Introduction. Text and apparatus*, [København]: I Kommission Hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, 1980
- J. BOLLACK et P. J. De La COMBE, *L' Agamemnon d' Eschyle. Le texte et ses interpretations*, [τόμ. I:] *Agamemnon 1 première partie. Prologue. Parodos anapestique. Parodos lyrique* I. J. BOLLACK avec une introduction sur le sens de la tragédie par J. BOLLACK et P. J. De La COMBE, σειρά: Cahiers de Philologie/6, Publications de l' Université de Lille III, Éditions de la Maison des Sciences de l' Homme, 1981 - [τόμ. II:] *Agamemnon 1 deuxième partie. Parodos lyrique II-III. Présentation du premier épisode. Premier Stasimon. Index* J. BOLLACK, σειρά: Cahiers de Philologie/7, Publications de l' Université de Lille III, Éditions de la Maison des Sciences de l' Homme, 1981 - [τόμ. III:] *Agamemnon 2. Deuxième Stasimon. Accueil d' Agamemnon. Troisième Stasimon. Dernier «Stasimon»*, P. J. De La COMBE, σειρά: Cahiers de Philologie/8, Presses Universitaires de Lilles, Éditions de la Maison des Sciences de l' Homme, 1982 [στην έκδ. υπάρχουν testimonia emendationum]
- *Aeschylus Prometheus Bound* edited by M. GRIFFITH, Cambridge, κ.ά.: Cambridge University Press, 1983
- *Aeschylus Septem contra Thebas* edited with introduction and commentary by G. O. HUTCHINSON, Oxford: Clarendon Press, 1985

- *Aeschylus Choephoris with introduction and commentary* by A. F. GARVIE, Oxford: Clarendon Press, 1986
- *Aeschylus Eumenides* edited by A. H. SOMMERSTEIN, Cambridge, *κ.ά.*: Cambridge University Press, 1989
- *Aeschyli Tragoediae cum incerti poetae Prometheus* edidit M. L. WEST, Stuttgartiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1990
- *Aeschylus Persians edited with an introduction, translation and commentary* by E. HALL, Warminster, England: Aris & Phillips Ltd., 1996

ΑΙΣΩΠΙΟΣ

- *Aesopi Fabulae graece et latine ad exemplar Oxoniense IO. HUDSONI emendatae cum praefatione IO. GODOFR. HAUPTMANNI*, Lipsiae 1741
- *Aesopi Fabulae graece recensuit, varias lectiones, notas et indicem addidit IOA. CHR. GTLI. ERNESTI*, Accedit dissertatio de fibula Aesopia, Lipsiae 1781

ΑΝΑΚΡΕΩΝ

- *Anacreon graece et latine* edidit JOSUA BARNES, Cantabrigiae 1705
- *Anacreontis Carmina e Mss. Codd. et doctorum virorum coniecturis emendata* curavit RICH. FR. PHIL. BRUNCK, Accedunt selecta quaedam e lyricorum reliquiis, Editio nova locupletior, Argentorati 1786
- *Anacreontis Carmina Graeca ex recensione GUIL. BAXTERI cum eiusdem notis tertium edidit varietatemque lectionis atque fragmenta cum suis animadversionibus adiecit I. F. FISCHER*, Lipsiae: Brickhaus, 1793
- *Carmina Anacreontea*, edidit M. L. WEST, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1984

ΑΝΔΟΚΙΑΗΣ

- *Andocide Discours*, Texte établi et traduit par G. DALMEYDA, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1966 [3η ἀνατ.]

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ ΚΑΡΙΣΤΙΟΣ

- *Rerum Naturalium Scriptores Graeci Minores*, vol. I: *Paradoxographi, Antigonus, Apollonius, Phlegon, Anonymus Vaticanus*, Recensuit O. KELLER, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1877
- *Paradoxographorum Graecorum Reliquiae*, Recognovit, brevi adnotatione critica instruxit, latine reddidit A. GIANNINI, Milano: Istituto Editoriale Italiano, 1965

ΑΝΩΝΥΜΟΣ

- A. H. L. HEEREN, "Vita Platonis incerti auctoris", [σὺν παράρτημα "Inedita et animadversiones classicae" τοῦ περιοδικοῦ] *Bibliothek der alten Litteratur und Kunst* 5, 1789, σσ. 3-19

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ

- *Apollodori Athenaei Bibliothecae libri III*, traduction nouvelle avec le texte grec revu et corrigé par E. CLAVIER, τόμ. 1-2, Parisiis: Impr. De Delance et Luseur, 1805

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ Ο ΔΥΣΚΟΛΟΣ

● *Apollonii Dyscoli Alexandrini Grammatici de constructione orationis libri IV*, Ex recensione IMM. BEKKER, Berolini: G. Reimer, 1817

ΑΠΠΙΑΝΟΣ

● *Ἀππιανοῦ Ἀλεξανδρέως Ῥωμαϊκῶν ἱστοριῶν τὰ σωζόμενα. Appiani Alexandrini Romanorum historiarum quae supersunt*. Novo studio conquisivit, digessit, ad fidem Codd. Mss. recensuit, supplevit, emaculavit, varietatem lectionis adiecit, Latinam versionem emendavit, adnotationibus variorum suisque illustravit, commodes indicibus instruxit IOA. SCHWEIGHÄUSER, τόμ. 1-3, Lipsiae: Weidmann 1785

ΑΡΙΣΤΑΙΝΕΤΟΣ

● *Aristénète Lettres d'amour*, Texte établi et traduit par J.-R. VIEILLEFOND, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1992

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

● *Aristotelis Ethicorum Nicomacheorum libri X Graece* ad Codd. veterumque editionum fidem recognovit [...] Latinamque Lambini interpretationem castigatam adiecit C. ZELL, Heidelberg: C. F. Winter, 1820

● *Aristotelis Politicorum libri VIII, Graece*, Recensuit, emendavit, illustravit, interpretationemque Latinam adiecit IOANNES GOTTLLOB SCHNEIDER, τόμ. 1-2, Berolini: G. Reimer (Francofurti ad V. 1809) 1825

● *Aristotelis Opera* ex recensione I. BEKKERI edidit Academia Regia Borussica, Editio altera quam curavit O. GIGON, vol. II, Berolini: Georg Reimer Verlag, 1831 [1η φωτομηχ. ανατ. Berolini: apud Walter De Gruyter et socios, 1960 και 2η τὸ 1970]

● *Aristotelis Ethica Nicomachea* recognovit brevique adnotatione critica instruxit I. BŪWATER, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1890

● *Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητικῆς. Μετάφρασις ὑπὸ Ἰ ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ. Εἰσαγωγή, κείμενον καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΣΥΚΟΥΡΗ*, σειρά: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη/2, Ἀθῆναι: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α. Ε., 1936

● *Aristotelis Categoriae et Liber de interpretatione* recognovit brevique adnotatione critica instruxit L. MINIO-PALUELLO, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1956 [διορθ. ἔκδ. τῆς 1ης τοῦ 1949]

● *Aristotelis Topica et Sophistici Elenchi* recensuit brevique adnotatione critica instruxit W. D. ROSS, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1958

● *Aristotelis Analytica Priora et Posteriora* recensuit brevique adnotatione critica instruxit W. D. ROSS praefatione et appendice auxit L. MINIO-PALUELLO, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1964

● *Aristote Histoire des animaux*, tom. II (Livres V-VII), Texte établi et traduit par P. LOUIS, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1968

● *Aristotelis privatorum scriptorum fragmenta* recognovit M. PLEZIA, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1977

● *Aristote Météorologiques*, tom. I (Livres I et II), Texte établi et traduit par P. LOUIS, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1982

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

- *Aristophanis Comoediae Undecim, Graece et Latine, Ex codd. Mss. emendatae cum scholiis antiquis, inter quae scholia in Lysistratam ex cod. Vossiano nunc primum in lucem prodeunt. Accedunt notae virorum doctorum in omnes comoedias; inter quas nunc primum eduntur ISAACI CASAUBONI in Equites; Illustriss. EZECH. SPANHEMII in tres priores; et RICHARDI BENTLEJI in duas comoedias observationes. Omnia collegit et recensuit, notasque in novem comoedias, et quatuor indices in fine adiecit LUDOLPHUS KUSTERUS J. U. D., Excusum Amstelodami: Sumptibus Thomae Fritsch, Bibliop. Lipsiensis, 1710*
- *Aristophanis Comoediae quae exstant XI ac deperditarum fragmenta, cum scholiis antiquis. Textum graecum et scholia recensuit, versionem Latinam correxit; cum integris superiorum editionum Kusterianae, Berglerianae, Brunckianae aliorumque virorum doctorum notis suis item annotationes edidit et Lexicon in Aristophanem adiecit CH. GF. SCHÜTZ, Τομ. I. Ps. 1. 2., Lipsiae: Schwickert, 1821*
- *Aristophane, tom. V: L'assemblée des femmes – Ploutos, Texte établi par V. COULON et traduit par H. VAN DAELE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1930*
- *Aristophane, tom. I: Les Acharniens – Les cavaliers – Les nuées, Texte établi par V. COULON et traduit par H. VAN DAELE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1934*
- *Aristophanes Clouds edited with introduction and commentary by K. J. DOVER, Oxford: At the Clarendon Press, 1968*
- *Aristophanes Wasps edited with introduction and commentary by D. M. MacDOWELL, Oxford: At the Clarendon Press, 1971*
- *The comedies of Aristophanes vol. 2, Knights edited with translation and notes by A. H. SOMMERSTEIN, Warminster, Wiltshire: Aris & Phillips Ltd., 1981*
- *The comedies of Aristophanes vol. 3, Clouds edited with translation and notes by A. H. SOMMERSTEIN, Warminster, Wiltshire: Aris & Phillips Ltd., 1982*
- *The comedies of Aristophanes vol. 4, Wasps edited with translation and notes by A. H. SOMMERSTEIN, Warminster, Wiltshire: Aris & Phillips Ltd., 1983*
- *Aristophanes Peace edited with introduction and commentary by S. D. OLSON, Oxford: Clarendon Press, 1998*
- *The comedies of Aristophanes vol. 5, Peace edited with translation and notes by A. H. SOMMERSTEIN, Warminster, Wiltshire: Aris & Phillips Ltd., 1990 [2η διορθ. ανατ. τῆς 1ης τοῦ 1985]*
- *Aristophanes Birds edited with introduction and commentary by N. DUNBAR, Oxford: Clarendon Press, 1995*
- *The comedies of Aristophanes vol. 6, Birds edited with translation and notes by A. H. SOMMERSTEIN, Warminster, Wiltshire: Aris & Phillips Ltd., 1991 [3η αναθ. ανατ. τῆς 1ης τοῦ 1987]*

ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝ

- *Harpocratonis Lexeis of the ten orators edited by J. KEANEY, Amsterdam: Adolf M. Hakkert-Publisher, 1991*

ΑΡΡΙΑΝΟΣ

- *Arriani De expeditione Alexandri libri VII. recensiti et notis illustrati a FRID. SCHMIEDER, Lipsiae: Schwickert, 1798*
- *Arriani Epicteti Enchiridion et Cebetis Tabula. Graece et latine Graeca ad fidem veterum librorum denuo recensuit, et, collata omni lectionis varietate, vindicavit illustravitque,*

Latinam versionem, Enchiridii praesertim, ad Graeci exempli praescriptum diligenter recognovit et emendavit IO. SCHWEIGHÄUSER, Lipsiae: Weidmann, 1798

● *Discours philosophiques d'Épictète recueillis par Arrien et traduits du Grec en Français* par A. P. THUROT, Paris: A l'Imprimerie Royale, 1838

● *Flavii Arriani quae exstant omnia* edidit A. G. ROOS, vol. I: *Alexandri Anabasis cum excerptis Photii tabulaque phototypica*, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiecit G. WIRTH, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1967

● *The Periplus Maris Erythraei. Text with introduction, translation, and commentary* by L. CASSON, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1989

ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ

● *Artemidori Daldiani Oneirocritica*, Ex duobus Mss. Veneticis recensuit, emendavit potior. animadversionibus integris NIC. RIGALTII et IO. IAC. REISKII suisque illustravit, item indices copiosos adiecit IO. GTHOFR. REIFF, τόμ. 1-2, Lipsiae 1805

ΑΡΧΙΜΗΛΟΣ

● *Supplementum Hellenisticum* ediderunt H. LLOYD-JONES [et] P. PARSONS, Indices in hoc Supplementum necnon in POWELII Collectanea Alexandrina confecit H.-G. NESSELRATH, Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 1983

ΑΤΤΙΚΟΙ ΠΗΤΟΡΕΣ

● *Oratorum Graecorum, quorum princeps est Demosthenes, quae supersunt monumenta ingenii, e bonis libris a se emendata, materia critica, commentariis integris* HIER. WOLFII, J. TAYLORI, JER. MARKLANDI, aliorum et suis indicibus denique instructa edidit J. JAC. REISKE, τόμ. 1-12, Lipsiae 1770-1775

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΤΙΟΣ

● *Achillis Tatii Alexandrini Ἐρωτικῶν sive de Clitophontis et Leucippes amoribus libri VIII graece et latine*, textum recognovit selectamque lectionis varietatem adiecit CHR. GUIL. MITSCHERLICH, Biponti: Treuttel et Würtz, 1792

● *Achilles Tatius Leucippe and Clitophon*, edited by E. VILBORG, σειρά: *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* / 1, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1955

ΓΑΛΗΝΟΣ

● *Κλαυδίου Γαληνοῦ Ἄπαντα* Galeni Claudii Opera Omnia, Editionem curavit graece et latine C.- G. KÜHN, vol. I-XVII p. 1. 2. XVIII p. 1. 2. XIX et vol. XX continens: Indicem in Galeni libros auctore F. G. ASSMANNO, Lipsiae: Cnobloch, 1821-1833 [φωτοαναστ. ἐπ'ἀνέκδ. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1965]

● *Galenus De sanitate tuenda. De alimentorum facultatibus. De bonis malisque sucis. De victu attenuante. De ptisana*, Ediderunt K. KOCH, G. HELMREICH, C. KALBFLEISCH, O. HARTLICH, σειρά: *Corpus Medicorum Graecorum* / V 4,2, Lipsiae et Berolini: in aedibus B. G. Teubneri, 1923

● *Galenus in Hippocratis Epidemiarum libros I et II*, Ediderunt E. WENKEBACH, F. PFAFF, σειρά: *Corpus Medicorum Graecorum* / V 10,1, Lipsiae et Berolini: in aedibus B. G. Teubneri, 1934

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ

- Γρηγορίου, Μητροπολίτου Κορίνθου, *Περὶ διαλέκτων*. *Gregorius, Corinthi Metropolitae, De Dialectis*. E codicibus Mss. emendavit & notis illustravit G. KOEN, Jctus. *Accedunt Grammatici Leidensis et Meermanniani De Dialectis Opuscula ab iis, quae sub Ioannis Grammatici nomine vulgo circumferuntur, longe diversa*, Lugduni Batavorum: apud Petrum Van Der Eyk et Cornelium de Pecker, 1766
- *Gregorii Corinthii et aliorum grammaticorum libri De Dialectis Linguae Graecae quibus additur nunc primum editus Manuelis Moschopuli Libellus de vocum passionibus*, Recensuit et cum notis Gisb. Koenii, Fr. Iac. Bastii, Io. Franc. Boissonadi suisque edidit G. H. SCHAEFFER, *Accedit Fr. Iac. Bastii Commentatio Palaeographica cum tabulis Aeneis VII*, Lipsiae: sumptibus Io. Aug. Gottl. Weigel, 1811 [φωτοαναστ. ἐπανέκδ. Hildesheim & New York: Georg Olms Verlag, 1970]

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

- *Demosthenis Orationes*, commentariis H. WOLFII, TAYLORI, MARKLANDI et suis, indicibus denique instructa edidit I. IAC. REISKE, *Accedunt scholia Graeca e Cod. Bavar. nunc primum edita*, τόμ. 1-2, Lipsiae: Barth, 1770 καὶ 1775

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ

- *Diogenis Laertii vitae philosophorum recensuit brevis adnotatione critica instruxit H. S. LONG*, vol. I & II, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1964 [ἀνατ. 1966]

ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ

- *Diodori Siculi Bibliothecae Historicae libri XIV et deperditorum Fragmenta*, Graeca emendavit, notationem argumentorum subiecit, Latinam Rhodomanni interpretationem astigavit et notas virorum doctorum ex editione PET. WESSELINGII integras cum suis animadversionibus indicibusque locupletissimis adiunxit H. C. ABR. EICHSTÄDT, vol. I-II, Halis Saxonum: Braunschweig, Schwetschke et filii, 1800 καὶ 1802

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ

- *Dionysii Halicarnasensis Antiquitatum Romanarum quae supersunt* edidit C. JACOBY, vol. I, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1885

ΔΙΩΝ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

- *Dionis Chrysostomi Orationes* ex recensione IOANNIS IACOBI REISKE, cum ejusdem aliorumque Animadversionibus, accesserunt ISAACI CASAUBONI in Dionem Diatriba et FEDERICI MORELLI Scholia et Collectanea in Dionem, vol. I-II, Editio secunda, Lipsiae: In Officina Libraria Sommers, 1798

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ / ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

- *Patrologiae cursus completus, series Graeca*, edidit J.-P. MIGNE, tom. 1-168, Paris 1857-1868 [= J.-P. MIGNE [ἐκδ.], *PG*. Όλη ἡ σειρά τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ MIGNE ἀνατυπώνεται μὲ σύγχρονες πατρολογικὲς εἰσαγωγές, σχετικὴ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση καὶ Πίνακα χωρίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἀπὸ τὸ ΚΕ.(ντρο) Π.(ατερικῶν) Ε.(κδόσεων), ἐπιστατ. π. Ι. ΔΙΩΤΗΣ, Ἀθήναι 1987 κ.ἐξ.]

ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ

- *Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit [...]* M. FRIDER. GUIL. STURZ, vol. I-II, Lipsiae 1805
- H. DIELS & W. KRANZ [ἐκδ.], *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch*, Bd. I, Berlin: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1951 [6η ἐκδ.: ἀνατ. Dublin 1966]
- J. BOLLACK, *Empédocle. II Les origines. Édition et traduction des fragments et des témoignages*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1969

ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ

- *Rhetores Graeci ex recognitione* L. SPENDEL, vol. II, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1854
- *Hermogenis Opera* edidit H. RABE, σειρά: *Rhetores Graeci*/6, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1913

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

- *Euripides Helena*, edidit K. ALT, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1964
- *Euripides Helen*, edited with introduction and commentary by A. M. DALE, Oxford: At the Clarendon Press, 1967
- *Euripides Helena*, herausgegeben und erklärt von R. KANNICHT, Bd. I: Einleitung und Text, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1969
- *Euripides Hecuba*, edidit S. G. DAITZ, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1973
- *Euripides Andromacha*, edidit A. GARZYA, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1978
- *Euripides Ion*, edidit W. BIEHL, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1979
- *Euripides Bacchae*, edidit E. C. KOPFF, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1982
- *Euripides Medea*, edidit H. Van LOOY, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1992
- *Euripides Phoenissae*, edited with introduction and commentary by D. I. MASTRONARDE, Cambridge: Cambridge University Press, 1994 [ἐλαφρῶς διασκευασμένη ἐκδ. τοῦ κειμένου τοῦ MASTRONARDE ἀπὸ τῆς ἐκδ. Teubner: Leipzig, 1988]
- *Euripides Hippolytus*, edidit W. STOCKERT, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1994
- *Euripides Electra*, edidit G. B. DONZELLI, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1995

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

- *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes ad fidem codicis Laurentiani editi* curavit M. Van Der VALK, vol. I. praefationem et commentaries ad libros A-Δ complectens, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1971 – vol. II. praefationem et commentaries ad libros E-I complectens, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1976 – vol. III. praefationem et commentaries ad libros K-Π complectens, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1979 – vol. IV. praefationem et commentaries ad libros P-Ω complectens, Leiden & New York & København & Köln: E. J. Brill, 1987

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

- *Herodoti Halicarnassensis et Ctesiae Cnidii quae extant Opera et Fragmenta graece ex recensione* PETRI WESSELINGII curavit AUGUSTUS CHRISTIANUS BORHECK [...], Vol. I.

Lib. I-V. καὶ Vol. II. Lib. VI-IX. Vitam Homeri & Ctesiae Fragmenta continens, Lemgoviae: in Officina Meyeriana, 1781 καὶ 1782

● *Herodotus Halicarnassensis Musae sive Historiarum libri IX* ad veterum codicum fidem denuo recensuit, lectionis varietatem, continua interpretatione Latina, annotationibus VALCKENAERI et WESSELINGII aliorumque et suis illustravit IO. SCHWEIGHÄUSER, tomi 6 σὲ 12τομῆ ἔκδοσῆ, Argentorati: Treuttel et Würtz, 1816

● *Herodoti Historiae*, vol. I Libros I-IV continens, edidit H. B. ROSÉN, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1987

ΗΣΙΟΔΟΣ

● *Hesiodi Theogonia Opera et dies Scutum* edidit F. SOLMSEN, *Fragmenta selecta* ediderunt R. MERKELBACH et M. L. WEST, Oxford: Clarendon Press, 1990 [4ῆ ἔκδ., ἦ 1ῆ τὸ 1970]

ΗΣΥΧΙΟΣ

● *Ἡσυχίου Λεξικόν. Hesychii Alexandrini Lexicon*, cum notis doctorum virorum integris, vel editis antehac, nunc auctis et emendates, HADR. IUNII, HENR. STEPHANI, IOS. SCALIGERI, CLAUD. SALMASII, IAC. PALMERII, FRANC. GUIETI, GODOFR. SOPINGII, IOH. TUNGERI, IOH. COCCEII, IOH. FRED. GRONOVII, IOH. CASP. SUICERI, TANAQU. FABRI, CORN. SCHREVELII, ED. BERNARDI etc. vel ineditis, HENR. VALESII, DAN. HEINSII, PHIL. IAC. MAUSSACI, THO. BRUNONIS, IS. VOSSII, IOH. VITI PERGERI, THO. MUNCKERI, MARC. MEIBOMII, IOH. VERRORII etc. in primis LUDOLPHI KUSTERI, TIBER. HEMSTERHUSII, IOH. CHR. BIEL etc. praeter selectas IOH. IENSII, DAN. WILH. TRILLERI, GEO. D'ARNAUD, FRID. LUD. ABRESCH etc. Ex autographis partim recensuit, partim nunc primum edidit, suasque animadversiones perpetuas adiecit IOH. ALBERTI, cum eiusdem prolegomenis et apparatus Hesychiano, vol. I-II, Lugduni Batavorum: Samuel Luchtmans, 1746 καὶ 1766

● *ΗΣΥΧΙΟΣ Hesychii Alexandrini Lexicon* post I. ALBERUM recensuit M. SCHMIDT, vol. I (A-Δ), Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, Publisher, 1965 [ἀνατ. τῆς ἔκδ. Halle 1858] – vol. II (E-K), Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, Publisher, 1965 [ἀνατ. τῆς ἔκδ. Halle 1860] – vol. III (Λ-P), Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, Publisher, 1965 [ἀνατ. τῆς ἔκδ. Halle 1861] – vol. IV (Σ-Ω), Amsterdam: Adolf. M. Hakkert, Publisher, 1965 [ἀνατ. τῆς ἔκδ. Halle 1862]

● *Hesychii Alexandrini Lexicon* recensuit et emendavit K. LATTE, vol. I (A-Δ), Hauniae: Ejnar Munksgaard Editore, 1953 – vol. II (E-O), Hauniae: Ejnar Munksgaard Editore, 1966

ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

● *Ἡφαιστίωνος Ἀλεξανδρέως ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ ποιήματος. Εἰς τὸ αὐτὸ σχόλια. Hephaestionis Alexandrini Enchiridion de metris et poemate. Cum scholiis antiquis et animadversionibus* IOANNIS CORNELII DE PAUW, Traiecti ad Rhenum: Charlois, 1726

ΘΕΟΓΝΙΣ

● *Ἡθρικὴ ποιήσις sive gnomici poetae graeci. Ad optimorum exemplarium fidem emendavit* RICH. FRANC. PHIL. BRUNCK, Argentorati: in Bibliopolio Academico, 1784

● *Theognis. Ps.-Pythagoras. Ps.-Phocylides. Chares. Anonymi aulodia. Fragmentum teliambicum* post E. DIEHL edidit D. YOUNG Indicibus ad Theognidem adiectis, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1961

ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ

- *Theocritus, Edited with a translation and commentary* by A. S. F. GOW, vol. I: *Introduction, text, and translation*, Cambridge: at the Cambridge University Press, 1952 [2η ἔκδ., ἡ 1η τὸ 1950]
- *Epigrammata Graeca* edidit D. L. PAGE, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1975

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ

- *Theophrasti Eresii Characteres*, Recensuit, animadversionibus illustravit atque indicem verborum adiecit IO. FRID. FISCHER, Accedit commentarius IS. CASAUBONI, Coburgi: Findeisen, 1763
- *Theophrasti Characteres Ethici cum additamentis anecdotis*, quae ex Cod. msc. Palatino-Vaticano saeculi XIV descripsit J. PHIL. SIEBENKEESIUS. Edidit et lectionis varietatem adiecit J. ADAM. GOEZ, Norimbergae: Stein, 1798
- *Θεοφράστου Ἐρεσίου τὰ σωζόμενα. Theophrasti Eresii quae supersunt opera et excerpta librorum*, Graece et latine, Ad fidem librorum editorum et scriptorum emendavit, historiam et libros VI de causis plantarum coniuncta opera H. F. LINKII, excerpta solus explicare conatus est IO. GOTTLÖB SCHNEIDER, τόμ. I-V, Lipsiae: W. Vogel, 1818, 1819 καὶ 1821
- *Theophrasti Ephesii Opera quae supersunt omnia*, Ex recognitione F. WIMMER, Tom. I *Historiam Plantarum* continens, Lipsiae: Sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1854 – Tom. II *De causis plantarum libros VI* continens, Lipsiae: Sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1854 – Tom. III *Fragmenta* continens, *Accessit Prisciani Lydi Metaphrasis in Theophrasti libros de sensu et de phantasia*, Lipsiae: Sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1862
- *Theophrast Charaktere herausgegeben und erklärt* von P. STEINMETZ, I. Bd.: *Textgeschichte und Text*, München: Max Hueber Verlag, 1960
- *Theophrastus De lapidibus, edited with introduction, translation and commentary* by D. E. EICHHOLZ, Oxford: at the Clarendon Press, 1965
- *Theophrastus De igne. A post-Aristotelian view of the nature of fire. Edited with introduction, translation and commentary* by V. COUTANT, Assen, The Netherlands: Royal Vangorum Ltd., 1971
- *Theophrastus De ventis. Edited with introduction, translation and commentary* by V. COUTANT and V. L. EICHENLAUB, Notre Dame & London: university of Notre Dame Press, 1975
- *Théophraste Recherches sur les plantes*, tom. I: Livres I-II, Texte établi et traduit par S. AMIGUES, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1988 – tom. II: Livres III-IV, Texte établi et traduit par S. AMIGUES, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1989 – tom. III: Livres V et VI, Texte établi et traduit par S. AMIGUES, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1993
- U. EIGLER & G. WÖHRLE, *Theophrast De odoribus. Editon, Übersetzung, Kommentar. Mit einem botanischen Anhang* von B. HERZHOFF, Stuttgart: B. G. Teubner, 1993

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

- *Thucydides, De bello Peloponnesiaco libri octo, Graece et latine ad editionem IOS. WASSE et C. ANDR. DUKERI accurate expressi, cum variis lectionibus et adnotationibus*, τόμ. 1-6, Biponti 1788-1789
- *Histoire de Thucydide fils d'Olorus, traduite du grec* par PIERRE-CHARLES LEVESQUE, Paris 1795
- *Thucydides Historiae post C. HUDE* edidit O. LUSCHNAT, vol. I Libri I-II, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1960

- *Thucydide La guerre du Péloponnèse*, Livre I, Texte établi et traduit par J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1953 [7η ἀνατ., 1995] – Livre II, Texte établi et traduit par J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1962 – Livre III, Texte établi et traduit par R. WEIL avec la collaboration de J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1967 – Livres IV et V, Texte établi et traduit par J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1967 – Livres VI et VII, Texte établi et traduit par L. BODIN et J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1955 – Livre VIII, Texte établi et traduit par R. WEIL avec la collaboration de J. De ROMILLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1972

ΙΕΡΟΚΛΗΣ

- *Hieroclis Alexandrini Αστειᾶ*, Graece et latine, Nunc denuo ad editionem Cantabrigiensem recensuit I. ADAM SCHIER, Lipsiae: Löwe, 1768

ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ

- *Τοῦ μεγάλου Ἱπποκράτους πάντων τῶν ἰατρῶν κορυφαίου τὰ εὕρισκόμενα. Magni Hippocratis medicorum omnium facile principis, Opera omnia quae extant: In VIII. Sectiones ex Erotiani mente distributa nunc denuo Latina Interpretatione & Annotationibus illustrata, ANUTIO FOESIO Mediomatrici Medico Authore. Adiecta sunt ad VI. Sectionem Palladij Scholia Graeca in librum περι ἀγμῶν, & sua Latinitate donata. His praeterea accessere variae in omnes Hippocr. libr. lectiones Graecae, ex reconditissimis manuscriptis exemplaribus summa diligentia collectae, antea quidem partim Frobeniano codici, partim verò ipsissimis Galeni Commentariis: nunc autem ipsissimis textus paginis ac lineis summo cum labore applicatae: necnon etiam quorundam doctiss. virorum in aliquot Hippocr. libros Observationes. Huic novissimae omniumque emendatissimae editioni accesserunt Hippocratis libri de Medicamentis purgantibus cum Commentariis Ioannis Heurnij & de Structura hominis. Item Erotiani & dictionum Herodoti Lexica cum Galeni Glossarum Hippocratis explicatione: & denique gemino Indice eorum qui in Hippocratis Scripta commentati sunt, vel eum quavis alia ratione illustratum: ut susius patebit in Epistola ad Lectorem. Cum Indice Quadruplici longe amplissimo & utilissimo, Genevae: Typis & Sumptibus Samuelis Chouët, 1657*
- *Magni Hippocratis Coi opera omnia Graece et Latinae, Edita et ad omnes alias Editiones accomodata, Industriâ et diligentîâ JOAN. ANTONIDAE VAN DER LINDEN, τόμ. I-II, Lugduni Batavorum 1665*
- *Oeuvres complètes d'Hippocrate, traduction nouvelle avec le texte grec en regard, collationné sur les manuscrits et toutes les éditions; accompagnée d'une introduction de commentaries médicaux, de variants et de notes philologiques, suivie d'un table générale des matières; par É. LITTRÉ, tom. 5, Paris 1846 [ἀνατ. Amsterdam: Adolf M. Hakkert- Éditeur, 1978] – tom. 9, Paris 1861 [ἀνατ. Amsterdam: Adolf M. Hakkert- Éditeur, 1982]*
- *Hippocratis Opera vol. I1 Indices librorum. Iusiurandum. Lex. De arte. De medico. De decente habitu. Praeceptiones. De prisca medicina. De aere locis aquis. De alimento. De liquidorum usu. De flutibus*, Ediderunt I. L. HEIBERG, σειρά: Corpus Medicorum Graecorum/I 1, Lipsiae et Berolini: in aedibus B. G. Teubneri, 1927 – *Hippocrate Du régime*, Édite, traduit et commenté par R. JOLY avec la collabortion de S. BYL, σειρά: Corpus Medicorum Graecorum/I 2,4, Berlin: Akademie Verlag, 1984
- *Hippocrate Du régime*, Texte établi et traduit par R. JOLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1967 – *Hippocrate* tom. II, 1re partie: *De l'ancienne médecine*, Texte établi et traduit par J. JOUANNA, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1990 – *Hippocrate*

tom. II, 2e partie: *Airs, eaux, lieux*, Texte établi et traduit par J. JOUANNA, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1996 – *Hippocrate* tom. VI, 2e partie: *Du régime des maladies aiguës, Appendice, De l'aliment, De l'usage des liquides*, Texte établi et traduit par R. JOLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1972 – *Hippocrate* tom. XIII: *Des lieux dans l'homme, Du système des glandes, Des fistules, Des hémorroïdes, De la vision, des chairs, De la dentition*, Texte établi et traduit par R. JOLY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1978

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

- *Isocratis opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIUS AUGER [...]*, Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1782
- *Isocratis Opera quae extant omnia ad optimum exemplarium fidem emendavit, variis lectionibus, animadversionibus criticis, summariis et indice instruxit GUIL. LANGE*, Halis: Schwetschke et fil., 1803
- *Isocratis Orationes* recognovit, praefatus est, indicem nominum addidit G. E. BENSELER, *Editio altera stereotypa* curante F. BLASS, vol. I, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1913
- *Isocrate Discours*, tom. I, Texte établi et traduit par G. MATHIEU et É. BRÉMOND, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1928

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ

- *Ioannis Lydi liber de mensibus* edidit R. WÜNSCH, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1898 [ἀνατ. Stuttgart 1967]

ΛΟΓΓΟΣ

- *Les Amours Pastorales de Daphnis et de Chloé, par Longus*. Double Traduction du Grec en François, de MR. AMIOT et d'un ANONIME, Mises en parallele, Et ornées des Estampes originales du fameux B. AUDRAN, gravées aux dépens du feu Duc D'ORLEANS, Régent de France, Sur le Tableaux inventés & peints de la main de ce grand prince, avec un frontispice de COYPEL & autres Vignettes & Culs de LAMPE, gravées par D. FOCKE sur les desseins de COCHIN & DE EYSEN, A Paris: Imprimées pour les Curieux, 1757
- *Longi Pastoralia de Daphnide et Chloe libri IV*, Ex recensione [...] animadvertit J. B. C. D'ANSE DE VILLOISON, Paris: De Bure, 1788
- *Λόγγου Ποιμενικῶν τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην*, Ἐν Παρισίοις: Petrus Didot, natu major, in Aedibus Palatinis Scientiarum et Artium, 1802

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

- *Λουκιανός. Luciani Samosatensis opera, Graece et latine ad editionem TIBERII HEMSTERHUSII et IOANNIS FREDERICI REITZII accurate expressa, cum variis lectionibus (e Codd. Paris.) et adnotationibus*, τόμ. 1-10, Biponti 1789-1793
- *Luciani Samosatensis Opera* ex recognitione C. IAKOBITZ, vol. I, Lipsiae: sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1878 – vol. II, Lipsiae: sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1873 – vol. III, Lipsiae: sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1913
- *Luciani Opera* recognovit brevique adnotatione critica instruxit M. D. MACLEOD, Tom. I (Libelli 1-25), Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1972 – Tom. II (Libelli 26-43), Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1974 – Tom. III (Libelli 44-68), Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1980 – Tom. IV (Libelli 69-86), Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1987

- *Lucien Oeuvres* tom. I: Introduction générale – Opuscles 1-10, Texte établi et traduit par J. BOMPAIRE, Paris: Société d'edition “Les Belles Lettres”, 1993 – tom. II: Opuscles 11-20, Texte établi et traduit par J. BOMPAIRE, Paris: Société d'edition “Les Belles Lettres”, 1998

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

- *Oratorum Graecorum, quorum princeps est Demosthenes, quae supersunt monumenta ingenii*, e bonis libris a se emendata, materia critica, commentariis integris HIER. WOLFII, J. TAYLORI, JER. MARKLANDI, aliorum et suis, indicibus denique instructa edidit I. IAC. REISKE, τόμ. 1-12, Lipsiae: Barth, 1770-1775 [για τὸν Λυκούργου ὁ τόμ. 4, 1771]
- *Lucurgi Rede wider Leocrates*, Graece, Recensus und mit Anmerkungen zum Gebrauch der Schulen Herausgegeben von JOH. HEINR. AUG. SCHULZE, Braunschweig: Vieweg und Sohn, 1789
- *Lycurgi Oratio in Leocratem*, Ad fidem Codd. Mss. adiecta adnotatione critica recensuit FRIDER. OSANN, Ienae: Crocker, 1821
- *Lycurgus Rede wider Leokrates. Einleitung, Urschrift, Uebersetzung und Anmerkungen grösstentheils kritiken Inhalts* von GUST. PINZGER, Leipzig: Brockhaus, 1824

ΛΥΡΙΚΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

- *Analecta veterum poetarum Graecorum editore R. F. PH. BRUNCK*, τόμ. 1-3, Argentorati 1772, 1773, 1776
- *Ἡθικὴ ποιήσις sive gnomici poetae graeci*. Ad optimorum exemplarium fidem emendavit RICH. FRANC. PHIL. BRUNCK, Argentorati: In Bibliopolio Academico, 1784
- T. BERGK, *Poetae Lyrici Graeci*, Lipsiae 1843 [1η ἔκδ.], 1853 [2η ἔκδ.], 1867 [3η ἔκδ.], 1882 [4η ἔκδ.]

ΛΥΣΙΑΣ

- *Lysiae opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...]*, Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1783
- *Lysiae Orationes* recognovit brevique adnotatione critica instruxit C. HUDE, Oxonii: Typographeo Clarendoniano, 1912 [ἀνατ. 1968]
- *Lysiae Orationes* recensuit T. THALHEIM, Maior editio altera correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1913

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

- *Marci Aurelii Antonini Imperatoris Commentarii quos ipse sibi scripsit, cum coniecturis quibusdam super nonnullis locis, et cum indicibus*, Edidit SAM. FR. NATH. MORUS, Lipsiae: Schwickert, 1775
- *M. Aurelii Antonini Commentariorum libri XII*. Graeca ad Codd. Mss. fidem emendavit, notationem varietatis lectionum et interpretationem latinam castigatam adiunxit, GATAKERI aliorumque notas cum suis animadversionibus indicibusque locupletissimis adiecit JO. MATTH. SCHULTZ, *Vol. I Antonini textum graecum, interpretationem latinam et lectionum varietatem continens*, Slesvici 1802

ΜΑΤΡΩΝ

- *Parodorum epicorum Graecorum et Arcestrati reliquiae*, Recensuit P. BRANDT, fasc. 1: *Corpusculum poesis epicae Graecae Lubidundae*, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1888

ΜΕΛΙΣΣΟΣ

● H. DIELS & W. KRANZ [ἐκδ.], *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch*, Bd. I, Berlin: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1951 [6η ἔκδ.: ἀνατ. Dublin 1966]

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

● *Menandri quae supersunt, Pars altera: Reliquiae apud veteres scriptores servatae* edidit A. KOERTE, Opus postumum retractavit addenda ad utramque partem adiecit A. THIERFELDER, Editio altera aucta et correcta, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1959

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

● *Nicolai Damasceni Historiarum excerpta et fragmenta quae supersunt*, Graece, Nunc primum separatim editionem, versionem Latinam duplicem (H. VALESII et HUG. GROTHII) emendatiorem, HENR. VALESII notas intergras aliorumque V. D. ac recentiorum de Nicolai vita scriptorumque notitia adiecit IOA. CONR. ORELLIUS, Accedit Sevini dissertatio de Nicolao Damasceno gallice scripta, Lipsiae 1804

ΝΟΝΝΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ

● *Theophanis Nonni Epitome de curatione morborum*, Graece et latine, Ope Codd. Mss. recensuit notasque adiecit IOA. STEPH. BERNARD, τόμ. I-II, Gothae 1794-1795

ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ

● *Xenocratis Peri tēs apō enūdron trophēs*, Graece cum Latina interpretatione I. BAPT. RASARII et CONR. GESNERI scholiis. Nunc primum integritati restituit, variis lectionibus et animadversionibus illustravit atque glossarium adiecit IO. GEO. FR. FRANZIUS, Lipsiae 1774 [Μετατυπώθηκε ὑπὸ τὸν τίτλο: *Xenocratis Peri tēs apō enūdron trophēs*, Graece cum Latina interpretatione IOH. BAPT. RASARII et CONRADI GESNERI scholiis. Nunc primum integritati restituit, varietate lectionis animadversionibusque illustravit atque glossarium adiecit IO. GEORG. FRID. FRANZIUS, Francofurti et Lipsiae 1779]

● *Ξενοκράτους Peri tēs apō enūdron trophēs. Xenocratis De alimento ex aquatilibus, cum Latina interpretatione* JO. BAPT. RASARII, Scholiis CONRADI GESNERI, & Notis integris JO. FRIDERICI FRANZII. Accedunt Novae variantes Lectiones ex Codd. Mss. depromptae, & Animadversiones DIAMANTIS CORAY nunc primum editae; itemque Adnotationes in Auctorem, Additamenta in Glossarium FRANZII hodiernam Ichthyologiam illustrantia, & Lucubratio de Piscium Esu CAIETANI DE ANCORA, Neapoli: Typis Regiis, 1794

● *Physici et medici Graeci minores*, congegit, ad fidem codd. Mss praesertim eorum, quos beatus DIEZIUS contulerat, veterumque editionum partim emendavit partim nunc prima vice edidit, commentaries criticis indicibusque tam rerum quam verborum instruxit I. L. IDELER, vol. I, Amsterdam: Adolf. M. Hakkert-Publisher, 1963 [ἀνατύπ. τῆς ἔκδ. τοῦ 1841], σσ. 121-133 [: *Ξενοκράτους Peri tēs apō τῶν enūdron trophēs/Xenocrates De alimentis ex fluviatilibus*]

● *ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Peri tēs apō τῶν enūdron trophēs* (Ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1814), Εἰσαγ. Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Χίος 1998

ΞΕΝΟΦΩΝ

● *Ξενοφώντος Τὰ Σωζόμενα. Xenophontis quae exstant*, Ex librorum scriptorum fide et virorum doctorum coniecturis recensuit et interpretatus est IOA. GOTTLLOB SCHNEIDER, τόμ. I-VI, Lipsiae: Hahn, 1790-1849 (εἰδικότερα ὁ τόμος IV, 1790: *Memorabilia Socratis et*

ejus Apologiam continens, Editionem novam post Schneiderum et Coraium curavit F. A. BORNEMANN, 1829)

ΟΜΗΡΟΣ

- *Homeri Iliados rhapsodia A, sive liber I. Cum excerptis ex Eustathii commentariis et scholiis minoribus in usum scholarum separatim* edidit IOANNES AUGUSTUS MÜLLER A. M. et Ill. Scholae Provinc. Misen. Conr., Misena: Sumptu Car. Fr. Guil. Erbsteinii, 1788
- *Όμήρου ἔπη. Homeri et Homeridarum opera et reliquiae. Ex recensione FRID. AUG. WOLFII*, vol. I, Lipsiae: Apud bibliopolam G. I. Göschen, 1804
- *Homeri Ilias recensuit, testimonia congegessit M. L. WEST*, vol. I Rhapsodias I-XII continens, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1998

ΟΝΗΣΑΝΔΡΟΣ

- *Onosandri Strategicus sive de imperatoris institutione liber* ad Codd. Mss. fidem expressus et ex antiquorum tacticorum potissimum collatione notis perpetuis criticis emendatus nec non figuris aeri incisis illustratus, Accedunt duo indices una cum versione Gallica Baronis de Zur-Lauben, Cura et studio NIC. SCHWEBELII [...], Norimbergae: Bauer et Raspe, 1762

ΟΠΠΙΑΝΟΣ

- *Oppiani poëtae Cilicis de venatione lib. IIII, de piscatione lib. V, cum interpretatione Latina [...] opera* CONRADI RITTERSHUSII, Lugduni Batavorum 1597
- *Oppiani Poetae Cilicis, De venatione libri IV, et de piscatione libri V, cum paraphrasi Graeca librorum de Aucupio, graece et latine, curavit JOH. GOTTLLOB SCHNEIDER*, Argentorati: König, 1776
- *Oppian Colluthus Tryphiodorus with an English Translation* by A. W. MAIR, σειρά: the Loeb Classical Library, London & New York, 1928

ΟΡΦΕΥΣ

- *Orphei quae vulgo dicuntur Argonautica*, Ex libris Mss. et coniecturis virorum doctorum suisque aucta et emendata interpretatus est IOA. GOTTLLOB SCHNEIDER, Ienae: Frommann, 1803

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ

- *Septuaginta Interpretes* edidit I. E. GRABE, vol. I-IV, Oxonii 1707-1720
- *Η Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, secundum exemplar Vaticanum Romae editum [...] Una cum scholiis ejusdem editionis, variis [...] lectionibus, nec non fragmentis versionum Aquilae, Symmachi et Theodotionis. Summa cura edidit LAMBERTUS BOS [...]*, Franequerae, Excudit Franciscus Halma, 1709
- *Nova versio Graeca Proverbiorum, Ecclesiastis, Cantici Canticorum, Ruthi, Threnorum, Danielis, et selectorum Pentateuchi locorum ex unico S. Marci bibliothecae codice Veneto. Nunc primum eruta et notulis illustrata a JOHANNES BAPTISTA CASPARE D'ANNSE DE VILLOISON, [...]*, Argentorati: Sumptibus Bibliopolis Academici (litteris Lorenzii & Schuleri), 1784
- *Libri Apocryphi Veteris Testamenti Graece* edidit FRITZSCHE, Lipsiae 1871
- *Η Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Vetus Testamentum graece iuxta LXX Interpretes. Textum Vaticanum Romanum emendatius edidit, argumenta et locos Novi*

Testamenti parallelos notavit, omnem lectionis varietatem codicum vetustissimorum Alexandrini, Ephraemi Syri, Friderico-Augustani subiunxit, prolegomenis uberrimis instruxit CONSTANTINUS DE TISCHENDORF, Editio sexta – Prolegomena recognovit collationem codicis Vaticani et Sinaitici adjecit EBERARDUS NESTLE, tom. I, Lipsiae: F. A. Brockhaus, 1880

- *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, edited for the syndics of the University Press by H. B. SWETE, vol. I (*Genesis–IV Kings*) 2η ἔκδ., Cambridge: at the University Press, 1895 – vol. II (*I Chronicle–Tobit*) 2η ἔκδ., Cambridge: at the University Press, 1896 – vol. III (*Hosea – 4 Maccabees*), Cambridge: at the University Press, 1894
- *Septuaginta Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Göttingensis editum*, vol. I *Genesis* edidit J. W. WEVERS, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974 – vol. III/2 *Deuteronomion* edidit J. W. WEVERS, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977 – vol. VIII/4 *Judith* edidit R. HANHART, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979 – vol. VIII/1 *Esdrae Liber I* edidit R. HANHART, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974 – vol. X *Psalmi cum Odis* edidit A. RAHLFS, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979 [3η πανομοιότ. ἔκδ. τῆς 1ης τοῦ 1967]
- *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Οἰ, ἐπιστημ. ἐπιμ. D. Dr. A. RAHLFS, Ἀθήναι: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1981 [ἀνατύπ. τῆς ἔκδ. τοῦ 1935 ἀπὸ τῆς Württembergische Bibelanstalt/Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart]*

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΣΕ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

- [N. BAMBAΣ] *Τὰ Ἱερὰ Γράμματα μεταφρασθέντα ἐκ τῶν θείων ἀρχετύπων, Ἀθήναι: Ἑλληνική Βιβλικὴ Ἐταιρεία, γ.γ.*

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ (VULGATA)

- *Biblia Hebraica secundum editionem Belgicam EBERARDI VAN DER HOOGHT collatis aliis Bonnae codicibus una cum versione Latina SEBASTIANI SCHMIDII, Lipsiae: 1740*
- *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem adiuvantibus B. FISCHER, I. GRIBOMONT, H. F. D. SPARKS, W. THIELE recensuit et brevi apparatus critico instruxit R. WEBER Editionem quartam emendatam cum sociis B. FISCHER, H. I. FREDE, H. F. D. SPARKS, W. THIELE praeparavit R. GRyson, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994*

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- *mybWt kw my) ybn hrWt Biblia Hebraica Stuttgartensia quae antea cooperantibus A. ALT, O. EISSFELDT, P. KAHLE edidit R. KITTEL Editio fundatus renovata adjuvantibus H. BARDTKE, W. BAUMGARTNER, P. A. H. De BOER, O. EISSFELDT, J. FICHTNER, G. GERLEMAN, J. HEMPEL, F. HORST, A. JEPSEN, F. MAASS, R. MEYER, G. QUELL, TH. H. ROBINSON, D. W. THOMAS cooperantibus H. P. RÜGER et J. ZIEGLER ediderunt K. ELLIGER et W. RUDOLPH Textum Masoreticum curavit H. P. RÜGER Masoram elaboravit G. E. WEIL Editio quarta emendata opera H. P. RÜGER, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990 [= ἔκδ. BHS]*

ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

- *Analecta veterum poetarum Graecorum* editore R. F. PH. BRUNCK, τόμ. 1-3, Argentorati 1772, 1773, 1776
- *Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis et Appendice nova epigrammatum veterum ex libris et marmoribus ductorum, annotatione inedita BOISSONADII, C. DE LA ROCHETTE, BOTHII, partim inedita IACOBSII, metrica versione H. GROTII, et apparatu*

critico instruxit E. COUGNY, Graece et Latine, vol. IV, Parisiis: Editoribus Firmin Didot et sociis, 1890

- *Anthologia Graeca*, 2η βελτ. ἔκδ. Griechisch-Deutsch, edidit H. BECKBY, vol. 1: Buch I-VI, München: Ernst Heimeran, 1965 – vol. 2: Buch VII-VIII, München: Ernst Heimeran, 1965 – vol. 3: Buch IX-XI, München: Ernst Heimeran, 1968 – vol. 4: Buch XII-XVI mit Namen- und Sachverzeichnis und anderen vollständigen Registern, München: Ernst Heimeran, 1968

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

- *Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, Description de la Grèce de Pausanias. Traduction nouvelle avec le texte Grec collationné sur les manuscrits de la Bibliothèque du Roi, par M. CLAVIER, [...] Tome premier, Paris: J.-M. Eberhart, Imprimeur du Collège Royal de France, 1814 – Tome second, Paris: J.-M. Eberhart, Imprimeur du Collège Royal de France, 1817 – Tome troisième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la Société Royale Académique des Sciences, 1820 – Tome quatrième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la Société Royale Académique des Sciences, 1821 – Tome sixième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la Société Royale Académique des Sciences, 1821*

ΠΙΝΔΑΡΟΣ

- *Pindari Carmina cum fragmentis* edidit A. TURYN, Oxonii: apud Basilium Blackwell, 1952
- *Pindari Carmina cum fragmentis*, Pars I: *Epinicia*, post B. SNELL edidit H. MAEHLER, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1987 – Pars II: *Fragmenta. Indices*, edidit H. MAEHLER, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1989

ΠΛΑΤΩΝ

- *Platonis Dialogi II. Cratylus et Theaetetus, Graece e recensione HENR. STEPHANI, variis lectionibus animadversionibusque criticis brevibus illustrati ab IO. FRID. FISCHER*, Lipsiae: Schwickert, 1770
- ΠΛΑΤΩΝ. *Platonis philosophi quae extant Graece ad editionem HENRICI STEPHANI accurate expressa cum MARSILII FICINI interpretatione, Accedit varietas lectionis, Studiis Societatis Bipontinae*, Biponti, τόμ. I-XII, 1781-1787
- *Platonis Dialogi IV. Gorgias, Apologia Socratis, Charmides, Hippias Maior*, scholarum in usum edidit L. F. HEINDORF, Berolini: Nauck, 1805
- *Platonis Opera* recognovit brevique adnotatione critica instruxit I. BURNET, tom. II Tetralogias III-IV continens [III: *Parmenides, Philebus, Symposium, Phaedrus*, IV: *Alcibiades I, Alcibiades II, Hipparchus, Amatores*], Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1967 [ἀνατ. τῆς 1ης ἔκδ. τοῦ 1901] – tom. III Tetralogias V-VII continens [V: *Theages, Charmides, Laches, Lysis*, VI: *Euthydemus, Protagoras, Gorgias, Meno*, VII: *Hippias major, Hippias minor, Io, Menexenus*], Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1968 [ἀνατ. τῆς 1ης ἔκδ. τοῦ 1903] – tom. IV Tetralogiam IV continens [*Clitopho, Respublica, Timaeus, Critias*], Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1968 [ἀνατ. τῆς 1ης ἔκδ. τοῦ 1902] – tom. V Tetralogiam IX [*Minos, Leges, Epinomis, Epistulae*] *Definitiones et Spuria* continens, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1967 [ἀνατ. τῆς 1ης ἔκδ. τοῦ 1907]
- *Πλάτωνος Συμπόσιον. Κείμενον, μετάφρασις καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΣΥΚΟΥΤΡΗ*, σειρά: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη / 1, ἔκδ. 10η, Ἀθῆναι: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἰ. Δ. Κολλάρου & Σίας Α. Ε., 1990
- *Plato Gorgias*, A Revised text with Introduction and Commentary by E. R. DODDS, Oxford: Clarendon Press, 1959

- *Plato Epistulae* edidit J. MOORE-BLUNT, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1985
- *Platonis Opera* recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt E. A. DUKE, W. F. HICKEN, W. S. M. NICOLL, D. B. ROBINSON, J. C. G. STRACHAN, tom. I Tetralogias I-II continens. Insunt: *Euthyphro, Apologia Socratis, Crito, Phaedo, Cratylus, Theaetetus, Sophista, Politicus*, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1995

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

- *Plutarchi Chaeronensis quae supersunt omnia Opera, Graece et latine, Principibus ex editionibus castigavit, virorumque doctorum suisque adnotationibus instruxit IO. IACOBUS REISKE, Addita sunt ornamenta aeri incisa, τόμ. 1-12, Lipsiae (Berolini: Weidmann) 1774-1782*
- *Plutarchi Chaeronensis Opera, Cum annotatione variorum adiectaque lectionis diversitate, Ope I. GEO. HUTTEN, τόμ. I-XIV, Tubingae: Cotta, 1791-1805*
- *Πλουτάρχου τοῦ Χαιρωνέως τὰ Ἡθικά/Plutarchi Chaeronensis Moralia, id est Opera, exceptis vitis, reliqua. Graeca emendavit, notationem emendationum, et Latinam Xylandri interpretationem castigatam, subjunxit, animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices copiosos, adjecit DAN. WYTTENBACH, Tomi 8 σὲ 15τομη ἔκδ., Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1795-1830*
- *Oeuvres mêlées de Plutarque* traduites du grec par AMYOT. Avec des notices et des observations par BROTIER et VAUVILLIERS, Nouvelle édition revue et augmentée par E. CLAVIER, τόμ. 1-25, Paris: Impr. Cussac, 1802-1805
- *Plutarchi Chaeronensis Parallelae Vitae* E recensione G. H. SCHAEFERI, Edidit G. H. SCHAEFER, τόμ. 1-9, Lipsiae: T. O. Weigel, 1820-1821
- *Plutarchi Chaeronensis Vitae parallelae selectae. In usum scholarum recognitae a CAR. SENTENIS, Pars II. Fasc. III. Insunt vitae Aristidis et Catonis, Philopoemenis et Flaminini, Lipsiae: Adf. Winter, 1841*
- *Geographi Graeci Minores, e codicibus recognovit, prolegomenis annotatione indicibus instruxit, tabulis aeri incisae illustravit C. MÜLLERUS, vol. II, Insunt: [...] Pseudoplutarchi Liber de fluviis, Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1861*
- *Plutarchus Vitae Parallelae, vol. I. 1, quartum recensuit K. ZIEGLER, editionem quintam curavit H. GÄRTNER, Monachi et Lipsiae: in aedibus K. G. Saur, 2000 – vol. I. 2, recognoverunt C. LINDSKOG et K. ZIEGLER, tertium recensuit K. ZIEGLER, editionem correctiorem cum addendis curavit H. GÄRTNER, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner, 1994 – vol. II. 1, recognoverunt C. LINDSKOG et K. ZIEGLER, tertium recensuit K. ZIEGLER, editionem correctiorem cum addendis curavit H. GÄRTNER, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner, 1993 – vol. II. 2, recognoverunt C. LINDSKOG et K. ZIEGLER, tertium recensuit K. ZIEGLER, editionem correctiorem cum addendis curavit H. GÄRTNER, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner, 1994 – vol. III. 1, recognoverunt C. LINDSKOG et K. ZIEGLER, tertium recensuit K. ZIEGLER, editionem correctiorem cum addendis curavit H. GÄRTNER, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner, 1996 – vol. III. 2, recognoverunt C. LINDSKOG et K. ZIEGLER, iterum recensuit K. ZIEGLER, accedunt vitae Galbae et Othonis et vitarum deperditorum fragmenta, Leipzig: B. G. Teubner, 1973*
- *Plutarchi Moralia, vol. I recenserunt et emendaverunt W. R. PATON et I. WEGEHAUPT, praefationem scripsit M. POHLENZ, editionem correctiorem curavit H. GÄRTNER, Stutgardiae et Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner, 1993 – vol. II, recensuerunt et emendaverunt W. NACHSTÄDT-W. SIEVEKING-J. B. TITCHENER, Lipsiae: in aedibus B. G.*

Teubneri, 1935 – vol. V. 3, recensuerunt et emendaverunt C. HUBERTT et M. POHLENZ, editio altera, addenda adiecit H. DREXLER, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1960 – vol. VI. 1, recensuit et emendavit C. HUBERTT, additamentum ad editionem correctiorem collegit H. DREXLER, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1959 – vol. VI. 2, recensuit et emendavit M. POHLENZ, editio altera quam curavit addendisque instruxit R. WESTMAN, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1959

● *Plutarque Oeuvres Morales*, tom. III: *Apophtegmes de Rois et de Généraux. Apophtegmes Laconiens*, Texte établi et traduit par F. FUHRMANN, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1988 – tom. V, 1re partie: *La fortune des Romains. La fortune ou la vertu d'Alexandre. La gloire des Athéniens*, Texte établi et traduit par F. FRAZIER et C. FROIDEFOND, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1990 – tom. V, 2e partie: *Isis et Osiris*, Texte établi et traduit par C. FROIDEFOND, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1988 – tom. VI: *Dialogues Pythiques*, Texte établi et traduit par R. FLACELIÈRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1974 – tom. VII, 1re partie: *Traité de morale (27-36)*, Texte établi et traduit par J. DUMORTIER avec la collaboration de J. DEFRADAS, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1975 – tom. VII, 2e partie: *de l'amour des richesses. De la fausse honte. De la vie et de la haine. Comment se iouer soi-même sans exciter l'envie. Sur les délais de la justice divine*, Texte établi et traduit par R. KLAERR et Y. VERNIÈRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1974 – tom. VIII: *Du destin-Le démon de Socrate-De l'exil-Consolation à sa femme*, Texte établi et traduit par J. HANI, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1980 – tom. IX, 1re partie: *Propos de table Livres I-III*, Texte établi et traduit par F. FUHRMANN, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1972 – tom. IX, 2e partie: *Propos de table Livres IV-VI*, Texte établi et traduit par F. FUHRMANN, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1978 – tom. IX, 3e partie: *Propos de table Livres VII-IX*, Texte établi et traduit par F. FRAZIER et J. SIRINELLI, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1996 – tom. X: *Dialogue sur l'amour*, Texte établi et traduit par R. FLACELIÈRE, *Histoires d'amour*, Texte établi et traduit par M. CUVIGNY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1980 – tom. XI, 1re partie: *Le philosophe doit surtout s'entretenir avec les grands. A un chef mal éduqué. Si la politique est l'affaire des vieillards*, Texte établi et traduit par M. CUVIGNY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1984 – tom. XI, 2e partie: *Préceptes politiques*, Texte établi et traduit par J.-C. CARRIÈRE, *Sur la monarchie, la démocratie et l'oligarchie*, Texte établi et traduit par M. CUVIGNY, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1984 – tom. XII-1: *Il ne faut pas s'endetter. Vies des dix orateurs*, Texte établi et traduit par M. CUVIGNY, *Comparaison d'Aristophane et de Ménandre. De la malignité d'Hérodote*, Texte établi et traduit par G. LACHENAUD, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1981 – tom. XII-2: *Opinions des philosophes*, Texte établi et traduit par G. LACHENAUD, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1993

ΠΟΛΥΒΙΟΣ

● *Polybii Historiarum quidquid superest graece ad Codd. Mss. fidem recensuit, Latinam CASAUBONI versionem [...] IO. SCHWEIGHAEUSER, τόμ. I-VIII, Lipsiae: Weidmann, 1789-1795*

ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ

● *Pollucis Onomasticon e codicibus ab ipso collatis denuo edidit et adnotavit E. BETHE, [τόμ.:] I-V, σειρά: Lexicographi Graeci /IX, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1900 – fasc. II*

[τόμ.:] VI-X, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1931 – fasc. III [τόμ.:] Indices, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1937

ΣΟΥΔΑΣ ΛΕΞΙΚΟ

- *Suidae Lexicon* edidit A. ADLER, Pars I (Α-Γ), Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1928 – Pars IV (Π-Ψ), Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1935

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

- *Sophoclis Tragoediae septem ad optimorum exemplarium fidem emendatae, cum versione et notis, ex editione RICH. FRANCO. PHIL. BRUNCKII*, τόμ. 1-4, Argentorati: treuttel et Würtz, 1786-1789
- *Sophoclis Fabulae* recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt H. LLOYD-JONES et N. G. WILSON, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1990

ΣΤΡΑΒΩΝ

- *Strabonis Geographorum libri XVII*, Graece ad optimos Codd. Mss. recensuit, varietate lectionis, adnotationibus illustravit, Xylandri versionem emendavit IO. PHIL. SIEBENKEES (vol. II) inde a septimo libro continuavit CAR. HENR. TZSCHUCKE, τόμ. I-VII, Lipsiae: Weidmann, 1796-1818
- *Στράβωνος Γεωγραφικά/Strabonis Geographica*, Graece cum versione reficta. Accedit index variantis lectionis et tabula rerum nominumque locupletissima, curantibus C. MÜLLERO et F. DÜBNER, Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1853
- *Strabonis Geographica* recognovit A. MEINEKE, vol. III, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1925 [φωτοαναστ. ἐπανέκδ. τῆς ἀρχικῆς τοῦ 1887]
- *The Geography of Strabo with an English Translation* by H. L. JONES, vol. VI (Books 13-14), σειρά: The Loeb Classical Library, London & New York: William Heinemann Ltd. & G. P. Putnam's Sons, 1929 – vol. VII (Books 15-16), σειρά: The Loeb Classical Library, London & New York: William Heinemann Ltd. & G. P. Putnam's Sons, 1930 – vol. VIII (Book 17), σειρά: The Loeb Classical Library, London & New York: William Heinemann Ltd. & G. P. Putnam's Sons, 1932
- *Strabon Géographie*, tom. I, 1re partie (Introduction générale – Livre I), Introduction par G. AUJAC et F. LASSERRE, Texte établi et traduit par G. AUJAC, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1969 – tom. I, 2e partie (Livre II), Texte établi et traduit par G. AUJAC, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1969 – tom. II (Livre III et IV), Texte établi et traduit par F. LASSERRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1966 – tom. III (Livre V et VI), Texte établi et traduit par F. LASSERRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1967 – tom. IV (Livre VII), Texte établi et traduit par R. BALLADIÉ, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1989 – tom. V (Livre VIII), Texte établi et traduit par R. BALLADIÉ, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1978 – tom. VI (Livre IX), Texte établi et traduit par R. BALLADIÉ, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1996 – tom. VII (Livre X), Texte établi et traduit par F. LASSERRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1971 – tom. VIII (Livre XI), Texte établi et traduit par F. LASSERRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1975 – tom. IX (Livre XII), Texte établi et traduit par F. LASSERRE, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1981

ΣΥΝΤΙΠΙΑΣ

● *Syntipae, Poetae Persae, Fabulae LXII, Graece et Latine, Ex duobus Codd. Mosquensibus primum edidit et animadversionibus adiecit CHR. FRID. MATTHAEI, Accedunt scholia inedita Porphyrii aliorumque ad Iliadis Homeri Ω et notitia veriorum Mss., Mosquae 1781*

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΑΙΣΧΥΛΟ

● *Scholia Graeca in Aeschylum quae exstant omnia, Pars I: Scholia in Agamemnonem Choephoros Eumenides Supplices continens, edidit O. L. SMITH, Leipzig: B.S.B. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1976*

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ

● *Aristophanis Comoediae quae exstant XI ac deperditarum fragmenta, cum scholiis antiquis. Textum graecum et scholia recensuit, versionem Latinam correxit; cum integris superiorum editionum Kusterianae, Berglerianae, Brunckianae aliorumque virorum doctorum notis suis item annotationes edidit et Lexicon in Aristophanem adiecit CH. GF. SCHÜTZ, Tom. I. Ps. 1. 2., Lipsiae: Schwickert, 1821*

● Pars I: *Prolegomena De comoedia Scholia in Acharnenses, Equites, Nubes*, Fasc. IB continens *Scholia in Aristophanis Acharnenses* edidit N. G. WILSON, Groningen: Bouma's Boekhuis B. V., 1975 – Pars I: *Prolegomena De comoedia Scholia in Acharnenses, Equites, Nubes*, Fasc. II continens *Scholia vetera in Aristophanis Equites* edidit D. M. JONES et *Scholia Tricliniana in Aristophanis Equites* edidit N. G. WILSON, Groningen: Wolters Noordhoff N. V. & Amsterdam: Swets A. Zeitlinger, 1969 – Pars II: *Scholia in Vespas; Pacem; Aves et Lysistratem*, Fasc. II continens *Scholia vetera et recentiora in Aristophanis Pacem* edidit D. HOLWERDA, Groningen: Bouma's Boekhuis B. V., 1982 – Pars II: *Scholia in Vespas; Pacem; Aves et Lysistratem*, Fasc. I continens *Scholia vetera et recentiora in Aristophanis Vespas* edidit W. J. W. KOSTER, Groningen: Bouma's Boekhuis B. V., 1978 – Pars II: *Scholia in Vespas; Pacem; Aves et Lysistratem*, Fasc. III continens *Scholia vetera et recentiora in Aristophanis Aves* edidit D. HOLWERDA, Groningen: Egbert Forsten, 1991 – Pars II: *Scholia in Vespas; Pacem; Aves et Lysistratem*, Fasc. IV continens *Scholia in Aristophanis Lysistratam* edidit J. HANGARD, Groningen: Egbert Forsten, 1996 – Pars III: *Scholia in Thesmophoriazusas; Ranas; Ecclesiazusas et Plutum*, Fasc. Ia continens *Scholia vetera in Aristophanis Ranas* edidit M. CHANTRY, Groningen: Egbert Forsten, 1999 – Pars III: *Scholia in Thesmophoriazusas; Ranas; Ecclesiazusas et Plutum*, Fasc. IVa continens *Scholia vetera in Aristophanis Plutum* edidit M. CHANTRY, Groningen: Egbert Forsten, 1994 – Pars III: *Scholia in Thesmophoriazusas; Ranas; Ecclesiazusas et Plutum*, Fasc. IVb continens *Scholia recentiora in Aristophanis Plutum* edidit M. CHANTRY, Groningen: Egbert Forsten, 1996

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

● *Scholia in Euripidem* collegit recensuit edidit E. SCHWARTZ, vol. I: *Scholia in Hecubam Orestem Phoenissas*, Berolini: Typis et impensis Georgii Reimer, 1887 – vol. II: *Scholia in Hippolytum Medeam Alcestin Andromacham Rhesum Troades*, Berolini: Typis et impensis Georgii Reimer, 1891

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΘΕΟΚΡΙΤΟ

● *Scholia in Theocritum vetera* recensuit C. WENDEL, Adjecta sunt scholia in Technopaegnia scripta, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1914

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

● *Scholia in Thucydidem ad optimos codices collata* edidit C. HUDE, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1927

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ

● *Scholia in Lucianum* edidit H. RABE, Adjectae sunt II tabulae phototypae, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1906

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΟΜΗΡΟ

● *Homeri Ilias ad veteris codicis Veneti fidem recensita, Scholia in eam antiquissima ex eodem codice aliisque nunc primum edidit cum asteriscis, obeliscis, aliisque signis criticis*, IO. BAPT. CASP. D'ANSE DE VILLOISON, Venetiis: Fratr. Coleti, 1788

● *Scholia Graeca in Homeri Iliadem (scholia vetera)* recensuit H. ERBSE, vol. IV scholia ad libros O-T continens, Berolini: apud Walter De Gruyter et socios, 1975

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΟΠΠΙΑΝΟ

● *Scholia in Theocritum auctiora reddidit et annotatione critica instruxit F. DÜBNER. Scholia et paraphrases in Nicandrum et Oppianum partim nunc primum edidit, partim collatis cod. mss. emendavit, annotatione critica instruxit et indices confecit U. C. BUSSEMAKER*, Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1849

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΙΝΔΑΡΟ

● *Scholia vetera in Pindari carmina* recensuit A. B. DRACHMANN, vol. I: *Scholia in Olympionicas, Adiecta est tabula phototypica*, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1903 – vol. II: *Scholia in Pythionicas, Adiecta est duae tabulae phototypicae*, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1910 – vol. III: *Scholia in Nemeonicas et Isthmionicas. Epimetrum. Indices*, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1927

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΣΟΦΟΚΛΗ

● *Scholia Graeca in Sophoclem*, Ex editionem BRUNCKIANAM, Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1801

● *Scholia in Sophoclis Tragoedias septem ex codicibus aucta et emendata*, vol. II, Edidit G. DINDORFIUS, Oxonii: e Typographeo Academico, 1852

● *Scholia in Sophoclis Tragoedias vetera e codice Laurentiano denuo collato* edidit commentario critico instruxit indices adiecit P. N. PAPAGEORGIUS, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1888

● *Scholia in Sophoclis Oedipum Coloneum* recensuit V. DE MARCO, Romae: apud Bretschneider, 1952

● Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλέους. Κριτικὴ ἔκδοσις, σειρά: Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Φιλοσοφικὴ Σχολή/Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου/34, Ἐν Ἀθήναις 1977*

ΤΙΜΑΙΟΣ ΣΟΦΙΣΤΗΣ

● *Τιμαίου Σοφιστοῦ Λεξικόν, περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων. Timaei Sophistae Lexicon vocum Platoniarum*, Ex Cod. Ms Sangermanensi nunc primum edidit atque animadversionibus illustravit DAV. RUHNKENIUS, Editio II multis partibus locupletior, Lugduni Batavorum: S. et I. Luchtmans, 1789

- *Timaei sophistae Lexicon vocum Platoniarum* ex cod. ms Sangermanensi primum edidit atque animadversionibus illustravit D. RUHNKENIUS, Editio nova, Curavit GEORG. AEN. KOCH, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1828 [φωτοαναστ. ἐπανέκδ. Hildesheim & New York: Georg Olms Verlag, 1971]

TIMAIOS ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

- *The Pythagorean Texts of the Hellenistic period* collected and edited by H. THESLEFF, σειρά: Acta Academiae Aboensis, ser. A, Humaniora, Humanistiska Vetenskaper. Socialvetenskaper. Teologi, vol. 30/1, Åbo: Åbo Akademi, 1965, σσ. 202-225 [Τίμαιος, Περὶ φύσιος κόσμου καὶ ψυχᾶς, edidit W. MARG]

ΤΥΡΤΑΙΟΣ

- *Tyrtaeus Fragmenta* edidit *Veterum testimonia* collegit C. PRATO, Romae: in aedibus Athenaei, 1968

ΦΙΛΗΜΩΝ

- *Poetae Comici Graeci*, ediderunt R. KASSEL et C. AUSTIN, vol. VII: *Menecrates-Xenophon*, Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 1989

ΦΙΛΗΣ ΜΑΝΟΥΪΛΑ

- *Poetae bucolici et didactici. Theocritus, Bion, Moschus*, recognovit et praefatus est C. F. AMEIS; *Nicanter, Oppianus, Marcellus De piscibus, Poeta De herbis*, edidit F. S. LEHR; *Phile De animalibus, elephante, plantis, etc.* edidit F. DÜBNER; *Poetarum De re physica et medica reliquias* collegit U. C. BUSSEMAKER; *Aratus, Manethonis, Maximi et Aliorum Astrologica* recensuit et dissertatione instruxit A. KOECHLY, *Graece et latine*, Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1862

ΦΡΥΝΙΧΟΣ

- *Phrynichi Eclogae Nominum et Verborum Atticorum*, cum versione Latina PETRI JOANNIS NUNNESII et ejusdem ac DAVIDIS HOESCHELII notis: ut et notis JOSEPHI SCALIGERI in Phrynichum et NUNNESII Notas. Curante JOANNE CORNELIO DE PAUW, qui notas quoque suas addidit, Trajecti ad Rhenum: Apud Joannem Evelt, 1739

ΧΑΡΙΤΩΝ

- *Charitonis Aphrodisiensis de Chaerea et Callirrhoe amatoriarum narrationum libri VIII*, Graece et latine IAC. PHIL. D'ORVILLE publicavit, animadversionesque adiecit, Amstelodami 1750

ΩΡΙΓΕΝΗΣ

- C. F. BAHRDT, *Origenis Hexaplorum quae supersunt*, τόμ. I-II, Lipsiae 1769-1770
- *Origenis Hexaplorum quae supersunt sive Veterum Interpretum Graecorum in textum Vetus Testamentum Fragmenta* [...] auxit F. FIELD, tom. I & II, Oxford 1875 & 1876 [φωτομνημ. ἀνατύπ., Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1964]

D. I. IUVENALIS

- *D. Iunii Iuvenalis Saturae, editorum in usum* edidit A. E. HOUSMAN, Cantabrigiae: Typis Academiae, 1931

M. MANILIUS

● *Marcus Manilius Astronomicon I*, recensuit et enarravit A. E. HOUSMAN, quinque tomi in duobus tomibus, London: apud Grant Richards, 1903-1916 [ἀνατ. Georg Olms: Hildesheim & New York, 1972]

T. PETRONIUS

● *Titi Petronii Arbitri equitis Romani Satyricon, cum fragmento nuper Tragurii reperto. Accedunt diversorum Poëtarum Lusus in Priapum, Pervigilium Veneris, Ausonii cento nuptialis, Cupido crucifixus, Epistolae de Cleopatra, & alia nonnulla. Omnia commentaries, & Notis Doctorum Virorum illustata. Concinnante Michaele Hadrianide, Amstelodami 1669*

● *Titi Petronii Arbitri Satyricon quae supersunt. Cum integris Doctorum Virorum Commentariis; & Notis Nicolai Heinsii & Guilielmi Goesii antea ineditis; Quibus additae DUPEYRATII & auctiores BOURDELOTI ac REINSII notae. Adjiciuntur JANI DOUSAE Praecidanea, D. JOS. ANT. GONSALI DE SALAS commenta, Variarum Dissertationes et Praefationes, quorum Index post praefationem exhibetur. Curante PETRO BURMANNO. Cujus accedunt curae secundae, Editio altera, Amstelodami 1743*

Γ. Γενική Βιβλιογραφία

ΑΝΩΝΥΜΟΣ 1810 > [ΑΝΩΝΥΜΟΥ], «[βιβλιοκρισία:] ART. III. Geographie de Strabo. Traduite du Grec en Français. Tome Premier. A Paris de l'Imprimerie Impériale. An XIII. 1805. 4to. pp. 513», *The Edinburgh Review, or Critical Journal* 16, Άπρ. 1810-Αύγ. 1810, σσ. 55-62

ABBENES, SLINGS & SLUITER 1995 > ABBENES, J. G. J., SLINGS, S. R., SLUITER, I. [ἐκδ.], *Greek Literary Theory after Aristotle. A collection of papers in honour of D. M. Schenkeveld*, Amsterdam: VU University Press, 1995

ACKROYD & EVANS 1970 > ACKROYD, P. R. & EVANS C. F. [ἐκδ.], *The Cambridge History of the Bible*, τόμ. 1: *From the Beginnings to Jerome*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970

ADAIR 1992 > ADAIR, J. R., «A Methodology for Determining the Textual Variants Which Are Relevant for Reconstructing the Original Text of the Old Testament: A Case Study of 1 Samuel 3», διδ. διατριβή, Southwestern Baptist Theological Seminary, 1992

ADRADOS 1999 > ADRADOS, F. R., *Historia de la Lengua Griega. De los orígenes a nuestros días*, Madrid: editorial gredos, 1999 = *Ιστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τῆς ἀπαρχῆς ὡς τῆς μέρες μας*, ἑλλ. μτφρ. A. Villar Lecumberri, ἐπιμ. Γ. Ἀναστασίου & X. Χαραλαμπίκη, Ἀθήνα: Ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2003

ALAND 1993 > ALAND, K., *Konstantin von Tischendorf (1815-1874): neutestamentliche Textforschung damals und heute*, σειρά: Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig Philol.-hist. Klasse 133, 2, Berlin: Akademie-Verlag, 1993

ALAND & ALAND 1989 > ALAND, K. & ALAND, B., *Der Text des Neuen Testaments. Einführung in die wissenschaftlichen Ausgaben sowie in Theorie und Praxis der modernen Textkritik*, 2^η ἀναθεωρ. καὶ ἐπιηρξ. ἐκδ., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1989

ALBERTI 1968 > ALBERTI, G. B., «"Recensione chiusa" e "recensione aperta"», *Studi Italiani di Filologia Classica* 40, 1968, σσ. 44-60

ALBREKTSON 1981 > ALBREKTSON, B., «Difficilior Lectio Probabilior – A Rule of Textual Criticism and Its Use in Old Testament Studies», στὸν τόμο B. ALBREKTSON κ.ἄ. [ἐκδ.], *Remembering All the Way: A Collection of Old Testament Studies published on the*

Occasion of the Fortieth Anniversary of the Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland = Oudtestamentische Studien 21, 1981, σσ. 5-18

ALVES OSÓRIO 1975-76 > ALVES OSÓRIO, J., «Crítica e Humanismo no Renascimento», *Humanitas* 27-28, 1975-1976, σσ. 23-51

AMICO 1988 > AMICO, J. F. D', *Theory and Practice in Renaissance Textual Criticism. Beatus Rhenanus Between Conjecture and History*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1988

AMSLER 1989 > AMSLER, M., *Etymology and Grammatical Discourse in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, σειρά: Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science/44, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1989

AMROT 1826 > AMROT, J., *Les Vies des hommes illustres, traduites du Grec de Plutarque par J. AMROT. Nouvelle édition, avec un choix de notes des divers commentateurs; et une notice sur Plutarque par M. CORAY*, Tome premier, Paris: chez P. Dupont, Libraire, 1826

ANDERSEN 1995 > ANDERSEN, F. I., «The Hebrew Bible (Old Testament)», στὸν τόμο GREETHAM, D. C. [ἐκδ.], *Scholarly Editing. A Guide to Research*, New York: The Modern Language Association of America, 1995 [2^η ἀνατ. 1997], σσ. 33-59

ANDERSON 1971 > ANDERSON, M. D., *Book Indexing*, σειρά: Cambridge Authors' and Printers' Guides, Cambridge: At the University Press, 1971

ANDRÉ 1972 > ANDRÉ, J., *Règles et recommandations pour les éditions critiques (Série latine)*, σειρά: Collection des universités de France, Paris: Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1972

ANDRIEU 1946 > ANDRIEU, J., «Problèmes d'histoire des textes», *Revue des Études Latines* 24, 1946, σσ. 271-314

ANDRIEU 1956 > _____, «Pour l'explication psychologique des fautes de copiste», *Revue des Études Latines* 28, 1956, σσ. 279-292

APOSTOLOPOULOS 1995 > APOSTOLOPOULOS, D. G., «L'Aufklärung Néo-Hellénique. La question sociale et ses issues politiques», *Ἡ Ἐρανιστική* 20, 1995, σσ. 75-82

►Βλ. ἐπίσης ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Γ.

ARBOUR 1977 > ARBOUR, R., *L'ère baroque en France, Répertoire chronologique des éditions de texts littéraires*, Première partie (1585-1615), τόμ. 1-2, Genève: Librairie Droz, 1977

ARGYROPOULOS 2001 > ARGYROPOULOS, R. D., *Les intellectuels grecs à la recherche de Byzance (1860-1912)*, σειρά: Collection Histoire des Idées/1, Athènes: Institut de Recherches Néohelléniques/Fondation Nationale de la Recherche Scientifique/77, 2001

►Βλ. ἐπίσης ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ. Δ.

ASHBY 1984 > ASHBY, G. W., «The hermeneutic approach of Theodoret of Cyrillus to the Old Testament», *Studia Patristica* 15/1, 1984, σσ. 131-135

ASHER 1966 > ASHER, J. A., «Truth and Fiction. The Text of Medieval Manuscripts», *Journal of the Australasian Universities Language and Literature Association* 25-26, 1966, σσ. 6-16

Hippocrate et son heritage 1985 > ASSOCIATION FRANCE-GRÈCE, *Hippocrate et son heritage. Colloque Franco-Hellénique d'Histoire de la Médecine Fondation Marcel Mérieux - Lyon, 9-12 octobre 1985*, Lyon: Association Corporative des Etudiants en Médecine de Lyon, 1985

AULOTTE 1989 > AULOTTE, R., «Plutarque et l'Humanisme en France et en Italie», στὸν τόμο M. ISHIGAMI-İAGOLNITZER [ἐκδ.], *Les Humanistes et l'Antiquité Grecque* [Πρακτικά ἀπὸ τὸ συνέδριο ποὺ διοργάνωσαν τὰ Centre Régional de Publication de Paris & Institut de

Recherche et d'Histoire des textes], Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989, σσ. 99-104

AXELSON 1967 › AXELSON, B., *Korruptelenkult. Studien zur Textkritik der unechten Seneca-Tragödie Hercules Oetaeus*, σειρά: Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis/3, Lund: CWK Gleerup, 1967

BADOLLE 1926 › BADOLLE, M., *L'Abbé Jean Barthélemy (1716-1795): L'hellénisme en France dans la seconde moitié du XVIII siècle*, Paris: Les Presses universitaires de France, 1926

BALADIÉ 1974 › BALADIÉ, R., «Strabon dans la vie et l'oeuvre de Coray», *Ὁ ἑρανιστής* 11, 1974, σσ. 412-442

BALADIÉ 1984 › _____, «La place de Coray dans la philologie du début du XIXe siècle», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 17-27

BARBER 1982 › BARBER, G., «Daphnis and Chloë: printing and Publishing a pastoral Classic», στὸν συλλογικὸ τόμο *Τὸ βιβλίον στὶς προβιομηχανικὲς κοινωνίες. Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συμποσίου τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸν Ἴδρυμα Ἐρευνῶν, 1982, σσ. 11-26

BARNER 1977 › BARNER, W., «Neuphilologische Rezeptionsforschung und die Möglichkeiten der Klassischen Philologie», *Poetica* 9, 1977, σσ. 499-521

BARTHÉLEMY 1982 › BARTHÉLEMY, D., *Critique textuelle de l'Ancien Testament*, τόμ. 1: *Josué, Juges, Ruth, Samuel, Rois, Chroniques, Esdras, Néhémie, Esther*, σειρά: Orbis Biblicus et Orientalis, 50/1, Fribourg: Éditions Universitaires & Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982

BAST [1805] 1809 › BAST(IUS), F. I., *Epistola critica ad virum clarissimum Ioann. Franciscum Boissonade super Antonino Liberali, Parthenio et Aristaeneto, Cum auctoris emendationibus et additamentis manuscriptis e lingua gallica in latinam versa a Carolo Alberto wiedeburg cum tabula aeri incisa*, Lipsiae: in Libraria Weidmannia, 1809 [H προηγ. ἔκδ. στὴ Γαλλικῆ: *Lettre critique de F. J. BAST, [...] a Mr. J. F. Boissonade, sur Antoninus Liberalis, Parthenius et Aristénète*, Paris: A la Librairie de Henrichs, 1805]

BAUER 1990 › BAUER, J. B., «Elend und Glanz der Textkritik», *Anzeiger/Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse* 127, 1990, σσ. 47-58

BAUMGART 1984 › BAUMGART, P., «Humanistische Bildungsreform an deutschen Universitäten des 16. Jahrhunderts», στὸν τόμο REINHARD, W. [ἔκδ.], *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*, Mitteilung XII der Kommission für Humanismusforschung, Meinheim: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1984, σσ. 171-197

BEARD & HENDERSON 1995 › BEARD, M. & HENDERSON, J., *Classics*, Oxford & New York: Oxford University Press, 1995

BEARE 1962 › BEARE, W., «Scholars and Scientists», *Proceedings of the Classical Association* 59, 1962, σσ. 9-19

BEATON 1991 › BEATON, R., «Koraes, Toynbee and the modern Greek heritage», *Byzantine and Modern Greek Studies* 15, 1991, σσ. 1-18

BEATON & ROUECHÉ 1993 › BEATON, R. & ROUECHÉ, C. [ἔκδ.], *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol*, Variorum 1993

BEAUDOIN 1883 › BEAUDOIN, M., *Quid Korais de Neohellenica lingua senserit*, διδ. διατριβή, Burdigalae: Ex typis G. Gounouilhous, 1883

BENTLEY J. H. 1983 › BENTLEY, J. H., *Humanists and Holy Writ. New Testament Scholarship in the Renaissance*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983

- BENTLEY R. 1962 > BENTLEY, R., *Epistola ad Ioannem Millium*, ἀνατ. ἀπὸ τὴν ἔκδ. τοῦ αἰδ. Alex. Dyce [London 1836], εἰσαγ. G. P. Goold, Toronto: Toronto University Press, 1962
- BENZ 1945 > BENZ, R., «Wandel des Bilds der Antike im 18. Jahrhundert», *Antike und Abendland* 1, 1945, σσ. 108-120
- BERGH 1978 > BERGH, B., *Palaeography and Textual Criticism*, σειρά: Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis/2, Lund: CWK Gleerup, 1978
- BERKOWITZ & SQUITIER 1990 > BERKOWITZ, L. & SQUITIER, K. A. [with technical assistance from W. A. JOHNSON], *Thesaurus Linguae Graecae. Canon of Greek Authors and Works*, 3^η ἔκδ., New York & Oxford: Oxford University Press, 1990
- BERLIN 1999 [2000] > BERLIN, I., *The Roots of Romanticism*, ἔκδ. H. Hardy, 1999 = *Οἱ ρίζες τοῦ ρομαντισμοῦ. Διαλέξεις Α. W. Mellon (Καλές Τέχνες)*, 1965 Ἑθνικὴ Πινακοθήκη τῆς Οὐάσινγκτον, ἑλλ. μτφρ. Γ. Παπαδημητρίου, σειρά: Φιλοσοφία, Ἀθήνα: Scripta, 2000
- BERSCHWIN 1980 [1998] > BERSCHIN, W., *Griechisch-Lateinisches Mittelalter. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues*, Bern und München: Francke Verlag, 1980 = *Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ Λατινικὸς Μεσαίωνας. Ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο ὡς τὸν Νικόλαο Κουσανό*, ἑλλ. μτφρ. Δ. Ζ. Νικήτας, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1998
- BICHLER 1983 > BICHLER, R., *'Hellenismus' Geschichte und Problematik eines Epochenbegriffs*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983
- BIELER 1958 > BIELER, L., *The Grammarian's Craft. An Introduction to Textual Criticism*, σειρά: Classical Folia. Studies in the Christian Perpetuation of the Classics, 3^η ἔκδ. [ἔπεξεργ. τῆς 2^{ης} ἀνατ. τοῦ 1958], New York & New England: The Catholic Classical Association, γ.γ.
- BIERL, CALDER & FOWLER 1991 > BIERL, A., CALDER III, W. M. & FOWLER, R. L., *The Prussian and the Poet. The Letters of Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff to Gilbert Murray (1894-1930)*, Hildesheim: Weidmann, 1991
- BIRT 1913 > BIRT, T., *Kritik und Hermeneutik nebst Abriß des antiken Buchwesens*, σειρά: Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft/I.3, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, 1913
- BLANCK 1992 > BLANCK, H., *Das Buch in der Antike*, München: C. H. Beck, 1992 = *Τὸ βιβλίον στὴν ἀρχαιότητα, Μὲ 121 εἰκόνες καὶ σχέδια*, ἑλλ. μτφρ. Δ. Γ. Γεωργοβασίλης καὶ Μ. Pfreimter, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 1994
- BLANK 1998 > BLANK, D., «Versionen oder Zwillinge? Zu den Handschriften der ersten Bücher von Philodems *Rhetorik*», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἔκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 123-140
- BLASS 1892 > BLASS, F., «B. Hermeneutik und Kritik», στὸν τόμο URLICHS, L. von, BLASS, F., LARFELD, W., HÜBNER, E., UNKER, G. F. & NISSEN, H. [ἔκδ.], *Einleitende und Hilfs-Disziplinen*, στη σειρά Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. I, 2^η ἔκδ. ἀναθεωρ. καὶ ἐπηρξ., München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oskar Beck), 1892, σσ. 147-355
- BLASS & DEBRUNNER 1961 > BLASS, F. & DEBRUNNER, A., *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature, A Translation and Revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1961
- BLOK 1973 > BLOK, F. F., «Quelques humanistes de la Jerusalem de l'Occident», στὸν τόμο F. F. BLOK & C. S. M. RADEMAKER [κείμε. διαλέξεων], *Humanists and Humanism in Amsterdam. Catalogue of an Exhibition in the trippenhuis, Amsterdam 20-25 August 1973. Organized by the Library of the University of Amsterdam and the Institute of Neophilology*

and Neo-Latin in the University of Amsterdam, on the occasion of The Second International Congress of Neo-Latin Studies, Amsterdam 1973, σσ. 9-32

BLOK & RADEMAKER 1973 > BLOK, F. F. & RADEMAKER, C. S. M. [κείμ. διαλέξεων], *Humanists and Humanism in Amsterdam. Catalogue of an Exhibition in the trippenhuis, Amsterdam 20-25 August 1973. Organized by the Library of the University of Amsterdam and the Institute of Neophilology and Neo-Latin in the University of Amsterdam, on the occasion of The Second International Congress of Neo-Latin Studies, Amsterdam 1973*

BODMER 1961 > BODMER, M., «Die Bedeutung der Textüberlieferung», στὸν τόμο HUNGER, H., STEGMÜLLER, O., ERBSE, H., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρώτ. M. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961, σσ. 17-24

BOECKH 1877 > BOECKH, A., *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, ἐκδ. E. Bratuscheck, Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1877

BOER 1979 > BOER, W. den [ἐκδ.], *Les Études Classiques aux XIXe et XXe Siècles: Leur Place dans l'Histoire des Idées*, σειρά: *Entretiens sur l'Antiquité Classique/26*, Vandoeuvres-Genève: Fondation Hardt, 1979

BOISSONADE 1855 > BOISSONADE, J. F., «Coray (Adamantius), ou Diamant Coray», στὴ *Nouvelle Biographie Générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, avec les renseignements bibliographiques et l'indication des sources à consulter; publiée par Mm. Firmin Didot Frères, sous le direction de M. Le Dr Hofer, Tome Onzième (Cochrane-Cortès)*, Paris: Firmin Didot Frères, Éditeurs, 1855 [ἀνατ. Copenhagen: Rosenkilde et Bagger, 1965], στ. 765-769

BOLGAR 1954 > BOLGAR, R. R., *The Classical Heritage and its beneficiaries*, Cambridge: Cambridge University Press, 1954

BOLGAR 1971 > _____ [ἐκδ.], *Classical Influences on European Culture A.D. 500-1500. Proceedings of an International Conference held at King's College, Cambridge, April 1969*, Cambridge: At the University Press, 1971

BOLGAR 1979 > _____, «Latin Literature. A Century of Interpretation», στὸν τόμο W. den BOER [εκδ.], *Les Études Classiques aux XIXe et XXe Siècles: Leur Place dans l'Histoire des Idées*, σειρά: *Entretiens sur l'Antiquité Classique/26*, Vandoeuvres-Genève: Fondation Hardt, 1979, σσ. 91-117 [ἡ σχετικὴ συζήτηση στὶς σσ. 118-126]

BOLTER 1980 > BOLTER, J., «Friedrich August Wolf and the Scientific Study of Antiquity», *Greek, Roman and Byzantine Studies* 21, 1980, σσ. 83-99

BOMPAIRE 1984 > BOMPAIRE, J., «Coray citoyen de Paris», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 208-215

BORINSKI 1968 > BORINSKI, L., «Das Wesen des europäischen Humanismus», *Antike und Abendland* 14, 1968, σσ. 19-35

BOSSCHA 1820 > BOSSCHA, H., *Hermanni Bosscha poemata. Editionem curavit Petrus Bosscha, filius*, Daventriae 1820

BOYLE 1976 > BOYLE, L. E., «Optimist and Recensionist: "Common Errors" or "Common Variations"?», στὸν τόμο MEARA, J. J. ο' & NAUMANN, B. [ἐκδ.], *Latin Script and Letters A.D. 400-900. Festschrift presented to Ludwig Bieler on the occasion of his 70th birthday*, Leiden: E. J. Brill, 1976, σσ. 264-274

BRIEGLER 1971 > BRIEGLER, K., «Der Editor als Autor. Fünf Thesen zur Auswahlphilologie», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten*.

Probleme ihrer Edition und Interpretation, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 91-116

BRIGGS 1994 › BRIGGS, W. W. [ἐκδ.], *Biographical Dictionary of North American Classicists*, Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 1994

BRIGGS & CALDER 1990 › BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990

BRINK 1986 › BRINK, C. O., *English Classical Scholarship: Historical Reflections on Bentley, Porson, and Housman*, Cambridge & New York, 1986

BROWNING 1960 [1980] › BROWNING, R., «Recentiores non deteriores», *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London* 7, 1960, σσ. 11-21 = ἀναδημ. στὸν τόμο HARLFINGER, D. [ἐκδ.], *Griechische Kodikologie und Textüberlieferung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, σσ. 259-275

BRUNS 1992 › BRUNS, G. L., *Hermeneutics Ancient and Modern*, New Haven and London: Yale University Press, 1992

BUCK 1984 › BUCK, A., «Die "studia humanitatis" im italienischen Humanismus», στὸν τόμο REINHARD, W. [ἐκδ.], *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts, Mitteilung XII der Kommission für Humanismusforschung*, Meinheim: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1984, σσ. 11-24

BUCK & HEITMANN 1983 › BUCK, A. & HEITMANN, K. [ἐκδ.], *Die Antike-Rezeption in den Wissenschaften während der Renaissance, Mitteilung X der Kommission für Humanismusforschung*, Meinheim: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1983

BUCK & HERDING 1975 › BUCK, A. & HERDING, O. [ἐκδ.], *Der Kommentar in der Renaissance, Mitteilung I der Kommission für Humanismusforschung*, Bonn 1975

BÜCHELER 1969 › BÜCHELER, F., «Philologische Kritik» στὸν τόμο SCHMID, W. [ἐκδ.], *Wesen und Rang der Philologie. Zum Gedenken an Hermann Usener und Franz Bücheler. (Für den 5. Internationalen Kongreß der Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques (F.I.E.C.), Bonn, 1.-6. Sept. 1969)*, Stuttgart: B. G. Teubner, 1969, σσ. 1-12

BÜCHNER 1961 › BÜCHNER, K., «Überlieferungsgeschichte der lateinischen Literatur des Altertums», στὸν τόμο HUNGER, H., STEGMÜLLER, O., ERBSE, H., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρόλ. M. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961, σσ. 309-422

BUDÉ 1993 › BUDÉ, G., *Le passage de l'Hellénisme au Christianisme. De transitu Hellenismi ad Christianismum*, Εἰσαγ., μτφρ. καὶ σχόλια M. M. De La Garanderie & D. F. Penham, σειρά: Les classiques de l'Humanisme/9, Paris: Les Belles Lettres, 1993

BÜRGER 1972 › BÜRGER, H. O. [ἐκδ.], *Begriffsbestimmung der Klassik und des Klassischen*, σειρά: Wege der Forschung/210, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972

BURSIAN 1883 › BURSIAN, C., *Geschichte der classischen Philologie in Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München und Leipzig: R. Oldenbourg/Königliche Akademie der Wissenschaften, 1883

BUSCHE 1997 › BUSCHE, J., «Klassische Philologie nach dem Ende des 'Silbernen' Humanismus», *Gymnasium* 104, 1997, σσ. 1-12

BUXTORF 1710 › BUXTORF(I), J., *Lexicon Hebraicum & Chaldaicum: complectens omnes voces, tam primas quam derivatas, quae in Sacris Bibliis, Hebraeâ, & ex parte Chaldaeâ lingual scriptis, extant: interpretationis fide, exemplorum biblicorum copiâ, Locorum plurimorum difficultium ex variis Hebraeorum Commentariis explicatione, auctum & illustratum. Accessit Lexicon breve rabbinico-philosophicum, communiora vocabula*

continens, quae in Commentariis passim occurruntur. Cum indice Locorum Scripturae & Vocum Latino. Editio undecima, de novo recognita, & innumeris in locis aucta et emendata, [...], Basileae, Sumpt. Joh. Philippi Richteri Haered., anno 1710

BYWATER 1880 > BYWATER, I., «A bio-bibliographical note on Coray», *The Journal of Hellenic Studies* 1, 1880, σσ. 305-307

CALDER 1975 > CALDER III, W. M., «Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff to Wolfgang Schadewaldt on the Classic», *Greek, Roman and Byzantine Studies* 16, 1975, σσ. 451-457

CALDER 1980-81α > _____, «Karl Lehrs Ten Commandments for Classical Philologists», *The Classical World* 74, 1980-1981, σσ. 227-228

CALDER 1980-81β > _____, «Research opportunities in the modern history of Classical Scholarship», *The Classical World* 74, 1980-1981, σσ. 241-251 [ἀναδημ. στον τόμο Τοῦ ἰδίου, *Studies in the modern history of Classical Scholarship*, σειρά: Antiqua. Collana /27, Napoli: Jovene, 1984, σσ. 3-13]

CALDER 1981 > _____, «Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff: An Unpublished Latin Autobiography», *Antike und Abendland* 27, 1981, σσ. 34-51

CALDER 1983 > _____ [ἐχδ.], *Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff: Selected Correspondence 1869-1931*, Napoli: Jovene, 1983

CALDER 1984 > _____, *Studies in the modern history of Classical Scholarship*, σειρά: Antiqua. Collana /27, Napoli: Jovene, 1984

CALDER 1989 > _____ [ἐχδ.], *The Cambridge Ritualists Reconsidered. Proceedings of the First Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign April 27-30, 1989*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship/1, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1989

CALDER 1990 > _____ [ἐχδ.], *The Cambridge Ritualists Reconsidered. Proceedings of the First Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign April 26-28, 1990*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship/2, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1990

CALDER 1990-91 > _____, «How did Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff read a text?», *The Classical Journal* 86, 1990-91, σσ. 344-352

CALDER 1992 > _____ [ἐχδ.], *Werner Jaeger Reconsidered. Proceedings of the Second Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign, April 26-28, 1990*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1992

CALDER 1994 > _____, «Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff's obituary for himself», *Philologus* 138, 1994, σσ. 353-358

CALDER 1998α > _____, *Men in their Books. Studies in the Modern History of Classical Scholarship*, ἐχδ. των J. P. Harris και R. Scott Smith, σειρά: Spudasmata. Studien zur klassischen Philologie und ihren Grenzgebieten/67, Hildesheim & Zürich & New York: Georg Olms, 1998

CALDER 1998β > _____, «Wissenschaftsgeschichte: The Perils and the Pleasures», *Échos du Monde Classique* n.s. 17, 1998, σσ. 435-447

CALDER, FLASHAR & LINDKEN 1985 > CALDER III, W. M., FLASHAR, H., LINDKEN, T. [ἐχδ.], *Wilamowitz nach 50 Jahren*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985

CALDER, GOLDSMITH & KENEVAN 1985 > CALDER III, W. M., GOLDSMITH, U. K. & KENEVAN, P. B. [ἐχδ.], *Hypatia. Essays in Classics, comparative literature, and Philosophy Presented to Hazel E. Barnes on her Seventieth Birthday*, Boulder, Colorado: Colorado Associated University Press, 1985

CALDER & KRAMER 1992 › CALDER III, W. M. & KRAMER, D. J., *An Introductory Bibliography to the History of Classical Scholarship Chiefly in the XIXth and XXth Centuries*, Hildesheim, Zürich and New York: Georg Olms, 1992

CALDER & SCHLESIER 1998 › CALDER III, W. M. & SCHLESIER, R. [ἐκδ., μέ τῆ συνεργ. τῆς S. GÖDDE], *Zwischen Rationalismus und Romantik. Karl Otfried Müller und die antike Kultur*, Hildesheim: Weidmann, 1998

CALDER & SCOTT SMITH 2000 › CALDER III, W. M. & SCOTT SMITH, R., *A Supplementary Bibliography to the History of Classical Scholarship Chiefly in the XIXth and XXth centuries*, Bari: Edizioni Dedalo, 2000

CAMBIANO, CANFORA & LANZA 1995 › CAMBIANO, G., CANFORA, L., LANZA, D. [ἐκδ.], *Lo spazio letterario della Grecia antica*, τόμ. II. La ricezione e l'attualizzazione del testo, Roma: Salerno Editrice, 1995

CANAT 1911 › CANAT, R., *La Renaissance de la Grèce antique <1820-1850>. L'Hellénisme en France pendant la période romantique*, Paris: Hachette, 1911

CANFORA 1968 › CANFORA, L., «Critica textualis in caelum revocata», *Belfagor* 23, 1968, σσ. 361-364

CANFORA 1982 › _____, «Origine della "stematica" di Paul Maas», *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica* 110, 1982, σσ. 362-379

CANFORA 1990 › _____, «Giorgio Pasquali», σὲ μτφρ. E. C. Kopff, στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 367-375

CAQUOT 1992 › CAQUOT, A. [εἰσαγ.], *Naissance de la méthode critique: colloque du centenaire de l'École biblique et archéologique française de Jérusalem (Lyon, novembre 1990)*, σειρά: Coll. Patrimoines Christianisme, Paris: Éditions du Cerf, 1992

CARLE 1870 › CARLE, H., «Un nouveau Socrate chez les Grecs modernes: Théophile Caïris», *Almanac de la Libre Conscience pour l'année 1870*, σσ. 27-35

CARLINI 1981 › CARLINI, A., «Sui concetti di tradizione e recensione», *Atene e Roma n. s.* 26, 1981, σσ. 36-40

CARON, FORTIN & MALONEY 1980 › CARON, J.-B., FORTIN, M., MALONEY, G. [ἐκδ.], *Mélanges d'études anciennes offerts à Maurice Lebel*, Québec: Les Éditions du Sphinx, 1980

CASSON 2001 › CASSON, L., *Libraries in the Ancient World*, New Haven & London: Yale University Press, 2001

CHACONAS 1968 › CHACONAS, S. G., *Adamantios Korais. A Study in Greek Nationalism*, 2^η ἐκδ., New York: Columbia University Press, 1968 [1^η ἐκδ. 1942]

CHANTRAINE 1956 › CHANTRAINE, P., «Le problème du choix en philologie», *Studi Italiani di Filologia Classica* 27-28, 1956, σσ. 102-107

CHAYTOR 1941-42 › CHAYTOR, H. J., «The Medieval Reader and Textual Criticism», *Bulletin of the John Rylands Library* 26, 1941-1942, σσ. 49-56

CHIARINI 1995 › CHIARINI, G., «La nascita del "Altertumswissenschaft"», στὸν τόμο CAMBIANO, G., CANFORA, L., LANZA, D. [ἐκδ.], *Lo spazio letterario della Grecia antica*, τόμ. II. La ricezione e l'attualizzazione del testo, Roma: Salerno Editrice, 1995, σσ. 669-679

CHRISTODOULOU 1985α › CHRISTODOULOU, G. A., «Adamance Coray: Notes critiques sur le texte de Platon», *Πλάτων* 37, 1985, σσ. 185-222 ▶βλ. ἐπίσης ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Γ. Α.

CLARKE 1945 › CLARKE, M. L., *Greek Studies in England 1700-1830*, Cambridge: Cambridge University Press, 1945

CLARKE 1959 › _____, *Classical Education in Britain 1500-1900*, Cambridge: Cambridge University Press, 1959

CLAVIER 1801 > CLAVIER, E., «Au C. Coray, sur une nouvelle traduction de Pausanias», *Magasin Encyclopédique* 7. 6, 1801, σσ. 22-32

CLERICUS 1713 > CLERICUS, I. [= LE CLERC, J.] *Ars critica, Editio in Germania prima et novissima*, τόμ. 1-3, Lipsiae: Sumptibus Theophili Georgi, 1713

CLOGG 1969α > CLOGG, R., «The Correspondence of Adhamantios Korais with Thomas Burgess, 1789-1792», *Anzeiger der Phil.-Hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 106, 1969, σσ. 40-72

CLOGG 1969β > _____, «The Correspondence of Adhamantios Korais with the British and Foreign Bible Society (1808)», *The Greek Orthodox Theological Review* 14, 1969, σσ. 65-84

CLOGG 1970 > _____, «The Foundation of the Smyrna Bible Society (1818)», *Μικρασιατικά Χρονικά* 14, 1970, σσ. 31-47

CLOGG 1974 > _____, «The Library of the Levant Company's Factory in Smyrna (1805)», *Ὁ Ἑραμιστής* 11, 1974, σσ. 112-124

CLOGG 1984 > _____, «Korais and England», στὸν τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον*, 1984, σσ. 343-348

COBBAN 1988 > COBBAN, A. B., *The Medieval English Universities: Oxford and Cambridge to c. 1500*, Berkeley, Los Angeles: The University of California Press, 1988 [ἀνατ. 1990]

COBET 1847 > COBET, C. G., *Oratio de arte interpretandi grammatices et critices fundamentis innixa primario philologici officio [...]*, Lugduni Batavorum: Apud H. W. Hazenberg et Socios, 1847

COBET 1858 > _____, *Novae lectiones quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos (repetitae ex MNEMOSYNE Bibliotheca philologica Batava)*, Lugduni Batavorum: apud E. J. Brill, 1858

COBET 1873 > _____, *Variae Lectiones quibus continentur Observationes Criticae in Scriptores Graecos, Editio secunda auctior*, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1873

COBET 1876 > _____, *Miscellanea critica quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos praesertim Homerum et Demosthenem*, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1876

COHEN 1991 > COHEN, P. [ἐκδ.], *Devils and Angels. Textual Editing and Literary Theory*, Charlottesville and London: university Press of Virginia, 1991

CONTIADES-TSITSONI 1988 > CONTIADES-TSITSONI E. [= E. ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ], «Thukydides und zwei griechische Philologen in der Zeit der Aufklärung: Korais, Dukas», *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft -Neue Folge* 14, 1988, σσ. 271-278

►Βλ. ἐπίσης E. ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ

COX 1981 > COX, C., «Εἰσακούω and ἐπακούω in the Greek Psalter», *Biblica* 62, 1981, σσ. 251-258

DAHSE 1909 > DAHSE, J., «Zur Herkunft des alttestamentlichen textes der Aldina», *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 29, 1909, σσ. 177-185

DAIN 1964α > DAIN, A., «A propos de la "méthode" de Lachmann», *Bulletin de l'Association Guillaume Budé* (4e sér.), 1964, σσ. 116-122

DAIN 1964β > _____, *Les manuscrits*, σειρά: Collection d'Études Anciennes publiée de l'Association Guillaume Budé, νέα ἀναθεωρ. ἐκδ., Paris: Société d'Édition «Les Belles-Lettres», 1964

DAVISON, J. A. 1962 > DAVISON, J. A., «Bentley and the Greeks», *Proceedings of the Classical Association* 59, 1962, σσ. 34-35

DAVISON, P. 1972 › DAVISON, P., «Science, Method, and the Textual Critic», *Studies in Bibliography* 25, 1972, σσ. 1-28

DAWE 1990 › DAWE, R. D., «Richard Porson», στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 376-388

DAWE 1998 › _____, «EI KAI TPIT' EΣTI... Editing Sophocles for the third time», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 111-122

DAWES 1800 › DAWES, R., *Miscellanea critica iterum edita curavit et appendicem adnotationibus addidit Thomas Burgess, tertium edidit et praefatus est Gottlieb Christophor. Harless*, Lipsiae: Sumptibus Siegfried Lebrecht Crusii, 1800

DEARING 1959 › DEARING, V. A., *A Manual of Textual Analysis*, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1959

DEITZ 1998 › DEITZ, L., «Editing Sixteenth-Century Latin Prose Texts: a Case Study and a Few General Observations», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 141-164

DELZ 1997 › DELZ, J., «Textkritik und Editionstechnik», στὸν συλλογικὸ τόμο GRAF, F. [ἐκδ.], *Einleitung in die lateinische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001: καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Β' Πώμη, Ἀθήνα: ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001*], σσ. 51-73

DE QUEUX DE SAINT-HILAIRE 1876 › De QUEUX DE SAINT-HILAIRE, *Notice sur les services rendus à la Grèce et aux études grecques par M. Ambroise Firmin Didot*, Paris 1876

DESPOTOPOULOS 1985 › DESPOTOPOULOS, J., «Hippocrate et la philosophie grecque», στὸν συλλογικὸ τόμο ASSOCIATION FRANCE-GRÈCE, *Hippocrate et son heritage. Colloque Franco-Hellénique d'Histoire de la Médecine Fondation Marcel Mérieux - Lyon, 9-12 octobre 1985*, Lyon: Association Corporative des Etudiants en Médecine de Lyon, 1985, σσ. 207-215

DIAMANTIDES 1994-95 › DIAMANTIDES, N. D., «An Elective Encounter: The Koraes-Jefferson Connection», *Modern Greek Studies Yearbook* 10-11, 1994-1995, σσ. 587-602

DÍAZ y DÍAZ 1994 › DÍAZ y DÍAZ, P. R., «El *De Philologia Liber* de Gerardus Ioannes Vossius», *Fortunatae* 6, 1994, σσ. 205-226

DIGGLE & GOODYEAR 1972 › DIGGLE, J. & GOODYEAR, F. R. D. [συλλ., ἐκδ.], *The Classical Papers of A. E. Housman, vol. III 1915-1936*, Cambridge: At the University Press, 1972

DILLER 1975 › DILLER, A., *The Textual Tradition of Strabo's Geography. With appendix: The Manuscripts of Eustathius' Commentary on Dionysius Periegetes*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert - Publisher, 1975

DILTS 1995 › DILTS, M. R., «Greek Literature: Antiquity to Renaissance», στὸν τόμο GREETHAM, D. C. [ἐκδ.], *Scholarly Editing. A Guide to Research*, New York: The Modern Language Association of America, 1995 [2^η ἀνατ. 1997], σσ. 75-94

DIMARAS 1947 › DIMARAS, C. TH., «Coray et Jeanne Wytttenbach. Quelques documents inédits, 1823-1829», *L'Hellénisme Contemporain* 1, 1947, σσ. 361-371

DIMARAS 1992 › _____, «Greece 1750-1850», ἀγγλ. μτφρ. D. Haas, στὸν τόμο DOVER, K. J. [ἐκδ.], *Perceptions of the Ancient Greeks*, Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell, 1992, σσ. 203-224

►Βλ. ἐπίσης ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. Θ.

DIMARAS, ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ & DROULIA 1974 › DIMARAS, C. TH., ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, C., DROULIA, L., *Modern Greek Culture. A Selected Bibliography (in English-French-German-Italian)*, 4^η ἀναθεωρ. ἔκδ., Athens: National Hellenic Committee of the International Association for South Eastern European Studies, 1974

DIONISOTTI, GRAFTON & KRAYE 1988 › DIONISOTTI, A. C., GRAFTON, A., KRAYE, J. [ἔκδ.], *The uses of Greek and Latin. Historical essays*, σειρά: Warburg Institute Surveys and Texts/16, London: The Warburg Institute, 1988

DORANDI 1997 › DORANDI, T., «Tradierung der Texte im Altertum; Buchwesen», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSEL RATH, H.-G. [ἔκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 3-16

DORIVAL & BOULLUEC 1995 › DORIVAL, G. & BOULLUEC, A. LE [ἔκδ.], *Origeniana Sexta. Origène et la Bible/Origene and the Bible. Actes du Colloquium Origenianum Sextum, Chantilly, 30 août-3 septembre 1993*, Leuven: Peeters, 1995

DOVER 1992 › DOVER, K. J. [ἔκδ.], *Perceptions of the Ancient Greeks*, Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell, 1992

DOVER 1997 › _____, «Textkritik», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSEL RATH, H.-G. [ἔκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 45-58

DRERUP 1930 › DRERUP, E., *Perioden der Klassieke Philologie. Grondslagen eener Geschiedenis van het Humanisme*, Nijmegen-Utrecht: N. V. Dekker & Van de Vect en J. W. van Leeuwen, 1930

DROULIA 1982 › DROULIA, L., «Les foyers de culture en Grèce pendant la domination ottomane: le cas des bibliothèques», στὸν συλλογικὸ τόμο *Τὸ βιβλίον στὶς προβιομηχανικὲς κοινωνίες. Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συμποσίου τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, 1982, σσ. 189-206

DROULIA 1997 › _____, «The classics in the service of Renascent Greece: Adamantios Korais and his editorial work», *Humanitas* 49, 1997, σσ. 247-261

►Βλ. ἐπίσης ΔΡΟΥΛΙΑ, Λ.

DUMMER 1975 › DUMMER, J., «Byzantinische Texte in der Bibliotheca Teubneriana», *Philologus* 119, 1975, σσ. 241-245

DUMMER 1987 › DUMMER, J. [ἔκδ., μὲ τὴ συνεργ. τῶν J. IRMSCHER, F. PASCHKE & K. TREU], *Texte und Textkritik. Eine Aufsatzsammlung*, σειρά: Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur/133, Berlin: Akademie-Verlag, 1987

DUNDAS 1998 › DUNDAS, J., «Classicism and Ideology [βιβλιοκρισία: GENT, L. [ἔκδ.], *Albion's Classicism: The Visual Arts in Britain, 1550-1600*, New Haven and London: Yale University Press, 1995]», *International Journal of the Classical Tradition* 4/4, Ἰανουάριος 1998, σσ. 571-580

EIDENEIER 2002α › EIDENEIER, H., «Γιατί δὲ διορθώνουμε. Παρατηρήσεις στὸν Πόλεμο τῆς Τρωάδος», στὸν τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἔκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον ποῦ γλυκὰ θλιβάται» Ἐκδοτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς δημόδου ἐλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου *Neograeca Medii Aevi* (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς

ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 133-142

EIDENEIER 2002ε > _____, «Περὶ στίξεως, ὀρθογραφίας καὶ τονισμοῦ», στὸν τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον ποῦ γλυκὰ θλιβᾶται» Ἐκδοτικά καὶ ἐρμηνευτικά ζητήματα τῆς δημῶδους ἑλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 251-253

EIDENEIER, MOENNIG & ΤΟΥΦΕΞΗΣ 2001 > EIDENEIER, Η., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΞΗΣ, Ν. [ἐκδ. ἐπιμ.], Θεωρία καὶ πράξη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς, ἀναγεννησιακῆς καὶ μεταβυζαντινῆς δημῶδους γραμματείας. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVα Ἀμβούργο 28.-31.1.1999, σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, 2001

ELLENDT 1972 > ELLENDT, F., *Lexicon Sophocleum adhibitis veterum interpretum explicationibus grammaticorum notationibus recentiorum doctorum commentariis*, Editio altera emendata curavit Hermannus Genthe, Berolini: Sumptibus Fratrum Borntraeger, 1972

ELLIOTT 1976α > ELLIOTT, J. K., «Moeris and the textual tradition of the Greek New Testament», στὸν τόμο ELLIOTT, J. K. [ἐκδ.], *Studies in New Testament language and text*, σειρά: Supplements to Novum Testamentum / 44, Leiden: E. J. Brill, 1976, σσ. 144-152

ELLIOTT 1976β > _____ [ἐκδ.], *Studies in New Testament language and text*, Leiden: E. J. Brill, 1976

ELLIOTT 1991 > _____, «Textkritik heute», *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die älteren Kirche* 1991, σσ. 34-41

ELMAN 1984 > ELMAN, B. A., *From Philosophy to Philology. Intellectual and Social Aspects of Change in Late Imperial China*, Cambridge (Massachusetts) and London: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1984

ENEPEKIDES 1953 > ENEPEKIDES, P. K., «Kopitar und die Griechen. Nach ungedruckten Akten und Briefen aus den Archiven in Wien, München und Paris», *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 5, 1953, σσ. 53-70

ENEPEKIDES 1956 > _____, «Documents et nouvelles lettres inédites d'Adamantios Coray tirées des bibliothèques et archives européennes (Paris - Besançon - Amsterdam - Leyde - Vienne - Munich - Berlin)», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft* 5, 1956, σσ. 85-126

ENEPEKIDES 1959 > _____, *Documents notariaux inédits sur Adamantios Coray (tirés des archives d'une étude Parisienne et des archives de la Seine)*, σειρά: Berliner Byzantinistische Arbeiten / 16, Berlin: Akademie-Verlag, 1959

►Βλ. ἐπίσης ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, Π. Κ.

EPP 1976 > EPP, E. J., «Toward the clarification of the term "textual variant"», στὸν τόμο ELLIOTT, J. K. [ἐκδ.], *Studies in New Testament language and text*, σειρά: Supplements to Novum Testamentum / 44, Leiden: E. J. Brill, 1976, σσ. 153-173

EPP & FEE 1981 > EPP, E. J. & FEE, G. D. [ἐκδ.], *New Testament Textual Criticism. Its Significance for Exegesis (Essays in Honour of Bruce M. Metzger)*, Oxford: At the Clarendon Press, 1981

ERBSE 1961 > ERBSE, Η., «Überlieferungsgeschichte der griechischen klassischen und hellenistischen Literatur», στὸν τόμο HUNGER, Η., STEGMÜLLER, Ο., ERBSE, Η., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρόλ. Μ. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961, σσ. 207-308

- ERBSE 1969 > _____, «Textkritik», στὸ ANDERSEN, C., ERBSE, H. κ.ἄ. [ἐκδ.], *Lexikon der alten Welt*, Zürich und Stuttgart: Artemis Verlag, 1969 [ἀνατ. 1990], στῆλ. 3021-3023
- ERBSE 1987 > _____, «Textkritik und überlieferungsgeschichtliche Fragen in den Scholien zum 19. Buch der Ilias», στὸν τόμο DUMMER, J. [ἐκδ., μὲ τῆ συνεργ. τῶν J. IRMSCHER, F. PASCHKE & K. TREU], *Texte und Textkritik. Eine Aufsatzsammlung*, σειρά: Texte und Untersuchungen zur Geschichte der althristlichen Literatur/133, Berlin: Akademie-Verlag, 1987, σσ. 141-148
- EVANS & ARTHUR 1970 > EVANS, J. & ARTHUR, R., *On four Modern Humanists: Hofmannsthal, Gundolf, Curtius, Kantorowicz*, Princeton 1970
- FASSOULAKIS 1993α > FASSOULAKIS, S., «Gibbon's influence on Koraes», στὸν τόμο BEATON, R. & ROUECHÉ, C. [ἐκδ.], *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol*, London: Variorum, 1993, σσ. 169-173 ▶Βλ. ἐπίσης ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Σ.
- FEE 1976 > FEE, G. D., «Rigorous or Reasoned Eclecticism-Which?», στὸν τόμο ELLIOTT, J. K. [ἐκδ.], *Studies in New Testament language and text*, σειρά: Supplements to Novum Testamentum/44, Leiden: E. J. Brill, 1976, σσ. 174-197
- FERRUOLO 1985 > FERRUOLO, S. C., *The Origins of the University. The Schools of Paris and their Critics, 1100-1215*, Stanford, California: Stanford University Press, 1985
- FIESOLI 2000 > FIESOLI, G., *La genesi del Lachmannismo*, σειρά: Millennio Medievale 19/Studi 5, Sismel: Edizioni del Galluzzo, 2000
- FINEGAN 1974 > FINEGAN, J., *Encountering New Testament Manuscripts. A Working Introduction to Textual Criticism*, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1974
- FISCHER, H. 1962 > FISCHER, H., *Arzt und Humanismus. Das humanistische Weltbild in Naturwissenschaft und Medizin*, Zürich und Stuttgart: Artemis, 1962
- FISCHER, I. 2003 ΚΑΙ 2002-03 > FISCHER, I., *Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte der letzten fünfzig Jahre*, τόμ. I και II, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2003 [ἀνατ. τῆς ἀρχικῆς ἐκδ. Berlin-Wien 1932-33], οἱ τόμ. III (Abad-Komp) και IV (Kon-Zweig) *Nachträge und Ergänzungen*, μὲ ἐπεξεργ. και ἐκδ. τοῦ P. Voswinckel, Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2002-2003
- FISHBANE & TOV 1992 > FISHBANE, M. & TOV, E. [ἐκδ., συνεργ. W. W. FIELDS], *Sha'arei Talmon: Studies in the Bible, Qumran, and the Ancient Near East Presented to Shemaryahu Talmon*, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1992
- FLASHAR 1979 > FLASHAR, H., «Die methodisch-hermeneutischen Ansätze von Friedrich August Wolf und Friedrich Ast - Traditionelle und neue Begründungen», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 21-31
- FLASHAR 1995 > _____ [ἐκδ.], *Alttertumswissenschaft in den 20er Jahren. Neue Fragen und Impulse*, Stuttgart: Franz Steiner, 1995
- FLASHAR, GRÜNDER & HORSTMANN 1979 > FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979
- FLORES 1981 > FLORES, E. [ἐκδ.], *La critica testuale greco-latina, oggi. Metodi e problemi. Atti del Convegno Internazionale (Napoli 29-31 ottobre 1979)*, διοργ. Istituto Universitario Orientale/Facoltà di Lettere e Filosofia/Seminario di Studi del Mondo Classico, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1981
- FOËS 1588 > FOËS, A., *Oeconomia Hippocratis, Alphabeti serie distincta. In qua dictionum apud Hippocratem omnium, praesertim obscuriorum, usus explicatur, et velut ex amplissimo*

penu depromitur: ita ut LEXICON HIPPOCRATEUM merito dici possit, Francofurti: apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium, & Io. Aubrium, 1588

FONTENROSE 1982 > FONTENROSE, J., *Classics at Berkeley. The first century 1869-1970*, Berkeley: Department of Classics/History Fund, 1982

FORBES 1942 > FORBES, C. A., *Teacher's pay in ancient Greece*, σειρά: Studies in the Humanities/2, Nebraska: University at Lincoln, May 1942

FOWLER, D. 1997 > FOWLER, D., «On the Shoulders of Giants: Intertextuality and Classical Studies», *Materiali e Discussioni* 38- 39, 1997, σσ. 13-34

FOWLER, R. L. 1990 > FOWLER, R. L., «Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff», στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 489-522

FRAENKEL 1960 > FRAENKEL, E. [ἐκδ.], *Friedrich Leo. Ausgewählte Kleine Schriften*, Bd. II, Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1960

FREUND 1879 > FREUND, W., *Triennium philologicum oder Grundzüge der philologischen Wissenschaften, für Jünger der Philologie zur Wiederholung und Selbstprüfung, Bd. I: I. Semester-Abteilung*, 2^η ἔκδ. βέλτ., Leipzig: Wilhelm Violet, 1879

FREUND 1880 > _____, *Wie studiert man Philologie? Eine Hodegetik für Jünger dieser Wissenschaft*, 4^η ἔκδ. βέλτ. καὶ ἐπὶρρῆξ., Leipzig: Wilhelm Violet, 1880

FRITZ 1959 > FRITZ, K. von, «Ziele, Aufgaben und Methoden der klassischen Philologie und Altertumswissenschaft», *Deutsche Vierteljahrsschrift* 33, 1959, σσ. 507-528

FUHRMANN 1992 > FUHRMANN, H., «Réflexions d'un éditeur», στὸν τόμο HAMESSE, J. [ἐκδ.], *Les problèmes posés par l'édition critique des textes anciens et médiévaux*, σειρά: Publications de l'Institut d'Études Médiévales. Textes, Études, Congrès/13, Louvain-La-Neuve: Université Catholique de Louvain, 1992, σσ. 329-359

FUHRMANN & TRÄNKLE 1970 [1992] > FUHRMANN, M. & TRÄNKLE, H., *Wie klassisch ist die klassische Antike?*, Zürich und Stuttgart: Artemis Verlag, 1970 = *Πόσο κλασική εἶναι ἡ κλασική ἀρχαιότητα; Ένας διάλογος γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς κλασικῆς φιλολογίας*, ἑλλ. μτφρ. Μ. Πεγλιβάνος, σειρά: Θεωρία καὶ Μέθοδος/6, Ἀθήνα: Καρδαμίτσα, 1992

FUNK 1967 > FUNK, R. W. [ἐκδ.], *Hermeneutics and History*, ἀγγλ. μτφρ. F. Seifert, New York: Harper & Row, 1967

FUNKE 1990 > FUNKE, H., «F. A. Wolf», σὲ μτφρ. Μ. Armstrong, στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 523-528

GADAMER 1965 > GADAMER, H.-G., *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 2^η ἔκδ., Tübingen 1965

GALLING, CAMPENHAUSEN κ.κ. 1961 > GALLING K. & CAMPENHAUSEN, H. F. von, DINKLER, E., GLOEGE, G., LØGSTRUP, K. E. [ἐκδ.], *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, 3^η νέα ἐντελῶς ἀναθεωρ. ἔκδ., τόμ. 5 (P-Se), Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1961

GANZ 1986 > GANZ, P. [ἐκδ.], *The role of the book in medieval culture. Proceedings of the Oxford international symposium, 26 Sept.-1 Oct. 1982*, τόμ. I, σειρά: Bibliologia/3 & 4, Turnhout: Brepols, 1986

GARDNER 1903 > GARDNER, P., *Oxford at the Cross Roads. A Criticism of the Course of Litterae Humaniores in the University*, London: Adam and Charles Black, 1903

GAREAU 1980 > GAREAU, E., «Les éditions de textes et de commentaires d'auteurs anciens en France de 1585 à 1615», στὸν τόμο CARON, J.-B., FORTIN, M., MALONEY, G. [ἐκδ.], *Mélanges d'études anciennes offerts à Maurice Lebel*, Québec: Les Éditions du Sphinx, 1980, σσ. 395-409

GEANAKOPOLOS 1962 [1965] > GEANAKOPOLOS, D. J., *Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1962 = ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Ι., *Ἑλληνες Λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν. Μελέται ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην*, ἑλλ. μτφρ. Χ. Γ. Πατρινέλης, Ἀθήναι: Γ. Φέξης, 1965

GEHMAN 1951 > GEHMAN, H. S., «The Character of Septuagint Greek», *Vetus Testamentum* 1, 1951, σσ. 82-90

GELZER 1975 > GELZER, T., «Klassik und Klassizismus», *Gymnasium* 82, 1975, σσ. 147-173

GELZER 1984 > _____, «Die Rezeption der antiken Literatur 'Renascentes Litterae' in der Neuzeit» στὸν τόμο SVILAR, M. & KUNZE, S. [ἐκδ.], *Antike und europäische Welt. Aspekte der Auseinandersetzung mit der Antike*, Bern, Frankfurt am Main und New York: Peter Lang, 1984, σσ. 53-83

GEMERT 2001 > GEMERT, A. van, «Σκοπός, δυνατότητες καὶ ὅρια τῆς κριτικῆς ἀποκατάστασης τῶν κειμένων», στὸν τόμο EIDENEIER, H., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΗΣ, Ν. [ἐκδ. ἐπιμ.], *Θεωρία καὶ πράξη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς, ἀναγεννησιακῆς καὶ μεταβυζαντινῆς δημόδους γραμματείας. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVα Ἀμβούργο 28-31.1.1999*, σειρά: Συμβολές στis ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 17-35

GENT 1995 > GENT, L. [ἐκδ.], *Albion's Classicism: The Visual Arts in Britain, 1550-1600*, New Haven and London: Yale University Press, 1995

GENTILI 1981 > GENTILI, B., «L'arte della filologia», στὸν τόμο FLORES, E. [ἐκδ.], *La critica testuale greco-latina, oggi. Metodi e problemi. Atti del Convegno Internazionale (Napoli 29-31 ottobre 1979)*, διοργ. Istituto Universitario Orientale/Facoltà di Lettere e Filosofia/Seminario di Studi del Mondo Classico, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1981, σσ. 9-25

GERCKE & NORDEN 1912-1914 > GERCKE, A., & NORDEN, E. [ἐκδ., μὲ τὴ συνεργ. τῶν BELOCH, J., BETHE, E., BICKEL, E., HEIBERG, J. L. κ.ἄ.], *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, τόμ. I-III, 2^η ἐκδ., Leipzig und Berlin: B. G. Teubner, 1912-1914

GERRETZEN 1940 > GERRETZEN, J. G., *Schola Hemsterhusiana De Herleving der grieksche Studien aan de Nederlandsche universiteiten in de Achtiende Eeuw van Perizonius tot en met Valckenaer*, Nijmegen/Utrecht 1940

GETTY 1962 > GETTY, R. J., «Bentley and Classical Scholarship in North America», *Transcriptions of the American Philological Association* 93, 1962, σσ. 34-50

GIBSON 1997 > GIBSON, R. K., «"Cf. eg." and the Commentator» στὸ τομίδιο *American Philological Association, Abstracts of papers presented at the 129. Annual Meeting (Chicago, Illinois December 27-30, 1997)*, American Philological Association, 1997, σ. 55

GIGANTE 1976 > GIGANTE, M., «Significato della cultura latina a Bisanzio», στὸν τόμο *XVe Congrès International d'Études Byzantines. Rapports et Co-Rapports. II. Langue, littérature, philologie. 1. Courants archaïsants et populaires dans la langue et la littérature*, Athènes 1976, σσ. 1-21

GIJSEL 1976 > GIJSEL, J., «Le problème de la contamination», *Novum Testamentum* 18, 1976, σσ. 133-157

GÖPFERT 1971 > GÖPFERT, H. G., «Edition aus der Sicht des Verlags», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 273-283

GOOLD 1963 › GOOLD, G. P., «Richard Bentley. A Tercentenary Commemoration», *Harvard Studies in Classical Philology* 67, 1963, σσ. 285-302

GOSHEN-GOTTSTEIN 1967 › GOSHEN-GOTTSTEIN, M. H., «Hebrew Biblical Manuscripts: Their History and Their Place in the HUBP Edition», *Biblica* 48, 1967, σσ. 243-290

GOURGOURIS 1996 › GOURGOURIS, S., *Dream Nation: Enlightenment, Colonization and the Institution of Modern Greece*, Stanford: Stanford University Press, 1996

GOW 1936 › GOW, A. S. F., *A. E. Housman. A sketch together with a list of his writings and indexes to his classical papers*, New York: The MacMillan Company & Cambridge, England: Cambridge University Press, 1936

GRAF 1997 › GRAF, F. [ἐκδ.], *Einleitung in die lateinische Philologie*, σειρά: *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· και σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία*, τόμ. Β' Ρώμη, ἐπιμ. Δ. Ζ. Νικητάς, Ἀθήνα: ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001]

GRAFTON 1977α › GRAFTON, A. T., «From Politian to Pasquali [βιβλιοκρισία: KENNER, E. J., *The Classical Text. Aspects of Editing in the Age of the Printed Book*, σειρά: *Sather Classical Lectures/44*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1974]», *Journal of Roman Studies* 67, 1977, σσ. 171-176

GRAFTON 1977β › _____, «On the Scholarship of Politian and its Context», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 40, 1977, σσ. 150-188

GRAFTON 1983α και 1993 › _____, *Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship*. τόμ. I: *Textual Criticism and Exegesis*, τόμ. II: *Historical Chronology*, Oxford: Clarendon Press, 1983 και 1993

GRAFTON 1983β › _____, «Polyhistor into Philolog: notes on the transformation of German classical scholarship, 1780-1850», *History of Universities* 3, 1983, σσ. 159-192

GRAFTON 1991 › _____, *Defenders of the Text. The Traditions of Scholarship in an Age of Science, 1450-1800*, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 1991 [ἀνατ. 1994]

GRAFTON 1997α › _____, *Commerce with the Classics: Ancient Books and Renaissance Readers*, σειρά: *Thomas Spencer Jerome Lectures/20*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997

GRAFTON 1998 › _____, «Correctores corruptores? Notes on the Social History of Editing», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: *Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 54-76

GRAFTON 1997β [2001] › _____, *The Footnote: A Curious History*, Cambridge, Massachusetts: Faber & Faber/Harvard University Press, 1997 = *Ἡ ὑποσημείωση, μιὰ παράξενη ἱστορία*, ἑλλ. μτφρ. Γκ. Μαγγίνη, Ἀθήνα: Πατάκης, 2001 [ὅμως ἡ ἑλλ. μτφρ. ἀκολουθεῖ τὴ γαλλ. μτφρ. τοῦ ἔργου, *Les origines tragiques de l'érudition*, Paris: Éditions du Seuil, 1998]

GRAFTON & JARDINE 1986 › GRAFTON, A. & JARDINE, L., *From Humanism to the Humanities. Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteenth-Century Europe*, London: Duckworth, 1986

GRAFTON & JARDINE 1990 › _____, «"Studied for Action": How Gabriel Harvey read his Livy», *Past and Present* 129, 1990, σσ. 30-78

GRAFTON & MOST 1997 › GRAFTON, A. & MOST, G. W., «Philologie und Bildung seit der Renaissance», στὸν συλλογικὸ τόμο GRAF, F. [ἐκδ.], *Einleitung in die lateinische Philologie*, σειρά: *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997

[ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· και σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνώσια*, τόμ. Β' Ρώμη, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 35-48

GRANT 1989 > GRANT, J. N. [ἔκδ.], *Editing Greek and Latin Texts: papers given at the Twenty-Third Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto, 6-7 November 1987*, New York: AMS Press, Inc., 1989

GREENBERG 1978 > GREENBERG, M., «The Use of the Ancient Versions for Interpreting the Hebrew Text», *Vetus Testamentum Suppl.* 29, 1978, σσ. 131-148

GREETHAM 1991 > GREETHAM, D. C., «The Manifestation and Accomodation of Theory in Textual Editing», στὸν τόμο COHEN, P. [ἔκδ.], *Devils and Angels. Textual Editing and Literary Theory*, Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1991, σσ. 78-102

GREETHAM 1994 > _____, *Textual Scholarship. An Introduction*, σειρά: Garland Reference Library of the Humanities/1417, New York & London: Garland Publishing, inc., 1994

GREETHAM 1995 > _____ [ἔκδ.], *Scholarly Editing. A Guide to Research*, New York: The Modern Language Association of America, 1995 [2^η ἀνατ. 1997]

GREGG 1927 > GREGG, W., *The Calculus of Variants*, Oxford: Oxford University Press, 1927

GRIER 1988 > GRIER, J., «Lachmann, Bédier and the Bipartite Stemma: Towards a Responsible Application of the Common-Error Method», *Revue d'histoire des textes*, 18, 1988, σσ. 263-277

GRMEK 1985 > GRMEK, M. D., «Hippocrate et le renouveau de la Médecine en France au XVIIe siècle», στὸν συλλογικὸ τόμο ASSOCIATION FRANCE-GRÈCE, *Hippocrate et son heritage. Colloque Franco-Hellénique d'Histoire de la Médecine Fondation Marcel Mérieux - Lyon, 9-12 octobre 1985*, Lyon: Association Corporative des Etudiants en Médecine de Lyon, 1985, σσ. 101-105

GRONINGEN 1963 [1980] > GRONINGEN, B. A. van, *Traité d'histoire et de critique des texts grecs*, σειρά: Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde Nieuwe Reeks-Deel/70, 2, Amsterdam: N. V. Noord-Hollandsche uitgevers Maatschappij, 1963 = *Πραγματεία περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς κριτικῆς τῶν ἑλληνικῶν κειμένων*, ἑλλ. μτφρ. Ὁδ. Λαμψίδης, Προλεγ. Χ. Σ. Φλωράτος, στὴ Σειρὰ Βοηθητικῶν Ἔργων/3, Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 1980

GRUBRICH-SIMITIS 1993 [2002] > GRUBRICH-SIMITIS, I., *Zurück zu Freuds Texten*, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1993 = *Ἐπιστροφή στὰ κείμενα τοῦ Freud. Ἡ σιωπηλὴ γλώσσα τῶν χειρογράφων*, ἑλλ. μτφρ. Ἐ. Βαϊκούση, σειρά: Τρίαψις λόγος Β'/12, Ἀθήνα: Ἐξάντας, 2002

GUDEMANN 1909 > GUDEMANN, A., *Grundriss zur Geschichte der klassischen Philologie*, 2^η ἔκδ. ἐπηρξ., Leipzig und Berlin: B. G. Teubner, 1909

GUMBRECHT 1998 > GUMBRECHT, H. U., «Play Your Roles Tactfully! About the Pragmatics of Text-Editing, the Desire for Identification, and the Resistance to Theory», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἔκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 237-250

HALL 1913 > HALL, F. W., *A Companion to Classical Texts*, Oxford: Clarendon Press, 1913 [φωτομηχ. ἀνατ. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1968]

HAM 1958-59 > HAM, E. B., «Textual Criticism and Common Sense», *Romance Philology* 12, 1958-59, σσ. 198-215

HAMESSE 1992 > HAMESSE, J. [ἐκδ.], *Les problèmes posés par l'édition critique des textes anciens et médiévaux*, σειρά: Publications de l'Institut d'Études Médiévales. Textes, Études, Congrès / 13, Louvain-La-Neuve: Université Catholique de Louvain, 1992

HAMMANN 1997 > HAMMANN, G., «Martin Luther et le latin», στὸν τόμο KNOEPFLER, D. [ἐκδ.], *Nomen Latinum. Mélanges de langue, de littérature et de civilisation latines offerts au professeur André Schneider à l'occasion de son départ à la retraite*, Neuchâtel & Genève: Faculté de Lettres & Librairie Droz SA, 1997, σσ. 329-342

HANSEN 1975 > HANSEN, G. C., «Textkritische Methode und editorische Praxis», *Philologus* 119, 1975, σσ. 230-234

HARLFINGER 1980 > HARLFINGER, D. [ἐκδ.], *Griechische Kodikologie und Textüberlieferung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980

HATCH 1889 > HATCH, E., *Essays in Biblical Greek*, Oxford: At the Clarendon Press, 1889

HAUPT 1911 > HAUPT, M., «De Lachmanno critico», *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik* 14, 1911, σσ. 529-538

HEEREN 1789 > HEEREN, A. H. L., «Vita Platonis incerti auctoris», στὸ κριτικὸ παράρτημα «Inedita et animadversions criticae» τοῦ περ. *Bibliothek der alten Litteratur und Kunst* (Göttingen) 5, 1789, σσ. 3-19

HEITSCH 1960 > HEITSCH, E., «Überlieferung und Deutung. Philologische Überlegungen zum Traditionsproblem», *Antike und Abendland* 9, 1960, σσ. 19-38

HEITSCH 1974 > _____, «Klassische Philologie zwischen Anpassung und Widerspruch», *Gymnasium* 81, 1974, σσ. 369-382

HELBING 1907 [1979] > HELBING, R., *Grammatik der Septuaginta. Laut- und Wortlehre*, 2^η πανομοιότ. ἔκδ. [τῆς ἀρχικῆς τοῦ 1907], Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979

HELBING 1928 > _____, *Die Kasussyntax der Verba bei den Septuaginta. Ein Beitrag zur Hebraismenfrage und zur Syntax der Κοινή*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1928

HENDERSON 1970 [1994] > HENDERSON, G. P., *The Revival of Greek Thought 1620-1830*, Albany, New York: State University of New York Press, 1970 = *Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ 1620-1830. Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, ἑλλ. μτφρ. Φ. Κ. Βῶρος, στὴ Σειρὰ Γ: Μεταφράσεις, Ἀθῆναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1994 [φωτομηχ. ἀνατ. τῆς ἔκδ. τοῦ 1977 μὲ τὴν προσθήκη νέου προλόγου καὶ συμπληρωμ. βιβλιογραφίας]

HENRICH 2002 > HENRICH, G.-S., «Προβλήματα κειμένων σὲ διάλεκτο», στὸν τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «*Τ' ἀδόνιν κείνον πού γλυκά θλιβᾶται*» Ἐκδοτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς δημώδους ἐλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου *Neograeca Medii Aevi* (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 255-258

HENRICHS 1995 > HENRICHS, A., «Philologie und Wissenschaftsgeschichte: Zur Krise eines Selbstverständnisses», στὸν τόμο FLASHAR, H. [ἐκδ.], *Altertumswissenschaft in den 20er Jahren. Neue Fragen und Impulse*, Stuttgart: Franz Steiner, 1995, σσ. 423-457

HENTSCHKE 1972 > HENTSCHKE, A. & MUHLACK, U., *Einführung in die Geschichte der Klassischen Philologie*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972

HERZOG 1977 > HERZOG, R., «Antike-Usurpationen in der deutschen Belletristik seit 1866 (mit Seitenblicken auf die Geschichte der Klassischen Philologie)», *Antike und Abendland* 23, 1977, σσ. 10-27

HESSELING 1935 › HESSELING, D. C., «Korais et ses amis Hollandais», στὸν τόμο *Eis mnēmēn Spuridōnos Lámprou*, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεως τῶν καταλοίπων Σπυρίδωνος Λάμπρου, 1935, σσ. 1-6

HEUMANN 1712 › HEUMANN(US), C. A., *Paperga Critica sive Hebdomadum Criticarum Hebdomas et Glossematum Decas, Accedit emendatio emenationum aliquot falsarum in v. c. 10. Clerici Arte Critica occurrentium praemissa commentatione de Arte Critica subjunctaque Dissertatione Critica ad I. Ioan. V. 20*, Ienae: apud ioan. Felicem Bielckium, 1712

HEUSS 1973 › HEUSS, A., «Der Humanismus und die Geschichte», *Antike und Abendland* 18, 1973, σσ. 173-186

HILL 1976 › HILL, D., *Greek Words and Hebrew Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976

HÖLSCHER 1965 › HÖLSCHER, U., *Die Chance des Unbehagens. Drei Essays zur Situation der klassischen Studien*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965

HOENEN, SCHNEIDER & WIELAND 1995 › HOENEN, M. J. F. M., SCHNEIDER, J. H. J. & WIELAND, G. [ἐκδ.], *Philosophy and Learning. Universities in the Middle Ages*, σειρά: Education and Society in the Middle Ages and Renaissance/6, Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1995

HOLST-WARHAFT 1999 › HOLST-WARHAFT, G., «The Wake of the Greek Classical Moment», στὸν τόμο HOLST-WARHAFT, G. & McCANN, D. R. [ἐκδ.], *The Classical Moment. Views from Seven Literatures*, Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield, Inc., 1999, σσ. 1-21

HOLST-WARHAFT & McCANN 1999 › HOLST-WARHAFT, G. & McCANN, D. R. [ἐκδ.], *The Classical Moment. Views from Seven Literatures*, Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield, Inc., 1999

HOLTON 2001 › HOLTON, D., «Ἡ εἰσαγωγή μιᾶς κριτικῆς ἐκδόσεως: Σὲ ποιά ἐρωτήματα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἐκδότης ἑνὸς κειμένου;», στὸν τόμο EIDENEIER, H., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΗΣ, Ν. [ἐκδ. ἐπιμ.], *Θεωρία καὶ πράξη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς, ἀναγεννησιακῆς καὶ μεταβυζαντινῆς δημώδους γραμματείας. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVa Ἀμβούργο 28.-31.1.1999*, σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου/Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 251-268

HOLTON 2002 › _____, «Ἐκδίδοντας ἀπὸ ἓνα μόνο χειρόγραφο», στὸν τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον ποὺ γλυκὰ θλιβᾶται» Ἐκδοτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς δημώδους ἐλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου/Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 248-249

HORTON 1976 › HORTON, A. S., «Jefferson and Korais: The American Revolution and the Greek Constitution», *Comparative Literature Studies* 13, 1976, σσ. 323-329

HOUSMAN 1922 [1972] › HOUSMAN, A. E., «The Application of Thought to Textual Criticism», *Proceedings of the Classical Association* 18, 1922, σσ. 67-84 = στὸν τόμο DIGGLE, J. & GOODYEAR, F. R. D. [συλλ., ἐκδ.], *The Classical Papers of A. E. Housman, vol. III 1915-1936*, Cambridge: At the University Press, 1972, σσ. 1058-1069 = «Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς σκέψης στὴν κριτικὴ τῶν κειμένων», ἑλλ. μτφρ. Γ. Μ. Παράσογλου, *Παλίμψηστον* 4, 1987, σσ. 21-39

HOUSMAN 1969 › _____, *The Confines of Criticism. The Cambridge Inaugural 1911*, The complete text with notes by John Carter, Cambridge: At the University Press, 1969

HOWARD-HILL 1991 › HOWARD-HILL, T. H., «Variety in Editing and Reading: a Response to McGann and Shillingsburg», στὸν τόμο COHEN, P. [ἐκδ.], *Devils and Angels. Textual Editing and Literary Theory*, Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1991, σσ. 44-56

HUDSON-WILLIAMS 1956 › HUDSON-WILLIAMS, A., «The Place of Common Sense in the Emendation of Classical Texts», *Proceedings of the Classical Association* 53, 1956, σσ. 32-33

HUDSON-WILLIAMS 1959 › _____, «Der Humanismus und die Geschichte», *The Classical Quarterly n. s.* 9, 1959, σσ. 61-72

HÜBNER 1889 › HÜBNER, E., *Bibliographie der klassischen Altertumswissenschaft. Grundriss zu Vorlesungen über die Geschichte und Enzyklopädie der klassischen Philologie*, 2^η ἐπιηρξ. ἐκδ., Berlin: Wilhelm Hertz, 1889

HULLEY 1944 › HULLEY, K. K., «Principles of Textual Criticism Known to St. Jerome», *Harvard Studies in Classical Philology* 55, 1944, σσ. 87-109

HUMMEL 2000 › HUMMEL, P., *Histoire de l'Histoire de la Philologie. Étude d'un genre épistémologique et bibliographique*, Genève: Librairie Droz S. A., 2000

HUNGER 1997 › HUNGER, H., «Handschriftliche Überlieferung in Mittelalter und früher Neuzeit, Paläographie», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSELRATH, H.-G. [ἐκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Δ. Ι. Τακῶβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 17-44

HUNGER, STEGMÜLLER, ERBSE κ.ἄ. 1961 › HUNGER, H., STEGMÜLLER, O., ERBSE, H., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρόλ. M. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961

HURLEBUSCH, K. 1971 › HURLEBUSCH, K., «Zur Aufgabe und Methode philologischer Forschung, verdeutlicht am Beispiel der historisch - kritischen Edition», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 117-142

HURLEBUSCH, R.-M. 1971 › HURLEBUSCH, R.-M., «Zur Methodik der Vorbereitung historisch - kritischer Ausgaben», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 401-412

HYVÄRINEN 1977 › HYVÄRINEN, K., *Die Übersetzung von Aquila*, Uppsala: Gleerup, 1977

IRIGOIN 1981 › IRIGOIN, J., «La critique des textes doit être historique», στὸν τόμο FLORES, E. [ἐκδ.], *La critica testuale greco-latina, oggi. Metodi e problemi. Atti del Convegno Internazionale (Napoli 29-31 ottobre 1979)*, διοργ. Istituto Universitario Orientale/Facoltà di Lettere e Filosofia/Seminario di Studi del Mondo Classico, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1981, σσ. 27-43

IRIGOIN 1992 › _____, «Pierre Chantraine, éditeur et critique de textes grecs», στὸν τόμο LÉTOUBLON, F. [ἐκδ.], *La langue et les textes en Grec ancien. Actes du Colloque Pierre Chantraine (Grenoble, 5-8 Septembre 1989)*, Amsterdam: CNRS/J. C. Gieben, Éditeur, 1992, σσ. 17-26

IRIGOIN 1994 › _____, «Les éditions de textes», στὸν τόμο W. den BOER [ἐκδ.], *La Philologie Grecque à l'époque Hellénistique et Romaine (Entretiens préparés et présidés par Franco Montanari) Vandoeuvres-Genève 16-21 Août 1993*, σειρά: Entretiens sur

l'Antiquité Classique/40, Genève: Fondation Hardt, 1994, σσ. 39-82 [ἡ σχετικὴ συζήτηση στὶς σσ. 83-93]

IRIGOIN 1997 > _____, *Tradition et critique des textes grecs*, σειρά: Histoire, Paris: Les Belles Lettres, 1997

IRIGOIN 1999 > _____, «La transmission des textes grecs de l'auteur à l'éditeur d'aujourd'hui», *Diogène* 186, 1999, σσ. 28-33

IRIGOIN 2003 > _____, *La tradition des textes grecs. Pour une critique historique*, σειρά: L'âne d'or, Paris: Les Belles Lettres, 2003

IRMSCHER 1971 > IRMSCHER, J., «August Boeckh und seine Bedeutung für die Entwicklung der Altertumswissenschaft», *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1971, Teil II (*Festschrift Welskopf*), σσ. 107-118

IRMSCHER 1975α > _____, «150 Jahre Teubner-Texte aus Leipzig», *Philologus* 119, 1975, σσ. 216-226

IRMSCHER 1975β > _____, «Friedrich Thierschs philhellenische Anfänge», *Neo-Hellenica* 2, 1975, σσ. 160-180

IRMSCHER 1986α > _____, *Die griechisch-römische Altertumswissenschaft am Übergang vom Klassizismus zum Historismus*, σειρά: Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR/4G, Berlin: Akademie-Verlag, 1986

IRMSCHER 1986β > _____, «Geschichte der klassischen Altertumswissenschaften», στὸν τόμο IRMSCHER, J. [ἐκδ.], *Einleitung in die klassischen Altertumswissenschaften*, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1986, σσ. 348-351

IRMSCHER 1986γ > _____ [ἐκδ.], *Einleitung in die klassischen Altertumswissenschaften*, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1986

IRMSCHER 1987 > _____, «Adamantios Korais: Aristoteles-Rezeption in der Epoche der griechischen Erhebung von 1821», στὸν τόμο WIESNER, J. [ἐκδ.], *Aristoteles Werk und Wirkung (Paul Moraux gewidmet)*, τόμ. II (Kommentierung, Überlieferung, Nachleben), Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1987, σσ. 584-589

ISHIGAMI-IAGOLNITZER 1989 > ISHIGAMI-IAGOLNITZER, M. [ἐκδ.], *Les Humanistes et l'Antiquité Grecque* [Πρακτικὰ ἀπὸ τὸ συνέδριο ποὺ διοργάνωσαν τὰ Centre Régional de Publication de Paris & Institut de Recherche et d'Histoire des textes], Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989

JACOB 1999 > JACOB, C., «Du livre au texte. Pour une histoire comparée des philologies», *Diogène* 186, 1999, σσ. 3-27

JÄGER 1980 [1987] > JÄGER, G., *Einführung in die Klassische Philologie*, 2^η ἔκδ., σειρά: Beck'sche Elementarbücher, München: C. H. Beck, 1980 = *Εἰσαγωγή στὴν Κλασικὴ Φιλολογία*, ἑλλ. μτφρ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Μ. Πεγλιβάνος, σειρά: Ἑλληνικὰ Γράμματα/1, Ἀθήνα: ἔκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμας, 1987

JAEGER 1931 > JAEGER, W. [ἐκδ.], *Das Problem des Klassischen und die Antike. Acht Vorträge gehalten auf der Fachtagung der klassischen Altertumswissenschaft zu Naumburg 1930*, Leipzig und Berlin: Verlag und Druck von B. G. Teubner, 1931

JANSE 1998 > JANSE, M., «La koiné au contact des langues semitiques de la Septante au Nouveau Testament (Questions de methode)», στὸν τόμο BRIXHE, C. [δ/νοση], *La koiné grecque antique. III. Les contacts*, Nancy & Paris: A.D.R.A. & Le Bocard, 1998, σσ. 99-111

JANSSEN 1990 > JANSSEN, L. F., «C. G. Cobet», στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 17-22

JEBB 1963 > JEBB, R. C., «VIII. 4. Textual Criticism», στὸν τόμο WHIBLEY, L. [ἐκδ.], *A Companion to Greek Studies*, 4^η ἔκδ. ἀναθεωρ., New York and London: Hafner Publishing Company, 1963, σσ. 720-733

JEFFREYS 2002 > JEFFREYS, M., «Τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ποιῶν κειμένων;», στὸν τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον πὺ γλυκὰ θλιβᾶται» Ἐκδοτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς δημώδους ἐλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 258-260

JENSEN 1981 > JENSEN, P. J., *J. N. Madvig. Avec une esquisse de l'histoire de la philologie classique au Danemark*, γαλλ. μτφρ. A. Nicolet, σειρά: Odense University Classical Studies/12, Odense University Press, 1981

JOCELYN 1987α καὶ 1987β > JOCELYN, H. D., «Jocelyn discusses Brink, *English Classical Scholarship* [βιβλιοκρισία: BRINK, C. O., *English Classical Scholarship: Historical Reflections on Bentley, Porson, and Housman*, Cambridge & New York, 1986]», *Liverpool Classical Monthly* 12(3), Μάρτ. 1987, σσ. 45-48 καὶ *Liverpool Classical Monthly* 12(4), Ἀπρ. 1987 σσ. 61-64

JOCELYN 1996 > _____ [ἐκδ.], *Aspects of Nineteenth-Century British Classical Scholarship*, σειρά: Liverpool Classical Papers/5, Liverpool: Liverpool Classical Monthly, 1996

JONES 1999 > JONES, P., *An Intelligent Person's Guide to Classics*, London: Duckworth, 1999

JORET 1910 > JORET, C., *D'Anse de Villoison et l'hellénisme en France pendant le dernier tiers du XVIIIe siècle*, Paris: Librairie Honoré Champion, 1910

JOUANNA 1985 > JOUANNA, J., «Coray et Hippocrate», στὸν συλλογικὸ τόμο ASSOCIATION FRANCE-GRÈCE, *Hippocrate et son heritage. Colloque Franco-Hellénique d'Histoire de la Médecine Fondation Marcel Mérieux - Lyon, 9-12 octobre 1985*, Lyon: Association Corporative des Etudiants en Médecine de Lyon, 1985, σσ. 181-196

JOUANNA 1992 [1998] > _____, *Hippocrate*, Paris: Éditions Fayard, 1992 = *Ἱπποκράτης*, ἑλλ. μτφρ. Δ. Δ. Τσιλιβεροδῆς, Πρόλ. Σ. Μαρκέτος, Ἀθήνα: Ἰνστιτούτο τοῦ βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 1998

JOUANNA 1995 > _____, «Place et rôle de Coray dans l'édition du traité hippocratique des *airs, eaux, lieux*», στὸν συλλογικὸ τόμο D. GOUREVITCH [ἐπιμ. ἔκδ.], *Médecins érudits de Coray à Sigerist. Actes du colloque de Saint-Julien-en-Beaujolais (juin 1994)*, σειρά: De l'archéologie à l'histoire, Paris: De Boccard, 1995, σσ. 7-24

JOUANNA 2000 > _____, «L'Hippocrate de Venise (*Marcianus gr. 269*, coll. 533): nouvelles observations codicologiques et histoire du texte», *Revue des Études Grecques* 113, 2000, σσ. 193- 210

KANTOROWICZ 1921 > KANTOROWICZ, H., *Einführung in die Textkritik. Systematische Darstellung der textkritischen Grundsätze für Philologen und Juristen*, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung m. b. H., 1921

KAPPLER 1929 > KAPPLER, V., *De memoria alterius libri Maccabaeorum*, Diss., Göttingen 1929

KARAMANOLIS 2001 > KARAMANOLIS, G., «Was there a Stream of Greek Humanities in the Late Renaissance?», *Ἑλληνικά* 53, 2001, σσ. 19-47

KAster 1988 > KASTER, R. A., *Guardians of Language: The Grammarian and Society in Late Antiquity*, Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, 1988

KATZ 1949 › KATZ, P., «Das Problem des Urtextes der Septuaginta», *Theologische Zeitschrift der Theologischen Fakultät der Universität Basel* 5, 1949, σσ. 1-24

KATZ 1951 › _____, «The Recovery of the Original Septuagint. A Study in the History of transmission and Textual Criticism» στὸν τόμο *Actes du premier Congrès de la Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques (F.I.E.C.) a Paris 24 Août-2 Septembre 1950*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1951, σσ. 165-182

KATZ 1961 › _____, «Septuaginta-Forschung», στὸν τόμο GALLING, K., CAMPENHAUSEN, H. F. von, DINKLER, E., GLOEGE, G., LØGSTRUP, K. E. [ἐκδ.], *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, 3^η νέα ἐντελῶς ἀναθεωρ. ἔκδ., τόμ. 5 (P-Se), Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1961, στῆλ. 1704-1707

KENNEY 1966 › KENNEY, E. J., «Scholarship and Learning [βιβλιοκρισία: SCHOUTEN, D. C. A. J., *Het Grieks aan de Nederlandse Universiteiten in de negentiende eeuw bijzonder gedurende de periode 1815-1876*, διδ. διατριβή Nijmegen, Utrecht: «Pressa Trajectina», 1964]», *The Classical Review* 80, 1966, σσ. 112-114

KENNEY 1971 › _____, «The Character of Humanist Philology», στὸν τόμο BOLGAR, R. R. [ἐκδ.], *Classical Influences on European Culture A.D. 500-1500. Proceedings of an International Conference held at King's College, Cambridge, April 1969*, Cambridge: At the University Press, 1971, σσ. 119-128

KENNEY 1974x › _____, «Textual Criticism», στὴν *Encyclopaedia Britannica*, 15^η ἔκδ., U.S.A.: Encyclopaedia Britannica, Inc./H. Hemingway Benton, Publisher, 1974, σσ. 189-195

KENNEY 1974b › _____, *The Classical Text. Aspects of Editing in the Age of the Printed Book*, σειρά: Sather Classical Lectures/44, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1974

KENNEY 1978 › _____, «From Petrarch to Lachmann [βιβλιοκρισία: PFEIFFER, R., *History of Classical Scholarship. From 1300 to 1850*, Oxford and New York: Clarendon Press, 1976]», *The Classical Review* 92, 1978, σσ. 131-134

KENNEY 1980 › _____, «A Rejoinder», *Giornale Italiano di Filologia* n. s. 11, 1980, σσ. 321-323

KENYON 1941 › KENYON, F. G., *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, London: Eyre & Spottiswoode, 1941

KENYON 1975 › _____, *The Text of the Greek Bible*, 3^η ἀναθεωρ. καὶ ἐπηρξ. ἔκδ. ἀπὸ τὸν A. W. Adams, London: Duckworth, 1975

KERNAN 1997 › KERNAN, A. [ἐκδ.], *What's happened to the Humanities?*, Princeton and New Jersey: Princeton University Press, 1997

KILPATRICK 1981 › KILPATRICK, G. D., «Conjectural Emendation in the New Testament», στὸν τόμο EPP, E. J. & FEE, G. D. [ἐκδ.], *New Testament Textual Criticism. Its Significance for Exegesis (Essays in Honour of Bruce M. Metzger)*, Oxford: At the Clarendon Press, 1981, σσ. 349-360

KIMMERLE 1967 › KIMMERLE, H., «Hermeneutical Theory or Ontological Hermeneutics», στὸν τόμο FUNK, R. W. [ἐκδ.], *Hermeneutics and History*, ἀγγλ. μτφρ. F. Seifert, New York: Harper & Row, 1967, 106-121

KIRCHNER 1996 › KIRCHNER, H.-M., *Friedrich Thiersch: ein liberaler Kulturpolitiker und Philhellene in Bayern*, σειρά: Veröffentlichungen des Instituts für Geschichte Osteuropas und Südosteuropas der Universität München/16, München: Hieronymus, 1996

KITROMILIDES 1978 [1996] › KITROMILIDES, P. M., *Tradition, Enlightenment and Revolution*, διδ. διατριβή, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978 =

Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οί πολιτικές και κοινωνικές ιδέες, έλλ. μτφρ. Σ. Νικολούδη, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1996

KITROMILIDES 1982 > _____, «Religious criticism between Orthodoxy and Protestantism. Ideological consequences of social conflict in Smyrna», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/6, 1982 -όπου δημοσ. τὰ *Akten des XVI. Internationaler Byzantinistenkongress.*- σσ. 115-124

KITROMILIDES 1985α > _____, «Jeremy Bentham and Adamantios Korais», *The Bentham Newsletter* 9, 1985, σσ. 34-48

KITROMILIDES 1994 > _____, *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy. Studies in the Culture and Political Thought of South-Eastern Europe*, Πρόλ. Α. Α. Μ. Bryer, Aldershot, Hampshire, UK & Brookfield, Vermont, USA: «Variorum», 1994

►Βλ. επίσης ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, Π. Μ.

KITTELSON & TRANSUE 1984 > KITTELSON, J. M. & TRANSUE, P. J. [έκδ.], *Rebirth, Reform and Resilience. Universities in Transition 1300-1700*, Ohio State University Press: Columbus, 1984

KLEINLOGEL 1968 > KLEINLOGEL, A., «Das Stemma problem», *Philologus* 112, 1968, σσ. 63-82

KLINCK 1970 > KLINCK, R., *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, München: Wilhelm Fink, 1970

KLUXEN 1995 > KLUXEN, W., «Institution und Ideengeschichte zur geschichtlichen Bedeutung der mittelalterlichen Universität», στὸν τόμο HOENEN, M. J. F. M., SCHNEIDER, J. H. J., WIELAND, G. [έκδ.], *Philosophy and Learning. Universities in the Middle Ages*, σειρά: Education and Society in the Middle Ages and Renaissance/6, Leiden, New York & Köln: E. J. Brill, 1995, σσ. 3-16

KNOEPFLER 1997 > KNOEPFLER, D. [έκδ.], *Nomen Latinum. Mélanges de langue, de littérature et de civilisation latines offerts au professeur André Schneider à l'occasion de son départ à la retraite*, Neuchâtel & Genève: Faculté de Lettres & Librairie Droz SA, 1997

KOCH 1958 > KOCH, H., «Heinrich Karl Abraham Eichstädt (1772-1848), Orator Europae-Demosthenes alter. Ikonographische Studien», *Antike und Abendland* 7, 1958, σσ. 139-157

KÖHLER 1998 > KÖHLER, H., «Auf dem Weg zum modernen Lesetext?», στὸν τόμο MOST, G. W. [έκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 165-189

KONDYLIS 1981 [1993] > KONDYLIS, P., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Klett-Cotta-Verlag, 1981 [2^η έκδ. από τις έκδ. dtv, 1986] = ΚΟΝΔΥΛΗΣ, Π., *Ὁ εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός*, τόμ. Α' & Β', σειρά: Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, 2^η έκδ., Αθήνα: Θεμέλιο, 1993

►Βλ. επίσης ΚΟΝΔΥΛΗΣ, Π.

KONSTAN & MUECKE 1993 > KONSTAN, D. & MUECKE, F., «Richard Bentley as a Reader of Horace», *The Classical Journal* 88, 1993, σσ. 179-186

KOSTER 1993 > KOSTER, D., «An unpublished letter of Korais», *Ὁ Ἑραμιστής* 19, 1993, σσ. 206-209

KOSTER 1995 > _____ [συνεργ. S. E. HIJMANS και Α. Μ. STATHI-SCHOOREL], *To Helen's Noble Land.../Στὴν ἑνδοξὴ Ἑλλάδα, Dutch accounts of travelers, geographers and historians on Greece (1488-1854)/Ὀλλανδικές ἀφηγήσεις περιηγητῶν, γεωγράφων και ἱστορικῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα (1488-1854), Κατάλογος ἔκδοσης ὀλλανδικῶν χειρογράφων σπανίων βιβλίων, χαρτῶν και φιλελληνικῶν κειμένων, Ὁργάνωση: Ὀλλανδικὸ ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν [...] Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2-31 Μαΐου 1994, Groningen & Athene: Styx, 1995*

KOUSIS 1933 > KOUSIS, A. P., «Les manuscrits médicaux inédits d'Adamant Coray. I. Les Traductions», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, σσ. 371-377

KOUSIS 1934 > _____, «Les manuscrits médicaux inédits d'Adamant Coray. II. Anciens textes médicaux grecs», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 9, 1934, σσ. 158-164

KOUSIS 1948 > _____, Arétée A. *De causes et des signes des maladies aiguës B. Des causes et des signes des maladies chroniques, traduits du grec par le Dr Adamant Coray publiés d'après le manuscrit N° 191 de la Bibliothèque Coray en Chio*, σειρά: *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* / 13 (2), Ἐν Ἀθήναις: Γραφεῖον Δημοσιευμάτων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1948 [1950]

►Βλ. ἐπίσης ΚΟΪΖΗΣ, Α. Π.

KRAFFT 1979 > KRAFFT, F., «Der Wandel der Auffassung von der antiken Naturwissenschaft und ihres Bezuges zur modernen Naturforschung», στὸν τόμο *Les Études Classiques: leur place dans l'histoire des Idées*, Vandoeuvres-Genève 20-25 Août 1979, σειρά: *Fondation Hardt/Entretiens* / 26, Genève: *Fondation Hardt*, σσ. 241-304

KRAUS 1997 > KRAUS, C. S., «Reading commentaries/commentaries as reading» στὸ τομίδιο *American Philological Association, Abstracts of papers presented at the 129th Annual Meeting (Chicago, Illinois December 27-30, 1997)*, American Philological Association, 1997, σ. 54

KRAUTTER 1971 > KRAUTTER, K., *Philologische Methode und humanistische Existenz. Filippo Beroaldo und sein Kommentar zum Goldenen Esel des Apuleius*, σειρά: *Humanistische Bibliothek. Abhandlungen und Texte* / I. 9, München: *Wilhelm Fink Verlag*, 1971

KRAUTER 1983 > _____, «Der "Grammaticus" Poliziano in der Auseinandersetzung mit zeitgenössischen Humanisten. Zur Entwicklung der Philologie aus den "studia humanitatis"», στὸν τόμο BUCK, A. & HEITMANN, K. [ἐκδ.], *Die Antike-Rezeption in den Wissenschaften während der Renaissance, Mitteilung X der Kommission für Humanismusforschung*, Meiningen: *Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft*, 1983, σσ. 103-116

KRENKEL 1975 > KRENKEL, W. A., «Text, Kommentar, Übersetzung», *Philologus* 119, 1975, σσ. 235-240

KRISTELLER 1955 > KRISTELLER, P. O., *The Classics and Renaissance Thought*, σειρά: *Martin Classical Lectures* / 15, Cambridge, Massachusetts: *Harvard University Press* [ἐκδ. γιὰ τὸ Oberlin College], 1955 [ἀναδρμ. ὡς *Renaissance Thought: The Classic, Scholastic, and Humanist Strains*, New York 1961]

KROLL 1919 > KROLL, W., *Geschichte der klassischen Philologie*, 2^η ἐκδ., Leipzig: *B. G. Teubner*, 1919

KUHN 1931 > KUHN, H., «"Klassisch" als historischer Begriff», στὸν τόμο JAEGER, W. [ἐκδ.], *Das Problem des Klassischen und die Antike. Acht Vorträge gehalten auf der Fachtagung der klassischen Altertumswissenschaft zu Naumburg 1930*, Leipzig und Berlin: *Verlag und Druck von B. G. Teubner*, 1931, σσ. 109-128

La Critica del Testo 1985 > *La Critica del Testo. Problemi di metodo ed esperienze di lavoro. Atti del Convegno di Lecce, 22-26 ottobre 1984*, σειρά: *Biblioteca di «Filologia e Critica»* / 1, Roma: *Salerno Editrice*, 1985

LANDFESTER 1979 > LANDFESTER, M., «Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff und die hermeneutische Tradition des 19. Jahrhunderts», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: *Vandenhoeck & Ruprecht*, 1979, σσ. 156-180

LANDFESTER 1930 [1995] > _____, «Die Naumburger Tagung 'Das Problem des Klassischen und die Antike' (1930). Der Klassikbegriff Werner Jaegers: Seine Voraussetzung und seine Wirkung», στὸν τόμο FLASHAR, H. [ἐκδ.], *Altertumswissenschaft in den 20er Jahren. Neue Fragen und Impulse*, Stuttgart: Franz Steiner, 1995, σσ. 11-40

LANGOSCH 1964 > LANGOSCH, K., «Überlieferungsgeschichte der mittellateinischen Literatur», στὸν τόμο LANGOSCH, K., MICHA, A. κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. II: *Überlieferungsgeschichte der mittelalterlichen Literatur*, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1964, σσ. 9-702

LANGOSCH, MICHA κ.ἄ. 1964 > LANGOSCH, K., MICHA, A. κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. II: *Überlieferungsgeschichte der mittelalterlichen Literatur*, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1964

LAPLANCHE 1992 > LAPLANCHE, F., «La marche de la critique biblique d'Érasme à Spinoza», στὸν τόμο CAQUOT, A. [εἰσαγ.], *Naissance de la méthode critique: colloque du centenaire de l'École biblique et archéologique française de Jérusalem (Lyon, novembre 1990)*, σειρά: Coll. Patrimoines Christianisme, Paris: Éditions du Cerf, 1992, σσ. 29-39

LARCHER 1855 > LARCHER, *Histoire d'Hérodote, traduite du grec par LARCHER, avec des notes de BOCHARD, WESSELING, SCALIGER, CASAUBON, BARTHÉLEMY etc.*, Nouvelle édition, Paris: Charpentier, 1855

LATACZ 1984 > LATACZ, J., *Perspektiven der Gräzistik*, Sonderdruck der Stiftung "Humanismus Heute" des Landes Baden-Württemberg, Freiburg i. Br./Würzburg: Verlag Ploetz GmbH, 1984

LATACZ 1995 > _____, «Reflexionen klassischer Philologen auf die Altertumswissenschaft der Jahre 1900-1930», στὸν τόμο FLASHAR, H. [ἐκδ.], *Altertumswissenschaft in den 20er Jahren. Neue Fragen und Impulse*, Stuttgart: Franz Steiner, 1995, σσ. 41-64

LAUFER 1972 > LAUFER, R., *Introduction à la textologie: vérification, établissement, édition des textes*, σειρά: collection L, Paris: Librairie Larousse, 1972

LAVAGNINI 1974 > LAVAGNINI, R., *Villoison in Grecia. Note di viaggio (1784-1786)*, σειρά: Istituto Siciliano di Studi bizantini e neoellenici. Quaderni /9, Palermo 1974

LEBRAM 1975 > LEBRAM, J. C. H., «Ein Streit um die hebräische Bibel und die Septuaginta», στὸν τόμο LUNSINGH-SCHEURLEER, T. H. [ἐκδ.], *Leiden University in the Seventeenth Century: An Exchange of Learning*, Leiden 1975, σσ. 21-63

LEBRECHT SCHMIDT 1985 > LEBRECHT SCHMIDT, P., «Reception Theory and Classical Scholarship: A Plea for Convergence», στὸν τόμο CALDER III, W. M., GOLDSMITH, U. K. & KENEVAN, P. B. [ἐκδ.], *Hypatia. Essays in Classics, comparative literature, and Philosophy Presented to Hazel E. Barnes on her Seventieth Birthday*, Boulder, Colorado: Colorado Associated University Press, 1985, σσ. 67-77

LEGEE 1985 > LEGEE, G., «Hippocrate et la doctrine de l'École Médicale de Montpellier», στὸν συλλογικὸ τόμο ASSOCIATION FRANCE-GRÈCE, *Hippocrate et son heritage. Colloque Franco-Hellénique d'Histoire de la Médecine Fondation Marcel Mérieux - Lyon, 9-12 octobre 1985*, Lyon: Association Corporative des Etudiants en Médecine de Lyon, 1985, σσ. 91-99

LEHMANN 1949 καὶ 1953 > LEHMANN, P., *Mittelalterliche Büchertitel* [τὸ α' μέρος τῆς μελέτης], σειρά: Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften/Heft 4, München, 1949 καὶ *Mittelalterliche Büchertitel* [τὸ β' μέρος τῆς μελέτης], σειρά: Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften/Heft 3, München, 1953

LEIMBACH & SEIDEL 1985 › LEIMBACH, R. & SEIDEL, G. [ἐκδ.], *Harald Patzer Gesammelte Schriften*, Wiesbaden GmbH, Stuttgart: Franz Steiner, 1985

LENDLE 1975 › LENDLE, O., «Christliche Texte im altsprachlichen Unterricht?», *Gymnasium* 82, 1975, σσ. 194-224

LEO 1960 › LEO, F., «Rede zur Säcularfeier Karl Lachmanns am 4. März 1893», στὸν τόμο FRAENKEL, E. [ἐκδ.], *Friedrich Leo. Ausgewählte Kleine Schriften*, τόμ. II, Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1960, σσ. 415-431

LEONARD 1997 › LEONARD, A., «Aspects de la didactique du Latin au XIXe siècle en France et échos de sa reception par les élèves», *International Journal of the Classical Tradition* 3/3, Χειμώνας 1997, σσ. 308-325

LÉTOUBLON 1992 › LÉTOUBLON, F. [ἐκδ.], *La langue et les textes en Grec ancien. Actes du Colloque Pierre Chantraine (Grenoble, 5-8 Septembre 1989)*, Amsterdam: CNRS/J. C. Gieben, Éditeur, 1992

LEUBA 1997 › LEUBA, J.-L., «Latin et théologie protestante», στὸν τόμο KNOEPFLER, D. [ἐκδ.], *Nomen Latinum. Mélanges de langue, de littérature et de civilisation latines offerts au professeur André Schneider à l'occasion de son départ à la retraite*, Neuchâtel & Genève: Faculté de Lettres & Librairie Droz SA, 1997, σσ. 493-498

LEVINE 1991 › LEVINE, J. M., *The Battle of the Books. History and Literature in the Augustan Age*, Ithaca & London: Cornell University Press, 1991

LLOYD-JONES 1982 › LLOYD-JONES, H., *Blood for the Ghosts. Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1982

LLOYD-JONES 1986 [1990] › _____, «Review of Calder *et al.*, *Wilamowitz nach 50 Jahren* [βιβλιοκρισία: CALDER III, W. M., FLASHAR, H., LINDKEN, T. [ἐκδ.], *Wilamowitz nach 50 Jahren*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985]», *Classical Review n. s.*, 36, 1986, σσ. 295-300 = *Greek Comedy, Hellenistic Literature, Greek Religion, and Miscellanea. The Academic Papers of Sir Hugh Lloyd-Jones*, Oxford: Clarendon Press, 1990, σσ. 399-404

LÓPEZ EIRE 1998 › LÓPEZ EIRE, A., «La *koiné* comme paradigme des langues non grecques», στὸν τόμο BRIXHE, C. [δ/νση], *La koiné grecque antique. III. Les contacts*, Nancy & Paris: A.D.R.A. & Le Boccard, 1998, σσ. 7-65

LORENZ 2000 › LORENZ, S., «Hitler und die Antike», *Archiv für Kulturgeschichte* 82, 2000, σσ. 407-431

LOSSAU 1996 › LOSSAU, M., «Von Christian August Lobeck bis Ludwig Friedländer. Das große Jahrhundert der Königsberger Philologie», *Archiv für Kulturgeschichte* 78/1, 1996, σσ. 207-224

LOUW 1986 › LOUW, J. P. [ἐκδ.], *Sociolinguistics and Communication*, σειρά: USB Monograph Series/1, London, New York, Stuttgart: united Bible Societies, 1986

LUCK 1981 › LUCK, G., «Textual Criticism Today», *American Journal of Philology* 102, 1981, σσ. 164-194

LUDWIG 1993 › LUDWIG, W. [ἐκδ.], «Die Antike in den europäischen Gegenwart», *Veröffentlichung der Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften Hamburg* 72, Göttingen 1993

LUNSINGH-SCHEURLEER & 1975 › LUNSINGH-SCHEURLEER, T. H. [ἐκδ.], *Leiden University in the Seventeenth Century: An Exchange of Learning*, Leiden 1975

MAAS, H. 1971 › MAAS, H. [ἐκδ.], *The Letters of A. E. Housman*, London: Rupert Hart-Davis, 1971

MAAS, P. 1957 [1984] › MAAS, P., *Textkritik*, 3^η έκδ., Leipzig: B. S. B. Teubner Verlagsgesellschaft, 1957 = *Κριτική τῶν Κειμένων*, ἑλλ. μτφρ. καὶ σχόλια Ν. Χιονίδης, Ἀθήνα: Ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 1984

MADVIG 1871-1874 › MADVIG, J. N., *Adversaria critica ad scriptores Graecos et Latinos*, τόμ. I-III, Hauniae: Sumptibus Librariae Gyldendalicae, 1871-1884 [ἀνατ. Hildesheim: Georg Olms, 1967]

MAEHLI 1868 › MAEHLI, J., *Richard Bentley. Eine Biographie. Mit einem Anhang Bentley'scher Anecdota zu Homer*, Leipzig: B. G. Teubner, 1868

MAILLARD, KECSKEMÉTI & PORTALIER 1995 › MAILLARD, J.-F., KECSKEMÉTI, J. & PORTALIER, M., *L'Europe des Humanistes (XIVe-XVIIe siècles). Répertoire établi par J.-F. Maillard, J. Kecskeméti et M. Portalier*, Turnhout: Brepols, 1995

MAKRIDES 2000 › MAKRIDES, V., «Korais, Adamantios», στὴν SPEAKE, G. [ἐκδ.], *Encyclopedia of Greece and the Hellenic Tradition*, vol. 1 (A-K), London & Chicago: Fitzroy Dearborne Publishers, 2000, σσ. 906-908 ▶Βλ. ἐπίσης ΜΑΚΡΙΑΔΗΣ, Β. Ν.

MALATO 1985 › MALATO, E., «Filologia e Critica. Relazione introduttiva», στὸν τόμο *La Critica del Testo. Problemi di metodo ed esperienze di lavoro. Atti del Convegno di Lecce, 22-26 ottobre 1984*, σειρά: Biblioteca di «Filologia e Critica»/1, Roma: Salerno Editrice, 1985, σσ. 3-23

MALONEY 1982 › MALONEY, G. & SAVOIE, R., *Cinq cents ans de bibliographie hippocratique 1473-1982*, Québec: Les Éditions de Sphinx, 1982

MAN 1986 › MAN, P. de, *The Resistance to Theory* [κ.ἄ. δοκίμια], Προλ. W. Godzich, σειρά: Theory and History of Literature/33, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986

MANFREDINI 1977 › MANFREDINI, A., «L'edizione critica», *Rivista di Studi Classici* 25, 1977, σσ. 95-131

MARASTONI 1978 › MARASTONI, A., «Contributo al discorso sull'utilizzazione ottimale dell'edizione critica», *Philologus* 122, 1978, σσ. 307-311

MARCHESELLI 1971 › MARCHESELLI, L., *Vita e opere di D. Therianòs*, Roma 1971

MARGOLIN 1989 › MARGOLIN, J.-C., «Humanisme: genèse et histoire d'un mot», στὸν τόμο ISHIGAMI-IAGOLNITZER, M. [ἐκδ.], *Les Humanistes et l'Antiquité Grecque* [Πρακτικά ἀπὸ τὸ συνέδριο ποὺ διοργάνωσαν τὸ Centre Régional de Publication de Paris καὶ τὸ Institut de Recherche et d'Histoire des textes], Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989, σσ. 15-20

MARGOLIS 1919 › MARGOLIS, M. L., «The Aldina as a Source of the Sixtina», *Journal of Biblical Literature* 38, 1919, σσ. 51-52

MARICHAL 1961 [1985] › MARICHAL, R., «Κριτική τῶν Κειμένων», στὸν τόμο SAMARAN, C. [δ/νση], *Encyclopédie de la Pléiade. Histoire et méthodes* [= *L'Histoire et ses méthodes. Encyclopédie de la Pléiade*, Paris: Gallimard, 1961], τόμ. Δ': *Οἱ μαρτυρίες καὶ ἡ κριτική τους ἀξιοποίηση*, ἑλλ. μτφρ. Χρ. Παπάζογλου, 2^η έκδ., Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1985, σσ. 73-248

MARKOPOULOS 1982 › MARKOPOULOS, A., «La critique des textes au Xe siècle. Le témoignage du "Professeur anonyme"», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik (Akten des XIV. Internationaler Byzantinistenkongress, Wien, 4.-9. Oktober 1981)*, 32, 1982, σσ. 31-37

MARTENS 1971 › MARTENS, G., «Textdynamik und Edition. Überlegungen zur Bedeutung und Darstellung variierender Textstufen», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 165-201

MARTENS & ZELLER 1971 › MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971

MARTIN 1959 › MARTIN, V., «La vérification de l'hypothèse en philologie classique», *Genava* 7, 1959, σσ. 9-19

MAZAL 1986 › MAZAL, O., *Lehrbuch der Handschriftentechnik*, σειρά: Elemente des Buch- und Bibliothekswesens/10, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1986

MAZAL 1987 › _____, *Zur Praxis der Handschriftenbearbeiters, Mit einem Kapitel zur Textherstellung*, σειρά: Elemente des Buch- und Bibliothekswesens/11, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1987

MAZAL 1999 › _____, *Geschichte der Buchkultur [τόμ.] 1. Griechisch-römische Antike*, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1999

McCARTER 1986 › McCARTER, P. K., *Textual Criticism: Recovering the Text of the Hebrew Bible*, σειρά: Guides to Biblical Scholarship/Old Testament Series, Philadelphia: Fortress Press, 1986

McCOLLOUGH 1985 › McCOLLOUGH, T. C., «Theodoret of Cyrus as biblical interpreter and the presence of Judaism in the later Roman Empire», *Studia Patristica* 18/1, 1985, σσ. 327-334

McGANN 1991 › McGANN, J. J., *The Textual Condition*, σειρά: Princeton Studies in Culture/Power/History, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991

MEARA & NAUMANN 1976 › MEARA, J. J. σ' & NAUMANN, B. [ἐκδ.], *Latin Script and Letters A.D. 400-900. Festschrift presented to Ludwig Bieler on the occasion of his 70th birthday*, Leiden: E. J. Brill, 1976

MEJER 1990 › MEJER, J., «J. N. Madvig», στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 260-263

MENSCHING 1987 › MENSCHING, E., *Über einen verfolgten deutschen Altphilologen: Paul Maas (1880-1964)*, Berlin: Akademie-Verlag, 1987

MERTON *Osiris* › MERTON, R. K., «Science, technology and society in seventeenth-century England», *Osiris* 4/2, σσ. 360-632

METZGER 1981 › METZGER, B. M., *Manuscripts of the Greek Bible. An Introduction to Greek Palaeography*, New York & Oxford: Oxford University Press, 1981

METZGER 1993 › _____, «Textual Criticism», στὸν τόμο METZGER, B. M. & COOGAN, M. D. [ἐκδ.], *The Oxford Companion to the Bible*, New York & Oxford: Oxford University Press, 1993, σσ. 739-740

METZGER 1995 › _____, «The Greek New Testament», στὸν τόμο GREETHAM, D. C. [ἐκδ.], *Scholarly Editing. A Guide to Research*, New York: The Modern Language Association of America, 1995 [2^η ἀνατ. 1997], σσ. 60-74

METZGER & COOGAN 1993 › METZGER, B. M. & COOGAN, M. D. [ἐκδ.], *The Oxford Companion to the Bible*, New York & Oxford: Oxford University Press, 1993

MILLIEX 1956 › MILLIEX, R., «Ο Κοραΐς για τὸ Γαλλικὸ πολιτισμὸς», στὸν τόμο *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier à l'occasion du 25e anniversaire de leur arrivée en Grèce*, σειρά: Collection de l'Institut Français d'Athènes/93, τόμ. II, Athènes 1956, σσ. 117-145 [ἀναδημ. ἀπὸ τὰ Ἑλληνογαλλικά. Τετράδιο πρῶτο, Ἀθήνα 1953, σσ. 1-29]

MILLIEX 1989 › _____, «Ἡ ἐλληνικὴ ματιὰ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ πάνω στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση», *Νέα Ἐστία* 126 [ἀφιέρωμα: Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1789-1989)], Χριστούγεννα 1989, σσ. 223-230

MILLIEX 1990 > _____, «Correspondance inedited Coraïs - Grégoire», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά. Ἀφιέρωμα στὸν Roger Millieux γιὰ τὰ πενήντα χρόνια τῆς ἐλληνικῆς παρουσίας του*, Ἀθήνα 1990, σσ. 779-795

MINGAY & SHARWOOD SMITH 1982 > MINGAY, J. & SHARWOOD SMITH, J. [ἐπιλ., ἐκδ.], *From Didaskalos. An Anthology from The Journal of The Joint Association of Classical Teachers*, Bristol: Bristol Classical Press, 1982

MOENNIG 2001 > MOENNIG, U., «Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο στὸ ἐκδιδόμενο κείμενο: βήματα, προβλήματα, παγίδες», στὸν τόμο EIDENEIER, H., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΞΗΣ, Ν. [ἐκδ. ἐπιμ.], *Θεωρία καὶ πράξη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς, ἀναγεννησιακῆς καὶ μεταβυζαντινῆς δημόδους γραμματείας. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IV ἀμβουῤῥο 28-31.1.1999*, σειρά: Συμβολές στis ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου / Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 189-211

MOISSIDES 1967 > MOISSIDES, G. D., *Adamantios Korais. His Contributions to the Theory and Practice of Adult Education as an Instrument of Social-cultural Change*, διδ. διατριβή, Boston: Boston University, 1967

MONK 1833 > MONK, J. H., *The life of Richard Bentley, D.D. [...] with an account of his writings, and anecdotes of many distinguished characters during the period in which he flourished*, vol. I & II, London: J. G. & F. Rivington & Cambridge: J. & J. J. Deighton, 1833

MONTFAUCON 1708 > MONTFAUCON, D. B. De, *Palaeographia Graeca, sive De ortu et progressu literarum graecarum, et de variis omnium saeculorum scriptionis Graecae generibus: itemque de abbreviationibus & de notis variarum artium ac disciplinarum, Additis figuris et schematibus ad fidem manuscriptorum codicum*, [...] Parisiis: Apud Ludovicum Guerin [...] et Carolum Robustel, 1708

MORANI 1989 > MORANI, M., «Traduzioni e critica del testo», *Aevum* 63, 1989, σσ. 80-91

MOREL 1866 > MOREL, J.-B., «Éléments de Critique, ou recherches des différentes causes de l'altération des texts latins avec les moyens d'en rendre la lecture plus facile», στὸν τόμο *Dictionnaire Raisonné de Diplomatie Chrétienne suivi d'un Rapport au Roi sur les archives départementales par QUENTIN; et des Éléments de Critique [...] par l'Abbé MOREL*, Publié par M. L'Abbé Migne, σειρά: J.-P. MIGNÉ [ἐκδ.], *Première Encyclopédie Théologique*/47, 1866, στῆλ. 969-1115

MORGAN 1999 > MORGAN, T. J., «Literate education in classical Athens», *The Classical Quarterly* n. s. 47, 1999, σσ. 46-61

MOST 1998 > MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998

MÜLLER, L. 1869 > MÜLLER, L., *Geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden (Mit einem Anhang über die lateinische Versification der Niederländer)*, Leipzig: B. G. Teubner, 1869

MÜLLER, R. 1982 > MÜLLER, R., «Literaturgeschichte und Kulturgeschichte im Rahmen der Altertumswissenschaft», στὸν τόμο *Geschichte und Funktion der Literaturgeschichtsschreibung*, σειρά: Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der DDR/2G, Berlin: Akademie-Verlag, 1982, σσ. 212-219

MÜLLER, R. 1987 > _____, «Hermeneutik und Geschichte. August Boeckhs Beitrag zur Methodologie der Altertumswissenschaft», *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Univ. Berlin, Gesellsch.-& sprachwiss. Reihe*, 36, 1987, σσ. 5-10

MUHLACK 1979 > MUHLACK, U., «Zum Verhältnis von Klassischer Philologie und Geschichtswissenschaft im 19. Jahrhundert», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte*

und *Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 225-239

MUHLACK 1985 › _____, «Klassische Philologie zwischen Humanismus und Neuhumanismus», στὸν τόμο VIERHAUS, R. [ἐκδ.], *Wissenschaften im Zeitalter der Aufklärung*, Göttingen 1985, σσ. 93-119

MUNNICH 1995 › MUNNICH, O., «Les *Hexaples* d'Origène à la lumière de la tradition manuscrite de la *Bible grecque*», στὸν τόμο DORIVAL, G. & BOULLUEC, A. LE [ἐκδ.], *Origeniana Sexta. Origène et la Bible/Origene and the Bible. Actes du Colloquium Origenianum Sextum, Chantilly, 30 août-3 septembre 1993*, Leuven: Peeters, 1995, σσ. 167-185

NÄF 1990 › NÄF, B., «Werner Jaegers *Paedeia*: Entstehung, kulturpolitische Absichten und Rezeption», στὸν τόμο CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *The Cambridge Ritualists Reconsidered. Proceedings of the First Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign April 26-28, 1990*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship/2, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1990, σσ. 125-146

NAIDITCH 1988 › NAIDITCH, P. G., *A. E. Housman at University College, London. The Election of 1892*, E. J. Brill: Leiden, New York, København, Köln, 1988

NAIDITCH 1989 › _____, «Classical Studies in Nineteenth-Century Great Britain as Background to the *Cambridge Ritualists*», στὸν τόμο CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *The Cambridge Ritualists Reconsidered. Proceedings of the First Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign April 27-30, 1989*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship/1, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1989, σσ. 123-152

NAIDITCH 1990 › _____, «A. E. Housman», στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 192-204

NESCHKE-HENTSCHKE 1998 › NESCHKE-HENTSCHKE, A., «Friedrich August Wolf et la science de l'humanité antique («Alttertumswissenschaft»). Contributions à l'histoire des sciences humaines», *Antike und Abendland* 44, 1998, σσ. 179-190

NESSLRATH 1997 › NESSELRATH, H.-G. [ἐκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Alttertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· και σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001]

NICHOLS 1997 › NICHOLS, S. G., «Why Material Philology? Some Thoughts», στὸν τόμο TERVOOREN, H. & WENZEL, H. [ἐκδ.], *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, σειρά: *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 116, 1997 Sonderheft, Berlin 1997, σσ. 10-30

NICOLAI 1867 › NICOLAI, R., *Geschichte der gesamten griechischen Literatur*, Magdeburg: Heinrichsofen'sche Buchhandlung, 1867

NICOSIA 1991 › NICOSIA, S. [ἐκδ.], *La traduzione dei testi classici. Teoria Prassi Storia. Atti del Convegno di Palermo, 6-9 aprile 1988*, διοργ. Università degli Studi di Palermo/Facoltà di Lettere e Filosofia & Biblioteca Centrale & Istituto di Filologia Greca, Napoli: M. D'Auria Editore, 1991

NIKITINSKI 1999 › NIKITINSKI, O., «*Recentiores, non deteriores* auf dem Arbeitstisch K. Lachmanns», *Philologus* 143, 1999, σσ. 362-364

NIMIS 1984 › NIMIS, S., «Fußnoten: Das Fundament der Wissenschaften», *Arethusa* 17, 1984, σσ. 105-134

NIPPEL 1998 > NIPPEL, W., «Von den "Altertümern" zur "Kulturgeschichte"», *Ktema* 23, 1998, σσ. 17-24

NISBET 1991 > NISBET, R. G. M., «How textual conjectures are made», *Materiali e Discussioni* 26-27, 1991, σσ. 65-91

NØRGAARD 1990 > NØRGAARD, L., «Ο Κοραΐς και ὁ Δανὸς Christian Bastholm», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά. Ἀφιέρωμα στὸν Roger Milliet γιατὰ πενήντα χρόνια τῆς ἐλληνικῆς παρουσίας του*, Ἀθήνα 1990, σσ. 549-560

NOUTSOS 1988 > NOUTSOS, P., «De la "nation" au "peuple": Rigas Ferréos et Coray», *Epsilon* 2, 1988, σσ. 23-30

NOUTSOS 1990 > _____, «Adamantios Coray: Le point de vue d'un témoin "oculaire" sur la dette des lumières françaises envers l'antiquité grecque», *Δωδώνη* (Τμήμ. Φ.Π.Ψ., Μέρος 3^ο) 19, 1990, σσ. 47-55
▶Βλ. ἐπίσης ΝΟΥΤΣΟΣ, Π. Χ.

NOVÁKOVÁ 1963 > NOVÁKOVÁ, J., «Překladatel a textová kritika», *Listy Filologické* 86, 1963, σσ. 19-24

NUTTON 1987 > NUTTON, V., *John Caius and the manuscripts of Galen*, σειρά: *The Cambridge Philological Society/Supplem.* 13, 1987

NYKROG 1957 > NYKROG, P., «L'influence Latine savante sur la syntaxe du Français», στὸν τόμο *Acta Congressus Madvigiani. Hauniae MDMLIV, Proceedings of the Second International Congress of Classical Studies*, τόμ. V *The classical pattern of modern western civilization: Language*, Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 1957, σσ. 89-114

OGILVIE 1962 > OGILVIE, R. M., *Latin and Greek. A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, London: Routledge & Kegan Paul, 1962

OIKONOMOS, C. P. 1908 > OIKONOMOS, C. P., *Die pädagogischen Anschauungen des Adamantios Korais und ihr Einfluß auf das Schulwesen und das politische Leben Griechenlands nebst einem Abriß der geschichtlichen Entwicklung des griechischen Schulwesens von 1453 bis 1821*, Leipzig: A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme), 1908
▶Βλ. ἐπίσης ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Χ. Π.

OIKONOMOS, E. 1976 > OIKONOMOS, E. [= ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Η.], *Bibel und Bibelwissenschaft in der Orthodoxen Kirche*, σειρά: *Stuttgarter Bibelstudien/81*, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk Verlag, 1976

OLSEN 1995 > OLSEN, B. M., «Les classiques latins et la critique textuelle médiévale (IXe-XIIe siècles)», *Comptes Rendues de l'Académie des Inscriptions & Belles Lettres*, 1995, σσ. 817-827

PAGE 1959 > PAGE, D., «Richard Porson (1759-1808)», *Proceedings of the British Academy* 45, 1959, σσ. 221-236

PANAYOTOPOULOS, ARGYROPOULOS & SCLAVÉNITIS 1989 > ΠΑΝΑΥΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Β., ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ρ., ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Τ. [ὄργ. ἐπιτροπή, μὲ συνεργ. διαφόρων], *Actes du IIIe Colloque d'Histoire (Athènes 14-17 octobre 1987) «La Révolution française et l'hellénisme moderne». Contribution hellénique a l'occasion du bicentenaire de la Révolution française*, Athènes: Centre de Recherches Néohelléniques/Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, 1989

PAPADEROS 1962 [1970] > ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ, Α., *Metakenosis. Das kulturelle Zentralproblem des neuen Griechenland bei Korais und Oikonomos*, διδ. διατριβή, Mainz 1962 [και σὲ ἐπεξεργ. μορφή, Meisenheim am Glan, 1970]

PAPAEMMANOUIL-KARATHANASSI 1993 > ΠΑΠΑΕΜΜΑΝΟΥΙΛ-ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙ, Η., «La Révolution française dans la correspondance de A. Coray», στὸν τόμο *Πρακτικά*

Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ Γαλλία: γράμματα-τέχνες-ἱστορία», 31 Μαΐου-2 Ἰουνίου 1989, Θεσσαλονίκη [1993], σσ. 211-231

PARENTE 1972 > PARENTE, F., «La lettera di Aristeia come fonte per la storia del Giudaismo alessandrino durante la prima metà del I sec. a.C.», *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. ser. 3a 2*, 1972, σσ. 177-237 καὶ 517-567

PARENTE 1985 > _____, «Wilamowitz über Neues Testament und Frühchristentum», στὸν τόμο CALDER III, W. M., FLASHAR, H., LINDKEN, T. [ἐκδ.], *Wilamowitz nach 50 Jahren*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, σσ. 400-419

PARENTE 1993 > _____, «La conoscenza e l'uso del Greco nella Gerusalemme del periodo romano come documentata nella letteratura rabbinica. Il problema della poliglossia nel I sec. D.C.», στὸν τόμο G. CAMBIANO, L. CANFORA, D. LANZA [ἐκδ.], *Lo spazio letterario della Grecia antica*, vol. I: *La produzione e la circolazione del testo. Tomo II L'Ellenismo*, Roma: Salerno Editrice, 1993, σσ. 614-624

PASCAL 1918 > PASCAL, C., «Emendare», *Athenaeum* 6, 1918, σσ. 209-214

PASQUALI 1971 > PASQUALI, G., *Storia della tradizione e critica del testo*, 2η ἐκδ. μὲ νέα προλεγόμενα καὶ τὴν προσθήκη τριῶν παραρτημάτων, Firenze: Felice Le Monnier, 1971

PATZER 1948 [1985α] > PATZER, H., «Der Humanismus als Methodenproblem der klassischen Philologie», *Studium generale* 1, 1948, σσ. 84-92 [ἀναδημ. στὸν τόμο LEIMBACH, R. & SEIDEL, G. [ἐκδ.], *Harald Patzer Gesammelte Schriften*, Wiesbaden GmbH, Stuttgart: Franz Steiner, 1985, σσ. 33-41]

PATZER 1985β > _____, «Wilamowitz und die Klassische Philologie» στὸν τόμο LEIMBACH, R. & SEIDEL, G. [ἐκδ.], *Harald Patzer Gesammelte Schriften*, Wiesbaden GmbH, Stuttgart: Franz Steiner, 1985, σσ. 54-67

PAUL 1987 > PAUL, A., «La Bible grecque d'Aquila et l'idéologie du Judaïsme ancien», *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung* II, 20/1, 1987, σσ. 221-245

PEDERSEN 1992 > PEDERSEN, O., *The First Universities. Studium Generale and the Origins of University Education in Europe*, ἀγγλ. μτφρ. R. North, Cambridge: Cambridge University Press, 1992

PELICAN 1984 > PELICAN, J., *The Vindication of Tradition*, σειρά: The 1983 Jefferson Lecture in the Humanities, New Haven and London: Yale University Press, 1984

PELLETIER 1984 > PELLETIER, A., «De la culture sémitique à la culture hellénique. Rencontre, affrontement, pénétration», *Revue des Études Grecques* 97, 1984, σσ. 403-418

PERADOTTO 1983 [1989] > PERADOTTO, J., «Texts and Unrefracted Facts: Philology, Hermeneutics and Semiotics», *Arethusa* 16 [Αφιέρωμα: *Semiotics and Classical Studies*], 1983, σσ. 15-33 [ἀναδημ. στὸν τόμο CULHAM, P. & EDMUNDS, L. [ἐκδ.], *Classics. A Discipline and Profession in Crisis?*, τεχν. σύμβουλος ἐκδ. A. Smith, Lanham, New York and London: University Press of America, 1989, σσ. 179-198]

PERKINS 1999 > PERKINS, J., «Changing the Subject» στὸ τομίδιο *American Philological Association, One Hundred Thirty-First Annual Meeting. Abstracts (December 27-30, 1999)*, Philadelphia: American Philological Association, 1999, σ. 101

PERNICE 1962 > PERNICE, G., *Note di trasmissione e di critica testuale classica*, Tortona: Edizioni "I Quaderni di STASIMON", 1962

PETERSEN 1988 > PETERSEN, E., «"The Communication of the Dead". Notes on *Studia humanitatis* and the Nature of Humanist Philology», στὸν τόμο DIONISOTTI, A. C., GRAFTON, A., KRAYE, J. [ἐκδ.], *The Uses of Greek and Latin. Historical Essays*, σειρά: Warburg Institute Surveys and Texts/16, London: The Warburg Institute/University of London, 1988, σσ. 57-69

PETITMENGIN 1998 > PETITMENGIN, P., «Le texte dans tous ses états. Simples remarques sur les éditions multiples», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 219-236

PFEIFFER 1938 [1960] > PFEIFFER, R., «Von den geschichtlichen Begegnungen der kritischen Philologie mit dem Humanismus. Eine Skizze», *Archiv für Kulturgeschichte* 28 (Eduard Schwartz zum 80. Geburtstag gewidmet), 1938, σσ. 191-209 = Τοῦ ἰδίου, *Ausgewählte Schriften. Aufsätze und Vorträge zur griechischen Dichtung und zum Humanismus*, ἐκδ. W. Büchler, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1960, σσ. 159-174

PFEIFFER 1958 > _____, «Dichter und Philologen im französischen Humanismus», *Antike und Abendland* 7, 1958, σσ. 73-83

PFEIFFER 1961 > _____, *Philologia Perennis. Festrede gehalten in der öffentlichen Sitzung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften in München am 3. Dezember 1960*, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1961

PFEIFFER 1964 > _____, «Augsburger Humanisten und Philologen», *Gymnasium* 71, 1964, σσ. 190-204

PFEIFFER 1968 [1972] καὶ 1976 [1980] > _____, *History of Classical Scholarship. From the Beginning to the end of the Hellenistic Age* [τόμ. 1^{ος}] & *History of Classical Scholarship. From 1300 to 1850* [τόμ. 2^{ος}], Oxford and New York: Clarendon Press, 1968 καὶ 1976 = *Ἱστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τοῦ τέλους τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων* [τόμ. 1^{ος}] & *Ἱστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας. Ἀπὸ τὸ 1300 μέχρι τὸ 1850* [τόμ. 2^{ος}], ἑλλ. μ.πφρ. Π. Ξένος [τόμ. 1^{ος}] & Π. Ξένος-Β. Μοσκόβης [τόμ. 2^{ος}], Προλεγ. [2^{ου} τόμ.] Χ. Σ. Φλωράτος, στή Σειρὰ Βοηθητικῶν Ἔργων/1 & 4, Ἀθῆναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 1972 καὶ 1980

PFLUG 1979 > PFLUG, G., «Methodik und Hermeneutik bei Karl Otfried Müller», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 122-140

PIGNÉ 1988 > PIGNÉ, H., «Ἐξωτερικὸ καὶ διανοησιωτικὸ ἐμπόριο στὴ Χίο τὸν 17^ο αἰώνα», *Τὰ ἱστορικά* 5, 1988, σσ. 115-122

PODSKALSKY 1988 > PODSKALSKY, G., *Griechische Theologie in der Zeit der Turkenherrschaft (1453-1821). Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München 1988

PÖHLMANN 1994 > PÖHLMANN, E., *Einführung in die Überlieferungsgeschichte und in die Textkritik der antiken Literatur*, τόμ. I: *Altertum*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1994

POL 1953 > POL, E. H., *Studia Ruhnkeniana: Enige hoofdstukken over leven en werk van David Ruhnkenius (1723-1798)*, Leiden 1953

POMPELLA 1975 > POMPELLA, G. [ἐκδ.], *FRANCISCI ROBORTELLI UTINENSIS De arte sive ratione corrigendi antiquorum libros disputatio*, Introduzione, testo critico, traduzione, commentatio, indici a cura di G. Pompella, Napoli: Luigi Loffredo Editore, 1975

PÖSCHL 1979 > PÖSCHL, V., «Nietzsche und die klassische Philologie», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 141-155

PONTANI 1976 › PONTANI, F. M., «Koraïs e Eschilo», στὸν συγκεντρωτικὸ τόμο *Miscellanea Neograeca. Atti del I Convegno Nazionale di Studi Neogreci (Palermo, 17-19 maggio 1975)*, Palermo 1976, σσ. 151- 163

PORSON 1814 › PORSON, R., *RICHARDI PORSONI Adversaria. Notae et Emendationes in Poetas Graecos quas ex schedis manuscriptis PORSONI apud Collegium SS. Trinitatis Cantabrigiae repositis deprompserunt et ordinarunt nec non indicibus instruxerunt Jacobus Henricus Monk A. M. Carolus Jacobus Blomfield A. M., Editio nova emendatior et auctior*, Lipsiae: Apud Ioa. Aug. Gottl. Weigel, 1814 [ἀνατύπ. Hildesheim & New York: Georg Olms Verlag, 1982]

PORSON 1815 › _____, *Tracts and miscellaneous criticisms of the late RICHARD PORSON, collected and arranged by the Rev. Thomas Kidd*, London: Payne and Foss, Pall-Mall, 1815

PORTAS 1931 › PORTAS, M., *Essai critique sur Théophile Kaïris*, Lyon: Imprimerie Paquet, 1931

PORTER 1994 › PORTER, J. I., «Philology as Cultural Criticism: Nietzsche's *Encyclopädie der klassischen Philologie*» στὸ τομίδιο *American Philological Association, Abstracts of papers presented at the 126th Annual Meeting (Atlanta, GA, December 27-30, 1994)*, Worcester, Massachusetts: College of the Holy Cross, 1994, σ. 213

PORTER 1995 › _____, «Οἱ κριτικοί: A Reassessment», στὸν τόμο ABBENES, J. G. J., SLINGS, S. R., SLUITER, I. [ἐκδ.], *Greek Literary Theory after Aristotle. A collection of papers in honour of D. M. Schenkeveld*, Amsterdam: VU University Press, 1995, σσ. 83-109

POSTGATE 1907-08 › POSTGATE, J. P., «Flaws in Classical Research», *Proceedings of the British Academy 1907-1908*, σσ. 161-211

PRETE 1965 › PRETE, S., «Die Leistungen der Humanisten auf dem Gebiete der lateinischen Philologie», *Philologus* 109, 1965, σσ. 259-269

RAFFAELLI 1974 › RAFFAELLI, R., «Le "règles" delle *Belles Lettres*», *Rivista di Filologia Classica n. s.* 102, 1974, σσ. 509-515

RAHE 1992 › RAHE, P. A., *Republics Ancient and Modern (Classical Republicanism and the American Revolution)*, Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press, 1992

RAHLFS 1915 › RAHLFS, A., «Die alttestamentlichen Lektionen der griechischen Kirche», *Nachrichten der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse*, 1915, σσ. 28-136 = *Mitteilungen des Septuaginta-Unternehmens der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 1 (5), 1915, σσ. 119-230

RAPHEL 1709 › RAPHEL, G., *Annotationes Philologicae in Novum Testamentum, Ex Xenophonte collectae [...], Cum Additamento in Vet. Testam., Accessit Praefatio Johannis Fechtii, D., Qua differitur De stylo N. T. ejusdem cum profanis Scriptoribus conferendi studio*, Hamburgi: Apud Christianum Liebezeit, Bibliopol., Leoburgi, Typis Christ. Alb. Pfeifferi, 1709

RAPHEL 1715 › _____, *Annotationes Philologicae in Novum Testamentum, Ex Polybio & Arriano collectae [...]*, Hamburgi: Apud Christianum Liebezeit, Bibliopol., 1715

RASHDALL 1936 › RASHDALL, H., *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Revised and edited by F. M. Powicke and A. B. Emden, vol. I: *Salerno-Bologna-Paris* – vol. II: *Italy, Spain, France, Germany, Scotland* – vol. III: *English Universities, Student Life*, Oxford: Oxford University Press, 1936 [ἀνατ. 1997]

REEDY 1985 › REEDY, J. [ἐκδ.], *Ἀποφόρητα Apophoreta. Latin and Greek Studies in Honor of Grace L. Beede*, Chicago: Bolchazy-Carducci Publishers, 1985

REEVE 1985 › REEVE, M. D., «[βιβλιοκρισία: J. E. G. ZETZEL, *Latin Textual Criticism in Antiquity*, σειρά: Monographs in Classical Studies, New York: Arno Press, 1981· ἀνατ. Salem, New Hampshire: The Ayer Company, 1984]», *Classical Philology* 80, 1985, σσ. 85-92

REEVE 1986 › _____, «Stemmatic Method: "Qualcosa che non funziona"», στὸν τόμο GANZ, P. [ἐκδ.], *The role of the book in medieval culture. Proceedings of the Oxford international symposium, 26 Sept.-1 Oct. 1982*, τόμ. I, σειρά: Bibliologia/3 & 4, Turnhout: Brepols, 1986, σσ. 57-69

REEVE 1989 › _____, «*Eliminatio codicum descriptorum: A Methodological Problem*», στὸν τόμο GRANT, J. N. [ἐκδ.], *Editing Greek and Latin Texts: papers given at the Twenty-Third Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto, 6-7 November 1987*, New York: AMS Press, Inc., 1989, σσ. 1-35

REEVE 1998 › _____, «John Wallis, Editor of Greek Mathematical Texts», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte/2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 77-93

REEVE 2000 › _____, «Cuius in usum? Recent and Future Editing», *The Journal of Roman Studies* 90, 2000, σσ. 196-206

REEVE 2004 › _____, «Snow on Cithaeron «[βιβλιοκρισία: G. W. MOST [ἐκδ.], *Commentaries-Kommentare*, σειρά: Aporemata: Kritische Studien zur Philologiegeschichte / 4, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999 και R. K. GIBSON & C. S. KRAUS [ἐκδ.], *The Classical Commentary: Histories, Practices, Theory*, σειρά: Mnemosyne Suppl. / 232, Leiden: E. J. Brill, 2002]», *The Classical Review* 54, 2004, σσ. 5-12

REINACH 1883 › REINACH, S., *Manuel de Philologie Classique*, Tome I, 2^η ἔκδ., Paris: Librairie Hachette et Cie, 1883

REINHARD 1984 › REINHARD, W. [ἐκδ.], *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts, Mitteilung XII der Kommission für Humanismusforschung*, Meiningen: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1984

REINHARDT 1942 [1972] › REINHARDT, K., «Die klassische Philologie und das Klassische», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Geistige Überlieferung*, Berlin 1942, σσ. 35-65 = BÜRGER, H. O. [ἐκδ.], *Begriffsbestimmung der Klassik und des Klassischen*, σειρά: Wege der Forschung/210, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, σσ. 66-97

REINKE 1985 › REINKE, E. C., «Classical Education and the Western Tradition», στὸν τόμο REEDY, J. [ἐκδ.], *Ἀποφώρητα Apophoreta. Latin and Greek Studies in Honor of Grace L. Beede*, Chicago: Bolchazy-Carducci Publishers, 1985, σσ. 301-320

RENDTORFF 1957 › RENDTORFF, R., «Bibelhandschriften des AT», στὸν τόμο GALLING, K. & CAMPENHAUSEN, H. F. von, DINKLER, E., GLOEGE, G., LØGSTRUP, K. E. [ἐκδ.], *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, 3^η νέα ἐντελῶς ἀναθεωρ. ἔκδ., τόμ. 1 (A-C), Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1957, στῆλ. 1166-1171

RENEHAN 1992 › RENEHAN, R., «Werner Jaeger: The Oxford Classical Text of *Aristotelis Metaphysica* (1957)», στὸν τόμο CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Werner Jaeger Reconsidered. Proceedings of the Second Oldfather Conference, held on the Campus of the University of Illinois at Urbana-Champaign, April 26-28, 1990*, σειρά: Illinois Studies in the History of Classical Scholarship, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1992

REYNOLDS 1983 › REYNOLDS, L. D. [ἐκδ.], *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*, Oxford: Oxford University Press, 1983

REYNOLDS & WILSON 1975 [1981] › REYNOLDS, L. D. & WILSON, N. G., *Scribes & Scholars. A Guide to the Transmission of Greek & Latin Literature*, 2^η ἔκδ. ἀναθεωρ. και ἐπηρξ., London:

Oxford University Press, 1975 = *Ἀντιγραφεῖς καὶ Φιλολόγοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων*, ἑλλ. μτφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1981

RICHARDS 1992 > RICHARDS, C. J., *The Founders and the Classics. Greece, Rome, and the American Enlightenment*, Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press, 1992 [2^η ἀνατ.]

RIDDER-SYMOENS 1992, 1996 > RIDDER-SYMOENS, H. de [ἐκδ.], *A History of the University in Europe*, τόμ. I. *Universities in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992 [ἀνατ. 1994] - τόμ. II. *Universities in Early Modern Europe (1500-1800)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996

RIEDEL 1996 > RIEDEL, M., «Die Erfindung des Philologen. Friedrich August Wolf und Friedrich Nietzsche», *Antike und Abendland* 42, 1996, σσ. 119-136

RISSE 1992 > RISSE, G. B., «Medicine in the age of Enlightenment», στὸν τόμο WEAR, A. [ἐκδ.], *Medicine in Society. Historical Essays*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992 [ἀνατ. 1998], σσ. 149-195

RIZZO 1973 > RIZZO, S., *Il lessico filologico degli umanisti*, σειρά: Sussidi Eruditi/26, Rome: Edizioni di Storia e Letteratura, 1973

ROBERTSON 1936 > ROBERTSON, D. S., «A. E. Housman», *The Classical Review* 50, 1936, σσ. 113-115

ROBINS 1993 > ROBINS, R. H., *The Byzantine Grammarians. Their Place in History*, σειρά: Trends in Linguistics. Studies and Monographs/70, Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1993

ROBINS 1998 > _____, «The Byzantine grammarians», *Cahiers Ferdinand de Saussure* 51, 1998 [1999], σσ. 29-38

RODI 1979 > RODI, F., «"Erkenntnis des Erkannten" - August Boeckhs Grundformel der hermeneutischen Wissenschaften», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 68-83

ROGERSON 1992 > ROGERSON, J. W., W. M. L. de Wette, *Founder of Modern Biblical Criticism: An Intellectual Biography*, Sheffield: JSOT Press, 1992

ROHLING 1975 > ROHLING, H., «Was erfuhr der deutsche Zeitschriftenleser der 20er Jahre des 19. Jhs. von Adamantios Korais?», *Folia Neohellenica* 1, 1975, σσ. 95-111

ROMANO 1990 > ROMANO, A., *Il «collegium scribarum». Aspetti sociali e giuridici della produzione letteraria tra III e II secolo A.C.*, σειρά: Pubblicazioni del dipartimento di diritto romano e storia della scienza romanistica dell'Università degli studi di Napoli «Federico II»/3, Napoli: Casa editrice Dott. Eugenio Jovene, 1990

ROSEN 1985 > ROSEN, F., «A Note on Bentham and Korais», *The Bentham Newsletter* 9, 1985, σσ. 49-50

ROTOLO 1965 > ROTOLO, V., *A. Korais e la questione della lingua in Grecia*, σειρά: Quaderni dell'Istituto di filologia greca della Università di Palermo, Palermo: Presso L'Accademia, 1965

ROTOLO 1966 > _____, «Adamanzio Korais e il romanzo greco», *Atene e Roma* 11, 1966, σσ. 1-14

ROTOLO 1984a > _____, «Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Κοραΐ. Ἰδεολογικὲς ρίζες καὶ ψυχολογικὰ κίνητρα», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 45-58

ROTOLO 19846 > _____, «Ο Κοραΐς και τὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α΄*, Ἀθήνα: Ὀμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 55-66

ROUX 1916 > ROUX, T. Le, *De Richardo Bentleio atque de ratione ejus critica. Dissertatio inauguralis quam ex auctoritate Rectoris Magnifici Eduardi Verschaffelt [...]*, Amsterdam: Swets & Zeitlinger, 1916

ROWLEY 1951 > ROWLEY, H. H. [ἐκδ.], *The Old Testament and Modern Study. A Generation of Discovery and Research (Essays by Members of The Society for Old Testament Study)*, Oxford: At the Clarendon Press, 1951

RUBINO 1977 > RUBINO, C. A., «Lectio Difficilior Praeferenda Est: Some Remarks on Contemporary French Thought and the Study of Classical Literature», *Arethusa* 10, 1977

RÜDIGER 1961 > RÜDIGER, H., «Die Wiederentdeckung der antiken Literatur im Zeitalter der Renaissance», στὸν τόμο HUNGER, H., STEGMÜLLER, O., ERBSE, H., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρόλ. M. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961, σσ. 511-580

RÜEGG 1992 > RÜEGG, W., «Die humanistische Unterwanderung der Universität», *Antike und Abendland* 38, 1992, σσ. 107-123

RÜPKE 1998 > RÜPKE, J., «Karl Otfried Müller als Editor», στὸν τόμο CALDER III, W. M. & SCHLESIER, R. [ἐκδ., μὲ τὴ συνεργ. τῆς S. GÖDDE], *Zwischen Rationalismus und Romantik. Karl Otfried Müller und die antike Kultur*, Hildesheim: Weidmann, 1998, σσ. 375-396

RUHNKEN 1822 > RUHNKEN, D., «Elogium Tiberii Hemsterhusii», στὸν τόμο *Tib. Hemsterhusii Orationes separatim editae. Praefixa auctoris vita a Dav. Ruhnkenio*, Wittenbergae: In commissis Librariae Zimmermannianae, 1822, σσ. ii-xxxii

RUIZ De ELVIRA 1997 > RUIZ de ELVIRA, A., «Suidas, y no "la Suda"», *Myrtia* 12, 1997, σσ. 5-8

RUTHERFORD 1905 > RUTHERFORD, W. G., *A Chapter in the History of Annotation being Scholia Aristophanica vol. III*, London: Manmillan and Co., Ltd., 1905

SALADIN 2000 > SALADIN, J.-C., *La bataille du grec à la Renaissance*, σειρά: Histoire, Paris: Les Belles Lettres, 2000

SALVATORE 1981 > SALVATORE, A., «Tra innovatori e conservatori. Riflessioni metodologiche», στὸν τόμο FLORES, E. [ἐκδ.], *La critica testuale greco-latina, oggi. Metodi e problemi. Atti del Convegno Internazionale (Napoli 29-31 ottobre 1979)*, διοργ. Istituto Universitario Orientale/Facoltà di Lettere e Filosofia/Seminario di Studi del Mondo Classico, Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1981, σσ. 45-61

SALVATORE 1983 > _____, *Edizione critica e critica del testo*, σειρά: Guide allo studio della Civiltà romana, Roma: Società editoriale Jouvence a r. l., 1983

SALVO 1983 > SALVO, I. DÍ, «L'opera "Dei delitti e delle pene" di C. Beccaria nella traduzione di A. Korais», στὸν συγκεντρωτικὸ τόμο P. L. LEONE [ἐκδ.], *Atti del IV Congresso Nazionale di Studi Bizantini*, σειρά: Studi Bizantini e Neogreci, Galatina 1983, σσ. 561-574

SALVO 1986 > _____, *Korais e i Caratteri di Teofrasto*, σειρά: Quaderni / 17, Palermo: Università di Palermo/Istituto di filologia greca, 1986

SANDY 1982 > SANDY, G. N., «Classical Forerunners of the Theory and Practice of Prose Romance in France. Studies in the Narrative Form of Minor French Romances of the Sixteenth and Seventeenth Centuries», *Antike und Abendland* 28, 1982, σσ. 169-191

SANDYS 1920 [1964] και 1908 [1964] και 1908 [1964] › SANDYS, J. E., *A History of Classical Scholarship*, vol. I: *From the Sixth Century B. C. to the End of the Middle Ages*, 3η αναθεωρ. έκδ. [τῆς 1ης τοῦ 1906], Cambridge: Cambridge University Press, 1920 [2η ἀνατ., New York: Hafner Publishing Co., 1964] – vol. II: *From the Revival of Learning to the End of the Eighteenth Century (in Italy, France, England, and The Netherlands)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1908 [2η ἀνατ., New York: Hafner Publishing Co., 1964] – vol. III: *The Eighteenth Century in Germany, and the Nineteenth Century in Europe and the United States of America*, Cambridge: Cambridge University Press, 1908 [2η ἀνατ., New York: Hafner Publishing Co., 1964]

SANTIROCCO 1987 › SANTIROCCO, M. S. [ἐκδ.], *Latinitas. The tradition and teaching of Latin*, σειρά: *Helios* 14 (2), 1987

SCHADEWALDT 1970 › SCHADEWALDT, W., *Hellas und Hesperien. Gesammelte Schriften zur Antike und zur neueren Literatur in zwei Bänden*, ἐκδ. R. Thurow και E. Zinn, τόμ. II: *Antike und Gegenwart*, 2^η ἐπιρῆξ. έκδ., Zürich und Stuttgart: Artemis Verlag, 1970

SCHAEFER 1977 › SCHAEFER, H., «*Divinatio. Die antike Bedeutung des Begriffs und sein Gebrauch in der neuzeitlichen Philologie*», *Archiv für Kulturgeschichte* 21, 1977, σσ. 188-225

SCHIBE 1971 › SCHEIBE, S., «Zu einigen Grundprinzipien einer historisch-kritischen Ausgabe», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 1-44

SCHLEIERACHER 1959 › SCHLEIERMACHER, F. D. E., *Hermeneutik*, Nach den Handschriften neu herausgegeben und eingeleitet von Heinz Kimmerle vorgelegt am 12. November 1958 von H.-G. Gadamer, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1959

SCHLOBACH 1997 › SCHLOBACH, J., *La découverte des cultures au XVIIIe siècle*, σειρά: *Ετήσια διάλεξη "Κ. Θ. Δημαρά"*, 1996, [δίγλωσση έκδ.] Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1997

SCHMID 1969 › SCHMID, W. [ἐκδ.], *Wesen und Rang der Philologie. Zum Gedenken an Hermann Usener und Franz Bücheler (Für den 5. internationalen Kongreß der Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques, Bonn, 1.-6. Sept. 1969)*, Stuttgart: B. G. Teubner, 1969

SCHMID 1971 › _____ [ἐκδ.], *Die Interpretation in der Altertumswissenschaft. Ansprachen zur Eröffnung des 5. Kongresses der Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques (F.I.E.C.), Bonn, 1.-6. Sept. 1969*, Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1971

SCHMIDT, P. G. 1983 › SCHMIDT, P. G., «Kritische Philologie und pseudoantike Philologie», στὸν τόμο BUCK, A. & HEITMANN, K. [ἐκδ.], *Die Antike-Rezeption in den Wissenschaften während der Renaissance, Mitteilung X der Kommission für Humanismusforschung*, Meiningen: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1983, σσ. 117-128

SCHMIDT, P. L. 1988 › SCHMIDT, P. L., «Lachmann's Method: On the History of a Misunderstanding», στὸν τόμο DIONISOTTI, A. C., GRAFTON, A., KRAJE, J. [ἐκδ.], *The uses of Greek and Latin. Historical essays*, σειρά: Warburg Institute Surveys and Texts/16, London: The Warburg Institute, 1988, σσ. 227-236

SCHMITT 1983 › SCHMITT, C., «Zur Rezeption antiken Sprachdenkens in der Renaissancephilologie», στὸν τόμο BUCK, A. & HEITMANN, K. [ἐκδ.], *Die Antike-Rezeption in den Wissenschaften während der Renaissance, Mitteilung X der Kommission für Humanismusforschung*, Meiningen: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1983, σσ. 75-101

SCHOECK 1990 › SCHOECK, R. J., *Erasmus of Europe. The Making of a Humanist 1467-1500*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1990

SCHOUTEN 1964 › SCHOUTEN, D. C. A. J., *Het Grieks aan de Nederlandse Universiteiten in de negentiende eeuw bijzonder gedurende de periode 1815-1876*, διδ. διατριβή Nijmegen, Utrecht: «Pressa Trajectina», 1964

SCHULTE 1994 › SCHULTE, C., *Die Grammateis von Ephesos. Schreiberamt und Sozialstruktur in einer Provinzhauptstadt des römischen Kaiserreiches*, σειρά: Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien/15, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994

SCHUMANN 1975 › SCHUMANN, E., «Textkritik und Interpretation», *Philologus* 119, 1975, σσ. 227-229

SCHWARZ 1955 › SCHWARZ, W., *Principles and Problems of Biblical Translation: Some Reformation Controversies and their Background*, Πρόλ. C. H. Dodd, Cambridge: At the University Press, 1955

SCREECH 1984 › SCREECH, M. A., «Two attitudes to Hebrew Studies: Erasmus and Rabelais», στὸν τόμο J. M. KITTELSON & P. J. TRANSUE [ἐκδ.], *Rebirth, Reform and Resilience. Universities in Transition 1300-1700*, Columbus: Ohio State University Press, 1984, σσ. 293-323

SELDEN 1987 › SELDEN, D. L., «Textual Criticism», στὸν τόμο SANTIROCCO, M. S. [ἐκδ.], *Latinitas. The tradition and teaching of Latin*, σειρά: *Helios* 14 (2), 1987, σσ. 33-50

SEVERYNS 1962 › SEVERYNS, A., *Texte et apparat. Histoire critique d'une tradition imprimée*, σειρά: Académie Royale de Belgique. Mémoires/56. 2, Bruxelles: Palais des Académies, 1962

SHACKLETON BAILEY 1964 › SHACKLETON BAILEY, D. R., «"Recensuit et emendavit..."», *Philologus* 108, 1964, σσ. 102-118

SHEPARD 1930 › SHEPARD, W. P., «Recent Theories of Textual Criticism», *Modern Philology* 28, 1930, σσ. 129-141

SHILLINGSBURG 1991 › SHILLINGSBURG, P., «The Autonomous Author, the Sociology of Texts, and the Polemics of Textual Criticism», στὸν τόμο COHEN, P. [ἐκδ.], *Devils and Angels. Textual Editing and Literary Theory*, Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1991, σσ. 22-43

SHORTLAND & YEO 1996 › SHORTLAND, M. & YEO, R. [ἐκδ.], *Telling lives in science. Essays on scientific biography*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996

SICKING 1998α › SICKING, C. M. J., «The Classicists' Nostalgia», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Distant Companions. Selected Papers*, σειρά: Mnemosyne. Bibliotheca Classica Batava, Leiden, Boston, Köln: E. J. Brill, 1998, σσ. 209-244

SICKING 1998β › _____, «Cobet», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Distant Companions. Selected Papers*, σειρά: Mnemosyne. Bibliotheca Classica Batava, Leiden, Boston, Köln: E. J. Brill, 1998, σσ. 245-258

SIEDL 1991 › SIEDL, S. H., «Quid sit versio», στὸν τόμο NICOSIA, S. [ἐκδ.], *La traduzione dei testi classici. Teoria Prassi Storia. Atti del Convegno di Palermo, 6-9 aprile 1988*, διοργ. Università degli Studi di Palermo/Facoltà di Lettere e Filosofia & Biblioteca Centrale & Istituto di Filologia Greca, Napoli: M. D'Auria Editore, 1991, σσ. 355-363

SILVA 1980 › SILVA, M., «Bilingualism and the Character of Palestinian Greek», *Biblica* 61, 1980, σσ. 198-219

SIOTES 1960 › SIOTES, M., «Constantine Oikonomos of the House of Oikonomos and the operations of the British Bible Society in Greece», *The Greek Orthodox Theological Review* 6, 1960, σσ. 7-55

► Βλ. επίσης ΣΙΩΤΗΣ, Μ.

SIRAT 1992 > SIRAT, C., «Les éditions critiques: un mythe?», στὸν τόμο HAMESSE, J. [ἐκδ.], *Les problèmes posés par l'édition critique des textes anciens et médiévaux*, σειρά: Publications de l'Institut d'Études Médiévales. Textes, Études, Congrès/13, Louvain-La-Neuve: Université Catholique de Louvain, 1992, σσ. 159-171

SKUTSCH 1960 > SKUTSCH, O., *Alfred Edward Housman 1859-1936 (An Address delivered at the Centenary Celebrations in University College London during the Third International Congress of Classical Studies [...] on 3 September 1959)*, London: University of London/The Athlone Press, 1960

SLATER 1969 > SLATER, W. J., *Lexicon to Pindar*, Berlin: Walter de Gruyter, 1969

SLATER 1989 > _____, «Problems in Interpreting Scholia on Greek Texts», στὸν τόμο GRANT, J. N. [ἐκδ.], *Editing Greek and Latin Texts: papers given at the Twenty-Third Annual Conference on Editorial Problems, University of Toronto, 6-7 November 1987*, New York: AMS Press, Inc., 1989, σσ. 37-61

SLOT 1979 > SLOT, B. J., «Πηγές για τις Ὀλλανδο-ελληνικές σχέσεις» [ἐλλ. μτφρ. A. Van Gemert], *Μαντατοφόρος* 13, Ἰούνιος 1979, σσ. 26-47

SLOT 1980 > _____, «Commercial Activities of Korais in Amsterdam», *Ὁ Ἐραμιστής* 16, 1980, σσ. 55-139

SLOT 1985 > _____, «Ὁ Κοραΐς καὶ ὁ ἐμπορικός κόσμος τῆς ἐποχῆς του 1772-1778», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον*, 1985, σσ. 93-100

SMEND 1989 > SMEND, R., *Deutsche Alttestamentler in drei Jahrhunderten*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989

SMITH 1996 > SMITH, O. L., «Medieval and Renaissance Commentaries in Greek on Classical Greek Texts», *Classica et Medievalia* 47, 1996, σσ. 391-405

SMITSKAMP 1979 > SMITSKAMP, R., *Housman on Plautus. Manuscript notes in the Rudens of Friedrich Marx (1928) <Presented to participants in the 7th International Congress of the International Federation of Societies of Classical Studies-Budapest, September 1979>*, Leiden: E. J. Brill, 1979

SNYDER 2000 > SNYDER, H. G., *Teachers and Texts in the Ancient World. Philosophers, Jews and Christians*, London and New York: Routledge, 2000

SOFFER 1994 > SOFFER, R. N., *Discipline and Power. The University, History, and the Making of an English Elite, 1870-1930*, Stanford, California: Stanford University Press, 1994

SOULIS 1956 > SOULIS, G. C., «Adamantios Korais and Edward Everett», στὸν τόμο *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier à l'occasion du 25e anniversaire de leur arrivée en Grèce*, σειρά: Collection de l'Institut Français d'Athènes/93, τόμ. II, Athènes 1956, σσ. 397-407

SOYTER 1956 > SOYTER, G., «Vom alten Griechenland zum neuen. Die kulturelle Eigenart Neugriechenlands als das Ergebnis geschichtlicher Entwicklung gesehen», *Gymnasium* 63, 1956, σσ. 509-525

SPEAKE 2000 > SPEAKE, G. [ἐκδ.], *Encyclopedia of Greece and the Hellenic Tradition*, vol. 1 (A-K), London & Chicago: Fitzroy Dearborne Publishers, 2000

SPERBER 1978 > SPERBER, D., «Hesychius and Rabbinic loanwords», *Scripta classica Israelica* 4, 1978, σσ. 122-132

SPOLSKY & COOPER 1991 > SPOLSKY, B. & COOPER, R. L., *The Languages of Jerusalem*, Oxford: Oxford University Press, 1991

STACKMANN 1979 > STACKMANN, K., «Die Klassische Philologie und die Anfänge der Germanistik», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie*

und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 240-259

STACKMANN 1997 > _____, «Varianz der Worte, der Form und des Sinnes», στὸν τόμο TERVOOREN, H. & WENZEL, H. [ἐκδ.], *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, σειρά: *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 116, 1997 Sonderheft, Berlin 1997, σσ. 131-149

STADEN 1997 > STADEN, H. von, «Discovery and authority: commentary and the culture of science», στὸ τομίδιο *American Philological Association, Abstracts of papers presented at the 129. Annual Meeting (Chicago, Illinois December 27-30, 1997)*, American Philological Association, 1997, σ. 53

STAROBINSKI *Littérature* > STAROBINSKI, J., «La littérature; Le texte et l'interprète», στὸν τόμο GOFF, J. Le & NORA, P. [ἐκδ.], *Faire de l'histoire; Nouvelles approches*, Paris: Gallimard, σσ. 168-182

STEGMÜLLER 1961 > STEGMÜLLER, O., «Überlieferungsgeschichte der Bibel», στὸν τόμο HUNGER, H., STEGMÜLLER, O., ERBSE, H., κ.ἄ. [ἐκδ.], *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur*, τόμ. I: *Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen. Überlieferungsgeschichte der antiken Literatur*, Πρόλ. M. Bodmer, Zürich: Atlantis Verlag AG, 1961, σσ. 149-206

STIERLE 1979 > STIERLE, K., «Alttertumswissenschaftliche Hermeneutik und die Entstehung der Neuphilologie», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 260-288

STINGER 1991 > STINGER, C. L., «[βιβλιοκρισία: AMICO, J. F. D', *Theory and Practice in Renaissance Textual Criticism. Beatus Rhenanus Between Conjecture and History*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1988]», *Speculum* 66, 1991, σσ. 145-147

STOUT 1926-27 > STOUT, S. E., «The mind of the scribe», *Classical Journal* 22, 1926-27, σσ. 405-417

STRAY 1988 > STRAY, C. A., «England, culture and the 19th century. C. O. Brink on Victorian education and scholarship [βιβλιοκρισία: BRINK, C. O., *English Classical Scholarship: Historical Reflections on Bentley, Porson, and Housman*, Cambridge & New York, 1986]», *Liverpool Classical Monthly* 13(6), Ιούν. 1988, σσ. 85-90

STRAY 1997 > _____, «Contestation and change in Cambridge Classics, 1822-1914», *Dialogos* 4, 1997, σσ. 95-109

STRAY 1998 > _____, *Classics Transformed: Schools, Universities, and Society in England, 1830-1960*, Oxford: Oxford University Press, 1998

STRICH 1949 [1972] > STRICH, F., «Grundbegriffe», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Deutsche Klassik und Romantik oder Vollendung und Unendlichkeit*, 2^η ἐκδ., Bern & München: Francke, 1949, σσ. 35-65 = BÜRGER, H. O. [ἐκδ.], *Begriffsbestimmung der Klassik und des Klassischen*, σειρά: *Wege der Forschung/210*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, σσ. 98-111

STROHSCHNEIDER-KOHR 1979 > STROHSCHNEIDER-KOHR, I., «Textauslegung und hermeneutischer Zirkel. Zur Innovation des Interpretationsbegriffes von August Boeckh», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 84-102

SVILAR & KUNZE 1984 › SVILAR, M. & KUNZE, S. [ἐκδ.], *Antike und europäische Welt. Aspekte der Auseinandersetzung mit der Antike*, Bern, Frankfurt am Main und New York: Peter Lang, 1984

TALMON 1970 › TALMON, S., «The Old Testament Text», στὸν τόμο ACKROYD, P. R. & EVANS, C. F. [ἐκδ.], *The Cambridge History of the Bible*, τόμ. 1: *From the Beginnings to Jerome*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970, σσ. 159-199

TANSELLE 1995 › TANSELLE, G. T., «The Varieties of Scholarly Editing», στὸν τόμο GREETHAM, D. C. [ἐκδ.], *Scholarly Editing. A Guide to Research*, New York: The Modern Language Association of America, 1995 [2^η ἀνατ. 1997], σσ. 9-32

TEDESCHE 1928 › TEDESCHE, S. S., *A critical edition of I Esdras*, Diss., Yale University Press, 1928

TEITLER 1985 › TEITLER, H. C., *Notarii and exceptores. An inquiry into role and significance of shorthand writers in the imperial and ecclesiastical bureaucracy of the Roman empire (from the early Principate to c. 450 A.D.)*, σειρά: Dutch monographs in ancient history and Archaeology / 1, Amsterdam: J. C. Gieben, Publisher, 1985

TERVOOREN & WENZEL 1997 › TERVOOREN, H. & WENZEL, H. [ἐκδ.], *Philologie als Textwissenschaft. Alte und neue Horizonte*, σειρά: *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 116, 1997 Sonderheft, Berlin 1997

THACKERAY 1909 › THACKERAY, H. S. J., *A Grammar of the Old Testament in Greek according to the Septuagint*, vol. I: *Introduction, Orthography and Accidence*, Cambridge: At the University Press, 1909

THACKRAY & MERTON 1972 › THACKRAY, A. & MERTON, R., «On Discipline-Building: The Paradoxes of George Sarton», *Isis* 63, 1972, σσ. 473-495

THOMSON 1965 › THOMSON, G., «Simplex Ordo», *The Classical Quarterly n. s.* 15, 1965, σσ. 161-175

THOMSON 1967 › _____, «The Intrusive Gloss», *The Classical Quarterly n. s.* 17, 1967, σσ. 232-243

THUMB 1901 › THUMB, A., *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus. Beiträge zur Geschichte und Beurteilung der KOINH*, Strassburg: Verlag von Trübner, 1901

THUROT 1823-1824 › THUROT, F., *La Morale et la Politique d'Aristote, traduites du grec par M. THUROT*, Tome I και II, A Paris: chez Firmin Didot père et fils, 1823 και 1824

TIMPANARO 1963 › TIMPANARO, S., *La genesi del metodo del Lachmann*, Firenze: Felice Le Monnier, 1963 [ἀρχική δημοσ. «La genesi del "metodo del Lachmann"», *Studi Italiani di Filologia Classica* 31, 1959, σσ. 182-228 και «La genesi del "metodo del Lachmann" (συνέχ. και τέλος)», *Studi Italiani di Filologia Classica* 32, 1960, σσ. 29-63]

TIMPANARO 1965 › _____, «Ancora su stemmi bipartiti e contaminazione», *Maia* 17, 1965, σσ. 392-399

TIMPANARO 1974 [1976] › _____, *Il Lapsus Freudiano. Psicanalisi e critica testuale*, σειρά: *Dimensioni / 34*, Roma: La Nuova Italia, 1974 [ἐπανέκδ. 1975] = *The Freudian Slip. Psychoanalysis and Textual Criticism*, ἑλλ. μτφρ. K. Soper, London: NLB, 1976

TODD 1998 › TODD, R. B., «"Humanism and Technique" Aspects of Classics in British Higher Education, 1850-1940», *Eikasmos* 9, 1998, σσ. 371-382

TOO 1998 › TOO, Y. L., *The Idea of Ancient Literary Criticism*, Oxford: Clarendon Press, 1998

TOUP 1790 › TOUP, J., *Emendationes in Suidam et Hesychium, et alios lexicographos Graecos (Notae breves in Toupian emendationes in Suidam, authore Thoma Tyrwhitt; Notae breves at Toupian emendationes in Suidam, A[uthore] R[icardo] P[orsone] C[ollegii] S.S. T[rinitatis] C[antabrigiensis] S[ocio])*, vol. I-IV, Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1790

Tov 1976 › TOV, E., «Three dimensions of LXX words», *Revue Biblique* 83, 1976, σσ. 529-544

Tov 1981 › _____, *The Text-Critical Use of the Septuagint in Biblical Research*, σειρά: Jerusalem Biblical Studies/3, Jerusalem: Simor, 1981

Tov 1982 › _____, «Criteria for Evaluating Textual Readings: The Limitations of Textual Rules», *Harvard Theological Review* 75, 1982, σσ. 429-448

Tov 1992 › _____, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis: Fortress Press & Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1992

TOYNBEE 1922 › TOYNBEE, A. J., *The western question in Greece and Turkey: a study in the contact of civilisations*, London: Constable, 1922

TOYNBEE 1934-1954 › _____, *A Study of History*, vol. I-IX, London: Oxford University Press, 1934-1954.

TREU 1969 [1980] › TREU, K., «Überlieferungs- und Editionsprobleme der Patristik», *Svensk exegetisk årsbok* 34, 1969, σσ. 186-200 = ἀναδημ. στὸν τόμο HARLFINGER, D. [ἐκδ.], *Griechische Kodikologie und Textüberlieferung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, σσ. 613-628

TURNER 1955 › TURNER, N., «The unique character of the Biblical Greek», *Vetus Testamentum* 5, 1955, σσ. 208-213

ULRICH 1992 › ULRICH, E. «The Canonical Process, Textual Criticism, and Latter Stages in the Composition of the Bible», στὸν τόμο M. FISHBANE & E. TOV [ἐκδ., συνεργ. W. W. FIELDS], *Sha'arei Talmon: Studies in the Bible, Qumran, and the Ancient Near East Presented to Shemaryahu Talmon*, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1992, σσ. 267-291

UNTE 1980 › UNTE, W., «August Boeckhs unveröffentlichte Universitätsrede vom 22. März 1863», *Antike und Abendland* 26, 1980, σσ. 158-175

UNTE 1990 › _____, «Karl Lachmann», σὲ μτφρ. M. Armstrong, στὸν τόμο BRIGGS, W. W. & CALDER III, W. M. [ἐκδ.], *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing, Inc., 1990, σσ. 248-259

URLICHS 1892 › URLICHS, L. von [& συμπλήρ. ἀπὸ τὸν URLICHS, H. L.], «A. Grundlegung und Geschichte der klassischen Altertumswissenschaft», στὸν τόμο URLICHS, L. von, BLASS, F., LARFELD, W., HÜBNER, E., UNKER, G. F. & NISSEN, H. [ἐκδ.], *Einleitende und Hilfs-Disziplinen*, στη σειρά Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. I, 2^η ἔκδ. ἀναθεωρ. καὶ ἐπηυξ., München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oskar Beck), 1892, σσ. 5-145

URLICHS, BLASS κ.ἄ 1892 › URLICHS, L. von, BLASS, F., LARFELD, W., HÜBNER, E., UNKER, G. F. & NISSEN, H. [ἐκδ.], *Einleitende und Hilfs-Disziplinen*, στη σειρά Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. I, 2^η ἔκδ. ἀναθεωρ. καὶ ἐπηυξ., München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oskar Beck), 1892

USENER 1969 › USENER, H., «Philologie und Geschichtswissenschaft» στὸν τόμο SCHMID, W. [ἐκδ.], *Wesen und Rang der Philologie. Zum Gedenken an Hermann Usener und Franz Bücheler (Für den 5. internationalen Kongreß der Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques, Bonn, 1.-6. Sept. 1969)*, Stuttgart: B. G. Teubner, 1969, σσ. 13-36

VALCKENAER 1793 › VALCKENAER, L. C., *Animadversionum ad Ammonium Grammaticarum libri tres*, Lugduni Batavorum 1793

VALLIANATOS 1987 › VALLIANATOS, E. G., *From Graikos to Hellene. Adamantios Koraes and the Greek Revolution*, Ἀθήναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1987

VAPORIS 1975 › VAPORIS, N. M., «The Translation of the Scriptures and the Ecumenical Patriarchate Efforts of Hilarion of Tirnovo», *Byzantine and Modern Greek Studies* 1, 1975, σσ. 141-173

VECCE 1989 › VECCE, C., «Aldo Manuce et les découvertes de manuscrits: une hypothèse sur le développement de l'édition aldine», στὸν τόμο ISHIGAMI-IAGOLNITZER, M. [ἐκδ.], *Les Humanistes et l'Antiquité Grecque* [Πρακτικὰ ἀπὸ τὸ συνέδριο ποὺ διοργάνωσαν τὰ Centre Régional de Publication de Paris & Institut de Recherche et d'Histoire des textes], Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1989, σσ. 147-156

VIERHAUS 1985 › VIERHAUS, R. [ἐκδ.], *Wissenschaften im Zeitalter der Aufklärung*, Göttingen 1985

VINAVER 1939 › VINAVER, E., «Principles of Textual Emendation», στὸν τόμο *Studies in French Language and Mediaeval Literature presented to Professor Michael K. Pope*, Manchester: Manchester University Press, 1939, σσ. 351-369

VOGT 1979 › VOGT, E., «Die Methodenstreit zwischen Hermann und Böckh un dseine Bedeutung für die Geschichte der Philologie», στὸν τόμο FLASHAR, H., GRÜNDER, K. & HORSTMANN, A. [ἐκδ.], *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, σσ. 103-121

VOGT 1997 › _____, «Griechische Philologie in der Neuzeit», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSELRATH, H.-G. [ἐκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἐλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Δ. Ι. Γιακώβ & Ἀ. Πεγκάκος, Ἀθήνα: ἐκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 117-132

VOSS 1661 › VOSS(IUS) I., *De Septuaginta interpretibus, eorumque tralatione & chronologiae dissertationes*, Hagae-Comitum: Adriani Vlacq., 1661

VRANOSSIS 1986 › VRANOSSIS, L., «Post-Byzantine Hellenism and Europe. Manuscripts, Books and Printing Presses», *Modern Greek Studies Yearbook* 2, 1986, σσ. 1-71

►Βλ. ἐπίσης ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, Λ.

WAGNER 1874 › WAGNER, W., [ἐπιστολή], ἐφημ. *Κλειώ* ἔτ. ΙΓ', ἀριθ. 660, 9/21 Φεβρουαρίου 1874, σσ. 4α-6

WASZINK 1971 › WASZINK, J. H., «Bedeutung der Textkritik für die Interpretation antiker Texte» στὸν τόμο SCHMID, W. [ἐκδ.], *Die Interpretation in der Altertumswissenschaft. Ansprachen zur Eröffnung des 5. Kongresses der Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques (F.I.E.C.), Bonn, 1.-6. Sept. 1969*, Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1971, σσ. 143-146

WATSON, G. L. 1957 › WATSON, G. L., *A. E. Housman. A Divided Life*, London: Rupert Hart-Davis, 1957

WATSON, J. S. 1861 › WATSON, J. S., *The Life of Richard Porson MA*, London 1861

WEBB 1986 › WEBB, V. N., «Some Aspects of the Sociolinguistics of Bible Translation and Exegesis, and of Religious Language», στὸν τόμο LOUW, J. P. [ἐκδ.], *Sociolinguistics and Communication*, σειρά: USB Monograph Series/1, London, New York, Stuttgart: United Bible Societies, 1986, σσ. 50-82

WEITMANN 1977 › WEITMANN, P., «Die Problematik des Klassischen als Norm und Stilbegriff», *Antike und Abendland* 23, 1977, σσ. 150-186

WELLESLEY 1982-84 › WELLESLEY, K., «Plurimos odi piger apparatus», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 30, 1982-1984, σσ. 329-342

WEST 1973 [1989] › WEST, M. L., *Textual Criticism and Editorial Technique applicable to Greek and Latin texts*, Stuttgart: B. G. Teubner, 1973 = *Κριτική τῶν Κειμένων καὶ Τεχνική*

τῶν Ἐκδόσεων Ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἑλλήνες καὶ Λατίνους συγγραφείς, ἑλλ. μτφρ. Γ. Μ. Παράσογλου, Ἀθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος, 1989

WEST 1998 > _____, «The Textual Criticism and Editing of Homer», στὸν τόμο MOST, G. W. [ἐκδ.], *Editing Texts/Texte edieren*, σειρά: Aporemata. Kritische Studien zur Philologiegeschichte /2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, σσ. 94-110

WHIBLEY 1963 > WHIBLEY, L. [ἐκδ.], *A Companion to Greek Studies*, 4^η ἔκδ. ἀναθεωρ., New York and London: Hafner Publishing Company, 1963

WIESNER 1987 > WIESNER, J. [ἐκδ.], *Aristoteles Werk und Wirkung (Paul Moraux gewidmet)*, τόμ. II (Kommentierung, Überlieferung, Nachleben), Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1987

WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1921 [1998] > WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von, *Geschichte der Philologie*, μὲ ἐπιλεγ., βιβλιογρ. παράρτημα καὶ πίνακες τοῦ A. Henrichs, 3^η ἔκδ. ὡς ἀνατ. τῆς 1^{ης} ἔκδ. τοῦ 1921, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1998

WILLIS 1972 > WILLIS, J., *Latin Textual Criticism*, σειρά: Illinois Studies in Language and Literature /61, Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press, 1972

WILSON 1983 [1991] > WILSON, N. G., *Scholars in Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1983 = *Οἱ λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, ἑλλ. μτφρ. Ν. Κονομῆς, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1991

WILSON 1987 > _____, «Variant Readings with Poor Support in the Manuscript Tradition», *Revue d'histoire des textes*, 17, 1987, σσ. 1-13

WILSON 1992 [1994] > _____, *From Byzantium to Italy*, Oxford: Oxford University Press, 1992 = *Ἀπὸ τὸ Βυζάντιο στὴν Ἀναγέννηση. Ἑλληνικὲς Σπουδὲς κατὰ τὴν Ἰταλικὴ ἀναγέννηση*, ἑλλ. μτφρ. Φ. Πρεβεδοῦρου-Γεωργίνη, Ἀθήνα: «Νέα Σύνορα» Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς Α. Α. Λιβάνη, 1994

WILSON 1997a > _____, «Griechische Philologie im Altertum», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSELRATH, H.-G. [ἐκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία*, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἐπιμ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 87-103

WILSON 1997b > _____, «Griechische Philologie in Byzanz», στὸν συλλογικὸ τόμο NESSELRATH, H.-G. [ἐκδ.], *Einleitung in die griechische Philologie*, σειρά: Einleitung in die Altertumswissenschaft, Stuttgart und Leipzig: B. G. Teubner, 1997 [ἀνατ. München und Leipzig: K. G. Saur, 2001· καὶ σὲ ἑλλ. μτφρ. *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαιογνωσία*, τόμ. Α' Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἐπιμ. Δ. Ι. Ἰακώβ & Ἀ. Ρεγκάκος, Ἀθήνα: ἔκδ. Δ. Ν. Παπαδήμας, 2001], σσ. 104-116

WINTON THOMAS 1951 > WINTON THOMAS, D., «The Textual Criticism of the Old Testament», στὸν τόμο ROWLEY, H. H. [ἐκδ.], *The Old Testament and Modern Study. A Generation of Discovery and Research (Essays by Members of The Society for Old Testament Study)*, Oxford: At the Clarendon Press, 1951, σσ. 238-263

WITHERUP 1989 > WITHERUP, R. D., «Critique littéraire contemporaine au retour à l'exégèse des Pères», *Vox Patrum* 9, 1989, σσ. 179-190

WOHLLEBEN 1992 > WOHLLEBEN, J., «Germany 1750-1830», ἀγγλ. μτφρ. A. Knight, στὸν τόμο DOVER, K. J. [ἐκδ.], *Perceptions of the Ancient Greeks*, Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell, 1992, σσ. 170-202

WOODHOUSE 1984 > WOODHOUSE, C. M., «Adamantios Korais and the Revolution», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῖς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 215-221

WORSTBROCK 1986 › WORSTBROCK, F. J. [ἐκδ.], *Krieg und Frieden im Horizont des Renaissancehumanismus, Mitteilung XIII der Kommission für Humanismusforschung*, Meiningen: Acta Humaniora/Deutsche Forschungsgemeinschaft, 1986

WÜRTHWEIN 1988 › WÜRTHWEIN, E., *Der Text des Alten Testaments. Eine Einführung in die Biblia Hebraica*, 5^η ἀναθεωρ. ἔκδ., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1988

ΥΕΟ 1996 › ΥΕΟ, R., «Alphabetical lives: scientific biography in historical dictionaries and encyclopaedias», στὸν τόμο SHORTLAND, M. & ΥΕΟ, R. [ἐκδ.], *Telling lives in science. Essays on scientific biography*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, σσ. 139-169

ZELLER 1971 › ZELLER, H., «Befund und Deutung. Interpretation und Dokumentation als Ziel und Methode der Edition», στὸν τόμο MARTENS, G. & ZELLER, H. [ἐκδ.], *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1971, σσ. 45-89

ZEPOS 1976 › ZEPOS, P. J., «Jeremy Bentham and the Greek Independence», *Proceedings of the British Academy* 62, 1976, σσ. 293-305

ZETZEL 1980 › ZETZEL, J. E. G., «The Subscriptions in the Manuscripts of Livy and Fronto and the Meaning of *emendatio*», *Classical Philology* 75, 1980, σσ. 38-59

ZETZEL 1981 › _____, *Latin Textual Criticism in Antiquity*, σειρά: Monographs in Classical Studies, New York: Arno Press, 1981 [ἀνατ. Salem, New Hampshire: The Ayer Company, 1984]

ZGUSTA 1971 › ZGUSTA, L., *Manual of Lexicography*, σειρά: Janua Linguarum/series major 39, Prague & The Hague & Paris: Academia & Mouton, 1971

ZIELINSKI 1928 [1994] › ZIELINSKI, T., *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*, μτφρ. καὶ ἐπιλεγ. I. Συκουτρῆ [1^η ἔκδ., Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. οἴκος Δ. καὶ Π. Δημητράκου, 1928], πρόλ. καὶ δύο μεταφράσματα – γεν. ἐπιμ. I. N. Καζάκης, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1994

ZIOLKOWSKI 1995 › ZIOLKOWSKI, T., «August Böckh und die Sonettenschlacht bei Eichstädt», *Antike und Abendland* 41, 1995, σσ. 161-173

ZUBER 1992 › ZUBER, R., «France 1640-1790», ἀγγλ. μτφρ. T. Lavender Fagan, στὸν τόμο DOVER, K. J. [ἐκδ.], *Perceptions of the Ancient Greeks*, Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell, 1992, σσ. 147-169

ZUNTZ 1955 › ZUNTZ, G., «The critic correcting the author», *Philologus* 99, 1955, σσ. 295-303

ZUNTZ 1972 › _____, *Opuscula Selecta. Classica · Hellenistica · Christiana*, Manchester: Manchester University Press/Rowman & Littlefield Publishers, 1972

ΑΓΑΠΗΤΟΣ 2001 › ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π., «Ἐκδοση καὶ ἐρμηνεία τῶν κειμένων: Σκέψεις γιὰ τὴ δυναμικὴ διαπλοκὴ τῶν μεθόδων», στὸν τόμο EIDENEIER, H., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΞΗΣ, Ν. [ἐκδ. ἐπιμ.], *Θεωρία καὶ πράξη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὑστεροβυζαντινῆς, ἀναγεννησιακῆς καὶ μεταβυζαντινῆς δημώδους γραμματείας. Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVa Ἀμβούργο 28-31.1.1999*, σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου/Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 93-98

ΑΓΑΠΗΤΟΣ 2002 › ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον ποῦ γλυκὰ θλιβάται» Ἐκδοτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα τῆς δημώδους ἐλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). Πρακτικὰ τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου/Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002

- ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ 1995 > ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Ε., «Κοραΐς και Guilford», *Ὁ Ἐραμιστής* 20, 1995, σσ. 58-65
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1956 > ΑΓΓΕΛΟΥ, Α., «Πρὸς τὴν ἀκμὴ τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», *Μικρασιατικά Χρονικά* 7, 1956, σσ. 1-81
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1963 > _____, «Ἐνα σχέδιο τοῦ Ἰ. Ρώτα γιὰ τὴν ἐκδόση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραΐ», *Ὁ Ἐραμιστής* 1, 1963, σσ. 156-157
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1984 > _____, «Ἰψὸς καὶ ἦθος στὸν Κοραΐ. Μία πρώτη προσπέλαση στὸ θέμα», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 29-44
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1992 > _____, «Ὁ λογοτέχνης Κοραΐς», στὸν τόμο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΪΣ Ὁ Παπατρέχας, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΔΠ 3, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1992, σσ. 7-24
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1994 > _____, «Ἰγὴ πολυσήμαντη» [: Εἰσαγωγή], στὸν τόμο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΪΣ Ἰγὴ Γαλλο-γραικικοῦ Λεξικοῦ, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΣΠ 59, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1994, σσ. 13*-53*
- ΑΓΓΕΛΟΥ 1998 > _____, «Ὁ ἀνεξάντλητος Ἀδ. Κοραΐς. Πρόταση γιὰ μιὰ νέα ἀνάγνωση τοῦ συνολικοῦ του ἔργου», στὸ ἐνδετο *Ἑπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφήμ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 14-17
- ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α > ΑΜΑΝΤΟΣ, Κ., «Ἀδαμάντιος Κοραΐς», *Ἑλληνικά* 6, 1933, σσ. 7-36
- ΑΜΑΝΤΟΣ 1933β > _____, «Ποιήματα καὶ ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Ἑλληνικά* 6, 1933, σσ. 161-188
- ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ > _____, «Τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, [παράρτημα:] *Λόγοι*, σσ. (10)-(27) = «Τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφώνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 1-28
- ΑΜΑΝΤΟΣ 1965 > _____, «Ἀδαμάντιος Κοραΐς», στὸν συλλογικὸ τόμο Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν*, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 1-12
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ 1978-79 > ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ, Ι., «Γκὺς - Κεῦνος - Κοραΐς», *Ὁ Ἐραμιστής* 15, 1978-1979, σσ. 253-260
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 1995 > ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Γ. [ἐπιμ.], *Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνoῦς Συνεδρίου ἀφιερωμένου στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ* [Ἀθήνα 29 Σεπτ.-1 Ὀκτ. 1993], Ἀθήνα: Ὁμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 1995
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 2001 > _____, «Κοραΐς καὶ Ι. Π. Κοκκώνης. Νεότερα στοιχεῖα γιὰ τὶς σχέσεις τους τὸ 1826», *Ὁ Ἐραμιστής* 23, 2001, σσ. 268-282
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 2004 > _____, «Ἐνας Κοραΐς στὴν Ἁγία Πετρούπολη», στὴν ἐφήμ. *Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς* 18 Ἰαν. 2004, σ. Α4480
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ & ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1998 > ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Γ. & ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, Ε. Ν. [γεν. ἐπιμ.], *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Βιβλιογραφία 1945-1995*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν & Τομέας Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, 1998
- ▶ Βλ. ἐπίσης ΑPOSTOLOPOULOS, D. G.
- ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ 1850 > ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Π., *Λόγος ἐκφώνηθείς τὴν 20 Μαΐου 1850 κατὰ τὴν ἐπέτειον ἐορτῆν τοῦ Πανεπιστημίου*, Ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἐμ. Ἀντωνιάδου, 1850

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ κ.ά. 1993 > ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π., ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, Π., ΛΑΖΑΡΑΣ, Π., ΠΛΑΤΗΣ, Κ., ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, Φ., *Ἐπικήδειοι λόγοι εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Εἰσαγ. καὶ ἐπιμ. Σ. Φασουλᾶκης, Ἀθήνα: Βιβλιοθήκη Κοραῆ (Χίος), 1993

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1981 > ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ. Δ., «Ἡ ἀριστοτελικὴ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ θεωρία καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Παγκόσμιου Συνεδρίου «Ἀριστοτέλης» Θεσσαλονίκη 7-14 Αὐγ. 1978*, τόμ. ΙΙ, Ἀθήνα: Ἐκδ. Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, 1981, σσ. 444-448

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1982 > _____, «Στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας τοῦ ΙΗ' αἰ. στὰ προλεγόμενα τῶν φιλοσοφικῶν βιβλίων τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», στὸν συλλογικὸ τόμο *Τὸ βιβλίον στὶς προβιομηχανικὲς κοινωνίες. Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συμποσίου τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸν Ἴδρυμα Ἐρευνῶν, 1982, σσ. 239-246

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1985 > _____, «Ἡ σκέψη τῶν Ἰδεολόγων στὸ ἔργο τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆς», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 31-46

►Βλ. ἐπίσης ARGYROPOULOS, R. D.

ΑΣΔΡΑΧΑΣ 1998 > ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σ. Ι., «Κοραϊστὲς καὶ δημοτικιστὲς. οἱ ἐκπρόσωποι τῶν γλωσσικῶν τάσεων στὴν Ἴονιο Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας», στὸ ἔνθετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραῆς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 22-25

ΑΤΣΑΛΟΣ 1972 > ΑΤΣΑΛΟΣ, Β., *La terminologie du livre-manuscrit à l'époque byzantine*, Θεσσαλονίκη: Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 1972

ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ 1984 > ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. Β., «Τὰ Ἄτακτα τοῦ Ἀδ. Κοραῆ ὡς τὸ πρῶτον ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 109-130

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ 1973 > ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Α. Ε., *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, [τόμ.] Δ' *Τουρκοκρατία 1669-1812 Ἡ οἰκονομικὴ ἀνοδος καὶ ὁ φῶτισμός τοῦ Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973

ΒΑΛΕΤΑΣ 1983α > ΒΑΛΕΤΑΣ, Γ., «Ἡ ματαιωμένη ἠροδότεια ἀνέκδοτη μετάφραση τοῦ Κοραῆ. Οἱ δυὸ μεταφραστικὲς μορφές», *Νέα Ἔστια* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 75-80

ΒΑΛΕΤΑΣ 1983β > _____, «Βιβλιογραφία Ἀδαμαντίου Κοραῆ», *Νέα Ἔστια* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 172-216

ΒΑΜΒΑΣ 1825 [1841] > ΒΑΜΒΑΣ, Ν., *Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης συνταχθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς ἐν Χίῳ Δημοσίου Σχολῆς*, Ἐκδοσις δευτέρα, Ἐπιστάσις Κωνσταντίνου Διακόνου Τυπάλδου τοῦ Κεφαλλήνου, Ἐν Βενετίᾳ: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, 1825 (ἀναθεωρ. ἔκδ. τὸ 1841)

ΒΑΡΜΑΖΗΣ 2002 > ΒΑΡΜΑΖΗΣ, Ν. Δ., «Ἐνδογλωσσικὴ μεταφραστικὴ θεωρία καὶ πράξις τοῦ Κοραῆ: Μεταφράζοντας ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ στὰ ἐλληνικὰ», *Χιόνη* 119, Ἰανουάριος 2002 (Ἀφιέρωμα: «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ Χίος»), σσ. 17-21

ΒΕΗΣ 1951 > ΒΕΗΣ, Ν. Α. [εἰσαγ.], *Κοραῆ ἐκλεκτὲς σελίδες*, ἐπιμ.-ἐκλογή Μ. Χ. Οἰκονόμου, σειρά: 100 Ἀθάνατα ἔργα/5, Ἀθήνα: ἔκδ. οἶκος Γ. Παπαδημητρίου 1951

ΒΕΛΛΑΣ 1937 > ΒΕΛΛΑΣ, Β. Μ., *Κριτικὴ τῆς Βίβλου καὶ ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία* [ἀνάτ. ἀπὸ τὴν *ΕΕΘΣΠΑ* τοῦ 1937], Ἐν Ἀθήναις 1937

ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΣ 1911-12 > ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΣ, Θ., «Ὁ Κοραῆς ὡς ἔμπορος», *Παναθήναια* 23, 1911-12, σσ. 227-229, 270-273

ΒΙΟΣ 1934 > ΒΙΟΣ, Σ., *Αδαμαντίου Κοραή, Ανέκδοτοι λεξικογραφικά σημειώσεις και επιστολαί δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ Στ. Βίου, δαπάνη τῆς ἐφορείας τοῦ σχολικοῦ ταμείου τοῦ δήμου Χίου*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον Κ. Α. Κυριακούλη, 1934

ΒΛΑΧΟΣ 1994 > ΒΛΑΧΟΣ, Γ. Κ., «Ἡ ἐλληνικὴ ἰδέα στὸν πολιτικὸ σχεδιασμὸ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καὶ τοῦ Ρήγα Φεραίου», στὸ ἔργο *Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου «Φεραῖ-Βελεστίνο-Ρήγας», Βελεστίνο 2-4 Ὀκτωβρίου 1992*, δημοσ. στὴν Ὑπέρεια 2, 1994, σσ. 543-553

ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ 1935α > ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ, Μ. Δ., «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς πολιτικός», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 124-139

ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ 1935β > _____, «Προσφώνησις κατὰ τὴν στέψιν τῆς ἐν Χίῳ προτομῆς τοῦ Κοραῆ», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σ. 140

ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ 1935γ > _____, «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ἡ Χίος», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 141-152

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ 1967 > ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Κ. Ι., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀρχαιογνωσίαν καὶ τὴν Κλασσικὴν Φιλολογίαν*, στὴ Σειρὰ δευτέρα: Μελέται καὶ Ἔρευναι/15, Ἀθήνα: Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία/Κέντρον Ἀνθρωπιστικῶν Κλασσικῶν Σπουδῶν, 1967

ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1959 > ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, Λ. [εἰσαγ., σημ. καὶ ἐπιμ.], *Ἀδαμαντίου Κοραῆ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην (Ἐπιλογή)*, σειρά: Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων/Περίοδος δευτέρα/4, Ἀθήναις: Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, 1959

ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1983α > _____, «Ἀπάνδισμα ἔργων καὶ ἐπιστολῶν Ἀδαμαντίου Κοραῆ», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραῆς), 82, 30.11.1983, σσ. 12-21

ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1983β > _____, «Ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῆ στὸν Πρωτοψάλτην», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 119-135

ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1984 > _____, «Ἡ Διακήρυξις τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ ὁ Κοραῆς», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμηρῆιον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 223-258

►Βλ. ἐπίσης VRANOUSIS, L.

ΓΕΛΕΩΝ 1976 > ΓΕΛΕΩΝ, Μ. Ι., *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα*, ἐκδ. φροντίδα Ἄ. Ἀγγελῆλου - Φ. Ἡλιού, σειρά: Νεοελληνικὰ Μελετήματα/1, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1976 [ἀνατ. 1999]

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903 > ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ, Ι., *Κρίσεις καὶ σκέψεις περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ αἰοιδίμου Κοραῆ. Μελέτημα Ἰωάννου Γενναδίου (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέας Ἡμέρας»)*, Ἐν Τεργέστη: Ἐκδότης τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Αὐστριακοῦ Λόυδ, 1903

ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ 1984 > ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ, Ν., «Τὰ λεξικογραφικὰ τοῦ Κοραῆ. Ἀνάλυση περιγραφικῆ τῆς "γλωσσογραφίας" του», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραῆ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψιν καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 59-69

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Α. 1976 > ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Α., *Ὁ Ἀγγλικὸς Ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήναις: ἐκδ. Παπαζήση, 1976

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Χ. 1992 > ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Χ., *Ὁρδοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα: Δόμος, 1992

ΓΚΙΝΗΣ 1948 > ΓΚΙΝΗΣ, Δ. Σ., *Τὰ ἀνώνυμα ἔργα τοῦ Κοραῆ. Βιβλιογραφικὸ δοκίμιον*, Ἀθήνα 1948

ΓΚΙΝΗΣ 1952 > _____, «Η έρωτική ζωή του Κοραΐ», *Ελληνική Δημιουργία* 10, 1952, σσ. 115-117

ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ 1998 > ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ, Ε., *Προβλήματα ελληνικής συνέχειας*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ. & Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 1998

ΓΟΝΗΣ 1998 > ΓΟΝΗΣ, Δ. Β., «Η νεοελληνική μετάφραση της Κατηχίσεως του Μόσχας Πλάτωνος και ο Κωνσταντίνος Οικονόμος», στον συλλογικό τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κωνσταντίνος Οικονόμος ο έξ Οικονόμων»* (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σσ. 103-164

ΓΟΥΔΑΣ 1870 > ΓΟΥΔΑΣ, Α. Ν., *Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν. Τόμ. Β': Παιδεία*, Ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1870

ΓΡΑΜΜΑΤΑΣ 1983 > ΓΡΑΜΜΑΤΑΣ, Θ., «Κοραΐς και Φαναριῶτες. Ἰδεολογικές διαστάσεις μιᾶς διαμάχης», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραΐς), 82, 30.11.1983, σσ. 41-44

ΓΡΑΜΜΑΤΑΣ 1984 > _____, «Γλωσσική και ιδεολογική ἀντιπαράθεση κοραϊσμοῦ και φαναριωτισμοῦ μέσα ἀπὸ τὰ Κοραϊστικά τοῦ Ἰακωβάκη Ρίζου Νερουλοῦ», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος»* (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Αθήναι: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 131-146

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002 > ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, Σ. Θ., *Ἡ ὀρθόδοξη σκέψη στον Ἀδαμάντιο Κοραΐ*, Αθήναι: Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων / ἀριθ. σειράς: 83, 2002

ΔΑΝΕΖΗΣ 2002 > ΔΑΝΕΖΗΣ, Γ., «Παράλληλη ἢ συνδυετική ἐκδόση;», στον τόμο ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Π. & ΠΙΕΡΗΣ, Μ. [ἐκδ. ἐπιμ.], «Τ' ἀδόνιν κείνον πὸ γλυκὰ θλιβᾶται» Ἐκδοτικά και ἐρμηνευτικά ζητήματα τῆς δημόδους ἑλληνικῆς λογοτεχνίας στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στὴν ἀναγέννηση (1400-1600). *Πρακτικά τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi* (Νοέμβριος 1997, Λευκωσία), σειρά: Συμβολές στις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου/Φιλολογία, Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, 2002, σσ. 249-251

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1958 > ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Β., *Κοραΐς και Καποδίστριας. Οἱ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου λίβελλοι*, Αθήναι 1958

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1960-61 > _____, «Κοραΐς και Ρήγας», *ΕΕΦΣΠΑ* 11, 1960-61, σσ. 361-390

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1963-64 > _____, «Τὰ ἔργα τοῦ Κοραΐ (ἐπὶ τῆ εὐκαιρία δύο ἐκδόσεων) [: βιβλιοκρισία]», *Ἀθηνᾶ* 67, 1963-1964, σσ. 401-415

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1965 > _____, «Αἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Κοραΐ [: βιβλιοκρισία]», *Ἀθηνᾶ* 68, 1965, σσ. 359-380

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1966α > _____, «Βέβαια και πιθανὰ ἐπιγράμματα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Παρνασσός* 8, 1966, σσ. 5-16

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1966β > _____, «Περὶ ἐν Ἀνακρεόντειον ἐπίγραμμα προβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Κοραΐ», *Παρνασσός* 8, 1966, σσ. 648-649

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1966γ > _____, *Κοραΐς και Κοδρικᾶς. Ἡ μεγάλη φιλολογική διαμάχη τῶν Ἑλλήνων 1815-1821* (Ἐν Παραρτήματι: Τὰ κείμενα τῆς διαμάχης), Αθήναι 1966

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Α. Π. 1979 > _____, *Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς και ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων*, Ἐκδοσις νέα μετὰ συμπληρώσεων, Αθήναι: Ἐκδ. Εὐτ. Γ. Βαγιονάκη, 1979

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Γ. Δ. 1983 > ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Γ. Δ., «Τὸ πολιτικὸ σύστημα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν πρότυπο γιὰ τὸ ὀριστικὸ πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Γνώμες και συστάσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Νέα Ἔστια* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 136-151

ΔΗΜΑΚΗΣ 1984 > ΔΗΜΑΚΗΣ, Π. Δ., «Ο Κοραΐς και ἡ ἔμμεση συμβολή του στὶς σπουδὲς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ δικαίου», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α΄*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 259-268

ΔΗΜΑΡΑΣ 1933 > ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. Θ., «Ἡ κίνησις τῶν ιδεῶν», *Νέα Ἐστία* 13, 1933, σσ. 416-417

ΔΗΜΑΡΑΣ 1952 > _____ [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἐκλογή ἐπιστολῶν Ἀδαμαντίου Κοραΐ*, Ἀθήναι: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἐν Χίῳ, 1952

ΔΗΜΑΡΑΣ 1957 > _____, «Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὰ 1800», *Ἑλληνικά* 15, 1957, σσ. 141-171

ΔΗΜΑΡΑΣ 1962 > _____, *Φροντίσματα. Πρῶτο μέρος. Ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση στὸν Διαφωτισμό*, Ἀθήνα: Πορεία, 1962

ΔΗΜΑΡΑΣ 1965α > _____ [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν*, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἐν Χίῳ, 1965

ΔΗΜΑΡΑΣ 1965β > _____, «Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κοραΐ», στὸν τόμο Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν*, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 13-21

ΔΗΜΑΡΑΣ χ.χ. > _____ [ἐπιμ.], *Ὁ Κοραΐς και ἡ ἐποχὴ του*, σειρά: Βασικὴ Βιβλιοθήκη/9, Ἀθήνα: ε. & Μ. Ζαχαροπούλου ΕΠΕ, χ.χ.

ΔΗΜΑΡΑΣ 1984α > _____, «Ὁ Κοραΐς και ἡ γλῶσσα. Ἡ θεωρία», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 και 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη και τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 9-28

ΔΗΜΑΡΑΣ 1984β > _____, «Ὁ Κοραΐς και ἡ γλῶσσα: ἡ πράξις», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α΄*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 91-95

ΔΗΜΑΡΑΣ 1993 > _____, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, 6^η ἔκδοση, σειρά: Νεοελληνικὰ Μελετήματα/2, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1993

ΔΗΜΑΡΑΣ 1994 > _____, *Νεοελληνικὸς Ρωμαντισμός*, σειρά: Νεοελληνικὰ Μελετήματα/7, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1994

ΔΗΜΑΡΑΣ 1996 > _____, *Ἱστορικὰ Φροντίσματα Β' Ἀδαμάντιος Κοραΐς*, ἐκδ. φροντ. Π. Πολέμη, Ἀθήνα: Πορεία, 1996

ΔΗΜΑΡΑΣ 1998 > _____, «Λεξικογραφία και ἰδεολογία», προλεγόμενα στὸν τόμο ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, Σ. Α., *Συναγωγὴ Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεῖσῶν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καδ' ἡμᾶς χρόνων*, σειρά: Νεοελληνικὰ Μελετήματα/4, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1998 [ἀνατύπ. τῆς ἀρχικῆς ἔκδ. (Τόμος πρῶτος) Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1900], σσ. vii-lxiii
▶Βλ. ἐπίσης DIMARAS, Κ. ΤΗ.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Π. 1998 > ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Π., «Ἡ Βιβλιοθήκη Χίου "Κοραΐς". Κληρονόμος τῆς προσωπικῆς του συλλογῆς, τῶν χειρογράφων και τῶν συγγραμμάτων του», στὸ ἔνδετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες («Ἀδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»)*, ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σ. 31

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. Φ. 2001 > ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. Φ., *Ὁ H.-G. Gadamer και τὸ ἐρμηνευτικὸ φαινόμενο. κριτικὸς διαφωτισμὸς ἢ ἐρμηνευτικὴ ἱστορικότης*, Ἀθήναι 2001

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Φ. 1996 > ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Φ., *Βυζάντιο και νεοελληνικὴ διανόηση στὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος*, Ἀθήνα: Καστανιώτης, 1996

Διήμερο Κοραΐ 1984 > Διήμερο Κοραΐ 29 και 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη και τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984

ΔΡΟΥΛΙΑ 1963 > ΔΡΟΥΛΙΑ, Λ., «Μια βιβλιογραφική διευκρίνιση. Ὁ "Πρόδρομος τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης" τοῦ Κοραῆ», Ὁ Ἐραμιστής 1, 1963, σσ. 47-50

ΔΡΟΥΛΙΑ 1978 > _____, «Τὸ "Πανόραμα τῆς Ἀθήνας" καὶ ὁ Κοραῆς», *Χιακὰ Χρονικά* 10, 1978, σσ. 29-35

ΔΡΟΥΛΙΑ 1984 > _____, «Τὰ πολιτικά φυλλάδια τοῦ Κοραῆ», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραῆ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 216-236

ΔΡΟΥΛΙΑ 1987 > _____, «Λογισὺνη καὶ βιβλιοφιλία. Ὁ Δημήτριος Μόστρας καὶ ἡ βιβλιοθήκη του», στὸν τόμο *Τετράδια ἔργασίας 9 Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης (17^{ος} -19^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1987, σσ. 225-306

ΔΡΟΥΛΙΑ 1998 > _____, «Τὰ πολιτικά φυλλάδια τοῦ Κοραῆ. Ἀπὸ τὴν "Ἀδελφικὴ διδασκαλία" ἕως τὸ "Τί συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα"», στὸ ἐνθετο *Ἑπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραῆς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 6-9

►Βλ. ἐπίσης DROULIA, L.

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1952 > ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, Π. Κ., «Τρία ἑλληνικὰ δημῶδη ἄσματα μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ σχολίων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Καὶ ἓνα μετάφρασμα τῆς παραβολῆς τοῦ ἀσώτου υἱοῦ εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Ἑλλήνων τῆς Κορσικῆς (Ἐκ τῶν ἀνεκδότων γαλλικῶν κωδίκων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων)», *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 12, 1952, *Παγκάρπεια, Mélanges Henri Grégoire*, σσ. 133-150

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1959 [1970] > _____, «Κοραϊκά», *Ἑλληνικά* 16, 1959, σσ. 115-118 [ἀναδημ. στὸν τόμο *Τοῦ ἰδίου, Χρηστομάνος - Βικέλας - Παπαδιαμάντης. Ἐπιστολαὶ Μαξίμου Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων (1549-1602)*, Ἀθήνα: Ἐκδ. Β. Α. Παπαζήσης, 1970, σσ. 175-178]

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967 > _____, *Πηγαὶ καὶ ἔρευναὶ περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ 1453. Τόμος δεύτερος: Κοραῆς - Κούμας - Κάλβος, Ἄν. Γαζής, Οὐγος Φώσκολος, Ἄν. Δάνδολος, Β. Κόπιταρ. Ἑλληνικὸς τύπος καὶ τυπογραφία τῆς Βιέννης 1790-1821. Ἐρευναὶ εἰς εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα καὶ εἰς χειρογράφους συλλογὰς*, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1967

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985 > _____, «Ἐρευνες γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ στὰ εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα καὶ τὶς συλλογὰς χειρογράφων: 1955-1980. Ἡ πολυεδρικότητα μιᾶς εὐρωπαϊκῆς φυσιογνωμίας», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β' Ἀνάπτυο*, Ἀθήνα: Ὁμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 313-330

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1998 > _____, «Ἐπιστροφὴ στὴν Εὐρώπη διὰ τοῦ Κοραῆ. Ὁ "ἔξευρωπαϊσμός" μέσα ἀπὸ τὸν "ἔξελληνισμός"», ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 26 Ἀπριλίου 1998, σ. 41

ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1999 > _____, «Ἀνακάλυψη τοῦ καθηγητῆ Πολυχρόνη Ἐνεπεκιδῆ στὴν προσωπικὴ συλλογὴ τοῦ Γκαϊτε. Ἀνεκδοτοὶ ἐπιστολῆς Κοραῆ, Καποδίστρια» [ἀνυπόγραφη ἐνημέρωση], ἐφημ. *Τὰ Νέα*, Σάββατοκυρ. 28-29 Αὐγούστου 1999, σ. 16/44

►Βλ. ἐπίσης ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, Ρ. Κ.

Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση Κ. Θ. Δημαρᾶ 1994 > *Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1994

Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Εὐρώπη καὶ Νέος Ἑλληνισμός» 2001 > *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Εὐρώπη καὶ Νέος Ἑλληνισμός» (9-10 Νοεμβρίου 2001)*, Ἀθήνα: Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας (Ἰδρυτής: Σχολὴ Μωραΐτη), 2001

Εκατονταετηρίς Αδ. Κοραή 1935 > ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΟΡΑΗ [συλλ. ἔργο], *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἔστια», 1935

ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ 2002 > ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ, Σ., «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος», *Χιόνη* 119, Ἰανουάριος 2002 (Ἀφιέρωμα: «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ Χίος»), σσ. 27-34

ΗΛΙΟΥ 1965 > ΗΛΙΟΥ, Φ. Η., «Ἀνέκδοτα καὶ ξεχασμένα γράμματα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ», στὸν συλλογικὸ τόμο ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. Θ. [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 53-139

ΗΛΙΟΥ 1976 > _____, «Ἀπὸ τὴν παράδοση στὸ Διαφωτισμό: ἡ μαρτυρία ἐνὸς παραγιοῦ», στὸ βιβλίον Σ. ΠΕΤΡΟΥ, *Γράμματα ἀπὸ τὸ Ἄμστερνταμ*, ἐπιμ. Φ. Ἡλιοῦ, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΣΠ 32, Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἐρμῆς ΕΠΕ, 1976, σσ. ε'-οβ'

ΗΛΙΟΥ 1978 > _____, «Στὴν τροχιά τῶν ἰδεολόγων. Κοραῆς - Daupou - Φουρναράκης», *Χιακὰ Χρονικά* 10, 1978, σσ. 36-68

ΗΛΙΟΥ 1989 > _____, *Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα*, Ἀθήνα: Ὁ πολίτης, 1989 [ἐπέξεργ. μορφή τῆς ἀνακοίνωσής του «Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραῆ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 143-207]

ΗΜΕΛΛΟΣ 1992 > ΗΜΕΛΛΟΣ, Σ. Δ., *Λαογραφικά*, τόμ. Β' (*Ποικίλα*), Ἀθήνα 1992

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889-1890 > ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, Δ., *Ἀδαμάντιος Κοραῆς*, τόμ. 1-3, Ἐν Τεργέστη: Ἀναλώμασι τοῦ Οἰκονομείου Κληροδοτήματος, 1889-1890 [ἀνατ. Ἀθήνα: Περγαμηνή (Κ. Χ. Σπανός), 1977]

ΙΑΚΩΒ 1995 > ΙΑΚΩΒ, Δ. Ι., «Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς καὶ ὁ Ἑλληνισμός», *Φιλολόγος* 81, Φθινὸπ. 1995, σσ. 163-172

ΙΑΚΩΒ 2001 > _____, «Ἡ φιλολογία στὴ νεότερη Ἑλλάδα», στὸν τόμο ΡΕΓΚΑΚΟΣ, Α. [ἐπιμ.], *Νεκρὰ γράμματα; Οἱ κλασικὲς σπουδὲς στὸν 21ο αἰῶνα*, σειρά: Ἀναγνώσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Ἀθήνα: Πατάκης, 2001, σσ. 127-134

Ἰνστ. ΓΚΑΙΤΕ 1991 > Ἰνστ. ΓΚΑΙΤΕ Ἀθηνῶν, *Ὁ Φρίντριχ Τιρς καὶ ἡ γένεση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, Ἀθήνα: Ἰνστιτοῦτο Γκαϊτε, 1991

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1933 > ΚΑΒΒΑΛΑΣ, Σ. Δ., *Ἡ ἐν Χίῳ Βιβλιοθήκη Κοραῆ (Ἱστορία, Κατάλογος χειρογράφων)*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπ. Κ. Λ. Κυριακούλη, 1933

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1948 > _____, «Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ», *Ἀθηνᾶ* 52, 1948, σσ. 254-270

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1960 > _____, «Διορθωτικὰ Ἀδαμαντίου Κοραῆ εἰς τὴν Λέξεων Συναγωγὴ τοῦ Φωτίου», στὸν τόμο *Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου*, Ἀθήναι 1960, σσ. 285-298

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1965 > _____, «Ἀφιερώσεις πρὸς Κοραῆν», στὸν τόμο *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Ἀθήνα 1965, σσ. 209-227

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1969 > _____, «Νέα χειρόγραφα τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Χίου», *Χιακὴ Ἐπιθεώρησις* 7, 1969, σσ. 205-207

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1970 > _____, «Τὰ ἰατρικὰ βιβλία τοῦ Κοραῆ μὲ αὐτογράφους σημειώσεις αὐτοῦ», *Ἀκαδημαϊκὴ Ἱατρικὴ* 34, 1970, σσ. 13-40

ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1980-81 > _____, «Ἡ Βολισσία ἐκδόσις τῆς Ἰλιάδος ὑπὸ Ἀδαμαντίου Κοραῆ», *Πλάτων* 32-33, 1980-1981, σσ. 178-195

ΚΑΚΡΙΔΗΣ & ΚΑΒΒΑΛΑΣ 1925 > ΚΑΚΡΙΔΗΣ, Ι. Θ. & ΚΑΒΒΑΛΑΣ, Σ., «†Ἀδαμαντίου Κοραῆ παρατηρήσεις καὶ διορθωτικὰ εἰς Ἀριστοφάνους κωμῳδίας καὶ τὰ παλαιὰ σχόλια αὐτῶν»,

Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν [= ΕΕΦΣΠΑ] 1925, σσ. 146-155

ΚΑΛΑΜΠΟΚΗΣ 1977 > ΚΑΛΑΜΠΟΚΗΣ, Α., «Εὐρετήριο καταλόγου χειρογράφων Βιβλιοθήκης Κοραῆ (Χίος)», *Χιακὰ Χρονικά* 9, 1977, σσ. 59-90

ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933 [1935] > ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ, Ι., «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Κάρολος Βενέδικτος Hase», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, [παράρτημα:] Λόγοι, σσ. (49)-(69) = «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Κάρολος Βενέδικτος Hase», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφώνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἑστία», 1935, σσ. 62-82*

ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58 > _____, «Ἡ ἀναβίωσις τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς Ἀπελευθερώσεως καὶ ἐντεύθεν», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* [= ΕΕΦΣΠΑ] 1957-58, σσ. 325-450

ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ 1994-95 > ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ, Η., «Die kritische Arbeit des Humanisten Franciscus Portus am Text des Aischylos», *Wiener Studien* N. F. 107-108, 1994-95, σσ. 639-646

ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2001 > ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ, Ν. Α. Ε., «Οἱ κριτικὲς ἐπιστάσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ στὸν Ἀριστοφάνη καὶ στὰ ἀρχαῖα ἀριστοφάνεια σχόλια (Τὰ χειρόγραφα Χίου ἀριθ. 404 καὶ 490)» στὸν τόμο ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Α. Ν. [ἐπιμ. ἐκδ.], *Πρακτικά ΙΑ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques (F.I.E.C.) Καβάλα 24-30 Αὐγούστου 1999 Τόμος Α' Εἰς μνήμην Νικολάου Α. Λιβαδάρα, Ἀθήναι 2001, σσ. 444-467*

ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2002 > _____, *Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη*, Ἀθήνα: Ἐταιρεία Παπαδιαμαντικῶν Σπουδῶν & ἐκδ. Δόμος, 2002

ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2003 > _____, «Ἡ Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας ὡς πρόταση ἐπιμορφωτικοῦ ἔργου γιὰ τοὺς φιλόλογους, ἦτοι De licio eruditionis classicae restituendae», *Φιλολογική* 83, Ἀπρ.-Μαῖ.-Ἰούν. 2003, σσ. 21-27

ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2004 > _____, «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης: ἀγωνοθετικὸς σχεδιασμός», *Ὀμπρέλα* 64, Μάρτιος-Μάιος 2004, σσ. 11-15

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ 1891-92, 1892-93 > ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Δ. Γ., «Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Κοραῆ», *Παρνασσός* 14, 1891-92, σσ. 638-647, 649-662, 714-723 - 15, 1892-93, σσ. 241-252

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984 > ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Β. Σ., *Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ἡ Εὐρώπη*, Ἀθήνα: Ἱστορικὲς Ἐκδόσεις Στέφ. Βασιλόπουλος, 1984

ΚΑΡΑΣ 1988 > ΚΑΡΑΣ, Γ. [ἐπιμ.], *Πανελλήνιο Συμπόσιο, Θεόφιλος Καίρης [...], Ἄνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984. Πρακτικά*, ἐκδ. φροντ. Γ. Δαρδανός, Ἀθήνα: Gutenberg, 1988

ΚΑΡΑΤΖΑΣ 1949 > ΚΑΡΑΤΖΑΣ, Σ., *Κοραῆς καὶ Νικολόπουλος*, σειρά: Collection de l'Institut Français d'Athènes, Athènes 1949

ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ 1990 > ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ, Γ., *Νεοελληνικὴ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ φιλοσοφία. Ὅψεις τῶν εὐρωπαϊκῶν ιδεῶν στὴν ἑλληνικὴ σκέψη τέλη 19ου - ἀρχὲς 20ου αἰ.*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1990

ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ 1993 > _____, «Οἱ αὐτοσχέδιοι στοχασμοὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ὡς πλαίσιο διασύνδεσης παιδείας καὶ φιλοσοφίας στὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τοῦ Παιδαγωγικοῦ Τμήματος Δ. Ε. τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων* 6, 1993, σσ. 159-181

ΚΑΡΤΑΝΟΣ 2000 > ΚΑΡΤΑΝΟΣ, Ι., *Παλαιὰ τε καὶ Νέα Διαθήκη*, Φιλολογ. ἐπιμ. Ἑλ. Κακουλίδη-Πάνου, Γλωσσ. ἐπιμ. Ἑλ. Καρατζόλα, Θεσσαλονίκη: Ἐκδοση τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 2000

ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ 1985 > ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ, Α., «Πολιτικὴ θεωρία καὶ πολιτικὴ πράξις. Ἡ ἐνότητα "πολιτεία-σωτηρία" στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ», στὸν τόμο *Πρακτικά*

Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β', Αθήνα: Όμηρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1985, σσ. 81-92

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1981 > ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, Π. Μ., «Κριτική και πολιτική: ή ιδεολογική σημασία τής επίκρισης του έλληνισμού από τον J. L. S. Bartholdy», Δελτίον τής Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρείας τής Ελλάδος 24, 1981, σσ. 377-410

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1983 > _____, «"Αυτόπτης φοβερών πραγμάτων" Η συζήτηση για τή Γαλλική Έπανάσταση και ό Άδαμάντιος Κοραΐς», Νέα Έστία [Αφιέρωμα: «Άδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], έτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 63-74

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 [1996] > _____, *Tradition, Enlightenment and Revolution*, διδ. διατριβή, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978 = *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οί πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, έλλ. μτφρ. Σ. Νικολούδη, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 1996

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1984α > _____, «Οί φάσεις τής πολιτικής σκέψης του Α. Κοραΐ. Πρόταση έρμηνείας», στον συλλογικό τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 και 30 Απριλίου 1983. Προσεγγίσεις στη γλωσσική θεωρία, τή σκέψη και τó έργο του Κοραΐ*, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών, 1984, σσ. 102-112

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1984β > _____, «Jeremy Bentham και Άδαμάντιος Κοραΐς», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Αθήνα: Όμηρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1984, σσ. 285-308

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1985β > _____, «Ο Κοραΐς μελετητής του Bentham. Έρευνα στη Βιβλιοθήκη τής Χίου», *Μνήμων* 10, 1985, σσ. 307-318

ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1990 > _____, *Η Γαλλική Έπανάσταση και ή Νοτιοανατολική Εύρωπη*, Αθήνα: Διάττων, 1990 ▶Βλ. επίσης ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ, Ρ. Μ.

ΚΟΚΚΑΛΙΑΔΗΣ & ΜΟΥΤΑΦΗΣ 1933 [2003] > ΚΟΚΚΑΛΙΑΔΗΣ, Θ. Γ. & ΜΟΥΤΑΦΗΣ, Γ. Π., *Ό Άδαμάντιος Κοραΐς περι πολιτείας και δικαίου*, Χίος: Έκδ. Άλφα Πι - Δικηγορικός Σύλλογος Χίου, 2003 [άναν. τής πρώτης έκδ. του 1933]

ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ 1999 > ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Ξ., «Οί γιατροί των γραμμάτων», στην έφημ. *Η Καθημερινή*, Κυρ. 10 Όκτ. 1999, σ. 58

ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1981 [1993] > ΚΟΝΔΥΛΙΣ, Ρ., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Klett-Cotta-Verlag, 1981 [2^η έκδ. από τις έκδ. dtv, 1986] = ΚΟΝΔΥΛΗΣ, Π., *Ό εύρωπαϊκός Διαφωτισμός*, τόμ. Α' & Β', σειρά: *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 2^η έκδ., Αθήνα: Θεμέλιο, 1993

ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1985 > _____, «Ό Κοραΐς και ή φιλοσοφία του εύρωπαϊκού Διαφωτισμού», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Αθήνα: Όμηρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1985, σσ. 69-80

ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988 > _____, *Ό Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οί φιλοσοφικές ιδέες*, σειρά: *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 2^η έκδ., Αθήνα: Θεμέλιο, 1988 ▶Βλ. επίσης ΚΟΝΔΥΛΙΣ, Ρ.

ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ 1992-95 > ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ, Ε., «Ό Θουκυδίδης κατά τον αιώνα του Έλληνικού Διαφωτισμού», *Επιστημονική Έπετηρίς τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 30, 1992-95, σσ. 207-215

ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ 1995 > _____, «Η συμβολή του Friedrich Thiersch στη διαμόρφωση τής έλληνικής παιδείας», στον τόμο *ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. Γ. [έπιμ.], Νεοελληνική παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά* [Αθήνα 29 Σεπτ.-1 Όκτ. 1993], Αθήνα: Όμιλος Μελέτης του Έλληνικού Διαφωτισμού, 1995, σσ. 145-152 ▶Βλ. επίσης ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ-ΤΣΙΤΣΩΝΗ, Ε.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ 1917 > ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, Π. Μ., «Τιμαί εις Κοραΐν και εύφημοι λόγοι περι αυτού έξ άφορμής του θανάτου του», *Χιακά Χρονικά* 3, 1917, σσ. 126-149

ΚΟΝΤΟΣ 1882 > ΚΟΝΤΟΣ, Κ. Σ., *Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν*, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τῶν καταστημάτων Ἀνδρέου Κορομηλά, 1882

ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ & ΚΟΚΚΙΝΟΣ 1875 > ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ, Α. Α. & ΚΟΚΚΙΝΟΣ, Ε., *Λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ὑπὸ Α. Α. Κοντοσταύλου καὶ Ε. Κοκκίνου*, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Θ. Παπαλεξανδρῆ, 1875

ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ 1987 > ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ, Μ. Ζ., *Τὸ Γ' Μακκαβαίων καὶ ὁ Αἰσχύλος (Αἰσχύλειες μνήμες στὸ λεκτικὸ καὶ στὴ δεματογραφία τοῦ Γ' Μακκαβαίων)*, διδ. διατριβή, Ἡράκλειον Κρήτης: ἐκδ. Βικελαίας Βιβλιοθήκης Δήμου Ἡρακλείου, 1987

ΚΟΡΕΣΙΟΣ 1874 > ΚΟΡΕΣΙΟΣ, Ν. Θ., «Γνώμαι φιλολογικαὶ περὶ ἀνατυπώσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κοραῆ», ἐφημ. Ἐκλεκτικὴ ἔτ. C', ἀριθ. 374, 16 Φεβρουαρίου 1874, σσ. 506-52α

ΚΟΡΕΟΣ 1984 > ΚΟΡΕΟΣ, Δ., «Αἱ γλωσσικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 97-107

ΚΟΥΓΕΑΣ 1933α > ΚΟΥΓΕΑΣ, Σ. Β., «Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ», *Ἑλληνικά* 6, 1933, σσ. 52-53

ΚΟΥΓΕΑΣ 1933β > _____, «Λανθάνουσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Κοραῆ», *Ἑλληνικά* 6, 1933, σ. 54

ΚΟΥΓΕΑΣ 1933γ > _____, «Ὁ Κοραῆς εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀσωπίου», *Ἑλληνικά* 6, 1933, σσ. 55-77

ΚΟΥΓΕΑΣ 1933δ [1935] > _____, «Ὁ Hase καὶ οἱ ἐν Παρισίοις Ἕλληνες», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, [παράρτημα:] *Λόγοι*, σσ. (69)-(70) = «Ὁ Hase καὶ οἱ ἐν Παρισίοις Ἕλληνες», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σ. 83

ΚΟΥΓΕΑΣ 1960 > _____, «Τὸ ταξίδι τοῦ Villoison εἰς τὴν Ἑλλάδα», στὸν τόμο *Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 189-203

ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935] > ΚΟΥΖΗΣ, Α. Π., «Ὁ Κοραῆς ὡς ἰατρός», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, [παράρτημα:] *Λόγοι*, σσ. (71)-(93) = «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς ἰατρός», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 19-56

ΚΟΥΖΗΣ 1947 > _____, «Τὰ ἀνέκδοτα ἔτι ἰατρικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 22, 1947, σσ. 92-109

ΚΟΥΖΗΣ 1949 > _____, *Ἀδαμαντίου Κοραῆ Μετάφρασις εἰς τὴν Γαλλικὴν τῶν «Ἀφορισμῶν τοῦ Ἱπποκράτους», ἐκδιδόμενη κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 279 χειρόγραφον αὐτοῦ τῆς ἐν Χίῳ Βιβλιοθήκης Κοραῆ, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Ἀκαδημαϊκὴ Ἱατρικὴ ἔτ. 13, 2 (114), Φεβρ. 1949, σσ. 80 ἐξ.]* Ἐν Ἀθήναις 1949

ΚΟΥΖΗΣ 1952 > _____, *Γαληνοῦ τῶν εἰς τὸ Περί χυμῶν Ἱπποκράτους ὑπομνημάτων Βιβλία Γ'. Κείμενον κατὰ τὸν κώδικα 5491 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ Σχόλια ὑπὸ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Εἰσήγησις Α. Π. Κούζη*, σειρά: Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν / 16, ἀριθ. 1, Ἐν Ἀθήναις: Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1952

►Βλ. ἐπίσης ΚΟΥΣΙΣ, Α. Ρ.

ΚΟΥΚΚΟΥ 1984 > ΚΟΥΚΚΟΥ, Ε. Ε., «Κοραῆς καὶ Καποδίστριας», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 309-342

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ 1925 > ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Φ., «Τὸ ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν ἀντίτυπον τοῦ Ἑλληνικοῦ Γλωσσαρίου τοῦ Du Cange», *Ἀθηνᾶ* 37, 1925, σσ. 201-209

ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ 1983 > ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ, Κ. Β., «Ο Κοραΐς και ἡ Χίος», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραΐς), 82, 30.11.1983, σσ. 37-40

ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ 1993 > _____, *Ὁ Κοραΐς και ἡ Χίος*, Ἀθήνα: Ἐκδ. Νέστορας, 1993

ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ 1998 > _____, *Στοιχεῖα λαογραφίας στο ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα 1998

ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ 1900 [1998] > ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, Σ. Α., *Συναγωγή Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρᾶ, σειρά: Νεοελληνικὰ Μελετήματα/4, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1998 [ἀνατύπ. τῆς ἀρχικῆς ἔκδ. (Τόμος πρῶτος) Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1900]

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1963 > ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α., «Βιβλιογραφικὰ ἀπὸ τῆ διαμάχη Κοραΐ-Δούκα», *Ὁ Ἐραμιστής* 1, 1963, σσ. 61-62

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1982 > _____, «Στάσεις και συμπεριφορὲς ἀπέναντι στο ἑλληνικὸ ἔντυπο στὸν φθίνοντα ΙΗ' και στὸν ἀρχόμενο ΙΘ' αἰ.», στὸν συλλογικὸ τόμο *Τὸ βιβλίον στις προβιομηχανικὲς κοινωνίες. Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνοῦς Συμποσίου τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ἐθνικὸν Ἴδρυμα Ἐρευνῶν, 1982, σσ. 257-269

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1983 > _____, «Ἐρωτομανθῆς" τῆς "ἐφημεριδογραφίας"», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραΐς), 82, 30.11.1983, σσ. 22-28

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1984 > _____, «Ὁ Κοραΐς και ἡ "Société des observateurs de l'Homme"», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 και 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στη γλωσσικὴ θεωρία, τῆ σκέψη και τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρυματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 113-142

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1985 > _____, «Κοραΐς και Χίος - Τὰ γεγονότα τοῦ 1822», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμῆρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 287-302

ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1998 > _____, «Βιογραφικὰ Κοραΐ. Ἀπὸ τῆ ζωὴ και τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου δασκάλου τοῦ Γένους», στο ἔνθετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια ἀπὸ τῆ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 2-5

ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ 1949 > ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ, Γ. Π., «Τὸ ἀγιοσταφίτικο τῆς Σμύρνης και ἡ οἰκογένεια Κοραΐ», *Ἀθηνᾶ* 53, 1949, σσ. 28-59

ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ 1983 > _____, «Ἀδαμάντιος Κοραΐς 1748-1833 [ἐπίσημ: «Κοραΐ αὐτοβιογραφικά»]», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 2-15

ΚΟΥΤΛΕΜΑΝΗΣ 1993 > ΚΟΥΤΛΕΜΑΝΗΣ, Π. Π., *Εἰσαγωγή στην Κριτικὴ τοῦ Κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1993

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ 2001 > ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Α. Ν. [ἐπιμ. ἔκδ.], *Πρακτικὰ ΙΑ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν Fédération Internationale des Associations d' Études Classiques (F.I.E.C.) Καβάλα 24-30 Αὐγούστου 1999 Τόμος Α' Εἰς μνήμην Νικολάου Α. Λιβαδάρα*, Ἀθήναι 2001

ΚΥΡΚΟΣ 1985 > ΚΥΡΚΟΣ, Β. Α., «Ὁ Κοραΐς και ἡ ὑγιὲς φιλοσοφία», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμῆρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 7-16

ΚΥΡΤΑΤΑΣ 2001 > ΚΥΡΤΑΤΑΣ, Δ., «Οἱ λογαριασμοὶ μας με τοὺς ἀρχαίους», ἐφημ. *Τὸ Βῆμα*, Κυρ. 18.3.2001, σ. Α6468/Νέες Ἐποχές

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΑΚΗ-ΧΑΤΖΟΥ 1983 > ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΑΚΗ-ΧΑΝΤΖΟΥ, Ι., «Ἀπὸ τῆ γαλλικὴ ἐπιστολογραφία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 100-108

ΚΩΣΤΗΣ 1893 > ΚΩΣΤΗΣ, Ν. Κ. Χ., «Βερνάρδος Keun και Κοραΐς», *Παρνασσός* 16, 1893, σσ. 601-612

ΚΩΣΤΗΣ 1900 > _____, «Συμπληρωματικά τινά περί Βερνάρδου Keun και Κοραΐ», *Άρμονία* 1, 1900, σσ. 729-741

ΛΑΔΑΣ 1934 > ΛΑΔΑΣ, Γ. Γ., *Βιβλιογραφικά έρευναί αναφερόμεναι είς τά έργα του Άδαμαντίου Κοραΐ*, Άθήναι: Βιβλιοπωλείον τών Βιβλιοφίλων, 1934

ΛΑΖΑΡΗΣ 2003 > ΛΑΖΑΡΗΣ, Α., «Κοραΐς και Montpellier», [έπιστολή άναγνώστη στην έφημ.] *Η Καθημερινή της Κυριακής* 14 Δεκ. 2003, σ. 9

ΛΑΙΝΑΣ 1997 > ΛΑΪΝΑΣ, Δ. Ν., *Η λογία παράδοση της Χίου [Διάλεξις δοδεΐσα στο "Ομήρειο" Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Χίου, υπό την αιγίδα του "Φιλοτεχνικού όμίλου Χίου" την 26ην Απριλίου 1996]*, Άθήναι [: Art Idea & έκδ. Δ. Γιαλελλή] 1997

ΛΑΜΠΡΟΣ 1911 > ΛΑΜΠΡΟΣ, Σ. Π., «Παρά τόν τάφον του Κοραΐ», *Χιακά Χρονικά* 1, 1911, σσ. 43-49

ΛΑΟΥΡΔΑΣ 1973-1974 > ΛΑΟΥΡΔΑΣ, Β., «Η νεοελληνική πολιτεία κατά τόν Άδαμάντιο Κοραΐ», *Κριτικά Φύλλα* 2, 1973, σσ. 302-306 και 3, 1974, σσ. 359-364

ΛΑΣΚΑΡΙΣ 1933 > ΛΑΣΚΑΡΙΣ, Μ. Θ., «Σέρβος μεταφραστής του Κοραΐ. Ο Βουκάσιν Ράδισιτς», *Ελληνικά* 6, 1933, σσ. 78-80

ΛΙΒΑΔΑΣ 1873α και 1873β > ΛΙΒΑΔΑΣ, Θ., «Άνέκδοτοι έπιστολαί Κοραΐ», έφημ. Κλειώ έτ. ΙΓ', άριθ. 647, 10/22 Νοεμβρίου 1873, σσ. 1α-δ και άριθ. 648, 17/29 Νοεμβρίου 1873, σσ. 1α-γ

ΛΙΒΑΔΑΣ 1874 > _____, «Περί έκδόσεως και άνατυώσεως διαφόρων του Κοραΐ έργων», έφημ. Κλειώ έτ. ΙΓ', άριθ. 658, 26/7 Φεβρουαρίου 1874, σσ. 1α-2γ

ΛΟΥΚΑΤΟΣ 1960 > ΛΟΥΚΑΤΟΣ, Σ. Δ., «Ο Άδαμάντιος Κοραΐς και ή έν Χίω Τυπογραφία», στον τόμο *Είς μνήμην Κ. Ι. Αμάντου*, Άθήναι 1960, σσ. 187-200

ΜΑΚΡΑΚΗΣ & ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ 1967 > ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Α. & ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ, Σ. Δ., *Όμοφύης και όμογενής τριανδρία Βολταΐρος - Κοραΐς - Καΐρης και περί Έλληνισμού και Χριστιανισμού. Άρθρα έκ της έφημερίδος «Λόγος» († 1877-1881), υπό Άποστόλου Μακράκη και Σ. Δ. Φιλαρέτου*, Άθήναι: έκδ. Όρθόδοξος Χριστιανικός Σύλλογος "Ιωάννης ό Βαπτιστής", 1967

ΜΑΚΡΙΑΗΣ 1989 > ΜΑΚΡΙΑΗΣ, Β. Ν., «Η έπιστημονική θεωρία ως άπλή υπόθεση: θρησκευτική πολεμική έναντίον τών έπιστημονικών ιδεών», *Τά Ιστορικά* 11, 1989, σσ. 412-423

ΜΑΚΡΙΑΗΣ 1997 > _____, «Ο φανατισμός κατά τόν Άθανάσιο Πάριο και τόν Άδαμάντιο Κοραΐ», *Ό Έρανιστής* 21, 1997, σσ. 383-391 ▶Βλ. επίσης ΜΑΚΡΙΔΕΣ, V. Ν.

ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989] > ΜΑΜΟΥΚΑΣ, Α., *Άδαμάντιος Κοραΐς Βίος και Έργα*, είσαγ. σημ. Στ. Φασουλάκης [με τίτλο «Ο Άνδρέας Μάμουκας και τó κοραϊκό έργο»], Άθήναι: Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, 1989 [όπου παρατίθενται ό «Πρόλογος» και οι «Σημειώσεις είς τόν πρόλογον» άπό τόν τόμο *Άδαμαντίου Κοραΐ τά μετά θάνατον εύρεθέντα συγγραμμάτια*, [...] έπιμελεία δε Άνδρέου Ζ. ΜΑΜΟΥΚΑ συλλεγέντα τε και έκδιδόμενα, Τόμος Πρώτος περιέχων *Ύλην Γαλλογραικικού Λεξικού και τās έν τῷ Λεξικῷ της Γαλλικής Άκαδημίας ιδιογράφους του Κοραΐ σημειώσεις*, Έν Άθήναις: Έκ του Τυπογραφείου Άδελφών Περρῆ, 1881, σσ. έ-ση]

ΜΑΜΩΝΗ 1985 > ΜΑΜΩΝΗ, Κ., «Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο και ό κοραϊσμός», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Άθήναι: Όμήρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1985, σσ. 185-197

ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ 1984 > ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ, Β. Γ., «Η έκδοση του Ίσοκράτη άπό τόν Άδαμάντιο Κοραΐ», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Άθήναι: Όμήρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1984, σσ. 29-36

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1978 > ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, Μ., «Α. Κοραΐς. Συγγραφέας της Έλληνικής Νομαρχίας», *Χιακά Χρονικά* 10, 1978, σσ. 6-10

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α > _____, *Κείμενα και Μελέτες Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Γραμματείας. Νέες προσεγγίσεις και αναγνώσεις*, Αθήνα: Άφοι Τολίδη, 1990

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β > _____, *Συνέκδημος Φιλολογικός. Διαχρονικές, υπερτοπικές και διεπιστημονικές διαδρομές της Νεοελληνικής Φιλολογίας*, Αθήνα: Άφοι Τολίδη, 1990

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1995 > _____, *Αδαμάντιος Κοραΐς Ο συγγραφέας της «Ελληνικής Νομαρχίας»*. Φιλολογικές πηγές και ιδεολογική υποδομή του Νεότερου Ελληνισμού, Αθήνα: Άφοι Τολίδη, 1995

ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ 1994 > ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ, Π. Δ., «Αδαμάντιος Κοραΐς», στον τόμο Του ίδιου, *Αναφορά στους αρχαίους. Σταθμοί δημιουργικής αρχαιογνωσίας στη νεοελληνική ποίηση και φιλολογική σκέψη*, Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, 1994, σσ. 17-31

ΜΑΤΘΑΙΟΥ 1999 > ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Σ. Α., *Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899). Σχεδιάγραμμα Βιογραφίας*, Αθήνα: Βιβλιοθήκη της έν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας/άριθμ. 190, 1999

ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ 2001 > ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, Γ., «Η τεχνική του κριτικού υπομνήματος», στον τόμο EIDENEIER, H., MOENNIG, U., ΤΟΥΦΕΞΗΣ, Ν. [έκδ. έπιμ.], *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της ύστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVα Άμβούργο 28.-31.1.1999*, σειρά: Συμβολές στις έπιστήμες του άνθρώπου/Φιλολογία, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 245-248

ΜΕΝΑΡΟΣ 1933 [1935] > ΜΕΝΑΡΟΣ, Σ., «Συμπληρωματικά σημειώσεις περι του Hase», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 8, 1933, [παράρτημα:] Λόγοι, σσ. (70)-(71) = «Συμπληρωματικά σημειώσεις περι του Hase», στον τόμο *Η Έκατονταετηρίς του Αδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι έκφωνηθέντες και Πεπραγμένα της Έπιτροπής του Έορτασμού*, Έν Αθήναις: Τυπογραφείον «Έστία», 1935, σσ. 84-85

ΜΕΝΩΝΗ 1983 > ΜΕΝΩΝΗ, Λ., «Ο Αδαμάντιος Κοραΐς και οι Χιακές έπιγραφές», *Χιακά Χρονικά* 15, 1983, σσ. 17-27

ΜΕΝΩΝΗ 1985 > _____, «Ο Αδαμάντιος Κοραΐς και οι Χιακές έπιγραφές: Προσθήκη», *Χιακά Χρονικά* 17, 1985, σσ. 52-56

ΜΕΡΙΚΑΣ 1983 > ΜΕΡΙΚΑΣ, Γ., «Ο Κοραΐς και ή Ίατρική», *Νέα Έστία* [Άφιέρωμα: «Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], έτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 51-56

ΜΕΡΑΙΕ 1933 > ΜΕΡΑΙΕ, Μ. Ο., «Ένα μουσικό χειρόγραφο του Δημητρίου Λώτου, φίλου του Κοραΐ», *Έλληνικά* 6, 1933, σσ. 37-50

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977 > ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, Γ. Δ., *Τò ζήτημα της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής εις την Νεοελληνικήν κατά τον ΙΘ' αϊ. (έπι τη βάσει ίδια των αρχείων της B.F.B.S., C.M.S., L.M.S., του Κ. Τυπάλδου-Ίακωβάτου και του Θ. Φαρμακίδου)*, διδ. διατριβή, Αθήναι 1977

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1978 > _____, «Α. Κοραΐς και Κ. Τυπάλδος (με ανέκδοτα στοιχεία)», *Χιακά Χρονικά* 10, 1978, σσ. 69-84

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1984 > _____, «Ο Άδ. Κοραΐς και ή Όρδοδοξία», *Θεοδρόμος* 1, 1984, σσ. 125-157

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1985 > _____, «Οι έκκλησιαστικές εξέλιξεις στα πλαίσια του νεοελληνικού κράτους και ή θεολογική κριτική για τον Κοραΐ», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Αθήνα: Όμήρειον Πνευματικόν Κέντρον, 1985, σσ. 199-222

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1989α > _____, *Παράδοση και Άλλοτρίωση*, Αθήνα: Δόμος, 1989 [έπεξ. έκδ. της αρχικής του 1986]

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1989β > _____, «Η Γαλλική Έπανάσταση στο λαϊκό κήρυγμα του ΙΘ' αιώνα», άνάπτυπο ανακοίνωσης στο Γ' Συμπόσιο Ίστορίας του Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών του Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών με θέμα «Η Γαλλική Έπανάσταση και ό Νέος

Ἑλληνισμός» (14-17 Ὀκτωβρίου 1987), Ἀθήνα [Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν/ Ἐθνικὸ Ἰνστιτούτο Ἑρευνῶν], 1989 [σσ. 109-139]

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1994 > _____, «Ἡ εἰσαγωγή τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσας στὴν ἑλληνικὴ Ἀνώτατὴ Ἐκπαίδευση», στὸν συλλογικὸ τόμο ΚΑΙΡΟΣ Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Δαμιανὸ Ἀθ. Δόϊκο, ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. 4, 1994, σσ. 231-249

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1998 > _____, «Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐναντι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», στὸν συλλογικὸ τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων» (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθήναι 1998, σσ. 91-102

ΜΟΣΧΟΣ 1984 > ΜΟΣΧΟΣ, Μ., «Δομὴ καὶ ὕφος στὸν "Παπατρέχα"», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 169-185

ΜΟΥΛΑΚΗΣ 1984 > ΜΟΥΛΑΚΗΣ, Α., «Ἡ ἀλληλογραφία Κοραΐ - Jefferson», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 269-284

ΜΟΥΛΛΑΣ 1991 > ΜΟΥΛΛΑΣ, Π., «Ὁ Κοραΐς καὶ ὁ αὐτοσχέδιος κριτικὸς στοχασμὸς του», Μολυβδο-κονδύλο-πελεκητής 3, 1991, σσ. 125-137

ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1920 > ΜΠΑΛΑΝΟΣ, Δ. Σ., Αἱ ὀρθοπεδικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ, Ἐν Ἀθήναις: Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, 1920

ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1935 > _____, «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς περὶ ἐκκλησίας καὶ κλήρου», στὸν τόμο Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑορτασμοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 86-106

ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1948 > _____, «Ἡ φιλοπατρία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», Ἐκλογή 4, 1948, σσ. 474-479

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 1994 > ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ., «Ἀδαμάντιος Κοραΐς ὁ μέγας στοχαστής τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας», στὴ συναγωγή μελετῶν τοῦ ἰδίου, Ἑλληνικὴ γλώσσα. Παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον, τόμ. Β', Ἀθήνα 1994, σσ. 41-53 καὶ 437-438 [πρωτοδημ. ἐν μέρει στὴν ἐφημ. Τὸ Βῆμα 24.3.1991]

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 1998 > _____, Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας, Ἀθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 2000 > _____, «Τὸ πολιτιστικὸ ἔλλειμμα τῆς πολιτικῆς», στὸ ἔνδετο «Νέες Ἐποχές» τῆς ἐφημ. Τὸ Βῆμα, Κυρ. 3 Σεπτ. 2000, σσ. 66-7

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ & ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ 1988 > ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. & ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ν. [ὄργαν. ἐπιτρ. ἀφιερ.], Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθήνα, 1988

ΜΠΕΛΙΑ 1984 > ΜΠΕΛΙΑ, Ε. Δ., «Ἀπόψεις τοῦ Κοραΐ διὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδύσεως», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 147-168

ΜΠΟΝΗΣ 1985 > ΜΠΟΝΗΣ, Κ. Γ., «Αἱ περὶ ὀρθοπεδικῆς καὶ ἐκκλησίας ἰδέαι τοῦ Κοραΐ καὶ ἡ ἐποχὴ μας», στὸν τόμο Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 143-155

ΜΠΟΝΤΙΛΑ 2002 > ΜΠΟΝΤΙΛΑ, Μ., «Ἡ "μέση ὁδὸς" καὶ ἡ ἐπικαιρότητα τῶν γλωσσικῶν ἀπόψεων τοῦ Κοραΐ», Χιόνι 119, Ἰανουάριος 2002 (Ἀφιέρωμα: «Ὁ Κοραΐς καὶ ἡ Χίος»), σσ. 22-26

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ 1992 > ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, Π. Ι., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. Ν. Π. Μπρατσίωτης, 1992

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ 1994 > ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Ε., «Ὁρδοδοξία, "Ὀρθοπεδικὸς Οὐμανισμὸς", καὶ Διαφωτισμὸς: οἱ ἐπιστῆμες στὸν ἑλληνισμὸ τοῦ 18ου αἰώνα», Νεῦσις 1, 1994, σσ. 99-120

- ΝΙΚΟΛΑΟΥ 1984 > ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Ν., «Η ιπποκρατική φιλολογία και ὁ Κοραΐς», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραΐ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ*, Ἀθήνα: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 85-101
- ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ 1981-82 > ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Α. Π., «Διαμαντῆ τοῦ Ρυσίου λόγος ἐπιδαλάμιος», *Ἐπετηρὶς Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν* 2, 1981-1982, σσ. 73-82
- ΝΟΒΑΡΟΣ 1932 > ΝΟΒΑΡΟΣ, Γ. Μ., «Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Τζέφφερσον πρὸς τὸν Κοραΐν», *Ἐλληνισμός* 23, Ἰαν.-Φεβρ. 1932, σσ. 102-115
- ΝΟΤΑΡΗΣ 1976 > ΝΟΤΑΡΗΣ, Ι. Σ., *Ὁ πατριωτικὸς ἀγὼνας τοῦ Κοραΐ πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821*, σειρά: Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη/38, Θεσσαλονίκη: Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 1976
- ΝΟΥΤΣΟΣ 1982 > ΝΟΥΤΣΟΣ, Π. Χ., *Ἑλληνικὴ Νομαρχία. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν πηγῶν τῆς*, Ἀθήνα-Γιάννινα: ἐκδ. «Δωδώνη», 1982
- ΝΟΥΤΣΟΣ 1984 > _____, «Ἀπὸ τὴ "φυσικὴ" ζωὴ στὴν "πολιτικὴ κοινωνία": θέσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κοραΐ», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 207-213
▶Βλ. ἐπίσης ΝΟΥΤΣΟΣ, Ρ.
- ΕΥΔΗΣ 1983 > ΕΥΔΗΣ, Θ., «Ἀπόψεις καὶ ἀξιολογήσεις τοῦ Κοραΐ», *Νέα Ἔστια* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 81-99
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Κ. 1844-1849 > ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Κ., *Περὶ τῶν Ὁ ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς, Βιβλία Δ'. Συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, Τόμ. Α'-Δ', Ἀθήνησιν: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Π. Β. Μελαχουρῆ καὶ Φ. Καραμπίνη, 1844-1849
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Χ. Π. 1906 > ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Χ. Π., *Ὁ Κοραΐς ὡς ἐθνικὸς παιδαγωγός*, ἀριθμ. σειρᾶς: 83, Ἐν Ἀθήναις: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, 1906
▶Βλ. ἐπίσης ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, C. P.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ 1983 > ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ, Ε. Θ., «Ἡ θρησκευτικὴ ἀποστολὴ τοῦ Κοραΐ καὶ οἱ ιδέες του γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς Ἐκκλησίας», *Νέα Ἔστια* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 162-171
- ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930 > ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ, Ε. Γ., «Κοραΐς, Ἀδαμάντιος (1748-1833)», στὸ ἔργο *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια «Πυρσός»*, τόμ. ΙΔ', Ἀθήναι 1930, σσ. 859-866
- ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α > _____, «Βίος Ἀδαμαντίου Κοραΐ (Αὐτοβιογραφία)», στὸν τόμο *Ἀδαμαντίου Κοραΐ Χρυσᾶ Ἐπη*, εἰσαγ.-ἐπιμ. Ἐμμ. Γ. Παντελάκης, Ἐν Ἀθήναις: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1934, σσ. 26-50
- ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934β > _____, «Συγγράμματα τοῦ Κοραΐ», στὸν τόμο *Ἀδαμαντίου Κοραΐ Χρυσᾶ Ἐπη*, εἰσαγ.-ἐπιμ. Ἐμμ. Γ. Παντελάκης, Ἐν Ἀθήναις: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1934, σσ. 51-54
- ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΣ 1986 > ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΣ, Δ. Ν., «Γύρω ἀπὸ τὶς σχέσεις τοῦ J. B. Gail μὲ ἑλληγες λογίους τοῦ Παρισίου», *Παρουσία* 4, 1986, σσ. 38-53
- ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ 2000 > ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ, Θ. Δ., «Φρειδερίκος Νίτσε. Ἡ θητεία του στὴν κλασικὴ φιλολογία», ἐφημ. *Τὸ Βῆμα* Κυρ. 19 Νοε. 2000, σ. Β20 (30)
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Π. Ν. 1893 > ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Π. Ν., «Ὁ Αὔγουστος Nauck καὶ ἡ κριτικὴ τῶν ἑλληνικῶν χειμένων», *Ἀθηνᾶ* 5, 1893, σσ. 147-170
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Σ. 1978 > ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Σ., «Ἐνα ἀκόμη ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Κοραΐ», *Χιακὰ Χρονικά* 10, 1978, σσ. 22-28
- ΠΑΠΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. Ι. 1978 > ΠΑΠΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. Ι., «Ἀντώνιος Κοραΐς. Ἐνας πρόδρομος τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Χιακὰ Χρονικά* 10, 1978, σσ. 89-98

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. Ι. 1984 > _____, «Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κοραΐ στοῦ Παρίσι γιὰ ἐξασφάλιση εἰσοδημάτων ἐπιβίωσης (Ἀνέκδοτη Ἀλληλογραφία)», στὸν τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 349-388*

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. 1995 > ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Κ., «Ὁ Κοραΐς ὡς βυζαντινολόγος», *Σύναξη 54* [Ἀφιέρωμα: «Ἑλληνικὸς Διαφωτισμὸς»], Ἀπρ.-Ἰούν. 1995, σσ. 47-51

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ 2002 > ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Β., «Ὁ Ἀρχαιοελληνικὸς κόσμος καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀρχαιοελληνικῶν σπουδῶν στοῦ νεοανθρωπισμοῦ: Ἀπὸ τὸν Herder στοῦ Humboldt καὶ στοῦ Wolf», *Χιόνη 119*, Ἰανουάριος 2002 (Ἀφιέρωμα: «Ὁ Κοραΐς καὶ ἡ Χίος»), σσ. 13-16

ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ 1981 > ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, Α. Γ., *Τὰ ἑλληνικὰ παλαιότυπα τοῦ Διονυσίου Θερεϊανοῦ στὴ Bibliotheca Civica τῆς Τεργέστης (1744-1863)*, σειρά: Studi Bizantini e Neogreci/Quaderni 18, Università di Padova, 1981

ΠΑΠΑΦΡΑΓΚΟΣ 1935 > ΠΑΠΑΦΡΑΓΚΟΣ, Σ., «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς περὶ δικαίου καὶ δικαιοσύνης», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφώνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 107-123*

ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867 > ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ, Μ. Κ., *Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 Μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') Ἐκατονταετηρίδος (Ἀναγνωσθὲν ἐν τῷ ἐν Κ/Πόλει ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1866)*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Α. Κορομηλά, 1867 [ἀνατ. Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο Διονυσίου Νότη Καραβία, 1992]

ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1885 > _____, *Ἱστορία τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης ἐκ τῶν πηγῶν συνταχθεῖσα ὑπὸ Μ. Παρανίκα [...]*, Ἐν Ἀθήναις: Τύποις «Ἀληθείας», 1885

ΠΑΣΠΑΤΗΣ 1888 > ΠΑΣΠΑΤΗΣ, Α. Γ., *Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον ἦτοι Ἡ ἐν Χίῳ λαλουμένη γλῶσσα μετὰ τινῶν ἐπιγραφῶν ἀρχαίων τε καὶ νέων καὶ τοῦ χάρτου τῆς νήσου*, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν Ἀδελφῶν Περρῆ, 1888 [ἀνατ. στὴ σειρά: Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν/241, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο Διονυσίου Νότη Καραβία, 1990]

ΠΑΣΧΑΛΗΣ 1928 > ΠΑΣΧΑΛΗΣ, Δ. Π., *Θεόφιλος Καΐρης*, Ἐν Ἀθήναις: τυπ. «Ἐστία», 1928

ΠΑΣΧΑΛΗΣ 1929 > _____, *Εὐανδία Καΐρη, 1799-1866*, Ἐν Ἀθήναις: τυπ. «Ἐστία», 1929

ΠΑΤΣΙΟΥ 1993 > ΠΑΤΣΙΟΥ, Β., «Μεταφραστικὲς δομὲς καὶ προϋποθέσεις στὰ ὅρια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», *Ὁ Ἐρανιστῆς 19*, 1993, σσ. 210-234

ΠΑΤΣΙΟΥ 1997 > _____, «Ἀπόψεις καὶ παρεμβάσεις τοῦ Κοραΐ στοῦ θέμα τῶν μεταφράσεων», *Ὁ Ἐρανιστῆς 21*, 1997, σσ. 216-224

ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935 > ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ, Ε., «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς ὡς φιλόλογος (Λόγος ρηθεὶς ἐν τῇ Αἰδούσῃ τῶν Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῇ 3 Ἀπριλίου 1933)», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφώνηθέντες καὶ Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἐστία», 1935, σσ. 239-266

ΠΕΡΑΝΘΗΣ 1983 > ΠΕΡΑΝΘΗΣ, Μ., *Ὁ ἄλλος Κοραΐς. Μελέτη*, σειρά: Κριτικὴ - Μελετήματα/13, Ἀθήνα: Ἐκδ. Φιλιππότη, 1983

ΠΕΡΡΑΚΗ 1998 > ΠΕΡΡΑΚΗ, Β., «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Κοραΐ. Ἄγνωστη ἀλληλογραφία ποὺ ἐντοπίσθηκε πρόσφατα στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας», στὸ ἔνδετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σ. 30

ΠΕΤΡΟΥ 1976 > ΠΕΤΡΟΥ, Σ., *Γράμματα ἀπὸ τὸ Ἄμστερνταμ*, ἐπιμ. Φ. Ἡλιοῦ, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΣΠ 32, Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἑρμῆς ΕΠΕ, 1976

ΠΟΛΕΜΗΣ 1994-1999 > ΠΟΛΕΜΗΣ [ἐκδ.], Δ. Ι., *Ἀλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη, Μέρος Α': Ἐπιστολαὶ Θεοφίλου Καΐρη*, Τόμος 1 (1814-1839), Ἄνδρος: Καΐρειος Βιβλιοθήκη, 1994 -

Μέρος Β'. *Επιστολαί Ευανθίας Καίρη 1814-1866*, Άνδρος: Καίρειος Βιβλιοθήκη, 1997 – Μέρος Γ'. *Επιστολαί πρὸς Θεόφιλον Καίρη*, Τόμος 1 (1808-1839), Άνδρος: Καίρειος Βιβλιοθήκη, 1998 – Μέρος Δ'. *Επιστολαί πρὸς Ευανθίαν Καίρη 1815-1866*, Άνδρος: Καίρειος Βιβλιοθήκη, 1999

ΠΟΛΙΤΗΣ, Α. 1974 > ΠΟΛΙΤΗΣ, Α., «Κοραΐς καὶ Φοριέλ», *Ὁ Ἐρανιστής* 11, 1974, σσ. 264-295

ΠΟΛΙΤΗΣ, Α. 1987 > _____, «Τέσσερις ἰδιωτικὲς βιβλιοθηκὲς μέσου τύπου (18^{ος} αἰ.)», στὸν τόμο *Τετράδια ἔργασίας 9 Νεοελληνικὲς Βιβλιοθηκὲς (17^{ος} -19^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1987, σσ. 131-224

ΠΟΛΙΤΗΣ, Ν. Γ. 1872 > ΠΟΛΙΤΗΣ, Ν. Γ., *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῶν ἐν Χίῳ Σχολείων*, Μέρος Πρῶτον, Ἀθήνησι: Τύποις Ἀνδρέου Κορομηλά, 1872

ΠΟΤΑΓΑ 1985 > ΠΟΤΑΓΑ, Α. Κ., «Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἑγκώμιον φιλοσοφίας ἢ φιλοσοφία καὶ ἐπιστῆμες», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 47-68

ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ 1983 > ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Κ., «Ὁ Διαμαντῆς Κοραΐς ὅπως τὸν εἶδε ἓνας γιατρός», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 152-161

Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» 1984 > Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α', Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984

Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κωνστ. Οἰκονόμος» 1998 > Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων» (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθήναι 1998

ΡΕΓΚΑΚΟΣ 2001 > ΡΕΓΚΑΚΟΣ, Α. [ἐπιμ.], *Νεκρὰ γράμματα; Οἱ κλασικὲς σπουδὲς στὸν 21ο αἰῶνα*, σειρά: Ἀναγνώσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Ἀθήνα: Πατάκης, 2001

ΡΩΜΑΙΟΣ 1983 > ΡΩΜΑΙΟΣ, Κ., «Ἐνας ἄγνωστος Κοραΐς», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 47-50

ΡΩΜΑΙΟΣ 1985 > _____, «Κοραΐς καὶ "Ἄτακτα". Μέσα ἀπὸ τὸ ἐπτάτομο ἔργο τῶν "Ἄτακτων" προβάλλεται ὁ ἄγνωστός μας Κοραΐς», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 351-360

ΣΑΒΡΑΜΗΣ 1932 > ΣΑΒΡΑΜΗΣ, Ε. Ι., «Ὁ Διαμαντῆς Ρύσιος (Συμβολὴ εἰς τὴν περὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης Ἱστορίαν)», *Θεολογία* 10, 1932, σσ. 262-266

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΗΣ 1983 > ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΪΔΗΣ, Λ., *Κοραΐ Ἐγκώμιον*, Εἰσαγ., σχόλια, εὐρετήριο Σ. Φασουλάκης, 2^η ἔκδ., Ἀθήνα: ἔκδ. Ἑλληνικὴ Κουλτούρα, 1983

ΣΙΩΤΗΣ 1959 > ΣΙΩΤΗΣ, Μ., *Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων καὶ αἱ μεταφράσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν νεοελληνικὴν*, Θεσσαλονίκη 1959 ▶ Βλ. ἐπίσης ΣΙΩΤΗΣ, Μ.

ΣΚΙΑΔΑΣ, Α. Δ. 1983 > ΣΚΙΑΔΑΣ, Α. Δ., «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (Ὁ μέγας φιλόλογος: κριτικός, ἐρευνητής, ἐκδότης, θεωρητικός, τέλειος γνώστης)», *Νέα Ἐστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 16-29

ΣΚΙΑΔΑΣ, Ν. Ε. 1983 > ΣΚΙΑΔΑΣ, Ν. Ε., *Ἀδαμαντίου Κοραΐ Αὐτοσχέδιοι Στοχασμοὶ-Γνώμες γιὰ τὸν Τύπο καὶ τὴν Τυπογραφία καὶ τὸ ὕστατο κείμενό του Περὶ Δημοκρατίας. Συμβολὴ στὸ Ἔτος Κοραΐ*, Ἀθήνα: Gutenberg, 1983

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ 1982 > ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Τ. [ἐπιμ.], *Κατάλογος μικροταινιοθήκης. Φωτογραφῆσεις ἐγγράφων, καταστίχων, χειρογράφων, ἐντύπων καὶ προσωπογραφιῶν 1960-1980*, σειρά: Τετράδια ἔργασίας/1, Ἀθήνα: Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1982

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ 1998 > _____, «Οἱ προσωπογραφίαι τοῦ Κοραΐ. Μιὰ "κλεμμένη" προσωπογραφία καὶ οἱ ποικίλες ἀναπαραστάσεις τῆς μορφῆς του», στὸ ἔνδετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 18-21

ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1964 > ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, Β., *Ιωάννης Πρίγκος (1725;-1789). Η ελληνική παροιμία του Άμστερνταμ. Η σχολή και η βιβλιοθήκη της Ζαγοράς*, Αθήνα: εκδ. Ιστορικής και Λαογραφικής εταιρείας των Θεσσαλών, 1964

ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1965 > _____, «Ανέκδοτα Αντικοραϊκά κείμενα», στὸν συλλογικὸ τόμο ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. Θ. [ἐπιμ.-σχόλια], *Έρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Αθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 259-358

ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ 1973 > ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ, Κ., «Ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Εὐαγόρας τοῦ Ἰσοκράτους», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου, *Μελέται, διαλέξεις, λόγοι, ἄρθρα*, τόμ. Α', Λευκωσία 1973, σσ. 74-77

ΣΤΑΒΕΛΑΣ 2002 > ΣΤΑΒΕΛΑΣ, Α. Ν., *Ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωσις τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς (1650-1821). Παλάσιος, Κοραῆς, Κούμας*, σειρά: Ἐρευναι/4, Αθήνα: Ἴδρυμα Ἐρεύνης καὶ Ἐκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 2002

ΣΤΑΘΗ 1972-72 > ΣΤΑΘΗ, Π., «Ὁ φίλος τοῦ Κοραῆ Δημήτριος Λῶτος καὶ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα του», *Ὁ Έραμιστής* 10, 1972-1973, σσ. 157-186

ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ 1993 > ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Μ., «Ἐπιστολὲς Κοραῆ πρὸς Thiersch», *Ὁ Έραμιστής* 19, 1993, σσ. 193-205

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ 1985 > ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α., «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ἡ ἱατρικὴ παιδεία τῶν Ἑλλήνων», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Αθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 165-183

ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ 1983 > ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, Κ., «Ὁ Κοραῆς ἀφηγητής», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραῆς), 82, 30.11.1983, σσ. 49-51

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1928 [1994] > ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ, Ι., μτφρ. καὶ ἐπιλεγόμενα («Ἐπιλεγόμενα τοῦ μεταφραστοῦ») στὸ ἔργο τοῦ ZIELINSKI, Τ., *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*, [1^η ἔκδ., Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. οἴκος Δ. καὶ Π. Δημητράκου, 1928], πρόλ. καὶ δύο μεταφράσματα – γεν. ἐπιμ. Ι. Ν. Καζάτζης, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1994, σσ. 215-258

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 > _____, *Μελέται καὶ ἄρθρα*, φιλολο. ἐπιμ. Νάσος Δετζώρτζης, Αθήνα: Ἐκδόσεις τοῦ Αἰγαίου, 1956 [ἀνατ. ὡς φωτομνη. ἐπανέκδ. ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας/Ἴδρυμα Σχολῆς Μωραΐτη, Ὀκτ. 1982]

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 2001 > _____, *Μελέτες καὶ ἄρθρα. Τὰ γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, Τόμ. Α' *Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Σωκράτη καὶ τῶν Σωκρατικῶν. Αρχαία ἐπιστολογραφία*, μτφρ.-ἐπιμ. Δ. Ι. Τακῶβ & Α. Ρεγκάκος, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 2001

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 2003 > _____, *Μελέτες καὶ ἄρθρα. Τὰ γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, Τόμ. Β' *Ἐπιστολὴ Σπενσίππου καὶ ἄλλες μελέτες*, μτφρ. Ἡλίας Τσιριγκάκης, ἐπιμ. Δ. Ι. Τακῶβ, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 2003

ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1984 > ΤΑΪΦΑΚΟΣ, Ι. Γ., «Ὁ Κοραῆς καὶ τὰ Λατινικά», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Αθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 69-90

ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1997 > _____, *Πετρώνιος καὶ Κοραῆς. Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ σχόλια στὸ κείμενο τῶν Σατυρικῶν*, Αθήνα 1997

ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1998 > _____, «Οἱ γλωσσικὲς θέσεις τοῦ Ἀδ. Κοραῆ. Ὁ ἀγώνας του γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ καὶ τὴν ἀναμόρφωση τῆς γλώσσας», στὸ ἔνδετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες («Ἀδαμάντιος Κοραῆς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»)*, ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 26-27

Τὰ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν ὀστῶν Κοραῆ 1877 > *Τὰ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν ὀστῶν Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἀπὸ Παρισίων εἰς Ἀθήνας τῆ ὀγδόῃ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1877*, Αθήνησι: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Φιλοκαλίας, 1877

ΤΑΜΠΑΚΗ 1984 > ΤΑΜΠΑΚΗ, Α., «Ἡ ἐποχὴ τοῦ Κοραῆ καὶ τὸ θέατρο», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Αθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 187-206

ΤΕΡΖΗΣ 2002α > ΤΕΡΖΗΣ, Ν. Π., «Ο Άδαμάντιος Κοραΐς ανάμεσα στο Διαφωτισμό και στον Νεοανθρωπισμό», *Χιόνη* 119, Ιανουάριος 2002 (Άφιέρωμα: «Ο Κοραΐς και η Χίος»), σσ. 11-12

ΤΕΡΖΗΣ 2002β > _____, «Ο Άδαμάντιος Κοραΐς εκπρόσωπος του νεοελληνικού Νεοανθρωπισμού», *Χιόνη* 119, Ιανουάριος 2002 (Άφιέρωμα: «Ο Κοραΐς και η Χίος»), σσ. 42-43

ΤΖΕΡΜΙΑΣ 1983 > ΤΖΕΡΜΙΑΣ, Π., «Ο Άδαμάντιος Κοραΐς και ο Johann Heinrich Pestalozzi», *Νέα Έστία* [Άφιέρωμα: «Άδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], έτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 61-62

ΤΟΖΗΣ 1950 > ΤΟΖΗΣ, Γ. Α., «Ο Κοραΐς άφανής συνεργάτης Γαλλικής Έγκυκλοπαιδείας», *Νέα Έστία* 48, 1950, σσ. 1493-1499

ΤΟΛΙΑΣ 1998 > ΤΟΛΙΑΣ, Γ., «Κατά τών μισελλήνων. Η πολεμική του Κοραΐ εναντίον "τών έχθρών του καταφρονημένου γένους ήμῶν"», στο ένδετο *Έπτά Ημέρες* («Άδαμάντιος Κοραΐς. 250 χρόνια από τή γέννησή του»), έφημ. *Η Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 28-29

ΤΡΥΠΑΝΗΣ 1985 > ΤΡΥΠΑΝΗΣ, Κ. Α., «Ο Κοραΐς και τὸ Γυμνάσιον Χίου», στον τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β', Αθήνα: Όμήρειον Πνευματικόν Κέντρον*, 1985, σσ. 251-258

ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ 1983 > ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, Α. Γ., «Η γλωσσική θεωρία του Κοραΐ και η γλώσσα του», *Νέα Έστία* [Άφιέρωμα: «Άδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], έτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 30-46

ΤΩΜΑΛΑΚΗΣ 1976-77 [1983] > ΤΩΜΑΛΑΚΗΣ, Ν. Β., «Κλασικισμός, Διαφωτισμός και Άδαμάντιος Κοραΐς», *Μνημοσύνη* 6, 1976-77, σσ. 94-116 = αναδημ. στον τόμο *Του ίδιου, Νεοελληνικά. Δοκίμια και μελέται. Τόμος Β' Σολωμός - Κάλβος - Κοραΐς - Παπαδιαμάντης και άλλοι*, «Αθηνά» Σειρά διατριβών και μελετημάτων/22, Έν Αθήναις 1983, σσ. 324-345

ΦΑΒΗΣ 1919 > ΦΑΒΗΣ, Β., «Συμβολή εις τὰ του Ήσυχίου», *Αθηνά* 30, 1919, σσ. 3-16

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978α > ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Σ. Ν., «Ένα αντίτυπο τής Έλληνικής Νομαρχίας στη Βιβλιοθήκη Κοραΐ (Χίος)», *Χιακά Χρονικά* 10, 1978, σσ. 4-5

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978β > _____, «Έπιστολές Άδ. Κοραΐ προς Θεόφιλο και Εὐανδρία Καΐρη», *Χιακά Χρονικά* 10, 1978, σσ. 11-21

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978γ > _____, «Σύμμεικτα Κοραϊκά», *Χιακά Χρονικά* 10, 1978, σσ. 85-88

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1981 > _____, «Συμβολές στην ιστορία τής Βιβλιοθήκης Κοραΐ», *Χιακά Χρονικά* 13, 1981, σσ. 76-80

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983α [1983β] > _____, «Μνήμη Κοραΐ: 1836. Εισαγωγή και σχόλια στο Κοραΐ έγκώμιο του Σακελλαρίδη», *Τετράμηνα* 23-24, 1983, σσ. 1597-1602 = ανατ. με εύρετήριο, στο τευχίδιο ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ, Λ., *Κοραΐ Έγκώμιον*, 2^η έκδ., Αθήνα: έκδ. Έλληνική Κουλτούρα, 1983, σσ. ε'-ια'

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983γ > _____, «Σύμμεικτα Κοραϊκά Β'», *Χιακά Χρονικά* 15, 1983, σσ. 1-9

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983δ > _____, «Ο εύρωπαϊος Κοραΐς», *Διαβάζω* (άφιέρωμα: Άδαμάντιος Κοραΐς), 82, 30.11.1983, σσ. 35-36

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983ε > _____, «Κοραϊκή βιβλιογραφία 1963-1982. Αυτότελη και σε περιοδικά», *Διαβάζω* (άφιέρωμα: Άδαμάντιος Κοραΐς), 82, 30.11.1983, σσ. 52-56

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1982-84 > _____, «Κοραΐς και Sue. Μια ανέκδοτη έπιστολή», *Μνημοσύνη* 9, 1982-1984, σσ. 255-260

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1985 > _____, «Κοραΐς και Barker. Μορφές και χρήσεις μιας Κοραϊκής έπιστολής», *Χιακά Χρονικά* 17, 1985, σσ. 43-51

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1987 > _____, «Η καρδιολατρία τῶν Καθολικῶν καὶ μίᾳ ἀνέκδοτη ἐπιστολῇ τοῦ Grégoire (1828)», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 30, 1987, σσ. 177-184

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1985-87 > _____, «Κοραῖς καὶ Pagès: ἄγνωστη αἰνιγματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κοραΐ», *Μνημοσύνη* 10, 1985-87, σσ. 329-349

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1989 > _____, «Ὁ Ἀνδρέας Μάμουκας καὶ τὸ κοραϊκὸ ἔργο», εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα στὸν τόμο ΜΑΜΟΥΚΑΣ, Α., *Ἀδαμάντιος Κοραῖς Βίος καὶ Ἔργα*, Ἀθήνα: Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1989, σσ. vii-xxv

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1986-91 > _____, «Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Κοραΐ: ἡ ἰδεολογία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως στὴν πρὸς Πελοποννησίους ἐπιστολὴ του», *Πρακτικὰ τοῦ Δ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, Κόρινθος 9-16 Σεπτεμβρίου 1990*, τόμ. Γ', Ἀθήνα 1992-93, σσ. 119-127 = *ΕΕΦΣΠΑ* 29, 1986-91, σσ. 423-431

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992α > _____, *Ἡ ἐκπαίδευση στὴ Χίο. Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία στὸ ἀστικὸ στοιχεῖο (Ὀμιλία γιὰ τὰ διακόσια χρόνια τοῦ Γυμνασίου Χίου)*, Χίος: ἔκδ. Ἐπιτροπῆς Ἑορτασμοῦ 200 χρόνων τοῦ γυμνασίου Χίου, 1992

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992β > _____, *Εἰσαγωγή στὶς Χιακὲς Σπουδές. Βιβλιογραφικὸς ὁδηγός*, Ἀθήνα: Βιβλιοθήκη Κοραΐ (Χίος), 1992

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992-93 > _____, «Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Κοραΐ: ἡ ἰδεολογία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως στὴν πρὸς πελοποννησίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», στὸν τόμο *Πρακτικὰ τοῦ Δ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Κόρινθος 9-16 Σεπτεμβρίου 1990)*, τόμ. Γ', Ἀθήνα 1992-1993, σσ. 119-127

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993β > _____, «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν "γαλλικὸ" Στράβωνα. Ἡ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Gosselin», *Ὁ ἔρανιστής* 19, 1993, σσ. 188-192

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993γ > _____, «Κοραΐ "Ὀμήρου Ἰλιάδος" Α. Ἐκδοτικὰ-χρονολογικά», *Ὁ ἔρανιστής* 19, 1993, σσ. 334-336

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992-94 > _____, «Ὁ Ἄγγελος Μελισσηνὸς πρὸς τὸν J.-L. Alibert καὶ ἡ ἀθησαύριστη ἐπιστολὴ του στὸν Κοραΐ», *Κεφάλληνιακά Χρονικά* 6 (Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Δημήτριο Σωτ. Λουκάτο), 1992-1994, σσ. 257-264

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1995 > _____, «Γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἔθνικοῦ ὀνόματος», στὸν συλλογικὸ τόμο *Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ Κοινωνία. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου ἀφιερωμένου στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἀθήνα: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 1995, σσ. 121-129

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1996-97 > _____, «Δημοκρατικὸ ἡμερολόγιο. Ἀντανάκλασεις καὶ διαθλάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδεολογίας στὸν ἑλληνικὸ κόσμος», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* [= *ΕΕΦΣΠΑ*] 31, 1996-1997, σσ. 65-74

►Βλ. ἐπίσης FASSOULAKIS, S.

ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ & ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1982 > ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Σ. & ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Γ. Α., «Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Βιβλιοθήκης Κοραΐ: Ἀθησαύριστα κείμενα», *Χιακὰ Χρονικά* 14, 1982, σσ. 71-102

ΦΛΩΡΑΤΟΣ 1980α > ΦΛΩΡΑΤΟΣ, Χ. Σ., «Προλεγόμενα» στὴν ἑλλ. μτφρ. τοῦ ἔργου τοῦ Β. Α. van GRONINGEN, *Traité d'histoire et de critique des texts grecs*, σειρά: Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde Nieuwe Reeks-Deel/70, 2, Amsterdam: N. V. Noord-Hollandsche uitgevers Maatschappij, 1963 = *Πραγματεία περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς κριτικῆς τῶν ἑλληνικῶν κειμένων*, ἑλλ. μτφρ. Ὁδ. Λαμφίδης, στὴ Σειρὰ Βοηθητικῶν Ἔργων/3, Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 1980, σσ. vii-liiii

ΦΛΩΡΑΤΟΣ 1980β > _____, «Προλεγόμενα» στὴν ἑλλ. μτφρ. τοῦ ἔργου τοῦ PFEIFFER, R., *History of Classical Scholarship. From 1300 to 1850* [τόμ. 2^{ος}], Oxford and

New York: Clarendon Press, 1976 = *Ιστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας. Ἀπὸ τὸ 1300 μέχρι τὸ 1850* [τόμ. 2^{ος}], ἑλλ. μτφρ. Π. Ξένος [τόμ. 1^{ος}] & Π. Ξένος-Β. Μοσχόβης [τόμ. 2^{ος}], στὴ Σειρὰ Βοηθητικῶν Ἔργων/4, Ἀθήναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων, 1980, σσ. ix-xli

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963 > ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, Ε. Ν., «Ἡ φίλια Κοραῖ - Villoison καὶ τὰ προβλήματα τῆς», *Ὁ Ἐρανιστής* 1, 1963, σσ. 65-85, 191-210

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1964α > _____, «Τὸ χρονικὸ καὶ τὰ παρακόλουδα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδαμ. Κοραῖ (1833)», *Ἐποχές* 16, 1964, σσ. 87-100

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1964β > _____, «Χρονολογικὰ στὶς ἐπιστολὲς Κοραῖ», *Ὁ Ἐρανιστής* 2, 1964, σσ. 280-284

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1965 > _____, «Ὁ Κοραῖς καὶ ἡ Ἴονικὴ Ἀκαδημία (1808-1814)», *Ὁ Ἐρανιστής* 3, 1965, σσ. 177-198

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1966 > _____, «Δύο "κατήγοροι τοῦ Γένους": C. de Pauw (1788) καὶ J. S. Bartholdy (1805)», *Ἐποχές* 41, 1966, σσ. 281-296

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1983 > _____, «Ἡ ἀλληλογραφία Κοραῖ καὶ οἱ ὀλικὲς ἐκδόσεις τῆς», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραῖς), 82, 30.11.1983, σσ. 29-34

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1984 > _____, «Πρώιμα σχεδιάσματα τοῦ Κοραῖ γιὰ μιὰ "Γραμματικὴ τῆς Γραικικῆς"», στὸν συλλογικὸ τόμο *Διήμερο Κοραῖ 29 καὶ 30 Ἀπριλίου 1983. Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῖ*, Ἀθήναι: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1984, σσ. 70-82

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1985 > _____, «Λογοκριτικὲς καὶ γλωσσικὲς ἐπεμβάσεις στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῖ», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῖς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήναι: Ὀμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 223-244

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1993 > _____, «Κοραῖ "Ὀμήρου Ἰλιάδος" Α. Ἐκδοτικὰ-χρονολογικὰ», *Ὁ Ἐρανιστής* 19, 1993, σσ. 334-336

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1994 > _____, «Ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις», στὸν συλλογικὸ τόμο *Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἀθήναι: Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, 1994, σσ. 87-92

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1995 > _____, «"Μέση ὁδὸς" καὶ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς. Σχόλιο σὲ μιὰ αὐτοκριτικὴ τοῦ Κοραῖ γιὰ τὴ γλωσσικὴ του θεωρία», στὸν συλλογικὸ τόμο *Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ Κοινωνία. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου ἀφιερωμένου στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ*, Ἀθήναι: Ὀμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 1995, σσ. 237-248

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1997 > _____, «Ὁ πατμιακὸς κώδικας τοῦ Πλάτωνα. Ὁ Villoison καὶ ὁ Κοραῖς», *Ὁ Ἐρανιστής* 21, 1997, σσ. 391-395

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1998 > _____, «Ὁ ἐπιστολογράφος Κοραῖς. Ἡ σωζόμενη ἀλληλογραφία του ἀπλώνεται 60 ὀλόκληρα χρόνια (17773-1833)», στὸ ἐνδετο *Ἐπτὰ Ἡμέρες* («Ἀδαμάντιος Κοραῖς. 250 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του»), ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Κυρ. 29 Νοε. 1998, σσ. 10-13

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999 > _____, «Ἡ ἔρευνα ὡς ἐπιστημονικὸς ὅρος στὸν Ἀδαμάντιο Κοραῖ», *Ὁ Ἐρανιστής* 22, 1999, σσ. 136-157

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001α > _____, «Τὸ ζήτημα τῆς γλωσσομάθειας τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτη», *Ὁ Ἐρανιστής (Μνήμη Ἄλκη Ἀγγέλου)* 23, 2001, σσ. 173-190

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001β > _____, «Κοραϊκὰ Παραλειπόμενα», *Ὁ Ἐρανιστής (Μνήμη Ἄλκη Ἀγγέλου)* 23, 2001, σσ. 306-316

ΦΡΑΝΤΖΗ 1994 > ΦΡΑΝΤΖΗ, Α., «Ἡ περίπτωση τοῦ ἀμερικανοῦ φιλέλληνα Edward Everett (1794-1865)», στὸν τόμο *Ζητήματα Ἱστορίας τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ - Διεθνῆς Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ἀφιερωμένη στὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ, Θεσσαλονίκη, 10-12 Μαΐου 1990-*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 273-279

ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ 1985 > ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Α. Θ., «Αδαμάντιος Κοραΐς και Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης», στὸν τόμο *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμήρειον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 101-108

ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1983 > ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Β., «Ἀπὸ τῆ γαλλικῆ ἐπιστολογραφία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Νέα Ἑστία* [Ἀφιέρωμα: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)»], ἔτος ΝΖ', 114, Χριστούγεννα 1983, σσ. 109-118

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ 2002 > ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ, Δ., *Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς και ἡ Πολιτικὴ, διδ. διατριβή*, Ἀθήνα: Κάκτος, 2002

ΧΑΡΙΛΑΟΥ 2002 > ΧΑΡΙΛΑΟΥ, Ν., *Ὁ Νεόφυτος Δούκας και ἡ συμβολή του στὸ νεοελληνικὸ διαφωτισμὸ*, Ἀθήνα: Κυβέλη, 2002

ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1904 > ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ, Χ. Χ., *Ποικίλα Φιλολογικά*, Τόμος πρῶτος, Ἀθήνησιν: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1904

ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933 [1935] > _____, *Λόγος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν* (Πανηγυρικὸς ρηθὲς τῆ 4ῃ Ἀπριλίου 1933 ἐν τῇ μεγάλῃ αἴθρῳ τῶν Τελετῶν ἐπὶ τῇ Ἐκατονταετηρίδι ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ), Ἐν Θεσσαλονίκῃ: Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, 1933 = «Λόγος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες και Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἑστία», 1935, σσ. 153-238 [«Προσδετέα» και «διορθωτέα» στὴν ἀρχικὴ δημοσίευση, στίς σσ. 231-232]

ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1938 > _____, *Κριτικὰ και Γραμματικά*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ: Τύποις Κορν. Ὁδ. Θεοδωρίδου, 1938

ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ 1979 > ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ, Α. Π., *Τὸ ἰουδαϊκὸν προσευχητάριον*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1979

ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ 1981 > _____, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, Ἐν Ἀθήναις 1981

ΧΑΤΖΗΛΑΚΗ 1965 > ΧΑΤΖΗΛΑΚΗ, Ε., «Δύο ἐπεισόδια ἀπὸ τὶς διαμάχες τῶν φιλοσόφων», στὸν συλλογικὸ τόμο ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. Θ. [ἐπιμ.-σχόλια], *Ἐρανὸς εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν*, Ἀθήνα: Ἐπιτροπὴ Ἀνεγέρσεως Ἀνδριάντος Ἀδαμαντίου Κοραΐ ἐν Χίῳ, 1965, σσ. 228-258

ΧΑΤΖΗΛΑΚΗΣ 1965 > ΧΑΤΖΗΛΑΚΗΣ, Α., «Τὸ Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι» τοῦ Α. Κοραΐ και οἱ δύο πρῶτες ἐκδόσεις του», *Ὁ Ἐραμιστὴς* 3, 1965, σσ. 89-96

ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΟΥ 1981 > ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ. Ε., «Ἡ πολιτικὴ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη στὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ», στὸν τόμο *Πρακτικά Παγκόσμιου Συνεδρίου «Ἀριστοτέλης» Θεσσαλονίκῃ 7-14 Αὐγ. 1978*, τόμ. ΙΙ, Ἀθήνα: Ἐκδ. Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ και Ἐπιστημῶν, 1981, σσ. 436-443

ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1917 > ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ, Γ. Ν., «Ἐκ τῶν ἀνεκδότων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», *Ἀθηνᾶ* 29, 1917, σσ. 161-179

ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1933 [1935] > _____, «Συμβολὴ τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν μελέτην τῆς νέας ἐλληνικῆς», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 8, 1933, [παράρτημα:] Λόγοι, σσ. (45)-(49) = «Συμβολὴ τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν μελέτην τῆς νέας ἐλληνικῆς», στὸν τόμο *Ἡ Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες και Πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑορτασμοῦ*, Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον «Ἑστία», 1935, σσ. 57-81

ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΟΥ 1978 > ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Γ. Α., «Κοντικὰ (Ἄγνωστοι και λησμονημένοι εἰδήσεις περὶ τοῦ Κωνστ. Σ. Κόντου)», *Πλάτων* 30, 1978, σσ. 174-185

ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΟΥ 1979α > _____, «Ἀναγραφή δημοσιευμάτων Κωνσταντίνου Στ. Κόντου», *Πλάτων* 31, 1979, σσ. 180-212

ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΟΥ 1979β > _____, *Κωνσταντίνος Στ. Κόντος 1834-1909* [τόμ.] Α', Ἀθήνα 1979

- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1981 > _____, «Στὸ περιθώριο τῆς Κοραϊκῆς ἀλληλογραφίας. Δύο σημειώματα», *Χιακὰ Χρονικά* 13, 1981, σσ. 40-53
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1982 > _____, «Προσθήκη στὰ περὶ Κοραϊκῆς ἀλληλογραφίας», *Χιακὰ Χρονικά* 14, 1982, σσ. 25-26
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1983α > _____, «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ἡ κριτικὴ ἐκδοσὴ τοῦ Παισανία: τὰ Ἡλιακά», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Ἡλειακῶν Μελετῶν* 2, 1983, σσ. 307-317
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1983β > _____, «Ὁ Κοραῆς ὡς κλασικὸς φιλόλογος», *Διαβάζω* (ἀφιέρωμα: Ἀδαμάντιος Κοραῆς), 82, 30.11.1983, σσ. 45-48
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1984α > _____, «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς διορθωτὴς τῶν κλασικῶν κειμένων (Τὸ χειρόγραφο Χίου ἀριθ. 490)», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Α'*, Ἀθήνα: Ὁμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον, 1984, σσ. 37-54
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1984β > _____, «Ἀμαρτημάτων ἐπανόρθωση», *Νέα Ἑστία* ἑτ. ΝΗ', τόμ. 116, τεύχ. 1369, 15.7.1984, σσ. 959-960
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1984γ > _____, «Ὁ Κοραῆς ὡς διορθωτὴς τοῦ Πινδάρου: οἱ Ὀλυμπιονίκες», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Ἡλειακῶν Μελετῶν* 3, 1984, σσ. 275-294
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1984δ > _____, «Ἡ ἐφημερίδα Κ λ ε ι ὦ τῆς Τεργέστης (1861-1883). Δοκίμιο ἀναλυτικῆς βιβλιογραφίας. Μῆρος Πρῶτο: Τὰ ἔτη Α'-Β' (1861-1863)», *Παρουσία* 2, 1984, σσ. 139-196
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1985ε > _____, «Ἀνακρέοντεια», *Πλάτων* 37, 1985, σσ. 251-254
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1985ζ > _____, «In obitum Adamantii Coraësi carmen. Ἐνα ἀθησαύριστο κείμενο τοῦ Ἀντ. Φραβασίλη καὶ μιὰ ἀνέκδοτη μετάφραση τοῦ Στέφ. Κουμανούδη», *Χιακὰ Χρονικά* 17, 1985, σσ. 57-62
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1986 > _____, *Σύμμικτα Κριτικά*, Ἀθήνα 1986
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1985-87 > _____, «Καὶ πάλι γύρω ἀπὸ τὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία», *Μνημοσύνη* 10, 1985-1987, σσ. 329-349
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1988α > _____, «Ὁ Γρηγόριος Ν. Βερναρδάκης καὶ ἡ ἐκδοσὴ τῶν "Ἠθικῶν" τοῦ Πλουτάρχου», *Τετράμηνα* 36-37, 1988, σσ. 2353-2374
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1988β > _____, «Ὁ Κωνσταντῖνος Στ. Κόντος ὡς ὑπομνηματιστὴς τοῦ Δημοσθένους (Ἀνέκδοτες σελίδες)», στὸν συλλογικὸ τόμο ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. & ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ν. [ὄργαν. ἐπιτρ. ἀφιερ.], *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*, Ἀθήνα, 1988, σσ. 361-389
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 1992 > _____, *Φιλολογικὰ Ραπίσματα ἤγουν Ἔργα καὶ ἡμέραι καθηγητῶν τῆς Φιλολογίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα: Στιγμὴ, 1992
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ 2002ε > _____, «Γράμματα τοῦ Συκουτρῆ στὸ Ε.Λ.Ι.Α.», *Τὰ νέα τοῦ Ε.Λ.Ι.Α.* 60, Θερινὸ Ἀρχειοστάσιο 2002, σσ. 32-35
►Βλ. ἐπίσης
CHRISTODOULOU, G. A.
- ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ & ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1982 > ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΑΟΥ, Γ. Α. & ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Σ. «Γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ: Ἀθησαύριστα κείμενα», *Χιακὰ Χρονικά* 14, 1982, σσ. 71-102
- ΨΗΜΜΕΝΟΣ 1985 > ΨΗΜΜΕΝΟΣ, Ν. Κ., «Ὁ Κοραῆς καὶ τὸ δόγμα "νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν"», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος» (Χίος, 11-15 Μαΐου 1983) Τόμ. Β'*, Ἀθήνα: Ὁμηρεῖον Πνευματικὸν Κέντρον, 1985, σσ. 17-30

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ίστορικές και φιλολογικές φιλοδοξίες

«The fortunate read critically and have ideas. But an idea undocumented has a dim future in classics» (W. M. Calder)

Τὸν θεμέλιο λίθο γιὰ τὸν ὀρισμὸ καὶ τὴν κατεύθυνση τῆς ἔρευνας ὅσον ἀφορᾶ τὰ Κοραϊκὰ desiderata στὴν Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας ἔθεσε ἤδη ἀπὸ τὸ 1967 ἡ διαπίστωση τοῦ Π. Κ. Ἐνεπεκίδη ὅτι «εἶναι ἀτύχημα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, ὅτι μᾶς λείπει ἀκόμη ἐκείνη ἡ ἐργασία ποῦ θὰ μᾶς δώση τὸν Κοραῖν ὡς ἐργάτην τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψεως, τῆς εὐρωπαϊκῆς παραδόσεως. Αὐτὴν τὴν θέσιν θὰ τὴν ἔχη θεβαίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν Εὐρώπῃ, δι' αὐτὸ καὶ θὰ πρέπει νὰ γραφῆ ἡ ἐργασία ἀπὸ ἓνα κλασικὸν φιλόλογον. Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν εὐρωπαϊῶν ἐπιστημόνων καθὼς καὶ αἱ σκορπισμέναι περὶ τοῦ Κοραῖ γινώμαι των εἰς εἰσαγωγὰς βιβλίων, εἰς κριτικὰ ὑπομνήματα κ.τ.λ. δὲν ἔχουν ἀκόμη, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Κοραῖ, ἀξιοποιηθῆ εἰς μίαν συνθετικὴν ἐργασίαν. Ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς αἱ σχετικαὶ ὀλίγαι μικραὶ μελέται [...] θὰ τὸν δίδουν ὡς Ἑλληνα φιλόλογον. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ὅμως ἐπιστήμη ἔχει ἀνάγκην ἐκείνης τῆς ἐργασίας εἰς τῆς ὁποίας τὸ κέντρον θὰ εὐρίσκεται –καὶ ἱστορικῶς– ὁ Κοραῖς ὡς μεγάλος κριτικὸς φιλόλογος καὶ γύρω του οἱ ἄλλοι εὐρωπαῖοι φιλόλογοι Villoison – Boissonade – Clavier – Chardon de la Rochette, Schweighäuser, Schneider κ. ἄ. Θὰ πρέπει νὰ διαγραφῆ καὶ νὰ καθορισθῆ σαφῶς ἡ κατάστασις τῆς κλασικῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 18ον καὶ τὸν 19ον αἰ. ἐν Ὀλλανδία, Γερμανία καὶ Γαλλία, ὁ ρόλος τοῦ Κοραῖ εἰς τὸ πλαίσιον αὐτὸ καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεώς του κυρίως ἐπὶ τοὺς Γάλλους φιλόλογους»³. Καθὼς ἀκολούθησε ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ Γ. Α. Χριστοδούλου στὸ Συνέδριον «Κοραῖς καὶ Χίος» τὸ 1983⁴ ὡς πυρήνας τῆς σχετικῆς ἔρευνας⁵, προέκυπτε μία σειρὰ ἀπὸ ἐρωτήματα ἀναπάντητα ἢ ἡμιαπαντημένα ἢ ἀτελῶς τεθειμένα, στὸ πλαίσιον τῆς κατ' ἐξοχὴν ἰδεολογικῆς χρήσεως τῆς Κοραϊκῆς παραγωγῆς ὡς κυρίου στοιχείου τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, σὲ βάρος τῆς φιλολογικῆς προσφοράς του στὴν νεοελληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη –ζητήματα πρόσληψης τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας στὰ Κοραϊκὰ ἔργα ἀποτελοῦν ἄλλο φιλολογικὸ desideratum⁶. Στὴ σημερινὴ ἔρευνα ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότητις εὐνόησε τὴ στροφὴ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης στὴν ἱστορία τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, σύστοιχη πρὸς τὴ γνώμη τοῦ Nietzsche ὅτι δὲν ὑπάρχουν γεγονότα, παρὰ μόνον ἐρμηνευτικὰ προσεγγίσεις⁷, γνώμη ποῦ ἀναδεικνύει, ἐπομένως, τὴν ἱστορικὴ συμβολὴ τῶν φιλολογικῶν προσωπικοτήτων στὸ πεδίο τῆς ἔρευνας. Τὰ ἐρωτήματα –μορφοποιήσιμα σὲ ζητήματα ἱστορίας τῶν κλασικῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, μεθοδολογίας τῆς ἀρχαιογνωστικῆς ἔρευνας καὶ θεωρητικῶν ἐφαρμογῶν στὴν Κριτικὴ (Textkritik) καὶ Ἐκδοτικὴ τοῦ κειμένου– περιβάλλουν τὴ μορφή τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ. Ἀποφασίσαμε νὰ τὰ κατατάξουμε σὲ τέσσερις εἰδικότερες ομάδες-κεφάλαια, γιὰ τὴν περαιτέρω διαπραγματεύσει τους στὴν παρούσα διατριβὴ μὲ θέμα «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς ὡς κριτικὸς φιλόλογος καὶ ἐκδότης: ἓνα κεφάλαιον στὴν Ἱστορία τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν στὴν Εὐρώπῃ τοῦ 19ου αἰ. (τὸ χφ. Χίου 490)», ὡς τὸ δικὸ μας εἰσιτήριο στὸ περιεκτικὸ ταξίδι ποῦ ζήτησε ὁ R. R. Bolgar⁸.

³ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 15, σημ. 1.

⁴ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 37-54 = 1986, σσ. 237-255.

⁵ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1992α, σσ. 134-140.

⁶ Γιὰ τὸν θεωρητικὸ σκελετὸ τοῦ ἐγχειρήματος βλ. LEBRECHT SCHMIDT 1985.

⁷ Βλ. PERADOTTO 1983 [1989], κυρίως σσ. 16-17.

⁸ Βλ. BOLGAR 1979, σ. 115.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ φιλολογικὴ διαδρομὴ τοῦ Κοραῆ. Μὲ ἄλλα λόγια, κατὰ πόσον ὑπῆρξαν οἱ ὁμολογουμένως μοναδικές φιλολογικὲς γνώσεις του προῖόντα αὐτοδιδασχῆς καὶ τίνι τρόπῳ ἀποκτήθηκαν, ὅταν γνωρίζουμε ὅτι οἱ σπουδές του Χίου λογίου ἦταν ἰατρικές; Διαθέτουμε μαρτυρίες γιὰ τὸν τρόπο ἐκμάθησης φιλολογικῶν μεθόδων, θητείας σὲ φιλολογικοὺς κύκλους, μίμησης προτύπων ἢ συγγραμμάτων ἄλλων λογίων, προγενεστέρων καὶ συγχρόνων του; Προδίδουν οἱ πηγές τέτοιες γνωσιοθηρικὲς συναναστροφές με ἄλλους λογίους, καί, ἐφ' ὅσον ἰσχύει κάτι τέτοιο, σὲ ποιὸν βαθμὸ ἐπηρεάστηκε τὸ φιλολογικὸ αἰσθητήριό του Κοραῆ ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τῶν ἄλλων λογίων; Βεβαίως, οἱ ἀπαντήσεις ἢ, ἐλλείψει αὐτῶν, οἱ ἀπόπειρες ἀπαντήσεων μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἐγκυρες ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι εἶναι ἐπώνυμες καὶ τεκμηριωμένες. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ χαρακτηρίζεται ἀπὸ συναγωγὴ δημοσιευμένου ὑλικοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑλικὸ εἶναι διαρθρωμένο σὲ συνθετικὴ ἱστοριοφιλολογικὴ βάση πού ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀβίαστη μετάβαση στὴ «φιλοσοφία» τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

Στὸ δεύτερο (καὶ ἐκτενέστερο) κεφάλαιο ἡ ἔρευνα ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξιχνίαση τῆς ποιότητας τοῦ φιλολογικοῦ ἔργου τοῦ Χίου ἰατροφιλόλογου: ἡ ἔκταση τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας του στὸν χῶρο τῆς κριτικῆς παρατήρησης, τῆς διορθωτικῆς εἰκασίας καὶ τῆς ἐκδοτικῆς πρωτοβουλίας, τὸ εἶδος καὶ οἱ καταβολές τῆς Κοραϊκῆς θεωρίας στὴν Κριτικὴ τοῦ Κειμένου, ἡ ἀξία τῆς δικῆς του *divinatio*: ὅτιδῆποτε γίνεται καταληπτὸ ὡς συμπέρασμα, ἐδράζεται σὲ ἀξιολογητέα παραδείγματα ἀπὸ τὸ χφ. Χίου ἀριθ. 490. Τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφο ἀποδεικνύεται τεράστιας σημασίας γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς φιλολογικῆς παρουσίας τοῦ Χίου λογίου, γι' αὐτὸ καὶ δίνονται ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφή τοῦ χφ. 490 (καθ' ὅσον τὸ σύνολο τῶν διορθώσεων-κριτικῶν παρατηρήσεων τοῦ Κοραῆ ἐκτίθεται στὸ *Ἐπίμετρο* δίκην εὑρετηρίου τοῦ χφ.) καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ χφ. Στὸ κεφάλαιο αὐτό, ὅπου ἄλλωστε κρίνεται ὁ ἐξειδικευμένος χαρακτήρας τῆς διατριβῆς, προβάλλεται ἡ ξεχωριστὴ φιλολογικὴ συνεισφορὰ τοῦ Κοραῆ, ὥστε οἱ ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοὶ πού τοῦ ἀποδόθηκαν ἀπὸ τοὺς εἰδήμονες νὰ δικαιολογοῦνται ἔξω ἀπὸ κάθε σχῆμα ὑπερβολῆς καὶ μυθοποίησης.

Μεγάλο μέρος τοῦ ἀνεκδότου ὑλικοῦ Κοραϊκῶν χειρογράφων μελέτησα ἀπὸ μικροταινίες, φωτογραφίες καὶ φωτοτυπίες (φωτογραφίες καὶ φωτοτυπίες στὸ πλαίσιο εἰδικοῦ προγράμματος τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν τοῦ Ἰδρύματος Τεχνολογίας καὶ Ἐρευνας τῆς Κρήτης: μικροταινίες τοῦ Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.). Γιὰ τὸ χφ. 490 –τὸ ὁποῖο εἶχα ἤδη μελετήσει ἀπὸ φωτογραφίες– καὶ τίς ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κοραῆ με δικές του σημειώσεις, τὰ ὁποῖα ἀναφέρω στὴ διατριβή, πραγματοποιήσα αὐτοψία στὴ Βιβλιοθήκη Κοραῆ τῆς Χίου.

Τὸ τρίτο κεφάλαιο ἀναμένεται νὰ ὀριστικοποιήσει τὴν καταγραφή τῆς θέσης τοῦ Κοραῆ στὴ νεοελληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ ἐπιστήμη ὡς ἀρχιτέκτονα τῆς νεοελληνικῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης: ἀποτελεῖ συμπέρασμα καὶ ἀνακεφαλαίωση ἐν ταυτῶ ὅλων τῶν κρίσεων πού διατυπώθηκαν ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ξένους φιλόλογους γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Κοραῆ ὡς κριτικοῦ φιλόλογου καὶ ἐκδότη. Τὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο καταλήγει με τὴ διερεύνηση τοῦ ἐξῆς ζητήματος: πῶς (καὶ ἂν) ἀξιοποίησε τὴν Κοραϊκὴ συνεισφορὰ ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας (ἡ συνθεώρηση με ἀναφορὰ στοὺς ἄλλους δύο φιλολογικοὺς «σταθμούς», τὸν Κ. Κόντο καὶ τὸν Ἰ. Συκουτρῆ). Ὅπωςδῆποτε, καθ' ὅλα τὰ κεφάλαια, ἡ Κοραϊκὴ παραγωγή συνεχίζεται με τὴν ἀντίστοιχη τῶν κορυφαίων Εὐρωπαίων φιλόλογων. Αὐτὸ γίνεται ἀφ' ἑνὸς γιὰ νὰ ἐξαχθεῖ ἡ ἀκριβοδίκαη ἀντίληψη τῶν μεγεθῶν στὴν ἱστορία τῆς *Altertumswissenschaft* καὶ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ κραυγαλέα ἀπουσία τοῦ ὀνόματος τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸν δεύτερο τόμο ἐνὸς ἐγχειριδίου ἐμβέλειας ὅπως ἡ *Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας* τοῦ R. Pfeiffer⁹ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ ὑπάρξει μία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὀλοκληρωμένη μονογραφία γιὰ τὸν Κοραῆ ὡς κριτικὸ φιλόλογο καὶ ἐκδότη, ὥστε νὰ προχωρήσει ἡ συγγραφή ἐνός

⁹ R. PFEIFFER 1976 [1980].

έγχειριδίου για την Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας στη νεώτερη Ελλάδα¹⁰ (βιβλιογραφική επιτακτική ανάγκη τα τελευταία χρόνια που αναπτύσσεται η Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας ως επιστημονικός κλάδος¹¹ της Φιλολογίας).

Στην έντυπη μορφή της διατριβής προτίθεμαι να προσθέσω περιλήψή της στην Αγγλική και στη Γερμανική, καθώς και τέσσερα εύρημα: α) Κλασικών, μετακλασικών και βυζαντινών συγγραφέων, β) Νεωτέρων και συγχρόνων λογίων, φιλολόγων και έρευνητών, γ) Πραγμάτων (έννοιών), δ) Χειρογράφων Κοραή.

Κατά τη διαχείριση του υλικού –κι εδώ πιστεύουμε ότι έγκειται η «διάνοια» (φιλοδοξία) της δικής μας σύνθεσης– πρυτάνευσε η ύπαγωγή του σε παραπλήσιο έρευνητικό κάτοπτρο με εκείνο του E. J. Kenney στην περισπούδαστη μελέτη του *The Classical Text. Aspects of Editing in the Age of the Printed Book* (1974)¹², ώστε να αναπτυχθεί με τις ίδιες μεθοδολογικές προϋποθέσεις ή εικόνα της συνεισφοράς του Άδαμαντίου Κοραή στη φιλολογική επιστήμη της γηραιάς ήπειρου κατά τον 19ο αϊ. και να αποφευχθούν αιτιάσεις μονολιδικής προσέγγισης κατά την αντιπαραβολή με τη σημερινή κειμενοκριτική αντίληψη, παρόμοιες με αυτή που διατύπωσε ο M. D. Reeve για το βιβλίο του J. E. G. Zetzel σχετικά με τη λατινική κριτική του κειμένου στην αρχαιότητα¹³. Πρότυπο επιστημονικής παρουσίασης και επιχειρηματολογικής τακτικής όσον αφορά τις προσωπικότητες της Κλασικής Φιλολογίας, έπομένως και τον Κοραή, θεωρήσαμε τη μελέτη (1988) του J. F. D'Amico για την κειμενοκριτική συμβολή του Beatus Rhenanus¹⁴ και, κυρίως (ως προδρομικό έργο για το άμέσως προαναφερθέν και άλλα πολλά), τον πρώτο τόμο του έργου ενός διακεκριμένου θεωρητικού στην Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας, του φιλόλογου A. Grafton, με τίτλο *Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship. I: Textual Criticism and Exegesis* (1983)¹⁵. Όσοι ενδιατρέψουν στη μελέτη μας θα διαπιστώσουν την κοινότητα του σκεπτικού αλλά σε συνθετικότερο επίπεδο προβληματισμού, αφού ο Grafton άφ' ενός είχε την πολυτέλεια της επέκτασης στην ιστορική ανάγνωση των έργων του Scaliger (ιστορικοσυγκριτικές παρατηρήσεις για τους προηγούμενους εκδότες και ανθολόγηση χωρίων του Scaliger) και άφ' άλλου επικέντρωνε το αναλυτικότερο ενδιαφέρον του σε τρεις λατινικές εργασίες (Festus, Catullus, Manilius) του Scaliger, για τον όποιον υπάρχουν αποκρυσταλλωμένες εκτιμήσεις όσον αφορά την κεφαλαιώδη προσφορά του στην Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας, ενώ για τον Κοραή θα έπρεπε τα πάντα να αποδειχθούν έξαρχης στην προκείμενη θεώρηση με τον σχολαστικό βιβλιογραφικό τιπουκειτισμό. Γι' αυτό και δεν θα έπρεπε να παραμείνει μία τέτοια διατριβή ξένη προς τον ιστορικοιστικό (νεοανθρωπιστικού χαρακτήρα) προβληματισμό του έγχειριδίου των A. Hentschke & U. Muhlack, *Einführung in die Geschichte der Klassischen Philologie* (1972)¹⁶, με την παράλληλη αποφυγή της σχηματικής μονομέρειας και της άσυγχώρητης για την κλασική φιλολογία υπεργενίκευσης. Άλλωστε, όλον τον κόπο μας και το ένδεχόμενο έμπλοκής των κινδύνων που ανέφερε ο W. M. Calder III για τους όμοιοπαθείς και συναντιλήπτορες θεράποντες της αρχαιογνωστικής Wissenschaftsgeschichte¹⁷ θα χαρακτηρίζαμε ως προεργασία για τη θεραπεία της Ιστορίας της

¹⁰ Νοητέου τουλάχιστον ως συμπληρώματος του δημοσιεύματος του ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ 1957-58.

¹¹ Βλ. HUMMEL 2000, passim.

¹² Στη σειρά Sather Classical Lectures / 44, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

¹³ Βλ. REEVE 1985, σσ. 87-88.

¹⁴ Βλ. AMICO 1988.

¹⁵ Ο δεύτερος τόμος: *Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship. II: Historical Chronology*, Oxford: Clarendon Press, 1993.

¹⁶ HENTSCHE & MUHLACK 1972.

¹⁷ Με παιγνιώδη διάθεση στη διάλεξή του: βλ. CALDER 19986. Πβ. το βαδυστόχαστο δοκίμιο του HENRICHS 1995.

Κλασικής Φιλολογίας¹⁸, *quaestio disputata generalis*¹⁹ ιδιαίτερης σημασίας για τη νεώτερη Ελλάδα και για την αποκατάσταση του ιστορικού Κοραΐ, κατά κύριον λόγο ιδιοφυούς φιλολόγου. Ο W. M. Calder III λ.χ. δὲν δὰ δίσταζε νὰ τὴν ὀραματιστεῖ ἀνάμεσα στὰ παραπλήσια θέματα ἀπὸ τὸν δικό του σύλλαβο μὲ τὶς διαγραφόμενες ἐρευνητικὲς εὐκαιρίες στὴ σύγχρονη Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας²⁰.

Μία διατριβὴ στὸ Τμῆμα Μεθοδολογίας, Ἱστορίας καὶ Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης (Μ.Ι.Θ.Ε.) τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὰ πρέπει νὰ τιμᾷ τὴν ιδιαίτερη πνευματικὴ κληρονομιά τῶν διδασκομένων ἀντικειμένων: τὴν ἐπιστημονικὴ λογικὴ καὶ τὴν ἀπόδειξη τῆς προϊούσας ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας. Τὸ διακήρυξε μὲ τὸν τρόπο του ὁ A. E. Housman: «Νὰ μελετᾷς τὸν σπουδαιότερο ἀπὸ τοὺς λογίους τοῦ παρελθόντος σημαίνει νὰ ἀπολαμβάνεις τὴν ἐπαφὴ μὲ τὰ ἀνώτερα μυαλά. Ἐὰν ἡ δική μας σύλληψη τῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ οἱ μέθοδοι προόδου μας διαφέρουν ἀπὸ τὶς δικές τους, αὐτὸ στὴν πραγματικότητα δὲν συνιστᾷ οὔτε βεβαιότητα οὔτε ἀναγκαιότητα ὅτι διαπράττουμε λάθος, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μία καλὴ ὑπόθεση ἐργασίας: δὰ ἦταν καλύτερο νὰ μὴν τὴν παρατήσουμε μέχρις ὅτου ἀποδειχθεῖ ἀβάσιμη. Ἄς μὴν περιφρονῶμε τοὺς συγχρόνους μας ἀλλ' ἄς λαμβάνουμε περισσότερο ὑπ' ὄψιν τοὺς προκατόχους μας: ἄς μᾶς ἐνθαρρύνει κυρίως ἡ σύμφωνη γνώμη τους καὶ ἄς μᾶς ἀνησυχεῖ προπάντων ἡ διαφωνία τους»²¹.

¹⁸ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1992α, σσ. 76-77, 137-138 καὶ ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2003: τὸ δεύτερο δημοσίευμα εἶναι ἡ ἐκτενὴς περίληψη μιᾶς εἰσηγήσεως στὸ Πανελλήνιο Συνέδριο «Σύνδεση Τριτοβάθμιας καὶ Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης» (Θεσσαλονίκη, 30.3-1.4.2001) ποὺ συνδιοργάνωσαν τὸ Ἀριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονίκης (Φιλοσοφικὴ Σχολή-Σχολὴ Θετικῶν Ἐπιστημῶν) καὶ οἱ Α' καὶ Β' Διευθύνσεις Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης Θεσσαλονίκης (σύντομη περίληψη στὸν τόμο μὲ τὶς *Περίληψεις Εἰσηγήσεων*, Θεσσαλονίκη [2001], σσ. 149-150 καὶ στὸν τόμο *Ἀριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφικὴ Σχολή - Σχολὴ Θετικῶν Ἐπιστημῶν & Α' καὶ Β' Διευθύνσεις Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης Θεσσαλονίκης [συνδιοργ.]*, Πρακτικά Α' Πανελλήνιο Συνέδριο «Σύνδεση Τριτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης» 30 Μαρτίου - 1 Ἀπριλίου 2001), Θεσσαλονίκη: Ζήτη [2003], σσ. 623-626).

¹⁹ Ὅπως τὸ διατύπωσε ὁ ΦΛΩΡΑΤΟΣ 1980β, σ. xxxix.

²⁰ Μὲ ἔμφαση στὴν ἱστορία τῆς πρόσληψης (*Rezeptionsgeschichte*) καὶ στὴ βορειοαμερικανικὴ Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας: βλ. CALDER 1980-1981β, σσ. 241-251 [ἀναδημ. στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου 1984].

²¹ Βλ. A. E. HOUSMAN 1911 [1969], σσ. 44-45.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ φιλολογικὴ διαδρομὴ τοῦ Κοραῆ

1. 0. Εἰσαγωγή

Εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο πὼς σὲ μία ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὅπου τὸ διερευνητέο στοιχεῖο εἶναι ἡ τεκμηρίωση τῆς συμβολῆς μιᾶς προσωπικότητας (ἐν προκειμένῳ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ) στὶς εὐρωπαϊκὲς κλασικὲς σπουδές, ἡ συναγωγὴ τῶν μαρτυριῶν ὡς ἔμμεσο φιλολογικὸ βιογραφικὸ συνιστᾶ πρωταρχικὸ στάδιο γνωριμίας μὲ τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς αὐτῆς. Ὡστόσο, ἡ ἐμβρίθεια καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν βιογραφικῶν δεδομένων εἴτε στὴν περίπτωσι τῆς μυθιστορηματικῆς εἴτε στὴν περίπτωσι τῆς ἐπιστημονικῆς βιογραφίας διηδοῦνται ἀπὸ τὰ σύγχρονα ἐνδιαφέροντα τῶν ἐκάστοτε βιογραφούντων, ἐν προκειμένῳ ὅσων μᾶς παρέχουν μαρτυρίες εἴτε πληροφορίες γιὰ τὴ φιλολογικὴ διαδρομὴ τοῦ Κοραῆ. Τὰ σύντομα βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ τοῦ Χίου ἱατροφιλόλογου, ὅσα φωτίζουν τὴ φιλολογικὴ σκευὴ του, παρατίθενται σὲ δύο ὑποενότητες: πρῶτον, ἀναφέρονται οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ φιλολογικὴ κατάρτισι τοῦ Κοραῆ, καί, δεύτερον, οἱ σχέσεις τοῦ Κοραῆ μὲ ἄλλους λογίους, φιλολόγους καὶ ἐκδότες, κυρίως ξένους, ὅσον ἀφορᾶ τὴ γενικότερη φιλολογικὴ δραστηριότητά του. Στὴν αὐτοδιδασκτικὴ σπουδὴ τοῦ κλασικοῦ κόσμου καὶ στὴν παράλληλη ἐπικοινωνία, ἄμεση ἢ ἔμμεση (βιβλιογραφικὴ), μὲ ἄλλους ἐπιφανεῖς φιλολόγους καὶ ἐκδότες πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ λίκνο τῆς Κοραϊκῆς φιλολογίας. Τὸ τρίπτυχο σπουδῆς συμπληρῶναι ἢ ἐκπληκτικὴ γλωσσομάθεια τοῦ Κοραῆ.

Ἡ φιλολογικὴ κατάρτισι τοῦ Κοραῆ παρακολούθησε τὶς περιπέτειες τοῦ βίου του καὶ τὶς περιπλανήσεις του, ἀπὸ τὴ γενετείρά του ἕως τὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, μὲ πρυτανεύοντα στοιχεῖα τὴν ἰδιαίτερη ροπὴ του πρὸς τὴ φιλομάθεια – πού μετεξελίχθη ἀπὸ τὴ μετεφηβικὴ ἡλικία του σὲ ἀρχαιομάθεια καὶ ἀρχαιογνωστικὴ σπουδὴ τοῦ κλασικοῦ κόσμου – καὶ τὴ συνεπῆ αὐτοδιδασκτικὴ μελέτη. Γενικῶς, δὲν θὰ ἀπέιχε ἀπὸ τὴ λογικὴ ἢ διάκρισι τῆς παράλληλης πορείας βίου καὶ φιλολογικῆς, κατὰ κύριον λόγον, αὐτοκατάρτισης σὲ τέσσερις σχηματικὲς ὑποενότητες, ἀνισομερεῖς κατὰ τὴ χρονολογικὴ ἔκτασι των (λ.χ. ἡ τελευταία φαίνεται ἐκδοτικὰ πλουσιότερη) ἀλλὰ ἐνδεικτικὲς ὅσον ἀφορᾶ τὴ συνειδητοποίησι τῆς φιλολογικῆς κλίσης του καὶ τὴν κριτικὴ-ἐκδοτικὴ φιλολογικὴ παραγωγή του: οἱ τρεῖς πόλεις-σταθμοί, Ἄμστερνταμ, Μονπελιέ καὶ Παρίσι, ἀποτελοῦν ἀφορμὲς ἐπισήμανσης τῶν χαρακτηριστικῶν βημάτων ἑνὸς τύποις θεράποντος τῆς ἱατρικῆς τέχνης μὲ πανεπιστημιακὲς περγαμηνές, συγγράμματα καὶ μεταφράσεις, ἀλλ' οὐσία κριτικοῦ φιλόλογου, στὶς συνδῆκες καὶ τὶς παραμέτρους μιᾶς ἐποχῆς (μεταίχμιο 18ου-19ου αἰ.) στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ τέσσερις ὑποενότητες θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι: α) ἀπὸ τὴ σχέσι μαθητείας μὲ τὸν Κεῦνο ὡς τὴν ἀφίξι στὸ Ἄμστερνταμ (1771), β) ἀπὸ τὸν ἔμπορο τοῦ Ἄμστερνταμ στὸν φοιτητὴ τοῦ Μονπελιέ (1771-1782), γ) ἀπὸ τὶς ἱατρικὲς σπουδὲς στὸ Μονπελιέ ὡς τὴν ἀφίξι στὸ Παρίσι (1782-1788), καὶ δ) ἡ ζωὴ του στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα (1788-1833). Ἐδῶ συγκεντρώσαμε ἀκόμη καὶ τὶς πληροφορίες πού πιστοποιοῦν τὴν εὐρύτητα τῆς Κοραϊκῆς γλωσσομάθειας, ἡ ὁποία συνέτεινε στὴ διεύρυνσι τῶν φιλολογικῶν ὀριζόντων τοῦ Κοραῆ. Στὸ παρὸν κεφάλαιο ἐξετάζεται καὶ ἡ ἐπικοινωνία-σχέσι τοῦ Κοραῆ μὲ τοὺς ἄλλους ὁμοτέχνους του, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἀνταλλαγὴ φιλολογικῶν ἀπόψεων καὶ τὴν ἀρχαιογνωστικὴ ἀλληλεπίδρασι καὶ συνεργασία τους, πρὸς τὴν κατεύθυνσι τῆς διακρίβωσι τοῦ Κοραϊκοῦ διαφέροντος ἢ, ἔστω, τῆς διευκόλυνσι πρὸς τὸν Ἕλληνα λόγιον γιὰ διεύρυνσι τοῦ ἐρευνητικοῦ ἐνδιαφέροντός του. Δὲν ἐνδιαφέρει τὸ θέμα τῆς διατριβῆς μιᾶ προσωπικῆς φιλίας λ.χ. πού δὲν σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴ φιλολογικὴ δραστηριότητα τοῦ Κοραῆ, ὅσο κι ἂν συνέτεινε στὴ διαμόρφωσι τῆς ἐτερότητας τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ψυχρσύνθεσῆς του (κοινωνιολογικὴ παράμετρος μὲ συναισθηματικὲς

συντεταγμένες: π.χ. ἡ ἀλληλογραφία του με τοὺς ὑπόδουλους ὁμοεθνεῖς του στὴ γενέτειρά του). Ἡ ἀπόπειρα ἀπομόνωσης αὐτοτελῶν ἐπεισοδίων στὴν Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας εἶναι μεθοδολογικῶς καὶ ἐπιστημολογικῶς ἀδικαιολόγητη: γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἔργου ἐνὸς λογίου προϋπόθεση θεωρεῖται ἡ γνωριμία μετὰ τὶς τάσεις καὶ τὶς σχολές ποὺ ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴ του, καθὼς ἐπίσης μετὰ τὶς σχέσεις του μετὰ τοὺς δασκάλους του καὶ τοὺς φίλους του ὁμοτέχνους, ἀφοῦ ἡ διαπροσωπικὴ ἐπαφὴ τῶν λογίων ὑπῆρξε ἡ συνήθης διόδος κριτικῶν μεθόδων καὶ ἰδεῶν²². γι' αὐτὸν τὸν λόγο, τὸ βιβλίο τοῦ S. Timpanaro γιὰ τὶς ἀρχές τῆς μεθόδου τοῦ Lachmann ἀπὸ μίαν ἄλλη πλευρὰ ἀνάγνωσης συνιστᾷ μίαν ἐπιβλητικὴν θεώρηση καὶ ἀποτίμηση τῶν λογίων καὶ τῶν σχολῶν στὴν Κριτικὴ τοῦ κειμένου, ποὺ δέσποζαν στὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα²³. Ἡ δική μας ἐξέταση ἰγνογραφεῖ τὶς ἀξιόπιστες πηγές, κυρίως τὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία καὶ τὶς ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ²⁴, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὸν εἰδήμονα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ Διονύσιο Θερειανό (1833-1897), Κερκυραῖο λόγιο ἐγκατεστημένο γιὰ ἐμπορικοὺς λόγους στὴν Τεργέστη, προικισμένο μετὰ αὐτοδιδασκτικὴ πολυμαθία σὲ θέματα φιλοσοφίας, ἱστορίας καὶ φιλολογίας²⁵. Γι' αὐτὸ ἡ βιογραφία τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Θερειανοῦ ἐνδιαφέρει ἐπιστημονικῶς πέρα ἀπὸ τὸ καθ' ὕλην ἀντικείμενο καὶ γιὰ τὴ διάσταση ποὺ προβάλλει ὁ R. Merton μετὰ τῆς ἡθικῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τῶν συμβάσεων τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος²⁶. Ἡ ἐπιστημονικὴ κοινότητα ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορία ἐνὸς βίου στὴν πολιτισμικὴ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης²⁷. Ὁ Wilamowitz εἶναι ὁ πρῶτος στὴν ξενόγλωσση βιβλιογραφία, ἐξ ὧσων γνωρίζουμε, ποὺ ἐξῆρε τὴν ἱστορικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σημασία τῆς τρίτομης βιογραφίας τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸν Θερειανό: «Ὁ Θερειανὸς ἐξέδωσε τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ σὲ μίαν ἐξαιρετικὴν βιογραφία εὐγενοῦς εἴδους, στηριγμένη μάλιστα σὲ εὐρεία βάση, ἓνα βιβλίο τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ διαβάζεται ἀπὸ μεγαλύτερο ἀναγνωστικὸ κοινόν»²⁸.

1. 1. Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ φιλολογικὴ κατάρτιση τοῦ Κοραῆ

Στὸ κείμενο μετὰ τὸν τίτλο «Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ», αὐτοβιογραφικὸ σύγγραμμα (1829) τοῦ Κοραῆ, τὸ ὁποῖο προτάσσεται τοῦ τόμου μετὰ τὰ Προλεγόμενα ποὺ προλόγιζε ὁ Φίλων Φουρναράκης τὸ 1833 μετὰ τὸν θάνατο τοῦ λογίου ἀνδρός²⁹, στοιχώντας πρὸς τὴν ἀπόφασή τοῦ

²² Γιὰ τὴ σημασία τῆς ἀλληλογραφίας μετὰ τῶν λογίων βλ. τὴν εἰσαγωγὴν στὸ βιβλίο τῶν BIERL, CALDER & FOWLER 1991.

²³ Βλ. A. T. GRAFTON 1977α, σ. 174.

²⁴ Κατὰ τὴν παράθεση αὐτούσιων τῶν Κοραϊκῶν χωρίων, κυρίως ἐκείνων τῶν χωρίων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις, διορθώσαμε σιωπηρῶς τὰ ὀφθαλμοφανῆ τυπογραφικὰ (ὀρθογραφικά, τονικά) ἢ λοιπὰ (τόνος μονοσύλλαβων ἐγκλιτικῶν) ἀβλεπτήματα καὶ μετατρέψαμε τὴν ὀξείαν πρὸς τὴν ὑποδιαστολῆς (ὀρθογραφικὴ ἀντίληψη ποὺ διήρκεσε σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις μέχρι καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.) σὲ βαρεία.

²⁵ Βλ. J. E. SANDYS 1908 [1964], τόμ. III, σ. 371, MARCHESELLI 1971, ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ 1981 καὶ τὸ δοκίμιον ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ 1990, σσ. 23-49.

²⁶ Βλ. τὸ δοκίμιον τοῦ R. K. MERTON *Science*.

²⁷ Βλ. στὴν εἰσαγωγὴν τῶν SHORTLAND & YEO 1996, σ. 37.

²⁸ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1921 [1998], σ. 5: «In einer auch durch edle Form hervorragenden Biographie hat Thereianos das Werk des Korae auf einem breit gemalten Hintergrund dargestellt, ein Buch, das mehr Leser finden sollte».

²⁹ Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ. I* 1831 [ἐπανεκδ. 1986]. Γιὰ τὰ Προλεγόμενα ποὺ περιλαμβάνονται στὸν τόμο αὐτὸ ἀκολουθοῦμε τὴν ἀναθεωρημένην σελιδαρίθμηση τῆς ἔκδ. ποὺ ἀποφάσισε ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς, σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν σελιδαρίθμηση τῶν ἀρχικῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων στὸ κείμενο τῶν Προλεγόμενων ἔχουν παρεμφερῆ μερικὲς ἀλλαγές σὲ ἐπίπεδο διατύπωσης. Γιὰ τὰ Προλεγόμενα στὶς ὑπόλοιπες ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ δὲν παραπέμπουμε στὴ συνεχῆ ἀρίθμηση τῶν σελίδων κατὰ τοὺς ἄλλους τρεῖς τόμους τῆς ἔκδ. τοῦ Μ.Ι.Ε.Τ. (ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ. II-IV* 1988-1995), ἀλλὰ στὴν ἀρχικὴ Κοραϊκὴ ἔκδοσή. Φαίνεται πὺς προχώρησε στὴ σύνταξη τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ του σημειώματος, ἐπειδὴ παρατήρησε βιογραφικὲς ἀνακρίβειες σὲ ἄρθρα ὅπως αὐτὸ ποὺ καταχωρίστηκε στὴ *Biographie nouvelle des contemporains*, Paris 1822, tom. V, σσ. 52-55: βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σ. ζ'. Πληρέστερο βιογραφικὸ ἄρθρο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γάλλο ἐλληνιστὴ J. F. Boissonade (1774-

ἴδιου τοῦ Κοραῆ ὅταν ἐτοιμάζε τὸν πέμπτο τόμο τῶν Ἀτάκτων,³⁰ διαβάζουμε τὶς βασικότερες κατὰ τὸν Χίο ἱατροφιλόλογο πληροφορίες γιὰ τὴ φιλολογικὴ του κατάρτιση, τὴν πρώτη ἐγκύκλιο παιδεία του καὶ τὶς φιλολογικὲς καταβολὲς τῆς οἰκογένειάς του³¹.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Χίου Ἰωάννου Κοραῆ καὶ τῆς Σμυρναίας Θωμαΐδος Ρυσίου, γεννήθηκε στὴ Σμύρνη στὶς 27 Ἀπριλίου 1748³². Ὁ Κοραῆς ἐπιμένει στὴν ὑπογράμμιση τῶν φιλολογικῶν καταβολῶν του ὅσον ἀφορᾷ τὸν πατέρα τῆς μητέρας του, τὸν περίφημο λόγιο «Ἀδαμάντιον τὸν Ῥύσιον, τὸν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἄνδρα»³³. Στὸ αὐτοβιογραφικὸ του κείμενο μὲ τὸ σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς, ὁ Κοραῆς ἐπιμένει στὴ γενικότερη κατάσταση ἀπαιδευσίας τοῦ ὑπόδουλου Γένους, ὑποτιμώντας τὰ ζώπυρα τῆς Ἀναγέννησης ποὺ δημιούργησαν τὶς παιδευτικὲς προϋποθέσεις ἐπὶ Τουρκοκρατίας³⁴, καὶ θεωρεῖ χαρακτηριστικὸν ἐκπρόσωπο κατανόησης τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας ὡς περισσότερου προσιτοῦ στοὺς ἐγγραμμάτους ἀναγνώστες τῆς μητέρα του· παρατηρεῖ ὅτι «ὄλον τὸ ἔθνος ἦτο τὸν καιρὸν ἐκείνον ἀπαιδευτον (παρεκτὸς ὀλίγων στολισμένων μὲ ψευτοπαιδείαν πλέον παρὰ μὲ ἀληθινὴν παιδείαν)» καὶ ὅτι «ἡ κατάστασις τοῦ γένους ἦτο τοιαύτη τότε, ὥστε εἰς τὴν μεγαλόπολιν Σμύρνην, μόναι σχεδὸν αἱ θυγατέρες τοῦ Ῥυσίου ἤξευραν νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ γράφωσι [...] Ἡ μήτηρ μου ἐκαταλάμβανεν ἱκανῶς τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ τὰ συγγράμματα»³⁵. Γιὰ τὸν πατέρα του ὑπογράμμισε τὰ φυσικὰ χαρίσματα τῆς ὀξύνοιας καὶ τῆς ρητορικῆς δεινότητος, σημειώνοντας ὅτι «ἂν καὶ στερημένος παιδείας, ἦτο στολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ νοῦν ὀξύτατον, καὶ ἄλλα τῆς φύσεως δωρήματα πολλὰ ὥστε ἐκατάλαβεν, ὅτι μόνῃ ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τὰ δῶρα τῆς φύσεως, καὶ ἐπυρώθη μὲ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ τὴν ἀποκτήσῃ σχολικῶς, ἀνεπλήρωσε τὴν ἔλλειψιν, συγχάζων ὅπου εὔρισκε κἀνένα λόγιον ἄνδρα, διὰ νὰ ποτίξῃ τὴν δίψαν του μὲ τὴν ἀκρόασιν τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς σοφίας. Παρὰ τὴν φυσικὴν ὀξύνοιαν, εἶχε καὶ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, ὡς τὸ ἔδειξεν ἡ ἔπειτα πολιτικὴ διαγωγή του»³⁶ σὲ ἐπίπεδο τοπικῆς αὐτοδιοίκησης καὶ ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Οἱ οἰκογενειακὲς καταβολὲς τοῦ Κοραῆ δημιουργοῦν τὴν αἴσθησιν μιᾶς ἀτμόσφαιρας πλούσιας σὲ μορφωτικὰ ἐρεθίσματα, ποὺ ἐξηγεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν εὐεπίφορη σὲ φιλολογικὰ διαβάσματα φύση τοῦ νεαροῦ Κοραῆ. Ὅσο γιὰ τὰ φυσικὰ προτερήματα τοῦ πατέρα του καὶ τὴν πολιτικὴ παρουσία του στὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ τὰ κοινὰ ἐν γένει τῆς Χίου, εὐκόλα συνάγεται ἡ σημασία ὑπαρξῆς των ὡς ἐφοδίων ἐνὸς ἱκανοῦ κριτικοῦ φιλολόγου καὶ δραστήριου συμπολίτη. Ὡς γνωστόν, ἡ νῆσος τῆς Χίου φημιῖζεται ὡς γενέτειρα διασήμων λογίων καὶ λογοτεχνῶν τοῦ Γένους³⁷.

1857): βλ. BOISSONADE 1855· γιὰ αὐτὸ καὶ γιὰ τὶς πρώτες ἐργοβιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Κοραῆ ἀπὸ τοὺς Ἰάκ. Ρίζο Νερουλό, Ἰάκ. Ρώτα, Κων. Ν. Σάθα, Ἀναστ. Ν. Γούδας, κ.ἀ. βλ. Α. ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. ξε'-ξζ'.

³⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. α', λα'. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Φουρναράκη (αὐτόθι, σ. δ') τὸν Βίον συνέθεσε (τὸ 1829, κατόπιν προτροπῆς τοῦ Χιωτῆ συμπολίτη του Εὐστράτιου Ράλλη) καὶ τοῦ τὸν ἐμπιστεύτηκε ὁ Κοραῆς.

³¹ Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Villoison πρὸς τὸν Sturz (6 Ἰουνίου 1791) στὴν ἐκδ. *Empedocles Agrigentinus* τοῦ Μ. Frider. Guil. Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-liii (τὴν ἐπιστολὴ ἀναδημοσίευσε ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 75-77), JORET 1910, σ. 347, ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΣ 1949 καὶ 1983, ΗΛΙΟΥ 1965, σ. 107, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σ. 77, σημ. 33.

³² «Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ», στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. η' [ἐφέξῃς παραπέμπ. ὡς Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ].

³³ Αὐτόθι, σ. η'. Βλ. ἐπίσης ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σσ. 25, 113-114 καὶ σημ. 7, ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. οα'-οζ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 91-93, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1959, σσ. 115-117 [ἀναδημ. 1970, σσ. 175-177], ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ 1981-1982, ΣΑΒΡΑΜΗΣ 1932.

³⁴ Γιὰ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν στὴ Χίο βλ. τὴν ἐνδεικτικὴ ἀναφορὰ ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σσ. 165-169 καὶ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992β. Ἐπίσης, ὁ βιογράφος τοῦ Κοραῆ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 1-88 κάνει μιὰ παρόμοια ἐπισκόπηση τῆς παιδείας, ὅπως καὶ ὁ VALLIANATOS 1987, σσ. 1-25.

³⁵ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὁ.π., σσ. η'-θ'.

³⁶ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὁ.π., σ. θ'.

³⁷ Βλ. τὴν περιεκτικὴ ἀνασκόπηση τῶν διασήμων Χίων: ΛΑΪΝΑΣ 1997.

Παρά τὸν σὲ καθημερινή βάση ραβδισμό ἐν εἶδει παιδευτικῆς μεθόδου ἀπὸ τὸν πρῶτο δάσκαλό του στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο τῆς Χίου, τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης³⁸, τὸν Ἰθακήσιο μοναχὸ Ἱεροῦθεο Δενδρινό (διδάξαντα ἀπὸ τὴν παγίωσή της μέχρι τὴν τελευτὴ του: 1723-1777)³⁹, ὁ Κοραῆς ἐπιδεικνύοντας ὑπέρμετρη ὑπομονὴ ὄριζε τὴν ἔμφυτη κλίση του πρὸς τὰ γράμματα μὲ τὸ ἰσχυροποιημένο συναίσθημα ποῦ ὑμνήθηκε στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους: «ἔρως παιδείας καὶ ἔρως τιμῆς. Ὁ ἔρως τῆς παιδείας δὲν ἦτον ὀλιγώτερον βίαιος παρὰ τὸν ἰδίως ὀνομαζόμενον ἔρωτα»⁴⁰. Ἐνισχυτικῶς τοῦ ἔρωτα ἐδράσαν, κατὰ δική του ὁμολογία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φήμη τοῦ παπποῦ του δύο ἀκόμη συγγενικὲς παρουσίες: τοῦ ἱατροφιλοσόφου προγόνου του Ἀντωνίου Κοραῆ⁴¹ καὶ τοῦ διδασκάλου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κλασικῶν ἱερομονάχου Κυρίλλου, ἀνεψιοῦ τοῦ πατέρα του, ὁ ὁποῖος δίδασκε στὴ Χίο⁴². Τοῦ πρώτου μάλιστα μνημονεύονται δύο ἔργα⁴³: τὸ ἐπιγραφόμενον Ὠδὴ εἰς τὸν Δαγεσσέα (Ode à Dagesseau), στιχουργημένο στὸ Παρίσι τὸ 1702, ποῦ ἐξέδωκε ὁ Κοραῆς τὸ 1819⁴⁴ καὶ τὸ συγκείμενο ἀπὸ τριάντα ἕξι κεφάλαια ποίημα σὲ ἰαμβικούς στίχους μὲ τίτλο Λατίνων θρησκείας ἔλεγχος (Ἀμστερνταμ 1748) καὶ πρόδηλο ἀντιπαπικὸ περιεχόμενο⁴⁵. Πάντως, ἡ πρωταρχικὴ ἐπαφὴ τοῦ Κοραῆ μὲ τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῆς κλασικῆς παιδείας μαρτυρεῖται μόλις καταστάθηκε κληρονόμος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδαμαντίου Ρυσίου –ὡς ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀρσενικοὺς (μελλοντικοὺς) ἀπογόνους ἀπόφοιτος τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου, ὅπως ὄριζε ἡ διαθήκη τοῦ παπποῦ του⁴⁶.

Ἡ ἔξαψη τῆς ἐπιθυμίας του νὰ ἐντροφήσει στὴν πατρογονικὴ κλασικὴ κληρονομιά, ἡ συνειδητοποίηση ἀπὸ τὴ μιὰ τῆς σπατάλης χρόνου καὶ δυνάμεων στὴν ἀπόκτηση λιγοστῶν γραμματικῶν –ἀποκλειστικῶς– γνώσεων, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς νεανικῆς οἰήσεως λόγω τῆς ἀπερίσκεπτης ἀπόδοσης τίτλων σχετιζομένων μὲ τὴν παιδεία, καὶ ἡ καταδυνάστευση τῆς γενέτειράς του ἀπὸ τὸν Τοῦρκο δυνάστη ἐπέτειναν τὴ δίψα του γιὰ ἀπεφθῆ παιδεία καὶ οὐσιαστικότερη μόρφωση, μὲ τίμημα τὸν ἀρχόμενο κλονισμό τῆς εὐδραυστῆς υἰείας του (αἱμοπτύσεις ἀπὸ τὸ δέκατο τρίτο ἔτος τῆς ἡλικίας του)⁴⁷. Ὁμολογοῦσε μάλιστα ὅτι πρῶτο νεανικὸ ἐντροφῆμά του ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη⁴⁸.

Μὲ δυσκολία κατόρθωσε –γύρω στὸ 1764– νὰ προσλάβει δασκάλους πρὸς ἐκμάθηση τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς, γλωσσῶν προοδοποιητικῶν γιὰ τὴ Λατινικὴ, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ θρεθεῖ δάσκαλος καὶ γιὰ τὴν Ἀραβικὴ, πάντοτε μὲ τὴν ἀμέριστη ἠδίκη καί, συχνά, οἰκονομικὴ συμπαράσταση τοῦ πατέρα του, συμπαράσταση ποῦ μετέπειτα ἀναπολοῦσε μὲ συγκίνηση⁴⁹. Ὁ Κοραῆς παραδεχόταν στὴν αὐτοβιογραφία του ὅτι ἡ ἐπιθυμία του νὰ διαβάσει τὶς λατινικὲς σημειώσεις τοῦ Κασωβῶνος (Isaac Casaubon [1559-1614])⁵⁰

³⁸ Βλ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1885.

³⁹ Βλ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σ. 115, ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. σζ'-πδ', Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *Ἀδαμάντιος Κοραῆς*, τόμ. 1, σσ. 93-94 καὶ Ε. G. VALLIANATOS, *From Graikos to Hellene. Adamantios Korais and the Greek Revolution*, Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1987, σσ. 81-83.

⁴⁰ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σ. ι'.

⁴¹ Βλ. Μ. Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ, ὅ.π., σσ. 167, 194, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σσ. πε'-πη', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 89-90, SANDYS 1908 [1964], τόμ. III, σ. 356, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Ι. 1978 καὶ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ 1995, σ. 64 καὶ σημ. 16.

⁴² Βλ. Α. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὅ.π., σσ. πδ'-ηα'.

⁴³ Ἐγραψε καὶ ἄλλα λίγα ποιημάτια: βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Ι., ὅ.π., σσ. 96-97.

⁴⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ὠδὴ Δαγ.* 1819. Ὁ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 843 (2.9.1819) σσ. 199. 30-200. 12, 201. 19-31 ἀναφέρεται στὸ ἴδιο θέμα. Βλ. ἐπίσης *αὐτόδι*, ἐπιστ. 852 (16.11.1819) σ. 217. 19-27.

⁴⁵ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιδ'-ιε'.

⁴⁶ *Αὐτόδι*, ὅ.π., σσ. ια'-ιβ'. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 852 (16.11.1819) σσ. 216. 25-217. 18.

⁴⁷ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιβ'-ιγ'.

⁴⁸ *Αὐτόδι*, ὅ.π., σ. ιγ'.

⁴⁹ *Αὐτόδι*, ὅ.π., σσ. ιγ', ιδ'-ιη'.

⁵⁰ Βλ. SANDYS 1908 [1964], τόμ. II, σσ. 204-210 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1921 [1998], σ. 25.

στην έκδοση του Στράβωνα (ἀνατυπώθηκε στο Amsterdam τὸ 1707) ὑπῆρξε τὸ κίνητρο γιὰ νὰ σπουδάσει τὴ Λατινικὴ⁵¹. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες σοβαρὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν Κοραϊκὴ ἀρχαιομάθεια ὡς προῖον αὐτοδιδασκαλίας. Τότε ἄρχισε νὰ ἀναζητεῖ ἰκανὸ δάσκαλο γιὰ τὴ Λατινικὴ, ἀποφεύγοντας ὅμως τοὺς διαβόητους γιὰ τὶς προσηλυτιστικὲς διαθέσεις τοὺς ἰησουϊτικoὺς κύκλους στὴ Σμύρνη: τὸν δάσκαλο ἀλλὰ καὶ μέντορα τῆς νεότητάς του («νὰ χαλινώσῃ τῆς ζεύσης μου νεότητος τὰς ἀτάκτους ὁρμάς») βρῆκε γιὰ καλὴ του τύχη στὸ πρόσωπο τοῦ Βερνάρδου Κεύνου (Bernhard Keun [1733-1801]), ἐφημέριου στὸν προξενικὸ ναὸ τῆς ὀλλανδικῆς κοινότητος τῆς Σμύρνης, ὁ ὁποῖος ἔψαχνε μὲ τὴ σειρά του κάποιον γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει στὴν τελειοποίησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Γιὰ τὴ σχέση Κοραῆ καὶ Κεύνου⁵² μπορεῖ προκαταρκτικῶς νὰ ἐπαναληφθεῖ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Κοραῆ ὅτι χαρακτηρίζε «τὸ εὐτυχέστερον μέρος τῆς ζωῆς» του⁵³. Ὁ ἐλλόγιμος Ὀλλανδὸς τοῦ ἐπέτρεψε τὴν πρόσβασιν στὴ βιβλιοθήκη του καὶ τοῦ δάνειζε Λατίνους κλασικοὺς, ὥστε νὰ ἐξασκηθεῖ στὴν ἐκμάθησιν τῆς Λατινικῆς⁵⁴, γλώσσας μὲ πολιτικὲς προεκτάσεις⁵⁵ καὶ συμβολικὴ καὶ λειτουργικὴ σημασία γιὰ τὸν χριστιανικὸ κόσμον τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ δὴ τὴν ἐκ Μεταρρυθμίσεως προτεσταντικὴ θεολογικὴ σκέψιν⁵⁶. Μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ γνώσιν τῆς Λατινικῆς ὁ Κοραῆς ἀπέκτησε τὴ δυνατότητα νὰ καθιερωθεῖ ὡς λόγιος στὴ Γαλλία, ὅπου ἡ ὑφολογικὴ ἄσκησιν στὴ γλῶσσα αὐτὴ ἀποτελοῦσε σημαντικὸ στοιχεῖο τοῦ γαλλικοῦ διδακτικοῦ συστήματος⁵⁷. Στὴ βιβλιοθήκῃ τοῦ Κεύνου ὁ Κοραῆς βρῆκε βοηθήματα ὅχι μόνον γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴ Λατινικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν⁵⁸. Ἀπὸ τὸ αὐτοβιογραφικὸν κείμενό του προκύπτει γνώσιν τῆς Ὀλλανδικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς: ἀπὸ τὶς δύο τελευταῖες μετέφραξε βιβλία στὴ Γαλλικὴν⁵⁹. Ὅσο γιὰ τὴ Λατινικὴν, ὁ Κοραῆς στοιχῶντας πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν («pulchra filia pulchrioris matris») τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῖα καὶ τοῦ Μ. Terentius Varro (116-27 π.Χ.)⁶⁰ τὴ θεωροῦσε διάλεκτον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γιὰ τοὺς θεράποντες τῆς «Κριτικῆς ἐπιστήμης»⁶¹. Ἡ Κοραϊκὴ γλωσσομάθεια (ἐννέα ξένες γλῶσσες: λατινικά, ἰταλικά, γαλλικά, ἀγγλικά, ἰσπανικά, ἑβραϊκά, γερμανικά, ὀλλανδικά, τουρκικά), τὸ ὅτι «ἐξῶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον» κατεῖχε «προσέτι καὶ ἄλλας πολλὰς διαλέκτους τῆς Εὐρώπης»⁶², τὸν διευκόλυνε ἀφάνταστα στὸ θέμα τῆς φιλολογικῆς πολυμαθείας του. Μὲ τὴν

⁵¹ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σσ. ιγ'-ιδ': βλ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 94-95.

⁵² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 11 (15.6.1783), σ. 28. 22-29, 65 (25.6.1792), σ. 249. 27-32 (ἴσως τὸ χαρακτηριστικότερον χωρίον τῆς Κοραϊκῆς ἀλληλογραφίας γιὰ τὴ συμπάθειαν ποὺ ἔτρεφε πρὸς τὸν Κεύνον), ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σ. πέ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 96-99, ΚΩΣΤΗΣ 1893, Τοῦ ἰδίου 1900, ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1097 (12.3.1825), σ. 205. 5-28, ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 60-66, HESSELING 1935, σσ. 1-3, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ 1978-79, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 68-69, σημ. 9, ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002, σσ. 14-15, 15 σημ. 6.

⁵³ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σ. ιε'.

⁵⁴ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σσ. ιδ'-ις'.

⁵⁵ Βλ. RÜDIGER 1961, σσ. 557-559.

⁵⁶ Βλ. HAMMANN 1997 καὶ LEUBA 1997.

⁵⁷ Βλ. LEONARD 1997.

⁵⁸ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σ. ιζ'.

⁵⁹ Βλ. ἐνδεικτικῶς Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σσ. ιθ' ὑποσημ. 1, κγ' καὶ στὸ ἄρθρον τοῦ Ν. ΖΑΝΝΟΥΒΙΟΥ, «Ὁ Κοραῆς», Ἐφημερίς τῆς 12.4.1877.

⁶⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 95.

⁶¹ ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. I 1831 [1986], σσ. 260-261 καὶ σημ. 1 τῆς σ. 260: πβ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I 1811, σσ. ιζ' (-ις), σημ. 1. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 292 (29.3.1804), σ. 143. 26-28, IV 1982, ἐπιστ. 824 (21.5.1819) σ. 168. 17-25, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 94-96, ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1984.

⁶² ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 30 (15.9.1788), σ. 102. 22-23: πβ. III 1979, ἐπιστ. 519 (18.1.1811) σ. 90. 24-26, ΗΛΙΟΥ 1976, σ. λδ', σημ. 4 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002, σ. 16. Γιὰ τὴν Κοραϊκὴν γλωσσομάθειαν νομίζουμε ὅτι θὰ χρειαστεῖ νὰ ἀποκτήσουμε τὸ εἰδικὸν ἄρθρον, ὅπως λ.χ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001α.

πρόσκτηση τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θὰ προχωροῦσε στὴν πρόσληψη τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικῆς παιδείου⁶³.

Ἡ ἐπαφὴ τοῦ Κοραῆ μετὰ τὴν ξενόγλωσση βιβλιογραφία στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ὀλλανδοῦ κληρικοῦ Κεύνου ἐξήψε τὴν περιέργεια τοῦ Κοραῆ νὰ γνωρίσει τὴ φωτισμένη Ἑσπερία, ἀφοῦ ἀντιλαμβανόταν ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι προωθοῦσαν τὴ σπουδὴ καὶ τῶν τριῶν κλασικῶν γλωσσῶν, Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς καὶ Ἑβραϊκῆς. Τὶς μορφωτικὲς εὐκαιρίες ποὺ παρουσίαζε ἡ ἐνδεχόμενη ἀποδημία τοῦ Κοραῆ σὲ κάποιο ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὴν πατρικὴ ἐπιθυμία νὰ ἐπεκτείνει τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές (ἐμπόριο μεταξωτῶν) μετὰ οἰκεῖο ἀντιπρόσωπό του στὴν Ὀλλανδία συνδύαζε ἡ μετάβαση στὸ Ἄμστερδαμ (Amsterdam)⁶⁴. Μετὰ τὴν μετάβασή του στὸ Ἄμστερνταμ ἄρχισε ἡ ἐντονὴ πολιτιστικὴ ζωὴ ἐνὸς «citoyen du monde»⁶⁵.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς παραμονῆς τοῦ Κοραῆ στὸ Ἄμστερνταμ (1771-1778), φημισμένο κέντρο κλασικῶν σπουδῶν⁶⁶ καὶ ἔδρα φιλελληνικῆς ἐπιτροπῆς⁶⁷, διαθέτουμε πολλὰ μαρτυρίες. Στὸ Ἄμστερνταμ ἐφτάσε συνοδευμένος ἀπὸ συστατικὲς ἐπιστολές, μετὰ ἀπὸ θαλασσοπορία διαρκείας εἴκοσι ἕξι ἡμερῶν μετὰ δανικὸ πλοῖο πρὸς τὸ Λιβόρνο καὶ ὀλιγοήμερο ἀπὸ ἐκεῖ ταξίδι πρὸς τὸ ὀλλανδικὸ λιμάνι⁶⁸. Ἡ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κεύνου πρὸς τὸν Καλβινιστὴ «μινίστρον φίλον του» Ἀδριανὸν Βύρτον (Adrien Buurt [1711-1781]), ἐμβριδῆ «σωκρατικὸν διδάσκαλον»⁶⁹, διάνοιξε στὸν Κοραῆ τὴν εὐκαιρία νὰ μαθητεύσει κοντὰ στὸν Βύρτον καὶ τὴ σύζυγό του Καρολίνα (Iosina Carolina van Lijnden) τὶς ἀρχὲς τῆς τότε μαθηματικῆς λογικῆς, στοιχεῖα τῆς εὐκλείδειας γεωμετρίας καὶ ἐπιστημονικὴ λογικὴ⁷⁰. Ἡ Καρολίνα εἶχε συντάξει στὴν Ὀλλανδικὴ σύγγραμμα Λογικῆς, τὸ ὁποῖο φύλαγε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ ὁ Κοραῆς μέχρι τὸν θάνατό του. Συγγραφικὲς ἐπιδόσεις διέδετε καὶ ὁ σύζυγός της· ὁ Κοραῆς ἀναφέρει θεολογικοῦ περιεχομένου σύγγραμμά του μετὰ τίτλο *Abrégé de la Théologie dogmatique* (Ἄμστερνταμ 1779), τὸ ὁποῖο μετέφρασε στὴ Γαλλικὴ ὁ Κεύνος. Μετὰ τὶς ἐμπορικὲς φροντίδες γιὰ τὰ σηρικὰ ὑφάσματα (παρὰ τὴν ἀποτυχημένη ἐμπορικὴ σταδιοδρομία)⁷¹ καὶ τὰ μορφωτικὰ διαλείμματα δίπλα στὸ ζεῦγος Buurt⁷² (ἀφοῦ ὁ Ἀδριανὸς Buurt τοῦ δίδασκε «ὅσα ἔκρινεν ἀναγκαῖα εἰς τὸ καλῶς συλλογίζεσθαι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον (ὡς ἔλεγε) ἔπρεπε ν' ἀρχίξῃ ἡ ὀρθὴ παιδεία»⁷³) διήλθε τὰ ἕξι χρόνια παραμονῆς του στὸ Ἄμστερνταμ⁷⁴, τὰ ὁποῖα σηματοδοτοῦν

⁶³ Βλ. SCHADEWALDT 1970, σ. 530 (ἀπὸ τὸ δοκίμιο μετὰ τίτλο «Sinn und Wert der humanistischen Bildung im Leben unserer Zeit»).

⁶⁴ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιζ'-ιη'.

⁶⁵ Τὴ φράση δανείστηκα ἀπὸ τὰ ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. inéd.* 1877, σ. 90.

⁶⁶ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 99-107 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 68-69, σημ. 9.

⁶⁷ Βλ. SLOT 1979, σσ. 35-37 καὶ KOSTER 1995, σσ. 8-9/22-23.

⁶⁸ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιη'-ιθ'.

⁶⁹ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σ. ιθ': βλ. ΚΩΣΤΗΣ 1893, σσ. 603-605, HESSELING 1935, σσ. 3-4, CHACONAS 1968, σ. 20 καὶ SLOT 1980, σσ. 78-81.

⁷⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 100-101.

⁷¹ Βλ. ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΣ 1911-12, σσ. 228, 271-272, ΗΛΙΟΥ 1976, σσ. με'-ξ' καὶ SLOT 1980, Τοῦ ἰδίου, 1979 καὶ Τοῦ ἰδίου 1985, PIGNÉ 1988. Γιὰ τὶς ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῆς ἐλληνικῆς παροικίας στὸ Ἄμστερνταμ βλ. ἐπίσης ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1964, σσ. 38-100.

⁷² Ἀσχολήθηκε καὶ μετὰ τὴ μουσικὴ: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 645 (4.4.1815) σσ. 404. 5-405. 24, ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σ. (11). Γιὰ τὴ σχέση του μετὰ τὸ θέατρο βλ. ΤΑΜΠΑΚΗ 1984, σσ. 187-206.

⁷³ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιθ'-κα': βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 782 (9.7.1818) σσ. 97. 24-98. 6, ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 66-68 καὶ ΗΛΙΟΥ 1976, σ. λε'.

⁷⁴ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. ιθ'-κα'. Γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Κοραῆ στὸ Ἄμστερνταμ καὶ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ διαθέτουμε πολὺτιμη πηγὴ πληροφοριῶν οἱ δεκατέσσερις ἐπιστολές (Οκτ. 1772-Οκτ. 1774) τοῦ Πάτριου ὑπαλλήλου Σταμάτη Πέτρου πρὸς τὸν Στάθη Θωμᾶ ποὺ εἶχε τὸ προβάδισμα στὴν ἐμπορικὴ ἐταιρεία, στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Κοραῆς. Οἱ ἐπιστολές αὐτές ἐκδόθηκαν ἀπὸ προσωπικὰ ἀντίγραφα τοῦ Σ. Πέτρου, τὰ ὁποῖα στὸ μεγαλύτερο μέρος τοὺς πρωτοδημοσίευσε ἀσχολίαστα, μετὰ μερικὲς ἐπεμβάσεις στὴ στίξη καὶ στὴν ὀρθογραφία, ὁ ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ 1891-92 καὶ 1892-93: βλ. ΗΛΙΟΥ, ὅ.π. Γιὰ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Σταμ. Πέτρου βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, σσ. 3-14. Βλ. ἐπίσης ΓΚΙΝΗΣ 1952. Ὁ διάσημος ἐλληνοεὐρωπαῖος καὶ καθηγητὴς στὸ Athenaeum τοῦ

καί τὸ τέλος τῆς νιότης του (γιὰ τὴν ὁποία σημείωνε ὅτι «ἡ νεότης μου ἐσαλεύετο ἀπὸ τρικυμίας παθῶν»⁷⁵). Κατόπιν ὁ Κοραῆς ἐπέστρεψε στὴ Σμύρνη (ἄνοιξη τοῦ 1779), ἀφοῦ προηγουμένως ἔκανε τεσσαρακονθήμερη στάση στὴ Βιέννη, γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν εὐρισκόμενον ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Γερμανίδας αὐτοκράτειρας θεῖο του Σωφρόνιο ἀρχιεπίσκοπο Βελιγραδίου⁷⁶. Ακολούθως πέρασε στὴν Τεργέστη κι ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Βενετία, ὅπου διέτριψε σχεδὸν ὀλόκληρο τὸν χειμῶνα τοῦ 1778 περιμένοντας τὴ γονεϊκὴ ἄδεια νὰ μεταβεῖ στὴ Γαλλία γιὰ ἰατρικὲς σπουδές· οἱ προθέσεις του δὲν ἦταν τόσο νὰ σπουδάσει τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη ὅσο νὰ καθυστερήσει τὴν ἐπιστροφή του στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα καί, ἂν δὲν τὸ κατόρθωνε, στὸ μέλλον νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἡμερότητα τῶν κατακτητῶν ζώντας μεταξύ τους ὡς ἰατρός. Μοναδικὴ συναναστροφή του καί παρηγοριὰ ἀπὸ τὸ ζοφερὸ τουρκοκρατικὸ περιβάλλον στάθηκε καί πάλι ὁ Κεῦνος, γιὰ τὰ τέσσερα καί πλέον ἔτη ποὺ διέμεινε στὴ γονικὴ φροντίδα στὴ Σμύρνη⁷⁷. Στὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία πρὸς τὸν συντοπίτη του Γεώργιο Βοσκοπολίτη τὸ 1780, ἀλλὰ καί ἄλλους ἀργότερα, ἐντοπιζοῦνται ἐπιστολὲς συνταγμένες σὲ ἀρχαιοπρεπὲς ἀττικὸ ἰδίωμα, οἱ ὁποῖες ἀποδεικνύουν μακρόχρονη τριβὴ μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ καί τὸ ὕφος τῶν κλασικῶν συγγραφέων⁷⁸. Σύμφωνα μὲ ἐγκυρο ἐρευνητὴ τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου⁷⁹, ἐπιστρέφοντας στὴ Σμύρνη (1778) ἀπὸ τὸ Ἄμστερνταμ ὁ Κοραῆς φαίνεται πὼς ἐφάρμοσε ἐμπράκτως τὰ διδάγματα τῆς παραμονῆς του στὸ Ἄμστερνταμ, διδάγματα σχετικὰ μὲ τὴ μέθοδο μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων («μὲ μέθοδον παντάπασι διάφορον»⁸⁰), καί ἄρχισε νὰ ἐκταμιεύει τὶς γνώσεις ποὺ ἀποκόμιζε ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν κλασικῶν κειμένων, καταχωρίζοντας τὶς κριτικὲς καί ἄλλες παρατηρήσεις του σὲ εἰδικὰ σημειωματάρια· θὰ πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι αὐτὴ ἡ «σημειωματάριακή» ἐργασία τοῦ Κοραῆ συνεχίστηκε καί μετὰ τὴν ἄφιξή του στὸ Μονπελιέ.

Τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τοῦ Κοραῆ καί ἡ κλονισμένη ὑγεία του ὑπερίσχυσαν τῆς γονικῆς ἐπιθυμίας γιὰ μίαν οἰκογενειακὴ ἀποκατάσταση στὴν πατρίδα. Μὲ τὴ σύμφωνη πλέον γνώμη τῶν γονέων του, ἀκολουθώντας τὴ διαδρομὴ Λιβόρνο-Μασσαλία-Μονπελιέ (Montpellier), πέρασε στὶς 9 Ὀκτωβρίου 1782 στὴ Γαλλία, ὅπου διέτριψε ἕξι ἔτη σπουδάζοντας τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη⁸¹. Ἐπρόκειτο γιὰ σημαδιακὴ ἐπιλογή καί ἐνσυνείδητη ἀπόφαση. Ὅπως εὐστοχα παρατηροῦσε ὁ Κ. Ἄμαντος, «καί ἰατρικαί μελέται τοῦ Κοραῆ τὸν ἔφεραν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἰατροὺς καί δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν»⁸². Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Δημ. Λῶτο τὸ θέρους τοῦ 1783 ὁμολογοῦσε ὅτι ἀντιμετώπιζε πρόβλημα ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῶν ἀναγκαίων βιβλίων, ὥστε νὰ σημειώσει ἐπιστημονικὴ πρόοδο καί νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν ἀκώλυτη μελέτη⁸³. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐξεύρεση οἰκονομικῶν πόρων καί ἡ συναναστροφή μὲ ἄλλους λογίους ἀπασχολοῦσαν τὸν Κοραῆ ἀπὸ καιρὸ: «ἡ πείρα μου ἔδειξεν ὅτι καί ἡ σοφία πωλεῖται καί

Ἄμστερνταμ (1755-1819) Hermann Bosscha, μεταφραστὴς τῶν *Βίων* τοῦ Πλουτάρχου στὴν Ὀλλανδικὴ καί συγγραφέας τῆς *Bibliotheca Classica* (ἐκδόδομένης τὸ 1794 καί 1816, ποὺ μεταφράστηκε ἀργότερα στὴ Γαλλικὴ), ἀφιέρωσε λατινικὸ ποίημα στὴν Ἑλλάδα, προσφώνηθὲν στὸν Κοραῆ: βλ. BOSSCHA 1820, σσ. 153-154 (ἀριθμ. XXXVIII) καί ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 53-54.

⁷⁵ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σ. κ'.

⁷⁶ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σ. κα': γιὰ τὸν Σωφρόνιο βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. πη'-πθ' καί ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 90-91.

⁷⁷ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. κα'-κβ': βλ. καί ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., σσ. 107-109.

⁷⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 2-6 (Μάϊος-Ἰούνιος 1780), σσ. 14, 8-17, 21, 130 (29.5.1795), σ. 397, 6-32, 195 (μᾶλλον πρὶν ἀπὸ 1795), σσ. 529, 21-530, 7.

⁷⁹ Ἡ γνώμη ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 69, σημ. 9, ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸ γφ. 489 («Ἀνθολογίας Τόμ. Α' περιέχων διαφόρους σημειώσεις ἐπὶ ζητημάτων ποικίλων ἐρανισθέντων ἐκ διαφόρων συγγραφέων»), τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου δημοσίευσε καί σχολίασε ὁ ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 9-38 (κυρίως 14-25).

⁸⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 65, 15-22.

⁸¹ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σσ. κβ'-κγ': βλ. καί ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ὅ.π., σσ. 122-170.

⁸² ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σ. (14).

⁸³ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 12 (23.6.1783), σ. 32, 24-29.

ἀγοράζεται, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ πράγματα. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὅσα δαπανήσης, τόσα μανθάνεις. [...] χρειάζεται συναναστροφή σοφῶν ἀνδρῶν, ἀναγκαιότερα καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ὁποῖαν διὰ τὴν ἔχῃ τις, ἀνάγκη εἶναι τὴν καλλιέργη καὶ τὴν ποτίζη μὲ κάποια δωρημάτια καὶ τί δὲν χρειάζεται;»⁸⁴.

Τὸ 1782 καταγράφεται ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς ἐνδεσμῆς ἀρχικῶς ἀλλὰ τελικῶς ἄτυχης φιλίας μὲ τὸν D'Ansse de Villoison, πού θὰ ψυχρανθεῖ ὀριστικῶς τὸ 1793· φιλία πού παρακολούθησε μεγάλη περίοδο τοῦ παρισινοῦ βίου τοῦ Κοραῆ⁸⁵. Πιθανολογεῖται ὅτι ὁ Villoison συνέστησε τὸν Χίο λόγιο στοὺς καθηγητὲς τοῦ Μονπελιέ⁸⁶. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κοραῆ μὲ τὸν Γάλλο ἐλληνοιστὴ Jean-Baptiste Gaspar d'Ansse de Villoison (1753-26.04.1805)⁸⁷ διαθέτουμε τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκου⁸⁸ καί, βεβαίως, τὴν ἐργασία τοῦ Ch. Joret γιὰ τὸν Villoison⁸⁹. Ἀπὸ τὴν ἀπαρχὴ τῆς γνωριμίας τους (1782) μέχρι τὴν αἰφνίδια ρήξη τῆς φιλίας τους (1793), τὰ κοινὰ φιλολογικὰ ἐνδιαφέροντά τους⁹⁰ καὶ ἡ ὁλοένα ἐδραιούμενη πεποίθησις τοῦ Villoison γιὰ τὴν ἀξία τῶν κριτικῶν διορθώσεων τοῦ Χίου σοφοῦ σημάδεψαν μιὰ θερμὴ ἐπικοινωνία παρὰ τὴν ἀτυχῆ (καὶ ὡς κάποιο βαθμὸ ἀνεξήγητη) ἔκβασή της σὲ ἀπόηχους μιᾶς συμβατικῆς συναναστροφῆς. Ὁ Villoison ἐπεδίωκε τὴ γνωριμία του μὲ τὴν ἐλληνικὴ παροιμία στὴ Βενετία καὶ τὴν παρακολούθησις τῆς δραστηριότητος σχετικῶς μὲ τὴν ἔκδοσις ἐλληνικῶν βιβλίων ἀπὸ τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας.⁹¹ Ὁ Villoison ἀπὸ τὴ Βενετία ἔγραφε πρὸς τὸν μεγάλο Ὁλλανδὸ φιλόλογο D. Wyttenbach στὶς 13 Μαρτίου 1782, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀρχαιομάθεια τοῦ ἀποστολέα μιᾶς ἐπιστολῆς ἀπὸ τὴ Σμύρνη λίγο πρὶν: «J'ai reçu dernièrement une letter d'un certain Coray, grec de Smyrne, qui me paroît connoître la littérature grecque»⁹², προετοιμάζοντας τὴν πρόοδο τοῦ νέου εἰδήμονα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας στὴν Εὐρώπῃ τοῦ 18ου αἰ. Ἡδὴ ὁ Γάλλος ἐλληνοιστὴς εἶχε στὸ ἐνεργητικὸ του τὰ *Anecdota Graeca* (1781). Μετὰ τὴν ἀρχικὴ γνωριμία τους ὁ Κοραῆς κοινοποίησε ἐμπιστευτικῶς στὸν Villoison μὲ τὴν ἐπιστολικὴ ὁδὸ δείγματα τῆς πρώιμης κριτικῆς ἱκανότητάς του, σχετικῶς μὲ τὴν ἔκδοσις τῶν δύο ἀττικῶν ρητόρων Ἰσοκράτη καὶ Λυσία ἀπὸ τὸν ἱερωμένο φιλόλογο Abbé Auger (1734-1792)⁹³. Ἡ Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία ἀποτελεῖ ἀδιάψευστο μάρτυρα τοῦ εἶδους τῆς φιλολογικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ Κοραῆ καὶ Villoison, καθὼς καὶ τῆς βαθύτατης ἐκτίμησις πού ἔτρεφε ὁ πρῶτος γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ δευτέρου. Μάλιστα, στὸ τέταρτο μέρος τοῦ χφ. Χίου ἀριθ. 490 ἐντοπίζονται δύο ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῆ (1791) πρὸς τὸν Villoison: ἡ πρώτη⁹⁴ (φφ. 1r-2v) μὲ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἑμπεδοκλῆ (καὶ τὸν Μέλισσο) καὶ ἡ δευτέρη⁹⁵ (φφ. 3r-4v) μὲ διορθώσεις στὸν Σοφοκλῆ· στὸ

⁸⁴ *Αὐτόδι*, ἐπιστ. 14 (11.8.1783), σ. 40. 28-37: πβ. καὶ ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 63. 14-26.

⁸⁵ Γιὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ τὶς διακυμάνσεις της βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ὁ.π., σσ. 177-180, 207-208, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 65-85, 191-210.

⁸⁶ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σ. 69, σημ. 10.

⁸⁷ Βλ. SANDYS 1908 [1964], τόμ. II, σσ. 397-398 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1921 [1998], σ. 46.

⁸⁸ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σσ. 65-85, 191-210.

⁸⁹ Βλ. JORET 1910. Ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σ. 66 στὴ μελέτη τοῦ JORET παρατηρεῖ μερικὲς χρονολογικὲς ἀνακολουθίες καὶ ἀνυπαίρετους συλλογισμοὺς λόγῳ τῆς περιορισμένης γνώσης τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν. Κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ σσ. 344-351, 357-367, 422 καὶ passim. Ὁ Villoison ἦταν μαθητὴς τῶν Ὁλλανδῶν φιλολόγων κατὰ τὸν JORET, ὁ.π., σσ. 100-103, 169-173. Βλ. ἐπίσης ENEPEKIDES 1956, σσ. 87-95.

⁹⁰ Βλ. τὴν πρώτη σωζόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ μὲ κριτικὲς φιλολογικὲς παρατηρήσεις πρὸς τὸν Γάλλο ἐλληνοιστὴ στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 34 (πρὶν ἀπὸ 19.2.1790), σσ. 121. 16-123. 9.

⁹¹ Βλ. ΚΟΙΤΕΑΣ 1960, σ. 189 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σ. 67, σημ. 6. Γιὰ τὴν κλασικὴ ἐλληνικὴ τυπογραφικὴ δραστηριότητα στὴ Βενετία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἀναγέννησις, ἀποτέλεσμα τῆς καρποφορίας τῆς ἀπόδημης βυζαντινῆς λογιόσυνης, βλ. GEANAKOPOLOS 1962 = 1965, σσ. 255- 258 καὶ WILSON 1992 = 1994, σσ. 221-276.

⁹² Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σσ. 67-68 καὶ JORET, ὁ.π., σ. 211.

⁹³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 31 (20.12.1788), σ. 109. 4-12.

⁹⁴ Δημοσιευμένη *αὐτόδι*, ἐπιστ. 44, σσ. 164-167.

⁹⁵ Δημοσιευμένη *αὐτόδι*, ἐπιστ. 58, σσ. 213-215.

πρώτο τεύχος του έκτου μέρους του ίδιου χφ. συναντάται και άλλη επιστολή προς τον ίδιο παραλήπτη⁹⁶. Ο Villoison δραματιζόμενος τή σύνδεση του επιστημονικού ενδιαφέροντός του για την αμφίδρομη σχέση του αρχαίου με τον νεώτερο έλληνισμό, προσκάλεσε τον Κοραή στον Παρίσι· στή δελεαστική πρόσκλησή του ανταποκρίθηκε πρόθυμα ο Κοραής. Η συμμετοχή του Villoison (1785) σε ακαδημαϊκή επιτροπή, τής οποίας σκοπός ήταν ή μελέτη όλων των χειρογράφων τής Βασιλικής Βιβλιοθήκης και ή δημοσίευση των αξιόλογων πορισμάτων, ενδιέφερε πολύ τον Κοραή, καθ' όσον «με ταύτην τήν έρευναν είναι πιθανόν ότι θέλει ανακαλυφθώσι πολλά πράγματα τὰ όποια οί νεώτεροι ως εύρήματα ιδικά των ιδιοποιήθησαν»⁹⁷, και έτσι τον Μάιο του 1788 ενημέρωνε τον φίλο του Δημ. Λώτο για τήν άπροσδόκητη εύκαιρία που του παρουσιάστηκε, εύκαιρία φιλολογικής μελέτης και έργασίας αλλά και συναναστροφής με διαπρεπείς λογίους: «μία περίστασις άπροσδόκητος με άναγκάζει να υπάγω εις Παρίσιον, όπου έχω να διατρέψω ολίγους μήνας διά να έρευνήσω πράγματα άναγκαία εις τήν Βασιλικήν Βιβλιοθήκην, και παρά των εκείσε σοφών»⁹⁸. Τότε, στο Παρίσι, εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος σχέσεων μεταξύ των δύο άνδρων⁹⁹, τήν όποία άκολουθήσαν άλλεπάλληλες κοινωνικές και φιλολογικές γνωριμίες που συνεπάγονταν άπαράμιλλη εκδοτική δραστηριότητα για τον άπαιτητικό Κοραή: «Και επειδή περι φίλων ο λόγος, έχω πολλούς εκ τής φιλολογικής Ακαδημίας, οί όποιοι με έδέχθησαν με άνοικτάς τας άγκάλας και με παρεκίνησαν πολλά να δώσω εις τύπον πολλά χειρόγραφα τής ένταύθα Βασιλικής Βιβλιοθήκης, εξ ών είναι και πολλά ιατρικά· έλπίζω να κάμω τίποτε, αν λάβω τον καιρόν. Αλλά χρειάζεται κόπος μέγας· πρέπει να μεταφράσω, να προσθέσω έπειτα σημειώσεις και άλλα τοιαύτα»¹⁰⁰. Πολλές από τις αντιγραφικές έργασίες (άντιβολής χειρογράφων) που άνακούφισαν οικονομικώς τον Έλληνα ιατροφιλόλογο άνατέθηκαν κατόπιν σύστασης και στήριξης από τον Γάλλο έλληνιστή¹⁰¹. Σε σημαντική επιστολή του προς τον Γερμανό έλληνιστή F. W. Sturz (1762-1832) στις 6 Ιουνίου 1791¹⁰², «τό πρώτο βιογραφικό σημείωμα που συντάχθηκε για τον χιώτη σοφό»¹⁰³, ο Villoison άποκαλύπτει παράλληλα τό ιδιαίτερο ενδιαφέρον του για τή ζωή και τὰ λαμπρά έπιτεύγματα του Κοραή μέχρι τό Καλοκαίρι του 1791 (καθώς τό γράμμα περιλάμβανε και δείγματα τής έξαιρετης φιλολογικής έργασίας του: «non solum Coraei, viri egregie docti, vitam et laudes, sed etiam multa insignia praeclarae illius [...] doctrinae specimina») ¹⁰⁴. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ή παρουσία του Villoison προετοίμασε νέες φιλίες για τον Κοραή που έσπευσε να εκμεταλλευθεί τον κύκλο και τις πλούσιες βιβλιοθήκες των Παρισινών φίλων του¹⁰⁵, εύκαιρία μελέτης σπανίων και δυσεύρετων εκδόσεων. Στο έξής συγχάζει στις ιδιωτικές βιβλιοθήκες φίλων του λογίων: του Villoison αλλά και των Auger,

⁹⁶ Δημοσιευμένη αυτόδι, έπιστ. 85, σσ. 290-291, όπου όμως παραλείφθηκαν τὰ κριτικά και διορθωτικά του Κοραή στον Πίνδαρο. Η επιστολή άναδημοσιεύτηκε (με ελάχιστες αλλαγές, βάσει του άυτογράφου) από τον ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 276-277.

⁹⁷ ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 17 (23.3.1785), σ. 56. 24-26.

⁹⁸ Αυτόδι, έπιστ. 29 (3.5.1788), σ. 99. 15-17.

⁹⁹ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σσ. 71-73. Ο Villoison πραγματοποίησε ταξίδι στην Ελλάδα, από τότε που θαύμασε ζώντας στη Βενετία τό πλήθος των τυπωνόμενων νεοελληνικών βιβλίων (βλ. JORET, ό.π., σσ. 277-316 και ΚΟΥΓΕΑΣ 1960, σ. 189). Στην Ελλάδα τό έρευνητικό ενδιαφέρον του αρχαιολάτρη έλληνιστή Villoison από παλαιογραφικό έγινε γλωσσικό και λαογραφικό (βλ. ΚΟΥΓΕΑΣ, αυτόδι, σ. 199).

¹⁰⁰ ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 30 (15.9.1788), σ. 104. 26-32.

¹⁰¹ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σσ. 74-77: ένδεικτικώς αναφέρουμε τις άντιβολές στον Ψ. Έμπεδοκλή, στον Νόννο και στους Έβδομήκοντα, τις όποιες ο Κοραής έπιμελήθηκε για λογαριασμό άντιστοίχως των Sturz, Bernard και Holmes (για τούς όποιους βλ. στο παρόν κεφάλαιο).

¹⁰² Στην έκδ. *Empedocles Agrigentinus* του M. F. G. Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliv-llii.

¹⁰³ E. N. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σ. 75.

¹⁰⁴ Η επιστολή δημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 τής μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π.

¹⁰⁵ Βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 31 (20.12.1788), σ. 107. 24-33.

Clavier, Chardon de la Rochette και Larcher¹⁰⁶. Ο Villoison τὸν προμηθεύει συνεχῶς με τοὺς τόμους πὺν χρειάζονται στα διαβάσματά του. Τὰ ἀλλεπάλληλα διαβήματα τοῦ Γάλλου φίλου του διευκολύνουν τὶς ἐπισκέψεις τοῦ Κοραῆ στὶς Βιβλιοθήκες τοῦ Παρισιοῦ, ἐπισκέψεις πὺν ἀπὸ τὴν ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ συνιστοῦσαν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐξάσκηση τῆς φιλολογικῆς ἀνάγνωσης ἀπὸ τοὺς πρώτους φιλολόγους καὶ φίλους τῆς κλασικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς¹⁰⁷. Ὁ Κοραῆς ἐπιζητεῖ τὴ θετικὴ κρίση τοῦ φίλου του καὶ ἀνταλλάσσουν τὶς ἀπόψεις τοὺς ἐπὶ φιλολογικῶν ζητημάτων: ἰδοὺ τὰ δείγματα τῆς ἀνυπόκριτης¹⁰⁸ «fraternité littéraire» πὺν κατὰ τὸν de la Rochette διέκρινε τὸν Villoison¹⁰⁹. Σὲ πολλὲς σελίδες ἀπὸ τὰ πέντε τεύχη τοῦ ἕκτου μέρους τοῦ χφ. 490 προστίθενται παρασελίδες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν Villoison κυρίως ἀλλὰ καὶ τοὺς de la Rochette καὶ Larcher¹¹⁰. Ἐὰν εὐσταθεῖ ἡ πληροφορία ὅτι «ὁ Κοραῆς διαπραγματεύτηκε με τοὺς κύκλους τῆς Ὁξφόρδης τὴν κριτικὴ ἐκδόση ὀλόκληρου τοῦ Ἴπποκράτη [...] μεγαλεπήβολου καὶ δυσκατόρθωτου γιὰ πολλοὺς λόγους σχεδίου»¹¹¹, ἐὰν δηλαδὴ –καὶ εἶναι ἐρευνητέο– ὁ Κοραῆς ὑπῆρξε ὑποψήφιος κριτικὸς ἐκδότης τοῦ Ἴπποκράτη γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης, ὀφείλουμε νὰ ἀναγνωρίσουμε ἀφ' ἑνὸς καὶ πάλι τὴν παρότρυνση τοῦ Villoison, ἀφ' ἑτέρου τὴ διαδεδομένη φήμη τοῦ Κοραῆ ὡς δεινοῦ κριτικοῦ ἐκδότη. Ἐπειδὴ ὁ Villoison ἀρεσκόταν νὰ μελετᾷ τὸν Πίνδαρο¹¹² καὶ καθὼς κυκλοφόρησε ἕξι χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του δημοσίευμά του με ἐρμηνευτικὰ καὶ κριτικὰ διορθώσεις στὸν ἀρχαῖο ποιητὴ¹¹³, διατυπώθηκε ἡ γνώμη ὅτι ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ με τὸν Πίνδαρο μᾶλλον στάθηκε ἡ ἐπιθυμία τοῦ Γάλλου ἑλληνιστῆ¹¹⁴. Ἄλλωστε, στὶς σσ. 1-4 τοῦ πρώτου τεύχους ἀπὸ τὸ ἕκτο μέρος τοῦ χφ. 490, τὸ ὀποῖο χφ. ἀπαρτίζεται ἀπὸ πέντε τεύχη με διορθωτικὰ στὸν Πίνδαρο καὶ στὰ ἀρχαῖα σχόλιά του, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ (1792) ἀπευθύνεται στὸν Villoison¹¹⁵ καὶ στὶς σσ. 4-106 τοῦ ἴδιου μέρους προστίθενται παρασελίδες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν Villoison κυρίως ἀλλὰ καὶ τοὺς de la Rochette καὶ Larcher¹¹⁶ στὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις. Μέχρι τὴν Ἄνοιξη τοῦ 1793 –λίγους μῆνες ἀργότερα ἢ ἀπροσδόκητη δοκιμασία τῆς φιλίας τοὺς δὲ εἶναι ὀριστικὸ γεγονός– ἡ ἀλληλογραφία Κοραῆ καὶ Villoison διεξαγόταν σὲ πλαίσιο ἀμοιβαίας οἰκειότητος καὶ ἐμπιστοσύνης (οἱ δύο ἔννοιες εἶχαν ὀριστικῶς καταρρεύσει τὸ 1796, ὅπως ἀποκαλύπτεται στὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία, μετὰ τὸ μοιραῖο ἐπεισόδιο τοῦ 1793, τὶς δυσμενεῖς ἐκφράσεις τοῦ Villoison γιὰ τοὺς νεώτερους Ἑλληνας¹¹⁷, καὶ τὴ φορτικότητά πὺν ἐκδήλωνε –ἀπὸ ἐπιπολαιότητα καὶ ἀδιακρισία ἴσως– ὁ Villoison στὴν προσπάθειά του νὰ πείσει τὸν εὐρισκόμενο πάντοτε σὲ ἐπισφαλῆ ὑγεία καὶ οἰκονομικὲς δυσχέρειες Κοραῆ νὰ βιαστεῖ νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἐκδόση τοῦ συνολικοῦ ἱπποκρατικοῦ

¹⁰⁶ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σ. 79.

¹⁰⁷ Γιὰ τὶς βιβλιοθηκὲς-προπομπὸ τῶν σημερινῶν στὸν ἀρχαῖο κόσμος βλ. τὸ βιβλίο CASSON 2001.

¹⁰⁸ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σσ. 80-81.

¹⁰⁹ Βλ. αὐτόδι, σ. 80 καὶ σημ. 46, ὅπου παραπέμπει στὸ πόνημα τοῦ C. De La ROCHETTE, *Mélanges de critique et de philologie*, τόμ. III, 1812, σ. 20.

¹¹⁰ Ὑποστηρίζει ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σ. 85.

¹¹¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 157 (πρὶν ἀπὸ 13.6.1796), σ. 460. 26-29 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σ. 82: πβ. σ. 198.

¹¹² Βλ. JORET, ὀ.π., σσ. 11, 388-389, 510-511.

¹¹³ Στὰ *Acta Seminarii Regii et Societatis Philologicae Lipsiensis* 1, 1811.

¹¹⁴ Πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σσ. 84, 85 σημ. 66.

¹¹⁵ Δημοσιευμένη στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 85, σσ. 290-291, ὅπου ὅμως παραλείφθηκαν τὰ κριτικὰ καὶ διορθωτικὰ τοῦ Κοραῆ στὸν Πίνδαρο: βλ. Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σ. 66, σημ. 3 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 39, σημ. 7 = 1986, σ. 239, σημ. 7. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναδημοσιεύτηκε (με ἐλάχιστες ἀλλαγές, βάσει τοῦ αὐτογράφου) ἀπὸ τὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 276-277.

¹¹⁶ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὀ.π., σ. 85.

¹¹⁷ Βλ. αὐτόδι, σσ. 209-210.

έργου)¹¹⁸. Υποστηρίζεται ότι από τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 18ου αι. ο Villoison διαφήμιζε στους φιλολογικούς κύκλους ως επικείμενη την έκδοση του Ίπποκράτη από τον Χίο λόγιο¹¹⁹. Ο Κοραΐς, από την άλλη, μάς πληροφορούσε σε επιστολή του προς τον Λώτο (Ιούλιος 1786) ότι ένας από τους καθηγητές του στο Μονπελιέ τον προέτρεψε να ετοιμάσει μία νέα μετάφραση του Ίπποκράτη, με ιδιαίτερη σημασία αφού θα την εκπονούσε Έλληνας¹²⁰.

Στο Μονπελιέ πληροφορήθηκε στις 21 Ιουλίου 1783 την είδηση του θανάτου του πατέρα του¹²¹ και μετά από ένα χρόνο και της μητέρας του. Το 1786 ο Κοραΐς υπέβαλε στο ἀγλαΐσμα της πόλης του Montpellier (Μονπελιέ), την Ίατρικὴ Σχολή του Πανεπιστημίου, τὴ διπλωματικὴ μελέτη «*Pyretologiae Synopsis*»¹²², ἡ ἐξέταση τῆς ὁποίας στέφθηκε με ἑθριαμβευτικὴ ἐπιδοκιμασία ἀπὸ τοὺς κριτές της (οἱ ὅποιοι «ὀμοθυμαδὸν ἅπαντες [...] εὗρηκαν τὴν θέσιν μου γεγραμμένην με μέθοδον, πλήρη ἀπὸ παρατηρήσεις ὠραίας, στολισμένην με πολλὴν φιλολογίαν», ὅπως μάς πληροφορεῖ ἡ Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία¹²³). Τὸν ἐπόμενον χρόνο παρουσίασε τὴ διατριβὴ «*Medicus Hippocraticus, sive De Praecipuis Officiis Medici ex primo Hippocratis aphorismo deductis*»¹²⁴ στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλο τοῦ διδάκτορα τῆς Ίατρικῆς¹²⁵. Θὰ ἐπαναλάβουμε τὴ θέση ὅτι ὡς βασικὸ στοιχεῖο τῆς Κοραϊκῆς ἀρχαιογνωσίας ἀναγνωρίζεται ἡ γλωσσομάθειά του, ἀφοῦ, ὅπως κυρίως προδίδει τὸ γλαφυρὸ ὕφος καὶ ἡ πυκνὴ ἀρχιτεκτονικὴ φράση τῶν δύο ἐπιστημονικῶν ἱατρικῶν μονογραφιῶν του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier (Μονπελιέ), ὑπῆρξε ἄριστος γνώστης τῆς Λατινικῆς: ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης τοὺς «θαυμάζει μὲν τὴν κλασικὴν εὐρεσιέπειαν, θαυμάζει δὲ καὶ τὴν Κικερώνειον τοῦ λόγου ὑφήν. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα τοῦ Κοραΐ (κατὰ τὴν ἀπόφασιν τρίβωνος κριτοῦ) ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν τῶν περιωνύμων γερμανῶν φιλολόγων Ἐρμάννου καὶ Σταλλθάουμ, εἶναι δὲ παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ λατινικωτάτου τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνατομικῶν Χύρτλ, ὅστις ἄλλοτε ηὔτοσχεδίαζε λατινικὰς παραδόσεις ἐπαξίως τοῦ Λουκρητίου καὶ ἄλλων λατίνων φυσιοδιφῶν»¹²⁶. Τὸν ἐπόμενον χρόνο ἔγινε δεκτὸς στὴν Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τῆς ἴδιας πόλεως. Παρὰ τοὺς ἐπαίνους, ὁ Κοραΐς κατέγραφε τὴν ἀγέρωχη ἀξιοπρέπειά του καὶ τὶς ἀδύρητες βιοτικὲς μέριμνες καὶ στερήσεις: σπούδαζε με τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τῶν συγγενῶν καὶ τοῦ Κεύνου, με τὰ χρήματα ἀπὸ τὴν ἐκποίηση τῆς πατρογονικῆς οἰκίας του καὶ τὶς ἀπολαβὲς ἀπὸ τὸ γαλλόγλωσσο μεταφραστικὸ του ἔργο (μετέφρασε τὴν *Κατήχηση* τοῦ Ρώσου μητροπολίτη Πλάτωνος¹²⁷ καὶ ὀρισμένα γερμανικὰ καὶ ἀγγλικὰ ἱατρικὰ συγγράμματα πού ἀργότερα ἐκδόθησαν στὸ Παρίσι)¹²⁸.

¹¹⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. Ι 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σσ. 130. 30-132. 13, 39 (31.1.1791), σ. 146. 26-32, 87 (21.1.1793), σ. 301. 37-38, 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 311. 10-17, 100 (μετὰ ἀπὸ 10.7.1793), σ. 339. 18-22, 115 (29.10.1793), σ. 374. 12, 140 (26.10.1795), σ. 414. 30-31, 149 (27.1.1796), σ. 436. 3-6, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., τόμ. 1, σσ. 202-301, JORET, ὅ.π., σσ. 359-367 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 191-202.

¹¹⁹ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., σ. 301, JORET, ὅ.π., σσ. 359, 367 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 196-198, σημ. 17, 19.

¹²⁰ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. Ι 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 64. 31-36: πβ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ 1984, σ. 87.

¹²¹ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. 76-78.

¹²² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Pyretol.* 1786. Τὸ πρῶτο μέρος της (*Προλεγόμενα*) ἀποπειράθηκε νὰ μεταφράσῃ ὁ Θεαγένης Λιθαδάς στὸν τόμο ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. α'-ιζ'.

¹²³ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. Ι 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σσ. 62. 6-29, 64. 17-22, 37.

¹²⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Med. Hipp.* 1787 [ἐπανεκδ. φωτομηχανικὰ ἀπὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης Κοραΐ (1991), ὅπου τὸ λατινικὸ κείμενο συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Θεαγένη Λιθαδά, δημοσιευμένη τὸ 1890 στὸ μνημειώδες ἔργο ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. κα'-κζ'.

¹²⁵ Βλ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1933, σ. 124, ἀριθμ. 278.

¹²⁶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 162.

¹²⁷ ΚΟΡΑΗΣ Ὁρθ. Διδ. 1782 [1995].

¹²⁸ Βλ. *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραΐ*, ὅ.π., σ. κγ', ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. Ι 1964, ἐπιστ. 140 (26.10.1795), σ. 414. 15-24, ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὅ.π., σσ. κδ'-κζ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., τόμ. 1, σσ. 222-233, 235-237, ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σ. 13, ΚΟΙΤΖΗΣ 1933, σσ. (78)-(80), ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ 1979, σσ. 620-623, ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1983α, σ. 19.

Σε ἐπιστολή του πρὸς τὸν Γερμανὸ ἑλληγιστὴ F. G. Sturz (1762-1832) στὶς 6 Ἰουνίου 1791¹²⁹, πού χαρακτηρίστηκε ὡς «τὸ πρῶτο βιογραφικὸ σημεῖωμα πού συντάχθηκε γιὰ τὸν χιώτη σοφὸ»¹³⁰, ὁ εὐπατρίδης φιλόλογος Villoison, ἀφοῦ ὑπογράμμιζε τὴν ἀρχοντικὴ καταγωγή τοῦ Σμυρναίου ἱατροῦ Κοραῆ, διδάκτορος τῆς Ἱατρικῆς στὸ Μονπελιέ καὶ μεταφραστὴ (1787) τῆς *Κλινικῆς Ἱατρικῆς* τοῦ Γερμανοῦ C. Chr. G. Selle (1748-1800)¹³¹, συγκεφαλαίωσε τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Χίου λογίου μέχρι τὰ πρῶτα χρόνια ἐγκατάστασής του στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα (urbs Lutetia)¹³². Ἀπὸ τὴν ἐπιστολή αὐτὴ ἀπουσιάζουν –ἀγνωστο γιατί– ἡ ἀναφορὰ στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Κοραῆ μὲ τίτλο «*Medicus Hippocraticus, sive De Praecipuis Officiis Medici ex primo Hippocratis aphorismo deductis*», σὲ ἄλλες προσωπικὲς ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ καὶ στὶς συνεργασίες του μὲ ἄλλους, περατωμένες μέχρι τὸ 1805¹³³.

Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἱατρικὴ¹³⁴ δὲν ἀποτελοῦσε τυχαία ἐπαγγελματικὴ ἐπιλογή ἢ διόδευση στὴν πεπατημένη τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀποκατάστασης στὴν ἐποχὴ του: δὲν ἦταν ἡ ἱπποκρατικοκεντρικὴ ἐπιστήμη στὰ μέτρα τοῦ Διαφωτισμοῦ¹³⁵ πού ἔστρεψε τὸν Κοραῆ στὰ ἀρχαῖα ἱατρικὰ κείμενα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στοὺς ἄλλους κλασικούς, ἀλλὰ ἡ θεαματικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωποκεντρικῆς (ὡς ἔρευνας τῆς αἰσθητῆς διάστασης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος) ἱατρικῆς

¹²⁹ Βλ. στὴν ἐκδ. τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἀπὸ τὸν Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliv-llii: ἡ ἐπιστολή ἀναδημοσιεύτηκε στὶς σσ. 75-77 τῆς μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963.

¹³⁰ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 75.

¹³¹ Ὁ τίτλος τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ Κοραῆ ἦταν: *Médecine clinique ou Manuel de pratique traduit de l'Allemand de M. Christian Gottlieb Selle, docteur et professeur en médecine et médecin de la maison de Charité à Berlin*, τόμ. 2, Montpellier 1787. «[...] Diamantes Coray, Smyrnensis, in Mospeliensi Universitati Medicinae Doctor, eiusdem urbis Academiae Sodalis, et mox inter sagacissimos Criticos atque ingenii et doctrinae principes recensendus. Is ex insula Chio oriundus, et Smyrnae, ubi illi affines, omnes, ut etiam nunc Graeci vocant, ἀρχοντας et πρωτογέροντας novi, nobili genere natus, ab ineunte adolescentia patriam reliquit, et in Bataviam, tanquam ad mercaturam bonarum atrium profectus, aliquamdiu Amstelodami sedem fixit, ibique non tam Mercurio quam Musis operam dedit. Deide a socio quicum negotiabatur, delusus, et fortunam adversam expertus, Mospelium petivit, et animum appulit ad medicinam, cuius Doctor summo applausu declaratus fuit, cum prius egregium suae peritiae specimen edidisset, scilicet *Pyretologiae synopsis*, Mospelii 1786. 4. Deinde ibidem Cl. Christiani Gottliebi Selle *Medicinam clinicam* e Germanica lingua in Gallicam convertit, et duobus voluminibus in 12 anno 1787 publici iuris fecit»: ἐκδ. τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἀπὸ τὸν Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliv-xlvi καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 75-76: πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 95-96.

¹³² «[...] Denique in urbem Lutetiam sese contulit, et Cl. Bernardo, acutissimo Critico et Medicinae Doctori, Nonni, Medici Graeci, varias lectiones e regiis codicibus exscriptas misit. Nunc vero lotus est in conferendis Septuagintaviralis Versionis Graecae codicibus Parisiensibus, in gratiam doctissimi Holmesii, Professoris Oxoniensis, et in emendando Hippocrate, cuius infinita loca depravata et conclamata a capite ad calcem ita feliciter emaculavit, ut sibi quivis speraret idem, sudaret multum, frustraue laboraret. Illius emendationibus, quas suas esse voluissent Hemsterhusius et Toupius, nihil simplicius, nihil verius. Harumce coniecturarum maximam partem vidi, et admiratus sum, et cum doctissimis Gallis et Britannis, linguam Graecam et medicinam callentibus, communicavi, qui omnes singulare Coray acumen, ἀγγίνοιαν et εὐστοχίαν summis laudibus extollunt, et unicum illum Hippocratis sospitatorem una voce praedicant. Ante annum, ut spero, typis tradetur prima pars eius *Curarum*, in quibus non solum Hippocratem, sed et Herodotum, Sophoclem, Athenaeum, Hesychium aliosque auctores Graecos passim sanavit et illustravit. Haec te de nostro Coray, novo inter Criticos exorto sidere, scire volui, ut plane perspectum habeas [...]: στὴν ἴδια ἐκδ. τοῦ Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xlvi-llii καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 76-77.

¹³³ Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 82, σημ. 53, ὁ Sturz στὴ συγκεκριμένη ἐπιστολή μοιάζει νὰ ἀγνοεῖ μεταξὺ ἄλλων τόσο τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις πού ἐνωματώθηκαν στὶς ἐκδ. τῶν Ancora (Ξενοκράτης, 1794), Eichstädt (Διόδωρος Σικελιώτης, 1800), Schweighäuser (Ἀθήναιος, 1801-1807), Didot (Λόγγος, 1802), Larcher (Ἡρόδοτος, 1802), Schultz (M. Ἀντωνίνος, 1802), Clavier (Ἀπολλόδωρος, 1805), ὅσο καὶ τὶς Κοραϊκὲς ἐκδ. τοῦ Θεοφράστου (1799), τοῦ Ἡλιοδώρου (1804), τοῦ Προδρόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (1805), ἢ τὶς διορθώσεις στὸν Ἱπποκράτη πού δημοσιεύτηκαν στὸ 2ο τόμο τοῦ περ. *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus* (ΚΟΡΑΗΣ *Emend. Hipp.* 1797).

¹³⁴ Βλ. ΚΟΥΖΗΣ 1933 = 1935, ΜΕΡΙΚΑΣ 1983, σσ. 51-56 καὶ ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ 1983.

¹³⁵ Βλ. RISSE 1992.

τέχνης τὸν 18ο αἰ. στὴ Γαλλία τῶν Διαφωτιστῶν (νεοϊπποκρατικὸ κίνημα¹³⁶) ποὺ σήμαινε τὴν ὀριστικότερη στροφὴ πρὸς τὴν ἐμπειρία¹³⁷, ἐπιτελώνοντας ἀφ' ἑνὸς μία καθοριστικὴ συμμαχία ἀνάμεσα στὸ νεώτερο ὀρθολογιστικὸ πνεῦμα καὶ στὴ μεταρρυθμιστικὴ θεολογικὴ σκέψη¹³⁸ καὶ δημιουργώντας ἀφ' ἑτέρου μία ἱκανὴ παράσταση θεραπευτικῆς (κριτικῆς) προσέγγισης τοῦ κλασικοῦ κειμένου. Μετὰ τὴ διαμόρφωση τῆς φιλολογικῆς μεθόδου στὴν Ὀλλανδία «ἦταν ἤδη καλὰ προετοιμασμένοι, ὅταν τὸ 1782 ἀποφάσισε νὰ περάσει γιὰ δευτέρη φορὰ στὴν Εὐρώπη καὶ νὰ σπουδάσει μιὰ ἐπιστήμη, τὴν ἐφαρμοσμένη ἰατρικὴ, μὲ καθαρὰ ἐρευνητικὴ ὑποδομὴ καὶ κατευθύνσεις. Ὅταν μάλιστα θρέθηκε στὴν Ἰατρικὴ σχολὴ τοῦ Montpellier¹³⁹, γνωστὴ γιὰ τὴν προσκόλλησή της στὴ διδασκαλία τοῦ Ἴπποκράτη, θὰ μπορεῖ πιά νὰ διασταυρώσει τὴ σύγχρονη ἰατρικὴ θεωρία μὲ τὰ φιλολογικὰ του ἐνδιαφέροντα. Θὰ ἐγκύψει στὸ ἔργο τοῦ Ἑλληνα γιατροῦ καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ δὲν θὰ προέλθουν μονάχα οἱ δύο λατινικὲς διατριβές του, ἀλλὰ καὶ μιὰ σειρὰ νέων ἀναγνώσεων ποὺ ἀποκαθιστοῦσαν τὸ νοσοῦν ἀπὸ τὶς φθορὲς κείμενο τοῦ Ἴπποκράτη»¹⁴⁰. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὴ φιλάσθενη ἰδιοσυγκρασία τοῦ Κοραῆ (ὁπότε εἶναι εὐλογη ἡ ἀπουσία διάθεσης καὶ χρόνου γιὰ ἐνασχόληση μὲ τὰ ἀλλότρια παθήματα), τὴν κάπως προχωρημένη γιὰ τὴν ἀνάδειξη στὸ πρότυπο τοῦ λειτουργήματός του ἡλικία του, τὴν ἔλλειψη ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν τέχνη τοῦ Ἀσκληπιοῦ (ὁπότε θὰ πρόδιδε τὴν ἀληθινὴ ἔφεσή του νὰ ἐνδιατρίβει περὶ τοὺς κλασικοὺς, ὅπως σημειώνει στὴν *Αὐτοβιογραφία* του), τὴν ἔλλειψη τῆς ἀπαραίτητης γιὰ τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα πρακτικῆς ἄσκησης μετὰ τὶς πανεπιστημιακὲς σπουδές, καὶ τὴν ἐκπόνηση τῆς μετάφρασης ἰατρικῶν συγγραμμάτων μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὶς βιοποριστικὲς του ἀνάγκες, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε γιατί, παρὰ τὶς εὐοίωνες προοπτικὲς γιὰ ἐπαγγελματικὴ ἀνέλιξη στὸ Μονπελιέ, ἀπὸ τὴν πλούσια σὲ αὐτοβιογραφικὲς πληροφορίες τοῦ ἀλληλογραφία δὲν συνάγονται μαρτυρίες γιὰ ἀλλαγὴ τῆς σταθερῆς ἀπόφασής του νὰ ἀφιερῶθεϊ ἰσοβίως στὰ κείμενα τῆς αἰώνιας παιδείας¹⁴¹ ὡς γνήσιος ἑλληνιστής.¹⁴²

Ἡ ἐπίμοχθη μελέτη καὶ ἡ αὐτοδιδασκτικὴ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν χάρισαν στὸν Κοραῆ μιὰ μοναδικὴ φιλολογικὴ περιουσία. Μελετοῦσε μὲ τὸν γνωστὸ καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους λογίους «πρόχειρο» τρόπο μελέτης: κρατώντας διάφορες σημειώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ ἀναπλάσει γιὰ διδακτικὸς σκοποὺς μιὰ κειμενικὴ ἐνότητα. Στεκόμαστε σὲ ἓνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα. Ὁ Γάλλος ἱερωμένος καὶ φιλόλογος ἀββᾶς Auger (1734-1792), συνάδελφος τοῦ Villosion στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιγραφῶν, ἐξέδωκε δύο ἀπτικὸς ρήτορες, τὸν Ἰσοκράτη (1782) καὶ τὸν Λυσία (1783). Στὴν ἐκδόση τοῦ Ἰσοκράτους (*«Isocratis opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...], Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1782»*), ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ

¹³⁶ Γιὰ τὸ νεοϊπποκρατικὸ κίνημα στὴ γαλλικὴ ἰατρικὴ τοῦ 18ου καὶ τοῦ ἀρχόμενου 19ου αἰώνα βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 123, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σ. 586, σημ. 27 καὶ GRMEK 1985. Πβ. ὅσα γράφει ὁ FISCHER H. 1962 γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς-ἀνθρωπολογικὲς προεκτάσεις τῆς ἰατρικῆς ἐρευνας στὸ ἔργο πολλῶν διακεκριμένων ἀνθρωπιστῶν, π.χ. τοῦ Cusanus, τοῦ Hufeland, κ.ά. Γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Βιταλισμοῦ («Vitalisme»), τῆς ἐπιλεγόμενης καὶ «ζωτικῆς θεωρίας», βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σσ. 124-125.

¹³⁷ Βλ. τὸν *Πρόλογο* ποὺ παρέδωσε ὁ Κοραῆς στὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Selle, μὲ τίτλο «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῆς ἰατρικῆς» κατὰ μετάφραση τοῦ Θεαγένη Λιβαδά: Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. κδ'-μγ'. Βλ. ἐπίσης στὸ ἔργο τοῦ JOUANNA 1992 = 1998, passim γιὰ τὴ σχέση τῆς ἱπποκρατικῆς ἰατρικῆς μὲ τὸν ἐπιστημολογικὸ ὀρθολογισμό.

¹³⁸ Βλ. DESPOTOPOULOS 1985 καὶ KONDIYLIS 1981 = ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1993, σσ. 348-349.

¹³⁹ Γιὰ τὶς ἰατρικὲς σπουδὲς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier βλ. LEGEE 1985 καὶ RIDDER-SYMOENS 1996, σσ. 404, 430-431, 476: πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σσ. 122-123.

¹⁴⁰ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, σ. 141.

¹⁴¹ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 72.

¹⁴² Βλ. BICHLER 1983, σ. 32 γιὰ τὴ σημείωση τοῦ L. Dindorf στὸν 3ο τόμο τοῦ *Thesaurus Graecae Linguae* (Paris 1835) σχετικῶς μὲ τὴν ἐννοια τοῦ ὄρου «ἑλληνιστής».

βιβλιοθήκη του Κοραΐ, έντοπίζονται πολλές ιδιόγραφες σημειώσεις του, όπως και στην έκδοση του Λυσία («*Lysiae opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...]*», Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1783», επίσης από την προσωπική βιβλιοθήκη του). Ο Κοραΐς απέστειλε εμπιστευτικά τις κρίσεις του στον Vilvoison όσον αφορά τις εκδόσεις του Αύγηρου. Οι παρατηρήσεις αργότερα (μάλλον πριν τον Ιούλιο του 1784) περιήλθαν στα χέρια του Γάλλου κληρικού, ο οποίος με μιὰ χειρονομία αξιομίμητου επιστημονικού ήθους χάρισε στον κριτή του τους τόμους των δύο έκδομένων ρητόρων και επιζήτησε τή φιλία του. Ο Κοραΐς αναφέρθηκε στην αλληλογραφία του¹⁴³ και στις εκδόσεις του¹⁴⁴ στη σχέση του με τον Auger. Στις εκδόσεις «*Ισοκράτους Λόγοι άπαντες, και Έπιστολαί. Άρποκρατίωνος και Σουίδα περί τινων παρ' Ισοκράτει λέξεων. Isocratis Orationes partim doctorum virorum opera, partim meliorum exemplarium collatione, nunc demum multo quam antea emendatiores excusae, quibus iam quoque praeter aliorum editionem accesserunt ejusdem Isocratis Epistolae, atque Harpocratonis & Suidae difficiliorum apud eundem dictionum explicatio*», Basileae: Per Michaellem Isingrinium, 1555» και «*Isocratis opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...]*», Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1782», που προέρχονται από την προσωπική βιβλιοθήκη του Κοραΐ, έντοπίσαμε πολλές ιδιόγραφες σημειώσεις του. Η πρώτη έκδοση βρίθει παρασελιδίων Κοραϊκών σημειώσεων (άκόμη και έκπεφρασμένων άποριών, συνωνύμων λέξεων, περιφραστικών άποδόσεων και ύπογραμμισμένων χαρακτηριστικών φράσεων) και λοιπών παρατηρήσεων σχετικών με την Έλληνική, οι όποιες θυμίζουν ύπομνηματισμό κάποιου που μαθητεύει στο έλληνίζειν. Η δεύτερη επίσης φέρει πολλές Κοραϊκές σημειώσεις και γλωσσικές παρατηρήσεις, άκόμη και καταλόγους λέξεων, και σημειώσεις για τó περιεχόμενο σελίδων με συγκεκριμένα συντακτικά φαινόμενα, κ.λπ. Οι περισσότερες σημειώσεις είναι παρασελιδίες στον έπιτασσύμενο «Index Graecus». Η δαιρίστωση αυτή, αν συνδυαστεί με την παρατήρηση ότι στο άποκαλυπτικό για τή διδασκαλία τής Άρχαίας Έλληνικής κείμενο με τίτλο «*Στοχασμοί αυτοσχέδιοι περί τής Έλληνικής παιδείας και γλώσσης [...]*»¹⁴⁵ τά περισσότερα παραδείγματα (κυρίως στο μέρος όπου γίνεται λόγος για τή διδασκαλία του συντακτικού και τής τής θεματογραφίας) σχετίζονται με παραδείγματα από τους λόγους του Ισοκράτη, τότε διαθέτουμε άλλη μιὰ σημαντική ένδειξη για τήν Κοραϊκή άρχαιογνωσία ή όποια ύπήρξε πρωτίστως καρπός αυτοδιδασκαλίας και ένδεδλεχούς μελέτης στο ίδιο τó άρχαίο κείμενο μαζί με τήν τήρηση σημειώσεων (μιās μορφής πρόχειρο σημειωματάριο)¹⁴⁶.

Μετά τó πέρας των ίατρικών σπουδών του ό Κοραΐς πόθησε νά γνωρίσει τó Παρίσι, τó έπονομαζόμενο «νέαι Αθήναι» καθώς περιλάμβανε «πλήθος Ακαδημιών διαφόρων, πλήθος δημοσίων βιβλιοθηκών, πᾶσαν έπιστήμην και πᾶσαν τέχνην εις τελειότητα, πλήθος σοφωτάτων άνδρών διεσπαρμένων εις όλην τήν πόλιν, εις τās πλατείας, εις τους φόρους, εις τους καφενέδες, όπου εύρίσκεις πάσας ειδήσεις πολιτικές και φιλολογικές, έφημερίδας, γαζέτας εις γερμανικήν, άγγλικήν, γαλλικήν, εις πᾶσαν έν ένι λόγω διάλεκτον»¹⁴⁷ και ζούσαν σέ αυτό διάσημοι έλληνιστές¹⁴⁸. Στη γαλλική πρωτεύουσα άφίχθηκε στις 24 Μαΐου 1788, μεταφέροντας τις συστατικές έπιστολές των «Προφεσσόρων» (καθηγητών) του, του

¹⁴³ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 70-71, σημ. 13.

¹⁴⁴ Βλ. τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ισοκρ.* I 1807, σ. ος'.

¹⁴⁵ Βλ. τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τά προλεγόμενα τής έκδ. αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], όπου οι «Στοχασμοί αυτοσχέδιοι» καταλαμβάνουν τις σσ. 65-193.

¹⁴⁶ Βλ. επίσης *αυτόδι*, σσ. 287-289: πβ. BALADIÉ 1984, σ. 25.

¹⁴⁷ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, έπιστ. 27 (15.1.1788), σ. 91. 19-20 και 30 (15.9.1788), σ. 100. 12-27.

¹⁴⁸ Βλ. CANAT 1911, BADOLLE 1926, CHACONAS 1968, σσ. 167-168.

φυσιολόγου ιατροῦ Broussonet (1761-1807), τοῦ φυσιολόγου καὶ πυρετολόγου Grimaud (1750-1789) καὶ τοῦ χημικοῦ Chaptal (1756-1832)¹⁴⁹. Σημειωτέον ὅτι στὸν Grimaud ὁ Κοραῆς εἶχε ἤδη ὑποσχεθεῖ τῇ γαλλικῇ μετάφραση τῶν κυριοτέρων ἔργων τοῦ Ἱπποκράτη¹⁵⁰. Ἐκεῖ ἄρχισε νὰ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν γνωριμιῶν του, μὲ «πολλοὺς σοφοὺς φίλους, μάλιστα ἐκ τῆς φιλολογικῆς Ἀκαδημίας, ἀνθρώπους ὄχι μόνον ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ χρηστοήδεις καὶ φρονίμους τῶν πραγμάτων κριτάς»¹⁵¹. Μετὰ τὸ Ἄμστερνταμ καὶ τὸ Μονπελιὲ ἄρχισε ἡ κατ' ἐξοχὴν φιλολογικὴ ἐκδοτικὴ ζωὴ τοῦ Κοραῆ· ὅπως παρατηρεῖ ἐν μέσῳ λοογτεχνικῶν ἐξάρσεων ὁ βιογράφος του Δ. Θερειανός, ὁ Κοραῆς «ἅμα ἀποτινάξας τὸν ἐμπολαῖον Ἑρμῆν καὶ τὸν ἠπιόδωρον Ἀσκληπιὸν παρεδόθη ὅλος τῷ Λογίῳ Ἑρμῆ ὠφελῶν τὸ ἔθνος οὐ μόνον δι' ἰδίων διατριβῶν ἀλλὰ καὶ διὰ μεταφράσεων ὠφελίμων βιβλίων, ἔτι δ' ἐπελάβετο τῆς ἐκδόσεως Ἑλλήνων συγγραφέων»¹⁵².

Ἦδη ὁ Villoison (στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791) ἀναγνώριζε ὅτι δικαίως ὁ Κοραῆς συγκαταλεγόταν «inter sagacissimos Criticos atque ingenii et doctrinae principes recensendus» καὶ εὐφῆμως μνημόνευε τὴν κριτικὴν δξύνειά του –συγκρίνοντάς τον μὲ τὸν T. Hemsterhuys καὶ τὸν J. Toup¹⁵³– παρατηρώντας ὅτι «illius emendationibus, quas suas esse voluissent Hemsterhusius et Toupus, nihil simplicius, nihil verius. Harumce coniecturarum maximam partem vidi, et admiratus sum, et cum doctissimis Gallis et Britannis, linguam Graecam et medicinam callentibus, communicavi, qui omnes singulare Coray acumen, ἀγγίνοιαν et εὐστοχίαν summis laudibus extollunt, et unicum illum Hippocratis sospitatorem una voce praedicant», ὑπογραμμίζοντας μάλιστα τὶς ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις του στὰ ἱπποκρατικὰ κείμενα καὶ παρέχοντάς μας μίαν ἔμμεση μαρτυρία γιὰ τὴν διατράνωσιν τῆς φιλολογικῆς φήμης τοῦ Κοραῆ μεταξύ τῶν Γάλλων καὶ τῶν Βρεταννῶν λογίων¹⁵⁴, μαρτυρία πού ἐνισχύει τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Κοραῆς ὑπῆρξε ὑποψήφιος κριτικὸς ἐκδότης τοῦ Ἱπποκράτη γιὰ τοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους τῆς Ὁξφόρδης (γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος παραπάνω). Ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Fr. Gul. Sturz (1762-1832), «γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Λειψίας τῶν Reiske καὶ Ernesti»¹⁵⁵, ἐκδότης τοῦ ὕμνου τοῦ Κλεάνθη στὸν Δία (1785), τῶν Fragmenta τοῦ Ἑλλάνικου τοῦ Λέσβιου (1787) καὶ τοῦ Φερεκύδη (1789), συγγραφέας τριῶν πραγματειῶν γιὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν διάλεκτον (1786-1789) καὶ συντάκτης τοῦ τετράτομου *Lexicon Xenophonticum* (Λειψία 1801-1804), ἐπεξεργαζόταν τὰ *Fragmenta* τοῦ Ἐμπεδοκλῆ γιὰ τὴν μελλοντικὴν (1805) ἐκδόσίν του¹⁵⁶. Χρειαζόταν πρὸς τοῦτο τὴν ἀντιβολή –ἀπὸ ἔμπειρο μάτι– τῶν Παρισινῶν κωδίκων τὸ ἔργο ἀνέλαβε τελικῶς ὁ Κοραῆς, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ Sturz προσέτρεξε στὸν Villoison (μετὰ τὴν μεσολάβησιν τοῦ κοινῶν τους φίλου, τοῦ συμπατριώτη του θεολόγου καὶ φιλολόγου Morus) καὶ ὁ Villoison τοῦ ὑπέδειξε ὡς καταλληλότερον τὸν Ἑλληνα διδάχον. Ὁ Villoison στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz ἀναφέρθηκε στὴν ἀντιβολὴ τῶν κωδίκων τοῦ Νόννου, πού πραγματοποιοίησε ὁ Κοραῆς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ὁλλανδοῦ ἱατροῦ Bernard¹⁵⁷, καὶ

¹⁴⁹ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σ. κδ': γιὰ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς καθηγητὲς του βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., σσ. 125-127.

¹⁵⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *αὐτόθι*, σ. 127.

¹⁵¹ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 30 (15.9.1788), σ. 101. 11-14 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *αὐτόθι*, σσ. 171-177.

¹⁵² Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *αὐτόθι*, σ. 171 ἐξ., ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σ. 5, BOMPAIRE 1984: πβ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ 1999.

¹⁵³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σ. 131. 26-29: πβ. ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 109-110.

¹⁵⁴ Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἐκδ. τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἀπὸ τὸν Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-lii καὶ ἀναδημοσίευσεν ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 75-77.

¹⁵⁵ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *αὐτόθι*, σ. 74.

¹⁵⁶ Βλ. τὴν ἐκδ. τοῦ Sturz, τόμ. I-II, 1805.

¹⁵⁷ «Cl. Bernardo, acutissimo Critico et Medicinae Doctori, Nonni, Medici Graeci, varias lectiones e regis codicibus exscriptas misit»: ὀλόκληρη ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἀνωτ. μνημ. ἐκδ. τοῦ Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-lii καὶ ἀναδημοσίευσεν ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *αὐτόθι*, σσ. 75-77. Βλ. ἐπίσης ΗΛΙΟΥ, ὅ.π., σσ. 108-109, HESSELING, ὅ.π., σ. 5. Ὁ Bernard, πού πραγματοποιοίησε τὴν ἐκδόσιν τῶν περισσοτέρων βυζαντινῶν ἱατρικῶν κειμένων, ἐτοιμάζε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὴν ἐκδόσιν τοῦ ἔργου *Σύνοψιν ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἱατρικῆς πάσης τέχνης* τοῦ Θεοφάνους Νόννου, τὸ ὁποῖο κυκλοφόρησε στὴν Gotha τὸ 1795 (μόλις μετὰ τὸν θάνατό του).

στην αντίβολή των Παρισινών κωδίκων με τη μετάφραση των Έβδομήκοντα, που πραγματοποίησε για λογαριασμό του Καθηγητή της θεολογικής έπιστήμης στην Όξφόρδη Holmes¹⁵⁸. Ο Sturz συνόδευσε την έπιστολή που του απέστειλε ο Villoison με δύο ύποσημειώσεις, από τις οποίες η δεύτερη (αναφερόμενη σε φράση του Villoison σχετική με την έκδοτική τύχη των διορθώσεων του Κοραή στους κλασικούς συγγραφείς) παρέπεμπε σε μεταγενέστερες δημοσιεύσεις του Κοραή, με την παρατήρηση ότι δεν διαψεύστηκε η έλπίδα του Γάλλου έλληνιστή: μεταξύ άλλων μνημόνευε τις διορθώσεις του Κοραή στον Ίπποκράτη, τις οποίες ο Άγγλος έπίσκοπος και μελετητής των κλασικών γραμμάτων Thomas Burgess περιέλαβε στο περιοδικό *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus* που εξέδιδε στην Όξφόρδη (1792 έξ.), στην Όξφόρδη 1792 και στο Λονδίνο 1797¹⁵⁹, και τις Κοραϊκές διορθώσεις οι οποίες ένσωματώθηκαν στην τετράτομη γαλλική μετάφραση του έργου του Θουκυδίδη από τον Levesque¹⁶⁰.

Η ιστορική συγκυρία της άνατροπής του καθεστώτος με την άπόλυτη μοναρχία κατά τη Γαλλική Έπανάσταση¹⁶¹ γέννησε στον Κοραή την ιδέα να καταστήσει τους σκλαβωμένους όμοειδείς του κοινωνούς του αρχαίου προγονικού ιδανικού της έλευθερίας. Συγχρόνως θά είχε τη μοναδική εύκαιρία να ύλοποιήσει το σχέδιο της διάδοσης σε αυτούς των κλασικών γραμμάτων με την έτοιμασία εκδόσεων που θά συνοδεύονταν από έκτεταμένα προλεγόμενα στην καθομιλουμένη, έγκαταλείποντας έτσι τη σπουδή της ιατρικής¹⁶². Παρά ταύτα, ο Κοραής δεν άπαρνιόταν την τυπική ιατρική ιδιότητά του όταν προέβαινε σε φιλολογικές δραστηριότητες, έφ' όσον σε τούτο είχε προδρόμους άλλους όμοτέχνους του, τους ιατρούς Reiske (έκδότη του Πλουτάρχου) και Bernard (έκδότη του Νόννου), τον συγκλητικό και νομικό Bouhier, τον στρατιωτικό Palmier de Gretemensil (Παλμιέρου), τον άυτοκρατορικό άυλικό Budé (Βουδαίου), και τον τυπογράφο Étienne (Στέφανο)¹⁶³. Όπως προαναφέρθηκε, στο Παρίσι συγχάζει στις ιδιωτικές βιβλιοθήκες¹⁶⁴ φίλων του λογίων, του Villoison που με τη συμπαράστασή του προετοίμασε για τον Κοραή την είσοδο σε αυτόν τον άτυπο μόν αλλά ένθερμο φιλολογικό κύκλο, και των Clavier, Chardon de la Rochette και Larcher¹⁶⁵. Ίδίως στην άλληλογραφία του προς τον de la Rochette, με τον όποιο συνδέθηκε με σταθερή και

¹⁵⁸ «Nunc vero lotus est in conferendis Septuagintaviralis Versionis Graecae codicibus Parisiensibus, in gratiam doctissimi Holmesii, Professoris Oxoniensis»: *όλόκληρη η έπιστολή δημοσιεύτηκε στην έκδ. του Έμπεδοκλή από τον Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-liii και αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 της μελέτης του ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ, ό.π. Βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 39 (31.1.1791), σ. 146. 17, 40 (1.1791), σσ. 148. 26-150. 8 και 155 (1.5.1796), σσ. 451. 23-452. 4, ΗΛΙΟΥ, ό.π., σσ. 105-106, 110-113, CLOGG 1984, σ. 345, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. I. 1984.*

¹⁵⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 35 (19.3.1790), σ. 123. 22-28, 43 (πριν από 6.1791), σσ. 163. 28-164. 26, όπου γίνεται λόγος για την άποστολή των Κοραϊκών παρατηρήσεων «quasi δείγμα totius mei laboris et άπαρχήν», 86 (±15.1.1793), σ. 292. 14-31, 90 (μετά από 7.3.1793), σ. 312. 3-5, 176 (1.4.1797), σ. 510. 27-32, τόμ. Β', έπιστ. 338 (μετά από 12.7.1805), σσ. 280. 28-281. 13, 427 (17.11.1808), σ. 486. 23-27, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σσ. 77, 81 και 82, σημ. 53. Βλ. προηγ. ύποσημ. Βλ. έπίσης BYWATER 1880, CLOGG 1969α, Τού ίδιου 1969β, σσ. 66-69, Τού ίδιου 1984, σσ. 343-345.

¹⁶⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ό.π., σσ. 240-244, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σσ. 77 και 82, σημ. 53. Βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. II 1966, έπιστ. 366 (μετά από 15.7.1806), σ. 339. 5-9 και III 1979, έπιστ. 492 (πριν από 20.9.1810) σ. 45. 5-25 (για την άπόπειρα καπηλείας της δουλειάς του από τον Γαίλιο/Gail).

¹⁶¹ Για τον άντίκτυπο της Γαλλικής Έπανάστασης στην ύπόδουλη Έλλάδα και στη σκέψη του Κοραή βλ. τον όγκώδη τόμο των Πρακτικών από το Συνέδριο του Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.: ΠΑΝΑΓΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ 1989.

¹⁶² *Βίος Αδάμαντίου Κοραή, ό.π., σσ. κδ'-κε'.*

¹⁶³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. III 1979, έπιστ. 542 (19.3.1812) σσ. 182. 21-183. 5, 572 (18.3.1813) σ. 250. 31-34.

¹⁶⁴ Για την άμηση και έμμεση χρήση του τεκμηρίου «βιβλιοθήκη» (βλ. ΠΟΛΙΤΗΣ Α. 1987, σ. 133 και ΔΡΟΥΛΙΑ 1987, σσ. 227-228) στον Κοραή και τα διαβάσματά του άξιζει να άποκτήσουμε ξεχωριστό δημοσίευμα.

¹⁶⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 36 (15.8.1790), σσ. 130. 30-131. 6, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ό.π., σσ. 171-177, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σ. 79, ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1997, σ. 57, σημ. 23.

ἀκύμαντη φιλία, ἀποκαλύπτεται ἡ ἀνάγκη τοῦ Κοραῆ νὰ τὸν ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνο σὲ δανεισμὸ βιβλίων ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἢ κάποια κρατικὴ βιβλιοθήκη¹⁶⁶, χωρὶς πνευματικῶν ζυμώσεων καὶ ἀντιβολῆς ἔργων τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ¹⁶⁷, καὶ στὸν ἔλεγχο διαφόρων παραπομπῶν¹⁶⁸ ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ διευκολύνει τὴν πρόσβαση σὲ Παρισινὰ χειρόγραφα¹⁶⁹. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ ἄλλους, ὅπως ὁ du Theil¹⁷⁰.

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ παρισινοῦ βίου του¹⁷¹ ὁ Κοραῆς διέμενε στὴν οἰκία τοῦ φίλου του Clavier. Ἀργότερα, τὰ ἔτη 1793 καὶ 1795, στὴν ἐξοχικὴ ἔπαυλη τοῦ φίλου του στὴν κώμη Nozaye¹⁷². Κατὰ τὴ διάρκεια περιπάτων μὲ γνωστὰ καὶ φιλικὰ του πρόσωπα διεξάγονταν συζητήσεις φιλολογικοῦ περιεχομένου, συχνὰ ἐκδοτικῶν προβληματισμῶν ὅσον ἀφορᾷ σὲ desiderata¹⁷³. «Εἰς τὸ ἐξῆς αἰ φιλολογικαὶ γινῶμαι τοῦ Κοραῆ εἶναι πανταχοῦ σεβασταὶ καὶ ζητοῦνται ἀπὸ διαφόρους μεγάλους φιλόλογους, οἱ ὅποιοι, ὅταν ἔρχονται εἰς Παρισίους, φροντίζουν πάντοτε νὰ ἴδουν τὸν Κοραῆν»¹⁷⁴. Παράλληλα, ἐνημερωνόταν ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες γιὰ τὰ νέα, ζώντας τὸ ἔντονο πολιτικὸ καὶ πολιτιστικὸ κλίμα τῆς Γαλλίας¹⁷⁵. Ἡ ἔντονη κλασικιστικὴ κίνηση τοῦ γαλλικοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ 16ου αἰ., ἀλλὰ καὶ τοῦ 17ου, εἶχε δημιουργήσει τὶς στέρεες προϋποθέσεις τῶν φιλολογικῶν ἀναγνώσεων¹⁷⁶. Στὴ διάρκεια τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 18ου αἰ. ὁ Κοραῆς ἀντιμετώπιζε προβλήματα στὴν ἤδη κλονισμένη υγεία του¹⁷⁷, μία πρωτόγνωρη γι' αὐτὸν δυσχερῆ οικονομικὴ περίσταση (τὴν ὁποία προσπαθοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ἀντιβολῆς χειρογράφων καὶ μεταφράσεις ἱατρικῶν βιβλίων, ἀκόμη καὶ τὴν ἐκποίηση τῶν ἀγαπημένων τόμων τῆς βιβλιοθήκης του)¹⁷⁸ καὶ τὴ συνακόλουθη ψυχικὴ ὑπερένταση, ὅπου τὸν ὀδηγοῦσαν ἡ φιλελεύθερη στάση καὶ ἡ ἀπομονωμένη εὐαισθησία του. Στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ξενοκράτη ἀπὸ τὸν Ancora (1794) ἐνσωματώθηκαν «κατὰ τύχην» Κοραϊκὲς διορθώσεις, τὶς ὁποῖες «ὁ φιλολογώτατος Ῥωγέτιος» ἔστειλε στὸν Ancora¹⁷⁹. Τὸ 1796 δημοσίευσε στὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Magasin Encyclopédique* βραχεῖα μελέτη –ὑπὸ τύπον

¹⁶⁶ Π.χ. βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 70 (πρὶν ἀπὸ 7.1792), σ. 255. 31-33. Βλ. ΠΕΡΡΑΚΗ 1998, ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 45.

¹⁶⁷ Γιὰ τὶς ἀρχαῖες βιβλιοθήκες, προδρόμους τῶν σημερινῶν, βλ. BLANCK 1992 = 1994, σσ. 176-298 καὶ CASSON 2001.

¹⁶⁸ Π.χ. ὅταν ὁ Κοραῆς ἀναζητοῦσε τὴ στιχαρίδημησιν ἐνὸς ἐπιγράμματος στὰ *Analecta* τοῦ Brunck: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 66 (πρὶν ἀπὸ 7.1792), σ. 251. 24-26, ἢ ὅταν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἦταν ἐκδεδομένο κάποιο ἄλλο τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας βλ. ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόδι*, ἐπιστ. 77 (πρὶν ἀπὸ 9.1792), σ. 263. 30-31.

¹⁶⁹ Π.χ. ὅταν ὁ Κοραῆς χρειάστηκε νὰ ἀντιβάλλει μερικὰ χειρόγραφα (τὰ ἀριθμ. 1741, 2038, 2040, 2117, 2551, 2938) μὲ τὸ *Περὶ ποιητικῆς* τοῦ Ἀριστοτέλη: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόδι*, ἐπιστ. 55 (πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος 1791), σ. 208. 26-34 καὶ 59 (±1792), σσ. 215. 25-216. 6. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *ἔ.π.*, σσ. 221-222.

¹⁷⁰ Βλ. π.χ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 177 (18.1.1798), σ. 512. 4-15, 185 (25.4.1798), σσ. 520. 17-23, 521. 1-6 καὶ 192 (20.9.1798), σσ. 526. 30-527. 17, II 1966, ἐπιστ. 207-211 (1800), σσ. 7-10.

¹⁷¹ Βλ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ 1979, σσ. 70-82.

¹⁷² Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *ἔ.π.*, σσ. 204-206 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ἔ.π.*, σ. 198, σημ. 20.

¹⁷³ Βλ. λ.χ. τὴ μαρτυρία ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου στὴν ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 1.

¹⁷⁴ AMANTOS 1933γ, σ. (14): πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 155-157.

¹⁷⁵ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 180-193, MILLIEX 1956, Τοῦ ἰδίου 1989, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1983, ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1983, ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 66-90, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1986-91, ΠΑΡΑΕΜΜΑΝΟΥΙΛ-ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙ 1993, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σσ. 252-280 καὶ Τοῦ ἰδίου 1990, *passim*. Ὅτι ἦταν ὅμως πρόωρο νὰ μιλήσει κάποιος γιὰ ἐπὶ ἑρεῖες ποὺ δέχθηκε ὁ ἐπιστολογράφος Κοραῆς ἀπὸ τὰ «δημοσιογραφικὰ» διαβάσματά του, ἂν δὲν προηγηθοῦν οἱ τεκμηριωμένες κειμενογλωσσολογικὲς-ὑφολογικὲς ἐρευνες.

¹⁷⁶ Βλ. PFEIFFER 1958.

¹⁷⁷ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 132, 201-203.

¹⁷⁸ Ὁ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, *αὐτόδι*, σσ. 130-134, 193-195, 197-201, 210-212, 219-221 ἐπανέρχεται διαρκῶς στὸ θέμα τῆς ἀξιοπρεποῦς πενίας τοῦ Κοραῆ. Βλ. ἐπίσης ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881 [1989], σσ. ἰδ' ἐξ' καὶ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. I. 1984.

¹⁷⁹ Βλ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998], σσ. ια', ιγ' - ιε' καὶ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 527 (28.8.1811) σ. 136. 7-14, 532 (πρὶν ἀπὸ 1.11.1811) σ. 146. 33-147.

ἐπιστολῆς- για χωρίο τοῦ ρήτορα Δείναρχου (ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου «ἀπορρήτους διαδήκας»)¹⁸⁰. Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν σὲ ἐκδόσεις ἄλλων λογίων: στὴν ἐκδοση τοῦ Διόδωρου Σικελιώτη ἀπὸ τὸν Eichstädt (1800)¹⁸¹, στὴν δευτέρη ἐκδοση τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὸν Larcher (1802)¹⁸², στὴν ἐκδοση τοῦ Μ. Ἀντωνίου ἀπὸ τὸν Schultz (1802)¹⁸³, στὴν ἐκδοση τοῦ Λόγγου ἀπὸ τὸν Didot (1802), στὴν ἐκδοση τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀπὸ τὸν Clavier (1805)¹⁸⁴, στὴν ἐκδοση τοῦ Ἀθήναιου ἀπὸ τὸν Schweighäuser (1801-1807)¹⁸⁵, σὲ παράρτημα τοῦ πέμπτου τόμου τῆς ἐκδοσης τοῦ Θεοφράστου ἀπὸ τὸν Schneider (1821) καὶ στὴν ἐκδοση τοῦ Πλουτάρχου *Βίοι Ἀριστείδου καὶ Κάτωνος πρεσβυτέρου* ἀπὸ τὸν Sintenis (1830)¹⁸⁶. Ἐπίσης, ὁ Schweighäuser στὴν ἐκδοση τοῦ Ἀθήναιου (1801) ἔκανε χρῆση τῶν διορθώσεων ποὺ τοῦ παραχώρησε ὁ Κοραῆς, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σειρά του παραπέμπει -στὰ φιλολογικὰ κατάλοιπά του- στὴν ἐκδοση αὐτῆ¹⁸⁷. Ἀνήσυχη φύση ὅπως ἦταν ὁ Κοραῆς παρακολουθοῦσε καὶ τὰ δρώμενα στὴν πατρίδα του. Γύρω στὰ 1800 ἀπογοητεύτηκε ἀπὸ τὴν ἐξορία τοῦ φίλου του Βενιαμὴν τοῦ Λέσβιου ἀπὸ τὶς Κυδωνίες καὶ τὴν ἀπρόσμενη τροπὴ ποὺ πῆρε ἡ ὑπόθεσις τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους (ἀπὸ τὸ 1804), ἀντίθετα πρὸς τὶς φροντίδες ποὺ εἶχε ἐναποθέσει ὁ Κοραῆς πάνω της, γιὰ τὴν ὁποία φρόντισε νὰ ἀγοραστοῦν βιβλία ποὺ θὰ ἐμπλουτίζαν τὴ βιβλιοθήκη της¹⁸⁸. Ἀκολούθησε νέα ἀπογοήτευση τοῦ Κοραῆ τὸ 1807 γιὰ τὴν λεηλασία τῶν ἐλληνικῶν μονῶν ἀπὸ τοὺς χειρόγραφους θησαυροὺς των: ἀφορμὴ ὁ Ἄγγλος Edward Daniel Clarke¹⁸⁹ (κατονομάζονται κυρίως οἱ Ἄγγλοι ὡς ὑπεύθυνοι) καὶ οἱ περιπτώσεις τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἄθωνος ὑπὸ τὸ ἀντιμοναστικὸ (καὶ ὅσον ἀφορᾶ τὴ νηπτικὴ-«κολλυβαδική» γραμματεία) πνεῦμα τοῦ Κοραῆ¹⁹⁰.

Μολονότι εἶχε διαγνώσει φιλοδεσποτικὲς τάσεις στὸν Ναπολέοντα, ὁ Κοραῆς ὑπογράμμισε στὸ αὐτοβιογραφικὸ του κείμενο τὴν πρότασις τοῦ καθηγητῆ του τῆς χημείας στὸ Μονπελιὲ καὶ ἀξιωματοῦχο τὴν ἐποχὴ τῆς Ὑπατείας J.-A. Chaptal (1756-1832) νὰ ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὸν Γάλλο στρατιωτικὸ ἡγεμόνα ἢ σχεδιαζόμενη γαλλικὴ μετάφρασις τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνα στὸν ἴδιο καὶ τὸν τότε ἔφορο τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης F.-J.-G. La Porte du Theil (1742-1815), ὡς μεταφραστὲς καὶ στὸν γεωγράφο P.-F.-J. Gosselin (1751-1830)¹⁹¹. Γιὰ τὴν διεκπεραίωσις τοῦ ἔργου καθορίστηκε ἐτήσιος μισθὸς 3.000 φράγκων γιὰ τὸν καθένα. Ὁ μισθὸς ἐμελλε μετὰ τὴν ἐκδοση τοῦ πρώτου τόμου (1805) νὰ δώσει τὴν θέσις του σὲ ἰσόβια τιμητικὴ σύνταξις 2.000 φράγκων. Ἐπίσης, ὁ Κοραῆς σημείωσε τὴν ἄρνησις τόσο τοῦ

¹⁸⁰ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σσ. κς'-κζ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 237-240, ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σ. 13 καὶ σημ. 3, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1985-1987.

¹⁸¹ Βλ. τὴν δέτομη ἐκδ. τοῦ Διόδωρου τοῦ Σικελιώτη ἀπὸ τὸν H. C. ABR. EICHSTAEDT 1800.

¹⁸² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 108 (2.9.1793), σ. 361. 11-18, 147 (πρὶν ἀπὸ 16.1.1796), σ. 429. 2-3 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὅ.π., σσ. 245-246.

¹⁸³ Βλ. τὴν δέτομη ἐκδ. τοῦ Μ. Αὐρηλίου ἀπὸ τὸν Io. MATTH. SCHULTZ 1802.

¹⁸⁴ Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 263 (26.12.1802), σ. 56. 24-29.

¹⁸⁵ Βλ. τὴν ἐκδ. τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* ἀπὸ τὸν SCHWEIGHAEUSER, 1881-1807.

¹⁸⁶ Βλ. στὴν ἐκδ. τοῦ SINTENIS *Πλούτ.* 1830, σσ. 109-113 («Annotations Adamantii Corais selectae ad vitam Aristidis») καὶ 114-120 («Annotations Adamantii Corais selectae ad vitam Catonis Maioris»). Βλ. ἐπίσης *αὐτόθι*, σ. xviii («Praefatio»).

¹⁸⁷ Πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 83, σημ. 59.

¹⁸⁸ Βλ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σσ. 48-50, ΑΓΓΕΛΟΥ 1956, ΔΗΜΑΡΑΣ 1957 (: στὸν «Κατάλογον τῶν κατὰ μέρος Ἐπιτρόπων» συνταγμένον «ἐν Κωνσταντινουπόλει, 16 Ἰουλίου 1802» διαβάζουμε γιὰ «Παρίσιον τὸν Σοφολογιώτατον κύριον Δ. Κοραῆν») καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 205-206.

¹⁸⁹ Βλ. SANDYS, ὅ.π., τόμ. III, σσ. 357, 378.

¹⁹⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 387 (22.6.1807), σσ. 394. 23-395. 33, ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 253-262 (προλεγ. στὴν ἐκδ. τοῦ Ἰσοκράτη), ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* II 1817, σ. ιγ', σημ. 1 (-ιδ'), ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σσ. 208-209, VALLIANATOS 1987, σσ. 71-73, ΜΑΚΡΙΑΔΗΣ 1997, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1997.

¹⁹¹ Βλ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 73-74 καὶ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993β. Μία σειρά μὲ ἰδιόχειρη ἀφιέρωσις χάρισε στὸν Κοραῆ ὁ Κορσικανὸς μονάρχης (βλ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀναγνώστη τῆς ἐφημ. *Ἡ Καθημερινὴ τῆς Κυριακῆς* 14 Δεκ. 2003 Α. ΛΑΖΑΡΗ, «Κοραῆς καὶ Montpellier», σ. 9).

ιδίου όσο και του φίλου του Κλαυιέρου (Clavier) να αποδεχθούν τον αντί υψηλής ετήσιας αμοιβής διορισμό τους ως βιβλιοκριτών («μισθωτῶν λογοκριτῶν», censeurs) αντίστοιχα για τὰ λατινικῶς και τὰ ἑλληνικῶς ἐκδιδόμενα βιβλία¹⁹². Τὴν ἀξιοπρέπειά του και τὴν ἀπόφασή του νὰ μὴν ἐγκαταλείψει τὴν ἐκδόση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης χάριν ἐπικερδέστερης θέσης δὲν πρόδωσε ὁ Κοραῆς οὔτε και ὅταν κάποιος πλούσιος Ἄγγλος ἐπιθύμησε νὰ τὸν καλέσει ὥστε νὰ μετοικήσει στὸ Λονδίνο, προκειμένου νὰ ἀναλάβει τὴν ἀνατροφή τοῦ μονογενοῦς του, οὔτε ὅταν τοῦ δόθηκαν οἱ εὐκαιρίες γιὰ ἀκαδημαϊκὴ σταδιοδρομία, ὅπως π.χ. «εἰς τὸ Γαλατικὸν φροντιστήριον (Collège de France)» ὡς καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας¹⁹³. Μὲ τὴν πρόθεση νὰ διατρανώσει «τὴν χρεῖαν τῆς παιδείας» στοὺς ὁμοεθνεῖς του ὁ Κοραῆς ἄρχισε ἀπὸ τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης του (1805)¹⁹⁴ τὴ δημοσίευση διεξοδικῶν προλεγόμενων μὲ τίτλο *Ἀυτοσχέδιοι στοχασμοί*, παρὰ τὴν ἐχθρικὴ ἀντιμετώπιση ἀπὸ κάποιους σχολαστικούς και ἱερωμένους, τοὺς ὁποίους δὲν κατονόμαζε στὸ αὐτοβιογραφικὸ του κείμενο¹⁹⁵. Στὸ ἴδιο κείμενο, μὲ τὴν προοπτικὴ και τὴ θέληση νὰ ἐκδώσει «ὄλους τοὺς ἡθικούς και πολιτικούς συγγραφεῖς»¹⁹⁶, ἀναφέρεται στὶς ἐκδόσεις ποὺ πραγματοποιοῦσε, ἀφ' ἑνὸς ἐκεῖνες ποὺ προηγήθηκαν τῆς σειρᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης και ἀφ' ἑτέρου τοὺς τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰ Πάρεργα και τὰ λοιπά, τῶν ὁποίων τὶς δαπάνες τῆς ἐκδόσης ἀνέλαβαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδες¹⁹⁷. Συνεχῶς τόνιζε τὴ σημασία τῆς τυπογραφίας ὡς μηχανισμοῦ προώθησης τῶν Διαφωτιστικῶν και λοιπῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν¹⁹⁸. Θεωροῦσε ἀπὸ τὸ 1805 πρωταρχικῆς σημασίας τὴ λειτουργία ἑνὸς τυπογραφείου στὴ Χίο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ στείλει μὲ δική του μέριμνα τὰ πιεστήρια ἀπὸ τὸ Παρίσι¹⁹⁹. Τὸ κείμενο ποὺ τιτλοφορεῖται *Προκήρυξις τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (1805)*²⁰⁰ τὸ ὑπέγραφε ὡς «Α. ΚΟΡΑΗΣ Ἱατρός». Τὸ 1808 περιέγραφε σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Δημ. Λῶτο τὴν τραγικὴ γιὰ τὸν ἴδιο κατάσταση, ὁμολογώντας συγχρόνως τὴν ἀδυναμία του νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς αὐξημένες ἀνάγκες μιᾶς ἐπιτακτικῆς ἀλληλογραφίας μὲ διαφόρους Εὐρωπαίους λογίους: «Βάλε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰς ἀσχολίας τοῦ Στράβωνος, τὰς ἐκδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰς ἀναρίθμους ἐπιστολάς αἱ ὁποῖαι τρέχουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς μου καθημέραν ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, και ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνωσιν χωρὶς ἀπόκρισιν, και ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος σώρευσον τὰς σωματικὰς μου ἀσθενείας, τὰς ὁποῖας τὸ γῆρας αὐξάνει καθ' ἡμέραν, καθὼς ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ καταλαμβάνεις, ἐὰν ἐγήρασες και σὺ καθὼς ἐγώ, ὅλα ταῦτα ζύγισον εἰς τὴν ζυγαριὰν τοῦ νοός σου και θέλεις ἀπορήσει, ὄχι ὅτι δὲν σὲ γράφω, ἀλλ' ὅτι και ζῶ ἕως τοῦ νῦν και ἀναπνέω τὸν ἀέρα»²⁰¹.

¹⁹² Βλ. *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὁ.π., σσ. κς'-κζ', ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σσ. ζζ'-ξή, ΚΟΡΑΗΣ *Ἐπίκτ. Κέβ. Κλεάνθ.* 1826, σ. ζζ', ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* II 1966, ἐπιστ. 257 (5.8.1802), σσ. 46. 16-47. 27, 283 (πρὶν ἀπὸ 27.11.1803), σσ. 104. 30-105. 26, 329 (6.3.1805), σ. 239. 23-35, 398 (10.12.1807), σσ. 423. 4-424. 34, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993β.

¹⁹³ Βλ. *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὁ.π., σσ. κζ'-κη', ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* II 1966, ἐπιστ. 333 (28.4.1805), σσ. 260. 5-261. 32, III 1979, ἐπιστ. 537 (15.12.1811) σσ. 166. 6-167. 10, 569 (17.1.1813) σσ. 239. 34-240. 14, 623 (29.12.1814) σσ. 362. 2-364. 5, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. ιε'-ις', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 211-217, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σσ. (60)-(62), ROTOLO 1965, σσ. 37-38, BALADIÉ 1984, σ. 18.

¹⁹⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805.

¹⁹⁵ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὁ.π., σσ. κη'-λ'.

¹⁹⁶ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὁ.π., σ. λα'.

¹⁹⁷ Γιὰ τοὺς ἀδελφούς Ζωσιμάδες και τὴ συμβολὴ τους στὴ διάδοση τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων, σὲ καιρὸ οἰκονομικῆς δυσπραγίας τοῦ Κοραῆ, βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 183-211.

¹⁹⁸ Βλ. ΛΟΪΚΑΤΟΣ 1960, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 [1996], σ. 587, σημ. 35, ΚΟΪΜΑΡΙΑΝΟΥ 1982, σσ. 265-269 και ΣΚΙΑΔΑΣ Ν. Ε. 1983, σσ. 13-66. Πβ. GRAFTON 1997α, σσ. 137-138.

¹⁹⁹ Βλ. ΚΟΪΚΟΓΡΙΑΔΗΣ 1993, σσ. 82-92.

²⁰⁰ Βλ. τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-219.

²⁰¹ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* II 1966, ἐπιστ. 421 (11.10.1808), σ. 476. 10-19. Ὁ ΚΟΪΖΗΣ 1933 [1935] ἀναπτύσσει ἐπαρκῶς τὸ θέμα τῆς θεωρητικῆς ἱατρικῆς «σταδιοδρομίας» τοῦ Κοραῆ: «Ἀναμφιβόλως δ' ὁ Κοραῆς ἀποκτήσας ἀπ' ἀρχῆς λαμπρὸν ὄνομα και ἐξαιρετικὰς ποιησάμενος σπουδὰς θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ ἐπιτύχη ὡς

Τὸ 1819 μὲ τὸ ψευδώνυμο Στέφανος Πανταζῆς κυκλοφόρησε στὴ Λειψία τὸ ἔργο του *Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τοῦ περιβοήτου δόγματος τῶν Σκεπτικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν Σοφιστῶν, Νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν*²⁰², ὅπου ὑποστήριξε ὅτι τὸ «νόμῳ γλυκύ, νόμῳ πικρόν» τοῦ Δημοκρίτου μετέτρεψαν καταχρηστικὰ πρῶτα οἱ σοφιστὲς καὶ κατόπιν οἱ σκεπτικοὶ φιλόσοφοι στὸ ρητὸ «νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν» (τὸ ὁποῖο ὁ Κοδρικᾶς, ἀποκρινόμενος πρὸς τοὺς Ἑρμογράφους, ἀπέδωσε στὸν Δημόκριτο), νομιμοποιώντας τὴ στάθμιση τῶν ἠθικῶν προβλημάτων/ποιοτήτων μὲ κριτήρια ποὺ ἰσχύουν στὴν ἐπικράτεια τῶν αἰσθήσεων²⁰³. Παράλληλα δημοσίευε ὑπογράφοντας μὲ τὰ ἀρχικὰ «I.K.»²⁰⁴ κριτικὰ σημειώματα γιὰ διάφορες ἐκδόσεις καὶ λεξικογραφικὰ θέματα στὸ περιοδικὸ *Λόγιος Ἑρμῆς*.²⁰⁵ Γιὰ τὴν ἀξία τῶν στὰ φιλολογικῶν καταλοίπων του μὲ τὸν τίτλο *Ἄτακτα* φτάνει νὰ ἐπισημάνουμε τίς πολυάριθμες πληροφορίες μὲ λεξικογραφικὸ²⁰⁶ καὶ λαογραφικὸ²⁰⁷ ἐνδιαφέρον ποὺ περιέλαβε ἐκεῖ: «ὄλα τὰ

πρακτικὸς ἰατρός· ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἀσθενῆς τὸ σῶμα, νευρασθενῆς καὶ ἐξαιρετικῶς ἀτολμος, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἀνώτερος χρημάτων, οὐδέποτε ἐσκέφθη τὸ τοιοῦτον» (αὐτόθι, σσ. 71-72). Μόνο καὶ μόνο ἐξαιτίας τῶν ἰατρικῶν περγαμηνῶν τοῦ ὁ Κοραῆς θὰ μπορούσε νὰ συμπεριληφθεῖ σὲ ὁποιοδήποτε εὐρωπαϊκὸ λεξικὸ διάσημων ἰατρῶν ἐπιστημόνων ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας τὸ FISCHER I. 2003 καὶ 2002-2003. Ὁ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 324, σημ. 22 γράφει ὅτι «ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὲς ἐργασίες γιὰ τὸν "γιατρὸ" Κοραῆ, ὑπολείπεται νὰ γραφεῖ καὶ μιὰ γιὰ τὸν "ἀσθενῆ" Κοραῆ». Στὴν ἴδια μάλιστα ἐργασία γράφει (σσ. 324-325): «Ψυχροσωματικὰ πρέπει νὰ τὸν φανταστοῦμε σὰν ἄνθρωπο νευρωτικὸ, μὲ ἐξάρσεις ὀργῆς ποὺ ὀδηγοῦσαν ὡς πρὸς τοὺς πολιτικὸς καὶ φιλολογικὸς τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἐχθροῦ σὲ κρίσεις καὶ χαρακτηρισμοὺς κάθε ἄλλο ἀξιους ἐνὸς γαλήνιου σοφοῦ. Οἱ γλωσσικοὶ τοῦ ἀγῶνες μὲ τοὺς Κοδρικᾶδες καὶ τοὺς Δουκάδες καί, πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, οἱ ἀκόμη φανατικότεροι κατὰ τοῦ κυβερνήτη Καποδίστρια, φανερώνουν τίς διαφορὲς φάσεις μιᾶς ἀναστατωμένης ψυχῆς, ἀπόρροια ἐνὸς καταπονημένου σώματος. Ὁ ἴδιος τοῦ γιατροῦ, εἶχε ἀνάγκη ὥστόσο μιᾶς πλειάδας γιατρῶν τοὺς ὁποίους καὶ ἀπέφευγε μὲ πολλὴ σύνεση, ὅπως γινόταν καὶ ἀτίθασος καὶ ἀπέναντι τῶν ζωγράφων ποὺ ἤθελαν νὰ παραδώσουν τὸ βασανισμένον τοπιὸ τῆς φυσιολογίας του στὶς ἐπερχόμενες γενεές. Μὲ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς γιατρικῆς ὁ ἀκτινολόγος δὲν θὰ ἦταν πολὺ ἐνδοσυστασμένος μὲ τὴν κατάστασιν τῶν ἀναπνευστικῶν τοῦ ὀργάνων ποὺ εἶχαν προσβληθεῖ ἀπὸ τὰ νεύρα του καὶ ὄλας μὲ ὄλα τὰ ἐκδηλὰ συμπτώματα μιᾶς φυματίωσης ποὺ δὲν διαζόταν καθόλου νὰ τὸν ἀρπάξει στὰ γρήγορα, ἀφήνοντα εἰς τὴν φροντίδα αὐτῆς στὶς ἄλλες τοῦ ἀσθενεῖς, τὴν ποδάγρα, τὰ ἀρθριτικά, τὴν προΐουσα γεροντικὴ ἐξάντληση. Ὁ νευρολόγος μὲ τὸν ψυχαναλυτὴ θὰ διαπίστωναν ὁμόφωνα στὸν ἀσθενῆ τους μὲ βάση τίς ἐπιστολές του "Angstneurosen", γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἀναχρονιστικὰ στὴ γλῶσσα τοῦ Freud-, φοβίες, ὑποχονδρία, ἀγοραφοβία. Αὐτὲς οἱ φοβίες τὸν ὀδηγοῦσαν ὅταν ἔγραφε σὲ φίλους καὶ ἐμπιστοὺς του, ὅπως τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου τῆς Βιέννης, γιὰ θέματα ντελικᾶτα, λόγου χάριν πῶς νὰ ἀντιμετωπισθεῖ κρουφά, παρασκηνιακά, ὁ τάδε ἐχθρὸς του, στὴ συνεχῆ προτροπὴ ποὺ εἶχε γίνε ἐπωδὸς στὸ τέλος κάθε σχετικῆς του ἐπιστολῆς: "Καῦσον τὴν παρούσαν, κατὰστρεψε τὴν ἐπιστολήν μου". Ἔτσι, μέσα στα πλαίσια αὐτῶν τῶν διαπιστώσεων πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ τὸ γεγονός τῆς ἀωνυμίας καὶ ψευδωνυμίας του. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ περισσότερα ψευδώνυμα στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία κυκλοφορεῖ τὸ *Σάλπισμα Πολεμιστῆριον* μὲ τὸ ψευδώνυμο "Ἀτρόμητος Μαραθῶνιος", τυπικὸ παράδειγμα ἀντιστάθμισης φόβου μ' ἓνα θρονιερὸ ψευδώνυμο ποὺ θὰ τοῦ χρησιμεύσει ψυχολογικὰ σὰν ἀσπίδα. Ἐπέρασε ζωὴν μοναδικήν, ψόφοδεῆ καὶ σχεδὸν θηριώδη", θὰ σημειώσει ἓνας βιογράφος του [βλ. ΓΚΙΝΗΣ 1948, σ. 5, σημ. 4]. Ὡστόσο τέτοιες διαπιστώσεις ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλες ἦσαν γιὰ τὸν Κοραῆ ἀπλὰ χαρτιά ποὺ τὰ καιγε στὴ φλόγα τῆς καρδιάς του γιὰ τὴν ἀνάστασι τοῦ Γένους καὶ τὴν ἀναγέννησι τῆς Ἑλλάδος» πβ. αὐτόθι, σ. 327 καὶ ΚΟΥΖΗΣ, αὐτόθι, 1935, σσ. 21(-23), σημ. 3. Ἐδῶ ἀναφέρουμε τὴν παρατήρησι τοῦ Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗ σὲ σημειώμα του (σὰν ὑποσημείωσι) στὸν συλλογικὸ τόμο τῆς ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΡΑΗ *Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ* 1935, σ. ἰστ', παρ. ἀριθμ. 4, ὅτι ὁ Κοραῆς διδάξε εἰδικὸ μάθημα, ἴσως καρδιοανατομίας καὶ αἱματολογίας (κυκλοφορικὸ συστήματος), σὲ πανεπιστημιακὸ ἀκροατήριον (ἀπὸ 11.7. 1786 μέχρι 11.10. 1786).

²⁰² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ. IV* 1982, ἐπιστ. 820 (13.4.1819) σσ. 159. 36-160. 8, 161. 9-24, 824 (21.5.1819) σ. 169. 1-4, 844 (7.9.1819) σσ. 203. 31-204. 3, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. πγ'-ζ' καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1966γ, σσ. 118-121, 355-441 (οἱ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ ἀναδημοσιεύουν τὸ κείμενον τοῦ Κοραῆ).

²⁰³ Βλ. ΨΗΜΜΕΝΟΣ 1985 καὶ ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 70-72.

²⁰⁴ Μᾶλλον Ι(ατρός). Κ(οραῆς).

²⁰⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἑρμ. Λόγ.* μὲ ἀρκετὲς κειμενοκριτικὲς ἐπιστάσεις του καὶ ἄλλες συνεργασίες. Πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Γαλλογραφικ. Λεξ.* 1881 [1994], σσ. μζ'-μη', ΛΑΔΑΣ 1934, σ. 45 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σ. 631.

²⁰⁶ Ὁ ΠΑΣΠΑΤΗΣ 1888, σσ. 38-39 δηλώνει ὅτι ὁ Κοραῆς μὲ τὰ *Ἄτακτα* του κυρίως καὶ τὴ λεξικογραφικὴ φιλοπονία του ὑπῆρξε χειραγωγὸς στὸ δικὸ του opus magnum μέχρι σήμερα γιὰ τὴ Χιακὴ ντοπιολογία *Χιακὸν γλωσσάριον*.

²⁰⁷ Γιὰ τίς λαογραφικὲς πληροφορίες στὰ *Ἄτακτα* τοῦ Κοραῆ βλ. ΗΜΕΛΛΟΣ 1992 καὶ ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ 1998.

σκουπίδια τῆς Βιβλιοθήκης μου· ἀληθῶς σκουπίδια καὶ σκύβαλα, ἐπειδὴ οὔτε καιρὸν οὔτε δύναμιν ἔχω νὰ τὰ ἀναθεωρήσω καὶ νὰ τὰ διαδέσω εἰς καλητέραν τάξιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὰ σκύβαλα ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης δύναται νὰ σύρη σκαλίζων καὶ ὀλίγους τινὰς μαργαρίτας, ἀποκοπτῶ τὸ ἔργον»²⁰⁸:

Θὰ ἀποχρωματίζαμε τὴ φιλολογικὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ, ἐὰν τὴν ἀποσυνδέαμε ἀπὸ μίαν παράλληλη καὶ ἰσόβια μέριμνα γιὰ τὰ πάτρια πράγματα καὶ τὴ θεωρίαν τοῦ ὀρθῶς πολιτεύεσθαι, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ σκέψη τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἡ φιλολογικὴ ἐργασία του εἶχε διδακτικὸ-ἡθοπλαστικὸ χαρακτῆρα ὡς πατριδογνωστικὸ ἐνδιαφέρον μὲ προοπτικὴ τὴν ἀναγέννηση τῆς πατρίδας του. Γι' αὐτό, πέραν τῶν ἐπιγραμματοποιητικῶν²⁰⁹ καὶ ποιητικῶν²¹⁰ συνθέσεων του καὶ τῶν (ἐνδεικτικῶν ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ δημῶδη ἄσματα καὶ τὶς διαλέκτους²¹¹) λοιπῶν φιλολογικῶν ἐργασιῶν του²¹², ὁ Κοραῆς ἀλληλογραφοῦσε μὲ πολλοὺς Ἑλληνας τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου (κυρίως Σμύρνης καὶ Χίου) πρεσβεύοντας πάντοτε ὅτι «μόνη τῶν φώτων ἢ φιλάνθρωπος διασπορὰ δύναται νὰ διδάξῃ τὸν λαόν»²¹³. Ὅχι μόνον τὸ «Ἰπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι» ποὺ διάβασε στὴν «Ἐταιρεία τῶν ἀνθρωποτηρητῶν» στὶς 6 Ἰανουαρίου 1803²¹⁴, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ φυλλάδια τοῦ Κοραῆ καὶ ἡ παρακολούθησή τῆς προεπαναστατικῆς καὶ ἐπαναστατικῆς γραμματείας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ²¹⁵ ἀποδεικνύουν τὴν ἰσόβια μέριμνά του γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν ὁμοεθνῶν του²¹⁶, κάτι ποὺ κατέγραψαν ἄλλοι φιλέλληνες στὴ δική τους λογοτεχνικὴ φιλελληνικὴ παραγωγή²¹⁷. Δὲν λησμονεῖ οὔτε τὴ γενέτειρα τῶν προγόνων του²¹⁸. «Κατευθύνει μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι του, καθηλωμένος στὸ γραφεῖο του ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες καὶ τὶς βιοτικὲς του φροντίδες, τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση ἐνός

²⁰⁸ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. VI 1984, ἐπιστ. 1295 (13.1.1828), σ. 78. 24-28: πβ. αὐτόδι, ἐπιστ. 1371 (5.11.1829), σ. 163. 4-6. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 117-137 καὶ ΡΩΜΑΙΟΣ 1985.

²⁰⁹ Μᾶλλον δραστηριότητα ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ νεανικὴ του ἡλικία: βλ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1966α, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978γ.

²¹⁰ Βλ. ΑΜΑΝΤΟΣ 1933β, σσ. 161-175 γιὰ τὰ ψευδώνυμα καὶ ἀνώνυμα ποιήματα τοῦ Κοραῆ.

²¹¹ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1952, Τοῦ ἰδίου 1967, σσ. 49-64, ΠΟΛΙΤΗΣ Α. 1974, ΗΜΕΛΛΟΣ 1992.

²¹² Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὸν τομέα τῆς ἀρχαίας ἐπιγραφικῆς, βλ. τὸ κεφάλαιο «Χιακαὶ ἐπιγραφαί» ποὺ συμπεριλαμβάνεται στὰ ΚΟΡΑΗΣ Ἀτακτα III 1833 [1998], σσ. 262-278, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1966β καὶ τὶς δύο ἐργασίες τῆς ΜΕΝΔΩΝΗ 1983 καὶ 1985. Γιὰ τὴ συνεργασία του στὴν *Biographie Universelle* τῶν ἀδελφῶν Michaud βλ. ΤΟΖΗΣ 1950.

²¹³ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. VI 1984, ἐπιστ. 1235 (20.2.1827), σ. 11. 31-32. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 107-117.

²¹⁴ Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο ΚΟΡΑΗΣ *Mémoire* 1803. Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 340-351, 358-359, 381-382, 1890, τόμ. 3, σσ. με'-πβ', ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σ. (15), ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΣ 1965 καὶ VALLIANATOS 1987, σσ. 26-34.

²¹⁵ Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κοραῆ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία (1806) βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1978, σσ. 6-10, Τῆς ἰδίας 1990α, σ. 45, σημ. 1 καὶ Τῆς ἰδίας 1995. Ἡ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς γνώμης τῆς στηρίχθηκε στὴν ἀρχαιογνωστικὴ διάσταση τοῦ ἔργου καὶ στὴν ἀρχαιόμυθη καὶ ἀρχαιόθεμη ἰδεολογικὴ διάρθρωση τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας σὲ σχέση μὲ τὰ ἐκτιθέμενα στὰ Προλεγόμενα τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων. Ὁ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978α ἐπισήμανε ἓνα ἀντίτυπο τοῦ ἔργου στὴ Βιβλιοθήκη Κοραῆ τῆς Χίου, τὸ ὁποῖο προερχόταν ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ ἐφημερίου στὴ Μασσαλία Καλλίνικου Κρεατσούλη (πβ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1995, σ. 597). Βλ. ἐπίσης ΝΟΤΤΣΟΣ 1982, ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1984, WOODHOUSE 1984. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐντάσσεται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Κοραῆ ὡς μέλους τῆς Ἰονικῆς Ἀκαδημίας στὴν Κέρκυρα: βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1965.

²¹⁶ Γιὰ τὴ στάση τοῦ Κοραῆ ἐναντι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 1-34 καὶ VALLIANATOS 1987, σσ. 123-127.

²¹⁷ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σσ. 863-865. Ὁ Κοραῆς πρωταγωνιστεῖ στὸ γραμμένο λατινιστὶ ποιητικὸ σύγγραμμα *Athenarum Panorama, seu Graeciae veteris encomium* τοῦ P. Aug. Lemaire (Paris 1822): βλ. ΔΡΟΥΓΙΑ 1978.

²¹⁸ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὅ.π., σσ. ξη'-οα', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 351-358, ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ 1935γ, ΚΟΥΚΟΥΡΙΔΗΣ 1983, ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1985, ΚΟΥΚΟΥΡΙΔΗΣ 1993. Γράφει ὁ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Χ. Π. 1906, σ. 32 πὼς ὁ Κοραῆς ἤθελε τὰ Γυμνάσια ἐφοδιασμένα μὲ ἐπαρκεῖς βιβλιοθήκες.

όλοκληρου λαού, συντελώντας με τὸ γράψιμο στὴν ἀγωγή καὶ τὴν ἀνόρθωση τοῦ ἔθνους, τοῦ γένους του. Ἡ φυσικὴ ἀκινήσια καὶ ἡ ἀπομόνωσή του ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὶς αἱματηρὲς τῆς ἀναγκαιότητες, τὸν ὀδηγοῦν σὲ θεωρητικὲς σκέψεις γιὰ τὸ ξεκίνημα τῆς ἐπανάστασης στὴν Ἑλλάδα. [...] Καὶ πάλι ἀπὸ τὸ γραφεῖο του, ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ στὴ Rue Madame N° 5, près de Luxembourg, ποῦ εἶναι καὶ ἡ τελευταία κατοικία του, θέλει μὲ τὰ γραπτὰ καὶ τὶς συμβουλές του νὰ διαμορφώσει τὸ νεογέννητο κράτος τῶν Ἑλλήνων [...]»²¹⁹. Ἀναλαμβάνοντας ἓνα ἰδιότυπο πολιτικὸ ἔργο²²⁰, ἐνὸς κατ' οἶκον ὑπουργείου ἐξωτερικῶν, μὲ στάθμη τὴ δικαιοσύνη²²¹, ἀντιμετωπίζει ὅσους ἀρέσκονται νὰ εἰρωνεύονται, νὰ ἐπιτίθενται μὲ λιβέλλους καὶ ρυπαρογραφήματα στιγματίζοντας τὴν ἀμάθεια τῶν ὁμοειδῶν του καὶ περιφρονώντας τὰ δίκαια τῆς σκλαβωμένης πατρίδας²²². Γνωστὸν ὅτι «ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευταίας του, ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανεισμοῦ ἐπὶ τόκῳ 6%, τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του»²²³.

Τὸ μεσημέρι τῆς 18ης Μαρτίου 1833 ὁ Κοραῆς μετὰ ἀπὸ ἀπώλεια τῆς ἰσορροπίας του ὑπέστη κάταγμα στὸ μηριαῖο ὅσπου καὶ μυϊκὴ κάκωση· ἡ ἐπιδεινούμενη ἀνοιξιάτικη ἀρθρίτιδα καὶ ἡ ἤδη κλονισμένη υἰγεία του ὀδηγήσει, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν θεραπεύοντων ἰατρῶν, στὸ μοιραῖο, τὴν 12:40 μεταμεσονύκτια ὥρα, στίς 25 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους, ἀφ' οὗ ἐνατένισε τὴν κρεμασμένην στὸ δωμάτιό του εἰκόνα τοῦ Δημοσθένη.²²⁴ Μετὰ τὴν κηδεῖα του στὸν ρωσικὴν γὰρ τοῦ Παρισιοῦ ἐτάφη δύο μέρες ἀργότερα κοντὰ στὸν φίλο του Thurot στὸ «πολυάνδριον» (κοιμητήριον) τοῦ Mont-Parnasse ὁ «Πατριάρχης τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας»²²⁵. Τὰ ὅστα του ἀνακομίσθησαν στὴν Ἀθήνα στίς 8 Ἀπριλίου 1877²²⁶.

1. 2. Οἱ σχέσεις τοῦ Κοραῆ μὲ ἄλλους λογίους

Μὲ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ἀγώνα τοῦ 1821, ὁ Κοραῆς μόνος του ἢ μὲ ἄλλους Ἑλληνας ἀλληλογραφοῦσε μὲ Ἀμερικανούς²²⁷, γράφοντας ἐπιστολὲς φιλελεύθερου πολιτειακοῦ-πολιτικοῦ καὶ πατριωτικοῦ περιεχομένου: τὸν πολιτικὸ, ἑλληνιστὴ καὶ φιλέλληνα Edward Everett (1794-1865)²²⁸, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε μίαν βιβλιοπαρουσίαση τῆς Κοραϊκῆς ἐκδόσεως μὲ τὰ Ἰθικά τοῦ Ἀριστοτέλη²²⁹, τὸν Thomas Jefferson (1743-1826), στὸν ὁποῖον χάρισε τὴν ἐκδόσή του μὲ τὰ Πολιτικά τοῦ Πλουτάρχου²³⁰. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει θέση ἢ παρατήρηση τοῦ

²¹⁹ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 323· βλ. ἐπίσης ΛΑΟΥΡΔΑΣ 1973 καὶ 1974 καὶ ΒΛΑΧΟΣ 1994.

²²⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. ρά-ρλη' καὶ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ 1935α.

²²¹ Βλ. ΠΑΠΑΦΡΑΓΚΟΣ 1935 καὶ ΚΟΚΚΑΛΙΑΔΗΣ & ΜΟΥΤΑΦΗΣ 1933 [2003].

²²² Βλ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1948, ΔΡΟΥΛΙΑ 1984 καὶ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σσ. 325-330.

²²³ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 133.

²²⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 6-δ' (προλογικὸ σημεῖωμα τοῦ Φ. Φουρναράκη). Γιὰ τὶς τελευταῖες εἰδήσεις τοῦ Κοραῆ καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα τὴν κηδεῖα του, βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὅ.π., σσ. γγ'-γγ', ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 860, ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ 1917, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1964α.

²²⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. δ' (προλογικὸ σημεῖωμα τοῦ Φ. Φουρναράκη). Βλ. ἐπίσης τὸ λυρικὸ ὀδοιπορικὸ ποῦ συνέγραψε ὁ ΛΑΜΠΡΟΣ 1911.

²²⁶ Βλ. τὰ κείμενα τοῦ τόμου *Τὰ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν ὀστών Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἀπὸ Παρισίων εἰς Ἀθήνας τῆ ὀγδόῃ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1877*, Ἀθήνησι: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Φιλοκαλίας, 1877.

²²⁷ Βλ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Γ. Δ. 1983.

²²⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 901 (27.7.1821) σσ. 297. 13-298. 7, V 1983, ἐπιστ. 1143 (11.9.1825), σ. 265. 1-266. 13, SANDYS, ὅ.π., τόμ. III, σσ. 454-455, SOULIS 1956 καὶ ΦΡΑΝΤΖΗ 1994.

²²⁹ Στὸ περιοδικὸ *North American Review* 17, 1823, σσ. 389-424· βλ. SOULIS, ὅ.π., σ. 405.

²³⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* V 1983, ἐπιστ. 992 (10.7.1823), σσ. 39. 4-41. 37, 1031 (28.12.1823) σσ. 103. 7-104. 7, 1085 (30.1.1825) σσ. 183. 1-184. 18, ΝΟΒΑΡΟΣ 1932, CLOGG 1969α, σσ. 49-50, HORTON 1976, ΝΟΤΑΡΗΣ 1976, σσ. 21-22 καὶ σημ. 69 τῆς σ. 35, ΜΟΥΛΑΚΗΣ 1984, CLOGG 1984, σ. 345, ΔΙΑΜΑΝΤΙΔΗΣ 1994-1995 καὶ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΑΔΗΣ 1978 [1996], σσ. 590-591, σημ. 65-68. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ μὲ τὸν Th. Jefferson ἔχει κατὰ τὴ γνώμη μας θέση ὡς addendum στὸ βιβλίον τοῦ RAHE 1992, στίς σσ. 687-725 (κεφ. 4 «Thomas Jefferson and the Spirit of Popular Resistance»).

Άμαντου: «Όταν μελετηθῆ καλύτερα τὸ ἔργον τῶν φιλελλήνων, θὰ ἴδωμεν ἴσως μὲ ἐκπληξίν πόσον συνετέλεσεν εἰς αὐτὸ καὶ ὁ Κοραῆς»²³¹.

Ὁ Κοραῆς μέσα ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ καὶ τὰ πατριωτικοῦ περιεχομένου συγγράμματά του ἀνιχνεύσει κι ἓνα ἰδιότυπο πολιτικὸ ρόλο²³²: «Στὸ Παρίσι ἐργάζεται ὁ Κοραῆς σὰν ἓνα ἰδεατὸ ἀλλὰ πάντως ἤδη ὑπάρχον, αὐστηρὰ συγκεντρωτικὸ, Ἑλληνικὸ κράτος μ' ἓνα ὁλόκληρο σύστημα ὑπηρεσιῶν ποὺ λειτουργοῦν καὶ αὐτὲς μὲ τὴν ἴδια ἐπιτυχία ἢ καὶ τὶς ἐλλείψεις τοῦ πραγματικοῦ κράτους στὴν Ἑλλάδα, ἔκτοτε καὶ ὡς σήμερα. Δύο ἀπὸ τὰ ὑπουργεῖα τοῦ ἰδεατοῦ αὐτοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ποὺ ἐνσαρκώνει ὁ Κοραῆς στὸ Παρίσι λειτουργοῦν πολὺ καλὰ μάλιστα. Εἶναι τὸ "Ἰπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων" καὶ τὸ "Ἰπουργεῖο τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου" –φυσικὰ τῶν βιβλίων του. Τὸ πρῶτο τὸ συνιστοῦν σὰν πρέσβεις καὶ πρόξενοι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Κοραῆ στα μεγάλα κέντρα τῆς Εὐρώπης. Πρεσβευτὴς του στὴ Βιέννη εἶναι λόγου χάριν ὁ λόγιος ἐκεῖνος ἔμπορος ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο Ἀλέξανδρος Βασιλείου, στὴν Τεργέστη ὁ Ἰάκωβος Ρώτας, στὸ Λιθόρνο οἱ Ζωσιμάδες, στὴ μακρυνὴ Ὀδησσὸ ὁ γιατρὸς Ἡπίτης καὶ σ' αὐτὴ τὴ Μόσχα ἀκόμη μεταξὺ ἄλλων ὁ νεαρὸς Σχινάς. Παραλείπω φυσικὰ τὰ μικρότερα πόστα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ περιορίζομαι ν' ἀναφέρω πρόσθετα τὰ μεγάλα τοῦ μεζονος Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, τὴ Σμύρνη, τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν γενέτειρα τῶν προγόνων, τὴν ὀμηρικὴ Χίο. Σ' αὐτοὺς τοὺς ἐκπροσώπους του στέλνει ὁ Κοραῆς συνεχῶς τὶς ὁδηγίες του ἀπὸ τὸ Κέντρο ὅταν γεννηθεῖ ἓνα φλέγον θέμα γιὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Γένους – ἀλλὰ καὶ τὰ δικά του τὰ ἐμπορικὰ μὲ τὴν διακίνηση τῶν βιβλίων του. Πρόβλημα γιὰ τὸ Γένος δημιουργήσαν κάθε φορὰ ὅταν κάποιος λόγου χάριν δημοσίευε χωρὶς "νοῦν καὶ φιλανθρωπίαν" ἓνα βιβλίο ἢ ἓνα ἄρθρο ποὺ θὰ ἔβριζε, θὰ εἰρωνευόταν, θὰ ἐπιτιμοῦσε αὐστηρὰ καὶ ἄδικα ἢ θὰ ἔδειχνε περιφρόνηση πρὸς τὸ γένος τῶν Γραικῶν. Δὲν εἶναι μόνον ἐκεῖνος ὁ Παύσιος, ὁ Bartholdy ἢ ὁ Malte-Brun ποὺ ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ἐπιτιμητῶν τῶν Ἑλλήνων [...]»²³³. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀνθρώπινες στιγμὲς καὶ οἱ εὐτράπελοι λόγοι ποὺ μοιραζόταν μὲ τὸν φίλο του Δημήτριο Λῶτο, πρωτοψάλτη στὴ Σμύρνη²³⁴.

Πλὴν τοῦ Keun (Κεύνου), τοῦ ζεύγους Buurt, τοῦ Auger²³⁵, τοῦ Villoison²³⁶ καὶ τοῦ Παρισινοῦ κύκλου τῶν φίλων του, στὴ ζωὴ τοῦ Κοραῆ παρελαύνουν διάφοροι λόγοι, ἀνάμεσά τους ἐπιφανεῖς προγενέστεροι καὶ σύγχρονοι φιλόλογοι, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα συμβουλευόταν συνεχῶς ἢ τοὺς ὁποίους εἶχε γνωρίσει καὶ μὲ τοὺς ὁποίους ἀντήλλασσε φιλολογικὲς γνώμες ἀλλὰ καὶ γενικότερους προβληματισμοὺς γιὰ τὰ πολιτικὰ τεκταινόμενα τῆς ἐποχῆς. Στους πρώτους ἀνήκουν: ὁ ἐκδότης τοῦ Ἡσυχίου Johann Alberti (1698-1762)²³⁷, ὁ Γάλλος

²³¹ AMANTOS 1933γ [1935], σ. 13. Βλ. ἐπίσης Τοῦ ἰδίου, 1933α, σσ. 8-9, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σσ. 460-501 γιὰ τὸν Κοραῆ ὡς συντελεστὴ τοῦ ἀμερικανικοῦ φιλελληνισμοῦ καὶ CHACONAS 1968, σ. 11, σημ. 3. Οἱ σχέσεις τοῦ Κοραῆ μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς πατριῶτες εἶναι, ἐπομένως, ἱστορικὸ addendum στὸ βιβλίο τοῦ RICHARDS 1992 (ὅπου λ.χ. γίνεται λόγος, *passim*, γιὰ τὴν κλασικὴ παιδεία τοῦ Th. Jefferson). Γιὰ τὴ συγχρὴ «εὐτυχῆ» σύμπτωση τοῦ φιλελληνισμοῦ στὸν συνδυασμὸ τοῦ ἐγωκεντρικοῦ περιηγητῆ καὶ τοῦ ἀμερόληπτου φιλολόγου (βλ. GOURGOURIS 1996, σ. 131) καὶ τὴ συνάρτηση τοῦ ρομαντικοῦ φιλελληνικοῦ κινήματος πρὸς τὴν κλασικὴ παράδοση βλ. HOLST-WARHAFT 1999, σ. 11.

²³² Βλ. ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983γ, σσ. 7-9, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1984α, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 124-132 καὶ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ 2002.

²³³ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σσ. 325-326. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 290-292, 358-371, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1966, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1981 καὶ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 24-28.

²³⁴ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὁ.π., σσ. μ.δ'-να', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σσ. 128-130, 134-145, ΜΕΡΛΙΕ 1933, ΣΤΑΘΗ 1972-73.

²³⁵ Βλ. *Obs. Misc.* 4. 1α.

²³⁶ Γιὰ τὸ ταξίδι ποὺ πραγματοποίησε στὴν Ἑλλάδα, βλ. LAVAGNINI 1974 (στὶς σσ. 27-88 ἐκτίθενται μερικὰ φ.φ. ἀπὸ τὸν κώδ. Suppl. gr. 948 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης (Παρίσι), μεταγεγραμμένα ἀπὸ τὸν Villoison) καὶ BALADIÉ 1984, σ. 24.

²³⁷ Τὸ Λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου στὴ δίτομη ἔκδ. Alberti (1746 καὶ 1766) εἶναι κατάφορτο ἀπὸ παρασελίδια διορθώσεις καὶ ἄλλες φιλολογικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ. Γιὰ τὸν Alberti βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ὁ.π., σ. 38.

μεταφραστής του Πλουτάρχου και του Λόγγου Jacques Amyot (1513-1593)²³⁸, ο Γάλλος εκδότης Camus²³⁹, ο λεξικογράφος Charles Du Cange (1610-1688) με το δίτομο έργο του *Glossarium ad scriptores mediae et infirmae Graecitatis* (1688)²⁴⁰, ο Έλβετός εκδότης Issac Casaubon (1559-1614)²⁴¹, ο Όλλανδός κριτικός και εκδότης Jean Le Clerc ή Clericus (1657-1736)²⁴², ο πολὺς Desiderius Erasmus (Έρασμος) από το Rotterdam (1466/69-1536)²⁴³, ο Henri Estienne ή Henricus Stephanus (1528/31-1598) εκδότης του *Thesaurus Graecae Linguae* (1572)²⁴⁴, ο Γερμανός σχολάρχης, φιλόλογος και εκδότης Johann Albert Fabricius (Φαβρίκιος) [1668-1736] που συνέγραψε τή 14τομη *Bibliotheca Graeca* (1705-1728)²⁴⁵, ο Γάλλος ιπποκρατικός λόγιος Anuce Foës ή Anutius Foesius (1528-1596)²⁴⁶, ο Όλλανδός κριτικός φιλόλογος και εκδότης Tiberius Hemsterhuys (1685-1766)²⁴⁷, ο Βεστφάλος έλληνοιστής και εκδότης Ludolph Küster ή Neocorus (1670-1716)²⁴⁸, ο Όλλανδός

²³⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. ΙΙ 1966, έπιστ. 268 (23.2.1803), σ. 70. 4-14, για τις παρασελίδες σημειώσεις του Amyot σε έκδ. τής Βασιλείας (1534), όπου αναγνώσεις Βατικανού χειρογράφου, SANDYS, έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 195-196 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 2. Το χφ. Χίου αριθμ. 412 αποτελεί ένα κατάλογο περιεχομένων για τὰ έργα του Πλουτάρχου κατά τις έκδ. Amyot, Wytttenbach, Reiske.

²³⁹ Ίδιόγραφες σημειώσεις του Κοραή έντοπιζουμε στον τόμο με το *Περί ζώων* έργο του Άριστοτέλη τής έκδ. του CAMUS ή όποία άνήκε κάποτε στον Κοραή. Τα χφφ. 317 και 382 φέρουν σημειώσεις για το *Περί ζώων* έργο του Άριστοτέλη από τις έκδ. Camus και Schneider.

²⁴⁰ Βλ. PFEIFFER 1976, σ. 133 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 27.

²⁴¹ Ίδιόχειρες σημειώσεις του Κοραή έντοπιζουμε στους τόμους «*Dionis Chrysostomi Orationes ex recensione IOANNIS IACOBI REISKE, cum ejusdem aliorumque Animadversionibus, accesserunt ISAACI CASAUBONI in Dionem Diatriba et FEDERICI MORELLI Scholia et Collectanea in Dionem*, vol. I-II, Editio secunda, Lipsiae: In Officina Libraria Sommers, 1798» που άνήκαν κάποτε στον Κοραή. Βλ. SANDYS, έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 204-210, PFEIFFER, έ.π., σσ. 120-122 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 25.

²⁴² Βλ. *Obs. Misc.* 7. 230, ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. Ι 1964, έπιστ. 100 (μετά από 10.7.1793), σ. 339. 34, SANDYS, έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 441-443 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 36.

²⁴³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* Ι 1831 [1986], σσ. 288 για τή σχέση Ίσοκράτη και Γρηγορίου του Θεολόγου, 305-312 για τήν Έρασμική προφορά, BALADIÉ 1984, σ. 26, SANDYS, έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 127-132, PFEIFFER, έ.π., σσ. 71-81 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σσ. 19-20.

²⁴⁴ Βλ. SANDYS, έ.π., σσ. 175-177, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σ. (65), PFEIFFER, έ.π., σσ. 109-110 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σσ. 24-25. Το χφ. 355 περιέχει έλάχιστες εύρετηριακές σημειώσεις του Κοραή, κατά τον τίτλο του βιβλιογράφου «Notes sur le Thesaurus d'Henry Etienne Édition d'Oxford».

²⁴⁵ Πρόκειται για κλασικό γραμματολογικό σύγγραμμα, στο όποιο παραπέμπει ο Κοραής για παλιές εκδόσεις και μεταφράσεις κλασικών έργων, σε πολλά σημεία των προλεγόμενων του: βλ. SANDYS, έ.π., τόμ. ΙΙΙ, σσ. 2-3 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 41.

²⁴⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. ΙΙΙ 1979, έπιστ. 674 (22.12.1815) σ. 444. 14-17 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 21. Τα χφφ. 317 και 382 φέρουν σημειώσεις για το *Περί ζώων* έργο του Άριστοτέλη από τις έκδ. Camus και Schneider· οι γαλλικές παρατηρήσεις του Κοραή βασίζονται κυρίως στα ιπποκρατικά συγγράμματα και στο μνημειώδες λεξικογραφικό υπόμνημα στον Ίπποκράτη *Oeconomia Hippocratis* του Α. Foës. Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Άριστοτέλη συναντώνται και στο χφ. 490. Σε παρασελίδια σημείωση του έξωφύλλου τής έκδ. των *Άπάντων του Ίπποκράτη* από τον Α. Foës 1657 (από τήν προσωπική βιβλιοθήκη του Κοραή) είναι γραμμένο το έξης: «Ex libris D. Coray D.M. Monspeliensis, qui passim annotationes et emendations ex ingenio margini adscripsit». Επίσης, υπάρχουν αντίβολή τής έκδ. Foës με τον Παρισινό κώδικα 2146 του 16ου αι. («Διορθωτικά διορθώσεις εις Ίπποκράτην», στο χφ. 1736) «Διορθωτικά Σημειώσεις εις Άφορισμούς Ίπποκράτους» και αντίβολή τής έκδ. Foës με τήν Aldina (στο χφ. 1737).

²⁴⁷ Ήδη ο Villoison (στην έπιστολή του προς τον Sturz το 1791) συνέκρινε τον Κοραή ως κριτικό με τον T. Hemsterhuys («illius emendationibus, quas suas esse voluissent Hemsterhusius et Toupius»). Η έπιστολή δημοσιεύτηκε στην έκδ. του Έμπεδοκλή από τον Sturz, τόμ. Ι, 1805, σσ. xlii-liv και αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 τής μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *αυτόδι*, σ. 81, σημ. 49. Βλ. SANDYS έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 447-453 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF έ.π., σσ. 38-39.

²⁴⁸ Βλ. *Obs. Misc.* 1. 16, SANDYS έ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 445-446 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, έ.π., σ. 33. Ίδιόγραφες σημειώσεις του Κοραή έντοπίσαμε στον τόμο με τήν έκδ. του Άριστοφάνη από τον KUSTER 1710, από τήν προσωπική βιβλιοθήκη του Κοραή.

ἀρχαιοδίφης και ἐκδότης Jacques Philippe D'Orville (1696-1751)²⁴⁹, ὁ «εἰσαγγελεὺς» τοῦ Γένους Ὀλλανδῶς Jan Cornelis de Pauw (1680?-1749)²⁵⁰, ὁ κρητικῆς καταγωγῆς καθηγητῆς στὴ Heidelberg και ἐκδότης Aemilius Portus (1550-1614/15)²⁵¹, ὁ ἰταλικῆς καταγωγῆς κριτικὸς φιλόλογος και ἐκδότης Joseph Justus de L'Escafe ἢ Scaliger (1540-1609)²⁵² και ὁ Γερμανὸς ἐκδότης Friedrich Sylburg (1536-1596)²⁵³. Στούς συγγρόνους του λογίους πού γνώρισαν προσωπικῶς τὸν Κοραῆ ἢ ἐνδιαφέρθηκαν ποικιλοτρόπως γιὰ τὸ ἔργο του συγκαταλέγονται: ὁ ἰατρός και συγγραφέας J.-L. Alibert (1766-1837)²⁵⁴, ὁ λόγιος συντάκτης τῆς Γενικῆς Φιλολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς Λειψίας Fr. Alter²⁵⁵, ὁ Ἑπειρώτης φιλόλογος Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος (1790-1872)²⁵⁶, ὁ Νεόφυτος Βάμβας (1776-1865)²⁵⁷, ὁ Φλωρεντινὸς διευθυντῆς βιβλιοθήκης και ἐκδότης Angelo Maria Bandini (1726-1803)²⁵⁸, ὁ Χίος ἰατρός, σχολάρχης και διδάσκαλος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος (1775-1830)²⁵⁹, ὁ ἐμφορούμενος ἀπὸ φιλελληνικὰ αἰσθήματα Ἄγγλος κλασικὸς φιλόλογος και συγγραφέας Edmund Henry Barker (1788-1839)²⁶⁰, ὁ ἰησουίτης ἀρχαιοδίφης και συγγραφέας Jean Jacques Barthélemy (1716-1795)²⁶¹, ὁ ἐπιστήθιος φίλος Ἀλέξανδρος Βασιλείου²⁶², ὁ Ἀλσατὸς ἐλληνοστῆς Friedrich Jacob Bast (1771-1811)²⁶³, ὁ Δανὸς Chr. Bastholm²⁶⁴, ὁ

²⁴⁹ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 454 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 39. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 333 περιέχει παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸ ἀρχαῖο μυσιστόρημα «Χαρίτωνος Ἀφροδισιέως τὰ περὶ Χαιρέαν και Καλλιφόρην», ἐκδ. D' Orville 1750».

²⁵⁰ Βλ. *Obs. Misc.* 6. 16 και 6. 37, SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 454, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 290-292, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1966 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ὅ.π., σ. 39. Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 459 ἐντοπίζεται «Collation des Manuscrits Grecs d'Héphéstion qui se trouvent dans la Bibliothèque Nationale de Paris N° 2713. pages-1-184» και ἄλλων Παρισινῶν κωδίκων μὲ τὴν ἐκδ. Pauw. Στὸν τόμο τῆς ἐκδ. τῶν Φρυνίχου Ἐκλογῶν ἀπὸ τὸν DE PAUW (1739), πού ἀνήκε στὸν Κοραῆ, ἐντοπίζουμε διάσπαρτες Κοραϊκὲς διορθώσεις και παρατηρήσεις.

²⁵¹ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 447, SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 271. Στὸ χφ. 316 ἐντοπίζουμε κριτικὲς παρατηρήσεις βάσει ἀντιγράφων κωδίκων και τοῦ κειμένου τοῦ Πόρτου («Πόρτου Ἵπομνήματα εἰς τὸν Ἀπολλώνιον»).

²⁵² Βλ. SANDYS, ὅ.π., τόμ. II, σσ. 199-204, HENTSCHE & MUHLACK 1972, σσ. 60-63, PFEIFFER ὅ.π., σσ. 113-120 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 23-24.

²⁵³ Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 310 μὲ σχόλια στὸ *Περὶ συντάξεως* τῆς ἐκδ. Sylburg (Parisii 1814): βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 270-271, PFEIFFER ὅ.π., σ. 141 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 21.

²⁵⁴ Βλ. ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1992-1994.

²⁵⁵ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 39.

²⁵⁶ Βλ. ΚΟΥΓΕΑΣ 1933γ και ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 355-358.

²⁵⁷ Ὁ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 679 (16.2.1815) σ. 454. 19-25 λέγει ὅτι ἂν εἶχε εὐκαιρία θὰ βοηθοῦσε τὸν Βάμβα και τὸν Βαρδαλάχο στὴ μελετώμενη φιλολογικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα πού ἐτοιμαζάν. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1194 (10.6.1826), σσ. 321. 21, 321. 28-322. 4, VI 1984, ἐπιστ. 1383 (18.2.1830), σ. 174. 12-16 γιὰ τὴ Γραμματικὴ τοῦ Βάμβα. Βλ. ἐπίσης ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 135-195.

²⁵⁸ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 379-380, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. I. 1984.

²⁵⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 596 (24.6.1814) σσ. 301. 11-303. 26, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ ὅ.π., σσ. 349-350 και VALLIANATOS 1987, σσ. 100-102. Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ ὅτι γράφει πρὸς αὐτόν: «Χαίρω ὅτι ὀρθοδοξεῖς εἰς τὰ δόγματα τῆς φιλολογικῆς ὀρησκείας» (στίχ. 22). Ὁ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 679 (16.2.1815) σ. 454. 19-25 λέγει ὅτι ἂν εἶχε εὐκαιρία θὰ βοηθοῦσε τὸν Βάμβα και τὸν Βαρδαλάχο στὴ μελετώμενη φιλολογικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα πού ἐτοιμαζάν.

²⁶⁰ Ἡ ἀλληλογραφία τους εἶναι πατριωτικοῦ περιεχομένου, ὅχι φιλολογικοῦ· βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 973 (23.4.1823), σσ. 12. 19-14. 13 και ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1985. Ἡ φιλία τους χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού συνεργάστηκαν στὴν ἐκδ. τοῦ *Θησαυροῦ* τοῦ Ἑρρ. Στεφάνου, στὴν ὁποία ἐκδόση πρωτοστατοῦσε ὁ Ἄγγλος φιλόλογος (ΗΛΙΟΥ, ὅ.π., σσ. 136-137). Βλ. ἐπίσης SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 401.

²⁶¹ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 392-393 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 46.

²⁶² Βλ. π.χ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 281 (29.7.1803), σσ. 92-98, ὅπου σχολιάζει φιλολογικὲς παρατηρήσεις τοῦ Βασιλείου στὸν Λόγγο.

²⁶³ Χαρακτηριστικὴ ἢ ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν γιὰ φιλολογικὲς ἀπορίες: βλ. π.χ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 475 (5.2.1810), σσ. 15. 26-16. 12 και 476 (7.2.1810) σσ. 16. 13-17. 4. Τὴν *Epistola Critica* τοῦ Bast γνώριζε ὁ Κοραῆς: βλ. *αὐτόθι*, ἐπιστ. 476 (7.2.1810) σ. 17. 1-3, 479 (19.3.1810) σ. 20. 18-19. Βλ. ἐπίσης SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 397.

Άγγλος νομικός στοχαστής και εισηγητής τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τοῦ ὠφελιμισμού Jeremy Bentham (1748-1832)²⁶⁵, ὁ μαθητῆς τοῦ Hemsterhuis Ὁλλανδὸς γιατρὸς J. S. Bernard (1718-1792)²⁶⁶, ὁ du Bocage²⁶⁷, ὁ August Christian Borheck²⁶⁸, ὁ Γάλλος πανεπιστημιακὸς κλασικὸς φιλόλογος Jean François Boissonade de Fontarabie (1774-1857)²⁶⁹, ὁ Γερμανὸς κριτικὸς καὶ ἐκδότης Friedrich Heinrich Bothe (1770-1855)²⁷⁰, ὁ Ἀλσατὸς φιλόλογος καὶ ἐκδότης Richard François Philippe Brunck (1729-1803)²⁷¹, ὁ Ἄγγλος λόγιος Thomas Burgess (1756-1837)²⁷², ὁ A.-J. Chaptal²⁷³, ὁ ἀπὸ τοὺς προσφιλέστερους μαθητῆς τοῦ Χίου σοφοῦ καὶ καθηγητῆς στὸ Collège Royal τῆς Γαλλίας Etienne Clavier (Στέφανος Κλαυέριος)²⁷⁴, ὁ Γάλλος ιστορικὸς τῆς φιλοσοφίας, ἐκδότης καὶ μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας Victor Cousin (1792-1867)²⁷⁵, ὁ Γάλλος ιστορικὸς καὶ φιλόλογος καὶ δραστήριος μέλος τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης P.-C.-F. Daunou (1769-1839)²⁷⁶, ὁ γιὸς τοῦ λογιῶν τυπογράφου François Ambroise Didot (1790-1876) καὶ μεταφραστῆς Γάλλος Firmin-Didot²⁷⁷, ὁ Ἡπειρώτης λόγιος κληρικὸς καὶ πολυγραφώτατος διδάσκαλος Νεόφυτος Δούκας

²⁶⁴ Βλ. L. NØRGAARD 1990.

²⁶⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1069 (12.8.1824), σ. 156. 22-158. 30, ZEPOS 1976, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983γ, σσ. 5-6, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1984β, Τοῦ ἰδίου 1985β, Τοῦ ἰδίου (KITROMILIDES) 1985α, ROSEN 1985. Στὴ Βιβλιοθήκη «Κοραῆς» τῆς Χίου σώζονται 13 περίπου βιβλία τοῦ Ἄγγλου συγγραφέα.

²⁶⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Θεοφρ. 1799, σ. lix, SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 451, HESSELING 1935, σ. 5, ΗΛΙΟΥ ὅ.π., σσ. 108-109.

²⁶⁷ Βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 38-39.

²⁶⁸ Στὴ δίτομη ἔκδ. τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὸν BORHECK (1781) ποὺ ἀνήκει στὸν Κοραῆ ἐντοπίσαμε ἰδιόγραφες σημειώσεις του. Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 465 («ed. Borheck, 1781») περιέχει γλωσσικὲς παρατηρήσεις στὸν Ἡρόδοτο.

²⁶⁹ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 249-250 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 62.

²⁷⁰ Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 384 περιέχει σημειώσεις (μὲ ἐλάχιστο κειμενοκριτικὸ ἐνδιαφέρον) σὲ διάσπαρτους στίχους τῶν Φοινισσῶν, τὸ γφ. 390 σημειώσεις σὲ διάφορες «Euripidis Tragoediae ex edit. Bothe, 1825». Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 102-103.

²⁷¹ Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 443 ἀποτελεῖ δείγμα συγκριτικῆς ἐργασίας ἀρχαίας καὶ νεώτερης (γαλλικῆς) λογοτεχνίας σχετικῆς μὲ τὸ θεματολόγιο τῶν κειμένων («Gnomic. Poetae Graeci» ἀπὸ τὴν ἔκδ. τοῦ «Rich. Fran. Phil. Brunck. 1784. Argentorati») καὶ τὸ περιεχόμενό των. Βλ. ἐπίσης *Obs. Misc.* 6. 60, SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 395-396 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 39.

²⁷² Βλ. *Obs. Misc.* 7. 24, 7. 46, 7. 48, SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 431.

²⁷³ Βλ. σχετικὰ μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Στράβωνα ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 257 (5.8.1802), σσ. 46. 16-47. 27.

²⁷⁴ Ὁ Κοραῆς βοήθησε στὴν ἔκδ. τοῦ Πausanias ἀπὸ τὸν Clavier ἰδίως μετὰ τὸν θάνατο τοῦ δευτέρου: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. IV 1982, ἐπιστ. 760 (3.12.1817) σ. 56. 8-11, 827 (9.6.1819) σ. 178. 5-18, 852 (16.11.1819) σ. 218. 1-18, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 174-176, ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σ. 53, σημ. 81 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1983α, σσ. 307-310. Ἐπιπλέον ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 84, σημ. 60, ἐντόπισε σὲ κατάλογο παλαιοπωλείου μὲ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Clavier (*Catalogue des livres de la Bibliothèque du feu M. Clavier [...]*, 1818, ἀριθμ. 971) φλωρεντινὴ ἔκδ. τοῦ Ἡσυχίου (1520) ποὺ ἔφερε ἰδιόγραφες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ.

²⁷⁵ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 251, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 107-108, Τοῦ ἰδίου 1967, σ. 35 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 50. Στὸ πλαίσιο τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Cousin γιὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς μαθητῆς τοῦ Πλάτωνα καὶ μάλιστα τὸν Πρόκλο, ἐντάσσεται καὶ ἡ προσφάτως ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Cousin, στὴν Πετρούπολη: βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 2004.

²⁷⁶ Βλ. ΗΛΙΟΥ 1978, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1985 καὶ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 [1996], σσ. 591-592, σημ. 69.

²⁷⁷ Ὁ ὁποῖος διεξῆγε τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Χίου ἱατροφιλόλογου μὲ τοὺς φιλέλληνες γνωστούς, ὅταν ὁ δάσκαλός του ἦταν ἀδιάθετος. Στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ξενοκρ. Γαλ. 1814 [1998], σ. λθ', σημ. 2, θυμᾶται τὸ δῶρο «τοῦ σοφοῦ τυπογράφου Διδότου» ἀπὸ 28 τόμους («κομψὰ πολλὰ τῆς τυπογραφίας του γεννήματα») γιὰ τὴ δημόσια Βιβλιοθήκη τῆς Χίου. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1062 (5.7.1824), σ. 147. 28-30, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ὅ.π., σσ. 377-380, ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σ. 244, ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σσ. 42-43, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 116-117, Τοῦ ἰδίου 1967, σ. 37, ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΑΚΗ-ΧΑΝΤΖΟΥ 1983, σσ. 105-106. Στὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 373 ἐντοπίζουμε Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὰ Παιμενικά τοῦ Λόγγου ἔκδ. Παρισίων 1778: στὰ δύο τελευταῖα φφ. του διαβάζουμε μία ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο ἐκδόσεων, Didot καὶ Villoison. Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴν ἔκδ. Didot (Λόγγος, 1802). Γιὰ τὶς ἐπιδόσεις καὶ τὴν προσφορά τοῦ Ambroise Firmin Didot στὰ κλασικὰ γράμματα βλ. De QUEUX DE SAINT-HILAIRE 1876.

(1760-1845)²⁷⁸, ὁ Γερμανὸς κριτικὸς φιλόλογος Heinrich Karl Abraham Eichstädt (1772-1848)²⁷⁹, ὁ Γερμανὸς φιλόλογος, θεολόγος καὶ κλασικὸς ἐκδότης Johann August Ernesti (1707-1781)²⁸⁰, ὁ λάτρης τῆς νεοελληνικῆς δημοτικῆς ποίησης Γάλλος Claude Fauriel (1772-1843)²⁸¹, ὁ διατελέσας γραμματικὸς τοῦ Κοραῆ Φιλ. Φουρναράκης²⁸², ὁ ἐταῖρος τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ ἔφορος τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν κωδίκων στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Γάλλος Jean Baptiste Gail (1755-1829)²⁸³, ὁ Θεσσαλομάγνης Ἄνδριμος Γαζῆς (1764-1828) ποὺ ἐξέδωκε τὸ τρίτομο Ἑλληνικὸ λεξικὸ (Ενετία 1809-1816)²⁸⁴, ὁ Γερμανὸς ἑλληνιστὴς καὶ παλαιογράφος Carl Benedict Hase (1780-1864)²⁸⁵, ὁ Ἄγγλος πρωδιερέας τοῦ Winchester Robert Holmes (1748-1805)²⁸⁶, ὁ νεοελληνιστὴς Karl Iken²⁸⁷, ὁ Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἐκδότης Christian Friedrich Wilhelm Jacobs (1764-1847)²⁸⁸, ὁ φιλοσοφικῶν-δρησκευτικῶν ἀπόψεων διανοητὴς Θεόφιλος Καίρης (1784-1853) καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Εὐανδρία (1799-1866)²⁸⁹, ὁ πρῶτος κυβερνήτης τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους Ἰωάννης Καποδίστριας²⁹⁰, ὁ ιδεολογικὸς ἀντίπαλος τοῦ Κοραῆ ἀρχαῖστὴς Παναγιωτάκης Κοδρικᾶς (-

²⁷⁸ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 270-283, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ ὅ.π., σσ. 354-355, ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1963, ROTOLO 1965, σσ. 104-112, ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002, σσ. 44-45 καὶ ΧΑΡΙΛΑΟΥ 2002.

²⁷⁹ Βλ. τὴ χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ σχέση τους ἐπιστολὴ ποὺ εἶναι γραμμένη στὰ λατινικά: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 252 (5.6.1802), σσ. 42. 28-43. 8, καθὼς καὶ ἄλλη, ὅπου συζητοῦνται κριτικὲς διορθώσεις (βλ. αὐτόθι, ἐπιστ. 267 (4.2.1803), σσ. 66. 8-68. 26 καὶ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933β, σσ. 175-178)· ἐπίσης SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 165, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 252-253 καὶ KOCH 1958.

²⁸⁰ Τὸ γλφ. 331 περιέχει σημειώσεις τοῦ Κοραῆ στὶς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ἄττικὸ («Ciceronis Epistolae ad Atticum edit. d'Ernesti 1775. Halis»). Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 11-14 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 42.

²⁸¹ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 357, ΠΟΛΙΤΗΣ Α. 1974 καὶ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 [1996], σ. 586, σημ. 25 τῆς σ. 585.

²⁸² Ὁ Φίλιππος Φουρναράκης ἦταν ἐκεῖνος ὁ φίλος τοῦ Κοραῆ ποὺ μαζί μὲ τοὺς Κ. Πιτσιπιὸ καὶ Κ. Θ. Ράλλη εἶχε τὴν κύρια τυπογραφικὴ ἐπιστασία τοῦ πρώτου τόμου τῶν *Προλεγομένων καὶ ἄλλων συγγραμμάτων* τοῦ Κοραῆ (1833)· φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ὁ κύριος ἐπιμελητὴς τοῦ τόμου (τὸν ὁποῖον καὶ προλόγισε). Ὁ Κοραῆς τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὴν ἐπιτάφια ἐπιγραφή καὶ τὴν αὐτοβιογραφία ποὺ συνέδρασε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τέλος, φρόντισε γιὰ τὴ συγκέντρωση ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἐκδόση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. α'-ε' (προλογικὸ σημείωμα τοῦ Φ. Φουρναράκη). Βλ. ΗΛΙΟΥ 1978, σσ. 50-67.

²⁸³ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σ. λ', SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 248-249, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 302-304, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σσ. 213-214 καὶ ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΣ 1986 γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Gail μὲ τὸν Κοραῆ καὶ τὸν Κ. Νικολόπουλο.

²⁸⁴ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 415-416 καὶ ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1948, σσ. 254-262.

²⁸⁵ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 272, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, ΚΟΥΓΕΑΣ 1933δ, ΜΕΝΑΡΛΟΣ 1933, ΕΝΕΡΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 103-104 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 25, 62.

²⁸⁶ Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ ἀπηρῆθνε ὁ Κοραῆς μὲ χρονολογία 19.3.1790: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 35, σ. 123. 10-32. Βλ. ἐπίσης ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Ι. 1984.

²⁸⁷ Βλ. ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 89-90.

²⁸⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 311 (8.1804), σ. 189. 5-34, ὅπου ὁ Jacobs ἐκφράζεται μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὸ Κοραϊκὸ ἔργο στὸν Θεόφραστο, τὸν Ἴπποκράτη καὶ, κυρίως, τὸν Ἡλιόδωρο: πβ. ΗΛΙΟΥ ὅ.π., σσ. 81-83. Βλ. ἐπίσης SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 64-65 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 51.

²⁸⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 601-603 (1814), 658 (1815), σσ. 312. 26-315. 30, 420. 1-421. 10. Τὴν ἀδελφὴ τοῦ Θεοφίλου Καίρη Εὐανδρία, ἡ ὁποία καταπιανόταν μὲ μεταφράσεις (βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. IV 1982, ἐπιστ. 745 (30.4.1817) σσ. 32. 29-33. 5 καὶ ΠΑΣΧΑΛΗΣ 1929), προέτρεπε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων κλασικῶν καὶ ἐπίσης νὰ μελετᾷ «τὸ συναξάριον τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος καυχίματος, τοῦ Σωκράτους» ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν «δεύτερον Σωκράτην, τὸν Πλούταρχον» (ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 630 (28.1.1815) σ. 379. 21-29). Βλ. ΗΛΙΟΥ ὅ.π., σ. 123, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1978β, ΠΟΛΕΜΗΣ 1994, ἐπιστ. 1, 2, 7 (σσ. 29-32, 37-40), 1997, ἐπιστ. 1 (σσ. 15. 1-17), 1998, ἐπιστ. 13, 14, 17, 30, 48, 64, 79 (σσ. 36-41, 44-45, 60-61, 80-82, 108-110, 126-127) καὶ 1999, ἐπιστ. 1, 2 (σσ. 15. 1-20. 21). Γιὰ τὸν Θ. Καίρη βλ. ἐπίσης CARLE 1870, ΠΑΣΧΑΛΗΣ 1928, PORTAS 1931 καὶ ΚΑΡΑΣ 1988.

²⁹⁰ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σσ. ρλζ'-ρμβ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 91-110, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1958, ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1983, ΚΟΥΚΚΟΥ 1984, ΜΠΕΛΙΑ 1984, σσ. 163-166.

1827)²⁹¹, ὁ ἐκδότης τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ* Κωνσταντίνος Κοκκινάκης (1781-1831), ὁ παιδαγωγός Ι. Π. Κοκκίωνης²⁹², ὁ Θεσσαλὸς λόγιος καὶ σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Κοραῆ Στέφ. Κομμητᾶς²⁹³, ὁ Αὐστριακὸς σλαβολόγος Barthol. Kopitar²⁹⁴, ὁ Θεσσαλὸς αὐτοδίδακτος ἑλληνοιστὴς καὶ μαθηματικὸς Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836)²⁹⁵, ὁ κληρικὸς Καλλίνικος Κρεατσούλης, ὁ καθηγητὴς στὴ Λειψία καὶ ἐκδότης κλασικῶν ἑλληνικῶν ἱατρικῶν συγγραφέων Karl Gottlob Kühn (1754-1840)²⁹⁶, ὁ Γάλλος πανεπιστημιακὸς καὶ μεταφραστὴς κλασικῶν κειμένων Pierre Henri Larcher (1726-1812)²⁹⁷, ὁ J. Lee²⁹⁸, Lefèvre-Ginau, ὁ Ὁλλανδὸς φιλόλογος καὶ συγγραφέας ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ Jan Daniel van Lennep (1724-1771)²⁹⁹, ὁ Γάλλος ἱστορικὸς καὶ μεταφραστὴς τοῦ *Θουκυδίδη* Pierre Charles Levesque (1736-1812)³⁰⁰, ὁ Ὁλλανδὸς ἐκδότης τοῦ *Ἰπποκράτη* van der Linden³⁰¹, ὁ Γάλλος κλασικὸς ἀρχαιολόγος καὶ συγγραφέας Aubin Louis Millin de Grandmaison (1759-1818)³⁰², ὁ Κερκυραῖος φιλόλογος, νομικὸς καὶ ἱστορικὸς Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860)³⁰³, ὁ van der Muersch, ὁ «συμπαθητικὸς πτωχοπρόδρομος τῶν Παρισίων» Κωνσταντίνος Νικολόπουλος (1786-1845) ἀπὸ τῆ Σμύρνης³⁰⁴, ὁ Nöldeke³⁰⁵, ὁ Βρετανὸς φιλέλληνας Frederick North γνωστὸς ὡς κόμητς Guilford³⁰⁶, ὁ Ἑλβετὸς σχολάρχης καὶ ἐκδότης Johann Caspar Orelli (1787-

²⁹¹ Βλ. τὸ ἔργο ΚΟΡΑΗΣ *Διατρ. αὐτ.* 1819, ποὺ κυκλοφόρησε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1819 μὲ τὸ ψευδώνυμο Στέφανος Πανταζῆς, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ γνώμη τοῦ Κοδρικᾶ ποὺ τὸ ἀπέδιδε στὸν Δημόκριτο: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 820 (13.4.1819) σσ. 159. 36-160. 8, 161. 9-24. Βλ. ἐπίσης ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σ. 346, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 283-295, 308-352, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σσ. (54)-(56), ROTOLO 1965, σσ. 115-131, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1966γ (κυρίως σσ. 118-121, 355-441), ΗΛΙΟΥ 1978, σσ. 46-49, ΨΗΜΜΕΝΟΣ 1985, VALLIANATOS ὅ.π., σσ. 113-122, ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σσ. 45-46.

²⁹² Βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Γ. 2001.

²⁹³ Βλ. τίς γραμμένες σὲ ἀρχαιοπρεπὲς ἰδίωμα ἐπιστολὲς τοῦ Κομμητᾶ πρὸς τὸν Κοραῆ στὴν ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 608 (8 ἡ 9.1814) σσ. 325. 17-328. 45, 614 (9.11.1814) σσ. 336. 1-337. 40, 626 (7.1.1815) σσ. 369. 1-370. 10. Βλ. ἐπίσης ROTOLO ὅ.π., σσ. 112-113, ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1965 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σσ. 44-45.

²⁹⁴ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1953 καὶ Τοῦ ἰδίου 1967, σ. 39.

²⁹⁵ Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ σχέση τους ἡ ἀλληλογραφία τους: βλ. π.χ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 474 (30.1.1810), σσ. 12. 1-15. 25 καὶ VALLIANATOS ὅ.π., σσ. 79-81.

²⁹⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* VI 1984, ἐπιστ. 1533 (7.1818), σσ. 359. 8-360. 8 καὶ SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 187. Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 361 περιλαμβάνει «Διορθώσεις εἰς τὸν Γαληνόν Τόμ. II edit. Kühn, Lipsiae 1821».

²⁹⁷ Βλ. *Obs. Misc.* π.χ. 6. 106, ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 37 (1790), σσ. 135. 21-137. 20, II 1966, ἐπιστ. 453 (20.6.1809), σσ. 524. 22-525. 19 καὶ SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σ. 394. Στις σσ. 4-106 ἀπὸ τὸ ἕκτο μέρος τοῦ γφ. 490, τὸ ὁποῖο ἀπαρτίζεται ἀπὸ πέντε τεύχη μὲ διορθωτικὰ στὸν Πίνδαρο καὶ στὰ ἀρχαῖα σχόλιά του, προστίθενται παρασελίδιες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν Villoison κυρίως ἀλλὰ καὶ τοὺς de la Rochette καὶ Larcher στίς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις (βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 85). Ἡ παρουσία τοῦ Villoison προετοίμασε νέες φιλίες γιὰ τὸν Κοραῆ ποὺ ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὸν κύκλο καὶ τίς πλούσιες βιβλιοθήκες τῶν Παρισίων φίλων του, εὐκαιρία μελέτης σπανίων καὶ δυσεύρετων ἐκδόσεων. Στὸ ἔξξς συγνάζει καὶ στὴν ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Larcher (βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *αὐτόδι*, σ. 79).

²⁹⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* V 1983, ἐπιστ. 1035 (24.1.1824), σ. 106. 7-34.

²⁹⁹ Τὸ 1ο φ. τοῦ γφ. Χίου ἀριθμ. 443 φέρει τὴ σημείωση «Annotationes in Lennepii Etymologicum Graecum Auctore Coray M. D.». Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 461, 464, 482.

³⁰⁰ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 397.

³⁰¹ Γιὰ τὴν ἑκδ. τοῦ *Ἰπποκράτη* ἀπὸ τὸν Van der Linden βλ. στὴν ἑκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰπποκρ.* Ἀέρ. I 1800, σσ. clix-clx. Τὸ γφ. 297 περιέχει σχόλια λατινικὰ σὲ ἰπποκρατικὰ κείμενα ἀπὸ τίς ἑκδ. Foës καὶ Van der Linden.

³⁰² Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 263.

³⁰³ Βλ. τὴ γραμμένη στὴν Ἰταλικὴ ἐπιστολή, μὲ ἀναφορὰ στὸν Ἰσοκράτη, στὴν ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 517 (4.4.1811) σ. 101. 1-102. 26. Βλ. ἐπίσης ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σ. 362, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 121-122.

³⁰⁴ Κατὰ τὴ φράση τοῦ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, *αὐτόδι*, σ. 110 (σσ. 110-111, 117-119): βλ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ 1949, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σσ. 216-218 καὶ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 37. Ὁ Νικολόπουλος ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀποκτήσει κι ὁ ἴδιος μιὰ βιβλιοθήκη σὰν τοῦ Κοραῆ (: ΚΑΡΑΤΖΑΣ 1949, σ. 44-45).

³⁰⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 403 (11.2.1808), σσ. 440. 13-441. 16, III 1979, ἐπιστ. 696 (3.7.1816) σ. 475. 1-31.

³⁰⁶ Βλ. CLOGG 1969α, σσ. 50-51, ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ 1995.

1849)³⁰⁷, ὁ Ἄγγλος λόγιος καὶ φίλος τοῦ Jefferson καὶ τοῦ Franklin, John Paradise (1743-1795)³⁰⁸, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος³⁰⁹, ὁ Ἴσπανός S. Pinheiro Ferreira³¹⁰, ὁ μεγαλύτερος Ἄγγλος κριτικός φιλόλογος στὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου-19ου αἰ. Richard Porson (1759-1808)³¹¹, ὁ Charles Pougens³¹², ὁ van Praet, ὁ Ἑλβετὸς φιλόσοφος καὶ φυσικὸς Pierre Prévost (1751-1839)³¹³, ὁ de Puech, ὁ Γερμανὸς ἑλληνιστὴς καὶ ἐκδότης Johann Jacob Reiske (1716-1774)³¹⁴, ὁ Renouard, ὁ Γάλλος φιλόλογος καὶ βιβλιογράφος Simon Chardon de la Rochette (1753-1814)³¹⁵, ὁ Ὁλλανδὸς κριτικός φιλόλογος καὶ ἐκδότης David Ruhn(e)ken (1723-1798)³¹⁶, ὁ Γερμανὸς φιλόλογος, λεξικογράφος καὶ ἐκδότης Johann Gottlob Schneider (1750-1822)³¹⁷, ὁ Γερμανὸς λατινιστὴς Christoph Ludwig Friedrich Schultz (1780-1834)³¹⁸, ὁ

³⁰⁷ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 161. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 326 περιέχει «Emendationes in Aeneae Poliorcetica ex edit. Orellii, 1818».

³⁰⁸ Ὅταν ὁ Th. Jefferson ἦταν πρεσβευτὴς τῶν Η.Π.Α. στὴ Γαλλία, θῆλῃσε νὰ διδαχθεῖ Νέα Ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Paradise. Βλ. CLOGG, ὅ.π., σσ. 46-53. Ἐσφαλμένη ἢ γνώμη τοῦ ΗΛΙΟΥ 1965, σ. 105-106.

³⁰⁹ Βλ. AMANTOS 1933α, σ. 17, VALLIANATOS ὅ.π., σ. 55, ΜΑΚΡΙΑΗΣ 1997 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, ὅ.π., σσ. 115-116.

³¹⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 999 (31.7.1823), σ. 50. 1-29.

³¹¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 263 (26.12.1802), σ. 59. 32-35, 387 (22.6.1807), σ. 395. 33-35 («Ὁ διδάσκαλος Πόρσων [...] εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους κριτικούς τοῦ παρόντος αἰῶνος [...] καὶ ἐκδότης τεσσάρων τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου»), SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 424-430, CLOGG ὅ.π., σσ. 42-43, σημ. 6, PFEIFFER ὅ.π., σσ. 159-161 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 37-38. Π.χ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. IV 1819, σ. 230 σημειώνει: «Ἐπιθι τὰς εἰς τὴν Εὐριπίδου Ἐκάβην σημειώσεις τοῦ Πόρσωνος (ἐκδ. Σχεφῆρ. σελ. 63)».

³¹² Μεσολάβησε κυρίως γιὰ τὴ χίρα τοῦ καθηγητῆ Wytenbach, τὴ Jeanne Wyttembach, ἡ ὁποία συνέδεσε τελευταῖα δύο ἔργα (τὰ *Symposiaques ou propos de table* καὶ τὸ σύγγραμμα *Alexis ἀφιερωμένο στὸν Κοραῆ*): βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 974 (2.5.1823), σσ. 14. 14-15. 37, 976 (13.5.1823), σσ. 19. 17-21. 18, 984 (πρὶν ἀπὸ 9.6.1823) σσ. 27. 13-28. 17.

³¹³ Βλ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σσ. 218-219.

³¹⁴ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 14-18 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 41-42. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 383 περιέχει σημειώσεις στὸν Δημοσθένη ἐκδ. Reiske («Reiske Demosth.»). Ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἐντοπιζομε στοὺς τόμους «*Dionis Chrysostomi Orationes ex recensione IOANNIS IACOBI REISKE, cum ejusdem aliorumque Animadversionibus, accesserunt ISAACI CASAUBONI in Dionem Diatriba et FEDERICI MORELLI Scholia et Collectanea in Dionem*, vol. I-II, Editio secunda, Lipsiae: In Officina Libraria Sommers, 1798» ποὺ ἀνῆκαν κάποτε στὸν Κοραῆ. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 412 ἀποτελεῖ ἓνα κατάλογο περιεχομένων γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὶς ἐκδ. Amyot, Wytenbach, Reiske.

³¹⁵ Ὁ Κοραῆς τὸν θεωρεῖ ἐξαιρετο φίλο του καὶ «l'un des plus savans & des plus estimables littérateurs don't la France puisse se glorifier» (:ΚΟΡΑΗΣ Θεοφρ. 1799, σ. li, σημ. 2). Ἡ γνωριμία τους χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1790, ὅταν ὁ Κοραῆς κοινολογεῖ κριτικὲς διορθώσεις του στὸν Ἡρόδοτο πρὸς τὸν Chardon de la Rochette: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 37 (1790), σσ. 134. 21-137. 20 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 176-177. Στὶς σσ. 4-106 ἀπὸ τὸ ἕκτο μέρος τοῦ χφ. 490, τὸ ὁποῖο ἀπαρτίζεται ἀπὸ πέντε τεύχη μὲ διορθωτικὰ στὸν Πίνδαρο καὶ στὰ ἀρχαῖα σχόλια του, προστίθενται παρασελίδιες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν Villoison κυρίως ἀλλὰ καὶ τοὺς de la Rochette καὶ Larcher στὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις (βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 85). Ἡ παρουσία τοῦ Villoison προετοίμασε νέες φιλίες γιὰ τὸν Κοραῆ ποὺ ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὸν κύκλο καὶ τὶς πλούσιες βιβλιοθηκὲς τῶν Παρισινῶν φίλων του, εὐκαιρία μελέτης σπανίων καὶ δυσεύρετων ἐκδόσεων. Στὸ ἐξῆς συγνάξει στὶς ἰδιωτικὲς βιβλιοθηκὲς φίλων του λογίων: τοῦ Villoison ἀλλὰ καὶ τῶν Auger, Clavier, Chardon de la Rochette καὶ Larcher (βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 79). Βλ. ἐπίσης ΛΙΒΑΔΑΣ 1873α καὶ 1873β, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 105-106.

³¹⁶ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 456-460, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 38-40 καὶ POL 1953. Στὸν τόμο μὲ τὴν ἐκδ. τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Τιμαίου τοῦ Σοφιστοῦ ἀπὸ τὸν RUHNKEN (1754), ποὺ ἀνῆκε στὸν Κοραῆ, ἐντοπιζομε ἰδιόγραφες σημειώσεις του.

³¹⁷ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 884, ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 245 (1801), σσ. 34. 14-37. 39, IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 139. 20-31, 836 (3.7.1819) σσ. 191. 3-192. 13, SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σ. 11, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σσ. 314-316, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 47. Ἰδιόγραφες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἐντοπιζομε στὸν τόμο «*Aristotelis De Animalibus Historiae Libri X. Graece et latine. Textum recensuit IVL. CAES. SCALIGERI Versionem diligenter recognovit Commentarium amplissimum Indicesque locupletissimos adiecit IO. GOTTLLOB SCHNEIDER [...]*, Tom. I-IV, Lipsiae: In Bibliopolio Hahniano, 1811» ποὺ ἀνῆκε κάποτε στὸν Κοραῆ. Τὰ χφφ. 317 καὶ 382 φέρουν σημειώσεις γιὰ τὸ *Περὶ ζῴων* ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὶς ἐκδ. Camus καὶ Schneider. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 356 περιλαμβάνει σημειώσεις στὴν «*Ἀρριανὸς Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου* ed[iti]. Schneider 1798». Τὸ χφ.

Άλσατος φιλόλογος και εκδότης Johann Schweighäuser (1742-1830)³¹⁹, ο Όλλανδός μαθηματικός και αστρονόμος J. H. van Swinden (1746-1823)³²⁰, ο L. H. Teucher³²¹, ο διευθυντής της Έθνικης Βιβλιοθήκης των Παρισίων F.-J. La Porte du Theil (1743-1815)³²², ο φιλέλληνας λόγιος του Μονάχου και παιδαγωγός Friedrich Wilhelm Thiersch (1784-1860)³²³, ο Γάλλος φιλέλληνας François Thurot (1768-1832)³²⁴, ο Άγγλος κριτικός φιλόλογος και εκδότης Jonathan Toup (1713-1785)³²⁵, ο κληρικός μαθητής του Βάμβα και

370 έχει επίσης παρατηρήσεις στη συνέχεια της Αλεξάνδρου Αναβάσεως («Arriani Historia Indica edit. Schneider 1798»). Το χφ. 342 περιλαμβάνει σημειώσεις του Κοραή στο Λεξικό του Schneider. Το χφ. Χίου αριθμ. 363 περιέχει σημειώσεις στα «Άργοναυτικά Όρφέως edit. Schneideri».

³¹⁸ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σ. 110.

³¹⁹ Βλ. την πρώτη σύντομη επιστολή, όπου διορθώνει χωρίο του Αθήναιου και αναφέρει ότι στέλνει και άλλες κριτικές παρατηρήσεις στον Schweighäuser: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. II 1966, *έπιστ.* 266 (26.1.1803), σσ. 65. 27-66. 7. Επίσης βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. II 1966, *έπιστ.* 433 (1808), σ. 501. 1-27, 470 (28.2.1804), σ. 549. 1-18, III 1979, *έπιστ.* 578 (12.6.1813) σ. 269. 11-21, SANDYS *ό.π.*, τόμ. II, σ. 396, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 248-251, ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 96-100, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σσ. 219-220, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σ. 46. Ο Κοραής γνώριζε και την έκδοση του Ηροδότου από τον Schweighäuser: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, *έπιστ.* 737 (24.3.1817) σ. 26. 1-6. Το χφ. Χίου αριθμ. 488 με σημειώσεις στην έκδ. «Appiani Edit. Schweighaeuser Tom. I». Στο χφ. 405 διαβάζουμε σημειώσεις στην «Arriani Epist. Epicteti T. 1. edit. Schweighäuser». Το χφ. Χίου αριθμ. 358 περιέχει παρατηρήσεις στους τόμ. I-III της έκδοσης του Πολυβίου «Polybius ex edit. Schweighäuser», και –κατά τη δεύτερη επιγραφή– «Polybe Vindob. 1763», όπως και το χφ. 403 («Polybius [ex edit.] Schweighaeuser»).

³²⁰ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 104-105.

³²¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. III 1979, *έπιστ.* 482 (24.5.1810) σ. 34. 1-38.

³²² Μολονότι είχε διαγνώσει φιλοδοσποτικές τάσεις στον Ναπολέοντα, ο Κοραής υπογράμμισε στο αυτόβιογραφικό του κείμενο την πρόταση του καθηγητή του της χημείας στο Μονπελιέ Chaptal να ανατεθεί από τον Γάλλο στρατιωτικό ήγεμόνα ή σχεδιαζόμενη γαλλική μετάφραση της Γεωγραφίας του Στράβωνα στον ίδιο και τον La Porte du Theil ως μεταφραστές και στον γεωγράφο Gosselin· για τη διεκπεραίωση του έργου καθορίστηκε ετήσιος μισθός 3.000 φράγκων για τον καθένα. Ο μισθός έμελλε μετά την έκδοση του πρώτου τόμου (1805) να δώσει τη θέση του σε ισόβια τιμητική σύνταξη 2.000 φράγκων. Επίσης, ο Κοραής σημείωσε την άρνηση τόσο του ίδιου όσο και του φίλου του Κλαυιέρου (Clavier) να αποδεχθούν τον αντί υψηλής ετήσιας αμοιβής διορισμό τους ως βιβλιοκριτών (censeurs) αντίστοιχα για τα λατινικώς και τα ελληνικώς εκδιδόμενα βιβλία: βλ. Βίος Αδαμαντίου Κοραή, *ό.π.*, σσ. κς-κζ. Βλ. επίσης ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 100-103, Το ίδιο 1967, σ. 36.

³²³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, *έπιστ.* 931 (25.3.1822) σ. 344. 1-25, SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σσ. 110-112, ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 108-109, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σσ. 225-226, IRMSCHER 1975b, ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ 1993, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σσ. 50-51, Ίνστ. ΓΚΑΙΤΕ Αθήνων 1991, ΚΟΝΤΙΑΔΗ-ΓΕΙΤΣΩΝΗ 1995 και ΚΙΡΧΝΕΡ 1996.

³²⁴ Βλ. την τρισέλιδη αναφορά του Κοραή στον μακαρίτη Θυρότο στα ΚΟΡΑΗΣ Άτακτα IV 1832, σσ. ε-ζ· επίσης, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1948, σσ. 267-270, SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σ. 257, σημ. 6, ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 109-110.

³²⁵ Ήδη ο Villoison (στην επιστολή του προς τον Sturz το 1791, ή οποία δημοσιεύτηκε στην έκδ. του Έμπεδοκλή από τον Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-liii και αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 της μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ό.π.*: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ό.π.*, σ. 81, σημ. 49) συνέκρινε τον Κοραή ως κριτικό με τον J. Toup (γράφοντας «illius emendationibus, quas suas esse voluissent Hemsterhusius et Toupius»). Σε επιστολή προς τον φίλο του Δημ. Λώτο ο Κοραής έγραφε για το βιβλίο, το οποίο τότε προετοίμαζε: «Αυτό, φίλε μου, είναι μία εξήγησις πολλών δυσνοήτων τόπων του Ίπποκράτους, και διόρθωσις πολλών άλλων έφθαρμένων από τους κατά καιρόν αντιγραφείς το να διορθώνη τις τα κακώς γεγραμμένα και να εξηγή τα δυσνόητα εις τα βιβλία των παλαιών συγγραφέων, και μάλιστα των Έλλήνων, ονομάζεται κριτική έπιστήμη. Αυτήν την έπιστήμη, αν και γνωστήν εις τους παλαιούς Έλληνας (και τί δέν έγνώρισαν οι παλαιοί), οι νεώτεροι, να είπωμεν την αλήθειαν, την έφεραν εις μεγάλην τελειότητα. Εις τούτους τους τελευταίους χρόνους έφάνησαν εις διάφορα μέρη της Εύρώπης άνδρες κριτικώτατοι, μάλιστα εις την Όλλανδίαν και Άγγλίαν· ένας απ' αυτούς εστάθη και ο περίφημος Τούπιος, Άγγλος το γένος, οστις έδιώρθησε πολλούς έφθαρμένους τόπους των Έλλήνων συγγραφέων με μεγαλωτάτην άγχίνοιαν, ώστε να ονομάζεται, τρόπον τινά, ο κορυφαίος των κριτικών. [...] έξευρε λοιπόν ότι ο Βιλλουαζόν, οτε τον έδειξα όλίγον τι μέρος από το πόνημά μου, έμεινεν εκθαμβος. Αυτός με έπαρακίνησε να το τελειώσω και να το δώσω εις φώς, θεβαιών με μεδ' όρκου του καθ' ήμέραν και ώραν ότι ο θαυμαστός Τούπιος θέλει μείνειν πολύ υποδεέστερος απ' έμέ, όταν το πόνημά μου γνωρισθῆ εις την Εύρώπην [...]. Εις όλίγα λόγια, αυτός ο κόπος μου φαίνεται να έπροξένησε μίαν υπερβολικήν ευχαρίστησιν και θαυμασμόν εις όλους όσοι τον είδαν· και άμποτε να ευαρεστήση ώσαύτως και

καθηγητής της Ίονίου Ακαδημίας Κωνσταντίνος Τυπάλδος-Ίακωβάτος (1795-1867)³²⁶, ο Γερμανός εκδότης του Στράβωνα Tzschucke³²⁷, ο δεύτερος της λεγόμενης «όλλανδικής κριτικής τριανδρίας» κριτικός εκδότης Lodewyk Kaspar Valckenaer (1715- 1785)³²⁸, ο Ίταλός λόγιος αρχαιολόγος και φιλόλογος Ennio Quirino Visconti (1751-1818)³²⁹, ο Ίρλανδός πατριώτης και σημαίνων λόγιος στην αμερικανική πνευματική κίνηση D. B. Warden³³⁰, ο διάσημος Γερμανός όμηριστής και εισηγητής της *Altertumswissenschaft* Friedrich August Wolf (1759-1824)³³¹, το ζεύγος του κριτικού εκδότη Daniel Wyttenbach (1746-1820) και της λογίας συμβίας του Jeanne Galliën-Wyttenbach³³².

Μία καταληκτική παρατήρηση: από τις επιστολές με αποδέκτη ή παραλήπτη τον Κοραή συνειδητοποιούμε ότι η πλειονότητα των συγχρόνων του λογίων έχει την έντύπωση ότι απευθύνεται στον προσωποποιημένο όρισμό του αρχαιογνώστη, τον οποίο διατύπωσε έναν αιώνα αργότερα ο Α. Ε. Housman στην έναρκτήρια όμιλία του στο Πανεπιστήμιο του Cambridge (1911), για να υπενθυμίσει στο αγγλικό κοινό τις φιλολογικές αρετές ενός παραδεδωρημένου εκδότη του Λουκρητίου, του Hugh Andrew Johnstone Munro (1819-

όταν δημοσιευθή διὰ τοῦ τύπου»: ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, *έπιστ.* 36 (15.8.1790), σσ. 131. 8-132. 13. Βλ. *έπίσης* SANDYS *έ.π.*, τόμ. II, σσ. 417-418.

³²⁶ Για τή δεύτερη έκδοση του βιβλίου ΚΟΡΑΗΣ *Μ. Κατήχ.* 1783 ενδιαφέρθηκε ο ιεροδιάκονος Κων. Τυπάλδος, καθηγητής στην Ίονιο Ακαδημία της Κέρκυρας: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* VI 1984, *έπιστ.* 1253 (18.6.1827), σ. 33. 1-20, 1257 (14.7.1827) σ. 35. 9-21, ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1978, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 75-86.

³²⁷ Το *χφ.* Χίου *άριθμ.* 346 περιέχει παρατηρήσεις στο 16ο βιβλίο της *Γεωγραφίας* του Στράβωνος («Livres XVIme de la Géographie de Strabon. Corrections du texte grec dans l'édition de Tzschucke, tom. VIme»).

³²⁸ Βλ. *Obs. Misc.* 6. 93 (όπου αναφορά στο έργο του VALCKENAER 1793· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 21 *άριθμ.* 70 και *σημερ. άριθμ.* 7213), SANDYS *έ.π.*, τόμ. II, σ. 456 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *έ.π.*, σσ. 38-39.

³²⁹ Βλ. SANDYS *έ.π.*, τόμ. II, σσ. 383-384, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 106-107 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *έ.π.*, σ. 45.

³³⁰ Βλ. ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 91-92, 94-95, 126-128, 134-136 και ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σ. 226.

³³¹ Τον αποκαλεί «ένδοξον κριτικόν» στην ΚΟΡΑΗΣ *Τλιάδ.* I 1811, σ. κ'. Βλ. *έπίσης* ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* II 1966, *έπιστ.* 410 (10.4.1808), σ. 456. 2-7, IV 1982, *έπιστ.* 769 (3.2.1818) σσ. 69. 6-71. 18, SANDYS *έ.π.*, τόμ. III, σσ. 51-60, ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 120-124, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σ. 227, HENTSCHE & MUHLACK 1972, σσ. 80-88, PFEIFFER *έ.π.*, σσ. 173-177, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 314, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *έ.π.*, σσ. 48-49.

³³² Φαίνεται πως ο Villoison γράφοντας προς τον διάσημο Όλλανδό φιλόλογο Daniel Albert Wyttenbach (1746-1820) στις 13 Μαρτίου 1782, μνημόνευσε την αρχαιομάθεια του Κοραή, αποστολέα μιας επιστολής από τη Σμύρνη λίγο πριν, συστήνοντας κατά κάποιον τρόπο τον Χίο λόγιο στον Όλλανδό έλληνοεραστή: βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ *έ.π.*, σσ. 67-68. Από παραδρομή ή έπιστολή στον C. JORET, *έ.π.*, σ. 345, *σημ.* 2 χρονολογήθηκε στις 13 Μαΐου: βλ. *αυτόθι*, σ. 68, *σημ.* 7. Στην έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Πολιτ.* 1824, σσ. γ-δ διαβάζουμε για «τήν λαμπράν έκδοσιν των Ήθικων του Πλουτάρχου από τον μακαρίτην Βυττεμάχιον (Wyttenbach), προφέσσορα της Ακαδημίας του Βαταυϊκού Λουγδούνου (Leyden). Ο σοφός ούτος προφέσσωρ, και ζών ευεργέτησε τους Έλληνας, με τους εις την έλληνικήν γλώσσαν κόπους του, και μετά θάνατον μάς αφήκε την σεβασμίαν του χήραν φίλην των Έλλήνων θερμήν, και γενναίαν ευεργέτριαν των υπέρ της Έλληνικής έλευθερίας αγωνιζομένων άθλητών». Το *χφ.* Χίου *άριθμ.* 412 αποτελεί ένα κατάλογο περιεχομένων για τα έργα του Πλουτάρχου κατά τις εκδόσεις Amyot, Wyttenbach, Reiske. Τον Βυτεμάχιο θεωρούσε ο Κοραής ως ικανό προς περάτωση της έκδοσης του Πλουτάρχου (πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 377-378), προσδέτοντας ότι πραγματοποίησε την πεντάτομη έκδ. των *Ήθικων* (1795-1802): πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σ. li. Αξιόλογη είναι και η αλληλογραφία του Κοραή με τη χήρα του καθηγητή Wyttenbach, τη Jeanne Galliën-Wyttembach, ή όποια συνέδεσε δύο έργα (τα *Symposiaques ou propos de table* και το φιλοσοφικό συγγραμμάτιο *Alexis* άφιερωμένο στον Κοραή, για του όποιου την έλληνική μετάφραση ενδιαφερόταν) και έτρεφε φιλελληνικά αισθήματα (για την έναρξη της γνωριμίας μεσολάβησε ο μαθητής του Wyttenbach, ο Ch. Pougens (βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* V 1983, *έπιστ.* 974 (2.5.1823), σσ. 14. 14-15. 37, 976 (13.5.1823), σσ. 19. 17-21. 18, 984 (πριν από 9.6.1823) σσ. 27. 13-28. 17): βλ. για τή σχέση αλληλογραφίας και έμβασμάτων της χήρας Wyttembach υπέρ του έλληνικού άγώνα, σχέση που κράτησε από το 1823 μέχρι το 1829 (σύμφωνα με τις έπιστολικές ένδείξεις) ένδεικτικώς τις έπιστολές 984 (πριν από 9.6.1823) σσ. 27. 13-28. 17, 1012 (20.9.1823) σ. 64. 16-24, VI 1984, *έπιστ.* 1344 (27.3.1829), σ. 134. 9-26. Βλ. *έπίσης* ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 54-60, SANDYS *έ.π.*, τόμ. II, σσ. 461-465, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *έ.π.*, σ. 40, ΔΙΜΑΡΑΣ 1947 (= 1996, σσ. 56-63), ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 111-114, 120, KOSTER 1995, σσ. 9-10/23, 182-183, 186-189.

1885)³³³, καὶ μὲ τὸν ὁποῖον ὀρισμὸ ἐκλείνει ὁ Wilamowitz τὴν *Ἱστορία τῆς Φιλολογίας*³³⁴: «vir bonus discendi peritus»³³⁵. Εὐελπιστοῦμε πὼς μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ θὰ συγκεντρωθοῦν περισσότερες μαρτυρίες γιὰ τὸν τρόπο ἀπόκτησης τῶν φιλολογικῶν γνώσεων τοῦ Κοραῆ. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκούμεθα στὸν θαυμασμὸ γιὰ τὸ φιλολογικὸ αἰσθητήριό του.

---

³³³ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 431-434.

³³⁴ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ἔ.π., σ. 80.

³³⁵ Βλ. HOUSMAN 1911 [1969], σ. 21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ὁ Κοραῆς ὡς κριτικὸς φιλόλογος καὶ ἐκδότης. Τὸ χφ. Χίου 490

2. 0. Εἰσαγωγή

Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ὑφή καὶ τὸ εἶδος τῆς Κοραϊκῆς ἀρχαιογνωσίας ἀποκαλύπτει τὶς ἰδιαίτερες πτυχές τῆς ἀρχαιογνωστικῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀκόμη καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορία τῶν ἰδεῶν. Εἶναι ἐπίκαιρα τὰ λόγια τοῦ J.-C. Margolin γιὰ τὴ σύλληψη τοῦ βάρους τοῦ ὄρου ἀνθρωπιστῆς ὁ ὁποῖος σὲ τελευταία ἀνάλυση παραπέμπει στὴν κοινωνικο-πολιτιστικὴ ἱστορία καὶ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας³³⁶. Ἡ ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα τοῦ Κοραῆ ἦταν κυρίως (σήμερα θὰ λέγαμε «ὀριστικῶς») κειμενοκριτικὴ³³⁷, μὲ σαφῆ κλασικοφιλολογικὸ³³⁸ προσανατολισμό. Μοναδικὸ μνημεῖο γιὰ τὴν κειμενοκριτικὴ ἐργασία τοῦ Κοραῆ ἀποτελεῖ τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 490.

2. 1. 0. Ἡ ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ μὲ τοὺς Ἑλλήνες Κλασικούς: οἱ ἐκδόσεις του καὶ οἱ παρασελίδες σημειώσεις του σὲ βιβλία ἄλλων φιλόλογων

Στὴν παρούσα ἐνότητα ἐξετάζονται οἱ ἐκδοτικὲς ἀρχές τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῶν λοιπῶν φιλολογικῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ³³⁹, δηλαδὴ ἡ ἐργασία μὲ τὰ χειρόγραφα, ἡ χρῆση τῶν ἔντυπων φιλολογικῶν ἐκδόσεων, οἱ Κοραϊκὲς «σημειώσεις» δίκην ὑπομνήματος (apparatus), ὁ Κοραϊκὸς conspectus siglorum, ἡ λειτουργία τοῦ παράλληλου χωρίου καὶ τῶν παραπομπῶν, ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἑλλήνες κυρίως, ἀλλὰ καὶ τοὺς Λατίνους κλασικούς, κ.λ.π.: τὰ Προλεγόμενα ὡς φιλολογικὸ δοκίμιο· ἡ λεξικογραφικὴ μέριμνα τοῦ Κοραῆ ὡς παραπληρωματικὴ τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματος· τέλος, ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς φιλολογικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ. Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἀσχολήθηκε μὲ πολλοὺς κλασικοὺς καὶ μετακλασικοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητές. Ἡ φιλολογικὴ δραστηριότητά του³⁴⁰ καλύπτει εὐρὸ φάσμα εἰδολογικὸ καὶ χρονολογικὸ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀρχαίους, μετακλασικοὺς καὶ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, μὲ σαφῆ προτίμηση³⁴¹ σὲ πεζογραφικὰ ἔργα καὶ συνάμα χαρακτηριστικὴ τόσο γιὰ τὴ γαλλικὴ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τῶν δύο προηγουμένων αἰώνων³⁴² ὅσο καὶ γιὰ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τοῦ Διαφωτισμοῦ³⁴³: λ.χ. ἡ

³³⁶ Βλ. MARGOLIN 1989, σ. 18.

³³⁷ Βλ. τὰ δύο κλασικὰ θεωρητικὰ ἄρθρα, γιὰ μίαν πρόγευση τῆς ἐπιστήμης τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου, ἀπὸ τὸν ERBSE 1969, στῆλ. 3021-3023 καὶ τὸν KENNEY 1974a.

³³⁸ Βλ. γιὰ τὴ νοηματοδότηση τοῦ ὄρου ἀπὸ τὴ Γερμανικὴ φιλολογικὴ σχολὴ στοὺς KUHN 1931, REINHARDT 1942 = 1975.

³³⁹ Οἱ παρασελίδες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ σὲ βιβλία ἄλλων φιλόλογων ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ξεχωριστῆς μελέτης.

³⁴⁰ Πιὸ σωστά, ἀνάγνωση. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ διαθέταμε γιὰ καθένα ἀπὸ τοὺς παρακάτω ἀναφερόμενους συγγραφεῖς καὶ ποιητές μελέτες σὰν αὐτὲς τῶν GRAFTON & JARDINE 1990, μὲ ἔμφαση στὴν ποιότητα καὶ τὴν κριτικὴ στὴν «ἀνάγνωση» του (βλ. αὐτόθι, σ. 73 ἐξ.), τοῦ CALDER 1990-91 καὶ τῶν KONSTAN & MUECKE 1993 (προτιμότερη γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς κριτικῆς τοῦ Bentley στὸ ὑπόδειγμα τῆς διανοίας του, τὴν ἐκδ. τοῦ Ὀρατίου του, 1707-1711). Στὴ φιλολογικὴ δραστηριότητα συμπεριλαμβάνουμε καὶ τὴ μεταφραστικὴ ἐργασία του, ἡ ὁποία, ὅπως γνωρίζουμε, δὲν εἶναι καθ'αυτὴ ἄμοιρη κειμενοκριτικῶν προβληματισμῶν: βλ. NOVÁKOVÁ 1963 καὶ MORANI, 1989.

³⁴¹ Προτίμηση ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν πυκνότητα τοῦ φιλολογικοῦ νοῦς τοῦ Κοραῆ, ἀφοῦ ἡ ἐπιλογή τῶν κλασικῶν συγγραφέων καὶ ἔργων ἀποκαλύπτει σαφῆ δημιουργικὴ βούληση καὶ συγγραφικὸ προβληματισμό. Γιὰ τὸ θέμα, διερευνητέο ἀπὸ φιλολογικὴ σημειολογία, βλ. τὶς θέσεις τοῦ BRIEGLEB 1971.

³⁴² Βλ. PFEIFFER 1958, ARBOUR 1977 καὶ GAREAU 1980.

χαρακτηριστική ένασχόληση του Κοραή με τον Ίσοκράτη και τον Άριστοτέλη αποκαλύπτει το άλάνθαστο φιλολογικό ένστικτο του Κοραή αναφορικός προς τις παιδευτικές προϋποθέσεις και την άμεση πολιτική στόχευση που άμφότεροι θεωρούν άλληλένδετα στο εκπαιδευτικό σύστημα, το όποιο από την αρχαιότητα προδιαγραφόταν ως καρπός της πολιτικής ανάγνωσης του έργου τους³⁴⁴. Αναφέρουμε κατά αλφαβητική σειρά όσους από τους Έλληνες Κλασικούς, αρχαίους και βυζαντινούς³⁴⁵, τον άπασχόλησαν: ό γραμματικός και συγγραφέας των Δειπνοσοφιστών Άθήναιος³⁴⁶, ό Ρωμαίος σοφιστής Αίλιανός (Claudius Aelianus) ό Πραϊνέστιος με τα έργα του *Περί ζώνων ιδιότητος και Ποικίλη ιστορία*³⁴⁷, ό στρατιωτικός συγγραφέας των *Πολιορκητικών Αϊνείας «ό τακτικός»*³⁴⁸, ό Άθηναίος ρήτορας Αϊσχίνης³⁴⁹, ό Αϊσχύλος³⁵⁰, ό Αϊσωπος³⁵¹, ό Τήιος λυρικός Άνακρέων (μαζί με τα άποκαλούμενα «Άνακρέοντεια» της εποχής των αυτοκρατόρων)³⁵², ό ρήτορας Άνδοκίδης³⁵³, ό βιογράφος και παραδοξογράφος συγγραφέας του έργου *Ιστοριών παραδόξων συναγωγή* Άντίγονος ό Καρύστιος, διάφορα άνώνυμα έργα όπως ό *Πλάτωνος Βίος* και άνώνυμα επιγράμματα από τη συλλογή τη γνωστή ως *Παλατινή Άνθολογία* (ή Anthologia Graeca)³⁵⁴, ό συγγραφέας του μυθολογικού έγχειριδίου με τίτλο *Άπολλοδώρου Βιβλιοθήκη*³⁵⁵, ό Άλεξανδρινός γραμματικός Άπολλώνιος ό Δύσκολος με το *Περί συντάξεως* έργο του που άποτελεσε τη γραμματική άυθεντία για τις γλωσσικές αντίληψεις του Κοραή³⁵⁶, ό Άλεξανδρινός ιστορικός συγγραφέας του έργου *Ρωμαϊκά*

³⁴³ Όπως παρατηρεί ό ΔΗΜΑΡΑΣ 1994, σ. 89 «ή ποίηση για τους νεοέλληνες λογίους, μ' έπικεφάλης τον Κοραή, είναι τμήμα της ρητορικής, άποβλέπει στην παιδεία, στον διδακτισμό»: πβ. επίσης *αυτόδι*, σ. 91, Του ίδιου 1992, σ. 222, και Του ίδιου 1993, σ. 109.

³⁴⁴ Βλ. MORGAN 1999, σ. 58.

³⁴⁵ Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Κ. 1995.

³⁴⁶ Ό Villoison στην έπιστολή του προς τον Sturz το 1791 αναφέρθηκε στις έτοιμες προς μελλοντική έκδοση κριτικές παρατηρήσεις (Curae) του Κοραή στον Άθήναιο και άλλους συγγραφείς: ή έπιστολή δημοσιεύτηκε στην έκδ. *Empedocles Agrigentinus* του M. Frider. Guil. Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliiv-liii και αναδημοσιεύτηκε από τον ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ, *ό.π.*, σσ. 75-77. Κοραϊκές διορθώσεις ένσωματώθηκαν στην έκδ. των *Δειπνοσοφιστών* από τον Schweighäuser (1801-1807). Στα χφφ. Χίου άριθμ. 350 («Athenaei edit. Schweighäuser»), 460 («Adnotationes in Athenaeum»), 466 («Adnotationes in Athenaeum e Schweighäuser») και 465 έντοπίζονται διορθωτικές παρατηρήσεις στον Άθήναιο. Βλ. επίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 245-251, ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σ. 75.

³⁴⁷ Βλ. την έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τα προλεγόμενα της έκδ. αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-219. Για την έκδοσή του ό Κοραής χρησιμοποίησε την έκδ. του Κλ. Αίλιανού από τον ΚÜHN 1780: βλ. σ. 203. Το χφ. Χίου άριθμ. 422 με σημειώσεις στην «Aeliani Histor. An. I. 10». Βλ. επίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 66-81, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σσ. 208-213.

³⁴⁸ Το χφ. Χίου άριθμ. 326 περιέχει «Emendationes in Aeneae Poliorcetica ex edit. Orellii, 1818» (για την όποία έκδ. του Αϊνεία του Τακτικού βλ. στην αρχική Βιβλιογραφία Β.).

³⁴⁹ Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Αϊσχίνη συναντώνται στο χφ. 455.

³⁵⁰ Το χφ. Χίου άριθμ. 392 περιέχει σημειώσεις στον Αϊσχύλο (*Προμ.*, *Έπτα Θήβ.*, *Πέρσ.*, *Άγαμ.*, *Χοφ.*, *Εύμεν.*, *fragmenta*), όπως και το χφ. 467 («Notes sur Eschyle»: παρατηρήσεις στις τραγωδίες *Άγαμ.*, *Πέρσ.*, *Προμηδ.*, *Έπτ. Θήβ.*, *Χοφ.*, *Εύμεν.*). Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Αϊσχύλο συναντώνται επίσης στο χφ. 490. Το δημοσίευμα PONTANI 1976 δέν κατέστη δυνατό να το διαβάσω.

³⁵¹ Βλ. την έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Αϊσωπ.* 1810. Τα προλεγόμενα της έκδ. αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 19-80. Για την έκδ. αυτή ό Κοραής στηρίχθηκε στις προηγηθείσες εκδόσεις του ΜΑΤΤΗΑΕΙ (1781) για τον Συντίπα, του Νευελέτου για τους Άφθόνιο και Ίγνάτιο (Φραγκφούρτη 1η 1610, 2η 1660), του HAUPTMANN (1741) για τον Αϊσωπο: *αυτόδι*, σσ. μζ-μη'. Βλ. επίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 139-157.

³⁵² Ό ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* III 1979, έπιστ. 691 (4.5.1816) σ. 465. 28 αναφέρεται στην έκδ. του Άνακρέοντος από τον FISCHER (1793). Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Άνακρέοντα συναντώνται στο χφ. 490.

³⁵³ Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Άνδοκίδη συναντώνται στα χφφ. 364 και 490.

³⁵⁴ Κοραϊκές παρατηρήσεις σε άνώνυμα έργα συναντώνται στο χφ. 490.

³⁵⁵ Κοραϊκές διορθώσεις ένσωματώθηκαν στην έκδ. του Άπολλοδώρου από τον CLAVIER (1805).

³⁵⁶ Ό «μόνος των σωζομένων φιλόσοφος γραμματικός»: ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* III 1979, έπιστ. 472 (10.1.1810), σ. 8. 6-11. Το χφ. Χίου άριθμ. 292 με «Έξηγήσεις εις το Άπολλωνίου περι συντάξεως» δημοσιεύτηκε ως ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραής ΜΘ VI* 1888: βλ. *αυτόδι*, σσ. 239-264. Αντίγραφο του είναι το χφ. 310 με σχόλια στο *Περί συντάξεως* της έκδ. Sylburg (Parisiis 1814). Στο χφ. 316 έντοπίζουμε κριτικές παρατηρήσεις βάσει αντιγράφων κωδίκων και

Άππιανός³⁵⁷, ὁ κορυφαῖος κλινικός ἰατρικὸς συγγραφέας τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Ἀρεταῖος ὁ Καππαδόκης³⁵⁸, ὁ ἐπιστολογράφος Ἀρισταίνετος³⁵⁹, ὁ Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης³⁶⁰, ὁ Ἀθηναῖος κωμικὸς Ἀριστοφάνης³⁶¹, ὁ φιλόσοφος Ἀρκεσίλαος ὁ Πιταναῖος, ὁ Ἀλεξανδρινὸς

τοῦ κειμένου τοῦ Πόρτου («Πόρτου Ἰπομνήματα εἰς τὸν Ἀπολλώνιον»). Ὁ Κοραῖς στὴν ἐκδ. τοῦ Ἀπολλωνίου χρησιμοποίησε ὡς βάση τὴν ἐκδ. τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου ἀπὸ τὸν BEKKER (1817): βλ. ΔΑΜΑΛΑΣ Κοραῖς ΜΘ VI 1888, σ. ζ' καὶ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 36. Ἐπίσης, γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε ἀντίληψη τῶν γραμματικῶν ποῦ ἀπασχόλησαν τὸν Κοραῖ, συνέχισα τῆς προεργασίας τῶν Βυζαντινῶν, βλ. ROBINS 1993 καὶ 1998 (passim γιὰ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Δύσκολο).

³⁵⁷ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 488 μὲ σημειώσεις στὴν ἐκδ. τοῦ Ἀππιανοῦ ἀπὸ τὸν SCHWEIGHÄUSER «Appiani Edit. Schweighaeuser Tom. I» (Λειψία 1785).

³⁵⁸ Τὸ χφ. Χίου ἀριθ. 191 περιέχει τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ *Περὶ αἰτίων καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν* τοῦ Ἀρεταίου τοῦ Καππαδόκη τὸ χφ. 491 περιέχει γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Ἀρεταίου. Ἐπίσης, τὸ χφ. 389 φέρει σημειώσεις στὰ «Ἀρεταίου ἅπαντα edit. 1828». Βλ. KOUSIS 1948.

³⁵⁹ Τὸ χφ. Χίου ἀριθ. 457 περιέχει κριτικὲς παρατηρήσεις στὰ δύο βιβλία τῶν Ἑρωτικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀρισταίνετου («Remarques sur les lettres d'Aristénète»).

³⁶⁰ Βλ. τὴν ἐκδοση ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Πολιτ.* 1821. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 605-746. Στὴν ἐκδόσή του ὁ Κοραῖς ἐνισχύθηκε ἀπὸ τὴν ἐκδ. τῶν *Aristotelis Politicorum* τοῦ IOANNES GOTTLÖB SCHNEIDER Βερολίνο (1809) 1825: αὐτόδι, σσ. α'-β' (πβ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III, 1979, ἐπιστ. 525 (17.8.1811) σ. 130. 13-16). Βλ. ἐπίσης τὴν ἐκδοση ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Ηθ. Νικ.* 1822. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 7-83. Φαίνεται ὅτι ὁ Κοραῖς ἀξιοποίησε τὴν προηγούμενη ἀπὸ τὴ δική του, δίτομη ἐκδ. τῶν *Ἡθικῶν Νικομαχείων* ἀπὸ τὸν C. ZELL (1820): αὐτόδι, σσ. α'-β', ε'-ζ'. Συμπληρωματικὴ τῶν δύο ἀνωτέρω Κοραϊκῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἀριστοτέλη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ C. BECCARIA *Περὶ ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν*: ΚΟΡΑΗΣ Βεκκ. 1802 καὶ 1823, ὅπως παραδέχεται ὁ ἴδιος ὁ Κοραῖς στὰ προλεγόμενα τῆς συγκεκριμένης μετάφρασης: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* IV 1995, σσ. 53-54, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. λα'-λβ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 325-332, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σσ. 392-397, SALVO 1983 καὶ ΠΑΠΑΦΡΑΓΚΟΣ 1935. Γύρω στὸ 1793 μελετοῦσε συστηματικὰ ὀρισμένα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὴν ἐκδ. Deux-Ponts: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 311. 20-26. Βλ. ἐπίσης αὐτόδι, ἐπιστ. 124 (±1794), σ. 391. 17-32, IV 1982, ἐπιστ. 893 (17.3.1821) σσ. 282. 38-283. 5, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1959, σ. 28. Ἰδιόγραφες σημειώσεις τοῦ Κοραῖ ἐντοπίζουμε στὸς τόμους «*Histoire des Animaux d'Aristote, Avec la Traduction Française, Par M. CAMUS... 1783*», «*Ἀριστοτέλης. Aristotelis Opera Omnia graece ad optimorum exemplarium fidem recensuit, annotationem criticam, librorum argumenta, et novam versionem latinam adiecit IO. THEOPHILUS BUHLE [...], Volumen quartum, Biponti: Ex Typographia Societatis, 1793*» καὶ «*Aristotelis De Animalibus Historiae Libri X. Graece et latine. Textum recensuit IVL. CAES. SCALIGERI Versionem diligenter recognovit Commentarium amplissimum Indicesque locupletissimos adiecit IO. GOTTLÖB SCHNEIDER [...], Tom. I-IV, 1811*» ποῦ ἀνήκουν κάποτε στὸν Κοραῖ. Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 315 ἐντοπίζονται λεξιλογικὲς (ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου) σημειώσεις στὰ *Πολιτικά* τοῦ Ἀριστοτέλη. Τὸ χφ. 343 περιλαμβάνει ὁμαδοποιημένες καὶ ἀντιστοιχισμένες λέξεις (ἀφηρημένες ἐννοιες) ἀπὸ τὸ ἀριστοτελικὸ «*Aristot. de moribus L. II cap. 7*», κατὰ τὴν ἀρχικὴ ἐπιγραφή, καὶ ἀπὸ «*Ἡθικ. μεγάλων L. I cap. 21 [...]* 22 [...] 23» καὶ «*Ἡθ. ἐνδημίων L. II cap. 3*». Τὰ χφφ. 317 καὶ 382 φέρουν σημειώσεις γιὰ τὸ *Περὶ ζῶων* ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὶς ἐκδ. Camus καὶ Schneider· οἱ γαλλικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῖ βασίζονται κυρίως στὰ ἱπποκρατικὰ συγγράμματα καὶ στὸ μνημειώδες λεξιλογικὸ ὑπόμνημα στὸν Ἱπποκράτη *Oeconomia Hippocratis* τοῦ A. Foës. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ἀριστοτέλη συναντῶνται καὶ στὸ χφ. 490. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 35-55, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὁ.π., σσ. 373-378, 385-389, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1981, ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΟΥ 1981, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 1982, σ. 243, ΝΟΥΤΣΟΣ 1984, ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ 1985, IRMSCHER 1987, ΝΟΥΤΣΟΣ 1988, σσ. 24-26 καὶ 1990, σσ. 50-55, DROULIA 1997, σσ. 259-260. Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Thurot στὴ γαλλικὴ ἐκδοση *La Morale et la Politique d'Aristote, traduites du grec par M. THUROT*, Tome I καὶ II, A Paris: chez Firmin Didot père et fils, 1823 καὶ 1824 χρησιμοποίησε γιὰ τὴ μετάφρασή του τὸ κείμενο καὶ τὶς σοφὲς ὑποδείξεις τοῦ Κοραῖ: βλ. αὐτόδι, τόμ. I, σσ. lxxx-lxxxj («*Extrait des Prolégomènes, en grec moderne, qui se trouvent et tête de l'édition de Mr Coray*»), lxxxj-lxxxij, lxxxiv, καὶ τόμ. II, σ. lxxv.

³⁶¹ Στὸν φίλο του Ἀλέξ. Βασιλείου ἀπὸ ἐκδόσεις συνιστοῦσε «τὸν Σοφοκλέα δὲ τοῦ Brunck μετὰ τῶν σχολίων· ἀλλ' ὄχι τὸν Ἀριστοφάνη, ἐπειδὴ δὲν ἔχει σχολία· ἀντ' αὐτοῦ προκρίνω τὸν Ἀριστοφάνη τοῦ Kuster»: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 260 (11.11.1802), σ. 50. 13-16: πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1959, σσ. 22-23. Ἰδιόγραφες σημειώσεις τοῦ Κοραῖ ἐντοπίσαμε στὸν τόμο τῆς ἐκδ. τοῦ Ἀριστοφάνη ἀπὸ τὸν KUSTER 1710, ποῦ βρίσκεται στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῖ. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 376 περιλαμβάνει ἀντιστοιχισμένες λέξεις ἀπὸ ἀριστοφανικὲς κωμωδίες. Σημειώσεις στὶς ἀριστοφάνειες κωμωδίες ἐντοπίζουμε στὰ χφφ. 334 («*Lysistrat. Thesmophor*»), 378 (στὶς *Ἐκκλησιάζουσες* καὶ στὸς *Ἰππῆς*), 404 (κυρίως στὶς *Πλοῦτος* καὶ *Ἰππῆς*) καὶ στὰ χφφ.

γραμματικός Βαλέριος Ἀρποκρατίων μὲ τὸ λεξικογραφικὸ σύγγραμμά του *Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων*, ὁ πολιτικός, ἱστορικός καὶ συγγραφέας Φλάβιος Ἀρριανὸς³⁶², ὁ ὄνειροκριτικὸς Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος³⁶³, ὁ Ἀλεξανδρινὸς μυθιστοριογράφος (*Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα*) Ἀχιλλεὺς Τάτιος³⁶⁴, ὁ Περγαμηνὸς ἰατρός καὶ συγγραφέας Γαληνὸς³⁶⁵, ὁ γραμματικός, ῥήτορας καὶ μετέπειτα μητροπολίτης Κορίνθου Γρηγόριος (ἢ Γεώργιος) Πάρδος, ὁ Κορίνθιος ῥήτορας Δεΐναρχος³⁶⁶, ὁ Δημοσθένης³⁶⁷, ὁ συγγραφέας τῆς *Φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγῆς* Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ συγγραφέας τῆς *Βιβλιοθήκης* Διόδωρος ὁ Σικελιώτης³⁶⁸, ὁ ρητοροδιδάσκαλος καὶ ἱστορικός συγγραφέας Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ ἐπιγραμματοποιὸς Διοσκορίδης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ ῥήτορας, φιλόσοφος καὶ συγγραφέας Δίων ὁ Κοκκηγιανὸς (ὁ Χρυσόστομος)³⁶⁹, οἱ ἑβδομήκοντα μεταφραστές τοῦ κειμένου τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος³⁷⁰, ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος Ἐπίκτητος ὁ

283, 347 καὶ 490. Στὸ δημοσίευμα ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ & ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1925 διαπιστώσαμε σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις λανθασμένη καὶ ἑλλιπῆ μεταγραφή τῶν Κοραϊκῶν σημειώσεων: βλ. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2001, σ. 446 (συνέχ. σημ. 5).

³⁶² Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀρριαν. I, II 1827 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 84-91 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 416-423. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 533-596, 601-640. Ὅπως σημειώνει ὁ Κοραῆς, «ἡ καλὴ ἔκδοσις τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου σοφοῦ ἀνδρὸς (Schweighaeuser), ὅστις ἐξέδωκε πρὸ ἐμοῦ τὸ Ἐγχειρίδιον, μ' ἐδάφρυνε νὰ ἀναδεχθῶ καὶ τὸ πολύκοπον ἔργον τοῦτο. Αὐτοῦ λοιπόν, ὡς εἰς ἐκεῖνο, ἠκολούθησα τὴν ἔκδοσιν, κ' ἔβαλα βάσιν τῆς παρουσίας ἐκδόσεως»: ΚΟΡΑΗΣ Ἀρριαν. I 1827 σ. α'. Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ SCHWEIGHÄUSER (1798). Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 356 περιλαμβάνει σημειώσεις στὴν «Ἀρριανοῦ Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου edi[t]. Schmieder 1798» (ἔκδ. τοῦ FRID. SCHMIEDER, 1798), ἐνῶ τὸ χφ. 362 σημειώσεις στὰ «Arriani Tactica» καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἰδίου συγγραφέα «Περὶ πλοῦς». Τὸ χφ. 370 ἔχει ἐπίσης παρατηρήσεις στὴ συνέχεια τῆς Ἀλεξάνδρου Ἀναβάσεως («Arriani Historia Indica edit. Schmieder 1798»). Στὸ χφ. 405 διαβάζουμε σημειώσεις στὴν «Arriani Epist. Epicteti T. 1. edit. Schweighäuser».

³⁶³ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 394 περιέχει παρατηρήσεις στὸν Ἀρτεμίδωρο, «In Artemidori nuperrimam editionem, 1805»: εἶναι ἡ ἔκδ. τοῦ Ἀρτεμίδωρου ἀπὸ τὸν REIFF (1805).

³⁶⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 311. 26-35. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 440 περιέχει παρατηρήσεις στὸν Ἀχιλλεὺς Τάτιο («Achill. Tat.»), μὲ ἀναφορὲς καὶ στὸν Ἡλιόδωρο. Γιὰ τὸν Κοραῆ καὶ τὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα βλ. ROTOLO 1966, Τοῦ ἰδίου 1965, σσ. 161-183 καὶ Τοῦ ἰδίου 1984.

³⁶⁵ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998]: πβ. σ. ιζ'. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 185-224. Βλ. ἐπίσης τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Αἴρ. Νόμ.* 1816 (τὰ προλεγόμενα τῆς ὁποίας ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 323-378). Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 361 περιλαμβάνει «Διορθώσεις εἰς τὸν Γαληνὸν Τόμ. II edit. Kühn, Lipsiae 1821». Γιὰ τὸν Γαληνὸ ὁ Κοραῆς συμβουλεύεται τὴν ἔκδ. *Κλαυδίου Γαληνοῦ Ἄπαντα* ἔκδ. C.- G. KÜHN (1821-1833). Τὸ χφ. 442 περιέχει κωδικολογικὰ καὶ ἄλλες παρατηρήσεις ὅσον ἀφορᾷ κυρίως τὰ ὑπομνήματα τοῦ Γαληνοῦ στὸ *Περὶ χυμῶν* τοῦ Ἱπποκράτη, ὅπως καὶ τὰ χφφ. 319 καὶ 468. Βλ. ΚΟΥΖΗΣ 1952. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Γαληνὸ συναντῶνται καὶ στὸ χφ. 490. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 157-162, ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σσ. 74-75.

³⁶⁶ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σσ. κς'-κζ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 237-240, ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σ. 13 καὶ σημ. 3, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1985-1987.

³⁶⁷ Ὁ Κοραῆς ὁμολογοῦσε μάλιστα ὅτι πρῶτο νεανικὸ ἐντρυφήμᾶ του ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη: βλ. *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὅ.π., σ. ιγ'. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 383 περιέχει σημειώσεις στὸν Δημοσθένη τῆς ἔκδ. REISKE 1770 καὶ 1775 («Reiske Demosth.»): πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 24. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Δημοσθένη συναντῶνται καὶ στὰ χφφ. 364 καὶ 455.

³⁶⁸ Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴ δίτομη ἔκδ. τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη ἀπὸ τὸν H. C. ABR. EICHSTÄDT, 1800 καὶ 1802. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 341 περιλαμβάνει παρατηρήσεις σὲ διάφορα βιβλία τῆς *Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης* τοῦ Διοδώρου..

³⁶⁹ Ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἐντοπιζοῦμε στοὺς τόμους «Dionis Chrysostomi Orationes ex recensione IOANNIS IACOBI REISKE, cum ejusdem aliorumque Animadversionibus, accesserunt ISAACI CASAUBONI in Dionem Diatriba et FEDERICI MORELLI Scholia et Collectanea in Dionem, vol. I-II, Editio secunda, Lipsiae: In Officina Libraria Sommers, 1798» ποὺ ἀνήκαν κάποτε στὸν Κοραῆ. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 336 περιέχει παρατηρήσεις «Εἰς Δίωνα Χρυσόστομον Tom. I» καὶ τὸ χφ. 365 σημειώσεις στοὺς τόμ. I καὶ II τοῦ Δίωνα τοῦ Χρυσόστομου «Dionis [...] edit. Reisk[ii]».

³⁷⁰ Ὁ Villosion στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὴν ἀντιβολὴ τῶν Παρισινῶν κωδίκων τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Κοραῆς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Sturz (ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἔκδ. τοῦ Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliv-llii· τὴν ἀναδημοσίευσε στὶς σσ. 75-77 τῆς μελέτης του ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π.), ὁ ὁποῖος ἐπεξεργαζόταν τὰ *Fragmenta* τοῦ Ἐμπεδοκλῆ γιὰ τὴ μελλοντικὴ (1805) ἔκδοσή τους (1805): βλ. ΚΟΡΑΗΣ

Ἱεραπολίτης³⁷¹, ὁ ρητοροδιδάσκαλος Ἑρμογένης ὁ Ταρσεύς, ὁ τραγικός ποιητής Εὐριπίδης³⁷², ὁ λόγιος καὶ πολυγράφος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος³⁷³, ὁ βυζαντινὸς ἱστορικός συγγραφέας (*Νέα ἱστορία*) Ζώσιμος³⁷⁴, ὁ μυθιστοριογράφος (*Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν*) Ἡλιόδωρος ὁ Ἐφέσιος³⁷⁵, ὁ φιλόσοφος συγγραφέας Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (ὁ πρεσβύτερος)³⁷⁶, ὁ μεγάλος ἱστορικός Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς³⁷⁷, ὁ Ἡσίοδος³⁷⁸,

Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 569 (17.1.1813) σ. 235. 29-32. Χρειαζόταν πρὸς τοῦτο τὴν ἀντίβωλὴ -ἀπὸ ἔμπειρο μάτι- τῶν Παρισινῶν κωδίκων τὸ ἔργο ἀνέλαβε τελικῶς ὁ Κοραῆς, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ Sturz προσέτρεξε στὸν Villoison (μετὰ τὴ μεσολάβηση τοῦ κοινοῦ τους φίλου, τοῦ συμπατριώτη του θεολόγου καὶ φιλόλογου Morus) καὶ ὁ Villoison ὑπέδειξε ὡς καταλληλότερο τὸν Ἑλληνα διδάχο. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ἐμπεδοκλῆ συναντῶνται στὸ γφ. 490.

³⁷¹ Βλ. γιὰ τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἐπίκτ. Κέβ. Κλεάνθ.* 1826: ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 73-80, 84-91 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σσ. 416-423. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 461-528. Ὅπως σημειώνει ὁ Κοραῆς, «βάσιν τῆς ἐκδόσεώς μου ἔβαλα τὴν πολὺπονον ἐκδοσιν τοῦ σοφοῦ Schweighaeuser, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησα καταπόδας, πλὴν ὀλίγων τινῶν, φανερωμένων εἰς τὰς σημειώσεις: αὐτόδι, σ. ε': πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 27. Στὴν ἀντίστοιχῆ ἔκδ. ἀπὸ τὸν Α. Ρ. THUROT (1838) ἡ μετάφραση ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῆς ἔκδ. Κοραῆ: βλ. αὐτόδι, σσ. xi σημ. 1, xxiii.

³⁷² Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 384 περιέχει σημειώσεις (μὲ ἐλάχιστο κειμενοκριτικὸ ἐνδιαφέρον) σὲ διάσπαρτους στίχους τῶν *Φοινισσῶν*, τὸ γφ. 390 σημειώσεις σὲ διάφορες «Euripidis Tragoediae ex edit. Bothe, 1825». Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Εὐριπίδην συναντῶνται καὶ στὰ γφφ. 283, 455 καὶ 490.

³⁷³ Βλ. στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σσ. κα'-κβ'. Στὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 410 ἐντοπιζομε «Emendationes in Eustathium tum a viris doctis quum a me conjectae». Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν τὸν Κοραῆ νὰ ἐγκύψει στὸ φιλολογικὸ ἔργο τοῦ Εὐσταθίου βλ. WILSON 1983 = 1991, σσ. 252-262.

³⁷⁴ Στὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 430 ἐντοπιζομε διορθωτικὰ τῆς «Ζωσίμου ἱστορίας».

³⁷⁵ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἡλιόδ.* I, II 1804. Ἰκανοποιώντας τὸ αἶτημα τοῦ φίλου του Ἀλέξανδρου Βασιλείου, ὁ Κοραῆς ἀναφέρει (βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 29-31) τὶς προηγηθεῖσες ἐκδόσεις τοῦ Ἡλιόδωρου (1η 1534, 2η 1596, 3η 1619, 4η 1631, 5η 1772, 6η 1797, 7η τοῦ Κοραῆ) σχολιάζοντας τὴν κριτικὴ καὶ ὑπομνηματιστικὴ ἐργασία καθενὸς τῶν προηγηθέντων ἐκδοτῶν (ἀντίγραφα=χειρογράφα ποὺ ἔλαβαν ὑπ' ὄψιν, τυπογραφικὰ σφάλματα, σημειώσεις). Γιὰ τὴ δική του ἐκδοσὴ ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε ὅλες σχεδὸν τὶς προγενέστερες ἐκδόσεις, μὲ κυριότερες δύο ἀπὸ αὐτές, τὴν πρώτη «διὰ τὰς προστεθείσας εἰς τὸ τέλος διαφόρους ἀναγνώσεις [= γραφές]» καὶ τὴ δεύτερη «διὰ τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Ταυρινικοῦ ἀντιγράφου, τὰς ὁποίας ἐσυνάδρουν ὁ ἐκδότης ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Δορβίλλου [= D'Orville]: αὐτόδι, σσ. 30-32. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 268 (23.2.1803), σσ. 69. 23-70. 14. Κατὰ τὸν ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ 1933, σ. 17 «πλείονας τῶν ἑκατὸν διορθώσεων καὶ ἀναγνώσεων τοῦ Κοραῆ κατεχώρισεν ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν τοῦ Ἡλιόδωρου Αἰθιοπικῶν ὁ Bekker (1855) καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ ὁ Hercher (1868): πβ. καὶ σσ. 76-77. Στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Héliod.* I, II 1822 χρησιμοποιοῦνται κατὰ κόρον οἱ σημειώσεις τοῦ Κοραῆ, κυρίως οἱ ἀφορώσες σὲ παράλληλα κλασικὰ χωρία. Βλ. ἐπίσης ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὁ.π., σσ. λγ'-λε', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 382-413, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὁ.π., σσ. 202-208, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001b, σσ. 306-308, DROULIA 1997, σ. 254. Γιὰ τὸν Κοραῆ καὶ τὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα βλ. ROTOLO 1965, σσ. 161-183 καὶ Τοῦ ἰδίου 1984b.

³⁷⁶ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-219 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, 1890, τόμ. 2, σσ. 66-81.

³⁷⁷ Ὁ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 37 (1790), σ. 135. 21-28 ὁμολογοῦσε ὅτι παράλληλα πρὸς τὴν καθημερινὴ σπουδὴ τοῦ Ἱπποκράτη διάβαζε τὸν Ἡρόδοτο βάσει τῆς μετάφρασης τοῦ Larcher: «j'y ai ajoutée l'étude d'Herodote, que je lis régulièrement tous les soirs, la plume à la main, et en le comparant avec l'excellente traduction de M. Larcher et ses savants et instructives notes. Il faut avouer que ce savant a fait un beau present à sa nation en lui donnant un Hérodote de sa main. Je ne puis cependant dissimuler que, malgré les soins de M. Larcher, et des éditeurs qui l'ont precede, il ne reste encore dans Hérodote des endroits à corriger». Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν de la Rochette ἀναγνώριζε: «Je suis fort sensible à l'intérêt que vous prenez l'un et l'autre à mes observations sur Hippocrate. Je tâcherai d'y insérer au moins la plus grande partie de mes remarques sur d'autres auteurs, et particulièrement sur Hérodote»: αὐτόδι, ἐπιστ. 57 (1791), σ. 212. 6-9. Βλ. ἐπίσης αὐτόδι, ἐπιστ. 108 (2.9.1793), σ. 361. 11-18, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 245-248. Ὁ Villoison στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὶς ἐτοιμὲς πρὸς μελλοντικὴ ἐκδοσὴ κριτικὲς παρατηρήσεις (Curae) τοῦ Κοραῆ στὸν Ἡρόδοτο καὶ ἄλλους συγγραφείς. Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴν ἔκδ. Larcher (Ἡρόδοτος, 1802). Στὴ δίτομη ἔκδ. τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὸν BORHECK (1781 καὶ 1782), ποὺ ἀνῆκε στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ, ἐντοπίσαμε ἰδιόγραφες σημειώσεις του. Ὁ Κοραῆς γνῶριζε καὶ τὴν 12τομη ἔκδ. τοῦ I. SCHWEIGHÄUSER (Argentorati, 1816): βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 737 (24.3.1817) σ. 26. 1-6. Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 321 περιέχει γλωσσικὲς παρατηρήσεις στὸν Ἡρόδοτο («Notanda ex Herodoto»), τὰ γφφ. 436, 461 («Herodote») καὶ

ὁ γραμματικὸς καὶ λεξικογράφος (Συναγωγή πασῶν λέξεων κατὰ στοιχείον) Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς καθὼς καὶ τὰ ἄλλα παλαιότερα ἢ νεώτερα λεξικογραφικὰ ἔργα³⁷⁹ (λ.χ. τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τοῦ 10ου αἰ. μ.Χ. Σούδα ἢ Σουΐδας³⁸⁰, ὁ *Thesaurus Graecae Linguae* τοῦ Ἑρρ. Στεφάνου καὶ τὸ Ἑλληνογερμανικὸ λεξικὸ τοῦ J. G. Schneider), ὁ Ἀλεξανδρινὸς γραμματικὸς καὶ μετρικὸς συγγραφέας (Περὶ μέτρων) Ἡφαιστίων³⁸¹, ὁ γνωμικὸς ἐλεγειακὸς ποιητὴς Θεόγνις ὁ Μεγαρεύς³⁸², ὁ βυζαντινὸς λόγιος καὶ συγγραφέας Θεόδωρος Πρόδρομος ἢ Πτωχοπρόδρομος³⁸³, ὁ Θεόκριτος³⁸⁴, ὁ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος³⁸⁵, ὁ Θουκυδίδης ὁ Ἀθηναῖος³⁸⁶, ὁ

465 («ed. Borheck, 1781») διάφορες σημειώσεις στὸν Ἡρόδοτο, καὶ τὸ χφ. 462 μετάφραση τοῦ Ἡροδότου καὶ τὴ μεταγενέστερη διασκευή της: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 83, σημ. 58 καὶ ΒΑΛΕΤΑΣ 1983α. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1833 ὁ Φουρναράκης, προλογίζοντας τὸν πρῶτο τόμο μετὰ τὴ Συλλογὴ τῶν Προλεγόμενων τοῦ Κοραῖ στοὺς ἀρχαίους, σημειώνει ὅτι ἐλπίζοταν νὰ χορηγηθεῖ ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τοῦ Κοραῖ ἡ ἄδεια τῆς ἐκδόσεως καὶ «τῶν ἕξ βιβλίων τοῦ Ἡροδότου μεταφρασθέντων εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν»: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. ε'.

³⁷⁸ Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ἡσίοδο συναντῶνται στὰ χφφ. 347 καὶ 490.

³⁷⁹ Ὁ Villosion στὴν ἀνωτ. μνημ. ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὶς ἐτοιμὲς πρὸς μελλοντικὴ ἐκδόση κριτικὲς παρατηρήσεις (Curae) τοῦ Κοραῖ στὸν Ἡσύχιον καὶ ἄλλους συγγραφεῖς. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ἡσύχιον συναντῶνται στὸ χφ. 490. Τὸ ἀνήκον στὸν Κοραῖ *Λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου* στὴ δίτομη ἐκδ. τοῦ ALBERTI (1746 καὶ 1766) εἶναι κατάφορτο ἀπὸ παρασελιδίες διορθώσεις καὶ ἄλλες φιλολογικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῖ. Ἐπιπλέον ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σ. 84, σημ. 60 ἐνότισε σὲ κατάλογο παλαιοπωλείου μετὰ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Clavier (βλ. *Catalogue des livres de la Bibliothèque du feu M. Clavier [...]*, 1818, ἀριθμ. 971) φλωρεντινὴ ἐκδ. τοῦ Ἡσυχίου (1520) ποὺ ἔφερε ἰδιόγραφες σημειώσεις τοῦ Κοραῖ. Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 431 διαβάζουμε κριτικὲς παρατηρήσεις σὲ διάφορες σελίδες τῶν τόμ. I-IV τῆς ἐκδ. τοῦ Λεξικοῦ τῆς Σούδας ἀπὸ τὸν Toup («Ἐπικρίσεις in Emendationes in Suidam etc. Toupii, Oxon. 1790»: βλ. Toup 1790). Τὸ 1ο φ. τοῦ χφ. Χίου ἀριθμ. 443 φέρει τὴ σημείωση «Annotationes in Lennepii Etymologicum Graecum Auctore Coray M. D.», ἀλλ' οἱ διορθώσεις ἐλλείπουν. Τὸ χφ. 355 περιέχει ἐλάχιστες εὐρετηριακὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῖ, κατὰ τὸν τίτλο τοῦ βιβλιογράφου «Notes sur le Thesaurus d'Henry Etienne Edition d'Oxford». Τὸ χφ. 342 περιλαμβάνει σημειώσεις τοῦ Κοραῖ στὸ *Λεξικὸν τοῦ Schneider*. Στὸ χφ. 276 περιέχονται σημειώσεις ἐτυμολογικὲς ἀναφερόμενες σὲ ἀρχαιοελληνικὲς λέξεις, μετὰ τὴν προσημείωση «Ἰσον τῶν σταλθέντων εἰς Eduard Barker σημειωμάτων διὰ τὴν νέαν ἐκδόσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Hedericus». Στὸ χφ. 469 περιέχεται Κοραϊκὴ ἐμπνευσις Πλατωνικὸν λεξικὸν (Α-Γ, Π, Σ, Τ), ἀν καὶ ἡμιτελές. Βλ. ἐπίσης ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σσ. 23-24. Γιὰ τὶς διορθώσεις τοῦ Κοραῖ στὸ *Λεξικὸν τοῦ Du Cange*, βλ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1917 καὶ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ 1925. Τέλος, στὸ περ. *Λόγιος Ἐρμῆς* δημοσίευσε ὑπογράφοντας μετὰ τὰ ἀρχικὰ «I.K.» ἀρκετὲς κειμενοκριτικὲς ἐπιστάσεις του στὴν τρίτη ἐκδόσιν τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Schneider σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐκδότες, *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. Θ' (τεύχ. 16, 15.8.1819), 1819, σσ. 657-672· ἐπίσης, σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κοκκινάκη κριτικὲς σημειώσεις στὸν δεῦτερον τόμον τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Schneider, *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. ΙΑ' (τεύχ. 1, 1.1.1821), 1821, σσ. 2-14 καὶ «(Τέλος τῆς ἐπικρίσεως τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ Σνεϊδεριανοῦ Λεξικοῦ. Ἴδε Α. Ἐ. τὸν προηγούμενον ἀρ. 1)», *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. ΙΑ' (τεύχ. 2, 15.1.1821), 1821, σσ. 45-58 καὶ συμπληρωματικὸν σημείωμα «ὡς προσθήκην εἰς τὰ τοῦ Π.», *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. ΙΑ' (τεύχ. 2, 15.1.1821), 1821, σσ. 58-59: πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἐρμ. Λόγ.*

³⁸⁰ Ὁ RUIZ de ELVIRA 1997 προτιμᾷ τὴν ὀνομασίαν «Σουΐδας», ἐναντι τῆς γραφῆς «Σούδα» (πρόταση τοῦ F. Dölger βασισμένη σὲ καθαρὰ κειμενοκριτικὰ κριτήρια, τὴν ὁποία ἀποδέχθησαν ὁ H. Grégoire καὶ ἡ A. Adler).

³⁸¹ Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 459 ἐντοπίζεται «Collation des Manuscrits Grecs d'Héphéstion qui se trouvent dans la Bibliothèque Nationale de Paris N° 2713. pages-1-184» καὶ ἄλλων Παρισινῶν κωδίκων μετὰ τὴν ἐκδ. τοῦ Ἡφαιστιῶνος Ἀλεξανδρέως ἀπὸ τὸν DE PAUW (1726).

³⁸² Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Θεόγνιν συναντῶνται στὰ χφφ. 283 καὶ 490.

³⁸³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα* I 1828 [1991], ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 120-125, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σ. (68) καὶ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1933, σ. (46).

³⁸⁴ Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Θεόκριτον συναντῶνται στὰ χφφ. 283 καὶ 490.

³⁸⁵ Βλ. τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμον ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* IV 1995, σσ. 443-515. Ὅπως σημειώνει ὁ ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, στηρίχθηκε στὴν ἐκδ. τοῦ FISCHER (1763) μετὰ τὴ βοήθεια καὶ ὀρισμένων γραφῶν ἀπὸ χειρόγραφα (κυρίως τὸν Vatic. gr. 110): αὐτόθι, σσ. xli, lviii-lx. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 156 (πρὶν ἀπὸ 13.6.1796), σσ. 453. 25-454. 13. Ὁ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 691 (4.5.1816) σ. 465. 29-30 ἀναφέρεται στὴν ἐκδ. τοῦ GOEZ (1798). Στὴν ἐκδ. τοῦ Schneider καὶ στὰ γενικότερα ἐκδοτικὰ προβλήματα τοῦ Θεοφράστου ἀναφέρεται ὁ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σσ. 140. 11-142. 31. Ὁ Κοραῖς παρέδωσε στὸ περιοδικὸν *Λόγιος Ἐρμῆς* ἀρκετὲς κειμενοκριτικὲς ἐπιστάσεις του στὴ νεοφανῆ 5τομη ἐκδ. τοῦ Θεοφράστου ἀπὸ τὸν SCHNEIDER (1818, 1819 καὶ 1821): βλ. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. Θ',

γραμματικός Ίεροκλής³⁸⁷, ὁ Ἰσοκράτης³⁸⁸, ὁ Ἰωάννης ὁ Λυδός, ὁ Κέβης ὁ Θηβαῖος³⁸⁹, ὁ ποιητὴς τοῦ Ὑμνου εἰς Δία Κλεάνδης ὁ Ἄσσιος³⁹⁰, τὸ *Περὶ ὕψους* τοῦ Ψευδο-Λογγίνου³⁹¹, ὁ Λόγγος τῶν *Ποιμενικῶν κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην*³⁹², ὁ Λουκιανός³⁹³, ὁ πολιτικός καὶ ρήτορας

1819, σ. 35· βλ. ἐπίσης τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πού ὑπογράφει μὲ τὰ ἀρχικά Ι.Κ., *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. Θ' (τευχ. 7, 1.4.1819), 1819, σσ. 229-243 καὶ «Ἀκολουθία καὶ τέλος τῆς εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Θεοφράστου κρίσεως», *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. Θ' (τευχ. 9, 1.5.1819), 1819, σσ. 310-350. Ὡς γνωστόν, Κοραϊκὲς διορθώσεις παρατέθηκαν σὲ παράρτημα τοῦ πέμπτου τόμου τῆς ἔκδ. τοῦ Θεοφράστου ἀπὸ τὸν Schneider (1821): βλ. KRAFFT 1979, σ. 290. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 283 ἐντοπιζοῦνται διάφορες κριτικὲς σημειώσεις γιὰ τοὺς Χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου. Σχετικὸ μὲ τὸν Θεοφράστο εἶναι καὶ τὸ χφ. 326. Γιὰ τὸν Θεοφράστο στὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ βλ. τὴν ἐργασία τῆς SALVO 1986. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 253-268, ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ ὁ.π., σ. 74 καὶ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 39-40.

³⁸⁶ Γιὰ τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις οἱ ὁποῖες ἐνσωματώθηκαν στὴν τετράτομη γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ LEVESQUE *Θουκ. I-IV* 1795 βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 240-244, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὁ.π., σσ. 77 καὶ 82, σημ. 53. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 366 (μετὰ ἀπὸ 15.7.1806), σ. 339. 5-9, III 1979, ἐπιστ. 492 (πρὶν ἀπὸ 20.9.1810) σ. 45. 5-25 (γιὰ τὴν ἀπόπειρα κατηλείας τῆς δουλειᾶς τοῦ ἀπὸ τὸν Γαίλιο/Gail): πβ. ΕΝΕΡΕΚΙΔΗΣ 1959, σ. 26. Γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ Κοραῆ στὸν *Θουκυδίδη* βλ. ἐπίσης CONTIADES-TSITSONI 1988 καὶ Τῆς ἰδίας 1992-95.

³⁸⁷ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ίεροκλ.* 1812. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 143-180. Βάση τῆς ἔκδοσής του ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε τοῦ SCHIER (Σχιερίου) (Λειψία 1750): *αὐτόδι*, σσ. ε'-ζ'. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 177-180 καὶ DROULIA 1997, σ. 253.

³⁸⁸ Στις ἔκδ. τοῦ Ἰσοκράτη Βασιλείας 1555 καὶ τοῦ AUGER (1782), πού προέρχονται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ, ἐντοπίσαμε πολλὲς ἰδιόγραφες σημειώσεις του. Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰσοκρ. I, II* 1807. Τὰ προλεγόμενα στὴν ἔκδ. αὐτὴ ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 220-316 (290-291 γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Αὐγέρου). Στὴν ἔκδοσή του χρησιμοποίησε τὴν ἔκδ. τοῦ Ἰσοκράτη ἀπὸ τὸν LANGE (1803): βλ. *αὐτόδι*, 291-292. Γιὰ τὸν Ἰσοκράτη ἐνδιαφερόταν καὶ ὁ Ἄνδρ. Μουστοξύδης: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 517 (4.4.1811) σ. 101. 1-102. 26. Κατὰ τὸν ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗ, ὁ.π., σ. 19 «ὁ Drerup ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ Ἰσοκράτους ἐκδόσει λέγει ὅτι ὁ "Κοραῆς ἐκ περιουσίας νοῦ καὶ θαδεῖας περὶ τὸν Ἑλληνα λόγον ἐμπειρίας πλείστα ἀσφαλῶς διώρδωσε κυρούμενα νῦν ὑπὸ τοῦ ἀρίστου κώδικος τοῦ Ἰσοκράτους: καὶ νῦν δ' ἔτι πλείστα ἔχει νὰ ὠφελήσῃ τις, διότι τὸν Ἰσοκράτην ὅλον μετὰ τὸν Κοραῆν οὐδεὶς ἠρμήνευσεν». Βλ. ἐπίσης ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὁ.π., σσ. λς'-λζ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 82-101, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὁ.π., σσ. 213-219, ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ 1973 καὶ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ 1984. Ὁ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ (σ. 34) σημειώνει πὼς «οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ Κοραῆ στὸ κείμενο τοῦ Ἰσοκράτη ἐπιβεβαιώθηκαν [...] ἀπὸ τὸν κώδικα Urbinas» πρόκειται γιὰ τὸ Βατικανὸ χφ. Urbinas 111.

³⁸⁹ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἐπίκτ. Κέβ. Κλεάνδ.* 1826 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 461-528) καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 78-83. Ὅπως σημειώνει ὁ Κοραῆς, «βάσιν τῆς ἐκδόσεώς μου ἔβαλα τὴν πολὺπνον ἔκδοσιν τοῦ σοφοῦ Schweighaeuser, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησα καταπόδας, πλὴν ὀλίγων τινῶν, φανερωμένων εἰς τὰς σημειώσεις»: *αὐτόδι*, σ. ε'. Γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ SCHWEIGHÄUSER (*Arriani Epicteti Enchiridion* [...], 1798) βλ. στὴν ἀρχικὴ βιβλιογραφία Β. Γιὰ τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος, ὁ Κοραῆς θεωροῦσε ὅτι «διακρίνει θαυμασίως τὴν παιδείαν ἀπὸ τὴν ψευτοπαιδείαν» (: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. VI 1984, ἐπιστ. 1445 (1.7.1832), σ. 269. 12-13).

³⁹⁰ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἐπίκτ. Κέβ. Κλεάνδ.* 1826. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 461-528. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 83-84. Ὅπως σημειώνει ὁ Κοραῆς, «βάσιν τῆς ἐκδόσεώς μου ἔβαλα τὴν πολὺπνον ἔκδοσιν τοῦ σοφοῦ Schweighaeuser, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησα καταπόδας, πλὴν ὀλίγων τινῶν, φανερωμένων εἰς τὰς σημειώσεις»: *αὐτόδι*, σ. ε'. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνωτ. μνημ. ἔκδ. τοῦ SCHWEIGHÄUSER (1798).

³⁹¹ Ἀπὸ τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ίεροκλ.* 1812, σ. κβ', καταλαβαίνουμε ὅτι ὁ Κοραῆς ἔμμεσα παραδέχεται ὅτι εἶχε μελετήσει τὸ *Περὶ ὕψους* «Τούτου αἱ ἐκδόσεις εἶναι ἀναρίθμητοι, καὶ ἡ χρῆσις ἀκατάπαυστος εἰς τοὺς φιλομούσους τῆς φωτισμένης Εὐρώπης».

³⁹² Ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 69, σημ. 9 προσέβη σὲ μιὰ εἰκασία πού προοιωνιζόταν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Χίου λογίου γιὰ τὰ *Ποιμενικά* τοῦ Λόγγου. Συσχέτισε τὴν ἐπιστολὴ πού ἀπέστειλε ὁ Villoison πρὸς τὸν Wyttenbach στις 13 Μαρτίου 1782, μὲ τὴν ὁποία ὁ πρῶτος συνιστοῦσε ὡς ἱκανὸ ἑλληνιστὴ τὸν Κοραῆ στὸν δεύτερο, μὲ τὴν κριτικὴ ἱκανότητα τοῦ Κοραῆ καί, εἰδικότερα, μὲ τὴ γνωστὴ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔκδ. τοῦ Λόγγου ἀπὸ τὸν Villoison (1778). Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 263 (26.12.1802), σ. 56. 24-25 κ. ἐξ., 271 (5.4.1803), σ. 75. 25-36, 281 (29.7.1803), σ. 92. 12-26 (ὅπου δίνει ἐξηγήσεις γιὰ τὴν ἀπουσία ἀναφορᾶς τοῦ ὀνόματός του ὡς ἐκδότου στὴν ἔκδ. τοῦ Didot), ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. λδ'-λγ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 377-380, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὁ.π., σ. 200, BARBER 1982, ROTOLO 1984, σ. 55. Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 373 ἐντοπιζοῦμε Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὰ

Λυκούργος³⁹⁴, ὁ Λυσίας³⁹⁵, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (Marcus Aurelius Antoninus)³⁹⁶, ὁ φιλόσοφος Μέλισσος ὁ Σάμιος, ὁ Μένανδρος, ὁ παιδαγωγὸς καὶ ιστοριογράφος Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός³⁹⁷, ὁ βυζαντινὸς Θεοφάνης Νόννος³⁹⁸, ὁ ἰατρός καὶ φαρμακολόγος Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεύς³⁹⁹, ὁ

Ποιμενικά τοῦ Λόγγου ἔκδ. VILLOISON (1788)· στὰ δύο τελευταῖα φφ. του διαβάζουμε μία ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο ἐκδόσεων, Didot καὶ Villoison. Ὡς γνωστόν, Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴν πολυτελῆ δίτομη ἔκδ. Didot (*Λόγγου Ποιμενικῶν τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην, Ἐν Παρισίοις: Petrus Didot, natu major, in Aedibus Palatinis Scientiarum et Artium, 1802*. Στὸ ἐσωτερικὸ ἐξώφυλλο δηλώνεται ὅτι χρησιμοποιήθηκε ἡ παρισινὴ διπλὴ μετάφραση τῶν Amyot καὶ Le Camus τοῦ 1757. Βλ. ἐπίσης ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΗΣ 1933, σ. 75. Γιὰ τὸν Κοραῖ καὶ τὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα βλ. ROTOLO 1965, σσ. 161-183 καὶ τοῦ ἰδίου 1984b.

³⁹³ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 379 περιέχει παρατηρήσεις στὸν Λουκιανό, ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ τόμους τῆς 10τομης «edit. Bipont.» (1789-1793). Ἀρκετὲς διορθώσεις τοῦ Κοραῖ στὸν Λουκιανὸ ἐντοπίζονται καὶ στὸ χφ. 490.

³⁹⁴ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Λυκούργ.* 1826 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 361-456), ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 57-61 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 412-416. Ὁ Κοραῖς βασίστηκε κυρίως στὴν ἔκδ. τοῦ OSANN (1821), ἀλλὰ καὶ στὶς ἔκδ. REISKE (*Oratorum Graecorum, quorum princeps est Demosthenes [...]*, τόμ. 1-12, 1770-1775 [γιὰ τὸν Λυκούργο ὁ τόμ. 4, 1771]), SCHULZE (1789), PINZGER (1824): ΚΟΡΑΗΣ *Λυκούργ.* 1826, σσ. γ'-δ'. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 348 περιέχει παρατηρήσεις κειμενοκριτικὲς ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀντιβολὴ (σὲ δίστηλη καταγραφὴ) ἐντυπῆς ἐκδόσεως («Imp.») τοῦ *Κατὰ Λεωκράτους λόγου τοῦ Λυκούργου μὲ τὸν Παρισ. κῶδ. 3034* («Ms.»): «Codex chartaceus Parisiensis N° 3034 in forma quam vocant duodecimam, quo continetur Lycourgi oratio adversus Leocratem. Is codex saeculo decimo sexto exaratus videtur».

³⁹⁵ Στὴν ἔκδ. τοῦ Λυσία ἀπὸ τὸν AUGER (1783), ἀπὸ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῖ ἐντοπίζονται ἰδιόχειρες σημειώσεις του.

³⁹⁶ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Μ. Αὐρήλ.* 1816 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 385-426). Ὁ Κοραῖς στηρίχτηκε στὴν ἔκδ. τοῦ Μ. Αὐρηλίου ἀπὸ τὸν MORUS (1775): *αὐτόδι*, σσ. λς'-λζ'. Φαίνεται ὅτι συμβούλευε τὴν Εὐανθία Καίρη νὰ ἀναλάβει τὴ μετάφραση τοῦ γαλλιστὶ γραμμένου ἐγκωμίου τοῦ Μάρκου, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι στὴ μετάφραση θὰ κατόρθωνε νὰ διατηρήσει τὴ ρητορεία τοῦ πρωτοτύπου (βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 745 (30.4.1817) σ. 33. 14-18). Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Φ. Φουρναράκη, ὁ Κοραῖς μετὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς προθανάτιας πώσεως του ζήτησε -ὄντας ἐπὶ τῆς κλίνης του- τὸ σύγγραμμα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. γ' (προλογικὸ σημείωμα τοῦ Φ. Φουρναράκη). Τὴ χρυσόδετη ἔκδ. τοῦ Μ. Αὐρηλίου ὁ Κοραῖς θεωροῦσε κατάλληλη γιὰ ἐπιβράβευση τῆς μαθητικῆς διαγωγῆς: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 731 (15 ἢ 16.2.1817) σ. 15. 1-13. Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴν ἔκδ. Schultz (Μ. Ἀντωνίνος, 1802). Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 162-167.

³⁹⁷ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805 (τὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-219). Γιὰ τὴν *Καθολικὴν ἱστορίαν* τοῦ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὁ Κοραῖς βασίστηκε στὴν Οὐαλεσιανὴ ἔκδοση τοῦ 1634, χρησιμοποιώντας τόσο τὶς σημειώσεις τῆς ἔκδ. τοῦ Οὐαλεσίου ὅσο καὶ τῆς ἔκδ. τοῦ ORELIUS (1804): βλ. *αὐτόδι*, σσ. 211, 216-217. Γιὰ τὸν *Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης* βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 66-81 καὶ ΔΡΟΥΑΙΑ 1963.

³⁹⁸ Ὁ Villoison στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὴν ἀντιβολὴ τῶν κωδίκων τοῦ Νόννου, ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Κοραῖς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ὁλλανδοῦ ἰατροῦ Bernard («Cl. Bernardo, acutissimo Critico et Medicinae Doctori, Nonni, Medici Graeci, varias lectiones e regiis codicibus exscriptas misit»: *ὀλόκληρη* ἢ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἔκδ. *Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit [...]* τοῦ Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xlii-liv). Βλ. τὴ δίτομη ἔκδ. *Theophanis Nonni Epitome de curatione morborum* (= *Θεοφάνους Νόννου πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφύρογέννητον Βασιλέα, συνόψεως ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἰατρικῆς ἀπάσης τέχνης*) ἀπὸ τὸν BERNARD (1794-1795): στὸν πρῶτο τόμο, σ. XVIII ἀναφέρεται ὁ Κοραῖς ὡς συνεργασθεὶς.

³⁹⁹ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998]. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 185-224. Στὸν de la Rochette ἔγραφε ὅτι «Vous avez à moi deux cahiers de remarques, dans lesquels il y a quelques notes sur Xénocrate, *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς*. Si vous n'en avez plus besoin vous pouvez me les envoyer. En tout cas, envoyez-les-moi pour quelques jours, et je vous les renverrai, à votre première réquisition. Je dois les consulter sur quelque chose relative à mon Hippocrate»: ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 69 (πρὶν ἀπὸ 7.1792), σ. 255. 9-14. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 527 (28.8.1811) σ. 136. 7-14, 532 (πρὶν ἀπὸ 1.11.1811) σσ. 146. 33-147. 16. Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν στὴν ἔκδ. τοῦ Ξενοκράτους *Περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς* ἀπὸ τὸν DE ANCORA (1794): βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* IV 1814 [1998], σ. ια', ιγ'-ιε'. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 157-162, ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΗΣ 1933, σσ. 74-75 καὶ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 40-41.

Ξενοφών⁴⁰⁰, ὁ Ὅμηρος⁴⁰¹, ὁ στρατιωτικὸς συγγραφέας τοῦ Στρατηγικοῦ Ὀνήσανδρος⁴⁰², ὁ ποιητὴς τῶν Ἀλιευτικῶν Ὀππιανὸς καὶ ὁ συνώνυμὸς του ποιητὴς τῶν Κυνηγετικῶν, ὁ Ὀρειβάσιος⁴⁰³, ὁ ποιητὴς τῶν Ἀργοναυτικῶν⁴⁰⁴, διάφοροι ποιητὲς τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας ὅπως οἱ ἐπιγραμματοποιοὶ Λεωνίδας ὁ Ταραντῖνος καὶ ὁ Παῦλος Σιλεντιάριος⁴⁰⁵, ὁ Πausanίας «ὁ περιηγητὴς»⁴⁰⁶, ὁ Πίνδαρος⁴⁰⁷, ὁ Πλάτων⁴⁰⁸, ὁ Πλούταρχος⁴⁰⁹, ὁ συγγραφέας τῶν

⁴⁰⁰ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ξενοφ. Πλάτ. 1825 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. III 1990, σσ. 295-356). Ὁ Κοραῆς γιὰ τὰ Ἀπομνημονεύματα βασίστηκε στὴν βτομη ἔκδ. τοῦ Ξενοφώντος ἀπὸ τὸν SCHNEIDER (1790-1849· εἰδικότερα ὁ τόμος IV, 1790: *Memorabilia Socratis et ejus Apologiam continens, Editionem novam post Schneiderum et Coraium curavit F. A. BORNEMANN, 1829*): αὐτόθι, σ. α'. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1153 (14.11.1825), σ. 278. 20-26, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 55-57, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 408-412. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 393 περιέχει παρατηρήσεις στὸν Ξενοφῶντα ἔκδ. Weiske. Τέλος, γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κοραῆ με τὸν Σωκράτη καὶ τὴ σωκρατικὴ φιλοσοφία ὑπάρχει εἰσήγησή μας στὰ (ὑπὸ ἔκδοσιν ἀπὸ τὴν ἔκδ. Ashgate) Πρακτικὰ (Proceedings) τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου «Images and Uses of Socrates, From Antiquity to the Present» (King's College London / Centre for Hellenic Studies & Department of Classics, 18-21 Ἰουλίου 2002) με θέμα «Ad. Coray and Socrates: The Literary Image of Socrates in Greek Enlightenment and New Hellenism» γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 243-244.

⁴⁰¹ Βλ. τὴν ἔκδ. τῶν πρώτων τεσσάρων ραψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I-IV 1811-1820 [ἀναδημ. ἀπὸ τὰ ἀνωτ. Προλεγόμενα τὸ ἀφήγημα Ὁ Παπατρέχας στὴν ἔκδ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ Ὁ Παπατρέχας, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΔΠ 3, Ἀθήνα: Ἐρμῆς, 1992]. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. II 1988, σσ. 105-137, 455-497, 503-526, 541-600. Μολονότι ἐπροτίθετο ἀρχικῶς νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἔκδ. τοῦ Μυλλέρου (MÜLLER 1788 [1788-1810, ραψ. Α-Ν]), τελικῶς ἔκανε νέα δική του: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I 1811, σσ. ιε'-ις' καὶ σημ. 1 τῆς σ. ιε' (πβ. ὅταν βολιδόσκοποῦσε τὴ δυνατότητα ἐξεύρεσης οἰκονομικῆς στήριξης –γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Ὀμήρου– με τὴ μεσολάβηση τοῦ Ἀ. Βασιλείου, σὲ περίπτωσιν πού δὲν θὰ ἦθελαν οἱ Ζωσιμάδες νὰ τὸν ἐντάξουν στὴ σειρά τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 527 (28.8.1811) σ. 135. 25-34). Παρακάτω σημειώνει: «Καὶ τὸ μὲν κείμενον τοῦ Ὀμήρου κανένα κόπον δὲν μ' ἐπροξένησεν, ἐπειδὴ ἡ γραφὴ του δὲν εἶναι ἔκδοσις, ἀλλ' ἀπαράλλακτος μετατύπωσις τῆς ἀπὸ τὸν ἐνδοξον κριτικὸν Οὐόλφιον ἐκδοθείσης κατὰ τὸ 1804 ἔτος εἰς Λειψίαν Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου» (ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I 1811, σ. κ': βλ. Ὀμήρου ἔπη. *Homeri et Homeridarum opera et reliquia. Ex recensione Frid. Aug. Wolfii, vol. I, Lipsiae: Apud bibliopolam G. I. Göschen, 1804*). Γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Κοραῆ βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 167-177, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1980-1981, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1993. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 723 (23.12.1816) σ. 535. 6-15, ὅπου ὁ Κοραῆς ἐπέμενε νὰ τηρηθοῦν ἀπαράλλακτα ὅσα κανόνισε γιὰ τὸ βιβλίον ὁ Βολισσινὸς ἐκδότης, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε πάντοτε νὰ παρουσιάζεται με τὸν τίτλον αὐτό (βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. IV 1982, ἐπιστ. 753 (3.7.1817) σ. 45. 13-14): πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 22. Σημειώσεις στὴν Ἰλιάδα περιλαμβάνουν τὰ χφφ. Χίου ἀριθμ. 396 (Δ), 428, 463 (Ε'), 450 (Μ'): Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ὀμηρον συναντῶνται καὶ στὰ χφφ. 283, 347 καὶ 490.

⁴⁰² Βλ. ἐπίσης τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ὀνησ. Τυρτ. 1822 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. III 1990, σσ. 91-104), ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 62-66 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 389-392. Ὁ Κοραῆς βασίστηκε στὴν προηγούμενη ἀπὸ τὴ δική του ἔκδ. *Onosandri Strategicus sive de imperatoris institutione liber ad Codd. Mss. fidem expressus et ex antiquorum tacticorum potissimum collatione notis perpetuis criticis emendatus nec non figuris aeri incisus illustratus, Accedunt duo indices una cum versione Gallica Baronis de Zur-Lauben, Cura et studio NIC. SCHWEBELII [...], Norimbergae: Bauer et Raspe, 1762* ΚΟΡΑΗΣ Ὀνησ. Τυρτ. IV 1822, σσ. β'-γ'.

⁴⁰³ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 395 περιλαμβάνει σημειώσεις σχετικὲς με τὴ γαλλικὴ ἰατρικὴ ὁρολογία καὶ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἀνατομίαν τοῦ Ὀρειβάσιου.

⁴⁰⁴ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 363 περιέχει σημειώσεις στὰ «Ἀργοναυτικὰ Ὀρφέως edit. Schneideri» (1803).

⁴⁰⁵ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 23. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 443 ἀποτελεῖ δεῖγμα συγκριτικῆς ἐργασίας ἀρχαίας καὶ νεώτερης (γαλλικῆς) λογοτεχνίας σχετικῆς με τὸ θεματολόγιον τῶν κειμένων («Gnomic. Poetae Graeci» ἀπὸ τὴν ἔκδ. τοῦ «Rich. Fran. Phil. Brunck. 1784. Argentorati») καὶ τὸ περιεχόμενό των. Ἡ ἀναφερόμενη ἔκδ. τοῦ BRUNCK κυκλοφορήθηκε τὸ 1784 (Argentorati).

⁴⁰⁶ Βλ. χαρακτηριστικῶς ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 551 (18.5.1812) σσ. 203. 35-204. 1, 679 (16.2.1815) σ. 454. 19-25, ὅπου προδίδεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Πausanία, καὶ ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 24. Ὁ Κοραῆς βοήθησε στὴν 5τομη ἔκδ. τοῦ Πausanία ἀπὸ τὸν CLAVIER (1814-1821) ἰδίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δευτέρου: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. IV 1982, ἐπιστ. 760 (3.12.1817) σ. 56. 8-11, 827 (9.6.1819) σ. 178. 5-18, 852 (16.11.1819) σ. 218. 1-18. Βλ. ἐπίσης CLAVIER 1801, ἀπὸ τὴν ἀνωτ. μνημ. ἔκδ. τοῦ Πausanία ἀπὸ τὸν CLAVIER *Πausanίου Ἑλλάδος Περιήγησις, Description de la Grèce de Pausanias. Traduction nouvelle avec le texte Grec collationné sur les manuscrits de la Bibliothèque du Roi, par M. Clavier, [...] Tome premier, Paris: J.-M. Eberhart, Imprimeur du Collège Royal de France, 1814, σ. x, Tome troisième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la*

Société Royale Académique des Sciences, 1820, σσ. v-vii, *Tome quatrième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la Société Royale Académique des Sciences, 1820*, σσ. i-vj, *Tome sixième, Paris: A. Bobée, Imprimeur de la Société Royale Académique des Sciences, 1821*, σσ. i-xxiii, ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σσ. 75-76, ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 123-124, Τού ίδιου 1978, σσ. 42-46, ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σ. 53, σημ. 81, και, κυρίως, τή μελέτη του ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1983α, σσ. 307-310 όπου συγκεντρώνονται οι μαρτυρίες για τή συμμετοχή του Κοραή στην έκδ. του Clavier.

⁴⁰⁷Επειδή ο Villoison άρεσκόταν να μελετά τον Πίνδαρο (βλ. JORET 1910, σσ. 11, 388-389, 510-511) και καθώς κυκλοφόρησε έξι χρόνια μετά τον θάνατό του δημοσίευμά του με έρμηνευτικά και κριτικές διορθώσεις στον άρχαιο ποιητή, διατυπώθηκε ή γνώμη ότι άφορμή για τήν ένασχόληση του Κοραή με τον Πίνδαρο μάλλον στάθηκε ή επιθυμία του Γάλλου έλληνιστή (πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ό.π.*, σσ. 84, 85 σημ. 66). Άλλωστε, στις σσ. 1-4 του *α'* τεύχους από τó έκτο μέρος του χφ. 490, τó όποιο άπαρτίζεται από πέντε τεύχη με διορθωτικά στον Πίνδαρο και στα *άρχαία σχόλια* του, ή επιστολή του Κοραή (1792) άπευδύνεται στον Villoison (δημοσιευμένη στην ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 85, σσ. 290-291, όπου όμως παραλείφθηκαν τά κριτικά και διορθωτικά του Κοραή στον Πίνδαρο: βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ό.π.*, σ. 66, σημ. 3 και ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 39, σημ. 7 = 1986, σ. 239, σημ. 7. Η επιστολή αναδημοσιεύτηκε (με έλάχιστες άλλαγές, βάσει του αυτογράφου) από τον ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 276-277) και στις σσ. 4-106 του ίδιου μέρους προστίθενται παρασελίδιες παρατηρήσεις από τον Villoison κυρίως αλλά και τούς de la Rochette και Larcher στις Κοραϊκές παρατηρήσεις: βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *ό.π.*, σ. 85. Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Πίνδαρο συναντώνται στο χφ. 490.

⁴⁰⁸Βλ. τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοφ. Πλάτ.* 1825 (τά προλεγόμενα αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 295-356). Ο Κοραής για τον πλατων. *Γοργίαν* βασίστηκε στην έκδ. του HEINDORF (1805): *αυτόδι*, σ. *α'*. Βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. V 1983, έπιστ. 1153 (14.11.1825), σ. 278. 20-26, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 55-57, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. *ό.π.*, σσ. 408-412 και ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1959, σσ. 28-29. Στο χφ. Χίου άριθμ. 337 έντοπίζεται «Introduction à l'étude de la philosophie Πλάτωνος Θεαίτητος», στο χφ. 339 περιέχονται μόνο αντιγεγραμμένα πλατωνικά χωρία (άπό τούς διαλόγους *Θεαίτ.*, *Κρατύλ.*, *Γοργ.*). Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Πλάτωνα συναντώνται και στα χφ. 283, 375 και 490. Για τον Πλάτωνα ο Κοραής παραπέμπει στην έκδ. Bipontina (τόμ. I-XII, 1781-1787). Ο «codex Regius» του Πλάτωνος, για τον όποιο γίνεται λόγος στο χφ. Χίου 490 (7. 5, 7, 73, 97, 99, 101, 102, 105, 105, 108, 109), είναι ο Paris. gr. 1642: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1985α και 1986, σ. 286, σημ. 12. Τέλος, για τή σχέση του Κοραή με τον Σωκράτη και τή σωκρατική φιλοσοφία ύπάρχει εισήγησή μας στα (ύπό έκδοση από τις έκδ. Ashgate) *Πρακτικά* (Proceedings) του Διεθνούς Συνεδρίου «Images and Uses of Socrates, From Antiquity to the Present» (King's College London / Centre for Hellenic Studies & Department of Classics, 18-21 Ιουλίου 2002) με θέμα «Ad. Coray and Socrates: The Literary Image of Socrates in Greek Enlightenment and New Hellenism»: για τó ίδιο θέμα βλ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 243-244.

⁴⁰⁹Βλ. τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Βίαι* I-VI 1809-1814 (τά προλεγόμενα αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 317-577. Στη δική του έκδοση ο Κοραής χρησιμοποίησε ως βάση τή 12τομη έκδ. του REISKE (1774-1782) με βοηθήματα τήν τελευταία έκδ. τής Γαλλικής μετάφρασης του Αμιότου (*Oeuvres mêlées de Plutarque traduites du grec par AMYOT. Avec des notices et des observations par BROTIER et VAUVILLIERS, Nouvelle édition revue et augmentée par E. CLAVIER, 1802-1805*): βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 377-378. Βλ. έπίσης τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Πολιτ.* 1824 (τά προλεγόμενα αναδημοσιεύτηκαν στον τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III, 1990, σσ. 111-248). Τó κείμενό του τó πήρε από τήν 14τομη έκδ. του HUTTEN (1791-1805): *αυτόδι*, σσ. γ-δ. Βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 122 (21.12.1793), σ. 388. 31-35 για τήν έκδ. των *Βίων* από τον SCHAEFER (1820-1821) βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. III 1979, έπιστ. 594 (24.6.1814) σ. 298. 8-28. Για τήν έκδ. του Πλουτάρχου από τον Wyttenbach βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, έπιστ. 729 (9.2.1817) σ. 7. 24-31. Πβ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, έπιστ. 847 (4.10.1819) σ. 209. 27-38. Τó χφ. Χίου άριθμ. 412 άποτελεί ένα κατάλογο περιεχομένων για τά έργα του Πλουτάρχου κατά τις έκδ. Amyot, Wyttenbach (1795-1830), Reiske (1774-1782): πβ. ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1959, σσ. 25-26. Τó χφ. 377 περιέχει σημειώσεις σε διάφορα βιβλία *Συμποσιακών* (άπό τον «Τ. XI» των *Ηθικών*) του Πλουτάρχου. Κοραϊκές παρατηρήσεις στον Πλουτάρχο συναντώνται και στα χφ. 283, 375 και 490. Κατά τον ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗ 1933, σσ. 17-18 «Έν τή νεωτάτη έκδόσει των *Παραλλήλων Βίων* του Πλουτάρχου τή έπεξεργασθείση ύπό του Lindskog και Ziegler (1914-1926) έν τοίς μέχρι τούδε έκδοθείσι τόμοις τεσσαράκοντα και έκατόν διορθώσεις κατακεχωρισμένοι εις τó κείμενον λάμπουσιν, ών ούκ όλίγαι είναι palmariae τ. έ. *δαφνοστεφείς τιμώσαι άληθώς τó έλληνικόν όνομα*». Βλ. έπίσης ΜΑΜΟΥΚΑΣ *ό.π.*, σσ. λζ'-λθ', μγ'-μδ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 101-116 και τόμ. 3, σσ. 66-73, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. *ό.π.*, σσ. 219-228, 403-408, ΔΗΜΑΚΗΣ 1984, σσ. 265-266, AULOTTE 1989, DROULIA 1997, σσ. 255-256. Στόν 1ο τόμο από τή δωδεκάτομη έκδ. (1825-1826) τής γαλλικής μετάφρασης των *Βίων* του Πλουτάρχου από τον Amyot περιελήφθη σημείωμα του Κοραή σχετικό με τις προηγ. εκδόσεις και τó ύφος του Πλουτάρχου: βλ. *Les Vies des hommes illustres, traduites du Grec de Plutarque par J. AMYOT. Nouvelle édition, avec un choix de notes des divers commentateurs; et une notice sur Plutarque par M. CORAY*, Tome premier, Paris: chez P. Dupont, Libraire, 1826, σσ. vii-xvii: «Notice sur Plutarque, traduite du grec de M. Coray». Τέλος, Κοραϊκές κυρίως έρμηνευτικές σημειώσεις, ένσωματώθηκαν στην έκδ. του Γερμανού SINTENIS *Πλούτ.* 1830: στις σσ. 109-113 οι

Στρατηγημάτων Πολύαινος⁴¹⁰, ὁ Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης⁴¹¹, ὁ φιλόσοφος συγγραφέας Πορφύριος ὁ Τύριος⁴¹², ὁ Σοφοκλῆς⁴¹³, ὁ Στράβων⁴¹⁴, τὰ ἀρχαῖα σχόλια σὲ διάφορους

«Annotationes Adamantii Corais selectae ad vitam Aristidis» καὶ στὶς σσ. 114-120 οἱ «Annotationes Adamantii Corais selectae ad vitam Catonis Maioris». Βλ. ἐπίσης αὐτόθι, σ. xviii («Praefatio»).

⁴¹⁰ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Πολύαιν. 1809 (τὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. II 1988, σσ. 5-14) καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 136-139. Γιὰ τὴν ἔκδοσή του στηρίχθηκε στὴν ἔκδ. τοῦ Μασουϊκίου 1690 (ἢ ἔκδ. τοῦ SAM. MURSINNA, Berolini 1756, εἶναι ἀκριβῆς ἀνατύπωση τῆς Μασουϊκιανῆς ἐκδόσεως). Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Πολύαινο συναντῶνται στὸ χφ. 283. Ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 17 γράφει: «ὁ Melber ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυαίνου λέγει "ἑξακόσια περίπου χωρία διώρθωσεν ὁ Κοραῆς, σχεδὸν διακοσίας εἰκασίας ἔχει, ὧν πλεῖσται κυροῦνται ὑπὸ τοῦ κώδικος τῆς Φλωρεντίας».

⁴¹¹ Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 358 περιέχει παρατηρήσεις στοὺς τόμ. I-III τῆς ἔκδ. τοῦ Πολυβίου «Polybios ex edit. Schweighäuser», καὶ –κατὰ τὴ δευτέρη ἐπιγραφή– «Polybe Vindob. 1763», ὅπως καὶ τὸ χφ. 403 («Polybius [ex edit.] Schweighaeuser»). Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. Polybii Historiarum quidquid superest graece ad Codd. Mss. fidem recensuit, Latinam CASAUBONI versionem [...] IO. SCHWEIGHAEUSER, τόμ. I-VIII, Lipsiae: Weidmann, 1789-1795.

⁴¹² Στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 304 περιέχει σημειώσεις στὰ κείμενα τοῦ Πορφυρίου γιὰ τοὺς Βίους Πυθαγόρου καὶ Ταμβλίχου.

⁴¹³ Ὁ Villoison στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὶς ἑτοιμὲς πρὸς μελλοντικὴ ἔκδοση κριτικὲς παρατηρήσεις (Curae) τοῦ Κοραῆ στὸν Σοφοκλῆ καὶ ἄλλους συγγραφεῖς (ἢ ἐπιστολή δημοσιεύτηκε στὴν ἔκδ. Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit [...] τοῦ Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xlii-iii καὶ ἀναδημοσιεύτηκε στὶς σσ. 75-77 τῆς μελέτης τοῦ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ, ὅ.π.). Ἀξιοσημείωτα καὶ ὅσα λέγει ὁ Κοραῆς γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὸν Schaeffer: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 572 (18.3.1813) σ. 250. 24-36. Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Σοφοκλῆ συναντῶνται στὰ χφ. 283 καὶ 490. Βλ. ἐπίσης ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 23.

⁴¹⁴ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. I-IV 1815-1819 καὶ τὸ ἀνώνυμο ἄρθρο-βιβλιοκρισία ΑΝΩΝΥΜΟΥ 1810. Τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. II 1988, σσ. 229-318, 431-434, 439-449. Γιὰ τὴν ἔκδοσή του ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε τὴν ἔκδ. τῶν SIEBENKEES καὶ TZSCHUCKE (1796-1818) (σημειώνει: «[...] μετὰ τὴν Λειψιακὴν ἔκδοσιν, τὴν ὁποῖαν ἔβαλα τρόπον τινα βάσιν τῆς ἰδικῆς μου»): βλ. ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. I 1815, σσ. ος, πβ. Τὴν ἔκδ. τοῦ Κοραῆ περιέγραψε καὶ συμπεριέλαβε στὴν ἐνότητα «IV. Editions» ὁ DILLER 1975, σσ. 173-174. Ἀπὸ μία ἀπλή παραβολὴ τῶν ἐκδόσεων ποὺ περιγράφει συνοπτικὰ ὁ DILLER, αὐτόθι, σσ. 167-176 μετὰ τὴν ἀντίστοιχη συνοπτικὴ ἀναφορὰ τοῦ Κοραῆ σὲ αὐτές (ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. I 1815, σσ. οα'-οζ'), φαίνεται ὅτι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν ἀξία τῶν προηγουμένων ἐκδόσεων εἶναι προσεγμμένες καὶ ἀκριβεῖς ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν σημερινὸ φιλόλογο. Ὁ Κοραῆς στὸ αὐτοβιογραφικὸ κείμενό του (1829) παραδεχόταν ὅτι «τὴν ἐπιθυμίαν ταύτης τῆς γλώσσης [sc. Λατινικῆς] ἀναψαν εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ Λατινικαὶ σημειώσεις πολλῶν ἑλληνικῶν βιβλίων, καὶ ἐξαιρέτως αἱ σημειώσεις τοῦ Κασωθῶνος. Εὐρέθη κατὰ τύχην μετὰ τῶν βιβλίων τοῦ πάππου μου ἢ μετατυπωθεῖσα (1707) εἰς Ἀμστελὸδαμον ἔκδοσις τοῦ Στράβωνος ἀπὸ τὸν Κασωθῶνα. [...] Εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπου ἐσπούδαζα, δὲν εὐρίσκετο, καὶ πιθανὸν ὅτι οὐδ' ἐγνωρίζετο ὅλως ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν μου ἢ καλὴ ἔκδοσις τοῦ Στράβωνος. [...] Ὅσακις ἤνοιγα τὸν Στράβωνα, ἐβασανίζομην ἀπὸ μόνην τὴν ὄψιν τῶν μακρῶν τοῦ Κασωθῶνος σημειώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἤλπιζα νὰ καταλάβω τὸ κείμενον, ἐπειδὴ δὲν εἶχα νὰ προσμένω ἀπ' ὅσα ἐδιδάχθην εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον μεγάλην βοήθειαν» (Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σσ. ιγ'-ιδ': πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 94-95). Μολονότι εἶχε διαγνώσει φιλοδεσποτικὲς τάσεις στὸν Ναπολέοντα, ὁ Κοραῆς ὑπογράμμισε στὸ αὐτοβιογραφικὸ του κείμενο τὴν πρόταση τοῦ καθηγητῆ του τῆς χημείας στὸ Μονπελιὲ Chaptal (βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 257 (5.8.1802), σσ. 46. 16-47. 27) νὰ ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὸν Γάλλο στρατιωτικὸ ἡγεμόνα ἢ σχεδιάζομενη γαλλικὴ μετάφραση τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνα στὸν ἴδιο καὶ τὸν La Porte du Theil ὡς μεταφραστές καὶ στὸν γεωγράφο Gosselin γιὰ τὴ διεκπεραίωση τοῦ ἔργου καθορίστηκε ἐτήσιος μισθὸς 3.000 φράγκων γιὰ τὸν καθένα. Ὁ μισθὸς ἔμελλε μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου (1805) νὰ δώσει τὴ δέση του σὲ ἰσόβια τιμητικὴ σύνταξη 2.000 φράγκων. Ἐπίσης, ὁ Κοραῆς σημείωσε τὴν ἄρνηση τόσο τοῦ ἰδίου ὅσο καὶ τοῦ φίλου του Κλαυιέρου (Clavier) νὰ ἀποδεχθῶν τὸν ἀντὶ ὑψηλῆς ἐτήσιας ἀμοιβῆς διορισμό τους ὡς βιβλιοκριτῶν (censeurs) ἀντίστοιχα γιὰ τὰ λατινικῶς καὶ τὰ ἑλληνικῶς ἐκδιδόμενα βιβλία (Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὅ.π., σσ. κς'-κζ', ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 283 (πρὶν ἀπὸ 27.11.1803), σσ. 104. 30-105. 26, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993β). Γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ μετὰ τὸν Στράβωνα βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὅ.π., σ. λδ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 117-136, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 201-202, BALADIÉ 1974. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 346 περιέχει παρατηρήσεις στὸ 16ο βιβλίον τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος («Livre XVIme de la Géographie de Strabon. Corrections du texte grec dans l'édition de Tzschucke, tom. VIme»). Πολλὲς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Στράβωνα συναντῶνται καὶ στὸ χφ. 490. Ὁ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 18 παρατηρεῖ: «ὁ μέγας κριτικὸς Cobet [...] διορθῶν τὸν Στράβωνα ἔχει πλεῖστας συνεμπτώσεις τῷ Κοραῆ».

συγγραφείς (Αίσχύλο, Αριστοφάνη, Εὐριπίδη, Θεόκριτο, Θουκυδίδη, Λουκιανό, Ὅμηρο, Ὀππιανό, Πίνδαρο, Σοφοκλή)⁴¹⁵, ὁ λεξικογράφος Τίμαιος ὁ Σοφιστής⁴¹⁶, ὁ ἐλεγειακὸς Τυρταῖος⁴¹⁷, ὁ λεξικογράφος Φρύνιχος⁴¹⁸, ὁ Πατριάρχης Φώτιος⁴¹⁹ καὶ ὁ μυθιστοριογράφος (Τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην) Χαρίτων ὁ Ἀφροδισιεύς⁴²⁰. Ἰδιαίτερη μνεῖα πρέπει νὰ γίνεῖ γιὰ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ μετὸν Ἱπποκράτη τὸν Κῶ⁴²¹. Τὸν Κοραῆ ἀπασχόλησαν ἐπίσης

⁴¹⁵ Γιὰ τὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν Ὅμηρο θεωρεῖ κλασικὴ τὴν ἔκδ. τοῦ Villoison (Βενετία): βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σσ. ιη', κγ'-κδ'. Συνιστώντας διάφορες κλασικὲς ἐκδόσεις στὸν φίλο του Ἀλέξ. Βασιλείου δήλωνε ὅτι προτιμοῦσε ἐκεῖνες μετὰ σχόλια: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* II 1966, ἐπιστ. 260 (11.11.1802), σ. 50. 9-30 καὶ 265 (13.1.1803), σσ. 61. 30-62. 17. Στὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 340 περιέχονται λέξεις μετὰ τὴν ἰσοδύναμή τους στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ, προερχόμενες ἀπὸ τὰ «Scholia Graeca in Aristophanem edit. 1822». Μᾶλλον ἀναφέρεται στὴν ἔκδ. τοῦ Ἀριστοφάνη ἀπὸ τὸν SCHÜTZ (1821). Κοραϊκὲς παρατηρήσεις σὲ ἀρχαίους Σχολιαστὲς συναντῶνται στὸ γφ. 490.

⁴¹⁶ Στὸν τόμο τῆς ἔκδ. τοῦ RUHNKEN (1754), ποῦ ἐντοπίστηκε στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ, συναντήσαμε ἰδιόγραφες σημειώσεις του. Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 441 φέρει ἀντιστοιχίες λέξεων τοῦ Τίμαιου Λοκροῦ πρὸς τὸν ἀττικὸ λόγον.

⁴¹⁷ Βλ. ἐπίσης τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ὀνησ. Τυρτ.* 1822 καὶ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σσ. 389-392. Τὰ προλεγόμενα τῆς Κοραϊκῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* III 1990, σσ. 91-104.

⁴¹⁸ Στὸν τόμο «*Phrynichi Eclogae Nominum et Verborum Atticorum, cum versione Latina PETRI JOANNIS NUNNESII et ejusdem ac DAVIDIS HOESCHELII notis: ut et notis JOSEPHI SCALIGERI in Phrynichum et NUNNESII Notas. Curante JOANNE CORNELIO DE PAUW, qui notas quoque suas addidit, Trajecti ad Rhenum: Apud Joannem Evelt, 1739*», ποῦ ἀνῆκε στὸν Κοραῆ, ἐντοπιζοῦμε διάσπαρτες Κοραϊκὲς διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις.

⁴¹⁹ Βλ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1960.

⁴²⁰ Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 333 περιέχει παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸ ἀρχαῖο μυθιστόρημα «Χαρίτωνος Ἀφροδισιεύος τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην», ἔκδ. D' Orville 1750.

⁴²¹ Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κοραῆ μετὸν Ἱπποκράτη βλ. κυρίως ΝΙΚΟΛΑΟΥ 1984 καὶ JOUANNA 1985. Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, τὸ 1786 ὁ Κοραῆς ὑπέβαλε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier (Μονπελιέ) τὴ διπλωματικὴ μελέτη «*Pyretologiae Synopsis*» (ΚΟΡΑΗΣ *Pyretol.* 1786: τὴ νεοελληνικὴ μετάφρασή της καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸ της, μετὰ προτροπὴ τοῦ Στ. Φασουλᾶκη, ἄρχισε ὁ γράφων καὶ εὐελπιστεῖ ὅτι θὰ ολοκληρωθοῦν στὸ ἐγγὺς μέλλον καὶ κατόπιν θὰ δημοσιευτοῦν. Τὰ Προλεγόμενά της ἀποπειράθηκε νὰ μεταφράσει ὁ Θεαγένης Λιβαδάς: βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. α'-ιζ') καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο παρουσίασε στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο τὴ διατριβὴ «*Medicus Hippocraticus, sive De Praecipuis Officiis Medici ex primo Hippocratis aphorismo deductis*» (ΚΟΡΑΗΣ *Med. Hipp.* 1787 [1991]: ἐπανεκδόθηκε φωτομηχανικὰ ἀπὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ (1991), ὅπου τὸ λατινικὸ κείμενο συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴ μακροτενὴ μετάφραση τοῦ Θεαγένη Λιβαδά, δημοσιευμένη τὸ 1890 στὸ μνημειώδες ἔργο ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. κα'-κζ'), μετὰ τὴν ὁποία τοῦ ἀπονειμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ διδάκτορα τῆς Ἱατρικῆς. Ἀμφότερες οἱ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες του συνιστοῦν ἀφ' ἑνὸς γλωσσικὰ γυμνάσματα στὴ Λατινικὴ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀποδεικτικὰ μιᾶς ἰδιαίτερης σπουδῆς τῶν ἱπποκρατικῶν κειμένων θρίθου ἀναφορῶν στὸν Ἱπποκράτη (βλ. ΚΟΥΖΗΣ 1933, σσ. 75-78). Μαζὶ μετὰ κάποιες μεταγενέστερες διορθώσεις στὰ ἱπποκρατικὰ κείμενα, οἱ ὁποῖες δημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὸ τῆς Ὁξφόρδης τὸ 1792 καὶ τὸ 1797 (ΚΟΡΑΗΣ *Emend. Hipp.* 1792, 1797), τὴ δίτομη Κοραϊκὴ ἔκδοσις ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ.* I-II 1800 (τῆς ὁποίας τὰ προλεγόμενα ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο, μετὰ τίτλο «*Discours préliminaire sur le traité d'Hippocrate Des airs, des eaux et des lieux*», ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* IV 1995, σσ. 521-700), τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ. Νόμ.* 1816 (τὰ προλεγόμενα τῆς ὁποίας ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 323-378: ἄλλωστε, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν προλεγομένων «Πρὸς τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἱατρικὴν ὁμογενεῖς νέους» ἀποτελεῖ ἕνα δοκίμιο μετὰ σαφὴ ἱπποκρατικὸ προσανατολισμὸ ὡς ὑποθήκη ἱατρικῆς δεοντολογίας) καὶ τίς πάμπολλες σποραδικὲς παρατηρήσεις σὲ ἱπποκρατικὰ κείμενα, τίς φιλοξενούμενες ἀνάμεσα στὶς ἐπιτασσόμενες «Σημειώσεις» τῶν ἄλλων ἐκδόσεών του, εἶναι ἐκεῖνα τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Ἱπποκράτη ἔργα τὰ ὁποῖα κυκλοφόρησαν ὅσο ζοῦσε ὁ Κοραῆς καὶ τὸν ἀνέδειξαν στὸν πιὸ γνωστὸ ἴσως ἱπποκρατικὸ λόγιον στὴ Γαλλία τὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰ. Σύμφωνα μετὰ τὸν Κοραῆ τὸ κείμενο τῆς δίτομης γαλλικῆς ἔκδ. στηρίχθηκε στὴν ἔκδ. τοῦ Foës (1595: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ.* I 1800, σσ. clv, clxxvi), ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοσις ἀποτελεῖ 2ῃ ἔκδοσις τῆς γαλλικῆς, μετὰ ἐπαναφορὰ τῶν ἰωνισμῶν ποῦ ἀμέλησε στὴ γαλλικὴ: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ. Νόμ.* 1816, σ. α'. Γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη, «σύγγραμμα τὸ ὁποῖον ἐκπλήττονται τὴν σήμερον ἀκόμη ὅλοι οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης», ποῦ ἀποδεικνύει ὅτι «αὐτὸς ὁ μέγας ἱατρὸς ἦτο καὶ ἄκρος πολιτικός», βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* I 1964, ἐπιστ. 80 (15.11.1792), σ. 279. 28-38, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σσ. κη'-λ' καὶ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1982-1984. Στὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία οἱ πρῶτες ἐνδείξεις ὅτι ἀσχολεῖται μετὰ τὸν Ἱπποκράτη ἐντοπιζοῦνται στὸ 1790: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* I 1964, ἐπιστ. 35 (19.3.1790), σ. 123. 26-27 καὶ 36

(15.8.1790), σσ. 128, 31, 130, 30-133, 12. Για τή συνεχή ένασρόλησή του με τόν Ίπποκράτη βλ. *αυτόθι*, έπιστ. 87 (21.1.1793), σ. 301, 37-38, 90 (μετά από 7.3.1793), σ. 311, 10-17, 100 (μετά από 10.7.1793), σ. 339, 18-22, 115 (29.10.1793), σ. 374, 12, 140 (26.10.1795), σ. 414, 30-31, 149 (27.1.1796), σ. 436, 3-6, 164 (πριν από 20.7.1796), σ. 480, 8-11, 168 (18.8.1796), σσ. 490, 29-491, 6. Μετά τόν θάνατό του αξιοποιήθηκαν όρισμένα από τά ίπποκρατικού θεματολογίου χειρόγραφα κατάλοιπά του και εκδόθηκαν από τόν Ν. Μ. Δαμαλά, τόν Άρ. Π. Κούζη και τόν Κ. Μητρόπουλο, όπως τό *Περί διαίτης όξέων* και τό *Περί άρχαίης ίητρικής* (χφφ. 453 και 454), που συναπαρτίζουν τόν 5ο τόμο *Τών μετά θάνατον εύρεθέντων* (ΔΑΜΑΛΑΣ Κοραής ΜΘ V 1887 και ΔΑΜΑΛΑΣ Κοραής ΜΘ V Συμπλ. 1887: πβ. έπίσης ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 1952 [σσ. 91-108: «Παράρτημα. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τών μετά θάνατον εύρεθέντων Ίπποκράτους τό *Περί άρχαίης ίητρικής* πρώτον νύν εκδιδόμενον εκ τών εύρισκομένων αυτογράφων ΚΟΡΑΗ έν τή Βιβλιοθήκη Χίου (Αριθ. χειρογρ. 453 - αριθ. Φύλ. 77-115)»), και διάφορα άλλα (βλ. ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935], σσ. (85)-(87), Του ίδιου 1933, Του ίδιου 1934, Του ίδιου 1947, Του ίδιου 1949) στα όποια αναφερόμαστε παρακάτω. Σε δίτομη γαλλική έκδοση του 1838 με τή λατινική μετάφραση του FOËS, ό Κοραής αναφέρεται ως δεύτερος τών μεταφραστών στή Γαλλική: βλ. FOËS *Ίπποκρ. I* 1838, σ. IV. Για τό πλήρες ίπποκρατικής μελέτης ίατρικό έργο του Κοραή βλ. έπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 211, 229-235, 237, 268-290, 293-302, ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935], passim, ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1959, σσ. 36, 38, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σσ. 151-156, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1970, ΜΕΡΙΚΑΣ 1983, ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ 1983, ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ 1985, JOUANNA 1995, Του ίδιου 1992 = 1998, σσ. XIII-XIV. Οί παρατηρήσεις ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935] κυριαρχούν στο περ. *Ο πρακτικός ίατρός*, τεύχ. Μαΐου 1933, τό όποίο εκδιδόταν στην Αθήνα (άπό τόν Αϋγ. του 1923) άπό τούς γιατρούς Σ. Ν. Οικονόμου και Δ. Σωτηριάδη (δύο τεύχη του περ. σώζονται στή Βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α.).

Ο «*Medicus Hippocraticus [...]*» εκδόθηκε σε πολύ λίγα αντίτυπα (βλ. ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ «Εισαγωγή», στην έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Med. Hipp.* 1991, σ. η'). Με τήν έπιλογή του πρώτου Αφορισμού του Ίπποκράτη ό Κοραής έπεδίωξε να δώσει τήν κλασική άνδρωπιστική εικόνα του γνήσιου θεράποντα τής ίατρικής τέχνης, αναλύοντας τά ίατρικά καθήκοντα που άπορρέουν από τόν Αφορισμό: παρακολούθηση τής εξέλιξης τής ίατρικής έπιστήμης, δημιουργία συνθηκών έμπιστοσύνης προς τόν ίατρό και τήν έπιστήμη του με στόχο τήν άποσόβηση τής νόσου, άπόκτηση αυτοελέγχου και φιλόνηρωτης άπροσωποληψίας, συστηματική παρακολούθηση τών άσθενών σε ειδικούς χώρους έργασίας (νοσοκομεία). Πρόκειται κυρίως για ρητορικό γύμνασμα στα λατινικά με θέμα τήν ίατρική δεοντολογία, βάσει χωρίων από τόν Ίπποκράτη (τόν Νόμον, τό *Περί εύσημισσύνης* και άλλα), ώστε να καταλήξει στον έπαινο τών σεβαστών καθηγητών του.

Ο Villoison στην έπιστολή του προς τόν Sturz τό 1791 αναφέρθηκε στις ιδιαίτερες επιδόσεις του Κοραή στον Ίπποκράτη συμμερίζεται με τούς άλλους Γάλλους και Άγγλους όμοτέχους του τόν ένδουσιώδη χαρακτήρισμό του Χίου ίατροφιλολόγου ως μοναδικού σωτήρος του ίπποκρατικού έργου («*unicum illum Hippocratis sospitatorem*»): «*Nunc vero lotus est [...] in emendando Hippocrate, cuius infinita loca depravata et conclamata a capite ad calcem ita feliciter emaculavit, ut sibi quivis speraret idem, sudaret multum, frustra laboraret [...] omnes singulare Coray acumen, άγγίνοιαν et ευστοχίαν summis laudibus extollunt, et unicum illum Hippocratis sospitatorem una voce praedicant. Ante annum, ut spero, typis tradetur prima pars eius Curarum, in quibus non solum Hippocratem [...]*»: όλόκληρη ή έπιστολή δημοσιεύτηκε στην έκδ. του Έμπεδοκλή από τόν Sturz, τόμ. I, Lipsiae 1805, σσ. xlii-iii και αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 τής μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963. Είναι αξιοπρόσεκτη ή μαρτυρία ότι ό Κοραής διαπραγματεύτηκε με κύκλους στην Όξφόρδη τήν κριτική έκδοση όλόκληρου του ίπποκρατικού corpus, έργου μεγαλεπήθολου (οί συνεννοήσεις στις άρχές του 1791, ίσως με τή συνδρομή του Villoison) και γι' αυτό δυσεπίτευκτου μολονότι ό Κοραής αναζητούσε Άγγλο εκδότη για τις διορθώσεις του στον Ίπποκράτη, τό μεγαλεπήθολο σχέδιο δέν πραγματοποιήθηκε από τόν Χίο λόγιο: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. inéd.* 1877, σ. 260, ΒΥWATER 1880, σ. 305, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 276, ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1956, σ. 96, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σ. 82. Υποστηρίζεται ότι από τις άρχές τής τελευταίας δεκαετίας του 18ου αι. ό Villoison διαφήμιζε στους φιλολογικούς κύκλους ως έπικείμενη τήν έκδ. του Ίπποκράτη από τόν Χίο λόγιο: βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ, ό.π., σ. 301, JORET 1910, σσ. 359, 367 και ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ό.π., σσ. 196-198, σημ. 17, 19. Ίσως αυτή ή όγληρή παρότρυνση προς τόν Κοραή να έπισπεύσει τήν ύλοποίηση του σχεδίου άποτελεσε ένα σημαντικό λόγο κλονισμού τής φιλίας τους (άπό τό 1793): βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ό.π., σσ. 202-301, JORET ό.π., σσ. 359-367 και ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ό.π., σσ. 191-202.

Σε παρασελίδια σημείωση του έξωφύλλου τής έκδ. τών *Απάντων* του Ίπποκράτη (1657) από τόν Α. FOËS (άπό τήν προσωπική βιβλιοθήκη του Κοραή) είναι γραμμένο τό έξής: «*Ex libris D. Coray D.M. Monspeliensis, qui passim annotationes et emendations ex ingenio margini adscripsit*». Βλ. έπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ. II* 1966, έπιστ. 382 (4.5.1807), σ. 382, III 1979, έπιστ. 674 (22.12.1815) σ. 444, 14-17, JOUANNA 1995, σ. 15.

Στά ίπποκρατικού περιεχομένου φιλολογικά κατάλοιπα του Κοραή, εκτός από τό χφ. 490, βρίσκουμε μεταξύ άλλων και τά έξής: μετάφραση τών *Αφορισμών* στή Γαλλική («*Aphorismes d'Hippocrate*»: τή δημοσίευσε ό ΚΟΥΖΗΣ 1949, σσ. 7-39), σημειώσεις «*de l'art de la médecine*» του Ίπποκράτη, «*Notes sur les aphorismes*» (στο χφ. 279): σρόλια λατινικά σε ίπποκρατικά κείμενα από τις έκδ. Foës και Van der Linden (στο χφ. 297): γαλλικές σημειώσεις στο *Περί άρχαίης ίητρικής* του Ίπποκράτη («*Notes sur le traité d'Hippocrate de l'ancienne*

καί σημαντικοί Λατίνοι Κλασικοί, ὅπως ὁ Κικέρων (Marcus Tullius Cicero), ὁ Πετρώνιος (Gaius Petronius Arbiter), ὁ Σουητώνιος (Gaius Suetonius Tranquillus), ἡ βιογραφικὴ συλλογὴ *Historia Augusta*, ὁ Τάκιτος (Cornelius Tacitus), ὁ Κούρτιος Ρούφος (Quintus Curtius Rufus) καὶ ὁ Βιτρούβιος (Vitruvius Pollio[;])⁴²². Δὲν ἦταν ἐπίσης διόλου ξένος πρὸς

médecine», στὸ χφ. 311) διάφορες ἰατρικοῦ ἐνδιαφέροντος σημειώσεις στὸν Ἱπποκράτη (στὸ χφ. 407) μοναδικές ἱστοριοϊατρικὲς καὶ φιλολογικὲς ἐπιστάσεις στὸ ἱπποκρατικὸ ἔργο ὑπὸ τὸν τίτλο «Hippocratis Repurgatus sive Observationes Medico-criticae ad omnis Hippocratis libros in quibus innumera Medicinae Principis loca nec non aliorum discipulorum prout occasis tulerit, emendantur atque explanantur opus non modo Medicis sed etiam Eruditis judicandum» (στὸ χφ. 464: βλ. ΚΟΥΖΗΣ 1947, σσ. 92-95) ἀξιόλογες διορθωτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἱπποκράτη τῆς ἐκδ. Foës (στὰ χφφ. 1732 καὶ 1733) σημειώσεις σὲ «Ὀρκον, de Arte, de Prisca Medicina etc.» καὶ «Observationes Medico-criticae in Coacas Praenotiones» (στὸ χφ. 1734) «Variae lectiones in Jusjurandum Hippocratis ex Meibomii commentario Lugd. Batavorum 1643 impresso excerpta» (στὸ χφ. 1735) ἀντιβολὴ τῆς ἐκδ. Foës μὲ τὸν Παρισινὸ κώδικα 2146 τοῦ 16ου αἰ. («Διορθωτικαὶ διορθώσεις εἰς Ἱπποκράτην», στὸ χφ. 1736) «Διορθωτικαὶ Σημειώσεις εἰς Ἀφορισμοὺς Ἱπποκράτους» καὶ ἀντιβολὴ τῆς ἐκδ. Foës μὲ τὴν Aldina (στὸ χφ. 1737). Ἀκόμη καὶ στὸ χφ. 317 οἱ γαλλικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἀριστοτέλη («Notes sur l'histoire des animaux d'Aristote d'après l'Édition de Camus»), ποὺ δημοσίευσε ὁ ΚΟΥΖΗΣ 1947, σσ. 100-101, βασίζονται κυρίως στὰ ἱπποκρατικὰ συγγράμματα καὶ στὸ μνημειώδες λεξικογραφικὸ ὑπόμνημα τοῦ A. Foës στὸν Ἱπποκράτη *Oeconomia Hippocratis* (1588). Βλ. ἐπίσης ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1970. Τέλος, στὸ χφ. 442 ποὺ ἀφορᾷ τὸν Γαληνὸ συναντῶνται καὶ κωδικολογικὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ γιὰ τὸ *Περὶ χυμῶν* καὶ παρατηρήσεις γιὰ ἄλλα ἱπποκρατικὰ χωρία.

Τέλος, μὲ ἱπποκρατικὸ περιεχόμενο καὶ κριτικὸ-ἐκδοτικὸ ἐνδιαφέρον σχετίζεται καὶ ἡ ἀπάντηση ποὺ δημοσίευσε ὑπογράφοντας μὲ τὰ ἀρχικὰ «I.K.» ὁ Κοραῆς ὡς ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐκδότες τοῦ περ. *Λόγιος Ἑρμῆς* γιὰ τὴ γερμανικὴ κριτικὴ σχετικὰ μὲ τὶς θεωρίες ποὺ περιλαμβάνονται στὰ ἱπποκρατικὰ συγγράμματα, *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. I (τεύχ. 11, 1.6.1820), 1820, σσ. 309-320. Ὁ Κοραῆς ἀναφερόταν στὰ ἄρθρα «Περὶ τῶν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἱπποκράτους θεωριῶν, μετὰ παρατηρήσεων περὶ τῆς γνωσιότητος τῶν συγγραμμάτων τούτων. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Φραγκίσκου Κ. Μαύρου. Ἐν Λειψία τὴν 20. Σεπτεμβρίου 1819. (Über die Theorien in den Hippokratischen Schriften nebst Bemerkungen über die Aechtheit dieser Schriften, von Herrn H. F. Link, vorgelesen den 21. Dezember 1815. – Ἴδε Abhandlungen der Königlichen Academie dert Wissenschaften in Berlin aus den Jahren 1814-1815. Σελ. 223)», *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. I (τεύχ. 5, 1.3.1820), 1820, σσ. 134-144 καὶ «(Τέλος τῶν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους θεωριῶν κ. τ. λ. ἴδε Λ. Ε. Ἄρ. 5 σελ. 134)», *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος* τόμ. I (τεύχ. 6, 15.3.1820), 1820, σσ. 168-178, ἀλλὰ ἐπέμεινε σὲ διορθωτικὰ στὸ ἱπποκρατικὸ κείμενο, τὰ ὅποια βοήθουσαν τὴν εὐχερέστερη ἀντίληψη καὶ ὀρθὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῶν ἱπποκρατικῶν χωρίων.

⁴²² Ἀπὸ τὰ νεανικὰ τοῦ Κοραῆ χρόνια, ὅταν ὁ Ὁλλανδὸς κληρικὸς Βερνάρδος Κεῦνος (Keun) δίδασκε στὸν Κοραῆ τὴ Λατινικὴ καὶ τοῦ δάνειζε Λατίνους κλασικοὺς πρὸς ἐξάσκηση καὶ ἀνάγνωση, ἡ γνώση τῆς γλώσσας ἀποτέλεσε σημαντικὸ ἐφόδιο τόσο γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς ἀρχαιομάθειάς του ὅσο καὶ γιὰ τὴν παρακολούθηση τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ὡς βασικὸ στοιχεῖο τῆς Κοραϊκῆς ἀρχαιογνωσίας ἀναγνωρίστηκε ἡ γλωσσομάθειά του γνώστης τῆς Λατινικῆς, ὅπως κυρίως προδίδει τὸ γλαφυρὸ ὕφος τῶν δύο ἐπιστημονικῶν ἱατρικῶν μονογραφιῶν του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier (Μονπελιέ), ἡ ΚΟΡΑΗΣ *Pyretol*. 1786 καὶ ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ ΚΟΡΑΗΣ *Med. Hipp.* 1787. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Β. Κεῦνο (Keun), μὲ ἡμερομηνία 31.1.1791, ἔγραφε: «je rétablis un grand nombre de passages d'autres auteurs Grecs (et quelquefois Latins) et j'éclaircis quelques uns qui sont obscures. Vous serez peut-être surpris de ce que je vous dis des auteurs Latins; d'autant plus que la littérature romaine ne m'est pas à beaucoup près aussi familière que la grecque»: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 39 (31.1.1791), σ. 147. 3-7. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 314 σχετίζεται μὲ τὸν Κικέρωνα, καθὼς φέρει «Observationes Miscellaneae» στοὺς λόγους τοῦ *Ad Herennium, Tusculanae Disputationes, De oratore, Pro Publ. Quinctio orat., Pro S. Roscio Amerino, Divinatio in Q. Caeciliam*, μᾶλλον συντεταγμένο πρὶν ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1793. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ χφ. 331 ποὺ περιέχει σημειώσεις τοῦ Κοραῆ στὶς ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ἀττικὸ («Ciceronis Epistolae ad Atticum edit. d'Ernesti 1775. Halis»). Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Κικέρωνα συναντῶνται καὶ στὸ χφ. 375. Τὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 313 ἔχει «Adnotationes ad Petronii Satyricon ex edit. Amstelod. 1669», γραμμένο ἴσως τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. (1790 ?), ὅταν φαίνεται ὅτι τὸν ἀπασχόλησε ιδιαίτερα ὁ Πετρώνιος. Τὸ χφ. 349 περιέχει σημειώσεις στὸν Σουητώνιο, ὅπως καὶ τὸ χφ. 1927 ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκδ. τοῦ P. Burmann, Amsterdam 1736. Τέλος, τὸ χφ. 352 περιέχει σημειώσεις στοὺς «Histor. August. scriptores», Κοραϊκὲς σημειώσεις στοὺς *Βίους Καισάρων* τοῦ Σουητωνίου (στὴ συλλογὴ *Scriptores Historiae Augustae*). Σημειώσεις στὸν Τάκιτο ἐντοπίζουμε στὸ χφ. 372. Σὲ ταυτάριθμο τοῦ χφ. 403 (ἕτερο χειρόγραφο δηλωτέο ὡς 403 b) διαβάζουμε σημειώσεις στὴν ἐκδ. «Amst. 1664» τοῦ Κούρτιου Ρούφου. Στὸ χφ. 495 ἐντοπίζονται σημειώσεις στὸν Βιτρούβιο. Πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ὅ.π., σ. 83, σημ. 57. Περιοριζόμαστε σὲ αὐτὲς μόνον τὶς λίγες παρατηρήσεις, ἀφοῦ ὁ

τὴν *Καينὴ Διαθήκη* καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς (τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴ λειτουργικὴ γραμματεία), ὅπως φαίνεται ἀπὸ διάφορες ἐκδόσεις του⁴²³. Φαίνεται πὼς διαισθανόταν ὅτι ἡ Πατερικὴ γραμματεία ἀποτελεῖ ἐξόχως ἐνδιαφέρον ἐκδοτικὸ ὕλικὸ μὲ χειρόγραφη παράδοση ἱκανὴ νὰ γίνῃ πρόκληση γιὰ τοὺς φιλόδοξους φιλολόγους, καθὼς προσομοιάζει σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις πρὸς ἐκείνη τῶν κλασικῶν συγγραφέων⁴²⁴. Θὰ ἀποτολμούσαμε νὰ χρησιμοποιήσουμε ὡς δανεικὴ γιὰ τὴν ὁμάδα τῶν συγγραφέων πού ἀπασχόλησαν τὸ κριτικὸ ὄμμα τοῦ Κοραῆ, τὴν παρατήρηση τῶν Reynolds καὶ Wilson γιὰ τὸν χαλκέντερο Casaubon: «Ὁ Casaubon ἦταν ἄνθρωπος μὲ τεράστια φιλοπονία καὶ πολυμάθεια, εἶχε ὅμως συνάμα καὶ τὸ σπανιότατο χάρισμα νὰ μπορεῖ ὡς σχολιαστὴς νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ σοφία του περισσότερο γιὰ νὰ ἐρμηνεύει παρὰ γιὰ νὰ ἐντυπωσιάζει. Φαίνεται ὅτι ὁ ἴδιος προτίμησε νὰ δουλέψῃ πάνω στὰ κείμενα ἐκεῖνα πού πρόσφεραν τὰ μεγαλύτερα περιθώρια γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὶς πλούσιες γνώσεις του, ὅπως ἦταν τὰ ἔργα τοῦ Διογένη τοῦ Λαερτίου, τοῦ Στράβωνα καὶ τοῦ Ἀθηναίου. Ἡ προτίμησή του αὐτὴ στὰ τόσο δύσκολα καὶ συχνὰ σχοινοτενὴ ἔργα, πού οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τῶν κλασικῶν γραμμάτων τὰ γνώριζαν πολὺ λίγο, εἶχε ὡς συνέπεια οἱ ὑπηρεσίες του νὰ μὴ βρίσκουν πάντοτε τὴν ἀναγνώριση πού ἀξίζουν»⁴²⁵. Ὅσο γιὰ τὴν προτίμησή σὲ Ἑλληνες συγγραφεῖς, ἀντὶ σὲ Λατίνους, πέραν τῆς ἐθνικοϊστορικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Κοραῆ ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν πρακτικὴ τῶν Ἀγγλῶν λογίων τῆς προπολεμικῆς περιόδου νὰ θεωροῦν τὴν ἀρχαιοελληνικὴ λογοτεχνία περισσότερο δύσκολη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη λατινικὴ, καθὼς ἡ δεύτερη δὲν διέγειρε τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμὸ καὶ δὲν πρόσφερε τὶς ἴδιες μὲ τὴν πρώτη φιλολογικὲς προκλήσεις ὡς ἀφορμὲς γιὰ περαιτέρω φιλολογικὴ ἐπεξεργασία⁴²⁶.

Σὲ σημειωματάριο τοῦ Κοραῆ, τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος ὀνοματίζει *Ἀνθολογία*, χρονολογημένο στὰ ἔτη 1780-1785, ἐντοπιζοῦνται ποικίλες σημειώσεις, ἀνάμεσά τους καὶ σὲ ἀρχαίους συγγραφεῖς ἡ *Ἀνθολογία* ἀποτελεῖ ἀκόμη μιὰ ἐνδειξὴ ὀριστικότερης στροφῆς πρὸς τὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη⁴²⁷. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Β. Κεῦνο (Keun), μὲ ἡμερομηνία 31.1.1791, ἔγραφε: «je rétablis un grand nombre de passages d'autres auteurs Grecs (et quelquefois Latins) et j'éclaircis quelques uns qui sont obscures. Vous serez peut-être surpris de ce que je vous dis des auteurs Latins; d'autant plus que la littérature romaine ne m'est pas à beaucoup près aussi familière que la grecque»⁴²⁸. Στὰ προλεγόμενα τοῦ *Προδρόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης* γίνεται λόγος γιὰ τὴν προετοιμασία εἰδικῶν ἀνθολογιῶν πού θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀναγνωστικὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς· προτείνει, μάλιστα, μιὰ ὡς ἐνδεικτικὴ (μὲ ἠθοπλαστικὸ περιεχόμενο)⁴²⁹, στὴν ὁποία περιλαμβάνονται οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, οἱ

ΤΑΙΦΑΚΟΣ 1984) καὶ ἔχει δηλώσει ὅτι μελλοντικῶς θὰ δημοσιεύσει καὶ τὸ ὑπόλοιπο: πβ. ἐπίσης ΤΑΙΦΑΚΟΣ 1997.

⁴²³ Βλ. τὶς ὑποσημειώσεις κυρίως στὰ δύο ἔργα τοῦ ΚΟΡΑΗΣ Ὁρθ. Διδ. 1782 [1995] καὶ Συνέκδ. Ἱερ. 1831 (τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* IV 1995, σσ. 363-418): πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1959, σ. 32 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002, σσ. 129-131. Ὁ ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σσ. 260-266 (ΙΔ'. Θεολογία) παραδέτει σπάνιες ἐκδόσεις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας· τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἴσως ἀνήκουν στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ. Γιὰ τὴν σχέση του λ.χ. μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1989α, σσ. 184-185 καὶ σημ. 105, 106, ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 63, 75 σημ. 39. Στὰ ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα* III 1830 [1998], σσ. 419-424 ὁ Κοραῆς ἐκδίδει τὸ κείμενο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης *Περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱερουσόλυμα*: βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σ. 128. Τέλος, δημοσίευσε ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κοκκινάκη, ἐκδότη τοῦ περ. *Λόγιος Ἑρμῆς*, γιὰ τὴ μελετώμενη ἐκδόση τῶν χρυσοστομικῶν συγγραμμάτων: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἑρμ. Λόγ.* τόμ. Ι' (τεῦχ. 21, 1.11.1820), 1820, σσ. 644-654.

⁴²⁴ Βλ. γενικὰ TREU 1969 = 1980.

⁴²⁵ REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σ. 210.

⁴²⁶ Βλ. TODD 1998, σσ. 371-372.

⁴²⁷ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ, ὁ.π., σ. 7α', ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 13-38.

⁴²⁸ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* I 1964, ἐπιστ. 39 (31.1.1791), σ. 147. 3-7.

⁴²⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], ὅπου οἱ «Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι», σσ. 168-173.

μονόστιχες γνώμες του Χρυσολωρά, σωκρατικά χωρία από τον Πλάτωνα και τον Ξενοφώντα, τὰ ἀστεία του Ίεροκλέους, λίγοι διάλογοι του Λουκιανού, τρεις ή τέσσερις χαρακτήρες του Θεοφράστου, ο Πλούτος του Αριστοφάνη, τὰ χρυσὰ ἔπη του Πυθαγόρα, ἐκλογή με ἀποφθέγματα του Πλουτάρχου ἐνισχυμένα και με ἀντίστοιχα χωρία από τον Στοβαίο, λίγα ἠθικά παραγγέλματα από τὸ Ἐγχειρίδιον του Ἐπικτήτου, τὸν ἀλληγορικὸ πίνακα του Κέβητος του Θηβαίου, τὸ μεγαλύτερο τμήμα του ἐβδόμου και ὀγδόου βιβλίου του Ἡροδότου, ἠθικοπλαστικά ρητὰ (παροιμίες), σύντομη περίληψη τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, ἴσως και ὁμηρικά ἀποσπάσματα. Πρόκειται, ἐπομένως, για ἔργα και ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὅποια σε μεγάλο βαθμὸ ἀπασχόλησαν τις Κοραϊκὲς ἐκδόσεις και τὰ διάφορα χωρία που συζητήθηκαν σε αὐτὲς (στὰ προλεγόμενα και στις σημειώσεις τους). Ἀργότερα ὁ Κοραῆς διεύρυνε τὴν ἱστορική του ἀντίληψη για τὴν ἀρχαιοελληνική λογοτεχνία και σημείωνε στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσης του Πολυαίνου: «Ἄν ὁ καιρὸς με τὸ συγχωρήσῃ, ὡς Πάρεργα τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, θέλω εἰς τὸ ἐξῆς ἐκδώσει και ἄλλους Συγγραφεῖς ἐξ ἐκείνων, ὅσοι, ἂν και δὲν συναριθμοῦνται με τοὺς λεγομένους Κλασσικούς, εἶναι ὅμως ὅπωςδήποτε ἀναγκαῖοι εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης»⁴³⁰.

Οἱ συνεργαζόμενοι βιβλιοπῶλες (σε διάφορες πόλεις: Παρίσι⁴³¹, Λονδίνο, Λέιντεν, Λειψία, Βερολίνο, Λισαβόνα, Μόσχα, Πετρούπολη, Βιέννη, Τεργέστη, Βενετία, Λιβόρνο)⁴³² πὺθ διακινοῦν τις περισσότερες Κοραϊκὲς ἐκδόσεις που διαδίδονται σε ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη. Συνήθως πρόκειται για βιβλιοδετημένους χαρτοπανόδετους τόμους, τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸ ἐξώφυλλο φέρει τὸν τίτλο τῆς σειρᾶς και τοῦ συγκεκριμένου τόμου, δίχως τὴ χαρακτηριστική για πολλές ἐκδόσεις του 17ου και 18ου αἰ. διακόσμηση τοῦ ἐξωφύλλου⁴³³, ἀλλὰ με τὴ λιθογραφικὴ παράσταση τοῦ ἀρχαίου συγγραφέα (προτομὴ ἢ ἄνω κορμὸς) κατὰ ὀρισμένο σωζόμενο σε μουσειακὴ συλλογὴ (συνήθως στὴ Γαλλία ἢ στὴν Ἰταλία) ρωμαϊκὸ ἀνάγλυφο, δεῖγμα μιᾶς κλασσικῆς δωρικῆς καλαισθητικῆς ἀντίληψης που ὑποδείκνυε αὐστηρὴ φιλολογικὴ ἐκδοση προορισμένη για εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ, ὅπου ἡ παράσταση συνιστοῦσε ὀπτικὸ τρόπο γνωριμίας τοῦ ἀναγνώστη με τὸν ἀρχαῖο στοχαστὴ⁴³⁴. Οἱ τίτλοι τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων εἶναι τυπικοὶ τῆς στερεότυπης φιλολογικῆς ἐκδοτικῆς δραστηριότητας, δηλωτικοὶ τῶν προθέσεων του, ὅπως και ἡ τιτλοθεσία τῆς σειρᾶς «Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη»⁴³⁵. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐπίσης τεκμηριώνουν τὴν κλασσικὴ ἀντίληψη τοῦ κειμένου για τὸν Κοραῆ και στοιχειοθετοῦν τὴ νεωτεριστικὴ ἐκδοχὴ τῆς σύγχρονης για τὴν ἐποχὴ του ἐκδόσης⁴³⁶. Ὅπως για τοὺς ἀνθρωπιστὲς λογίους τῆς Ἀναγέννησης, οἱ ὅποιοι ἀνασκόπησαν και ἐπανακαθόρισαν τὴ φύση τῆς ἴδιας τῆς ἀνάγνωσης⁴³⁷, ἔτσι και για τὸν Κοραῆ κάποτε θὰ πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε με τὰ περιλαμβανόμενα στὴν προσωπικὴ του βιβλιοθήκη ἔργα, πέραν τῶν ὅσων ἤδη ἐπικαλούμαστε για τις ἀνάγκες τῆς παρούσας διατριβῆς⁴³⁸. Ὅσο για τὴν ποιότητα τῶν

⁴³⁰ ΚΟΡΑΗΣ Πολυαίν. 1809, σ. δ', σημ. 1. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 301 (18.6.1804), σ. 163. 22-38, ὅπου ὁ Κοραῆς προτείνει τὴ συναγωγὴ ἀρχαίων εὐληπτων και κατάλληλων για τὴν εἰσαγωγὴ τῶν μικρότερων μαθητῶν στὴ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς κειμένων.

⁴³¹ Για τὸ Παρίσι βλ. VRANOSSIS 1986, σ. 44.

⁴³² Βλ. BALADIÉ 1984, σ. 22.

⁴³³ Βλ. MAZAL 1986, σσ. 239-242. Ἐξαιρέση (ἐξαιρετικὴ, μάλιστα) ἡ ἐκδ. τοῦ Λόγγου, με νεοκλασικιστικὲς εἰκονογραφίες τοῦ 18ου αἰ.: βλ. BARBER 1982, σ. 22.

⁴³⁴ Για τὴν ὀπτικὴ τῆς ἐκδοτικῆς (Verlag) παρουσίας, βλ. τις θέσεις τῶν GÖPFERT 1971, RAFFAELLI 1974, IRMSCHER 1975a, SCHUMANN 1975, KRENKEL 1975, DUMMER 1975.

⁴³⁵ Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ LEHMANN 1953, σ. 4, θυμίζουμε τὴν ἀναξιοποίητη ἐρευνητικῶς για τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστῆμη τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας γνώμη τοῦ Ernst H. Kantorowicz ὅτι ἡ ἱστορία τῶν τίτλων τῶν βιβλίων δὲν θὰ γραφεῖ ποτέ, παρὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἑνὸς τέτοιου ἐγχειρήματος.

⁴³⁶ Η ΚÖHLER 1998, σ. 166 σχολιάζει τὸν προσδιορισμὸ «modern» ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενο τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας.

⁴³⁷ Βλ. GRAFTON 1991, σ. 31: πβ. BUCK 1984.

⁴³⁸ Βλ. για τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν νεοελληνικῶν βιβλίων VRANOSSIS 1986, σσ. 55-58.

ἐκδόσεών του, μὲ κυρίαρχο τὸ κριτήριο τῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν καὶ τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας (ἀγγλο-ἑλληνικὴ κριτικὴ φιλολογικὴ σχολή), ἐὰν ἔχει δίκαιο ὁ M. Winterbottom πού ἰσχυρίστηκε κατὰ τὸ 1993 ὅτι προσεγγίσαμε τὸ τέλος τῆς συστηματικῆς ἐκδόσεως τῶν κλασικῶν κειμένων, καὶ ὁ M. Reeve πού ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Winterbottom ἀνασκοπεῖ σὲ πρόσφατο ἄρθρο του τίς ποιότητες καὶ τίς φιλολογικὲς διαστάσεις τῶν πιὸ γνωστῶν ἐκδοτικῶν σειρῶν⁴³⁹, οἱ Κοραϊκὲς ἐκδόσεις δικαιοῦνται τὸν χαρακτηρισμὸ των ὡς κλασικῶν καὶ τὴ συγκαταριθμησὴ των στὶς στερεότυπες ἐκδόσεις πού ἐπέτειναν τὴν ἐνηλικίωση τῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

2. 1. 1. Οἱ ἐκδοτικὲς ἀρχὲς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῶν λοιπῶν φιλολογικῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ

Ὁ Κοραῖς ὡς ἐκδότης ἔθεσε ἑαυτὸν στὴν ὑπηρεσία τῆς παιδείας μὲ τὰ φιλολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ συμφραζόμενά της, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ σοβαρὸς μελετητὴς τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου νὰ πρέπει νὰ ἔχει ὡς ἀφετηρία γιὰ τὸ παιδευτικὸ ὄραμα τοῦ Κοραῖ τὴν παράσταση μιᾶς κλασικῆς ἀνθρωπιστικῆς μόρφωσης, διεισδυτικῆς, σοβαρῆς καὶ σφαιρικῆς ὅπως αὐτὴ πού ὀραματιζόταν ὁ Werner Jaeger (1888-1961)⁴⁴⁰. Τὸν ἰσχυρισμὸ μας αὐτὸν εἶναι δυνατὸν νὰ τεκμηριώσουν ἐπιμέρους δημοσιεύματα γιὰ τὴν ἀνάγνωση καὶ πρόσληψη κλασικῶν συγγραφέων καὶ διανοητῶν ἀπὸ τὸν Κοραῖ⁴⁴¹. Στὴν ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας ἐκτιμᾶται ἡ πρόσληψη ἑνὸς συνόλου κειμένων ἀπὸ μία κοινωνία καὶ ἡ διασφάλιση τοῦ νὰ συνεχιστεῖ ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀναγνωσιμότητα τῶν κειμένων αὐτῶν⁴⁴². Ἡ ἱστορικὴ συγκυρία τῆς ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος μὲ τὴν ἀπόλυτη μοναρχία, κατὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, γέννησε στὸν Κοραῖ τὴν ἰδέα νὰ καταστήσει τοὺς σκλαβωμένους ὁμοεθνεῖς του κοινωνοὺς τοῦ ἀρχαίου προγονικοῦ ἰδανικοῦ τῆς ἐλευθερίας⁴⁴³ καὶ νὰ ὑλοποιήσει τὸ σχέδιο τῆς διάδοσης τῶν κλασικῶν⁴⁴⁴ κειμένων, ὅχι μόνον τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας ἀλλὰ καὶ τῆς λατινικῆς, σὲ αὐτοὺς, μὲ τὴν ἐτοιμασία ἐκδόσεων πού θὰ συνοδεύονταν ἀπὸ ἐκτεταμένα προλεγόμενα στὴν καθομιλουμένη γλῶσσα ἔτσι ὅμως ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ ἐγκαταλείψει τὴ σπουδὴ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης⁴⁴⁵. Ἡ πραγματοποίηση τῆς σκέψης του μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῆς σειρᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης πρόδιδε εὐθύς ἐξαρχῆς τὴν ἰδιοτυπία τῆς Κοραϊκῆς ἀρχαιογνωσίας, δηλαδὴ τὴ διαφορὰ της ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἀρχαιογνωστικὴ δραστηριότητα τῶν συγχρόνων του λογίων: ὁ Κοραῖς ὡς φιλολογικὸς ἐκδότης δὲν ξεκίνησε ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον νὰ συμβάλει στὶς κλασικὲς σπουδὲς (δὲν διαδέτουμε ἐξἄλλου μαρτυρίες ὅτι παρακολούθησε φιλολογικὲς σπουδὲς), ἀλλὰ κυρίως ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἐξοικείωση τῶν ὁμοεθνῶν του μὲ

⁴³⁹ Βλ. REEVE 2000.

⁴⁴⁰ Ἡ ἀνάπτυξη τῆς θέσης αὐτῆς ἀπαιτεῖ ξεχωριστὸ δημοσίευμα, καθὼς ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς παρούσας διατριβῆς. Ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ σχηματίσει γνώμη γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς παιδείας πού προσέβαλλε ὁ Jaeger μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὰ ἑξῆς δημοσιεύματα: HENTSCHKE & MUHLACK 1972, σσ. 128-142, NAF 1990 καὶ LANDFESTER 1995.

⁴⁴¹ Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κοραῖ μὲ τὸν Σωκράτη ὑπάρχει εἰσήγησή μας στὰ (ὑπὸ ἐκδοσὴ ἀπὸ τίς ἐκδ. Ashgate) Πρακτικὰ (Proceedings) τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου «Images and Uses of Socrates, From Antiquity to the Present» (King's College London / Centre for Hellenic Studies & Department of Classics, 18-21 Ἰουλίου 2002) μὲ θέμα «Ad. Coray and Socrates: The Literary Image of Socrates in Greek Enlightenment and New Hellenism».

⁴⁴² Βλ. JACOB 1999, σσ. 12, 26-27 γιὰ μία διαπολιτισμικὴ ἀναφορά. Γενικότερος ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ GELZER 1984.

⁴⁴³ Ἡ νεώτερη Ἑλλάδα διέδετε τέτοιες προϋποθέσεις: βλ. τὴν εἰκόνα πού παρέσχε μὲ ἄρθρο του ἐπικεντρωμένο στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή ὁ SOYTER 1956.

⁴⁴⁴ Βλ. GADAMER 1965, σσ. 269-275 γιὰ τὴν πανανθρώπινη διάσταση πού συνεπάγεται ἡ ἀνάγνωση τῶν κλασικῶν κειμένων.

⁴⁴⁵ Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῖ, ὁ.π., σσ. κδ'-κε'.

τούς κλασικούς⁴⁴⁶, τήν κλασική σκέψη και τή συνολική κλασική παράδοση⁴⁴⁷. Η έπαφή τών ὁμοειδῶν του με τούς κλασικούς θά συνεπαγόταν τόν ἐπανευαγγελισμό τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδας του (για τὸ ὑπόδουλο Γένος ἢ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἦταν ἀδιάκοπη και ἀδιάσπαστη, ἀφοῦ οὐδέποτε ἀπωλέσαμε τὴ γλώσσα και τὴ γλωσσική συνέχεια ὅπως λ.χ. συνέβη με τὸν ἐβραϊκὸ λαό⁴⁴⁸). Ἐνας τέτοιος ἐπανευαγγελισμὸς θά ὑπερέβαινε τὴν ἀπομόνωση τοῦ σπουδαστηρίου και θά κατεύθυνε πρὸς τὴ σύνδεση τῆς προηγμένης πολιτιστικῆς Εὐρώπης⁴⁴⁹ και τῆς ὑπόδουλης πατρίδας του και τὴν ἀμφίπλευρη ἐπικοινωνία και γνωριμία τους⁴⁵⁰. Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς περίπτωσης τοῦ Χίου διδάχου μᾶς ὁδηγεῖ μᾶλλον σὲ καθολικότερη θέαση τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ: «Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη ὁ Ἑλληνικὸς διαφωτισμὸς δὲν στάθηκε γέννημα τών ἐγκυκλοπαιδιστῶν και τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες λόγιοι τοῦ διαφωτισμοῦ, και μάλιστα ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος, ὁ Ἀδ. Κοραῆς, ἐπιδίδονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἀναγέννηση και τὸ Διαφωτισμὸ τών Ἑλλήνων με τὴν πολλαπλὴ χρῆση φιλολογικῆ-ιδεολογικῆ τών κειμένων τῆς ἀρχαιότητας, ὡς πηγῶν ἀνθρωπισμοῦ»⁴⁵¹. Στόχος τοῦ παιδευτικοῦ ὁράματος τοῦ Κοραῆ ὑπῆρξε ἡ ἐσωτερικὴ προπαρασκευὴ –παιδευτικὴ κυρίως– τοῦ ἔθνους για τὴν ὠρίμανση τών συνθηκῶν ποὺ θά ὁδηγοῦσαν στὴν ἐθνικὴ Παλιγγενεσία⁴⁵². Γι' αὐτὸ φρονοῦμε πὼς δικαιολογεῖται ἀπολύτως ὡς τίτλος μιᾶς γενικῆς βιογραφίας τοῦ ἑλληνοστῆ Κοραῆ ὁ εὐγλωττος τίτλος ἐνὸς κεφαλαίου ἀπὸ μελέτη τοῦ Σ. Τσάκωνα «From Philology to Revolution»⁴⁵³. Συνδύαζε τὴν κλασικὴ ἀρχαιογνωσία με τὴ φιλοπατρία και τὸν ἄκρατο φιλελευθερισμὸ⁴⁵⁴, ἀλλὰ και τὸν ἐξευρωπαϊσμὸ διὰ τοῦ ἀρχαιογνωστικοῦ ἐξελληνισμοῦ⁴⁵⁵, παράλληλα πρὸς σαφῆ παιδαγωγικὸ προσανατολισμὸ (τὴν ἀγωγή τών ἐλληνοπαίδων)⁴⁵⁶. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τάση ἐξευρωπαϊσμοῦ στὰ παιδευτικὰ του πρότυπα⁴⁵⁷ δὲν θά μπορούσαμε νὰ τὸν κατηγορήσουμε για ἄκριτη αὐθαιρεσία, ἀφοῦ στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση και ἐντεῦθεν ἐπικρατοῦσε κυρίως ἡ ἄποψη τοῦ ἐλληνοκεντρισμοῦ στὴν παράδοση, με τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ παράδοση νὰ θεωρεῖται κοιτίδα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ (με ἀποκορύφωμα τὴ νοσταλγικὴ διατύπωση τοῦ Wolfgang Schadewaldt πρὸς ἐπιστροφή τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ στὶς κλασικὲς του ρίζες⁴⁵⁸) και τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα νὰ ἔχει παγιωθεῖ στὴ συνείδηση τών Εὐρωπαίων φιλολόγων ὡς κώδικας μιᾶς εὐρωπαϊκῆς πολιτιστικῆς κρυπτομνησίας ποὺ ἀνάγεται σὲ πανάρχαιες πολιτικοκοινωνικὲς ρίζες⁴⁵⁹. Για ὅποιον ἐνδιατρίψει στὴ σκέψη τοῦ Κοραῆ, δὲν θά ἦταν ἄστοχες οἱ παραπομπὲς στὸν J. Burckhardt για τὶς πολιτισμικὲς ἀντιλήψεις του ὅσον ἀφορᾷ τὴν

⁴⁴⁶ Βλ. G. P. HENDERSON 1970 = 1994, σσ. 209, 215, ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ 1984, σ. 29 και ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σσ. 316-317.

⁴⁴⁷ Για τὴν παράδοση και τὴ διαπολιτισμικὴ προσέγγιση τῆς ἔννοιας βλ. τὴ διάλεξη τοῦ PELICAN 1984. Για τὸν ρόλο τοῦ ἱστορισμοῦ στὴν παράδοση βλ. τὸ δοκίμιο τοῦ HEITSCH 1960, σσ. 19-38.

⁴⁴⁸ Βλ. Ν. Β. ΤΩΜΑΛΑΚΗΣ 1983, σ. 343.

⁴⁴⁹ Βλ. ΡΑΠΑΔΕΡΟΣ 1962, σσ. 43-48 και ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1983δ.

⁴⁵⁰ Ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση: βλ. VRANOUSIS 1986.

⁴⁵¹ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σ. 134: πβ. IRIGOIN 1997, σσ. 284-285.

⁴⁵² Βλ. ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ = 1935, σ. 14, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 323.

⁴⁵³ Βλ. CHACONAS 1968, σσ. 84-110 και ΕΥΓΛΗΣ 1983, σ. 97.

⁴⁵⁴ Εξ οὗ και ἡ σχέση τοῦ Κοραῆ με τὸν Ρήγα και τὸ παμβαλκανικὸ ὄραμά του: βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 11-55. Για τὸν ἀντίλογο βλ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1960-61, κατὰ τὸν ὁποῖο δὲν συναντήθηκαν ποτὲ ὁ Κοραῆς και ὁ Ρήγας.

⁴⁵⁵ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1998.

⁴⁵⁶ Βλ. ΜΠΕΛΙΑ 1984.

⁴⁵⁷ Συνδυασμένο με τὴν Ἐρασμικὴ καταγωγή ἀνθρωπιστικὴ κοσμοπολιτικὴ ἀντίληψη (βλ. PFEIFFER 1976, σ. 73: ὁ Ἐρασμος ἔγραφε πρὸς τὸν Ζβίγγλιο «Ego mundi civis esse cupio communis omnium vel peregrinus magis»).

⁴⁵⁸ Βλ. SCHADEWALDT 1970, σ. 443 (ἀπὸ τὸ δοκίμιο με τίτλο «Heimweh nach Hellas heute?»).

⁴⁵⁹ Για νὰ παραφράσουμε τὰ λόγια τῆς ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ 1998, σ. 30. Βλ. και ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σσ. 14-17 και REINKE 1985.

ἀρχαιότητα⁴⁶⁰ και στο κείμενο του L. Borinski για τη διασύνδεση του μεσαιωνικού σχολαστικισμού με τον ευρωπαϊκό ανθρωπισμό⁴⁶¹, άφου εν πολλοίς θυμίζου τα σοφά Κοραϊκά Προλεγόμενα και προδίδου την ίδια μέριμνα για τη διατήρηση του κλασικού χαρακτήρα του ευρωπαϊκού πνεύματος. Ο Κοραής θεωρούσε πως η έξοικείωση με την επιστημονική πρόοδο θα επέσπευδε τον νεοελληνικό εξευρωπαϊσμό⁴⁶², με φίλτρο την αυθεντική κλασική ἀρχαιομάθεια. Αυτό είναι το άπώτερο συμπέρασμα που αποκομίζει ο αναγνώστης του αυτοβιογραφικού του κειμένου, το οποίο προτάσσεται του πρώτου τόμου με τη Συλλογή των Προλεγόμενων στους ἀρχαίους συγγραφείς. Η αντίληψη του για τον ρόλο της παιδείας στην εξάπλωση του κλίματος που ενέπνεε ελευθερία στο γαλλικό έθνος, παγίωσε την αποφασιστικότητα του Κοραή να υλοποιήσει την εκδοτική του πρωτοβουλία, παρά την απογοήτευση που μεταγενέστερα κατέγραφε⁴⁶³, μέσα σε μία τυπική όσο και χαρακτηριστική για την ιστορία του νεώτερου Έλληνισμού εποχή πολιτιστικής αυτοσυνειδησίας⁴⁶⁴: «Μόνον μέσον τοιαύτης συνεργίας εύρισκα τας εκδόσεις των ελληνικών συγγραφέων με μακρά προλεγόμενα εις την κοινήν γλώσσαν, ώστε να αναγινώσκωνται όχι μόνον από τους σπουδαστάς της παλαιάς γλώσσης, αλλά και από τους ιδιώτας. Είς τοιαύτην επιχείρησιν όμως, έχρειάζετο πλειότερα γνώσις της ελληνικής γλώσσης, δια την κριτικήν εκδοσιν του κειμένου των συγγραφέων. Είς ταύτης λοιπόν την απόκτησιν έδωκα όλην μου την προσοχήν, αφίνων και την επαγγελίαν της ιατρικής και πᾶσαν ἄλλην ασχολίαν»⁴⁶⁵. Στο απόσπασμα αυτό αναδύεται έντονο το κριτικό ενδιαφέρον. Τα κύρια σημεία (αιτήματα) του παρατεθειμένου αποσπάσματος είναι δύο: α) η έπαρκής γνώση της Έλληνικής, και β) η κριτική έκδοση του κειμένου των κλασικών λογοτεχνών. Σπερματικώς η ιδέα της έκδοσης της Έλληνικής Βιβλιοθήκης έντοπιζεται στην Κοραϊκή ἀλληλογραφία του 1788: «Και επειδή περι φίλων ο λόγος, έχω πολλούς εκ της φιλολογικής Ακαδημίας, οι όποιοι με έδέχθησαν με ανοικτάς τας ἀγκάλας και με παρεκίνησαν πολλά να δώσω εις τύπον πολλά χειρόγραφα της ένταυθα Βασιλικής Βιβλιοθήκης, εξ ών είναι και πολλά ιατρικά: έλπίζω να κάμω τίποτε, αν λάβω τον καιρόν. Αλλά χρειάζεται κόπος μέγας: πρέπει να μεταφράσω, να προσθέσω έπειτα σημειώσεις και ἄλλα τοιαύτα»⁴⁶⁶. Σημειώνουμε έδω ότι αρκετά Κοραϊκά έργα ανατυπώθηκαν ἀργότερα⁴⁶⁷.

Περιφρουρούσε την αντίληψη του με δρασκευτική ευλάβεια, επίκεντρο της οποίας ήταν η κριτική μελέτη του εκδοθησομένου κειμένου. Έγραφε προς τον Κ. Βαρδαλάχο: «Χαίρω ότι όρδοδοξείς εις τα δόγματα της φιλολογικής δρασκείας, κρίνων ωφέλιμους και τας πολλὰς των αυτών συγγραφέων εκδόσεις, και αναγκαίας τας εις την κοινήν γλώσσαν μεταφράσεις. Απόδειξις της ωφέλειας των πρώτων είναι, ότι και με τας πολλὰς ταύτας εκδόσεις μένουσιν ακόμη εις τους εκδομένους συγγραφείς πολλοί τόποι χρείαν έχοντες διορθώσεως η εξηγήσεως, και προσμενοντες νέον εκδότην»⁴⁶⁸. Βασική επίσης προϋπόθεση για να αναλάβει κάποιος την

⁴⁶⁰ Βλ. NIPPEL 1998.

⁴⁶¹ Βλ. BORINSKI 1968.

⁴⁶² Για την ευρωπαϊκή αντίληψη του Νέου ελληνισμού βλ. στα Πρακτικά του Έπιστημονικού Συμποσίου «Ευρώπη και Νέος Έλληνισμός» (9-10 Νοεμβρίου 2001), Αθήνα: Έταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ίδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), 2001, passim.

⁴⁶³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. II 1966, έπιστ. 328 (4.2.1805), σ. 237. 24-30, III 1979, έπιστ. 562 (25.8.1812) σ. 224. 6-23.

⁴⁶⁴ Βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ χ.χ., σ. 9 κ.ά. Σύμφωνα με έπιφυλλίδα του ό ΚΥΡΤΑΤΑΣ 2001 πιστεύει ότι η όπτική του Κοραή είναι και σήμερα η κυρίαρχη στη νεοελληνική κοινωνία.

⁴⁶⁵ Βίος Αδαμαντίου Κοραή, ό.π., σ. κε' πβ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, έπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 140. 6-11.

⁴⁶⁶ ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 30 (15.9.1788), σ. 104. 26-32.

⁴⁶⁷ Βλ. ΛΑΔΑΣ 1934, σσ. 39-44.

⁴⁶⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. III 1979, έπιστ. 596 (24.6.1814) σ. 301. 22-27: πβ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. IV 1982, έπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 140. 6-11.

ἔρευνα καὶ τὴ διόρθωση τῆς νεώτερης γλώσσας εἶναι τὸ νὰ ξέρει τὴν ἱστορία ὅλης τῆς γλώσσας καὶ τὶς μεταβολές τῆς⁴⁶⁹.

Ὡς ἐκδότης, ἔργο τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ συνέχιση τῆς παράδοσης τῶν (κλασικῶν) κειμένων⁴⁷⁰, ὁ Κοραῆς διαφωτίζει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἐκδοτικῆς πρωτοβουλίας καὶ γιὰ τὴν ἀνακοίνωση τῆς σημασίας τῆς σειρᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, σὲ ἓνα σημαντικό ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ κείμενο ποῦ τιτλοφορεῖται «Προκήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἧτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας»⁴⁷¹. Στὸ κείμενο αὐτὸ ἀποκαλύπτει τὴν ἄμεση ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν εἰδήμονα σπουδαστὴ τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ λογοτεχνίας· αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνση τὸν διαφοροποιεῖ ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς μεγάλους δυτικοευρωπαίους φιλολόγους τῆς ἐποχῆς τοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὸ κοινὸ (ἐπιστημονικὸ) στὸ ὁποῖο ἀπευδύνονται, ὄχι ὅμως καὶ τὶς προϋποθέσεις (ἐξίσου ἐπιστημονικῆς) σύνταξίς τους. Ἀνακεφαλαιώνοντας τὴν τεράστια εὐρωπαϊκὴ ἐκδοτικὴ παραγωγή καὶ διαγράφοντας τὸ γενικότερο περιεχόμενό τῆς μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας καὶ ἕως τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. παρατηροῦσε (1805): «Οἱ Ἑλληνικοὶ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ὅσοι μάλιστα, διὰ τὸν καιρὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψαν, ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς Ἑλληνιστὰς Κλασσικοί, ἐτυπώθησαν, ἀφοῦ εὐρέθη ἡ τυπογραφία, τσάκις, ὥστε εἶναι δυσκολώτατον νὰ ἀπαριθμῆται τις τὰς διαφόρους ἐκδόσεις αὐτῶν. Καὶ ὅμως ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους ταύτας ἐκδόσεις πολλὰ ὀλίγα εἶναι εἰς ὄγκον καὶ τιμὴν ἀνάλογον μὲ τὴν χρηματικὴν δύναμιν τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. [...] Ἡθελε λοιπὸν ὠφελῆσειν μεγάλως τοὺς ἐραστὰς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ αὐξήσειν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ὅστις συναδροῖσιν εἰς ὀλίγους τόμους μέγα μέρος τῶν ἀξιολογωτέρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ τοὺς τυπώσῃ μ' ὅλην τὴν ἀκριβείαν, ὅσην εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθώσῃ, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν προτέρων ἐκδόσεων, καί, ὡςάκις ἡ χρεία τὸ κάλεσει, τῶν ἀντιγράφων, καὶ ἀπὸ τὰς πλέον ἐναργεῖς ἰδικὰς του ἢ ἄλλων εἰκασίας καὶ διορθώσεις. [...] Ἐπειδὴ ἡ ἐκδοσις τῶν Ἑλληνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων γίνεται προηγουμένως διὰ τοὺς Ἑλληνας, δὲν πρέπει νὰ φανῆ παράδοξον, ἂν δὲν συνεχιδίδω καὶ τὰς Λατινικὰς μεταφράσεις. Ἡ ἔλλειψις ὅμως αὐτῆ, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκδόσεως, θέλει τὴν κάμειν ὠφελιμωτέραν καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς Εὐρωπαίους, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ προκόψωσιν ἀληθινὴν προκοπὴν εἰς τὴν εἶδησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης· ἀναγκαζόμενοι νὰ ζητῶσι τὴν ἔννοιαν χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς μεταφράσεως, θέλουν αὐξήσειν τὴν προσοχὴν, ἀναγκαίαν νὰ γνωρίζωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ ἀναγινωσκόμενα»⁴⁷². Στὰ προλεγόμενα τοῦ τόμου μὲ τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὸν Κλαύδιο Αἰλιανό, ὁ Κοραῆς σχολιάζε ἀκόμη καὶ τὴν ὑπαρξὴ διαφορετικῶν ἐπιγραφῶν στὰ κλασικὰ ἔργα, ἀποτέλεσμα εἴτε μνημονικῶν λαθῶν εἴτε ἐκούσιας ἀντικαταστάσεώς τους ἀπὸ ἄλλες ἐπιγραφές ποῦ θεωρήθησαν προσφύστερες εἴτε ἐκδοτικῆς ἀνευθυνότητος⁴⁷³.

Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυαῖνου σημειώνει γιὰ τὸν Casaubon καὶ τοὺς δύο ἐπόμενους ἐκδότες: «Πρῶτος ἐξέδωκε τὸν Πολύαινον ὁ Κασωβὸν κατὰ τὸ 1589 ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ. Ἄλλ' ὁ εὐφύεστατος οὗτος κριτικὸς τὸν εὗρηκε τόσο ἐφθαρμένον ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς, ὥστε μ' ὅλας τὰς πολλὰς καὶ σοφὰς διορθώσεις, ὅσας, μέρος ἐξ ἰδίας του κρίσεως, καὶ μέρος βοηθούμενος ἀπὸ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν (ἐκδοθεῖσαν ἀρχήτερα, κατὰ τὸ 1550 ἔτος), ἔκαμεν εἰς αὐτόν, τοῦ Πολυαῖνου τὸ κείμενον ἔμεινεν ἀληθινὴ κόπρος τοῦ Αὐγείου.

⁴⁶⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 464, σημ. 2.

⁴⁷⁰ Βλ. τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ BODMER 1961.

⁴⁷¹ Βλ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805, σσ. α'-δ' = ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-64.

⁴⁷² ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-61: πβ. REEVE 2004, σσ. 10-11.

⁴⁷³ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 197-198.

Δεύτερος εκδότης του Πολυαίνου κατά τὸ 1690 ἔτος ἐχρημάτισε Παγκράτιος ὁ Μασουίκιος⁴⁷⁴. Ὅτι δὲν ἦτον οὗτος ὁ προσδοκώμενος Ἡρακλῆς, νὰ καθαρῶσιν τὸ κείμενον, τὸ δείχνει ἡ ἔκδοσίς του, τὸ δείχνει ἡ περὶ αὐτῆς ὁμόγνωμος κρίσις τῶν σοφῶν. Βοηθούμενος ἀπὸ δύο ἀντίγραφα, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ κάμῃ πολλὰς διορθώσεις· ἀλλ' αἱ πολλαὶ του διορθώσεις δὲν εἶναι σχεδὸν τίποτε παραβαλλόμενα πρὸς τὰς ὁποίας ἠμέλησε νὰ κάμῃ, ἢ πρὸς τὰς νέας τοῦ κειμένου στρεβλώσεις, μ' ὅσας ἠῤῥῆσε τῶν ἀντιγραφῶν τὰ παλαιὰ σφάλματα. [...] Τρίτη ἔκδοσις τοῦ Πολυαίνου εἶναι ἡ παρούσα· ἐπειδὴ ἡ εἰς Βερολίνον δημοσίευσίς αὐτοῦ, κατὰ τὸ 1756 ἔτος, εἶναι ἀκριβῆς μετατύπωσις τῆς Μασουϊκιανῆς ἐκδόσεως, καὶ παρὰ τὸν προστεθέντα μικρὸν Πίνακα τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων ἄλλο τι σχεδὸν δὲν ἔκαμεν εἰς αὐτὴν ὁ δημοσιεύσας Μυρσίννας. Παρὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μασουϊκίου ἐὰν ἦναι ὀρθωτέρα ἢ ἔκδοσίς μου, παράδοξον δὲν εἶναι μετὰ τόσον ἀθλίαν ἔκδοσιν εὐκολὸν ἦτο καὶ εἰς ἀμαθέστερον ἄλλον ἐμοῦ νὰ ἐκδώσῃ τὸν Πολύαινον ὀρθώτερον, ἢ κἂν ἑλληνικώτερον. Βοηθούμενος ἀπὸ τὰς διαφόρους γραφάς, καὶ ἀπὸ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν, μετέβαλα πολλότατα μέρη τοῦ κειμένου. Δὲν εἶναι ὀλίγα μὴδ' ὅσας ἐξ ἰδίας εἰκασίας μου, ἢ ἀπὸ διορθώσεως ἄλλων κριτικῶν ἔκαμα μεταβολὰς εἰς αὐτό. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου προσμένουσιν ἀκόμη νέου ἐκδότου καὶ διορθωτοῦ ἐπιμέλειαν»⁴⁷⁵. Ἡ ἰδιαίτερη ἀντίληψη τῆς ἐρμηνευτικῆς προσέγγισης τῶν ἀριστουργημάτων τῆς κλασικῆς γραμματείας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κοραῆ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸν θαυμασμὸ πρὸς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ πολυμερὲς ἔργο-πρότυπο τοῦ βυζαντινοῦ σχολιαστῆ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης⁴⁷⁶: «Τὸν πρῶτον τρόπον μεταξὺ τούτων πρέπει δικαίως νὰ ἔχῃ ὁ Εὐστάθιος, ὅχι μόνον ὅτι ὁ περισσότερος ἔρανος ἔγινεν ἀπ' αὐτόν, ἀλλ' ὅτι ἔχει καὶ θαυμαστὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς γλώσσης, ὡσὰκις παραβάλλει τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς τῶν ῥημάτων, καὶ τὰς συνδέει εἰς ἓν ἀρχικὸν θέμα. Εἴτ' ἀφ' ἑαυτοῦ τὰς ἔκαμεν, εἴτ' ἀπὸ παλαιότερους κριτικούς τὰς ἔλαβεν, ὁ ἀείμνηστος οὗτος ἀρχιερεὺς, δείχνει γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μεγάλην, ὅσην ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ τις εἰς ἐκείνην τοῦ χρόνου τὴν περίοδον, ὅποτε ἡ κριτικὴ δὲν ἦτον ἀκόμη εἰς τὴν ὁποίαν ἐφθάσε τὴν σήμερον τελειότητα. Παρὰ τὴν γνῶσιν ταύτην δείχνει καὶ πολλὴν κρίσιν τοῦ καλοῦ εἰς πολλὰ μέρη τῶν σχολίων, σημειόνων μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν τοὺς λαμπροὺς τρόπους τοῦ Ὁμητικοῦ πνεύματος»⁴⁷⁷. Ὁ Κοραῆς βρισκόταν καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ στὴ γραμμὴ τοῦ Ἐράσμου καὶ τῶν ἄλλων λογίων τῆς Ἀναγέννησης, πού ἐκτιμοῦσαν καὶ χρησιμοποιοῦσαν τὸ κείμενον τοῦ Εὐσταθίου, ὅπως ἄλλωστε ἐπαινετικὰ τὸν ἔχει ἀποτιμήσει καὶ ὁ Maas⁴⁷⁸. Σήμερα ἀντιλαμβανόμεσθε ὅτι πίσω ἀπὸ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐσταθίου κρύβεται μία πλουσιότερη παράδοση ὁμηρικῶν σχολίων ἀπὸ ἐκείνη πού διαθέτουμε⁴⁷⁹.

Σὲ μία ἀπὸ τὶς πρώτες ἐκδόσεις του, συγκεκριμένα στὴ δίτομη ἔκδοσις τοῦ Ἡλιοδώρου (1804), ὁ Κοραῆς ἀνέφερε στὴν προτασσομένη Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου (προλεγόμενα) ὅτι πραγματοποίησε τὴ (νέα) ἔκδοσις τοῦ Ἡλιοδώρου ἀνταποκρινόμενος στὸ αἴτημα τοῦ φίλου του⁴⁸⁰, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται καὶ ἡ προλογικὴ ἐπιστολή: «ἐπεθύμησας νέαν, καί, ἂν ἦτο δυνατόν, ἀκριβεστέραν ἔκδοσιν τοῦ χαριστάτου Ἡλιοδώρου»⁴⁸¹. Ἀπευδυνόταν ὅμως στὸν ἑαυτό του μᾶλλον, ὅταν ἔγραφε γιὰ τὴ συνειδήση τοῦ ἐπιστημονικοῦ χρέους ἐναντι τῶν ἐπερχομένων γενεῶν: «Ἄξιον καὶ τοῦτο παρατηρήσεως πολλῆς, πόσον πρέπει παρὰ τῶν

⁴⁷⁴ Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδ. τοῦ Maaswyck, Leiden 1690.

⁴⁷⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Πολύαιν.* 1809, σ. 6'-γ'.

⁴⁷⁶ Βλ. SANDYS 1920 [1964], τόμ. I, σσ. 420-422 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σ. 4.

⁴⁷⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σσ. κ'-κ'α'.

⁴⁷⁸ Βλ. ERBSE 1987, σ. 147.

⁴⁷⁹ Βλ. A. GRAFTON 1997α, σ. 173.

⁴⁸⁰ Συχνὰ πυκνὰ ὁ Κοραῆς παραπονεῖται γιὰ τὴν ἔλλειψη εὐκαιροῦ χρόνου πρὸς πραγματοποίησιν κατ' ἐξοχὴν φιλολογικῶν ἐργασιῶν· ὁμολογεῖ πρὸς φίλο του ὅτι «μόνη ἢ πρὸς σέ μου φιλία μὲ παρεκίνησε νὰ ἐπιχειρήσω, ὅτι μὴδὲ νὰ συλλογισθῶ αἱ παρούσαι ἀσχολίαι μου μ' ἐσυγχώρουν» (ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 1).

⁴⁸¹ *Αὐτόδι*, σ. 1. Πβ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἄλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 281 (29.7.1803), σ. 95. 21-38.

συγχρόνων τὴν κρίσιν νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ τρέμωμεν πλέον τὴν κρίσιν τῶν μεταγενεστέρων, ὅταν ὁ λόγος ᾖ περὶ συγγραμμάτων»⁴⁸².

Στὴν ἐκδοση τοῦ Ἡλιοδώρου, ὅπου ἐνημέρωνε τοὺς ἀναγνώστες ἀκόμη καὶ γιὰ «τὸν τρόπον τῆς διατάξεως τοῦ κειμένου»⁴⁸³, διαβάζουμε ἓνα σύνολο ἀπαιτητικῶν προδιαγραφῶν, πού καθιστοῦν ἀποτελεσματικὴ τὴ σχέση τοῦ ἐρευνητῆ μετὰ τὸ ἀντικείμενο ἐρευνᾶς του.

Συνοψίζοντας προκαταρκτικῶς ὅσα ἀναπτύσσουμε στὴ συνέχεια, παρατηροῦμε⁴⁸⁴ τὶς ἐξῆς γενικότερες ἐκδοτικὲς ἀρχές στὶς Κοραϊκὲς ἐντυπες ἐκδόσεις:

α) Πρόκειται γιὰ καθαρῶτα ἐκδοτικὴ πρωτοβουλία καὶ ἀνάλογη μετὰ τὸ σοβαρὸ ἐγχείρημα φροντίδα, ὥστε –κατὰ τὴ χαρακτηριστικὴ ἐκφραση τοῦ Κοραῆ, πού ἀπαντᾷ στὰ ἐπόμενα κείμενά του– νὰ ἐπισημανθοῦν «μὲ κόπον μέγαν καὶ πολλὴν τριψημερίαν» καὶ νὰ θεραπευτοῦν «πολλὰι πληγαὶ τοῦ κειμένου». Ἔτσι, τὸ 1803 ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου: «Τὸ αἴτιον διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἡλιόδωρος δὲν ἄρχησεν ἀκόμη, εἶναι, φίλε μου, τὸ αὐτὸ διὰ τὸ ὁποῖον ὑπὲρ τὰς τρεῖς ἐβδομάδας δὲν ἔλαθα καιρὸν μήτε μίαν μόνην ὥραν νὰ ἐξακολουθήσω τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἡροδότου. Πρῶτον μὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ ἀναγνώσω δις ὀλόκληρον τὸν Ἡλιόδωρον μετὰ προσοχὴν μεγάλην· διότι ἄλλο εἶναι τὸ ἀναγινώσκειν δι' ἰδίαν τέρψιν καὶ διατριβὴν καὶ ἄλλο τὸ ἀναγινώσκειν μετὰ σκοπὸν ἐκδόσεως. Ἡ διπλῆ αὕτη ἀνάγνωσις ἀνεκάλυψεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου πολλὰς πληγὰς τοῦ κειμένου, τὰς ὁποίας ἐλπίζω ὅτι ἐθεράπευσα σχεδὸν ὅλας. Μένουσιν ἀκόμη ὀλίγαί τινες, τῶν ὁποίων τὴν θεραπείαν δὲν ἔχω παντάπασι ἀνέλπιστον»⁴⁸⁵ καὶ «Ὁ Ἡλιόδωρος, ἂν δὲν ἐκδοθῆ ὡς ἐπιθυμοῦμε καὶ ἐπιθυμῶ, δὲν θέλει βέβαια εἶσθαι ἢ ἀποτυχία ἀποτέλεσμα τῆς ἀμελείας μου εἰς τριάκοντα ἑσπέρας τὸν ἀνέγνωσα δύο ἢ μᾶλλον τρεῖς φορές ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διὰ νὰ παραλληλίσω πολλοὺς τόπους ἢ δυσνοήτους, ἢ κακῶς γραμμένους, καὶ νὰ ἐξηγήσω οὕτως καὶ νὰ διορθώσω τὸν Ἡλιόδωρον διὰ τοῦ Ἡλιοδώρου. Ὁ κόπος οὗτος δὲν ἐστάθη ἀνωφελής· διότι ἀνεκάλυψεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου πολλὰ τραύματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν εἰς τὸν κομψὸν Ἡλιόδωρον ἢ ἀκομψία καὶ βαρβαρότης τῶν ἀντιγραφῶν. Δὲν σὲ λέγω τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν σολοικισμῶν, τῶν βαρβαρισμῶν, τῶν ἀκυρολογιῶν, τὰ ὁποῖα ὅλα ἐχώνευσεν ὁ στόμαχος τῶν πρὸ ἐμοῦ ἐκδοτῶν· ἐλπίζω ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκδοσις (Ἀπίτω δὲ ἢ Ἀδράστεια!) ἢ τριακονθήμερος ὀλίγον ὑποδεεστέρα θέλει εἶσθαι, ὅσον διὰ τὸ κείμενον, ἀπὸ τὰς εἰκοσαετείς καὶ τριακοντούτεας ἐκδόσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν. Λέγω τριακονθήμερος, ἐπειδὴ ἀγκαλὰ δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη ὁ τύπος, ὅ,τι χρειάζεται ὅμως διὰ τὴν καλὴν ἐκδοσιν ἐνὸς συγγραφέως, ὅλον σχεδὸν ἔγινε. Δὲν ἔμειναν παρὰ τρεῖς ἢ τέσσαρες τόποι διεφθαρμένοι, τῶν ὁποίων τὴν θεραπείαν δὲν εὗρηκα ἀκόμη· δὲν ἀπελπίσθην ὅμως. Ἐπειτα καὶ ἂν μείνωσιν ἀνίατοι, μήπως ἔχει χρέος ἀπαραίτητον, ὅστις ἐκδίδει παλαιοὺς συγγραφεῖς, νὰ θεραπεύῃ ὅλας τὰς ἀνοησίας τῶν ἀντιγραφῶν»⁴⁸⁶. Ἡ θεώρησις τοῦ κειμένου (μακρόχρονη καὶ συστηματικὴ κατὰ τὸ εὐκταῖον) προαπαιτεῖ τὴν ἀντιβολὴν τῶν κωδίκων καὶ τῶν προηγηθεισῶν ἐντύπων ἐκδόσεων· εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ διαφορετικὲς γραφῆς (variae lectiones) σημαίνουν πολλά. Ὁ Κοραῆς προσέγγιζε τὸ ἀρχαῖο κείμενο σχολαστικῶς ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ κειμενοκριτικὴ πλευρὰ καὶ μεριμνοῦσε κατὰ τὸ δυνατόν γιὰ τὴν ἐκδοτικὴν ἱστορίαν. Πολλὰς φορές ἀναγνώριζε, ἀρνητικῶς συνήθως, πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν ἐπιπολαιότητα τῶν ἀντιγραφῶν ἢ τῶν ἐκδοτῶν: «Πῶς εἶναι δυνατόν, φίλε, νὰ ἀντιπαλαίω ἐγὼ ὁ ἀδύνατος μετὰ τοιοῦτους γεννάδας ἐκδότας, ὁποῖος εἶναι τοῦ Ὁ., ὁποῖος εἶναι τοῦ Θ. καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι εἶναι ἱκανὰ τὰ καλὰ γραμματικὰ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις. Ὅτι μόνις ἐξαρκοῦν, ὅχι τὰ κατ' αὐτοὺς καλὰ ἀλλὰ καὶ τὰ ἀληθῶς καλὰ γραμματικὰ, τὸ δοκιμάζω καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν μετὰ κόπον μέγαν καὶ πολλὴν τριψημερίαν. Μία μόνη περίοδος τοῦ Πλουτάρχου μ' ἐκράτησε δύο ἡμέρας τῆς παρελθούσης

⁴⁸² ΚΟΡΑΗΣ *Ἱεροκλ.* 1812, σ. κβ', σημ. 3.

⁴⁸³ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 2.

⁴⁸⁴ Μετὰ τὸν ἴδιον ἀφηγηματικὸν τρόπον πού χρησιμοποιήσῃ καὶ ὁ REEVE 1998.

⁴⁸⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 265 (13.1.1803), σ. 63. 16-25.

⁴⁸⁶ *Αὐτόθι*, ἐπιστ. 268 (23.2.1803), σσ. 69. 23-70. 4. Πβ. SALVO 1986, σ. 61.

έβδομάδος, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἐκαταλάμβανα μὲν τὴν νύκτα στρεφόμενος καὶ μεταστρεφόμενος εἰς τὴν κλίνην ἐνόησα τί ἐνόει ὁ Πλούταρχος. Καὶ τοιαῦτα συμβαίνουσι πολλάκις ἄλλοτε διὰ τὴν κακογραφίαν τοῦ κειμένου (οἱ περισσότεροὶ ἀντιγραφεῖς ἦσαν ἀπὸ τοὺς ἐξεύροντας τὰ καλὰ γραμματικά) καὶ ἄλλοτε διότι ὁ συγγραφεὺς αἰνίττεται ἔθνη καὶ πράξεις τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία δὲν σώζεται»⁴⁸⁷. Ἐπειδὴ τὸ σοβαρὸ καὶ φιλόδοξο ἐγχείρημα τῆς ἐκδόσεως ἀπαιτοῦσε σχολαστικὴ προσοχή, συχνὰ ἀναγκαζόταν νὰ καταφύγει στὴ βοήθεια ἄλλων ὅσον ἀφορᾶ λιγότερο σημαντικὰς ἐργασίες, ὅπως ὅταν ἔγραφε γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Στράβωνα ὅτι «ἀνάγκη εἶναι νὰ πληρῶνω εἰς τὸ ἐξῆς ἀντιγραφέα Γάλλον, διὰ νὰ ἀντιγράψω καθαρὰ πάραυτα ὅσα ἐξέρχονται ἀπὸ τὰς χειράς μου, κείμενον καὶ σημειώσεις τοῦ Στράβωνος, διὰ νὰ τὰ διορθῶνω καὶ πάλιν νὰ τὰ ἀντιγράψω. Ἡναγκάσθην πολλάκις τρεῖς νὰ ἀντιγράψω τὰ αὐτά. Τόσον εἶναι τὸ ἔργον δύσκολον, καὶ τοσαύτην ἀπαιτεῖ τὴν προσοχήν»⁴⁸⁸. Καταγράφεται μίᾳ ἰδιαίτερῃ ἀγωνίᾳ γιὰ νὰ ἐξαλείψει τὶς «τραχύτητες» τοῦ καλάμου τοῦ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στοχασμῶν του, ἀκόμη καὶ τὰ τυπογραφικὰ παροράματα, ἀποφεύγοντας ἔτσι τὴν πιθανὴν κατηγορίαν ἀλλογενῶν ὅτι ἐκεῖνοι πρόσφεραν καὶ τὴν ἐπιστήμην στὴν Ἑλλάδα⁴⁸⁹. «Αἱ καλαὶ ἐκδόσεις ὁδηγοῦσι τὸν κριτὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν παραβλεφθέντων διὰ τὸν πολὺν κόπον ἐλλειμμάτων. Τῶν κακῶν ἐκδοτῶν τὰ πολυάριθμα σφάλματα τὸν βάλλουσιν εἰς κίνδυνον τοῦ "Κακῶ τὸ κακὸν ἰᾶσθαι" ὡς λέγει ἡ παροιμία»⁴⁹⁰. Ἄλλωστε, «ἂν π.χ. στὴν ἰατρικὴ ἢ ἔρευνα ἀποσκοποῦσε στὴ διάγνωσιν τῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν αἰτίων τοὺς καὶ συνακόλουθα στὴν ἀνεύρεσιν τοῦ τρόπου θεραπείας τοὺς, ἀντίστοιχα στὴν κριτικὴν καὶ στὴ γλωσσικὴν ἐπιστήμην ἀπέβλεπε στὸν ἐντοπισμὸν τῶν παθῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα νοσοῦσε ἢ παράδοσιν τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ τῆς φθορᾶς ποὺ εἶχε ὑποστῆ ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅσο καὶ τῶν αἰτίων ποὺ εἶχαν προκαλέσει τὶς διαταραχὰς αὐτές, προκειμένου νὰ γίνῃ δυνατὴ ἢ ἀποκατάστασίν τοὺς»⁴⁹¹. Κατὰ τὴν ἀντιπαραβολὴν τῶν προηγηθεισῶν ἐκδόσεων ἀξιολογοῦνται τὰ σφάλματα ποὺ παρεῖδυσαν ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴν καὶ τὴν τυπογραφικὴν ἀβλεψίαν καὶ ἱεραρχοῦνται οἱ ἐκδόσεις ὅσον ἀφορᾶ τὴ μεθοδικὴ παρουσίασιν τοῦ ὑλικοῦ, τὴ διεξοδικὴ γνώσιν τῶν πηγῶν, τὴν πρωτότυπην ἐργασίαν, κ.τ.λ. Ἡ προτεραιότητα ὁρισμένης ἢ ὁρισμένων ἐκδόσεων ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ ἐκδότη πρέπει νὰ δηλώνεται. Ὁ Κοραῆς στὶς ἐπιτασσόμενες σημειώσεις του δηλώνει καὶ τὰ σφάλματα, στὰ ποῖα ὑπέπεσε προηγουμένως. Λ.χ. σημειώνει γιὰ κάποιον χωρίον τοῦ Στράβωνα: «ΣΕΛΙΔ. 115, στ. 6. Φαύλου χθονός.] Κακῶς, οὐκ οἶδα τί παθῶν, ἔγραψα ἐν τῇ Γαλλικῇ μεταφράσει pays très-malsain, καίπερ γράψας πρὸ τῶν τύπων, mauvais pays»⁴⁹². Παντοῦ ὁ Κοραῆς ἔχει ἐπίγνωσιν τῶν περιπτώσεων ποὺ ἀκριβῶς χρῆζον κριτικῆς παρατήρησιν, ποὺ προκαλοῦν τὴν ὑποψίαν τῶν κριτικῶν, ὅπως λ.χ., ἀργότερα καὶ μὲ τὴν ἴδιαν εὐστοχίαν, συνέλαβε αὐτὴ τὴν αἴσθησιν τῆς dubitatio καὶ τῶν περιπτώσεων ποὺ χρῆζον ἐπέμβασης τοῦ κριτικοῦ ὁ J. N. Madvig: «Dubitatio de codicum testimonio et coniecturae probabilis aut necessaria causa oritur aut ex ipsius testimonii dissensu, cum codices fide digni sic inter se discrepant, ut nulla sit scriptura, ex qua ceterae errore ortae videri possint, (nam deteriorum aberratio contra bonorum consensum nulla aut exigua et tali, cuius origo facile intellegatur, discrepantia turbatum nullam habet vim,) aut ex testimonii consentientis aut melioris et alioquin fide digni cum orationis lege et consuetudine aut cum scriptoris sententia et consilio pugna»⁴⁹³.

β) Οἱ ἐκδόσεις πρέπει νὰ πραγματοποιοῦνται ὡς κριτικὴ καὶ φιλολογικὴ συνάμα: πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὀφείλουν νὰ ἔχουν φιλολογικὰ καὶ ἐκδοτικὰ προλεγόμενα, ἐπιμελημένο ἢ

⁴⁸⁷ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλλ. Π 1966, ἐπιστ. 410 (10.4.1808), σ. 456. 11-23: πβ. III 1979, ἐπιστ. 510 (18.1.1811) σ. 90. 22-24, 575 (28.4.1813) σ. 256. 8-14.

⁴⁸⁸ Αὐτόθι, III 1979, ἐπιστ. 472 (10.1.1810), σ. 8. 6-11.

⁴⁸⁹ Βλ. αὐτόθι, ἐπιστ. 481 (15.5.1810) σ. 29. 17-31.

⁴⁹⁰ Αὐτόθι, IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 142. 25-28.

⁴⁹¹ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, σ. 143.

⁴⁹² ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. IV 1819, σσ. 153-154.

⁴⁹³ MADVIG 1871, τόμ. I, σ. 8: πβ. σσ. 95, 124.

ἀναθεωρημένο ἀξιόπιστο ἀρχαίο κείμενο, σημειώσεις δίχην ὑπομνήματος γραφῶν καὶ παραλλήλων χωρίων (κάπου κάπου μὲ διασαφήσεις), ἀκόμη καὶ ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων μὲ ἐνσωματωμένες καὶ βιβλιογραφικὲς παραπομπές. Ἀπὸ κάθε πλευρὰ φαίνεται ὅτι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνδελεχοῦς ἔρευνας. Κατὰ τὸν Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκο, ὁ ὅρος «ἔρευνα» (*investigatio, recherche*) καλύπτει γιὰ τὸν Κοραῆ ὅλη τὴ σοβαρὴ ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα τῆς ζωῆς του καὶ τὴ βαθιὰ θεωρητικὴ ὑποδομὴ του: νὰ παρακολουθήσει τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης του, νὰ κρίνει τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπάρκεια τῶν συνερευνητῶν του, νὰ γνωρίζει καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ κατάλληλα τὴ βιβλιογραφία, νὰ ὑποστηρίζει τὴν πλέον παραγωγικὴ μεθοδολογία κατὰ τὴν ἐξαγωγή τῶν προϊόντων τῆς ἔρευνας του⁴⁹⁴.

γ) Στις ἐπιτασσόμενες σημειώσεις οἱ κριτικὲς ἐπιλογές τεκμηριώνονται ὅσον ἀφορᾷ τὸ σκεπτικὸ τῆς μεταβολῆς, τῆς ἔγκρισης ἢ τοῦ ὀβελισμοῦ μιᾶς εἰκασίας, μὲ τὴν παράθεση τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὕλικου (π.χ. *usus scribendi*, παράλληλα χωρία, παραπομπές χωρίων, γνώμες ἄλλων, κ.ἄ.).

δ) Οἱ πηγές δηλώνονται μὲ εἰδικὰ στοιχεῖα, συνήθως κάποιο ἀρκτικὸ κεφάλαιο γράμμα στὴν Ἑλληνικὴ.

ε) Στὴν ἐρμηνεία διαφόρων χωρίων («ἐξήγησιν») μποροῦν νὰ βοηθήσουν τὰ ἀρχαῖα σχόλια, ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιότερες κλασικὲς (ἔγκυρες⁴⁹⁵) μεταφράσεις (συνήθως οἱ λατινικὲς) καὶ οἱ γραμμένες σὲ νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες⁴⁹⁶. Ἡ συνήθης ἐκδοτικὴ πρακτικὴ προέβλεπε τὴ συμπαράθεση ἀρχαιοελληνικοῦ κειμένου καὶ λατινικῆς ἀπόδοσης σὲ δίστηλη ἔκδοση (στὴν ἴδια σελίδα) ἢ ἀντικριστὰ (σὲ δύο συνεχόμενες σελίδες). Ὁ Κοραῆς ὅμως δὲν τὴν ἀκολουθεῖ, ἀφοῦ οἱ ἐκδόσεις του δὲν ἀπευθύνονται κατὰ κύριο λόγο στοὺς Εὐρωπαίους λογίους: «Ἐπειδὴ ἡ ἐκδοσις τῶν Ἑλληνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων γίνεται προηγουμένως διὰ τοὺς Ἕλληνας, δὲν πρέπει νὰ φανῆ παράδοξον, ἂν δὲν συνεχιδίδω καὶ τὰς Λατινικὰς μεταφράσεις. Ἡ ἔλλειψις ὅμως αὕτη, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκδόσεως, θέλει τὴν κάμειν ὠφελιμωτέραν καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς Εὐρωπαίους, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ προκόψωσιν ἀληθινὴν προκοπὴν εἰς τὴν εἶδησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης: ἀναγκαζόμενοι νὰ ζητῶσι τὴν ἔννοιαν χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς μεταφράσεως, θέλουν αὐξήσῃ τὴν προσοχὴν, ἀναγκαίαν νὰ γνωρίζωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ ἀναγινωσκόμενα»⁴⁹⁷. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Κοραῆς πίστευε πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἐντάξει τὴ Νεοελληνικὴ μεταξὺ τῶν διεθνῶν γλωσσῶν τῆς φιλολογικῆς βιβλιογραφίας. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις δὲν στάθηκε ἀδιάφορος πρὸς τὶς συνοδευτικὲς μεταφράσεις, λόγω ἰδιαιτέρων περιπτώσεων, ὅπως στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ Στράβωνα ποὺ θὰ ἐνδιέφερε πρωτίστως τὸ γαλλόγλωσσο κοινόν. Ἐκεῖ ἡ γαλλικὴ μετάφραση θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ προχωρήσει εὐχερέστερα στὴν ἐπισήμανση ἐρμηνευτικῶν καί, συνεπῶς, κειμενοκριτικῶν προβλημάτων. Στὴν *Avertissement* τοῦ πρώτου τόμου τῆς γαλλικῆς ἔκδοσης τοῦ Στράβωνα σημειώνονταν οἱ

⁴⁹⁴ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, κυρίως 150-155. Μιλώντας γιὰ τὴν περίοδο τῆς K'ao-cheng φιλολογίας τῆς Κινεζικῆς λογοτεχνίας, ὁ ELMAN 1984, σσ. 172-173 ὑποδεικνύει τὴ σημασία τῆς ἀποψῆς τῶν THACKRAY & MERTON 1972 γιὰ τὴ σχέση τῆς ἐξέλιξης τῆς ἔρευνας καὶ τῆς χειραφέτησής της (ὡς τομέα ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία, τὰ ἰδιαίτερα ἐργαλεῖα, τεχνικὲς, μεθοδολογία καὶ τὸν διανοητικὸ προσανατολισμὸ) μὲ τὶς μεταβολὲς στὴν ὀργάνωση τῆς μάθησης ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὀριοθέτησης τῶν μεθόδων γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ κειμένου.

⁴⁹⁵ Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ, ὥστε νὰ πλησιάζουμε τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀκριβολόγου Κοραῆ, βλ. τὸ δοκίμιό τοῦ SIEDL 1991. Βλ. ἐπίσης MORANI 1989.

⁴⁹⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 203, 293, 378, *Πολύαιν.* 1809, σ. ι', *Στράβ.* I 1815, σσ. σή-πα', *Ἰπποκρ. Αἴρ. Νόμ.* 1816, σ. κε', σσημ. 1, *Ἀριστοτ. Πολιτ.* 1821, σσ. α'-β', σσημ. 1, *Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ.* 1822, σσ. δ'-ζ', *Ὀνησ. Τυρτ.* 1822, σσ. ε', δ', *Θεοφρ.* 1799, σσ. li-lvi, *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 262 (1.12.1802), σ. 54. 17-32, ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σσ. 84-85, ΠΑΤΣΙΟΥ 1993, σσ. 228-229, 231 καὶ Τῆς ἴδιας 1997. Ὡστόσο, ὁ Κοραῆς σημειώνει ὅτι οἱ περισσότερες μεταφράσεις τῶν «ἀδελίων Ἑλληνιστῶν» πραγματοποιήθηκαν μὲ τὴ βοήθεια τῆς Λατινικῆς βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 596 (24.6.1814) σσ. 302. 5-9, 34-303. 18.

⁴⁹⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 60-61: πβ. REEVE 2004, σσ. 10-11.

γνωστές για τις Κοραϊκές εκδόσεις εκδοτικές συντεταγμένες που ξεκινούσαν από την επισήμανση των δυσχερειών που προκαλούσαν στον υποψήφιο μεταφραστή τα χωρία όπου νοσοῦσε τὸ κλασικὸ κείμενο⁴⁹⁸. Για τὰ σχόλια ἀσκειῖται ἐπίσης ὁ προβληματισμὸς τοῦ Κοραῆ. Μὲ ἀφορμὴ κάποια σχόλια σὲ χειρόγραφο ποὺ περιέχει λόγους τοῦ Ἰσοκράτη, ὅπου «ἡ ζήτησις εἶναι ἂν ἔπρεπε νὰ ἐκδώσω τοιαῦτα σχόλια, τὰ ὁποῖα οὔτε δυσνόητον κἀνένα τόπον ἐξηγοῦσι, οὔτε διορθῶν οἰκονομῶσι κἀνὲν ἀμάρτημα γραφικὸν τοῦ κειμένου»⁴⁹⁹, παρῆγε ὁδηγίες γιὰ τὴν διάκριση τῶν γνησίων σχολίων ἀπὸ τὰ ἀσήμεντα⁵⁰⁰: «Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔπεσε λόγος περὶ σχολίων, δὲν εἶναι ἀνάμμοστον νὰ δώσω εἰς τοὺς ὁμογενεῖς νέους σημεῖα νὰ διακρίνωσι τὰ καλὰ τῶν παλαιῶν σχόλια, ἀπὸ τὰς σημειώσεις, ἢ ψυχαγωγίας, τῶν ἀμαθῶν, τὰς ὁποίας, διότι εὐρίσκονται γραμμῆναι εἰς πολλὰ ἀντίγραφα, μὲ τὸ ὄνομα τῶν σχολίων τιμῶσιν ὅσοι δὲν εἶναι καλοὶ νὰ διακρίνωσι τὸν χρυσὸν ἀπὸ τὸν μόλυβον. Ἀπὸ τοὺς σωζομένους σχολιαστὰς τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν εἶναι ὅσοι ἀξίζουσιν τίποτε. Α'. Ὅσα σχόλια, παραδείγματος χάριν, εὐρίσκει τις εἰς κἀνὲν ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἀντίγραφα, σπανίως εἶναι ἐνὸς μόνου ἐξηγητοῦ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγράφησαν ἀπὸ τόσας χεῖρας, εἰς ὅσους ἀντιγραφέας ἢ κτήτορας ἐπέρασε κατὰ διαδοχὴν τὸ βιβλίον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλὰ σχόλια εὐρίσκειται πολλάκις πλησίον σοφῆς ἐξηγήσεως ἄλλη γειτονεύουσα ἀμαθεστάτη, ἢ καὶ παντάπασιν ἀνόητος. Β'. Ὅσον εἶναι πλησιέστερος τῶν χρόνων ὁ σχολιαστὴς, εἰς τοὺς ὁποίους ἤχημαζεν ὁ σχολιαζόμενος ποιητὴς, ἢ συγγραφεὺς, τόσον εἶναι καλῆτερος, καὶ τόσον πλέον ἀξιόπιστος. Τοῦτο οὔτ' ἀμφιβολίαν δέχεται, οὔτ' ἐξηγήσιν χρειάζεται: δὲν εἶναι ὅμως οὐδὲ τοῦτο χωρὶς ἐξαιρέσεων. Γ'. Καλὰ σχόλια εἶναι ἐκεῖνα μάλιστα, ὅσα περιέχουν ἱστορίας ἢ μυθολογίας παλαιάς. Τοιαῦτα εἶναι πολλὰ τῶν σχολίων εἰς τὸν Πίνδαρον, εἰς τὸν Εὐριπίδην, εἰς τὸν Σοφοκλέα, εἰς τὸν Ἀριστοφάνην, εἰς τὸν Ἀπολλώνιον Ῥόδιον, καὶ ἄλλους. Δ'. Οἱ σχολιασταὶ φέρουσιν πολλάκις μαρτυρίας ἄλλων (ποιητῶν τὸ περισσότερον), τῶν ὁποίων τὰ βιβλία ἀφάνισεν ὁ χρόνος. Ὅσον περισσότερα τοιαῦτα σπαράγματα καὶ λείψανα βιβλίων ἀφανισμένων περιέχουσιν, τόσον εἶναι ἀξιολογώτερα τὰ σχόλια. Τοιαῦτα εἶναι τὰ μνημονευθέντα, εἰς τὸν τρίτον ἀριθμὸν, σχόλια καὶ τοιαῦτα, φεῦ! εἶναι τὰ σχόλια τοῦ Πλάτωνος [...]»⁵⁰¹. Ἄλλωστε, γιὰ μιὰ ἀκατάλληλη μετάφραση «τρίτην ἀριθμῶ αἰτίαν τὴν ἔλλειψιν τῶν βοηθημάτων. Βοηθήματα νοῶ τὰ σχόλια καὶ τὰς ἐξηγήσεις, ὅσας εἶναι δυνατόν νὰ μάθῃ τις ἀπὸ τοὺς συμπολίτας ποιητοῦ ἢ συγγραφέως πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντος καὶ αἱ ἐξηγήσεις εἶναι ἢ γραμμῆναι, ἢ σωζόμεναι κατὰ παράδοσιν εἰς τὴν μνήμην τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸν Ἀριστοφάνην μᾶς ἔμειναν πολλὰ σκοτεινά, διότι καὶ οἱ μνημονεύοντες ἐσβέσθησαν ὅλοι, καὶ τὰ σωζόμενα ὀλίγα σχόλια δὲν μᾶς πληροφοροῦσι περὶ πάντων»⁵⁰². Κατὰ τὸν Κοραῆ ἢ μετάφραση καὶ τὰ σχόλια συντείνουν στὴν ἐρμηνευτικὴ χρῆση τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ὅπως ἦταν ἤδη γνωστὸ ἀπὸ τὶς κλασικὲς ἐκδόσεις τῶν λογίων τῆς

⁴⁹⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Strab.* I 1805, σ. 3: «Ces difficultés, qui devoient arrêter un traducteur, ont nécessité des notes de plusieurs genres; les unes relatives à la correction du texte, les autres à la justification du sens donné à certains passages difficiles: il étoit d'ailleurs impossible qu'il n'y en eût pas beaucoup de purement géographiques ou astronomiques. Ces notes, très-considérables par leur nombre, quelquefois même par leur étendue, ne renferment cependant pas encore tout ce qu'un lecteur attentif et curieux pourroit désirer. Il aimeroit sans doute à voir, à la tête de ce volume, un tableau rapide de l'état des connoissances géographiques antérieures à l'époque où Strabon écrivoit; une notice sur les auteurs qui l'ont précédé, et qu'il appelle en témoignage, soit pour adopter leurs opinions, soit pour les combattre; un précis sur la vie et les écrits de Strabon; un exposé des travaux faits depuis la renaissance des lettres en Europe sur la Géographie de cet auteur; une indication des principaux manuscrits et des éditions que l'on possède, et quelques détails sur les matériaux employés dans la traduction Française».

⁴⁹⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 296: πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 516 (14.3.1811) σ. 99. 13-17.

⁵⁰⁰ Γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀξία τῶν σωζόμενων ἀρχαίων (scholia vetera) καὶ βυζαντινῶν σχολίων (scholia recentiora) καὶ τὰ προβλήματα ποὺ προξενοῦν στὴν κριτικὴ φιλολογικὴ ἔρευνα βλ. SLATER 1989 καὶ SMITH 1996.

⁵⁰¹ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 297-298.

⁵⁰² ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 708 (5.9.1816) σσ. 500. 34-501. 5.

Αναγέννησης. Χρησιμοποιεί λ.χ., όπως εκτιμώντας σε ανάλογη περίπτωση έπραξε κι ο Guillaume Budé ή Budaeus (1467-1540)⁵⁰³, την εξήγηση που προσφέρουν τα σχόλια στον Όμηρο, αξιοποιώντας μάλιστα την έκδοση του Villoison για τα αρχαία σχόλια στην *Ιλιάδα* (1788). Δίχως τη συγκεκριμένη ανάδειξη του ύλικου των σχολίων της Βενετίας (παρασελιδίων στον κώδ. Marc. gr. 454) από τον Villoison, δηλαδή την αλεξανδρινή ανάγνωση και κριτική που όδηγούσε μέχρι και την *Dissertatio* (1747) του Valckenaer (σχετική με τον κώδ. Vossianus gr. fol. 64 του Leiden), πιστεύεται σήμερα πως πιθανώς δεν θα είχαμε τη νεώτερη ριζική εργασία για την ιδιομορφία του όμηρικού κείμενου από τον F. A. Wolf και τους μιμητές του⁵⁰⁴.

στ) Η αξία μιας κριτικής εκδόσεως κρίνεται από την εύρηματικότητα, την οξύνοια και την ευδυβολία της εικάσιος (*divinatio*) του εκδότη· πρόκειται για τον κατ' εξοχήν τρόπο διόρθωσης ενός κειμένου. Προτέρημα του εκδότη είναι η ταπεινοφροσύνη («*modestie*») που συνοδεύει κάθε γνήσιο ταλαντούχο⁵⁰⁵, και η πεποίθηση ότι και άτυχής αν είναι μία διόρθωση, πιθανόν να παράσχει το ενδύσιμο για μία καλύτερη. Έγραφε προς τον Chardon de la Rochette: «*Les passages, mon cher ami, sur lesquels vous avez bien voulu me consulter, paroissent si embrouillés pour la plupart, que je n'aurois pas osé vous communiquer mon avis, si je ne savois par expérience que les conjectures les moins fondées peuvent quelquefois donner lieu à en faire de meilleures*»⁵⁰⁶. Άλλοι έγραφε σχετικά με τις εικασίες του στη γαλλική μετάφραση των *Χαρακτήρων* του Θεοφράστου, την οποία εκπόνησε ο ίδιος: «Και επί τη υποθέσει ότι αι εικασίαι μου δεν είναι όρθαί, θα παράσχωσι θεβαίως το ενδύσιμον προς άλλον ευτυχέστερον έμου κριτικόν να έμβατεύση εις την άληθινή έννοιαν και έπανορθώση χωρία, διαστραφέντα υπό των μεταγραφών. Ουδαμώς διανοήθη να παρασκευάσω une édition savante· παρεδέμην μόνον τας πιθανωτέρας γραφάς, δι' έλλειψιν δέ καιροῦ και πόρων, δεν ήδυνήθη να ποιήσω την αντιβολήν των έν τη Έθνική Βιβλιοθήκη άποκειμένων ένδεκα χειρογράφων»⁵⁰⁷.

ζ) Προκειμένου να καταστεί και λεξικογραφικώς χρήσιμη μια κριτική έκδοση, πρέπει να συνοδεύεται από πίνακες λέξεων (ονομάτων, γεωγραφικών-ιστορικών κ.τ.λ., αρχαίων λέξεων, νεοελληνικών τύπων, κ.ά.). Για να προσελκύσει και το ενδιαφέρον των λογίων, εκρινε καλό να διαθέτει και πίνακα με τους εξηγηθέντες ή διορθωθέντες αρχαίους συγγραφείς και ποιητές. Τέλος, ακολουθούσε ο απαραίτητος πίνακας με τα τυπογραφικά παροράματα.

η) Κάθε κείμενο έχει τη δική του ιδιαιτερότητα και, συχνά, τις δικές του ιδιαίτερες έκδοτικές απαιτήσεις. Την ιδιαιτερότητα αυτή όφείλει να υποδεικνύει ο εκδότης και συχνά να αναδεικνύει τον δικό του προβληματισμό, όσον άφορα τον μόχθο του να έμβαδύνει όχι μόνο στα έκδοτικά προβλήματα αλλά και στην ιστορία του κειμένου καθ'εαυτή. Γράφει λ.χ. ο Κοραής για τους αισώπειους μύθους: «Πρέπον έκρινα, τελευταίον, και εις τους νέους ώφέλιμον, να εκδώσω τους σωζομένους όλους μύθους μ' όλες των περισσοτέρων και του πραγματικού και του λεκτικού τας άσχημίας, διά να μάθωσι, παραβάλλοντες αυτούς μάλιστα με τους από τον Πλάτωνα, Ξενοφώντα, Άριστοτέλην και τους τοιούτους, γραμμένους όλίγους μύθους, από πόσην λαμπρότητα εις πόσον σκότος κατεβυδίσθη το ταλαίπωρον ήμών γένος, και πόσους κόπους χρεωστοῦν να κοπιάσωσιν, εάν αγαπῶσι να ανασύρωσιν από τον βυθόν της άπαιδευσίας την Ελλάδα. Από τας άσχημίας ταύτας έδιόρθωσα πολλές, και περισσοτέρας ίσως άφ' ό,τι έπρεπεν, επειδή ή διόρθωσις των τοιούτων δεν όμοιάζει την διόρθωσιν των δοκίμων συγγραφέων. Είς εκείνους, διά να διακρίνη τις την γνησίαν από την νόθον γραφήν, άρκεί να έξέρη τους κανόνες του Έλληνισμού. Άλλ' εις μυθογράφους τοιαύτης χρόνου περιόδου, εις την

⁵⁰³ Βλ. SANDYS, *ό.π.*, τόμ. II, σσ. 170-173.

⁵⁰⁴ Βλ. DILTS 1995, σσ. 76-77 και GRAFTON 1997a, σσ. 173-174, 229-231.

⁵⁰⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Ίπποκρ. Άέρ.* I 1800, σ. clxvi.

⁵⁰⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, έπιστ. 75 (μετά τις 6.7.1792), σ. 260. 10-14.

⁵⁰⁷ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 263 και ΕΝΕΠΕΚΙΑΗΣ 1985, σ. 316.

ὅποιαν καὶ συγγραφεῖς καὶ ἀντιγραφεῖς ἦσαν ὁμοίως σκεπασμένοι μετὰ τὸ πολλὰ παχὺ τῆς ἀφιλοσοφίας σκότος, εἶναι δύσκολος, καὶ πολλάκις ἀδύνατος, ἡ διάκρισις τῶν παροραμάτων τοῦ βαρβάρου ἀντιγραφέως ἀπὸ τοῦ βαρβαρωτέρου ἴσως συγγραφέως τὰ σφάλματα»⁵⁰⁸.

δ) Ὁ ἰκανὸς ἐκδότης κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐργασίας του εἶναι μύστης τῶν γραμματικῶν κανόνων καὶ ἔμπειρος τῶν ρητορικῶν τεχνικῶν, ἀλλά, κυρίως, διασώτης τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας καὶ γνώστης τῶν πηγῶν τῆς, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἄβουλος ὑπέρτης τῶν ἐργαλείων τῆς. Πίστευε «ὅτι πρῶτον γεννῶνται οἱ συγγραφεῖς, ἔπειτα αἱ γραμματικαὶ καὶ οἱ γραμματικοί: [...] ὅτι αἱ γραμματικαὶ ἔγιναν ἀπὸ τὴν παρατήρησιν καὶ συλλογὴν τῶν ὀρθῶς λεχθέντων καὶ ἀναλόγως συνταχθέντων ἀπὸ τοὺς καλοὺς συγγραφεῖς ὅθεν συμπεραίνεται, ὅτι ἡ γραμματικὴ περιεῖχεται ἐν τῶν βιβλίων τῶν δοκίμων συγγραφέων καὶ οἱ δόκιμοι οὗτοι συγγραφεῖς ἦσαν ἀληθῶς καὶ γνησίως οἱ πρῶτοι Γραμματικοὶ τῆς γλώσσης, ἂν καὶ δὲν ὀνομάζοντο ῥητῶς οὕτως. Τὸ αὐτὸ ἔχει νὰ εἴπῃ τις καὶ περὶ τῆς Ῥητορικῆς, ἡ ὅποια ἄλλο δὲν εἶναι πλὴν παρατήρησις καὶ συλλογὴ τῶν πειστικῶς λεχθέντων ἀπὸ τὸν Δημοσθένην καὶ τοὺς ἄλλους συγχρόνους αὐτοῦ ῥήτορας»⁵⁰⁹. Πρόκρινε δηλαδὴ, ὅπως καὶ ὁ Karel Gabriel Cobet (1813-1889)⁵¹⁰, τὴν ἐρανιστικὴν, ὄχι τὴν ρυθμιστικὴν⁵¹¹, λειτουργία τῆς γραμματικῆς⁵¹² καὶ τῆς ρητορικῆς⁵¹³ τέχνης. Μᾶλλον γι' αὐτὸ θεωροῦσε δυσεξιχνίαστες τὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ φιλόλογος ἐκδότης θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφανθεῖ μετὰ ἀπόλυτη βεβαιότητα γιὰ «ὅ,τι δὲν ἐστάθησαν ἀκόμη καλοὶ οἱ Λεξικογράφοι καὶ οἱ Γραμματικογράφοι νὰ κανονίσωσι»⁵¹⁴.

⁵⁰⁸ ΚΟΡΑΗΣ Αἴσωπ. 1810, σ. νγ' καὶ σημ. 1.

⁵⁰⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 332 (12.4.1805), σ. 254. 1-11.

⁵¹⁰ Βλ. COBET 1847, σ. 18: «Gravi autem errore factum est, ut multi hoc antiquitatis cognoscendae studium ab lectione et interpretatione scriptorum seungerent et verba scilicet prae rebus, uti aiunt, contemnentis toti sint in instauranda oculisque subiicienda imagine anitquitatis, satis materiei superesse rati unde collapsum ingenti ruina aedificium totum denuo exurgat». Ὡστόσο, ὁ Cobet δὲν ὑπῆρξε πάντοτε συνεπὴς πρὸς τὴν ἀποψή του αὐτή, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὺς συχνὰ ἀποδείχθηκε διασώτης τῆς προτεραιότητος ἐφαρμογῆς τῶν γραμματικῶν κανόνων ἀκόμη καὶ εἰς βάρος τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

⁵¹¹ Βλ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σ. 12.

⁵¹² Τὸν ἀπασχολοῦσε τὸ ζήτημα τῆς σύνταξης ἐνὸς ἀξιοπιστοῦ ἐγχειριδίου Γραμματικῆς. Πίστευε πάντως ὅτι ἦταν κατάλληλες καὶ ἐξίσου ἀπαραίτητες τόσο τοῦ AUG. MATTHIAE, *Ausführliche Griechische Grammatik*, Leipzig 1807 (πρὸς τοῦ συνέστησε ὁ Thurot) ὅσο καὶ τοῦ PHIL. BUTTMANN, *Griechische Grammatik*, 4η ἐκδ., Berlin 1808 (φιλοσοφικώτερη καὶ συντομώτερη), καὶ ὅτι καλὸ θὰ ἦταν νὰ μεταφράζονταν στὴ νεώτερη γλώσσα (ὁ Κ. Κούμας ἀσχολήθηκε μετὰ τὴν μετάφραση τῆς δευτέρας γραμματικῆς) ὁ Ν. Βάμβας κυκλοφόρησε *Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης συνταχθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς ἐν Χίῳ Δημοσίου Σχολῆς* (ΒΑΜΒΑΣ 1825 [1841]) βάσει τῆς Γραμματικῆς τοῦ MATTHIAE: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 471 (4.1.1810), σ. 6. 22-33, 473 (28.1.1802) σ. 9. 31-37, 479 (19.3.1810), σ. 19. 11-14, 481 (15.5.1810) σ. 30. 6-18, 484 (29.5.1810) σ. 36. 31-37. 2, 507 (26.12.1810) σ. 83. 9-10, 532 (πρὶν ἀπὸ 1.11.1811) σ. 146. 18-23, V 1983, ἐπιστ. 1194 (10.6.1826), σ. 321. 21, 321. 28-322. 4, VI 1984, ἐπιστ. 1241 (2.3.1827), σ. 19. 4-6, 1330 (6.11.1828), σ. 117. 22-24, 1383 (18.2.1830), σ. 174. 12-16, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 9, 12-47, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1984, ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σ. 39-40, ΠΑΤΣΙΟΥ 1997, σ. 219. Σχέδιο συνάμα καὶ ὑλικὸ Γραμματικῆς τῆς Κοινῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐτοίμασε καὶ ὁ ἴδιος: βλ. στὴν ἐκδ. ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῖς ΜΘ VI 1888*, σ. ε'-ζ', [συνέχεια τῆς σ. 264] 1-112, ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ ὅ.π., σ. 12-14, κ.ά., ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, σ. 214-216 (γιὰ τὴν Γραμματικὴν [1801] τοῦ Γερμανοῦ καθηγητῆ στὸ Βερολίνο J.-G.-J. Hermann), ΜΠΕΛΙΑ 1984, σ. 152-153, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σ. 186-195 (παρατηρήσεις τοῦ Κοραῖ μετὰ ἐπιστολικὴ μορφή γιὰ τὴν 2η ἐκδ. [1825] τῆς Γραμματικῆς τοῦ Βάμβας), ΣΤΑΒΕΛΑΣ 2002, σ. 87-155.

⁵¹³ Παρατηροῦσε γιὰ τὴν ἐκδ. τοῦ Ἑρμογένη ἀπὸ τὸν Κ. Βαρδαλάχο: «Ἄγνοεῖ λοιπὸν ὅτι τὴν σήμερον παρὰ τὴν Ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους (τὴν ὅποιαν κανεὶς ἀπὸ τοὺς ῥητοροδιδασκάλους ἡμῶν δὲν καταλαβαίνει), τὸ *Περὶ Ὑψους* τοῦ Λογγίνου, τὸ *Περὶ ἐρμηνείας* τοῦ Δημητρίου, καὶ τὸ *Περὶ συνδέσεως ὀνομάτων* τοῦ Διονυσίου, ὅτι παρὰ ταῦτα λέγω τὰ ἐπαινούμενα καὶ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἀληθῶς ἀξιέπαινα, ὅλα σχεδὸν τᾶλλα ῥητορικὰ διδάγματα καὶ παιδεύματα εἶναι φλυαρία. δὲν ὀνομάζω τὴν ἐξαιρετικὴν ῥητορικὴν τοῦ Κυντιλιανοῦ ἐπειδὴ εἶναι γραμμὴν Λατινιστί» (ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 525 (17.8.1811) σ. 128. 13-20). Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 41-44 καὶ ΣΤΑΒΕΛΑΣ ὅ.π., σ. 124-134.

⁵¹⁴ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 471 (4.1.1810), σ. 5. 6-7 (ὅπου ὁ Κοραῖς ἀνφέρεται στὶς ἀτέλειες τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Schneider: π.β. σ. 5. 7-9). Γιὰ τὴν χρῆση τῶν ὄρων «ἐκδοσις»/«διόρθωσις», «qui sont de genre animé,

Ἄλλου συμβούλευε τὸν φίλο του Ἀλέξ. Βασιλείου: «Τοὺς κανόνες τούτους, οἱ ὁποῖοι εἶναι τῆς παλαιᾶς γλώσσης, ἐπειδὴ προξενοῦν εὐκρίνειαν τῶν ἰδεῶν, χωρὶς κἀνένα μακαρονισμόν, πρέπει νὰ τοὺς φυλάξωμεν καὶ ἂν ἦναι τρόπος νὰ τοὺς νομοθετήσωμεν. Τοὺς παρέβην ἐγὼ πολλάκις, καὶ δὲν εἶναι παράδοξον, ἐπειδὴ εὐρίσκεται ἡ παράβασις καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ περισσότερο ὅμως εἰς τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ τοὺς συγγραφεῖς. Ἀπὸ ἑκατὸν τοιαῦτα σφάλματα εἰς τοὺς δοκίμους πιθανὸν ὅτι τὰ 99 εἶναι τῶν ἀντιγραφῶν. Εἰς τὸ ἐξῆς ἐλπίζω νὰ γένω προσεκτικώτερος. Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, φίλε, εἶναι τέχνη δύσκολος καὶ δὲν ἀποκτᾶται μὲ αὐτοσχεδιασμούς, ὡς εἶναι οἱ ἰδικοί μου, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ κόπον πολὺν καὶ χρόνον μακρόν»⁵¹⁵.

ι) Ἡ γλωσσικὴ ἐμπειρία πρέπει σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ συμβαδίζει μὲ τὴν εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ τὶς ἐγκυκλοπαιδικὲς παραστάσεις. Ὁ Κοραῆς ἀναζητοῦσε κάθε φορὰ τὸν εἰδικὸ ἐκδότη, ἰδίως ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἐγραφε: «Ἄλλ' ἀπὸ τοὺς παλαιούς πολλῶν αἰ τυπογραφικαὶ ἐκδόσεις ἔμειναν ἀτελέσταται, διότι δὲν εὐτύχησαν ἀκόμη νὰ εὕρωσι κριτικούς ἐκδότες τοιούτους, ὁποῖοι μὲ τὴν ἀκριβῆ τῆς γλώσσης εἶδῃσιν νὰ ἔχωσι καὶ μετρίαν γνώσιν τῆς ὕλης τοῦ βιβλίου. Ἡ τοιαύτη ἀτυχία συνέβη μάλιστα, εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἰατρῶν, φυσιολόγων, μαθηματικῶν, καὶ ἀπλῶς τῶν ὅσοι ἔγραψαν περὶ τινος ἐπιστήμης»⁵¹⁶.

ια) «Ὁ Κοραῆς εἰσάγει πρῶτος ἐξ ὅλων τῶν φιλολόγων ξένων καὶ Ἑλλήνων τὴν συγκριτικὴν μέθοδον τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ διδάσκει ὅτι μόνον δι' αὐτῆς δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Πράγματι ἡ μέθοδος ἡ συγκριτικὴ ὁμοῦ μὲ τὴν κριτικὴν δεινότητα καὶ εὐρυμάθειαν τοῦ Κοραῆ ἐβόηθησεν αὐτὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ καλύτερον τόσα δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφῶν καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἓνα τῶν μεγαλυτέρων φιλολόγων ὅλων τῶν αἰώνων»⁵¹⁷. Στὴ συγκριτικὴ μέθοδο, πού κάποτε ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς προσδιόριζε ὡς δική του μέθοδο, ἔδωσε καθολικότερη ἐφαρμογή, χρησιμοποιώντας τὴν «ὄχι μόνον στὸ γλωσσικὸ πεδίο (παράθεση ἀρχαίας, νέας, ξένων γλωσσῶν) ἀλλὰ καὶ στὴν ἀσκηση τοῦ ἔργου τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης (παράλληλα χωρία) ὅσο καὶ στὴν πραγμάτευση θεμάτων ἀναφορικὰ μὲ τὰ νεοελληνικὰ πράγματα (ἀντιπαράθεση φαινομένων καὶ καταστάσεων ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα προκειμένου νὰ ὑποδηλωθοῦν οἱ συγγένειες καὶ ἀναλογίαι τους)»⁵¹⁸.

ιβ) Οἱ ἀρκετὲς ὑποσημειώσεις στὰ προλεγόμενα τῶν ἐκδόσεων τοῦ ἐξυπηρετοῦσαν μόνον ἀνάγκες παραπομπῶν καὶ παράθεσης εἴτε ἄλλων κλασικῶν κειμένων καὶ ἐκδόσεων εἴτε σχετικῆς βιβλιογραφίας, καὶ –λιγότερο συχνά– ἀποσκοποῦσαν στὴν ὑπόδειξη καὶ στὸν σχολιασμὸ ἄλλων γραφῶν. Ὁ Κοραῆς ἀκολουθοῦσε πιστὰ τὸν τρόπο ὑποσημειώσεων πού χρησιμοποίησε καὶ στὶς ἱατρικοῦ περιεχομένου ἐργασίες του, ἐνῶ τὴν πληθώρα τῶν ἱστορικῶν ὑποσημειώσεων μὲ παραπομπὲς στοὺς φιλόδοξους ἱστοριοδίφες πρὸς ἐποπτεία τῶν σωζομένων ἱστορικῶν πηγῶν καὶ ὑπομνημάτων κατὰ τὸν 18ο αἰ., ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν philosophes τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀντικαθιστοῦσε στὸ πλαίσιο τοῦ δετικισμοῦ τοῦ 19ου αἰ. ἡ παράθεση μόνον τῶν ἀπαραιτήτων⁵¹⁹. θὰ μπορούσαμε ἔτσι νὰ θυμηθοῦμε τὴν παρατήρησιν τοῦ Anthony Grafton ὅτι «ἂν καὶ ὁ 18ος αἰώνας εἶδε νὰ πολλαπλασιάζονται οἱ ὑποσημειώσεις, οἱ διανοούμενοι τοῦ 19ου αἰώνα δὲν ἐξέφρασαν γι' αὐτὲς τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησιν πού θὰ

relatifs au texte et à son établissement, manifestent l'activité du grammairien, mais avec un certain flottement entre eux» βλ. τὴν ἀπόκριση τοῦ IRIGOIN 1994, σ. 87 [ἡ σχετικὴ συζήτηση στὶς σσ. 83-93] στὶς παρατηρήσεις τοῦ F. MONTANARI (πβ. BOER 1994).

⁵¹⁵ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλλῆλ. III 1979, ἐπιστ. 495 (24.9.1810) σ. 56. 12-22.

⁵¹⁶ Αὐτόθι, IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 140. 6-11 (γιὰ νὰ φέρει ὡς παράδειγμα τὴν ἐκδ. τοῦ Θεοφράστου).

⁵¹⁷ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σ. (16): πβ. VALLIANATOS 1987, σσ. 63-64 καὶ ΒΑΡΜΑΖΗΣ 2002.

⁵¹⁸ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, σ. 156.

⁵¹⁹ Βλ. καὶ τὸ δοκίμιον τοῦ NIMIS 1984.

περίμενε κανείς»⁵²⁰ και να τοποθετήσουμε από την άποψη αυτή τον Κοραή αφ' ενός στο μεταίχμιο των δύο αιώνων και αφ' άλλου στο αυστηρό τυπικό των κλασικών εκδόσεων του 17ου και 18ου αι., δηλαδή στη γραμμή του Bentley και των λοιπών εκδοτών, με κριτήρια: α) την έκθεση της φιλολογικής λογικής⁵²¹ προς αποκατάσταση του αρχικού κειμένου, και β) τη διόρθωση των γραφών και με τη βοήθεια των αρχαίων σχολιαστών⁵²².

ιγ) Άς δοῦμε τὰ τυπικὰ περιεχόμενα των Κοραϊκῶν ἐκδόσεων, π.χ. στους δύο πρώτους τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (ἐκδοση Ἰσοκράτη, 1807)⁵²³: στὸν πρῶτο τόμο τὰ προλεγόμενα («Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν Περί τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης· μετὰ τοὺς ὁποίους, καὶ περὶ τῆς παρούσης τοῦ Ἰσοκράτους ἐκδόσεως»⁵²⁴, «Περὶ τῆς

⁵²⁰ GRAFTON 19976 = 2001, σ. 143.

⁵²¹ Βλ. π.χ. ὅσα σημειώνει ὁ ROTOLO 1965, σσ. 162-165, με ἀφορμὴ τὴν ἐκδοση τῶν *Aiθιοπικῶν* τοῦ Ἡλιοδώρου πρόκειται γιὰ τὶς ἐκδοτικὲς ἀρχὲς τοῦ Κοραῆ: «L'edizione delle *Etiopiche*, avvenuta per incarico e a spese del suo amico Alessandro Vasiliu, per quanto realizzata a tempo di primato, fu fatta colla massima cura possibile e con straordinario successo. Se si tiene conto che il Korais non fece altro che collazionare le edizioni precedenti, quasi tutte pessime o mediocri, senza vedere alcun manoscritto, emendando col solo aiuto dell'intuito e del senso della lingua, che in lui erano davvero mirabili, le infinite corrotte del testo, maltrattato non solo dai copisti, ma anche da editori incapaci o inesperti, non si può non ammettere che i risultati sono veramente straordinari. Il Korais in genere nelle sue pubblicazioni di testi antichi non si preoccupava molto, o non si preoccupava affatto, di vedere direttamente i manoscritti, anche quando, come nel caso di Eliodoro, manoscritti a portata di mano ce n'erano, per chi come lui viveva a Parigi. Più si fidava della sua sicura conoscenza della lingua e del suo fiuto finissimo, che si attuavano in sommo grado quando aveva a che fare con passi evidentemente corrotti o doveva collazionare fra di loro diverse edizioni. Così, sempre per le *Etiopiche*, trovava più utile insistere presso l'amico Vasiliu che gli inviasse la traduzione italiana del Ghini, nella fallace speranza che questa potesse essergli di valido sussidio per la ricostruzione del testo, piuttosto che darsi la pena di collazionare i codici a lui personalmente attingibili. Ciò non è dovuto soltanto alla fretta con cui doveva procedere alla stampa. È piuttosto questione di metodo, anzi di consuetudine e moda filologica: non dimentichiamo che la filologia del tempo, se anche aveva dato già un Ernesti, un Wolf (e si preparava di lì a poco ad severa metodologia del Lachmann), si teneva pur sempre fedele, nella critica testuale, piuttosto all'insegnamento del Bentley. Il temperamento, la dottrina, il giusto stesso dei migliori filologi coevi del Korais si esprimevano soprattutto nella geniale e acuta intuizione che permetteva la restituzione del testo guasto, o supposto guasto. Ma perchè si realizzassero queste facoltà divinatrici era necessario – e non è un paradosso – che l'intuizione, o la fantasia, a seconda dei casi, fosse lasciata libera dalla mortificante disciplina che imponeva il controllo testuale di più manoscritti. Era insomma più facile, o almeno più gradito, ricostruire il testo più probabilmente vicino all'originale servendosi di un'edizione mediocre o di un solo manoscritto, anche se non di buona tradizione, e procedendo senz'altro, a una serie di correzioni, che cercare di costituire il testo mediante la collazione di tutti i manoscritti a portata di mano. Così lavorava in generale anche il Korais quando pubblicava o studiava un testo antico e questa consuetudine diventa in lui metodo programmatico, ufficialmente esposto, quando, nel 1805, nel "Bando" premesso al *Prodromos* della "Biblioteca Ellenica" enuncia i criteri a cui intende attenersi nel pubblicare i testi della Biblioteca stessa, e che prevedono le seguenti fasi per arrivare alla costituzione del testo: 1) collazione delle precedenti edizioni; 2) quando si rende indispensabile, collazione dei mss. 3) congetture ed emendamenti propri e di altri, dove basta la limitazione al nr. 2 per dare conferma a quanto detto sopra. Nè il metodo del Korais si limita alla correzione: colla stessa facilità con cui procede ad emendare un guasto o a integrare una supposta lacuna, espunge parole, proposizioni o interi periodi che offendono il suo orecchio e il suo senso estetico. Se ora, colla raffinata perfezione del metodo filologico e degli strumenti di lavoro, colle conoscenze che abbiamo acquistato, grazie alla sistematica esplorazione delle biblioteche, intorno ai manoscritti, che siamo in grado di utilizzare più positivamente per il progredire dei metodi e i mille sussidi che la tecnica e l'esperienza mettono a nostra disposizione, se ora dunque possiamo sorridere benevolmente dei principi ingenui e primitivi dei "pionieri" della filologia classica, saremmo dalla parte del torto a non riconoscere la straordinaria erudizione, l'abilità, l'acume, e, perchè no?, il coraggio di questi studiosi che, procedendo a tantoni per sentieri così aspri e difficili, riuscivano a fare delle edizioni che, tutto sommato, non sempre sono proprio da buttar via».

⁵²² Βλ. GRAFTON, 19976 = 2001, σσ. 148-152 κ. ἐξ.

⁵²³ Βλ. τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ἰσοκρ. I, II 1807.

⁵²⁴ *Ἀπόδι* I 1807, σσ. α'-μζ'.

ἐκδόσεως τοῦ Ἰσοκράτους»⁵²⁵), τὸ ἀρχαῖο κείμενο⁵²⁶, διάφορα σχόλια ἐρμηνευτικοῦ καὶ ρητορικοῦ περιεχομένου στοὺς ἰσοκρατικούς λόγους («Σχόλια εἰς τοὺς Ἰσοκράτους λόγους»)⁵²⁷ καὶ πίνακας παροραμάτων («Τῶν ἡμαρτημένων διόρθωσις»)⁵²⁸, στὸν δεύτερο τόμο «Μαρτυρίαι παλαιῶν περὶ Ἰσοκράτους» μὲ κριτικὲς ὑποσημειώσεις⁵²⁹, «Σημειώσεις εἰς τοὺς Ἰσοκράτους λόγους»⁵³⁰, «Παραλειφθεῖσαι σημειώσεις»⁵³¹, πίνακας παροραμάτων («Τῶν ἡμαρτημένων διόρθωσις»)⁵³², εὐρετήριο ἀρχαίων ἐλληνικῶν λέξεων («Πίναξ ἐλληνικός»)⁵³³, εὐρετήριο νεοελληνικῶν λέξεων («Πίναξ λέξεων τῆς σημερινῆς γλώσσης»)⁵³⁴ καὶ «Κατάλογος τῶν διορθωθέντων, ἐξηγηθέντων, ἢ ὁπωσοῦν κριθέντων, ποιητῶν ἢ συγγραφέων»⁵³⁵.

Πρώτιστο μέλημά του, λοιπόν, γίνεται ἡ κριτικὴ ἔκδοσις. Τὸ 1810 συμβουλεύει τοὺς Σμυρναίους νὰ ἀποκτήσουν βιβλιοθήκη ὅπου «παρὰ τῶν ἐπιστημῶν τὰ ἀναγκαῖα συγγράμματα, πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ὅλων ὅλοι τῶν Ἑλληνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων αἱ διάφοροι ἐκδόσεις, συνωδευμένοι μὲ τὰς διορθώσεις καὶ τὰς ἐξηγήσεις τῶν νεωτέρων Κριτικῶν. Παρὰ τὰς ἐκδόσεις ταύτας ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἔχη ἡ βιβλιοθήκη σας, καὶ ὅσας ἔγραψαν χωριστὰς οἱ ῥηθέντες Κριτικοὶ φιλολογικὰς παρατηρήσεις, συντελούσας καὶ αὐτὰς εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης»⁵³⁶. Μὲ τὸ ἐκδοτικὸ σκεπτικὸ καὶ τὴν προεκτεθειμένη μεθοδικότητα ἐργασίας τοῦ Κοραῆ μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὸν «συστηματικὸ» χαρακτήρα⁵³⁷ τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης. Μὲ τὴν (σημερινή) ὁρολογία ποὺ υἱοθετεῖ ὁ Arnold van Gemert, οἱ ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ μποροῦν ἀναδρομικῶς νὰ συγκαταριθμηθοῦν στὶς «φιλολογικές», ἐνῶ, ἂν διέδεται ἀναλυτικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, θὰ τὶς χαρακτηρίζαμε καὶ «ἐπιστημονικές», ἀφοῦ ὁ σχολιασμός-ὑπομνηματισμός ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ ἐκεῖνον μιᾶς χρηστικῆς ἔκδοσης μὲ ἐρανιστικὸν χαρακτήρα (ἀντιγραφὴ σχολίων)⁵³⁸. Ἰσως, τελικά, εἶναι ἀκριβέστερη ἢ προσφυγὴ μας στὸν τέταρτο (iv) τρόπο ἔκδοσης ἐνὸς κειμένου, κατὰ πῶς τοὺς διακρίνει ὁ L. Deitz: «by producing a full critical text, as this expression is understood by philologists of traditional training, i.e. by producing a text relying on one or more copies and giving a full account of editorial changes, differences between various editions (to be listed in the apparatus criticus), provenance of quotations (to be listed in the apparatus fontium), and, when warranted, lists of relevant parallel passages (= apparatus testimoniorum). This should properly be called a critical edition»⁵³⁹. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, πρόκειται γιὰ ἱστορικὲς-κριτικὲς ἐκδόσεις, ὅπως τὶς παρουσιάζουν ὁ Siegfried Scheibe καὶ τὸ ζεῦγος Hurlebusch⁵⁴⁰, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν κριτικοεκδοτικῶν παραστάσεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ (18ος αἰ.). Στὶς ἐκδόσεις αὐτές, τὸ ἐρμηνευτικὸ στοιχεῖο (ἐν προκειμένῳ τὰ προλεγόμενα καὶ οἱ ἐπιτασσόμενες σημειώσεις) ἦταν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο ποὺ διασφάλιζε τὴν ἀναγνωσιμότητα

⁵²⁵ Αὐτόθι, σσ. μζ'-ρβ'.

⁵²⁶ Αὐτόθι, σσ. 1-439. Στὴ σ. 439 «Διάφοροι γραφαὶ» γιὰ τὸ τελευταῖο κείμενο «Ἐπιστολὴ νόθος Ἰσοκράτης Διονυσίου».

⁵²⁷ Αὐτόθι, σσ. 440-448.

⁵²⁸ Αὐτόθι, σ. 448.

⁵²⁹ Αὐτόθι II 1807, σσ. α'-ξ'.

⁵³⁰ Αὐτόθι, σσ. 1-327.

⁵³¹ Αὐτόθι, σσ. 328-345.

⁵³² Αὐτόθι, σσ. 345-346.

⁵³³ Αὐτόθι, σσ. 347-381.

⁵³⁴ Αὐτόθι, σσ. 381-388.

⁵³⁵ Αὐτόθι, σσ. 388-389.

⁵³⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 402.

⁵³⁷ Βλ. καὶ ΜΑΚΡΙΔΕΣ 2000, σ. 907.

⁵³⁸ Βλ. GEMERT 2001, σ. 19.

⁵³⁹ DEITZ 1998, σσ. 144-145.

⁵⁴⁰ Βλ. SCHEIBE 1971, HURLEBUSCH K. 1971, HURLEBUSCH R.-M. 1971.

των εκδόσεων⁵⁴¹. Καθένας από τους κριτικούς εκδότες εκδίδει κάποιο κείμενο έχοντας στον νου του συγκεκριμένο (ιδανικό) αναγνωστικό κοινό, για το οποίο προορίζει τις εκδόσεις του⁵⁴². Για τον λόγο αυτό δικαιολογείται η θέση του E. J. Kenney για την Κριτική του Κειμένου ως πρωτίστως έφηρμοσμένη επιστήμη⁵⁴³.

Η εκδοτική εργασία του Κοραή άρχιζε από το υλικό του, τους χειρόγραφους κώδικες. Από την εποχή του μεγάλου Ιταλού ποιητή Πετράρχη (Francisco Petrarca [1307-1374]), όταν φρόντισε με τον ένθουσιασμό που τον διέκρινε να έρευνά τις βιβλιοθήκες για τους λογοτεχνικούς θησαυρούς της ρωμαϊκής αρχαιότητας, δηλαδή τα χειρόγραφα των Λατίνων κλασικών, παλινорδώνοντας τα studia humanitatis⁵⁴⁴, οι άνθρωπιστές της Αναγέννησης συνήθιζαν να αναζητούν και να αντιβάλλουν παλαιά χειρόγραφα⁵⁴⁵. Ο Scaliger είχε επίγνωση του κινδύνου εξέσκησης μιας divinatio χωρίς τη συνδρομή της αναγκαίας βοήθειας (έξεταση των χειρογράφων και σχηματισμό αντίληψης για τα αίτια που προκαλούσαν τις εφθαρμένες γραφές)⁵⁴⁶. Έτσι, την εποχή του Κοραή οι Ευρωπαίοι εκδότες επισκέπτονταν τις μεγάλες βιβλιοθήκες, αναζητούσαν χειρόγραφους κώδικες⁵⁴⁷ και έκαναν αντιβολές των χειρογράφων κωδίκων με κλασικά έργα. Το καταγράφει και ο Κοραής: «Ολίγοι ίσως έξ ήμων ύπωπτεύθησαν ακόμη πόσον κέρδος προξενούν τα παλαιά αντίγραφα εις τής φωτισμένης Ευρώπης τας πόλεις, όσαι ευτύχησαν να τ' αποκτήσωσιν από των Γραικών την δυστυχίαν. Εις αυτάς συντρέχουσιν από τας άλλας πόλεις άνδρες λόγιοι πολλότατοι κατ' έτος, δια να τα εξέτάζωσι, να τα παραβάλλωσι, και να κάμνωσι νέας εκδόσεις ποιητών και συγγραφέων απ' αυτά ή, αν έμποδίζωνται από περιστάσεις, πέμπουσι σχεδόν όσον έμελλαν να δαπανήσωσιν άργύριον, εάν ήρχοντο αυτοπροσώπως εις αυτάς, δια να τα παραβάλη, ή και ολοκλήρως να τ' αντιγράψη άλλος δι' αυτούς, κάτοικος τής πόλεως, λόγιος κάνεις, άλλ' ως επί το πλείστον ένδεής χρημάτων»⁵⁴⁸. Η συμμετοχή του Villoison (1785) σε ακαδημαϊκή έπιτροπή, τής όποιας σκοπός ήταν ή μελέτη όλων των χειρογράφων τής βασιλικής βιβλιοθήκης και ή δημοσίευση των αξιόλογων πορισμάτων, ένδιέφερε τον Κοραή, καδ' όσον «με ταύτην την έρευναν είναι πιθανόν ότι θέλει ανακαλυφθώσι πολλά πράγματα τα όποια οι νεώτεροι ως εύρήματα ιδικά των ιδιοποιήθησαν»⁵⁴⁹, άφοϋ τον Μάιο του 1788 ένημέρωνε τον φίλο του Δημήτριο Λώτο ότι «μία περίστασις άπροσδόκητος με αναγκάζει να υπάγω εις Παρίσιον, όπου έχω να διατρέψω ολίγους μήνας δια να έρευνήσω πράγματα αναγκαία εις την Βασιλικήν Βιβλιοθήκην, και παρά των εκείσε σοφών»⁵⁵⁰. Τότε, στο Παρίσι, εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος σχέσεων μεταξύ των δύο άνδρων⁵⁵¹. «Και επειδή περι φίλων ό λόγος, έχω πολλούς εκ τής φιλολογικής Ακαδημίας, οι όποιοι με έδέχθησαν με ανοικτάς τας άγκάλας και με παρεκίνησαν πολλά να δώσω εις τύπον

⁵⁴¹ Βλ. ZELLER 1971.

⁵⁴² DEITZ 1998, σ. 147.

⁵⁴³ KENNEY 1974b, σ. 4: «Textual criticism is not a pure, but an applied science: it must have appropriate material to work upon, and the qualities of the results that it can achieve will almost always vary directly with the quality of that material. Again and again history records how the crucial advances are made through the fortunate conjunction of man and material: Scaliger and the Gemblacensis, Heinsius and the Puteaneus of Ovid, Lachmann and the Vossiani. An investigator in this field must keep constantly in view the historical circumstances which hampered progress and prevented even the best scholars from realizing to the full their often penetrating and sometimes unsurpassed insights».

⁵⁴⁴ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ό.π., σσ. 10-11 και PFEIFFER 1976, σ. 15.

⁵⁴⁵ Βλ. PFEIFFER *αυτόδι*, σ. 12 και GRAFTON 1991, σ. 62.

⁵⁴⁶ Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 54-55.

⁵⁴⁷ Έλλείψει ειδικών καταλόγων χειρογράφων, σε πολλές περιπτώσεις (βλ. LANGOSCH 1964, σ. 19), κατέφευγαν σε πληροφορίες προγενεστέρων εκδοτών που προέβησαν σε τέτοιες περιγραφές.

⁵⁴⁸ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 261-262.

⁵⁴⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, έπιστ. 17 (23.3.1785), σ. 56. 24-26.

⁵⁵⁰ *Αυτόδι*, έπιστ. 29 (3.5.1788), σ. 99. 15-17.

⁵⁵¹ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 71-73.

πολλά χειρόγραφα της ένταυθα Βασιλικής Βιβλιοθήκης, ἐξ ὧν εἶναι καὶ πολλὰ ἰατρικά ἐλπίζω νὰ κάμω τίποτε, ἂν λάβω τὸν καιρὸν. Ἀλλὰ χρειάζεται κόπος μέγας πρέπει νὰ μεταφράσω, νὰ προσδέσω ἔπειτα σημειώσεις καὶ ἄλλα τοιαῦτα»⁵⁵². Ἰδίως στὴν ἀλληλογραφία του πρὸς τὸν de la Rochette, μὲ τὸν ὁποῖο συνδέεται μὲ σταθερὴ καὶ ἀδιατάρακτη φιλία, ἀποκαλύπτεται ἡ ἀνάγκη τοῦ Κοραῆ νὰ τὸν ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνο σὲ δανεισμὸ βιβλίων ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του βιβλιοθήκη ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ διευκολύνει τὴν πρόσβαση σὲ Παρισινὰ χειρόγραφα⁵⁵³. Ὁ Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης σημειώνει «ὅτι ὁ Κοραῆς εἰργάζετο κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἰσχνῶν του ἀγελάδων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπάχυναν ποτέ, παραβάλλον χειρόγραφα διὰ λογαριασμὸν σπουδαίων Ἑλληνιστῶν τῆς ἐποχῆς του οἱ ὁποῖοι ἦσαν συχνὰ καὶ κάτοικοι τῶν Παρισίων, ὥστε νὰ μὴ ἤμπορουν νὰ δικαιολογηθοῦν ὅπως ὁ Χόλμς πού εὑρίσκετο εἰς τὴν Ὁξφόρδην. Ἡ ἀντιβολὴ τῶν χειρογράφων ἀπετέλει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνα ἐπάγγελμα πού ἤσκειτο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων ὅπως τοῦ Σύψωμου, τοῦ Μηνωῖδῃ Μηνᾶ, τοῦ Θεοχαρόπουλου, τοῦ Νικολόπουλου καὶ ἄλλων πτωχοπροδρόμων τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης. Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Κοραῆ ὠφελήθη ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη. Πόσαι ἐπιτυχημένα διορθώσεις εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν κλασικῶν κειμένων τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν Κοραῆν καὶ ὅμως εἰς τὸ ἐξώφυλλον φέρεται ὡς ἐκδότης ἄλλος φιλόλογος!»⁵⁵⁴. Ὁ διακεκριμένος Γερμανὸς ἀνθρωπιστὴς Wilhelm von Humboldt (1767-1835), ὁ ὁποῖος γνῶρισε προσωπικὰ τὸν Κοραῆ στὸ Παρίσι, τὸν συνιστοῦσε ὡς τὸν πλέον κατάλληλο γιὰ ἀντιβολές χειρογράφων μὲ ἐπιστολὴ του (20.6.1800) πρὸς τὸν περίφημο Γερμανὸ ὁμηριστὴ Friedrich August Wolf (1759-1824), προσθέτοντας ὅτι ὁ Κοραῆς ζοῦσε ἐν μέρει ἀπὸ τὴν ἐργασία αὐτὴ πού ἀναλάμβανε ἐπ' ἀμοιβῆ⁵⁵⁵.

Ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς παρέχει αὐτοβιογραφικὲς εἰκόνες γράφοντας γιὰ τὴ θητεία ἐνὸς πού ἀντιβάλλει χειρόγραφα γιὰ λογαριασμὸ ἄλλων, κρίνοντας ἐξ ἰδίων τὰ ἀλλότρια, ὅταν ἀναφέρει ὅτι «ὁ μισθωτὸς ἀντιγράφου παραβλήτης, καὶ ἂν ἦναι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀλίγων, ὅσοι παρὰ τοῦ μισθοῦ τὸ κέρδος προκρίνουσι τὴν ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ τοῦ χρέους πλήρως ἀποκτωμένην τιμὴν, δὲν ἔμπορεῖ ὅμως νὰ δώσῃ εἰς ἀντίγραφον ἀρχαίου συγγραφέως, τὸν ὁποῖον ἢ ὀλίγον ἐμελέτησεν, ἢ καὶ πρώτην φοράν ἐγνώρισε, τόσῃν προσοχῇ, ὅσῃν ἀναγκάζεται νὰ δίδῃ αὐτὸς ὁ ἐκδότης. Ἐὰν οὗτος κινδυνεύῃ πολλάκις ν' ἀναγνώσῃ ἄλλ' ἀντ' ἄλλων, ἢ νὰ παραδράμῃ λέξιν ἢ φράσιν, παραδραμημένην καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, πόσον πλέον ὑποκείμενος εἰς ἀπροσεξίας τοιαύτας πρέπει νὰ ἦναι ὅστις παραβάλλει δι' ἄλλον!»⁵⁵⁶. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδοσης μὲ τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλη γράφει: «Ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ τὰ ἕως τώρα γνωρισθέντα ἀντίγραφα τῶν Ἡθικῶν, ὅσα μὲ ἐπιμέλειαν ὄχι ὀλίγην ἐπαράβαλε, ἢ ἀπὸ φίλους του παραβαλμένα ἐμεταχειρίσθη ὁ τελευταῖος πρὸ ἐμοῦ ἐκδότης Ζέλλος (Zell), ἔμπορεῖ νὰ ζητήσῃ τὴν περὶ αὐτῶν εἶδησιν εἰς αὐτὰ του τῆς ἐκδόσεως τὰ Προλεγόμενα. Μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀντιγράφων τούτων δὲν ἀναλογεῖ θέβαια ἢ ἐξ αὐτῶν βοήθεια εἰς τοῦ κειμένου τὴν διόρθωσιν. Μ' ὄλον τοῦτο χρεωστοῦμεν χάριν εἰς τοὺς ὑπομένοντας τὸν ἀηδέστατον κόπον τῆς συλλογῆς τῶν διαφόρων γραφῶν»⁵⁵⁷. Πολλὲς ἀπὸ τίς ἀντιγραφικὲς ἐργασίες (ἀντιβολῆς χειρογράφων) πού ἀνακούφισαν οικονομικῶς⁵⁵⁸ τὸν Ἑλληνα ἰατροφιλόλογο ἀνατέθησαν κατόπιν σύστασης καὶ στήριξης ἀπὸ τὸν Γάλλο ἑλληνιστὴ Villoison⁵⁵⁹. Ὁ Villoison συνόδευε τὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Γερμανὸ ἑλληνιστὴ F. G. Sturz (1762-1832) στὶς 6 Ἰουνίου

⁵⁵² ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 30 (15.9.1788), σ. 104. 26-32.

⁵⁵³ Π.χ. ὅταν ὁ Κοραῆς χρειάστηκε νὰ ἀντιβάλῃ μερικὰ χειρόγραφα (τὰ ἀριθμ. 1741, 2038, 2040, 2117, 2551, 2938) μὲ τὸ *Περὶ ποιητικῆς* τοῦ Ἀριστοτέλη: βλ. αὐτόδι, ἐπιστ. 55 (πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος 1791), σ. 208. 26-34.

⁵⁵⁴ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 33.

⁵⁵⁵ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 314.

⁵⁵⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σ. ὁ: πβ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 221-222.

⁵⁵⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ.* 1822, σσ. α'-β'.

⁵⁵⁸ Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. I. 1984.

⁵⁵⁹ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 74, 77.

1791⁵⁶⁰ με τις διάφορες γραφές (variae lectiones) που κατέγραψε ο Κοραΐς κατόπιν αντιβολής των Παρισινών κωδίκων που περιείχαν κείμενο του (Ψ-)Εμπεδοκλέους⁵⁶¹: «Pseudo-Empedoclis cum regiis codicibus collati varias lectiones, quas in tuum usum diligentissime excerpit Diamantes Coray»⁵⁶². Στην ίδια επιστολή αναφέρονται επίσης οι αντιβολές των Παρισινών κωδίκων με κείμενα του Νόννου και των Έβδομήκοντα, τις οποίες ανέλαβε ο Κοραΐς για λογαριασμό αντιστοίχως του Όλλανδού ιατροφιλόλογου Bernard⁵⁶³ και του Άγγλου πανεπιστημιακού θεολόγου Holmes⁵⁶⁴. Οι «έπαγγελματικές» (με αντιμισθία) αντιβολές χειρογράφων κωδίκων (collationes) που αναλάμβανε ο Κοραΐς κατόπιν παράκλησης άλλων λογίων, οι οποίοι δέν μπορούσαν να πραγματοποιήσουν αυτήν την τόσο ανιαρή όσο και εργώδη⁵⁶⁵, μα συνάμα απαραίτητη στη φιλολογική επιστήμη εργασία, μετρίαζαν την ανέχειά του σε καιρούς χαλεπούς μέσα στην επαναστατημένη Γαλλία: «Περὶ δὲ τῶν αντιγράφων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὅποια ἐδιωρίσθη νὰ παραβάλλω, αὐτὸ τὸ ἐδέχθη ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ μὲ πληρώνουσι δι' αὐτὸ τόσα φλωρία διὰ κάθε ἀντίγραφο. Αὐτὴ ἡ ἀσχολία μὲ λυπεῖ μεγάλως, ἐπειδὴ βραδύνει τὸ πόνημά μου ἄλλὰ τί νὰ κάμω, ὅταν δὲν εὐρίσκω ἄλλον τρόπον διὰ νὰ κερδαίνω τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα;»⁵⁶⁶. Φαίνεται ὅτι αὐτὸ τὸ βιοποριστικὸ ἀρχικῶς μέσο ἐπιβράδυνε τις ἐκδοτικὲς φιλοδοξίες του καὶ ἐπιστοίβασε ψυχσωματικὴ κόπωση στὸν σκληρὰ ἐργαζόμενο ιατροφιλόλογο τοῦ Παρισιοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως, συνεπικούρησε στὴν ἐξάσκηση τῶν κριτικῶν δυνάμεων του πάνω στὰ κλασικὰ κείμενα: γνωρίζουμε πῶς ὁ Κοραΐς ἐρευνοῦσε συγχρόνως τὴν ὀρθότητα τῶν γραφῶν ἐνὸς κειμένου καὶ συχνὰ τὸ ἀντιπαρέβαλλε μὲ συγκεκριμένη ἔντυπη ἔκδοση, ὅποτε ἤλεγχε καὶ τὴν ποιότητα τῶν υἱοθετημένων σὲ αὐτὴ γραφῶν. Γι' αὐτὸ ὁ Bernard καὶ ὁ Sturz ἔσπευσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τις σταλμένες σὲ αὐτοὺς παρατηρήσεις τοῦ Κοραΐ στὰ κείμενα τοῦ Νόννου καὶ τοῦ Ψ.-Εμπεδοκλῆ που ἀντιστοίχως ἐξέδωκαν⁵⁶⁷. Ἐξίσου μεθοδικὰ καὶ προσεκτικὰ εἶχε ἐργαστεῖ ἀρκετὰ χρόνια πρὶν καὶ ὁ Richard Bentley, ὅχι γιὰ βιοποριστικούς λόγους ἀλλὰ προκειμένου νὰ ἀντιβάλει τοὺς ἀρχαιότερους κώδικες τῆς Καινῆς Διαθήκης, ζητώντας καὶ τὴ συνδρομὴ τῶν φίλων του γιὰ τὸ Παρίσι, ὅπως τοῦ John James Wettstein (1693-1754) καὶ τοῦ J. Walker⁵⁶⁸.

Τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 348 περιέχει παρατηρήσεις κειμενοκριτικὲς που προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀντιβολὴ (σὲ δίστηλη καταγραφῆ) ἔντυπης ἔκδοσης («Imp») τοῦ Κατὰ Λεωκράτους λόγου τοῦ Λυκούργου μὲ τὸν Παρισινὸ κώδ. 3034 («Ms.»): «Codex chartaceus Parisiensis N° 3034 in forma quam vocant duodecimam, quo continetur Lycourgi oratio adversus Leocratem. Is codex saeculo decimo sexto exaratus videtur». Κυρίως μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε τις Κοραϊκὲς ἀντιβολὲς μὲ τὴ βοήθεια ἑπτὰ γφφ. ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ σημειωματάρια τοῦ Κοραΐ, τὰ ὅποια ἀπόκεινται στὴν ὁμώνυμη Βιβλιοθήκη τῆς Χίου, τὰ ἀριθμ. 319, 373, 442, 459, 468, 1735 καὶ 1736.

⁵⁶⁰ *Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit [...] M. Frider. Guil. Sturz*, τόμ. I, Lipsiae 1805, σσ. xlii-llii: τὴν ἐπιστολὴ ἀναδημοσίευσε ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ἔ.π., σσ. 75-77.

⁵⁶¹ Γράφει σὲ ὑποσημείωσή του γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸν ὁ Sturz ὅτι «Intelligit Villosionus Sphaeram Empedocli male adscriptam»: αὐτόθι, σ. xlii (ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ἔ.π., σ. 75).

⁵⁶² Αὐτόθι, σ. xlii (ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ἔ.π., σ. 75).

⁵⁶³ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 33.

⁵⁶⁴ «Nunc vero lotus est in conferendis Septuagintavialis Versionis Graecae codicibus Parisiensibus, in gratiam doctissimi Holmesii, Professoris Oxoniensis»: ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἔκδ. *Empedocles Agrigentinus* τοῦ Sturz (βλ. προηγ. ὑποσημ. 560): βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σ. 133. 12-13.

⁵⁶⁵ Βλ. MARICHAL 1961 = 1985, σσ. 87-89 καὶ WILLIS 1972, σσ. 32-34 γιὰ τὸν προσωπικὸ ἀπολογισμὸ τῆς δοκιμασίας στὴν ἀπαιτούμενη ἀκρίβεια καὶ τεταμένη προσοχὴ μιᾶς τόσο δύσκολης δουλειᾶς.

⁵⁶⁶ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σ. 133. 12-16.

⁵⁶⁷ Βλ. ΗΛΙΟΥ 1965, σ. 109 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ἔ.π., σ. 78.

⁵⁶⁸ Βλ. MONK 1833, σσ. 119-122 καὶ PFEIFFER 1976, σ. 156.

Τὸ χφ. 442 περιλαμβάνει τρία διαφορετικὰ μέρη: i) Μὲ διορθώσεις στὶς γραφές τοῦ κειμένου κάποιου κώδικα (ἴσως Παρισινῷ), ii) 1 φ. μὲ κωδικολογικὲς σημειώσεις: ἀρχικῶς ἡ σημείωση «εὐρίσκεται ἐν τῇ Βασιλ. Βιβλιοθ. τῇ ἐν Παρισίοις Παλλαδίου Comment. in Hipp. libr. 6, de morbis popularibus, n° 2295», μετὰ ὁ περιγραφικὸς κατάλογος τῶν κωδίκων 2156 (15ος αἰ.), 2158 (15ος αἰ.), 2177 (16ος αἰ.), 2760 (16ος αἰ.), 2153 (14ος αἰ.), 2270 (15ος αἰ.), στοὺς ὁποίους περιέχονται τὰ ὑπομνήματα τοῦ Γαληνοῦ στὸ *Περὶ χυμῶν* τοῦ Ἴπποκράτη (2177, 2760) καὶ ἡ διατριβὴ τοῦ Γαληνοῦ γιὰ τὶς γυναικεῖες νόσους (2153, 2270), στὴ συνέχεια ἡ σημείωση ὅτι «ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Παρ. βασιλ. βιβλιοθ. τόμ. B.», ἀκολουθῶς ἡ σημείωση ὅτι «Τὸ δὲ κείμενον περὶ χυμῶν Ἴπποκρ. περιέχεται ἐν τοῖς ἐξῆς κώδιξι» (ἀναφέρονται οἱ 2140 τοῦ 12ου αἰ., 2141 τοῦ 13ου αἰ., 2143 τοῦ 14ου αἰ., 2144 τοῦ 14ου αἰ., 2145 τοῦ 16ου αἰ., 2253 τοῦ 11ου αἰ., 2255 τοῦ 15ου αἰ.), καί, τέλος, οἱ σημειώσεις ὅτι «εἰς τὸ 2140 περιέχεται λεξικὸν Γαληνοῦ διαφέρον ἐν τισιν τοῦ γνωστοῦ λεξικοῦ», ὅτι «ἔστι παρὰ ταῦτα codex 2142 πολλὰ τῶν Ἴπποκρ. περιέχων bombyc. saec. 13. 14. ad hujusce codicis marginem conjecta interdum brevia scholia, quorum nonnulla hebraice scripta sunt» καὶ ὅτι «ἔστι Herophili medici opusculum de alimentis cod. 396 et 985», iii) 1 φ. μὲ παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἱπποκρατικὴ φράση «θολερὸν πνεῦμα», τρία χωρία στὴν *Oeconomia* τοῦ An. Foës παραβαλλόμενα πρὸς τὸν χειρόγραφο κώδικα ποὺ διάβασε ὁ Κοραῆς, καί, παραπομπὲς σὲ τίτλους ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τοὺς τόμ. 1-5 τῆς ἐκδόσεως ποὺ συμβουλευτήκε ὁ Κοραῆς. Γιὰ τὴ σημασία τῆς κωδικολογικῆς⁵⁶⁹ ἔρευνας τοῦ Κοραῆ ἀρκοῦν ὅσα παρατήρησε ὁ J. Jouanna γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ J. Irigoien, δηλαδὴ τὸν σημαντικὸ γιὰ τὸ ἱπποκρατικὸ ἔργο κώδικα Marc. Gr. 269 ποὺ ὁ ἐκδότης J. Sichel ὀνόμασε M⁵⁷⁰. Δὲν πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ μὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Γαληνοῦ στὸ *Περὶ χυμῶν* τοῦ Ἴπποκράτη ἀπομακρύνεται κριτικῶς ἀπὸ τὴ συζήτηση γιὰ τὴν αὐθεντικότητά τοῦ συγκεκριμένου κειμένου, τὴν ὁποία παρατηροῦμε στὰ χρόνια τῆς Ἀναγέννησης⁵⁷¹, ἂν καὶ ὁ Κοραῆς δὲν θέτει ρητῶς τὸ ζήτημα σὲ τέτοια βάση.

Παραπλήσια εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ χφ. 468 ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Γαληνοῦ, εἰς τὸ περὶ χυμῶν τοῦ Ἴπποκράτους ἢ περὶ χυμῶν». Ἀκολουθεῖ ἡ λατινικὴ σημείωση «Ex codice Regio Parisiensi N° 2156 collatione cum alio codice Regio Parisiensi N° 2158», ἡ ἐκδόση καὶ τὰ λιγοστὰ κειμενοκριτικὰ σχόλια τοῦ Κοραῆ. Συνεξεταστέο μπορεῖ ἐπιπροσθέτως νὰ θεωρηθεῖ τὸ χφ. 319 ποὺ περιέχει ἡμιτελὲς τὸ ὑπόμνημα τοῦ Γαληνοῦ στὸ *Περὶ χυμῶν* τοῦ Ἴπποκράτη. Ὁ Κούζης ἀνέφερε⁵⁷² ὅτι στὸ χφ. 319 ἐντοπιζόνται οἱ σσ. 133-168 ἐνὸς ἀντιγράφου (διὰ χειρὸς Φουρναράκη) τοῦ ἰδιογράφου χφ. τοῦ Κοραῆ: ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἰδιόγραφο χφ. τοῦ Κοραῆ ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 τετράδια, συνολικῶς 401 σσ., φέρει τὸν τίτλο (φ. 1r) «Juille, 1802 Γαληνοῦ τῶν εἰς τὸ *Περὶ χυμῶν* Ἴπποκράτους ὑπομνήματα 145 N° 5491» (δηλαδὴ, ὁ Κοραῆς εἶχε ἀντιγράψει τὸ κείμενο τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸν Παρισινὸ κώδ. 5491 καὶ τὸ εἶχε ὑπομνηματίσει) μὲ τὴν ἐπόμενη σημείωση «de hoc comment. loquitur Galenus T. V oper. p. 407. lin. 18», καὶ μετὰ τὶς 401 σσ. ἀκολουθοῦν ἄλλες 32 σσ. μὲ σημειώσεις καὶ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ ὑπὸ τὸν τίτλο «Annotationes in Galeni commentarios in librum Hippocratis de humoribus» ποὺ λήγουν μὲ τὴν σημείωση «Finis annotationum Adamandii Coray in Galeni commentarios in librum Hippocratis de humoribus». Τὸ χφ. 468 δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Κούζη τὸ 1952.⁵⁷³

Τὸ χφ. 459 τιτλοφορεῖται «Collation des Manuscrits Grecs d'Héphéstion qui se trouvent dans la Bibliothèque Nationale de Paris N° 2713. pages-1-184». Στὴ σ. 1 (φ. 1r) ἡ περιγραφή καὶ τὰ περιεχόμενα τοῦ Παρισινῷ κώδικα 2713 (13 αἰ.). Στὶς σσ. 2-12 ἡ ἀντιβολὴ τῆς ἐκδ. «Hephaestionis de metris etc. ex Edit. Corn. de Pauw, Traj. ad Rhen. 1726» πρὸς τὸν κώδικα

⁵⁶⁹ Βλ. DAIN 1964b, σ. 76 καὶ MANFREDINI 1977, σσ. 109-112.

⁵⁷⁰ Βλ. JOUANNA 2000, σσ. 205-206 γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ J. IRIGOIN.

⁵⁷¹ Βλ. GRAFTON 1991, σσ. 164-165.

⁵⁷² ΚΟΥΖΗΣ 1934, σσ. 163-164 καὶ Τοῦ ἰδίου 1952, σσ. 1-4.

⁵⁷³ ΚΟΥΖΗΣ 1952, σσ. 5-175.

2713, στή σ. 13 ἡ περιγραφή καὶ τὰ περιεχόμενα τοῦ Παρισινοῦ κώδικα 2756 (14 αἰ.) καὶ στίς σσ. 13-60, 65-86 ἡ ἀντιβολή τῆς ἀνωτέρω ἐκδοσης πρὸς τὸν κώδικα 2756, στίς σσ. 61-63 ἀντιγράφεται σχηματικὸ διάγραμμα μὲ τοὺς μετρικοὺς ὄρους (στή σ. 61 ἡ ἐπιγραφή «Sequitur nunc Diagramma quod habetur p. 96 edit. Pauw quodque integrum hic transcribo»), στή σ. 64 ἀντιγράφεται ἄλλη παράσταση χιαστί μὲ τὰ εἶδη τῶν μετρικῶν ποδῶν καὶ συναφεῖς λέξεις-παραδείγματα «Διάγραμμα τῶν εἰκοσιοκτῶ ποδῶν (vid. p. 95 edit. Pauw)», στή σ. 65 ἡ ἐπιγραφή «Sequuntur Scholia sine Lemmate», στίς σσ. 87-90 ἡ ἀντιπαραβολή τῶν Παρισινῶν κωδίκων 2756 καὶ 2881 (στή σ. 87 ἡ ἐπιγραφή «L'opuscule ci dessus depuis pag. 82 jusqu' à pag. 86 se trouve aussi dans le Manuscrit N° 2881, également à la suite de traité d'Héphéstion, mais séparé de ce traité par ce nouveau titre: τοῦ σοφωτάτου Τριχᾶ σύνοψις τῶν ἐννέα μέτρων. Je vais noter les variantes qui pourroient se trouver entre les Ms. 2756 et 2881»), στή σ. 93 ἡ περιγραφή καὶ τὰ περιεχόμενα τοῦ Παρισινοῦ κώδικα 2676 (14 αἰ.) καὶ στίς σσ. 93-184 πρὸς τὸν κώδικα 2676, καὶ στή σ. 184 ἡ καταληκτικὴ σημείωση «Τέλος τοῦ Ἡφαίστιωνος. Hic finitur libellus Hephaestionis; desunt scholia quae extant in Edit. Pauw à p. 76 ad p. 96». Πρόκειται γιὰ ἄλλο ἓνα χειρόγραφο μὲ μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῆς μεθοδολογίας στὴν κειμενοκριτικὴ ἐργασία τοῦ Χίου ἰατροφιλόλογου, καθὼς αὐτὸς ὁ μοναδικὸς «libellus Hephaestionis» μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἀντιβολῆς τοῦ Ἀδ. Κοραῆ ἀποτελεῖ μίαν σημαντικὴ μαρτυρία τόσο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ προεργασία τοῦ Κοραῆ ὅσο καὶ γιὰ τὶς στέρεες βάσεις τοῦ σοβαροῦ διορθωτικοῦ ἔργου του.

Σημαντικὰ γιὰ τὴ μεθοδολογία τοῦ Κοραῆ ὅσον ἀφορᾷ τὴν προεργασία τῆς κριτικῆς ἐργασίας εἶναι καὶ τὰ ἐπίσης Κοραϊκὰ χφφ. 1735 («Variae lectiones in Jusjurandum Hippocratis ex Meibomii commentario Lugd. Batavorum 1643 impresso excerpta») καὶ 1736 («Διορθωτικαὶ διορθώσεις εἰς Ἴπποκράτην» (sic) κατὰ τὴν ἀρχικὴ ἐπιγραφή). Στὸ δεύτερο ἐντοπίζεται ἀντιβολή (δίστηλη ἀνὰ σελίδα) τῆς ἐκδ. Foës μὲ τὸν Παρισινὸ κώδικα 2146 τοῦ 16ου αἰ., ὥστε νὰ προκύπτουν οἱ διάφορες γραφές, οἱ προσδῆχες καὶ τὰ κενά, ἀκόμη καὶ ἡ διαφορετικὴ στίξη καὶ διατύπωση.

Ἐπίσης, στὸ χφ. Χίου ἀριθμ. 373 ἐντοπίζουμε Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὰ Ποιμενικὰ τοῦ Λόγγου ἐκδοσης Παρισίων 1778. Στὰ δύο τελευταῖα φφ. του διαβάζουμε μίαν ἀντιπαραβολή τῶν δύο ἐκδόσεων, Didot καὶ Villoison. Σχετικὴ εἶναι ἡ εἰκασία ποὺ διατύπωσε ὁ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, γιὰ τὸ κατὰ πόσον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Χίου λογίου γιὰ τὰ Ποιμενικὰ τοῦ Λόγγου προσιωνίζετο τὴν κριτικὴ ἐνασχόλησή του μὲ τὸ ἔργο αὐτό. Ὁ Φραγκίσκος προχώρησε σὲ συσχετισμὸ τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ἀπέστειλε ὁ Villoison πρὸς τὸν Wyttenbach στίς 13 Μαρτίου 1782, μὲ τὴν ὁποία ὁ πρῶτος συνιστοῦσε ὡς ἰκανὸ ἑλληνοιστὴ τὸν Κοραῆ στὸν δεύτερο, μὲ τὴν κριτικὴ ἰκανότητα τοῦ Κοραῆ καί, εἰδικότερα, μὲ τὴ διάσημη κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐκδ. τοῦ Λόγγου ἀπὸ τὸν Villoison (1778)⁵⁷⁴.

Ἐπομένως, στὴν περίπτωση τοῦ χφ. 490 εἶναι ἀναμενόμενες οἱ ἀναφορὲς στὴ χειρόγραφη παράδοση («Mss.» ἢ «codd.»)⁵⁷⁵, καθὼς τὸν Κοραῆ ἀπασχολοῦν οἱ γραφές τῶν κωδίκων, ὥστε νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν ἀρχικὴ γραφή («vera lectio»⁵⁷⁶ ἢ «genuina»⁵⁷⁷), σὲ ἀξιόπιστη λύση ἢ νὰ ἐξηγήσει τὴν προέλευση τῆς ἐσφαλμένης γραφῆς ποὺ παρεῖσδυσε στὸ κείμενο, ἀκόμη καὶ ὡς τυπογραφικὸ σφάλμα («fortassis Typothetae erratum est»⁵⁷⁸). Στίς περισσότερες ἀπὸ τὶς

⁵⁷⁴ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 69, σημ. 9.

⁵⁷⁵ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 35, 57, 64, 84, 91, 99, 101, 109, 132, 170, 171, 173, 197, 296, 298, 302, 304, 307, 309, 311, 314, 320, 321, 326, 328, 334, 350, 424, 440, 443, 451, 446, 479, 495, 532, 533, 537, 549, 608, 611, 612, 633, 736, 737, 746, 861: κυρίως ἀναφέρονται οἱ δύο κώδ. Reg. 2290 καὶ 2291.

⁵⁷⁶ *Obs. Misc.* 7. 170.

⁵⁷⁷ *Obs. Misc.* 7. 171.

⁵⁷⁸ *Obs. Misc.* 7. 7.

αναφορές αυτές, αν εξαιρέσουμε τους Παρισινούς κώδικες, δεν πρόκειται για αυτοψία του Κοραή αλλά για πληροφορίες προερχόμενες από τις έντυπες εκδόσεις που συμβουλευόταν⁵⁷⁹.

Προηγείται, λοιπόν, τής καταφυγής στην εικασία ή αξιοποίηση τής χειρόγραφης παράδοσης. Στο κείμενο που τιτλοφορείται «Προκήρυξις Νέας εκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἧτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας» (1805) ὁ Κοραῆς παρατηροῦσε ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἐκδοσὴ τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης «βοηθούμενος ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν προτέρων ἐκδόσεων, καί, ὡς ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσει, τῶν ἀντιγράφων, καὶ ἀπὸ τὰς πλέον ἐναργεῖς ἰδικὰς του ἢ ἄλλων εἰκασίας καὶ διορθώσεως. [...] Ὅταν τὸ κείμενον ἦναι τόσον ἐσφαλμένον ὥστε νὰ μὴν ἐμπορῆ νὰ διορθωθῆ μὴτ' ἀπὸ τὰς προλαβούσας ἐκδόσεις, μὴτ' ἀπὸ ἀντίγραφα, θέλω σπουδάσειν, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ τὸ διορθώσω ἐξ εἰκασίας [...]»⁵⁸⁰. Σύμφωνα μὲ τὸν Κοραῆ, «κάνένα κριτικὸν δὲν λανθάνει, εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν εὐρίσκονται τῶν σωζομένων ἀντιγράφων τὰ περισσότερα· δὲν λανθάνει κανένα, ὅτι αἱ ἐκδόσεις δὲν τελειοῦνται πλην μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἀπὸ πολλοὺς πολλὰ τοιαῦτα παραβαλθῶσι, καὶ ἀνακαλυφθῶσι τέλος πάντων αἱ γνήσιαι γραφαί. Συμβαίνει καμμίαν φοράν νὰ συντηρηθῆ ὁ ἀναγκαῖος εἰς τοῦτο χρόνος ἀπὸ τὴν εὐφυίαν τοῦ ἐκδότου, ὅστις μαντεύει καὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰς λέξεις τοῦ συγγραφέως, καὶ χωρὶς τῶν ἀντιγράφων τὴν βοήθειαν ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι μάντιες δὲν εἶναι πολλοί. Ἐκεῖνοι μόνον οἱ ἐκδότης εἶναι ἄξιοι νὰ κρίνωνται αὐστηρά, ὅσοι, ἀνάξιοι αὐτοὶ νὰ κινήσωσι τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῆς ἐκδόσεως ἧμα μόνον ἐν ἀπ' ὅπου τὴν εὐρηκαν παρέχει, οὐδὲ νὰ ὠφελθῶσιν ἀπὸ τῶν προγενεστέρων τοὺς κόπους εἶναι καλοί»⁵⁸¹. Ἐξετάζει τί σημαίνει καλὴ ποιότητα ἐνὸς ἀντιγράφου: «Τὸ "Καλόν", ὅταν ὁ λόγος ἦναι περὶ ἀντιγράφων, σημαίνει τὸ ὀλιγώτερον ἐσφαλμένον. Καλὰ ἀντίγραφα ἦσαν ἐκεῖνα μόνον, ὅσα ἐγράφοντο ζώντων ἀκόμη τῶν συγγραφέων· τὰ μετέπειτα ἐφθάρησαν μὲ τοῦ χρόνου τὴν πρόοδον ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν, καὶ πολλάκις ἀπὸ τὴν ἀπαιδευσίαν, τῶν ἀντιγράφεων. Ὅσον εἶναι παλαιότερα τὰ ἀντίγραφα, ἀπὸ τόσον ὀλιγώτερα σφάλματα εἶναι ἀσχημισμένα»⁵⁸². Καὶ συνεχίζει μιλώντας γιὰ τὸν κώδ. Vaticanus gr. 65: «Ἀπὸ τοῦτο τὸ καλὸν ἀντίγραφον, χωρὶς νὰ καταριθμίσω ὅσα παρεβάλθησαν πρὶν ἐμοῦ, ὀδηγούμενος ἐδιόρθωσα πολλὰ μέρη τοῦ Ἰσοκράτους· περισσότερα ὅμως εἶναι αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ἐξ ἰδίας μου εἰκασίας ἐτόλμησα νὰ κάμω εἰς τὸ κείμενον. Ὅλοι βέβαια δὲν εἶναι ὀρθαί· καὶ ὅστις ἀπ' ἐμέ, ἢ καὶ ἄλλον σοφώτερον παρ' ἐμέ, ζητήσῃ τοιαύτην ὀρθότητα, ζητεῖ πρᾶγμα τῶν ἀδυνάτων. Τῶν παλαιῶν συγγραφέων αἱ ἐκδόσεις, καθὼς ἔλεγα ὀλίγον ἀρχήτερα, τελειοῦνται μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου, ἀφοῦ περάσωσιν ἀπὸ πολλῶν ἐκδοτῶν χειρας. Εἷς μόνος οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν ἀρκετὸν ἔχει νὰ διορθώσῃ ὅλα τὰ σφάλματα· ἰκανὸν εἶναι εἰς αὐτὸν νὰ κάμῃ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ τοιαύτου, ὅποια νὰ δώσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ μέσα νὰ τὴν φέρωσιν εἰς περισσοτέραν τελειότητα. Καθὼς ὅλα τὰ καλὰ, οἱ καλοὶ ἐκδότης εἶναι πρᾶγμα πολλὰ σπάνιον· μέγα μέρος αὐτῶν διαιρεῖται εἰς δύο παντάπασιν ἐναντία εἶδη. Τὸ πρῶτον εἶναι τῶν τολμηρωτάτων ἐκείνων, ὅσοι διορθοῦν καὶ τὰ μηδεμίαν ἔχοντα χρεῖαν διορθώσεως· εἰς τὸ δεύτερον περιέχονται ὅσοι δεισιδαιμόνως ἀφίνουσιν εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰς πλέον ἀνοήτους καὶ βαρβάρους τῶν ἀντιγράφεων γραφάς. Τίνες εἶναι τούτων οἱ χειρότεροι δὲν ἐξεύρω. Στοχάζονται ὡς θεοῦ φωνάς, οἱ πρῶτοι ὑπερηφάνως τὰς ἰδίας των εἰκασίας, οἱ δεύτεροι ἠλιθίως τὰς ἀνοησίας τῶν ἀντιγράφεων. Εἰς τοὺς πρώτους ἀρκεῖ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφρασθῆ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τὸ νόημα, διὰ ν' ἀλλάξωσι τὴν φράσιν τοῦ συγγραφέως· οἱ δεύτεροι καταπίνουσιν χωρὶς ὑποψίαν, ὡς Ἑλληνικόν, ὅτι εἶναι χαραγμένον μὲ γράμματα Ἑλληνικά. Κρίσεως καὶ προσοχῆς βέβαια μεγάλης ἔχει χρεῖαν ὅστις ἀγαπᾷ ν' ἀποφύγῃ καὶ τὴν ὑπερήφανον

⁵⁷⁹ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 132 «sic in textu Brunck ex cod. Vatic. a secunda manu. Primo scriptum πυρωθεῖς contra metrum».

⁵⁸⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 58, 60.

⁵⁸¹ *Αὐτόθι*, σσ. 291-292.

⁵⁸² *Αὐτόθι*, σ. 294, σημ. 2.

τόλμην τῶν πρώτων, καὶ τὴν ἀνδραποδώδη τῶν δευτέρων εὐλάβειαν, καὶ νὰ πατήσῃ τὴν μέσσην ὁδόν, εἰς τὴν ὁποίαν μόνην εἶναι κτισμένος τῆς ἀρτῆς παντὸς πράγματος ὁ θρόνος. Ἐὰν εὐτύχησα δὲν λέγω νὰ τὴν πατήσω, ἀλλὰ μόνον νὰ τὴν πλησιάσω, ἀφίνω τὴν κρίσιν εἰς τοὺς πολλὰ ὀλίγους φιλοσόφους καὶ φιλολόγους κριτὰς, μόνων τῶν ὁποίων καὶ τὴν ἔγκρισιν ἐπιθυμῶ, καὶ τὴν κατάκρισιν φοβοῦμαι»⁵⁸³. Τὸ 1809, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου, σημείωνε ὅτι προσέβαινε εὐκολώτερα στὴν εἰκασία, καθὼς «ὅσον προβαίνω εἰς τὴν ἡλικίαν, γίνομαι ἴσως τολμηρώτερος»⁵⁸⁴. Ἐπαινεῖ ἐπίσης «τὴν γόνιμον τόλμην τοῦ Ρεῖσκίου ἀπὸ πολλῶν ἄλλων ἐκδοτῶν τὴν στείραν εὐλάβειαν»⁵⁸⁵. Ἄλλου λέγει γιὰ τὴ δική του συμβολὴ ὅτι πρόσδεσε πολλὰς δικὰς του διορθώσεις, ἀφοῦ «κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν καὶ κρίσιν τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ὀλίγα τοιαῦτα ἀρκοῦν νὰ δικαιώσωσι νέαν ἔκδοσιν συγγραφῆς καὶ ἂν ἤθελεν εἰσθεῖν πεντηχοστὴ»⁵⁸⁶. Ὅπως καὶ μὲ τὴ μετάφραση τῶν Χαρακτήρων τοῦ Θεοφράστου στὴ Γαλλικὴ (1799), ποὺ τὸν προβληματίσθη καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κριτικῆς καὶ ἐκδοτικῆς τοῦ ἀρχαίου κειμένου⁵⁸⁷, ὅμοια καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴ μετάφραση τοῦ Στράβωνος στὴ Γαλλικὴ, ἔργο ποὺ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸ γαλλικὸ κράτος στὸν Κοραῆ, τὸν du Theil καὶ τὸν γεωγράφου Gosselin, ὁ Κοραῆς ἀναφέρει ὅτι διαψεύστηκαν οἱ ἀρχικὲς ἐλπίδες του ὅτι θὰ ἦταν εὐκολὴ ἢ διεκπεραίωσις τοῦ ἔργου λόγῳ τῆς κριτικῆς προεργασίας τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν καὶ τῶν σωζομένων στὴ Βασιλικὴ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων χειρογράφων, καὶ ὅτι στὴ συνέχεια κατάλαβε τὴ διαφορὰ, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας συνειδητοποίησε ἀρκετὰ γιὰ τὰ σωζόμενα χειρογράφα. Ἀντιγράφουμε τὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα: «Ὁ ἀναγνώστης ἀρκεῖται πολλάκις εἰς τὴν ὁπωσδήποτε κατάληψιν τοῦ συγγραφῆς καὶ τὰ σφάλματα τοῦ κειμένου δὲν κεντοῦσι τὴν προσοχή του, πλὴν ὅταν τὸ κάμνωσι παντάπασιν ἀσύγκλωστον μὲ τὰ προηγούμενα καὶ μὲ τὰκόλουθα. Ὁ μεταφραστὴς ἐξεναντίας ἀναγκάζεται νὰ ζυγίξῃ πᾶσαν φράσιν, καὶ πᾶσαν λέξιν, διὰ νὰ εὕρῃ τὴν ἰσοστάσιον αὐτῆς εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν καὶ ἡ τοιαύτη ἀνάγκη γίνεται τρόπον τινὰ δοκίμιον τῆς ὀρθῆς ἢ κακῆς τοῦ κειμένου γραφῆς. Ὅταν τοῦτο δὲν ἦναι σφαλμένον, ἡ μετάφρασις δὲν εἶναι πολὺ δύσκολος καθὼς ἐξεναντίας τὸ ἀδύνατον τῆς μεταφράσεως, γεννᾷ πάραυτα ὑποψίαν τῆς φθορᾶς τοῦ κειμένου. Εἰς τοιαύτην ἀνάγκην εὐρεθεῖς πολλάκις, ὅταν ἐμετάφραζα τὸ διωρισμένον εἰς ἐμὲ μέρος τοῦ Στράβωνος, ἀκόλουθον ἦτο νὰ ἐρευνήσω τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τὸ ὁποῖον νὰ γένη δὲν ἦτο δυνατόν χωρὶς ἐξέτασιν καὶ παραβολὴν ἄλλων παραλλήλων μερῶν τῆς γεωγραφίας του. Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν ταύτην ὀδηγούμενος ἐπρόβαλα πολλὰς μεταβολὰς εἰς τὴν μετάφρασιν, τὰς ὁποίας τώρα εἰς τὴν ἔκδοσιν σχεδὸν ὅλας ἔβαλα εἰς τὸ κείμενον μὲ πλειοτέρας ἄλλας γεννημένας μετὰ τὴν μετάφρασιν. Μέρος ὅμως τῶν μεταβολῶν τούτων στηρίζεται εἰς ἀντιγράφων, ἢ ἐκδόσεων, διαφόρους ἀναγνώσεις, ἢ καὶ κριτικῶν προγενεστέρων διορθώσεις. Ὅθεν πρέπει νὰ εἶπω τι καὶ περὶ τῶν ἀντιγράφων καὶ περὶ τῶν ἐκδόσεων. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκδότας συμβουλεύονται ἀντίγραφα ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγοι ἀπολαμβάνουν ὅσον ἐξ αὐτῶν ἐλπίζουσι καρπὸν. Τῆς ἀποτυχίας ταύτης αἰτίας ἐμπορῶ νὰ καταριθμήσω τὰς ἐξῆς. Πρώτην, ὅτι ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀντίγραφα

⁵⁸³ *Αὐτόθι*, σσ. 294-296.

⁵⁸⁴ *Αὐτόθι*, σ. 379.

⁵⁸⁵ *Αὐτόθι*, σ. 379, σημ. 2 (τῆς σ. 378).

⁵⁸⁶ *Αὐτόθι*, σ. 543.

⁵⁸⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. Iv-lvi: «Cependant il ne faut point croire, que ce soit la seule cause des inexactitudes qu'on trouve dans la traduction de la Bruyere. Il travailloit sur un texte difficile, par son extreme concision, & par les alterations fréquentes qu'il a éprouvées par l'ignorance des copistes; sur un texte qui depuis le premier jusqu'au dernier chapitre n'est qu'une allusion continuelle à des usages & à des coutumes, que nous ne connoissons pour la plupart qu'imparfaitement. Toutes ces difficultés exigeoient des recherches, que la Bruyere n'a pu ou n'a point voulu faire. La vaste erudition & la sagacité de Casaubon avoient fait disparoître, il est vrai, une grande partie de ces difficultés; mais une preuve que cet habile critique n'avoit pas tout fait, c'est le grand nombre de conjectures que divers savans ont proposes après lui, soit pour expliquer les passages obscures, soit pour rétablir ceux qui sont altérés, sans compter ceux qui restent encore inexplicables, ou qui paroissent se refuser à toute correction».

ὀλίγα εἶναι ἀληθῶς καρποφόρα. Τὰ πολλά, γραμμένα ὀλίγον ἀρχήτερα τῆς καταστροφῆς, ἢ μετὰ τὴν καταστροφήν, τῆς Γραικορωμαϊκῆς βασιλείας, συντρέχουν μὲ πολλὰς ἄλλας μαρτυρίας νὰ δείξωσιν, ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ διαμείνῃ ἡ βασιλεία εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐκατάντησεν εἰς τόσῃν ἀπαιδευσίαν. Τοῦ καιροῦ ἐκείνου οἱ πλείότεροι ἀντιγράφεῖς ἦσαν οἱ παντάπασι ἀμαθεῖς, ἢ (τὸ χειρότερον) τῆς τάξεως τῶν σχολαστικῶν, ἤγουν τῶν λογίων ἐκείνων, ὅσοι μανθάνουσι τὰς γλώσσας διὰ τὰς γλώσσας, καὶ ὄχι διὰ τὰ πράγματα. Συνειδησμένοι νὰ γράψωσι τὰ ἴδια των χωρὶς νοῦν, μὲ τὴν αὐτὴν τοῦ νοῦ πτωχείαν ἀντέγραφαν καὶ τὰ ἀλλότρια. Δευτέραν, ὅτι καὶ ὀλίγοι ἐκδότης ἔχουσι τὴν ἕξιν ν' ἀναγινώσκωσιν ἀντίγραφα, καὶ νὰ διακρίνωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν διαφόρων τοῦ χρόνου περιόδων, ἢ τὴν ὑπομονὴν νὰ τ' ἀναγινώσκωσι μ' ὄλην τὴν χρειάζομένην εἰς παλαιούς, καὶ πολλάκις σχεδὸν ἐξαλειμμένους χαρακτῆρας προσοχῆν. Τρίτην αἰτίαν λέγω τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται συχνὰ ὁ ἐκδότης νὰ ἐμπιστεύῃ εἰς ἄλλους τὴν παραβολὴν τοῦ ἀντιγράφου, μὴ δυνάμενος αὐτὸς νὰ μεταποπιστῇ εἰς τὰς πόλεις καὶ βιβλιοθήκας, ὅπου τὰ ἀντίγραφα εὐρίσκονται. Ὁ μισθωτῆς ἀντιγράφου παραβλήτης, καὶ ἂν ἦναι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀλίγων, ὅσοι παρὰ τοῦ μισθοῦ τὸ κέρδος προκρίνουσι τὴν ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ τοῦ χρέους πλήρωσιν ἀποκτωμένην τιμὴν, δὲν ἐμπορεῖ ὅμως νὰ δώσῃ εἰς ἀντίγραφον ἀρχαίου συγγραφέως, τὸν ὁποῖον ἢ ὀλίγον ἐμελέτησεν, ἢ καὶ πρώτην φοράν ἐγνώρισεν, τόσῃν προσοχῆν, ὅσῃν ἀναγκάζεται νὰ δίδῃ αὐτὸς ὁ ἐκδότης. Ἐὰν οὗτος κινδυνεύῃ πολλάκις ν' ἀναγνώσῃ ἄλλ' ἀντ' ἄλλων, ἢ νὰ παραδράμῃ λέξιν ἢ φράσιν, παραδραμημένην καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, πόσον πλέον ὑποκείμενος εἰς ἀπροσεξίας τοιαύτας πρέπει νὰ ἦναι ὅστις παραβάλλει δι' ἄλλον! Ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην γεννᾶται, τοῦ ὁποίου λαμβάνουν οἱ ἐκδότης ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα ὀλίγου καρποῦ, ὡς ἔλεγα, ἄλλη αἰτία ἢ τετάρτη. Ἀφοῦ ἢ αὐτοί, ἢ οἱ δι' αὐτοὺς παραβάλλοντες, τελειώσωσι τὴν παραβολὴν, ἀφίνου ὅθεν ἐδανείσθησαν τὸ ἀντίγραφο, καὶ δὲν ἔχουν πλέον ἀφορμὴν νὰ τὸ μεταθεωρήσωσι. Καὶ ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐκδότης δὲν ἀγνοεῖ ὅτι πολλὰι πολλάκις λέξεις, φράσεις, καὶ συντάξεις λέξεων ἢ φράσεων, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν καταρχὰς ἀδιαφόρους, δὲν τὸν φαίνονται πλέον τοιαῦτα, ὅταν ἀναγινώσκῃ τὰ δοκίμια τοῦ τυπογράφου. Εἰς τοιαύτην περίστασιν μέγα του εὐτύχημα ἤθελε νομίσειν νὰ συμβουλευθῇ καὶ πάλιν ἐκεῖνο τοῦ ἀντιγράφου τὸ μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου διστάζει· ἀλλ' εὐτύχημα τοιοῦτον δὲν εὐτυχοῦσιν, πλὴν ὅσοι κρατοῦν τὸ ἀντίγραφο, ἢ καὶ διατρίβουσι εἰς τὴν πόλιν, ὅπου τὸ ἐπαράβαλαν, ἕως οὗ νὰ λάβῃ τέλος τῆς ἐκδόσεως ἢ τύπωσις. Οἱ πρὸ ἐμοῦ ἐκδότης ἐπαράβαλαν τὰ πλείοτερα σωζόμενα ἀντίγραφα τοῦ Στράβωνος, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὀλίγα· μόνῃ ἢ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἔχει ἕξ. Ἐν μόνον ἀπὸ ταῦτα, τὸ σημειωμένον μὲ τὸν 1393 ἀριθμόν, παραβαλμένον καὶ πρότερον ἀπ' ἄλλους, ἐμεταχειρίσθη εἰς τὴν Γαλλικὴν μετάφρασιν, καὶ μεταχειρίζομαι εἰς τὴν παρούσαν ἐκδόσιν· τῶν λοιπῶν τὰς διαφόρους γραφὰς ἀρκέσθη νὰ τὰς μάθω ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐκδόσεις τῶν ἄλλων»⁵⁸⁸. Στὴν ἐκδόσιν τοῦ Ὀνησιάνδρου σημειώνει: «Τὸ κείμενόν μου βάσιν ἔχει τὴν δευτέραν ἐκδόσιν, μεταμορφωμένην ὅμως διὰ τὰς πολλὰς εἰς πολλὰ μέρη διορθώσεις μου. Αἱ διορθώσεις ἔγιναν, μέρος ἀπὸ τὰς διαφόρους γραφὰς, ὅσας φανερώνει ὁ Γερμανὸς ἐκδότης εἰς τὰς σημειώσεις του, μέρος ἀπὸ ἑν ἀντίγραφον, καὶ αἱ λοιπαὶ ἐξ εἰκασίας μου. Τὸ ἀντίγραφο τοῦτο, κτῆμα τοῦ ἐνδόξου τυπογράφου Διδότου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοὺς τύπους ἐκβαίνει καὶ ὁ Ὀνησιάνδρος, ἐγράφη κατὰ τὴν δεκάτην ἕκτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ εἶχε πρῶτον κτῆτορα τὸν φιλόπονον συντάκτην τῆς Τουρκογραικῆς Κρούσιον, ὡς συμπεραίνεται πιθανώτατα ἀπὸ τὰ ἰδιοχείρως γραμμένα εἰς τὸ τέλος τοῦ Στρατηγικοῦ ὀλίγα ταῦτα λόγια: "Διανέγων ὁ Κρούσιος ἀπὸ τῆς 15 Νοεμβρίου ἕως τῆς 16 τοῦ αὐτοῦ, α φ π δ' ". Αὐτὸ γέμει ἀπὸ σφάλματα, ὡς τὰ πλείοτερα ἀντίγραφα, καὶ ἐξαιρέτως ὅσα ἐγράφησαν ἀπὸ τῆς δεκάτης τετάρτης εἰς τὰς ἕξῃς ἑκατονταετηρίδας. Ἀλλ', ἐπειδὴ δὲν εἶναι κἀνὲν ἀντίγραφο, ὅσον ἀμελέστατα ἢ ἀμαδέστατα καὶ ἂν ἐγράφη, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐσώθη καμμία διορθωμένη γραφή, εὐρηκα ὀλίγας τινὰς καὶ εἰς αὐτό. Καὶ ταύτας, καὶ τὰς ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀντίγραφα, καὶ ἔτι ὅσας ἐτόλμησα νὰ κάμω

⁵⁸⁸ ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. I 1815, σσ. ξη'-οα'.

διορθώσεις πολὺ πλειοτέρας, τὰς φανερόνως εἰς τὰς σημειώσεις μου»⁵⁸⁹. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῶν *Χαρακτήρων* τοῦ Θεοφράστου (1799), ὁ Κοραῆς ἀξιοποίησε τὸ Βατικάνειο χειρόγραφο καὶ δέκα ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως συνυπολόγισε τοὺς κόπους τῶν ἄλλων κριτικῶν ἐκδοτῶν ὅπως τοῦ Fischer καὶ τοῦ Ricci⁵⁹⁰.

Στὴν περίπτωση τῆς ἔκδοσης νεώτερων κειμένων ἰσχύουν γιὰ τὸν Κοραῆ τὰ ἴδια κριτήρια. Ἐκδίδοντας τὰ δύο ποιήματα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου στὸν πρῶτο τόμο τῶν *Ἀτάκτων* ὁ Κοραῆς παρατηροῦσε: «Ἐλαβα τὸ κείμενον ἀπὸ ἀντίγραφον σημειωμένον μὲ τὸν ἀριθμὸν 1310, σωζόμενον εἰς τὴν ἐν Παρισίοις βασιλικὴν βιβλιοθήκην, καὶ ἐφρόντισα τὴν παραβολὴν του μὲ δεύτερον ἄλλο ἀντίγραφον σημειωμένον 382. Τὴν ἀνώμαλον κακὴν γραφὴν ὀλιγάκις ὠρθογράφησα καὶ ἴσως οὐδ' ἔπρεπεν ὅλως νὰ φροντίσω περὶ αὐτῆς, ὡς δὲν ἐφρόντισεν οὐδ' ὁ Δουκάγγιος εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ του [...]»⁵⁹¹. Ὁ Michael Jeffreys ὑποστήριξε –γιὰ τὰ κείμενα τῆς νεώτερης λογοτεχνίας– τὰ πλεονεκτήματα μιᾶς ἔκδοσης μὲ βάση ἓνα ὀδηγητικὸ χειρόγραφο καὶ τὴ συμπαροβολή του μὲ ἄλλα, ὥστε νὰ προκύψει ἓνα πιὸ ἔλλογο βασικὸ κείμενο πρὸς ἀντιγραφή (copy text)⁵⁹². Δίχως τὴ θεωρητικὴ ὑποδομὴ τῆς σημερινῆς βιβλιογραφίας καὶ τὴ γνώση τῆς πρακτικῆς τῶν ἐκδόσεων τέτοιων κειμένων, ὁ Κοραῆς μᾶλλον ἀπὸ ἐνστικτο καὶ κλασικὴ παιδεία (σεβασμὸ στὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ στὰ κείμενα τῆς παράδοσης) πλησίασε ἀρκετὰ διάφορα σύγχρονα κριτήρια, ὅπως αὐτὸ πὸ διατυπώνει ἐμφατικὰ μεταξὺ ἄλλων πολλῶν καὶ ὁ Ulrich Moennig, τὸ ὅτι δηλαδὴ «σεβόμεσθε "τὰ κείμενα τῆς χειρόγραφης παράδοσης"» πὸ σεβάστηκαν καὶ οἱ προηγούμενες γενιές φιλολόγων⁵⁹³.

Τὸ 1807, στὴν «Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης» πὸ προτάσσεται τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἰσοκράτη, ὁ Κοραῆς ἐπεδείκνυε τὴν ἀγωνία του γιὰ τὴν τύχη τῶν πολύτιμων χειρογράφων πὸ ἀφαιροῦσαν ξένοι ἐπισκέπτες, ὑποβάλλοντας στὸ δοκίμιό του προτάσεις πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴ διαφύλαξη καὶ τὴ συντήρησιν αὐτοῦ τοῦ προγονικοῦ θησαυροῦ ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν γένει ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων⁵⁹⁴. Μεταξὺ τῶν προτάσεων του τονίζοταν ὁ σχολαστικὸς (γιὰ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ σημερινά, ἀν ἐξαιρεθοῦν οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς διαστάσεις καὶ τὴ στάχωση) τρόπος καταγραφῆς τῶν κωδίκων στὸν ἐπίσημο κατάλογο: «Ἡ καταγραφή εἰς τὸν κατάλογον πρέπει νὰ γίνεταί διεξοδική· ἤγουν πρέπει νὰ περιέχη τὴν σημείωσιν τοῦ ἔτους, τοῦ μηνὸς καὶ τῆς ἡμέρας, ὅταν τὸ καταγραφόμενον βιβλίον ἐφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον, τοῦ ὀνόματος

⁵⁸⁹ ΚΟΡΑΗΣ Ὀνησ. *Τυρτ.* 1822, σσ. γ'-δ'.

⁵⁹⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. lviii-lx: «Mon texte est copié sur celui de Fischer, à quelques differences près, dont j'ai soin d'avertir au bas des pages, où j'ai encore rapporté de toutes les variantes de manuscrits, des leçons marginales des diverses éditions, ou des corrections des divers savans, consignées dans les notes de cet éditeur, celles qui m'ont paru mériter d'être connues par leur vraisemblance, par leur singularité, ou enfin par le plus ou moins de poids qu'elles pourroient ajouter aux conjectures des autres. Mon dessein n'étant point de donner une édition savante, je n'ai consulté dans ce choix que l'utilité réelle qui pourroit en résulter. Ceux qui désirent de connoître jusqu'aux variantes qui ne sont que des erreurs d'orthographe, peuvent consulter l'édition de Fischer, qui ne laisse rien à désirer sur ce point. On trouvera de plus dans mon édition les conjectures d'un habile critique, mort il y a quelques années, qui ne sont point dans celle de Fischer, & quelques variantes de quatre manuscrits de Florence, que j'ai prises dans l'édition de Ricci [...] & que j'ai eu soin de distinguer des autres. J'ai déjà parlé [...] de ce que j'ai ajouté en note à mon texte & à ma version, d'après le Ms. du Vatican. J'aurois pu rendre mon travail plus intéressant, en y insérant la collation des onze manuscrits qui existent dans la bibliothèque nationale; mais je n'ai eu ni le temps ni les moyens de faire cette collation, qui d'ailleurs auroit peut-être été peu utile, étant très-possible, qu'une partie de ces manuscrits ait été déjà collationnée [...], & que l'autre ne vaille pas la peine de l'être». Πβ. ἐπίσης *αὐτόδι*, σ. xlix σημ. 3 (-).

⁵⁹¹ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀτάκτα* I 1828 [1991], σ. δ'.

⁵⁹² Στὴ συζήτηση πὸ ἀκολούθησε τὴν εἰσήγησιν ΑΓΑΠΗΤΟΣ 2001: βλ. *αὐτόδι*, σ. 99.

⁵⁹³ Βλ. ΜΟΕΝΝΙΓ 2001, σ. 191. Γιὰ τὰ νεώτερα ἑλληνικὰ κείμενα καὶ τὶς (ἰδιαίτερες) ἐκδοτικὰς ἀρχές τοὺς βλ. ἐπίσης τὸν προβληματισμὸ καὶ τὶς προτάσεις πὸ κατέδωσαν οἱ HOLTON 2002, ΔΑΝΕΖΗΣ 2002, ΕΙΔΕΝΕΙΕΡ 2002b, HENRICH 2002, JEFFREYS 2002.

⁵⁹⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 251-262: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1997.

του πωλητοῦ, καὶ τῆς ποσότητος τῆς τιμῆς, ἂν ἡγοράσθη, ἢ τοῦ χαριστοῦ, ἂν ἐδόθη δωρεάν εἰς τὸ γένος, τῆς πόλεως ἢ χώρας, ὅπου εὐρέθη, καὶ ὅθεν ἦλθε τὸ βιβλίον. Παρὰ ταῦτα, ἐπειδὴ πολλάκις εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα καὶ ἀντίγραφον εὐρίσκονται πολλῶν ποιητῶν ἢ συγγραφέων πονήματα, ἢ μέρη πονημάτων, πρέπει εὐθὺς νὰ γίνεται ἡ σημειώσις καταλεπτῶς τῆς ἐπιγραφῆς ἐκάστου πονήματος»⁵⁹⁵.

Ἡ χρῆσις τῶν ἔντυπων φιλολογικῶν ἐκδόσεων ἀπὸ τὸν Κοραῆ εἶναι ἀπότοκη τῆς προεργασίας του καὶ τῶν προβληματισμῶν του γιὰ τὸν ἔλεγχον τῆς χειρόγραφης παράδοσης. Τὸ πέρασμα τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τῆ χειρόγραφη παράδοση στὶς ἔντυπες φιλολογικῆς ἐκδόσεις θὰ δικαιολογοῦσε τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ ἱστορικοῦ G. R. Elton, τὸ ὁποῖο προτάσσει ὁ Kenney σὲ κεφάλαιο τοῦ κλασικοῦ βιβλίου του γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ τῶν ἔντυπων κειμένων: «The evidence controls the writer of history and his questions quite as much as he controls it, and its control comes first in time»⁵⁹⁶.

Ὁ Κοραῆς στὸ αὐτοβιογραφικὸ κείμενό του (1829) παραδεχόταν ὅτι «τὴν ἐπιθυμίαν ταύτης τῆς γλώσσης [sc. Λατινικῆς] ἀναψαν εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ Λατινικαὶ σημειώσεις πολλῶν ἑλληνικῶν βιβλίων, καὶ ἐξαιρέτως αἱ σημειώσεις τοῦ Κασωθῶνος. Εὐρέθη κατὰ τύχην μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ πάππου μου ἢ μετατυπωθεῖσα (1707) εἰς Ἀμστελόδαμον ἐκδοσις τοῦ Στράβωνος ἀπὸ τὸν Κασωθῶνα. [...] Εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπου ἐσπούδαζα, δὲν εὐρίσκετο, καὶ πιθανὸν ὅτι οὐδ' ἐγνωρίζετο ὅλως ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν μου ἢ καλὴ ἐκδοσις τοῦ Στράβωνος. [...] Ὅσακις ἤνοιγα τὸν Στράβωνα, ἐβασανίζομην ἀπὸ μόνην τὴν ὄψιν τῶν μακρῶν τοῦ Κασωθῶνος σημειώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἤλπίζα νὰ καταλάβω τὸ κείμενον, ἐπειδὴ δὲν εἶχα νὰ προσμένω ἀπ' ὅσα ἐδιδάχθην εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον μεγάλην βοήθειαν»⁵⁹⁷. Ὁμολογοῦσε τὴν ἀδυναμία του νὰ προσεγγίσει τοὺς ἀρχαίους ἐλλείψει τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ὅταν ἀντίκριζε τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ παπποῦ του: «Ἐφριζα ὅταν ἐκατάλαβα, πόσα βοηθήματα μ' ἔλειπαν ἀκόμη διὰ νὰ καταλαμβάνω μὲ πληροφορίαν τοὺς ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἠγανάκτησα συλλογιζόμενος ὅσον ἐξώδευσα ματαίως καιρὸν εἰς ἀπόκτησιν τόσον μικρᾶς ἐπιστήμης, τῆς ἐπιστήμης ὀλίγων λέξεων»⁵⁹⁸. Συχνὰ δὲν διέβλεπε ἀνάγκη νέας ἐκδοσης ἀλλὰ ἀνατύπωσης: «Τοὺς ἐκακόμαθαν, φίλε, μὲ τὰς ταχείας ἐκδόσεις. Ὅμηρον ἐξέδωκαν χωρὶς καὶ νὰ ἔχωσιν εἶδησιν ὅτι εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην διωρδωμένον νέον κείμενον Ὅμηρου ἀπὸ ἀνδρα, ὅστις ἔτριψεν εἴκοσι ἔτη τῆς ζωῆς του, διὰ νὰ καθαρῖσῃ τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ. Μ' ἔστειλε καὶ τὴν Ἰλιάδα (εἶναι ὁ περίφημος Wolf, διδάσκαλος τῆς Ἄλης περὶ τοῦ ὁποίου λαλῶ) πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, καὶ τώρα πρὸ ὀλίγων μηνῶν τὴν Ὀδύσειαν. Καὶ ἀπὸ τὸν κομιστὴν νέον Δανὸν [...] ἔμαθον ὅτι ἡ ἐκδοσις εἶναι εἴκοσι ἐτῶν γέννημα. Ἀφ' οὗ εὐρίσκεται τοιοῦτον κείμενον, νὰ μετατυπῶναι τις τὸ παλαιὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ τρώγῃ βαλάνους μετὰ τὴν εὔρεσιν τοῦ ἄρτου. Πῶς εἶναι δυνατόν, φίλε, νὰ ἀντιπαλαιῶ ἐγὼ ὁ ἀδύνατος μὲ τοιοῦτους γεννάδας ἐκδότας, ὁποῖος εἶναι τοῦ Ὁ., ὁποῖος εἶναι τοῦ Θ. καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, οἱ ὁποῖοι νομίζουσι ὅτι εἶναι ἱκανὰ τὰ καλὰ γραμματικὰ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις. Ὅτι μὲν ἐξαρκοῦν, ὄχι τὰ κατ' αὐτοὺς καλὰ ἀλλὰ καὶ τὰ ἀληθῶς καλὰ γραμματικὰ, τὸ δοκιμάζω καθ' ἡμέραν καὶ ὄραν μὲ κόπον μέγαν καὶ πολλὴν τριψήμερίαν. Μία μόνη περίοδος τοῦ Πλούταρχου μ' ἐκράτησε δύο ἡμέρας τῆς παρελθούσης ἐβδομάδος, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἐκαταλάμβανα μὲν τὴν νύκτα στρεφόμενος καὶ μεταστρεφόμενος εἰς τὴν κλίνην ἐνόησα τί ἐνόει ὁ Πλούταρχος. Καὶ τοιαῦτα συμβαίνουσι πολλάκις ἄλλοτε διὰ τὴν κακογραφίαν τοῦ κειμένου (οἱ περισσότεροι ἀντιγραφεῖς ἦσαν ἀπὸ

⁵⁹⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 258· πβ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ.* Ἀέρ. I 1800, σσ. cxxxii-cxxxiv, cxxxvi-cxlii.

⁵⁹⁶ Βλ. KENNEY 1974b, σ. 75.

⁵⁹⁷ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ*, ὁ.π., σσ. ιγ'-ιδ'.

⁵⁹⁸ *Αὐτόδι*, σ. ιβ'.

τοὺς ἐξεύροντας τὰ καλὰ γραμματικὰ) καὶ ἄλλοτε διότι ὁ συγγραφεὺς αἰνίττεται ἔδη καὶ πράξεις τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία δὲν σώζεται»⁵⁹⁹.

Οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κοραῆ δίνουν ἐνίοτε τὴν εἰκόνα προσωπικοῦ σημειωματαρίου, ἀφοῦ ὁ Κοραῆς μελετοῦσε τηρώντας σημειώσεις. Συγκεκριμένοι τόμοι τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης μὲ κείμενα τῶν Ἀττικῶν ρητόρων Ἴσοκράτη («Ἴσοκράτους Λόγοι ἅπαντες, καὶ Ἐπιστολαί. Ἀρποκρατίωνος καὶ Σουίδα περὶ τινῶν παρ' Ἴσοκράτει λέξεων. *Isocratis Orationes partim doctorum virorum opera, partim meliorum exemplarium collatione, nunc demum multo quam antea emendatiores excusae, quibus iam quoque praeter aliorum editionem accesserunt ejusdem Isocratis Epistolae, atque Harpocratonis & Suidae difficiliorum apud eundem dictionum explicatio, Basileae: Per Michaelem Isingrinium, 1555*») καὶ «*Isocratis opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIUS AUGER [...], Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1782*») καὶ Λυσία («*Lysiae opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIUS AUGER [...], Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1783*») βρίθουν παρασελιδίων Κοραϊκῶν σημειώσεων (ἀκόμη καὶ ἐκπεφρασμένων ἀποριῶν, συνωνύμων λέξεων, περιφραστικῶν ἀποδόσεων καὶ ὑπογραμμισμένων χαρακτηριστικῶν φράσεων) καὶ λοιπῶν παρατηρήσεων σχετικῶν μὲ τὴν Ἑλληνική, οἱ ὁποῖες θυμίζουσι ὑπομνηματισμὸ ὄχι ἐνὸς ποῦ μαθητεύει στὸ ἐλληνίζειν ἀλλ' ἐνὸς ὄριμου φιλολόγου. Διακρίνουμε πολλές Κοραϊκὲς σημειώσεις καὶ γλωσσικὲς παρατηρήσεις, ἀκόμη καὶ καταλόγους λέξεων, καὶ σημειώσεις γιὰ τὸ περιεχόμενον σελίδων μὲ συγκεκριμένα συντακτικὰ φαινόμενα, κ.λ.π.

Σύμφωνα μὲ τὸν Peter Shillingsburg, ἡ ἀποδοχὴ τῆς κριτικῆς ὡς τέχνης ἐπισήμανσης καὶ ὀβελισμοῦ τῶν σφαλμάτων ἀπὸ τὰ κείμενα προκαλεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ προβλήματα, ὅπως: ἡ ἱστορικὴ ἰσχὺς τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων (ἐὰν συσχετιστοῦν διαχρονικῶς), ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὸν καλῦτερο τρόπο ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ὁ μελλοντικὸς ἐκδότης, ἡ τελικὴ ὑφή τοῦ προϊόντος τῆς ἐκδόσεως⁶⁰⁰. Οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις καὶ ἡ χειρόγραφη παράδοση συνδεωροῦνται ὡς πρωτογενεῖς πηγές τοῦ κειμένου, ἀφοῦ στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις περιλαμβάνονται οἱ ἀναγνώσεις τῆς χειρόγραφης παράδοσης, «ὥστε δύναται τις χωρὶς ὑπερβολὴν νὰ εἴπη, ὅτι τὸ ὀρθότερον σωζόμενον σήμερον ἀντίγραφον εἶναι πολὺ ὑποδεέστερον πάσης νεωτέρας τυπωμένης ἐκδόσεως»⁶⁰¹. Δὲν πρόκειται ἐπομένως γιὰ αὐθαίρετη γνώμη τοῦ Κοραῆ, ἀφοῦ οἱ ἀπόψεις πολλῶν μελετητῶν συγκλίνουν πρὸς παρόμοια συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀξία κάποιων ἐντύπων ἐκδόσεων. Π.χ. ἡ ἐκδόσις τοῦ Ἴσπανοῦ (Λατίνου) Χριστιανοῦ ποιητῆ Aurelius Prudentius Clemens (4ος-5ος αἰ. μ.Χ.) ἀπὸ τὸν Ἄλδο Μανούτιο (Aldus Manutius [1449-1515]⁶⁰²) δὲν εἶναι θεθαίως αὐτὸ ποῦ θὰ ὀνομάζουμε κριτικὴ ἐκδόσις, ἀλλὰ μᾶς διασώζει ἕνα γενικῶς ἀλώβητο κείμενο ποῦ προσέρχεται ἀπὸ κάποιον ἀπολεσθέν ἀντίγραφο, τὸ ὁποῖο θὰ ἀντιπροσώπευε ἴσως σὲ ἕνα σχῆμα μιᾶς ξεχωριστῆς πηγῆς γραφῶν τῆς χειρόγραφης παράδοσης: ἔτσι ἱκανοποιεῖται κατ' ἄλλον τρόπο τὸ κριτήριον τοῦ *codex optimus* καὶ ἡ γενικότερη θεωρητικὴ ἀντίληψις τοῦ Κοραῆ⁶⁰³. Τὴν πίστη τοῦ Κοραῆ στὴν κριτικὴ ἀξία τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων ἐπιβεβαιώνουν σύγχρονοι φιλόλογοι: Μία ἀπὸ τίς σημαντικὲς πτυχές τοῦ περισπούδαστου βιβλίου τοῦ E. J. Kenney συνίσταται στὸ ὅτι μᾶς ὑπενθύμισε πὼς «ἡ ὑπεράσπιση τῆς *lectio recepta* ὡς τέτοιας

⁵⁹⁹ Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 410 (10.4.1808), σ. 456. 1-23.

⁶⁰⁰ Βλ. SHILLINGSBURG 1991, σ. 23.

⁶⁰¹ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 140. 3-5. Βλ. ἐπίσης SALVO 1986, σ. 6: «del materiale così raccolto il dotto greco si avvalse per la costituzione di un rudimentale apparato critico» πβ. *αὐτόδι*, σσ. 6-7.

⁶⁰² Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. II, σσ. 98-100 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σσ. 13-14.

⁶⁰³ Βλ. VECCE 1989, σ. 149.

συνεχίστηκε ως *ὄχληρό κληροδότημα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν editiones principes*⁶⁰⁴. ἐπίσης, ὁ εὐφύεστατος κριτικὸς τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς καὶ λογοτέχνης A. E. Housman στὴν ἔκδοσή του τοῦ Ἰουβενάλη, ἐπικρίνοντας τὶς διορθώσεις τοῦ Bücheler ἔγραψε: «To examine "plurimos Iuvenalis codices" was not necessary: it was enough to cast an understanding eye on the collations of Hosius and especially on the excerpts of Jahn»⁶⁰⁵.

Στὸ κείμενο ποὺ τιτλοφορεῖται «Προκήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἣτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας» (1805) ὁ Κοραῆς παρατηροῦσε: «Οἱ Ἑλληνικοὶ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ὅσοι μάλιστα, διὰ τὸν καιρὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραψαν, ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλογενεῖς Ἑλληνιστὰς Κλασσικοί, ἐτυπώθησαν, ἀφοῦ εὐρέθη ἡ τυπογραφία, τοςάκις, ὥστε εἶναι δυσκολώτατον νὰ ἀπαριθμήσῃ τις τὰς διαφόρους ἐκδόσεις αὐτῶν. Καὶ ὅμως ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους ταύτας ἐκδόσεις πολλὰ ὀλίγαι εἶναι εἰς ὄγκον καὶ τιμὴν ἀνάλογον μὲ τὴν χρηματικὴν δύναμιν τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Γέμουσιν ὅλαι σχεδὸν ἀπὸ διαφόρους ἀναγνώσεις, ἀπὸ σημειώσεις γραμματικὰς καὶ κριτικὰς, αἱ ὁποῖαι, εἰς ὀλίγους χρήσιμοι, αὐξάνουσι μὲ βλάβην τῶν περισσοτέρων τὸ μέγεθος, τὸ πλῆθος καὶ τὴν τιμὴν τῶν τόμων. [...] Ἦθελε λοιπὸν ὠφελῆσαι μεγάλως τοὺς ἐραστὰς τῆς Ἑλληνικῆς γλῶσσης, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ὅστις συναδροῖσιν εἰς ὀλίγους τόμους μέγα μέρος τῶν ἀξιολογωτέρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ τοὺς τυπώσῃ μ' ὄλην τὴν ἀκρίβειαν, ὅσην εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθώσῃ, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν προτέρων ἐκδόσεων, καί, ὅσάκις ἡ χρεία τὸ καλέσει, τῶν ἀντιγράφων, καὶ ἀπὸ τὰς πλέον ἐναργεῖς ἰδικὰς του ἢ ἄλλων εἰκασίας καὶ διορθώσεις. [...]»⁶⁰⁶. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῶν *Χαρακτήρων* τοῦ Θεοφράστου (1799)⁶⁰⁷ καὶ τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἰπποκράτη (1800)⁶⁰⁸ ἀρχίζει νὰ ἀπαριθμῆ τις προηγηθεῖσες ἐκδόσεις, συγκρίνοντάς τες μεταξύ τους καὶ ἀποτιμώντας τὴν κριτικὴ συνεισφορὰ τῶν ἐκδοτῶν. Ὁ κατὰ P. Shillingsburg «ἐπιθετικὸς τρόπος ἔκδοσης» ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς καθιέρωσης ἑνὸς μοναδικοῦ κειμένου ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴν παράλειψη χειρισμοῦ ἑνὸς ὕλικου ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ σύνδεση καὶ τὴν παραγωγή τῶν βιβλίων, στοιχείων ποὺ ἐπηρεάζουν τὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ, καὶ ὅσον ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου συνιστᾷ ἐρμηνευτικὴ διαδικασία⁶⁰⁹. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἀποτελεῖ φιλολογικὸ desideratum ἡ ἐπιβεβαίωση (ἢ ὁ ἔλεγχος) τοῦ βιβλίου στὸν ὁποῖον οἱ κριτικὲς ἐκδόσεις ἐκμεταλλεύθησαν ἐπαρκῶς τὸ διαθέσιμο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέσῳ τῶν αἰῶνων ὕλικό⁶¹⁰. Ὅμως τὸ ζήτημα τοῦ συσχετισμοῦ λογοτεχνικῶν θεωριῶν καὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπηρεάζουν τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἐκδόσεων δὲν μποροῦσε νὰ ἀπαρτίσει θέμα μιᾶς ἐιδικότερης μελέτης⁶¹¹ καὶ δὲν συντρέχουν λόγοι ὥστε νὰ ἐπηρεάσει τὴν πραγμάτευση τῆς περίπτωσης τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ τυπικοῦ τῶν ἐκδόσεών του.

Γιὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Κατὰ Λεωκράτους* λόγου τοῦ Λυκούργου φαίνεται πὼς ὁ Κοραῆς συμβουλευτήκε τέσσερις προηγούμενες ἐκδόσεις: «Ἠκολούθησα τὴν εἰς Ἰέναν ἔκδοσιν τοῦ Ὁσάννου (Osann, 1821) καὶ ὅλα διαφέρει ἀπ' αὐτὴν τὸ κείμενό μου, φανερόντων ὅλα εἰς τὰς σημειώσεις. Παρὰ τὸν Ὁσάννον εἶχα προσέτι καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ρεῖσκίου (1771), τοῦ Σχούλτσου (Schulze, 1789), καὶ τὴν ὁποῖαν ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ Πίγγερος (Pinzger, 1824)

⁶⁰⁴ KENNEY 1974b, σ. 25.

⁶⁰⁵ Στὸν πρόλογο (1805) τῆς ἔκδ. *D. Iunii Iuvenalis Saturae, editorum in usum* τοῦ HOUSMAN (1931), σ. vi.

⁶⁰⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-61.

⁶⁰⁷ Βλ. στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. xli-xlvi.

⁶⁰⁸ Βλ. στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰπποκρ. Ἀέρ.* I 1800, σσ. cxxxi-clxvi.

⁶⁰⁹ SHILLINGSBURG 1991, σσ. 40-41.

⁶¹⁰ Βλ. REYNOLDS 1983, σ. xliii.

⁶¹¹ Βλ. HOWARD-HILL 1991, σ. 55. Ὅλα τὰ δοκίμια τοῦ τόμου αὐτοῦ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν καλὴ ἀφετηρία ἱκανοῦ θεωρητικοῦ προβληματισμοῦ. Βλ. ἐπίσης τὶς γενικότερες παρατηρήσεις τοῦ SEVERINS 1962.

μόνου του κειμένου και των διαφόρων γραφών εις χρήσιν των σχολείων μικράν έκδοσιν»⁶¹². Στη συνέχεια όμολογεί πώς δέν προσέτρεξε στην έκδοση του Νεοφύτου Δούκα και στην έκδοση του Hauptmann (1753)⁶¹³. Η Col. Sirat, προβληματιζόμενη για τις εκδόσεις έργων της μεσαιωνικής Ιουδαϊκής φιλοσοφίας, παραδέχεται ότι άντι για κριτικές εκδόσεις θα άρκοϋσαν προς άνάγνωση και οι «καλές εκδόσεις» (bonnes éditions), καθώς ή εφαρμογή της άρχής της lectio difficilior και ή έπιλογή μιās difficilior γραφής στο κριτικό ύπόμνημα, σε τέτοια φιλοσοφικά κείμενα, θα συνιστούσε ασυνέπεια⁶¹⁴.

Στά προλεγόμενα της έκδοσης των *Αίσωπειών Μύθων* ό Κοραής αξιολογεί μία πρόσφατη έκδοση βάσει των άναγνώσεων από τη χειρόγραφη παράδοση γράφει: «Είς την Φλωρεντινήν ταύτην λοιπόν έκδοσιν, δημοσιευθείσαν κατά τό 1809 έτος από τον Φραγκίσκον Φουρίαν, από 423 μύθους μόνοι 234 ήσαν πρό αύτου άνέκδοτοι· έκ των όποιων τους 199, ή μάλλον 198 έλαβεν ό εκδότης από άντίγραφον Φλωρεντινης βιβλιοθήκης, τους δέ 35 άπ' άντίγραφον της Ρώμης. Τους λοιπούς 189 έλαβεν από τας διαφόρους συναγωγάς των μύθων τας έκδοθείσας πρό αύτου. Από τους 234 πάλιν άνεκδότους τούτους μύθους, οι μόνοι άξιοι να λογίζωνται νέοι μύθοι, και άληθώς πρωτέκδοτοι είναι 28 τον άριθμόν, των όποιων οι τέσσαρες έπάρθησαν από τό Φλωρεντινόν, και οι είκοσιτέσσαρες από τό Ρωμανόν άντίγραφον. Των λοιπών οι περισσότεροι διαφέρουσι τόσον όλίγον από τους και πρότερον γνωστούς εις ήμάς μύθους, ώστε πολλών ή διαφορά δέν είναι πλην διάφορος άνάγνωσης ή γραφή. Όθεν μηδέν τους προσδέσειν ήθελα καθόλου εις την έκδοσίν μου, εάν ή άπλή των διαφόρων γραφών σημειώσεις δέν έχρειάζετο και κόπον και χρόνον περισσότερον παρά την όλόκληρον άντιγραφήν και τύπωσιν των μύθων»⁶¹⁵.

Κρίνει τις εκδόσεις των άλλων και τις εξετάζει και από την άποψη του υπό άνανθεώρηση ύλικού, όπως όταν έγραφε προς τον Villoison έπισημαίνοντας την κριτική άδεξιότητα προηγούμενων έκδοτών⁶¹⁶. Κάποτε είναι τυχερός, όπως όταν έτοιμάζε την έκδ. των *Επικτήτου Διατριβών* του Άρριανού: «Παρ' εκείνην εύρέδη κατά τύχην εις την βιβλιοθήκην μου, άντίτυπον των πρώτως (1535) έκδοθεισών από τον Τριγκαυέλον εις την Βενετιάν Διατριβών του Έπικτήτου. Είς του Άντιτύπου τούτου τό περιθώριον δέν έξεύρω τίς από τους πρό έμου κτήτορας έσημείωσε διαφόρους γραφάς, και σπανιωτάτας τινάς τυπογραφικών τό πλέον παρά γραφικών σφαλμάτων διορθώσεις. Των διαφόρων γραφών αί πλείότεραι συμφωνούν μ' όσας έσυνάθροισεν από άντίγραφα ό πρό έμου εκδότης και διά τουτο ούδ' έκριν' αναγκαίον να τας φανερώσω εις τας σημειώσεις μου. Από τας ασυμφώνους δέν φανερώνω σχεδόν πλην όσας έμβασα εις την έκδοσίν μου· τας όποιας και διακρίνω με τό σημείον TP»⁶¹⁷. Τό κριτικό όμμα του Κοραή δέν αποστρέφεται την πείρα του προηγούμενου εκδότη, όταν μάλιστα έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τη χειρόγραφη παράδοση (και είχε ένδεχομένως εύρύτερη πρόσβαση σε άρχαιότερο ύλικό)⁶¹⁸. Η κριτική που άσκει σε προηγηθεϊσες εκδόσεις δέν είναι μέρος ένός φιλόδοξου σχεδίου για την κατοχύρωση μιās ύστεροφημίας. Άντιθέτως, έχει ως άφετηρία την

⁶¹² ΚΟΡΑΗΣ *Λυκοϋργ.* 1826, σσ. γ'-δ'.

⁶¹³ *Αυτόθι*, σ. δ'.

⁶¹⁴ SIRAT 1992, σ. 169.

⁶¹⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Αίσωπ.* 1810, σσ. μη'-μθ'.

⁶¹⁶ Συγκεκριμένα, ό Κοραής παρατηρούσε για την έκδ. του Mitscherlich: «Il n'en est pas de même d'Achilles Tatius, qu'ils ont donné sous le titre de *Scriptores erotici Graeci*, volumen primum, continens Achillem Tatium. Indépendamment des fautes d'impression don't il fourmille, l'éditeur (qui s'appelle Mitscherlich), dans le peu de notes critiques qu'il a ajoutées, a montré si peu de κριτήριον qu'il auroit pu se dispenser de ce travail, sans que le public en perdît rien. Il a laissé une infinité d'endroits qu'il auroit pu facilement restituer, ou du moins indiquer comme évidemment contraires aux règles de la grammaire. Il nous donnera sans doute les autres romans, entre autres celui de Longus; mais pour celui-ci je ne suis pas en peine» (ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, έπιστ. 90 (μετά από 7.3.1793), σ. 311. 26-37).

⁶¹⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Άρριαν.* I 1827, σσ. α'-β'.

⁶¹⁸ Πβ. BROWNING 1960 = 1980, σ. 271.

ἀγωνία τοῦ ὑπεύθυνου ἐκδότη. Παρατηρεῖ γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Ξενοκράτη: «Καὶ εἰς τὴν κατὰ Μόσχαν ταύτην ἐκδοσιν, καὶ εἰς τὰς πρὸ αὐτῆς, τὸ κείμενον τοῦ Ξενοκράτους εἶναι ἀσχημισμένον ἀπὸ πολυάριθμα ἀντιγραφῆων σφάλματα, εἰς τὰ ὅποια ἐπροστέθησαν καὶ τυπογραφικῶν σφαλμάτων ἀριθμὸς ὄχι μικρός. Τὰ πρῶτα βλέπει τις εἰς τὰς ὑποσημειωθεῖσας εἰς τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεώς μου διαφόρους γραφάς ταῦτα καὶ τὰ δεύτερα ὁμοῦ εἰς τὰς προτέρας ἐκδόσεις»⁶¹⁹. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τῆς ραψωδίας Α΄ τῆς Ἰλιάδος σημειώνει: «Ἐάν, ἔλεγα, ὁ Γερμανὸς οὗτος διδάσκαλος, θέλων νὰ ὠφελήσῃ τοὺς μαθητάς του, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκδώσῃ εἰς μικρὸν καιροῦ διάστημα τὴν Ἰλιάδα ὅλην ἐξ ἰδίας του δαπάνης, ἐπρόκρινε τὰς κατὰ μέρος μακροχρονίους ἐκδόσεις τῶν Ῥαψωδιῶν, τί ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν αὐτὸν τρόπον; Ἐπεχείρησα λοιπὸν ν' ἀκολουθήσω ὁδηγὸν τὸν Μυλλέρον, μὲ πολλὰ μικρὰς προσθήκας ἐξηγήσεων, ἐρανισμένων ἀπὸ τὰς αὐτὰς ὅθεν ἀνέσυρεν ἐκεῖνος πηγὰς, τὸν Εὐστάδιον λέγω καὶ τὸν ψευδοδίδυμον. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασα εἰς τὸ τέλος τῆς Α΄ Ῥαψωδίας, καὶ ἐσυλλογίσθην μήπως ἡ μέθοδος τοῦ Μυλλέρου, καλὴ διὰ τὰ Γερμανικὰ φροντιστήρια, καὶ σύμφωνος μὲ τῶν λοιπῶν εἰς ἐκεῖνα παραδιδόμενων μαθημάτων τὴν μέθοδον, δὲν ἦτον ἱκανὴ διὰ τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ἀπεφάσισα ὄχι μόνον τῶν προσθηκῶν τὸν ἀριθμὸν νὰ αὐξήσω ἀπὸ ἄλλων φιλολόγων σημειώσεις, εἰς τὰς ὁποίας πέμπει πολλάκις ἐκεῖνος τὸν ἀναγνώστην, χωρὶς ῥητῶς νὰ τὰς γράφῃ, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐξηγήσεις παλαιὰς τυπωμένας ἀπὸ τὸν Μυλλέρον, ἢ παντάπασιν ν' ἀφήσω, ἢ εἰς τόπον αὐτῶν ἄλλας, ὅσας ἔκρινα ὠφελιμωτέρας, νὰ βάλω. Ἀλλάξα λοιπὸν τὴν ἐκδοσίν μου ἀπὸ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Μυλλέρου, ὥστε δὲν ἔμεινεν εἰς αὐτὰς ἄλλον κοινόν, πλὴν ὅτι εἶναι καὶ αἱ δύο ἐρανισμένοι ἀπὸ διαφόρων κριτικῶν ἐξηγήσεις»⁶²⁰. Τὴν ἐκδόσιν του προόριζε ὁ Κοραῆς γιὰ τὴ σχολικὴ διδασκαλία τοῦ Ὀμήρου⁶²¹. Παρακάτω σημειώνει τὴ δική του ἀμερόληπτη κριτικὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wolf: «Τὴν Οὐολφίαν τὴν ἐκδοσιν καταλαμβάνεις ὅτι δὲν τὴν νομιζῶ κατὰ πάντα ἀναμάρτητον, ἐπειδὴ μὴδ' αὐτὸς ὁ σοφώτατος ἐκδότης (εἶμαι βέβαιος) τοιαύτην δὲν τὴν στοχάζεται. Ἀλλὰ μίαν μόνην γραφὴν ν' ἀλλάξω ἀπ' ὅσας μὲ πολυχρόνιον ἔρευναν ἐκεῖνος καὶ μελέτην τοῦ Ὀμηρικοῦ κειμένου ἔκρινε καλὰς, ἦτον ἀνάγκη νὰ κάμω καὶ ἐγὼ μακρὰν ἔρευναν, διὰ νὰ ἐκθέσω τὰς αἰτίας τῆς ἀλλαγῆς, πρᾶγμα τόσον δυσκολώτερον, ὅσον μὴδ' ἐξέδωκεν ἀκόμη τὰς σημειώσεις του, διὰ νὰ μάθωμεν ἀπ' αὐτὰς καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῶν παρακινήσαντων αὐτὸν αἰτίων εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν διαφόρων γραφῶν. Ὅποια καὶ ἂν ἦναι τοῦ Οὐολφίου ἢ Ὀμηρικῆς ἐκδοσις, εἶναι χωρὶς ἀμφιβολίαν τῶν ὅσαι ἕως σήμερον ἐξεδόθησαν ἢ ὀρθωτέρα καὶ ὅστις ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δὲν τὴν ἔχη εἰς τὸ σχολεῖον του, ἐκεῖνον, ἐάν δὲν ῥαπίσῃ τις, μιμούμενος τὸν Ἀλκιβιάδην, ἔχει δίκαιον νὰ στηλιτεύσῃ ὡς ἐπαγγελλόμενον ἀλαζονικῶς ἐπιτήδευμα ἄγνωστον εἰς αὐτόν, ὡς ἀναίσχυντον τερατολόγον, ἀπατῶντα καὶ τοὺς νέους τοὺς ἐμπιστευθέντας εἰς αὐτόν, καὶ τὴν Ἑλλάδα κοινῶς ὅλην, ἣτις προσμένει τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς ἀπὸ τὴν ὀρθὴν παιδείαν τῶν νέων»⁶²². Γιὰ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ Στράβωνα ὁμολογεῖ μὲ εἰλικρίνεια: «Ἀλλὰ, κατὰ δυστυχίαν, ἔπαθε καὶ τὸ βιβλίον τοῦ σοφοῦ τούτου Γεωγράφου ὅτι ἔπαθαν ὅλα σχεδὸν τῶν παλαιῶν τὰ συγγράμματα. Εἶναι τόσα τὰ γραφικὰ τοῦ κειμένου σφάλματα, ὥστε πρὶν ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Κασωβῶνα, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ τὸ ἀναγνώσῃ τις χωρὶς ἀηδίας. Ἐπεχείρησε πρὸ τούτου νὰ διορθώσῃ τὸν Στράβωνα καὶ ὁ δεύτερον μεταφράσας αὐτὸν Εὐλανδρὸς ἀλλ' αἱ διορθώσεις καὶ ἐξηγήσεις τοῦ Κασωβῶνος ἐκατάστησαν κοινοτέραν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γνῶσιν τοῦ Γεωγράφου. Μετὰ τὸν Κασωβῶνα ἐδιόρθωσαν πολλοὺς ἀκόμη τόπους ἄλλους ἄλλοι κριτικοὶ τοῦ Στράβωνος. Ἐάν ἔλεγα, ὅτι μετὰ τὰς πολλὰς διορθώσεις ταύτας πλεῖότερα ἴσως εἶναι ὅσα ἔμειναν ἀδιόρθωτα, μόνον ἤθελαν ἀπιστήσῃν ὅσοι δὲν ἐξέουρουσι τί πρᾶγμα εἶναι ἐκδοσις παλαιοῦ συγγραφέως, ἢ δὲν ἔμαθαν ἀπὸ κἀνένα, ὅτι εἶναι

⁶¹⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998], σ. ιβ'.

⁶²⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σσ. ιε'-ις'.

⁶²¹ Βλ. *αὐτόθι*, σ. λα'.

⁶²² *Αὐτόθι*, σ. κ'.

ἀδύνατον νὰ καθαρισθῆ τελείως ἀπὸ σφάλματα, οὐδ' ἂν περάσῃ ἀπὸ πολλῶν ἐκδοτῶν χωνία. Εὐκολώτερον ἴσως θέλω τοὺς πείσειν, ἂν ὁμολογήσω (ἀνυπόκριτον ὁμολογίαν), ὅτι καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς μου κόπους, μένουσιν ἀκόμῃ εἰς τὸν Στράβωνα πολλὰ νὰ διορθωθῶσιν ἀπὸ σοφωτέρους, ἢ εὐτυχεστέρους μου κριτικούς»⁶²³. Ἡ ἐκδοτικὴ παρέμβαση τοῦ Casaubon καὶ ἡ συνεπαγόμενη ἐρμηνευτικὴ διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη τοῦ ἔργου τοῦ Στράβωνος συνδυάζονται ἀπὸ τὸν Κοραῆ μὲ ἓνα σημαντικώτατο κριτήριον: τὴ συνειδητοποίηση τῆς ἐπίδρασης καὶ ἀπήχησης (πρόσληψης⁶²⁴) τοῦ κλασικοῦ κειμένου⁶²⁵, ὥστε νὰ καθίσταται ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκατάσταση τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου. Θαυμάζει τὴν ἐκδοση τῶν ἀρχαίων σχολίων στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου ἀπὸ τὸν Βιλλοισῶνα, ἐκδοση τῆς ὁποίας «τὸ χρήσιμον δὲν στέκει τόσον εἰς τὴν κατὰ μέρος ἐρμηνείαν τῶν Ὀμηρικῶν λέξεων, ὅσον εἰς τὰς διαφόρους γραφὰς αὐτῶν, εἰς τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν τῶν ἀρχαίων κριτικῶν, εἰς τῶν κριτικῶν τούτων τὴν πληρεστέραν ἀρίθμῃσιν [...]»⁶²⁶. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θυμίζουμε πὼς εἶναι προφανὴς ἡ συμφωνία τῶν ἀπόψεων τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴ σημασία τῆς «συναναστροφῆς» μὲ εὐφρεῖς κριτικούς ἐκδότες, μὲ τὶς ἀντίστοιχες τοῦ West γιὰ τὸ ὅτι οἱ ἱκανοὶ ἐκδότες μὲ τὶς παρατηρήσεις τοὺς ὀξύνουν καὶ προάγουν τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τοὺς ἐκφραστικούς τρόπους καὶ τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων, βοηθώντας μας νὰ διαμορφώσουμε κρίση γιὰ τὸ ὕφος τῶν κειμένων⁶²⁷.

Ἄξιζι νὰ ἀναρωτηθοῦμε κατὰ πόσον οἱ Κοραϊκὲς «Σημειώσεις» ἐπέχουν θέση ὑπομνήματος (apparatus) λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συμβάσεων τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐκδοτικῆς δεοντολογίας. Στὶς περισσότερες ἐκδόσεις οἱ ἐρμηνευτικὲς, παλαιογραφικὲς, κειμενοκριτικὲς (διορθωτικὲς) καὶ –σπανίως– βιβλιογραφικὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἐπιτάσσονται τῶν προλεγομένων καὶ τοῦ ἐκδεδομένου ἀρχαίου κειμένου, σὲ ὁμότιτλο παράρτημα. Στὶς πρώτες ἐκδόσεις φαίνεται ὅτι ὁ Κοραῆς προτιμοῦσε νὰ σημειώνει τὰ χωρία διαφοροποίησης τῆς δικῆς του ἐκδοσης ἀπὸ τὴν ἐκδοση ἀναφορᾶς, τὶς διάφορες γραφὰς τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἄλλων λογίων, στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδας τοῦ ἀρχαίου κειμένου⁶²⁸. Καθὼς οἱ Κοραϊκὲς σημειώσεις ἔπαιρναν μιὰ πιὸ σύνθετη μορφή ἦταν καλύτερο γιὰ τὸν Κοραῆ νὰ τὶς συγκεντρώνει σὲ ἰδιαίτερο χωρὸν.

Στὴ δίτομη γαλλικὴ ἐκδοση τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἰπποκράτη οἱ Κοραϊκὲς σημειώσεις ἀποσκοποῦν στὴ διασάφηση χωρίων ποὺ χρήζουν περαιτέρω ἐξηγήσεως, στὴ δικαιολόγηση τῶν κειμενοκριτικῶν ἐπιλογῶν τοῦ Κοραῆ καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ προάσπιση τοῦ Ἰπποκράτη ὡς ἱατροῦ ἔναντι τῶν ἀντιρρήσεων ποὺ διατύπωσαν νεώτεροι μελετητές⁶²⁹. Ἦταν γραμμένες σὲ ἀρχαιοελληνικὸ ἰδίωμα, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὶς μελετήσουν οἱ ξένοι ἑλληνιστές: «Εἰς τὰς σημειώσεις δηλοποιῶ τὰς μεταβολάς, ὅσας ἔκρινα ἀναγκαίας νὰ κάμω εἰς τὸ κείμενον, ὀδηγούμενος εἴτε ἀπὸ διαφόρους ἀναγνώσεις, εἴτε ἀπὸ εἰκασίας ἰδικᾶς μου, ἢ ἄλλων φιλολόγων. Αἱ διάφορα ἀναγνώσεις καὶ γραφαὶ ἔχουσι προηγούμενα τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα τῶν πηγῶν, ὅθεν τὰς ἔλαβον, τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦνται κατ' ἀρχὰς τῶν σημειώσεων. Παρὰ ταῦτα ἐξήγησα τινὰς τόπους ἀσαφεῖς, καὶ ἔδειξα πολλὰς ῥήσεις ποιητῶν [...] Αἱ σημειώσεις μου, γραμμέναι εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλώσσαν, ἦσαν ἔτοιμα νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν τυπογράφον, ὅπότεν φίλοι μου τινές, ἄνδρες φιλέλληνες, καὶ εἰδήμονες τῆς παλαιᾶς, ἀλλ' ὄχι καὶ τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, μὲ παρεκάλεσαν, καὶ τέλος μὲ κατέπεισαν νὰ τὰς ἐξελληνίσω, διὰ νὰ τὰς

⁶²³ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σσ. ζζ'-ζζ'.

⁶²⁴ Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς «πρόσληψης» τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας στὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης ἔχουμε τὴ συνοπτικὴ (καὶ καλύτερη ἱστορικὴ-γραμματολογικὴ θεώρηση) ἀναφορὰ τοῦ RÜDIGER 1961, σσ. 573-576.

⁶²⁵ Βλ. τὸ τελικὸ συμπέρασμα τῆς δημοσίευσής τοῦ FUHRMANN 1992, ὅπου τὸ ἱστορικὸ κριτήριον τῆς πρόσληψης ὑπερκερνάει τοὺς διαδεδομένους ἐκδοτικούς προβληματισμούς.

⁶²⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σ. κδ'.

⁶²⁷ Βλ. WEST 1973 = 1989, σ. 15.

⁶²⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σ. Iviii.

⁶²⁹ Βλ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἰπποκρ. Ἀέρ.* I 1800, σσ. clxxiv-clxxv.

καταλαμβάνωσιν (ὡς ἔλεγον αὐτοὶ) καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης, εἰς ὅσους δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ σημερινὴ τῶν Γραικῶν γλῶσσα. Ἄλλ' οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ὀλίγην ἴσως χρειάν ἔχουν κατὰ τὸ παρὸν ἀπὸ τὰς ἡμετέρας ἐκδόσεις καὶ σημειώσεις»⁶³⁰ καὶ ἀκολουθεῖ μιὰ σειρὰ σκέψεων του γιὰ τὴ μορφή καὶ τὸ εἶδος ποὺ πρέπει νὰ γράφουν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες. Στὸ κείμενο ποὺ τιτλοφορεῖται «Προκήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἧτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας» (1805) ὁ Κοραῆς ὁ Κοραῆς ἀποκάλυπτε γιατί προέκρινε τὰ παράλληλα χωρία τῶν πολυπληθῶν εἰδικῶν φιλολογικῶν (γραμματικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν) σημειώσεων, ὅπως συνήθως γινόταν στὶς ὡς τότε κλασικὲς ἐκδόσεις, καὶ παρατηροῦσε γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐκδόσεων μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ.: «Γέμουσιν ὅλαι σχεδὸν ἀπὸ διαφόρους ἀναγνώσεις, ἀπὸ σημειώσεις γραμματικὰς καὶ κριτικὰς, αἱ ὁποῖαι, εἰς ὀλίγους χρήσιμοι, αὐξάνουσι μὲ βλάβην τῶν περισσοτέρων τὸ μέγεθος, τὸ πλῆθος καὶ τὴν τιμὴν τῶν τόμων. Πρόσθετες ὅτι καὶ πολλὰ ὀλίγα ἀπὸ τὰς προειρημένας σημειώσεις ἀποβλέπουν κατ' εὐθείαν τὸν σκοπὸν, ὅστις εἶναι νὰ καταλαμβάνῃ ὁ σπουδαστὴς τῆς γλώσσης ὅ,τι ἀναγινώσκει. Ὅταν ὁ σπουδάζων ἔχη κρίσιν ὀρθήν, καὶ χειραγωγῆται ἀπὸ διδάσκαλον κριτικόν, περισσώτερον μανθάνει, παραβάλλων ἓνα μὲ τὸν ἄλλον τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, παρὰ κατατρίβων τὸν καιρὸν εἰς τὰς πολυπληθεῖς τῶν ἐξηγητῶν σημειώσεις»⁶³¹. Στὸ ἴδιο κείμενο, ἀναφερόμενος στὸν τρόπο σύνταξης εἰδικῶν συλλογῶν κειμένων (ἀναγνωστικῶν) γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς στοὺς νεώτερους Ἕλληνες, μὲ σημειώσεις κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο, προσέθετε ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἀφ' ἑνὸς λίγες καὶ ἀφ' ἑτέρου κατάλληλες, δηλαδὴ νὰ περιλαμβάνουν ἐρμηνεία τῶν δυσκολωτέρων συντακτικῶς χωρίων μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς σύνταξης σὲ ἀπλούστερη δομὴ, σύντομη καὶ περιεκτικὴ χρονολογικὴ ἢ μυθολογικὴ ἐνημέρωση καὶ παραπομπές στὶς ἀντίστοιχες πηγές, ἀπαραίτητες πραγματολογικές, ἰδεολογικὲς καὶ ὑφολογικὲς πληροφορίες, καὶ ἐπισήμανση τῶν πρωτοτύπων πηγῶν τῶν χωρίων, ὥστε νὰ ἐνθαρρύνεται ἡ κρίση καὶ ὄχι ἡ ἀποστήθιση γραμματικῶν ὅρων⁶³². Μὲ τὸν γνώμονα αὐτὸ κρίνει καὶ ἀποτιμᾷ τὶς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων λογίων. Γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ Ὀνησάνδρου ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Schwebel σημειώνει ὅτι συνοδεύεται ἀπὸ «διεξοδικὰς, γραμματολογικὰς πλέον παρὰ κριτικὰς, τοῦ κειμένου σημειώσεις»⁶³³. Ἄλλοῦ κατακρίνει τὸν ἐκδότη τοῦ Κατὰ Λεωκράτους λόγου τοῦ ρήτορα Λυκούργου Hauptmann, γράφοντας: «Οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς Ὠπτεμάννος (Hauptmann), ὅστις ἐξέδωκε μετέπειτα (Λειψ. 1753) τοῦ Ῥήτορος Λυκούργου τὸν κατὰ Λεωκράτους λόγον μὲ σημειώσεις ὅχι ὀλιγώτερον γελοίας παρὰ μακράς, ὅπου δὲν ἦτο χρεία σημειώσεων, καὶ μὲ σιωπὴν βαθεῖαν, ὅπου τὸ κείμενον εἶχε χρειάν καὶ ἐξηγήσεως καὶ διορθώσεως»⁶³⁴. «Ὅσους [sc. μύθους τοῦ Αἰσώπου] ὁ Ὠπτεμάννος ἔλαβεν ἀλλαχόθεν, ἐπειδὴ ἀναφέρει ψιλὰ τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων, χωρὶς σημειώσιν βιβλίου ἢ κεφαλαίου, τοῦ καιροῦ τὸ στενὸν μ' ἐμπόδισεν εἰς τινὰς τούτων νὰ ἐρευνήσω τὰς πηγὰς ὅθεν τοὺς ἔλαβε. [...] Εἰς τούτους λοιπόν, ἂν ἐδιόρθωσα τίποτε, ἐνδέχεται νὰ ἐδιόρθωσα ὅ,τι πρὸ ἐμοῦ ἦτο διορθωμένον εἰς αὐτὸ τοῦ συγγραφέως τὸ κείμενον, ἢ νὰ ἔκαμα διόρθωσιν περιττὴν ἢ καὶ στρεβλὴν, πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Ὠπτεμάννου»⁶³⁵. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσης μὲ τὴν πρώτη ραψωδία τῆς Ἰλιάδος ἀσχεῖ ἔμμεση κριτικὴ σὲ πολλοὺς προηγούμενους ἐκδότες ποὺ δὲν διέθεταν τὴ διάκριση, σημαντικὴ ἀρετὴ ἑνὸς κριτικοῦ: «Ἐσυλλογίσθην λοιπόν, ὅτι θέλω κατορθώσιν ἔργον εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὠφελιμώτατον συναθροίζων ἀπὸ τοὺς παλαιούς τὰς ὀρθὰς, ἢ τουλάχιστον τὰς πιθανῶς τοιαύτας, ἐξηγήσεις, προσθέτων εἰς αὐτὰς καὶ ὅσα ἄξια λόγου παρετήρησαν οἱ

⁶³⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 35, 41.

⁶³¹ *Αὐτόδι*, σσ. 57-60.

⁶³² Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 166-168, 174-175.

⁶³³ ΚΟΡΑΗΣ *Ὀνησ. Τυρτ.* 1822, σσ. 6'-γ'.

⁶³⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Αἰσώπ.* 1810, σ. μζ', σημ. 2.

⁶³⁵ Βλ. *αὐτόδι*, σ. μζ', σημ. 1.

νεώτεροι φιλόλογοι, και εκδίδων την συνάθροισιν ταύτην ένωμένην με αυτό τὸ κείμενον τοῦ βασιλέως τῶν ποιητῶν Ὀμήρου. Τοιοῦτοτρόπως ἐμποδίζονται κατ' αὐτὰς τὰς ἀρχὰς οἱ σπουδαῖοι ἀπὸ τῶν κακῶν τὴν μάθησιν, ὅσα συνειθίζουσιν νὰ στοιβάξωσιν εἰς τὰς νεαρὰς αὐτῶν κεφαλὰς οἱ ἀμαθεῖς διδάσκαλοι. Ἀλλὰ και τοῦτο, εὐκόλον εἰς τὸ φαινόμενον, μ' ἐδίδαξεν ἡ πείρα ὅτι ἔχει μεγάλας δυσκολίας, διὰ τὴν μακρὰν ἔρευναν, και πολλὴν κρίσιν, ἀναγκαίαν εἰς τὸν ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ διαλέξῃ ἀπὸ πολλὰ σφαλμένα ὀλίγα ὀρθά, και ἀπὸ ταῦτα πάλιν τὰ ὀρθότερα»⁶³⁶. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Ποικίλης Ἱστορίας* τοῦ Κλαυδίου Αἰλιανοῦ ἔγραφε ἐξομολογητικὰ ὁ Κοραῆς: «Ὅσας μεταβολὰς ἔκαμα εἰς τὸ κείμενον, τὰς ἐφάνέρωσα ὅλας σχεδὸν εἰς τὰς σημειώσεις. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι ἐπιστηρίζονται εἰς ἀντίγραφα, παραβληθέντα ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἐκδότας, ἄλλαι εἰς διορθώσεις τινῶν κριτικῶν, και ἄλλαι εἰς διορθώσεις ἰδικὰς μου. Δὲν ἀνέφερα πάντοτε ὀνομαστὶ τοὺς κριτικούς, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εὐρίσκονται εἰς τὰς προτέρας ἐκδόσεις· διέκρινα ὅμως παντοτε τὰς ἰδικὰς μου ἀπὸ τὰς ξένας εἰκασίας και διορθώσεις. Τὸ πρῶτον δὲν ἦτον ἀναγκαῖον τὸ δεύτερον πρέπει νὰ φυλάσῃ ἀπαραιτήτως ὅστις δὲν θέλει νὰ στολιζέται με ξένα πτερά. Εἰς τὰς σημειώσεις ταύτας προσέθηκα και τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης [...]»⁶³⁷. Στὸν ἕκτο τόμο με τοὺς *Παράλληλους Βίους* τοῦ Πλουτάρχου (1814) ἀναφέρει ὅτι στὸ τέλος τοῦ τόμου πρόσθεσε «Δευτέρας φροντίδας, ἡγουν ἐπανορθώσεις τινὰς τῶν προτέρων μου εἰς ὅλους τοὺς βίους σημειώσεων [...] ὅσα ἡ γρήγορος ἀνάγνωσις τῶν ἕξ τόμων ἀνεκάλυψεν εἰς ἐμέ»⁶³⁸, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν αὐστηρότητα τῶν δικῶν του κριτηρίων πρῶτα πρῶτα στὸν ἑαυτό του. Ὅταν ἀναγκάζεται ἀπὸ τὶς καταστάσεις νὰ ὑποχωρήσει σὲ προχειρότερες «λύσεις», τὸ δηλώνει ἀπερίφραστα στὸν ἀναγνώστη. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσῆς τοῦ Πολυαῖνου παραδέχεται ὅτι λόγω παραλλήλων ἀσχολιῶν του ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Πολυαῖνου κατέληξε εἶδος παρέργου: «Ὅθεν μηδὲ σημειώσεις σχεδὸν ἔκαμα εἰς αὐτόν, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεώς μου με τὸ κείμενον τοῦ προτέρου ἐκδότου, και εἰς τὸν μετ' αὐτὴν Πίνακα τῶν λέξεων»⁶³⁹.

Δὲν λησμονεῖ ποτὲ τὸν ἀπώτερο στόχο τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματός του και προσπαθεῖ πάντοτε νὰ παραμένει προσηλωμένος στὸ παιδευτικὸ του ὄραμα. Παρατηρεῖ γιὰ τὶς σημειώσεις στὸν Ἰσοκράτη ὅτι ἀποφάσισε νὰ τὶς ἐτοιμάσει οὕτως ὥστε νὰ ἀποφεύγουν οἱ νέοι τὴ μονοτονία τῶν γραμματικοσυντακτικῶν παρατηρήσεων και νὰ γνωρίσουν και στοιχεῖα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ⁶⁴⁰. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσῆς τῶν *Ἡθικῶν Νικομαχείων* τοῦ Ἀριστοτέλη σημειώνει: «Εἰς τὴν ἐκδοσὴν αὐτῶν ἐτόλμησα και τινὰς διορθώσεις τοῦ κειμένου, ὡς ἔκαμα και εἰς τὰ ὁποῖα πέρυσιν ἐξέδωκα Πολιτικὰ τοῦ φιλοσόφου. Ἐλπίζω ὅτι δὲν θέλουν κατακριθῆν ὅλαι ἀπὸ τοὺς ἱκανοὺς νὰ κρίνωσι τὰ τοιαῦτα. Σημειώσεις ἐπεδύμουν νὰ γράψω μακροτέρας, διὰ τὸ δυσνόητον τοῦ συγγράμματος· ἀλλὰ τὸ βαρὺ γῆρας, βαρυμένον ἔτι πλείοτερον ἀπὸ τὰς ἀπροσδοκίτους συμφορὰς τῆς Χίου, δὲν μ' ἐσυγχώρει τόσοις κόποις»⁶⁴¹.

Ἐκτιμώντας τοὺς ἀρχαίους σχολιαστὲς σημειώνει ὅτι ὁ ἐκδότης πρέπει νὰ μὴν εἶναι ἐντελῶς ἀρνητικὸς στὰ σωζόμενα σχόλια ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ: «Ἐπρόσθεσα δὲ και τὰ σωζόμενα σχόλια εἰς τὸν Γοργίαν, ὅχι διότι τὰ ἔκρινα ὅλα καλά, ἀλλὰ διότι και ἀπ' αὐτὰ ἐμποροῦν νὰ ὠφελθῶσιν οἱ νέοι, ἂν οἱ παραδίδοντες διδάσκαλοι φροντίζωσι νὰ δείχνωσιν εἰς αὐτοὺς ποῖα ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁπωσοῦν χρήσιμα, ποῖα περιττά, και ποῖα πλέον μωρολογήματα σχολαστικῶν παρὰ ἐξηγήματα τοῦ κειμένου. Τὸ σφάλμα ὅμως –ἀναγκαῖον και τοῦτο νὰ τὸ γνωρίζωσι και μαθηταὶ και διδάσκαλοι, διὰ νὰ κρίνωσι δικαίως και τοὺς ἀποθανόντας και τοὺς ζῶντας, ἂν

⁶³⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σ. ιθ'.

⁶³⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 203-204.

⁶³⁸ *Αὐτόθι*, σ. 576. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 812 (15.2.1819) σ. 142. 17-19: «ὅτι οὔτε δεύτεραι, οὔτε τρίται, οὔτε (τολμῶ εἰπεῖν) δέκαται φροντίδες, δὲν λογίζονται περιτταὶ εἰς τὴν ἐκδοσὴν τῶν παλαιῶν συγγραφέων».

⁶³⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Πολύαιν.* 1809, σ. δ'.

⁶⁴⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 299-300.

⁶⁴¹ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ.* 1822, σσ. η'-θ'.

ἐπιθυμῶσι νὰ κριθῶσι καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν αὐτὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους- τὸ σφάλμα λέγω τοῦτο δὲν εἶναι τῶν σχολαστικῶν, ἀλλὰ τοῦ καιροῦ εἰς τὸν ὅποιον ἔζησαν. Καθὼς ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι, οὕτω καὶ ἡ κριτικὴ ἐχρειάζετο πολλῶν ἐτῶν διάστημα καὶ πολλῶν ἀνθρώπων κόπους, διὰ νὰ προχωρήσῃ ἕως οὗ εὐρίσκεται σήμερον, χωρὶς ἀκόμη νὰ φθάσῃ τὰ τελευταῖα τῆς ὅρια. Ὅστις ἐπιθυμῆι νὰ πληροφορηθῆι περὶ τούτου, ἄς παραβάλλῃ τὰ σωζόμενα εἰς διαφόρους συγγραφεῖς ἢ ποιητάς, Ἑλληνας καὶ Ῥωμαίους, παλαιὰ σχόλια μὲ τῶν Εὐρωπαϊῶν φιλολόγων τὰς σημερινὰς εἰς ὁμογενεῖς τῶν συγγραφεῖς ἐξηγήσεις. Πρόσθετες ἔτι εἰς ἀπολογία τῶν παλαιῶν σχολιαστῶν, ὅτι ἔζησαν ὅλοι σχεδὸν μετὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἀφ’ οὗ ἔπαυσαν νὰ ζῶσιν οἱ ἐνδοξοὶ συγγραφεῖς, ὁπότε οἱ σημερινοὶ ἐξηγηταὶ χωρίζονται πολλὰ μικρὸν χρόνου διάστημα ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν, κ’ ἔχουν ἀκόμη καὶ τὴν ἰσχυρὰν τῆς τυπογραφίας βοήθειαν, τὴν ὅποιαν ἐστεροῦντο ἐκεῖνοι»⁶⁴².

Γιὰ τὶς ἐτυμολογικὲς παρατηρήσεις του μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι στοιχοῦν στὴ γραμματικὴ κληρονομία τοῦ μεσαίου αἰῶνα, ἀκολουθώντας τὸ τετράπτυχο ποὺ περιέγραψε ἡ R. Klinck: *interpretatio, compositio, derivatio, expositio*⁶⁴³. Οἱ σημειώσεις του ἀποδεικνύουν πληθωρικὴ καὶ ἀπαραμιλλῆ φιλολογικὴ κατάρτιση, ποὺ ἀναδεικνύουν τὸ ἐκδοτικὸ του ἐγχείρημα. «Ἐν ταῖς εἰς τοὺς συγγραφεῖς σημειώσεσιν ἐν ἀρχαῖα γλῶσση γεγραμμέναις σπανίως ὁ Κοραῆς σφάλλεται»⁶⁴⁴. Νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ Κοραϊκὲς σημειώσεις σὲ ἀρχαῖα ἐπιστημονικὰ κείμενα ὅπως τοῦ Ξενοκράτη καὶ τοῦ Ἰπποκράτη, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων κλασικῶν ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπαναφέρουν τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀπασχόλησε τὸν H. Von Staden γιὰ τὴ σύγκριση ἀνάμεσα στὰ ἀρχαῖα ὑπομνήματα σὲ ἐπιστημονικὰ κείμενα προγενεστέρων τους καὶ τὴν ἐξάλειψή τους στὴ νεώτερη ἐποχῇ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἰδιότυπο τρόπο προβολῆς τῆς ἐπιστημονικῆς αὐθεντίας τῶν συντακτῶν αὐτῶν τῶν ὑπομνημάτων⁶⁴⁵.

Ἐπειδὴ στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ δὲν ὑπάρχει συστηματικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὑπὸ τὴν σημερινὴ ἀντίληψη⁶⁴⁶, ὥστε νὰ προειδοποιεῖ τὸν φιλόλογο ἐρευνητὴ γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ δυναμικὴ τοῦ κειμένου μιᾶς κριτικῆς ἐκδόσεως⁶⁴⁷, τὸν ρόλο αὐτὸ σὲ μεγάλο βαθμὸ παίζουν οἱ ἐπιτασσόμενες Σημειώσεις. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐννοοῦμε αὐτὰ ποὺ σήμερα θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες αὐτονόητα καὶ ποὺ ἀναφέρει ὁ M. L. West στὸ κλασικὸ πιά ἐγχειρίδιο γιὰ τὴν κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ τὴν τεχνικὴ τῶν ἐκδόσεων⁶⁴⁸: ἐκθεση διαφόρων γραφῶν ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση (εἴτε ἀπευθείας ἀπὸ κώδικες εἴτε ἀπὸ προηγούμενες ἔντυπες ἐκδόσεις), ἐναλλακτικῶν γραφῶν, ἀξιολογῶν προτάσεων ἐκδοτῶν, παραλλήλων χωρίων, δικῶν του εἰκασιῶν, καὶ γενικῶς ὅσων κατευθύνουν πρὸς κατανόηση τοῦ κειμένου. Ὁ West σὲ ἄρθρο του γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ Ὀμήρου παρατηροῦσε ὅτι ἡ σύγχρονη δεοντολογία τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος ἐπιβάλλει καὶ τὴν παρουσία τῆς σύγχρονης ἀρχαιογνωσίας ὅχι μόνο ἐκεῖ ποὺ ἔχει σημειωθεῖ πρόοδος στὶς φιλολογικὲς σπουδές, ἀλλὰ καὶ στὸ σημεῖο ποὺ ἡ γλωσσολογικὴ ἐπιστῆμη ἔχει ὀδηγηθεῖ σὲ ἀσφάλεστερα συμπεράσματα γιὰ διαφόρους γλωσσικοὺς τύπους καὶ σχηματισμοὺς τῆς ὁμηρικῆς γλώσσας⁶⁴⁹. Ὁ Κοραῆς στὶς *Observationes Miscellaneae* τοῦ χφ. 490 συμπλέκει τὶς διορθωτικὲς παρατηρήσεις μὲ πολλὰς ποὺ ἐνδεχομένως χαρακτηρίζονταν τότε «γλωσσολογικῆς». Μήπως οἱ *Observationes Miscellaneae* πρέπει νὰ διαβαστοῦν ὡς ἓνα πρόχειρο (προκαταρκτικὸ) καὶ ὑποτυπῶδες κριτικὸ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖο ὅμως στὴν ἐποχῇ

⁶⁴² ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοφ. Πλάτ.* 1825, σσ. ζ-η’.

⁶⁴³ Βλ. KLINCK 1970, σσ. 45-70 καὶ AMSLER 1989, σ. 23.

⁶⁴⁴ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σ. 40.

⁶⁴⁵ Βλ. STADEN 1997.

⁶⁴⁶ Γιὰ τὴ σειρά *Les Belles Lettres* βλ. ANDRÉ 1972, σσ. 15-18 ὅσον ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ εἶδος τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος.

⁶⁴⁷ Βλ. MARTENS 1971, σσ. 171-172.

⁶⁴⁸ Βλ. M. L. WEST 1973 = 1989, σσ. 118-119: πβ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ 2001.

⁶⁴⁹ WEST 1998, σ. 97.

του⁶⁵⁰ –και στή λογική τής αναφοράς όχι μόνο στο έκλεκτο κοινό των ειδικών κριτικών αλλά και στο ευρύτερο κοινό των φιλομαθών αναγνωστών τής κλασικής λογοτεχνίας– άρκούσε για να πληροφορήσει αρκετά, με τήν παράλληλη ανάγνωση των προλεγόμενων; Ο καλοπροαίρετος σημερινός φιλόλογος δέν θά δίσταζε να παρατηρήσει ότι αυτή ή Κοραϊκή πρακτική ικανοποιούσε τις συντεταγμένες του K. Wellesley λ.χ. για τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα⁶⁵¹. Τὸ φιλολογικὸ αἰσθητήριό του Κοραῆ δέν διέλαθε ἡ ἀνάγκη γιὰ ἱστορικὴ τεκμηρίωση τῆς coniectura/emendatio. Δέν νομίζουμε, λοιπόν, ὅτι θά ἀποδοκίμαζε ἀσυζητητὶ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ Lachmann, ὅτι «Die Feststellung eines Textes nach Überlieferung ist eine streng historische Arbeit»⁶⁵².

Εὐλογία συνέπεια τῶν προεκτεθέντων εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς Κοραϊκοῦ conspectus siglorum. Ὅπωςδήποτε, σήμερα πού πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας τὴν παρατήρηση τοῦ B. A. van Groningen ὅσον ἀφορᾷ τὴ σχετικότητα τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν πού μέχρι σήμερα διαμορφώνουν μιὰ τελειῶς περιπτωσιακὴ ἐκδοτικὴ ἐπιλογή⁶⁵³, κατανοῦμε πῶς τὰ Κοραϊκὰ σύμβολα-συντομογραφίες πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὰ χειρόγραφα καὶ τὶς ἐκδόσεις εἶναι προσωπικὸς του καὶ συμβατὸς πρὸς τὴν ἐποχὴ του τρόπος. Ὁ Κοραῆς δηλώνει τὴ μέθοδό του: «Αἱ διάφορα ἀναγνώσεις καὶ γραφαὶ ἔχουσι προηγούμενα τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα τῶν πηγῶν, ὅθεν τὰς ἔλαβον, τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦνται κατ' ἀρχὰς τῶν σημειώσεων»⁶⁵⁴. Στὸ κείμενο πού τιτλοφορεῖται «Προκήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἥτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλληνας» (1805) ὁ Κοραῆς ἀποκάλυπτε τὴν ἀρχικὴ του πρόθεσι: «Ὅταν τὸ κείμενον ἦναι τόσον ἐσφαλμένον ὥστε νὰ μὴν ἐμπορῆ νὰ διορθωθῆ μὴτ' ἀπὸ τὰς προλαβούσας ἐκδόσεις, μὴτ' ἀπὸ ἀντίγραφα, θέλω σπουδάσειν, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ τὸ διορθώσω ἐξ εἰκασίας, σημειόνων ὅμως καὶ τὴν παλαιὰν γραφὴν εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος»⁶⁵⁵. Κάπου ἄλλου, σημειώνει γιὰ κάποιον χειρόγραφο πού περιέχει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Πρὸς Δημόνικον λόγου τοῦ Ἰσοκράτη, προσπαθώντας νὰ διαβάσει τὴν κατακλείδα μετὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ ἀντιγραφέως: «Τὰ μετὰ στιγμὰς σημειωμένα δύο διαστήματα εἶναι τόποι λέξεων, τὰς ὁποίας, σχεδὸν ἀφανισμένας διὰ τὴν παλαιότητα, δέν ἐδυνήθην νὰ ἀναγνώσω»⁶⁵⁶. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεώς του μετὰ τὴν πρώτη ραψωδία τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα σημειώνει ὁ Κοραῆς γιὰ τὰ κριτικὰ σύμβολα πού χρησιμοποίησε: «Τοῦ Εὐσταθίου τὸ ὄνομα σημειοῦται εἰς τὴν συνάθροισίν μου διὰ τοῦ Ε στοιχείου, ὡς τὸ ἐσημείωσε καὶ ὁ Γερμανὸς ἐκδότης. [...] Ὅσα ἔλαβα ἀπὸ τὴν Βενετικὴν ἐκδοσιν τοῦ Βιλλοισῶνος ἔχουσι σημεῖον τὸ Β στοιχείον. [...] Ἡ ἐπίκρισις τοῦ ἐρανίσματος ἔγινε μέρος ἀπὸ παρατηρήσεις ἄλλων, καὶ μάλιστα τοῦ Κοιππήνου, μέρος ἀπὸ ἰδικὰς μου. Αἱ πρῶται εἶναι σημειωμένα μετὰ τὸ Κ στοιχείον, αἱ δευτέραι μετὰ τὸ Χ, τὸ ὁποῖον σημαίνει, Χίος ἐκδότης»⁶⁵⁷. Παρομοίως καὶ στὴν ἐκδόσιν τοῦ Στράβωνα (β' τόμος): «Ὅταν ἡ τύπωσις τοῦ δευτέρου ἐπλησίαζε τὸ τέλος, ἔλαβα ἀπὸ τὸν ἐξαιρετὸν μου φίλον, Ἀλέξανδρον Βασιλείου, μικρὰν σημείωσιν διαφόρων γραφῶν τοῦ ἐνάτου βιβλίου τῆς Γεωγραφίας, τὰς ὁποίας ἀντέγραψεν ὁ λογιώτατος Ἀρχιμανδρίτης Γαζῆς ἀπὸ τὰς εὕρισκομένας εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν τῆς Βιέννης βιβλιοθήκην Παρεκβολὰς τοῦ Γεμιστοῦ Πλήθωνος. Τὸ ἀντίγραφον, ὅθεν τὰς ἔλαβον, εἶναι τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπαράβαλε διὰ τὸν Γερμανὸν ἐκδότην τοῦ Στράβωνος ὁ ἰατρὸς Οὐϊγέλης (Weigel). Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶναι τις διαφορὰ τῆς παραβολῆς τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ἀπὸ τὴν παραβολὴν τοῦ ἰατροῦ, εὐλογον ἔκρινα νὰ ἐκδέσω ἐξῆς καὶ τὰς δύο. Τὸ προηγούμενον

⁶⁵⁰ Βλ. SEVERINS 1962 γιὰ τὰ λάθη καὶ τὶς ἀτέλειες στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα.

⁶⁵¹ Βλ. WELLESLEY 1982-1984, σ. 342.

⁶⁵² Βλ. KENNEY 1974b, σ. 100 καὶ σημ. 5.

⁶⁵³ GRONINGEN 1963 = 1980, σ. 118.

⁶⁵⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 35.

⁶⁵⁵ *Αὐτόθι*, σ. 60.

⁶⁵⁶ *Αὐτόθι*, σ. 294, σημ. 1.

⁶⁵⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σσ. κα', κς', λ'-λα'.

ἐκάστης γραφῆς Κ στοιχείον σημαίνει τὸ κείμενον τοῦ Γερμανοῦ ἐκδότου, τὸ W τὴν παραβολὴν τοῦ Ἰατροῦ, καὶ τὸ Γ τὴν παραβολὴν τοῦ Γαζῆ. Ἡ ἔνωσις τοῦ W μετὰ τοῦ Γ σημαίνει ὅτι συμφωνοῦσι καὶ οἱ δύο εἰς τὴν σημείωσιν τῆς διαφόρου γραφῆς ὅπου λείπει τὸ W, φαίνεται ὅτι μόνος ὁ Γαζῆς τὴν ἐσημείωσεν»⁶⁵⁸.

Μολονότι δὲν πρόκειται γιὰ κειμενοκριτικὸ ἢ καθαρὰ ἐκδοτικὸ σύμβολο, ὁ Κοραῆς συχνὰ σημειώνει συχνὰ τὰ ἀρχικὰ «Z. Λ.» στὶς ὑποσημειώσεις τῶν προλεγόμενων του στὴν ἔκδοσιν τῶν τεσσάρων πρώτων ραψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου, σημειώνοντας: «Ἡ ἐξῆς ἔκδοσις τῆς Α ραψωδίας τοῦ Ὀμήρου μ' ἐπέμφθη ἀπὸ φίλον, κάτοικον τῆς νήσου Χίου, ὅστις καὶ μὲ εἶχε παρακαλέσειν διὰ προτέρας ἐπιστολῆς νὰ συντάξω τὰ Προλεγόμενα. Ἄλλ' ἐγώ, καὶ διὰ τὰς ἀσχολίας μου, καὶ διότι εὐκολώτερον ἦτον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκδέσῃ τὴν ὁποῖαν ἠκολούθησε μέθοδον εἰς τὴν ἔκδοσιν, ἔκρινα δίκαιον εἰς τόπον Προλεγόμενων νὰ βάλω τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τοῦ ἐκδότου ἀπαράλλακτον. Μόνα ἰδικά μου εἶναι ὅσα ἐπρόσθεσα εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν σελίδων, σημειωμένα μὲ τὰ ἐξῆς δύο στοιχεῖα ταῦτα, Z. Λ.»⁶⁵⁹.

Τέλος, στὶς σημειώσεις του χρησιμοποιοῖ τὰ ἐξῆς σύμβολα, δικῆς του ἐπινοήσεως, κατ' οὐσίαν ἀρκιτικόλεξα-ἀρκιτικὸνυμα: «ΔΓ», «ΕΔ», «ΗΔ», «ΑΤ». Στὴν ἑλληνικὴ ἔκδ. τοῦ Στράβωνα παραθέτει τὶς ἐρμηνεῖες του: «Τὸ ΔΓ τὰς διαφόρους δηλοῖ γραφάς, τὸ ΕΔ τὰς ἐτέρων διορθώσεις, τὸ ΗΔ τὰς ἡμετέρας· τὸ δὲ ΑΤ ἴσον δύναται τῷ Ἀντι τοῦ»⁶⁶⁰. Πρὶν τὴ σύστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης ὁ Κοραῆς δὲν εἶχε ὀριστικοποιήσῃ τὰ σύμβολα (τὰ ὁποῖα ὀνόμαζε «στοιχεῖα» ἢ «σημεῖα»). Στὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἡλιοδώρου σημειώνει: «ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ. Τὸ Α σημαίνει τὸν Ἀμιότον, εἶπουν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν Γαλλικὴν τοῦ Ἡλιοδώρου μετάφρασιν· τὰ δύο ΑΑ, τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις ἢ γραφάς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμιότου συλλεγείσας· τὸ Β, τὴν ἐν Βασιλείᾳ ἔκδοσιν· τὰ ΔΑ, τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις ἢ γραφάς τὰς ὑπὸ τοῦ Δορβίλλου ἐκδοθεῖσας ἐν ταῖς εἰς τὸν Χαρίτωνα σημειώσεσιν, ὧν τὰς σελίδας δηλοῦσιν αἱ προσκείμενοι τοῖς ΔΑ ἀριθμοί· τὸ Κ, τὸν Κομμελῖνον, εἶπουν τὸ κείμενον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντος Ἡλιοδώρου· τὰ ΚΑ, τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις ἢ γραφάς τὰς ὑπὸ Κομμελίνου προσεκδοθεῖσας· τὸ Λ, τὴν Λατινικὴν Ἡλιοδώρου μετάφρασιν· τὸ Μ, τὸν πρὸ ἐμοῦ ἐκδότην Μισχερλίχον»⁶⁶¹ καὶ «τὸ μὲν προκείμενον Δ σημαίνει τὰς διορθώσεις Σαλμασίου· τὸ δὲ προτεταγμένον ἢ ἐπιτεταγμένον Γρ. τὰς τῆς ἐν Βασιλείᾳ, ἢ τῆς τοῦ Κομμελίνου ἐκδόσεως, ἢ ἄλλων, οἷς αὐτὸς ἐνέτυχεν Σαλμάσιος, Ἀντιγράφων διαφόρους γραφάς»⁶⁶². Παραπέμπει ἐπίσης στὶς προηγηθεῖσες ἐκδόσεις, συνήθως μὲ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκδότη: λ.χ. στὴν ἔκδ. τῶν Πολιτικῶν τοῦ Πλουτάρχου σημειώνει: «Τὸ Α στοιχεῖον σημαίνει τὴν Γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀμιότου, τὸ Β τὸν Βυττεμβάχιον, τὸ Ρ τὸν Ρεῖσκιον, τὰ ΠΡ τὸν πρὸ ἐμοῦ ἐκδότην (Hutten), τὰ ΔΓ τὰς διαφόρους γραφάς, τὰ ΕΔ τὰς ἐτέρων διορθώσεις ἢ εἰκασίας, τὰ ΗΔ τὰς ἡμετέρας διορθώσεις, τὰ ΑΤ τὸ ἀντι τοῦ»⁶⁶³. Ἀργότερα ὅμως ἡ λογικὴ τῶν συμβόλων ἔχει λίγο πολὺ παγιωθεῖ. Στὴν ἔκδ. τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφώντος καὶ τοῦ Γοργία τοῦ Πλάτωνα σημειώνει: «Τὸ Σ σημαίνει τὴν Σνεϊδέρου (Schneider) ἔκδοσιν τῶν Ἀπομνημονευμάτων τὸ Λ, τὴν Λαγγίου (Lange)· τὸ Β, τὴν λατινικὴν τοῦ Βησσαρίωνος μετάφρασιν. Ἐν δὲ τῷ Πλάτωνος Γοργία, τὸ μὲν Ε σημαίνει τὴν Ἐϊνδόρφου (Heindorf) ἔκδοσιν· τὰ δὲ ΣΧ, τὸν σχολιαστήν. Τὰ λοιπὰ δὴλα ἐκ τῶν προεκδοθέντων»⁶⁶⁴. Συναντᾶται ἐπίσης ἡ συντομογραφία «Ἰσ. γρ.»⁶⁶⁵ ποὺ σημαίνει τὸ «ἴσως γραπτέον». Τὶς συζητούμενες λέξεις συνήθως ἀραιογραφεῖ στὶς ἐκδόσεις του ἢ τὶς κεφαλαιογραφεῖ, ἐνῶ στὶς χειρόγραφες σημειώσεις του τὶς

⁶⁵⁸ ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. II 1817, σσ. α'-β'.

⁶⁵⁹ ΚΟΡΑΗΣ Ἰλιάδ. I 1811, σ. α', σημ. (*).

⁶⁶⁰ ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. IV 1819, σ. 1.

⁶⁶¹ Στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ τόμου ΚΟΡΑΗΣ Ἡλιόδ. II 1804.

⁶⁶² Αὐτόθι, σ. 375.

⁶⁶³ ΚΟΡΑΗΣ Πλουτ. Πολιτ. 1824, σ. 109.

⁶⁶⁴ ΚΟΡΑΗΣ Ξενοφ. Πλάτ. 1825, σ. 243.

⁶⁶⁵ Βλ. π.χ. ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. IV 1819, σ. 359.

κεφάλαιογραφεί ή τις υπογραμμίζει: όταν τις άραιογραφεί, τις χωρίζει από τὰ συμφραζόμενα με υποδιαστολή, ακόμη και από τὸ όριστικό άρθρο με τὸ όποιο τις εκφέρει στην πρόταση.

Τέλος, ως κειμενοκριτικά σύμβολα στὸ εκδιδόμενο άρχαίο κείμενο χρησιμοποιεῖ τις γωνιώδεις άγκύλες (□) και τὸν άστερίσκο (*). Με τὸς άστερίσκους υποδεικνύει όθελιστέο χωρίο (έφθαρμένο, νοθευμένο ή ύποπτο)⁶⁶⁶, με τις άγκύλες προσθήκη. Στην έκδοση τοῦ Μάρκου Αύρηλιού χρησιμοποίησε τὸν άστερίσκο, προκειμένου νά ξεχωρίσει τις εισαγμένες στὸ κείμενο δικές του εικασίες και διορθώσεις από τις αντίστοιχες τῶν άλλων κριτικῶν⁶⁶⁷.

Η λειτουργία τοῦ παράλληλου χωρίου και τῶν παραπομπῶν στις εκδόσεις τοῦ Κοραή είναι επίσης αξιοσημείωτο θέμα. Σύμφωνα με τὸν Roy Gibson, ή χρήση παράλληλων χωρίων στὰ ύπομνήματα τῶν άρχαίων σχολιαστῶν άποσκοπεῖ, μεταξύ άλλων, συνήθως στὴ γλωσσική αντίληψη τοῦ κειμένου, στὴ διασάφηση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ύφους ένός κειμένου, στὴ τεκμηρίωση τῆς διακειμενικότητας (intertextuality) ή στὴ δημιουργία μιᾶς προεργασίας για τὸ μετέπειτα έρμηνευτικό στάδιο⁶⁶⁸. Απότοκη τῆς έρμηνευτικῆς τοῦ Μελάγγχωνα (Phillipp Schwartzerd [1497-1560])⁶⁶⁹ ή χρησιμότητα τῶν παραλλήλων χωρίων (ὡς «fontes», «imitationes», «testes», «loci similes» στις μεγάλες κριτικές εκδόσεις) είναι εκτός από έρμηνευτική και κειμενοκριτική, «μόνο στὸ βαθμὸ πὸν διαφωτίζουν τὴν έμμεση παράδοση»⁶⁷⁰. Συνειδητοποιοῦμε τὴ σημασία τῆς Κοραϊκῆς πρακτικῆς στὰ sigla, διαβάζοντας τὴ γνώμη τοῦ D. Fowler, ὁ όποιος θεωρεῖ ὅτι πίσω από τὴ μαγική συντομογραφία «cf.» και τις παραπομπές στὰ παράλληλα χωρία κρύβεται τὸ σύστημα, έντός τοῦ όποίου όριοθετεῖται και πραγματοποιεῖται ή ανάγνωση τοῦ δεδομένου κειμένου: με τις παραπομπές στὰ παράλληλα χωρία αποκαθίσταται ή διαστρωματική σχέση πὸν καθιστᾶ τὸ μήνυμα τοῦ κειμένου ενεργὸ και επιτρέπει νά παράγεται τὸ μήνυμα μες από τὸν συσχετισμὸ κειμένων-πηγῶν και κειμένων-κατόπτρων⁶⁷¹.

Ο Κοραῆς ὡς κριτικὸς υποψιάζεται τὰ πρωτότυπα χωρία και αποκαλύπτει τὴν άπόπειρα παράφρασης. Έτσι, παρατηρεῖ λ.χ. για τις «κλοπές» τοῦ Άρισταινέτου από τὸν Ἰπποκράτη ὅτι «ὁ Άρισταινέτος εἰς τὰς άσελγείς έπιστολάς του έτόλμησεν άλλο έτι γελοιότερον. Εἰς τὴν ΙΘ έπιστολὴν τοῦ πρώτου βιβλίου έσύβραψε με άλλα πολλά κομμάτια ένθεν κάκειθεν κλεμμένα, ὄχι ῥῆσιν, άλλ' ὀλόκληρον διήγησιν στίχων δεκαπέντε εκ τοῦ Περὶ φύσιος παιδίου (§ 4, τομ. 1, σελ. 135) τοῦ Ἰπποκράτους, μετασχηματίσας μόνον τὸς Ἰωνισμούς, δια νά κρύψη τὸ κλέμμα»⁶⁷². Ὡς καλὸς γνώστης τῆς χριστιανικῆς γραμματείας έπισημαίνει τὰ αντίστοιχα χωρία ή άπλῶς υποδεικνύει τὴν ύπαρξή τους με σκοπὸ τὴν έξαγωγή γενικότερων γραμματολογικῶν και πραγματολογικῶν (realia) συμπερασμάτων, ὅπως ὅταν λ.χ. προειδοποιεῖ για τὸ κείμενο τοῦ Ἡλιοδώρου ὅτι «λέξεις, φράσεις, από τὰς εκκλησιαστικὰς τῶν Χριστιανῶν βίβλους, αἰνίξεις εἰς ιστορίας και συνηθείας χριστιανικὰς, εύρίσκονται κατεσπαρμέναι εἰς διάφορα μέρη τῶν Αἰδιοπικῶν τσαῦται, ὥστε εἶναι δύσκολον εἰς τὸν αναγνώστην νά άμφιβάλλη, αν ὁ συγγραφέας ήτο Χριστιανός»⁶⁷³. Τὰ παράλληλα χωρία διαθέτουν και γλωσσολογική έφαρμογή πὸν έξυπηρετεῖ τὴ σπουδὴ τῆς έξέλιξης τῆς γλώσσας μας και συγχρόνως τῆς τεκμηρίωσης τῆς διαχρονικῆς συνέχειάς της: «Αἱ διάφοραι αναγνώσεις και γραφαὶ έξουσι προηγούμενα τὰ άρκετικά στοιχεῖα τῶν πηγῶν, ὅθεν τὰς έλαβον, τὰ όποια

⁶⁶⁶ Π.χ. βλ. στὴν εκδ. ΚΟΡΑΗΣ Άριστοτ. Ἡθ. Νικ. 1822, σ. 242 («τὰ άστερίσκοις διειλημμένα νόδα εἶναι έδοξέ τισι»), 260 («άστερίσκοις διειληφα ὄλην τήνδε τὴν περιοχὴν, ὡς κακῶς καταχωρισθεῖσαν ένθάδε. [...] Ὡς νόδα κατέγνωσαι ὑπὸ τῶν κριτικῶν άπερ άστερίσκοις διειληφα»).

⁶⁶⁷ Βλ. τὴν εκδ. ΚΟΡΑΗΣ Μ. Αύρηλ. 1816, σ. λζ'.

⁶⁶⁸ Βλ. GIBSON 1997.

⁶⁶⁹ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 20 και PFEIFFER 1976, σσ. 92-93.

⁶⁷⁰ GRONINGEN 1963 = 1980, σ. 120.

⁶⁷¹ Βλ. FOWLER D. 1997, σσ. 14-15.

⁶⁷² ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. Ι 1831 [1986], σ. 13, σημ. 1.

⁶⁷³ Αὐτόδι, σ. 18.

ἐξηγούνται κατ' ἀρχάς τῶν σημειώσεων. Παρὰ ταῦτα ἐξήγησα τινὰς τόπους ἀσαφείς, καὶ ἔδειξα πολλὰς ῥήσεις ποιητῶν, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Ὀμήρου, τὰς ὁποίας αἰνίττεται ἢ παρωδεῖ ὁ Ἡλιόδωρος. Ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῶν ῥήσεων τούτων εἶναι ἀσυγκρίτως διεξοδικωτέρα εἰς ταύτην τὴν ἔκδοσιν παρ' εἰς τὰς πρὸ αὐτῆς, εὐκολον εἶναι νὰ τὸ πληροφορηθῆ, ὅστις παραβάλλει τὰς σημειώσεις μου μὲ τὰς σημειώσεις τῆς τρίτης καὶ τῆς τελευταίας ἐκδόσεως. Ἄλλ' εἴτε μνήμης, εἴτε τύχης ἔργον, τὸ προτέρημα τοῦτο εἶναι πολλὰ μικρὸν. Μικρὸν ὡσαύτως, ἀλλ' ἴσως ὠφελιμώτερον, εἶναι ὅ,τι ἐσπούδασα νὰ κάμω εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ τῆς νέας ταύτης, τὴν ὁποίαν λαλοῦμεν τὴν σήμερον»⁶⁷⁴, προσθέτοντας ὅτι γιὰ τὸ τελευταῖο εἶχε ὡς παράδειγμα τὸν ἐξηγητὴ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ἀρχιεπ. Θεσσαλονίκης Εὐστάδιο⁶⁷⁵.

Ἄλλοῦ διευκολύνει τὸν ἀναγνώστη νὰ καταλήξει σὲ δικά του συμπεράσματα καὶ νὰ διαμορφώσει ἰδίαν αἰσθητικὴ ἀντίληψη. Γράφει γιὰ τὴν ἀπόπειρα μίμησης τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου ἀπὸ τὸν Νικήτα Εὐγενειανὸ ὅτι «δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ἐκθέσω μικρὸν δείγμα τῆς εὐφυΐας τοῦ ποιητοῦ, καὶ διὰ νὰ γυμνάζεται ὁ νοῦς τῶν νέων Γραικῶν, καὶ διὰ νὰ μὴν ἐπιθυμήσῃ τις ἀπ' αὐτοῦς νὰ δαπανήσῃ εἰς τοιοῦτου Μυθιστοριογράφου ἔκδοσιν τὸν καιρὸν, πρᾶγμα πολὺτιμον, μάλιστα εἰς τὴν εὐτυχῶς ἀρχομένην τῆς Ἑλλάδος ἀναγέννησιν»⁶⁷⁶. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδοσης τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ Ἀριστοτέλη, πέραν τῆς πολιτικῆς θεωρίας ποὺ προορίζεται γιὰ τοὺς συμπατριῶτες του, ὁ Κοραῆς παραδέτει χωρία ἀπὸ πολλὰ κλασικὰ καὶ μετακλασικὰ ἔργα (ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ Βίβλο), γιὰ νὰ ἐδραιώσει τὴν ὀρθὴν πολιτικὴ ἀντίληψη⁶⁷⁷.

Ἀκόμη καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἔκδοσης μὲ τὰ *Πολιτικά* τοῦ Πλουτάρχου, τὸ ὁποῖο τιτλοφορεῖται «Περὶ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων *Διάλογος*», ὁ ἀναγνώστης παρακινεῖται νὰ διαβάξῃ παράλληλα ἀποσπάσματα, στὰ ὁποῖα παραπέμπει κατ' οὐσίαν ὁ «*Διάλογος*» αὐτός⁶⁷⁸. Συμπληρωματικὴ τῶν δύο ἀνωτέρω Κοραϊκῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἀριστοτέλη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ C. Beccaria⁶⁷⁹, καθὼς τὸ παραδέχεται ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς: «Ἦτον ἀκόμη ἀναγκαῖα ἡ παρούσα ἔκδοσις, καὶ διὰ τὰ προεκδοθέντα (1821 καὶ 1822) *Πολιτικά* καὶ *Ἠθικά* τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν ὁποίων γίνεται τρόπον τινὰ συμπλήρωμα. Ὅστις ἀπέκτησεν ἐκεῖνα ἐξανάγκης πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὸν Βεκκαριανόν. [...] τὰς δὲ μετὰ τὸ κείμενον ἀκολουθούσας σημειώσεις μου καὶ ἐδιώρθωσα καὶ ἠῤῥῆσα μὲ νέας ἄλλας, φροντίζων πάντοτε νὰ δείχνω τοὺς παραλλήλους τόπους ἄλλων παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων, ὅσων αἰ γινώμαι συμφωνοῦν μὲ τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως, ἢ καὶ διαφωνοῦν ἀπ' αὐτάς»⁶⁸⁰. Ἀκόμη καὶ στὸ ἔργο του *Συνέκδημος Ἱερατικός* (1831)⁶⁸¹ ποὺ περιέχει μεταφρασμένες καὶ ὑπομνηματισμένες τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ Κοραῆς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὸν ἀρχαιογνωστικὸν χαρακτήρα πολλῶν ἀπὸ τῶν σημειώσεών του: «Ἐμεινε τελευταῖον νὰ ἀπολογηθῶ πρὸς τοὺς ἴσως μέλλοντας ν' ἀπορήσωσι, διὰ τί διακόπτω καὶ ποικίλω πολλάκις τὴν ἐξήγησίν μου μὲ παλαιῶν ποιητῶν ἢ πεζογράφων Ἑλλήνων μαρτυρίας. [...] Ἐχω παράδειγμα ἐν' ἀπὸ τοὺς σοφωτάτους τῆς ἐκκλησίας πατέρας, Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, ὅστις εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς Γραφῆς μεταχειρίζεται κατακόρως καὶ τῶν ἔξω ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τὰς μαρτυρίας»⁶⁸². Θεωροῦσε

⁶⁷⁴ Αὐτόθι, σ. 35.

⁶⁷⁵ Αὐτόθι, σσ. 35-36.

⁶⁷⁶ Αὐτόθι, σ. 15.

⁶⁷⁷ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀριστοτ. Πολιτ. 1821, σσ. α'-ρμβ'.

⁶⁷⁸ Βλ. π.χ. στήν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ Πλουτ. Πολιτ. 1824, σσ. ρξδ'-ρξε'.

⁶⁷⁹ ΚΟΡΑΗΣ Βεκκ. IV 1802, 1823.

⁶⁸⁰ Βλ. ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσή τῶν προλεγόμενων τῆς 2ης ἔκδ. στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. IV 1995, σσ. 53-54.

⁶⁸¹ ΚΟΡΑΗΣ Συνέκδ. Ἱερ. IV 1831· τὰ προλεγόμενα ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. IV 1995, σσ. 363-418.

⁶⁸² Ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσή τῶν προλεγόμενων στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ Προλεγ. IV 1995, σσ. 417-418.

χρήσιμα τὰ χριστιανικά κείμενα ως παράλληλα χωρία σὲ κλασικούς τόπους γιὰ γραμματικούς και ιδεολογικούς-πραγματολογικούς σκοπούς⁶⁸³.

Ἡ γνώση του και ἡ καθημερινή τριβή του μὲ τὰ κείμενα τοῦ Ἴπποκράτη τὸν ὀδηγοῦν σὲ μία ἀξιοσημείωτη χρήση τῶν ἱπποκρατικῶν χωρίων: μὲ τὴ βοήθειά τους διορθώνει και ἀποκαθιστᾷ κριτικῶς τὸ κείμενο ἄλλων κλασικῶν συγγραφέων. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ συναγεται και ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν *Observationes Miscellaneae* τοῦ γφ. Χίου ἀριθμ. 490. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Κοραῆς συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν φιλολόγων ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τις ὑφολογικὲς ἀρετὲς και τὸ μοναδικὸ λεξιλόγιο τοῦ ἱπποκρατικοῦ corpus.

2. 1. 2. Τὰ Προλεγόμενα ὡς φιλολογικὸ δοκίμιο

Ὁ ἐκ τῶν ἐπιμελητῶν τοῦ πρώτου τόμου μὲ τὴ Συλλογὴ τῶν Προλεγόμενων (1833) Φ. Φουρναράκης σημειώνει στὸ προλογικὸ του σημείωμα «ὅτι τὰ Προλεγόμενα και αἱ σημειώσεις τοῦ μακαρίτου ἔγιναν μέγα ὄργανον τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἔθνους»⁶⁸⁴, ἐννοώντας τὴν ἀποστολὴ πρὸς διαμόρφωση συνειδητοποιημένων πολιτῶν ποὺ θὰ εἶναι ἄξιοι τῆς προγονικῆς κλήσεως. Ἡ παρατήρηση τοῦ Φουρναράκη συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Ἀπ. Δασκαλάκη, κατὰ τὴν ὁποία στὰ Προλεγόμενα «περιλαμβάνεται και τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐθνικῆς του κατηχήσεως»⁶⁸⁵.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῶν Κοραϊκῶν προλεγόμενων ἔστω ἡ ἔκδοση τῶν *Αἰθιοπικῶν* τοῦ Ἡλιοδώρου (1804)⁶⁸⁶, ὅπου ὡς προλεγόμενα παρατίθεται ἡ *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλεῖου*: ὁ Κοραῆς διηγεῖται «κατὰ πλάτος τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἕκαμα τὴν ἔκδοσιν ταύτην, τὸν τρόπον τῆς διατάξεως τοῦ κειμένου και τῶν σημειώσεων, και τὴν ἱστορίαν τῶν πρὸ ἐμοῦ ἐκδόσεων. Ἀλλὰ πρὸ τούτων ἴσως δὲν εἶναι περιττὸν νὰ εἴπω ὀλίγα τινα περὶ τοῦ εἴδους τοῦ συγγράμματος, περὶ τῶν ἀσχοληθέντων εἰς αὐτὸ συγγραφέων, και περὶ αὐτοῦ ἐξαιρέτως τοῦ Ἡλιοδώρου»⁶⁸⁷. Ἀμέσως μετὰ, ἀφορμώμενος ἀπὸ τὸν ὄρισμό τοῦ μυθιστορήματος ποὺ διατύπωσε ὁ ἐπίσκοπος Ἀβρίγκης Huet, ὁ Κοραῆς προχωρεῖ στὴ συζήτηση τῆς ὀρολογίας τοῦ συγκεκριμένου λογοτεχνικοῦ εἴδους (romance) στὶς νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες και εἰσηγεῖται ὡς ἀπόδοση τοῦ ὄρου στὴ Νεοελληνικὴ κοινὴ τὸ οὐσιαστικὸ «μυθιστορία»⁶⁸⁸. Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται ἡ εὐδοκίμηση τοῦ εἴδους ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα (μὲ πρῶτο τὸν μυθιστοριογράφο Κλέαρχο τὸν μαθητὴ τοῦ Ἀριστοτέλη) ἕως τὴ μεσαιωνικὴ (βυζαντινὴ) γραμματεία (μὲ τελευταῖο τὸν Νικήτα τὸν Εὐγενειανὸ)⁶⁸⁹ και οἱ γραμματολογικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Ἡλιοδῶρο και τὸ ἔργο του: πραγματολογικά, ιδεολογικά, ἀξιολογικά, ἐπιδράσεις, μιμητὲς τοῦ ὕφους (μέχρι τὸν Τ. Tasso), χαρακτηρολογικά, εἰδολογικά, ὑφολογικά (πληροφορίες γιὰ τὴν ἀττικιστικὴ ροπὴ): σὲ ὅλα αὐτὰ ἐναλλάσσονται χωρία τῶν κλασικῶν και μετακλασικῶν ποιητῶν και συγγραφέων μὲ ἔμμεσες μαρτυρίες μεταγενεστέρων Ἑλλήνων και ξένων λογίων⁶⁹⁰. Σημειωτέον ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀποκαλεῖ «γενικὴν θεωρίαν τῶν τοιούτων συγγραμμάτων»⁶⁹¹. Ὁ Κοραῆς ἀναφέρει τις προηγηθεῖσες ἐκδόσεις τοῦ Ἡλιοδώρου⁶⁹² σχολιάζοντας τὴν κριτικὴ και ὑπομνηματιστικὴ ἐργασία καθενὸς τῶν προηγηθέντων ἐκδοτῶν

⁶⁸³ Θέση ποὺ θὰ ἀντάμωνε μὲ τοὺς προβληματισμοὺς τοῦ LENDLE 1975.

⁶⁸⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. ζ': πβ. ΕΥΔΗΣ 1983, σ. 98.

⁶⁸⁵ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1963-64, σ. 404 βλ. VALLIANATOS ὅ.π., σ. 57 ἐξ.

⁶⁸⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἡλιόδ.* I, II 1804.

⁶⁸⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 1-2: πβ. ROTOLO 1965, σσ. 166-168, 185-249 και Τοῦ ἰδίου 19846.

⁶⁸⁸ ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόθι*, σσ. 2-5.

⁶⁸⁹ *Αὐτόθι*, σσ. 5-16.

⁶⁹⁰ *Αὐτόθι*, σσ. 16-29: βλ. ΜΟΥΛΛΑΣ 1991.

⁶⁹¹ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 3. Πβ. ἐπίσης ὅσα σημειώνει ὁ HOLTON 2001, σσ. 264-265 γιὰ τὰ «ὄργανωσιακὰ» μιᾶς εἰσαγωγῆς σὲ ἔργα τῆς νεώτερης γραμματείας.

⁶⁹² 1η 1534, 2η 1596, 3η 1619, 4η 1631, 5η 1772, 6η 1797, 7η τοῦ Κοραῆ (1804).

(ἀντίγραφα=χειρόγραφα πού ἔλαβαν ὑπ' ὄψιν, τυπογραφικά σφάλματα, σημειώσεις)⁶⁹³. Γιὰ τὴ δική του ἔκδοση ὁ Κοραῆς δηλώνει πὼς χρησιμοποίησε ὅλες σχεδὸν τὶς προγενέστερες ἐκδόσεις, μὲ κυριότερες δύο ἀπὸ αὐτές, τὴν πρώτη «διὰ τὰς προστεθείσας εἰς τὸ τέλος διαφόρους ἀναγνώσεις [= γραφές]» καὶ τὴ δεύτερη «διὰ τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Ταυρινικοῦ ἀντιγράφου, τὰς ὁποίας ἐσυνάθροισεν ὁ ἐκδότης ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Δορβίλλου [= D'Orville]»⁶⁹⁴. Ὁ Χαρίτων Χαριτωνίδης ἐπεσήμανε τὴ φιλολογικὴ σημασία τῶν Κοραϊκῶν προλεγόμενων καὶ παρατηροῦσε: «Αἱ γενόμεναι ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐκδόσεις δὲν ἀποβλέπουσι μόνον εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κακῆς ἀναγνώσεως ἐγκολαφθέντων σφαλμάτων, ἀλλὰ καὶ χρήσιμοι καθόλου ὑπάρχουσι διὰ τὰ σοφὰ προλεγόμενα, ἐν οἷς ὁ Κοραῆς τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέως ἐξετάζει καὶ πλείστα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιλύσῃ ζητήματα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν ἐκδιδόμενον συγγραφέα, οἷον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἡλιοδώρου περὶ μυθιστορίας, ἔτι δὲ διὰ τῶν ἀφθόνως δι' ἀφθόνων ὑπομνημάτων σαφηνίζει τὸ διορθούμενον χωρίον, ἐξ οὗ λαμβάνει ἀφορμὴν καὶ ἄλλους συγγραφεῖς ν' ἀποκαταστήσῃ. Ἐπὶ παραδείγματος δύναται τις νὰ ἴδῃ πλείστας τοῦ Ἡσυχίου γλώσσας ἀποκαδισταμένας, αἵτινες δὲν συμπεριλαμβάνονται ἐν τῷ ἐβδόμῳ τόμῳ τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Δαμαλά, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται αἱ εἰς τὸν Ἡσύχιον κριτικαὶ σημειώσεις, αἱ ἰδίᾳ χειρὶ γεγραμμένα ἐν τῷ μετωπίῳ τοῦ ἀντιτύπου τοῦ Ἡσυχίου, ὅπερ εἶχεν»⁶⁹⁵.

Ὁ Κοραῆς προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ ὕφος κάθε κειμένου, τὶς ὑφολογικὲς ἐπιλογὲς κάθε κλασικοῦ συγγραφέα καὶ τὶς γενικότερες ἐκφραστικὲς τάσεις μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς. Τὴν ἀντίληψή του ἐπιθυμεῖ συχνὰ νὰ τὴ μοιράζεται μὲ τοὺς ἀναγνώστες τῶν ἐκδόσεών του, ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας ἐκδόσεις του. Στὰ γραπτά του παρατηροῦμε ἓνα ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχαία⁶⁹⁶ καὶ μετακλασικὴ λογοτεχνικὴ θεωρία, πού προδίδει τὴν εὐρύτερη φιλολογικὴ σκοπιὰ τοῦ ἐκδότη Κοραῆ. Ἀναφέρουμε, γιὰ παράδειγμα, τὴν ἐκθεση τῶν ἀπόψεών του γιὰ τὴν ἀπτικιστικὴ ροπὴ τοῦ Λόγγου καὶ τὸν σοφιστικὸ ἐκφυλισμὸ τῆς, τὶς δραματικὲς ἀρετὲς καὶ τὴν ἐπιτηδευμένη φράση, τὰ ὁποία συσχετίζει μὲ τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Λουκιανὸ καὶ τὸν Ἡλιοδώρο⁶⁹⁷. Προσθέτει μάλιστα: «παρέστησα ὀλίγα εἰς τὰς σημειώσεις, ἀφήσας περισσότερα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀναγινώσκοντος»⁶⁹⁸. Γιὰ νὰ μὴν μεμφθεῖ ὁ μελλοντικὸς ἀναγνώστης τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἐλαφρότητα τῶν προθέσεων τοῦ φιλολογικοῦ ἐπιμελητῆ σὲ μία κλασικὴ ἔκδοση –«τὸ πάθος πολλῶν ἐκδοτῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς τοὺς παρ' αὐτῶν ἐκδιδόμενους συγγραφεῖς ἐκδειάζουσι καὶ αὐτὰ τὰ προφανῆ σφάλματα»⁶⁹⁹– προχωρεῖ ἐνίοτε στὴν ἐπισήμανση χαρακτηριστικῶν ἀτελειῶν τοῦ συγγραφέα.

Τὰ προλεγόμενα στὸν *Πρόδρομον* τῆς *Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης* (1805)⁷⁰⁰ ἀποτελοῦν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος οἱ «Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης [...]»⁷⁰¹ μὲ περιεχόμενο παιδαγωγικό: πὼς πρέπει οἱ νεώτεροι Ἕλληνες νὰ καταστοῦν κοινωνοὶ τῆς προγονικῆς γλώσσας, ἢ γραμματικῆ, ζητήματα νεωτερισμῶν (βαρβαρισμῶν)-σολοικισμῶν-ἀκυρολογίας-καταχρήσεων-ἀρχαϊσμῶν, ἢ ἀποκλειστικὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ὡς γλωσσικὴ σπουδὴ, ἱεράρχηση κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν μερῶν τοῦ λόγου (μὲ ἔμφαση στὸ

⁶⁹³ ΚΟΡΑΗΣ ὁ.π., σσ. 29-31.

⁶⁹⁴ *Αὐτόθι*, σσ. 30-32.

⁶⁹⁵ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σσ. 20-21.

⁶⁹⁶ Βλ. στὸ βιβλίο τοῦ ΤΟΟ 1998 τὴν κατάδειξη τῆς ὑπαρξῆς ἀρχαίου προτύπου τῆς νεώτερης λογοτεχνικῆς αἰσθητικο-λογοτεχνικῆς θεωρίας.

⁶⁹⁷ ΚΟΡΑΗΣ ὁ.π., σσ. 10-13.

⁶⁹⁸ *Αὐτόθι*, σ. 23.

⁶⁹⁹ *Αὐτόθι*, σ. 23.

⁷⁰⁰ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 57-219.

⁷⁰¹ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805. Τὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδ. ἀναδημοσιεύτηκαν στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], ὅπου οἱ «Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι» καταλαμβάνουν τὶς σσ. 65-193: πβ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σ. 147.

ρῆμα), τὰ ἐγχειρίδια γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Θεοδώρου Γαζαίου, τὸ συντακτικό, ἡ ἀρχαιοελληνικὴ θεματογραφία καὶ ἡ ὀρθὴ ἐφαρμογὴ τῆς, ἡ «ἐξήγησις» ὡς «τὸ ἀντίστροφον τῆς θεματογραφίας», ἡ διδακτικὴ ἀποτυχία στὶς ἀμέθοδες σχολικὲς παραδόσεις καὶ οἱ συνέπειές τῆς, τὸ πρόβλημα τῆς ἐμφιλοχώρησης ξενισμῶν (τουρκισμῶν, γαλατισμῶν, ἰταλισμῶν, γερμανισμῶν), χυδαῖσμῶν καὶ μακαρονιστικῶν φαινομένων στὴ νεώτερη γλῶσσα, ἡ συνδιδασκαλία ἀρχαίας καὶ κοινῆς καθομιλουμένης, ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων διαλέκτων ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴ μετακλασικὴ ἐπονομαζόμενη Κοινή, ἡ σύνταξη ἀναγνωστικῶν ἐγχειριδίων καὶ ἐπιλογή κειμένων, μία ἐνδεικτικὴ ἀνθολογία ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων μὲ ἠθικοπλαστικὸ περιεχόμενο, εὐπρόσφορες καὶ θελκτικὲς μέθοδοι διδακτικῆς, ἡ σημασία τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας παράλληλα πρὸς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν⁷⁰². Τὰ προλεγόμενα στοὺς ἐπόμενους τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης περιέχουν τὴ συνέχεια τῶν Κοραϊκῶν στοχασμῶν, μὲ τίτλο «Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης [...]». Στὴν ἔκδοση τοῦ Ἰσοκράτη γίνεται λόγος γιὰ τὴ ρητορικὴ τέχνη (σημασία, ἱστορία, εἶδη/γέννη, κυριότεροι ἐκπρόσωποι, διδασκαλία, στόχοι, προϋποθέσεις)⁷⁰³. Στὰ προλεγόμενά του συχνά, ὅπως κάνει στὴν ἔκδοση τοῦ Ἰσοκράτη⁷⁰⁴, ἀναφέρεται στὰ πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τῶν προηγουμένων ἐκδόσεων: καλὴ χρῆση τῶν χειρογράφων, εὐληπτες ἀναφορές, διεξοδικὲς καὶ οὐσιαστικὲς παρατηρήσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπεραντολογίες καὶ ἀλλότριες παρεκβάσεις.

Στὰ προλεγόμενα τοῦ πρώτου τόμου τῆς ἔκδοσης μὲ τοὺς Βίους τοῦ Πλουτάρχου (1809), ὅπου ἔχουμε ἐπίσης «Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης», προδίδεται τὸ λεξικογραφικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ⁷⁰⁵ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ σημασία τῆς κυκλοφορίας πολιτικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐφημερίδων⁷⁰⁶. Στὸν τρίτο τόμο περιλαμβάνει διορθωτικὰ καὶ γραμματικὰ-ἐτυμολογικὰ πού προκύπτουν ἀπὸ τὴ συνεξέταση τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεώτερης γλῶσσας⁷⁰⁷. Στὸν τέταρτο τόμο γιὰ τὴν εξέταση τῆς ἱστορίας τῶν λέξεων καὶ τὴ σχέση φιλολόγων καὶ φιλοσόφων⁷⁰⁸. Στὰ προλεγόμενα στὴν ἔκδοση τῶν Αἰσωπεῖων Μύθων (1810) εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰ: ἀναφέρεται στὴ θεωρία τοῦ μύθου καὶ στὴν ἱστορία τῶν συλλογῶν μὲ μύθους ἀπὸ τὰ κλασικὰ χρόνια μέχρι τὴ βυζαντινὴ καὶ τὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ παραγωγή, τὴ μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου (Βίος Αἰσώπου) καὶ τὴ σωζόμενη ἀνεκδοτολογία, τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὶς πηγές τῶν διαφόρων προηγηθεισῶν ἐκδόσεων, τὶς ἀτέλειες τῶν ἐκδόσεων καὶ τὴ δυσκολία τῆς ἀποκάθαρσης τοῦ πρὸς ἔκδοση ὑλικοῦ πού προέρχεται ἀπὸ διάφορες μυθολογικὲς πηγές⁷⁰⁹. Στὴν ἔκδοση τοῦ Αἰσώπου καὶ στὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς λοιπὲς τὸ συνήθως ἀλάνθαστο φιλολογικὸ-ἐκδοτικὸ ἔνστικτο τοῦ Κοραῆ τὸν ὠθοῦσε σὲ περιστασιακὲς ἀναφορὲς στὸ θέμα τῆς πρόσληψης τοῦ κλασικοῦ κειμένου κατὰ τοὺς μεταγενέστερους αἰῶνες. Χρησιμοποιώντας σχῆμα πρωθύστερον θὰ λέγαμε πὼς μὲ τὸ φιλολογικὸ ἔνστικτό του πρόλαβε νὰ ἱκανοποιήσει ἔστω κατὰ τὸ ἥμισυ τὰ κριτήρια γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τῆς πρόσληψης, πού ἀνέφερε ὁ Manfred Fuhrmann σχετικὰ μὲ τὴν ἀνεπαρκῆ λογοτεχνικὴ εξέταση ἀπὸ τὴ σύγχρονη κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη⁷¹⁰. Εὐστοχα ἢ

⁷⁰² Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 1-66.

⁷⁰³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 220-262, ἀλλὰ καὶ 263-273.

⁷⁰⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 288-293.

⁷⁰⁵ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 327-330 καὶ ἀκολούθως (330 κ.εξ.) παραδείγματα γλωσσογραφικῆς ὕλης.

⁷⁰⁶ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 357-360.

⁷⁰⁷ *Αὐτόδι*, σσ. 410-481.

⁷⁰⁸ *Αὐτόδι*, σσ. 486-525. Βλ. καὶ ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ 1993.

⁷⁰⁹ Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Αἰσωπ.* 1810, σσ. α'-ξβ'.

⁷¹⁰ Βλ. FUHRMANN & TRÄNKLE 1970 = 1992, σσ. 44-45.

λογοτεχνική κριτική μνημόνευσε τὸ διήγημα γιὰ τὸν Παπᾶ Τρέχα ἀπὸ τὰ προλεγόμενα στὴ Βολισσία ἔκδοση τῆς ὁμηρικῆς *Ἰλιάδος*⁷¹¹.

Μὲ τὰ προλεγόμενά του συνεισφέρει νέα στοιχεῖα. Στὰ «Προλεγόμενα τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος»⁷¹², ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θεώρηση τῶν προηγηθεῖσων ἐκδόσεων τοῦ ἀρχαίου γεωγράφου, παρελαύνουν οἱ ἀρχαῖες πηγές τοῦ ἔργου του μὲ ἀρκετὲς γραμματολογικὲς πληροφορίες, πὺ ἀπὸ μόνες τους εἶναι ἱκανὲς νὰ ἀποδείξουν τὴν ἀνάγκη τῆς νέας Κοραϊκῆς ἔκδοσης. Στὰ προλεγόμενα τῆς δεύτερης ἔκδοσης τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἰπποκράτη «ὁ Κοραῖς ἐπιχειροῦσε μιὰ δυναμικὴ παρέμβαση στὴ νεοελληνικὴ ἱατρικὴ παιδεία καλώνοντας τοὺς νέους σπουδαστὲς ν' ἀκολουθήσουν τὸ δρόμο τοῦ Ἰπποκράτη καὶ ὄχι τῶν "γοήτων" γιατρῶν, πὺ ἐπιπόλαζαν καὶ τότε στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ σήμαινε πρωτίστως ὅτι ὄφειλαν νὰ ἐκσυγχρονίσουν καὶ νὰ ἐξανθρωπίσουν τὴν ἀσκήση τῆς ἐπιστήμης τους»⁷¹³. Ἡ ἱπποκρατικὴ κλασικὴ παράδοση ὡς βάση τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἱατρικῆς παιδείας.

Ὅλα αὐτὰ λίγο ἢ πολὺ συνιστοῦν τὸ θεματολόγιο τῶν ἐπιτασσομένων σημειώσεων στὶς Κοραϊκὲς ἐκδόσεις. Ὅσο προχωροῦσε ἡ σειρά, καθὼς εἶχε ξεσπάσει ὁ ἀγῶνας τῆς ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, ὁ Κοραῖς ἐπέμενε καὶ λιγότερο στὰ ἐκδοτικὰ καὶ τὰ κωδικολογικὰ, τονίζοντας τὴν πατριωτικὴ συνείδηση⁷¹⁴.

Στὸ πρῶτο βασικὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ ἄρθρο πὺ διαθέτουμε γιὰ τὸν σοφὸ γέροντα τῆς Χίου, ὁ Παντελάκης, ἀνέφερε τὶς κρίσεις ξένων ἐλλήνιστῶν γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῖ, ὅπως τοῦ Ἑλβετοῦ Sinner γιὰ τὴ γαλλικὴ ἔκδοση τῶν *Χαρακτήρων* τοῦ Θεοφράστου (ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ διακρίνεται γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια καὶ τὴ βιβλιογραφικὴ πολυμάθεια)⁷¹⁵. Τοὺς «Αὐτοσχεδίους Στοχασμοὺς» ὡς φιλολογικὸ κείμενο ἐπαίνεσε ἀπὸ τοὺς νεώτερους λόγιους τῆς πατρίδας ἰδιαίτερα ὁ Κ. Βαρδαλάχος⁷¹⁶. Στὴν ἐπανέκδοση τῶν *Προλεγομένων* ἀπὸ τὸ Μ.Ι.Ε.Τ. τὰ προλογικὰ σημειώματα τῶν Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκου, Λ. Δρούλια συνοψίζουν τὰ κυριότερα σημεία τοῦ Κοραϊκοῦ στοχασμοῦ καὶ ἐπιχειρηματολογίας⁷¹⁷. Ἐμεῖς ἐπιμείναμε στὸ θέμα τοῦ ἰδιαίτερου φιλολογικοῦ χαρακτήρα τῶν *Προλεγομένων*. Φαίνεται ὅτι τὸ εἶδος τοῦ πλατωνικοῦ λογοτεχνικοῦ διαλόγου ὡς πλαισίου ἐκφόρας ἰδεῶν δὲν ἄφησε ἀδιάφορο τὸν Κοραῖ· συχνὰ διαπιστώνουμε προλεγόμενα σὲ διαλογικὴ μορφή⁷¹⁸. Γενικῶς μποροῦσε νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκο ὅτι μέσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ διαπνεόμενα ἀπὸ ὀρθολογιστικὸ πνεῦμα ἐπιστημονικὰ (γιὰ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς τους καὶ τὴν πρωτοτυπία τους στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία) δοκίμια, «αὐτὰ τὰ λαμπρὰ τεκμήρια τῆς φιλολογικῆς του εὐρυμάθειας καὶ ὀξύνουιας –ἀρετῶν πρὸ πολλοῦ ἀναγνωρισμένων ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους φιλολόγους– ἀπέβλεπε νὰ εἰσαγάγει τοὺς ἔλληνες δασκάλους καὶ σπουδαστὲς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων στὰ λογῆς προβλήματα τῶν κειμένων, ἱστορικὰ, φιλολογικὰ, ἐκδοτικὰ, καὶ νὰ τοὺς καθοδηγήσει νὰ κατανοήσουν πόσο σημαντικὴ καὶ συνάμα δύσκολη ὑπόθεση ἦταν ἡ ἔκδοση ἐνὸς ἀρχαίου συγγραφέα ἀλλὰ καὶ πόσο χρειαζόταν τὸ κέντρο βάρους τῆς μάθησης νὰ μετατοπιστεῖ ἀπὸ τὰ "καλὰ γραμματικὰ" στὸ περιεχόμενο, στὰ "πράγματα τῶν κειμένων", σὲ

⁷¹¹ Βλ. τὰ προλεγόμενα στοὺς τόμους ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I-IV 1811-1820 [ἀναδημ. ἀπὸ τὰ ἀνωτ. *Προλεγόμενα τὸ ἀφήγημα Ὁ Παπατρέχας* στὴν ἔκδ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ *Ὁ Παπατρέχας*, ἐπιμ. Α. Ἀγγέλου, σειρά: Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη ΔΠ 3, Ἀθήνα: Ἑρμῆς, 1992, ὅπου τὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα τοῦ ΑΓΓΕΛΟΥ 1992], ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ 1983, ΜΟΣΧΟΣ 1984.

⁷¹² Βλ. τὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815 (= τὰ προλεγ. ἀναδημ. στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. 229-318), σσ. α'-γ'.

⁷¹³ Κατὰ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. xxiv. Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* III 1979, ἐπιστ. 716 (21.11.1816) σσ. 516. 30-517. 2.

⁷¹⁴ Βλ. MÜLLER R. 1982, σ. 213 γιὰ τὴ μαρξιστικὴ ἐξήγηση τῆς σύνδεσης τῆς κλασικῆς σκέψης μὲ τὴν τρέχουσα πολιτικὴ πραγματικότητα.

⁷¹⁵ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861.

⁷¹⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* III 1979, ἐπιστ. 608 (8 ἢ 9.1814) σσ. 325. 17-328. 45.

⁷¹⁷ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I-IV 1831 [1986]-1995.

⁷¹⁸ Βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 87-101.

ύλη δηλαδή κατεξοχήν πρόσφορη για την άσκηση τής κρίσης: "τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ παράδοσις σκοπὸν ἔχει προηγούμενον τὰ πράγματα, καὶ δὲν καταγίνεται εἰς τὰς λέξεις πλὴν τόσον μόνον ὅσον συμβάλλουσιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν πραγμάτων· ὅτι ἔργον τοῦ παραδίδοντος διδασκάλου εἶναι νὰ ἐμβάσῃ σύνωρα εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν νέων τὸ μέγα τῆς κρίσεως μάθημα" (Προλεγόμενα στοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου). Γι' αὐτὸ οἱ εἰσαγωγές δὲν γράφτηκαν μὲ τὸ αὐστηρὸ ὕφος μιᾶς ἐπιστημονικῆς πραγματείας ἀλλὰ μὲ τὸν ἐπαγωγὸ τρόπο, τὴν ἀφηγηματικὴ τέχνη καὶ τὸν παλμὸ ἑνὸς διδακτικοῦ κειμένου», καθὼς «ἡ ἐπίδειξη ἀρχαιογνωσίας δὲν ὑπῆρξε αὐτοσκοπὸς στὸν Κοραῆ, ὅσο ἦταν μέσο καὶ πηγὴ ἐρεθισμάτων γιὰ νὰ ὀδηγεῖται κάθε φορὰ στὸ ἀντικείμενο ποὺ μονοπωλοῦσε τὶς φροντίδες του, στὴ σύγχρονη κατάστασι τοῦ Ἑλληνισμοῦ»⁷¹⁹. Ἔτσι, στὰ προλεγόμενα τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλη προσπάθησε νὰ συμφιλιώσει τὸν ἀριστοτελικὸ στοχασμὸ μὲ τὶς ἐπιταγές τοῦ Διαφωτισμοῦ, συνδυάζοντας τὴν πολιτικὴ κοινωνία μὲ τὸν ἀνδρωπο-πολίτη⁷²⁰. Τὰ προλεγόμενα τοῦ ἔχουν ἀνεξάντλητο (ἐκ)παιδευτικὸ προβληματισμὸ⁷²¹. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἦταν ἓνα ἀποκλειστικὰ κείμενο τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ ἢ ἓνα στεῖρο γέννημα τοῦ παριζιάνικου λογιωτατισμοῦ, ἀλλὰ καρπὸς τοῦ σφρίγγους καὶ τῆς ἐγνοίας του γιὰ γλώσσα καὶ παιδεία, μὲς στὰ γενικότερα διαφέροντα ποὺ ἀπέδωσαν οἱ εἰδικοί στὸ νεοανθρωπιστικὸ ρεῦμα⁷²². Πάντως, στὶς φιλογενεῖς παραινέσεις του γιὰ τὴ μορφοποιὸ παιδεία τῶν ὁμοεθνῶν του ἡ φιλολογικὴ ἐνατένισι παρέμενε οὐσιαστικὸς καὶ ἀναπόσπαστος παράγοντας⁷²³, ἀφοῦ ἡ προσέγγισι τῶν κλασικῶν παραγματοποιήθηκε ὑπὸ μιᾶν ἔντονη ἡθικὴ ἀντίληψι («moral sense») μὲ ταυτόχρονο ἐνεργητικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ὅ,τι ἀποκαλοῦν οἱ ἱστορικοὶ παρὸν καὶ μέλλον, μὴ ἀποκλειομένης καὶ τῆς ἱστορικῆς βαθμίδας τοῦ παρελθόντος⁷²⁴ στὸ πλαίσιο τῆς συνθεώρησης τῶν πολιτισμῶν (κυρίως τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κλασικοῦ κόσμου)⁷²⁵, ὅπως ἐγίνε ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα δείγματα. Μὲ λίγα λόγια, πρῶτιστο φιλολογικὸ μέλημα τοῦ Κοραῆ κατὰ τὴ συγγραφὴ τῶν προλεγομένων του ὑπῆρξε ἡ ἔξαρσι τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου, ἡ προβολὴ τῆς πατρογονικῆς κληρονομιάς καὶ ἡ προβολὴ τῆς στοὺς μεταγενέστερους ἐπιγόνους τῆς⁷²⁶. Τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ προσφέρουν γνώσεις γιὰ τὴ γραμματικὴ, τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τὴ σύγχρονη ἱστορικὴ πραγματικότητα: δηλαδή γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ποὺ ἐκαυχᾶτο ὁ J. B. Bauer ὅτι μποροῦσε νὰ παράσχει ἡ κειμενοκριτικὴ ἐργασία⁷²⁷.

2. 1. 3. Ἡ λεξικογραφικὴ μέριμνα τοῦ Κοραῆ ὡς παραπληρωματικὴ τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματος

⁷¹⁹ Κατὰ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. xii-xiii: πβ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σσ. 30-32.

⁷²⁰ Βλ. ΝΟΪΤΣΟΣ 1984, σ. 210.

⁷²¹ Βλ. ΜΟΙΣΣΙΔΗΣ 1967 καὶ ΤΖΕΡΜΙΑΣ 1983.

⁷²² Βλ. τὴν ἀναφορὰ τοῦ HÖLSCHER 1965, σσ. 44-45.

⁷²³ Σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία μὲ τὴν Κριτικὴ τοῦ κειμένου καὶ τὴν Ἐκδοτικὴ στὴ σχέση τοῦ Κοραῆ μὲ τὸν Σωκράτη καὶ τὴ σωκρατικὴ φιλοσοφία ἀναπτύσσεται σὲ εἰσήγησή μας στὰ ὑπὸ ἐκδοσι (ἐκδ. Ashgate) *Πρακτικὰ* (Proceedings) τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου «Images and Uses of Socrates, From Antiquity to the Present» (King's College London / Centre for Hellenic Studies & Department of Classics, 18-21 Ἰουλίου 2002) μὲ θέμα «Ad. Coray and Socrates: The Literary Image of Socrates in Greek Enlightenment and New Hellenism».

⁷²⁴ Βλ. BEATON 1991, σ. 11.

⁷²⁵ Γιὰ τὶς διαφορετικὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὸ magnum opus, ὅπως ἔχει ἀποκληθεῖ, τοῦ Ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ τῶν πολιτισμῶν TOYNBEE 1934-1954, ὅπου τεκμηριώνεται θεωρητικῶς ἡ συγκεκριμένη ὀπτικὴ τῆς συνθεώρησης τῶν πολιτισμῶν, βλ. BEATON 1991, σσ. 8-17.

⁷²⁶ Γι' αὐτὸ πιστεύουμε ὅτι ἀδικοῦσε τὸν Κοραῆ ἡ γνώμη ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1984, σ. 239 ποὺ χαρακτήριζε τὰ προλεγόμενα «ὄχι καθ'αὐτὸ φιλολογικὰ».

⁷²⁷ Βλ. BAUER 1990, σ. 58.

Τὴν «ἀνεξάντλητον λεξικογραφικὴν τοῦ ὑπομονῆν» ἐξῆρε ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης⁷²⁸. Εὐθύς ἐξαρχῆς πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ λεξικογραφικὴ μέριμνα τοῦ Κοραῆ ἐντάσσεται στὸ καθ' ὅλου ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀρχαία καὶ νεώτερη, γιὰ τὸ γενικότερο ζήτημα τῆς γλῶσσας μὲ τὴ γλωσσολογικὴ καὶ τὴν ἱστορικὴ παράμετρό του⁷²⁹. Ἦδη ἔχει ἀναφερθεῖ στὴ βιβλιογραφία ἡ σύμπτωση τῶν ἀπόψεων Herder καὶ Κοραῆ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ταύτισης γλῶσσας καὶ ἔθνους⁷³⁰.

Κατὰ τὸν Κοραῆ, ἡ μελέτη τῶν σωζομένων ἀρχαίων Λεξικῶν (Ήσυχίου, Σούδας, Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, κ.ἄ.) βοηθᾷε στὴν καλύτερη γνώση τόσο τῆς ἀρχαίας ὅσο καὶ τῆς ἐξελίξεώς της, τῆς νεώτερης κοινῆς γλῶσσας⁷³¹. Στὰ προλεγόμενα τοῦ πρώτου τόμου τῆς ἔκδοσης μὲ τοὺς Βίους τοῦ Πλουτάρχου (1809), ὅπου ἔχουμε ἐπίσης «Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης», προδίδεται τὸ ἔντονο λεξικογραφικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ⁷³². Ἐκεῖ ὁ Κοραῆς δηλώνει ὅτι ἐπιθυμεῖ τὴ συναγωγὴ ὅλων τῶν λεξικογραφικῶν λημμάτων ἀπὸ διάφορα λεξικά, ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, καθὼς καὶ πολλῶν βυζαντινῶν λέξεων, καὶ ὅλων τῶν λέξεων ἀπὸ τὴ μετὰ τὴν Ἄλωση περίοδο μέχρι τὴν ἐποχὴ του, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι οἱ συντάκτες τοῦ λεξικογραφικοῦ ἔργου πρέπει νὰ εἶναι εἰδήμονες καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν περισυναγωγὴ ὅλων τῶν λαϊκῶν λέξεων καὶ φράσεων εἶναι ἡ ἀπὸ πρῶτο χέρι (διὰ ζώσης) καταγραφὴ ἀδησαύριστων λέξεων καὶ παροιμιακοῦ λόγου σὲ φύλλα-σημειωματάρια ἔνδετα σὲ ἔντυπα λεξικά. Γράφει: «Διὰ τοῦτο ἐπεδύμησα πολλάκις καὶ μὲ βασανίζομένου δεήσεις ἐζήτησα ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς νὰ φροντίσωσι τὴν συνάθροισιν καὶ εἰς Λεξικὸν καταχώρισιν ὅλων τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης τῶν λέξεων, διὰ καὶ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν τοῦ νὰ μὴν ἔχωμεν ἐντελέστερον Λεξικὸν παρὰ τὸν Θησαυρὸν τοῦ Καπουκίνου Σομαυέρα»⁷³³. Πίστευε ὅτι ἡ συγκέντρωση ὅλων τῶν ἰδιωματικῶν λέξεων καὶ φράσεων ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου καὶ ἡ δημοσίευσή στὸν *Λόγιον Ἑρμῆν* θὰ ὀδηγοῦσε στὴ σύνταξιν τοῦ ἀπαραίτητου Λεξικοῦ «καὶ συνεργήσειν πολὺ εἰς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης [...] ὅτι θέλει καταστήσειν τὸν *Λ. Ε.* ὄντως κλασσικὴν ἐφημερίδα, καὶ ἐλκύσειν πολλοὺς ὑπογραφέας»⁷³⁴.

Στὰ προλεγόμενα τῆς ἔκδοσης τῶν *Αἰσωπειῶν Μύθων* ἀναφέρεται στὴ χρησιμότητα τῆς συναγωγῆς καὶ γραμματολογικῶν στοιχείων ἀκόμη (μὲ ἀφορμὴ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν καὶ τὴ Σούδα, τὴν ὁποία –ὅπως εἶναι φυσικὸ μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰ.– ἀποκαλεῖ «Σουίδα»), ὅσο καὶ ἂν ἡ ἀναζήτησις τῶν αὐθεντικῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος ἀνάμεσα σὲ περιττὸ ὕλικὸ

⁷²⁸ Βλ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σ. 342. Βλ. ἐπίσης ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ 1984 καὶ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 1994.

⁷²⁹ Γιὰ τὸ θέμα βλ. ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆς ΜΘ* VI 1888, σσ. γ'-ε', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 217-295, ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933 = 1935, passim, ΡΟΤΟΛΟ 1965, ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σσ. 335-340, 335-339, 342-344, ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ 1983, ΡΩΜΑΙΟΣ 1983, ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ 1984, ΓΡΑΜΜΑΤΑΣ 1983, Τοῦ ἰδίου 1984, ΔΗΜΑΡΑΣ 1984α, ΡΟΤΟΛΟ 1984α, BEATON 1991, σσ. 2-6, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1995, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 105-123, ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1998, ΜΠΟΝΤΙΛΑ 2002. Στὴν ξενόγλωσση βιβλιογραφία ὁ ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴς γλωσσικὲς ἀπόψεις τοῦ Κοραῆ θὰ μποροῦσε νὰ ἀνατρέξει στὸν ΡΟΤΟΛΟ 1965, σσ. 78-104. Ὁ συσχετισμὸς τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν τοῦ Κοραῆ μὲ τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματικὴ δὲν ἔχει μέχρι σήμερα μελετηθεῖ ἐπαρκῶς.

⁷³⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα* II 1829 [1998], σσ. ιδ'-κ', ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σσ. 860-861, ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, passim, CHACONAS 1968 [1^η ἔκδ. 1942], σ. 58 καὶ BEATON 1991, σ. 5 καὶ σημ. 9. Τὸ ζήτημα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ BEATON, ἀπαιτεῖ περαιτέρω διερεύνηση.

⁷³¹ Βλ. π.χ. στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805 = τὰ προλεγ. ἀναδημ. στὸ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], ὅπου οἱ «Στοχασμοὶ αὐτοσχεδίου», σσ. 144-145.

⁷³² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 327-330, 341-343 καὶ παραδείγματα γλωσσολογικῆς ὕλης (330 κ.εξ.), ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σσ. 16-17.

⁷³³ ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998], σ. κα'. Βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα* II 1929 [1998], σσ. ιδ'-ιζ'. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 45-50.

⁷³⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 762 (25.12.1817) σ. 62. 1-14 πβ. 836 (3.7.1819) σ. 192. 13-16. Γιὰ τὸν «*Λόγιον Ἑρμῆν*», περιοδικὴ ἔκδοσις ποὺ ἀναδείχθηκε σὲ ὄργανο τοῦ Κοραϊσμοῦ, βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 295-352 καὶ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ 2002.

θυμίζει, για να γίνει ένας παραλληλισμός, «κόπρον κρύπτουσαν πολλούς μαργαρίτας»⁷³⁵. Εκεί έγραφε σε μία ύποσημείωση: «Μή παραξενισθῆ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι βάλω καὶ τὰ Λεξικά εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀξιολόγων βιβλίων. Λεξικόν, δὲν λέγω ἄριστον (τοιούτον ἴσως δὲν εὐρίσκεται ἀκόμη μηδὲ εἰς τὰ φωτισμένα ἔθνη), ἀλλὰ μετρίως γλωσσοδιδασκαλικὸν νὰ συντάξῃ δὲν εἶναι δυνατὸν ὅστις δὲν γνωρίζει τὴν γλῶσσαν ἐντελῶς»⁷³⁶. Βασική, ἐπομένως, προϋπόθεση για να ἀναλάβει κάποιος τὴν ἔρευνα καὶ τὴ διόρθωση τῆς νεώτερης γλώσσας εἶναι τὸ νὰ ξέρει τὴν ἱστορία ὅλης τῆς γλώσσας καὶ τὶς μεταβολές τῆς⁷³⁷. Τὸ λεξικογραφικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ εἶχε καὶ γλωσσολογικὴ-ἐπιστημονικὴ παράμετρο, λ.χ. «ὅταν στὰ 1814, στὰ *Προλεγόμενα* τοῦ "Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς" τοῦ Ξενοκράτη [...] ὁ Κοραῆς ἔθετε τὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστημονικῆς ὀνοματολογίας καὶ ὑπογράμμισε τὴν ἀνάγκη ἀποθησαύρισης καὶ λεξικογράφησης τῆς κοινῆς γλώσσας, για τὴ βοήθεια ποὺ θὰ πρόσφερε ἓνα παρόμοιο ἔργο στὸν Ἕλληνα ἐπιστήμονα τῆς φυσικῆς ἱστορίας [...]»⁷³⁸. Στὴν ἀλληλογραφία του ἀναφέρει ὅτι ἡ σύνταξη ἑνὸς νέου λεξικοῦ μπορεῖ νὰ γίνει στὸν κατάλληλο καιρὸ, ἀκολουθώντας τὸν *Θησαυρὸν* τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, ἢ τὸ πλουσιότερο *Λεξικὸ* τοῦ Schneider⁷³⁹, μὲ ἐξ ὀλοκλήρου ἀφοσίωση στὸ ἔργο αὐτό, καὶ ὅτι, ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τέτοιο ἔργο, θὰ ἀναλάμβανε νὰ τὸ συντάξει ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ καταφύγει στὴν ἀναθεώρηση ἢ τὴ διόρθωση τῶν λεξικῶν ἄλλων⁷⁴⁰. Σὲ μία ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διαμένοντα στὴν Κωνσταντινούπολη λόγιο Δωρόθεο Πρώϊο ἀπαριθμοῦσε ὅλα τὰ σχετικὰ λεξικά καὶ λοιπὰ ἐγχειρίδια, ἀρχαῖα καὶ νέα, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν, προκειμένου νὰ ἐκδοθεῖ ἓνα τέτοιο λεξικό: ἀνάμεσά τους καὶ λεξικά «τοῦ παρακμάσαντος Ἑλληνισμοῦ» καὶ οἱ *Indices*, τὰ καταρτισθέντα γλωσσάρια/εἰδικὰ λεξικά ἀνὰ συγγραφέα⁷⁴¹. Ἐπίσης, ὁ Κοραῆς πρέσβευε ὅτι για τὴ σύνταξη ἑνὸς λεξικοῦ «παλαιᾶς γλώσσης» δὲν ἐπαρκεῖ μόνο ἡ ἀλφάβητικὴ κατάταξη τῆς συναθροισμένης ὕλης: «ἐξεναντίας, ἡ ὕλη παλαιᾶς τινὸς γλώσσης ἀνακαλύπτεται κατὰ διαδοχὴν, καθόσον δημοσιεύονται διὰ τῶν τύπων τὰ βιβλία τῆς»⁷⁴².

Οἱ πίνακες λέξεων στὸ τέλος τῶν ἐκδόσεων εἶναι, ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε προηγουμένως, ἐπιπρόσθετο λεξικογραφικὸ στοιχεῖο. Σημειώνει λ.χ. για τὴν ἐκδοση τοῦ Αἰλιανοῦ: «Ὁ Πίναξ συνηρανίσθη ἀπὸ τοὺς Πίνακας τῶν προτέρων ἐκδόσεων, ἀπ' ἐκεῖνον μάλιστα τὸν διεξοδικώτατον Πίνακα τῆς κατὰ τὸ 1746 ἔτος εἰς Λειψίαν ἐκδοθείσης ποικίλης ἱστορίας. Παρὰ τὰ κύρια ὅμως ὀνόματα, ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐφύλαξα πολλὰ ὀλίγας λέξεις ἢ φράσεις, ἢ γνωστὰς εἰς ὅλους, ἢ μὲ εὐκολίαν εὐρισκομένας εἰς τὰ Λεξικά. Περισσότερον ἐσπούδασα νὰ σημειώσω τὰς σπανιωτέρας, ἢ ἐκεῖνας, ὅσαι εἶναι ἴδιαι τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συγγραφέων, καθὼς πρὸς τούτοις καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν μορίων καὶ ἄλλων λέξεων [...] Παρὰ τὸν Ἑλληνικὸν Πίνακα, ἐγράφη δεύτερος ἄλλος τῶν λέξεων τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης»⁷⁴³. Στὰ προλεγόμενα στὴν ἐκδοση τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου γράφει για τὸ ἴδιο θέμα: «Παρὰ τὸν διεξοδικὸν πίνακα τῶν ἐπιγραφῶν τῶν μύθων, συνθεμένον κατὰ τὸν

⁷³⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Αἴσωπ.* 1810, σ. κη' καὶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* III 1979, ἐπιστ. 575 (28.4.1813) σ. 256. 35-37 (για τὴν ἐπισήμανση τῶν «γλωσσῶν»).

⁷³⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Αἴσωπ.* 1810, σ. κη', σημ. 2.

⁷³⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 464, σημ. 2.

⁷³⁸ Ὅπως παρατήρησε στὸ προλογικὸ σημειώμα του ὁ Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σ. xx.

⁷³⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 836 (3.7.1819) σσ. 191. 3-192. 13: πβ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1948, σσ. 254-262 καὶ ΠΑΤΣΙΟΥ 1997, σ. 221.

⁷⁴⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 328 (4.2.1805), σσ. 236. 33-237. 23, 366 (μετὰ ἀπὸ 15.7.1806), σσ. 338. 34-339. 4 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 47-50, 59, 116.

⁷⁴¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόθι*, ἐπιστ. 340 (μετὰ ἀπὸ 6.8.1805), σσ. 285. 1-286. 4, 287. 36-288. 5, 290. 20-24, 291. 37-38. Για τὴ σημασία ἑνὸς τέτοιου πληρέστερου *Λεξικοῦ* τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων βλ. τὸ σχεπτικὸ τοῦ ΓΕΛΕΩΝ 1976, σσ. 171-176.

⁷⁴² ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 836 (3.7.1819) σ. 191. 8-9.

⁷⁴³ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 204.

εύρισκόμενον εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Γάλλου μυθογράφου Λαφονταίνου, καὶ χρήσιμον εἰς τὴν εὐκόλον εὑρεσιν ἐκάστου μύθου, ἐπρόσθεσα καὶ Πίνακα λέξεων παντάπασι διάφορον ἀπὸ τοὺς συνήθεις Πίνακας τῶν δοκίμων συγγραφέων. Εἰς ἐκείνους αἱ γραφόμεναι λέξεις καὶ φράσεις εἶναι γνησίως ἑλληνικαί. Εἰς τὸν ἰδικόν μου ἐφρόντισα περισσότερο νὰ σημειώσω ὅσα χαρακτηρίζουσι τοὺς βαρβάρους συγγραφεῖς καὶ χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται οἱ περισσότεροι μῦθοι. Ἡ σημείωσις γνησίας λέξεως ἢ φράσεως ἑλληνικῆς, ἐπαρμένης ἀπὸ μυθογράφου βάρβαρον, χρησιμεύει εἰς ὀλίγον, ἐπειδὴ εὐρίσκεται εἰς τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς ἢ ποιητάς, καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ τούτους λαβόντας καὶ σημειώσαντας αὐτὴν Λεξικογράφους: ἔξεναντίας ἢ σημείωσις τῶν ὅσαι δὲν εἶναι τοιαῦται διδάσκει τὴν ἀλλοίωσιν τῆς γλώσσης, ἀνακαλύπτει τὰς πηγὰς, ὅθεν ἔρρευσεν τὴν ὁποίαν σήμερον λαλοῦμεν γλῶσσαν, καὶ δυνατόν εἶναι μὲ τὸν καιρὸν (ἀφοῦ δηλαδὴ ἐρανισθῶσιν πολλοὶ τοιοῦτοι ἀπὸ τοιούτους συγγραφεῖς πίνακες) νὰ μᾶς ἀνακαλύψῃ καὶ τὸν ὠρισμένον χρόνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἕκαστος ἔγραψε»⁷⁴⁴.

Ὁ ὀγδοὺς τόμος τῶν Μετὰ θάνατον εὑρεθέντων τοῦ Κοραῆ, ποῦ ἐπιμελήθηκε ὁ Ν. Δαμαλάς⁷⁴⁵, ἀποτελεῖ ἐκδοσὴ τῶν δύο ἀνεκδότων ὡς τότε σχεδίων λεξικοῦ ἀντιθέτων λέξεων, στὸ ὁποῖο ὡς ἐνισχυτικὸ ὑλικὸ ἀποθησαυρίζονται ἀρχαῖα χωρία. Δὲν εἶναι ὁ κατάλληλος χώρος νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ λεξικογραφικὴ σημασία τῶν Ἀτάκτων του. Ἐγραφε γιὰ τὴν πορεία τῆς τύχης τῶν περιστασιακῶν σημειώσεών του: «Εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου εὐρίσκοντο σκορπισμένα πολλὰ διάφορου ὕλης σημειώματα, ἄλλα εἰς τετράδια, καὶ ἄλλα εἰς ἀπλᾶ χαρτίου φύλλα, γραμμένα εἰς ἰδίαν μου χρῆσιν παρέργως, ὡς ὁ καιρὸς μ' ἐσυγχώρει, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξια νὰ κοινηθῶσιν εἰς κἀνένα, καὶ ἀνάξιώτερα νὰ δημοσιευθῶσι διὰ τύπων. Φίλοι τινὲς ἀπ' ἐκείνων τῶν φίλων τὸ γένος, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχυρὰ φιλία δεκάξει κἀποτε τὴν κρίσιν, μ' ἐπερακάλεσαν νὰ τὰ κοινοποιήσω, οὐδὲ μ' ἐσυγχώρησαν κἂν νὰ τὰ ἀναθεωρήσω, ἢ νὰ διορθώσω ὅπωςδήποτε τὴν ἀταξίαν των, ὑποπτευόμενοι δικαίως, ὅτι ἡ ἡλικία μου δὲν μ' ἐσυγχώρει πλέον ἀναθεωρήσεως καιρὸν. [...] Ἐσώρευσα εἰς αὐτὰ Ἐξηγήσεις λέξεων καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης, ὕλην ὀλίγην, ἢ μᾶλλον ὕλης Λεξικοῦ κοινουῦ δοκίμιον, γραμματικά τινα, ἠθικά, πολιτικά, ἱστορικά, ἀρχαιολογικά, ἴσως καὶ θεολογικά ὑπομνήματα: ὅλα ἀτελῆ, ὅλα ἀξεστα, ὅλα ἀνεπίκριτα, εἰς ἓνα λόγον, Ἀτακτα»⁷⁴⁶. Ὁ Κ. Ἀμαντὸς προέβαλε τὴν ἐρμηνευτικὴν παράμετρο τοῦ λεξικογραφικοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Χίου διδάχου: «Ἀλλ' εἶναι ὁ Κοραῆς καὶ ἐκ τῶν πρώτων γλωσσολόγων, οἱ ὁποῖοι μετεχειρίσθησαν τὴν συγκριτικὴν μέθοδον εἰς τὰς γλωσσικὰς μελέτας, ἦτις τὸν κατέστησεν ἓνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων λεξικογράφων. Τὰ περίφημα Ἀτακτα, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν ἀπίστευτον μετριοφροσύνην τοῦ ὁ Κοραῆς ὠνόμαζε τὰ "σκουπίδια" τῆς βιβλιοθήκης του, ἔδηξαν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τὴν ὁποίαν ἔμελλε βραδύτερον νὰ συμπληρώσῃ ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις. [...] Καταπολεμῶν τὴν λεξιθηρικὴν διδασκαλίαν ἐπιμένει εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἡ γνώσις τῶν λέξεων δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐννοιῶν»⁷⁴⁷. Ἡ ἰδιαίτερη λεξικογραφικὴ ἐργασία τοῦ Κοραῆ καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸν διαφέρον του ἦταν, ἄλλωστε, ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποῦ τὸν ὀδήγησαν νὰ χαρίσει στὴ γλῶσσα μας τὴν ὡραία μεταφραστικὴν ἀπόδοση ξενόγλωσσων ὄρων, ὅπως τοῦ «civilisation» σὲ «πολιτισμός», ἀναδεικνύοντας καὶ ἀναβαπτίζοντας τὸ ἀρχαῖο οὐσιαστικὸν τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου σὲ μιὰ ἐννοια μὲ σημασιολογικὰ παρεπόμενα δηλωτικὰ τῆς ἐλευθεροφροσύνης⁷⁴⁸ καί, ἐπομένως, τῆς ἀνθρωπιστικῆς σπουδῆς. Ὅταν ὀλοκληρωθεῖ μιὰ ἐνδελεχῆς μονογραφία γιὰ τὴν λεξικογραφικὴν ἐργασία τοῦ Κοραῆ (ἄρα καὶ τὶς ὀνοματολογικὰς προτιμήσεις του), ὅπου θὰ βρῖσκεται

⁷⁴⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Αἴσωπ.* 1810, σσ. νδ'-νε'.

⁷⁴⁵ ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆς ΜΘ VIII* 1891.

⁷⁴⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀτακτα I* 1828 [1991], σσ. α', γ': βλ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 125-137.

⁷⁴⁷ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σσ. (16)-(17): πβ. ΒΑΠΑΚΑΚΟΣ 1984, σ. 111 καὶ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 1998, σσ. 2037-2040.

⁷⁴⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ. II* 1966, ἐπιστ. 295 (1.5.1804), σσ. 153. 33-155. 6, ΔΗΜΑΡΑΣ 1962, σσ. 16-17, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σ. 585, σσμ. 23, καὶ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 2000.

κατατεθειμένος και ό προβληματισμός τής πατρότητας νεολογισμών και μεταφραστικής απόδοσης στη νεώτερη Έλληνική⁷⁴⁹, τότε θα αποδειχθεί σε όλο της τó μεγαλειό ή όφειλή του Κοραή στους γλωσσοπλαστικούς μηχανισμούς τής αρχαίας Έλληνικής και τά κλασικά γράμματα έν γένει.

Ό Άλκης Αγγέλου έδωσε ένα έρώτημα πού επιδέχεται σοφιστική απάντηση: γιατί ό Κοραής με τή μεθοδική συνεισφορά του στην έπιστημονική λεξικογραφία τής Έλληνικής και μετά τή συνειδητή καταγραφή τέτοιου και τόσο ύλικού δέν άφοσιώθηκε στο έργο τής λεξικογραφίας, τή στιγμή πού άλλοι σοφοί έρευνητές υπέκυψαν στη λεξικογραφική εργασία, λ.χ. ό Στέφανος Κουμανούδης⁷⁵⁰ με επιδόσεις στην ποίηση και στην αρχαιολογία;⁷⁵¹ Τήν απάντησή του ό Αγγέλου στήριζε στην παρατήρηση ότι μιá πολυσύνθετη προσωπικότητα όπως ό Κοραής έβρισκε τήν λεξικογραφική ένασχόληση ως πάρεργο, ότι δέν απομονώθηκε ούτε στιγμή από τó κεντρικό του όραμα⁷⁵². Από τήν Κοραϊκή λεξικογραφική εργασία δέν πρέπει βέβαια νά αποκλεισθεί ή γλωσσοπλαστική προοπτική, ισχυρή και στην περίπτωση του Κουμανούδη⁷⁵³.

2. 1. 4. Η ιδιαιτερότητα τής φιλολογικής άλληλογραφίας του Κοραή

Για τόν Κοραή πού αποκαλύπτεται στις έπιστολές του έγραφε ό Ίωάννης Γεννάδιος ότι «ή καθ' ήμās γλώσσα δέν στερείται ύποδειγμάτων πεζού λόγου δοκίμου, τετορνευμένου μέν άλλ' όχι βεβιασμένου, ανεπιτηδείου πλύν μή σολοίκου, άπηλλαγμένου φραγκισμών και ένταυτώ έλευθέρου σχολαστικότητας, νευρώδους και όμως έπιχαρίτου»⁷⁵⁴ και ό Ίωάννης Συκουτρής εκλινει τó περίφημο άρθρο του στην έγκυρότερη αρχαιογνωστική έγκυκλοπαίδεια, τή Realenzyklopädie, για τήν αρχαία έπιστολογραφία με τήν αναφορά στον Κοραή: «Με τόν Άδαμάντιο Κοραή οι Έλληνες πρόσφεραν τόν τελευταίο μεγάλο έπιστολογράφο τους»⁷⁵⁵. Η αναφορά μας στον ιδιαίτερο φιλολογικό χαρακτήρα τών έπιστολών του χαλκέντερου⁷⁵⁶ άλληλογράφου Κοραή άποσκοπεί στην έπισήμανση του πολύτιμου από κριτικής-διορθωτικής πλευράς περιεχομένου των (άπό τó όποιο, άλλωστε, άρύμαστε συνεχώς ύλικό για τήν τεκμηρίωση τής προκείμενης διατριβής), δίχως τή γνώση του όποιου δέν γίνεται δυνατó νά σχηματίσουμε ολοκληρωμένη αντίληψη του φιλόλογου (άλλά και του άνθρώπου) Άδαμαντίου

⁷⁴⁹ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001β.

⁷⁵⁰ Για τήν τελευταία ήγετική φυσιογνωμία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού βλ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ 1999. Παρεμπιπτόντως, ό Κουμανούδης μετέφρασε σε πεζό λόγο τó γραμμένο σε λατινικούς έξαμέτρους ποίημα *In obitum Adamantii Coraësii carmen* του Άντωνίου Φραβασίλη, συνταγμένο με άφορμή τήν άνακομιδή τών όστων του Κοραή από τó Παρίσι στην Αθήνα τόν Άπρίλιο του 1877: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984β και 1985γ.

⁷⁵¹ Βλ. ΑΓΓΕΛΟΥ 1994, σσ. 25*-26* [φωτομηχ. άνατ. τής έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Γαλλογραφικ. Λεξ.* 1881 [1994].

⁷⁵² *Αυτόθι*.

⁷⁵³ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1994, σσ. 90-91 και ΔΗΜΑΡΑΣ 1998.

⁷⁵⁴ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σ. 4.

⁷⁵⁵ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 2001, σ. 250.

⁷⁵⁶ Στην έκδ. Ο.Μ.Ε.Δ./Νέα Έλληνικά Κείμενα/έπιστοσία Κ. Θ. Δημαρά, ή Κοραϊκή άλληλογραφία καταλαμβάνει έξι όλόκληρους τόμους: ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ. I-VI* 1964-1984. Αναμένεται ή έτοιμασία και έκδοση του έβδομου τόμου με τούς Πίνακες περιεχομένων και τά Ύπομνήματα τών έπιστολών: πβ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1963-64, σ. 414-415, Του ίδιου 1965, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, Του ίδιου 1967, σ. 32 και σημ. 2, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1983, σ. 33. Βλ. επίσης ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σσ. 23-25, ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1983α, σ. 18. Με τόν Κοραή τó έπιστολικό γραμματειακό είδος στα νεοελληνικά γράμματα άγγιξε τήν κορυφή, καλύπτοντας έξήγτα όλόκληρα συναπτά έτη: βλ. επίσης ΔΗΜΑΡΑΣ 1952, Του ίδιου 1965β, ΗΛΙΟΥ 1965, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1983 και Του ίδιου 1998. Για τήν άπόκτηση γενικότερων παραστάσεων από τήν Κοραϊκή άλληλογραφία βλ. επίσης ΛΙΒΑΔΑΣ 1873α και 1873β, ΚΟΥΓΕΑΣ 1933α, Του ίδιου 1933β, ΑΓΓΕΛΟΥ 1963, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1964β, ΗΛΙΟΥ 1965, CLOGG 1969α, ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. 1978, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1981, Του ίδιου 1982, Του ίδιου 1986, σσ. 336-362, ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΑΚΗ-ΧΑΝΤΖΟΥ 1983, ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ 1983β, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1982-84, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 315, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984β, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1987, Του ίδιου 1985-87, MILLIEX 1990, KOSTER 1993, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1985, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 41-74, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 2004.

Κοραή: εξέλιξη έρευνών, ιστορία έρευνητικού ενδιαφέροντος, επιμέρους έργασίες, έστίαση τής φιλολογικῆς του δραστηριότητας ανά εποχή, ακόμη και πληροφορίες για βιβλιογραφικές αναζητήσεις, όλα μπορούν να συναχθούν με εύσυνείδητη άφοσίωση στη γνήσια έκφορα άπροσχημάτιστου γραπτού λόγου, προσωπικῆς κυρίως και σπανιότερα τυπικῆς επικοινωνίας με ανθρώπους του περιβάλλοντός του (έμμεση υπόδειξη τών συμμερίζομένων ενδιαφερόντων ανάμεσα σε πνευματικούς ανθρώπους με έπιστημονικό ήθος). Για του λόγου το αληθές άρκει ή αναδρομή στη σχετική βιβλιογραφία. Για τόν επί δεκαετία περίπου φίλο του Κοραή Villoison διαθέτουμε τήν παλιά μεν αλλά κλασική πιά μονογραφία του Charles Joret⁷⁵⁷. Προκειμένου να ζωντανέψει τις φάσεις τής φιλίας τών δύο άνδρῶν, ο Joret βασίστηκε τόσο στην άλληλογραφία του Villoison με άλλους εύρωπαϊους λογίους του φδίνοντος 18ου αϊ. όσο και στη γαλλική έπιστολογραφία του Κοραή, καθ' όσον δέν του ήταν άπόλυτα προσιτή ή έλληνογλωσση⁷⁵⁸.

Ο Θεαγένης Λιβαδάς τόν 19ο αϊ. είχε τήν άποψη ότι «άπασαι μεν του Κοραή αϊ έπιστολαί είναι σπουδαιότατον και πολύτιμον κειμήλιον τής νεωτέρας έλληνικῆς φιλολογίας, έναι δέ τούτων έχουσι και άξίαν μείζονα πολλῶν έκ τών υπό του άνδρός γενομένων εκδόσεων άρχαίων συγγραφέων, άπαραλλάκτως ως περ αϊ του Μεγάλου Βασιλείου έπιστολαί ύπάρχουσιν έν πολλοῖς κρείττονες δογματικῶν τινῶν αὐτου συγγραμμάτων. Και κατά τουτο δέ είναι τυπώσεως άξια σύμπασαι αϊ του Κοραή έπιστολαί, καθ' όσον περιέχουσιν άμα μεν έντελεστέραν εικόνα τής διανοητικῆς και ήθικῆς του νδρός αναπτύξεως, άμα δέ πλείστας όσας προς το έθνος παραινέσεις, αίτινες και σήμερα δύνανται ν' άποβῶσι σωτήριοι»⁷⁵⁹. «Δέν ύπάρχει σύγγραμμα, διατριβή, έγγραφον, έπιστολή, όπου ο Κοραής να μή γλωσσολογή, να μή συνιστᾶ τουτο ή εκείνο»⁷⁶⁰. Άξιοποιώντας τήν έσωτερική ίσορροπία του πνευματικού άνθρώπου που είναι προσηλωμένος στον στόχο του και εξασφαλίζοντας χρόνο για περισυλλογή και γράψιμο – χρησιμοποιούμε ψυχαναλυτικό λεξιλόγιο⁷⁶¹ για να έρμηνεύσουμε τήν σχεδόν άποκλειστική παραμονή και δημιουργία του Κοραή στο δωμάτιο-σπουδαστήριό του– ο Κοραής επιδιόταν σε μία μοναδική φιλολογικῆς περιωπῆς έπιστολογραφία: «αϊ έπιστολαί του Κοραή δέν είναι άπλως άρχαίον ξηρῶν γνώσεων. Πάντοτε ύπάρχει εις αὐτάς μία θέρημη και ένας παλμός, μία γλαφυρότης και μία άφέλεια τās όποιās συναντῶμεν εις τούς Γάλλους έπιστολογράφους τής εποχῆς του που έβοήθησαν να καταταχθῆ το είδος αὐτο ως ένα ιδιαίτερον κεφάλαιον εις τήν ιστορίαν τής λογοτεχνίας. [...] Εις τās έπιστολάς του Κοραή πάλλουν όλα αϊ ανθρώπιναι εύαισθησίαι: δια τήν έπιστήμην, τήν σφριγῶσαν άπό ζωήν πραγματικότητα, τέλος δια τήν πατρίδα και τήν έλευθερίαν. [...] Το περιεχόμενον των δέν είναι μόνον άπλως χρήσιμοι ειδήσεις περι τών σχέσεων τών άλληλογραφούντων, αλλά και συχνά εύπρόσδεκτοι διορθώσεις του Κοραή εις τούς άρχαίους συγγραφείς. Είναι έπιστολαί τής επαναστατικῆς και όμως ήσυχαστικῆς εκείνης περιόδου, καθ' ήν ή καθημερινότης τής ζωῆς εξέφράζετο με ένα λεκτικόν ύφος άξιον τής λογοτεχνίας. Άπλᾶ πράγματα έλάμβανον σημασίαν με τόν τρόπον που έλέγοντο, ένῶ τὰ μεγάλα προβλήματα τής Έπαναστάσεως και του φιλελληνισμού δέν έπεσκιάζοντο άπό τās μικράς ανάγκας τών λογίων που ανταλλάσσουν φιλοφρονήσεις και τὰ βιβλία των. Είναι μικραί εικόνες πλήρεις χάριτος, όπου όλα έχουν τās άκριβείς των διαστάσεις και τήν σωστήν ζωηρότητα εις τὰ χρώματα»⁷⁶².

⁷⁵⁷ Βλ. JORET 1910.

⁷⁵⁸ Όπως ύποστηρίζει ο ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 65-66, σημ. 3-4, ο JORET χρησιμοποίησε τήν έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. inéd.* 1877 (κυρίως σσ. xxi-xxxix) και *Lettr. Lot.* 1880: πβ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1956, σσ. 85-126 (έπιστ. 3-6) και ΗΛΙΟΥ 1965, έπιστ. 2-5, με σχόλια στις σσ. 106-110. Κατά τόν ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ, ό.π., σ. 66, σημ. 4, ο Joret δέν συμβουλεύτηκε τήν πρώτη βασική (τετράτομη) έκδοση τών έπιστολῶν του Κοραή με τήν έπιμέλεια του Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ (Άθήναι, 1885-1886).

⁷⁵⁹ Βλ. ΛΙΒΑΔΑΣ 1874, σ. 16.

⁷⁶⁰ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933, σ. 6.

⁷⁶¹ Πβ. GRUBRICH-SIMITIS 1993 = 2002, σσ. 125-127.

⁷⁶² ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σσ. 34-35: βλ. επίσης ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σσ. 26-28.

Καταλαβαίνουμε πόσα είναι δυνατόν να μάθουμε από την άναμενόμενη δημοσίευση των άγνωστων ακόμη επιστολών του Κοραή προς άλλες κορυφαίες προσωπικότητες της εποχής, όπως του J. W. Goethe⁷⁶³. Είναι και «φιλολογικόν έντρύφημα»⁷⁶⁴, επομένως, ή ανάγνωσή τους σήμερα. Διακινδυνεύουμε μία συγκριτική άποψη με αναφορά στην Ίστορία της ευρωπαϊκής Κλασικής Φιλολογίας: Η φιλολογική σημασία της Κοραϊκής άλληλογραφίας είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της άλληλογραφίας του Alfred E. Housman, λαμβανομένων ύπ' όψιν της έκτασης της πρώτης, των διαφορετικών συνθηκών (πολύπλευρος πολιτικός και φιλολογικός ρόλος του ιατροφιλόλογου Κοραή στη γαλλική πρωτεύουσα, φλεγματικές κοινωνικές ύποχρεώσεις στον βρετανικό τρόπο ζωής κατά την πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του Housman), της διαφορετικής ψυχρότητας και του διαφορετικού ιστοριοπολιτικού κλίματος⁷⁶⁵, όταν ο Housman κατά κάποιον τρόπο αυτοπροσδιοριζόταν ως κριτικός φιλόλογος⁷⁶⁶. Λείπει ακόμη από την ιστορική σπουδή της Κλασικής Φιλολογίας ή συγκριτική μελέτη της άλληλογραφίας κορυφαίων φιλόλογων των τριών τελευταίων αιώνων, λ.χ. του Κοραή, του Wilamowitz⁷⁶⁷, και άλλων, αναφορικά προς τη φιλολογική ιδιαιτερότητά τους (βιβλιογραφικές νύξεις, φιλολογική μέθοδος, κριτικές έπιστάσεις, ανταλλαγή απόψεων, φιλολογική άβροφροσύνη και φιλοφρονήσεις, επικοινωνία λογίων, στάση έναντι της άλληλογραφίας, συστηματικότητα, τακτική επικοινωνίας, άγνωστες πτυχές της έργοβιογραφία των άλληλογραφούντων, κ.τ.λ.), ώστε να ύποδειχθεί ο ιδανικότερος τρόπος φιλολογικής εκτίμησης της άλληλογραφίας των λογίων στα μελλοντικά έγχειρίδια Ίστορίας της Κλασικής Φιλολογίας.

2. 2. Ο Κοραής και οι Έβδομήκοντα (άπό τό γφ. Χίου 490)

Στην παρούσα ένότητα εξετάζονται τὰ έξης θέματα: ο Κοραής και ή Βιβλική Έβραϊκή, ή μελέτη της Παλαιάς Διαθήκης (οί κώδικες με τη μετάφραση των Έβδομήκοντα), ή μεθοδολογία των έβδομηκοντολογικών έπιστάσεων του Κοραή, μία έπιστημονική αποτίμηση των κριτικών παρατηρήσεων του στους Έβδομήκοντα, και γενικότερα ο Κοραής ως έβδομηκοντολόγος (άκόμη και παράλληλα προς τις όρθόδοξες θεολογικές προϋποθέσεις).

Η γνωριμία του με τη Βιβλική Έβραϊκή άρχισε από την έφηβική του ήλικία. Δεκαέξι έτών ο Κοραής, πριν ακόμη γνωρίσει τον Κεϋνο, αποφάσισε να μάθει άραβικά, όμως απέχθανόταν και τη σκέψη μόνο ότι θα έπρεπε να μαθητεύσει δίπλα σε τουρκικής καταγωγής διδάσκαλο, έχθρο δηλαδή του έθνους του. Όταν πληροφορήθηκε τη γλωσσολογική συγγένεια της Άραβικής με την Έβραϊκή, αναζήτησε δάσκαλο της Έβραϊκής για να προλειάνει το έδαφος πρόσβασης στα άραβικά⁷⁶⁸, και βρήκε δάσκαλο, ο όποιος όμως γνώριζε κυρίως τη γραμματική της γλώσσας. Η ανάγκη να του καταβάλλει πληρωμή έστρεψε τον Κοραή στην πατρική συνδρομή. Στην πατρική άπορία για τη σκοπιμότητα εκμάθησης της Έβραϊκής ο Κοραής αποκρίθηκε «ότι έχρησίμευεν εις άκριβεστέραν κατάληψιν της Παλαιάς διαθήκης»⁷⁶⁹. Με τη συναίνεση του πατέρα του ξεκίνησε τη σπουδή της σημιτικής γλώσσας. Την άτελη έβραιομάθεια του

⁷⁶³ Βλ. την άνυπόγραφη ένημέρωση με τίτλο «Άνακάλυψη του καθηγητή Πολυχρόνη Ένεπεκίδη στην προσωπική συλλογή του Γκαίτε. Άνέκδοτες έπιστολές Κοραή, Καποδίστρια», έφημ. *Τά Νέα, Σάββατοκύρ.* 28-29 Αυγούστου 1999, σ. 16/44.

⁷⁶⁴ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1965, σ. 373.

⁷⁶⁵ Βλ. MAAS H. 1971.

⁷⁶⁶ Βλ. NAIDITCH 1989, σ. 127.

⁷⁶⁷ Π.χ. CALDER 1983.

⁷⁶⁸ Βλ. ΘΕΡΕΪΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 98-99. Ο R. Bentley επίσης άρχισε από τὰ είκοσιτέσσερα χρόνια του να μαθαίνει πολλές άνατολικές γλώσσες (βλ. MAEHLI 1868, σσ. 157-158).

⁷⁶⁹ *Βίος Άδαμαντίου Κοραή, ό.π.*, σσ. ις-ιη'.

ισραηλίτη δασκάλου του αναπλήρωνε κατά κάποιον τρόπο ή ύπαρξη ξενόγλωσσων έγχειριδίων γραμματικής και λεξικών στην ιδιαίτερη βιβλιοθήκη του φιλοσόφου Κεύνου⁷⁷⁰.

Η σπουδή της γλώσσας διευκόλυνε την ενασχόληση με τη γενικότερη έθνολογική και θρησκευτική ιστορία του βιβλικού λαού. Ο Κοραής δίνει πληροφορίες για τους Έβραίους που κατοικούν σε ευρωπαϊκά αστικά κέντρα, με τις όποιες αντιμετωπίζει τις αντισημιτικές κατηγορίες διαφόρων, ώστε να αποκατασταθούν οι κοινωνικές σχέσεις, που διεξάγονταν εν μέσω αμοιβαίας καχυποψίας, ανάμεσα σε χριστιανούς και ισραηλίτες⁷⁷¹. Ένδεχομένως οι σχετικές με τους Ιουδαίους της διασποράς απόψεις του Κοραή επηρέασαν και το θρησκευτικό ιδεολογικό υπόβαθρο της περι Θεοσεβείας διδασκαλίας του Θεόφιλου Καίρη⁷⁷². Πάντως, στη βιβλιογραφία έγγράφονται απόψεις που εξηγούν την «έβραιοφιλία» του Κοραή ως λογικό κυρίαρχο στοιχείο του δυτικού Διαφωτισμού και αναγνωσματική παράσταση που αποκόμισε από τη μελέτη έργων, όπως του πανεπιστημιακού καθηγητή των ανατολικών γλωσσών στη Γερμανία Johann David Michaelis⁷⁷³. Γνωρίζει έβραιομαθείς επιστήμονες ανάμεσά τους τον ακαδημαϊκό «της εν Παρισίοις φιλολογικής Ακαδημίας» επίσκοπο Αγάδης, επιστήμονα «της ελληνικής, της εβραϊκής, της χαλδαϊκής, και άλλων πολλών διαλέκτων» –τη χαλδαϊκή αναφέρει σε επιστολή του Ιανουαρίου 1788⁷⁷⁴–, και τον μεγάλο Άλσατο φιλόλογο J. Schweighäuser που δίδασκε στο Στρασβούργο από την πανεπιστημιακή έδρα τόσο την κλασική φιλολογία όσο και τις ανατολικές γλώσσες (Εβραϊκή, Συριακή, Αραβική)⁷⁷⁵. Ο φίλος του Κοραή Villoison είχε προβεί στην έκδοση όρισμένων βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Έβδομήκοντα (1784)⁷⁷⁶. Αν και δεν αναφέρει τη συγκεκριμένη έκδοση ο Κοραής, θά ήταν άπιδανο να την αγνοούσε.

Οι επιδόσεις του Κοραή στη σημιτική γλώσσα είναι αξιοπρόσεκτες. Σύμφωνα με πληροφορία⁷⁷⁷ του θείου του Κοραή Σωφρονίου μητροπολίτη Βελιγραδίου, ο Κοραής «έγραψεν εξέγησιν εις τὸ Κύριε έδοκίμασάς με και έγνωσ με διαλέκτω εβραϊκή, ελληνική και λατινική»⁷⁷⁸. Ακόμη και σε όρισμένες από τις επιστολές του έντοπίζονται στοιχεία που καταδεικνύουν ότι ο Κοραής δεν γνώριζε μόνον φιλολογικώς την Έβραϊκή, αλλά ότι και την έγραφε⁷⁷⁹. Τὸ ίδιο και σε πολλά λεξικογραφικά λήμματα των *Ατάκτων* του⁷⁸⁰. Τολμούμε να επαναλάβουμε την άποψη ότι οι λεξικογραφικές συγκριτικές παρατηρήσεις του Κοραή είναι αξιόλογες και έν πολλοίς πρωτότυπες ακόμη και για τη σημερινή πρόοδο της λεξικογραφικής έργασίας.

Πέραν της προσωπικής έφησης του Κοραή, η σπουδή της Έβραϊκής είναι φιλολογικό και θεολογικό desideratum για τους άπαιτητικούς Ευρωπαίους λογίους. Από την έποχή του Εράσμου⁷⁸¹ η σπουδή και των τριών κλασικών γλωσσών, Έλληνικής, Λατινικής και Βιβλικής

⁷⁷⁰ *Αυτόδι*, σσ. ιη'-ιθ'.

⁷⁷¹ Βλ. π.χ. στην έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Πολιτ.* 1824, σσ. ρξβ'-ρξγ'.

⁷⁷² Βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σσ. 61-66, 69-70.

⁷⁷³ Βλ. *αυτόδι*, σσ. 63, 67-70, SMEND 1989, σσ. 13-24 και GRAFTON 1991, σσ. 238-239.

⁷⁷⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ. I* 1964, έπιστ. 27 (15.1.1788), σσ. 91. 12-92. 28.

⁷⁷⁵ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 248.

⁷⁷⁶ Για την έν λόγω έκδ. βλ. την αρχική Βιβλιογραφία Β. (Παλαιά Διαθήκη).

⁷⁷⁷ Για την προκείμενη πληροφορία θεωρείται τὸ 1782 ως terminus ante quem.

⁷⁷⁸ Τη μαρτυρία άρύεται από τον Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Έλλάς*, Άθήναι 1872, σσ. 275-276 ὁ ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σ. 205 (σημ. στη σ. 13/5).

⁷⁷⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ. I* 1964, έπιστ. της 15.8.1790, σ. 532. 13-18, της 1.1.1792, σ. 216. 30-36 (και *αυτόδι*, σσ. 323. 10-18 και 334. 5-6) και ΕΝΕΠΕΚΙΑΗΣ 1967, σσ. 33-34.

⁷⁸⁰ Βλ. λ.χ. ΚΟΡΑΗΣ *Άτακτα I* 1828 [1991], σσ. 77, 152, 157, 266, 271, 291, II 1829 [1998], σ. 421, III 1830 [1998], σσ. 22, 316, IV 1832, σσ. 420, 488, V 1835, σσ. 106, 185.

⁷⁸¹ Ο Δάντης έκανε λόγο για τὸ «idioma tripharium» (δηλ. τις τρεις ίερες γλώσσες): βλ. SCHMITT 1983, σ. 80. Για τη συμβολή του Εράσμου βλ. έπίσης REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σσ. 189-190.

Ἑβραϊκῆς δηλονότι, ἦταν συνθήκη πληρωτικῆ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων⁷⁸² ὅσον ἀφορᾷ τὴν ad fontes ἐπαφὴν μὲ τις ἱερὲς γλῶσσες⁷⁸³. Ὁ Κοραῆς θὰ ἦταν παράξενο νὰ μὴν ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν καλθινιστικὴ θεολογικὴ παράδοση καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ ἐμπορικὴ παρουσία (αὐξανόμενη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ.) στὸ Ἄμστερνταμ⁷⁸⁴, ὅπου διέμενε. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σχολιαζόμενα χωρία τῆς ἑβραϊκῆς Πεντατεύχου περιλαμβάνονται στὰ ἀναγνώσματα τῶν Σαββάτων καὶ τῶν ἑορτῶν στὶς ἰουδαϊκὲς συναγωγές⁷⁸⁵, τὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως μελέτησε ὅσο βρισκόταν στὸ Ἄμστερνταμ καὶ σχετίζονταν μὲ τὸ ἑβραϊκὸ ἐμπορικὸ στοιχεῖο. Σὲ ἰδιαίτερο δημοσίευσμά μας ἐπιφυλασσόμαστε νὰ σχολιάσουμε τὴν ὑπόθεση τοῦ Θερειανοῦ ὅτι «οὐδὲν ἐπ' ἴσης θαυμαστὸν ἂν ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἰδιώματος, βουλευθεὶς ἴσως νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν μετάφρασιν τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου»⁷⁸⁶. ἀρκούμαστε πάντως στὴν ὑπόψια ὅτι ἂν μιὰ τέτοια ὑπόθεση εὐσταθεῖ, μερικὲς δευτερεύουσες ἐνδείξεις τῆς ἀλληλογραφίας του μὲ τὴ Βιβλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἡ διαφαινόμενη προεργασία σὲ διάφορα ἔργα του συνηγοροῦν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Ὁ Θερειανὸς θεωρεῖ ἐσφαλμένη τὴν πληροφορία τοῦ Γερμανοῦ φιλόλογου R. Nicolai ὅτι ἡ ἀνωνύμου Γραμματικὴ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων πού ἐκδόθηκε στὴ Μάλτα τὸ 1837 εἶναι Κοραϊκὸ σύγγραμμα⁷⁸⁷.

Γιὰ τὸν φιλόλογο Κοραῆ ἡ μελέτη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συνεπαγόταν τὴ μελέτη τῆς μετάφρασης τῶν Ἑβδομήκοντα. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα⁷⁸⁸, τὸ ψευδεπίγραφο κείμενο σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχικῶς πραγματοποιήθηκε ἡ μετάφραση τῆς Πεντατεύχου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (285-247 π.Χ.), διαφαίνεται ἡ τεράστια λογοτεχνικὴ σημασία τοῦ ἔργου γιὰ τὸν μετακλασικὸ ἑλληνισμὸ καὶ τὸν ἰουδαϊσμό. Γνωρίζουμε πὼς ἡ Ἑβραϊκὴ Βίβλος (Παλαιὰ Διαθήκη) παγιώθηκε στὸ λεγόμενο μασσοριτικὸ κείμενο⁷⁸⁹ μεταξύ τῶν 60 καὶ 80 αἰ. μ.Χ., μετὰ δηλαδὴ τὶς περιόδους κανονοθέτησης καὶ ὀρισμοῦ τῶν Targums καὶ τῶν Ταλμουδιστῶν⁷⁹⁰. Ἀπὸ τότε ὅμως σημειώθηκε ἐλάχιστη κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Μολονότι ἡ κειμενικὴ παράδοση τῶν Ἑβδομήκοντα προηγεῖται χρονικῶς τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ μασσοριτικοῦ κειμένου, δὲν μπορεῖ πάντοτε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ μασσοριτικοῦ, ἐπειδὴ ἀποκλίνει ἀπὸ τὸ μασσοριτικὸ

⁷⁸² Βλ. τὸ περισπούδαστο βιβλίον τοῦ SALADIN 2000, σσ.172-175. Γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ λεγόμενου κύκλου τῶν «γλωσσολόγων» (1516-1518) βλ. αὐτόν, σσ. 241-247. Βλ. ἐπίσης τὴ γενικόλογη ἀναφορὰ τοῦ DRERUP 1930, σ. 19 καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ SCREECH 1984. Πβ. VOSS, 1661, passim.

⁷⁸³ Γιὰ τὴ φιλολογικὴ παράμετρο τοῦ ζητήματος, ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες ὡς τὸν Λούθηρο καὶ τὸ *Des Disciplines* (1531) τοῦ Juan Luis Vives, βλ. HAMMANN 1997, σσ. 335-336 καὶ SALADIN ὅ.π., σσ.387-389.

⁷⁸⁴ Βλ. στὸ κείμενο τοῦ BLOK 1973, κυρίως σσ. 15-16.

⁷⁸⁵ Βλ. ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ 1979, σσ. 23-27.

⁷⁸⁶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 99.

⁷⁸⁷ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 124: κακῶς ἀναφέρεται ὅτι ὁ NICOLAI 1867 παρέσχε τὴν ἀμάρτυρη ἀπὸ ἄλλου πληροφορία αὐτὴ «ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας» (1876)».

⁷⁸⁸ Βλ. PFEIFFER 1968, σσ. 99-101, PARENTE 1972 καὶ WÜRTHWEIN 1988, σσ. 59-61. Τὸ κείμενο τῆς Ἐπιστολῆς Ἀριστέου σὲ κριτικὴ ἔκδ. τοῦ A. Pelletier, στὴ σειρά Sources Chrétiennes (Paris: Les Éditions du Cerf, 1962).

⁷⁸⁹ Τὸ κείμενο ἀποκαλεῖται «μασοριτικόν», διότι ἡ ἐξασφάλιση τῆς σχετικῆς ἀυθεντικότητάς του ὀφείλεται στοὺς Ἰουδαίους τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς βαβυλωνιακῆς διασπορᾶς (κυρίως ἀπὸ τὸν 9ο καὶ 10ο αἰ. μ.Χ.), τοὺς ἐπιλεγόμενους «Μασσορίτες», ὡς θεματοφύλακες καὶ συστηματοποιητικούς συλλογείς τῆς παραδομένης κριτικῆς ἐργασίας τῶν παρελθουσῶν γενεῶν στὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ἡ ὀνομασία ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ daam: m = παραδίδειν). Οἱ Μασσορίτες κατέγραψαν μὲ τυπολατρικὴ εὐλάβεια τὶς σχετικὲς μὲ τὸ κείμενο παραδόσεις, ἐνίοτε καὶ τὶς κριτικὲς εἰκασίαις τους, στὰ βιβλικὰ χειρόγραφα ἄλλοτε δαψιλῶς στὸ ἄνω καὶ κάτω περιθώριο (massora marginalis magna) ἢ μὲ συντομία παραπλεύρως τοῦ κειμένου καὶ μεταξύ τῶν στίχων τοῦ κειμένου (massora marginalis parva) καὶ ἄλλοτε σὲ αὐτοτελεῖς συλλογές, πού ἐπισύναπταν στὸ τέλος ἑνὸς βιβλίου ἢ μιᾶς ὁμάδας βιβλίων (massora finalis), στίζοντας τὸ κείμενο, καταγράφοντας τὴν ἀπαρίθμηση στίχων, γραμμάτων καὶ λέξεων, ἀκόμη καὶ παραπλήσιων τύπων σὲ κάθε βιβλίον, σημειώνοντας ἰδιορρυθμίαις προφορᾶς καὶ γραφῆς: βλ. ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ 1981, σσ. 570-578. Γιὰ τὰ συναφῆ ἐκδοτικὰ προβλήματα βλ. TALMON 1970 καὶ ANDERSEN 1995.

⁷⁹⁰ Βλ. KENTON 1941, σσ. 35-38.

πρωτότυπο. Τα χειρόγραφα τῆς Ἑρυνθῆς Θαλάσσης ἀπέδειξαν τὴ συχνὰ ἀντικρουόμενη καὶ ἀντικείμενη παράδοση τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ τῶν Μασοριτῶν καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Μασοριτῶν νὰ ἀποκαθάρουν ἓνα κείμενο γιὰ τοὺς πιστοὺς τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητος, δημιουργώντας ἓνα *textus receptus*, ἀλλὰ θυσιάζοντας μία σημαντικὴ, πλούσια ἐν πολλοῖς σὲ διαφορετικὲς γραφὲς πλὴν ἀνταγωνιστικὴ κειμενικὴ παράδοση (αὐτὴ τῶν Ἑβδομήκοντα). Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ἐπέδειξαν τὸν ὕψιστο βαθμὸ προσήλωσης στὴν ἱστορία τοῦ βιβλικοῦ κειμένου (ἀναπλάθοντας χωρὶα ἄλλοτε λόγω τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς καὶ ἄλλοτε λόγω τῆς ραββινικῆς ἀντιρρητικῆς)⁷⁹¹. Ἀνοικτὴ παραμένει ἡ συζήτηση γιὰ τὸν φωνηεντισμὸ τοῦ προμασοριτικοῦ κειμένου καὶ τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία του μετὰ ἀπὸ διαδοχικὲς μεταγραφές⁷⁹², ἀφοῦ ἡ προσθήκη τῶν ληκτικῶν φωνηέντων ὡς ποικιλία προφοράς στὸ ἑβραϊκὸ κείμενο ἀπετέλεσε τὴ βάση τῶν *variae lectiones*⁷⁹³. Συνήθως, οἱ μελετητὲς τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου χρησιμοποιοῦν τὸ μασοριτικὸ κείμενο ὡς ἀφετηρία (μὲ βάση τὸ τελευταῖο χέρι στὸν κώδικα Leningrad. Codex B19A τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰ., ὁποιαδήποτε σχέση καὶ ἂν ἔχει μὲ τὸ κείμενο τοῦ Ben Asher)⁷⁹⁴ γιὰ κειμενοκριτικὲς παρατηρήσεις, ὡς *textus receptus*⁷⁹⁵, καθὼς πρόκειται γιὰ κείμενο παραδοσιακῶς καθιερωμένο καὶ ἀντιγεγραμμένο μὲ περισσὴ σχολαστικότητα⁷⁹⁶. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, γνωρίζουμε ὅτι τὸ Ἑλληνικὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα δημιουργήθηκε κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὴν κοινότητα τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀλεξάνδρειας⁷⁹⁷, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ συζήτηση νὰ στρέφεται στὸ θέμα τῆς παράλληλης παράδοσης (ἀλεξανδρινὸς καὶ παλαιστινιακὸς κανόνας)⁷⁹⁸. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μελετητὴς τοῦ παλαιοδιαθητικοῦ κειμένου Ὁριγένης περὶ τὴν 4η δεκαετία τοῦ 3ου αἰ. περιέλαβε στὰ περίφημα Ἑξαπλᾶ του ἓνα συγκριτικὸ παλαιοδιαθητικὸ κείμενο σὲ ἕξι στῆλες: τὸ πρωτότυπο ἑβραϊκὸ (ποὺ οὐσιωδῶς εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ μασοριτικὸ) μὲ ἑβραϊκοὺς χαρακτήρες, τὸ ἑβραϊκὸ μεταγεγραμμένο στὴν Ἑλληνικὴ, τὶς δύο ἑλληνικὲς μεταφράσεις τοῦ Ἀκύλα (περὶ τὸ 130 μ.Χ.: μετάφραση λέξη πρὸς λέξη τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀρχετύπου μὲ ἀπόλυτη προσκόλλησι σὲ κάθε ψηφίον) καὶ τοῦ Συμμάχου (τέλη τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.: ἐπιζήτηση τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοέπειας) ὡς ἐπιτυχέστερες στὴν ἀπόδοσι τοῦ

⁷⁹¹ Βλ. HELBING 1928, σσ. X-XI, KENYON 1941, σσ. 90-92, 95-96, WINTON THOMAS 1951, RENDTORFF 1957, GRAFTON 1991, σσ. 238-240, ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ 1992, σσ. 526-538, GREETHAM 1994, σσ. 302-303.

⁷⁹² Βλ. KATZ 1949, WINTON THOMAS 1951, σσ. 245-247 καὶ STEGMÜLLER 1961, σ. 195.

⁷⁹³ Βλ. TALMON 1970, σ. 160.

⁷⁹⁴ Βλ. τὴν εἰσαγωγὴ τῶν K. ELLIGER καὶ W. RUDOLPH (1967/77) στὴν ἐκδ. *mybWt kw my) ybn hrWt Biblia Hebraica Stuttgartensia* τῶν A. ALT, O. EISSFELDT κ.ἄ. (1990), σσ. III-IV/XI-XII/XIX-XX/XXVII-XXVIII/XXXVI-XXXVII.

⁷⁹⁵ Πρόκειται ὅμως γιὰ τελειῶς διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση ἀπὸ τὸν *textus receptus* τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ μασοριτικὸ κείμενο ἀντιπροσωπεύει ἓνα ἀρχαιότατον ἑβραϊκὸ κειμενικὸ πρόγονο ὅσον ἀφορᾷ τὰ περισσότερα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μολονότι ἀντιπαραβαλλόμενος πρὸς τὰ χειρόγραφα τῆς ἐρήμου τῆς Ἰουδαίας, τὴ μετάφραση τῶν ἑβδομήκοντα καὶ τοὺς λοιποὺς μάρτυρες τῆς χειρόγραφης παράδοσης εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει σχετικὴ κατὰ περίπτωσι ἀξία. Ἐνας λόγος πάντως γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ μασοριτικοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν διαδέτομε ἄλλον σωζόμενο πλήρη μάρτυρα στὴ χειρόγραφη παράδοσι. Ἄλλοι πάλι παλαιοδιαθηκολόγοι ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου ἀποφεύγουν νὰ χαρακτηρίσουν τὸ μασοριτικὸ ὡς «πρωτότυπο κείμενο», ἐπειδὴ πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθεῖ κριτικῶς μόνο μία μορφή ποὺ κάποτε δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο- ἀμφιβάλλοντα ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ ἂν καὶ κατὰ πόσον ὑπῆρξε πράγματι κάποιον πρωτότυπο (βλ. BARTHÉLEMY 1982, σ. 1.69*). Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνων, ποὺ γενικότερα ἀναζητοῦν ἓνα «πρωτότυπο κείμενο», οἱ ἀπόψεις δὲν ταυτίζονται πάντοτε, ὑπὸ τὴ θεώρησι τῆς πιθανότητος νὰ κυκλοφόρησαν σὲ διαφορετικὸς τύπους καὶ κατὰ διαφορετικὲς ἐποχὲς περισσότερες τῆς μιᾶς φιλολογικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἴδιου παλαιοδιαθητικοῦ βιβλίου (γίνεται λόγος γιὰ τὰ βιβλία τῆς Ἑξόδου, τῶν Βασιλειῶν, τοῦ Σαμουὴλ, τῶν Παροιμιῶν, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Ἰερεμίας, κ.ἄ.): βλ. TOV 1992, σ. 177 καὶ ULRICH 1992, σσ. 278-286. Σὲ μία τέτοια περίπτωσι, χρειάζεται περαιτέρω ἀξιολόγησι καὶ τὸ ζήτημα τῶν σημαίνουσων ἢ μὴ διαφόρων γραφῶν ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς διαφορικὲς ἐκδόσεις (βλ. GOSHEN-GOTTSTEIN 1967, σ. 287 καὶ ADAIR 1992, σσ. 238-239).

⁷⁹⁶ Βλ. WÜRTHWEIN 1988, σσ. 13-53 καὶ METZGER 1993, σ. 739.

⁷⁹⁷ Βλ. KATZ 1961, ACKROYD & EVANS 1970, σσ. 141-142 καὶ PELLETIER 1984, σσ. 410-411.

⁷⁹⁸ Ἐνδεικτικὸ τῆς διαφαινόμενης κατάστασης τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ TALMON 1970, σ. 195· βλ. ἐπίσης αὐτόδι, σσ. 141 ἐξ., 173-182, WÜRTHWEIN 1988, σσ. 76-82 καὶ SNYDER 2000, σσ. 166-169.

πρωτοτύπου, τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ τὸ ἀναθεωρημένο κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα ἀπὸ τὸν Θεοδοτίωνα (2ος αἰ. μ.Χ.: ἀπόπειρα διόρθωσης τοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα σὲ περισσότερο ἐπιμελημένη Ἑλληνική), χρησιμοποιώντας κειμενοκριτικὰ σύμβολα τῶν ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν⁷⁹⁹. Μὲ αὐτὴ τὴ μνημειώδη ἀντιβολή, κατὰ τὴ φράση τοῦ D. C. Greetham, τέθηκαν οἱ βάσεις γιὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν κριτικὴ συζήτηση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καθ' ὅλη τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο μέχρι τὸν Ἑρασμο⁸⁰⁰. Ἐπόμενος σταθμὸς καὶ μαθητὴς τῆς μεθόδου τοῦ Ὠριγένους γιὰ τὴ Δύση ὑπῆρξε ὁ Ἱερώνυμος⁸⁰¹ μὲ τὴν ἀναθεωρημένη μετάφραση στὴ Λατινικὴ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὸ ἐβραϊκὸ πρωτότυπο, γνωστὴ ὡς Vulgata⁸⁰². Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἀποκατάσταση τοῦ πρωτοτύπου μὲ τὴν παράλληλη ἀνάμιξη τῶν Ἑξαπλῶν τοῦ Ὠριγένη στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ μὲ τὴν ἀναδίφηση τῶν διαδέσιμων ποικίλων γραφῶν τοῦ κειμένου δυσχεραίνονταν⁸⁰³. Πρωταρχικὴ μέριμνα τοῦ ἔργου τοῦ Paul de Lagarde (1827-1891) ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαφορετικὴ ἑλληνικὴ παράδοση τοῦ κειμένου, ὑπῆρξε ἡ ἀνεύρεση τοῦ γνησίου κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα. Στὶς κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ Lagarde κινήθηκαν ὁ A. Rahlfs (1865-1935) καὶ ὁ P. Katz⁸⁰⁴. Νὰ μὴν λησμονοῦμε ὅτι ἡ *veritas hebraica* μὲ χρονολογικὴ προτεραιότητα ὡς κείμενο παραδεδομένο μέσα ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ μασοριτικὴ παράδοση, καὶ ἡ *veritas graeca* τῶν Ἑβδομήκοντα ὡς προγενέστερη τῆς Vulgata καὶ πιστοποιημένη ὡς αὐθεντία ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ χρῆση τῶν πρώτων αἰώνων, διακρίνονταν στὴν ἔκδοση τῆς Βίβλου Polyglotta τῆς Alcalá⁸⁰⁵ καθὼς οἱ τυπογραφικὲς στήλες ἔφεραν τὶς ἐπιγραφές *textus* καὶ *translatio* ἀντιστοίχως⁸⁰⁶.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα κατέχουν στὴ φιλολογικὴ σκέψη τοῦ Κοραῆ μίαν ἰδιότυπη θέση ὅσον ἀφορᾷ τὶς ρίζες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁸⁰⁷. Φαίνεται πὼς ἡ «μεταγλώττισις» τῆς Κατηγήσεως, τὴν ὁποία πραγματοποίησε μὲ τὴν οικονομικὴ στήριξη καὶ βιβλιογραφικὴ βοήθεια (στὴν ἀντιγραφή πατερικῶν χωρίων) τοῦ Μακαρίου Νοταρᾶ (πρωταγωνιστικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Κολλυβαδικοῦ κινήματος καὶ τῆς νηπτικῆς-ἡσυχαστικῆς παράδοσης)⁸⁰⁸ καὶ τὴ συμβουλὴ τοῦ Κεῦνου⁸⁰⁹, βιβλίου ὅπου βρίσκονταν συναθροισμένα «τὰ ὠραιότερα ρητὰ τῆς Γραφῆς» κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Κοραῆ⁸¹⁰,

⁷⁹⁹ Βλ. KENYON 1941, σσ. 55-60, Τοῦ ἰδίου 1975, σσ. 22-24 καὶ WÜRTHWEIN 1988, σσ. 66-69. Ἀπὸ τοὺς REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σ. 67 τὰ Ἑξαπλᾶ χαρακτηρίζονται «ἄβολος πρόδρομος τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος».

⁸⁰⁰ Βλ. PFEIFFER 1976, σ. 78, MUNNICH 1995 καὶ PETITMENGIN 1998, σσ. 232-233.

⁸⁰¹ Βλ. HULLEY 1944 καὶ SCHWARZ 1955, σσ. 26-44.

⁸⁰² Βλ. BERSCHIN 1980 = 1998, σ. 91, WÜRTHWEIN ὅ.π., σσ. 105-111 καὶ GREETHAM 1994, σσ. 303-304.

⁸⁰³ Βλ. HELBING 1907, σ. I, THACKERAY 1909, σσ. 2-3 καὶ KATZ 1951, σσ. 172-174.

⁸⁰⁴ Βλ. WINTON THOMAS 1951, σσ. 250-252, ACKROYD & EVANS 1970, σσ. 173-199 καὶ WÜRTHWEIN ὅ.π., σσ. 71-73.

⁸⁰⁵ Πρόκειται γιὰ τὴν ἐξάτομη ἔκδ. *Vetus Testamentum multiplici lingua nunc primo impressum [...], Alcalá: Brocario, 1514-1517*.

⁸⁰⁶ Βλ. SALADIN 2000, σσ. 69-71.

⁸⁰⁷ Κατὰ τὴ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σ. 63 «δύο στοιχεῖα ποὺ εἶναι θεμελιώδη γνωρίσματα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ».

⁸⁰⁸ Βλ. PODSKALSKY 1988, σ. 374, VALLIANATOS ὅ.π., σσ. 39-41, ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. 1992, σ. 216, ΓΟΝΗΣ 1998 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ 2002, σσ. 114-115, 132.

⁸⁰⁹ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 110.

⁸¹⁰ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 26 (29.10.1787), σ. 85. 20-22· πβ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. V 1983, ἐπιστ. 1074 (7.11.1824), σ. 164. 10-13, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 109-122, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 2001β, σσ. 308-309. Τὸ ἔργο, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται, εἶναι ἡ ΚΟΡΑΗΣ Ὁρθ. Διδ. 1782. Γιὰ τὴ δευτέρη ἔκδοση τῆς ΚΟΡΑΗΣ Μ. Κατήχ. 1783 ἐνδιαφέρθηκε ὁ ἱεροδιάκονος Κων. Τυπάλδος, καθηγητὴς στὴν Ἰόνιου Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. VI 1984, ἐπιστ. 1253 (18.6.1827), σ. 33. 1-20, 1257 (14.7.1827) σ. 35. 9-21 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σ. 133, σσημ. 76. Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐπανεξέδωσε τὴ μετάφραση τοῦ Κοραῆ παραλείποντας τὶς Κοραϊκὲς σημειώσεις: βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σσ. 132-133, 133 σσημ. 76. Ὁ ΛΑΔΑΣ 1934, σσ. 29-33 παρατηρεῖ πὼς ὁ Κοραῆς μετέφρασε (1783) καὶ ἔργο μὲ τίτλο *Μικρὰ Κατήχησις [...]* συμπληρώνοντας τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἀινιτωμένων ἀγιογραφικῶν χωρίων: βλ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 112-113. Πάντως, ὁ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ.

ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στή μελέτη τῆς Βίβλου⁸¹¹. Ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πρώτους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, προλαβαίνοντας τὸν Ronald Witherup στὸ αἴτημα γιὰ συμφιλίωση τῆς νεωτερικῆς λογοτεχνικῆς θεωρίας μὲ τὴν ἐξηγητικὴ γραμμὴ τῶν Πατέρων⁸¹². Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου ἔγραφε θυμίζοντας τὴ φιλολογικὴ ἀντίληψη μετάφρασης τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, τὴν ὁποία ἐγκαινίασαν ὁ Johann Reuchlin (1455-1522)⁸¹³ καὶ ὁ Ἑρασμος⁸¹⁴: «Καὶ εἰς ἐμὲ πολλὰ παράδοξον φαίνεται ὅ,τι λέγεις περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Καλθινιστῶν· ἐπειδὴ μάλιστα αὐτοὶ καυχῶνται κατὰ τῶν Παπιστῶν ὅτι ἔχουσι πιστοτέρας μεταφράσεις. Ἄν μ' ἔλεγες περὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ πρᾶγμα ἦτον εὐεξήγητον. Αὐτοὶ τὴν ἔχουσιν μεταφρασμένην (καὶ τοῦτο διὰ τὸ πιστὸν καὶ ἀκριβές) ἀμέσως ἀπὸ τὸ Ἑβραϊκόν· ὅθεν δὲν εἶναι παράδοξον ἔάν οἱ Γραικοὶ τὴν εὐρίσκωσι διάφορον παρὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα»⁸¹⁵. Ὁ Κοραῆς ἐγείρει ζήτημα ἀμφισβήτησης πρὸς τὴν παραδεδομένη μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα: «Ἰππονοεῖς», γράφει πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου, «ὅτι ἡ Βιβλικὴ ἔταιρεία ἀποβλέπει εἰς ἐμέ, καὶ ἔχεις δίκαιον. Δὲν τὸ ὑπονοῶ, ἀλλ' εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐμὲ ἐπιθυμεῖ μεταφραστήν, ἂν καὶ ῥητῶς νὰ τὸ εἶπη δὲν ἐτόλμησεν. [...] Προτιμῶ, φίλε, τὴν ταλαιπωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν τηγανίζομαι παρὰ τῶν Γραφῶν τὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν μ' ὄλον τοῦτο κρίνω εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ὠφελιμωπάτην, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, διὰ καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μέλλουσαν νὰ παύσῃ εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἐν χρήσει μετάφρασιν»⁸¹⁶. Ὁ γνωστὸς τοῦ Κοραῆ Νεόφυτος Βάμβας προσφέρθηκε ὡς μεταφραστής⁸¹⁷. Ὁ Κοραῆς, μὲ ἐπιστολὴ του⁸¹⁸ πρὸς τὸν πρωσοικῆς καταγωγῆς μὲ γλωσσολογικὰ ἐνδιαφέροντα αἰδεσμο. J. F. Usko⁸¹⁹, ἐν Λονδίῳ ἐκπρόσωπο τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας (British and Foreign Bible Society), –καὶ ὄχι τὸν ἀρχικῶς θεωρούμενο ὡς παραλήπτη τῆς Th. Burgess⁸²⁰, ἄλλον ἐκπρόσωπο τῆς Ἑταιρείας–⁸²¹, συνιστοῦσε πρὸς τοῦτο ὡς κατάλληλο⁸²² τὸν 32χρονο τότε διάκονο Βάμβα, ἐκφράζοντας

1992, σσ. 216-217 θεωροῦσε τὸ σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνος Μόσχας εὐσεβιστικὸ ἔργο ἐνὸς μητροπολίτη «τυπικοῦ ἐκπροσώπου τοῦ θρησκευτικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ λουθηρανικοῦ πιετισμοῦ στή Ρωσία» π.β. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σ. 589, σημ. 59 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σ. 147.

⁸¹¹ Βλ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ 1983, σσ. στ', 6 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὅ.π., σσ. 114-115, 129-136, 147.

⁸¹² Βλ. WITHERUP 1989.

⁸¹³ Βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. II, σσ. 256-257 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 18.

⁸¹⁴ Βλ. SCHWARZ 1955, σσ. 61-166, PFEIFFER 1964, σσ. 191, 200, Τοῦ ἰδίου 1976, σσ. 74-75 καὶ GRAFTON & JARDINE 1986, σσ. 145-148.

⁸¹⁵ Βλ. ἐπίσης ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 275 (25.4.1803), σ. 82. 3-9.

⁸¹⁶ *Αὐτόθι*, ἐπιστ. 427 (17.11.1808), σσ. 486. 21-487. 2.

⁸¹⁷ Βλ. τὴν ἐπιστολὴ πρὸς γεμάτος ἀγανάκτηση ἔγραψε ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου: *αὐτόθι*, ἐπιστ. 428 (18.11.1808), σσ. 490. 1-491. 20 ἐπίσης ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 146-147.

⁸¹⁸ Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς ἀναδημοσίευσαν ὁ Φ. ΗΛΙΟΥ καὶ ὁ Μ. ΣΙΩΤΗΣ πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν 5ῃ ἐτήσια ἀναφορὰ τῆς British and Foreign Bible Society, σσ. 56-59, ἄνευ ὑπογράφῆς καὶ ἐνδείξεων παραλήπτη ἢ ἐπώνυμου συντάκτη σώζεται ἐπίσης ἀγγλικὴ μετάφραση τῆς ἐπιστολῆς σὲ ἐκτενέστερη ἐκδοχὴ, στὰ *British and Foreign Bible Society Minutes and Papers of the Oriental Committee commencing 1804*, σσ. 114-120: βλ. CLOGG 1969b, σσ. 69, 77 σημ. 3.

⁸¹⁹ Βλ. CLOGG 1970, σ. 44, σημ. 2 καὶ Τοῦ ἰδίου 1974.

⁸²⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 35 (19.3.1790), σ. 123. 22-28, 43 (πρὶν ἀπὸ 6.1791), σσ. 163. 28-164. 26, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν Κοραϊκῶν παρατηρήσεων «quasi δείγμα totius mei laboris et ἀπαρχήν», 86 (±15.1.1793), σ. 292. 14-31, 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 312. 3-5, 176 (1.4.1797), σ. 510. 27-32, τόμ. Β', ἐπιστ. 338 (μετὰ ἀπὸ 12.7.1805), σσ. 280. 28-281. 13, 427 (17.11.1808), σ. 486. 23-27, ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 106, 118-120, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 77, 81 καὶ 82, σημ. 53. Βλ. ἐπίσης BRWATER 1880, CLOGG 1969a, Τοῦ ἰδίου 1969b, σσ. 66-69, Τοῦ ἰδίου 1984, σσ. 343-345.

⁸²¹ Κατὰ τὸ τηρούμενο ἀρχεῖο μὲ τὰ *British and Foreign Bible Society Minutes and Papers of the Oriental Committee commencing 1804*, σ. 21 (συνεδρία τῆς 8.2.1804): βλ. CLOGG 1969b, σσ. 70-71.

⁸²² Τὸν ὁποῖον ἠρῆκε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, «very well disposed to go over to you»: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 429 (19.11.1808), σ. 493. 30-31.

συγχρόνως τὸν προβληματισμό του γιὰ ὀρισμένα ζητήματα⁸²³: α) Ὅτι θεωροῦσε λογικὴ μόνο τὴ μετάφραση («translation») τοῦ πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ κειμένου («the Hebrew»), καὶ ὄχι τοῦ ἑλληνιστικοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα («the Greek version of the Septuagint»), στὴ Νεοελληνικὴ («Modern Greek»), β) Ὅτι ἡ ἔκδοση τῆς *Καινῆς Διαθήκης* στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ, πρωτοτυπωμένη⁸²⁴ στὴν Ὀλλανδία τὸ 1683⁸²⁵ καὶ ἀνατυπωμένη μετὰ διορθώσεις στὸ Λονδίνο τὸ 1703, ἔφτανε νὰ διορθωθεῖ καὶ νὰ ἐκδοθεῖ γιὰ τρίτη πλὴν φορά, γ) Ὅτι ὁ ὑποψήφιος μεταφραστὴς («the future translator»)⁸²⁶ (ἐλάχιστοι τέτοιοι γινώστες ὑπῆρχαν τότε!, «there are very few Hebrew Scholars [...] too slightly acquainted with thiw language») ἔπρεπε νὰ γνωρίζει καλὰ («possess») τὴ (Βιβλικὴ) Ἑβραϊκὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ, ἀκόμη καὶ ἄλλες ἀνατολικὲς γλώσσες καὶ γενικότερες ἐγκυκλοπαιδικὲς γνώσεις (φυσικῆς ἱστορίας π.χ.), δ) Ὅτι γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ πιθανὲς ἀντιρρήσεις ἀπὸ τοὺς διασώτες-ἐκφραστὲς («to prevent these alarms in feeble minds») τοῦ πατροπαράδοτου (εὐλαβικοῦ) σεβασμοῦ («the veneration which our nation entertains») πρὸς τὸ υἱοθετημένο ἐκκλησιαστικῶς κείμενο («as a standard text») ἀπὸ τὸ ὀρθοδοξοχριστιανικὸ πλήρωμα, καλὸ θὰ ἦταν νὰ εἰσαχθοῦν στὸ κάτω μέρος τῶν σελίδων τῆς νέας μετάφρασης τὰ σημεῖα, στὰ ὁποῖα ἐντοπίζεται ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, ὥστε νὰ διευκολυνθεῖ κατὰ κάποιον τρόπο μία νέα μετάφραση («ought to be made use of as a means of facilitating a new version»), ε) Ὅτι ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη τελευταία μεταγλώττιση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στὴ νεώτερη γλώσσα κατὰ τὸν 16ο αἰ. μέχρι τὴν ἐποχὴ του μεσολάβησαν πολλὲς ἀλλαγές καὶ ἐξελικτικὲς βελτιώσεις στὴ γλώσσα («Since that time our language has experienced many changes and improvements»), στ) Ὅτι ὠρίμαζαν οἱ περιστάσεις γιὰ νὰ ἀποδεχθεῖ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὸ ἐγγεῖρημα, θετικὸ γιὰ τὸ ἔθνος («advantageous to my nation») καὶ τιμητικὸ («honourable employment»), καὶ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν ὀλοένα ὑποχωροῦσα προκατάληψη («prejudice [...] growing weaker and weaker in proportion») τῆς προσκόλλησης στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅσο τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ διαπότιζε τοὺς Ἕλληνες («as we are becoming enlightened»).⁸²⁷ Οἱ ἀρχειακὲς ἔρευνες στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60 ἔδειξαν ὅτι οἱ ἰδύοντες τὴν Βρετανικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία δὲν ἀδιαφόρησαν γιὰ τὴ συμβουλή του, μολονότι δὲν ἀνακαλύφθηκαν περισσότερα στοιχεῖα⁸²⁸. Ὁ Κοραῆς ἐνημερωνόταν συνεχῶς γιὰ τὸ ζήτημα, πὺ φαίνεται ὅτι τὸν ἀπασχολοῦσε περισσότερο ἀπὸ ὅσα μαρτυροῦν οἱ πηγές. Λ.χ. σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βάμβα στίς 26.9.1832 ρωτοῦσε: «Ἡ ἐν Λονδίνω Βιβλικὴ εἰταιρία ἐξέδωκε Ψαλτήριον μεταφρασμένον εἰς τὴν κοινὴν μας γλώσσαν. Εἰπέ μοι, νὰ ζήσης! τίς εἶναι ὁ

⁸²³ Ἐντὸς παρενθέσεων ἐπαναλαμβάνουμε τίς χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις ἀπὸ τὴ γραμμένη στὴν Ἀγγλικὴ ἐπιστολή: *αὐτόθι*, ἐπιστ. 429 (19.11.1808), σσ. 491. 21-494. 13. Ἡ ἐπιστολή ἀναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν SIOTES 1960, σσ. 10-12 (πρωτοτύπως δημοσ. ὡς ΣΙΩΤΗΣ 1959): πβ. CLOGG 1969b, σσ. 65, 74-77, Τοῦ ἰδίου 1984, σσ. 346-348.

⁸²⁴ Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὁ Κερκυραῖος ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος Καρτάνος εὐρισκόμενος στὴ φυλακὴ ἀπέδωσε τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη στὴ δημόδη γλώσσα τοῦ 16ου αἰ. (Βενετία 1536), προκαλώντας ἀναταραχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Πιστεύεται ὅτι κατὰ τὸν 16ο αἰ. ὑπῆρξε τὸ πλὴν διαδεδομένο βιβλίον σὲ ὅλο τὸν ἑλληνοφώνον χώρον, παραγματοποιώντας μέσα σὲ μία τριακονταετία τουλάχιστον πέντε ἐκδόσεις (ἡ 1η τὸ 1536 καὶ ἡ τελευταία γνωστὴ τὸ 1567). Τὴν τελευταία γνωστὴ (τοῦ 1567) ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Καρτάνος ἀφαιρώντας ὅσα χωρία κρίθηκαν σκανδαλοποιητικὰ γιὰ τὸ ὀρθόδοξο πλήρωμα. Βλ. ΚΑΡΤΑΝΟΣ 2000.

⁸²⁵ Ἀπὸ τὸν Μάξιμο τὸν Καλλιπολίτη, τυπωμένη μετὰ ἔξοδα τῆς ὀλλανδικῆς κυβέρνησης: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἄτακτα III 1830 [1998], σσ. ς-ιγ' (ὅπου ἀναφέρει/ἐπαναλαμβάνει καὶ τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἐγγεῖρηματος τῆς μετάφρασης τῆς Καινῆς Διαθήκης), ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 126-127, ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 47-54, SLOT 1979, σσ. 37, 44. Βλ. ἐπίσης CLOGG 1969b, σσ. 71-73 γιὰ τὴν ἔκδ. τῆς μετάφρασης τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ 1710 (*Ἐν Ἀλγ τῆς Σαξονίας*), ἀναθεωρημένης τῆς ἀντίστοιχης τοῦ Λονδίνου τὸ 1703 (πβ. *αὐτόθι*, καὶ σσ. 77-78) καὶ VAPORIS 1975.

⁸²⁶ Ἡ δύο αὐτόχθονες σπουδαστὲς ὡς ὑπότροφοι τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας.

⁸²⁷ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 429 (19.11.1808), σσ. 491. 21-494. 13.

⁸²⁸ Βλ. CLOGG 1969b, σσ. 65-66, 79-84.

μεταφραστής;»⁸²⁹. Πάντως, ἡ ἐπόμενη νεοελληνική μετάφραση τῆς Βίβλου κυκλοφόρησε στὸ Λονδίνο τὸ 1810⁸³⁰. «Ἡ Βιβλικὴ Ἑταιρεία ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἔβλεπε συμπαθῶς μίαν μετάφρασιν τῆς Π.Δ. ἐκ τῶν Ο'. Τὸ γνωστὸν δὲ γράμμα τοῦ Κοραῆ ἐνίσχυσε τὴν τοιαύτην σκέψιν»⁸³¹. Σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαρική διατριβὴ τοῦ π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε ἐπὶ μακρὸν μὲ τὸ ὄλο ζήτημα, ἡ ἐπιθυμία τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας νὰ γίνῃ ἡ μετάφραση «from the basis of the original hebrew» (κατὰ τὴ δήλωση τοῦ Ἄγγλου Leeves) δὲν σήμαινε ἀπευθείας μετάφραση τοῦ μασοριτικοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ συμφωνία κατὰ τὸ δυνατόν μὲ τὸ μασοριτικὸ κείμενο καὶ τὴν ἀποβολὴ τῶν λεγομένων «ἀποκρύφων» ἢ «δευτεροκανονικῶν» ἀπὸ τὸν Κανόνα τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης⁸³².

Ἡ ἐνασχόληση τοῦ Κοραῆ μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν Ἑβδομήκοντα ἀποδεικνύει τὴν ἐπιμονὴν του στὴ μελέτη τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, παρὰ τὸ ὅτι ἀρχικῶς ὁ Κοραῆς ἔσπευσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀντιβολὴ τῶν Παρισινῶν χειρογράφων, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἓνα Ἄγγλο λόγιον. Ὁ Villoison στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791 ἀναφέρθηκε στὴν ἀντιβολὴ τῶν Παρισινῶν κωδίκων μὲ τὴν μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, ποὺ πραγματοποίησε ὁ Κοραῆς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Καθηγητῆ τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ὁξφόρδη Holmes, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βιβλιοθηκαρίου στὴ Φλωρεντία A. M. Bandini⁸³³, γιὰ τὴν ὁποία ἀντιβολὴ παρατηροῦσε ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς: «Περὶ δὲ τῶν ἀντιγράφων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἐδιωρίσθη νὰ παραβάλω, αὐτὸ τὸ ἐδέχθη ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ μὲ πληρώνουσι δι' αὐτὸ τόσα φλωρία διὰ κάθε ἀντίγραφον. Αὐτὴ ἡ ἀσχολία μὲ λυπεῖ μεγάλως, ἐπειδὴ βραδύνει τὸ πόνημά μου· ἀλλὰ τί νὰ κάμω, ὅταν δὲν εὐρίσκω ἄλλον τρόπον διὰ νὰ κερδαίνω τὰ πρὸς ζῶν ἀναγκαῖα;»⁸³⁴, ὅπως καὶ πρὸς τὸν de la Rochette: «j'aime mieux me donner la torture en collationnant les Septante»⁸³⁵. Στὸ δεῦτερο καὶ στὸ ἕβδομο μέρος τοῦ χφ. Χίου ἀριθμ. 490 ἐντοπιζοῦνται πολλὲς κριτικὲς παρατηρήσεις στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα. Ὡς παράλληλα καὶ ἐπικουρικὰ χωρία χρησιμοποιοῦσε πολλὰ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο. Σὲ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Κεῦνο σημειώνει: «Je travaille toujours sur Hippocrate et les Septante; deux occupations bien incompatibles et par la nature et par la style»⁸³⁶. Πράγματι, ἡ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ ὑπῆρξε σημαντικὴ γιὰ ἓνα ἔργο μοναδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐμβέλειας. Ὁ F. G. Kenyon ἀναγνώριζε ὅτι, μολονότι οἱ ἀντιβολῆς χειρογράφων δὲν εἶναι πάντοτε ὀλοκληρωμένους καὶ ἀκριβεῖς καὶ τὸ κείμενό τους χρειάζεται ἀναθεώρηση, ἡ ἔκδοσις (1789-1827) τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ποὺ πραγματοποίησαν ὁ R. Holmes καὶ ὁ Parsons ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἔργο ἀναφορᾶς γιὰ τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα⁸³⁷. Ἐπίσης, στὴ σημαντικότερη, μέχρι τὴν ἔκδοσις

⁸²⁹ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. VI 1984, ἐπιστ. 1455 (26.9.1832), σ. 293. 36-37: πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 249 (ΙΔ. Θεολογία), ἀριθμ. 30 «Ψαλτήριον ἢ βίβλος τῶν Ψαλμῶν μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, Ἐν Λόνδρᾳ 1831».

⁸³⁰ Ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διγλωττος, τοῦτ' ἔστι, τὸ θεῖον Ἀρχέτυπον καὶ ἡ αὐτοῦ μετάφρασις εἰς κοινὴν διάλεκτον μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας διορθωθέντα, καὶ νεωστὶ μετατυποθέντα, London 1810 (: βλ. CLOGG 19696, σ. 79, σσμ. 42).

⁸³¹ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σ. 161· πβ. αὐτόδι, καὶ σσ. 161-172.

⁸³² Βλ. αὐτόδι, σσ. 262-263· πβ. αὐτόδι, τὶς σσ. 262-266.

⁸³³ «Nunc vero lotus est in conferendis Septuagintaviralis Versionis Graecae codicibus Parisiensibus, in gratiam doctissimi Holmesii, Professoris Oxoniensis»: ὀλοκληρῆ ἢ ἐπιστολὴ δημοσιεύθηκε στὴν ἔκδ. τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἀπὸ τὸν Sturz (τόμ. I, Lipsiae 1805, σσ. xlii-iii) καὶ ἀναδημοσιεύθηκε στίς σσ. 75-77 τῆς μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963. Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 142 (1.11.1795), σσ. 418. 33-419. 11, 143 (12.11. 1795), σ. 420. 5-14 καὶ 144 (28.11.1795), σσ. 421. 31-422. 1, 162 (12.7.1796), σ. 476. 33-36, 178 (28.1.1798), σ. 514. 32-35, VI 1984, ἐπιστ. 1510-1525 (1795-1799), σσ. 339. 1-350. 35, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 99, 196, 215, ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 105-106, 110-113, ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 88-90 (ἐπιστολὲς τοῦ Villoison πρὸς τὸν Lenoir, 21.5.1789 καὶ μετὰ), CLOGG 1984, σ. 345, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Ι. 1984.

⁸³⁴ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σ. 133. 12-16.

⁸³⁵ Αὐτόδι, ἐπιστ. 146 (20.12.1795), σ. 424. 31-32: πβ. ἐπιστ. 168 (18.8.1796), σ. 490. 34-36.

⁸³⁶ Αὐτόδι, ἐπιστ. 39 (31.1.1791), σ. 146. 17-18.

⁸³⁷ KENTON 1975, σ. 60.

του Α. Rahlfs, για τον αγγλοσαξονικό κόσμο έκδοση του Η. Β. Swete, ο Swete ασχολήθηκε με την έκδοση που ξεκίνησε ο Holmes και ολοκλήρωσε ο συνεχιστής του Parsons⁸³⁸, και αναφέρθηκε στο τεράστιο υλικό χειρόγραφης παράδοσης που συμπεριέλαβαν σε αυτή (κυρίως τον αριθμό των ποικίλων γραφών⁸³⁹), έχοντας ωστόσο τις ίδιες επιφυλάξεις με τον Kenyon για την αρτιότητα και επιμέλεια στην εργασία των λογίων που επιστρατεύτηκαν από τους εκδότες για την πραγματοποίηση των αντιβιβλίων⁸⁴⁰.

Η μεθοδολογία επιστάσεων του Κοραή στους Έβδομήκοντα πηγάζει από τη συνειδητοποίηση εκ μέρους του της κειμενοκριτικής σπουδαιότητας που διαθέτει το κείμενο⁸⁴¹. Τη γλώσσα των Έβδομήκοντα θεωρούσε ο Κοραής ως δείγμα παρακμάζοντος έλληνισμού· έκανε λόγο για καταχρηστική έκφραση⁸⁴² και για την ανάγκη να διαχωριστούν «οί εύρισκόμενοι κατακόρως εις αυτά [sc. τὰ βιβλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς] Ἑβραϊσμοί» από τις έλληνικές φράσεις και λέξεις τῆς έλληνιστικῆς Κοινῆς⁸⁴³. Πρέπει να συμψηφίσουμε τὴν πρόδηλη δυσκολία των μεταφραστών τῆς νεκρῆς σημειτικῆς γλώσσας στὴν έκφραστικῆ έλληνιστικῆ Κοινή⁸⁴⁴, ὅποτε ὑπῆρξε προκλητικῆ ἢ ποικιλία των ἐπιλογῶν ἀπόδοσης, και μάλιστα στὴν Ἀλεξάνδρεια ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ὀρισμένων εὐχρηστων στὸ ἐκεῖ περιβάλλον ἐρμηνευτικῶν μεθόδων. Αὐτὸ τὸ πολύτιμο μνημεῖο λαλουμένης γλώσσας τῆς πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου με ὕφος ἄνωτερο τοῦ ἀντιστοίχου των παπυρικῶν κειμένων ἦταν για τὸν Κοραή μνημεῖο τοῦ παρακμάζοντος έλληνισμού, που ἐμπόδισε τὴν περαιτέρω διολίσθηση τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθητηρίου τοῦ νεώτερου έλληνισμού. Γράφει στὸν δεύτερο τόμο των Ἀτάκτων «ὅτι εις ὅσας ἐλάβαμεν ἀπὸ τὸν παρακμάζοντα έλληνισμόν λέξεις και φράσεις, συνήργησε μάλιστα και ἡ Παλαιὰ και Νέα Διαθήκη, συγγραμμένα και αἱ δύο εις έλληνισμόν παρακμάζοντα. Αὐτὰς ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκούοντες ἀναγινωσκομένας καθημέραν εις τὴν ἐκκλησίαν, φυσικὰ ἔπρεπε και νὰ τὰς μιμηθῶμεν πολλάκις. Και τοῦτο ἴσως ἐχρημάτισεν ἐν ἀπὸ τὰ αἷτια νὰ μὴν ἀποβαρβαρωθῇ ὁλότελα ἡ γλῶσσα»⁸⁴⁵. Ὁ έβδομηκοντολόγος R. Helbing θεωρούσε ὅτι ἡ ἀποκατάσταση (Rekonstruktion) τοῦ κειμένου των Έβδομήκοντα εἶχε δύο ἀπόψεις, τὴν ἀντικειμενικῆ/λειτουργικῆ (sachliche) και τὴ γλωσσικῆ (sprachliche)⁸⁴⁶. Ὁ Κοραϊκὸς στοχασμὸς ἐπικεντρωνόταν περισσότερο στὴ δεύτερη. Ὁ γλωσσικὸς προβληματισμὸς τοῦ Κοραή για τὴν ποιότητα τοῦ κειμένου των Έβδομήκοντα παραμένει ἐπιστημονικὰ ἐπίκαιρος, καθὼς μέχρι σήμερα συνεχίζεται⁸⁴⁷ ἡ ἐπιστημονικῆ συζήτηση για τὸ ἂν ἡ γλῶσσα τῆς

⁸³⁸ R. HOLMES & J. PARSONS, *Vetus Testamentum Graecum cum variis lectionibus*, Oxonii 1798-1827.

⁸³⁹ Βλ. KATZ 1951, σ. 167.

⁸⁴⁰ Βλ. στὴν ἐκδ. τῆς έλληνικῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὸν Η. Β. SWETE, τόμ. I (*Genesis-IV Kings*) 2η ἐκδ., Cambridge: at the University Press, 1895, σσ. viii-ix. Για τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ των έλληνικῶν παλαιδιαθηρικῶν κωδίκων, βλ. METZGER 1981, σσ. 33-48.

⁸⁴¹ Βλ. ΤΟΥ 1981.

⁸⁴² Βλ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805 = ἀναδημ. στὸν τόμο ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], ὅπου οἱ «Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι», σ. 136: «Εἰς τοὺς Πτολεμαϊκοὺς χρόνους ἡ κατάχρησις ἐπροχώρησεν εις τὸσον, ὥστε δὲν εἶναι ἄλλο συνεχέστερον εις τοὺς έβδομήκοντα παρὰ ταύτην τὴν σημασίαν».

⁸⁴³ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 329. Οἱ έβραϊσμοὶ και ἀραμαϊσμοὶ ἐντοπιζονται κυρίως σὲ συντακτικὸ ἐπίπεδο.

⁸⁴⁴ Τὴ δυσκολία τοῦ ἐγχειρήματος ἀναγνωρίζει και ὁ μεταφραστῆς τῆς Σοφίας Σιράχ (*Πρόλογος*, σσ. 15-26 τῆς ἐκδ. Rahlfs): «Παρακλήθηδε οὖν μετ' εὐνοίας και προσοχῆς τὴν ἀνάγνωσιν ποιῆσθαι και συγγνώμην ἔχειν ἐφ' οἷς ἂν δοκῶμεν των κατὰ τὴν ἐρμηνείαν πεφιλοπονημένων τισὶ των λέξεων ἀδυναμεῖν οὐ γὰρ ἰσοδυναμεῖ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς Ἑβραϊστὶ λεγόμενα και ὅταν μεταχθῆ εις ἑτέραν γλῶσσαν οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ και αὐτὸς ὁ νόμος και αἱ προφητεῖαι και τὰ λοιπὰ των βιβλίων οὐ μικρὰν ἔχει τὴν διαφορὰν ἐν ἑαυτοῖς λεγόμενα».

⁸⁴⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀτακτα* II 1829 [1998], σ. λ'.

⁸⁴⁶ Βλ. HELBING 1907, σ. I.

⁸⁴⁷ Για τὸν σχηματισμὸ μιᾶς γενικῆς εἰκόνας περὶ τοῦ ζητήματος βλ. HATCH 1889, σσ. 1-35, THUMB 1901, σ. 120 ἐξ., HELBING 1907, σσ. III-IX, THACKERAY 1909, σσ. vii-viii, 16-25, GEHMAN 1951, TURNER 1955, LEBRAM 1975, σσ. 37-38, HILL 1976, SILVA 1980, SPOLSKY & COOPER 1991, σσ. 18-30, PARENTE 1993,

Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἑβδομήκοντα), ἡ κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Székely «*dialectus vulgaris melior hebraizans*»⁸⁴⁸, εἶναι ἰουδαιοελληνικὴ γλῶσσα μετάφρασης ἢ βιβλικῆ-ἑλληνιστικὴ «Κοινὴ» ποὺ υἱοδέτησαν οἱ ἑβδομήκοντα δύο ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι. Κατὰ τὸν Kenyon, τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα χαρακτηρίζεται ἀπὸ γνησιότητα καὶ ἐν γένει ἀκεραιότητα⁸⁴⁹. Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ ἐγχείρημα τοῦ ἑβδομηκοντολόγου Κοραῆ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑφολογικὴ ἰδιαιτερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, εἶναι καλὸ νὰ ἀνατρέξουμε σὲ ὀρισμένες παρατηρήσεις τοῦ εἰδικοῦ Emm. Ton, κατὰ τὸν ὅποιον: α) πρέπει νὰ προσεχτεῖ ἡ σύγκλιση ἢ ἀπόκλιση μεταξὺ τῆς ἐννοιολογικῆς ἀπόχρωσης λέξεων ποὺ θὰ μπορούσε νὰ διανοηθεῖ ἓνας Ἑλληνας μεταφραστῆς καὶ τῆς ἐννοιολογικῆς ἀπόχρωσης ποὺ ἀποδίδουν στὶς ἴδιες λέξεις οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα⁸⁵⁰, β) καθὼς τὸ μασοριτικὸ πρωτότυπο συχνὰ ὑποδεικνύει τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεῖα μιᾶς δεδομένης λέξης ἀπὸ τὴν μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, ἐπιλεγμένη ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πιθανῶν, μπορούμε νὰ διακρίνουμε δύο διαφορετικὰ πλευρὰς στὶς βιβλικὰς λέξεις, δηλαδή: τὴ σημασία μιᾶς λέξης κατὰ τὴν πρόθεση τοῦ μεταφραστῆ σὲ συγκεκριμένο συμφραστικὸ περιβάλλον καὶ τὶς διαφορὰς ἐρμηνεῖες ποὺ ἀποδόθηκαν στὴ λέξη αὐτὴ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μετάφρασης⁸⁵¹, γ) ἡ λεξικολογικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα πρέπει νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὴν ἀνάλυση τῶν μεταφραστικῶν τεχνικῶν, στὸ ὁποῖο ζήτημα ἐμπίπτει καὶ τὸ φαινόμενο τῶν λεγόμενων «ἐβραϊσμῶν»⁸⁵², δ) ὅτι πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὴ συχνότητα ἀπόδοσης –γιὰ λόγους συνέπειας– ἐνὸς συγκεκριμένου ἐβραϊκοῦ ὅρου μὲ τὸν ἴδιο στερεότυπο ἑλληνικὸ ἀντίστοιχο, ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀδικία ἐναντὶ πολλῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ στὴν εἰσδοχὴ τῶν λεγόμενων ἐβραϊσμῶν στὴν μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα⁸⁵³. Γι' αὐτὸ ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου καὶ ἡ συγγραφὴ μιᾶς Γραμματικῆς τῆς ἑλληνικῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἑβδομήκοντα) πρέπει νὰ συμβαδίζου⁸⁵⁴.

Πρὶν παραδέσουμε τὰ κριτήρια τῶν διορθωτικῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Κοραῆ στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα (ὅπου ὁ Κοραῆς σὲ πολλὰς περιπτώσεις θυμίζει τὸν Κωνσταντῖνο Τυπάλδο, ἐὰν παρατηρήσουμε τὶς σημειώσεις στὸ περιθώριο τῶν σωζόμενων χειρογράφων τοῦ δευτέρου, κυρίως αὐτὰ μὲ τὴν μετάφραση τῆς Γενέσεως καὶ τῶν Ψαλμῶν⁸⁵⁵), θεωροῦμε χρήσιμη τὴν ἐπισήμανση μερικῶν βιβλιογραφικῶν πληροφοριῶν, οἱ ὁποῖες συνιστοῦν μαρτυρίες γιὰ τὰ βιβλία ποὺ συμβουλευτήκε. Ἀπὸ τὶς *Observationes Miscellaneae* πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε γιὰ τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα τὴν ἔκδοση τοῦ Ἄλδου (γνωστὴ ὡς Aldina), ἡ ὁποία κυκλοφόρησε στὴ Βενετία τὸ 1518 καὶ βασίζεται σὲ μικρογράμματα χειρόγραφα⁸⁵⁶, καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ Lambertus Bos (γνωστὴ ὡς Bosiana), ἡ ὁποία κυκλοφόρησε τὸ 1709 (*Franequerae Frisiorum*)⁸⁵⁷. Στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ ἐντοπίζεται ἡ ἐβραϊκὴ

LÓPEZ EIRE 1998 καὶ JANSE 1998. Ἀξιοσημείωτη ἡ θεωρία τοῦ F. X. Wutz σχετικὰ μὲ γλωσσικὰ θέματα: βλ. WINTON THOMAS 1951, σ. 255.

⁸⁴⁸ Βλ. BLASS & DEBRUNNER 1961, σ. 6.

⁸⁴⁹ KENYON 1975, σ. 256. Παρ' ὅλ' αὐτὰ, οἱ θεράποντες τῆς παλαιοδιαθηκικῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τείνουν νὰ ἐπεμβαίνουν διορθωτικῶς στὸ ἐβραϊκὸ κείμενο πιὸ συχνὰ ἀπ' ὅ,τι οἱ συνάδελφοί τους τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πολλὰς κριτικὰς εἰκασίαις εἰσηγμέναις στὸ ὑπόμνημα τῆς ἔκδ. BHS (ποὺ ἀφοροῦν εἴτε σὲ θέματα στίξης καὶ ἡσσανος σημασίας ὀρθογραφικῆς διαφορῆς εἴτε σὲ οὐσιωδέστερες μετατροπὲς) φανερώνουν ὅτι σὲ ἀρκετὰς περιπτώσεις εἶναι προτιμητέα ἡ διόρθωση τῆς παραδεδομένης γραφῆς.

⁸⁵⁰ TOV 1976, σ. 530.

⁸⁵¹ Αὐτόθι, σ. 531.

⁸⁵² Αὐτόθι, σ. 532.

⁸⁵³ Αὐτόθι, σσ. 533, 535.

⁸⁵⁴ Βλ. THACKERAY 1909, σσ. 1-2.

⁸⁵⁵ Βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 266-267.

⁸⁵⁶ Βλ. DAHSE 1909 καὶ MARGOLIS 1919. Πβ. *Obs. Misc.* 7. 388.

⁸⁵⁷ *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα [...] Franequerae, Excudit Franciscus Halma, 1709*· πβ. τὴν ἔκδ. *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα [...] τοῦ C. DE TISCHENDORF (1880), σ. XXXIX.*

Βίβλος έκδοσης Λειψίας 1740⁸⁵⁸, τὴν ὁποία εἶναι πιθανὸ ὅτι συμβουλευτήκε⁸⁵⁹. Φαίνεται πὼς ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ἑξαπλᾶ τοῦ Ὡριγένη ὁ Κοραῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραδέματα τῆς έκδοσης τοῦ Bos τὰ σχετικὰ μὲ τις μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἀκύλα, Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος)⁸⁶⁰, συμβουλευτήκε τὴ δίτομη έκδοση τοῦ C. F. Bahrtdt (1769-1770)⁸⁶¹. Σὲ σημειωματᾶριο τοῦ Κοραῆ, τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος ὀνομάζει Ἀνθολογία, χρονολογημένο στὰ ἔτη 1780-1785⁸⁶² ἐντοπίζεται παραπομπὴ σὲ εἰδικὸ ἐγχειρίδιο σχετικὸ μὲ τὸ ζήτημα τῆς στίξης στὸ μασοριτικὸ κείμενο⁸⁶³. Τὸ ζήτημα τῆς μασοριτικῆς στίξης, συστηματοποιημένης ἀπὸ τὴ σχολὴ τῆς Τιβεριάδος καὶ γνωστῆς ὡς «ὑπογεγραμμένης στίξης» (punctuatio infralinear) ⁸⁶⁴, δὲν ἄφησε ἀδιάφορο τὸν Κοραῆ. Τέλος, στὴν Κοραϊκὴ ἀλληλογραφία ἔχουμε μαρτυρίες γιὰ δύο ἐπιπλέον ἔργα πού ἀπασχόλησαν τὸν Χίο διδάχο: τὴν *Critical History of the Old Testament* τοῦ Richard Simon (1638-1712)⁸⁶⁵, ἀγγλικὴ μετάφραση (1682) τοῦ πρωτότυπου γαλλικοῦ ἔργου μὲ τὰ ἐπαναστατικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν Πεντάτευχο καὶ τὴ χρονολόγηση μερῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης,⁸⁶⁶ καὶ «τὰς Συμφωνίας τῆς Παλαιᾶς [sc. Διαθήκης] ἀπὸ τὸν Τρόμμιον»⁸⁶⁷.

Ἀκολουθοῦν τὰ κριτήρια τῶν διορθωτικῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Κοραῆ στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα:

ι) Τὸ κύριο κριτήριον πού κατευθύνει τις Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸ ἑλληνικὸ κείμενο (τῶν Ἑβδομήκοντα) εἶναι ἡ ἀσυμφωνία μὲ τὸ μασοριτικὸ («τὸ κατ' εὐθείαν γραμμὴν παραδεδομένον πρωτότυπον κείμενον τοῦ κανόνος»⁸⁶⁸), δηλαδὴ ἡ διατύπωση τοῦ ἑβραϊκοῦ σὲ σχέση μὲ τὴ διαφαινόμενη ἀσάφεια τῆς ἀντίστοιχης ἑλληνικῆς μετάφρασης ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστὲς Ἰουδαίους⁸⁶⁹. Ἄς παρακολουθήσουμε μερικὰ παραδείγματα. Στὸ *Παραλειπ. Α' 12, 34* διορθώνει: «Παραλειπομένων A. cap. 12, 33: χεροκένως. al. μετὰ καρδίας καὶ καρδίας. in Hebr. est bC1 aW bC1 λέβ βαλέβ. Puto Septuaginta Interpretes vocem novam conflasse κηροκένως i.e. κηρι κενῶ corde inani, seu duplici»⁸⁷⁰ καὶ πάλι «I. Paralipomenon cap. 12, 33: βοηθῆσαι τῷ δαυιδ οὐ χεροκένως Cod. Reg. Ms. N° 1 habet χειροκένως. Al. legunt οὐδὲ μετὰ καρδίας καὶ καρδίας quod ad amussim respondet text. Hebr. belo leb baleb. Hoc proverbialem habet formam et significat, sine corde duplici i.e. fallaci. Veri itaque simillimum est Septuaginta scripsisse οὐ κηροκένως quasi ἐν κηρι κενῶ i.e. ματαίῳ καὶ δολίῳ. Sic eandem locutionem Psalm. 11, 2 reddiderunt μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια, ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν»⁸⁷¹. Ἀπὸ τὸ ἴδιο παράδειγμα προκύπτει ὅτι ὁ Κοραῆς σέβεται τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ Πορφύριου «Ὁμηρον ἐξ Ὁμήρου σαφηνίζειν» ὡς ἐφαρμόσιμη καὶ γιὰ τὸ βιβλικὸ κείμενο. Στὸ *Βασιλ. Γ' 17, 20* σημειώνει: «III. Regum cap. 18, 45: καὶ ἔκλαιε καὶ ἐπορεύετο

⁸⁵⁸ Πρόκειται γιὰ τὴν έκδ. *Biblia Hebraica secundum editionem Belgicam EBERARDI VAN DER HOOHT collatis aliis Bonnae codicibus una cum versione Latina SEBASTIANI SCHMIDII, Lipsiae: 1740* βλ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 249 (ἀριθμ. 25).

⁸⁵⁹ Ὁ ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σ. 168 ἀναφέρεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Καλλίνικου Κρεατσούλη (1.6.1861), ὅπου ἔγραφε ὅτι ἀνάμεσα στὰ βιβλία τοῦ Κοραῆ ὑπῆρχε μία έκδοση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τοῦ 1709.

⁸⁶⁰ Βλ. ἀνωτ. μνημ. έκδ. τοῦ BOS (1709). Πβ. *Obs. Misc.* 7. 188 καὶ 359.

⁸⁶¹ Πρόκειται γιὰ τὴν έκδ. C. F. BAHRDT, *Origenis Hexaplorum quae supersunt*, Lipsiae 1769-1770: ἡ έκδοση αὐτὴ ἐντοπίζεται στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ: βλ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. ὅ.π., σ. 263 (ἀριθμ. 139).

⁸⁶² Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὅ.π., σ. γα', ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 13-38.

⁸⁶³ Στὸ γφ. τῆς Ἀνθολογίας, σσ. 27-29 ὁ Κοραῆς παραπέμπει στὴ *Dissertation critique sur l'époque de la ponctuation Hébraïque de la Massore telle qu'elle est aujourd'hui*: βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σ. 16.

⁸⁶⁴ Βλ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ 1992, σ. 532.

⁸⁶⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, σ. 492. 10-11.

⁸⁶⁶ Βλ. KENNEY 1974b, σ. 99, σημ. 3 καὶ PFEIFFER 1976, σ. 130.

⁸⁶⁷ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, σ. 285. 18.

⁸⁶⁸ ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ 1981, σ. 634.

⁸⁶⁹ Βλ. τὴ γνώμη τοῦ KENYON 1941, σσ. 78-79, 89-90.

⁸⁷⁰ *Obs. Misc.* 2. 10.

⁸⁷¹ *Obs. Misc.* 7. 369.

Ἀγαθά κ.τ.λ. Lego ἔκλινε. Textus Hebraeus habet rachab ad verbum equitavit, vectus fuit curru vel aequo. Septuaginta puto ad sensum potius quem ad verbum vertisse ἔκλινε i.e. ἀνεχώρησε, quemadmodum Genes. 38, 16: ἐξέκλινε δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ὁδόν, nec non Exod. 10, 6: καὶ ἐκκλίνας μωϋσῆς ἐξῆλθεν al. ἔκλινε μ. ἐξελθεῖν. cf. IV Regum 4, 8-11»⁸⁷². Στὰ χωρία Βασιλ. Α' 4, 19 καὶ Ψάλμ. 94, 6 διορθώνει: «I. Regum. cap. 4, 19: ... καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔτεκεν, ὅτι ἐπεστράφησαν ἐπ' αὐτὴν ὠδῖνες αὐτῆς. Hebr. textus vox (arfK sonat incurvavit se aut procubuit in genua, quam Septuaginta Judic. 7, 6 per ἔκλιναν (al. ἔκαμψαν), III. Reg. cap. 19, 18 per ὠκλασαν τὰ γόνατα et cap. 8, 54 per ὠκλακώς. Genes. 49, 9 per ἀναπεσών, et Psalm. 77, 31 activ. signif. συνεπόδισεν. Mutandum itaque hujus loci ἔκλαυσε (quod a textu Hebr. abhorret) in ἔκλινε, vel ἔκαμψε. Malo tamen vulgata propius legere ὄκλασε quod Hebraeae vocis significationi respondet ad amussim. Similis error in voce synonyma . }arfK Psalm. 94, 6: δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ, καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου... ubi Hebr. textus sonat ὀκλάσωμεν genua flectemus. Ita scripsisse Septuaginta malo arbitrari, quam pro hfk: d: bi n legisse eheK: ki n neglecto r»⁸⁷³. Στὸ Βασιλ. Δ' 5, 19 διορθώνει: «IV. Regum cap. 5, 19: καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς δεβραδά τῆς γῆς. al. legunt εἰς χαβραδά. Cod. Reg. Ms. No. 1· εἰς κάβραδα. Hebr. textus habet Kibrath quod exp. milliare, mensuram bis mille passum, sc. minorum, quale erat iter sabathi· ὁδὸς σαββάτου. Kimchi in lib. Rad. putat primam literam τοῦ Kibrath esse servilem, ac thema esse barath, ac significare spatium viae, quantum homo conficit a mane usque ad pastum. Quidam stadium, jugerum interpretantur. Veri itaque simillimum est scripsisse Septuaginta ὡς κάβραδα (aut ὡς βάδρα) γῆς, et abivit ab eo fere milliare terrae, retento nimirum Hebr. vocabulo, et accepta prima litera (quam servilem putat Kimchi) pro particula inseparabili adverbiali fk ka, quae significat ὡς»⁸⁷⁴. Στὸν Ἰεζεκ. 34, 16 καὶ στὸν Ἰωήλ 1, 11 διορθώνει: «Ezech. XXXIV. 16: καὶ τὸ ἰσχυρὸν φυλάξω, καὶ βοσκήσει κ.τ.λ. pro φυλάξω Hebr. cod. habet ryi m: #a) quod sonat perdam plane oppositum τῷ φυλάξω. Legerunt nempe Septuaginta rf m: #e) custodiam, servabo, quae lectio longe verior, et magis consentit cum v. 4. ejusd. capituli, ubi malos pastores redarguit quod τὸ ἰσχυρὸν κατειργάσαντο μόχθῳ i.e. οὐκ ἐφύλαξαν. cf. Zachar. XI. 16. Joelis I. 11: ἐξηράνθησαν γεωργοί. Θρηνεῖτε κτήματα (al. κτήτορες) κ.τ.λ. Pro κτήματα Hebr. text. habet {yi m: rOK quod sonat vinitores ἀμπελουργοί, ut verterunt Esaiiae LXI. 15. Sed hic legerunt LXX. procul dubio {yi mfr: K vineae (easdem sc. literas sed diversis punctis instructas) et verterunt κλήματα. cf. Esaiiae XXIV. 7»⁸⁷⁵. Ὁ Κοραῆς διορθώνει καὶ τὴ στίξιν σύμφωνα μὲ τὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο· στὸ Δευτερον. 15, 3 σημειώνει: «Deuteronom. cap. 15, 3: τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα ἐὰν ᾗ σοι παρ' αὐτῷ, τῷ δὲ ἀδελφῷ σου ἄφεςιν ποιήσεις τοῦ χρέους σου. Secundum textum Boisi in quibusdam Codd. δὲ deest. Cod. Reg. Ms. No. 4 legit: τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα δ' ἂν ᾗ σοι παρ' αὐτῷ· τοῦ δὲ ἀδελφοῦ σου ἄφεςιν κ.τ.λ. Lego et distingo conformiter ad textum Hebr. τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα δ' ἂν ᾗ σοι παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφεςιν ποιήσεις τοῦ χρέους σου»⁸⁷⁶.

ii) Οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ στοῦς Ἑβδομήκοντα δὲν γίνονται ἀνεξαρτήτως τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ παράλληλα πρὸς κλασικὰ χωρία, ὅπως ἄλλωστε ἐπικρατοῦσε στοῦς γερμανικοὺς φιλολογικοὺς κύκλους. Ἦταν τότε διαδεδομένοι μεταξύ τῶν λογίων οἱ δύο τόμοι τοῦ G. Raphel (1673-1740) μὲ γλωσσικὲς καὶ ὑφολογικὲς συσχετιστικὲς παρατηρήσεις ἀνάμεσα στὸ κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀφ' ἑνὸς καὶ στὰ ἔργα τοῦ Ξενοφώντος, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Ἀρριανοῦ ἀφ' ἑτέρου⁸⁷⁷. Ἀκολουθοῦν μερικὰ σχετικὰ παραδείγματα

⁸⁷² Obs. Misc. 7. 129.

⁸⁷³ Obs. Misc. 7. 346.

⁸⁷⁴ Obs. Misc. 7. 356.

⁸⁷⁵ Obs. Misc. 7. 384.

⁸⁷⁶ Obs. Misc. 7. 260.

⁸⁷⁷ Βλ. RAPHEL 1709 καὶ 1715.

γλωσσικῶν καὶ ἐκφραστικῶν συσχετισμῶν⁸⁷⁸: στὸν Ἰησ. Ναυῆ 7, 12 καὶ 13, 21, καὶ στοὺς Κριτ. [Ἰησ. Ναυῆ] 5, 27 καὶ 5, 29, ὅπου χρησιμοποιοῦνται, κατὰ σειρά, ὁ Τυρταῖος, ὁ Εὐριπίδης, ἕνας κανόνας ἀπὸ τῆς Σύνοδο τῆς Νικαίας, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσύχιος, ὁ Ἡρόδοτος, τὰ ἀρχαῖα σχόλια στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου καὶ ὁ Λουκιανός: «Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ cap. 2. v. 11 "καὶ οὐκ ἔσθη ἔτι πνεῦμα ἐν οὐδενὶ ἡμῶν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν". Ita Latini vocem animus et Angli spirit in eadem notione saepe usurpant. cap. 7, 5: de pavore locutio peculiaris notanda: καὶ ἐπτοήθη ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο ὡσπερ ὕδωρ. ubi tamen textus Hebraicus habet: καὶ ἐτήχθη ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο εἰς ὕδωρ. cap. 7, 8: μετέβαλεν ἰσραήλ αὐχένα ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ, et v. 12: αὐχένα ὑποστρέψουσιν (al. ἐπιστρέψουσιν) ἔναντι τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Simile est illud Tyrtaei: Ἀργαλέον γὰρ ὄπισθε μετάφρενον ἔστι δαΐζειν / Ἄνδρὸς φεύγοντος δῆϊω ἐν πολέμῳ. / Αἰσχρὸς δ' ἔστι νέκυς κατακείμενος ἐν κονίησι / Νῶτον ὄπισθ' αἰχμηθῆ δουρὸς ἐληλαμένος et paulo inferius suadet: καὶ στέρνων στέρνῳ πεπαλημένος ἀνδρὶ μαχέσθω. Idem cap. 5, 27: ἐκεῖ ἔπεσεν ἐξοδευθεῖς. Pro hoc ultimo verbo al. ταλαίπωρος legunt. Hebr. cod. Sadud i.e. vastatus, ἐρημωθεῖς subaud. ψυχῆς, privatus anima vel derelictus ab anima. Ita apud Eurip. in Ἐκάβ. v. 31 Polydori anima in littore errans dicit -σῶμ' ἐρημώσας ἐμόν. Septuaginta Interpretes eodem sensu adhibuisse videntur ἐξοδευθεῖς quasi ἔξω τῆς ὁδοῦ et φρουδὸς οἰχόμενος. Unde hodierni Gr. ἐξόδιον appellant naeniam quae canitur in morte alicujus, a mulieribus mercede conductis. Concilium etiam nicaenum can. 13 ἐξοδεύειν in sensu τοῦ excedere ex hac vita usurpavit. ἐξόδιον apud Poll. 1. 4. est carmen quod in exitu fabulae canitur. Sed ἐξόδια ῥήματα apud Gregor. sunt ultima morientis verba; ut ἐξοδος finis vitae. Idem superius, sed paulo diverso sensu, dixerat de Jove: -οὔπω Ζεὺς αὐχένα λοξὸν ἔχει i.e. nondum nobis suum auxilium denegat, nec tergum ostendit; quod irae divinae signum credebatur, ut annotavit in h.l. Kotzius. [...] —13, 21 καὶ τὸν ῥοβὲ ἄρχοντα, ἔναρα σιών. Hoc ἔναρα, quod deest in Hebr. cod. et in Alexandr. et in al. codd. παρὰ τὸν legitur, quid sibi velit non satis patet. Fortassis spolia intelligendum est per /enara qua notione utitur Homerus; vel arma quod etiam significat apud Hesychium. ἐναρές vel ἐνάριες Herodoti, quod execrandi exp. Portus, hic non convenit. ἔνερος secundum Schol. Homeri. vid. edit. Villosion p. 115. cap. 5, 29: αἱ σοφαὶ ἄρχουσαι (al. secundum text. Hebr. ἀρχουσῶν) ἀπεκρίθησαν πρὸς αὐτήν etc. Intelligenda sunt haec de mulieribus mercede conductis naenia canendae caussae; quos σοφιστὰς θρήνων vocabant Graeci i.e. ἀοιδούς vel ποιητάς, quemadmodum et σοφὸς apud illos saepe significat τὸν ποιητήν. Ita Lucianus de luctu: μεταστειλόμενοι inquit τινα θρήνων σοφιστήν et Euripid. in Rhes. v. 952: Θρηγῶ σοφιστήν δ' ἄλλον οὐκ ἐπάξομαι. Lugeo; nec alium naeniae canendae caussa conducam. Σοφὰς ἀρχούσας Septuaginta dixerunt, quemadmodum Homerus Iliad. Ω. 720 sqq. -παρὰ δ' εἶσαν ἀοιδούς / θρήνων ἐξάρχους, οἳ τε στονόεσαν ἀοιδῆν / οἳ μὲν ἄρ' ἐθρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες etc. etc. etc. usque ad v. 775, ubi absolutissimum exemplar hodiernarum Graecarum naenia sistit Poëtarum Princeps. Ita et in Lib. II. Regum cap. 14, 2: γυναῖκα σοφῆν in eodem sensu reperitur»⁸⁷⁹. στοὺς Κριτ. 14, 9: «cap. 14, 9: καὶ οὐκ ἀνήγγειλεν (Σαμψὼν) αὐτοῖς, ὅτι ἀπὸ στόματος τοῦ λέοντος ἐξείλε. Pro ἀπὸ στόματος al. legunt ἐκ τῆς ἔξεως ex quo patet στόματος erratum esse ab amanuensibus pro σώματος. Certe textus Hebraeus habet migheviat e corpore. ἔξις saepe apud Hippocratem corporis habitum significat, uti videre licet apud Foësiū in Oeconom. voce ἔξις: et, quod maxime notandum est, apud eundem Hipp. Librarii saepe στόμα cum σῶμα confuderunt. Conf. meas annot. in Oeconomiam voce σῶμα. Ita quoque versus praeced. 8. ἐν τῷ στόματι mutandum in ἐν τῷ σώματι in Hebraeo Bighaviat»⁸⁸⁰ καὶ στὸ Βασιλ. Α' 4, 15: «I. Regum cap. 4, 15: καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπανέστησαν, καὶ οὐκ ἐπέβλεπε.

⁸⁷⁸ Βλ. ἐπίσης *Obs. Misc.* 7. 1, 47, 201, 220.

⁸⁷⁹ *Obs. Misc.* 2. 1-2.

⁸⁸⁰ *Obs. Misc.* 2. 4.

Quidam codd. sine praep. legunt ἔβλεπε. Textus Hebr. habet: et non poterat videre. Veri simillimum est Septuaginta scripsisse καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπε. Pro ἐπανεστήσαν al. legunt ἐδαρύνθησαν. Propius ad textum Hebr. et naturae morbi congruentius verteretur ἔστησαν eodem sensu τοῦ ἐπάγησαν qui denotat absolutam motus extinctionem ob paralytin nervi optici. ὀφθαλμούς ἰσταμένους πεπηγότας (quorum ultimum, apud Foës. In Oeconom. Galenus expr. ἀκινήτους) usurpat Hippocrates passim. cf. meas obs. crit. in Hipp. p. 564 cum 562, quibus opponit τοὺς αἰόλους vel ἐνδεδινημένους»⁸⁸¹, σὲ σχέση με τὸν Ἱπποκράτη, τὸν Γαληνὸ καὶ τὸ ἱπποκρατικὸ λεξικὸ *Oeconomia Hippocratis* τοῦ Foës· στὸ *Βασιλ. Α' 28, 20*, σὲ σχέση με τὸν Ὀράτιο, τὸν Ὀμηρο, τὸν Μένανδρο καὶ τὸν Ἡσύχιο: «I. Regum. cap. 28, 20: καὶ ἔσπευσε Σαούλ, καὶ ἔπεσεν ἑστηκῶς ἐπὶ τὴν γῆν κ.τ.λ. Pro ἑστηκῶς al. codd. legunt ... ἔπεσεν ἀπὸ στάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Verba textus Hebr. melo comato sonant plenitudine staturae suae: unde verisimillimum fit scripsisse olim Septuaginta Interpretes καὶ ἔπεσεν ἐφ' ὑποστάσεως αὐτοῦ, gallice il tomba par terre tout de son long. Horatius hoc per procidit late l. iv. Od. V. expressit. Homerus per κείτο μέγας μεγαλωστί, Iliad. 743 et Menander per παχὺς ἔκειτο fragm. edit. Cler. p. 8. cf. Harum Observat. p. 104 et 191. Ubi fusius de hac loquendi forma egimus. Nam Hebraeam vocem coma et ejus cognatas cim et jecum Septuaginta nunc per ὕψος aut ἀνάστημα aut ἡλικίαν corporis staturam, nunc per ὑπόστασιν reddiderunt, ut ostendimus in nostris Observ. mediocriticis in Hippocratem p. 538. Huc trahendus est Hesychii locus φύης, φύσεως καὶ ἡ τοῦ σώματος ὑπόστασις. Nec non altera ejusdem glossa: φύη· φύσις σώματος, ἡλικία. Inseré dans ma redaction p. 538»⁸⁸². Ἐπιμένει συχνὰ στὴν ἐπιλογή μεταξύ συνωνύμων λέξεων, ὅσο κι ἂν κάτι τέτοιο φαίνεται λυμένο στις σημερινές κριτικές ἐκδόσεις λ.χ. αὐτὴ τοῦ Göttingen, χωρὶς ὥστόσο ἡ συζήτηση νὰ εἶναι καὶ σήμερα περιττὴ ἢ ἀχρηστὴ⁸⁸³. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖται ἰδιαίτερα στοὺς συσχετισμοὺς αὐτοῦ: «Μακκαβ. Β. cap. 13, 5· θάνατος ἐν σποδῶ simile mortis genus apud Herodotum. -10 δι' ἡμέρας καὶ νυκτὸς locutio Herodotea. cap. 13, 12· καὶ νηστειῶν καὶ προπτώσεως. Ms. Reg. No. 2: καὶ νηστειῶν προπτώσεως, quod conf. Cum Herodoto. -17 εἰληφῶς γεῦσιν Locutio Herodot.»⁸⁸⁴. Ἄν καὶ δὲν τὸν ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα τῶν λεγομένων λεξιλογικῶν, συντακτικῶν καὶ ὑφολογικῶν «ἐβραϊσμῶν» καθεαυτὸ (Hebraismenfrage)⁸⁸⁵, ὁ Κοραῆς κάνει παρατηρήσεις καὶ ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον τῆς φράσης π.χ. στὸ *Βασιλ. Β' 18, 2* σημειώνει: «II. Regum. cap. 18, 2: καὶ ἀπέστειλε δαυὶδ τὸν λαὸν τὸ τρίτον ἐν χειρὶ ἰωάβ, καὶ τὸ τρίτον κ.τ.λ. Si Hebraeum textum sequi vis, distinguendum τὸν λαόν, τὸ τρίτον κ.τ.λ. populum; tertiam (quidem partem) etc. Si Hellenismi magis rationem habeas, lege: δαυὶδ τοῦ λαοῦ τὸ τρίτον κ.τ.λ.»⁸⁸⁶ καὶ σημειώνει στὸ *Μακκαβ. Γ' 2, 31* ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ἀλεξανδρινὸ⁸⁸⁷ κώδικα: «III Maccab. cap. 2, 31: ἔνιοι μὲν οὖν ἐπὶ πόλεως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας ἐπιβάθρας στυγοῦντες, εὐχερῶς ἑαυτοὺς ἐδίδοσαν... (32) οἱ δὲ πλείστοι γενναῖα ψυχῇ ἐνίσχυσαν, καὶ οὐ διέστησαν τῆς εὐσεβείας. Alex. legit ἐπὶ πόλειως et ἐπιβάθρα στυγοῦνται. Cod. Reg. Ms. No. 1 distinctim ἐπὶ βάθρας στυγοῦντες. Haec sana qui judicaverit, ipse non

⁸⁸¹ *Obs. Misc.* 7. 345.

⁸⁸² *Obs. Misc.* 7. 347· πβ. τὴ διαγραμμαμένη σημείωση στὴ σ. 7. 104.

⁸⁸³ Βλ. λ.χ. τὸ μελέτημα τοῦ COX 1981.

⁸⁸⁴ *Obs. Misc.* 2. 13-14.

⁸⁸⁵ Βλ. HELBING 1907, σσ. IV-IX, Τοῦ ἰδίου 1928, σσ. VI-X, THACKERAY 1909, σσ. 25-55, BLASS & DEBRUNNER 1961, σ. 4.

⁸⁸⁶ *Obs. Misc.* 7. 350.

⁸⁸⁷ Τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς σημαντικότερους μεγαλογράμματους κώδικες τῶν Ἑβδομήκοντα (οἱ ἄλλοι δύο εἶναι ὁ Σιναϊτικὸς καὶ ὁ Βατικανός), τὸν London, Brit. Mus., Royal 1 D. V-VIII τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ., πού σώζεται σχεδὸν πλήρως· γιὰ τὴ σημασία του βλ. στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδ. *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα* [...] *instruxit CONSTANTINUS DE TISCHENDORF, Editio sexta - Prolegomena recognovit collationem codicis Vaticani et Sinaitici adjecit EBERARDUS NESTLE, tom. I, Lipsiae: F. A. Brockhaus, 1880, σ. LII.*

sanus sit oportet. Forte legendum ἔνιοι μὲν οὖν ἐπιπολαίως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας καὶ οὐκ ἐπὶ βάρους στέργοντες, εὐχερῶς κ.τ.λ. cf. qua perperam notavit Neibomius in Hesych. v. κάκας, ἐπιβάδρας»⁸⁸⁸. Οὐτε οἱ διαλεκτικοὶ τύποι τὸν ἀφήνουν ἀδιάφορο, λ.χ. στὴν προσπάθεια νὰ ὑπογραμμίσαι τοὺς ἰωνικοὺς τύπους στὰ χωρία *Μακκαβ. Β' 2, 1 καὶ 2, 2*: «II. Maccab. cap. 2, 1 ὅτι ἐκέλευσε τὸ παρὸν λαβεῖν τοὺς μεταγινόμενους. Ms. Alex. legit μεταγενομένους utrumque falsum. Lego μεταγινουμένους Ionice pro μεταγομένους. Hanc conjecturam firmant supra dicta cap. 1, 19: καὶ γὰρ ὅτι εἰς τὴν Περσικὴν ἦγοντο οἱ πατέρες ἡμῶν, οἱ τότε εὐσεβεῖς ἱερεῖς λαβόντες ἀπὸ τοῦ πυρὸς κ.τ.λ.; nec non cod. Reg. Ms. No. 1 qui expresse legit μεταγομένους, quod glossema est τοῦ μεταγινουμένους. Nec mirum videri oportet vocabulum Ionicum usurpasse hujus libri auctorem; quippe qui in hoc libro multa tumida inopportuna, saepe ἄκυρα aut perperam translata vocabula usurpaverit. Sic infra cap. 6, 8: σπλαγγνίζειν Ionice pro σπλαγγνεῖν, et v. 13: ἐπιτιμίοις vox Herodot. et cap. 14, 43: κατευδικτήσας ab ἴξις vocab. Ionico vid. Greg. de Dialect. p. 266 et Foës. in voce. cf. cap. VIII. 25. cf. Tautolog. Ionicam infra p. 378»⁸⁸⁹. Αὐτὴ ἡ παράλληλη ἐξέταση τοῦ Κοραῆ δὲν εἶναι παράλογη. Ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης στὴ διατριβή του ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπίδρασης τοῦ αἰσχύλειου ὕφους κυρίως στὸ παλαιοδιαθηκικὸ βιβλίον *Γ' Μακκαβαίων*, καταλήγοντας μὲ στέρεα ἐπιχειρήματα στὸ συμπέρασμα τῆς πρόσληψης καὶ ἀφομοίωσης –ὄχι τῆς ἀντιγραφῆς– τοῦ αἰσχύλειου λεκτικοῦ καὶ θεματολογικοῦ ὕλικου⁸⁹⁰. Νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Κοραῆς δὲν ἀσχολήθηκε στὶς *Observationes Miscellaneae* μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπου –ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀττικιστοῦ τοῦ Μοίριδος μᾶς κατευθύνει στὸ συμπέρασμα αὐτό– πρέπει νὰ διακρίνουμε τοὺς ἀττικούς ἢ ἀττικίζοντες τύπους καὶ νὰ προτιμοῦμε ἐκδοτικῶς τύπους (variants/διαφορετικὲς γραφῆς⁸⁹¹) τῆς Κοινῆς⁸⁹².

iii) Ἀξιοποιεῖ τὴ χειρόγραφη παράδοση⁸⁹³. Γιὰ τὰ χωρία *Ἰουδίθ 7, 7 καὶ 11, 12 καὶ Γενέσ. 41, 48* ἔγραφε: «Judith cap. 7, 7: καὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων αὐτῶν ἐφώδευσε. Pro hoc ultimo Cod. Reg. Ms. No. 1 habet: ἐχώννευσε. Vera lectio fuisse videtur ἐχῶσε a χώννυμι aut χωννύω, quod fraudi fortassis imperito Librario fuit, ut aoristum formaret ἐχώννυσε. κολουμβήθραν πολυτελεῖ ... εἰς ἣν ἐπαγομένων ποταμῶν (f. ποταμίων) καὶ κρηναίων ὑδάτων ἰχθυοτροφεῖον εἶναι ... ὕστερον δὲ αὕτη διεφθάρη καταχωσθεῖσα Athen. l. XII. p. 541 extr. Judith cap. 7, 12: ἐπεὶ γὰρ ἐξέλιπεν αὐτοὺς τὰ βρώματα... Cod. Reg. Ms. No. 1 habet ἀρώματα quam lectionem facile quisque damnaret, utpote quae facili lapsu a βρώματα nasci potuisset. Sed fortassis Auctor scripserat ἄρματα in sensu τοῦ βρώματα, quo sensu occurrit apud Hippocratem προσάρματα (vid. Oeconom. Foës. h. v.) et cognata vox ἀρμαλιά apud Hesychium. Verisimilius tamen videtur ἀρώματα synonymum τοῦ ἄλφιτα, cui glossema adscripsit Librarius βρώματα. vid. Hesych. v. ἀρώματα. Pariter Genes. XLI. 48 pro συνήγαγε πάντα τὰ βρώματα cod. Reg. Ms. No. 5 habet: σ. π. τ. ἀρώματα»⁸⁹⁴. Στὸ *Παραλειπ. Α' 12, 34 καὶ Βασιλ. Α' 25, 33* σημειώνει: «I. Paralipomenon cap. 12, 33: βοηθῆσαι τῷ δαυιδ οὐ χεροκένως Cod. Reg. Ms. N° 1 habet χειροκένως. Al. legunt οὐδὲ μετὰ καρδίας καὶ καρδίας quod ad amussim respondet text. Hebr. belo leb baleb. Hoc proverbialem habet formam et significat, sine corde duplici i.e. fallaci. Veri itaque simillimum est Septuaginta scripsisse οὐ κηροκένως quasi ἐν κηρι κενῶ i.e. ματαίῳ καὶ δολίῳ. Sic eandem locutionem Psalm. 11, 2 reddiderunt μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια, ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν. I.

⁸⁸⁸ *Obs. Misc.* 7. 378.

⁸⁸⁹ *Obs. Misc.* 7. 374.

⁸⁹⁰ Βλ. ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ 1987.

⁸⁹¹ Γιὰ τὰ κριτήρια βάσει τῶν ὁποίων μία «γραφῆ» (reading) ἀποτελεῖ «διάφορη γραφῆ» (variant) βλ. EPP 1976.

⁸⁹² Βλ. ELLIOTT 1976a, σ. 152.

⁸⁹³ Βλ. ἐπίσης *Obs. Misc.* 7. 140, 188, 353. Γιὰ τοὺς παπύρους καὶ τοὺς χειρόγραφους κώδικες μὲ τὸ κείμενο τῶν *Ἑβδομήκοντα*, βλ. KENYON 1941, σσ. 61-74.

⁸⁹⁴ *Obs. Misc.* 7. 344.

Reg. XXV. 33: ἀποκωλύσασά με ... σῶσαι χεῖρά μου ἐμοί. Falsus est Theodoretus quam reliquos Interpretes legisse putat μὴ μύσῶσαι i.e. μὴ μύσους μεταλαχεῖν. Legerunt potius μὴ σῶσαι, quod manifesto patet ex loco parallelo eod. cap. v. 26· ἐκώλυσέ σε κύριος... σῶζειν τὴν χεῖρά σου, ubi cod. Paris. No. 7 legit: μὴ σῶζειν ceterum negatio μὴ praecedente verbo κωλύειν, servata aut suppressa sensum minime mutat. κωλύειν σῶζειν est omnibus Graecis: κωλύειν μὴ σῶζειν Atticis scriptoribus magis placet»⁸⁹⁵. Συχνὰ ἐπικαλεῖται τὶς ποικίλες διαφορετικὲς γραφές (variae lectiones)⁸⁹⁶.

iv) Χρησιμοποιεῖ εἰδικὸς λεξικογράφος τῆς Ἑβραϊκῆς, π.χ. τὸ λεξικὸ τοῦ J. Buxtorff⁸⁹⁷ στὸ Βασιλ. Β' 17, 20: «II. Regum. cap. 17, 20: παρῆλθον (al. παρῆλθον) μικρὸν τοῦ ὕδατος κ.τ.λ. ΑΙ. γευσάμενοι μικρὸν. Vera lectio fuit παρῆλθον μικρὸν τοῦ ὕδατος. Nimirum Septuaginta vocabulum textus Hebr. I akylm, quod aequè mical ac micol pronuntiari potest, reddere per vocem Graecam noluerunt. Sic v. praecedente ἀραφῶν pro Hebraeo ariphoth dixerunt quod per molam fractam reddiderunt alii; et v. 29 σαφῶν pro Hebr. sephoth caseos. Significat autem mical, secundum Buxtorfium rivum ῥεῖθρον; tamen esse etiam qui illud nomen proprium loci habeant. Idem Lexicographus testatur vox est τῶν ἅπαξ λεγομένων»⁸⁹⁸. Ὅπως μὲ τούτους περισσότερους κλασικὸς καὶ μετακλασικὸς συγγραφεῖς, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τῶν διορθωτικῶν ἐπιστάσεων στοὺς Ἑβδομήκοντα ὁ Κοραῖς ἀναγνωρίζει τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀρωγὴ τοῦ λεξικογράφου Ἡσυχίου γιὰ τὸ παλαιοδιαδηκικὸ κείμενο⁸⁹⁹.

v) Στὴν ἐξέταση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀξιοποιεῖ παράλληλες πρὸς τὸ μασοριτικὸ κείμενο μάρτυρες-πηγές⁹⁰⁰: τὰ Ἑξαπλᾶ τοῦ Ὀριγένους, ὅπου οἱ λοιπὲς ἑλληνικὲς ἀποδόσεις τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, τοῦ Θεοδώρητου, τοῦ Ἀκύλα⁹⁰¹ καὶ τοῦ Συμμάχου, τὴν ἀναθεώρηση τοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Λουκιανὸ τὸν Ἀντιοχέα (πιθανῶς κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.) καὶ τὸν κύριο ἐκπρόσωπο τῆς ἀντιοχειανῆς ἐρμηνευτικῆς σχολῆς τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, τὸν ἐκκλησιαστικὸ συγγραφέα Θεοδώρητο ἐπίσκοπο Κύρου (πρῶτο ἡμισυ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.)⁹⁰². Μποροῦμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε τέσσερα παραδείγματα ἀπὸ τὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις, στὰ χωρία Ἐξόδ. 19, 22 («Exodi cap. 19, 22: καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγγίζοντες κυρίῳ τῷ θεῷ ἁγίασθήτωσαν, μήποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν κύριος. Symmachus habet διαφθεῖρη, et propius ad textum Aquila διακόψῃ; unde suspicor Septuaginta scripsisse ... μήποτε ἀπολέσῃ quod reperitur infra v. 24. Nihil muta»⁹⁰³), Βασιλ. Γ' 5, 25 («III. Regum cap. 5, 11: καὶ σαλωμὼν ἔδωκε τῷ Χιράμ εἴκοσι χιλιάδας κόρους πυροῦ καὶ μαχεῖρ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ εἴκοσι χιλιάδας θαιθ ἐλαίου κ.τ.λ. Legunt alii καὶ μαχάλ al. καὶ μαχήλ. Cod. reg. No. 1 καὶ μαχίλ διατροφήν. Theodoretus καχλὲτ sine copula καί, quod magis accedit ad Hebr. textum macolet i.e. cibum. Unde patet Cod. Reg. διατροφήν glossema esse τοῦ μαχίλ. Pro θαιθ (quod al. scribunt θεθ) idem cod. Reg. No. 1 legit θάδων. Hebr. vox est orK cor, quod hic Septuaginta exprimere debuerunt, ut paulo ante in eod. versu, per κόρους. Ast Auctor lectionis θάδων, pro cor legisse videtur taB bath qui bathus mensura est liquidorum et occurrit infra cap. 7, 26. Ubi Septuaginta in notis Bosii χοεῖς verterunt. Cod. vero Reg. No. 1 legit χοεῖς χοροῦντα ἢ

⁸⁹⁵ *Obs. Misc.* 7. 369.

⁸⁹⁶ Βλ. E. J. EPP 1976.

⁸⁹⁷ Βλ. J. BUXTORF 1710. Ὅμως στὶς σσ. 292, 310, 606. ὅπου ἡ λέξις rivum, καὶ στοὺς ἐπιτασσόμενους πίνακες χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ λατινικῶν λέξεων, δὲν ἠρῆκα τοὺς ὄρους mical ἢ micol. Πβ. ἐπίσης *Obs. Misc.* 7. 356.

⁸⁹⁸ *Obs. Misc.* 7. 349.

⁸⁹⁹ Βλ. SPERBER 1978.

⁹⁰⁰ Βλ. GREENBERG 1978 καὶ TOV 1982, σ. 430.

⁹⁰¹ Βλ. HIRVÄRINEN 1977 καὶ PAUL 1987.

⁹⁰² Βλ. *Obs. Misc.* 7. 369. Τὰ σχόλια τοῦ Θεοδώρητου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη στοὺς τόμους 80-82 τῆς J.-P. MIGNE [ἐκδ.], *Patrologia Graeca*. Βλ. ASHBY 1984 καὶ McCOLLOUGH 1985.

⁹⁰³ *Obs. Misc.* 7. 176.

βάδους sic. IV. Regum. cap. 3, 5: καὶ ἑκατὸν χιλιάδας κριῶν ἐπὶ πόκων. Lego uno tenore ἐπιπόκων lanatorum ut in Hebr. text. sunt κριοὶ ἐπίποκοι qui πόκον ἔχουσι. Sic ἐπίπονος est ὁ πόνον ἔχων et ἐπίφθονος ὁ φθόνον ἔχων»⁹⁰⁴), Ἡσαΐα 40, 15 καὶ 18 («Esaiæ XL. 15· εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπή ζυγοῦ ἐλογισθήσαν. Ὡς σιέλως λογισθήσονται. Sunt qui habent καὶ ὡς σιέλως λ. –S. et Th. Hebraeam vocem retinent ὡσεὶ δάκ (i.e. λεπτόν) ἐκπίπτον. Aq. ὡς λεπτόν βαλλόμενον. Alex. καὶ ὡσεὶ ἔλαιον etc. ex hac ultima corruptissima lectione hariolari forsan licet Septuaginta legisse. καὶ νῆσοι ὡσεὶ λεπτόν λογισθήσονται propius ad text. Hebr. qui sonat ecce insulas sicut minutissimum tollet. Quid si pro λογισθήσονται legas praeterea λυγισθήσονται? i.e. κρυβήσονται ἀφανισθήσονται, quod optime respondet τῷ tollet. Aut in sensu τοῦ κλασθήσονται. Forte melius legeretur καὶ νῆσοι ὡσεὶ λεῖον λ. eadem notione τοῦ λεπτόν. Num καὶ νῆσοι ὡσεὶ ἔλος λ.? quod idem valet atque ἀφανισθήσονται. Contrarium vaticinatus est XLII. 15· θήσω ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ. Esaiæ LX. 18 ..... ἀλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τεῖχη σου, καὶ αἱ πύλαι σου γλύμμα. Pro hac ultima voce Aq. habet ὕμνησις, et Sym. αἴνεσις quae magis quadrat ad textum Hebr. Puto Septuaginta scripsisse πύλαι σου ὕμνημα»⁹⁰⁵) καὶ Ἰεζεκ. 20, 6 & 15 («Ezech. XX. 9· γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, κηρίον ἐστὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν, et infra v. 15· γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι. κηρίον ἐστὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν In v. 9 Sch. legitur: ὁ δὲ ἑβραῖος, καλλίστην εἶπε. Σ· στάσις ἐστὶν ἔφη· στάσιν καλέσας τὸ αὐτόδι τὴν ἱερατεῖαν ἀνακεῖσθαι θεῶ. Aq. i. ed. στερέωμα: 2 ed. ἔνδοξον. Th. κραταίωμα. al. κοσμιωτάτη. Cod. reg. Ms. habet κήριον et jungit cum praec. μέλι. In v. 15· μέλι κηρίον junctim et acc. in penult. Text. Hebr. habet yI k: c quod sonat decus, gloria, ornamentum. Haec reliqui Interpretes expresserunt per καλλίστην, ἔνδοξον, καὶ κοσμιωτάτην. Scripsere itaque Septuaginta ... γάλα καὶ μέλι, (ἢ) κρείττων ἐστὶ etc. aut κυρία ἐστὶ sensu potius quam verbo expresso, aut quod praetulerim κυδίων ἐστὶ. f. etiam scripserunt καλλίων ἐστὶ. Quidquid sit κηρίον (ex proximitate τοῦ μέλι enatum) stare non potest; nisi quis contenderit Interpretes pro yI b: c legisse in utroque loco vvc quod mihi quidem persuadere nequeo»⁹⁰⁶).

vi) Ἐντάσσει τις παρατηρήσεις του στὴ διαχρονικότητα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, χρησιμοποιώντας παράλληλα ἀκόμη καὶ τὴν καθομιλουμένη τῆς ἐποχῆς του. Στους Κριτ. 8, 29 καὶ 10, 16 σημειώνει: «cap. 8, 29· ἐκάθισεν pro κατώκησεν ut hodierni Gr. cap. 10, 16· καὶ ὠλιγώδη ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, etc. Al. ὠλιγοψύχησεν, quod glossema videtur. Utrumque usurpant hodierni Graeci in sensu τοῦ λειποθυμεῖν animo deficere. Ita v. c. ὠλιγώδη (vel corrupte ἐλιγώδη) νὰ γελαῖ dicunt Graeci quod Francogalli: il s'est pâmé de rire. cap. 13, 23· οὐκ ἂν ἔδειξεν ἡμῖν (ὁ κύριος) ταῦτα πάντα. Al. legunt οὐκ ἂν ἐφώτισεν ἡμᾶς etc. Ita hodierni Gr. ὁ θεὸς μὲ ἐφώτισε νὰ κάμω τοῦτο ἢ τοῦτο»⁹⁰⁷. Στὸ Βασιλ. Α' 22, 8 σημειώνει: «Βασιλειῶν Α'. cap. 22, 8: "καὶ οὐκ ἔστι πονῶν περὶ ἐμοῦ". Ita hodierni Graeci: κανένας δὲν μὲ πονεῖ dicunt. conf. cap. 23, 21»⁹⁰⁸. Στὰ χωρία Βασιλ. Α' 20, 15 καὶ Βασιλ. Γ' 5, 22 καὶ 8, 23 σημειώνει: «cap. 20, 15: ἐνοοῦσαν forma recentiorum Graecorum pro ἐνόουν tert. pers. pl. Imperf. Βασιλειῶν III cap. 5, 8· ποιήσω πᾶν θέλημά σου, ut hodierni Graeci θέλει κάμω τὸ θέλημά σου. cap. 8, 23· ἐν ὅλη τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ita hodierni Gr. μὲ ὅλην του τὴν καρδίαν. cap. 18, 21· οὐκ ἀπεκρίθη λόγον, ut hodierni»⁹⁰⁹. Στὸν Νεεμία 18, 10 γράφει: «Νεεμίας cap. 8, 10· ἐστὶ κύριος ἰσχυρὸς ἡμῶν. alii: ἢ χαρὰ κυρίου αὕτη ἐστὶν ἰσχυρὸς ἡμῶν quod magis convenit cum textu

⁹⁰⁴ Obs. Misc. 7. 359.

⁹⁰⁵ Obs. Misc. 7. 382.

⁹⁰⁶ Obs. Misc. 7. 383.

⁹⁰⁷ Obs. Misc. 2. 3-4.

⁹⁰⁸ Obs. Misc. 2. 5.

⁹⁰⁹ Obs. Misc. 2. 9.

Hebr. Fortassis κυρίου hic est nota superlativi pro χαρὰ μεγίστη. Ita hodierni Gr. χαρὰ Θεοῦ dicunt in eodem propemodum sensu»⁹¹⁰.

vii) Ἐξετάζει καὶ τὰ παλαιογραφικὰ δεδομένα. Ἐπισημαίνει τὴν κατ' αὐτὸν «γλώσσα» (glossema) ποῦ ἀπαντᾷ στὰ κείμενα ἀπὸ παρεϊφρήση στὰ χειρόγραφα⁹¹¹, λ.χ. στὸ Μακκαβ. Β' 4, 38 («-v. 38... ἐκεῖ τὸν μισθὸν ἀπεκόσμησε legunt quidam codd. ἀπέκτεινε. cod. Reg. Ms. No. 1 ἀπεκόσμησε. Lego ἀπεκόρρησε aut ἀπεκόρησε (i.e. ἀπεκεφάλισε) cujus glossema est τὸ ἀπέκτεινε»⁹¹²), καθὼς καὶ τὶς «διαφορετικὲς γραφές» (variae lectiones)⁹¹³, καὶ ἐπαναφέρει τὴ συζήτηση στὴν ἀνάδειξη παραπλησιῶν ὡς τῶν αὐθεντικῶν γραφῶν⁹¹⁴. Ἐτσι, στὸ Βασιλ. Α' 16, 20 ἀναφέρεται στὴν πιθανὴ σύγχυση τῶν γραφῶν «γόμερ» καὶ «γόμερον ἄρτων», καθὼς «vera lectio Septuaginta videtur esse qui sensum potius quam verba textus respexerunt. Ita γόμερ et γόμενος confusa IV. Reg. cap. 5, 17»⁹¹⁵, στὸ χωρίο Ἐξὸδ. 15, 3 ἐπισημαίνει τὸ σφάλμα («Exodi cap. 15, 3: κύριος συντρίβων πολέμους dixerunt Septuaginta pro eo quod in Hebr. textu legitur: Jehovah vir belli. Propius ad textum dixissent κύριος τρίβων πολέμου Dominus peritus belli; attamen verisimilius est eos scripsisse κ. συντρίβων πολεμίου. Ita mox v. 6. ἔθραυσεν ἐχθρούς, et v. 7. συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους»⁹¹⁶), στὸ Ἰουδίθ 11, 11 κάτι παρόμοιο («Judith cap. 11, 11: καὶ νῦν ἵνα μὴ γένηται ὁ κύριός μου ἔκβολος καὶ ἄπρακτος κ.τ.λ. Quamvis ἔκβολος defendi possit in sensu τοῦ ἐκπεσῶν, maluissem tamen ἔκβουλος propter sequens ἄπρακτος: ne Domini mei consilia et actiones irritae fiant. βουλὰς et πράξεις jungere amant Graeci»⁹¹⁷), στὰ χωρία Βασιλ. Β' 1, 9 καὶ 8, 7 διορθώνει παραπλησιῶς («II. Regum cap. 1, 9: ...θανάτωσόν με, ὅτι κατέσχε με σκότος δεινὸν κ.τ.λ. Pro σκότος δεινὸν Hebraea vox cum articulo j fbf#ah sonat lorica. Videntur Interpretes legisse tfkf#at obtenebratio. Sed quum δεινὸν in textu minime appareat verisimillimum videtur eosdem Interpretes scripsisse σκοτόδινος tenebricosa vertigo, qualis accidere solet morientibus. -τὸν δὲ σκότος ὅσ' ἐκάλυψεν Iliad. Δ. 461. Ibid. cap. 8, 7: καὶ ἔλαβε δαυὶδ τοὺς γλιδῶνας τοὺς χρυσοὺς οἱ ἦσαν ἐπὶ τῶν παίδων κ.τ.λ. Pro τοὺς γλιδῶνας (qui Hesychio sunt κόσμοι ὧν (1. κόσμος ὄν) αἱ γυναῖκες περὶ τοῖς βραχίουσιν εἰώθασιν φορεῖν καὶ τοὺς τραχήλους) al. codd. habent τοὺς κλοιοὺς quod idem fere sonat. vid. Hesych. v. κλοιός. Forte scripserant Interpretes τοὺς θυρεοὺς quod expresse sonat textus Hebraeus. Festinans Librarius confudit Θ cum praec. C. Dein ex υρεοὺς fecit ηροιοὺς, κροιοὺς, κλοιοὺς eandem vocem silte. Per θυρεοὺς reddiderunt Septuaginta Cant. 4, 4»⁹¹⁸), στὸ Ζαχαρ. 8, 10 ἐπίσης ὑποπτεύεται σύγχυση γραμμάτων («Zachariae VIII. 10... ὁ μισθὸς τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔσται εἰς ὄνησιν κ.τ.λ. Codex Reg. Ms. Paris. No. 14 habet θνήσιν ex emendatione litera Θ suffecta in locum alius literae erasae. Num legendum ὦνησιν? Num θήσιν? Inquerendum est»⁹¹⁹) καὶ στὸ Ἰερεμ. 38, 2 ὑποπτεύεται ὁμοίως κάποιον ἀντιγραφικὸ ὀλίσθημα («Jerem. XXXVIII. 2: εὔρον θερμόν ἐν ἐρήμῳ etc. Vox Hebr. sonat non θερμόν, sed οἰκτιρμόν ut habet etiam Syrus, aut χάριν ut interpretatus est Sym. Scripserunt itaque LXX. εὔρον οἰκτιρμόν facili lapsu mutatum a Librariis in εὔρον θερμόν, aut legisse ipsos {ax calidam } x pro gratiam aut clementiam existimandum est»⁹²⁰). Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ γφ. Χίου ἀριθμ. 314 (ὅπου συναντῶνται «Observationes

⁹¹⁰ Obs. Misc. 2. 12.

⁹¹¹ Βλ. Obs. Misc. 2. 3, 8 καὶ 7. 368, 374.

⁹¹² Obs. Misc. 7. 375.

⁹¹³ Βλ. Obs. Misc. 2. 2, 12 καὶ 7. 343.

⁹¹⁴ Βλ. KATZ 1951, σσ. 167-171.

⁹¹⁵ Obs. Misc. 7. 127.

⁹¹⁶ Obs. Misc. 7. 169.

⁹¹⁷ Obs. Misc. 7. 290.

⁹¹⁸ Obs. Misc. 7. 348.

⁹¹⁹ Obs. Misc. 7. 387.

⁹²⁰ Obs. Misc. 7. 388.

Miscellaneae» στὸν Κικέρωνα) καὶ ἀφορᾶ στὸ χωρίο Γ' Βασιλ. 18, 41 «ὅτι φωνὴ τῶν ποδῶν τοῦ ἕτεοῦ (} OmÁh)» σημειώνει ὁ Κοραῆς: «Verisimillimum est Interpretes scripsisse φ. τῆς ἡχοῦς (aut τοῦ ἡχου) τοῦ ἕτεοῦ ex quo incuria librariorum natum est fortassis φ. τοῦ ἴχνους τοῦ ἕτεοῦ aut φ. τῶν ἰχνῶν τοῦ ἕτεοῦ. Ex quo tamen errore diverso emergit locutio synonyma φ. τῶν ποδῶν τοῦ ἕτεοῦ, cf. annotata in Hesych. χνόην cf. Jerem. xxviii (Hebr. II) 16: εἰς φωνὴν ἔθετο ἡχος ὕδατος ἐν οὐρανῶ. al. legunt: ε. φ. ε. πλήθος ἡχους ὕδατος κ.τ.λ. Textus sonat: εἰς φωνήν, ἦν ἔδωκε, ἡχος ὑδάτων ἐν οὐρανῶ. Occurrit enim eadem vox amor, strepitus aut multitudo. Aut quod malim arbitrari φ. πολλοῦ ἕτεοῦ vel siquis mavult φ. τοῦ πλήθους τοῦ ἕτεοῦ. Eandem vocem Genes. 17, comm. h. reddiderunt per πλήθους et comm. 5 per πολλῶν. Sic Ezechiel 1. 24 pro ὡς φωνὴν ὕδατος πολλοῦ alii legunt ὦ. φ. ὕδατος ἰκανοῦ, alii ὦ. φ. ὑδάτων πολλῶν. Forte hic etiam erat ὅτι φωνὴ ἰκανοῦ ἕτεοῦ pro quo erratum ὅ. φ. ἴχνους (aut ἰχνῶν) ἕτεοῦ, ex quo tandem factum ποδῶν»⁹²¹.

Θὰ μπορούσε, ὡστόσο, νὰ προσάψει κανεὶς στὸν Κοραῆ τὴ μομφὴ ὅτι κατὰ τὴν κριτικὴ ἐπέμβαση του δὲν λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψιν του τὰ ἐξωτερικὰ κριτήρια (εἶδος φορέων-μαρτύρων τῆς χειρόγραφης παράδοσης, κ.τ.λ.). Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς παλαιοδιαθηκολόγους κριτικούς τοῦ κειμένου συζητοῦν ἀκόμη καὶ τὸν ἐνδεχόμενο ἀποκλεισμό τῶν ἐξωτερικῶν μαρτυριῶν ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐξέταση, ὅπως λ.χ. ὁ Kyle McCarter, ὁ ὁποῖος σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο «Ἡ ἀναξιόπιστία τῶν ἐξωτερικῶν κριτηρίων» ἰσχυρίζεται ὅτι προσέχουν σαφῶς τὰ ἐσωτερικὰ κριτήρια, ὅτι δηλαδὴ τὰ πλεονεκτήματα τῶν περιεχομένων γραφῶν ὑπερτεροῦν ἔναντι τῆς ποιότητος καὶ κατάστασης τῶν περιεχόντων αὐτῆς χειρογράφων⁹²². Ἡ μελέτη τοῦ ἐπιτασσόμενου Ἐπιμέτρου δείχνει τὸ μέγεθος τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων στοὺς Ἑβδομήκοντα. Στὴν παρούσα ὑποενοχία δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ σταθοῦμε σὲ ὀρισμένες ἀπὸ αὐτῆς σχολιάζοντάς τε με συντομία, ὥστε νὰ καταστῆ περισσότερο εὐνόητη ἡ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ καὶ στὶς ἐβδομηκοντολογικὲς σπουδές (τὶς κειμενοκεντρικὲς). Πουθενὰ δὲν κάνει λόγο γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς lectio difficilior praeferenda⁹²³ στὸ ἑλληνικὸ κείμενο, μᾶλλον ἀπὸ γλωσσολογικὸ καὶ κριτικὸ ἔνστικτο: προφυλάσσεται ἀπὸ τὴν (αὐτονόητη) πιθανότητα νὰ προκύψει «lectio difficilior» ἀπὸ ἀντιγραφικὸ σφάλμα ἢ μεταγενέστερη θεολογικὴ παρέμβαση (interpolatio ecclesiastica)⁹²⁴. Ἀκολουθοῦν ὀρισμένα δείγματα⁹²⁵:

i) Τὴ διόρθωση τοῦ ἀορίστου «ἔκλαυσε» σὲ «ὄκλασε» («vulgata» κατὰ τὸν Κοραῆ) στὴ φράση «καὶ ὄκλασε καὶ ἔτεκεν» τοῦ Βασιλ. Α' 4, 19⁹²⁶ υἱοθετεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ A. Rahlfs («ὄκλασεν»), ἀλλὰ τὴν προσγράφει στὴν τετράτομη ἔκδοση τοῦ I. Ern. Grabe (Οξφόρδη, 1707-1720) παραβάλλοντάς τιν πρὸς τὰ χωρία Βασιλ. Γ' 8, 54 καὶ 19, 18, ἐνῶ ἡ ἔκδοση τοῦ H. B. Swete φέρει «καὶ ἔκλαυσε καὶ ἔτεκεν». Ἀπὸ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης Rahlfs μαθαίνουμε ὅτι στὴ χειρόγραφη παράδοση κυριαρχεῖ ἡ γραφὴ «ἔκλαυσε» (ὁ Λουκιανὸς προτιμᾷ «ἐστέναιξεν»). Τὸ συμφραστικὸ περιβάλλον (χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀποκλείει τὸ κλάμμα τῆς γυναικῆς γιὰ τὰ τραγικὰ συμβάντα τῆς ἀπώλειας τῆς Κιβωτοῦ καὶ τοῦ θανάτου τῶν πλέον προσφιλῶν τῆς προσώπων), τὰ παράλληλα βιβλικὰ χωρία (Κριτ. 7, 6· Βασιλ. Γ' 19, 18· Γεν. 49, 9· Ψαλμ. 77, 31 καὶ 94, 6), πού ἐπιστρατεύει ὁ Κοραῆς, καὶ τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο (BHS: I Samuel 4, 19) ὁδηγοῦν στὴ χρῆση ἀορίστου πού δηλώνει ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Φινεὲς γονάτισε πρὶν ἀπὸ

⁹²¹ Στὴ σ. 6 τοῦ χφ. 314.

⁹²² Βλ. McCARTER 1986, σσ. 71-72.

⁹²³ Ὁ κανόνας αὐτὸς πρωτοδιατυπώθηκε ἀπὸ τὸν I. CLERICUS [=J. LE CLERC] στὸν δεῦτερο τόμο τῆς *Ars critica* (1713): βλ. TIMPANARO 1963, σ. 21 καὶ REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σ. 311.

⁹²⁴ Βλ. TOV 1982, σ. 439. Πβ. BIELER 1958, σσ. 14-15 καὶ ALBREKTSON 1981.

⁹²⁵ Γιὰ τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο παραπέμπουμε στὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου 1990 [= ἔκδ. BHS]. Γιὰ τὴ λατινικὴ μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (γνωστὴ ὡς Vulgata) παραπέμπουμε στὴν κριτικὴ ἔκδοση τῶν B. FISCHER, I. GRIBOMONT κ.ἄ., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994 [= ἔκδ. BSV]. Γιὰ τὶς λοιπὲς ἐκδόσεις βλ. στὴν ἀρχικὴ Βιβλιογραφία Β.

⁹²⁶ *Obs. Misc.* 7. 346.

τὸν τοκετό. Ἐπίσης, ὁ Κοραῆς ἐφαρμόζει τὴν παρατήρησή του καὶ στὴ διόρθωση τῆς συνώνυμης ἑβραϊκῆς λέξης (BHS: *Psalm*. 95, 6) ἀπὸ «κλαύσωμεν» σὲ «ὀκλάσωμεν» στὸ χωρίο *Ψαλμ.* 94, 6 («δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ, καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου») ⁹²⁷, ὅπου οὔτε ἡ ἔκδοση τοῦ Swete, οὔτε ἡ ἔκδοση Γοττιγγης τοῦ Rahlfs, οὔτε ἡ ἐπίτομη τοῦ ἰδίου σημειώνει κάτι σχετικὸ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ἡ λατινικὴ ἀπόδοση τῶν δύο χωρίων ἀπὸ τὸν Κοραῆ δὲν ἐπαναλαμβάνει τὸ κείμενο τῆς Vulgata (BSV: *I Sm* 4, 19 καὶ *Ps. iuxta Hebr.* 94, 6 ⁹²⁸), κάτι ποὺ δηλώνει ὅτι ὁ Κοραῆς δὲν χρησιμοποίησε τὴ λατινικὴ ἔκδοση. Ἡ Κοραϊκὴ διόρθωση δικαιώνεται ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑβραϊκὸ κείμενο.

ii) Στὸ *Βασιλ. Α'* 16, 20 ὁ Κοραῆς διορθώνει τὴ φράση «γόμεορ ἄρτων» σὲ «γόμεον ἄρτων» ⁹²⁹. Στις ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs διαβάζουμε «γόμεορ ἄρτων», ὅμως στὸ *Βασιλ. Δ'* 5, 17 τῆς ἔκδοσης Rahlfs (στὸ ὁποῖο ὁ Κοραῆς θεωρεῖ ὅτι συγχέονται οἱ δύο γραφές) γράφεται «γόμεος ζεύγους ἡμιόνων», γραφὴ ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Λουκιανοῦ, ἐνῶ τὰ λοιπὰ χειρόγραφα φέρουν τὴ γραφὴ «γόμεορ». Στὸ χωρίο *Ἐξόδ.* 23, 5 τῆς ἔκδοσης Rahlfs γράφεται: «ἐὰν δὲ ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμεον αὐτοῦ». Τὸ ἀντίστοιχο χωρίο καὶ στὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο (BHS: *Samuel I* 16, 20) δηλώνει ἓνα ὄνο φορτωμένο μὲ ἄρτους ἀπὸ τὸν Ἰεσσαί. Δικαιώνεται λοιπὸν ἡ παρατήρηση τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴ γραφὴ «γόμεορ» ὡς ἀρχικὴ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κειμένου ⁹³⁰.

iii) Στὸ *Βασιλ. Β'* 1, 9 «ὅτι κατέσχε με σκοτός δεινόν» (στις ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs) δὲν σημειώνεται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τίποτε σχετικὸ μὲ τὴν Κοραϊκὴ διόρθωση «ὅτι κατέσχε με σκοτόδινο» ⁹³¹, διόρθωση ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀπουσία τοῦ ἐπιθέτου στὸν μασοριτικὸ στίχο (BHS: *II Samuel* 1, 9) μὲ τὰ λόγια τοῦ ἐτοιμοθάνατου Σαούλ, ὅπου ὁ Κοραῆς ὑποπεύθηκε παρανάγνωση ἑβραϊκῆς λέξης ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστὲς μεταφραστὲς. Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πάντως τὸ ἱατρικῆς χρήσης οὐσιαστικὸ «σκοτόδινο» ποὺ ἐπικαλέστηκε ὁ Κοραῆς, καθὼς ἀπαντᾷ σὲ ἱατρικοὺς συγγραφεῖς (Ἰπποκράτη καὶ Ἀρεταῖο) ποὺ ἀπασχόλησαν τὸν Κοραῆ.

iv) Στὸ χωρίο *Βασιλ. Γ'* 19, 20 «καὶ εἶπεν Ἥλιου Ἀνάστρεφε, ὅτι πεποιήκά σοι» (κατὰ τις ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs) ὁ Κοραῆς προτείνει «ὅτι τί πεποιήκά σοι;» ⁹³². Σύμφωνα μὲ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης Rahlfs, ἀντὶ τοῦ συνδέσμου «ὅτι» τῆς χειρόγραφης παράδοσης ὁ Λουκιανὸς ξεχωρίζει γράφοντας τὴν ἀντωνυμία «τί». Τὴ γραφὴ τοῦ Λουκιανοῦ ἀναφέρει χωρὶς νὰ κάνει ἐπώνυμη μνεῖα («legunt alii») ὁ Κοραῆς, ὁ ὁποῖος προβαίνει στὴ δική του πρόταση στηριζόμενος στὸ μασοριτικὸ κείμενο (BHS: *I Regum* 19, 20) καὶ ἀποδίδοντας τὴ δίκαιη ἐνσταση τοῦ Προφήτου πρὸς τὸν μαθητὴ του Ἐλισσαῖο (ἄλλιως, ἡ ἀπόδοση τοῦ νοήματος στὴν ἑλληνικὴ φράση πρέπει νὰ ὀλοκληρωθεῖ μὲ εἰδικὴ προσθήκη).

v) Στὸ χωρίο *Βασιλ. Δ'* 3, 4 «κριῶν ἐπὶ πόκων» ὁ Κοραῆς ἐνώνει τις δύο λέξεις («uno tenore») στὸ ἐπίθετο «ἐπιπόκων» ⁹³³, γιὰ νὰ ἀποδώσει τὴν ἑβραϊκὴ φράση τοῦ πρωτοτύπου (BHS: *II Regum* 3, 4), διόρθωση ποὺ ἀκολουθεῖ στὸ κείμενό του ὁ Swete καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἀναρωτιέται ὁ Rahlfs στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς δικῆς του ἔκδοσης. Γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ἐπιθέτου «ἐπιπόκων» («lanatorum») ὁ Κοραῆς ἀκολούθησε παραγωγικὸ κανόνα (σχηματισμὸς συνθέτων) τῆς Ἑλληνικῆς (ἀνάλογο τῶν «ἐπίπινος» καὶ «ἐπίφθινος»).

vi) Στὸ χωρίο *Γενέσ.* 24, 45 «εὐθύς Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο» (κατὰ τις ἐκδόσεις Swete, Rahlfs καὶ Wevers) ὁ Κοραῆς σημειώνοντας ὅτι συναντᾶται σὲ ἄλλα χειρόγραφα ἢ γραφὴ «καὶ ἰδοὺ εὐθύς Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο» καὶ στὸν συγκεκριμένο κώδικα «Reg. Ms. No. 1 (πρόκειται γιὰ

⁹²⁷ *Obs. Misc.* 7. 346.

⁹²⁸ Στὴ Vulgata «flectamus genua», ἀλλὰ στὸν Κοραῆ «genua flectemus».

⁹²⁹ *Obs. Misc.* 7. 127.

⁹³⁰ Βλ. THACKERAY 1909, σ. 32.

⁹³¹ *Obs. Misc.* 7. 348.

⁹³² *Obs. Misc.* 7. 353.

⁹³³ *Obs. Misc.* 7. 359.

τὸν Paris., Bibl. Nat., gr. 1 τοῦ 13ου αἰ.) ἡ γραφή «ἐπορεύθη βεβέκκα ἐξεπορεύετο» διόρθωσε τὴν τελευταία στὴν προφανῆ «παρευδὺς Βεβέκκα ἐξεπορεύετο»⁹³⁴. Εὐφυῶς ὁ Κοραῆς ἀναδεικνύει τὴν varia lectio, ἀφοῦ καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσης Wevers σημειώνεται ἡ ὑπαρξὴ τῶν γραφῶν «ιδού», «καὶ ιδού», «εὐδύ» καὶ «ἐπορεύθη» σὲ διάφορους κώδικες, ἀντὶ τῆς «εὐδύς».

vii) Ὁμοία ἐργάστηκε καὶ στὸ χωρίο *Ἐξόδ.* 32, 28 «ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τρισχιλίους ἀνδρας» (ἔτσι οἱ ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs, καὶ ἡ «editio Bosiana» ποὺ μνημονεῖ ὁ Κοραῆς⁹³⁵)· τὴ γραφή τοῦ Παρισινοῦ «Cod. Reg. Ms No. 4» ἀπὸ «ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν» ὁ Κοραῆς διορθώνει σὲ «ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡσεὶ τρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν».⁹³⁶ Ὁ Κοραῆς θυμίζει παραπλήσιες ἐκφράσεις στὴν *Καينὴ Διαθήκη* (*Κορ. Α' 10, 8*) καὶ στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* (*Ἀριθμ. 25, 9* καὶ *BHS: Num. 25, 9*). Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσης Swete διαβάζουμε ὅτι στὸν κώδ. Ambros. A 147 infra συναντᾶται ἡ γραφή «τρ[.]ισχιλιους». Ὁ Κοραῆς φροντίζει νὰ ἀποκαταστήσει καὶ στὴ γραφή τοῦ συγκεκριμένου κώδικα τὴ φράση τοῦ πρωτοτύπου «ex hebr. Cod.» (*BHS: Exod. 32, 28*) γιὰ τὸν θάνατο περίπου τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ἐκείνῃ τῇ μέρᾳ.

viii) Στὸ χωρίο *Ἑσθρ. Α' 5, 69* στὴ φράση «τὰ δὲ ἔθνη τῆς γῆς ἐπικοιμώμενα τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ» ὁ Κοραῆς διορθώνει τὴ μετοχὴ «ἐπικοιμώμενα» (κατὰ τὴν ἐκδ. Swete) σὲ «ἐπικείμενα» (ἢ «ἐπικείμενοι») ⁹³⁷. Στὶς ἐκδόσεις Rahlfs καὶ Hanhart υἱοδοτήθη ἡ γραφή «ἐπικείμενα» ὡς διόρθωση προφανοῦς λάθους (καθὼς τὸ κείμενο ἀναφέρεται στοὺς εἰδωλολάτρες ποὺ κατοικοῦσαν στὴν Ἰουδαία), ἀλλὰ προσγραφόμενη στὸν ἐκδότῃ τῶν *Ἀποκρύφων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης* Fritzsche (*Λειψία, 1871*). Ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ἡ γραφή τοῦ Λουκιανοῦ «τὰ ἐπικοινωνοῦντα».

ix) Ἐσκινώντας ἀπὸ διόρθωση σὲ στίχο τοῦ Σοφοκλῆ (*Οἰδ. Κολ. 610*), ὁ Κοραῆς παρατηρεῖ παραπλήσιο λάθος καὶ στὴν *Ἰουδίθ* 11, 7 «πάσης ψυχῆς» (καὶ στὶς ἐκδόσεις Swete, Rahlfs, Hanhart), ὅπου ὁ «cod. Reg. Ms. No. 4» φέρει «πάσης τῆς γῆς» καὶ ὁ «No. 1» φέρει «πάσης γῆς»⁹³⁸. Λίγο πρὶν, στὸν ἴδιο στίχο, ἀναφέρεται «βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ πάσης τῆς γῆς», ἀλλὰ τὸ ζητούμενο ἔπειτα εἶναι τὸ «πάσης ψυχῆς», ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναδρομὴ στὸ μασοριτικὸ κείμενο (*BHS: Iudith 11, 7*) καί, κυρίως, τῇ *Vulgata* (*BSV: Iudith 11, 5* ὅπου «omnium animarum»). Ἀπὸ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσης Hanhart ἐπιβεβαιώνονται οἱ γραφές «πάσης τῆς γῆς» καὶ «πάσης γῆς» ποὺ σημείωσε ὁ Κοραῆς γιὰ τοὺς δύο Παρισινούς κώδικες (οἱ γραφές ἀπαντῶνται καὶ σὲ ἄλλους βεβαίως). Καὶ ἐδῶ ὁ Κοραῆς ἀποδεικνύεται ἄξιος μελετητῆς τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

x) Στὴν *Ἰουδίθ* 11, 11 ὁ Κοραῆς διορθώνει τὴ γραφή «ἐκβολος» (καὶ στὶς ἐκδόσεις Swete, Rahlfs, Hanhart) σὲ «ἐκβουλος»⁹³⁹. μάλιστα, δηλώνει πὼς προτιμᾷ τὴ γραφή «ἐκβουλος» – παρὰ τὸ ὅτι τὸ «ἐκβολος» θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει «ἐκπεσών»– λόγῳ τοῦ ἐπομένου «ἄπρακτος». Τὸ λογικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κοραῆ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς γραφῆς «ἐκβουλος» σὲ κώδικα τῆς Βενετίας (*Marc. gr. 1*), ἐνῶ σὲ ἄλλο κώδικα ἡ γραφή «ἐκφοβος».

xii) Στὰ χωρία *Κριτ. 9, 31* «μετὰ δώρων λέγων» (γραφή τῶν κωδίκων «Regii no. 1 et 4», ἀντὶ τῆς συνήθως παραδεδομένης «ἐν κρυφῇ λέγων»), 14, 9 «ὅτι ἀπὸ στόματος τοῦ λέοντος», 19, 8 «καὶ στρατεύσον (vel στρατεύθητι) ἕως κλῖναι τὴν ἡμέραν», 21, 3 «τοῦ ἐπισκεπῆναι σήμερον», κ.ἀ.⁹⁴⁰, ὁ Κοραῆς διορθώνει ἀντιστοίχως σὲ «μετὰ δόλου λέγων», «ὅτι ἀπὸ σώματος

⁹³⁴ *Obs. Misc.* 7. 140.

⁹³⁵ Βλ. ἀνωτ. ὑπόσημ. 857.

⁹³⁶ *Obs. Misc.* 7. 188.

⁹³⁷ *Obs. Misc.* 7. 372.

⁹³⁸ *Obs. Misc.* 7. 1.

⁹³⁹ *Obs. Misc.* 7. 290.

⁹⁴⁰ Βλ. *Κριτ.* 5, 27· 5, 29· 10, 16· 13, 23 (στὶς σσ. 2. 1, 2, 3, 4).

του λέοντος», «καὶ στραγγευσον (vel στραγγεύθητι) ἕως ἔκλινεν ἡ ἡμέρα», «τοῦ ἀποκοπῆναι σήμερον»⁹⁴¹, γὰρ νὰ πλησιάσει τὸ μασσοριτικὸ πρωτότυπο (BHS: *Judic.* 9, 31· 14, 9· 19, 8· 21, 3). Γιὰ τὰ τρία πρῶτα χωρία στὴν ἔκδ. Swete προβάλλονται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα οἱ γραφές τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικα (ἀντιστοίχως «μετὰ δώρων λέγων», «ὅτι ἐκ τῆς ἕξεως τοῦ λέοντος», «καὶ στρατεύθητι, ἕως κλίνη ἡ ἡμέρα»), ἐνῶ στὴν ἔκδοση Rahlfs συνεχδίδονται ὡς δύο παράλληλα κείμενα (Κριτ. Α καὶ Β), δίχως κάτι ιδιαίτερο στὸ ὑπόμνημα. Οἱ Κοραϊκὲς διορθώσεις κατὰ τὸ μασσοριτικὸ εἶναι δελεαστικὲς.

xiii) Στὸ *Μακκαβ. Β'* 7, 30 «ἔτι δὲ ταύτης καταλεγοῦσης» (ὅπου ἄλλοι παρέχουν τὴ γραφὴ «ἔτι δὲ ταύτης καταληγοῦσης», ἐξίσου λανθασμένη κατὰ τὸν Κοραῖ) εἶναι προτιμητέα κατὰ Κοραῖ ἡ γραφὴ «ἔτι δὲ ταύτης ταῦτα λεγοῦσης» ἢ «ἄρτι δὲ ταύτης καταληγοῦσης»⁹⁴², κατὰ τὸ χωρίο «ἄρτι δὲ αὐτοῦ καταλήξαντος τὸν λόγον» ποὺ ἀκολουθεῖ (9, 5). Στις ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs υἱοθετεῖται στὸ κείμενο ἡ γραφὴ «ἔτι δὲ ταύτης καταληγοῦσης», ἐνῶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς δεύτερης ἐκδόσεως σημειώνεται ὅτι στὸν Ἀλεξανδρινὸ κώδ. (ἀπόκειται στὸ British Museum, γράφτηκε μᾶλλον στὸ πρῶτο ἕμισυ τοῦ 5ου αἰ.) γράφεται «καταληγοῦσης» καὶ στὴν ἔκδοση τοῦ Λουκιανοῦ «καταλεγοῦσης», καθὼς καὶ ὅτι τὸ «ἄρτι» ἀντὶ τοῦ «ἔτι» εἰσηγήθηκε ὁ Vern. Kappler⁹⁴³. Ἡ διόρθωση τοῦ Κοραῖ μετὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ παράλληλου χωρίου (9, 5) εἶναι ὁμολογουμένως θαυμαστή.

xi) Στὸ *Μακκαβ. Γ'* 2, 31 «ἐνιοὶ μὲν οὖν ἐπὶ πόλεως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας ἐπιβάθρας στυγοῦντες», ἀφοῦ σημειώνει ὅτι ἄλλοι κώδικες παρέχουν «ἐπὶ πόλειως» καὶ «ἐπιβάθρα στυγοῦνται» (ὁ Ἀλεξανδρινὸς κώδ. σύμφωνα μετὰ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν ἐκδόσεων Swete καὶ Rahlfs) καὶ ὅτι σὲ Παρισινὸ χειρόγραφο («Cod. Reg. Ms. No. 1») διαβάζουμε εὐκρινῶς «ἐπὶ βάθρας στυγοῦντες», ὁ Κοραῖς διορθώνει σὲ «ἐνιοὶ μὲν οὖν ἐπιπολαιῶς τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας καὶ οὐκ ἐπὶ βάθους στέργοντες»⁹⁴⁴, ἐπικαλούμενος καὶ ὅσα ἐσφαλμένως σημείωσε ὁ Neibomius στὰ λήμματα «κάκας»⁹⁴⁵ καὶ «ἐπιβάθρας» τοῦ Ἡσυχίου (Κ 295 καὶ Ε 4620 τῆς ἐκδόσεως Latte). Σύμφωνα μετὰ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν δύο νεωτέρων ἐκδ. (Swete καὶ Rahlfs), στὸν κώδ. Marc. gr. 1 ὑπάρχει ἡ γραφὴ «ἐπιπολαιῶς». Ὁ Κοραῖς ἔκανε κι ἐδῶ μία ἀξίεπαινη προσπάθεια νὰ ἐπιτρέψει τὴ λογικὴ διασάφηση τοῦ συγκεκριμένου χωρίου μετὰ ἐκφραστικὸ ἑλληνικὸ τρόπο.

xiv) Στὸ χωρίο *Παραλειπ. Α'* 12, 34 «βοηθῆσαι τῷ Δαυὶδ οὐ χεροκένως» ἀντὶ «οὐ χεροκένως» ὁ Κοραῖς διορθώνει τὴν παροιμιώσχημη φράση κατὰ τὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο (BHS: *I Chr.* 12, 34) «οὐ κηροκένως» (δηλαδὴ ὅτι οἱ ἑβδομήκοντα ἔπλασαν τὸν νεολογιστικὸ τύπο «κηροκένως» ἀπὸ τὸ «ἐν κηρὶ κενῶ» = «corde inani, seu duplici» καὶ «sine corde duplici i.e. fallaci»), ἀφοῦ σημειώσει ὅτι ἄλλοι κώδικες παρέχουν «οὐδὲ μετὰ καρδίας καὶ καρδίας» (ὡς γνωστόν, ἡ Λουκιάνεια ἔκδοση) καὶ ὅτι ὁ Παρισινὸς κώδ. «Reg. Ms. No. 1» παρέχει «χειροκένως», καθὼς καὶ ὅτι παράλληλη ἐκφράση συναντᾶται στὸν *Ψαλμ.* 11, 3 «μᾶταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησεν»⁹⁴⁶. Σημειωτέον ὅτι στὸ ἑβραϊκὸ κείμενο γίνεται λόγος γιὰ τοὺς ἄνδρες τῆς φυλῆς Ζαβουλῶν, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ βοηθήσουν τὸν Δαυὶδ μετὰ ὅλη τους τὴν καρδιά. Στὴν ἔκδοση Swete (*Παραλειπ. Α'* 12, 33) υἱοθετεῖται ἡ γραφὴ «οὐ χεροκένως» ἀπὸ διορθωτὴ στὸν γνωστὸ ὡς Βατικάνειο κώδικα (Vatic. gr. 1209), ἐνῶ στὴν ἔκδοση Rahlfs ἡ εἰκασία «οὐχ ἕτεροκλινῶς» τοῦ Rud. Smend⁹⁴⁷, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ J. Wackernagel. Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι

⁹⁴¹ Ἀντιστοίχως *Obs. Misc.* 7. 291, 2. 4, 7. 291.

⁹⁴² *Obs. Misc.* 7. 376.

⁹⁴³ Βλ. KAPPLER 1929, σ. 64.

⁹⁴⁴ *Obs. Misc.* 7. 378.

⁹⁴⁵ Ὁ Latte διορθώνει τὸν τύπο σὲ «κακίας».

⁹⁴⁶ *Obs. Misc.* 2. 10 καὶ 7. 369.

⁹⁴⁷ Βλ. *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt von R. SMEND*, Berlin 1906 κατὰ τὴν ἔκδ. Rahlfs.

ἡ λατινικὴ ἀπόδοση τοῦ ὄρου «οὐ κηροκένωσ» ἀπὸ τὸν Κοραῆ πλησιάζει πολὺ τῇ Vulgata (BSV: *Verba Dierum*, i.e. *I Par.* 12, 33) ὅπου γράφεται «in corde duplici». Συγκρινόμενη μὲ τὴν ἐπιτυχημένη εἰκασία τοῦ Smend, ἡ Κοραϊκὴ φαίνεται τολμηρῆ· δὲν μπορούμε ὅμως νὰ τὴν θέσουμε ὑπὸ περισκεψῆ γιὰ κανονικοὺς παλαιογραφικοὺς λόγους ἢ ἐλληνοπρεποῦς νεολογιστικοῦ σχηματισμοῦ, μόνον ἐλλεῖπει λεξικογραφικῆς τεκμηρίωσης.

xv) Στὸ χωρίο *Παραλειπ. Β'* 18, 2 ὁ Κοραῆς διορθώνει τὸ ρῆμα «ἡγάπα» σὲ «ἡπάτα»⁹⁴⁸, ἀφοῦ παρατηρεῖ ὅτι ἄλλοι κώδ. παρέχουν «ἐπεισε», ὅτι τὸ ρῆμα στὸ μασοριτικὸ πρωτότυπο (BHS: *II Chr.* 32, 18) σημαίνει «incitare, persuadere, et seducere» καὶ ὅτι τὴν ἴδια ἐβραϊκὴ λέξη ἀπέδωσαν στὸ χωρίο *Ἡσαΐα* 36, 18 μὲ τὴν προστακτικὴ «ἀπατάτω». Στὴν ἔκδοση Swete γράφεται «ἡγάπα» καὶ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα δὲν προσφέρει ἄλλη πληροφορία, ὅμως στὴν ἔκδοση Rahlfs υἱοθετεῖται τὸ «ἡπάτα» καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι πλὴν λίγων κωδίκων μὲ τὴ γραφὴ «ἡπάτα», ἡ ὁποία ἄλλωστε γίνεται ἀποδεκτὴ, ὁ Ἀλεξανδρινὸς καὶ ὁ Βατικανὸς φέρουν τὴν (ἐσφαλμένη) «ἡγάπα». Τὴν εὐστοχη εἰκασία τοῦ Κοραῆ ἐπιβεβαίωσε καὶ πάλι ἡ χειρόγραφη παράδοση.

xvi) Στὰ χωρία *Ἰεζεκ.* 20, 6 καὶ 20, 15, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἴδιος στίχος «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, κηρίον ἐστίν», ὁ Κοραῆς ἐπιχειρεῖ τὴ θεραπεία ἀξιοποιώντας τὰ *Ἐξαπλᾶ* τοῦ Ὁριγένη. Ἀναφέρει σχετικῶς ὅτι ἀντὶ τοῦ «κηρίον ἐστίν» ὁ Σχολιαστὴς σημειώνει «ὁ δὲ ἐβραῖος, καλλίστην εἶπε» (στὸν *Ἰεζεκ.* 20, 6 καὶ 20, 15, *Ἐξαπλᾶ* ἔκδ. Fr. Field, σ. 817, σημ. 12), ὁ Σύμμαχος μεταφράζει «στάσις ἐστίν ἔφη· στάσιν καλέσας τὸ αὐτόδι τὴν ἱερατεῖαν ἀνακεῖσθαι θεῶ» (αὐτόδι), ὁ Ἀκύλας «στερέωμα» καὶ στὴ δευτέρῃ ἔκδοση «ἐνδοξον», ὁ Θεοδοσίων «κραταίωμα», ἄλλοι «κοσμιωτάτη» καὶ ὅτι Παρισινὸς κώδικας φέρει τὴ γραφὴ «κῆριον» συνδεδεμένη μὲ τὸ προηγούμενο «μέλι» ἐνῶ στὸν στίχο 15 συνδεδεμένα τὰ «μέλι» καὶ «κηρίον» μὲ τονιζόμενη τὴν παραλήγουσα. Ὁ Κοραῆς συνυπολογίζει μάλιστα τὴν πιθανότητα παρανόησης τῶν ἐλληνοιστῶν Ἰουδαίων καὶ τὴ λογικὴ πιθανότητα σχηματισμοῦ τοῦ ἀκατανόητου «κηρίον» ἀπὸ τὴ γειτνίασή του μὲ τὸ ἀμέσως προηγούμενο οὐσιαστικὸ «μέλι», ἐνῶ τονίζει ὅτι ὁ ἀντίστοιχος ἐβραϊκὸς ὄρος (BHS: *Ezech.* 20, 6 καὶ 20, 15) σημαίνει «decus, gloria, ornamentum» (κατὰ τὴ Vulgata, BSV: *Ez.* 20, 6 καὶ 20, 15 ἀποδίδεται «egregia» καὶ «praecipuam») καὶ ὅτι οἱ λοιποὶ ἐρμηνευτὲς τὸν ἀπέδωσαν μὲ τὰ ἐπίθετα «καλλίστην, ἐνδοξον, καὶ κοσμιωτάτην». Προτείνει, ἐπομένως, τέσσερις ἐναλλακτικοὺς τρόπους διόρθωσης: σὲ «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ῆ) κρεῖττων ἐστίν» ἢ «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ῆ) κυρία ἐστίν» ἢ «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ῆ) κυδίων ἐστίν» ἢ «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ῆ) καλλίων ἐστίν»⁹⁴⁹. Στὶς ἐκδόσεις Swete καὶ Rahlfs ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀκατανόητη φράση «γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, κηρίον ἐστίν», χωρὶς νὰ παρέχεται κάποια ἐπιπλέον σχετικὴ πληροφορία στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης. Καὶ μόνον ὡς πρόθεση καὶ σκέψη, οἱ Κοραϊκεῖς εἰκασίαι εἶναι ἐκπληκτικῆς!

Ὡς συμπέρασμα, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβουμε –μὲ κάποια τροποποίηση– γιὰ τὸν Κοραῆ ὅτι γράφτηκε γιὰ τὸν Ἑρασμὸ ἀπὸ τὸν J. H. Bentley: ὅτι ἡ ἐνασχόλησή του μὲ κείμενα ποὺ περιεῖχαν προβληματικὰ χωρία (λόγω νόθων ἢ παραποιημένων γραφῶν) τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ καλλιεργήσει ἓνα ἐξόχως ἐκλεπτυσμένο ὄργανο ἀνάλυσης καὶ ἀντίληψης τοῦ παλαιοδιαθητικοῦ κειμένου⁹⁵⁰.

Ὅπωςδήποτε, τὰ ἐβδομηκοντολογικὰ διαφέροντα τοῦ Κοραῆ σχετίζονται καὶ μὲ τὸν ἰδιαιτέρου χαρακτῆρα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ: «Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ δημιουργοὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ εἶναι ἱερωμένοι καί, ὅσοι δὲν εἶναι, εἶναι ἐκδότες, σχολιαστὲς καὶ μεταφραστὲς θεολογικῶν καὶ κλασικῶν κειμένων, ὅπως ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Κυριαρχεῖ ἡ θρησκευτικὴ φιλοσοφία καὶ στηρίζεται πάνω στὴν ἀρχαία

⁹⁴⁸ *Obs. Misc.* 7. 370.

⁹⁴⁹ *Obs. Misc.* 7. 383.

⁹⁵⁰ BENTLEY J. H. 1983, σ. 153.

έλληνική σκέψη με ἀδήλωτο σκοπό τὴν ἔνωση Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ στὸ ὄνομα τῆς Ἀναγέννησης τῆς Νεότερης Ἑλλάδας»⁹⁵¹. Οἱ λόγιοι τῆς Ἀναγέννησης ἐξερεύνησαν παρθενο ἔδαφος στὸν χῶρο τῆς καινοδιαθηκικῆς φιλολογίας καὶ μὲ τὴν ἐκδοτικὴ τους ἔρευνα καὶ δραστηριότητα στὸν ἐν λόγῳ τομέα ἐγκαινίασαν τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἐπιστῆμη τῆς Καινῆς Διαθήκης (19ος αἰ. καὶ ἐντεῦθεν), ἐπιμένοντας στὴν ἐπιστημονικὴ ἀπαίτηση γιὰ τὴ μελέτη τοῦ πρωτοτύπου κειμένου (ἑλληνιστί)⁹⁵². «Στὸ Διαφωτισμὸ ἀποκρούσθηκε τὸ ὑπερ-φυσικὸ καὶ τὸ ὑπερ-ἱστορικόν. Ἔτσι εἶναι αὐτονόητη ἡ τάση τῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἀποδέσμευσης ἀπὸ τὴ δογματικὴ ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας»⁹⁵³. Οἱ καλβινιστικὲς ἠθικολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Κοραῆ⁹⁵⁴ τὸν ἐπηρέασαν στὸ ζήτημα τῆς μετάφρασης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπευθείας ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο, τὸ καθεαυτὸ φιλολογικὸ πρωτότυπο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα ὡς κατὰ παράδοση κείμενο ἐντεταγμένο στὴν ἐκκλησιαστικὴ λατρεία ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία: «ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι παρὰ καταγραφή τῆς πρώτης ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας [...] συνεχὴ ἱστορικὴ πραγμάτωση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας»⁹⁵⁵. ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ὁ Κοραῆς φαίνεται νὰ ἐγείρει ζήτημα ἀμφισβήτησης πρὸς τὴν παραδεδομένη μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, ζήτημα σχετικὸ καὶ μὲ δογματικοεκκλησιολογικὲς ἀποκλίσεις⁹⁵⁶: Μὲ ἀφορμὴ μελετώμενη ἐκδοση τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου σημείωνε σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐκδότῃ τοῦ Λογίου Ἐρμού: «Χρυσόστομον νὰ ἐκδώσωμεν, ὅταν μᾶς λείπη ἀκόμη μετάφρασις σαφῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης! ὅταν μᾶς λείπη καὶ ὁ μέλλον νὰ τὴν μεταφράσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, καὶ ὄχι ἀπὸ μεταφράσεις ἄλλας! Τίς ἐξ ἡμῶν, ἱερωμένος ἢ κοσμικός, τολμᾷ νὰ καυχῆθῃ, ὅτι νοεῖ διόλου τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα; καὶ ὅμως αὐτὴ ἔγινεν ἀχώριστος ἀνάγνωσις πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας. Ἀπαγγελία λόγων ἀγνώστων εἶναι βαττολογία, ὁμοιάζουσα τὰς μαγικὰς ἐπωδὰς, τὰς ὁποίας οὐτ' ὁ ἐπάδων οὐτ' ὁ ἐπαδόμενος χρεωστεῖ νὰ καταλαμβάνῃ, ἐπειδὴ ἡ θαυματουργὸς τῶν δυνάμεις πιστεύουν ὅτι στέκει εἰς ἀπλὴν αὐτῶν τὴν ἐκφώνησιν»⁹⁵⁷. Στὸ ἀπόσπασμα ὅπου γράφει πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου «Ἵπονοεῖς ὅτι ἡ Βιβλικὴ ἔταιρεία ἀποβλέπει εἰς ἐμέ, καὶ ἔχεις δίκαιον. Δὲν τὸ ὑπονοῶ, ἀλλ' εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐμὲ ἐπιθυμεῖ μεταφραστὴν, ἂν καὶ ῥητῶς νὰ τὸ εἶπῃ δὲν ἐτόλμησεν. [...] Προτιμῶ, φίλε, τὴν ταλαιπωρίαν εἰς τὴν ὁποίαν τηγανίζομαι παρὰ τῶν Γραφῶν τὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν μ' ὄλον τοῦτο κρίνω εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ὠφελιμωτάτην, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, διὰ καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μέλλουσαν νὰ παύσῃ εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἐν χρήσει μετάφρασιν»⁹⁵⁸, ἡ σημαντικὴ τοῦ ἐπιθέτου «παραδεδομένης» συνδέεται μὲ τὸν βαθμὸ ἀντίληψης τῆς γλωσσικῆς ἐκφορᾶς μιᾶς μετάφρασης ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ κοινότητα, πρὸς τὴν ὁποία ἀπευθύνεται⁹⁵⁹. Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ κατ' ἐξοχὴν φιλολογικὰ κείμενα τῶν κλασικῶν λογοτεχνῶν, τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν προοριζόταν γιὰ φιλολογικὴ σπουδὴ καὶ γιὰ τὴ θέση στὴ βιβλιοθήκη τῶν λογίων, ἀλλὰ γιὰ καθημερινὴ λειτουργικὴ χρῆση καὶ δογματικὴ πρακτικὴ. Ἄν γιὰ λόγους μᾶλλον ἐπιστημονικοὺς ὁ θετικὰ προσανατολισμένος πρὸς

⁹⁵¹ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σ. 81: βλ. καὶ σσ. 79-87 (ἑλλην. κείμενο δημοσίευσης), 89-95 (γαλλικὴ μτφρ.). Ἀντίθετα ὅμως ὅσα ὑποστηρίζει ὁ ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 70-72.

⁹⁵² Βλ. τὴ σοβαρὴ μελέτη τοῦ BENTLEY J. H. ὁ.π.

⁹⁵³ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σ. 68, ἡ ὁποία παραπέμπει στὸν ΓΙΑΝΝΑΡΑ Α. 1976, σ. 103. Πβ. τὸ δημοσίευμα ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1996-97.

⁹⁵⁴ Κατὰ τὸ βιβλίον ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ 2002, σσ. 311-312 σχετικὲς μὲ τὴ φιλελεύθερη πλευρὰ τοῦ καλβινισμοῦ καὶ τὴν ἀνεξιδιερῆσιν πρὸς ἐπικρατοῦσε στὶς χώρες ὅπου ζοῦσαν οἱ καλβινιστές.

⁹⁵⁵ Βλ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. 1992, σ. 232. Πβ. BRUNS 1992, σσ. 65, 83 γιὰ τὴ δικαιολόγησι τῆς «κανονικότητος» ἐνὸς ἱεροῦ κειμένου, ἀκόμη καὶ παρὰ τὴ θεώρησίν του ὡς ἀλληγορικῆ, κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ του σκοπιμότητα σὲ συγκεκριμένη γλωσσικὴ κοινότητα.

⁹⁵⁶ Βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 57-58, 290-291, κ.ά.

⁹⁵⁷ Ἐρμ. Λόγ. τόμ. Γ' (τευχ. 21, 1.11.1820), 1820, σ. 653.

⁹⁵⁸ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 427 (17.11.1808), σσ. 486. 21-487. 2.

⁹⁵⁹ Βλ. τὸ εὔστοχο ἐρώτημα πρὸς τὸν WEBB 1986, σ. 78.

τὴν εὐρωπαϊκὴ βιβλικὴ ἐπιστήμη εἰσηγήθηκε τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο, ὡστόσο διευκόλυνε τὸν ἐκπροτεσταντισμὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, ἐφ' ὅσον ἡ μετάφραση προοριζόταν κυρίως γιὰ λαϊκὸ ἀνάγνωσμα, πού θὰ ἀντικαθιστοῦσε τὸ παραδεδομένο τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ ὄχι γιὰ ἀποκλειστικὴ ἐπιστημονικὴ χρῆση⁹⁶⁰, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κρίνεται ἐμβόλιμη. Τὴν ὀρθόδοξο χριστιανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα ἐξέφραζε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος μὲ τὸ τετράτομο ἔργο του *Περὶ τῶν Ὁ ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς* (1844-1849) –τὸ ὁποῖο ἀποδείκνυε τὶς ἑβραϊολογικὲς καὶ ἑβδομηκοντολογικὲς κατακτήσεις του–, ὅπου σημείωνε στὸν Πρόλογο: «Παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς Ἀνατολικοῖς μία καὶ μόνη πεπίστευται, καὶ κεκρατηκε, καὶ δι' αἰῶνος κρατήσῃ ἑρμηνεία, αὐτὴ ἡ τῶν Ὁ πᾶσα δὲ ἄλλη νεωτέρα ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ μετάφρασις ἄθεσμος δοκεῖ καὶ ἀνίερος, καὶ τοῖς πατρώοις ἡμῶν διδάγμασιν ἀντιβαίνει, καὶ τὰς συνειδήσεις ταρασσεῖ, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνην θορυβεῖ, καὶ τοῦτ' αὐτό, σκάνδαλον τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἀποβαίνει, τῶν παρ' ἡμῖν καλλίστων καὶ θειοτάτων δικαίων ἀπτόμενον»⁹⁶¹. Τὸν τρίτο τόμο τοῦ συγκεκριμένου ἔργου τοῦ ὁ Κων/νος Οἰκονόμος ἀφιέρωσε ἐξ ὀλοκλήρου στὴν ἱστορία τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ στὰ τεκμήρια πού ἀποδείκνυαν τὴν «διαφθορὰν» τοῦ λεγόμενου Μασοριτικοῦ⁹⁶², ἀποτέλεσμα τῆς ἐνσυνειδήτης ἐμμονῆς τῶν «βραββινιζόντων κριτικῶν» στὴν ἀλλοιωμένη ἑβραϊκὴ παράδοση⁹⁶³, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ γνησιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ τῆς μετάφρασης («ἐρμηνείας») τῶν Ἑβδομήκοντα πού διακρινόταν γιὰ τὶς φιλολογικὲς ἀρετὲς τῆς πιστότητας, τῆς σαφήνειας καὶ τῆς ποικιλίας τοῦ ὕφους⁹⁶⁴. Ὄταν ὁ Νεόφυτος Βάμβας προσφέρθηκε ὡς μεταφραστὴς ἀκόμη καὶ νὰ μεταβεῖ στὴν Ἀγγλία πρὸς ἀνάληψη τοῦ ἔργου⁹⁶⁵ –καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγὲς τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας (μαρτυρίες τοῦ μισσιονάρου W. Jowett) μαθαίνουμε τὸ διακαὲς ἐνδιαφέρον του ἕως τὴ συγκατάθεσή του κατὰ τὸ ἔτος 1828/9⁹⁶⁶– καὶ τὸν Κοραῆ ἀπασχολοῦσε τὸ ἴδιο θέμα τῆς «μεταγλώττισης», παρατηρήθηκαν ἀσυμβίβαστες διαφορὲς στὴ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ μὲ τὸν Κων/νο Οἰκονόμο τὸν ἐξ Οἰκονόμων⁹⁶⁷, στὸ θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως κατὰ τὸν Οἰκονόμο καὶ τῆς ἀντίληψης τῆς «μετακενώσεως» τοῦ Κοραῆ⁹⁶⁸, πού ἰσοδυναμοῦν μὲ διαφορὰ κοσμοθεωρίας πού ἀπασχόλησε καὶ τὸν ἱστορικὸ A. J. Toynbee⁹⁶⁹, παρὰ τὸ ὅτι κατὰ τὸν Μανουὴλ Γεδεών τόσο ὁ Κοραῆς μὲ τὰ σοφὰ προλεγόμενά του ὅσο καὶ ὁ συμφράδμων ὀπαδὸς τῆς πνευματικῆς ἐξύψωσης Κ. Οἰκονόμος μὲ τὴν ἱερὴ διδασκαλία του προέτρεπαν ἐξίσου τοὺς ὁμογενεῖς «εἰς ἔργα φιλογενείας καὶ φίλτρου πρὸς τὰ γράμματα»⁹⁷⁰. τὴ στιγμὴ μάλιστα πού χαρισματικοὶ ἱεροκέρυκες ὅπως ὁ Θεοτόκης μὲ τὰ

⁹⁶⁰ Βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1994, σ. 232.

⁹⁶¹ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Κ. 1844, τόμ. Α', σσ. ζ'-ζ'.

⁹⁶² Βλ. *αὐτόδι*, 1846, τόμ. Γ'.

⁹⁶³ Πβ. *αὐτόδι*, 1845, τόμ. Β', σσ. 822-823.

⁹⁶⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 895-938 (κεφ. Π').

⁹⁶⁵ Βλ. τὴν ἐπιστολὴ πού γεμάτος ἀγανάκτηση ἔγραψε ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου: ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. Π 1966, ἐπιστ. 428 (18.11.1808), σσ. 490. 1-491. 20. Βλ. ἐπίσης ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 188-204 γιὰ τὸ παρασκήνιο τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βάμβα ὡς μεταφραστὴ ἀπὸ τὴ Βιβλικὴ ἑταιρεία καὶ τὶς σχετικὲς συμφωνίες. Προσφάτως ἀνατυπώθηκε φωτοαναστατικῶς (Ἀθήνα: Κέδρος, 2003) ἡ 3η ἐκδοσὴ τῆς μετάφρασης τοῦ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Κανταβριγία 1849) *Τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Ἄπαντα ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ Ἀρχετύπου εἰς κοινὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφρασθέντα*, μιὰ ἐκδοσὴ πού προέκυψε ἀπὸ τὴ συνεργασία τῶν Ἀγγλῶν H. D. Leevess καὶ I. Lowndes καὶ τῶν Ἑλλήνων Νεοφύτου Βάμβα, Γεωργίου Τυπάλδου-Ἰακωβάτου (μετέπειτα μητροπ. Σταυρουπόλεως) καὶ X. Νικολαΐδου, μὲ ἐκδότῃ τῆς ἐν λόγῳ μετάφρασης τὸν R. Watts.

⁹⁶⁶ Βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 190-191.

⁹⁶⁷ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 351-352.

⁹⁶⁸ Βλ. ΡΑΠΑΔΕΡΟΣ 1962, *passim* καὶ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 46-57.

⁹⁶⁹ Βλ. ΡΑΠΑΔΕΡΟΣ, *ἔ.π.*, σ. 48.

⁹⁷⁰ ΓΕΛΕΩΝ 1976, σ. 147.

Κυριακοδρόμιά του προηγήθησαν του Κοραή «άνδρῶπου σοφοῦ, φιλοσοφούντος ἐπὶ τῶν ὁρμῶν τῶν τότε τοῦ γένους»⁹⁷¹ σὲ γλωσσικὲς ἐπιλογές⁹⁷². Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδερὸς στὴ διατριβή του διέγνωσε ὡς φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο στὶς γενικότερες θρησκευτιολογικὲς ἀπόψεις τοῦ Κοραή τὴ θητεία του στὶς παραδόσεις-μαθήματα τοῦ Ὀλλανδοῦ ἀθειστῆ φιλοσόφου Φραγκίσκου Hemsterhuys (γιου τοῦ διακεκριμένου φιλολόγου Tiberius Hemsterhuys), κατὰ τὰ ἔτη παραμονῆς στὸ Ἄμστερνταμ⁹⁷³. Ὁ B. J. Slot θυμίζει τὴν ἐπήρεια τῆς ντεϊστικῆς καὶ ἠθικολογικῆς θεολογίας τοῦ A. Buurt στὸν Κοραή⁹⁷⁴. Ὁ Σταμάτης Πέτρου στὰ γράμματά του καταθέτει τὴ δική του μαρτυρία γιὰ τὴν ἀναπάντεχη «τόσην μεταλλαγὴν»⁹⁷⁵ τοῦ Κοραή κατὰ τὰ ἔτη παραμονῆς του στὴν ὀλλανδικὴ πόλη, δηλαδὴ τὸν δογματικὸ ἀποχρωματισμὸ τοῦ ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς ἐκκλησιαστικὲς (ὀρθοδοξοελληνικὲς) παραδόσεις (φιλακόλουθον, νηστεία, ἐγκράτεια, ταπεινοφροσύνη, κ.ἄ.), ἢ, πῶς σωστά, τὸν ἐκπροτεσταντισμὸ τοῦ Κοραή, κάτι ποὺ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἐπιμονή του στὴ μετάφραση τῶν Γραφῶν⁹⁷⁶. Δὲν πρέπει νὰ περάσει ἀπαρατήρητη καὶ ἡ ἔντονη παρουσία τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας τῆς Σμύρνης (1818-1823) ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ πρεσβυτέρου Charles Williamson, ἐπιτετραμμένου στὴ Levant's Company factory⁹⁷⁷.

Μολονότι ὁ Κοραῆς θυμίζει ὅτι τὴν κοινὴ γλῶσσα γιὰ νὰ προσηλυτίσουν τοὺς νησιῶτες χρησιμοποιοῦσαν «οἱ ἀπόστολοι τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας»⁹⁷⁸ καὶ ὁ ἴδιος παρέμενε σταθερὰ ἀντίθετος στὸν παπισμὸ καὶ τὶς προσηλυτιστικὲς μεθόδους ποὺ μετερχόταν ἡ παπικὴ προπαγάνδα⁹⁷⁹, οἱ θρησκευτικὲς ἀπόψεις του πρέπει νὰ συνεξεταστοῦν μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ νὰ συσχετιστοῦν μὲ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ Βυζάντιο καὶ τὸν βυζαντινὸ πολιτισμὸ, τὴν ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ κράτους καὶ τῆς κατὰ Κοραῆν ἐξελίξεως τῶν ὑποδούλων Γραικῶν σὲ Ἕλληνας⁹⁸⁰. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Ἀγγλο Ed. Gibbon (1737-1794)⁹⁸¹ –ὁ ὁποῖος στὰ νιάτα του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς, ἀσχολήθηκε ἐπίσης μὲ τὴν ἀπόπειρα προσαρμογῆς τῆς μετάφρασης τῶν Ἑβδομήκοντα στὶς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑβραίων⁹⁸²– ἐχθρευόταν τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν προσκόλλησιν στὴν ἐκκοσμικευμένη ἐκκλησία (σαφῶς λόγῳ δυτικοευρωπαϊκῶν παραστάσεων φραγκοπαπικῶν καταχρήσεων καὶ βολταιριστικῶν ἀντιρρητικῶν καὶ λόγῳ τῆς

⁹⁷¹ *Αὐτόθι*, σ. 245.

⁹⁷² *Αὐτόθι*, σ. 149.

⁹⁷³ Βλ. PΑPADEROS, ὁ.π., σσ. 140-153 (τὸ χαρακτηριστικὸ dictum τοῦ υἱοῦ Hemsterhuys «γεννήθηκα ὡς Ἕλληνας, Πλατωνικὸς καὶ φονεὸς τυράννων» φαίνεται ὅτι συγκίνησε τὸν νεανικὸ Κοραϊκὸ πατριωτισμὸ: *αὐτόθι*, σσ. 142-143), ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ 1983, σ. 166 καὶ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ X. 1992, σ. 216.

⁹⁷⁴ Βλ. SLOT 1980, σ. 80.

⁹⁷⁵ ΠΕΤΡΟΥ 1976, σσ. μ.γ. καὶ ἐπιστ. 3 (20.11.1772), σ. 19, στίχ. 29. Ἐνῶ ὁ Πέτρου παρέμενε στὴν πνευματικὴ καθοδήγησιν τοῦ ὀρθοδόξου ἐφημερίου τῆς ἐλληνικῆς παροικίας στὸ Ἄμστερνταμ, τοῦ ἐκ Ζαγοράς ἱερομονάχου Ἀνθίμου Δρόσου Βρυέννη τοῦ Ἐηροποταμίνου (*αὐτόθι*, σσ. ιε'-ιζ', σημ. 2), ὁ Κοραῆς μεριμνοῦσε καὶ τύρβαζε περὶ ἀλλότρια, ἔχοντας ἀποκτήσει καὶ «ἀγαπητικιά» (ἀλλιῶς, «ἀμορόζα») καὶ σκανδαλίζοντας περισσότερο τὸν ἀπλοῖκὸ Πέτρου: βλ. *αὐτόθι*, ἐπιστ. 1 (5.10.1772) σσ. 3-6, 2 (19.10.1772) σσ. 11-12, 3 (20.11.1772) σσ. 17-19, 4 (29.1.1773) σσ. 20-22, 5 (4.3.1773) σσ. 24-26, 6 (23.3.1773) σσ. 27-28, 7 (22.4.1773) σσ. 30-31, 8 (23.7.1773) σ. 35.

⁹⁷⁶ Βλ. ΗΛΙΟΥ 1976, σ. μ.γ. πβ. ἐπίσης ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ 1982.

⁹⁷⁷ Βλ. CLOGG 1970.

⁹⁷⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. ΙΙΙ 1979, ἐπιστ. 481 (15.5.1810) σ. 28. 15-18.

⁹⁷⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀτακτα Ι 1828 [1991], σσ. κ'-λβ', μστ' σημ. 1 καὶ 3, νά'-νδ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 180-183, ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 99-104, 108-111, ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, ὁ.π., σ. 197-206.

⁹⁸⁰ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σσ. 862-863, ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1935, ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, κυρίως 326-327, 330, 332-333, 335-339, ΜΑΚΡΙΔΗΣ 2000, σ. 907.

⁹⁸¹ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. ΙΙ, σσ. 435-438 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σ. 37.

⁹⁸² Ὅπως ὁμολογοῦσε στὰ *Memoirs of My Life* βλ. GRAFTON 1997 = 2001, σ. 133 καὶ σημ. 5.

παρεξήγησης για τή συνέχεια τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας στὴ Νέα Ρώμη)⁹⁸³. Μέχρι σήμερα, στὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως τοῦ Κοραΐ θεολογικῶς ἐξεταζομένης οἱ ἀπόψεις διίστανται: ἀπὸ τὴ μιὰ πανεπιστημιακοὶ καθηγητὲς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθῆνας καὶ Θεσσαλονίκης, ὁ Δημ. Σ. Μπαλάνος⁹⁸⁴, ὁ Βασίλειος Κ. Στεφανίδης⁹⁸⁵, ὁ Κωνσταντῖνος Μουρατίδης⁹⁸⁶, ὁ Νικόλαος Α. Ματσούκας⁹⁸⁷, ὁ Κων. Γ. Μπόνης⁹⁸⁸, ὁ Γεώργιος Γαλίτης⁹⁸⁹ καὶ ἡ διδ. θεολογίας, μαθήτρια τοῦ Ν. Ματσούκα, Σοφία Θ. Γρηγοριάδου⁹⁹⁰ στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀποδείξουν τὴ συνειδητὴ προσήλωση τοῦ Κοραΐ στὸ ὀρθόδοξο πλήρωμα τῆς ἐποχῆς του, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχει βιώσει «τὴν παλαμικὴ θεολογία, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ ἐξήντα ἦταν ἄγνωστη ἀκόμη καὶ στοὺς θεολόγους»⁹⁹¹. ἀπὸ τὴν ἄλλη, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι ἐγκριτοὶ μελετητὲς τοῦ ἔργου του, ἀπὸ διαφορετικὴ σκοπιὰ καὶ μεθοδολογία προσέγγισης τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου καὶ μὲ διαφορετικὲς ἐν πολλοῖς ἀντιλήψεις μεταξύ των, ὅπως ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς⁹⁹², ὁ Στέφ. Κομμητᾶς⁹⁹³, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος⁹⁹⁴, ὁ Κ. Φλαμιάτος⁹⁹⁵, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857)⁹⁹⁶, ὁ Ἀπόστολος Μακράκης⁹⁹⁷, ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς⁹⁹⁸, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδερὸς⁹⁹⁹, ὁ Παναγιώτης Κ. Χρήστου¹⁰⁰⁰, ὁ Π. Κονδύλης¹⁰⁰¹, ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης¹⁰⁰², ὁ π. Θεόδωρος Ζήσης¹⁰⁰³, ὁ Χρῆστος Γιανναρᾶς¹⁰⁰⁴, καὶ ὁ π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνὸς¹⁰⁰⁵ στὴν ἐπιμονή τους νὰ

⁹⁸³ Βλ. ΜΑΜΩΝΗ 1985, ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σσ. 97-106 (δοκίμιο μὲ τίτλο «Byzance pendant le Siècle des Lumières néohellénique»), ΒΕΑΤΟΝ 1991, σσ. 6-8 καὶ ΦΑΣΣΟΥΛΑΚΗΣ 1993α, ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Φ. 1996, σσ. 32, 45-51, 141-148, 154-158 (ὑπομνησμοὶ καὶ μὲς ἀπὸ τὴ διένεξη Οἰκονόμου-Βάμβα), ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ 2001 (κυρίως στὶς σσ. 25-29 λόγος γιὰ τὸν Gibbon). Ἀντιθέτως, ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Κ. 1995 θεωρεῖ ὅτι ἂν ἐκτιμηθεῖ μὲ τὰ ἐπιστημολογικὰ καὶ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του ὁ πολυμαθὴς Κοραΐς εἶναι ἄξιος γιὰ μιὰ θέση μεταξύ τῶν κορυφαίων βυζαντινολόγων, ἐνῶ ὁ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ 2002, σ. 320 πιστεῖε σὲ μιὰ δόση ὑπερβολῆς πὼς «ὁ Κοραΐς ἦταν [...] ἕνας βυζαντινὸς Ἕλληνας, ποὺ ἐνστερνίστηκε τὶς ἰδέες ἐνὸς Herder καὶ ἐνὸς Mazzini». Τὰ Κοραϊκὰ Προλεγόμενα στὰ ΚΟΡΑΪ Ἄτακτα Ι 1828 [1991] φέρουν πολλὰ ὑποσημειώσεις μὲ ἀναφορὲς στὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ κύριου ἔργου τοῦ Gibbon: πβ. π.χ. σσ. ι', ιγ', κ.ά.

⁹⁸⁴ Βλ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ 1920, Τοῦ ἰδίου 1935, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ 1983, σ. 164, ΗΛΙΟΥ 1989, σσ. 81 σσμ. 106, 91.

⁹⁸⁵ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σ. 163 καὶ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. ὁ.π., σσ. 227-228 σσμ. 29.

⁹⁸⁶ Βλ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. *αὐτόθι*: ὅμως ἀντίθετη ἡ παρουσίαση ἀπὸ τὴν ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σ. 168 καὶ τὸν ΗΛΙΟΥ 1989, σ. 100.

⁹⁸⁷ Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὁ.π., *passim* (καὶ σσ. 259-260).

⁹⁸⁸ Βλ. ΜΠΟΝΗΣ 1985 καὶ ΗΛΙΟΥ 1989, σ. 83 σσμ. 107 τῆς σ. 83.

⁹⁸⁹ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σσ. 164-165 καὶ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. ὁ.π., σσ. 227-228 σσμ. 29.

⁹⁹⁰ Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὁ.π., κυρίως τὰ κεφ. Ζ' καὶ Η' (σσ. 141-195).

⁹⁹¹ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, ὁ.π., σ. 245. Ὁ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 105-106 προσπαθεῖ νὰ γεφυρώσει τὶς ἀντιθέσεις, ὅμως συντάσσεται μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ ΜΠΑΛΑΝΟΥ χρησιμοποιοῦντας χωρὶα μετρίως ἐκφράσεως ἀπὸ τὴ διατριβὴ τοῦ ΠΑΠΑΔΕΡΟΥ (ΡΑΡΑΔΕΡΟΣ 1962).

⁹⁹² Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σ. 162.

⁹⁹³ Βλ. ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1965.

⁹⁹⁴ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σ. 162 καὶ ΗΛΙΟΥ 1989, σ. 105.

⁹⁹⁵ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ *αὐτόθι*.

⁹⁹⁶ Βλ. ΣΙΟΤΕΣ 1960, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σσ. 163-164 καὶ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1998.

⁹⁹⁷ Βλ. ΜΑΚΡΑΚΗΣ & ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ 1967, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σ. 162-163, ΗΛΙΟΥ ὁ.π., σ. 90 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὁ.π., σ. 48.

⁹⁹⁸ Βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ 1933, σ. 416.

⁹⁹⁹ ΡΑΡΑΔΕΡΟΣ ὁ.π., *passim*.

¹⁰⁰⁰ Βλ. ΗΛΙΟΥ ὁ.π., σ. 102 σσμ. 141.

¹⁰⁰¹ Βλ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σ. 103, σσμ. 37, καὶ σσ. 134-135, 168.

¹⁰⁰² Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΗ ὁ.π., σσ. 167-168, ΗΛΙΟΥ ὁ.π., σ. 99 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὁ.π., σσ. 47-48.

¹⁰⁰³ Βλ. ΗΛΙΟΥ ὁ.π., σσ. 94-95, 98, 99, 100.

¹⁰⁰⁴ Βλ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. ὁ.π., σσ. 227-228 σσμ. 29, κ.ά. Πβ. ΗΛΙΟΥ ὁ.π., σσ. 96, 97, 98, 101-102.

¹⁰⁰⁵ Βλ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1984, Τοῦ ἰδίου 1985, Τοῦ ἰδίου 1989α, σσ. 154-179 καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ὁ.π., σ. 47, σσμ. 100.

καταγράφουν την άλλοτριωμένη –όσον αφορά την ορθοδοξοχριστιανική παράδοση– σκέψη του ευρωπαϊοδρεμμένου Κοραΐ μεμφομένοι την ακαδημαϊκή θεολογία που έδελουτφλουσε στην ανάγνωση του Κοραϊκού έργου: «Τό έρώτημα όμως για μās είναι, αν μπόρεσε να συλλάβει, ή έστω να δεχθεί, τή συνέχεια του Έλληνισμού και τήν επιβίωσή του μέσα στη "βυζαντινή" πατερική Όρθοδοξία, και όχι τήν ιδεολογικοποιημένη ορθοδοξία του γράμματος, τήν όποία φυσικά δέν τήν άρνιόταν, όπως άλλωστε δέν τήν άπέριπταν –ούτε τήν άπορρίπτουν– όι διανοούμενοι, όταν θέλουν να άνήκουν στις "συντηρητικές δυνάμεις"»¹⁰⁰⁶. Στο μεταίχιμιο τών δύο άντικειμένων άπόψεων προσπάδησε να σταδει ή Έ. Θ. Παναγιώτου-Ίωαννίδη, κατά τήν όποία ό Κοραΐς είχε και έσφαλμένες για τήν ορθόδοξη έκκλησιολογική θεώρηση άπόψεις αλλά δέν παύει να άποτελει μεγάλο διδάσκαλο του Γένους¹⁰⁰⁷.

Στήν έλληγορθόδοξη Άνατολή ύπήρχε έπιστημονική παράδοση ως επιβίωση τής άρχαίας κλασικής σκέψης και μάλιστα του άριστοτελικού στοχασμού¹⁰⁰⁸. Η θεώρηση τής Έκκλησίας στο πλαίσιο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ως δεσμού νομιμοποιημένου στην πολιτική γραμμή τής όθωμανικής έξουσίας¹⁰⁰⁹. Όπως παρατηρεί ό Μ. Γεδεών, «ουδέποτε ό δεσποτισμός αΰτης [sc. τής Όρθόδοξης Έκκλησίας] έπηρέασε τήν άνάπτυξιν τών έπιστημών ει δέ ποτε κατεδίκασεν έπιστήμονά τινα έπραξε τουτο ότε έβλεπεν αΰτον νοσοΰντα περι τά δόγματα»¹⁰¹⁰. Επιπλέον, άπό τήν ορθόδοξη θεολογική-έκκλησιολογική άποψη, με έλάχιστες έπιστημονικές έγγραφές, ή κειμενοκριτική έργασία στο βιβλικό κείμενο θεωρήθηκε έπιστημονικό ζήτημα που άπτεται και τής έξηγητικής παράδοσης¹⁰¹¹. Άλλωστε, όφείλουμε να παρακολουθήσουμε τήν ένέργεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τή δημιουργία τής μοναδικής ορθόδοξης έκκλησιαστικής κριτικής έκδοσης τής *Καινης Διαθήκης*, με τήν άνάθεση τó 1898-99 σε ειδική έπιτροπή άποτελούμενη άπό τους μητροπολίτες Σάρδεων Μιχαήλ και Σταυρουπόλεως Άπόστολο και τον Καθηγητή τής Θεολογικής Σχολής τής Χάλκης Βασίλειο Άντωνιάδη τήν έκδοση βάσει 125 κωδίκων (κυρίως προερχομένων άπό τον 10ο ως τον 14ο αι.) και τών έκλογαδίων τών Εΰαγγελισταρίων και Πράξαστολών που άπό παλαιοτάτων χρόνων ήταν σε έκκλησιαστική χρήση¹⁰¹² πραγματοποιήσε ό Β. Άντωνιάδης τó 1904. Παρά τήν άπουσία κριτικού ύπομνήματος (δέν θεωρήθηκε κανείς κώδικας μονότροπος ούτε ακολουθήθηκε ό *textus receptus*) και τις τυπογραφικές άτέλειες, θεωρήθηκε ή μόνη κριτική έκδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου μέχρι σήμερα¹⁰¹³.

Άπομένει να άπαντήσουμε στο ιστορικό-φιλολογικό έρώτημα για τή θέση του Κοραΐ στις κειμενοκριτικές βιβλικές σπουδές¹⁰¹⁴. Ίσως πρέπει να ένταχδει κι ό Κοραΐς στη μακριά σειρά

¹⁰⁰⁶ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1989α, σ. 147. Βλ. επίσης ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ 1985.

¹⁰⁰⁷ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΊΩΑΝΝΙΔΗ *ό.π.*, σσ. 162-171 και ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2004.

¹⁰⁰⁸ Βλ. τή μελέτη ύπ' άριθμ. ΙΙΙ («Η ιδέα τής έπιστήμης στον νεοελληνικό Διαφωτισμό») άπό τον τόμο ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ 1994 επίσης, VALLIANATOS *ό.π.*, σσ. 19-20, ΝΟΥΤΣΟΣ 1990 και ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ 1994.

¹⁰⁰⁹ Βλ. ΘΕΡΕΪΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σσ. 137-155 (για τον *Ίερατικόν Συνέδημον του Κοραΐ*), ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1989β, σσ. 127-129, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ 1995, σσ. 77-78. Πβ. ΓΕΔΕΩΝ 1976, σσ. 106-107, ΜΑΚΡΙΑΔΗΣ 1989 και Του ίδίου 1997.

¹⁰¹⁰ ΓΕΔΕΩΝ *ό.π.*, σ. 124. Βλ. επίσης ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ 1977, σσ. 57-58 και ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ 1984, σσ. 44-45.

¹⁰¹¹ Ό Β. Μ. ΒΕΛΛΑΣ στο Α΄ Συνέδριο Όρθόδοξου Θεολογίας (που διοργανώθηκε στην Άθήνα τó 1936) παρατηρούσε: «Οΰδεν ή Έκκλησία έχει να φοβηδή εκ μιας συνετής και άληθώς έπιστημονικής κριτικής, αλλά τούναντίον πλείστας ώφελείας να άποκομίση. Μόνον προκαταλήψεις, έσφαλμένα κδοχαί βασικών έννοιών και άγνοια τών πραγμάτων δύνανται να επιφέρωσιν άποστροφήν άπό τής κριτικής [...]» (βλ. ΒΕΛΛΑΣ 1937, σ. 15). Βλ. επίσης ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Ε. [= Η. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ] 1976, σσ. 52-58. Η δυτικοευρωπαϊκή θεολογική άποψη παρέχεται άπό τον WÜRTHWEIN *ό.π.*, σσ. 133-134.

¹⁰¹² Για τά άντίστοιχα τής Παλαιάς Διαθήκης βλ. RAHLFS 1915.

¹⁰¹³ Βλ. ΚΟΥΤΛΕΜΑΝΗΣ 1993, σσ. 31, 64, 133-135. Τά έκλογαδια του Άποστόλου και του Εΰαγγελίου χρησιμοποιήθηκαν ως κειμενικές μαρτυρίες στην γνωστή ως *The Greek New Testament* έκδ. τών Β. ALAND, Κ. ALAND, Μ. BLACK, J. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ, C.M. MARTINI, Β. Μ. METZGER, Α. WIKGREN, 4η άναθεωρ. έκδ., Stuttgart 1992 (βλ. *αΰτόδι*, Introduction, σσ. 19*-22*).

¹⁰¹⁴ Βλ. WÜRTHWEIN *ό.π.*, σσ. 116-132.

τῶν ἀνθρωπιστῶν τῆς Ἀναγέννησης, τοὺς ὁποίους ἀπασχόλησαν ἡ κριτικὴ προσέγγιση τῶν ἱερῶν κειμένων τῶν Γραφῶν¹⁰¹⁵ ἀλλὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ μελέτη τῆς Βίβλου¹⁰¹⁶. Τὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι διακριτά, ἐντονώτερα λ.χ. ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Wilamowitz ἔναντι τῆς καινοδιαθηκικῆς καὶ χριστιανικῆς γραμματείας¹⁰¹⁷ ἢ τῆς κριτικῆς στὸ βιβλικὸ κείμενο, ἐπίσης ἐδραιωμένα στὴν αὐστηρὴ κλασικὴ φιλολογικὴ βάση τοῦ ἀνήσυχου ἑλληνιστῆ¹⁰¹⁸, γι' αὐτὸ ἴσως καὶ πιὸ κοντὰ στὴν ἱστορικὴ θέση τοῦ φιλολογικοῦ καινοδιαθηκικοῦ σκεπτικισμοῦ τοῦ Porson (στὰ *Letters to Travis*)¹⁰¹⁹. Μολονότι ἀναγνώριζε συχνὰ τὴν παρουσία τῆς *negligentia scribae*, δὲν προχώρησε στὴν *constitutio textus* εἰμὴ μὲ τὴ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ δύναμη τῆς εἰκασίας, καθὼς δὲν διέθετε τὴν ἐποπτικὴ ἀντίληψη τῆς χειρόγραφης παράδοσης μὲ τοὺς κώδικες τῆς Βίβλου ποὺ διέθεταν λ.χ.¹⁰²⁰ οἱ καινοδιαθηκολόγοι κριτικοὶ ἐκδότες¹⁰²¹ ὅπως ὁ Edward Wells, ὁ Johann Jakob Wettstein (1693-1754) καὶ ὁ J. J. Griesbach (1745-1812), οὐτε ὑπῆρξε πρωτοπόρος στὴ διατύπωση ἐπιστημονικῶν θεωριῶν γιὰ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὸν *textus receptus* ὅπως ὁ Karl Lachmann (1793-1851)¹⁰²², ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Σιναΐτικοῦ κώδικα καὶ συνεχιστὴς τοῦ συστήματος τοῦ Wettstein Γερμανὸς καινοδιαθηκολόγος καὶ παλαιογράφος στὴ Λειψία Lobegott Friedrich Konstantin von Tischendorf (1815-1874)¹⁰²³ ἢ ὁ W. Martin Leberecht De Wette (1780-1849)¹⁰²⁴, ὅμως ἀγωνιοῦσε ἐξίσου γιὰ τὴν κατάστροφη ἐνὸς ἀξιόπιστου κειμένου. Τὸν Κοραῆ δὲν ἀπασχόλησε ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα μὲ τὴν παράλληλη ἐξέταση τῆς παράδοσης τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Λουκιανοῦ (ἀντιοχειανὴ ἔκδοση) καὶ τοῦ Ἡσυχίου (ἀλεξανδρινὴ ἔκδοση)¹⁰²⁵. Θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοραῆ ἡ κειμενοκριτικὴ ἔρευνα τοῦ Ὀμήρου ἔβαινε παράλληλα πρὸς ἐκείνη τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ Wolf ἐφάρμοζε στὸ ὁμηρικὸ κείμενο κριτικὲς τεχνικὲς τοῦ Griesbach (*Critica sacra*), δουλεμένες στὸ βιβλικὸ, ὅπως ἔπραξε ἀργότερα μὲ μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητα ὁ Lachmann στὴ μέθοδο κειμενοκριτικῆς προσέγγισης τῆς Καινῆς Διαθήκης¹⁰²⁶. Ὡστόσο, δὲν θὰ ἦταν διόλου ἄωρο νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ συγγραφέας τῶν φημισμένων *Prolegomena ad Homerum* κατέφευγε στὸν παραλληλισμὸ τῆς παράδοσης τοῦ ἑβραϊκοῦ (μασοριτικοῦ) καὶ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου καί, προκειμένου νὰ καταλάβουν οἱ φοιτητές του τὴν ἀρχαιότερη ἑλληνικὴ κριτικὴ τοῦ κειμένου, τοὺς παρότρυνε νὰ τὴν προσεγγίσουν διὰ τῆς μασοριτικῆς¹⁰²⁷. Πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ἐπίσης τὴν παρατήρηση τοῦ G. Zuntz γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐνασχόλησης τῶν κριτικῶν φιλόλογων μὲ τὸ κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοῦ οὐοῦ ἢ χειρόγραφη παράδοση εἶναι ἐφάμιλλη τοῦ Ὀμήρου. Ἡ κριτικὴ ἐργασία πάνω στὴν Καινὴ Διαθήκη (ἀνατύπωση τοῦ *textus receptus* καὶ ταξινόμηση τῶν γραφῶν ποὺ ἀπαντοῦν στὴ χειρόγραφη παράδοση ὅσον ἀφορᾶ τὴ διάκριση μεταξὺ ἀσήμαντου καὶ οὐσιαστικοῦ λάθους), ἀπὸ τὸν Ἑρασμοῦ ἕως τὸν Bentley, τὸν Valckenaer, τὸν Griesbach καὶ τὸν Lachmann συνιστᾶ μοναδικὴ ἐκπαίδευση¹⁰²⁸.

¹⁰¹⁵ Βλ. τίς μελέτες τοῦ LEBRAM 1975 καὶ τοῦ LAPLANCHE 1992.

¹⁰¹⁶ Βλ. KARAMANOLIS 2001, σσ. 44-45, 47.

¹⁰¹⁷ Σύμφωνα μὲ τὸν CALDER 1981, σ. 42, σημ. 41, ὁ Wilamowitz ἦταν σὰν τὸν Mommsen, περισσότερο παγανιστὴς καὶ μάλιστα πλατωνικός.

¹⁰¹⁸ Βλ. PARENTE 1985.

¹⁰¹⁹ Βλ. JOCELYN 1987α καὶ 1987β. Πβ. STRAY 1988, σ. 86.

¹⁰²⁰ Γιὰ μιὰ συνολικότερη θεώρηση βλ. ALAND & ALAND 1989, σσ. 13-56.

¹⁰²¹ Γενικῶς βλ. FINEGAN 1974, σσ. 49-70 καὶ METZGER 1995.

¹⁰²² Βλ. STEGMÜLLER 1961, σ. 196.

¹⁰²³ Βλ. ALAND 1993.

¹⁰²⁴ Βλ. ROGERSON 1992.

¹⁰²⁵ Βλ. KENTON 1941, σσ. 76-77.

¹⁰²⁶ Βλ. GRAFTON 1991, σσ. 233-241.

¹⁰²⁷ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 240.

¹⁰²⁸ ZUNTZ 1955, σ. 295. Βλ. ἐπίσης GOOLD 1963, σ. 296, KENNEY 1974β, σσ. 69, 98-100, PFEIFFER 1976, σσ. 76, 156-157, LUCK 1981, σσ. 173-174, ELLIOTT 1991 καὶ ΚΑΛΟΣΠΗΡΟΣ 2003, σ. 21.

Από την άποψη της δραστηριότητας της σχετικής με την ταξινόμηση και κριτική θεώρηση των χειρογράφων, η έμπειρία δείχνει ότι η χειρόγραφη παράδοση του Ίεζεκιήλ και η παπυρική παράδοση του Όμηρου και του Πλάτωνος είναι περίπου παράλληλα μεγέθη λόγω αφθονίας ποικίλων γραφών που παραπέμπουν σε πολύ προγενέστερα κείμενα από τα σωζόμενα χειρόγραφα ή παπύρους¹⁰²⁹.

Έπειδή ο λόγος περί του κειμένου της *Παλαιᾶς Διαθήκης* (μετάφραση των Ἑβδομήκοντα), οφείλουμε να σταθούμε στην επιστημονική παρατήρηση του G. D. Kilpatrick, ότι αν η δι' εικασίας διορθωτική επέμβαση στο κείμενο της *Καινῆς Διαθήκης* είναι ἀμφίβολο ἐγγχείρημα (ἐφ' ὅσον στή χειρόγραφη παράδοση κατά τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κρύβεται ἡ αὐθεντική γραφή τοῦ πρωτοτύπου), στήν περίπτωση τῶν Ἑβδομήκοντα ἀποτελεῖ λογική καταφυγή¹⁰³⁰ (γιὰ τοὺς λόγους πού ἔχουμε προεκθέσει). Ἴσως δὲν ὑπάρχει ἀρχαιότερο καὶ ἐκτενέστερο κείμενο πού νὰ μαρτυρεῖται ἀπὸ τόσο διαφορετικούς τύπους πηγῶν, με ἀποτέλεσμα νὰ θεωρεῖται τεράστιας δυσκολίας ἡ ἀνασύστασις τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου αὐτοῦ¹⁰³¹. Ἐπίσης, δὲν εἶναι χωρὶς ἰδιαίτερη ἀξία ἡ χρήση ἀπὸ τὸν Κοραῖ τῆς Λατινικῆς στή μεταφραστικῆ ἀπόδοσις παλαιοδιαθητικῶν χωρίων κυρίως ἀπὸ τὸ ἐβραϊκὸ πρωτότυπο, κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν *Observationes Miscellaneae*, ἀφοῦ ἐξυπηρετεῖ τὸν φιλόλογο ἀναγνώστη στή σύγκριση καὶ κατανόηση τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στὰ χωρία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἐβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Ὅπως σημειώσαμε καὶ πιὸ πάνω, δὲν φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῖ τὸ κείμενο τῆς λατινικῆς *Vulgata*. Ἀποκλείουμε βεβαίως τὴν πιθανότητα νὰ τοῦ ἦταν ἄγνωστη. Ἴσως ὅμως νὰ γνώριζε – ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἐρασμος (Desiderius Erasmus) καὶ ὁ Johannes Reuchlin εἶχαν ἀσκήσει δριμύτατη κριτικὴ στοὺς θεολόγους, δείχνοντάς τους ὅτι τὸ κύριο κείμενό τους (ἡ *Vulgata*) δὲν ἀπέδιδε ἀκριβῶς τὸ ἐβραϊκὸ καὶ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο¹⁰³² – τὴ σχετικὴ ἀξία τοῦ λατινικοῦ κειμένου γιὰ τὴ διασάφηση τῶν κειμενοκριτικῶν ἀποκλίσεων¹⁰³³.

2. 3. Ὁ Κοραῖ καὶ ἡ παλαιότερη θεωρία τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου

Στὴν παρούσα ἐνότητα ἐξετάζονται θέματα, ὅπως ὁ Κοραϊκὸς ὀρισμὸς καὶ ὁ χαρακτήρας τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου, οἱ Κοραϊκοὶ κανόνες τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου, οἱ κειμενοκριτικὲς ἐφαρμογές (ἢ, πῶς διορθώνει ὁ Κοραῖς), ὁ Κοραῖς ὡς ὁμογάλακτος τῆς ὀλλανδο-ἀγγλικῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ 17ου-18ου αἰ., ὡς κριτικὸς οὔτε συντηρητικὸς οὔτε φιλελεύθερος.

Ἡ ἀντίληψη τῆς κριτικῆς ὡς λογικῆς, μεθοδικῆς τεχνικῆς καὶ επιστημονικῆς ἐξέτασης, συνόδευε τὸν Κοραῖ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς ἐκφάνσεις τοῦ βίου του. Ὅπως παρατηροῦσε χαρακτηριστικὰ στὰ *Προλεγόμενά του*, ἡ γνώση καὶ ἡ συνειδητοποίηση («εἰδησις» κατὰ Κοραῖν) τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἔργο ἀναλάβουν «οἱ κριτικοὶ διδάσκαλοι, καὶ ἡ κριτικὴ τῆς διδασκαλίας μέθοδος»¹⁰³⁴. Στὰ προλεγόμενα τοῦ δεύτερου τόμου με τοὺς *Παράλληλους Βίους* τοῦ Πλουτάρχου (1810) ὁ Κοραῖς, ἀναφέροντας τὴ συνωνυμία τῶν ὄρων «Γραμματικὸς» καί, κυρίως, τοῦ ἀλεξάνδρινῆς σημασιολογικῆς ἐφαρμογῆς με φιλολογικὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον «Κριτικὸς»¹⁰³⁵, κατακρίνει τὴ συνήθεια τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων νὰ διαβάξουν τοὺς ἀρχαίους ἀπὸ πρόχειρες ἐκδόσεις, ἐνῶ οἱ ἀλλογενεῖς ἀπὸ διορθωμένους φιλολογικὲς ἐκδόσεις¹⁰³⁶.

¹⁰²⁹ Βλ. KATZ 1951, σσ. 171-172.

¹⁰³⁰ Βλ. KILPATRICK 1981, σσ. 359-360.

¹⁰³¹ Βλ. TALMON 1970, σ. 161.

¹⁰³² Βλ. BERSCHIN 1980 = 1998, σσ. 89, 99 καὶ GRAFTON 1997a, σσ. 137-138.

¹⁰³³ Βλ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ 1992, σσ. 588-593.

¹⁰³⁴ ΚΟΡΑΙΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 37.

¹⁰³⁵ Βλ. PORTER 1995.

¹⁰³⁶ ΚΟΡΑΙΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 407-408: 6λ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 11-12.

Σε άρθρο του με τίτλο «Correctores corruptores? Notes on the Social History of Editing» ο Anthony Grafton υποδεικνύει την ανάγκη μελέτης του έργου των αγνώστων λογίων που επιδόθηκαν στη διόρθωση των προετοιμαζόμενων έντυπων κλασικών εκδόσεων λογίων που μη εύρισκοίμονοι στο προσκήνιο ήταν γνωστοί ως διορθωτές, ασχολούμενοι με αντιβολές χειρογράφων και κάποτε με εισηγήσεις διορθώσεων στις προσωπικότητες που υπέγραφαν την έκδοση¹⁰³⁷. Επομένως, οι παρατηρήσεις που ακολουθούν, προβάλλουν και τον γνωστό-άγνωστο (Κοραή) που βοήθησε σε διάφορες εκδόσεις: στην έκδοση του Θουκυδίδη από τον Levesque¹⁰³⁸, στην έκδοση του Πausανία από τον Clavier¹⁰³⁹, στην έκδοση των Έβδομήκοντα από τους Holmes και Parsons¹⁰⁴⁰, στην έκδοση του Ξενοκράτη από τον Ancora¹⁰⁴¹, στην έκδοση του Διόδωρου Σικελιώτη από τον Eichstädt¹⁰⁴², στην έκδοση του Ηροδότου από τον Larcher¹⁰⁴³, στην έκδοση του Μάρκου Αύρηλιού από τον Schultz¹⁰⁴⁴, στην έκδοση του Λόγγου από τον Didot, στην έκδοση του Απολλοδώρου από τον Clavier¹⁰⁴⁵, στην έκδοση του Αθήναιου από τον Schweighäuser¹⁰⁴⁶ και σε παράρτημα του πέμπτου τόμου της έκδοσης του Θεοφράστου από τον Schneider, στην έκδοση του Ψ.-Εμπεδοκλέους από τον F. G. Sturz¹⁰⁴⁷, και στην έκδοση του Νόννου από τον Bernard¹⁰⁴⁸. Δεν είναι ώρα να αναπτύξουμε το κατά πόσον ο χαρακτήρας του κριτικής του σοφού Κοραή σφράγισε τη φιλολογική ποιότητα των εκδόσεων αυτών. Θα το υποψιαζόμαστε απλώς με το πέρας της παρούσας διατριβής. Εύτυχως, οι περισσότεροι των προαναφερθέντων μνημόνευσαν τον πολύτιμο άρωγό τους, όμως το άρθρο του Grafton εξίσου εύτυχως προσφέρει τη δυνατότητα να αναλογιστούμε πόσα όφειλονται ακόμη να αναγνωριστούν στο πρόσωπο του Κοραή από τους ιστορικούς της ευρωπαϊκής κλασικής φιλολογίας και από την ιστορία του ευρωπαϊκού βιβλίου, ώστε να αποδοθεί και η όφειλήμενη προσοχή στην κοινωνική παράμετρο, όχι μόνο στην πνευματική, της δράσης που συνέτεινε στη δημιουργία μιας έκδοσης¹⁰⁴⁹. Κατά τον H. U. Gumbrecht, «everybody knows that text-editing is a multi-layered process of choosing. [...] choosing among a variety of elements is exactly what can be called the "production of meaning" [...] So we can simply not hold an edited text against its apparatus of variants without beginning to think who the editor might have been, and which principles he or she might have followed in establishing the text. It is here, in the philologically competent reader's imagination, that the editor's role first becomes a social reality, i.e. a mutually accepted reality»¹⁰⁵⁰.

¹⁰³⁷ Βλ. GRAFTON 1998.

¹⁰³⁸ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 77 και 82, σημ. 53. Βλ. επίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. ΙΙ 1966, έπιστ. 366 (μετά από 15.7.1806), σ. 339. 5-9, ΙΙΙ 1979, έπιστ. 492 (πριν από 20.9.1810) σ. 45. 5-25 (για την άπόπειρα κατηλείας της δουλειάς του από τον Γαίλιο/Gail).

¹⁰³⁹ Βλ. προηγ. ύποσημ. 406.

¹⁰⁴⁰ Βλ. προηγ. ύποσημ. 833-835.

¹⁰⁴¹ Βλ. στην έκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ξενοκρ. Γαλ. 1814 [1998], σσ. ια', ιγ' - ιε' και ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. ΙΙΙ 1979, έπιστ. 527 (28.8.1811) σ. 136. 7-14, 532 (πριν από 1.11.1811) σσ. 146. 33-147.

¹⁰⁴² Βλ. τη δίτομη έκδ. *Diodori Siculi Bibliothecae Historicae* από τον EICHSTAEDT (1800).

¹⁰⁴³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. Ι 1964, έπιστ. 108 (2.9.1793), σ. 361. 11-18, 147 (πριν από 16.1.1796), σ. 429. 2-3.

¹⁰⁴⁴ Βλ. τη δίτομη έκδ. του Μ. Αύρηλιού από τον SCHULTZ (1802).

¹⁰⁴⁵ Βλ. επίσης ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. ΙΙ 1966, έπιστ. 263 (26.12.1802), σ. 56. 24-29.

¹⁰⁴⁶ Βλ. την έκδ. *Άθηναίου Ναυκρατίτου Δειπνοσόφισται* του SCHWEIGHAEUSER (1881-1807). Π6. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 83, σημ. 59

¹⁰⁴⁷ *Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit [...] M. Frider. Guil. Sturz*, vol. I, Lipsiae 1805, σσ. xlii-iii: ή έπιστολή αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 της μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ό.π.

¹⁰⁴⁸ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΗΣ 1967, σ. 33.

¹⁰⁴⁹ GRAFTON 1998, σ. 76.

¹⁰⁵⁰ GUMBRECHT 1998, σ. 240.

Στὸ γφ. 490 διακρίνουμε ὀρισμένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς κριτικῆς ὀρολογίας τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Οἱ κριτικοὶ ἐκδότες ἀποκαλοῦνται λατινιστὶ «Critici» καὶ γαλλιστὶ «Critiques»¹⁰⁵¹ (ἐλάχιστες φορές καὶ ὡς «Eruditi»¹⁰⁵²). Χαρακτηριστικότερη φράση ἢ ἐξῆς: «Je ne rapport cet endroit, que pour corriger un endroit d'Herodote, qui a fait le tourment des Critiques»¹⁰⁵³. Ὅταν γιὰ κάποιον χωρίο «sient Critici»¹⁰⁵⁴, ὁ Κοραῆς προβαίνει στὴ δική του κρίση, στὴν ὁποία δὲν κατέληξαν οἱ προγενέστεροι ἐκδότες ἢ κάτι δὲν παρατήρησαν¹⁰⁵⁵. Τὴν Κοραϊκὴ ἀγκύρα προσελκύουν προβληματικὰ χωρία: γράφει λ.χ. κάπου ὅτι «perperam Critici suspectum habuerunt hunc locum»¹⁰⁵⁶, ἀλλοῦ ὅτι «male sollicitant Critici hunc locum»¹⁰⁵⁷, ἀλλοῦ ὅτι «Torsit hic locus Criticos»¹⁰⁵⁸ καὶ ἀλλοῦ σημειώνεται ὁ συγκεκριμένος «locus varie tentatus a Criticis»¹⁰⁵⁹. Σὲ μερικές περιπτώσεις δηλώνει τὸν σκεπτικισμό του γιὰ μίαν διόρθωση: «Sed tunc quid sibi velit illud [...] mihi certe non liquet: [...] alii judicent»¹⁰⁶⁰, ἐνῶ ἀλλοῦ σπεύδει νὰ δηλώσει τὴν αἰσιοδοξία του γιὰ τὴν ἐπέμβαση τῶν κριτικῶν: «hic locus Criticos clarus erit, si ita mecum illum legas et distinguas»¹⁰⁶¹. Ὅπως ἐκτίθεται ἀναλυτικότερα στὴ συνέχεια, ἀνακαλύπτει τὴν ἐσφαλμένη γραφὴ («prava lectio»¹⁰⁶²), ἀκόμη καὶ ὅταν ἀποτελεῖ λανθασμένη εἰκασία (π.χ. «leçon également fausse»¹⁰⁶³), καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἀξιοπιστὴ μὲ τὴ σωστὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγισή του: «Je crois la leçon d'Aldus véritable; mais je l'expliquer par [...]»¹⁰⁶⁴. Συχνὰ διαφωνεῖ μὲ τὶς προδιατυπωθεῖσες γνώμες, ὡς animus suspicax, καὶ διατυπώνει τὴ διαφορετικὴ ὑπόψια του: «Ego tamen aliud suspicor»¹⁰⁶⁵.

Προτοῦ προβοῦμε στὴν παράδεση καὶ τὸν σχολιασμό παραδειγμάτων διορθωτικῆς ἐπέμβασης ἀπὸ τὸν Κοραῆ τοῦ γφ. Χίου 490, πρέπει νὰ παραδέσουμε ἀφ' ἐνός τὰ ἰδιαίτερα σύμβολα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Κοραῆς ὑποδεικνύει τὰ διορθούμενα χωρία καὶ τὴν προσοδὴκη, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοὺς λεκτικὸς τρόπους εἰσαγωγῆς τῶν διορθωτικῶν παρεμβάσεων του στὸ γφ. αὐτό.

Ἔτσι, ὁ Κοραῆς κυρίως κεφαλαιογραφεῖ τὴ/τὶς λέξη/-εις ποὺ σχολιάζει ἢ διορθώνει (κάτι ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν παλαιογραφικὴ θεώρηση¹⁰⁶⁶ τῆς ὑπὸ ἐξέταση λέξης), ὅπως καὶ ὁ Rich. Dawes (1709-1766)¹⁰⁶⁷ καὶ ὁ Rich. Porson¹⁰⁶⁸. σπανιότερα τὶς ὑπογραμμίζει¹⁰⁶⁹, ἐνῶ σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ὑπογραμμίζει κάποια σημαντικὰ παράλληλα χωρία¹⁰⁷⁰. Στὴ δική μας μεταγραφή ἀποδίδουμε τὴ συγκεκριμένη βούληση τοῦ Κοραῆ μὲ τὴν πλαγιογράφηση (italics)

¹⁰⁵¹ Βλ. *Obs. Misc.* 6. 54, 83· 7. 8, 9, 39, 59, 90, 118, 149, 180, 201, 229, 268, 407, 412, 418, 426, 428, 429, 431, 432, 442, 446, 447, 505, 510, 519, 527, 532, 543, 553, 682, 752, 883: πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 11-12 καὶ RUTHERFORD 1905, σσ. 401-403 γιὰ τὴ συμβολὴ τῶν Περγαμηνῶν γραμματικῶν καὶ φιλολόγων στὴ διαμόρφωση τῶν ἔρων κρίσις, κριτικός, κριτικὴ.

¹⁰⁵² Λ.χ. βλ. *Obs. Misc.* 7. 197, 451.

¹⁰⁵³ *Obs. Misc.* 6. 83.

¹⁰⁵⁴ *Obs. Misc.* 7. 9, 229, 412, 426, 447.

¹⁰⁵⁵ «quod non viderunt Critici» (*Obs. Misc.* 7. 418).

¹⁰⁵⁶ *Obs. Misc.* 7. 39: πβ. 7. 59.

¹⁰⁵⁷ *Obs. Misc.* 7. 553.

¹⁰⁵⁸ *Obs. Misc.* 7. 480.

¹⁰⁵⁹ *Obs. Misc.* 7. 505: πβ. 7. 532.

¹⁰⁶⁰ *Obs. Misc.* 2. 17.

¹⁰⁶¹ *Obs. Misc.* 7. 519.

¹⁰⁶² *Obs. Misc.* 7. 101.

¹⁰⁶³ *Obs. Misc.* 6. 89.

¹⁰⁶⁴ *Obs. Misc.* 6. 97.

¹⁰⁶⁵ *Obs. Misc.* 7. 4.

¹⁰⁶⁶ Τὸ γνωστότερο παλαιογραφικὸ ἐγχειρίδιο τῆς ἐποχῆς ἦταν ὁ μεγάλου σχήματος τόμος MONTFAUCON 1708.

¹⁰⁶⁷ Βλ. DAWES 1800, passim (πβ. GRONINGEN 1963 = 1980, σ. 84). Ὡστόσο, ὁ DAWES, αὐτόθι δὲν μνημονεύει

διόρθωση ἢ σημειώσεις τοῦ Κοραῆ.

¹⁰⁶⁸ Βλ. PORSON 1815, passim.

¹⁰⁶⁹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 1. 1α-1β.

¹⁰⁷⁰ Βλ. π.χ. *Obs. Misc.* 6. 11-12.

των λέξεων. Επίσης, σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ὑπογραμμίζει τὴ γαλλικὴ μετάφραση ἢ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ χωρίου¹⁰⁷¹. Συνήθως προσθέτει ἐντὸς παρενθέσεως, εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτη καὶ κύρια διόρθωση, μία δεύτερη ἢ καὶ τρίτη ἀκόμη διόρθωση¹⁰⁷². Σὲ μία περίπτωση¹⁰⁷³ ὑποδηλώνει τὸ χάσμα (lacuna) στὸ κείμενο μὲ τρεῖς διαδοχικοὺς ἀστερίσκους. ὑπολογίσαμε πέντε διαφορετικὰ σύμβολα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Κοραῆς προσθέτει φράσεις σὲ λήμματα, συνήθως μεταγενέστερες κρίσεις ἢ ἐνισχυτικὰ παράλληλα χωρία: i) τὸν ἀπλὸ ἀστερίσκο ἐντὸς παρενθέσεως (*)¹⁰⁷⁴, ii) τὴν ἐπιμήκη κάθετη κεραία μὲ δύο μικρὲς ὀριζόντιες παῦλες ποὺ τὴν τέμνουν στὸ πάνω σημεῖο τῆς δίκην διπλῆς ὀριζόντιας κεραίας σταυροῦ¹⁰⁷⁵, iii) τὴν ἐπιμήκη κάθετη κεραία ποὺ τέμνουν στὴν ἄνω καὶ στὴν κάτω ἀπόληξή τῆς ἀντιστοίχως τέσσερις (δύο καὶ δύο) μικρὲς ὀριζόντιες παῦλες¹⁰⁷⁶, iv) τὴν ἐπιμήκη κάθετη κεραία ποὺ τέμνουν στὴν ἄνω καὶ στὴν κάτω ἀπόληξή τῆς ἀντιστοίχως δύο (μία καὶ μία) μικρὲς ὀριζόντιες παῦλες¹⁰⁷⁷, καὶ v) τὸ μικρογράμματο λάμδα μὲ ἀντίθετη φορά¹⁰⁷⁸. Στὰ περισσότερα λήμματα τῶν σελίδων ἀπὸ τὸ ἕβδομο μέρος τοῦ χφ. 490 σημειώνει τὴν ἀρχὴ τῶν λημμάτων μὲ ἓνα X (δείκτης διάκρισης τοῦ λήμματος ἢ ἀπόδειξη ἐπανελέγχου;).

Τις διορθωτικὲς παρατηρήσεις του καὶ τὶς γενικότερες κειμενοκριτικὲς σημειώσεις του εἰσαγεῖ λεκτικῶς μὲ τοὺς ἐξῆς τύπους-φράσεις (λατινιστί, ἀλλὰ καὶ γαλλιστί): «L.[ege]»¹⁰⁷⁹, «Lege»¹⁰⁸⁰, «lege meo periculo»¹⁰⁸¹, «lego nimirum»¹⁰⁸², «lege cum [+ τὸ ὄνομα τοῦ ἐρμηνευτῆ/λογίου, π.χ. Rasario]»¹⁰⁸³, «je corrige»¹⁰⁸⁴, «corrige»¹⁰⁸⁵, «emendatio certissima est»¹⁰⁸⁶, «e qua fortassis emenda genuina lectio»¹⁰⁸⁷, «ego ita refingendum locum existimo»¹⁰⁸⁸, «necessario legendum»¹⁰⁸⁹, «ex his duabus lectionibus accipe nunc veram, ut puto, legens»¹⁰⁹⁰, «inde emendo locum»¹⁰⁹¹, «existimo legendum»¹⁰⁹² ἢ «legendum existimo»¹⁰⁹³, «nos existimamus forte legendum»¹⁰⁹⁴, «ego censeo legendum»¹⁰⁹⁵, «ni fallor legendum»¹⁰⁹⁶, «potest legi»¹⁰⁹⁷, «il faut lire»¹⁰⁹⁸, «j' aimeroix mieux lire»¹⁰⁹⁹, «putarem

¹⁰⁷¹ Λ.χ. στὶς *Obs. Misc.* σσ. 4. 3v-4r καὶ 6. 21.

¹⁰⁷² Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 6. 54.

¹⁰⁷³ *Obs. Misc.* 6. 54.

¹⁰⁷⁴ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 4. 3α.

¹⁰⁷⁵ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 6. 11, 13, 14.

¹⁰⁷⁶ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 6. 31.

¹⁰⁷⁷ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 6. 17.

¹⁰⁷⁸ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 636.

¹⁰⁷⁹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 119.

¹⁰⁸⁰ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 1. 2α.

¹⁰⁸¹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 29, 209.

¹⁰⁸² Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 160.

¹⁰⁸³ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 321.

¹⁰⁸⁴ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 890.

¹⁰⁸⁵ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 178.

¹⁰⁸⁶ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 418.

¹⁰⁸⁷ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 332.

¹⁰⁸⁸ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 790.

¹⁰⁸⁹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 465.

¹⁰⁹⁰ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 281.

¹⁰⁹¹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 1. 26.

¹⁰⁹² Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 19.

¹⁰⁹³ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 396.

¹⁰⁹⁴ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 177.

¹⁰⁹⁵ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 111.

¹⁰⁹⁶ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 43.

¹⁰⁹⁷ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 7. 31.

¹⁰⁹⁸ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 4. 3α.

¹⁰⁹⁹ Βλ. λ.χ. *Obs. Misc.* 6. 78.

legendum»¹¹⁰⁰, «», «ubi pro [...] forte legendum [...]»¹¹⁰¹, «sed nunc video [...] ita legisse»¹¹⁰², «num legendum?»¹¹⁰³, «quid si [...] legendum?»¹¹⁰⁴, «je crois ne pas me tromper en lisant»¹¹⁰⁵, «de retablir le passage d' [...] en lisant»¹¹⁰⁶, «peut-être –faudrait– il lire»¹¹⁰⁷, «je crois qu'on pouroît lire»¹¹⁰⁸, «il paroît qu'on lisoît»¹¹⁰⁹, «il a don lu»¹¹¹⁰, «malimque legere»¹¹¹¹, «malim»¹¹¹², «an [...] ?»¹¹¹³, «an [...] fuit lectio textus?»¹¹¹⁴, «imo»¹¹¹⁵, «quid si [...] aut [...] ?»¹¹¹⁶, «an non melius [...] ?»¹¹¹⁷, «melius procederet oratio si [...]»¹¹¹⁸, «sed illud commodiorem habebit locum, si legas»¹¹¹⁹, «accipiendum proculdubio»¹¹²⁰, «ego restituo»¹¹²¹, «reponendum procul dubio»¹¹²², «repone lectionem marginalem»¹¹²³, «revocata praepositione [...] quam absorpsit vox [...]»¹¹²⁴, «ego sana omnia arbitror»¹¹²⁵, «forte melius»¹¹²⁶, «verius ac facilius est»¹¹²⁷, «elegantius»¹¹²⁸, «magis Graecum»¹¹²⁹, «tu verte»¹¹³⁰, «at vertit Interpres»¹¹³¹, «sed nunc meliora edoctus censeo»¹¹³², «forte aliquis coniecero»¹¹³³, «praecessit»¹¹³⁴, «quae optima lectio est»¹¹³⁵, «scr.[ibe]»¹¹³⁶, «ego vero existimo [...] scripsisse»¹¹³⁷, «sed forte scripserat Plato [...]»¹¹³⁸, «sed fortassis eodem sensu scripserat Auctor»¹¹³⁹, «nullus dubito quin Auctor scripserat»¹¹⁴⁰, «sed verisimilius mihi

¹¹⁰⁰ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 114.

¹¹⁰¹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 1. 2a.

¹¹⁰² Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 29.

¹¹⁰³ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 27.

¹¹⁰⁴ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 95.

¹¹⁰⁵ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 6. 83.

¹¹⁰⁶ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 892.

¹¹⁰⁷ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 905.

¹¹⁰⁸ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 6. 50.

¹¹⁰⁹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 6. 22.

¹¹¹⁰ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 6. 60.

¹¹¹¹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 2. 15.

¹¹¹² Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 2. 15, 7. 28.

¹¹¹³ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 36.

¹¹¹⁴ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 413.

¹¹¹⁵ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 575.

¹¹¹⁶ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 403.

¹¹¹⁷ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 463.

¹¹¹⁸ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 545.

¹¹¹⁹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 488.

¹¹²⁰ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 523.

¹¹²¹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 248.

¹¹²² Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 499.

¹¹²³ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 714.

¹¹²⁴ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 499.

¹¹²⁵ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 303.

¹¹²⁶ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 244.

¹¹²⁷ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 358.

¹¹²⁸ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 389.

¹¹²⁹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 40.

¹¹³⁰ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 143.

¹¹³¹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 392.

¹¹³² Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 122.

¹¹³³ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 274.

¹¹³⁴ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 402.

¹¹³⁵ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 709.

¹¹³⁶ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 394.

¹¹³⁷ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 411.

¹¹³⁸ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 274.

¹¹³⁹ Bλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 343.

videtur auctorem scripsisse»¹¹⁴¹, «videndum num ne Auctor scripserat»¹¹⁴², «sed forte scriptum olim»¹¹⁴³, «locus impeditus; scribendum interea»¹¹⁴⁴, «tamen genuinum esse ostendit»¹¹⁴⁵, «parum sana videntur»¹¹⁴⁶, «hinc explanandus Pindari locus»¹¹⁴⁷, «forte [...] mutandum est in [...]»¹¹⁴⁸, «distingue»¹¹⁴⁹, «ita distinguenda»¹¹⁵⁰, «sed valde suspicor»¹¹⁵¹, «valde dubito an [...]»¹¹⁵², «cave mutis»¹¹⁵³, «sed cavere possumus τῶ [...]»¹¹⁵⁴, «aut saltum (quod minus probo)»¹¹⁵⁵, «ego non mutilum, sed conturbatum locum hunc censeo»¹¹⁵⁶, «nihil deest; emenda tantum»¹¹⁵⁷, «meam emendationem confirmat idem Schol.»¹¹⁵⁸, «quod subodoratus est Scholiasta»¹¹⁵⁹, «melius Schol. quam Interpr. exponit»¹¹⁶⁰, «Interpres non intellexit»¹¹⁶¹, «certe illud [...] abundare videtur»¹¹⁶², «expungo»¹¹⁶³, «ego puto expungendum omnius esse»¹¹⁶⁴, «f.[ortasse] supprimendum [...]»¹¹⁶⁵, «suppressa ultima syllaba»¹¹⁶⁶, «tolle interrogationem [...] et lege»¹¹⁶⁷, «dele»¹¹⁶⁸, «quod nihili est»¹¹⁶⁹, «illud [...] pro [...] stare non potest»¹¹⁷⁰, «ainsi toutes les corrections et les explications que proposent Pauw Abresch et Schütz me paroissant inutiles»¹¹⁷¹, «c'est mal que Brunck a reçu dans le texte la correction de Bentley»¹¹⁷², «subaud.[iendum]»¹¹⁷³, «sed locum parallelum vid.»¹¹⁷⁴, «eadem ante me

¹¹⁴⁰ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 420.

¹¹⁴¹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 548.

¹¹⁴² Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 441.

¹¹⁴³ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 425.

¹¹⁴⁴ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 93.

¹¹⁴⁵ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 410.

¹¹⁴⁶ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 511.

¹¹⁴⁷ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 286.

¹¹⁴⁸ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 792.

¹¹⁴⁹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 28.

¹¹⁵⁰ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 270.

¹¹⁵¹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 2. 17.

¹¹⁵² Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 110.

¹¹⁵³ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 77.

¹¹⁵⁴ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 267.

¹¹⁵⁵ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 790.

¹¹⁵⁶ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 52.

¹¹⁵⁷ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 55.

¹¹⁵⁸ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 358.

¹¹⁵⁹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 218.

¹¹⁶⁰ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 424.

¹¹⁶¹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 421.

¹¹⁶² Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 515.

¹¹⁶³ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 34.

¹¹⁶⁴ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 442.

¹¹⁶⁵ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 391.

¹¹⁶⁶ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 300.

¹¹⁶⁷ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 240.

¹¹⁶⁸ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 265.

¹¹⁶⁹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 485.

¹¹⁷⁰ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 501.

¹¹⁷¹ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 884.

¹¹⁷² Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 890.

¹¹⁷³ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 249. Τὸ λατινικὸ «subaudiendum» ἀποδίδει μὲ τὸ ἐλληνικὸ «προσυπακουστέον»: βλ. ΚΟΡΑΗΣ Στράβ. IV 1819, σ. 319.

¹¹⁷⁴ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 419.

conjecisse nunc video»¹¹⁷⁵, «Casabonus ex Libris veteribus notat aliam lectionem»¹¹⁷⁶, «in vett. codd. est»¹¹⁷⁷, «imperito Librario»¹¹⁷⁸.

Συχνά ὁ Κοραῆς ἀναθεωρεῖ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς προηγούμενες διορθωτικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἤ θεωρεῖ μιὰ περίπτωση περαιτέρω διερευνητέα, καὶ ἐκφράζει τὸν σκεπτικισμό του μὲ ὀρισμένες ἐνδεικτικὲς ρηματικὲς ἐκφράσεις, τὶς ὁποῖες σταχυολογοῦμε ἀπὸ τὸ ἕβδομο μέρος τοῦ χφ. 490: «nihil muto»¹¹⁷⁹, «sed nihil muto»¹¹⁸⁰, «nihil muta»¹¹⁸¹, «nihil itaque muta»¹¹⁸², «sed nihil muta»¹¹⁸³, «nihil mutandum»,¹¹⁸⁴ «nihil itaque mutandum»¹¹⁸⁵, «sed nihil mutandum»¹¹⁸⁶, «sed forte nihil mutandum»¹¹⁸⁷, «nihil f.[ortasse] mutandum»¹¹⁸⁸, «nihil adfirmo»¹¹⁸⁹, «sed nunc meliora edoctus [...] legoque»¹¹⁹⁰, «sed forte retinenda vulgata lectio»¹¹⁹¹, «sed ulterius investigandum»¹¹⁹², «videndum est»¹¹⁹³, «sed videndum»¹¹⁹⁴, «sed videndum est»¹¹⁹⁵, «sed videndum est num ita loqui solet Lucianus»¹¹⁹⁶, «sed ampliandum»¹¹⁹⁷, «sed ampliandum est»¹¹⁹⁸, «sed de his ampliandum»¹¹⁹⁹, «neque enim diu investigarem, siquid haberem iudicium»¹²⁰⁰, «Dubito. Locus est obscurus»¹²⁰¹, «Quae quum clara sint, mea quidem sentential, dubitare mihi quoque liceat de his verbis, quae nullam Criticis suspicionem moverunt»¹²⁰².

Ἡ Λατινικὴ τοῦ Κοραῆ εἶναι ἡ ἰδιωματικὴ φιλολογικὴ γλῶσσα τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς, πνευματώδης καὶ ἀπλή συνάμα (ἡ δωρικότητα τῆς ὁποίας προδίδει κυριολεξία καὶ ἀκριβολογία, ταχύτητα ἀλλ' ὄχι καὶ προσδήκη τοῦ περιπτῶ), τὴν ὁποία διαμόρφωσαν καὶ στὴν ὁποία διέπρεψαν οἱ λόγιοι τῆς Ἀναγέννησης καὶ κατόπιν οἱ θεράποντες τῆς κριτικῆς φιλολογίας¹²⁰³.

¹¹⁷⁵ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 595.

¹¹⁷⁶ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 663.

¹¹⁷⁷ Βλ. λ.γ. *Obs. Misc.* 7. 755.

¹¹⁷⁸ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 344.

¹¹⁷⁹ *Obs. Misc.* 7. 92, 227.

¹¹⁸⁰ *Obs. Misc.* 7. 290, 407.

¹¹⁸¹ *Obs. Misc.* 7. 176, 824, 835.

¹¹⁸² *Obs. Misc.* 7. 805.

¹¹⁸³ *Obs. Misc.* 7. 196, 426, 435, 444.

¹¹⁸⁴ *Obs. Misc.* 7. 8, 82.

¹¹⁸⁵ *Obs. Misc.* 7. 408.

¹¹⁸⁶ *Obs. Misc.* 7. 222.

¹¹⁸⁷ *Obs. Misc.* 7. 37, 38, 361.

¹¹⁸⁸ *Obs. Misc.* 7. 233.

¹¹⁸⁹ *Obs. Misc.* 7. 72.

¹¹⁹⁰ *Obs. Misc.* 7. 42.

¹¹⁹¹ *Obs. Misc.* 7. 40.

¹¹⁹² *Obs. Misc.* 7. 555.

¹¹⁹³ *Obs. Misc.* 7. 847.

¹¹⁹⁴ *Obs. Misc.* 7. 177.

¹¹⁹⁵ *Obs. Misc.* 7. 462, 769.

¹¹⁹⁶ *Obs. Misc.* 7. 462.

¹¹⁹⁷ *Obs. Misc.* 7. 380.

¹¹⁹⁸ *Obs. Misc.* 7. 668, 675, 811, 819.

¹¹⁹⁹ *Obs. Misc.* 7. 250.

¹²⁰⁰ *Obs. Misc.* 7. 186.

¹²⁰¹ *Obs. Misc.* 7. 827.

¹²⁰² *Obs. Misc.* 7. 481.

¹²⁰³ Γιὰ τὴ Λατινικὴ τοῦ Κοραῆ βλ. ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1997, σ. 51 καὶ σημ. 7. Ὅμως ἡ Λατινικὴ τοῦ Κοραῆ διαφέρει σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὅσον ἀφορᾶ τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενο τῆς ὀρολογίας ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη, φαινομενικῶς ταυτόσημη, τῶν ἀρχαίων κριτικῶν: βλ. π.χ. γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ρήματος emendo καὶ τῶν ὁμορρίζων του στὴ μελέτη τοῦ ZETZEL 1981, σσ. 206-231. Σὲ ἄλλη μελέτη του ὁ ZETZEL 1980 ἔδειξε ὅτι ἡ emendatio γιὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς διορθωτὲς τοῦ κειμένου τοῦ Λιβίου ἦταν ἀντίστοιχη τῆς (σημερινῆς) συλλογῆς τοῦ ὕλικου, γιὰ

Δεν διαφέρει λ.χ. από τή «συνθηματική» γλώσσα πού χρησιμοποίησε καί ὁ R. Porson στίς διορθωτικές ἐπιστάσεις του πού ἐκδόθησαν ὡς *Adversaria*, γιά τόν Ἀθήναιο, τοὺς τρεῖς τραγικούς, τόν Λουκιανό, κ.τ.λ.¹²⁰⁴ ἢ τή Λατινική μὲ τήν ὁποία ἐκφράζει τήν ἐπιχειρηματολογία του ὁ C. G. Cobet στίς *Novae lectiones* (1858) του¹²⁰⁵, καί διακρίνεται γιά τή ρητορική χροιά της (ύφολογικό κληρονομικό στοιχεῖο τῆς μεταγενέστερης Λατινικῆς)¹²⁰⁶. Ὅποιος διαβάσει ἔστω καί μία σελίδα τῶν *Adversaria* καί τή συγκρίνει μὲ τὸ λεκτικὸ καί τὸ συντακτικὸ τῶν ἐλλειπτικῶν συχνὰ προτάσεων ἀπὸ τίς *Observationes Miscellaneae* τοῦ χφ. Χίου 490, δὲν θὰ ἔχει τήν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιά τήν κοινὴ φιλολογικὴ Λατινικὴ τους. Ἡ Γαλλικὴ γλώσσα τοῦ Κοραῆ εἶναι ἡ γλαφυρὴ λογία γλώσσα τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ., λ.χ. τοῦ J. F. Bast¹²⁰⁷, μὲ τήν ἐμφανῆ ἐπίδραση τῆς Λατινικῆς στὴ σύνταξί της¹²⁰⁸. Ἐὰν ἐπιπλέον ἐξετάσουμε δειγματοληπτικῶς ὀρισμένα ἐνδεικτικὰ κείμενα ἀπὸ τὴ σειρά τῆς Ἑλληνικῆς *Βιβλιοθήκης* τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ¹²⁰⁹, θὰ παρατηρήσουμε ὅτι χρησιμοποιεῖται ἰδιαίτερη γαλλικὴ¹²¹⁰ καί ἑλληνικὴ ὀρολογία σχετικὴ μὲ ζητήματα κριτικῆς καί ἐκδοτικῆς τοῦ κειμένου.

Ἐκτός ἀπὸ τίς (ἀναμενόμενες) λέξεις «τυπογραφικὰ σφάλματα», «ἐκδόσεις», «παραβολὴν τῶν προτέρων ἐκδόσεων καί τῶν ἀντιγράφων», τὰ συναφῆ ρήματα «διορθῶ», «ἐξηγῶ», «παραβάλλω», «συνεκδίδωμι καί τὰ σχόλια», ἀξίζει νὰ παρακολουθήσουμε τήν περιοδικὴ ἐμφάνιση τοῦ ἐπιδέτου «κριτικὸς» τόσο ὡς ἐνδεικτικῶν τῆς φιλολογικῆς μεθόδου καί τοῦ εἰδήμονος καί ἱκανοῦ περὶ τίς κλασικὲς ἐκδόσεις ἀνδρὸς ὅσο καί σὲ συνταγματικὴ ἐκφορὰ τοῦ τύπου «κριτικὴ μέθοδος» (περὶ διδασκαλίας). Τὰ χειρόγραφα/κώδικες καλοῦνται «ἀντίγραφα», τὸ κεφαλαῖο γράμμα πού λειτουργεῖ ὡς σύμβολο μιᾶς πηγῆς ὀνομάζεται ἀπλῶς («ἀρκτικόν») στοιχεῖον (πηγῶν)», οἱ ἐπιμελητὲς τοῦ τυπογραφείου «τεχνικοὶ», οἱ γραφῆς «ἀναγνώσεις» ἐκδόσεως ἢ ἀντιγράφων καί «γραφαί», «διάφορος ἀνάγνωσις ἢ γραφή». Ἐννοεῖται ὅτι τὰ οὐσιαστικὰ «πηγαί», «εἰκασία» («ἐναργεῖς ἰδικάς του ἢ ἄλλων εἰκασίας καί διορθώσεις», «διωρθωμένον ἐξ εἰκασίας»), «φιλόλογος» (τὸν ὄρο «φιλολόγον», γαλλιστὶ philologue, ἐπαναφέρει στὴ μνήμη τοῦ ἀναγνώστη μὲ ἀφορμὴ τὸν Ἐρατοσθένη)¹²¹¹, «σημειώσεις» (ἀντίστοιχες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σημερινοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος), «τόποι ἀσαφεῖς» (προβληματικὰ χωρία ἢ κριτικῶς ὑποπτα), «παραεξηγήσεις τῶν συγγραφέων» λειτουργοῦν στὸ ἴδιο συμφραστικὸ περιβάλλον, ἀποτελώντας στοιχεῖα τοῦ «τρόπου τῆς ἐκδόσεως». Πραθέτουμε ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα: «Ἀπὸ τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις ἐκεῖνας μόνας δέλω φυλάξειν, ὅσαι ἔχουσι κἂν ὀλίγην πιθανότητα. Ὅταν τὸ κείμενον ἦναι τόσο ἐσφαλμένον ὥστε

νὰ προετοιμαστῆ ἡ ἐκδοσις, κάτι σὰν τὸ ὑπόμνημα τῶν γραφῶν χωρὶς τὸ κείμενο (αὐτόδι, σσ. 47-48). Πβ. τὰ ὅσα γράφει ὁ PASCAL 1918.

¹²⁰⁴ Βλ. PORSON 1814.

¹²⁰⁵ Βλ. COBET 1858.

¹²⁰⁶ Βλ. MAZAL 1999, σ. 291.

¹²⁰⁷ Ἡ ἀρχικὴ ἐκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ BAST 1809 ἦταν στὴ Γαλλικὴ (*Lettre critique de F. J. BAST, [...] a Mr. J. F. Boissonade, sur Antoninus Liberalis, Parthenius et Aristénète*, Paris: A la Librairie de Henrichs, 1805).

¹²⁰⁸ Βλ. ΝΥΚΡΟΓ 1957 (κυρίως σ. 111 ἐξ.).

¹²⁰⁹ Τὰ ἐξῆς: α) Τὰ προλεγόμενα στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἡλιόδ.* I 1804 (ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 1-56), β) τὸ κείμενο μὲ τίτλο «Προκλήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καί Συγγραφέων, ἧτις γίνονται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλλήνας» (1805), αὐτόδι, σσ. 57-61, γ) ΚΟΡΑΗΣ *Αἴσωπ.* 1810, σσ. α'-β', δ) τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* II 1817, σσ. α'-δ'.

¹²¹⁰ Στὴ γαλλικὴ ἐκδ. τῶν *Χαρακτήρων* τοῦ Θεοφράστου γνωρίζει, ὅπως εἶναι λογικὸ καί ἀναμενόμενο, τὴν κατάλληλη ὀρολογία. Ἀναφέρει λ.χ. «les variantes des manuscrits», «des leçons marginales des diverses éditions», «corrections», «conjectures», «collation»: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. Iviii-lix. Πβ. π.χ. καί ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* VI 1984, ἐπιστ. 1475 (*ἀχρονολόγητη*), σσ. 308. 1-309. 11 («au lieu de», «il faut substituer», «il faut seulement lire», κ.ἄ.), ὅπου κοινοποιεῖ στὸν Chardon de la Rochette φιλολογικὲς διορθώσεις στὰ *Ἡθικά* τοῦ Πλουτάρχου τῆς ἐκδ. Hutten.

¹²¹¹ Βλ. τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σ. μα', σημ. 1.

νά μὴν ἐμπορῆ νὰ διορθωθῆ μὴτ' ἀπὸ τὰς προλαβούσας ἐκδόσεις, μὴτ' ἀπὸ ἀντίγραφα, θέλω σπουδάσειν, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ τὸ διορθώσω ἐξ εἰκασίας, σημειόνων ὅμως καὶ τὴν παλαιὰν γραφὴν εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος»¹²¹² καὶ «Ἡ διόρθωσίς μου [...] εἶναι πλησιεσττέρα τῆς κακῆς γραφῆς [...]»¹²¹³. Στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου σημειώνει: «ἀθετήσεις [...] καλεῖ, τοὺς ὑπ' ἐκείνου πολλαχοῦ τῆς Ἰλιάδος ὀβελισθέντας στίχους, ὡς οὐκ ὄντας γνησίους Ὀμήρου, ἢ ὡς ὄντας μὲν, κακῶς δὲ μετενεχθέντας ἐξ ἑτέρου εἰς ἕτερον μὴ προσήκοντα τόπον τοῦ ποιήματος»¹²¹⁴. Στὰ προλεγόμενα στὴν ἐκδοσὴ τῆς τρίτης ραψωδίας τῆς Ἰλιάδος κάνει λόγο γιὰ τὶς «ἐπιστάσεις» τοῦ Παπα-Τρέχα καὶ τοῦ αἰδεσμι. Θέωνος, δηλαδὴ παρατηρήσεις στὸ Ὀμηρικὸ κείμενο, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν προκύπτει ἀποκλειστικὴ σχέση με κειμενοκριτικὲς παρατηρήσεις¹²¹⁵.

Μὲ ἀφορμὴ δυσνόητο χωρίο τοῦ Στράβωνα παρατηρεῖ γιὰ τὴ γνώμη τοῦ Schneider: «ὁ Σνεϊδέρος (πιθανώτερον ἴσως) λέγει ὅτι τὸ μητρῶν πρέπει νὰ ἐξαλειφθῆ ὡς ψυχαγωγία τῶν ἐγκοιλίων. Ὅτι τοῦτο ἐννοεῖ λέγων, und da könnte μητρῶν bei Strabo eine Glosse seyn, Ὁ μέγας φιλόλογος, ὅστις ἀπὸ τὴν εἰς τὸ στόμα του περιεχομένην γλῶσσαν ἴσως ἄλλην δὲν γνωρίζει, μᾶς λέγει, ὅτι τὸ "μητρῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ἰδιωτισμὸς τινος διαλέκτου". Καὶ ὅμως τῶν τοιούτων ἡ ἀγνοια δὲν εἶναι μὴδὲ εἰς τοὺς μικροὺς φιλόλογους συγχωρημένη. Γλῶσσας ὀνομάζουσιν οἱ σημερινοὶ φιλόλογοι (ἴδ. *Diction. de l'Academ.* λέξ. glose) τὰς εὕρισκομένας πολλάκις εἰς τὰ ἀντίγραφα ἐξηγήσεις τῶν δυσνοήτων λέξεων, γραμμένας ἢ ἐπάνω εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις, ἢ ἐνάντια εἰς τὸ περιθώριον. Συνέβη πολλάκις τοιοῦτον ἀντίγραφον νὰ πέσῃ εἰς ἀμαθοῦς ἄλλου ἀντιγραφέως χεῖρας, ὅστις νομίζων τὴν προσθεμένην λέξιν, ὄχι ἐξήγησιν, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως φωνήν, τὴν βάλλει εἰς τὴν σειρὰν τοῦ κειμένου, καὶ συγχέει ὅλην τὴν ἐννοιαν αὐτὰ φίλε μου εἶναι γνωστὰ καὶ εἰς τὰ ἐνὸς χρόνου μαθητάρια τούτων εἰς ἡμᾶς γενικῶς εἶναι συγχωρημένον νὰ μὴ τὰ ἐξεύρωμεν ὅλα»¹²¹⁶.

Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσὴς τοῦ Πολυαίνου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ «νέας τοῦ κειμένου στρεβλώσεις»¹²¹⁷, ὁ Κοραῆς διδάσκει ἐκδοτικὴ ὁρολογία: «Πρέπει νὰ σημειωθῆ τοῦτο εἰς χάριν τῶν νέων, διὰ νὰ μὴ συγχέωσι τὰ πράγματα δι' ἔλλειψιν ἀκριβοῦς τῶν πραγμάτων ἐννοίας. Ὅταν δημοσιεύεται διὰ τοῦ τύπου πρώτη φορὰ συγγραφεύς, ἐὰν τὸ κείμενον τοῦ ἀντιγράφου, ὅθεν ἐτυπώθη, φυλαχθῆ ἀπαράλλακτον, ἢ δημοσίευσιν ὀνομάζεται ἀπλῶς ΤΥΠΩΣΙΣ [Impression] ἐὰν διορθωθῆ (καὶ ποῖον ἀντίγραφον δὲν ἔχει χρεία διορθώσεως), τὸνομα τῆς δημοσιεύσεως εἶναι ἘΚΔΟΣΙΣ [Édition]. Ἡ μετὰ τὴν πρώτην ἐκδοσιν δημοσίευσιν, ἐὰν φέρῃ ἀπαράλλακτον τὸ κείμενον τοῦ προτέρου ἐκδότου, λέγεται ΜΕΤΑΤΥΠΩΣΙΣ [Réimpression] ἐὰν ἀλλαγμένον μὲ νέας διορθώσεις (καὶ τίς ἔκαμε ποτὲ τόσον ἀνελλιπῆ ἐκδοσιν, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσῃ τίποτε χρείαν ἔχον διορθώσεως), λέγεται ΔΕΥΤΕΡΑ ἘΚΔΟΣΙΣ [Seconde édition], καὶ οὕτω καθεξῆς. Αἱ μετατυπώσεις εἶναι πολλάκις ἀνάγκης, καὶ πλεονάκις καπηλείας, ἔργον. Μόνοι οἱ τιμώντες ἀδόλως τὰς Μούσας κάμνουσιν ἐκδόσεις»¹²¹⁸. Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσὴς τοῦ μετὰ τὴν πρώτη ραψωδία τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου ἀναφέρει ὡς στόχο του «τὴν ὅσον δυνατόν ἀναμάρτητον γραφὴν τοῦ κειμένου τῶν Ἑλληνικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων»¹²¹⁹.

Στὸ αὐτοβιογραφικὸ του κείμενο, τὸ ὁποῖο προτάσσεται τοῦ πρώτου τόμου μετὰ τὴ Συλλογὴ τῶν Προλεγομένων στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὁ Κοραῆς ἀναφέρεται κατηγορηματικὰ στὴν «κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ κειμένου τῶν συγγραφέων»¹²²⁰ καὶ στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδοσὴς τοῦ

¹²¹² ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 60.

¹²¹³ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* II 1817, σ. γ', σημ. 7.

¹²¹⁴ ΔΑΜΑΛΑΣ *Κοραῆς ΜΘ* VI 1888, σ. 240.

¹²¹⁵ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* III 1818, σσ. α', κα', κέ'.

¹²¹⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλλήλ.* III 1979, ἐπιστ. 575 (28.4.1813) σ. 256. 20-35: βλ. RUTHERFORD 1905, σσ. 356-359.

¹²¹⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Πολύαιν.* 1809, σ. β'.

¹²¹⁸ *Αὐτόδι.* σσ. β'-γ', σημ. 2.

¹²¹⁹ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰλιάδ.* I 1811, σ. ιδ'.

¹²²⁰ *Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ,* ὅ.π., σ. κε'.

Ἡλιοδώρου θεωρεῖ ἐνδεδειγμένη τὴν ἐξέταση ἑνὸς κειμένου «μὲ τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης τὴν στάθμην»¹²²¹, καθῆκον δύσκολο καὶ πολυσχιδές, ἂν ἀναλογιστοῦμε τὴ σχέση καὶ συγχρόνως τὴν ἀπόσταση τῆς κριτικῆς (ἐπιστήμης) ἀπὸ δογματικὰ σχήματα¹²²².

Ὁ Κοραῆς θεωροῦσε ὡς μία ἀπὸ τὶς ἐκ Θεοῦ εὐεργεσίες «τὸ ταξίδιον τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώπους σοφοὺς καὶ ἀπορρίψας τὸν ζυγὸν τῶν ἀδελίων γραμματικῶν, ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς ἐλληνικοὺς συγγραφεῖς μὲ μέθοδον παντάπασι διάφορον, ἣ ὁποία μέθοδος ὄχι μόνον μὲ ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου, τὰ ὁποῖα δὲν ἤθελε νοήσω ποτὲ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροτάτου Θεοδώρου καὶ τοῦ παχυτάτου αὐτοῦ σχολιαστοῦ, τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ νὰ διορθώσω καὶ τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὁποῖαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς μητέρα, τὴν παλαιάν»¹²²³. Σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φίλο του Δημ. Λῶτο ἔγραφε γιὰ τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖο τότε προετοίμαζε: «Αὐτό, φίλε μου, εἶναι μία ἐξήγησις πολλῶν δυσνοήτων τόπων τοῦ Ἱπποκράτους, καὶ διόρθωσις πολλῶν ἄλλων ἐφθαρμένων ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀντιγραφεῖς τὸ νὰ διορθώγη τις τὰ κακῶς γεγραμμένα καὶ νὰ ἐξηγή τὰ δυσνόητα εἰς τὰ βιβλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζεται κριτικὴ ἐπιστήμη. Αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην, ἂν καὶ γνωστὴν εἰς τοὺς παλαιοὺς Ἑλληνας (καὶ τί δὲν ἐγνώρισαν οἱ παλαιοί;), οἱ νεώτεροι, νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἔφεραν εἰς μεγάλην τελειότητα»¹²²⁴. Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς τῆς κριτικῆς βασίζεται στὸν ὀρισμὸ τοῦ I. Clericus (Jean Le Clerc), τὸν διατυπωμένο στὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου του *Ars critica* (Amsterdam 1697): «CRITICEN [...] vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum*, [...] & *diagnoscendi quaenam eorum genuina scripta sint, quae spuria*» ἀποτελεῖται ἀπὸ «*monita ac consilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres [...] canonas de interpretatione verborum & loquutionum [...] praecepta de iudicio [...]*»¹²²⁵. Ἡ γνώμη τοῦ Clericus πρέπει νὰ ἀντιπαραβληθεῖ μὲ τοὺς ἕξι κανόνες τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου ποὺ διατύπωσε λατινιστὶ ὁ Κοραῆς, τοὺς ὁποῖους παραθέτουμε στὴ συνέχεια. Ὅπως παρατηροῦμε, ἰδίως οἱ κανόνες γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα λέξεων καὶ ἐκφράσεων συμβαδίζουν μὲ τοὺς κανόνες τοῦ Κοραῆ. Ἐξάλλου, ὁ Κοραῆς συμβούλευε τὸν φίλο του Κωνσταντῖνο Κοκκινάκη, διευθυντὴ τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ*, μεταξύ ἄλλων: «Πάλιν σὲ λέγω, τὸν χρόνον μεταχειρίζου καλὰ, εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ *Λογικοῦ*»¹²²⁶, προβάλλοντας τὴ σημασίαν τῆς λογικῆς κρίσεως. Ἄν ἀναζητήσουμε αὐτὴ τὴν ἀποψη στὴν ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας, θὰ τὴ συναντήσουμε σὲ «κλασικὲς» κειμενοκριτικὲς διατριβές: τόσο ἡ διάνοια τοῦ λόγου τοῦ Le Clerc ὅσο καὶ τοῦ Francesco Robortello [1516-1567]¹²²⁷ (μὲ τὸ ἔργο του τὸν 16ο αἰ. *De arte sive ratione corrigendi antiquos libros disputatio, nunc primum a me excogitata* 1557)¹²²⁸ καὶ τοῦ ἄλλου θεωρητικοῦ Caspar Schoppe ἢ Scioppius [1576-1649]¹²²⁹ (*De arte critica; et praecipue de altera ejus parte emendatrice* 1597) ἐπικεντρώνονται στὴ σύλληψη τοῦ *iudicium* ὡς ἐργαλείου τῆς κριτικῆς καὶ τῆς συνολικῆς θεώρησης τῆς ἀρχαιότητος (*antiquitatis totius notio*), ἄνευ διακρίσεως μεταξύ ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς, μὲ

¹²²¹ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 31.

¹²²² Βλ. BOECKH 1877, σσ. 26-27.

¹²²³ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 65. 15-22.

¹²²⁴ *Αὐτόδι*, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σ. 131. 8-15.

¹²²⁵ CLERICUS 1713, τόμ. 1, σ. 1^ο πβ. *αὐτόδι*, καὶ σσ. 8-9. Καὶ συνεχίζει ὁ διάσημος κριτικὸς συσχετίζοντάς τὴν ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς τέχνης καὶ μὲ τὶς τρεῖς κλασικὲς γλώσσες, γράφοντας: «CRITICA, prout hanc vocem definiimus, ambitu suo tres partes complectitur; primo, monita ac consilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguae potissimum Latina, Graeca & Hebraica addisci commode queant, resque Latinorum, Graecorum & Hebraeorum cognosci; secundo, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertio, praecepta de iudicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quam spuriiis, tam sinceris, quam corruptis ferre nos oportet» (*αὐτόδι*, σσ. 4-5).

¹²²⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* IV 1982, ἐπιστ. 824 (21.5.1819) σ. 169. 4-5.

¹²²⁷ Βλ. SANDYS *ἔ.π.*, τόμ. II, σσ. 140-143 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ἔ.π.*, σ. 15.

¹²²⁸ Βλ. POMPELLA 1975.

¹²²⁹ Βλ. SANDYS *ἔ.π.*, τόμ. II, σσ. 362-363 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ἔ.π.*, σ. 23.

έφαρμογή σέ ποικίλα κείμενα¹²³⁰. Ὁ Κοραῆς θὰ συμφωνοῦσε μὲ τὸν Christoph. Aug. Heumann (1681-1764)¹²³¹ ὅτι οἱ κριτικοὶ εἶναι γλωσσικοὶ φιλόσοφοι¹²³². Ἄν μάλιστα συνυπολογίσουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ Κοραϊκοῦ σημειωματαρίου τοῦ χφ. Χίου 490 (διορθώσεις, ἔτυμολογικὲς παρατηρήσεις, συντακτικὲς καὶ ὑφολογικὲς προτιμήσεις, λεξιλογικὲς ὑπογραμμίσεις, γραμματικά, κ.τ.λ.), τότε ὁ Heumann περιγράφει (στὸ κεφ. «Commentatio de Arte Critica et spetiatiim de Arte Therapeutica»)¹²³³ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο αὐτὸ πού εἶχε ὑπόψη του καὶ ὁ Κοραῆς γιὰ τὴν κριτικὴ τέχνη, παράσταση δανεισμένη ἀπὸ τὸν Ἴπποκράτη καὶ τὸ ἱατρικὸ λειτούργημα. «Ὁ κριτικὸς τῶν κειμένων εἶναι ἕνας παθολόγος. Τὸ ἔργο του συνίσταται στὴ διάγνωση διαταραχῶν [...]»¹²³⁴. Σημειώνουμε πὼς ὁ S. Weston, γιὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργο *Hermesianax; sive Conjecturae in Athenaeum atque aliquot Poetarum Graecorum Loca, quae cum corriguntur et explicandur, tum Carmine donantur* (1784) συνέταξε βιβλιοκρισία ὁ R. Porson, χαρακτηρίζει στὸ προοίμιο τοῦ βιβλίου του αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς κριτικῆς τέχνης ὡς «ὑποθετικὴ» (hypotheticam)¹²³⁵, ἀναδεικνύοντας προφανῶς τὴ σημασία τῆς (ὀρθῆς) εἰκασίας. Μετὰ ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε στὴν κατανόηση καὶ ἀξιολόγηση τῶν κριτικῶν ἀρχῶν πού διατύπωσε ὁ Κοραῆς.

Ἀπὸ τὰ καθ'αυτὸ βοηθήματα τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου ὁ Κοραῆς γνώριζε τὴν *Ars Critica* τοῦ Clericus¹²³⁶ καὶ τὴν *Epistola Critica* τοῦ Bast¹²³⁷ ὁ Κοραῆς (ἀλλὰ καὶ ὁ Fr. Iac. Bast γνωρίζει τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Κοραῆ καὶ μνημονεύει μάλιστα «notas [...] doctas Corayi» τοῦ Κοραῆ στὸν Ἡλιόδωρο καὶ στὸν Ἴπποκράτη¹²³⁸). Στὶς *Observationes Miscellaneae* ὁ Κοραῆς μνημονεύει διάφορα φιλολογικὰ ἐγχειρίδια καὶ λεξικά¹²³⁹.

Ἐντοπίζονται στὸ Κοραϊκὸ ἔργο ὀρισμένοι κανόνες τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου: στὰ χφφ. Χίου ἀριθμ. 297, 464 καὶ 490 καὶ στὶς σελίδες τῶν Κοραϊκῶν προλεγομένων.

Στὰ φφ. 1r-2v τοῦ χφ. Χίου 297 ὁ Κοραῆς σημειώσε στὰ λατινικὰ ἔξι κυρίως κανόνες («regulae») τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου («ars critica») μὲ συνοδευτικὲς παρατηρήσεις, πού

¹²³⁰ Βλ. IRIGOIN 1997, σ. 8.

¹²³¹ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σ. 4.

¹²³² HEUMANN 1712, σ. 8: «Criticos dixi verbales esse philosophos».

¹²³³ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 1-58. Στὶς σσ. 9-11 ὁ HEUMANN ἀναφέρει: «Ergo critici est: I. naturam sive omnium linguarum generatim, sive certae cuiuspiam linguae contemplari. II. originem & natales investigare sive vocabulorum sive adagiorum. III. methodum linguae addiscendae praescribere aptissimam facillimamque. IV. regulas tradere interpretandi verba phrasesque obscuriores. V. interpretari fabulas poëtarum, item aenigmata. VI. iudicium ferre de stylo, eiusque virtutibus ac vitiis. VII. discrimen styli ostendere ratione aetatum. VIII. indicare stylum certae sectae, deque eius usu ferre sententiam. IX. designare characterem styli cuiusque auctoris. X. ex hisce styli characteribus discernere (1) utrum certi auctoris oratio sit sincera, an glossemate aliquo interpolata. (2) utrum verba certi auctoris sana sint an corrupta, & quomodo sint emendanda (3) utrum liber certus huic vel illi auctori ex vero tribuatur, an sit supposititius (4) qua aetate liber sit scriptus, qua non sit (5) cuius auctoris sit liber anonymus vel pseudonymus XI. Iudicium ferre de recta pronuntiatione XII. orthographiam monstrare, eamque solidis superstruere fundamentis».

¹²³⁴ WEST 1973 = 1989, σ. 77.

¹²³⁵ Βλ. PORSON 1815, σσ. 38-39. Ὁ Weston (*βλ. αὐτόθι*) ἔγραψε: «Tota artis criticae material in tres partes distribuitur, [...] denique de correctione agere ex collationibus Msorum, optimisque editionibus librorum impressorum exquisite, necnon de conjecturis tractare, variâ eruditione et editorum acumine excogitatis, quam hypotheticam appellare possumus».

¹²³⁶ Βλ. *Obs. Misc.* 7. 230.

¹²³⁷ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 476 (7.2.1810) σ. 17. 1-3, 479 (19.3.1810) σ. 20. 18-19.

¹²³⁸ Βλ. BAST 1809, σσ. 58, 72, 108-109, 120. Ἡ προηγ. ἔκδ. τοῦ βιβλίου τοῦ BAST ἦταν στὴ Γαλλικὴ (*Lettre critique de F. J. BAST, [...] a Mr. J. F. Boissonade, sur Antoninus Liberalis, Parthenius et Aristénète*, Paris: A la Librairie de Henrichs, 1805).

¹²³⁹ Βλ. *Obs. Misc.* 1. 16, 2. 17, 6. 16, 6. 23, 6. 24, 6. 37, 6. 93, 7. 24, 7. 46, 7. 48, 7. 75, 7. 83, 7. 91, 7. 218, 7. 230, 7. 349, 7. 405, 7. 447, 7. 484, 7. 884.

εὔστοχα χαρακτηρίστηκαν¹²⁴⁰ ὡς «Adamantii Corayi de arte critica praecepta aurea». Τὸ κείμενό του ἔχει ὡς ἐξῆς:

«[φ. 1r] Eam Artis criticae partem, quae in Auctorum locis obscuras explanandis, vel amanuensium incuria corruptis sanandis emendandisque versatur, siquis recte tractare velit, has potissimum regulas in numerato habere illum oportet.

1. Ac primo quidem Auctoris obscuriora suspectave loca per alia, si fieri potest, ejusdem loca parallela sed clariora, elucidare vel emendare satagat.

2. Ubi consimilia loca in Auctore defuerint, ea apud alios, et in primis ejusdem aetatis Auctores quaerat.

3. Dictiones locutionesve suspectas aut obscuras, per illas [φ. 1v] quas ipsis, eodem aliove loco, opponit Auctor, aut quibus alii Auctores ceu oppositis uti solent, emendare aut explanare conetur.

4. Easdem ita explanare emendareve debet, ut minime, quantum fieri potest, caeteris Auctoris sententiis alibi obviis, nedum iis quae ipsum locum obscurum proxime praecedunt vel sequuntur, oppugnent.

5. Si dictionis locutionesve, semel adhibitae τῶν ἄπαξ λεγομένων sint, illas vel ex iis quae in loco parallelo ceu Synonymae occurrunt, vel ex glossis, vel ex oppositis, vel denique ex iis quae locum praecedunt sequuntur, definire oportet.

6. Accidit saepenumero ut dictio cum alia dictione synonyma, in sensu non modo proprio, verum etiam tropico conveniat. Eadem est oppositorum vocabulorum ratio; opponitur nimirum [φ. 2r] unum vocabulum alteri non modo quo ad sensum proprium, verum etiam quoad sensum tropicum, nec non quoad dictiones, quae oppositi vocabuli synonymae sunt. Haec regula, maximi momenti, a nemine quod sciam criticorum adhuc proposita, una cum praecedentibus, variis exemplis illustrabitur in hisce nostris animadversionibus.

Hae sunt, nisi cunctae, certe praecipuae Hermeneutices regulae: quibus rite et κατὰ τρόπον adhibitis, si locus Auctoris cujusdam nec elucidari nec emendari queat, eum omnino obscurum aut insanabilem merito habere cuique licet. Ita Medicinae parens, tum tandem morbum aliquem insanabilem habendum jure censet, ubi cunctis artis auxiliis, et eis valentissimis, rite adhibitis, superior est. [φ. 2v] Ejus verba eo lubentius hic transcribam, quod non modo argumento sint iis quae jam de critics regulis rite adhibendis diximus; verum etiam quod nobis nostrarum animadversionum exordium simul suppeditent»¹²⁴¹.

¹²⁴⁰ Ὅπως σημείωσε ἐπιγράφοντας τες ὁ Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ σὲ ἀνέκδοτη ἀκόμη ἀνακοίνωσή του μὲ αὐτὸν τὸν τίτλο στὸ πλαίσιο τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου «Ἡ κλασικὴ φιλολογία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ», ποὺ διοργάνωσε τὸ Τμῆμα Κλασικῶν Σπουδῶν καὶ Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου (Λευκωσία, 25.09.-26.09.1998). Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς γλαφυρῆς μεταγραφῆς τους στὴ Νεοελληνικὴ ἀπὸ τὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ συμβουλευτήκα κατὰ τὴ δική μου μεταγραφῆ.

¹²⁴¹ «Ἐὰν θελήσει κανεὶς νὰ πραγματευτεῖ ὀρθὰ ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς κριτικῆς τέχνης ποὺ ἀναφέρεται στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἐξηγοῦνται τὰ σκοτεινὰ χωρία τῶν <ἀρχαίων> συγγραφέων ἢ νὰ θεραπεύονται τὰ ἐφθαρμένα, ἀπὸ τὴν ἀφροντισιὰ τῶν γραφέων, χωρία, αὐτὸς ὀφείλει νὰ ἔχει στὴ διάθεσή του τοὺς ἐξῆς, κυριότατα, κανόνες.

1. Πρῶτα πρῶτα νὰ καταπιάνεται μὲ τὴ διασάφηση ἢ τὴ διόρθωση τῶν σκοτεινοτέρων ἢ ὑπόπτων χωρίων χρησιμοποιώντας, ἂν εἶναι ἐφικτό, ἄλλα παράλληλα, σαφέστερα ὅμως, χωρία τοῦ ἴδιου συγγραφέα.

2. Στὶς περιπτώσεις ποὺ δὲν ἐντοπίζονται πανομοιότυπα χωρία στὸν <ἴδιο> συγγραφέα, ἂς τὰ ἀναζητήσει <ὁ κριτικός> σὲ ἄλλους συγγραφείς, καὶ μάλιστα σὲ συγγραφείς τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

3. Λέξεις ἢ φράσεις ἀμφίβολες ἢ σκοτεινές ἂς προσπαθήσει <ὁ κριτικός> νὰ τις διορθώσει ἢ νὰ τις ἐξηγήσει χρησιμοποιώντας ἐκεῖνες, πρὸς τις ὁποῖες ὁ συγγραφέας, στὸ ἴδιο ἢ σὲ ἄλλο χωρίο, τις ἀντιπαράθετει, ἢ τις ὁποῖες ἄλλοι συγγραφείς συνηδίζουσαν νὰ χρησιμοποιοῦσαν ὡς ἀντίθετες.

4. Τὶς ἴδιες αὐτὲς <ἀμφίβολες ἢ σκοτεινές λέξεις ἢ φράσεις> ὀφείλει <ὁ κριτικός> νὰ ἐξηγήσει ἢ νὰ διορθώσει κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ προσκρούουν ὅσο λιγότερο γίνεται στὶς λοιπὲς φράσεις τοῦ συγγραφέα, οἱ ὁποῖες σὲ

Για τούς κανόνες αυτούς του Κοραή μπορούμε γενικώς να παρατηρήσουμε ότι έχουν κυρίως εμπειρική βάση και λιγότερο θεωρητική κατοχύρωση, ότι ερείδονται κατ'έξοχην στην εμπειρική αρχή του έσωτερικού συσχετισμού που διατυπώθηκε από τον Άλεξανδρινό Πορφύριο ως «Ομηρον έξ'Ομήρου σαφηνίζειν», και ότι αποτελούν μεταφορά από την Ιατρική παρέμβαση στον χώρο της παθολογικής εξέτασης (ή τελευταία παράγραφος των κανόνων συμβαδίζει με τις θέσεις του Heumann που μόλις αναφέρθηκαν). Δεν είναι τυχαίο το ότι αυτοί οι έξι κανόνες – όπως και ο αντίστοιχος του γφ. Χίου 464 (τον όποιον αναφέρουμε στη συνέχεια)– σημειώθηκαν από τον Κοραή σε δύο χειρόγραφα του που περιέχουν κριτικές και διορθωτικές επιστάσεις του στον Ίπποκράτη: τὰ ἀριθμ. 297¹²⁴² (12 φφ., διαστ. 0,260 X 0,180. Άδετο. Σχόλια λατινικά σε Ιπποκρατικά κείμενα έκδ. Foës και Van der Linden) και 464¹²⁴³ (53 φφ., διαστ. 0,270 X 0,180. «Hippocratis Repurgatus sive Observationes Medico-criticae ad omnis Hippocratis libros in quibus innumera Medicinae Principis loca nec non aliorum discipulorum prout occasis tulerit, emendantur atque explanantur opus non modo Medicis sed etiam Eruditis judicandum» με μοναδικής έμβέλειας επιστάσεις στο Ιπποκρατικό έργο, ιστορικοϊατρικές και φιλολογικές). Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι κριτικές και διορθωτικές παρατηρήσεις του Κοραή στα Ιπποκρατικά κείμενα τον έκαναν διάσημο στους ευρωπαϊκούς φιλολογικούς και επιστημονικούς κύκλους της έποχής του. Άποσκοπουν στη μέγιστη δυνατή έξοικείωση με τον *usus scribendi* και στην επισήμανση των όθνείων στοιχείων που παρειτέφρησαν στο κείμενο. Έπειδή αποτελούν καταστάλαγμα της Κοραϊκής εμπειρίας, δεν συναντώνται σε άλλο βιβλίο της έποχής του ή προγενέστερο, από όσα κειμενοκριτικά έγχειρίδια μπορούσαμε να μελετήσουμε. Μόνο γενική σχέση (λόγω κοινών παραστάσεων) μπορούμε να παρατηρήσουμε με τούς στόχους της κριτικής τέχνης, που διατύπωσε ο I. Clericus¹²⁴⁴ και ο

άλλο χωρίο έχουν προφανή σημασία, κι ακόμη λιγότερο <να προσκρούουν> σε φράσεις που άμέσως προηγούνται ή έπονται στο ίδιο το σκοτεινό χωρίο.

5. Άν λέξεις ή φράσεις χρησιμοποιούνται μόνο μία φορά, ως άπαξ λεγόμενα, αυτών τή σημασία πρέπει να την όρίζουμε είτε χρησιμοποιώντας λέξεις ή φράσεις που άπαντούν, σε παράλληλο χωρίο, ως συνώνυμες, είτε χρησιμοποιώντας γλωσσήματα ή αντίθετες λέξεις ή, τέλος, έκείνες που προηγούνται ή έπονται <αυτών> στο χωρίο.

6. Συμβαίνει συχνά μια λέξη να συμφωνεί με μιάν άλλη συνώνυμη λέξη όταν χρησιμοποιείται όχι μόνο κατά κυριολεξίαν αλλά και τροπικώς. Το ίδιο ισχύει και με τις αντίθετες λέξεις: δηλαδή, αντιτίθεται μια λέξη προς κάποιαν άλλη όχι μόνο ως προς την κύρια σημασία της αλλά και ως προς την τροπική της σημασία, και επιπλέον ως προς τις λέξεις που συνωνυμούν με την αντίθετη λέξη. Άπ'όσο γνωρίζω, ο κανόνα αυτός, έξαιρετικής σημασίας, δεν έχει προταθεί από κανένα των ως τώρα κριτικών, και θά διασαφηνεί, όπως και οι προηγούμενοι <κανόνες>, με πολλά παραδείγματα σε αυτές εδώ τις κριτικές παρατηρήσεις μου.

Αυτοί είναι, αν όχι όλοι άνεξαιρέτως, όπωσδήποτε όμως οι κυριότεροι κανόνες της Έρμηνευτικής: εάν αυτοί οι κανόνες έφαρμοστούν όπως πρέπει και κατά τρόπον, και ένα χωρίο κάποιου συγγραφέα δεν είναι δυνατόν να διασαφηνεί ή να διορθωθεί, ο καθένας δικαιούται να το θεωρεί έντελώς σκοτεινό και άνιατο. Έτσι και ο Πατέρας της Ιατρικής κρίνει ότι μια άρρώστια πρέπει να θεωρηθεί άνιατη τότε ακριβώς, όταν αποδεικνύεται πιό δυνατή από όλα άνεξαιρέτως τὰ μέσα της <ιατρικής> τέχνης, ακόμη και τὰ πιό ισχυρά. Η εύχαριστήσή μου, μεταγράφοντας τὰ λόγια του <Ίπποκράτη>, θά είναι τόσο πιό μεγάλη όσο αυτά όχι μόνο τεκμηριώνουν τὰ λεχθέντα μου για τήν όρδη χρήση των κανόνων της κριτικής, αλλά και μου παρέχουν συγχρόνως τήν πρώτη πρώτη αρχή για τις δικές μου κριτικές παρατηρήσεις».

Ο ΚΟΪΖΗΣ 1947, σσ. 95-96 δημοσίευσε τούς κανόνες αυτούς, θεωρώντας τους <εισαγωγή πιθανώτατα του όλου έργου> (του γφου) και σημείωσε: «Άγνωω τίνα σχέσιν έχουσιν αι διορθώσεις αυται προς τας δημοσιευθείσας εν τῷ περιοδικῷ Museum Oxoniense υπό του φίλου του Κοραή, κριτικού και έλληνοιστου Thomas Burgess [...]» (αυτόδι, σσ. 96 (-97), σσημ. 1).

¹²⁴² Βλ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1933, σ. 127, ΚΟΪΖΗΣ 1947, σσ. 92, 95-96 και JOUANNA 1985, σ. 186.

¹²⁴³ Βλ. ΚΟΪΖΗΣ 1947, σσ. 92-95 και JOUANNA 1985, σσ. 186, 194.

¹²⁴⁴ Π6. CLERICUS 1713, τόμ. 1, σσ. 6-7: «Exercitatione & dexteritate haud exigua opus est, primum ad cognoscendam dictionem cujusvis Scriptoris, ut eum a quovis alio discernere possimus; secundum, ad videndum si quid vitiosi, negligentia Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepserit, & veram lectionem a falsis dignoscendam; tertio, ad deprehendas Veterum Librariorum fraudes, qui insignia nomina addiderunt fronti

Cobet¹²⁴⁵. Ὅτι οἱ ἀρχεῖς τοῦ Κοραῆ ἔχουν ἐμπειρικὸν χαρακτήρα, φαίνεται καὶ ἀπὸ τῆ σ. 1 (φ. 1r) τοῦ χφ. Χίου 464, ὅπου πρὶν ἀπὸ τὸν τίτλο («Hippocratis Repurgatus sive Observationes Medico-criticae ad omnis Hippocratis libros in quibus innumera Medicinae Principis loca nec non aliorum discipulorum prout occasis tulerit, emendantur atque explanantur opus non modo Medicis sed etiam Eruditis judicandum») ἐντοπίζεται ἡ ἀναφορὰ ἐνὸς κριτικοῦ κανόνα (σὲ ἐλληνικὴ γλῶσσα αὐτῆ τῆ φορὰ) ποὺ ἐπαναλαμβάνει τοὺς ἀριθμ. 3 καὶ 4 τῶν παραπάνω, καὶ φανερώνει τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Κοραῆ στὴν πολύτιμη ἐμπειρία του, καρπὸ τῆς ἐξοικειώσεώς του μὲ τὸ ὕφος τῶν κλασικῶν συγγραφέων: «κανὼν κριτικός: ἐκ δύο διαφόρων γραφῶν, τὴν μᾶλλον ἀρμόττουσαν τῷ χαρακτῆρι τοῦ λόγου, ᾧ χαίρει ὁ συγγραφεύς, αἰρετέον, κἂν ἄλλως τῆς λεκτικῆς συνηθείας ἀπάδη. Αὐτίκα Μακκαβ. βιβλ. 2. cap. 3, v. 29. θεῖαν ἐνέργειαν ἐν ἄλλ. εὗρηται ὁσίαν ἐνέργειαν, ὅπερ ἀκυρωτέως λεχθέν, γνήσιον ὅμως ὑπάρχει, καὶ τῷ συγγραφεῖ μᾶλλον πρέπον. — Τὴν ἐννοιαν τῆς ἀσαφοῦς λέξεως 1 ἐκ τῶν συνωνύμων τῆς αὐτῆς λέξεως, 2 ἐκ τῶν ἀντιθέτων conf. Sch. Hom. p. 214 extr. edit. Villos. et ad Iliad. Σ V. 1. p. 412 et X. 123 p. 485. Ψ. 245, Ω. 238 et Aristotel. Topic. L. I. cap. 13. p. 74. Tom. 3. edit. Bipont., 3 καὶ ἐκ τῶν συνθέτων. Τούτου τοῦ τελευταίου παράδειγμα ῥᾶδιος ὁ πανοῦργος, ὅτι καὶ ὁ ῥαδιουργός»¹²⁴⁶. Στὴ συνέχεια τῶν δύο Κοραϊκῶν χφφ. 297 καὶ 464, ὅπως καὶ στὸ χφ. 490, δὲν ἐντοπίζονται ἄμεσες παραπομπὲς στοὺς κανόνες του βεβαίως, ὅταν διατυπώνει τὶς διορθωτικὰς (κειμενοκριτικὰς) παρατηρήσεις του στοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς καὶ, κυρίως, ὅταν διατυπώνει τὴν ἐπιχειρηματολογία του (ἀναφέροντας παράλληλα χωρία ἀπὸ τὸ ἴδιο ἢ καὶ ἄλλα κλασικὰ ἔργα, τοὺς λεξικογράφους, κ.τ.λ.), ὅποιος ἔχει διαβάσει τοὺς κανόνες του, καταλαβαίνει ὅτι ὁ Κοραῆς ἀξιοποιεῖ τὴν πολύτιμη ἐμπειρία ποὺ ἔχει ἀποκομίσει ἀπὸ τὴ μακροχρόνια τριβὴ του μὲ τὴν κλασικὴ γραμματεία καταλαβαίνουμε ὅτι διορθώνει-συμπληρώνει κατὰ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα. Μὲ τοὺς κανόνες του αὐτοὺς ὁ Κοραῆς ἀπλῶς προσπαθεῖ νὰ τεθεῖ στὴ θέσῃ τοῦ κλασικοῦ συγγραφέα σὲ κάθε περίπτωσιν, ὅπως μᾶς θυμίζει ὁ Fr. Blass (1843-1907)¹²⁴⁷ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν «Konjekturalkritik»¹²⁴⁸. Σὲ ὅσες διορθώσεις παραδέτουμε στὴ συνέχεια τῆς διατριβῆς, μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε γενικῶς τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων του, ἢ –πιὸ σωστά– νὰ βοηθηθοῦμε ἀπὸ τὸ σκεπτικὸ ποὺ προβάλλουν οἱ κανόνες τοῦ Κοραῆ γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν πρόταση-ἀπόφασίν του ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης γραφῆς. Τὸ ἀπόσταγμα τῆς φιλολογικῆς ἐμπειρίας τοῦ Κοραῆ, ἢ ἐμφασὴ του στὴν προτίμησιν γιὰ τὴν γραφὴ «τὴν μᾶλλον ἀρμόττουσαν τῷ χαρακτῆρι τοῦ λόγου, ᾧ χαίρει ὁ συγγραφεύς», δικαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ Bertil Albrektson ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς μία γραφὴ *difficilior* (ἂν π.χ. πρόκειται γιὰ λάθος, δὲν ἀποκλείεται νὰ δώσει τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς *lectio difficilior*, ὁπότε ἡ πιθανὴ υἱοθέτησίν της θὰ τὴν κάνει νὰ διεκδικεῖ θέσῃ σὰν στοιχεῖο τοῦ πρωτοτύπου κειμένου), ἀλλὰ θὰ πρέπει ἐπιπροσθέτως νὰ συνεισφέρει στὴν πληρότητα τοῦ νοήματος περισσότερο ἀπὸ μία διάφορη γραφὴ ποὺ τὴν «συναγωνίζεται»¹²⁴⁹. Ἡ ἐμπειρικὴ βάση τῶν κανόνων τοῦ Κοραῆ σχετίζεται μὲ τὴν προσωπικὴ του ἔφεση πρὸς τὰ κλασικὰ γράμματα καὶ τὴν αὐτοδιδασκτικὴ

Librorum interdum non malorum, sed Scriptorum minus celebrium, ut melius venderentur. Itaque hic est summus Artis Criticae apex, ad quem non nisi longo labore pervenire licet. [...] Nulla alia Ars, praeter Criticam, quā ratione suppositicia monumenta dignoscantur, & loca veterum instrumentorum, fraude, vel inscitia, corrupta restituantur, docet».

¹²⁴⁵ Πβ. COBET 1847, σσ. 15-16: «Emergendum ex hac caligine ita est, ut unumquemque scriptorem ex se spectare mature assuefiamus ut quae sit apud quemque constans orationis forma, quae vis singulis vocabulis dicendique formulis subiecta, longa familiaritate et usu veluti ex ore loquentis discamus».

¹²⁴⁶ Ο ΚΟΥΖΗΣ 1947, σ. 93, δημοσίευσε τὸν μισὸ κανόνα, ἀφήνοντάς τον πάντως ἀσχολιάστον.

¹²⁴⁷ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 172-173.

¹²⁴⁸ BLASS 1892, σσ. 287-289.

¹²⁴⁹ Βλ. ALBREKTSON 1981, σσ. 9, 11.

του θητεία (επίπονη προσωπική μελέτη) στην Κλασική Φιλολογία. Μήπως δὲν ἀπαιτοῦσε αὐτὴν τὴν ἐφεση καὶ μία τέτοια θητεία ὁ Fr. Robortello ἀπὸ τὸν ὑποψήφιο κριτικό¹²⁵⁰;

Στὶς διορθώσεις του στὸ χφ. 490 συχνὰ φροντίζει ὥστε ἡ διόρθωσή του ἢ ἡ ἐπιλογή τῆς σωστῆς γραφῆς νὰ προκύπτει φυσικῶ τῷ τρόπῳ ἀπὸ τὴ σφαιρική· θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπαναλάβει τὸν κανόνα ὅτι μεταξὺ δύο γραφῶν πρέπει νὰ προτιμᾶται ἐκείνη ἢ γραφὴ ποὺ ἐξηγεῖ τὴν προέλευση τῆς ἄλλης («lectio quae alterius originem explicat potior»)¹²⁵¹. Στὸ ἴδιο χφ. ὁ Κοραῆς ἐκφράζει τὴν ἀπορία του μὲ ἀφορμὴ διορθωτικὲς ὑποδείξεις ἐκδοτῶν ἐνὸς ὁμηρικοῦ χωρίου στὴν ἔκδοση τοῦ Villoison: «Mirum est ex ipso Homero Homerum emendandum esse non animadvertisse»¹²⁵². Στὸ ἴδιο χφ. παρατηροῦσε διορθώνοντας χωρίο τοῦ Θουκυδίδου: «Omnino substituenda cassae menti lectioni lectio»¹²⁵³. Ἐπιβεβαιώνεται ἔτσι τόσο ἡ κυρίως ἐμπειρική βάση τῶν ἀρχῶν κριτικῆς τοῦ κειμένου, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Κοραῆς, ὅσο καὶ ἡ συναρμογὴ τους στὴν ἐμπειρική ἀρχὴ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Πορφύριου «Ὀμηρον ἐξ Ὀμήρου σαφηνίζειν».

Στὴν Προκήρυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (1805) ὁ Κοραῆς, περιγράφοντας τὸν τρόπο ποὺ εἶχε πρόθεση νὰ ἀκολουθήσει ὡς ἐκδότης, διατύπωνε ἐμμέσως δύο κανόνες: «Ὅταν ὁ σπουδάζων ἔχη κρίσιν ὀρθήν, καὶ χειραγωγῆται ἀπὸ διδάσκαλον κριτικόν, περισσότερον μανθάνει, παραβάλλων ἓνα μὲ τὸν ἄλλον τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, παρὰ κατατρίβων τὸν καιρὸν εἰς τὰς πολυπληθεῖς τῶν ἐξηγητῶν σημειώσεις»¹²⁵⁴ καὶ «Ἀπὸ τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις ἐκείνας μόνας θέλω φυλάξειν, ὅσαι ἔχουσι καὶ ὀλίγην πιθανότητα. Ὅταν τὸ κείμενον ἦναι τόσο ἐσφαλμένον ὥστε νὰ μὴν ἐμπορῆ νὰ διορθωθῇ μήτ' ἀπὸ τὰς προλαβούσας ἐκδόσεις, μήτ' ἀπὸ ἀντίγραφα, θέλω σπουδάσειν, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ τὸ διορθώσω ἐξ εἰκασίας, σημειῶν ὅμως καὶ τὴν παλαιὰν γραφὴν εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος»¹²⁵⁵. Δηλαδή: πρωταρχικὴ θέση στὴν ὀρθὴ κρίση καὶ, προκειμένης ἀνυπέβλητης δυσκολίας, συνεργασία μὲ τὸ ἀναπόφευκτο καὶ δήλωσι τοῦ ἐφικτοῦ. Ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἔμμεση παρατήρηση ποὺ διατύπωσε στὰ προλεγόμενα τῆς δίτομης γαλλικῆς ἔκδοσης τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων*, τόπων τοῦ Ἱπποκράτη, εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθεῖ ἀρνητικὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ δεοντολογία, ὅταν ἄκριτα ὁ (ἐπιπόλαιος) ἐκδότης ἀλλοιώνει τὸ κείμενο υἱοθετώντας γραφές ποὺ μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν βρεθεῖ σὲ κανένα χειρόγραφο¹²⁵⁶.

Ἐπίσης, θὰ χαρακτηρίζαμε τοὺς κανόνες τοῦ Κοραῆ ὡς φιλολογικὲς παραστάσεις τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς κριτικῆς σχολῆς. Ὁ Kenney ἐπαναφέρει στὴ φιλολογικὴ πρακτικὴ τὴ θέση τοῦ Housman γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσης τοῦ ἐμπνευσμένου κριτικοῦ ἔναντι τῆς

¹²⁵⁰ Βλ. F. ROBOTELLI *Utinensis ὁ.π.* (: POMPELLA 1975), 6 (σ. 44. 9-13 καὶ 19- 23): «Nam ingenium habere bene subactum et excultum, multis esse instructum disciplines, perlegisse antiquas grammaticas, qui veterum loquendi rationem observarunt, evoluisse ipsos auctores diligenter, antiquitatis totius notionem habere, interiorra haec sunt, in animoque eius sita, qui hoc profitetur» καὶ (σημειώνοντας τοὺς λόγους ποὺ καθιστοῦν μιὰ διόρθωση ἐπιτυχημένη ἢ ἀποτυχημένη) «Iam vero emendationes, quae rectae sunt, antiquis codicibus confirmantur triplici modo: *notione antiquitatis, notioni scriptionis antiquae, notione locutionum et verborum antiquorum*. Nam totidem etiam corrumpuntur modis: ignoratione scilicet antiquitatis, ignoratione scriptionis veterum, ignoratione locutionum ac verborum».

¹²⁵¹ GRONINGEN 1963 = 1980, σ. 112. Ἡ λογικὴ τοῦ B. A. Van GRONINGEN ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Pasquali: βλ. KENNEY 1974b, σ. 142.

¹²⁵² *Obs. Misc.* 7. 118.

¹²⁵³ *Obs. Misc.* 7. 440.

¹²⁵⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 58.

¹²⁵⁵ *Αὐτόδι*, σ. 60.

¹²⁵⁶ Τὸ πλήρες σχετικὸ χωρίο τοῦ Κοραῆ ἔχει ὡς ἑξῆς: «On altere un texte, quand on y insere de mauvaises leçons qui n'ont jamais existé dans aucun manuscrit: mais toutes les fois qu'une leçon, quel qu'en soit le mérite, a l'autorité d'un manuscrit, ne fût il qu'un seul contre cent qui en présentent une différente, c'est à tort que l'éditeur est accusé d'infidélité; on ne pourroit tout au plus le regarder que comme un mauvais critique» (ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ.* I 1800, σ. clx).

ἀποδελτίωσης θεωρητικῶν ἐγχειριδίων¹²⁵⁷: «What criticism is, what it should be and should not be, must be learned by observing the best critics at work»¹²⁵⁸.

Θεωροῦμε κατάλληλη τὴν ἀντιπαραβολὴ τῶν θεωρητικῶν ἀρχῶν τοῦ Κοραῆ με ὀρισμένες κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Daniel Wyttenbach, χαρακτηριστικὲς γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τοὺς περισσότερους Ὁλλανδοὺς φιλολόγους. Στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσης τῶν *Ἡθικῶν* τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ τὸν Wyttenbach (1795) διαβάζουμε ὀρισμένα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ, τὰ ὁποῖα ἀξίζει νὰ συγκρίνουμε με τὶς ἀντίστοιχες ἀρχὲς τοῦ Κοραῆ. Ἐκεῖ ὁ Wyttenbach ἀσκεῖ κριτικὴ στὸν Reiske πού ἐξέδωκε τὸν δεύτερο τόμο τῶν *Animadversiones ad Graecos Auctores* τὸ 1774 καὶ συμπεριέλαβε καὶ διορθωτικὰ στὸν Πλουτάρχο, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν στὸν τόμο αὐτὸ πάνω ἀπὸ πεντακόσιες σελίδες καὶ τῶν ὁποίων προηγούνται κρίσεις γιὰ τὶς προηγηθεῖσες ἐκδόσεις, δίκην εἰσαγωγικοῦ σημειώματος. Ὁ Wyttenbach κατηγορεῖ τὸν Reiske γιὰ ἀδυναμία ἀνταπόκρισης στὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ ἐκδότη, ἔργο πού κυρίως ἀπαιτεῖ ὀρθὴ κρίση καὶ ἱκανότητα ἐξιχνίασης τῶν συγκεχυμένων. Κατὰ τὸν Wyttenbach ὁ Reiske ἀπέτυχε στὴν πλεινότητα τῶν διορθώσεων του, ἐπειδὴ δὲν διέδεσε περισσότερο χρόνο, προκειμένου νὰ ἐξοικειωθεῖ με τὸν λόγο καὶ τὸ ὕφος τοῦ Πλουτάρχου¹²⁵⁹ (καταλήγοντας στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Reiske «in utroque conjecturarum genere, erroris fons erat ignoratio consuetudinis et orationis Plutarchae»)¹²⁶⁰. Στὴ συνέχεια λοιπὸν ὁ Wyttenbach ἀναφέρει τὸν τρόπο, με τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ ἐργαστεῖ ὁ ἴδιος ὡς (καὶ κάθε) κριτικὸς ἐκδότης, ἀσκώντας τὸ διπλὸ ἐκδοτικὸ καθήκον τῆς διόρθωσης (emendatio) καὶ τῆς ἐρμηνείας (interpretatio)¹²⁶¹, ὅπου ὁ κριτικὸς δὲν προχωρεῖ ἂν δὲν ἐπιβεβαιώνει συνεχῶς τὶς εἰκασίες του καὶ τὶς μεταβολὲς πού ἐπιφέρει στὸ κείμενο, βασισμένες στὴ γνώση τῶν πραγμάτων, τῆς γλώσσας καὶ τῆς λεκτικῆς συνήθειας τοῦ συγγραφέα¹²⁶². Ἀπὸ αὐτὰ ἐξαρτᾶται τί θὰ διορθώσει καὶ τί θὰ ἀφήσει ἀμετάβλητο, σημειώνοντάς το στὶς ὑποσημειώσεις¹²⁶³. Ἐπίσης, στὶς ὑποσημειώσεις (κριτικὸ ὑπόμνημα) πρέπει νὰ διακρίνονται με σαφήνεια οἱ περιπτώσεις ὅπου γίνεται δεκτὴ μία νέα γραφή, ὅπου προτείνεται μία διόρθωση καὶ ὅπου δηλώνεται με ἐπιφύλαξη (ἢ ἀμφισβητεῖται) μία γραφή ἢ παραδίδεται ἐξίσου πιθανή¹²⁶⁴. Τὸ 1866 ὁ ἀββᾶς Morel, ἀναφερόμενος κατ' ἐξοχὴν σὲ πατερικὰ κείμενα, ὑποδείκνυε ποιὲς ἀκριβῶς εἶναι οἱ διορθωτέες λέξεις καὶ σὲ τί ἔγκειται ἡ ἐπέμβαση τοῦ κριτικοῦ πού εἶναι ἐξοικειωμένος με τὶς συνήθειες¹²⁶⁵ τῶν ἀντιγράφων: στὴν ἐπισήμανση τῆς ὀρθῆς ἀρχικῆς γραφῆς διὰ τῆς σφαιερῆς-διορθωτέας, κάτι πού ὁδηγεῖ στὴν ἐκδοτικὴ αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς emendatio¹²⁶⁶. Με τὴ λατινικὴ ἀπόδοση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἱκανοποιοῦνται τρεῖς προϋποθέσεις: τῆς πραγματικῆς (ὀρθῆς) ἀπόδοσης τοῦ συγκεκριμένου κειμένου, τῆς φροντισμένης λατινικῆς γλώσσας στὴν ἀπόδοση καὶ τῆς ἀπόδοσης τῆς φράσεως τοῦ ἀρχαίου

¹²⁵⁷ Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 27-28.

¹²⁵⁸ *Αὐτόδι*, σ. 28.

¹²⁵⁹ Βλ. τὴν ἐκδ. τῶν *Ἡθικῶν* τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ τὸν WYTTENBACH (1795), τόμ. I, σσ. cxxix-cxxxii.

¹²⁶⁰ *Αὐτόδι*, σ. cxxxii.

¹²⁶¹ *Αὐτόδι*, σσ. cxxxv-cxxxvi.

¹²⁶² *Αὐτόδι*, σσ. cxxxvi-cxxxvii.

¹²⁶³ *Αὐτόδι*, σσ. cxxxviii-cxxxix.

¹²⁶⁴ *Αὐτόδι*, σ. cxl.

¹²⁶⁵ Βλ. STOUT 1926-27 καὶ ANDRIEU 1956.

¹²⁶⁶ MOREL 1866, στῆλ. 980, 992: «Plus les leçons qui gâtent le sens d'un auteur paraissent saines du côté du langage, plus il importe d'en découvrir le vice et de le corriger; et c'est encore plus à cet égard qu'en ce qui a rapport à la grammaire que doit avoir lieu la règle de Cassiodore: Intrepidus vitiosa recorigat. [...] La certitude d'avoir recouvré une leçon primitive est, comme on l'a vu, fondée sur le rétablissement de l'endroit corrompu, par le moyen de termes qui ont un tel rapport avec ceux qui altèrent le texte, qu'on a pu aisément confondre les uns avec les autres. Lors donc qu'on propose pour rétablir quelque texte, des mots qui n'ont aucun rapport avec ceux auxquels on les substitue, on est en général assuré de ne donner que ses propres idées; mais on l'est encore beaucoup plus lorsqu'on ajoute ou supprime quelques termes». Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 44-46.

συγγραφέα με ακρίβεια και κατά την ιδιοτυπία της (τόσο κατά την επιλογή λέξεων όσο και κατά τη λογική που υπαγορεύει ή δομή της πρότασης)¹²⁶⁷. Τέλος, σε μία επιμελημένη έκδοση, οι απαραίτητες κριτικές υποσημειώσεις είναι τα στοιχεία εκείνα που συνιστούν την ειδοποιό διαφορά μεταξύ των λοιπών εκδόσεων και εκείνων που σέβονται την ανάγκη του αναγνώστη να προχωρήσει αξιόπιστα στη γνώση¹²⁶⁸.

Την εμπειρική προτεραιότητα των κανόνων του Κοραή μπορούμε να αντιληφθούμε καλύτερα, αν λάβουμε υπ' όψιν μας την παρατήρηση του E. Vinaver πώς με τη σύνδεση αξιωματικών αρχών-κανόνων για την κειμενοκριτική εργασία –εννοείται όρθων και κατάλληλων– επιτυγχάνουμε είτε να διευρύνουμε την εμβέλεια της «μηχανικής» διόρθωσης είτε να περιορίσουμε τη «λογική» εκδοτική δραστηριότητα¹²⁶⁹. Ο Vinaver δέν συμφωνούσε με τη λογική του Bentley, αλλά στοιχοῦσε πρὸς τις «μοντέρνες» τότε ἐξελίξεις στὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου, τὶς ἀρχές τοῦ J. Bédier πού ἀκολουθοῦν μίᾳ σειρά «μηχανικῶν» βημάτων¹²⁷⁰. Δυστυχῶς γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας –ὅσο κι ἂν μίᾳ τέτοια παρατήρηση μοιάζει εὐχετική– οἱ περισσότεροι δεινοὶ κριτικοὶ φιλόλογοι δὲν ἄφησαν πίσω τους –δὲν πρόφθασαν νὰ συντάξουν;– εἰδικὰ ἐγχειρίδια μὲ θεωρητικὲς ἀρχές καὶ κανόνες γιὰ τὴν Κριτικὴ τοῦ Κειμένου: δὲν γράφτηκε λ.χ. ἀπὸ τὸν Casaubon, ὅπως ἀπὸ τὸν Scaliger, καμιά *De arte critica diatribe*¹²⁷¹, ἐνῶ στὴ σύντομη πραγματεία τοῦ Francesco Robortello (1516-1567) μὲ τίτλο *De arte sive ratione corrigenda antiquorum libros disputatio* (1557) διατυπώθηκαν παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς λατινικῆς παλαιογραφίας καὶ συμβατικὲς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του, γιὰ τοὺς ὁκτὼ τρόπους τῆς emendatio (ταξινόμηση τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς – additione, ablatione, transpositione, extensione, contractione, distinctione, copulatione, mutatione– παρὰ τῶν αἰτίων πού προκαλοῦν τὴ φθορά)¹²⁷². Στὴν ἀντίστοιχη διατριβὴ τοῦ Gaspar Schoppe ἢ Scioppius (1576-1649) μὲ τίτλο *De arte critica; & praecipue de alterâ ejus parte emendatrice* (1597), ἐκεῖ ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ δεύτερο μέρος τῆς κριτικῆς, τονίζεται ἡ χρῆση τῶν χειρογράφων κωδίκων στὴ διόρθωση τοῦ κειμένου¹²⁷³. Στὴ δική του *Ars critica* (1697) ὁ Clericus πρόταξε τὸ ζήτημα τῆς ὑφολογικῆς πτυχῆς στὶς κειμενοκριτικὲς ἐπιστάσεις, ὑπάγοντας τοὺς περισσότερους *leges emendandi* στὴ μοντέρνα λογικὴ τῆς recensio¹²⁷⁴.

Ἐρχόμαστε στὸ διερευνητέο: Πὼς διόρθωνε ὁ Κοραῆς (τὴν κειμενοκριτικὴ μέθοδο τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων). Κατὰ τὴν ἀφοριστικὴ ρήση τοῦ K. Büchner, πού συμπυκνώνει τὴν ἀντίληψη τῶν ἀνθρωπιστῶν καὶ συνάμα δικαιολογεῖ τὸν ἱποκρατικὸ ἀφορισμὸ γιὰ τὴν ἄνιση σχέση βίου καὶ τέχνης, «ἡ παράδοση/traditio δὲν ἀποτελεῖ μόνο μίᾳ φιλολογικῆ ἐκδήλωση, ἀλλὰ τὸ ἓνα ἡμισυ τοῦ βίου»¹²⁷⁵. Στὴν Κλασικὴ Φιλολογία δὲν ὑπάρχουν (σῶζονται) αὐτόγραφα τῶν λογοτεχνῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἀσχολεῖται αὐτὴ τὴν ἀναντίρρητη πραγματικότητα ἐξυπηρετεῖ ἡ στοχοθεσία τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου (Textkritik) πού υπαγορεύει τὴν ἀνάλογη μεθοδολογικὴ (συλλογιστικὴ) πορεία¹²⁷⁶. Ὁ κριτικὸς ἐκδότης ἐξετάζει τὸ ὑλικό, στὴν καλύτερη περίπτωση τὴ χειρόγραφη παράδοση, ἓνα χειρόγραφο κώδικα («ἀντίγραφον») ἢ περισσότερους, καὶ στὴ χειρότερη –ὅταν δὲν κατορθώθηκε ἡ προσωπικὴ

¹²⁶⁷ Πλουτάρχου τοῦ Χαιρωνέως τὰ Ἠθικά ἐκδ. WITTENBACH (1795), τόμ. I, σσ. cxli-cxlii.

¹²⁶⁸ *Αὐτόδι*, σσ. cxliiii-cxliv.

¹²⁶⁹ VINAVER 1939, σ. 365. Ἡ ἄποψη τοῦ VINAVER ἀκολουθεῖ τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ KANTOROWICZ 1921, σσ. 21-28, ὅπου ἡ κειμενοκριτικὴ πειθαρχία ἀναπτύσσεται μὲ νομικὴ ἀντίληψη.

¹²⁷⁰ Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 133-134 καὶ J. GRIER 1988.

¹²⁷¹ Ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ KENNEY 1974b, σ. 28.

¹²⁷² Βλ. F. ROBOTELLI *Utinensis*, ἔ.π. (POMPELLA 1975), 7 (σ. 45. 34-46. 2) καὶ KENNEY ἔ.π., σσ. 29-37 (κυρίως σ. 30).

¹²⁷³ Βλ. KENNEY ἔ.π., σσ. 37-40.

¹²⁷⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 40-44.

¹²⁷⁵ BÜCHNER 1961, σ. 311.

¹²⁷⁶ Βλ. ERBSE 1961, σσ. 209-215.

αντιβολή ἢ ἦταν ἀδύνατη- τὶς προηγηθεῖσες ἔντυπες ἐκδόσεις, οἱ ὁποῖες θεωροῦνται οἰονεὶ χειρόγραφοι παράδοσι· οἱ σημειώσεις τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν καὶ ἡ συναγωγή τῶν διαφόρων γραφῶν (σὲ εἰδικὸ ἐπίμετρο ἢ ὑποτυπῶδες ὑπόμνημα) ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα ἀντιβολή τῶν ἐκδοτῶν χρησιμεύουν καλῆ τῆ πίστει γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ὑπὸ ἔκδοσι κειμένου. Στὴ δευτέρη περίπτωση, ὁ Κοραῆς φροντίζει νὰ μελετήσῃ, εἰ δυνατόν, ὅλες τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις πού ἔχει ὑπ' ὄψιν του. Γιὰ τὸν Αἰλιανὸ δηλώνει ὅτι, ἐνῶ γνώριζε¹²⁷⁷ σχεδὸν δεκαπέντε ἐκδόσεις ἀπὸ τὸ 1545 μέχρι τὸ 1794, χρησιμοποίησε τὴν προτελευταία ἀπὸ αὐτές¹²⁷⁸.

Ἄς ἀφήσουμε τὸν ἴδιον τὸν Κοραῆ νὰ διηγηθεῖ τὰ στάδια προετοιμασίας μιᾶς ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐκδόσεις του, τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἡλιοδώρου (1804) ἐκεῖ σημειώνει: «Μὴν ἔχων τὸν καιρὸν νὰ ἐρευνήσω τὰ σωζόμενα εἰς τῶν Παρισίων τὴν βιβλιοθήκην ἀντίγραφα τῶν Αἰδιοπικῶν, ἐσύναξα τὰς πρὸ ἐμοῦ ὅλας ἐκδόσεις παρεκτὸς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Παρέου. Πόσῃν ὠφέλειαν ἢ βοήθειαν ἔλαβα ἀπ' αὐτάς, θέλουν τὸ δείξει αἱ σημειώσεις μου. Πέντε ἐκδόσεις, μέγα τῆ ἀληθείᾳ βοήθημα! ἤθελεν εἰπεῖν ὅστις δὲν τὰς ἐξέτασεν· αὐταὶ ὅμως δὲν εἶναι πλὴν δύο μόναι πραγματικῶς, ἡ τοῦ Κοιμμελίνου δηλαδή, διὰ τὰς προστεθείσας εἰς τὸ τέλος διαφόρους ἀναγνώσεις, καὶ ἡ τελευταία πρὸ τῆς ἐμῆς, διὰ τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Ταυρινικοῦ ἀντιγράφου, τὰς ὁποίας ἐσυνάθροισεν ὁ ἐκδότης ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Δορβίλλου. Καὶ ἂν τὰς ἐσυνάθροιζε καὶ ἀκριβῶς ὅλας· ἀλλ' ἀναγκασθεὶς νὰ ἐξετάσω καὶ πάλιν τὸν Δορβίλλον, εὔρηκα πολλὰς, τὰς ὁποίας ὁ τελευταῖος ἐκδότης παρέδραμε βιασθεῖς, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ. Παρὰ τὰς ἀναγνώσεις ταύτας ἐσύναξα ἔνθεν κάκειθεν διαφόρων κριτικῶν διορθώσεις, διεσπαρμένας ἐν παρόδῳ εἰς ἄλλα βιβλία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὀλίγας τινὰς ἀνέφερε καὶ ὁ ῥηθεὶς ἐκδότης εἰς τὸ προοίμιον. Ἐκάλεσα εἰς βοήθειάν μου καὶ αὐτὴν τὴν παλαιὰν Γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ σοφοῦ Ἀμιότου. Ἐπροθυμῆθης, φίλε, καὶ σὺ νὰ μὲ προξενήσῃς τὴν παλαιὰν Ἰταλικὴν μετάφρασιν. Ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἔφθασεν εἰς τὸν πρέποντα καιρὸν. Ὅποτεν ἠσχολούμην εἰς ταῦτα, ὁ φίλος καὶ ποτέ μου μαθητὴς [...] ἐπίσημος καὶ μεταξὺ τῶν σοφῶν διὰ τὴν κριτικὴν αὐτοῦ πολυμάθειαν, τῆς ὁποίας δεῖγμα ἔδωκεν εἰς τοῦ Ἀπολλοδώρου τὴν ἔκδοσιν καὶ μετάφρασιν, Στέφανος ὁ Κλαυέριος, μ' ἐπροξένησεν ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἁγίου Βίκτωρος αὐτὸ τὸ ἀντίτυπον τῆς ἐν Βασιλείᾳ ἐκδόσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μακαρίτης Ἀμιότος εἶχεν ἰδιοχείρως σημειωμένας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις, ὅσας εὔρε, διατρέθων εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς ἔν ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα τοῦ Ἡλιοδώρου, σωζόμενον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ. Ὁμολογῶ ὅτι μ' ἐβοήθησαν πολὺ καὶ αὐταὶ αἱ ἀναγνώσεις· ἀλλ' ὅμως τὸ κείμενον τῶν Αἰδιοπικῶν εἶχεν ἔτι χρεῖαν πολλοτάτων διορθώσεων. Δὲν σὲ λανθάνει, ὅτι οἱ σοφοὶ φιλόλογοι τῆς Εὐρώπης, πληροφημένοι πόσον εἶναι δύσκολον (εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν τῶν ἀντιγράφων) νὰ κάμῃ τις ἔκδοσιν παλαιοῦ συγγραφέως ἄμεμπτον, δαπανῶσι χρόνους μακροὺς πρὶν δώσωσιν εἰς φῶς τοὺς κόπους των. Ὁ λόγος μου εἶναι περὶ τῶν ὀλιγαριθμῶν ἐκείνων φιλολόγων, εἰς τοὺς ὁποίους τὴν κριτικὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ ἢ τύχῃ *Γεινομένοις* ἐπένησε *λίγω*, ὅτε τοὺς τέκε *μήτηρ*, καὶ ὄχι περὶ τοῦ ἀναριθμοῦ πλήθους τῶν λεγομένων Ἑλληνιστῶν, εἰς πολλοὺς τῶν ὁποίων, ἐὰν ἔλιπον αἱ Λατινικαὶ μεταφράσεις, ἐκάστη περίοδος Ἑλληνικοῦ συγγραφέως ἤθελεν εἶσθαι ἄλυτον καὶ ἀκατανόητον αἰνίγμα. Ἐγὼ οὔτε φιλόλογος ἐπαγγέλλομαι (κατὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν δίδουσι σήμερον κοινῶς εἰς τὸνομα τοῦτο), οὔτε καιρὸν εἶχον νὰ μελετήσω ἱκανῶς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἡλιοδώρου. Ὅθεν πρέπει, φίλε, νὰ τὴν στοχασθῆς ὡς κατὰ πολλὰ ὀλίγων μηνῶν πόνημα, τριῶν ἢ τεσσάρων, μὰ τὴν ἡμετέραν φιλίαν! ἐὰν ἐξαιρέσῃς τὸν δαπανηθέντα καιρὸν εἰς τὴν τυπογραφίαν. [...] Ἐπῆρα τὸ κείμενον τοῦ Ἡλιοδώρου ἀπὸ τὸ Κοιμμελιανὴν ἔκδοσιν, διορθώσας αὐτὸ εἰς πολλότατα μέρη. Ὑποκάτω ἐσημείωσα διὰ λεπτοτέρων χαρακτήρων τοὺς τόπους, εἰς ὅσους διαφέρει τὸ διορθωθὲν κείμενον ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Κοιμμελίνου. Εἰς τοῦτον τὸν τρόπον ὁ ἀναγνώστης ἔχει ἐνταυτῶ ὁμοῦ μὲ τὴν ἰδικὴν μου καὶ τὴν Κοιμμελιανὴν ἔκδοσιν σχεδὸν ἀπαράλλακτον, ἐὰν εἰς τόπον τῶν

¹²⁷⁷ Σύμφωνα μὲ τὸ σύγγραμμα τοῦ Φαβρικίου *Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη*.

¹²⁷⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 203.

διορθώσεων μετακαλέση τὰς διὰ λεπτῶν χαρακτήρων σημειωμένας ἀναγνώσεις, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν ἐπρόταξα τὸ Κ στοιχείον, διὰ νὰ σημάνω τὸν Κομμελίον. Λέγω "Σχεδὸν ἀπαράλλακτον", διότι δὲν ἐσημείωσα ὡς διαφορὰς οὔτε τὰ προφανῆ τυπογραφικὰ σφάλματα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κομμελίου, τὰ ὅποια ἀσκέπτως ἐμιμήθησαν οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόται, οὔτε τινὰς ὀρθογραφικὰς διαφορὰς, ὅποια εἶναι τὸ Γίνομαι καὶ Γινώσκω, ἀντὶ τοῦ Γίγνομαι καὶ Γιγνώσκω, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, περὶ τῶν ὁποίων οὔτε συγγραφεῖς, οὔτ' ἀντιγραφεῖς, οὔτ' αὐτοὶ οἱ λεπτολόγοι Τεχνικοί, εἶναι πάντοτε σύμφωνοι»¹²⁷⁹. Παρακάτω: «Εἰς τὰς σημειώσεις δηλοποιῶ τὰς μεταβολάς, ὅσας ἔκρινα ἀναγκαίως νὰ κάμω εἰς τὸ κείμενον, ὁδηγούμενος εἴτε ἀπὸ διαφόρους ἀναγνώσεις, εἴτε ἀπὸ εἰκασίας ἰδικῆς μου, ἢ ἄλλων φιλολόγων. Αἱ διάφοροι ἀναγνώσεις καὶ γραφαὶ ἔχουσι προηγούμενα τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα τῶν πηγῶν, ὅθεν τὰς ἔλαβον, τὰ ὅποια ἐξηγῶνται κατ' ἀρχὰς τῶν σημειώσεων. Παρὰ ταῦτα ἐξήγησα τινὰς τόπους ἀσαφεῖς, καὶ ἔδειξα πολλὰς ῥήσεις ποιητῶν [...]»¹²⁸⁰.

Ἀντιμετωπίζει τὰ σφάλματα, στὰ ὅποια ἦταν ἐπιρρεπεῖς οἱ ἀντιγραφεῖς¹²⁸¹, γι' αὐτὸ καὶ σχολιάζει ἓνα λεκτικὸ τύπο «ἂν δὲν ἠλλοιώθη ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς»¹²⁸² ἢ ἐπισημαίνει τὸ καλούμενο «γραφικὸν ἀμάρτημα» σημειώνοντας «ἂν δὲν ἦναι σφάλμα τῆς μνήμης»¹²⁸³. Γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Πλινίου γράφει: «Εἰς τὰ ἀπὸ κακῆν νόησιν τῶν ἀναγινωσκομένων σφάλματα τοῦ Πλινίου πρόσθεσε καὶ τῶν ἀντιγραφέων του τὰ παροράματα, καὶ ὅσα ἔσφαλεν αὐτὸς ἐξ ἀπροσεξίας. Διὰ νὰ συντάξῃ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀληθῆς Ἐγκυκλοπαιδεία, ἀναγκάσθη ν' ἀναγνώσῃ ὅλα τῶν παλαιῶν τὰ συγγράμματα. Εἰς τόσον μακρὰν καὶ τόσον ποικίλης ὕλης ἀνάγνωσιν ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ συγχέῃ κάποτε καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα»¹²⁸⁴. Ὅπως τὸ ἔδετε κι ὁ ὁμότεχνος τοῦ Κοραῆ Α. Ε. Housman: «The scribes [...] made mistakes not of one sort but of all sorts, and the remedies must be of all sorts too»¹²⁸⁵. Συγκαταβαίνοντας στὴν ἀναγνώριση τοῦ ἐπιρρεποῦς στὸ σφάλλιν ἀνθρώπινου παράγοντα, φαίνεται ὅτι δὲν θὰ ἀντέκρουε σήμερα (ἂν τὴ γνώριζε) τὴν προειδοποίησιν τοῦ Η. J. Chaytor γιὰ τὴν ἐμπλοκὴ καὶ διολίσθησιν τῆς ἀκουστικῆς καὶ ὀπτικῆς μνήμης κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἑνὸς κειμένου¹²⁸⁶ καί, κυρίως, τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ S. Timpanaro γιὰ τὴν αἰτιολόγησιν καὶ τὴν ὑφή τῶν παροραμάτων (ἀντιγραφικῶν, τυπογραφικῶν, κ.ἄ.)¹²⁸⁷. Ὁ Κοραῆς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ οἰκαιοποιηθεῖ ἀλλότρια κατορθώματα, ὅμως ὑπεραμύνεται τοῦ δικοῦ του κόπου. Στὴν ἐκδόσιν τοῦ Ἰσοκράτη σημειώνει: «Οὔτω πάλαι διωρθωκῶς τοὺς παρὰ τῷ Γαληνῷ Αἰσχύλου δύο στίχους, "Ἄς οὔτε πέμφιγξ' ἠλίου κ.τ.λ.", ὅψε νῦν μανθάνω καὶ τὸν Ἄγγλον Βεντλέιον τὴν αὐτὴν ἐμοὶ προεικάσαντα διόρθωσιν ὅπερ ἐνθάδε γοῦν, ἔγνων δηλῶσαι, οὐκ ἐγγενόμενον πρότερον, μὴ καὶ τίς με μάτην ἐξειδιούσθαι τὰλλότρια αἰτιάσθαι. Προσῆκει γὰρ οὐδὲν μᾶλλον Βεντλείῳ ἢ ἐμοί, ἢ διόρθωσις, τῷ μήτ' εἰδότι, μήτ', ἐξ ὧν ἦν εἰδέναι, κεκτημένῳ τὰ ἐκείνου συγγράμματα»¹²⁸⁸.

Στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυαίνου σημειώνει γιὰ τὸν Casaubon καὶ τοὺς δύο ἐπόμενους ἐκδότες: «Πρῶτος ἐξέδωκε τὸν Πολύαινον ὁ Κασωβὸν κατὰ τὸ 1589 ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ. Ἄλλ' ὁ εὐφύεστατος οὗτος κριτικὸς τὸν εὔρηκε τόσον ἐφθαρμένον ἀπὸ τοὺς

¹²⁷⁹ *Αὐτόδι*, σσ. 31-34.

¹²⁸⁰ *Αὐτόδι*, σ. 35: πβ. ROTOLO 1965, σ. 37.

¹²⁸¹ Γιὰ τὰ συνήδη σφάλματα τῶν ἀντιγραφέων βλ. GRONINGEN 1963 = 1980, σσ. 84-98, WEST 1973 = 1989, σσ. 25-41 καὶ WILLIS 1972, σσ. 47-51.

¹²⁸² ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 10: πβ. τὴν ὅμοια συνήθεια τοῦ BAST 1809 (π.χ. σ. 42) νὰ μέμφεται τὸν ἀδαῆ ἀντιγραφέα.

¹²⁸³ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 16.

¹²⁸⁴ Βλ. στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σ. λς', σημ. 1.

¹²⁸⁵ *Marcus Manilius Astronomicon I* ἐκδ. HOUSMAN (1903-1916), σ. liv.

¹²⁸⁶ Βλ. CHAYTOR 1941-42, σσ. 55-56.

¹²⁸⁷ Βλ. TIMPANARO 1974 = 1976, *passim*.

¹²⁸⁸ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰσοκρ.* II 1807, σ. 388.

ἀντιγραφείς, ὥστε μ' ὅλας τὰς πολλὰς καὶ σοφὰς διορθώσεις, ὅσας, μέρος ἐξ ἰδίας του κρίσεως, καὶ μέρος βοηθούμενος ἀπὸ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν (ἐκδοθεῖσαν ἀρχήτερα, κατὰ τὸ 1550 ἔτος), ἔκαμεν εἰς αὐτόν, τοῦ Πολυαίνου τὸ κείμενον ἔμεινεν ἀληθινὴ κόπρος τοῦ Αὐγείου. Δεύτερος ἐκδότης τοῦ Πολυαίνου κατὰ τὸ 1690 ἔτος ἐχρημάτισε Παγκράτιος ὁ Μασουίχιος. Ὅτι δὲν ἦτον οὗτος ὁ προσδοκώμενος Ἡρακλῆς, νὰ καθαρῶσιν τὸ κείμενον, τὸ δείχνει ἡ ἐκδοσίς του, τὸ δείχνει ἡ περὶ αὐτῆς ὁμόγνωμος κρίσις τῶν σοφῶν¹²⁸⁹. Βοηθούμενος ἀπὸ δύο ἀντίγραφα, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ κάμῃ πολλὰς διορθώσεις· ἀλλ' αἱ πολλαὶ του διορθώσεις δὲν εἶναι σχεδὸν τίποτε παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς ὁποίας ἠμέλησε νὰ κάμῃ, ἢ πρὸς τὰς νέας τοῦ κειμένου στρεβλώσεις, μ' ὅσας ἠῤῥῆσε τῶν ἀντιγραφῶν τὰ παλαιὰ σφάλματα. [...] Τρίτη ἐκδοσίς τοῦ Πολυαίνου εἶναι ἡ παρούσα· ἐπειδὴ ἡ εἰς Βερολίνον δημοσίευσίς αὐτοῦ, κατὰ τὸ 1756 ἔτος, εἶναι ἀκριβῆς μετατύπωσις τῆς Μασουίχιανῆς ἐκδόσεως, καὶ παρὰ τὸν προστεθέντα μικρὸν Πίνακα τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων ἄλλο τι σχεδὸν δὲν ἔκαμεν εἰς αὐτὴν ὁ δημοσιεύσας Μυρσίνας. Παρὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Μασουίχιου ἐὰν ἦναι ὀρθωτέρα ἢ ἐκδοσίς μου, παράδοξον δὲν εἶναι· μετὰ τόσον ἀθλίαν ἐκδοσιν εὐκολον ἦτο καὶ εἰς ἀμαθέστερον ἄλλον ἐμοῦ νὰ ἐκδώσῃ τὸν Πολύαινον ὀρθότερον, ἢ καὶ ἑλληνικώτερον. Βοηθούμενος ἀπὸ τὰς διαφόρους γραφάς, καὶ ἀπὸ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν, μετέβαλα πολλότατα μέρη τοῦ κειμένου. Δὲν εἶναι ὀλίγαι μὴδ' ὅσας ἐξ ἰδίας εἰκασίας μου, ἢ ἀπὸ διορθώσεως ἄλλων κριτικῶν ἔκαμα μεταβολὰς εἰς αὐτό. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου προσμένουσιν ἀκόμη νέου ἐκδότου καὶ διορθωτοῦ ἐπιμέλειαν»¹²⁹⁰. Μᾶς θυμίζει ἀναπότρεπτα τὴν ἀπάντησιν τοῦ Housman πρὸς μελλοντικούς ἐπικριτές του: «To many of my conjectures [...] the objection will be made that they assume too many steps and involve too many hypotheses. [...] In a text which has corruptions of this nature, the corrections, if they are to be corrections, must take this nature too; and what I have done is to recognize facts and to conform my practice to reality. [...] I have placed in the text not only conjectures which I think certain [...] but also others [...] which I think doubtful. This I do to arrest attention and challenge opposition. What is important is not that I should correct and explain Juvenal but that Juvenal should be corrected and explained»¹²⁹¹. Διακεκριμένος σύγχρονος ἐκδότης τοῦ Σοφοκλῆ παραδεχόταν μὲ ἀφοπλιστικὴ εἰλικρίνεια ὅτι «in any case we shall never see Sophocles's Sophocles. A text produced today is a discussion document, a scientific hypothesis to hold the field until something better comes along. In that respect it is no different from any other branch of human endeavour»¹²⁹².

Δὲν βιάζεται ὁ Κοραῆς νὰ διορθώσῃ μίαν ὑποπτη φράσιν ἢ κάποιο προβληματικὸ χωρίο, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐξετάσῃ κατὰ πόσον ἔχει καλῶς στήν κατάστασιν ποῦ βρίσκεται, καὶ μήπως ἡ κριτικὴ ἀπορία προκαλεῖται ἀπὸ τὴν πιθανότητα ὁ ἀναγνώστης νὰ μὴν ἔχει συλλάβῃ τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ χωρίου¹²⁹³. Ὁ Housman συγκρίνει τὴν κριτικὴν συμβολὴν τοῦ Scaliger μὲ τοῦ Bentley, σύγκριση ποῦ ἀποβαίνει ὑπὲρ τοῦ δευτέρου λόγῳ τῆς ἀπλῆς καὶ εὐθύβολης τροπῆς τῆς κριτικῆς σκέψης τοῦ Bentley, καὶ διευκρινίζει ὅτι οἱ διορθώσεις τοῦ Bentley ἀποτελοῦν μόνον ἓνα μέρος τῶν ὑπηρεσιῶν του στὸν Μανίλιο καὶ στὸν Ὀράτιο, καθὼς ὑπερασπίσθηκε τὴν ὀρθότητα πολλῶν χωρίων ἀπὸ τὴν ἐπιτόλαιη διόρθωσιν, ἀποκαλύπτοντας τὴν πραγματικὴν ἐρμηνεία τους¹²⁹⁴, ἀνησυχία ἐπίσης ἐκδηλῆ στὸν Κοραϊκὸ κριτικὸ στοχασμό. Γιὰ τὸν Housman

¹²⁸⁹ Δηλαδή, ἐναπόκειται στήν κρίσιν καὶ ἰκανότητα διάκρισης (iudicium) τοῦ ἐκδότη ἢ ἀξιολόγησιν μιᾶς μεθόδου: πβ. SALVATORE 1983, σ. 56.

¹²⁹⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Πολύαιν.* 1809, σ. β'-γ'.

¹²⁹¹ Στὸν πρόλογο (1805) τῆς ἐκδ. *D. Iunii Iuvenalis Saturae* τοῦ HOUSMAN (1931), σ. xxx.

¹²⁹² DAWE 1998, σ. 120.

¹²⁹³ Π.χ. βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 16. Γιὰ τὸν «rational eclecticism» τοῦ Κοραῆ, πορεία ποῦ προκρίνεται ὡς ἀσφαλέςτερη, βλ. FEE 1976.

¹²⁹⁴ *Marcus Manilius Astronomicon I* ἐκδ. HOUSMAN, σ. xvii.

φυσικά δώρα σὰν τὴ φυσικὴ εὐφυΐα καὶ τὴν πολυμάθεια τοῦ Bentley ὑπῆρχαν ἀνεξαρτήτως τῆς κειμενοκριτικῆς δουλειᾶς του¹²⁹⁵.

Ὁβελίζει τὰ παρέμβλητα (ὀθνεῖα) χωρία, ἀδετεῖ τὰ ἐκ τῶν ὑστέρων εἰσαχθέντα, μὲ διάφορα κριτήρια. Κάποτε τὸ κάνει γιὰ νὰ ἀναδειχθοῦν οἱ ἀφήγηματικές ἀρετές μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ περιττοῦ καὶ ἄτεχνου¹²⁹⁶, ἐνῶ κάποτε διστάζει νὰ ἀκολουθήσει τὸ παράδειγμα προηγουμένων ἐκδοτῶν, λ.χ. ὅταν δὲν περιλαμβάνει στὴν ἐκδόσή του τὴν ἀποδιδόμενη στὸν Φώτιο «ὑπόθεσιν» θεωρώντας τὴν «πολλὰ συγκεχυμένη, καὶ ἀνάξια [...] τοιούτου κριτικοῦ ἀνδρός, ὁποῖος ἦτον ὁ Φώτιος»¹²⁹⁷. Ἄλλοτε διακριβώνει ἐσφαλμένη ἀπόδοση σὲ συγγραφέα ἔργων ἀναμφιβόλως μεταγενεστέρων¹²⁹⁸, καθὼς καὶ ἡ ἀδέτηση ψευδεπίγραφων ἔργων συνιστᾷ μέρος τῆς κριτικῆς ἐργασίας (πρακτικὴ στὴν ὁποία πρωτοστάτησαν ἀρχικὰ ὁ H. Stephanus, ὁ J. Clericus καὶ ὁ R. Bentley)¹²⁹⁹, καὶ ἄλλοτε τὴν καταστροφή τῆς σειρᾶς τῶν προτάσεων τοῦ κειμένου: «Τὰ δὲ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, παρὰ τὰς κοινὰς εἰς ὅλα τὰ ἀντίγραφα ἁμαρτίας, ἔπαθαν καὶ ἄλλο ἀθεράπευτο δυστύχημα τοῦτο: πολλαὶ φράσεις καὶ περίοδοι ἐμετατοπίσθησαν ἀπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν, ἄλλαι δὲ ἠφανίσθησαν παντάπασι, ὥστε, διὰ τὰς μετατοπίσεις καὶ τὰ χάσματα, πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου ἐγιναν ἀληθινὰ αἰνίγματα»¹³⁰⁰. Συνδέει, ἐπομένως, τὴν κριτικὴ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ρητορικῆς τέχνης, ὅπως καὶ ὁ Clericus¹³⁰¹. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πιστεύουμε ὅτι ὑποδύεται τὸν ρόλο του ὡς ἐκδότῃ σὲ δύο ἐπίπεδα: δημιουργοῦ-συγγραφέα καὶ δημιουργοῦ-ἐκδότῃ, καὶ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο βρῖσκει ἐφαρμογὴ ἢ παρατήρηση τοῦ Hans Ulrich Gumbrecht γιὰ τὴ διάκριση τέτοιων ρόλων, οἱ ὁποῖοι μᾶς βοηθοῦν νὰ προσεγγίσουμε καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸ ἐκάστοτε διαφορετικὸ φιλολογικὸ ὕφος ποῦ χαρακτηρίζει τοὺς ἐπαγγελματίες ἐκδότες¹³⁰². Προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ ὕφος κάθε κειμένου, τὶς ὑφολογικὲς ἐπιλογὲς κάθε κλασικοῦ συγγραφέα καὶ τὶς γενικότερες ἐκφραστικὲς τάσεις μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς, ὥστε νὰ προχωρήσῃ στὴν *constitutio textus*¹³⁰³. τὴν ἀντίληψή του ἐπιθυμεῖ συχνὰ νὰ τὴ μοιράζεται μὲ τοὺς ἀναγνώστες τῶν ἐκδόσεών του, ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας ἐκδόσεις του. Ἀναφέρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν ἐκδοση τῶν ἀπόψεών του γιὰ τὴν ἀττικιστικὴ ροπή τοῦ Λόγγου καὶ τὸν σοφιστικὸ ἐκφυλισμὸ τῆς, τὶς δραματικὲς ἀρετές, τὸν μιμητισμὸ παλαιότερων λογοτεχνικῶν προτύπων καὶ τὴν ἐπιτηδευμένη φράση, στοιχεῖα ποῦ συσχετίζει μὲ τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Λουκιανὸ καὶ τὸν Ἡλιόδωρο¹³⁰⁴.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κοραῖ «κάνένα κριτικὸν δὲν λανθάνει, εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν εὐρίσκονται τῶν σωζομένων ἀντιγράφων τὰ περισσότερα δὲν λανθάνει κάνένα, ὅτι αἱ ἐκδόσεις δὲν τελειοῦνται πλὴν μὲ τὴν πρόσodon τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἀπὸ πολλοὺς πολλὰ τοιαῦτα παραβαλθῶσι, καὶ ἀνακαλυφθῶσι τέλος πάντων αἱ γνήσια γράφαί. Συμβαίνει καμμίαν φορὰν νὰ συντηρηθῇ ὁ ἀναγκαῖος εἰς τοῦτο χρόνος ἀπὸ τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἐκδότου, ὅστις μαντεύει καὶ τὰς

¹²⁹⁵ Βλ. NAIDITCH 1988, σσ. 222-223.

¹²⁹⁶ Π.χ. βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 23-24 (μὲ τὴν ἐπίκληση κανόνος ἀπὸ τὸ *Περὶ ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη*).

¹²⁹⁷ *Αὐτόδι*, σ. 34.

¹²⁹⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Αἴσωπ.* 1810, σσ. λθ', μβ'.

¹²⁹⁹ Βλ. SCHMIDT P. G. 1983 (κυρίως σσ. 126-127).

¹³⁰⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Αριστοτ. Πολιτ.* 1821, σ. β'.

¹³⁰¹ Βλ. CLERICUS 1713, τόμ. 1, σσ. 8-9.

¹³⁰² GUMBRECHT 1998, σ. 238.

¹³⁰³ Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν κριτικῶν ἐκδοτῶν παρατηρεῖ ὁ BLANK 1998, σ. 123: «Im allgemeinen sind Textkritiker einer nüchterner Menschenschlag. Ihre Vorstellung ist es, daß sie ein Werk so wiederherzustellen haben, wie es von der Hand des Verfassers in perfektem Zustand an die Öffentlichkeit gegeben wurde». Τὴν ἐποχὴ τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς ὡς ἀποκατάσταση τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου μᾶλλον ἐννοῦσαν τὸ αὐτόγραφο τοῦ συγγραφέα, ποῦ εἶναι ἓνα θεωρητικὸ τέρμα: βλ. DEITZ 1998, σ. 150.

¹³⁰⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 10-13, 26-29. Πβ. καὶ τὸ κείμενο ποῦ τιτλοφορεῖται «Προκήρυξις Νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Ποιητῶν καὶ Συγγραφέων, ἣτις γίνεται διὰ δαπάνης τῶν Ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἑλλήνας» (*αὐτόδι*, σσ. 57-61).

έννοιας και τὰς λέξεις τοῦ συγγραφέως, καὶ χωρὶς τῶν ἀντιγράφων τὴν βοήθειαν ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι μάντιες δὲν εἶναι πολλοί. Ἐκεῖνοι μόνοι οἱ ἐκδότης εἶναι ἄξιοι νὰ κρίνωνται αὐστηρά, ὅσοι, ἀνάξιοι αὐτοὶ νὰ κινήσωσι τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῆς ἐκδόσεως βῆμα μόνον ἐν ἀπ' ὅπου τὴν εὐρηκαν παρέχει, οὐδὲ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν προγενεστέρων τοὺς κόπους εἶναι καλοί»¹³⁰⁵. Εἶναι πολὺ αὐστηρὸς σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ἰδίως ὅταν παρακολουθεῖ ἀδικαιολόγητη ἀνοχὴ τῶν ἐκδοτῶν σὲ σολοικισμούς καὶ βαρβαρισμούς, ὅπως εὐστοχα τὸ ἐπισημαίνει κρίνοντας κάποιες ἐκδόσεις τοῦ Στράβωνα: «Τοιοῦτον καθαρισμόν ἔχει δίκαιον νὰ ἀπαιτῆ ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τοὺς ἐκδότης, καὶ χωρὶς ἀντιγράφων μαρτυρίαν καὶ ἀγανακτεῖ, ὅταν δὲν εὕρισκῃ ὅπου καὶ αὐτὰ τὰ ἀντίγραφα τὸν σαλπίζουσι»¹³⁰⁶. Ἄλλωστε, καὶ κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ C. G. Cobet, ἡ κριτικὴ εἶναι ἐπιθετικὴ καὶ ἀπαιτητικὴ: «Critica ars suo pte ingenio est pugna et bellicosa, quoniam cum omnibus omnium erroribus vitiisque bellum ἄσπονδον καὶ ἀκήρυκτον perpetuo gerit»¹³⁰⁷. Ὁ Cobet στὶς *Novae lectiones* (1858) τοῦ¹³⁰⁸ λ.χ. ἐκφράζεται λίγο πολὺ μὲ τὴν ἴδια ἐπιχειρηματολογία μὲ τὸν Κοραῆ (ἐπίκληση παράλληλων χωρίων, σχολιασμός προταθέντων εἰκασιῶν καὶ ἐκδοτικῶν ἐκδοχῶν, ἀξιολόγηση γραφῆς ἐνὸς κώδικα, κ.τ.λ.).

Ἄν ὁ ἀφορισμὸς ποὺ διατύπωσε γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ θεωρία καὶ τὴν Κριτικὴ τοῦ Κειμένου ὁ Jerome J. McGann, ὅτι μὲ τὸ ἐπίθετο «κριτικὴ» ὑπονοεῖται λίγο πολὺ ἡ συγκριτικὴ ἀνάλυση πολλαπλῶν κειμένων, ὅπου προέχει ἀφ' ἐνὸς ἡ ἔκθεση τοῦ πλήρους δικτύου τῆς διαδιδόμενης ποικιλίας τοῦ κειμένου (ὡς ἱστορίας τῆς παράδοσής του) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀπομόνωση καὶ ἀπομάκρυνση τῶν ποικιλιῶν ποὺ εἶναι νοθευμένες¹³⁰⁹, δίνοντας ἔτσι τὸ στίγμα τῆς σκέψης τοῦ Lachmann καὶ τῆς νεώτερης Γερμανικῆς φιλολογικῆς σχολῆς (Wolf, Boeckh, κ.ἄ.), τότε στὴν περίπτωση τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν συγχρόνων του ἑλληνοιστῶν δὲν ἰσχύει αὐτὴ ἡ ἀντίληψη οὔτε, πολὺ περισσότερο, ἡ «θετικιστικὴ» ἐκδοχὴ τοῦ συμπιλήματος ἐνὸς ἐκλεκτικιστικοῦ κειμένου. Στὴν ἐποχὴ καὶ στὴ «σχολῆ» ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ Κοραῆς δὲν εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἡ μαθηματικὴ μέθοδος ποὺ περιγράφει ὁ P. Maas¹³¹⁰, τὴν ὁποία (Λαχμάννεια στὴν προσέλευσή της) ἀριθμητικὴ («more geometrico»¹³¹¹) καὶ ἐν πολλοῖς μηχανιστικὴ μέθοδος ἄλλωστε ἀμφισβήτησε ἀριστοτεχνικὰ ὁ G. Pasquali μὲ τὸ κύριο ἔργο του¹³¹², καὶ γιὰ τὴ γενεαλογικὴ ἀξιοπιστία τῆς ὁποίας δημοσιεύτηκαν σοβαρὰς ἀντιρρήσεις¹³¹³, οὔτε, ὅπως εἶναι λογικῶς ἐπόμενο, ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴ διαβρωτικὴ φύση τῆς σύμφυσης (contaminatio) καὶ τῶν ἐπιπτώσεών της στὴ χειρόγραφη παράδοση¹³¹⁴. Ὡς γνωστόν, ὁ C. Zumpt δημοσίευσε πρῶτος στὴν ἐκδοση τοῦ *In Verrem* λόγου τοῦ Κικέρωνα (1831) ἓνα *stemma codicum*¹³¹⁵, καθιερώνοντας τὴ γενικὴ ἀποδοχὴ του ὡς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τοῦ Lachmann, ὥστε νὰ τελειοποιηθεῖ στὶς ἐκδόσεις τοῦ Fr. Ritschl (1806-1876)¹³¹⁶ καὶ τοῦ J. N. Madvig στὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη¹³¹⁷. Ἀντίθετα, ὁ εὐφύεστατος καὶ τεχνίτης τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου A. E. Housman καταλάβαινε ὅτι ἡ συγκεκριμένη τέχνη δὲν εἶναι οὔτε μυστήριον οὔτε μαθηματικὰ, κι

¹³⁰⁵ *Αὐτόθι*, σσ. 291-292. Π6. SALVO 1986, σ. 33.

¹³⁰⁶ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σ. οζ'.

¹³⁰⁷ COBET 1873, σ. xx.

¹³⁰⁸ Βλ. COBET 1858.

¹³⁰⁹ MCGANN 1991, σσ. 49-50.

¹³¹⁰ Βλ. MAAS P. 1957 = 1984: βλ. CANFORA 1968, HANSEN 1975, CARLINI 1981, CANFORA 1982 καὶ MENSCHING 1987, σσ. 122-123. Γόμιμος ὁ προβληματισμὸς τοῦ REEVE 1986 γιὰ τὴ στεμματικὴ μέθοδος.

¹³¹¹ RÖHLMANN 1994, σ. IX.

¹³¹² Βλ. PASQUALI 1971. Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ G. Pasquali στὴν κλασικὴ φιλολογία βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ CANFORA 1990.

¹³¹³ Ἀναφέρω μόνον τὴ σοβαρὴ μελέτη τοῦ REEVE 1989.

¹³¹⁴ Ὁ GIJSEL 1976 πραγματοποιεῖ ἐπιδοσκόπηση τῆς θεωρητικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ ζητήματος τῆς σύμφυσης στὰ σημαντικότερα κειμενοκριτικὰ ἐγχειρίδια. Βλ. ἐπίσης FRITZ 1959, σσ. 510-511 καὶ TIMPANARO 1965.

¹³¹⁵ Βλ. KLEINLOGEL 1968.

¹³¹⁶ Βλ. SANDYS ἑ.π., τόμ. III, σσ. 139-142.

¹³¹⁷ Βλ. REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σ. 247 καὶ JACOB 1999, σ. 19.

ὅτι ὁ κριτικὸς γεννιέται, δὲν γίνεται¹³¹⁸. Τὸ εἶχε προδιατυπώσει ὁ D. Ruhnken: «Ergo critica vis maxime iudicatur mentis celeritate, quam Graeci ἀγγίνοιαν et εὐστοχίαν, Latini sagacitatem, sollertiam, ingenii felicitatem vocant. Haec autem sagacitas non in hominis potestate est, non studio, labore, exercitatione comparatur, sed rarum et singulare munus est unius naturae fautricis; licetque adeo, quod Democritus de Poëta dixit, ad Criticum transferre: *Criticus non fit, sed nascitur*. Tali ingenio praediti cum perraro exoriantur, non mirum sit, magnam excellentium Criticorum et nunc esse, et semper fuisse paucitatem»¹³¹⁹. Στὴν ἐργασία τοῦ Κοραῆ δὲν μπορεῖ, λοιπόν, νὰ γίνεῖ λόγος γιὰ recensio καὶ προσπάθεια σχηματικῆς ἀπεικόνισης καὶ διάκρισης τῆς ἀξίας καὶ συγγένειας τῶν κωδίκων στὴ χειρόγραφη παράδοση, ἀφοῦ τέτοιες πρακτικὲς ἦταν ἄγνωστες κατὰ τὸν 18ο αἰ.¹³²⁰ καὶ γνωρίζουμε καλὰ πὼς οἱ νέες ἰδέες γιὰ τὴν ἱστορικὴ καὶ γενεαλογικὴ μελέτη τῶν χειρογράφων, προῖον κυρίως τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν κειμενοκριτικὴ σπουδὴ τοῦ καινοδιαθητικοῦ κειμένου, ἐδραιώθηκαν σιγὰ σιγὰ στὴ σκέψη τῶν κλασικῶν φιλολόγων, μὲ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν εὐτυχῆ αὐτὴ συγκυρία ὕλικου, μεθόδου καὶ ἰδεῶν διαχείρισης-χρήσης τοῦ ὕλικου νὰ γεννηθεῖ ἡ ἐπιλεγόμενη «μέθοδος Lachmann» καὶ ἀπὸ τὴ Γερμανία νὰ ἐξαπλωθεῖ παντοῦ (μετὰ τὸ 1850)¹³²¹.

Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Κοραῆς εἶναι παντελῶς ξένος πρὸς τὴν παράδοση τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας, ἡ ὁποία ἀναζητώντας τὸ εὐμέθοδον τοῦ ἐγχειρήματος καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς κριτικῆς ἀποφασιστικότητος ἀπολήγει στὴ λογικὴ¹³²² τοῦ Karl Lachmann¹³²³ γιὰ τὴ recensio ποὺ ἔκτοτε ἀπέτελεσε τὴ βασικότερη κειμενοκριτικὴ ἀρχή¹³²⁴. Κι ὁ S. Timpanaro ἔδειξε πὼς ὁ Scaliger μὲ τὸν Κάτουλλο του πρόλαβε τὴν μέθοδο τοῦ Lachmann πρὶν τὸν 18ο αἰ.¹³²⁵ Μήπως ὁ Maas δὲν πρέσβευε ὅτι ἦταν προτιμότερη μία

¹³¹⁸ Βλ. ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ HOUSMAN 1922. Πβ. WATSON G. L. 1957, σ. 132.

¹³¹⁹ RUHNKEN 1822, σ. iv.

¹³²⁰ Βλ. καὶ JOUANNA 1995, σ. 17, σημ. 31.

¹³²¹ Βλ. GRAFTON 1977a, σ. 172. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ παρατηροῦσε ὁ A. E. Housman: «Till 1800 and later no attempt was made by scholars to determine the genealogy and affiliation of MSS: science and method, applied to this end by the generation of Bekker and Lachmann, Madvig and Cobet, have cast hundreds of MSS, once deemed authorities, on the dust-heap, have narrowed the circle of witnesses by excluding those who merely repeat what they have heard from others, and have proved that the text of certain authors reposes on a single document from which all other extant MSS are copied» (στὴν ἔκδ. *Marcus Manilius Astronomicum I*, σσ. xxxii-xxxiii). Ὁ COBET 1847, σ. 103 ἔγραψε: «Satis mihi constat Aeschylis et Sophoclis fabulas, quas habemus, in unico codice, qui nunc in Laurentiana Bibliotheca servantur, ad nos pervenisse: ex quo vetustissimo libro, decimo fere post Christum saeculo pulcherrime in membranis scripto, profluxit quidquid codicum MSS. ubique invenitur, unde magno labore et diligentia acervos variarum lectionum cumularunt utriusque Poëtae editores».

¹³²² Τὴν ὁποία παρουσίαζε ὁ HAUPT 1911, σ. 534 ὡς ἐξῆς: «Itaque in critica arte exercenda nihil antiquius habebat quam ut recensionem (utar enim vocabulo hodie usitato et perspicuo) ab emendatione accurate distingueret atque utriusque quod proprium ei esset reservaret, neque ad emendationem antea accederet quam recensendo firmum fundamentum posuisset in quo opus tuto exaedificare posset» (γιὰ τὸν Moritz Haupt (1808-1874) βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. III, σσ. 134-137 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σσ. 63-64).

¹³²³ Γιὰ τὴ θεωρία καὶ τὴ μέθοδο τοῦ Lachmann διαθέτουμε τρεῖς κλασικὲς θεωρητικὲς μελέτες, ἀπὸ τις ὁποῖες οἱ δύο πρῶτες εἶναι πολὺ γνωστὲς παρὰ τὴν ὀπτική ποὺ τις διαφοροποιεῖ: τοῦ PASQUALI 1971 (πβ. KENNEY 1974b, σσ. 141-142) καὶ τοῦ TIMPANARO 1963. Ἡ τρίτη, λιγότερο γνωστὴ ἂν καὶ σημαντικὴ ἱστορικῶς, διαλαμβάνει τὴ σφαιρικότερη σύλληψη τῆς συμβολῆς τοῦ Lachmann στὴν κλασικὴ φιλολογία, ἀναπτύσσοντας τὴν εὐδύγραμμη παράδοση ποὺ κατέληξε στὸν κριτικὸ Lachmann: πρόκειται γιὰ τὸ ὀγκῶδες ἔργο τοῦ FIESOLI 2000. Ὁ HAUPT 1911 ξεκίνησε τις συγκριτικὲς παρατηρήσεις του ἀπὸ τὸν Bentley καὶ τὸν N. Heinsius. Βλ. ἐπίσης DAIN 1964a. Γιὰ διαλεύκανση τῆς μεθόδου τοῦ Lachmann βλ. SCHMIDT P. L. 1988. Πάντως, ὁ J. Bédier ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ τὸ 1913 συνέδεσε ἐπισήμως τὸ ὄνομα τοῦ Lachmann μὲ τὴν ἐπιλεγόμενη «γενεαλογικὴ μέθοδο» κατὰ τὸν SCHMIDT P. L. αὐτόθι, σσ. 235-236. Ἐκφραστικότερη ἀποτίμηση τῆς φιλολογικῆς παρουσίας τοῦ Lachmann δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἄλλου μεγάλου κριτικοῦ F. LEO, «Rede zur Säcularfeier Karl Lachmanns am 4. März 1893», στὸν τόμο FRAENKEL 1960.

¹³²⁴ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σσ. 63-64, PFEIFFER 1976, σ. 190 καὶ τὸ ἐμπεριστατωμένο ἄρθρο τοῦ UNTE 1990 (κυρίως σ. 250).

¹³²⁵ Βλ. GRAFTON 1983a, σσ. 164, 308.

ἐσφαλμένη διόρθωση ἀπὸ τὴν ἄγνοια μιᾶς δυσκολίας καὶ τὴν ἀδυναμία ἐντοπισμοῦ τῆς δυσκολίας αὐτῆς στὸ κείμενο¹³²⁶; Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὑπόδειξη τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς recensio ἀπὸ τὸν Lachmann διαφαινόταν ἡ ἀνάγκη γιὰ emendatio, ἀφοῦ ἡ συντηρητικὴ προσκόλλησις στὰ δεδομένα τοῦ codex optimus ἐνδεχομένως σήμαινε τὴ ριψοκινδυνότητα τῆς ἀποδοχῆς ἀνοησιῶν, ὅπως προειδοποιούσε ὁ R. R. Bolgar¹³²⁷. Ἡ χαρισματικὴ Κοραϊκὴ divinatio¹³²⁸ ἀναπληρῶνει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ βήματα τῆς σχεδιαγραμματικῆς repraesentatio (ἔπου κομβικὸ στάδιο ἢ διόρθωση/emendare ὡς ἐνέργεια)¹³²⁹, ἀφοῦ μάλιστα ἔφτασε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Lachmann νὰ ὁμολογήσει μὲ ἀφοπλιστικὴ εἰλικρίνεια σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν θεολόγο φίλο τοῦ Fr. Lücke (στὶς 5.9.1831): «Überhaupt ist die Kritik keine Wissenschaft, sondern eine Kunst: die Principien sind für sie Todt»¹³³⁰. Ἄν συνειδητοποιήσουμε τὴν ἐνέργεια τῆς emendatio μπρὸς στὴν περίσκεψη ποὺ προκαλεῖ ἡ θεώρηση τῆς ἐκδοτικῆς προεργασίας καὶ τῆς χειρόγραφης παράδοσης, συχνὰ προϋποθέτει μίαν δύσκολη ἀπόφαση¹³³¹ –ἀτύπως κριτικὴ eliminatio (λανθασμένων γραφῶν καὶ ἀτυχῶν ἐκδοτικῶν ἐπιλογῶν). Πρόκειται γιὰ παράδοση ποὺ ἐγκαθίδρυσε ἡ Ἀναγέννησις, ἔπου ὁ συνδυασμὸς φαντασίας καὶ κριτικοῦ στοχασμοῦ συνέβαλε στὴν ἐπανανακάλυψη τῆς κλασικῆς παράδοσης¹³³². Τὸ 1965 ὁ S. Prete ἀποτιμώντας τὰ ἐπιτεύγματα τῶν κριτικῶν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ τοὺς θεώρησε νόμιμους προκατόχους τοῦ Lachmann καὶ τῶν συγχρόνων κριτικῶν φιλολόγων¹³³³, παρὰ τὴν ἐκπεφρασμένη ἀντίληψη τοῦ Wilamowitz (1921) γιὰ μίαν τέτοια θεώρηση¹³³⁴. Στὴ θέση τοῦ Prete ὑπερθεματίζει ὁ E. J. Kenney¹³³⁵. Ὁ Κοραῆς μετέχει στὸν κύκλο τῶν προικισμένων κριτικῶν ποὺ ἐμφανίστηκαν καὶ σφάραγισαν ἀνεξίτηλα τὴν εὐρωπαϊκὴ κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, μὲ ἡγούμενο τὸν Bentley¹³³⁶ καὶ τοὺς Bekker, Porson, Cobet, Lachmann, Housman, κ.ἄ. ποὺ ἐπαναφέρει στὴ μνήμη μας ἡ ἀνάγνωσις τοῦ δοκιμίου τοῦ A. E. Housman *The Application of Thought to Textual Criticism* (1922)¹³³⁷, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀγγλο κριτικὸ ἢ κριτικὴ τοῦ κειμένου εἶναι

¹³²⁶ Βλ. LLOYD-JONES, «Paul Maas», στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου 1982, σ. 217.

¹³²⁷ BOLGAR 1979, σ. 95.

¹³²⁸ Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἔρου βλ. SCHAEFER 1977.

¹³²⁹ Βλ. FIESOLI 2000, σ. 137.

¹³³⁰ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 361 καὶ σημ. 5. Πβ. ὅσα ἔγραφε ὁ SHEPARD 1930, ὁ ὁποῖος ἀμφισβητοῦσε τὴ δυνατότητα τῶν Lachmann καὶ Dom Quentin μὲ τὶς μηχανιστικὰς μεθόδους τοὺς νὰ ἀποκαλύψουν τοὺς νόμους λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου, καὶ ὁ KENNEY 1974b, σ. 143.

¹³³¹ Ὅπως παρατηροῦσε ὁ RUHNKEN 1822, σσ. xx-xxi γιὰ τὸν T. Hemsterhuys, «quamvis summam ingenii fiduciam habere potuisset, tamen Codicum MSS. fide inprimis nitebatur, et, quod huius disciplinae expertibus mirum videatur, ex eorum vel contaminatissima scriptura pulcerrimas lectiones eliciebat. Nosse modos permutandorum in libris priscis verborum, utile putabat: posse enim tardiora ingenia talibus adminiculis sublevari: sed nimiam in his diligentiam contemnebat, docens hoc etiam argumento, parum inde utilitatis redire, quod, ut quisque plurimum operae in librorum aberrationibus notandis posuisset, iisque margines librorum opplevisset, ita nullam magnopere Critices laudem tulisset. Vero Critico vim ipsius sententiae, et sermonis proprietatem bene perspectam, facile id, quod res postulet, suppeditare».

¹³³² Βλ. GRAFTON 1991 [ἀνατ. 1994], σ. 103.

¹³³³ Βλ. PRETE 1965 καὶ KENNEY 1974b, σσ. 102-104.

¹³³⁴ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ἔ.π.*, σ. 11.

¹³³⁵ Βλ. KENNEY 1971.

¹³³⁶ Ὁ PFEIFFER 1961, σ. 14 πηγαίνει ἀπὸ τὸν Scaliger στὸν Bentley.

¹³³⁷ HOUSMAN 1922: Τὸ συγκεκριμένο δοκίμιο τοῦ HOUSMAN ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο προσδιορισμὸ τῆς κειμενοκριτικῆς ἐπιστήμης στὸν 20ὸ αἰῶνα, μετὰ ἀπὸ ἀτέρμονες θεωρητικολογίες καὶ μαθηματικο-στατιστικολογικὰς ἐφαρμογὰς. Βλ. ἐπίσης HAM 1958-59, KENNEY 1974b, σσ. 128-129 καὶ FIESOLI 2000, σσ. 382-384. Πβ. COBET 1858, σσ. XIV-XV: «Fuerunt olim philologi, qui certis quibusdam legibus Criticam facultatem regere et coercere vellent. Superest hodieque Theologorum genus qui mirificas quasdam regulas Criticas constituerunt, sed rectissime pronuntiavit Criticorum princeps Bentleius in aureis Emendationibus ad Ciceronis Tusculanas III. 9. "Ex generalibus illis Artis nescio cuius Criticae regulis non est de locis singulis sententia ferenda". Nihil contra utilius est quam observationes palaeographicae, nam qui mendorum plurimorum originem certis indiciis indagavit eadem opera in locis corruptis et vitii sedem investigabit et

ἀπλῶς ζήτημα κρίσης καὶ κοινῆς λογικῆς (common sense¹³³⁸), τακτικὴ προσωπικῆς ἕξης καὶ ὄχι διδακτικῆς ἀναγκαιότητας, ἰδιοφυῆς ἀξιοποίηση μιᾶς συγκεκριμένης δεδομένης γραφῆς¹³³⁹. Γιὰ τὴν κριτικὴ διόρθωση καὶ εἰκασία τοῦ Κοραῆ προϋποτίθεται ἡ λογικὴ ἀνάλυση καὶ τὸ ἀδιάψευστο (ὑπερεπιστημονικὸ ὅμως καὶ ὑπερρεαλιστικὸ ὡς μὴ ἐπίκτητο) φιλολογικὸ ἔνστικτο ποὺ διέγνωσαν οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλολογίας καὶ στὸν στοχασμὸ τοῦ Housman¹³⁴⁰. Ὅπως σωστὰ τὸ ἔδωσε ὁ P. Collomp (1931), τὸ νὰ εἰκάσεις μιὰ διόρθωση συνιστᾶ «affaire de talent», τὸ νὰ τὴ δικαιολογήσεις «affaire de science»¹³⁴¹. Ὁ Housman εἶχε μεμφθεῖ τὴν ἐπιπολαιότητα τοῦ Ellis νὰ διακρίνει ἀνάμεσα στὸ δυνατό καὶ πιθανὸ καὶ στὸ πιθανὸ καὶ ἀληθινὸ ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐκτίμηση τῶν προτερημάτων ἐνὸς κώδικα¹³⁴², ποὺ σημαίνει ὅτι καὶ στὸν σχηματισμὸ ἔγκυρης γνώμης γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση πρέπει ἡ δύναμη τῆς emendatio νὰ εἶναι ὀριοθετημένη καὶ ἀξιόπιστη καὶ λογικῶς ἐπαρκῆς. Καμμιά χώρα καὶ καμμιά ἐποχὴ δὲν διαθέτει μονοπώλιο στὸν κοινὸ νοῦ: μιὰ μεθοδολογικὴ κειμενοκριτικὴ παρατήρηση εἶναι μόνο μιὰ κωδικοποιημένη ἐπιταγὴ τοῦ κοινοῦ νοῦ, ὅπως σημειώνει ὁ Kenney ἐπαναλαμβάνοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Housman¹³⁴³. Στὸ ἴδιο λογικὸ μονοπάτι ὁ Lachmann παραδεχόταν μόνο δύο νοητικὲς (κατα)στάσεις: τὴ γνώση καὶ τὴν ἄγνοια (ἢ: τὸ ὀρθὸ καὶ τὸ ἐσφαλμένο)¹³⁴⁴. Ὁ κριτικὸς ἐκδότης προσομοιάζει στὸν ποιητὴ, ὑπηρετώντας τὴν Μοῦσα τῆς κειμενοκριτικῆς διόρθωσης *Εὐστοχία*,¹³⁴⁵ ἂν καὶ ἐνδέχεται νὰ μεμφθεῖ τὸ δοκίμιο τοῦ R. G. M. Nisbet¹³⁴⁶ γιὰ βρετανικὸ ἐμπειρισμὸ. Ὁ κριτικὸς καὶ ποιητῆς Housman πίστευε ὅτι ὁ Bentley διέθετε πεζὸ καὶ ὄχι ποιητικὸ νοῦ¹³⁴⁷. Πολὺ περισσότερο πρέπει ἐμεῖς νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὴν ἄποψη τοῦ M. Landfester ὅτι γιὰ τὸν Wilamowitz ἡ μέθοδος εἶχε κυρίως εὐρετικὴ ἀξία¹³⁴⁸ καὶ νὰ ἀνανεώσουμε τὴν πίστη μας στὴν παρατήρηση τοῦ J. Bédier ὅτι στὴν κριτικὴ ἐργασία προέχει ἡ ἐμπειρία στὸ παρατηρεῖν ὡς μεθοδολογικὴ ἕξις¹³⁴⁹. Τοὺς προικισμένους κριτικοὺς φιλόλογοις, ἄρα καὶ τὸν Κοραῆ, προβάλλει ὁ L. Bieler, ὁ ὁποῖος πίστευε ὅτι τὰ nomina clarissima στὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου διέθεταν κειμενοκριτικὴ μέθοδο, ἀλλὰ προπάντων διέθεταν ἀπτή ἐμπειρία τῶν κλασικῶν γλωσσῶν, ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὑπερασπιστοῦν αὐτὸ ποὺ θεωροῦσαν ἀληθινὸ ἐναντιούμενοι ἀκόμη καὶ στὴ μέθοδο ποὺ ὑποστήριζαν¹³⁵⁰. Καθ' ὅσον ἡ ὅποια μεθοδολογία μεταμορφώνεται σὲ ἀνθρώπινο ἐργαλεῖο καὶ ὄχι τυραννικὴ ἐμμονή –σὲ αὐτὴν τὴν ὑπόδειξη κινεῖται ὁ Bieler– ἡ κριτικὴ ἀναδεικνύεται σὲ πολύτιμη τέχνη. Τότε νοηματοδοτεῖται ἡ παλαιογραφικὴ συμβολὴ στὴν κριτικὴ ἐπιστήμη¹³⁵¹. Στὴν παλαιογραφικὴ

---

emendationem certam reperiet». Ὁ LUCK 1981 οὐσιαστικῶς ἀναπτύσσει, παρὰ τὶς μερικότερες ἐνστάσεις του, τὶς ἀπόψεις τοῦ Housman.

¹³³⁸ Βλ. τὴν περίληψη τῆς ἀνακοίνωσης τοῦ HUDSON-WILLIAMS 1956 γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἐμφάση στὸ θέμα αὐτό.

¹³³⁹ HOUSMAN 1922, σσ. 68, 78, κ.ά.

¹³⁴⁰ Βλ. τὸ καλύτερο ἴσως δοκίμιο γιὰ τὸ θέμα, μετὰ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ A. E. Housman, γραμμένο ἀπὸ τὸν NISBET 1991. Ὡς ἄλλο στὴν ἴδια θεματολογία θεωροῦμε τοῦ SHACKLETON BAILEY 1964. Βλ. ἐπίσης LUCK 1981, σσ. 167-170.

¹³⁴¹ Βλ. KENNEY 19746, σ. 129.

¹³⁴² Βλ. NAIDITCH 1988, σ. 50.

¹³⁴³ Βλ. KENNEY 19746, σσ. 101-102.

¹³⁴⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 107-109.

¹³⁴⁵ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 147 καὶ NISBET 1991, σ. 91. Γιὰ τὸ «παράδοξο τοῦ Housman» ὅσον ἀφορᾶ τὸν ψυχρὸ κριτικὸ καὶ τὸν ὑπερευαίσθητο ποιητὴ, ἐν ταυτῷ παρόντες στὸν χαρακτήρα του, βλ. BOLGAR 1979, σσ. 102-103.

¹³⁴⁶ Βλ. NISBET 1991, σ. 68 καὶ BIELER 1958, σσ. 39-40.

¹³⁴⁷ Βλ. GETTY 1962, σ. 34 καὶ σημ. 3.

¹³⁴⁸ LANDFESTER 1979, σ. 163· πβ. KENNEY 19746, σσ. 150-151 καὶ CALDER 1975, σ. 452. Ἐδῶ, κατὰ τὴ γνώμη μας, θὰ ταίριαζε ἡ σύναψη καὶ λειτουργία αὐτοῦ ποὺ ὁ POSTGATE 1907-08, σσ. 162-163 ὀνόμαζε ὡς «παράδοξο τοῦ κριτικοῦ». Βλ. ΦΛΩΠΑΤΟΣ 1980α, σσ. xlv-xlvi. Στὸ ἐγχειρίδιο PERNICE 1962, σ. 6 ὡς πρώτη φάση ἀναφέρεται ἡ εὐρετικὴ («euristica») γιὰ τὴν ἐπισήμανση καὶ συναγωγὴ τοῦ ἐκδοτικοῦ ὕλικου.

¹³⁴⁹ Βλ. MALATO 1985, σσ. 22-23.

¹³⁵⁰ BIELER 1958, σσ. 44-45.

¹³⁵¹ Βλ. τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ BERGH 1978.

ἐργασία διέπρεψαν ὅλα τὰ nomina clarissima τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Γιὰ τὴν εἰκασία τοῦ Κοραΐ ἡ μπόρουσε ἐπίσης νὰ λεχθεῖ ὅτι συνιστᾶ μία ἔξυπνη φιλολογικὴ ὑπόθεση, ἀπότοκη κριτικῆς φαντασίας, στὴν ὁποία ἐναπόκειται ἡ ἐπίλυση τῶν κειμενοκριτικῶν προκλήσεων-προβλημάτων ὁ V. Martin, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὴν παραπομπή στο λήμμα γιὰ τὴν «ὑπόθεση» ἀπὸ τὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ τοῦ Lalande τὸ δοκίμιό του γιὰ τὴν ἐπαλήθευση τῆς ὑποθέσεως στὴν κλασικὴ φιλολογία, ἐναποθέτει στὴ φαντασία τὴν ἀναπλήρωση τῆς γνώσης, μὲ τὰ θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ παραδείγματα, θεωρώντας τὴν ἀναγκαῖο καὶ ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας¹³⁵². Ὁ D. S. Robertson φρονοῦσε ὅτι τὸ φαινόμενο Housman μπόρουσε νὰ ἐξηγήσει ἴσως ἡ ἐπισήμανση τῆς συγκέντρωσης τόσο πολλῶν διαφορετικῶν ιδιοτήτων στὸ ἴδιο πρόσωπο¹³⁵³. Γιὰ τὴ διάθεση καταφυγῆς σὲ μέθοδο/-ους καὶ τὴ φιλολογικὴ συζήτηση μέχρι τίς μέρες μας δὲν ἔχουν μόνον οἱ θέσεις τοῦ εὐφυοῦς Housman ἀλλὰ καὶ τὰ ρητὰ (mottos) τριῶν Γερμανῶν κριτικῶν, τὰ ὁποῖα ἐπικαλεῖται ὁ Kenney στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ περισπούδαστου βιβλίου του: «Wer nichts über die Sache versteht, schreibt über die Methode» (G. Hermann), «Principiis obsta» (L. Radermacher), «Method will never supersede vision ... in its own place, however, method will often prevent illusion» (L. Bieler)¹³⁵⁴.

Κλείνουμε τίς παρατηρήσεις μας γιὰ τὴν Κοραϊκὴ μεθοδολογία, παρουσιάζοντας τὴν ὑφὴ τῆς divinatio του. Ὁ Cobet προειδοποιεῖ γιὰ τὰ σφάλματα ποὺ λανθάνουν ἀκόμη καὶ στοὺς ἀρίστους τῶν κωδίκων¹³⁵⁵. «Μία καλὴ εἰκασία ἀνταποκρίνεται σὲ δύο ἀπαιτήσεις: ἔχει μιὰ ἐσωτερικὴ πιθανότητα, δηλαδὴ ἀνταποκρίνεται στὸ θέμα ποὺ πραγματεύεται ὁ συγγραφέας καὶ στὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα· δεύτερο, ἔχει μιὰ πιθανότητα παλαιογραφικὴ, στὴν πλατεῖα ἔννοια τῆς λέξεως. Γιὰ κάθε εἰκασία πρέπει νὰ ἀποδεικνύονται οἱ δύο αὐτὲς πιθανότητες. Ἐὰν ὑπάρχει σφάλμα ὑλικό, πρέπει νὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ βρεθεῖ γιατί ἓνας ἀντιγραφέας μπόρεσε νὰ διαπράξει σφάλμα ἢ θέλησε νὰ διορθώσει αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος θεωροῦσε ἀδίκως ἐσφαλμένο. Ἐὰν ὑπάρχει παλαιογραφικὸ σφάλμα, πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε πῶς ἡ ὀρθὴ γραφὴ μπόρεσε νὰ παραφθαρεῖ, μπόρεσε νὰ διαβαστεῖ λανθασμένα, νὰ ἀκουστεῖ λανθασμένα, νὰ κατανοηθεῖ λανθασμένα· πῶς στὶς περιπτώσεις τίς πῶς περίπλοκες μιὰ παραφθορὰ πῆγε ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο»¹³⁵⁶. Ἡ Κοραϊκὴ divinatio διακρίνεται, τίς περισσότερες φορές μοιάζει αὐθόρμητη καὶ ἀβίαστη, ὡς ἄμεσο προῖον πείρας καὶ τριβῆς μὲ τὸ κλασικὸ κείμενο. Τί εἶδους; «Τῆς κριτικῆς τὸ ἔργον εἶναι πολλάκις, ἢ μᾶλλον πλεονάκις τύχης δώρημα παρά λογισμοῦ γέννημα. Μὲ συμβαίνει σχεδὸν καθημέραν νὰ ἐπινοῶ εἰς τὸ τρίτον δοκίμιον, τὴν ὁποῖαν εἰς τὰ προλαβόντα μ' ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ κάμω διόρθωσιν τοῦ κειμένου. Αὐτὰ εἶναι γνωστὰ εἰς τοὺς ὅσοι δὲν ἐμπορεῦνται τὰς ἐκδόσεις. Ἐλησμόνησα τὰ ἀντίγραφα, τὰ ὁποῖα ἂν ὀλίγον βοηθῶσι μὲ ὀρθὰς γραφάς, συντελοῦν ὅμως πολὺ καὶ μὲ αὐτὰς τὰς διεστραμμένας τῶν νὰ σὲ χειραγωγήσωσι πολλάκις εἰς τὴν ὀρθήν»¹³⁵⁷. Ἄλλοῦ, ἔγραφε γιὰ τὸν Λόγιον Ἑρμῆν: «Ὁ Λ. Ε. ἄρχισε νὰ μυρίζῃ Εὐρωπαϊκὴν μέθοδον»¹³⁵⁸. Ὁ Κοραῆς ἀναφέρεται σὲ μαντικὴ δύναμη, καθὼς θεωροῦσε ὡς μιὰ ἀπὸ τίς ἐκ Θεοῦ εὐεργεσίες «τὸ ταξίδιον τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώπους σοφοὺς καὶ

¹³⁵² Βλ. MARTIN 1959.

¹³⁵³ Βλ. ROBERTSON 1936, σ. 114.

¹³⁵⁴ Βλ. KENNEY 1974b, σ. 130.

¹³⁵⁵ «Tenui enim vetus institutum ut ostenderem Codicibus non esse temere credendum, namque ad unum omnes libros Mss., quibus Graecorum scripta continentur, etiam vetustissimos, mendis erroribusque scatere, et passim in omnibus lectiones vitiosas et corruptas circumferri, quibus et sententiarum sanitas et elegans dicendi nitor et linguae veteris sinceritas et puritas misere perierint, ita ut praeclari scriptores modo ineptire et nihil dicere, modo insulse et pueriliter, modo vitiose et contra certum antiqui sermonis usum scribere videantur» (COBET 1858, σ. III).

¹³⁵⁶ GRONINGEN 1963 = 1980, σσ. 114-115· πβ. MAZAL 1987, σσ. 62-63.

¹³⁵⁷ ΚΟΡΑΪΣ Ἀλλῆλ. III 1979, ἐπιστ. 697 (10.7.1816) σ. 481. 9-17.

¹³⁵⁸ Ἀυτόθι, ἐπιστ. 718 (21.11.1816) σ. 521. 19-20.

ἀπορρίψας τὸν ζυγὸν τῶν ἀθλίων γραμματικῶν, ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς μὲ μέθοδον παντάπασι διάφορον, ἢ ὅποια μέθοδος ὄχι μόνον μὲ ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου, τὰ ὅποια δὲν ἤθελε νοήσω ποτὲ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροτάτου Θεοδώρου καὶ τοῦ παχυτάτου αὐτοῦ σχολιαστοῦ, τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ νὰ διορθώσω καὶ τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὅποιαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς μητέρα, τὴν παλαιάν»¹³⁵⁹. «Αἱ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ὑπὸ τοῦ Κοραῆ εἶναι μεγάλη ὑπηρεσία εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας. Ὁ Κοραῆς εἰσάγει πρῶτος ἐξ ὄλων τῶν φιλολόγων ξένων καὶ Ἑλλήνων τὴν συγκριτικὴν μέθοδον τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ διδάσκει ὅτι μόνον δι' αὐτῆς δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Πράγματι ἡ μέθοδος ἡ συγκριτικὴ ὁμοῦ μὲ τὴν κριτικὴν δεινότητα καὶ εὐρυμάθειαν τοῦ Κοραῆ ἐβοήθησεν αὐτὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ καλύτερον τόσα δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἓνα τῶν μεγαλυτέρων φιλολόγων ὄλων τῶν αἰώνων. Πολλὰ διορθώσεις καὶ ἐρμηνεῖαι τοῦ Κοραῆ ἐπεκυρώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς μελέτης τῶν χειρογράφων»¹³⁶⁰. Ἡ Κοραϊκὴ *divinatio* ἄλλοτε εἶναι παράτολμη: «τῶν μεταβολῶν λέγω τοῦ κειμένου ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγας. Ἄλλας ἔκαμα ὀδηγούμενος ἀπὸ διαφόρους γραφάς, ἀλλας ἀπὸ κριτικῶν προγενεστέρων μου διορθώσεις, τὰς ὁποίας οἱ πρὸ ἐμοῦ ἐκδῶται δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταχωρίσωσιν εἰς τὸ κείμενον. [...] Ὅσοι διορθώσεις εἶναι εὐτυχεῖς (διότι δὲν νομίζομαι τόσον κακόμοιρος, ὥστε νὰ ἀπέτυχα εἰς ὅλας), τὰς χρεωστῶ εἰς ὅσα εἶχα βοηθήματα παρὰ τοὺς ἄλλους πλείοτερα τὰς ἀποτυχίας μου θέλουν συγχωρήσειν ὅσους ἐδίδαξεν ἡ πείρα πόσον εἶναι δύσκολος ἀλλοιωμένου ἀπ' ἀντιγραφείας συγγραφέως ἐκδοσις. Τοῦτο μόνον εἰς τινὰς ἤθελεν ἴσως φανῆν ἀσυγχώρητον, ὅτι δὲν ἀρκοῦμαι νὰ προβάλω εἰς τὰς σημειώσεις, χωρὶς νὰ καταχωρίζω εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον, τὰς εἰκασίας μου. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι πρῶτος τῶν τοιούτων τολμητῆς: τολμηρότερον ἴσως κάποτε μ' ἔκαμεν ἡ ἀγανάκτησις νὰ βλέπω συγγραφεῖς Ἕλληνας ἀσχημισμένους μὲ πολλὰς λόγου ἁμαρτίας, δι' ὅχι ἄλλο, πλὴν διὰ τὸν ὅποιον ἔχουσι τινὲς δεισιδαίμονα σεβασμὸν τοῦ κειμένου»¹³⁶¹. Μὲ τὸ ἐπίρρημα «κάποτε» προδίδεται ἡ κατὰ περίπτωσιν ἐκτίμησις, κανόνας ἀπαράβατος καὶ καθοριστικὸς σὲ κάθε φιλολογικὴ ἐργασία, ἀκόμη καὶ στὴ σύγχρονη μελέτη μιᾶς «ἀνοικτῆς» ἢ «κλειστῆς» χειρογράφου παράδοσης¹³⁶². Κατὰ σημαίνοντα μελετητὴ τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου, στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Στράβωνα, ὁ Κοραῆς «θὰ πάρει γιὰ πρώτη φορὰ πρὸ προωθημένη θέσης ἀπὸ αὐτὴν τῆς μέσης ὁδοῦ πού τηροῦσε ὡς τότε καὶ στὸ ζήτημα τῆς κριτικῆς ἀποκατάστασης τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἀπορρίπτοντας τὸν "δεισιδαίμονα σεβασμὸν τοῦ κειμένου", ἐξέδετε τὴν ἀποψη ὅτι ἡ παραβολὴ τῶν χειρογράφων πού διασώζουσι τὸ ἔργο ἑνὸς ἀρχαίου συγγραφέα ἀποδίδει λιγότερους καρπούς ἀπ' ὅσο ἡ τολμηρὴ ἐπέμβασις, οἱ διορθώσεις, ἀκόμη καὶ οἱ ριζικὲς μεταβολὲς τῶν παραδεδωμένων γραφῶν, ὅταν γίνονται μὲ ὀδηγὸ τὸν ἴδιον τὸν συγγραφέα, κάτι πού ἐφάρμοσε καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Στράβωνα»¹³⁶³. Τὸ 1809, κατὰ τὴν ἐκδόσιν τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου, σημείωνε ὅτι προσέβαινε εὐκολώτερα στὴν εἰκασία, καθὼς «ὅσον προβαίνω εἰς τὴν ἡλικίαν, γίνομαι ἴσως τολμηρότερος»¹³⁶⁴. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Bentley, ὅταν ἡ *divinatio* ὡς μαντικὴ δύναμις εἰκασίας θεσμοθετήθηκε ὡς τιμητικὸ κριτήριον ἀνάδειξης τοῦ κριτικοῦ φιλολόγου, μέχρι τῆς σημερινῆς ἐποχῆς,¹³⁶⁵ ἰσχύει τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ J. Willis: «*divinatio*: a grand word for "conjecture", as "conjecture" for "guess"»¹³⁶⁶. Γιὰ νὰ παραφράσουμε τὸν τίτλον ὑποενοτήτας τοῦ J. Delz, στὸν

¹³⁵⁹ *Αὐτόθι*, I 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 65. 15-22.

¹³⁶⁰ AMANTOS 1933γ, σ. (16).

¹³⁶¹ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σσ. πα'-πβ'.

¹³⁶² Βλ. ALBERTI 1968, σ. 60.

¹³⁶³ Κατὰ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟῦ στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* II 1988, σσ. xii-xiii.

¹³⁶⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. 379.

¹³⁶⁵ Βλ. SCHAEFER 1977.

¹³⁶⁶ Βλ. WILLIS 1972, σ. 228.

Κοραή ή *examinatio* παρουσιάζεται σχετική, καθώς περιορίζεται στα πρόχειρα γι' αὐτὸν δεδομένα, ἐνῶ ἡ *emendatio* ἀπόλυτη, λειτουργώντας με ρηξικέλευθο τρόπο¹³⁶⁷. Γιὰ τὸν F. Blass, κατὰ τὴν *Konjunkturalkritik* ὁ κριτικός θέτει ἑαυτὸν στὴ θέση τοῦ συγγραφέα, ὅποτε δὲν δίδονται κανόνες διόρθωσης καὶ τὸ μοναδικὸ στοιχείμα τοῦ κριτικοῦ ἐνισχύει καθοριστικὰ ὁ βαθμὸς ἐξοικειώσεως-πληρέστερης κατανόησης (*sich assimilieren-allseitig verstehen*) μετὰ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα ποὺ διορθώνει¹³⁶⁸. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοραῆ ἡ ἐπιστήμη τῆς Κριτικῆς τοῦ Κειμένου δὲν προκαλοῦσε στοὺς θεράποντες τῆς ἐκείνου τὰ συμπτώματα τοῦ δέους ἐναντι τῆς χειρόγραφης παράδοσης, τὰ ὁποῖα ἀρεσκοῦντο ὁ B. Axelson νὰ περιγράφει με ψυχαναλυτικούς ὅρους ὡς «*Handschriftenfetischismus*» ἢ «*Korruptelenkult*», ὥστε ὁ μέσος κριτικός νὰ οἰκτεῖρει με φίλυποψία τὶς περιπετειώδεις διαθέσεις τῆς διορθωτικῆς κειμενοκριτικῆς μεθόδου¹³⁶⁹. Σύμφωνα μετὰ τὸν Κοραῆ, «κάνένα κριτικὸν δὲν λανθάνει, εἰς ποῖαν ἀθλίαν κατάστασιν εὐρίσκονται τῶν σωζομένων ἀντιγράφων τὰ περισσότερα· δὲν λανθάνει κανένα, ὅτι αἱ ἐκδόσεις δὲν τελειοῦνται πλὴν μετὰ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἀπὸ πολλοὺς πολλὰ τοιαῦτα παραβαλθῶσι, καὶ ἀνακαλυφθῶσι τέλος πάντων αἱ γνήσιαι γραφαί. Συμβαίνει καμμίαν φορὰν νὰ συντηρηθῇ ὁ ἀναγκαῖος εἰς τοῦτο χρόνος ἀπὸ τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἐκδότου, ὅστις μαντεύει καὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰς λέξεις τοῦ συγγραφέως, καὶ χωρὶς τῶν ἀντιγράφων τὴν βοήθειαν· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι μάντιες δὲν εἶναι πολλοί. Ἐκεῖνοι μόνον οἱ ἐκδόται εἶναι ἄξιοι νὰ κρίνωνται αὐστηρά, ὅσοι, ἀνάξιοι αὐτοὶ νὰ κινήσωσι τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῆς ἐκδόσεως βῆμα μόνον ἐν ἀπ' ὅπου τὴν εὔρηκαν παρέχει, οὐδὲ νὰ ὠφελῆθωσιν ἀπὸ τῶν προγενεστέρων τοὺς κόπους εἶναι καλοί»¹³⁷⁰. Ὁ *usus scribendi* ὡς κριτήριον ἀποτελεῖ ἐκεῖνο ποὺ γιὰ τὴ μοντέρνα (ψυχαναλυτικὴ καὶ γλωσσολογοτεχνικὴ) ἐκδοχὴ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἀποκαλεῖται «ἀνακάλυψη τῶν προθέσεων τοῦ συγγραφέα» ὅσον ἀφορᾷ τὸ κείμενον ποὺ πρέπει νὰ ἀναπαραχθεῖ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς¹³⁷¹. Γιὰ τὴ συμμόρφωση τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν *usus scribendi* τοῦ κλασικοῦ συγγραφέα (ἐν προκειμένῳ, τοῦ Θεοφράστου) μιλά καὶ ἡ *dí Salvo*¹³⁷².

Ἀκόμη καὶ ὅταν σηκώνει ψηλὰ τὰ χέρια¹³⁷³ ἢ μετανιώνει γιὰ τὶς ἐπιλογές του σὲ προηγούμενους τόμους, ὅπως ὅταν κυκλοφόρησε τὸν τρίτον τόμον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Στράβωνα, ἐκεῖ συχνὰ σημειώνει τὶς ἀμφιβολίες του καὶ τὶς λίγες παραναγνώσεις, ἢ τὴ μεταμέλειά του ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπόρριψη ἀναγνώσεων ἀπὸ τὰ χειρόγραφα¹³⁷⁴. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Kenneth J. Dover, ὅταν προστρέχουμε στὴ βοήθεια τῆς εἰκασίας κατὰ τὴ διόρθωση ἐνὸς χωρίου, πρέπει προηγουμένως νὰ ἔχουμε καθορίσει μετὰ τὴ μέγιστη δυνατὴ ἀκρίβεια σὲ τί ἐγκρίνεται τὸ πρόβλημα στὴν παραδεδομένη γραφὴ τοῦ χωρίου καὶ νὰ ἔχουμε συνακόλουθα ἐρμηνεύσει τὴ φθορὰ στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ¹³⁷⁵. Τότε μόνον δικαιολογεῖται ἡ κριτικὴ προβλεψιμότητα μετὰ φραστικὴ ἐκφορὰ τοῦ τύπου «*sed verisimilius mihi videtur auctorem scripsisse*» ποὺ προαναφέρθηκε γιὰ

¹³⁶⁷ Βλ. DELZ 1977, σσ. 59-70.

¹³⁶⁸ Βλ. BLASS 1892, σ. 287.

¹³⁶⁹ Βλ. AXELSON 1967, σ. 58.

¹³⁷⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σσ. 291-292.

¹³⁷¹ MCGANN 1991, σ. 62. Ὡστόσο, οὔτε αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποτελέσει πρῶτιστον καὶ καθοριστικὸν κριτήριον γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς Κριτικῆς τῶν κειμένων.

¹³⁷² SALVO 1986, σ. 27.

¹³⁷³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* I 1815, σ. πδ': «Ὅσα μένουσιν ἀκόμη ὄχι λίγα, ὡς ἔλεγα, ἀδιόρθωτα τοῦ Στράβωνος μέρη, εἶναι δύο λογῶν ἄλλα, ἀδύνατα νὰ διορθωθῶσι ποτὲ ἀπὸ τὰ ἕως τώρα γνωρισμένα ἀντίγραφα, ἐπειδὴ εἰς ὅλα εὐρίσκεται διακοπὴ λέξεων ἢ φράσεων, τῶν ὁποίων ὁ ἀφανισμὸς ἀφάνισε καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν συνάρτησιν τοῦ κειμένου· ἄλλα, ἂν καὶ εἰς τὸ φαινόμενον ὄχι διακομμένα, ἀσύντακτα ὅμως καὶ δυσνόητα. Τ' ἀφήκα λοιπὸν κ' ἐγώ, ὡς τ' ἀφήκασιν οἱ πρὸ ἐμοῦ· οὐδ' ἠθέλησα νὰ φανῶ ὑπὲρ τὸ πρόπον τολμηρὸς, ὅποτε ἐκεῖνοι ἐφοβήθησαν πολλάκις καὶ ὅπου ἔπρεπε νὰ τολμήσωσιν». Πῆ. COBET 1858, σ. VIII: «*Multa sunt igitur apud multos conclaata et deposita, quae satius est non tangere. Boni Critici est tacere potius quam nihil dicere neque καοῖσιν ἰσθδαὶ κακά*».

¹³⁷⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Στράβ.* III 1817, σσ. α'-ια'.

¹³⁷⁵ Βλ. DOVER 1997, σ. 57.

τὴν ὀρολογία, μετὰ τὴν ὁποία ὁ Κοραῆς συχνὰ εἰσάγει τὶς διορθώσεις του¹³⁷⁶. Ὅπως ὑποστήριξε ὁ Housman, ὅσοι γνωρίζουν Λατινικὰ μποροῦν νὰ διαγνώσουν πῶς ἓνα (λατινικὸ) κείμενο εἶναι ἐφθαρμένο, ὅταν δὲν μποροῦν νὰ τὸ κατανοήσουν¹³⁷⁷.

Ἀκολουθεῖ ἓνα παράδειγμα ὅπου ὁ Κοραῆς διορθώνει μιὰ ἐκδοσὴ ἀπὸ τὸν Κοραῆ βάσει ἐπιστημονικῆς (ιατρικῆς) ἐξήγησης καὶ συνεξέτασης παραλλήλων χωρίων ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ἄλλο συγγραφέα: «Le passage que vous m'avez demandé, mon cher ami, se trouve dans le deuxième livre des *Epidémies*, section première, p. 688, édit. Van der Lind: Αἱ τῶν ἡτρῶν ῥήξεις, αἱ μὲν περὶ ἥβην τὰ πλεῖστα ἀσινέες τὸ παραυτίκα αἱ δὲ σμικρὸν ἄνωθεν τοῦ ὀμφαλοῦ ἐν δεξιῶις ὀδυνώδεες αὗται καὶ ἀσώδεες, καὶ ΚΟΠΡΗΜΕΝΟΙ· οἶον καὶ τῷ Πιπτακῷ. Γίνονται δὲ αὗται ἢ ἀπὸ πληγῆς, ἢ σπάσιος, ἢ ΕΜΠΗΔΗΣΙΟΣ ΕΤΕΡΟΥ. Le sens de ces derniers mots est rendu par les interprètes: "aut ab alterius insultu". Je ne conçois pas comment Hippocrate, après avoir parlé des causes générales d'une hernie, telles que πληγῆ et σπάσις, a ensuite attribué ces deux derniers accidents à la seule ἐμπήδησιν, tandis qu'il y en a plus d'une cause qui peuvent les produire. Je lis donc: ἢ ΕΜΠΛΗΣΙΟΣ ΕΝΤΕΡΟΥ, "aut a constipatione intestini". Cette correction me paroît vraisemblable, nonseulement par l'histoire des maladies, où l'on voit que les intestines constipés par des vents ou par d'autres matières peuvent s'échapper, hors de la cavité du ventre et former ce qu'on appelle une hernie, mais encore par un endroit parallèle d'Hippocrate, liv. 3, *De morb.*, p. 105 de la même édit. De Van der Lind., où, en parlant de la passion iliaque, il dit: Ἐυναυαίνεται γὰρ τὸ ΕΝΤΕΡΟΝ καὶ ΕΥΜΠΛΑΕΤΑΙ, ὥστε ΕΜΕΕΙΝ ἐνίοτε, πρῶτον μὲν φλεγματώδεα, ἔπειτα δὲ χολώδεα, τελευτῶν δὲ ΚΟΠΡΟΝ, ou vous voyez, mon cher ami, que la même cause, ἢ ἐμπλήσις ou ζυμπλήσις τοῦ ἐντέρου, est suivie du même terrible accident, τῆς κοπριημεσίας. A peine j'ai fini ces remarques que j'ai fini ces remarques que j'ai voulu consulter Arétée. Il ne parle que de cette dernière maladie à la p. 18: τοῦνεκε καὶ τὸ πάθος ἐπὶ κλησιν ἔσχεν εἰλεόν· κῆν πρὸς τοῖς στρόφοις δὲ καὶ ΠΙΕΣΙΣ, καὶ μάλθαξις τῶν ἐντέρων ἔη, χορδαψὸς ΤΟ ΤΟΙΟΥΤΟΝ ἐστὶ οὔνομα δ' ἔψησις μὲν γὰρ ἢ μάλθαξις, χορδῆ δὲ ἐντέρων ἐπώνυμον. Petit, dans ses notes, prétend qu'au lieu de πίεσις il faut lire ἔψησις, par rapport à l'οὔνομα δ' ἔψησις qui suit. Cette correction me paroît dénuée de tout fondement. Πίεσις peut très-bien rester comme il est; mais s'il falloit le changer, j'aimerois mieux encore lire ΠΙΛΗΣΙΣ, comme plus conforme à Hippocrate, dont Arétée souvent est le copiste. Au reste, ce passage corrompu et mal ponctué doit être lu de cette manière: κῆν πρὸς τοῖς στρόφοις δὲ καὶ πίεσις (ou, si vous approuvez ma conjecture, πῖλησις), καὶ μάλθαξις τῶν ἐντέρων ἔη, χορδαψὸς ΤΩ ΤΟΙΟΥΤΩ ἐστὶν οὔνομα (je supprime le δ') ἔψησις μὲν γὰρ ἢ μάλθαξις, χορδῆ δὲ ἐντέρων ἐπώνυμον»¹³⁷⁸. Σημασία ἔχει ἡ διόρθωσις νὰ μὴν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μετὰ τὴ «διάνοια» τῆς γλώσσας διορθώνοντας τὸ χωρίο *Ἰππόλ.* 32-33 σημειώνει: «La génie de la langue ne s'y oppose pas»¹³⁷⁹.

Διορθώνοντας ἓνα παλαιογραφικὸ σφάλμα, κοινοποιεῖ τὴ διόρθωσή του στὸν de la Rochette, καὶ παράλληλα ζητεῖ τὴ γνώμη του γιὰ τὴ διόρθωσις τοῦ στίχου 1301 τῆς *Ἡλέκτρας* τοῦ Εὐριπίδου «Μοίρας ΑΝΑΓΚΗΣ ἡγεῖτο χρεών» σὲ «Μοίρας ΑΝΑΓΚΑΙΗΣ ἡγεῖτο χρεών», προσδέτοντας: «On pourroit encore lire: μοίρας ΑΝΑΓΚΗΣ Θ' ἡγεῖτο χρεών. Vous savez que cette dernière manière d'écrire le C a souvent donné occasion de le confondre avec le Θ. C'est ainsi que dans Athénée, (liv. XI, p. 479 E) on lit: ... Οἴκοι κατεσκευάζοντο κυκλοτερεῖς [κύλικας], ἵνα πάντες εἰς τὸ μέσον τοῦ κοπτάβου τεθέντος, ἐξ ΑΠΟΘΗΜΑΤΟΣ ἴσου, καὶ τόπων ὁμοίων ἀγωνίζονται περὶ τῆς νίκης, où il faut lire: ... ἐξ ΑΠΟΣΤΗΜΑΤΟΣ ἴσου, "d'une égale distance". J'ignore si Casaubon a touché cet endroit. Dites-moi, je vous prie, si vous

¹³⁷⁶ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 57.

¹³⁷⁷ Βλ. *Marcus Manilius Astronomicon* ἔκδ. HOUSMAN (1903), σ. 1.

¹³⁷⁸ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 34 (πρὶν ἀπὸ 19.2.1790), σσ. 121. 19-122. 23.

¹³⁷⁹ *Αὐτόθι*, ἐπιστ. 52 (9 ἢ 10.1791), σ. 188. 15.

trouvez dans vos dictionnaires, excepté Hesychius, ἀλυταίνειν et ἀλυσθαίνειν, et dans quelle signification»¹³⁸⁰.

Παραθέτουμε και άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα Κοραϊκής παρατήρησης, που αντικατοπτρίζει έναργως τον εκδοτικό μόχθο του Κοραή. Γράφει για τον Ήλιοδωρο: «ὁ Συγγραφεὺς οὗτος, ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος κατὰ πάντα ἀπὸ τὸν Λόγγον, ἔχει ὅμως καὶ αὐτὸς τὰ ἐλαττώματά του (καὶ τίς δὲν ἔχει ἐλαττώματα;). Ἐν ἀπὸ ταῦτα τὰ ἐλαττώματα εἶναι τὸ μὲ ὑπερβολὴν φιλοσύνησμον. Δέ, Τέ, Καί, καὶ τὰ τοιαῦτα τὰ εὐρίσκεις εἰς κόρον. Οἱ καλοὶ σου Ἀντιγραφεῖς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ διορθωταί, ἐπρόσθεσαν ἀκόμη εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια μόρια μὲ τὸν σάκκον ὥστε, φίλε μου, ἐξέβαλα πολλότατα μὲ τὸ πτυάριον, ἀναγκασθεὶς ὅμως νὰ ἀφήσω καὶ τινα διὰ τὸ φιλοσύνησμον τοῦ συγγραφέως καὶ διότι εἶναι πολλάκις τῶν δυσκολωτάτων νὰ διακρίνη τις, ἂν ἦναι τοῦ Συγγραφέως ἢ τοῦ Ἀντιγραφέως τὸ ἀμάρτημα, καὶ διὰ νὰ ἀποφύγω τέλος καὶ τὸ κακόζηλον, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὴν Κριτικὴν, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας τέχνας παρεσθύεται, ὅταν δὲν προσέχη τις»¹³⁸¹.

Στὴ συνέχεια παραθέσουμε δείγματα¹³⁸² τῆς διορθωτικῆς ἐργασίας τοῦ Κοραή που διαφωτίζουν μὲ ἰδιαίτερο κάθε φορά τρόπο τὴ μέθοδο καὶ τὸ σκεπτικὸ του, ἐνῶ συγχρόνως προδίδουν τὴ φιλολογικὴ δεινότητα τοῦ συντάτη τους¹³⁸³.

i) Ἀρχίζουμε¹³⁸⁴ μὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς συνολικῆς ἐρμηνευτικῆς πορείας που ἀκολουθεῖ ὁ Κοραῆς κατὰ τὴν προσέγγιση δυσερμηνευτων χωριῶν, ἐν προκειμένῳ τοῦ Πινδάρου (Ὀλυμπιον. 2, 54· Πυθιον. 8, 92 καὶ 10, 62): «§ III. Olymp. II. Antistr. 3. Ὁ μὲν πλοῦτος ἀρεταῖς / δεδαιδαλμένος / φέρει τῶν τε καὶ τῶν / καιρὸν, βαθειᾶν ὑπέχων / μέριμναν, ἀγροτέραν. Voilà un des endroits les plus difficiles de Pindare: mais avant d'en déterminer le sens, vous me permettrez de discuter en détail celui qu'on a donné à différentes expressions qui s'y trouvent. Il me semble d'abord que les interprètes n'on point saisi la vraie signification du καιρὸν, qui doit être pris ici dans l'acception de ἰσχὺν vim facultatem, ainsi que l'explique le Scholiaste d'Euripide Phoeniss. v. 474. Cette puissance que les richesses procurent à ceux qui les possèdent, est très-bien exprimée par le fameux proverbe, ἀργυρέαις λόγγαισι μάχου, καὶ πάντα νικήσεις; et Menandre va jusqu'à les appeler aussi puissantes que les Dieux mêmes: – ὑπέλαβον χρησίμους εἶναι θεούς / Τ' ἀργύριον ἡμῖν καὶ τὸ χρυσίον μόνον. / Ἴδρυσάμενος τούτους γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν, / Εὖξαι τί βούλει, πάντα σοι γενήσεται, / Ἀγρός, οἰκίαι ..... in fragm. apud Grotium p. 242. Ce que Pétrone a imité de cette manière: – quidvis, nummis praesentibus, opta, / Et veniet, clausum possidet arca Jovem. cap. 97. Mais ce seroit abuser du temps que de chercher des autorités chez les autres auteurs, tandisque que nous pouvons expliquer Pindare par lui même. Ce qu'il dit ici ὁ πλοῦτος ἀρεταῖς δεδαισαλμένος φέρει τῶν τε καὶ τῶν καιρῶν, il l'explique lui même {au commencement de la première Olympique par μεγάνορος πλούτου, que le Scholiaste commente fort savamment par μεγάλως δυναμένου πλούτου, διὰ τὸ πολλὰ δύνασθαι κατεργάζεσθαι. Ajoutez à cela un passage plus

¹³⁸⁰ *Αὐτόδι*, ἐπιστ. 79 (10.1792), σσ. 276. 27-277. 6.

¹³⁸¹ *Αὐτόδι*, II 1966, ἐπιστ. 281 (29.7.1803), σ. 93. 12-23.

¹³⁸² Δὲν τὰ ἀξιολογοῦμε ἐδῶ, ἀφοῦ πολλὰ δείγματα ἀξιολογοῦνται στὴ συνέχεια.

¹³⁸³ Ἐπαναλαμβάνουμε πὼς ὁ ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σσ. 341-342 σημειώνει: «Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος χώρος διὰ νὰ ἐξαρθῇ τὸ καθαυτὸ κριτικὸν φιλολογικὸν του δαιμόνιον, ἢ εὐρυτάτη, ὅσον οὐδέποτε πρὸ αὐτοῦ (καὶ ὅσον σπανίως μετ' αὐτὸν) γνώσις τῶν κειμένων, ἢ μαντικὴ δύναμις δι' ἧς ἀποκαθίστα τὰς γραφὰς τῶν Συγγραφέων [...] Διότι δὲν ὑπηρετήσεν ἀπλῶς τὴν Γραμματικὴν, τὴν μήπω ἀναπτυχθεῖσαν Γλωσσολογίαν, τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων»: πβ. καὶ σ. 340.

¹³⁸⁴ Ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ Ἐπίμετρο, ὅπου ἡ συνολικὴ παράθεση τῶν διορθώσεων τοῦ Κοραή ἀπὸ τὸ χφ. Χίου 490. Οἱ ἐδῶ πλαγιογραφημένες λέξεις στὴν πραγματικότητα κεφαλαιογραφοῦνται στὸ Κοραϊκὸ χφ., ἐνῶ μὲ τοὺς μύστακες ({ }) –ἀκολουθώντας τὴν ὑπόδειξη τοῦ Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ– περικλείουμε τίς μεταγενέστερες προσθήκες τοῦ Κοραή, ἀπὸ τὸ περιθώριο τοῦ συγκεκριμένου χφου. Οἱ ὑπογραμμίσεις καὶ οἱ παρενθέσεις εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Κοραή.

formel encore:} ὁ πλοῦτος εὐρυσθενής / ὅταν τις ἀρετᾶ κεκρα- / μένον ..... αὐτὸν ἀνάγη. Pyth. V. Str. 1 coll. cum epod. 2. Je remarquerai à cette occasion, qu'il faut expliquer καιρὸν dans le même sens de facultatem ou copiam dans ce vers: οὕτω δ' Ἰέρωνι θεὸς ὀρθωτῆρ πέλοι / τὸν προσέρποντα χρόνον, ὧν / ἔραται καιρὸν διδοῦς Pyth. 1. epod. 3. Le mot ὑπέχων me paroît suspect. Une preuve de sa corruption, c'est que les Scholiastes en ont été embarrassés, et qu'ils l'expliquent les uns par ἔχων, et les autres par διδοῦς comme s'il étoit synonyme de παρέχων. Une autre preuve encore, c'est que les richesses suivant l'opinion de Pindare du moins dans cet endroit, n'ont ni ne donnent aucun souci; il devoit par conséquent lire ἐπέχων cohibens, leçon que je crois le véritable {et ce dans ce même sens que Pétrone a dit: quisque habet nummos, securam naviget auram p. 845.} On peut m'objecter les soucis de les conserver, et même de les augmenter; soucis qui empoisonnent la vie des avares: mais j'observerai qu'il s'agit ici des richesses accompagnées de vertus πλοῦτος ἀρεταῖς δεδαιδαλμένος. Je crois pouvoir prouver la vérité de ce sens par deux autres endroits, quoiqu' également obscurs et peut être corrompus. Le premier est: ὁ δὲ καλῶν τι νέον λαχὼν / ἀβρότατος ἐπὶ / μεγάλας, ἐξ ἐλπίδος πέταται / ὑποπτέροις ἀνορέαις / ἔχων κρέσσονα πλούτου μέριμναν. Pyth. VIII antistr. ultim. Ici les interprètes prétendent que le sens est: en regardant la victoire comme préférable aux richesses, ἔχων καὶ κρείττονα πλούτου τὴν φροντίδα, τουτέστι τὴν νίκην. Mais je crois au contraire qu'on peut, en lisant par un très-leger changement ἔχων κρέσσονα πλοῦτον μεριμνᾶν, y donner un sens beaucoup plus raisonnable en possédant un bonheur (le πλοῦτον signifie ici ὄλβον) exempt de tous soucis. Comme κρείττων ὀργῆς est celui qui ne se met point en colère, de même κρείττων μεριμνᾶν est celui qui ne se soucie point, qui est au dessus de toute inquiétude. Quoiqu'il soit de cette conjecture, toujours est-il certain que le sens du Scholiaste, n'est pas celui que Pindare avoit en vue. La variante même que Pauw donne dans ses Notes sur Pindare p. 214 ἔχων κρέσσονα τέρψιν πλούτου ou πλούτοιο prouve le contraire. L'autre endroit est: τῶν δ' ἕκαστος ὀρούει / τυχῶν κεν, ἀρπαλέαν σγέθει / φροντίδα τὰν παρ ποδός. Pyth. X. Antistr. 4. La Paraphrase de Benoît p. 464: ἕκαστος δὲ ὧν ἐπιθυμεῖ τυχῶν, περὶ τούτων παρόντων φροντίζει ὡς θεβαίων, καὶ οὐ περὶ μελλόντων ὡς ἀθεβαίων ..... est du pur galimathias. Le Scholiaste s'est bien douté du sens; mais il étoit embarrassé par l'ἀρπαλέαν. Aussi s'exprime-t-il d'une manière equivoque, en disant τὴν μέριμνάν τις, περὶ ἧς ἕκαστος φροντίζει τελειώσας, ὑπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον προσηγῶς διάγει. Ἡ οὕτως ὧν ἂν δέ τις ἐρᾷ καὶ ἐπιθυμῆ, τυχῶν τῆς περὶ πόδας ἐπιθυμίας, ἡδίστην ἂν σχοίη τὴν μέριμναν, οἰονεὶ ἀμέριμνος λοιπὸν ἔστι. Sans doute Pindare a voulu dire ἀμέριμνος sans souci, mais pour exprimer cette idée il n'a pas voulu s'écarter de la convenance du langage en disant qu'il a un doux souci. Il a employé le mot σγέθει dans la signification très-usitée de cohibet, {ainsi qu'il s'en est servie Isthm. IV. epod. 3} et au lieu d' ἀρπαλέαν (qui se trouve bien placé Pyth. VIII. Str. 4) il a lu ἀργαλέαν. C'est ainsi qu'on a dit: Τῷ βρομίῳ παύω φροντίδας ἀργαλέας vid. Analect. Brunck. T. II. p. 407. et notre Poète ...δεῖμα μὲν παροιχόμενον / καρτερὰν ἔπαυσε μέριμναν Isthm. VIII. divis. 2. Le rapprochement de tous ces endroits me fait croire que le Poète a lu βαθείαν ἐπέχων μέριμναν ἀγροτέραν. On pourroit aussi lire ἀπέχων summovens; de même qu'il a dit σκοτεινὸν ἀπέχων ψόγον Nem. VII. epod. 3 le sens revient au même. Quant à l'ἀγροτέραν, il a fallu encore pour rendre ce mot dithyrambique lui donner la signification propre d' ἀγρίαν ou ἐν ἀγρῷ διαιωμένην Pyth. III. Str. 1 et IX. Str. 1 et Nem. III. Str. 3, et ici dans le sens figuré horrible, cruel, δεινὴν ἀργαλέαν, ainsi qu'il a dit dans l'endroit que je viens de rapporter, il l'appelle autre part ὄξειαν μελέταν Olymp. VI. epod. 2, que le scholiaste explique très-bien par μεγάλην φροντίδα. Selon Hésychius, Ἀγροτεράων est ἀγρίων et

Ἀγροτέροισιν, ἀγριοτέροισιν»¹³⁸⁵. Ὁ Κοραῆς συνδυάζει κάθε ἐρμηνευτικὸ μέσο πὺ διαδέτει: ἀρχαῖα σχόλια, ἐρμηνευτικὲς ἀποδόσεις, μεταφράσεις, διάφορες γραφές, ἄλλες ἔντυπες ἐκδόσεις καί, κυρίως, παράλληλα κείμενα ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιητὴ, ὥστε νὰ σαφηνίσει Πίνδαρον ἐκ Πινδάρου μὲ τὴ βοήθεια λογικῶν σκέψεων («*tandisque que nous pouvons expliquer Pindare par lui même*»¹³⁸⁶). Ἐννοεῖται ὅτι ἔχει ἐξοικειωθεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Πινδάρου¹³⁸⁷, γι' αὐτὸ καὶ παραδέτει τόσα παράλληλα χωρία πρὸς ἐπίρρωση τῶν ἀπόψεών του. Σκοπὸς του εἶναι νὰ ἐρμηνεύσει ὀρθὰ τὸ κείμενο, καὶ γι' αὐτὸ μόνον ὁ Πίνδαρος ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀλάνθαστο ὁδηγὸ πρὸς τὶς ἀξιόπιστες γραφές: *usus scribendi*, ἰδοὺ ἡ λύση! Τὸ αὐτὸ ὕψιστο ἐπιχειρήμα ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση ἄλλων συγγραφέων, π.χ. τοῦ Θουκυδίδη (5, 63, 3, 2): «*Thucyd. V. 63. p. 305. T. 3: ὁ δὲ παρητεῖτο μηδὲν τούτων δρᾶν ἔργω γὰρ ἀγαθῷ ῥύσεσθαι τὰς αἰτίας στρατευσάμενος. L. λύσεσθαι, et ita legisse Scholiastem ostendit ipsius expositio ἀπολύσειν. Sed quod extra omnem dubitationem point emendationem meam, sunt ipsius Thucydidis de hoc ipso Agide ac toto Lacedaemoniorum exercitu, jam victoribus, verba L. v. 75. p. 322: καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τότε ἐπιφερομένην αἰτίαν ..... ἐνὶ λόγῳ τούτῳ ἀπελύσαντο, et viii. 17. p. 134. T. V. ἀπολύσεσθαι τὰς διαβολάς. Graeci λύσεσθαι τὰς αἰτίας vel τὰ ἐγκλήματα (L. I. 42. p. 63. T. 1) numquam ῥύεσθαι, dicere solent Lucianus Prometh. T. 1. p. 143. ed. Bip: πειράσομαι ..... διαλύσασθαι τὰ ἐγκλήματα*»¹³⁸⁸. Δοκιμάζει κατὰ πόσον οἱ διορθώσεις του δὲν θὰ προδίδουν τελικῶς τὸ ὕφος τοῦ διορθούμενου κλασικοῦ λογοτέχνη ἔτσι, λ.χ. στὴν πλατωνικὴ *Πολιτεία* 405 e 2 γράφει: «*Platonis de republ. III. p. 301. edit. Bip: οἱ υἱεῖς [Ἀσκληπιοῦ] ἐν Τροίᾳ Εὐρύπυλῳ τετρωμένῳ, ἐπ' οἶνον Πράμνειον ἄλφιστα πολλὰ*

¹³⁸⁵ *Obs. Misc.* 6. 11-18: τὸ κείμενο τοῦ Κοραῆ μετέγραψε ἤδη ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 279-282.

¹³⁸⁶ *Obs. Misc.* 6. 13.

¹³⁸⁷ Βλ. τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐπιστολιμαίας διατριβῆς τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Villoison σχετικὰ μὲ τὸν Πίνδαρο (χφ. Χίου 490, 6. 1-4), ὅπου ἡ δυσκολία τοῦ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὸ πινδαρικὸ κείμενο ἀποδίδεται (μὲ τὶς τολμηρὲς μεταφορὲς, ἀσυνήθῃ ὑπερβατὰ, τὰ νοηματικὰ ἐφευρήματα καὶ τὴν μεγαλοπρέπεια τοῦ ὕφους συνδυαζόμενη μὲ τὰ περίπλοκα λεκτικὰ σχήματα: πβ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 275-276) ἀφ' ἐνὸς στὴν ἔλλειψη ἐξοικειώσεως μὲ τὸ ὕφος τοῦ ποιητῆ καὶ ἀφ' ἑτέρου στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὅποιο ἀσχολήθησαν μὲ τὸ κείμενο τοῦ Πινδάρου οἱ ἀρχαῖοι σχολιαστὲς καὶ οἱ νεώτεροι ἐκδότες: «[...] je suis convaincu maintenant par ma propre expérience que ce n'est pas seulement ceux qui s'efforcent de s'élever à la hauteur de ce sublime poète, qui courent risque de se casser le cou. Le même danger menace encore ceux qui cherchent à l'expliquer; ce qui est facile à prouver et par les endroits mal éclaircis de cet auteur, et par ceux qui restent, et qui resteront peut être encore obscurs, malgré les soins des savants. Cette obscurité [...] à mon avis doit être regardée sous deux points de vue si l'on veut à l'avenir y marcher avec moins d'inconvénients. Elle a en premier lieu sa source dans le style même de l'auteur. En effet ce style, plein de métaphores hardies, souvent même téméraires, de transpositions insolites, d'hyperbates très éloignés de leur place, d'inversions extraordinaires, de mots ou nouveaux ou pris dans une acception nouvelle, de particules, dont on ne voit souvent le rapport qu'elles doivent avoir entre elles, de transitions brusques d'un objet à l'autre, de digressions à perte de vue, rend l'intelligence de cet auteur extrêmement difficile, et quelquefois rebutante. Cette obscurité, propre à Pindare, en a occasionné une autre, qu'on doit à la manière, dont les anciens scholiastes et les critiques de nos jours ont traité cet écrivain. Parce qu'il étoit souvent sorti des règles ordinaires, on s'étoit imaginé qu'il ne les avoit jamais observés; on avoit cru, que Pindare solutus legibus planoit toujours dans des régions inaccessibles au commun des hommes; en un mot qu'il voloit toujours, et qu'il ne marchoit jamais. Qu'est-il arrivé de là? Toutes les fois qu'on a rencontré quelque expression ou quelque mot extraordinaire, au lieu de les ramener par un peu d'attention, et quelquefois par un léger changement à la règle générale, on a prononcé légèrement que cette expression ou ce mot appartenait à Pindare, et on a de cette manière perpétué l'erreur. Je pense même, et cette conjecture sera éclaircie dans la suite, qu'on a fait plus: toutes les fois qu'on a trouvé deux variantes dont l'une étoit naturelle et l'autre ampoulée, dithyrambique, et vuide de sens, on a préféré celle-ci par la seule raison qu'elle étoit telle, et qu'elle convenoit par conséquent mieux à Pindare. C'est ainsi peut-être, que plusieurs variantes, qui nous auroient servi aujourd'hui à l'intelligence du poète, ont successivement disparu, pour avoir été frappées d'anathème par les premiers commentateurs. {Ajoutez à tout cela, qu'on a souvent mal à propos rendu un endroit suspect, pour n'avoir point su deviner par analogie et par la signification de ces synonymes, le sens qu'on devoit y attacher}». Τὸ ἀπόσπασμα εἶναι ἐπίσης δημοσιευμένο στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλλήλ. I 1964, ἐπιστ. 85, σσ. 290. 28-291. 36.

¹³⁸⁸ *Obs. Misc.* 7. 434.

ἐπιπασθέντα, καὶ τυρὸν ἐπιξυσθέντα (ἃ δὴ δοκεῖ φλεγματώδη εἶναι) οὐκ ἐμέμψαντο τῇ δούσῃ πιεῖν. Lego ἐπιπασθέντα. {Meam conjecturam confirmat cod. Reg. legens ἐπιπασθέντα}. Respicit Iliad. A. 639: —ἐπὶ δ' ἄλφιστα λευκὰ πάλληγε, quamvis non Euripilo fuerint oblata. Potest etiam legi ἐπιπαληθέντα quod a Platónico loquendi genere non abhorret¹³⁸⁹. Συχνὰ καταφεύγει σὲ συγκριτικὲς παρατηρήσεις μεταξύ τῶν συγγραφέων ποὺ διορθώνει: λ.χ. «Illud παρέχει pro ἔξεστι licet nemo praeter Guyetum intellexit. παρέχει licet usurpant saepe Herodotus et Hippocrates»¹³⁹⁰, «Hoc sensu accipitur apud Herodotum et Thucydidem saepe τὸ προλέγειν, προειπεῖν»¹³⁹¹.

ii) Ὁ Κοραῆς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὰ δεδομένα τῆς χειρόγραφης παράδοσης καὶ τὰ ἀξιοποιεῖ ἀναλόγως, ὅπως π.χ. δείχνουν δύο διορθώσεις του: στὸν πλατωνικὸ *Τίμαιο* 51 d 6 («347. sq. εἰ δ', ὡς τισὶ φαίνεται, δόξα ἀληθῆς νοῦ διαφέροιο μηδὲν Stephanus emendat διαφέρη μηδὲν, ego minori codicum vi διαφέροι τὸ μηδὲν»¹³⁹²) καὶ στὸν *Θουκυδίδη* 8, 87, 5, 1 («87. p. 136: ἐμοὶ μέντοι δοκεῖ σαφέστατον εἶναι τριβῆς ἔνεκα καὶ ἀνακωχῆς τῶν ἐλληνικῶν τὸ ναυτικὸν οὐκ ἀγαγεῖν [Τισσαφέρην]: φθορᾶς μὲν, ἐν ὅσῳ παρήει ἐκείσε, καὶ διέμελλεν ἀνισώσεως δέ, ὅπως μηδετέρους, προσθέμενος, ἰσχυροτέρους ποιήσῃ ..... καταφθορὰ δὲ μάλιστα, καὶ ἦν εἶπε πρόφασιν οὐ κομίσας τὰς ναῦς. Pro καταφθορὰ omnino reponendum in textum lect. cod. Cass. καταφωρᾶν quod pende ab illo valde remoto δοκεῖ hoc verborum ordine [...]»¹³⁹³). Πολλὲς ἀπὸ τὶς *Observationes Miscellaneae* ἀφοροῦν στὴν ἀποκατάσταση χωρίων μὲ τὴν ἀναδρομὴ στὴ χειρόγραφη παράδοση. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ συμβαδίζει μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ὡς ἱστορικῆς σπουδῆς, ἀντίληψη ποὺ συνιστᾶ ἄλλωστε τὴ φιλολογικὴ συμβολὴ τοῦ Poliziano¹³⁹⁴. Ὅμως ποτὲ δὲν εἶναι δεσμευτικὴ γιὰ τὴν divinatio, ὅπως λ.χ. παρατηροῦμε σὲ ἄλλη χαρακτηριστικὴ διόρθωση στὸν πινδαρικὸ *Πυθιον*. 1, 26: «§ XIII Pyth. 1. Str. 2. .... τέρας μὲν θαυμάσιον προσιδέσ- / θαι, θαῦμα δὲ καὶ παριόν- / των ἀκοῦσαι. Si parmi Dix mille manuscrits il n'y avoit qu'un seul qui lut παρ' ἰδόντων, je ne balaiverois par un seul moment d'adopter cette derniere leçon»¹³⁹⁵.

iii) Ἡ διόρθωση δὲν προκύπτει ὡς ταχυδακτυλοουργικὴ ἐπίδειξη· πρέπει νὰ εἶναι φυσικὴ, κατὰ τὶς συντεταγμένες τοῦ ὕλικου καὶ τῆς φιλολογικῆς λογικῆς. Τὸ παράδειγμα καὶ πάλι ἀπὸ τὸν Πίνδαρο, *Ὀλυμπιον*. 4, 10: «§ VI. Olymp. IV. Antistr. 1. τόνδε κῶμον / χρονιώτατον φάος εὐρυ- / σθενέων ἀρετᾶν. / Ψάμμιδος γὰρ ἦκει / ὀχέων. L'arrangement et l'explication de ce passage est encore une preuve, qu'on a cherché toujours dans Pindare du merveilleux. On a mis un point après ἀρετᾶν, et ensuite voyant que l' ὀχέων ne pouvoit plus se rapporter à rien, on s'est imagine que c'étoit le génitif pluriel d' ὄχος, et qu'il falloit le construire avec la préposition ἐπὶ sousentendue. Il étoit plus naturel de remplacer ce point après ἀρετᾶν par une virgule, et de prendre ὀχέων dans le vrai sens de Pindare pour le participe du verbe ὀχέειν charrier, en le rapportant à κῶμος de cette manière: ὁ γὰρ κῶμος οὗτος ἦκει ὀχέων χρονιώτατον φάος τῶν εὐρυσθενῶν ἀρετῶν τοῦ Ψάμμιδος. Mais c'étoit trop naturel pour Pindare; et on aima mieux à lui supposer du merveilleux. Après avoir rendu le véritable sens à ce passage tout simple, je me suis aperçu que Mingarelli l'avoit aussi fait avant moi. Vid. ejus de Pind. Od. Conject. P. 59»¹³⁹⁶. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Κοραῆς ἐπικρίνει τὴν ἐκδοτικὴ ἐπιπολαιότητα, ἣ ὁποῖα ἀγνοεῖ τὴν προφανῆ λογικὴ τοῦ κειμένου: «Sophocl. Oed. Tyr. v. 100: Ἀνδρηλατοῦντας, ἣ φόνῳ φόνον πάλιν / Λύοντας, ὡς τόδ' αἶμα χειμάζον πόλιν. Male

¹³⁸⁹ *Obs. Misc.* 7. 5.

¹³⁹⁰ *Obs. Misc.* 7. 512.

¹³⁹¹ *Obs. Misc.* 7. 515.

¹³⁹² *Obs. Misc.* 7. 247.

¹³⁹³ *Obs. Misc.* 7. 451-452.

¹³⁹⁴ Βλ. GRAFTON 1991, σσ. 57-58.

¹³⁹⁵ *Obs. Misc.* 6. 35.

¹³⁹⁶ *Obs. Misc.* 6. 25-26.

Brunckius in textum recepit τήνδ' pro τὸδ' e correctione eruditi Britannii apud Heathium, eo sc. adductus, quod nondum facta fuerat caedis definitae alicujus personae mentio, ad quem referri possit τὸδ'. Sed debuisset observare vir doctus αἶμα hic esse pro φόνον, quod bene animadvertit Scholiastes; ita ut τὸδ' recte refertum ad φόνον praecedentis versus {i.e. τόνδε τὸν φόνον, ὃν ἤδη εἶρηκα}. Notandum est πάλιν λύοντας pro ἀναλύοντας i.e. ἀφανίζοντας»¹³⁹⁷.

iv) Χωρίς νὰ τὸ δηλώνει, φαίνεται ὅτι ἡ ἀρχὴ ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς praestat difficilior lectio¹³⁹⁸ δὲν ἀφήνει ἀδιάφορο τὸν Κοραῆ, ὅταν ἐπιπλέον φαίνεται καὶ πιθανή. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ *Oιδ. Κολ.* 610: «Oedip. Col. 610. Φθίνει μὲν ἰσχύς γῆς, φθίνει δὲ σώματος malim legere, ut legere jubet sequens σώματος: Φθίνει μὲν ἴς ψυχῆς etc. {...}. Ab is est ἰφθιμος unde ἰφθίμους ψυχὰς dixit Homerus *Il. A. 3*»¹³⁹⁹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μπροστὰ στὴν κατὰ περίπτωσιν συν-ἐκτίμησιν τῶν δεδομένων, ὅπως ἔδειξε σὲ περισπούδαστο ἄρθρο τοῦ ὁ ἐβδομηκοντολόγος Emm. Τον, ἡ ἀρχὴ τῆς lectio difficilior ὄχι μόνον δὲν εἶναι παντοδύναμη ἀλλὰ προξενεῖ καὶ κριτικὲς περιπλοκὲς¹⁴⁰⁰.

v) Ἐπειδὴ ὁ καλὸς ἐκδότης ὀφείλει νὰ τηρεῖ μὲ σεβασμὸ τοὺς γλωσσικοὺς κανόνες, συμπεριλαμβανομένων τῶν διαλεκτικῶν τύπων¹⁴⁰¹, ὅπως ὑποδειγματικῶς ἔπραξε ὁ P. Chantraine ἐκδίδοντας τὰ *Ἰνδικὰ* τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ τὴν *Ἰλιάδα* (σὲ συνεργασία μὲ τὸν P. Mazon) ὡς διακεκριμένος γλωσσολόγος μὲ λεξικογραφικὸ ταμπεραμέντο καὶ ἱκανὸς γραμματικολόγος¹⁴⁰², ὁ Κοραῆς τοὺς προσέχει. Ἔτσι, διορθώνοντας τὸν πινδαρικὸ *Πυθιον.* 2, 17 γράφει: «§ XVII. Pyth. II. epod. 1. Ἄγει δὲ χάρις φίλων / ποίτινος ἀντὶ ἔργων ὀπιζόμενα. Il n'y a rien de si placent que d'entendre les Interprètes vous dire serieusement, Pindaricum vocabulum, per syncopen formatum, tamquam a ποινήτινος, hoc est ἡ ποινή τίνουσα: comme si Pindare avoit conçu l'extravagante idée de violer à tout moment les règles de la langue. Pauw avoit raison de se moquer de ces maiserus, mais je ne sais s'il a raison de lire en deux mots ποίτινος, ainsi qu'on lit distinctement dans la vieille édition grecque. Je crois ne pas me tromper en lisant en dialecte Dorique πότιτινος dans ce sens ἡ δὲ πρὸς τινος χάρις ἄγει, ὀπιζόμενα ἀντὶ φίλων ἔργων. Il paroît clairement que le Scholiaste avoit sous les yeux cette leçon, quoiqu'il lui donne un sens un peu différent: ἄγει δὲ ἑαυτὴν ἡ χάρις πρὸς ἀμοιβὴν τινός, ὑποστρεφόμενη (f. ἐπιστρεφόμενη) τῶν προὔπαρξάντων ἀσφαλεστάτων (je corrige προσφιλεστάτων) ἔργων. {On pourroit aussi construire toute la phrase de cette manière: ἡ χάρις (dans le sens de δόξα) ἄγει [με] ὀπιζόμενα ἀντὶ φίλων ἔργων [πραχθέντων] πρὸς τινος. Voici un passage qui paroît avoir du rapport au nôtre: ... φίλον ἐς ἄνδρ' ἄγων, / κλέος ἐτήτυμον αἰνέσω / ποτιφόρος δ' ἀγαθοῖσι μισθὸς οὗτος *Nem. VII. epod. 3*»¹⁴⁰³. Ἐπίσης γράφει γιὰ συγκεκριμένο λῆμμα τοῦ λεξικογράφου Ἡσύχιου: «Hesychius. ἄβωος ἔξω, Ταραντίνοις emendo ἀκτός ἔξω. Dorique nempe (ut loquebatur Tarentini) pro ἐκτός ut ἄγγος pro ἔγγος ἄγγουσα pro ἔγγουσα, quae vide»¹⁴⁰⁴.

vi) Στις διορθώσεις τοῦ ὁ Κοραῆς χρησιμοποιεῖ τοὺς βυζαντινοὺς λεξικογράφους. Διορθώνοντας π.χ. τὸν Πίνδαρο (*Πυθιον.* 2, 57) σημειώνει: «§ XX. Pyth. II. Antistr. 3. τὸ δὲ σάφα νιν ἔχεις ἔλευ- / θέρα φρενὶ πεπαρεῖν / πρύτανι κ.τ.λ. Ce mot πεπαρεῖν qu' Hésychius explique ἐνδειξάι, σημεῖναι, et le Scholiaste πορίζειν καὶ παρασκευάζειν ἢ παρασχεῖν, me paroît très-suspect. Benoît dans son édition corrige πεπορεῖν pour qu'il puisse signifier le sens que le Scholiaste lui donne; et en effet Hésychius explique πεπορεῖν par δοῦναι. Il se peut cependant

¹³⁹⁷ *Obs. Misc.* 7. 21.

¹³⁹⁸ Βλ. WEST 1973 = 1989, σ. 70.

¹³⁹⁹ *Obs. Misc.* 7. 1.

¹⁴⁰⁰ Βλ. TOV 1982, σσ. 439-444.

¹⁴⁰¹ Βλ. BIRT 1913, σσ. 149-151 («Modernisierung der Sprache»).

¹⁴⁰² Βλ. IRIGOIN 1992.

¹⁴⁰³ *Obs. Misc.* 6. 43-44.

¹⁴⁰⁴ *Obs. Misc.* 7. 123.

que toutes les deux leçons soient vicieuses et que Pindare ait écrit *τετορεῖν* ainsi qu'il faudroit écrire dans la première glosse d'Hésychius, c'est à dire ἐνδείξει, σημῆναι et plutôt μεγαλοφώνως και σαφῶς δηλώσας. C'est ainsi peut-être qu'il faut corriger une autre glosse d'Hésychius πεπαρεύσιμον εὐφραστον, σαφές, en lisant τετορεύσιμον ou τετορήσιμον {comme il paroît par une autre glosse ἐτέτορεν .... ἐφρασεν}. À l'appui de cette conjecture je puis citer: εἰ μὴ τετορήσω ταῦτα και λακήσομαι d'Aristophane Pac. 380, et faire observer le σάφα et l'ἐλευθέρα φρενι qui précédent dans Pindare, comme deux expressions qui autorisent la leçon de τετορεῖν; la voix haute et distincte ἡ παρῤησία, étant l'appanage des hommes lebres et inaccessibles à la peur, comme au contraire le silence est souvent le partage des esclaves et des pounres: - εἰμι δ' ἄφωνος / Χρημοσύνη, πολλεῖν γνούς περ ἄμεινον ἔτι Theognis v. 677»¹⁴⁰⁵. Φαίνεται μάλιστα ὅτι προσέχει νὰ μὴν ἐπεμβαίνει διορθωτικῶς στὶς περιπτώσεις σημασιῶν ποὺ ἀγνοοῦν οἱ παλαιότεροι ἀλλὰ και οἱ νεώτεροι λεξικογράφοι: σὲ πλουτάρχειο Βίο σημειώνει: «Cato Minor p. 362 de Catone: ἦν δὲ και πρὸς γέλωτα κομιδῆ δυσκίνητος, ἄχρι μειδιάματος σπανίως τῷ προσώπῳ διαχόμενος, et infra p. 446: οἱ δ' ἠδούντο τοῦ Κάτωνος τὸ αὐστηρὸν και κατεστυμμένον ὄρωντες, ἡσυχῇ μεταβάλλον εἰς διάχυσιν. Hinc patet significatus quam vocem (hoc sensu Lexicographis ignotam) usurpat Hippocrates»¹⁴⁰⁶. Ἡ ἀδιάπτωτη λεξικογραφικὴ μέριμνα τοῦ Κοραῆ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ καταφεύγει ἐνίοτε στὸν ἀναλογικὸ σχηματισμὸ γιὰ περιπτώσεις ἀμάρτυρες στὰ διάφορα λεξικά. Ἀκολουθεῖ ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸ χφ. 314, ποὺ περιέχει «Observationes Miscellaneae» σὲ ἔργα τοῦ Κικέρωνα, σ. 5: (*De Oratore* 3, 53) «*expositioque* [...] Pearce exp. [...] *An legendum exposcitio ? ut sit synonymum τοῦ percunctatio. Non habent Lexica; sed analogiae non repugnant exposcitis ab exposciturum, ut expositio ab expositum*»¹⁴⁰⁷. Ἐὰν ἡ πρόταση τοῦ Κοραῆ συνιστοῦσε γραφὴ ἄπαξ τῆς χειρόγραφης παράδοσης, τότε μᾶλλον χωρὶς ἐνδοιασμὸ θὰ προστρέχαμε στὴ συμβουλὴ τοῦ Jäger γιὰ ἀποδοχὴ τῆς ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῆς θὰ εἶναι γλωσσικὰ δόκιμος και νοηματικῶς ἐπαρκῆς¹⁴⁰⁸.

vii) Συχνὰ ἀρκεῖ ἡ διόρθωση τῶν σημείων στίξης, γιὰ νὰ προκύψει ἀβίαστα τὸ νόημα τοῦ χωρίου. Ἄς μὴν λησμονοῦμε ὅτι ἐδῶ και καιρὸ ὑφίσταται ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ στίξη πρέπει νὰ παρακολουθεῖ τὶς ρητορικὲς ἐνότητες¹⁴⁰⁹. Σὲ χωρίο τοῦ Πινδάρου (*Πυθιον.* 3, 105-107) σημειώνει ὁ Κοραῆς: «§ XXIII. Pyth. III. Antistr. ultim. sq. ὄλθος οὐκ ἐς μακρὸν ἀνδρῶν ἔρχεται. / Ὅς πολὺς, εὖτ' ἂν ἐπιβρίσας ἔπηται, / σμικρὸς ἐν σμικροῖς, μέγας ἐν μεγάλοις / ἔσσομαι κ.τ.λ. Voilà un passage rendu obscur par la vitieuse ponctuation. Il faut ôter le point qui suit ἔρχεται, et le mettre après ἔπηται, ainsi que le Scholiaste paroît au moins l'avoir entendu; et ensuite lire Ὅς πολὺς quam multus. ὄλθος ἀνδρῶν οὐκ ἔρχεται ἐς μακρόν, / ὅταν ἐπιβρίσας ὡς πολὺς ἔπηται. / Σμικρὸς κ.τ.λ. Le bonheur des humains cesse de s'étendre plus loin, lorsqu'il est arrivé au suprême degré. [...]»¹⁴¹⁰. Ἀλλοῦ σημειώνει ὁ Κοραῆς: «Ἄλλαξον μόνην τὴν στίξιν και ὄλον γίνεται κομψότατον και θαυμαστόν»¹⁴¹¹. Ἐτσι βρίσκει τὴν πλήρωσή τῆς ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Clericus: «Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex

¹⁴⁰⁵ *Obs. Misc.* 6. 46-47· πβ. 6. 85-86.

¹⁴⁰⁶ *Obs. Misc.* 7. 770· πβ. 7. 274, 529.

¹⁴⁰⁷ Πβ. ΚΟΡΑΗΣ Ἄτακτα II 1829 [1998], σ. 182: «Τὸ Καταλόγιον, λέξεις συνήθης σήμερον εἰς τὴν γλώσσαν, και ὁμως σιωπημένη ἀπὸ τοὺς Λεξικογράφους εἰς τὸν ποιητὴν μας εἶναι συνώνυμον τοῦ ἐξῆς Μυριολόγι (Μυρολόγιον), ἡγουν ἄσμα θρηνητικὸν εἰς νεκρούς, Ἑλληνιστί, Κατάλεγμα διότι, ὅπου οἱ Ἑβδομήκοντα (Ιεζκ. β', 10) λέγουν, "Θρῆνος και μέλος και οὐαί" ὁ Σύμμαχος ἐμετάφρασε, "Θρῆνος και κατάλεγμα και μέλος πενδικόν". Και ἡ λέξις φαίνεται ἀρχαιοτέρα και τοῦ Συμμάχου· ἐπειδὴ εὐρίσκεται τὸ ῥῆμά τῆς εἰς τὸν Ἡσύχιον "Καταλέγεσθαι, ὀδύρεσθαι τὸν τεθνεῶτα". [...], IV 1832, σ. ε'.

¹⁴⁰⁸ Βλ. JÄGER 1980 = 1987, σ. 57.

¹⁴⁰⁹ Βλ. DEITZ 1998, σσ. 153-154.

¹⁴¹⁰ *Obs. Misc.* 6. 52.

¹⁴¹¹ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 281 (29.7.1803), σ. 95. 12-13.

Rhetorico stylo»¹⁴¹². Με τὴν ὀρθὴν στίξιν συνδέεται καὶ τὸ ζήτημα τῆς κατανόησης τῆς κανονικῆς τάξεως τῶν λεκτικῶν τύπων (ordo verborum), ὥστε νὰ ἐκλείψουν οἱ πιθανῆς παρανοήσεις π.χ. στὸν Θουκυδίδη 4, 132, 2, 1-3 σημειώνει: «Thucyd. IV. 132. p. 198. T. 3: καὶ ἐτύγγανε γὰρ τότε Ἴσχαγόρας ὁ Λακεδαιμόνιος στρατιὰν μέλλων πεζῆ πορεύσειν ὡς Βρασίδαν. ὁ δὲ Περδίκκας ..... διεκώλυσε τὸ στράτευμα καὶ τὴν παρασκευήν. Suppresso δὲ lego et distingo: καί, ἐτύγγανε γὰρ ..... ὡς Βρασίδαν, ὁ Περδίκκας κ.τ.λ. Herodotea construendi forma, qua γὰρ conjunctio caussalis ponitur ante id cujus caussam exprimit, equipollens τῷ ἐπέι: et, quum [aut quoniam] Ischagoras Lacedaemonius exercitum ad Brasidam itinere pedestri deducturus erat, Perdiccas ..... copias et ballicum apparatus impedit. {Similis orationis color infra, quem frustra Critici ἄσύνδετον habuerunt, VII. 48. p. 252. T. IV. καί, ἦν γὰρ τι καὶ ἐν Συρακούσαις βουλόμενον τὰ πράγματα ἐνδοῦναι, ἐπεκηρυκεύετο ὡς αὐτὸν [Νικίαν] κ.τ.λ. ubi varia lectio καὶ ἐπεκηρυκεύετο omnino repudianda est. Nam illud aequè supervacaneum est ac δὲ hoc loco. Ordo est: καί τι καὶ ἐν Συρακούσαις ἐπεκηρυκεύετο ὡς αὐτόν· ἦν γὰρ βουλόμενον τὰ πράγματα ἐνδοῦναι, aut alia ratione καὶ ἐπεὶ (quod exprimit τὸ γὰρ) τι ἦν ἐν Συρακούσαις βουλόμενον τὰ πράγματα ἐνδοῦναι, ἐπεκηρυκεύετο ὡς αὐτόν}»¹⁴¹³. Θὰ προσθέταμε μάλιστα πῶς ὁ Κοραῆς ἐπιδεικνύει ἰδιαίτερη εὐλάβεια πρὸς τὴ σημασία τῆς μετάθεσης λέξεων (transpositio) ὡς πηγῆς λάθους, ἀναγνώριση μὲ ἰδιαίτερη σημασία στὸ ἔργο τοῦ Porson καὶ τοῦ Cobet, καθὼς «tutissima corrigendi ratio est transpositio»¹⁴¹⁴.

viii) Στὴ διόρθωση ἀρχαιοελληνικῶν χωρίων ἀπὸ τὸν Κοραῆ ἀξιοποιεῖται ἡ διαχρονικὴ ἐμπειρία τῆς γλώσσας, ἀκόμη καὶ ἡ νεώτερη Ἑλληνικὴ. Διορθώνοντας χωρίο τοῦ πλατωνικοῦ Φιλῆβ. 32 b 5 γράφει: «251: ἔστω. δοκεῖ γὰρ μοι τύπον γέ τινα ἔχειν. Emendo τόπον. Sensus est: videtur enim hoc veri similitudinem quandam habere. Unde oppositum ejus ἄτοπον absurdum, nulla veri similitudine fulcitum. Meam emendationem probat etiam usus loquendi Recentiorum Graecorum; quippe quibus locutio familiaris sit ἔχει τόπον ὁ λόγος σου sermo tuo vero similis videtur»¹⁴¹⁵.

ix) Γιὰ τὴ διόρθωση ἑνὸς κειμένου ὁ Κοραῆς ἀξιοποιεῖ πρῶτα πρῶτα τὰ ἀρχαῖα σχόλια. Γιὰ παράδειγμα, στὸν Ἰππόλ. 32-33 τοῦ Εὐριπίδη γράφει: «Euripid. Hippolytus v. 30: Πέτρην παρ' αὐτὴν Παλλάδος, κατόψιον / Γῆς τῆσδε, ναὸν Κύπριδος ἐγκαθίστατο, / Ἐρῶς ἔρωτ' ἐκδήμον. Ἰπολύτῳ δ' ἔπι / Τὸ λοιπὸν ὠνόμαζεν ἰδρῦσθαι θεάν. Cui libet et vacat, is videat varias Eruditorum Conjecturas; quae tamen talis non sunt ut Euripidis mentem aperiant. Codd. nonnulli habent ἐγκαθίστατο quod praefero; sed de quibus nec codd. monent, nec eruditi, ea ita reseribo legens: — Ἰπολύτου δ' ἔπι / Τὸ λοιπὸν ὠνόμαζεν ἰδρῦσθαι θεάν. Hac constructionis ratione, τὸ δὲ λοιπὸν ὠνόμαζεν (i.e. ἔλεγεν) ἰδρῦσθαι [τὸν ναὸν] ἐπὶ θεάν Ἰπολύτου, et hoc totius sententiae sensu: ... ad ipsam super Palladis, e regione hujus terrae edificavit Veneris templum, amore absentis Hippolyti percussa; quo perfecto (τὸ λοιπὸν), dicebat se edificare, Hippolyti spectandi gratia; ita accepisse et Scholiasta videtur, quamvis ipsius verba paritur a Librariis temerata legantur: ἐν γὰρ τῇ ἀκροπόλει ἰδρύσατο Ἀφροδίτης ἱερὸν ἐπὶ κακῶν Ἰπολύτου, quum scribi debeant ..... ἱερὸν ἐπὶ σκοπὴν Ἰπολύτου, quibus verbis explanat τὸ ἐπὶ θεάν Tragicis {Hesychio σκοπὴ exp. ἄποψις} favent huic conject. Dioid. Sic. verba L. IV. p. 306: ἰδρύσατο ἱερὸν Ἀφροδίτης παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν [ἢ Φαῖδρα], ὅθεν ἦν καθορᾶν τὴν Τροϊζῆνα. Nec morari nos debet Pausanias qui hunc templum non Athenis sed Troezenis edificatum esse memorat {cf. not. Valckenarii p. 166}. Errasse potuit Pausanias in nominis Scriptione; sed quod notandum in Pausaniae verbis, hoc praecipue est: καὶ ναὸς ὑπὲρ αὐτοῦ [Ἰπολύτου], Ἀφροδίτης κατασκοπίας αὐτόθεν γὰρ, ὅποτε γυμνάζοιτο ὁ Ἰππόλυτος,

¹⁴¹² Κεφ. XVI, κανὼν XV στὸ CLERICUS 1713, τόμ. 1, σσ. 315-335.

¹⁴¹³ Obs. Misc. 7. 432.

¹⁴¹⁴ Βλ. THOMSON 1965, σ. 164 ἐξ.

¹⁴¹⁵ Obs. Misc. 7. 40: πβ. ἐπίσης 6. 70-72 καὶ 7. 123.

ἀπέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὄρωσα [ἡ Φαῖδρα]»¹⁴¹⁶. Κάποτε ὅμως ἀποκαδιστᾶ τὴν ἀπόδοσιν καὶ τὸ νόημα ἐνὸς χωρίου, διορθώνοντας εἴτε τὸν ἀρχαῖο σχολιαστὴ (Σοφοκλ. *Οἶδ.* Κολ. 1631: «v. 1631. Oedipus moriens ad Theseum: — ὦ φίλον κάρα / Δός μοι χερὸς σῆς πίστιν ἀρχαίαν τέκνοις. Pristinam vertit Brunck; antiquam alii. Scholiastes: διὰ τοῦ ἀρχαίαν, βούλεται λέγειν ἀρχὴν πίστεως. Nemo est assecutus. Verte extremam ἐσχάτην πίστιν, e vi vocis ἀρχὴ quae significat non modo principium, sed etiam ἄκρον extremam partem alicujus rei. Sed ἀρχαῖον τάφον Electr. v. 896. p. 162. aliter accipiendum»¹⁴¹⁷) εἴτε τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Mars. Ficinus ποὺ συνοδεύει τὴν editio Bipontina¹⁴¹⁸ («Platon Apolog. Socr. p. 65. tom. 1. οὐδὲν δὲ δεινὸν μὴ ἐν ἐμοὶ στῆ. Non intellexit interpres vertens: nihil enim grave, vel mirum, si in me obesse non desinat. Verte minime autem verendum est, ne in me desinat; vel, neque sperandum est fore, ut in me desinat. {Conf. varias lectiones tom. 2. p. 316}»¹⁴¹⁹). Γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῶν λατινικῶν καὶ ἄλλων μεταφράσεων κατὰ τὴ διορθώση τοῦ ἀρχαίου χωρίου ἰσχύει ἡ παρατήρησις ἐνὸς μεγάλου θεωρητικοῦ τῆς κριτικῆς τέχνης, ποὺ προειδοποιεῖ γιὰ τὸ συχρὸ φαινόμενον νὰ μὴν μποροῦν νὰ βροῦν οἱ μεταφράζοντες τοὺς ἀκριβῶς ἀντίστοιχους (ἰσοδύναμους) ὅρους κατὰ τὴ μεταφορὰ ἀπὸ μία γλῶσσα στὴν ἄλλη: «In Translationibus omnibus, periculum maximum est, ne proprias significationes cum tralaticiiis, & synonymis misceamus; quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter se non convenit ut semper habeant voces plane ἰσοδύναμους»¹⁴²⁰.

x) Γιὰ τὴν προσθήκη λέξεων ὁδηγὸς εἶναι τὸ συγκείμενον, δηλαδὴ οἱ ἀπαιτήσεις τῶν συμφραζομένων: «In Cratylo p. 234: καὶ τὸ ὄνομα ἄρα τὸ τοῦ ἀληθοῦς λόγου λέγεται. Praecedentia et sequentia postulant, ut legas ..... τὸ τοῦ ἀληθοῦς λόγου, ἀληθὲς λέγεται» (Πλάτ. *Κρατύλ.* 385 c 10)¹⁴²¹.

xi) Μία ἄλλη παραπλήσια περίπτωση συμφραζομένων συνιστοῦν τα παράλληλα χωρία. Σὲ ἐπιστολιμαία διατριβή του πρὸς τὸν Villoison διορθώνει χωρίο τοῦ Ἐμπεδοκλῆ καὶ τοῦ Μελίσσου¹⁴²² μὲ τὴ βοήθεια παράλληλων χωρίων, κυρίως τοῦ Ἴσοκράτη, τοῦ Ἴπποκράτη καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη: «Je pense, mon cher ami, qu'on pourroit peut-être lire les passages d'Empedocle de cette manière: Οἱ δ' εὖτ' ἦ (ou οἱ δ', ὅτε μὲν) κατὰ φωτῶν μισγέντ' ἐς φάος ἔλθῃ, / Ἡ κατὰ θηρῶν ἀγροτέρων γένος, ἢ κατὰ θάμνων, / Ἡ κατ' οἰωνῶν, τότε μὲν τὸ λέγουσι γενέσθαι. / Εὖτε δ' ἀποκριθῶσι, τὸ δ' αὖ δυσδαίμονα πότμον / Ἐν γε νόμῳ καλέουσι, νόμῳ δ' ἐπίφημι καὶ αὐτός. Je ne corrige, comme vous voyez, que le premier vers, en me rapportant pour le reste aux corrections de Reiske. Je dis: 1°. εὖτ' ἦ, parce que cela repond mieux à l' εὖτε du quatrieme vers, et s'approche davantage du texte corrompu: je ne dissimule pas cependant, que l' ὅτε μὲν (ou si la mesure du vers le permettoit εὖτε μὲν) est plus élegant, en redoublant le μὲν, qui revient dans son apodose τότε μὲν du troisieme vers, ainsi que son correspondant δὲ dans l' εὖτε δ' du quatrieme vers, se trouve redoublé dans le τὸ δ' αὖ. Cette élegance est très-frequence dans Isocrate. En voici un exemple pris de l'Areopagit. p. 126, T. II, édit. de l'Abbé Auger: παρ' οἷς μὲν γὰρ μήτε φυλακὴ, μήτε ζημία τῶν τοιοῦτων καδέστηκε, μήθ' αἱ κρίσεις ἀκριβεῖς εἰσι, παρὰ τούτοις μὲν διαφθείρεσθαι καὶ τὰς ἐπιεικεῖς τῶν φύσεων ὅπου δὲ μήτε λαθεῖν τοῖς ἀδικοῦσι ῥάδιόν ἐστι, μήτε φανεροῖς γενομένοις συγγνώμης τυχεῖν, ἐνταῦθα δ' ἐξιτήλους γίγνεσθαι τὰς κακοηθείας. 2°. Je change φῶτα en φωτῶν, parce que le sens exige κατὰ φωτῶν γένος, comme dans les vers suivans κατὰ θηρῶν, κατὰ θάμνων, et κατ'

¹⁴¹⁶ *Obs. Misc.* 7. 197-198.

¹⁴¹⁷ *Obs. Misc.* 7. 6.

¹⁴¹⁸ Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδ. Biponti, τόμ. I-XII, 1781-1787: πβ. *Obs. Misc.* 7. 271.

¹⁴¹⁹ *Obs. Misc.* 7. 11.

¹⁴²⁰ CLERICUS 1713, τόμ. 1, σσ. 214-215.

¹⁴²¹ *Obs. Misc.* 7. 29.

¹⁴²² Πβ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα στὸ *Ἐπίμετρο* τῆς διατριβῆς.

οἰωνῶν γένος, et que Plutarque lui même paroît avoir lu φωτῶν au pluriel, puisqu'il dit: ὅτι φωτας μὲν καὶ θήρας, καὶ θάμνους, καὶ οἰωνούς, κτλ. 3°. De μίγεν je fais μισγέντ' (pour μισγέντα, en sous-entendant ὄντα, les êtres, ou, si vous voulez, στοιχεῖα, les élémens) et pour remédier à la mesure, et pour que cela puisse répondre au pluriel ἀποκριθῶσι du quatrième vers. Si vous n'admettez point cette correction, alors il faut lire μισγέν γ' et sous-entendre τι, comme Reiske a été obligé de l'exprimer par aliquid, ou changer l'ἀποκριθῶσι en ἀποκριθῆ τι. 4°. Je change de φῶς αἰθέρι en ἐς φάος ἔλθῃ, et je me crois autorisé par un passage très-curieux d'Hippocrate, également corrompu, et qui contient la même doctrine d'Empédocle. En parlant des premiers élémens des corps, il dit: εἰς πολλὰς καὶ παντοδαπὰς ἰδέας ἀποκρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ σπερμάτων καὶ ζώων, οὐδὲν ὁμοίων ἀλλήλοισιν, οὔτε τὴν ὄψιν, οὔτε τὴν δύναμιν. Ἄτε γὰρ οὔποτε κατὰ τὸ αὐτὸ ἰσταμένων ἀλλ' αἰεὶ ἀλλοιουμένων, ἔπειτα ἀνόμοια ἐξ ἀνάγκης γίνεται, καὶ τὰ ἀπὸ τούτων ἀποκρινόμενα. Ἀπόλλυται μὲν γὰρ οὐδὲν ἀπάντων χρημάτων, οὐδὲ γίνεται, ὅ,τι μὴ καὶ πρόσθεν ἦν ζυμμισγόμενα δὲ καὶ διακρινόμενα ἀλλοιοῦται. Νομίζεται δὲ παρὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν ἐξ ἄδου ἐς φῶς αὐξηθῆναι, γενέσθαι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ φάεος ἐς ἄδην μειωθῆναι, ἀπολέσθαι, κτλ. L. I, de Diact., T. I., p. 183, edit. Lind. Cet ἔπειτα, mon cher ami, qui embarrasse le sens, n'a point embarrassé les interprètes. Il étoit cependant facile, sinon de le corriger, au moins de le soupçonner et de le dénoncer aux critiques comme un mot intrus. Il me semble qu'un peu d'attention au système cosmogonique d'Empédocle suffit pour nous conduire à la véritable leçon: ἄτε γὰρ οὔποτε κατὰ τὸ αὐτὸ ἰσταμένων, ἀλλ' αἰεὶ ἀλλοιουμένων ἐπὶ τὰ καὶ ἐπὶ τὰ, ἀνόμοια ἐξ ἀνάγκης, κτλ. Comme ces élémens ne restent un seul moment dans le même état, mais ils prennent tantôt une forme tantôt autre (ἀλλοιουμένων ἐπὶ τὰ καὶ ἐπὶ τὰ) les résultats de leurs différentes combinaisons doivent nécessairement être variés. Cette correction est justifiée par ce que dit Empédocle lui-même dans Aristote T. I, p. 942, edit. Aurel. Allobr. 1605: τί γὰρ κωλύει εἰς ἄλληλα φέρεσθαι, καὶ περιίστασθαι ἅμα ὁτιοῦν εἰς ἄλλο, καὶ τούτου (f. τοῦτο) εἰς ἕτερον, καὶ (f. ἦ) εἰς τὸ πρῶτον, ἄλλου μεταβάλλοντος αἰεὶ; Venons à l'autre passage d'Empédocle cité par Aristote Ibid., p. 940, lit. F: οὐδεμία γὰρ ἑτέρα, ὡς οἴεται, γένεσις ἔστι τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ μό/νον μί/ξίς τε, δι/ἄλλα/ξίς τε μι/γέντων/ ἐστί: φύ/σις δ' ἐπὶ/ τοῖς ὄνο/μάζεται/ ἀνθρώ/ποισιν.... τὴν δὲ γένεσιν προσιοῦσαν (l. προσοῦσαν) τοῖς αἰδίοις, καὶ τῷ ὅτι γίνεσθαι λέγει ἐπὶ τοῦτο γε ἀδύνατον. Ὡστε τὸ πῶς γ' ἂν φήσει καὶ ἐπαρξίς ἔστο παντί τε καὶ πόθεν ἐλθόν ἀλλὰ μισγομένων, κτλ. Comme ce sont en grande partie des fragmens de vers, et qu'on ignore si Aristote les rapporte tels qu'ils sont, ou s'il les paraphrase, et les accomode à son but, je n'oserai en entreprendre la correction. Je dirai simplement, que le traducteur me paroît avoir lu tout ce passage à peu près de cette manière: ...ἀνθρώποισιν μὴ δὲ γένεσιν προσιοῦσαν τοῖς αἰδίοις, καὶ ταῦτ' οὔτε γίνεσθαι λέγει, ἐπεὶ τοῦτο γε ἀδύνατον ὅλως ἐστί. Πῶς γὰρ ἂν φύσις καὶ ὑπαρξίς εἶη τῷ παντί καὶ πόθεν ἐλθοῦσα, ἀλλά, κτλ. Ce rétablissement du texte donne un assez bon sens; mais on peut, à mon avis, se rapprocher davantage du texte corrompu et lire la dernière partie de ce passage: .... Πῶς γὰρ ἂν φύσειε καὶ (f. ἦ) ἐπαυξήσειέ τι τὸ πᾶν, τί τε καὶ πόθεν ἐλθόν; {cf. Diog. Laert., in Vit. Epicuri, p. 732}. Cet ἐπαυξήσειε se trouve mot à mot dans l'exempl. de Leipsick cité par Mr Sturz dans sa lettre, quoique obscurci par la mauvaise leçon d' Le sens de ces mots est: quomodo enim aliquid generare, atque adaugere universum potest; quidnam illud, et undenam accedens? Et le raisonnement d'Empédocle se réduit à ceci: L'univers est éternel; car si quelque chose pouvoit donner naissance ou accroissement à l'univers, ce quelque chose, étant supposé hors de l'enceinte de l'univers, celui-ci ne seroit plus l'univers. Voilà, mon bon ami, tout ce que je puis vous dire sur ces deux passages: judicium penes te esto. [...] P.S. Pour ne vous laisser aucun doute sur ma correction d' ἐπὶ τὰ καὶ ἐπὶ τὰ dans le passage d'Hippocrate, je vous avertis, mon cher ami, que le texte de Foësius (p. 342, lin. 24) porte ἔπειτα καὶ ἔπειτα, leçon, comme vous voyez, qui conserve toutes les

traces de ma correction. Il n'y a que van der Linden et Mackius, qui aient omis l'un de deux ἔπειτα»¹⁴²³. Φροντίζει μάλιστα νὰ ἀναδεικνύει τὴ σημασία τῶν παραπομπῶν στὰ παράλληλα χωρία: σὲ χωρίο τοῦ Στράβωνα (Γεωγρ. 13, 1, 5, 32-33) σημειώσε: «L. XIII. p. 874 B: οἰκείως τούτων καὶ τὴν ἀκρώρειαν ἀφορίζει γάργαρον Ἄκρόντορον. Casaubonus emendat ἀκρωτήριον vel ἄκρον ἕτερον. Lege cun veterē Interprete Γάργαρον ἄκρον summum Gargarum quae verba sunt finis Homerici versus Iliad. E. 292. ad quem procul dubio respexit Strabo»¹⁴²⁴.

xii) Πολλές φορές εἶναι δυνατόν ὁ παλαιὸς δόκιμος μεταφραστὴς τοῦ ἀρχαίου κειμένου στὴ Λατινική, ὅπως ὁ M. Ficinus γιὰ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους¹⁴²⁵, νὰ ἔχει συμβουλευτεῖ ἓνα κείμενο περισσότερο ἀξιόπιστο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὁ Κοραΐης καὶ στὸ ὁποῖο παρατηροῦνται νόδες γραφές: τότε μποροῦμε ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφραση νὰ εἰκάσουμε τὴν αὐθεντικὴ γραφὴ π.χ. σὲ χωρίο τοῦ πλατωνικοῦ Θεαιτ. 157 b 1 γράφει: «Ibid. p. 79. οὐχ ὅτι ἡμεῖς πολλὰ καὶ ἄρτι κ.τ.λ. Interpres legisse videtur καίτοι ἡμεῖς .... quod sane melius»¹⁴²⁶.

xiii) Ἐνῶ στὴν Κοραϊκὴ ἐπιχειρηματολογία πρυτανεῦει ἡ ἀνάζητηση τῆς κομψότερης (ἐπὶ τὸ ἐλληνίζειν) γραφῆς¹⁴²⁷ (στὸν πλατωνικὸ Θεαιτ. 168 c 3 διορθώνει: «Platon. Theaet. P. 104. T. 2. Ταῦτα, ὦ Θεόδωρε, τῷ ἐταίρῳ σου εἰς βοήθειαν προσηρξάμην κατ' ἐμὴν δύναμιν, σμικρὰ ἀπὸ σμικρῶν· εἰ δ' αὐτὸς ἔζη, μεγαλειότερον ἂν τοῖς αὐτοῦ ἐβοήθησε. Existimo legendum εἰς βοήθειαν προσήρκεσα μὲν κατ' ἐμὴν δύναμιν κ.τ.λ. Illud προσηρξάμην, quod interpres tentavi reddidit, stare non potest. Προσαρκεῖν suppetias ire, elegans locutio reperitur etiam apud Sophocleum Oed. Tyr. v. 11 — ὡς δέλοντος ἂν / Ἐμοῦ προσαρκεῖν πᾶν — conf. et Oed. Col. v. 72»¹⁴²⁸), μερικὲς φορές ὁ Κοραΐης δηλώνει –χωρὶς πάντοτε νὰ παραδέτει τὸ σκεπτικὸ του γιὰ τὴν προτίμησή του αὐτῆ– ὅτι προτιμᾷ τὴν κοινότερη: λ.χ. στὸν πλατωνικὸ Θεαιτ. 169 b 8 «p. 106. συγκεκόφασιν. Cod. Serran. συγκεκύφασιν. Interpres defatigati sunt; quod si verum, legendum συγκεκόφασιν perfect. med. verbi συγκόπτομαι. Sed praefero vulgatam συγκεκόφασιν»¹⁴²⁹ καὶ στὸν πλατωνικὸ Παρμεν. 137 a 5 «Parmenid. p. 93. φοβεῖσθαι πῶς χρῆ τηλικόνδε ὄντα διανεῦσαι τοιοῦτόν τε καὶ τοσοῦτον πλῆθος λόγων. Emendat Cornarius διανῦσαι. Malim vulgatam, quam respexisse videtur Hesychius: διανεῦσαι διαπλεῦσαι»¹⁴³⁰.

xiv) Συχνὰ ἐπισημαίνει τις γλωσσες (glossa, glossema, glossematium) ποὺ παρεισέφρησαν στὸ κλασικὸ κείμενο¹⁴³¹. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον Λ 1353: «Hesychius: Λυδικὴ λίθος ..... ἡ δὲ μαγνητικὴ διεσπάται τὴν ὄψιν, ὡς δοκεῖν ἀργύριον εἶναι. Lege: ἡ δὲ μαγνητικὴ λίθος ἀπατᾷ τὴν ὄψιν κ.τ.λ. ut patet ex altera glossa: Μαγνητικὴ λίθος αὕτη πλαναῖ τὴν ὄψιν, ἀργύρω ἐμφερῆς οὖσα»¹⁴³² καὶ ἓνα δεύτερο ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη 7, 74, 1, 3: «74. p. 299: καὶ ἐπειδὴ καὶ ὡς οὐκ εὐθύς ὤρμησαν, ἔδοξεν αὐτοῖς καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν περιμεῖναι. Legendum forte καὶ ὡς οὐκ εὐθύς κ.τ.λ. expunctis καὶ ἐπειδὴ quae glossema videntur esse verborum καὶ ὡς ex margine in textum translatum. Sic infra 81. p. 313: καὶ ὡς προσέμιξαν. Hesych: καὶ ὡς καὶ

¹⁴²³ Obs. Misc. 4. 1r-2v: δὲν ἀντιγράψαμε τὴ δημοσίευση στὴν Ἀδ. Κοραΐης Ἀλληλογραφία, τόμ. Α', ἐπιστ. 44, σσ. 164-167, ἀλλὰ μεταγράψαμε τὸ Κοραϊκὸ γχ. Πῆ. 6. 35-39, ὅπου παράλληλα χωρία ἀπὸ Πίνδαρο, Σόλων, Θεόγνη, Αἰσχύλο καὶ τὴν Πρὸς Ἐφέσιους τοῦ Ἀπ. Παύλου (βλ. τὸ κείμενο στὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 289-290).

¹⁴²⁴ Obs. Misc. 7. 672.

¹⁴²⁵ Βλ. προηγ. ὑπόσημ. 1418.

¹⁴²⁶ Obs. Misc. 7. 18.

¹⁴²⁷ Πῆ. Obs. Misc. 4. 1r.

¹⁴²⁸ Obs. Misc. 7. 19.

¹⁴²⁹ Obs. Misc. 7. 20.

¹⁴³⁰ Obs. Misc. 7. 257.

¹⁴³¹ Βλ. ἐπίσης Obs. Misc. 7. 20, 25, 137, 541, 671. Πῆ. τὸ κεφ. IX, κανὼνα VIII («Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas») τοῦ CLERICUS 1713, τόμ. 1, σσ. 225-237 καὶ RUTHERFORD 1905, σσ. 356-359 γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ὅρου γλώττα (= λέξις γλωσσηματικῆ). Γιὰ τὸ φαινόμενο βλ. τις διεισδυτικὲς παρατηρήσεις τοῦ THOMSON 1967.

¹⁴³² Obs. Misc. 7. 119.

ὅμως, quod hic non quadrat, sed potius ad L. I. cap. 43. p. 65»¹⁴³³. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὅρος «γλώσσα» χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν τρέχουσα ἔννοια, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται καὶ ἡ θεωρία τοῦ W. Headlam γιὰ τὶς γλώσσες στὰ βυζαντινὰ λεξικά καὶ σχόλια¹⁴³⁴. Αὐτὸ δὲν τὸ θεωροῦμε ἄσχετο πρὸς τὸ λεξικογραφικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν ιδιαίτερη κριτικὴ ἐνασχόλησή του μὲ τὰ ἀρχαῖα σχόλια καὶ τοὺς λεξικογράφους (Ἡσύχιος κ.τ.λ.).

xv) Ἐπισημαίνει τὶς περιπτώσεις μὲ *variae lectiones* (v. l.)¹⁴³⁵, ὥστε νὰ συνδυάζει στὴ διόρθωσή του τὴν καλὴ γνωριμία μὲ τὸ σχετικὸ ὕλικό («good acquaintance with the variant readings»¹⁴³⁶) μὲ τὸ ἀπαραίτητο γιὰ τὸν καλὸ φιλόλογο ἐκδότῃ *judicium suspiciosum*¹⁴³⁷: δύο παραδείγματα ἀπὸ τὸν Λουκιανό, Ἐρωτ. 15, 5: «P. 272. πάθος γὰρ οὐδὲ τούτων ἐστὶν ἔξω. Lego: πάθους γὰρ οὐδέν. Hoc οὐδὲν est ex var. lect. πάθους requirit constructionis ratio; sed forte ex binis lectionibus codd. et melior emergit lectio πάθους γὰρ οὐδὲν οὐδὲ τούτων ἐστὶν ἔξω»¹⁴³⁸ καὶ Τόξαρ. 12, 8: «P. 70: οὐδὲν ἀμείνων Σαμίων τῶν πολλῶν, οὔτε ἐς τὸ γένος, οὔτε ἐς τὴν ἄλλην περιουσίαν. Al. legunt τῶν ἄλλων, quae duae lectiones variae veram nobis lectionem suppeditant τὴν τῶν ἄλλων. Sunt vero τὰ ἄλλα, πλοῦτος, δύναμις etc. cf. infra p. 108»¹⁴³⁹.

xvi) Ἡ ἀποκατάσταση τῆς μετρικῆς τάξης σὲ ποιητικὰ κείμενα ἀποτελεῖ, ὅπως ἄλλωστε εἶναι αὐτονόητο, λόγο διορθωτικῆς ἐπέμβασης: στὸν Αἰσχύλο Ἄγαμ. 351 [361] «Aeschyli Agam. 361: Γύναι, κατ' ἄνδρα σῶφρον' εὐφρόνως λέγεις. Lego: Γύναι, κατ' ἄνδρα σῶφρονα σωφρόνως λέγεις. Anapaestum in quarta sede reponens, cujus, quamvis rari, exempla non desunt. Sed nihil muto. Habet signif. τοῦ σωφρόνως» καὶ στὸν 8ο Νεμεον. τοῦ Πινδάρου «— 598. —! —! —! —! — / Τῶν δ' ἀφάντων κῦδος ἀντείνει σαθρόν. Emendat metro consulens. Sed nihil mutandum, in quarta sede et spondaeum admittit trochaicum»¹⁴⁴⁰.

xvii) Ὁ Κοραῆς ὑποδεικνύει τόσο τοὺς σολοικισμοὺς (π.χ. στὸν Ξενοκράτη 3, 52: «P. ead. τοὺς τε ἀπὸ πετρῶν ἢ φυκίων, δριμεῖς γὰρ οἶδε. Sensus postulat οἶ τε ἀπὸ π. ἢ φ., δ. γ. οἶδε, et ita legit Rasarius. Similis soloecismus supra p. 52 τὸν γυλὸν αὐτῶν ἀπλοῦν ἀμεταποίητον accusativi pro nominativis. Post κεραμείων vocabulum ἐμπεφυκότες aut aliquid simile excidisse videtur»¹⁴⁴¹) ὅσο καὶ τοὺς βαρβαρισμοὺς¹⁴⁴².

xviii) Ἡ ἐπέμβαση δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ ἐξεζητημένη, ἀλλὰ λογικὴ καὶ μετρημένη. Σημειώνει ὁ Κοραῆς σχετικῶς: «malim leviuscula mutatione»¹⁴⁴³, «si perlevi mutatione [...] pro [...]»¹⁴⁴⁴, κάτι ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἀλλαγὴ ἑνὸς χαρακτήρα, τὴν προσδήκη ἢ τὸν ὀβελισμό τοῦ καί, γενικότερα, τὸν ἔλεγχο παραπλήσιων λεκτικῶν τύπων (π.χ. στὸν πινδαρικὸ Πυθιον. 3, 113: «ἐξ ἐπέων κελαδεννῶν [...] ἔσχ' [...] ἔξ [...]»¹⁴⁴⁵). Εἶναι παρατηρητικὸς στὶς σημειώσεις του, ὥστε νὰ σημειώνει ἀκόμη καὶ τὸ φαινόμενο τῆς παρήχησης («nota versum κακόφωνον») σὲ γνωστοὺς στίχους τοῦ Σοφοκλῆ (Οἶδ. Τύρ. 371), τοῦ Εὐριπίδη (Μῆδ.) καὶ τοῦ Ἀριστοφάνη (Σφήκ. 563)¹⁴⁴⁶. Αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὰ

¹⁴³³ *Obs. Misc.* 7. 446.

¹⁴³⁴ Βλ. THOMSON 1967, σ. 236.

¹⁴³⁵ Γιὰ τὰ κριτήρια θάσει τῶν ὁποίων μία «γραφή» (reading) ἀποτελεῖ «διάφορη γραφή» (variant) βλ. τὸ σχολαστικὸ κείμενο τοῦ EPP 1976. Ὁ Κοραῆς φαίνεται ὅτι γνωρίζει νὰ διακρίνει τέτοια κριτήρια.

¹⁴³⁶ WILLIS 1972, σ. 5.

¹⁴³⁷ Τὸ ὅποιο δὲν θεωρεῖται πρωταρχικῆς σημασίας ἀπὸ τὸν STACKMANN 1997, οἱ θέσεις τοῦ ὁποίου, ἄλλωστε, ἐκκλινοῦν ἀπὸ περιπτώσεις κειμένων τῆς νεώτερης γερμανικῆς φιλολογίας.

¹⁴³⁸ *Obs. Misc.* 7. 496.

¹⁴³⁹ *Obs. Misc.* 7. 501· πβ. ἐπίσης 7. 210, 428, 438, 605.

¹⁴⁴⁰ *Obs. Misc.* 7. 222.

¹⁴⁴¹ *Obs. Misc.* 7. 315· πβ. 7. 507.

¹⁴⁴² Γιὰ τοὺς σολοικισμοὺς βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 26-28.

¹⁴⁴³ *Obs. Misc.* 7. 3.

¹⁴⁴⁴ *Obs. Misc.* 7. 4.

¹⁴⁴⁵ *Obs. Misc.* 6. 57-58.

¹⁴⁴⁶ *Obs. Misc.* 7. 46.

παλαιογραφικά κριτήρια (ἀντιγραφικά παροράματα, διπτογραφίες, κ.λπ.) πού κατ' ἐξοχήν χαρακτηρίζουν τις διορθώσεις του. Ένα παράδειγμα ἀπὸ τὴ Ζ' Ἐπιστολὴ τοῦ Πλάτωνα (330 c 7-d 1): «Platonis Epistol. VII. t. XI. p. 106: ἐγὼ τὸν συμβουλευόντα ἀνδρὶ κάμνοντι, καὶ δίαιταν δίαιτωμένῳ μοχθηρὰν, πρὸς ὑγίειαν ἄλλο τι χρὴ πρῶτον μὲν αὐτὸν μεταβάλλειν τὸν βίον, καὶ ἐδέλοντι μὲν πείθεσθαι καὶ ἄλλα ἤδη παραινεῖν, μὴ ἐδέλοντι δέ, φεύγοντα ἀπὸ τῆς τοῦ τοιούτου συμβουλῆς, ἀνδρα τε ἡγοίμην ἂν καὶ ἰατρικὸν κ.τ.λ. Putat Steph. leg. ἄλλη τινί (sub. διαίτη) et mutandum χρὴ in χρῆναι vel partic. ὅτι ponendam ante ἄλλη τινί, verisimilius autem ἄλλα τε καὶ ὅτι χρὴ. Ego distinguo et lego ... μοχθηρὰν πρὸς ὑγίειαν, ὅτι χρὴ πρῶτον μὲν κ.τ.λ. Literae ἄλλ notae sunt a vocabulo ὑγίειαν»¹⁴⁴⁷. Σχετικὸ εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενο παράδειγμα ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ (Πλοῖον ἢ εὐχαί 44, 9): «T. VIII. p. 194. ἀπέλαυον ἀπάντων ἐς κόρον. Lego: ἀπέλαυον ἂν. Praecessit: ἦν ἂν, et sequitur: ἐώρων ἂν, μόνος ἂν ἠπιστάμην, et ῥαδίως ἂν ἔγων. Idcirco et in sqq. p. 195 pro ἀφήκα φέρεσθαι legendum ἀφήκ' ἂν φέρεσθαι. Pro ἀκωλύτως ἂν ἐξῆ lege ἀ. ἀ. ἐξῆν quod videt et Guyetus, et firmat vitiosa lectio ἔξειν. Alia res est p. 196 παιδιὰν ἐποιούμην ἂν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, καὶ πάντα ἐμὰ ἦν, καὶ θεοὶ ἐδόκουν τοῖς ἄλλοις, nam in ἦν et ἐδόκουν etiamsi necessario requiritur ἂν, minime tamen adponendum illis, quippe quibus e praecedenti ἐποιούμην ἂν subaudiri ob proximitatem possit»¹⁴⁴⁸.

Μὲ ἀφορμὴ τὴν κριτικὴ μεθοδολογία του μποροῦμε νὰ ἐντάξουμε τὸν Κοραῖ (ὡς ὁμογάλακτο τῆς ὀλλανδο-ἀγγλικῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ 17ου-18ου αἰ.) σὲ μία ἀπὸ τις γενικότερες «σχολές» τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας, κυρίως γιὰ λόγους συνεξέτασης τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιδράσεων στὴν ἱστορία τῆς νεώτερης φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Κοραῖς ἦταν τέκνο τῆς ἐποχῆς του. Κι ἐδῶ ἄς μὴν λησμονοῦμε πὼς «ἡ ἱστορία τῆς μάθησης δὲν συνιστᾷ ἀνεξάρτητο πεδίο. Εἶναι ἡ ἱστορία τῆς κοινωνίας» κατὰ τὴν ἀφοριστικὴ συμπύκνωση τοῦ R. R. Bolgar¹⁴⁴⁹. Ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα προσδιορίζει τις ἐπιστημονικὲς συντεταγμένες, σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες πρέπει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν Κοραϊκὴ δημιουργία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Κοραῖς ἦταν ὀλόψυχα δοσμένος στὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ («Aufklärung») ἢ «Αἰὼνα τῶν φώτων» («Le siècle des lumières»)¹⁴⁵⁰. Ἐτσι ἀντιλαμβανόμαστε πὼς ἡ φιλολογικὴ ratio μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ Κοραῖ γεφυρώνει τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸ σχολαστικισμὸ καὶ τὸν γαλλικὸ ἐγκυκλοπαιδισμὸ ὡς τὴν denkende Vernunft τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων τοῦ Διαφωτισμοῦ¹⁴⁵¹. Ἐπίσης, ἔτσι μόνον ἐξηγοῦνται πολλὲς ἀπὸ τις θέσεις του, ὅπως λ.χ. γιὰ τὴν ἐπηρασμένους ἀπὸ τὸν Ἄγγλο Γίββωνα (Gibbon) ἐχθρευόταν τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν προσκόλλησιν στὴν ἐκκοσμηκευμένη ἐκκλησία: ἀναφέραμε προηγουμένως πὼς μᾶλλον εὐδύνονται οἱ δυτικοευρωπαϊκὲς παραστάσεις φραγκοπαπικῶν καταχρήσεων καὶ οἱ βολταιρικὲς ἀντιλήψεις¹⁴⁵².

Ἄλλὰ καὶ εἰδικότερα ζητήματα πού σχετίζονται μὲ τις θέσεις τοῦ Κοραῖ, π.χ. στὸ γλωσσικό, πρέπει νὰ ἐξετάζονται στὸ πλαίσιο τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς του. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ λεξικογραφικὴ μέριμνα τοῦ Κοραῖ ἐντάσσεται στὸ καθ' ὅλου ἐνδιαφέρον τοῦ Κοραῖ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀρχαία καὶ νεώτερη, καὶ μάλιστα γιὰ τὸ γενικότερο ζήτημα τῆς γλώσσας μὲ τὴ γλωσσολογικὴ καὶ τὴν ἱστορικὴ παράμετρό του πού

¹⁴⁴⁷ Obs. Misc. 7. 271· πβ. 7. 274, 453.

¹⁴⁴⁸ Obs. Misc. 7. 535.

¹⁴⁴⁹ BOLGAR 1954, σ. 379.

¹⁴⁵⁰ Βλ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σσ. 336-338, ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1985, Τοῦ ἰδίου 1988, σσ. 201-212, BEATON 1991, σ. 2, ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σσ. 387-427.

¹⁴⁵¹ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΔΗΣ 1985, σσ. 320-322. Πβ. PFEIFFER 1958 καὶ BORINSKI 1968.

¹⁴⁵² Βλ. BEATON 1991, σσ. 6-8. Ἡ ἀντιπάθειά του πρὸς τὸ Βυζάντιο ἐπεκτείνεσθαι καὶ σὲ ὀνοματολογικὰ ζητήματα: βλ. ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1995.

άπασχολούσαν τούς Ευρωπαίους λογίους¹⁴⁵³. Στη βιβλιογραφία καταγράφεται ή σύμπτωση τών απόψεων Herder και Κοραή όσον άφορά τó ζήτημα τής ταύτισης γλώσσας και έθνους¹⁴⁵⁴. Μολονότι ó Διαφωτισμός δέν υπήρξε ένα όμοιόμορφο κίνημα, όπως λόγου χάρη προδίδει ή έντονη διχογνωμία πάνω στο ζήτημα τής ανθρωπίνης φύσης¹⁴⁵⁵, μπορούμε νά διαγνώσουμε μόνο υπνώττοντα σπέρματα τού ρομαντισμού στον έμφερόμενο από κλασικιστικές και διαφωτιστικές τάσεις στοχασμό τού Κοραή¹⁴⁵⁶: τόν θεωρούμενο ως ρίζα τού ρομαντικού κινήματος πιετισμό και τήν έμπιστοσύνη στην προσωπική παραγωγή¹⁴⁵⁷. Πάντως, ó Κοραής υπήρξε τέκνο τών ιδεολογικών ρευμάτων τής έποχής του. Κατά τόν Ν. Β. Τωμαδάκη, «ή μεγαλύτερα μορφή εις τήν όποιάν ένóυνται ó κλασικισμός, ó διαφωτισμός και ó συμβιβασμός μεταξύ τού άρχαϊσμού και τού λαϊκισμού είναι ó [...] Άδαμάντιος Κοραής»¹⁴⁵⁸ και «ó Κλασικισμός είναι συνδεδεμένος πρós τόν Διαφωτισμόν»¹⁴⁵⁹ από γλωσσοθεωρητική άποψη (άττικιστική παρόρμηση). Ό όρος «κλασικισμός» (classicism) δέν έμφανίζεται πριν από τόν 19ο αί.¹⁴⁶⁰ Έπομένως, ή ένταξη τού Κοραή στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο τής έποχής του δέν αποτελεί μία αυτόνομη επανάληψη τών γνωστών απόψεων πού ταυτίζουν τó ιδεολογικό οικοδόμημα τού Νεοελληνικού Διαφωτισμού με τή φυσική άπόρροια τού δυτικού Διαφωτισμού (λ.χ. τήν ανάλογη κίνηση τού διαμορφωμένου στη μήτρα τού κλασικισμού Βολταίρου πρós τή διαπολιτισμικότητα¹⁴⁶¹), αλλά «πρέπει νά γίνει άντικείμενο έρευνας γιατί μέχρι σήμερα δέν υπάρχουν παρά έλάχιστες έξαιρέσεις έρευνητών πού ασχολούνται με τó πρόβλημα τής έπιρροής τής κλασικής διανόησης στο ιδεολογικό οικοδόμημα τού νεοελληνικού διαφωτισμού»¹⁴⁶². Αυτό τήν ιδιαιτερότητα τού Κοραϊκού έργου περιέγραψαν σύγχρονοι έρευνητές τής παιδαγωγικής παραμέτρου στα έργα τού Κοραή με τόν όρο «νεοανθρωπισμός»¹⁴⁶³, χρησιμοποιώντας όρο τού γερμανικού ρομαντικού κινήματος και δή τής γερμανικής σχολής στην ιστορία τής κλασικής φιλολογίας¹⁴⁶⁴, στην όποία όμως δέν έντάσσεται ó Κοραής, καθώς δέν άσπαζόταν τή χαρακτηριστική για τó γερμανικό ρομαντικό κίνημα αισθητική (λογοτεχνική) αντίληψη τού Heyne. Πολύ περισσότερο μάλιστα πού ó Κοραής φαίνεται νά λειτουργεί ως υπέρμαχος ένός πλατωνικού-άριστοτελικού όρθολογισμού με πραγμάτευση τών όρων-συμβόλων τέτοια πού νά προδίδει ιδεολογικές συγγένειες πρós τήν εκκλησιαστική γραμματεία, αντίθετα πρós τήν αντιπροσωπευτική ντεϊστική και άθεϊστική θεώρηση τής αντίστοιχης όρολογίας από τόν Γαλλικό Διαφωτισμό¹⁴⁶⁵. Πάντως, τó ζήτημα τής όργανικής ή μη ένταξης τού Κοραή στον

¹⁴⁵³ Για τó θέμα βλ. BEATON 1991, σσ. 2-6.

¹⁴⁵⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άτακτα II 1829 [1998], σσ. ιθ'-κ', CHACONAS 1968, σ. 58 και BEATON 1991, σ. 5 και σημ. 9. Τó ζήτημα, όπως παρατηρεί ó BEATON, άπαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

¹⁴⁵⁵ Βλ. BERLIN 1999 = 2000, σ. 59.

¹⁴⁵⁶ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άτακτα II 1829 [1998], σ. κζ', ΔΗΜΑΡΑΣ 1994, σσ. 147, 444, Τού ίδιου 1993, σ. 112 και ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ 1978 = 1996, σσ. 585-586, σημ. 25, για τήν ιδεολογική, πολιτική και αισθητική αντίθεση τού συγγραφέα Κοραή πρós τόν ρομαντισμό πβ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Φ. 1996, σσ. 85-86.

¹⁴⁵⁷ Βλ. BERLIN ό.π., σσ. 77, 158, 188-189.

¹⁴⁵⁸ Βλ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σ. 339.

¹⁴⁵⁹ Βλ. αυτόδι, σ. 344 πβ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ 1994, σσ. 25-26 και DROULIA 1997, σ. 252.

¹⁴⁶⁰ Βλ. DUNDAS 1998, σ. 572. Για τόν όρισμό τού κλασικού ύφους βλ. WEITMANN 1977.

¹⁴⁶¹ Βλ. SCHLOBACH 1997, σ. 17/66.

¹⁴⁶² ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σσ. 133-134 πβ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ό.π., σσ. 72-73, 77-96.

¹⁴⁶³ Βλ. ΤΕΡΖΗΣ 2002α και 2002β και ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 2002.

¹⁴⁶⁴ Βλ. HENTSCHEKE & MUHLACK ό.π., σσ. 80-88 και MUHLACK 1985.

¹⁴⁶⁵ Βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990β, σσ. 80-81. Ως σχετικό παράδειγμα επικαλείται τήν έννοια τής «φιλίας» στην Ελληνική Νομαρχία τού άνωνύμου Έλληνα συγγραφέα (1806): βλ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ αυτόδι, σσ. 107-131 (γαλλικό κείμενο δημοσίευσης), 133-161 (έλλην. μτφρ.). Βλ. επίσης ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1990α, σ. 63. Βλ. επίσης για τή νοηματοδότηση τού όρου «φιλοσοφία», ΚΥΡΚΟΣ 1985, ΠΟΤΑΓΑ 1985, ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 37-40, ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ ό.π., σσ. 99-105.

Γαλλικό Διαφωτισμό συνεχίζει να απασχολεί τους ειδικούς¹⁴⁶⁶ και πρὸς τοῦτο χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Σημασία ἔχει ὅτι τὸν Κοραῖ ἐνέπνεε ἓνα ὄραμα φιλολογικῆς παιδείας, πολυπρισματικὸ καὶ παραπλήσιο μὲ τὴν *Altertumswissenschaft* τοῦ Wilamowitz ἀλλ' ὄχι μεθοδολογικὰ ὅμοιο μὲ τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ ἐφαρμογὴ του καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀποτελεσματικότητά του (πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοραῖ, ἄλλωστε;) κατὰ τὸν Aug. Boeckh (1785-1867)¹⁴⁶⁷ ἢ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν κλασικισμὸ στὸν ἱστορισμὸ τῆς *Altertumswissenschaft* (Wolf, Boeckh, Mommsen)¹⁴⁶⁸. Τῆ σκέψη τοῦ Κοραῖ δὲν απασχολοῦσε ἡ σύγχρονή του νεοελληνικὴ λογοτεχνία, ὅπως συνέβαινε μὲ τὸν Boeckh καὶ τὴ γερμανικὴ λογοτεχνία¹⁴⁶⁹. Ἀμφοτέρους ὅμως ἐνέπνεαν τὰ ἴδια ὄραματα γιὰ κλασικὴ παιδεία καὶ πνευματικὴ ἐλευθερία¹⁴⁷⁰. Ὡς γνωστὸν, οἱ κλασικὲς μελέτες ἐξασκοῦν διεπιστημονικῶς καὶ πολλαπλῶς διάφορες διανοητικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος: ἔτσι, οἱ κλασικὲς σπουδὲς ἐνεργοποιοῦνται ὡς πλήρης μὀρφωση¹⁴⁷¹ καὶ συστηματικὴ μελέτη τῆς ἱστορικότητος τοῦ ἀρχαίου κόσμου¹⁴⁷². Τὰ κοινωνικοπολιτικὰ δεδομένα τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοραῖ (προεπαναστατικὴ Ἑλλάδα, πολιτικὲς ταραχὲς στὴ Γαλλία) δὲν ἀπαιτοῦσαν τὴ χρῆση τῆς ἀρχαιογνωστικῆς δραστηριότητος γιὰ στρατοκρατικὲς καὶ προπαγανδιστικὲς ἐφαρμογές¹⁴⁷³: ἦταν ἐμποτισμένα ἀπὸ τὰ διαφωτιστικὰ καὶ ἀναγεννησιακὰ ἀνθρωπιστικὰ αἰτήματα, καθὼς ἀπὸ τὸν 16ο αἰ. ἡ Γαλλία ἀντικατέστησε τὴν Ἰταλία στὴν πρωτοκαθεδρία τῶν ἀρχαιοελληνικῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ παρουσίασε ὑψηλὲς ἐπιδόσεις στὴ διάδοση τῶν κλασικῶν κειμένων ἀκόμη καὶ μὲ τὴ μεταφραστικὴ ἀπόδοσή τους¹⁴⁷⁴. Πολὺ περισσότερο, ὁ Κοραῖ δὲν στήριξε κάποιον φιλολογικῶς ἀντορθόδοξο ἐρωτηματολόγιον γιὰ τὴ φιλολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ γνωσιολογία, ὥστε νὰ ἐπιτεθεῖ στὰ κρατοῦσες φιλολογικὲς ἀντιλήψεις (συνώνυμες τοῦ ἱστορικοῦ θεικτισμοῦ ποὺ ἐδραίωσε ὁ Wilamowitz), ὅπως ὁ κατηγορημένος ἀπὸ τοὺς ὁμοτέχνους του στὴ γερμανικὴ κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη γιὰ «ἐρασιτεχνισμὸ» Friedrich Nietzsche¹⁴⁷⁵. Ἡ στέρη κλασικὴ παιδεία τοῦ Κοραῖ ὡς κριτικῆ-φιλολογικῆ ταυτότητα τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κινήθῃ

¹⁴⁶⁶ Μολονότι ὁ Φ. Ἡλιού μὲ τὸν εὐγλωττο τίτλο ἐνὸς ἄρθρου του (βλ. ΗΛΙΟΥ 1978 καὶ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ 1984) ὑποδεικνύει ὀργανικὴ θέση τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου στὸν κύκλον τῶν «Ἰδεολόγων», ὑστέρων ἐκπροσώπων τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ στὸν ἀρχόμενον 19ο αἰῶνα, ὁ ΚΟΝΔΥΛΗΣ 1988, σσ. 201-203, 209-212 πρὸςθεύει ὅτι ὁ Κοραῖς αἰσθανόταν ἀλληλέγγυος μὲ τοὺς Ἰδεολόγους, μόνον ἐπειδὴ συνέχιζαν νὰ ἐκπροσωποῦν τὴν ἰδεολογικὴ γραμμὴ ποὺ χάραξαν οἱ Ἐγκυκλοπαιδιστές.

¹⁴⁶⁷ Βλ. USENER 1969, IRMSCHER 1971, HENTSCHKE & MUHLACK ὅ.π., σσ. 88-96, RODI 1979, STROHSCHNEIDER-KOHRIS 1979, VOGT 1979 καὶ MÜLLER R. 1987. Γιὰ τὸν A. Boeckh βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 95-101 καὶ PFEIFFER 1976, σσ. 181-182.

¹⁴⁶⁸ Βλ. τὴ θεματικὴ προσέγγιση τοῦ IRMSCHER 1986α.

¹⁴⁶⁹ Βλ. ZIOLKOWSKI 1995.

¹⁴⁷⁰ Βλ. UNTE 1980, σσ. 162, 173.

¹⁴⁷¹ Βλ. BEARE 1962, σ. 17.

¹⁴⁷² Βλ. LATACZ 1984, passim.

¹⁴⁷³ Ἀ.χ. γιὰ τὴ σύγχρονη γερμανικὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη πρέπει νὰ συνυπολογιστοῦν οἱ πολιτικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κινήματος (βλ. HERZOG 1977 καὶ LORENZ 2000). Ὁ HEUSS 1973, σ. 173 δέχεται ὅτι ὁ W. Jaeger ὑπῆρξε ὁ ἰδρυτὴς τοῦ λεγόμενου 3ου Οὐμανισμοῦ τὸ 1914, ἐνάντια στὸν ἱστορισμὸ τοῦ 19ου αἰ.

¹⁴⁷⁴ Βλ. PFEIFFER 1976, σσ. 99-123. Ὁ SANDY 1982, σ. 169 παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς λογοτεχνικῆς δραστηριότητος βρίσκεται στὴ μετάφραση τῶν *Αἰθιοπικῶν* τοῦ Ἡλιοδώρου ἀπὸ τὸν Jacques Amyot (1547). Εἶναι πιθανὴ ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων μεταξύ Scaliger καὶ Amyot γιὰ τὸν Ἡλιοδώρο, ὅπως εἰκάζεται ἀπὸ τὴ συμφωνία τῶν ποικίλων γραφῶν (στὶς ἐντυπες ἐκδόσεις Scaliger καὶ Amyot) ποὺ συνάγονται ἀπὸ τὸν κώδικα Z (= Marcianus gr. 409): βλ. SANDY αὐτόθι, σ. 173, σημ. 14. Βλ. ἐπίσης PFEIFFER 1976, σ. 113.

¹⁴⁷⁵ Βλ. PÖSCHL 1979, LLOYD-JONES 1982, σσ. 165-181, CALDER 1990-91, σ. 350, PORTER 1994 καὶ ΠΑΠΑΓΕΛΗΣ 2000. Πάντως, ἡ πληρέστερη θεώρηση τῆς φιλολογικῆς παρουσίας τοῦ Νίτσε ἀπὸ τοὺς HENTSCHKE & MUHLACK ὅ.π., σσ. 106-114.

αὐτοπροσδιοριστικὰ σὲ δύσκολους καιρούς, ὥστε νὰ ὑπερβεῖ τὸ δίλημμα προσαρμογῆ ἢ ἀντίθεση.¹⁴⁷⁶

Ὁ J. Schweighäuser¹⁴⁷⁷, ὁ Salom. Reinach¹⁴⁷⁸, ὁ Διον. Θερειανός¹⁴⁷⁹, ὁ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος¹⁴⁸⁰, ὁ Ἰωάννης Γ. Ταϊφάκος¹⁴⁸¹ καὶ ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου ὑποστήριξαν τὴν ἐπισήμανση ὅτι ἡ τολμηρὴ –ἀκόμη καὶ ἡ ριζικὴ (ὥστε νὰ θεωρεῖται συχνὰ ἀνώτερη καὶ ἀπὸ τὴν ἀντιβολὴ τῆς χειρόγραφης παράδοσης)– Κοραϊκὴ διόρθωση σὲ παραδεδομένες γραφές, ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὶς μεγάλες φιλολογικὲς σχολές τοῦ 18ου αἰ. (αἰὼνα κατὰ τὸν ὁποῖο σημειώθηκαν οὐσιαστικὲς μεταβολές στὸν τρόπο θεώρησης τῆς ἀρχαιότητος¹⁴⁸²), τὴν ὀλλανδικὴ καὶ τὴν ἀγγλικὴ στὴν παράδοση τῶν σχολῶν αὐτῶν εἶχε ἀνατραφεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα φιλολογικὰ του βήματα ὁ Κοραῖς. Ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου ἔγραφε ὅτι «ὁ Κοραῖς ἀναδεικνύεται γνήσιος γόνος τῆς ἐνδόξης ὀλλανδικῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ Hemstherhuys (1685-1766), τοῦ Valckenaer (1715-1785) καὶ τοῦ Ruhnken (1723-1798) ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμογάλακτες ἀγγλικῆς σχολῆς τοῦ Bentley (1662-1742) καὶ τοῦ Porson (1759-1808)¹⁴⁸³»¹⁴⁸⁴. Μολονότι στὴν αὐτοβιογραφία του ὁ Κοραῖς δὲν μνημόνευσε κανένα ἀπὸ τοὺς διάσημους πανεπιστημιακοὺς ἑλληνοιστὲς στὸ Ἄμστερνταμ, τὸ Λέϊντεν ἢ τὴν Οὐτρέχτη¹⁴⁸⁵, θεωρεῖται ἀπίθανο νὰ τοὺς ἀγνοοῦσε. Τὰ ὀλλανδικὰ πανεπιστημιακὰ ἰδρύματα (στὴν Utrecht ἰδρ. τὸ 1636 ἢ Universitas Rhenotrajectina, στὸ Amsterdam ἰδρ. τὸ 1632, στὸ Groningen ἰδρ. τὸ 1614, στὸ Leiden ἰδρ. τὸ 1575, στὴν παράδοση τοῦ J. Scaliger¹⁴⁸⁶) τὴν περίοδο ἐκεῖνη, μὲ τὴ Λατινικὴ ὡς γλώσσα τῶν παραδόσεων, ἦταν τυπικὰ παραδείγματα μετεξέλιξης τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων¹⁴⁸⁷, τὰ ὁποῖα εἶχαν υἱοθετήσῃ τὴ μέθοδο τοῦ σχολαστικοῦ studium, σὲ σχολεῖα κριτικῆς σκέψης (καὶ συναφοῦς μεθοδολογίας) καὶ ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων γι' αὐτὸ καὶ προσέλκυαν πλῆθος φοιτητῶν ἀπὸ τὴ Δυτικὴ καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη¹⁴⁸⁸. Ἀνάμεσά τους προεξείχε «ὡς ἐστία κλασικῶν μαθησῶν τὸ περιώνυμον ἐν Ἀμστελοδάμῳ Ἀθήναιον»¹⁴⁸⁹. Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε τὴν παρατήρησιν τοῦ M. L. Clarke γιὰ τὸ ὅτι οἱ σημαντικότερες ἀνακαλύψεις στὴν ἀγγλικὴ

¹⁴⁷⁶ Ὡς σημερινὸ προβληματισμὸ στὸν HEITSCH 1974.

¹⁴⁷⁷ Στὸ προοίμιον τῆς ἐκδόσεως του μὲ τοὺς Δειπνοσοφιστὰς τοῦ Ἀθήναιου: πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 104.

¹⁴⁷⁸ Βλ. REINACH 1883, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὸν Κοραῖ ὡς «helléniste philhellène» (!) στὴν «Période anglo-néerlandaise» (σ. 10-13) μεταξὺ τῶν Γάλλων λογίων (σ. 12).

¹⁴⁷⁹ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 104.

¹⁴⁸⁰ Βλ. στὸ προλογικὸ σημειώμα του στὸν τόμο ΚΟΡΑΙΣ *Προλεγ.* II 1988, σ. xiii καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, σ. 140-141.

¹⁴⁸¹ Βλ. ΤΑΪΦΑΚΟΣ 1997, σ. 55 καὶ σημ. 20, ὁ ὁποῖος σημειώνει γιὰ τὴν προσήλωσιν τοῦ Κοραῖ στὴν ὀλλανδικὴ φιλολογικὴ σχολὴ ὅτι μπορεῖ νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ «μὲ διάθεσιν κάποιου ὑπερβολῆς, ἴσως».

¹⁴⁸² Βλ. BENZ 1945.

¹⁴⁸³ Βλ. JOCELYN 1987a καὶ 1987b, σ. 63.

¹⁴⁸⁴ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984a, σ. 48: πβ. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2001 καὶ τοῦ ἰδίου 2003, σ. 22.

¹⁴⁸⁵ Ὡς γνωστὸν, ὁ υἱὸς Petrus Burman Β' δίδασκε τὴν περίοδο 1714-1773 στὸ Ἀθήναιον τοῦ Ἄμστερνταμ, ὁ Daniel Albert Wyttenbach [7 Αὐγ. 1746-17 Ἰαν. 1820] τὴν περίοδο 1771-1799 στὴν ἴδια πόλιν καὶ τὴν περίοδο 1799-1816 στὸ Λέϊντεν, ὁ Valckenaer τὴν περίοδο 1766-1785 στὸ Λέϊντεν, καὶ ὁ David Ruhnke(n) ἢ Ruhnkenius [1723-1798] τὴν περίοδο 1761-1798 στὴν ἴδια πόλιν στὸ Λέϊντεν εἶχαν ἐπίσης δραστηριοποιηθῆ ὁ G. J. Vossius [1577-1649] (συγγραφέας τοῦ ἔργου *De Philologia*, ἀπὸ τὰ πιὸ διακεκριμένα τῆς κλασικῆς παράδοσης τῶν Λατινικῶν στὸν 17ο αἰ.: βλ. DÍAZ y DÍAZ 1994) καὶ ὁ Jacob Perizonius ἢ Voorbroek [1651-1715] (ὅπως ὀρθὰ ἐπισημαίνουν ὁ DRERUP 1930, σ. 29-31, ὁ SCHOUTEN 1964, σ. 25-41 καὶ ὁ HESSELING 1935, σ. 3).

¹⁴⁸⁶ Βλ. GRAFTON 1983a. Ὁ Scaliger διακήρυσσε πῶς ὅποιοι δὲν γνωρίζουσι ἑλληνικά, δὲν ξέρεσι τίποτε: βλ. PFEIFFER 1976, σ. 73.

¹⁴⁸⁷ Γιὰ τὴν ἱστορίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων βλ. RASHDALL 1936, BAUMGART 1984, KITTELSON & TRANSUE 1984, FERRUOLO 1985, COBBAN 1988, PEDERSEN 1992, RÜEGG 1992, RIDDER-SIMOENS 1992, 1996 καὶ SOFFER 1994.

¹⁴⁸⁸ Βλ. τὴ θεώρησιν τοῦ KLUXEN 1995 καὶ ἐπίσης τὴ συνοπτικὴ ἀναφορά τοῦ MÜLLER L. 1869, σ. 7-11.

¹⁴⁸⁹ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 102-103: βλ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σ. 68-70 καὶ SCHOUTEN 1964, σ. 481-513.

κλασική φιλολογία του 18ου αϊ. δὲν σχετίζονται κατ' ἀνάγκη με τις πανεπιστημακές σπουδές κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Housman ἢ στιγμῆ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μεγάλη ἐποχὴ τῆς ἀγγλικῆς κλασικῆς φιλολογίας ἔφτασε στὸ τέλος τῆς, συνέπεσε σχεδὸν με τὴν ἴδρυση τοῦ Κλασικοῦ Τρίποδος (*Classical Tripos*) στὸ Cambridge¹⁴⁹⁰. Ὁ Ch. Joret συνοψίζει στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Villoison τὴν παρουσία τῶν σημαντικότερων ἑλληνιστῶν στὴν Εὐρώπη τῆς περιόδου 1770-1775: στὴν Ὀλλανδία οἱ Tib. Hemsterhuys, Ruhnken, Valckenaer καὶ Wyttenbach, στὴν Ἀγγλία οἱ Tyrwhitt, Toup καὶ Musgrave, στὴν Ἰταλία οἱ Bandini, Mingarelli καὶ Morelli, στὴ Γερμανία οἱ Reiske, Reiz, Heyne, Griesbach καὶ Schütz, στὴ Γαλλία οἱ Jean Capperonnier, Laporte du Theil, Larcher, Saint-Croix καὶ Villoison, στὴν Ἀλσατία οἱ Brunck καὶ Schweighäuser¹⁴⁹¹.

Ἐπειδὴ στὸ Ἀμστερνταμ «διαμορφώθηκε ὁ τρόπος τῆς φιλολογικῆς σκέψης καὶ ἐργασίας τοῦ Κοραῆ, ἐκεῖ ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται ἡ φιλέρευνη προδιάθεσή του γιὰ τὰ δύο ἀντικείμενα ποὺ ἀποτελέσαν τις μόνιμες ἀπασχολήσεις τῆς ζωῆς του: τὴν κριτικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴ γλώσσα»¹⁴⁹², προσθέτουμε λίγες πληροφορίες γιὰ τὴ λεγόμενη ἀγγλο-ὀλλανδικὴ σχολή. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς μποροῦμε νὰ τὰ ἐντοπίσουμε στὰ ἔργα τῶν ἐκπροσώπων τῆς: τῶν Jean Le Clerc ἢ Clericus [1657-1736], Pieter Burman τοῦ πρεσβυτέρου [1668-1741], Pieter Burman τοῦ νεωτέρου [1714-1778], Ludolph Küster [1670-1716], Niklaas Heinsius [1620-1681], Tiberius ἢ Tjebbe Hemsterhuis [1685-1766], Lodewijk Kaspar Valckenaer [1715-1785], D. J. van Lennep [1724-1771], David Ruhnken [1723-1798], Karl Andreas Duker [1620-1752], Peter Wesseling [1692-1764], Daniel Albert Wyttenbach [1746-1820], Peter Hofman-Peerlkamp [1786-1865], Karel Gabriel Cobet [1813-1889], Richard Bentley [1662-1742], Jeremiah Markland [1693-1776], Richard Dawes [1709-1766], Jonathan Toup [1713-1785], Thomas Tyrwhitt [1730-1786], Richard Porson [1759-1808], Ph. W. van Heusde [1737-1809], ὄλων σχεδὸν δραστηριοποιημένων περὶ τὴν πανεπιστημιακὴ διδασκαλία στὸ Leiden¹⁴⁹³. Κατὰ τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ W. Freund, ἡ ἀγγλο-ὀλλανδικὴ σχολή («*englisch-niederländische Periode*»), τρίτη κατὰ σειρὰ περίοδος στὴν ἱστορία τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας, ὀνομάζεται καὶ «κριτικὴ»¹⁴⁹⁴ λόγῳ τῆς ταυτόσημης χρήσης –ἐφέξεῖς– τοῦ ὅρου «κριτικὸς» με τὸν ὅρο «φιλόλογος». Ἀρχίζει στὸ τέλος

¹⁴⁹⁰ Βλ. CLARKE 1959, σ. 73.

¹⁴⁹¹ Βλ. JORET 1910, σσ. 92-94.

¹⁴⁹² ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1999, σ. 141.

¹⁴⁹³ Βλ. FREUND 1879, σσ. 57-77, REINACH 1883, σσ. 10-13, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 102-105, URLICHS 1892, σσ. 76-103, GUDEMAN 1909, σσ. 176 ἔξ., DRERUP 1930, σσ. 25-31, ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 333-334, FRAENKEL 1960, σ. 421, DAIN 1964b, σσ. 164-165, SCHOUTEN 1964, *passim* (ἀνὰ ὀνομαστὸ φιλόλογο, π.χ. σσ. 38-41, 519 γιὰ τὴ «*Schola Hemsterhusiana*»), ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ 1965, σσ. 335-336, KENNER 1966, ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ 1967, σσ. 235-243, KENNER 1974b, σσ. 114-117, JENSEN 1981, σσ. 145, 152-153, SALVATORE 1983, σ. 42, MUHLACK 1985, σ. 108, VOGT 1997, σσ. 123-124 (κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ ὀλλανδικὴ σχολὴ τοῦ 18ου αϊ. ἔβρισκόταν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Bentley), SICKING 1998a, σ. 211 καί, κυρίως, MÜLLER L. 1869, *passim*. Ἰσχύει ἡ διατύπωση τοῦ GRAFTON 1991, σ. 11 ὅτι στὰ συνήδη ἐγχειρίδια Ἱστορίας τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας τὸ ἀντικείμενο ἔρευνας διακρίνεται με ἓνα προσεγγμένο τελεολογικὸ σύστημα ἐποχῶν, σὲ καθεμιά ἀπὸ τις ὁποῖες δεσπόζει ἓνα ἐθνικὸ ὄνομα: οἱ Γάλλοι τὸν 16ο, οἱ Ὀλλανδοὶ τὸν 17ο αϊ. Οἱ REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σσ. 211-224 κάνουν λόγο γιὰ τὴν ὀλλανδικὴ φιλολογία τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αϊ. ἀπὸ τὴ μιά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ τὸν R. Bentley. Παρομοίως κινεῖται καὶ ὁ PFEIFFER 1976, σσ. 124-163 ἀναγνωρίζοντας τὴ μεταναγενησιακὴ ὀλλανδικὴ φιλολογία (κυρίως τοῦ 17ου αϊ.) καὶ τὴν παράδοση τοῦ Bentley καὶ τῶν διαδόχων του στὴν ἀγγλικὴ φιλολογία. Ὁ SANDYS ἔ.π., τόμ. II, σσ. 300-332 καὶ 400-466 ἀναφέρεται σὲ λογίους κατὰ αἰῶνες καὶ κράτη, δίχως νὰ δηλώνει τὴν ὑπαρξὴ τέτοιαις «σχολῆς». Ὁ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ἔ.π., σσ. 34-41 ἔκανε λόγο γιὰ τοὺς Ἀγγλοὺς φιλόλογους, με προεξάρχοντα τὸν Bentley, τὴν ἐπίδραση τοῦ Bentley στοὺς Ὀλλανδοὺς φιλόλογους.

¹⁴⁹⁴ Βλ. REINACH 1883, σ. 10. Κατὰ τὸν MÜLLER L. 1869, σ. 97, ἀναφέρεται ὡς «κριτικὴ» ἢ «σχολὴ» τῶν Ruhnken καὶ Valckenaer.

του 17ου αι. με την *Epistola ad Ioannem Millium* (1691) του Bentley¹⁴⁹⁵, τυπικού παραδείγματος συνθετικής προσέγγισης του κλασικού αντικειμένου¹⁴⁹⁶, και κλείνει με την *Halle'sche Lehrthätigkeit* (1783) του F. A. Wolf (1759-1824)¹⁴⁹⁷, ο οποίος είχε συνείδηση ότι με τα *Prolegomena* του εισέδουε σε όλλανδική περιοχή¹⁴⁹⁸, είχε σαφώς λόγους να έγκωμιάζει την άνωτερότητα της αρχαιογνωσίας του Ruhnkenius ως princeps criticorum¹⁴⁹⁹, και υπήρξε ο πρώτος εισηγητής της recensio (και όχι μιας μερικής recognitio) ως καινής αληθευτικής μεθόδου που μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλέστερα συμπεράσματα¹⁵⁰⁰. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα καταγραφής των τάσεων που διέκριναν τους εκπροσώπους της σε κείμενο θα χαρακτηρίζαμε το *Elogium Tiberii Hemsterhusii* που συνέταξε ο D. Ruhnken¹⁵⁰¹: με το κείμενο αυτό παρουσιάζεται η χαρισματική ιδιοφυΐα του έγκωμιαζόμενου Hemsterhuys αλλά και κάθε προικισμένου κριτικού, και αναπτύσσεται η ιδιαίτερη σχέση πνεύματος και έπιστήμης στο πλαίσιο των κριτικών άρετων που διέκριναν και παλαιότερους και συγχρόνους όμογάλακτους θεράποντες της Κριτικής του κειμένου¹⁵⁰². Στη σχολή αυτή προείχε η γνώση του ρωμαϊκού πολιτισμού και της λατινικής γλώσσας, ζυμωμένων με τον έθνικό χαρακτήρα των Όλλανδών, ώστε η πλειονότητα των μεγάλων κριτικών όπως οί Lipsius, Scaliger, Gronov, Heinsius, Bentley, Ritschl, Jahn, Lachmann, Madvig (1804-1886) να ασχοληθούν με τη διόρθωση των Λατίνων κλασικών¹⁵⁰³. Με την πάροδο του χρόνου και τη συστηματοποίηση της αντιβολής της χειρόγραφης παράδοσης αναπτυσσόταν η αίσθηση της ανάγκης για classificatio και eliminatio των κωδίκων, καθώς και για εξέταση της πιθανότητας της εικασίας με την ακριβή γνώση του γλωσσικού όργανου¹⁵⁰⁴. Η έν λόγω «σχολή» με την επίταση του αίτήματος για κριτική-φιλολογική μεθοδολογία διακρίνεται σαφώς από τις λοιπές. Λ.χ. η άμέσως επόμενη «Γερμανική περίοδος» χαρακτηρίζεται από την πανεπιστημοσύνη και τον έρμηνευτικό έγκυκλοπαιδισμό της *Altertumswissenschaft*¹⁵⁰⁵ και

¹⁴⁹⁵ Βλ. τη σχολιασμένη έκδοση BENTLEY R. 1962, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σσ. 35-37, HENTSCHE & MUHLACK *ό.π.*, σ. 63 και PFEIFFER 1976, σσ. 149-150.

¹⁴⁹⁶ Βλ. DAVISON J. A. 1962, σ. 35 και GOOLD 1963, σσ. 287-290. Βλ. επίσης PFEIFFER 1976, σσ. 143-158. Πρέπει να σημειώσουμε ότι όσον αφορά τη διορθωτική συμβολή του Bentley ή διατριβή του ROUX 1916 έρριδει γενικόλογων αναφορών. Ο A. E. HOUSMAN στην έκδ. *Marcus Manilius Astronomicon I*, τόμ. I, 1903, σ. xliii παρατηρούσε ότι «ή μεγάλη μας εποχή της κλασικής αρχαιογνωσίας άρχισε το 1691 με την *Epistola ad Millium* του Bentley». Ο ίδιος (*αυτόδι*, σ. xviii) πρόσθετε πως ο Scaliger δίπλα στον Bentley δέν είναι τίποτε περισσότερο από «a marvellous boy» (κατά τον J. DIGGLE στο *Liverpool Classical Monthly* 13-14, Άπρ. 1988, σ. 61, ή φράση «marvelous boy» είναι παραπομπή σε στίχο του Wordsworth, *Resolution and Independence*, στίχ. 43· στο άρθρο του P. G. NAIDITCH, δημοσιευμένο στο περ. *Housman Society Journal* 12, 1986, σσ. 131-142, όπου συγκεντρώνονται οί λογοτεχνικές παραπομπές και νύξεις στο έργο του Housman, δέν έντόπισα την έν λόγω).

¹⁴⁹⁷ Βλ. FREUND 1879, σ. 57, BENTLEY R. 1962, σ. [5], PFEIFFER 1976, σσ. 173-177 και GRAFTON 1991, σσ. 12-21.

¹⁴⁹⁸ Γι' αυτό κατά τον GRAFTON 1991, σ. 230 άφέρωσε το έργο του «Davidi Ruhnkenio principi criticorum». Βλ. επίσης KENNER 1974b, σσ. 97-98.

¹⁴⁹⁹ SICKING 1998a, σ. 243.

¹⁵⁰⁰ Βλ. HALL 1913, σσ. 122-123. Το πλέον έμπεριστατωμένο άρθρο για τον Wolf συνέταξε ο FUNKE 1990. Βλ. επίσης FLASHAR 1979, BOLTER 1980 και NESCHKE-HENTSCHE 1998. Σύμφωνα με τον Nietzsche, ή 8η Άπρ. 1777, όταν ο Wolf χρησιμοποίησε για τον έαυτό του τον τίτλο stud. philol., είναι ή γενέθλιος ήμέρα της φιλολογίας: βλ. για τη σχέση Nietzsche και Wolf το άρθρο του RIEDEL 1996 (119, σημ. 1). Μία τέτοια συζήτηση, βεβαίως, πηγαινει πιό πέρα από τη φιλολογική παράδοση που εκφράζει ο Κοραής.

¹⁵⁰¹ Βλ. RUHNKEN 1822.

¹⁵⁰² Βλ. SICKING 1998a, σσ. 226-228.

¹⁵⁰³ MÜLLER L. 1869, σσ. 60, 66-68. Για τον Madvig ως λατινιστή βλ. το άρθρο του MEJER 1990.

¹⁵⁰⁴ Βλ. MÜLLER L. 1869, σσ. 66-68, 90: πβ. GRAFTON & MOST 1997, σ. 43.

¹⁵⁰⁵ Βλ. FREUND 1879, σ. 77 κ.έξ., LOSSAU 1996. Τότε έντεινεται ή διεπιστημονική έπαφή κλασικής φιλολογικής και ιστορικής έπιστήμης: βλ. το δοκίμιο του MUHLACK 1979. Πβ. LATACZ 1995. Οί HENTSCHE & MUHLACK *ό.π.*, σ. 65 έξ. στέκονται στη γερμανοκεντρική εξέταση, άγνωώντας πλίν των Scaliger, Vico (και Bentley) την κριτική συνεισφορά Όλλανδών και Άγγλων φιλόλογων.

ἀπὸ τὴν κεντρικὴ θέσῃ πού εἶχαν οἱ ἀρχές τοῦ Lachmann (πού ἐκτόπισαν τὴν Κριτικὴ τοῦ Κειμένου ἀπὸ τὴν ἐξέχουσα θέσῃ τῆς στὴν κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη καὶ τὴ μετέτρεψαν σὲ ἀπλὸ κλάδο μιᾶς ἀρχαιογνωστικῆς πορείας¹⁵⁰⁶). Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς περιόδου ἡ συστηματοποίηση τῆς τακτικῆς γιὰ τὴν ἐξάσκηση τῆς emendatio¹⁵⁰⁷ εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ ἀπόσταγμα τῆς ἀξιολόγησης τῆς συνεισφορᾶς τῶν μεγάλων κριτικῶν τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς. Εἰρούμε ὅτι ἡ γερμανικὴ ἀρχαιογνωστικὴ ἐπιστῆμη ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὴν ἐπιβλητικὴ θεολογικὴ ἐρμηνευτικὴ καὶ διατήρησε πάντοτε τὴν αἴσθησι μιᾶς ἀποστολῆς (mission)¹⁵⁰⁸, μὲ ἀποτέλεσμα ἀφ' ἑνὸς ἡ *Altertumswissenschaft* τοῦ Wolf νὰ ἐμφυσῆσει μιάν ἀντίληψη πού ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τὴν ἀντίστοιχη περὶ ἀρχαιογνωσίας ἀντίληψη τῶν ὁπαδῶν τοῦ Porson¹⁵⁰⁹ καὶ ἀφ' ἑτέρου στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. ἡ κλασικὴ φιλολογία νὰ ἔχει σχεδὸν πλήρως ἀσπαστεῖ τὴ στοχοθεσίᾳ τῶν λεγόμενων θετικῶν ἐπιστημῶν¹⁵¹⁰. Ὡς μύστης τῆς γερμανικῆς σχολῆς ὁ Ἰ. Συκουτρῆς στὸ δοκίμιό του μὲ τίτλο «Κριτικὴ» ἐπαναλάμβανε τὶς θέσεις τῶν Boeckh, Gercke καὶ Maas¹⁵¹¹. Μολονότι τὴ συστηματικὴ μελέτη τῆς κλασικῆς κληρονομιάς ἐξευγένισαν ὀνόματα ὅπως ὁ Bentley, ὁ Porson καὶ ὁ Wilamowitz, ἐντούτοις ἡ κλασικὴ μάθησι θεωρήθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους-πολυτέλεια γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ παρόντος¹⁵¹². Δὲν εἶναι, ἄλλωστε, τυχαῖο τὸ ὅτι ἡ ἀντίδρασι στὴν ἐπονομαζόμενη «μέθοδο Lachmann» παρουσιάστηκε κυρίως στὴν Ὀλλανδία καὶ στὴν Ἀγγλία¹⁵¹³. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς, λ.χ. ὁ Nicolaas Heinsius, ὑπερέβησαν τὶς προκαταλήψεις ἐκεῖνες πού ἤθελαν ἀπόλυτη τὴ διάκρισι ἀνάμεσα σὲ «καλές» καὶ «κακές» γραφές, ἀποκαλύπτοντας περιπτώσεις ὅπου μιὰ ἀξιόπιστη γραφὴ διασωζόταν ἀπὸ ἕνα κατ' ἄλλον τρόπο ἀναξιόπιστο μάρτυρα, καὶ τρέποντας ἔτσι τὴν ἀντιβολὴ χειρογράφων σὲ μιὰ ἐδραιωμένη πρακτικὴ μὲ καθολικότερη ἐφαρμογὴ¹⁵¹⁴.

Ἡ ἀγγλο-ὀλλανδικὴ σχολὴ παραμένει μὲ τὰ ἐπιτεύγματά της ἐπὶκαιρῇ αὐτῇ ἡ συνειδητοποίηση πρέπει νὰ συσχετισθεῖ καὶ μὲ τὴ φιλολογικὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ. Ὁ A. E. Housman εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθεῖ ὡς συνεχιστῆς τῆς παράδοσης τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς λόγω τῆς ἀποκλειστικῆς ἐπιστημονικῆς φιλολογικῆς ἐνασχόλησής του μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου καὶ λόγω τῶν γνωστῶν ἀπόψεών του γιὰ τὴ φύσι τῆς κειμενοκριτικῆς ἐργασίας. Ἐνῶ ἡ στιχουργικὴ του ἐντάσσεται στὸν 19ο αἰ., ὁ ἴδιος ἐπέλεξε μὲ τὴ φιλολογικὴ του ἐργασία νὰ συνεχίσει παράδοσι τοῦ 18ου¹⁵¹⁵. Παρὰ τὶς διαφορὲς στὴν φύσι καὶ τὰ στάδια τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας, ὁ ἀναγνωρισμένος (καὶ ἀπὸ τὸν δύσκολο Housman¹⁵¹⁶) ὡς ὁ μεγαλύτερος σύγχρονος φιλόλογος U. von Wilamowitz-Moellendorff διέπρεψε καὶ στὶς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν καὶ μετακλασικῶν ποιητῶν (Αἰσχύλος, Καλλιμάχος, Θεόκριτος, Εὐριπίδης, Ἀριστοφάνης, Ἡσίοδος καὶ Μένανδρος) μαζί μὲ τὶς διασκορπισμένες στὸ λοιπὸ ἔργο του κειμενοκριτικὲς παρατηρήσεις του¹⁵¹⁷. Ὁ H. U. Gumbrecht παρατηρεῖ πὼς μὲ τὸ νὰ προσπαθοῦμε νὰ ἀποδείξουμε ὅτι οἱ

¹⁵⁰⁶ Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ UNTE 1990, σ. 256.

¹⁵⁰⁷ Βλ. BIRT 1913, σσ. 124-163 («Die emendatio des als grundlegend erkannten Textes»).

¹⁵⁰⁸ Ὁ CALDER 1994, σ. 358 γράφει ὅτι «ὁ Wilamowitz θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του πρῶτον σὰν στρατιώτη, δεύτερον σὰν ἡθοποιό, τρίτον σὰν δάσκαλο καὶ τέταρτον σὰν ἀρχαιογνώστη» ἀρεσκόταν προφανῶς στὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα τοῦ Αἰσχύλου.

¹⁵⁰⁹ Βλ. PFEIFFER 1976, σσ. 180-182, GRAFTON 1983b καὶ STRAY 1997, σ. 107, σημ. 6.

¹⁵¹⁰ Βλ. HENTSCHE & MUHLACK ὅ.π., σσ. 63-65 καὶ 66-80, BUSCHE 1997, σ. 4.

¹⁵¹¹ Βλ. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σσ. 172-188.

¹⁵¹² Βλ. BOLGAR 1954, σσ. 378-379.

¹⁵¹³ Βλ. GRAFTON 1977a, σ. 172.

¹⁵¹⁴ Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 57-63, GRAFTON 1977a, σ. 173, KENNEY 1980 καὶ GREETHAM 1994, σσ. 317-318.

¹⁵¹⁵ Βλ. LLOYD-JONES 1982, σ. 184 καὶ τὸ ἐμπεριστατωμένο ἄρθρο τοῦ NAIDITCH 1990.

¹⁵¹⁶ Βλ. GOW 1936, σσ. 39-40 καὶ SKUTSCH 1960, σσ. 5-6.

¹⁵¹⁷ Βλ. LANDFESTER 1979, PATZER 1985b καὶ τὸ ἐμπεριστατωμένο ἄρθρο τοῦ FOWLER R. L. 1990 (κυρίως σ. 511).

φιλολογικές αποφάσεις πραγματοποιούνται εντός των παραμέτρων που υποβάλλει μία αυστηρή και απαρέγκλιτη κειμενική λογική, πλησιάζουμε μία πρακτική που ο Paul de Man ονομάτισε «theoretical reading»¹⁵¹⁸ και ο R. Laufer παρουσίασε στο κειμενολογικό εγχειρίδιό του *Introduction à la textologie*¹⁵¹⁹. Από φιλολογική αντίδραση προς τον ιδεαλισμό των κειμενοκριτικών μεθόδων¹⁵²⁰ γεννήθηκε ο σκεπτικισμός της υλικής φιλολογίας («material philology») που περιέγραψε ο S. G. Nichols¹⁵²¹. Με τη μαθηματική και φιλοσοφική χρήση της φιλολογικής λογικής (φέρ' είπειν, ο κορυφαίος έλληνοιστής της εποχής Tib. Hemsterhuys διετέλεσε καθηγητής της Φιλοσοφίας και των Μαθηματικών στο Άδώναιο του Amsterdam, ενώ είναι γνωστό πως ο Bentley στους λόγους του αναφέρθηκε συχνά στα *Principia Mathematica* του Νεύτωνα [1687], την τότε θεωρούμενη ως έπιτομή των φυσικών έπιστημών¹⁵²²) ή φιλολογία ανδρωνόταν σε αυτόνομη έπιστήμη. Για τον Hemsterhuys, ο όποιος απέριπτε τή μετατροπή των litterae humaniores σε μία μονομερή disciplina verborum, ή σπουδή τους είχε προπαιδευτική βαρύτητα, καθ' ότι προήγε την κριτική ικανότητα και τή μεθοδική σκέψη του σπουδαστή¹⁵²³. Κατ' αυτόν τον τρόπο ή κλασική φιλολογία δέν πρέπει να απομονωθεί από το συνεκτικό όλον των έπιστημών (augusta doctrinarum aedes)¹⁵²⁴, ενώ ή σπουδή της συνεισφέρει στη συντήρηση των κλασικών κειμένων χάριν του περιεχομένου τους (rerum veritatisque cognitio) και στην ήθική διαμόρφωση των σπουδαστών κάθε έπιστημονικού κλάδου¹⁵²⁵. Ο L. C. Valckenaer έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην ύπεροχή της κλασικής αρχαιομάθειας και θεωρούσε άξιο του τίτλου του criticus μόνον εκείνον που συνδύαζε τις έξης ιδιότητες: studium linguarum, doctrina excellens, ingenium sagax, clor coniectandi και iudicandi virtus¹⁵²⁶, για να υπερδεματίσει έν τέλει ο D. Ruhnken (τρίτος στην αποκαλούμενη «τριάδα των μεγάλων Όλλανδών φιλολόγων»¹⁵²⁷) ως προς την άγαστή θέση όσων διαδέτουν divinum ingenium¹⁵²⁸. Ακόμη και ο Cobet, παρά το ότι ταξινόμησε τα χειρόγραφα των *Commentarii* του Σιμπλίσιου δίνοντας δείγματα μιας λαμπρής κριτικής σκέψης¹⁵²⁹, δέν έπωφελήθηκε, όπως εύστοχα παρατήρησε ο Kenney, από τις καινοτόμες μεθόδους της recensio που ακολουθήσαν οι σύγχρονοί του Madvig και Lachmann. Έπιπλέον, στις *Observationes criticae et palaeographicae in Dionysii Halicarnassensis Antiquitates Romanas* (Leiden 1877) ο Cobet άγνόησε το stemma codicum που εισηγήθηκε ο Ritschl¹⁵³⁰, επιμένοντας δογματικά στην αρχή της αποκατάστασης του κειμένου sive ex antiquis membranis sive ex ingenio, αρχή που υπηρέτησαν ο Scaliger και ο Ruhnken¹⁵³¹. Ο Ίωάννης Συκουτρής έγραφε: «Διότι έκδοσις σημαίνει πάντοτε επέμβαση του φιλολόγου, του έπιστήμονος, εις ένα κείμενον, και ή επέμβασις αύτη είναι θεμιτή μόνον έν όνόματι ένός ιδεώδους τέλους, όποϊον ο έκδότης έντέχνων γραμματειακών μνημείων έχει εις το αυτόγραφο του συγγραφέως»¹⁵³². Ο G. Zuntz παρατήρησε: «Είτε δύσκολο είτε εύχερές, το

¹⁵¹⁸ GUMBRECHT 1998, σ. 239 και σημ. 4: βλ. MAN 1986, σσ. 3-20.

¹⁵¹⁹ Τον LAUFER 1972 απασχολούν και εύρύτερα από την κριτική-έκδοτική του κειμένου κειμενολογικά ζητήματα, με έφαρμογή σε νεώτερα κείμενα.

¹⁵²⁰ Βλ. λ.χ. τον προβληματισμό και τις προτάσεις του BOYLE 1976.

¹⁵²¹ Βλ. NICHOLS 1997.

¹⁵²² Βλ. SICKING 1998α, σσ. 211-212 και 218-223.

¹⁵²³ Βλ. *αυτόθι*, σ. 219.

¹⁵²⁴ Βλ. *αυτόθι*, σ. 221.

¹⁵²⁵ Βλ. *αυτόθι*, σσ. 222.

¹⁵²⁶ *Αυτόθι*, σσ. 223-226.

¹⁵²⁷ Βλ. PFEIFFER 1976, σ. 163.

¹⁵²⁸ Βλ. SICKING 1998α, σ. 230.

¹⁵²⁹ Βλ. JANSSEN 1990, σ. 19.

¹⁵³⁰ Βλ. KENNEY 1974b, σσ. 117-123.

¹⁵³¹ Βλ. JANSSEN 1990, σ. 19.

¹⁵³² ΣΥΚΟΥΡΗΣ 1956 [1982], σ. 195.

θεωρητικό έκμαγείο για την αντιμετώπιση του προβλήματος "ἀρχέτυπο και πρωτότυπο" παριστάνεται απλό: ἂν ἡ λεκτική ἐκφορά τοῦ ἀποκατεστημένου ἀρχετύπου εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, γίνεται ἀποδεκτὴ ὡς πρωτότυπο· ἂν ὄχι, ἡ *divinatio* ἀγωνίζεται νὰ τὸ προσεγγίσει μὲ τὴν εἰκασία»¹⁵³³. Ἡ σύντομη παρέκβασή μας ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴ βραχυλογικὴ ἀποτίμηση τῆς συνεισφοράς ποὺ ἔχει ἡ ἀγγλο-ὀλλανδικὴ σχολὴ στὴν Κλασικὴ Φιλολογία λήγει ἐδῶ, μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅτι ὁ συνδυασμὸς θεολογικῶν καὶ κλασικῶν σπουδῶν ὑποχώρησε στὸν ἀρχόμενον 19ο αἰ., γι' αὐτὸ καὶ οἱ περισσότεροι φιλόλογοι ἀντιμετώπιζαν τὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα ὡς παραδεδομένο, ἐνῶ θεωροῦσαν διαφορετικὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας¹⁵³⁴.

Σποραδικά, ποῦ καὶ ποῦ, ὁ Κοραῆς μᾶς μιλάει γιὰ τὴν κριτικὴ του μέθοδο: "Τὸ νὰ διορθῶναι τις τὰ κακῶς γεγραμμένα καὶ νὰ ἐξηγῆ τὰ δυσνόητα εἰς τὰ βιβλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζεται κριτικὴ ἐπιστήμη", γράφει κάποτε πρὸς τὸν Δημήτριον Λῶτο. Πιὸ πολλὰ μποροῦμε νὰ συναγάγουμε ἐμμέσως, ἀπὸ τὸν τρόπο δηλαδὴ ποὺ ἀντιμετωπίζει στὴν πράξιν τὰ κείμενα: ὀπαδός, ὅπως εἶπαμε, τῆς παράδοσης τοῦ Bentley, γνωρίζει νὰ εἶναι *animus suspicax*, νὰ δέχεται δηλαδὴ μὲ ἐπιφύλαξιν τὸ παραδεδομένο κείμενο καὶ νὰ προχωρεῖ καὶ σὲ ριζικὴ ἀκόμη μεταβολὴ του, ἂν καὶ ἐφόσον παρόμοια μεθόδευση ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴ λογικὴ (*ratio*) καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας (*res ipsa*), ἔστω καὶ ἂν ἡ μαρτυρία τῶν χειρογράφων εἶναι ὁμόφωνα ἀντίθετη¹⁵³⁵»¹⁵³⁶. Στὸν πρόλογο τῆς ἐκδόσεως τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* τοῦ Ἀθήναιου ὁ Schweighäuser σημείωνε: «Denique eximium ac prorsus singulare decus & praesidium est, quo hoc nostrum institutum ornare voluit vir doctus Adamantes CORAY, Smyrnensis, ut Medicinae Doctor solertissimus, sic in Graecarum literarum, quae ei vernaculae sunt, exquisitori studio verissimus Valckenarianae & Ruhnkenianae scholae alumnus»¹⁵³⁷. Ἐπομένως, σήμερον δὲ χαρακτηρίζαμε τὴν κριτικὴ ὁδὸ τοῦ Κοραῆ ὡς *emendatio sine recensione*.¹⁵³⁸ Ὡστόσο, κατὰ τὸν Π. Ἐνεπεκίδην, «θαυμάζει καὶ ἐκτιμᾷ τις φιλολογικὴς σχολὴς τῆς ὀλλανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἀλλὰ ὁ ἴδιος του κινεῖται ἐπιστημονικὰ ἐπάνω στὸ μαγνητικὸ πεδίου τοῦ Γαλλογερμανικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. [...] Ἀνάμεσα λοιπὸν στὸν ἀνθρωποκεντρισμὸ τῶν Γάλλων καὶ τὴν ἄτεγκτη ἰδεοκρατία τῶν Γερμανῶν κλείνει μὲν πρὸς τοὺς Γάλλους προτιμᾷ ὅμως τελικὰ τὸν τρίτο, τὸν ἑλληνικὸ δρόμο: τοῦ νοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἕνα νεοανθρωπισμὸ κοραϊκῆς μορφῆς»¹⁵³⁹.

Τὴν ἰδιότυπη φιλολογικὴ θητεία του παραδεχόταν ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς. Θεωροῦσε ὡς μία ἀπὸ τις ἐκ Θεοῦ εὐεργεσίες «τὸ ταξίδιον τῆς ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώπους σοφοὺς καὶ ἀπορρίψας τὸν ζυγὸν τῶν ἀθλιῶν γραμματικῶν, ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς μὲ μέθοδον παντάπασιν διάφορον, ἢ ὁποία μέθοδος ὄχι μόνον μὲ ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου, τὰ ὁποῖα δὲν ἤθελε νοήσω ποτὲ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροτάτου Θεοδώρου καὶ τοῦ παχυτάτου αὐτοῦ σχολιαστοῦ, τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ νὰ διορθώσω καὶ τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὁποῖαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς

¹⁵³³ ZUNTZ 1955, σ. 296 (ἀναδῆμ. στὸν τόμο Τοῦ ἰδίου 1972, σσ. 269-277).

¹⁵³⁴ Βλ. KATZ 1951, σ. 165.

¹⁵³⁵ Ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 48, σημ. 22 ἀναφέρεται, προφανῶς, στὴν περίφημη ρήσιν τοῦ R. Bentley: «Nobis & ratio & res ipsa centum codicibus potiores sunt». Τὴ ρήσιν τοῦ Bentley ἀνέπτυξε ὁ KENNEY 1974b, σσ. 71-74. Βλ. ἐπίσης MAEHLI 1868, σσ. 56-57 καὶ PFEIFFER 1976, σσ. 153-154.

¹⁵³⁶ Ἀντιγράφων ἀπὸ τὸ μελέτημα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 37-54, τῆ σ. 48: πβ. ἐπίσης Τοῦ ἰδίου 1983b, σσ. 45, 47.

¹⁵³⁷ SCHWEIGHÄUSER ἔκδ. *Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum*, τόμ. I, 1801, σσ. cxvii-cxviii. Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 104-105, ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1965, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 48, σημ. 20: βλ. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σ. 240.

¹⁵³⁸ Βλ. KENNEY 1974b, σ. 25.

¹⁵³⁹ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σ. 322.

μητέρα, τὴν παλαιάν»¹⁵⁴⁰. Σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φίλο του Δημ. Λῶτο ἔγραφε γιὰ τὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο τότε προετοίμαζε: «Αὐτό, φίλε μου, εἶναι μία ἐξήγησις πολλῶν δυσνοήτων τόπων τοῦ Ἱπποκράτους, καὶ διόρθωσις πολλῶν ἄλλων ἐφθαρμένων ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀντιγραφεῖς τὸ νὰ διορθῶνῃ τις τὰ κακῶς γεγραμμένα καὶ νὰ ἐξηγῇ τὰ δυσνόητα εἰς τὰ βιβλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζεται κριτικὴ ἐπιστήμη. Αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην, ἂν καὶ γνωστὴν εἰς τοὺς παλαιούς Ἑλληνας (καὶ τί δὲν ἐγνώρισαν οἱ παλαιοί;), οἱ νεώτεροι, νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἔφεραν εἰς μεγάλην τελειότητα. Εἰς τούτους τοὺς τελευταίους χρόνους ἐφάνησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης ἄνδρες κριτικώτατοι, μάλιστα εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ Ἀγγλίαν· ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἐστάθη καὶ ὁ περίφημος Τούπιος, Ἀγγλος τὸ γένος, ὅστις ἐδιώρθωσε πολλοὺς ἐφθαρμένους τόπους τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων μετὰ μεγαλωτάτην ἀγχίνουαν, ὥστε νὰ ὀνομάζεται, τρόπον τινά, ὁ κορυφαῖος τῶν κριτικῶν. [...] ἔξευρε λοιπὸν ὅτι ὁ Βιλλουαζὸν, ὅτε τὸν εἶδεξα ὀλίγον τι μέρος ἀπὸ τὸ πόνημά μου, ἔμεινε ἐκθαμβος. Αὐτὸς μετὰ ἐπαρακίνησε νὰ τὸ τελειώσω καὶ νὰ τὸ δώσω εἰς φῶς, βεβαιῶν με μετ' ὄρκου τοῦ κατ' ἡμέραν καὶ ὦραν ὅτι ὁ θαυμαστὸς Τούπιος θέλει μείνει πολὺ ὑποδεέστερος ἀπ' ἐμέ, ὅταν τὸ πόνημά μου γνωρισθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· δὲν ἠρκέσθη εἰς αὐτό, ἀλλ' ἔχων μίαν πλατυτάτην ἐπιστολικὴν κοινολογίαν μετὰ ὅλους τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης, ἔγραψεν εἰς Γερμανίαν, Ὀλλανδίαν, Ἰταλίαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη περὶ τούτου, ἐκθειάζων ἐμὲ καὶ ὀνομάζων με πρῶτον κριτικὸν τῆς Εὐρώπης, τόσον ὥστε νὰ κάμῃ νὰ με βάλωσι καὶ εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐφημερίδας τῆς Λειψίας μετὰ τούτα τὰ λόγια: "Εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὸ Παρίσιον ἕνας Γραικὸς ἰατρὸς ὀνόματι Κ., ὅστις ἔκαμε τὰς ἀγχινοστάτας ἐξηγήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τὸν Ἱπποκράτην". Αὐτὸ μ' ἐκακοφάνη ὅτε τὸ εἶδα εἰς μίαν γερμανικὴν ἐφημερίδα, ἐπειδὴ ὁ Βιλλουαζὸν τὸ ἔκαμε χωρὶς τὴν εἶδησιν καὶ θέλησίν μου, καὶ διότι δὲν εἶναι φρονίμου ἄνδρὸς ἔργον νὰ προλέγῃ πράγματα ἀτελείωτα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, βλέπων τὸν τίτλον τοῦ Γραικοῦ, ἐστοχάσθη μὴπως συνέφερον αὐτὸ διὰ νὰ ἐμφράξῃ καὶ τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀθλίου καὶ καταφρονημένου γένους ἡμῶν, καὶ μάλιστα τοῦ καταράτου Παυῖου, τὸν ὁποῖον ὁσάκις ἐνθυμηθῶ, σεληνιάζομαι. Ὁ αὐτὸς Βιλλουαζὸν μετὰ ἠνάγκασε νὰ πέμψω καὶ εἰς Ἀγγλίαν μικρὸν τι δεῖγμα τοῦ πονήματός μου, καὶ ἔπεμψα μέρος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ὁξωνίου καὶ μέρος εἰς Λονδίον, εἰς δύο περιφήμους ἰατροὺς, εἰδήμονας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐντρέπομαι νὰ σὲ γράψω τί ἀπεκρίθησαν, ὅχι πρὸς ἐμὲ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' εἰς τρίτον πρόσωπον. Εἰς ὀλίγα λόγια, αὐτὸς ὁ κόπος μου φαίνεται νὰ ἐπροξένησε μίαν ὑπερβολικὴν εὐχαρίστησιν καὶ θαυμασμὸν εἰς ὅλους ὅσοι τὸν εἶδαν καὶ ἄμποτε νὰ εὐαρεστήσῃ ὡσαύτως καὶ ὅταν δημοσιευθῇ διὰ τοῦ τύπου»¹⁵⁴¹. Ἄλλου, συμβούλευε τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου: «Τὸν Λιθέριον συμβούλευσε νὰ ὑπάγῃ εἰς Γοττίγγην καὶ ὅσους ἄλλους τῶν ἡμετέρων γνωρίζεις ἐπιθυμοῦντας νὰ σοφισθῶσιν νὰ, ἐκεῖ πέμπε τους»¹⁵⁴². Στὴν Ὀλλανδία ἦταν ἀκμαία ἢ κλασικὴ κληρονομία τῶν ἀνθρωπιστῶν τῆς Ἀναγέννησης. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν λογίων τῆς Ἀναγέννησης ἡ ἐπιστήμη ὡς ἔννοια καὶ μεθοδολογικὴ ἀνακάλυψη μετασχηματίστηκε κατὰ τὸν 16ο καὶ τὸν πρῶτον 17ο αἰ. μέσῳ τῆς συστηματικῆς χρήσης τῶν νέων μεθόδων, σὲ σημεῖο πού οἱ νεώτεροι φιλόλογοι – εἰδικοὶ ἐπιστήμονες πιά – νὰ ἀποδεικνύονται ἰκανότεροι ἀναγνώστες τῶν κειμένων ἀπ' ὅ,τι οἱ λόγιοι ἀνθρωπιστὲς τῆς ἀναγεννησιακῆς περιόδου¹⁵⁴³. Στὴν Ὀλλανδία μάλιστα εὐδοκίμησε μία ἰδιαίτερη παράδοσις ἔρευνας ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορικὴν γνώσιν, τὴν κριτικὴν τῆς Βίβλου καὶ τὴν Κριτικὴν τῶν κειμένων πού ἀνέδειξε τὰ ὀλλανδικὰ Πανεπιστήμια¹⁵⁴⁴.

Γιὰ τὴν κριτικὴν μέθοδο τοῦ Κοραῆ σημείωνε ὁ Χαρ. Χαριτωνίδης: «Οὐδεὶς, νομιζόμεν, θὰ ἤξιου Παπᾶ Τρέχας ἢ Παπᾶ Θεῶν γινόμενος ὁ Κοραῆς νὰ τελῇ ὅ,τι ὁ σημερινὸς ἐκδότης,

¹⁵⁴⁰ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 22 (11.7.1786), σ. 65. 15-22: βλ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 99-107.

¹⁵⁴¹ ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόδι*, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σσ. 131. 8-132. 13.

¹⁵⁴² *Αὐτόδι*, III 1979, ἐπιστ. 633 (13.2.1815) σ. 385. 7-9: πβ. τόμ. IV 1982, ἐπιστ. 853 (20.11.1819) σ. 219. 3-4.

¹⁵⁴³ Βλ. GRAFTON 1991, σσ. 4-5.

¹⁵⁴⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 10.

τουτέστι νὰ παρασκευάζῃ κριτικὴν ὑπόμνημα (apparatum criticum) ἢ κατὰ τὸν Π. Παπαγεωργίου κριτικὴν συσκευὴν, καὶ τὸ λεγόμενον στέμμα (stemma), ἐν ᾧ ἐμφαίνεται ὁ ἀρχέτυπος κώδιξ. Στέμμα δὲν ἔχει ὁ Κοραῆς, ἀλλ' ἔχει τὸ στέμμα τοῦ κριτικοῦ, οὗ στεροῦνται πολλοὶ τῶν κοσμούντων τὴν ἑαυτῶν ἔκδοσιν διὰ τοῦ εἰρημένου ἰχνογραφικοῦ σχήματος. [...] Ὁ Κοραῆς δὲν εἶναι τῶν παραβόλων τις καὶ τολμηρῶν κριτικῶν τῶν μεταγραφόντων κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν παράδοσιν. Περὶ τοῦ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ Ρωμ. ΚΗ' φερομένου "καὶ ὅλως πολλὰ τοιαῦτα μυθολογοῦσι παρὰ τὸ ἐκὸς ἐκθειάζοντες τὰ θνητὰ τῆς φύσεως ἅμα τοῖς θεοῖς" σημειοῦται (Μέρ. Α', σελ. 377) "θεοῖς: τοῦτο θεοῖς γράφειν παραινοῦσί τινες: ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἔσται τεθεραπευμένον τὸ χωρίον. Ἡ δὲ τινῶν ἐτέρων διόρθωσις, Παρὰ τὸ εἰκὸς ἐκθειάζοντες τὰ τῆς θνητῆς φύσεως λαχόντα τοῖς κόμπους οὐδὲ μνημονεύεσθαι ὅλως ἄξιον, οὐχ ὡς οὐκ ἔχουσα νοῦν, ἀλλ' ὡς τῶν κανόνων τῆς Κριτικῆς πλείστον ὅσον ἀπέχουσα. Διορθοῦν γὰρ οὐ μεταμορφοῦν δέδοται τοῖς ἐκδόταις". Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ὁ σοφὸς διδάσκαλος εἰδωλολάτρης τῆς κακῆς παραδόσεως, ποιεῖ ὅ,τι ἡ Ratio ἀπαιτεῖ, ὅ,τι ὁ λόγος αἰρεῖ, εἶναι διασώτης τοῦ Bentley»¹⁵⁴⁵. Τis καταβολὴς τῆς κριτικῆς μεθόδου τοῦ Κοραῆ φανερόν οἱ ἐκτενεῖς ἐπιστάσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἡσύχιον, τόσο στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις του ὅσο καὶ σποραδικῶς στὶς *Observationes Miscellaneae* τοῦ γρ. Χίου 490, πού ἀποδεικνύουν εὐθύγραμμη κριτικὴ συγγένεια μὲ τὸν γενάρχη τῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς R. Bentley. Ὁ Bentley στὸ τρίτο μέρος τῆς *Epistola ad Joannem Millium* προβαίνει στὴ διάγνωσιν τῆς δυσκολίας τοῦ λεξιλογικοῦ κειμένου καὶ δηλώνει ὅτι θὰ μπορούσε νὰ συνεισφέρει περὶ τίς 5000 διορθώσεις, ἂν καταπιανόταν μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου τοῦ Ἡσυχίου¹⁵⁴⁶. Τὸ κείμενον τοῦ Ἡσυχίου θεωρήθηκε ὡς κατ' ἐξοχὴν πηγὴ γραμματικῶν καὶ φιλολογικῶν πληροφοριῶν, ὅπως θεμελιώδεις ἀντίστοιχα γιὰ τοὺς κλασικοὺς γραμματολόγους ὑπῆρξαν οἱ συναγωγῆς ἀποφθεγμάτων καὶ ἀνθολογήσεις τοῦ Ἀθήναιου καὶ τοῦ Στοβαίου¹⁵⁴⁷. Ὁ Κοραῆς παρατηροῦσε σχετικῶς: «Πολλάκις γὰρ ὁ Λεξικογράφος οὗτος τὰς Ἑλληνικὰς λέξεις οὐ μόνον διὰ συνωνύμων παρὰ ποιηταῖς ἢ λογογράφοις εὕρισκομένον, ἀλλὰ καὶ διὰ ταυτοσήμων ἐτέρων λέξεων τῆς κατ' αὐτὸν ἐπιχωριαζούσης φωνῆς ἐρμηνεύει»¹⁵⁴⁸. Ὅπως μᾶς θυμίζουσι ὁ Wilamowitz καὶ ὁ R. Pfeiffer, ὅλοι σχεδὸν οἱ ὀλλανδοὶ καὶ οἱ ἄγγλοι φιλόλογοι τοῦ 18ου αἰ. διακρίθηκαν στὴν ἐνασχόλησίν τους μὲ τοὺς λεξικογράφους: ὁ Bentley ἀνοῖξε τὸν δρόμον μὲ τὴ συμβολὴν του στὸν Σουίδα τοῦ Küster (1705) καὶ στὸν Πολυδεύκη τοῦ Hemsterhuis (1706), ἐνῶ ὁ Toup ἀσχολήθηκε μὲ τὸν Σουίδα καὶ τὸν Ἡσύχιον¹⁵⁴⁹, ὁ Porson μὲ τὸν Φώτιον, ὁ Gaisford μὲ τὸν Σουίδα, τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν καὶ τοὺς Παροιμιογράφους, ὁ Alberti μὲ τὸν Ἡσύχιον, ὁ Pierson μὲ τὸν Μοῖριν, ὁ Valckenaer μὲ τὸν Ἀμμώνιον καὶ ὁ Ruhnken μὲ τὸν Τίμαιον¹⁵⁵⁰.

Μιὰ ματιὰ στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics* (1983)¹⁵⁵¹ δείχνει εὐγλωττα πόσα ὀφείλονται στοὺς ἄοκνους λογίους τῆς Ἀναγέννησης γιὰ τὴν παράδοσιν τῶν κλασικῶν γραμμάτων¹⁵⁵². Μολονότι οἱ ἀνθρωπιστὲς λόγιοι τοῦ 15ου αἰ. γενικῶς δὲν ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀντιβολὴ καὶ στὴν διόρθωσιν ἐνὸς κειμένου, θεωρώντας τίς δύο ἐνέργειες ὡς φάσεις τῆς αὐτῆς διαδικασίας¹⁵⁵³, ἡ Κριτικὴ τοῦ Κειμένου ὑπῆρξε ἢ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν γιὰ τοὺς ἀνθρωπιστὲς: ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου ἦταν νοητὴ εἴτε διὰ τῆς *emendatio ope codicum* εἴτε διὰ τῆς *emendatio ope*

¹⁵⁴⁵ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σσ. 79-80.

¹⁵⁴⁶ Βλ. τὴν εἰσαγ. τοῦ G. P. GOULD στὸ ἔργον BENTLEY R. 1962, σσ. [13]-[16] καὶ [70]-[78] ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ BENTLEY.

¹⁵⁴⁷ Βλ. GERCKE & NORDEN 1912, σ. 95.

¹⁵⁴⁸ ΚΟΡΑΗΣ *Ἰσοκρ.* II 1807, σ. 339.

¹⁵⁴⁹ Τὸ 4τομον ἔργον TOUP 1790 γνῶριζε ὁ Κοραῆς καὶ παρέπεμπε σὲ αὐτό.

¹⁵⁵⁰ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ἔ.π.*, σ. 38 καὶ PFEIFFER 1976, σσ. 153, 162-163.

¹⁵⁵¹ Βλ. REYNOLDS 1983.

¹⁵⁵² Βλ. *αὐτόθι*, σ. xiv.

¹⁵⁵³ Βλ. RIZZO 1973, σσ. 244-245 καὶ KENNEY 1974b, σσ. 8-9.

coniecturae. Τὸ ἀποδεικνύουν οἱ περιπτώσεις τοῦ F. Beroaldo¹⁵⁵⁴, τοῦ L. Valla¹⁵⁵⁵, τοῦ A. Poliziano, τοῦ Ἐράσμου¹⁵⁵⁶ καὶ τοῦ Beatus Rhenanus (ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε λεπτομερειακὰ στὶς *Annotationes* του στὸν Πλίνιο τὴ νέα κριτικὴ μέθοδο ποὺ εἰσηγήθηκε, πραγματοποιώντας ἔτσι τὴν πλήρη μετασκευὴ τοῦ Ἐρασμικοῦ ἀνθρωπισμοῦ σὲ κλασικὴ φιλολογικὴ ἀρχαιογνωστικὴ ἔρευνα: τὸ ἀντιλαμβάνομαστε παρατηρώντας τὴν πρόοδο τοῦ J. Lipsius καὶ τοῦ J. Scaliger)¹⁵⁵⁷. Αὐτὴ ἡ παράδοση στὴν ἀποκατάσταση τῶν κλασικῶν κειμένων εἶλκε τὴν καταγωγὴ της ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ¹⁵⁵⁸ καὶ συνεχίστηκε μὲ ἀμείωτη ἔνταση καὶ κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο (ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ χειρόγραφα 9ου-11ου αἰ.)¹⁵⁵⁹. Ὁ Κοραῆς στὶς ἐπιτασσόμενες σημειώσεις του ἐπιδεικνύει ὀρισμένες φορὲς ἰδιαίτερη συνέπεια στὴν καταγραφή κάθε περίπτωσης ποὺ ἀποκλίνει ἀπὸ τὶς «πηγές» του, πρακτικὴ τοῦ Poliziano ποὺ δυστυχῶς ἔμεινε στοίχημα δυσεπίτευκτο γιὰ πολλοὺς ἐκδότες¹⁵⁶⁰. Στὴν περίοδο τῆς Ἀναγέννησης τὸ ἐξωπραγματικὸ θὰ συνίστατο στὴ διάκριση τῆς κειμενοκριτικῆς ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ διαδικασίαν¹⁵⁶¹. Στὴν ἐπιστημολογικὴ¹⁵⁶² σύλληψη αὐτὴ κατέληξαν ὑποσυνειδήτα οἱ παλαιότεροι ἐκδότες καὶ ὁ Κοραῆς, ἀφοῦ ὁ κριτικὸς ἐκδότης ὑποδείκνυε στὸν ἀναγνώστη ἐρμηνευτικὴ βάση, ἀπαρχὴ κάθε ἐπιστημονικῆς συζήτησης¹⁵⁶³.

Ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς καταλόγιζε σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἔλλειψη διάκρισης στοὺς προγενεστέρους του ἐκδότες. Ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι διέθετε τὴ σύνεση νὰ τηρεῖ τὸ μέτρο καὶ στὶς κριτικὲς ἐπιλογές του, ὅπως ὅταν «ὀρισμένες φορὲς ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ δείχνει αὐτοσυγκράτηση καὶ νὰ παραδέχεται ὅτι δὲν ἔχει τὰ ἀπαιτούμενα μέσα γιὰ νὰ βρεῖ τὴ λύση: nescire quaedam magna pars sapientiae est (Grotius)»¹⁵⁶⁴. Ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου ἔγραφε γιὰ τὸν Κοραῆ: «Πιὸ πολλὰ μπορούμε νὰ συναγάγουμε ἐμμέσως, ἀπὸ τὸν τρόπο δηλαδὴ ποὺ ἀντιμετωπίζει στὴν πράξη τὰ κείμενα: ὀπαδός, ὅπως εἴπαμε, τῆς παράδοσης τοῦ Bentley, γνωρίζει νὰ εἶναι animus suspicax, νὰ δέχεται δηλαδὴ μὲ ἐπιφύλαξη τὸ παραδεδομένο κείμενο καὶ νὰ προχωρεῖ καὶ σὲ ριζικὴ ἀκόμη μεταβολὴ του, ἂν καὶ ἐφόσον παρόμοια μεθόδευση ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴ λογικὴ (ratio) καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας (res ipsa), ἔστω καὶ

¹⁵⁵⁴ Βλ. KRAUTTER 1971, σσ. 126-148.

¹⁵⁵⁵ Βλ. PFEIFFER 1976, σσ. 35-41.

¹⁵⁵⁶ Βλ. SCHOECK 1990.

¹⁵⁵⁷ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 20, HENTSCHE & MUHLACK ὅ.π., σσ. 14-59, PFEIFFER 1976, σσ. 83-85 καὶ AMICO 1988.

¹⁵⁵⁸ Κατὰ τὸν GRAFTON 1997α, σ. 64. Γιὰ τὴν κατοχύρωση τοῦ ἰσχυρισμοῦ καὶ τὴ διαχρονικὴ σχέση τῆς κριτικῆς φιλολογίας μὲ τοὺς Εὐρωπαίους λογίους βλ. τὰ δοκίμια τοῦ PFEIFFER 1938 = 1960, τοῦ KRISTELLER 1955, τοῦ KENNEY 1971, τῆς RIZZO 1973, τοῦ ALVES OSÓRIO 1975-76, τοῦ PETERSEN 1988 καὶ τὸ βιβλίο τοῦ AMICO 1988. Πβ. MAZAL 1987, σ. 53. Μόνον μὲ τὴν ἐξαιρέση τῶν προαναφερθέντων ὀνομάτων εἶναι δυνατόν νὰ παραμείνει ἀπρόσβλητος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σ. 11 ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπιστὲς δὲν πρέπει νὰ ζητοῦμε φιλολογία: βλ. KENNEY 1974β, σ. 18.

¹⁵⁵⁹ Βλ. MARKOPOULOS 1982 καὶ OLSEN 1995.

¹⁵⁶⁰ Βλ. KENNEY 1974β, σ. 27.

¹⁵⁶¹ Βλ. BUCK & HERDING 1975, passim καὶ ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ 1994-95, σ. 642, ὅπου χαρακτηριστικὸ παράδειγμα σχετικὰ μὲ τὸν κώδικα τοῦ Αἰσχύλου ἀπὸ τὸ Leiden.

¹⁵⁶² Βλ. PATZER 1948 = 1985α.

¹⁵⁶³ Γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ ἔργασία τοῦ Κοραῆ παρατηροῦσε ὁ V. Rotolo, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔκδοση τῶν *Αἰθιοπικῶν* τοῦ Ἡλιοδώρου: «E'piuttosto questione di metodo, anzi di consuetudine e moda filologica: non dimentichiamo che la filologia del tempo, se anche aveva dato già un Ernesti, un Wolf (e si preparava di lì a poco ad severa metodologia del Lachmann), si teneva pur sempre fedele, nella critica testuale, piuttosto all'insegnamento del Bentley. Il temperamento, la dottrina, il giusto stesso dei migliori filologi coevi del Korais si esprimevano soprattutto nella geniale e acuta intuizione che permetteva la restituzione del testo guasto, o supposto guasto» (ROTOLO 1965, σ. 163). Ὁ WASZINK 1971 καὶ ἡ SCHUMANN 1975 ἀνέπτυξαν τὴν ἀντίληψη αὐτὴ γιὰ τὴν κειμενοκριτικὴ ἔργασία ὡς ἐρμηνευτικὴ βάση, κατὰ τὴν παρουσίαση τῆς ιστορικῆς βάσης τῆς φημισμένης ἐκδοτικῆς σειρᾶς Teubner τῆς Λειψίας. Πβ. MARASTONI 1978, σσ. 307-308. Πάνω στὸν ἴδιο προβληματισμὸ κινεῖται τὸ νεωτερικὸ δοκίμιον τοῦ SELDEN 1987.

¹⁵⁶⁴ WEST 1973 = 1989, σ. 79.

ἂν ἡ μαρτυρία τῶν χειρογράφων εἶναι ὁμόφωνα ἀντίθετη¹⁵⁶⁵. Ἡ ριζοσπαστικὴ αὐτὴ, ἐνίοτε, στάση (διόρθωση ex ingenio) γιὰ τὴ θεώρηση καὶ κατάστρωση τοῦ κειμένου δὲν ἀναιρεῖ, κατ' ἀνάγκη, μέσα στὴ σκέψη τοῦ Κοραῆ τὸν σεβασμὸ του πρὸς τὴ χειρόγραφη παράδοση: γνωρίζει ὅτι κάθε περίπτωση πρέπει νὰ ἐξετάζεται καὶ νὰ σταθμίζεται ἀνάλογα μὲ τοὺς δικούς της, τοὺς ἐσωτερικούς της ὅρους. Ἐδῶ εἶναι ἀκριβῶς τὸ πεδίο ὅπου θὰ σταθεῖ ἢ θὰ πέσει ὁ κριτικὸς φιλόλογος: ἂν δηλαδὴ θὰ θεωρήσει πῶς ἐξοχο ἐπίτευγμα τῆς διάνοιας νὰ διορθώσει τὸ κείμενο μεταβάλλοντάς το, ἀπὸ τὸ νὰ κρατήσῃ τὴν παραδεδωμένη γραφὴ ἐρμηνεύοντάς την. Ὁ Κοραῆς εἶναι φανερό –καὶ ἀπὸ τὶς "Σύμμικτες Παρατηρήσεις"– πὼς κλείνει μέσα του, συμβιβάζοντές τες, καὶ τὶς δύο τάσεις, τὸν ριζοσπαστισμὸ καὶ τὴ συντηρητικότητά: "διορθοῦν γὰρ οὐ μεταμορφοῦν δέδοται τοῖς ἐκδόταις τοὺς συγγραφεῖς", σημειώνει κάποτε μὲ ἀφορμὴ μιὰ τολμηρὴ διόρθωση λογιῶν στὸν "Ρωμύλο" τοῦ Πλουτάρχου¹⁵⁶⁶. Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς, πότε πότε, τὸν βλέπουμε στὴν ἀρχὴ νὰ προτείνει κάποια μεταβολὴ τῆς παραδεδωμένης γραφῆς, κατόπιν ὅμως νὰ ἀναγνωρίζει τὴν ἰδιοτυπία τοῦ ἐρμηνευόμενου συγγραφέα καὶ νὰ καταλήγῃ προτρέποντας τὸν ἑαυτοῦ του μὲ φράσεις, ὅπως *sed nihil muta* (ἦτοι, "μὴν ἀλλάξεις ὅμως τίποτε") ἢ *sed nunc meliora edoctus censeo* (ἦτοι, "τώρα ὅμως πού ἔχω πληρέστερη καὶ ἀκριβέστερη γνώση τῶν πραγμάτων κρίνω ὅτι ..."). Μποροῦμε λοιπὸν νὰ συναγάγουμε ὅτι ἡ κριτικὴ στάση τοῦ Κοραῆ ἔναντι τῶν κειμένων δὲν εἶναι, ἐπιτέλους, οὔτε συντηρητικὴ οὔτε ριζοσπαστικὴ: εἶναι, ἀπλῶς καὶ μόνο, ἡ στάση ἐκείνη πού ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ ξεχωρίσει τὸ ψεύτικο ἀπὸ τὸ ἀληθινό¹⁵⁶⁷. Καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ Κοραῆς ἀναμφισβήτητα προβάλλει μὲγ' ἄριστος¹⁵⁶⁸. Πράγματι, στὶς *Observationes Miscellaneae* ἀπὸ τὸ χφ. Χίου 490 σημειώνει συχνὰ τέτοιες ἐκφράσεις¹⁵⁶⁹.

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει ἡ ἐνίοτε τολμηρὴ στάση τοῦ Κοραῆ ἔναντι τῆς χειρόγραφης παράδοσης. Δὲν ἦταν ἄλλωστε οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ μόνος: οὔτε ἡ ἀμφισβήτηση τῆς παράδοσης ἀπὸ τὸν R. Bentley εἶναι μοναδικὸ φαινόμενο στὴν ἱστορία τῶν ἰδεῶν ἢ καὶ στὴν κλασικὴ ἀρχαιογνωσία ἀκόμη. Τὸ ζήτημα τῆς παράδοσης διαδέτεται μιὰ ιδιαίτερη ἱστορικὴ παράμετρο, τὴν ὁποία συχνὰ δὲν ὑποψιάζομαστε ἐπαρκῶς. Στὸ κλασικὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου H. G. Gadamer (1900-2002) μὲ τίτλο *Wahheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960) ὑποστηρίζεται φιλοσοφικῶς ἡ ἀνάπτυξη ἐρμηνευτικῆς συνείδησης ὑπὸ συγκεκριμένη ἱστορικὴ κατάσταση: γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἐρμηνευτικῆς συνείδησης προβλήματος προϋποτίθεται ἡ κριτικὴ ἀμφισβήτηση τοῦ ἱστορικῶς παραδεδωμένου (*Überlieferung*)¹⁵⁷⁰. Ἐμμεσα θὰ μπορούσαμε νὰ διαγνώσουμε στὸ αἴτημα τοῦ Gadamer τὸν σχετικισμὸ ἔναντι τῆς προϋπόθεσης πού προβάλλει ὁ J. Irigoin γιὰ τὴν κειμενοκριτικὴ ἐργασία, τὴν γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου¹⁵⁷¹, καὶ τὸν προβληματισμὸ τῆς σύμπτωσης μιᾶς αὐθεντικῆς φιλολογικῆς κριτικῆς σὰν αὐτῆς τοῦ Fr. Bücheler¹⁵⁷². Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ

¹⁵⁶⁵ Ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 48, σημ. 22 ἀναφέρεται, προφανῶς, στὴν περίφημη ρήση τοῦ R. Bentley: «Nobis & ratio & res ipsa centum codicibus potiores sunt» (ὁ BIELER 1958, σ. 45 σημειώνει: «I should like to add *et centum regulis*»). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς ὁ Bentley δὲν ἦταν πάντοτε συνεπὴς πρὸς τὴ θέση του, ὑπεραμυνόμενος κάποτε τοῦ κύρους τῶν παλαιότερων χειρογράφων (βλ. REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σ. 222). Τὴ ρήση τοῦ Bentley ἀνέπτυξε ὁ KENNEY 1974b, σσ. 71-74: πβ. GRONINGEN 1963 = 1980, σ. 114.

¹⁵⁶⁶ Στὴν ἐκδ. τοῦ Κοραῆ ΚΟΡΑΗΣ Πλουτ. Βίοι I 1809, σ. 377: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 49, σημ. 23.

¹⁵⁶⁷ Ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ αὐτόθι, σ. 49, σημ. 25 ὑπαινίσσεται τὸν ἀφορισμὸ τοῦ F. LEO στὸν τόμο FRAENKEL 1960, σ. 193: «Kritik ist weder konservativ noch liberal, sondern sie sondert das Falsche vom Richtiger». Τὸν ἀφορισμὸ τοῦ FR. LEO σχολίασε ὁ KENNEY 1974b, σσ. 113-114.

¹⁵⁶⁸ Ἀντιγράφω ἀπὸ τὸ μελέτημα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ αὐτόθι, τὶς σσ. 48-49. Πβ. τὰ συμπεράσματα τοῦ SALVATORE 1981.

¹⁵⁶⁹ Πβ. *Obs. Misc.* 7. 122, 144, 146, 147, 152 κτλ.

¹⁵⁷⁰ Βλ. HURLEBUSCH K. 1971, σ. 121 καὶ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Μ. Φ. 2001, σσ. 35-36.

¹⁵⁷¹ Βλ. IRIGOIN 1981 καὶ Τοῦ ἰδίου 1999. Βλ. ἐπίσης τὸ διαφωτιστικὸ σχεδιάγραμμα τοῦ TANSALLE 1995, σ. 11 καὶ τὸ ἱστορικὴ ἀξία κείμενο τοῦ ANDRIEU 1946. Μὲ ἐπιχειρήματα ὁ LUCK 1981, σ. 185 συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς κατ' ἐξοχὴν ἱστορικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκδοτικῆς τοῦ κειμένου.

¹⁵⁷² Βλ. BÜCHELER 1969.

Κοραή ως *animus suspicax*, πρέπει να επαναφέρουμε τη συζήτηση στο σημείο της *ιγνηλασίας* των στοιχείων που συνδέτουν εκείνη την «έρμηνευτική τής ύποψιας», για την οποία κάνει λόγο ο D. C. Greetham, δηλαδή μία ερωτηματική και διερευνητική στάση που ίσως λειτουργεί νοηματοδοτικά για την επιστήμη τής Κριτικής των κειμένων¹⁵⁷³. Ο χρυσός κανών του κριτικού εκδότη, φρονεί ο D. R. Shackleton Bailey, είναι η πανάρχαια ρήση μέγασ' ἀπιστεῖν.¹⁵⁷⁴ Ο Κοραῆς μοιάζει να υπερέβη το φαινομενικό δίλημμα για το είδος τής κριτικής που οδηγεί σε πολώσεις: «criticism: conjectural and conservative» (δηλαδή ἀπεριόριστη ἐλευθερία στην ἀπόρριψη των παραδεδομένων γραφών ἢ ἐξαρχῆς υπεράσπιση των παραδεδομένων γραφών¹⁵⁷⁵), ὅπως τιλοφορεῖ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του για τὴν κριτικὴ τῶν λατινικῶν κειμένων ὁ J. Willis¹⁵⁷⁶. Ο πολὺς R. Bentley λ.χ. ἀσκώντας ἀνεπιφύλακτη εἰκασία καὶ διάθεση για διόρθωση στὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Milton *Paradise Lost* ἔφτασε στὸ σημείο νὰ ἐπέμβῃ στὸ κείμενο μὲ ἤμισα πιθανές διορθώσεις, ὅπως ὁ Μάξιμος Πλανοῦδης ἀυθαιρέτησε στὴν ἔκδοση τῶν Φαινομένων τοῦ Ἀράτου (περὶ τὸ 1300 μ.Χ.) ἐξοβελίζοντας καὶ ὑποκαδιστώντας χωρία μὲ ἄλλα δικῆς του ἔμπνευσης¹⁵⁷⁷. Ο βιογράφος τοῦ Κοραῆ Δ. Θερειανὸς παρατηροῦσε: «Τὴν μομφὴν ὅτι ὁ Κοραῆς ὑπῆρξε παράβολος ἐν ταῖς εἰκασίαις αὐτοῦ καὶ διορθώσεσιν, ἐπανελάθον μετὰ τὸν Βέκκερον καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀλλοδαπῶν φιλολόγων, εἰ καὶ πολλῶ τοῦ Κοραῆ παραβολώτεροι ἀπεδείχθησαν γερμανοί, ὀλλανδοὶ καὶ ἀγγλοὶ ἐκδότηι, πρωταγωνιστήσαντες ἐν τῇ φιλολογικῇ ἐπιστῆμῃ. Ἀληθῶς ὁ Κοραῆς ἐπεδείξατο τόλμην, ὅτι δὲ αὕτη οὔτε εἰς ἀλογιστίαν, οὔτε εἰς θράσος ἐξώκειλεν, ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τὸ πλῆθος τῶν διεστραμμένων χωρίων, ἅτινα ἐπηνώρθωσεν ὁ τὴν σοφίαν καὶ τὴν κριτικὴν τέχνην δαιμόνιος ἀνὴρ. Ὁ ἀγγίνους κριτικὸς δέον νὰ εὐπορῇ τόλμης: πρὸς σοφία μὲν ἔχειν τόλμαν μάλα σύμφυτον ἐστίν, / χωρὶς δὲ βλαβερῆ καὶ κακότητα φέρει. Ἄλλ' ὁ Κοραῆς ἔχει τοσοῦτον μέτριον τὸ φρόνημα ὥστε τὰς πλείστας καὶ εὐστοχωτάτας τῶν διορθώσεων αὐτοῦ ἀπονέμει εἰς τὴν εὐμένειαν τῆς τύχης καὶ οὐχὶ εἰς τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ φρενῶν τὴν δύναμιν. [...] Οἱ αἰτιώμενοι τοῦ Κοραῆ τὴν τόλμην πρέπει νὰ θαυμάσωσι μᾶλλον τὸ εὐσύνετον καὶ διορατικὸν τοῦ ἀνδρός, ὅστις, πολλάκις ὡς δι' αὐτομάτου εὐθυγνωσίας (par intuition), τῇ προσθήκῃ ἢ ἀφαιρέσει ἐνὸς ἢ πλείονος στοιχείων, ἀπέδωκεν εἰς τὰς πλημμυελῶς γεγραμμένας λέξεις τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν μεταγραφῶν διαφθαρῆσαν ὅλως ἔννοιαν»¹⁵⁷⁸. Σύμφωνα μὲ τὸν D. Ruhnken, «haec [sc. ἡ κριτικὴ] aliquando incidit in ingenia furiosa, quae nullo rationis tanquam freno coercerentur, aliquando in ieiuna et angusta, quae non caperent tantae rei vim et auctoritatem»¹⁵⁷⁹. Οἱ ἐκδότες εἶναι ἡ τάξη τῶν φιλολόγων ποὺ εἰδικεύονται στὸ νὰ λύνουν προβλήματα¹⁵⁸⁰. Στὴ διασάφηση ἐνὸς προβληματικοῦ χωρίου χρειάζονται ἐξίσου ἐπιστημονικὴ καὶ αἰσθητικὴ κρίση για τὴν ἀπόκτηση τῆς «αἰσθησης» τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας¹⁵⁸¹. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κοραῆ ἀλλὰ καὶ ὅσων ἀσχολήθησαν μὲ τὴν Κοραϊκὴ φιλολογικὴ κριτικὴ δεινότητα, προκύπτει ὡς σημασιολογικῶς συνώνυμη ἔννοια τόσο ἡ ἀντιμετώπιση τῆς κριτικῆς μεθόδου ὡς τέχνης ὅσο καὶ τῆς κριτικῆς ἔκδοσης ὡς ἐκλεκτῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπειρίας γι' αὐτὸ καὶ ὁδηγήθηκε ὁ B. Gentili στὴν ἐξ ὀρισμοῦ συμπερίληψη τῆς φιλολογικῆς ἐπιστῆμης στὴν τέχνη¹⁵⁸², ἐνῶ καὶ ὁ P. Davison ἔκανε λόγο για τὸ –κατὰ περίπτωσιν– δικαίωμα νὰ δοκιμαστῆ ἀκόμη καὶ ἡ φαντασία στὴν κειμενοκριτικὴ τεχνικὴ, στὴν ἀπόπειρα ἐπίλυσης ἐνὸς

¹⁵⁷³ GREETHAM 1991, σ. 88.

¹⁵⁷⁴ SHACKLETON BAILEY 1964, σσ. 105-106.

¹⁵⁷⁵ Βλ. EIDENEIER 2002α.

¹⁵⁷⁶ WILLIS 1972, σσ. 3-12.

¹⁵⁷⁷ Βλ. ZUNTZ 1955, σ. 295, GOOLD 1963, σσ. 298-299, WILLIS 1972, σσ. 11-12 καὶ WILSON 1987, σ. 12.

¹⁵⁷⁸ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 80-81.

¹⁵⁷⁹ RUHNKEN 1822, σ. ii.

¹⁵⁸⁰ Τάδε ἔφη SHACKLETON BAILEY 1964, σ. 102.

¹⁵⁸¹ Βλ. ASHER 1966, σ. 14.

¹⁵⁸² Βλ. GENTILI 1981.

ἀπόλυτου προβλήματος, ἀντί για τις λοιπές προταθείσες λογικές μεθόδους και τή σχετικότητά των¹⁵⁸³. Ὁ Κοραῆς ἀποδεικνύεται συνετὸς στὴν ἐπιλογή κάποιας γραφῆς ἢ στὴν ὀρθὴ κατανόηση τῆς δυνατότητας ἐπίλυσης ἑνὸς κριτικοῦ προβλήματος. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἀμφίβολη ποιότητα τῆς κριτικῆς ἐπιλογῆς ἀποβαίνει συχνὰ καταλυτικὴ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἔκδοσης τοῦ συγκεκριμένου κλασικοῦ ἔργου· ἄλλωστε, ἡ ἱκανότητα τῆς ἐπιλογῆς τοῦ κριτικοῦ φιλολόγου εἶναι καίρια γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς σύνολης φιλολογικῆς ἐπιστήμης¹⁵⁸⁴. Κι ἐδῶ ἀποδεικνύεται ἡ ὀλοκληρωμένη φιλολογικὴ κατάρτιση τοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος ἐπιδεικνύει καὶ ἐρμηνευτικὴ δεινότητα σὲ πολλὰ σκοτεινὰ χωρία τῶν κλασικῶν κειμένων: ὁ R. C. Jebb ἔγραφε ἀποφθεγματικὰ γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου ὅτι «The conjecture does not rise from probability to certainty, or approximate certainty, unless its fitness is exact and perfect. [...] Textual criticism is never safe except in alliance with thorough interpretation»¹⁵⁸⁵. Πολλὲς ἀπὸ τὶς *Observationes Miscellaneae* ἀφοροῦν στὴν ἀποκατάσταση χωρίων μὲ τὴν ἀναδρομὴ στὴ χειρόγραφη παράδοση. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ συμβαδίζει μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ὡς ἱστορικῆς σπουδῆς, ὥστε νὰ μὴν σπεύδει ὁ ἐκάστοτε ἐκδότης στὴν δι' εἰκασίας διόρθωση τῶν πασχόντων χωρίων ἀλλὰ στὴν ἀναζήτηση παλαιότερων ἀξιόπιστων χειρογράφων (ὡς τῶν προσιότερων προσεγγίσεων πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ τί ἀκριβῶς εἶχαν γράψει οἱ ἀρχαῖοι): στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔγκειται ἡ φιλολογικὴ συμβολὴ τοῦ Poliziano ὅσον ἀφορᾷ τὸν μεθοδολογικὸ ἀναπροσανατολισμὸ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς *eliminatio*¹⁵⁸⁶. Μὲ ἓνα συνειδητὸ ἀναχρονισμό, θὰ ὑποστηρίζαμε πὼς ὁ Κοραῆς συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀριθμ. 3, 4, καὶ 5 ἐντολὲς ἀπὸ τὸν δεκάλογο πρὸς κλασικοὺς φιλολόγους ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ αὐστηρὴ λουθηρανικὴ γερμανικὴ στὰ *Kleine Schriften* τοῦ Γερμανοῦ Karl Lehrs (1802-1878)¹⁵⁸⁷: «Du sollst nicht vor Handschriften niederfallen» (= Μὴν γονατίζεις μπρὸς στὰ χειρόγραφα), «Du sollst den Namen Methode nicht unnütz im Munde führen» (= Μὴν πιάσεις ἀνώφελα/ἄνευ λόγου στὸ στόμα σου τὴ λέξη Μέθοδος) καὶ «Du sollst lesen lernen» (= Νὰ μάθεις νὰ διαβάξεις)¹⁵⁸⁸. Σήμερα, παρὰ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὶς ἱστορικὲς συντεταγμένες¹⁵⁸⁹ ποὺ ἀναδεικνύει ἡ μέθοδος τοῦ Lachmann, ἀναγνωρίζονται οἱ ἀτέλειές της καθὼς –ἢ παραδοχῇ διὰ γραφίδας A. T. Grafton στὴ βιβλιοκρισία γιὰ τὸ περισπούδαστο βιβλίον τοῦ E. J. Kenney *The Classical Text. Aspects of Editing in the Age of the Printed Book* (1974)– πολλὲς χειρόγραφες παραδόσεις παραμένουν νοθευμένες (contaminated) καὶ εἶναι συναφῶς ὅλο καὶ περισσότερο δυσεφάρμοστη ἢ ἀρχὴ τῆς *eliminatio*¹⁵⁹⁰.

2. 4. 0. Περιγραφή καὶ ἀναλυτικὰ περιεχόμενα τοῦ γφ. Χίου 490. Οἱ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸ γφ. Χίου 490 (κυρίως τὸ 7ο μέρος του)

Στὴ Βιβλιοθήκη «Ἀδαμάντιος Κοραῆς» τῆς Χίου ἀπόκεινται πολλὰ σημειωματάρια τοῦ Κοραῆ, τὰ ὁποῖα παραμένουν μέχρι σήμερα ἀνέκδοτα στὴ συντριπτικὴ πλειονότητά τους, ἐνῶ ἡ θεώρηση τῆς Ἱστορίας τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα ἐπιβάλλει νὰ

¹⁵⁸³ Βλ. DAVISON P. 1972.

¹⁵⁸⁴ Βλ. CHANTRAINE 1956.

¹⁵⁸⁵ JEBB 1963, σ. 731.

¹⁵⁸⁶ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ἔ.π., σ. 13, KENNEY 1974b, σσ. 5-12, 26, REYNOLDS & WILSON 1975 = 1981, σσ. 170-171, 246, PFEIFFER 1976, σσ. 42-46, GRAFTON 1977a, σσ. 171 καὶ 175, KRAUTTER 1983, σ. 107, GRAFTON 1977b, Τοῦ ἰδίου 1983a, σσ. 9-44, Τοῦ ἰδίου 1991, σσ. 57-58. Πάντως, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὁ Poliziano προχώρησε σὲ συνθετότερη ἀνάλυση τῶν γενεαλογικῶν σχέσεων στὴ χειρόγραφη παράδοση, ὑποδεικνύοντας τὴν ὑπαρξὴ ἀρχετύπου/προγόνου (αὐτόδι, σ. 59 ἐξ.).

¹⁵⁸⁷ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 107-108.

¹⁵⁸⁸ Βλ. CALDER 1980-81a, σ. 228: πβ. KENNEY 1974b, σσ. 110-111.

¹⁵⁸⁹ Βλ. KENNEY αὐτόδι, σ. 19.

¹⁵⁹⁰ Βλ. GRAFTON 1977a, σ. 172.

προβληθούν και να αξιολογηθούν «τὰ χειρόγραφα τετράδιά του, όπου σε γλαφυρό λατινικό, συνήθως, ιδίωμα αποδησαυρίζει τις κριτικές παρατηρήσεις του σε όσα κείμενα τὸν ἀπασχολοῦν»¹⁵⁹¹, αὐτὰ τὰ προϊόντα τῆς μακρόχρονης καθημερινῆς διατριβῆς (τουτέστιν, ιδιότυπης αὐτοδιδασκτικῆς σπουδῆς) του με τὰ κλασικὰ κείμενα, ὥστε νὰ συναπαρτισθεῖ τὸ corpus Coraicum, ἐθνικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ χρέος¹⁵⁹². Γι' αὐτὲς τὲς παντοδαπὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ θὰ μπορούσε γενικῶς νὰ λεχθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν προστάδιο ἑνὸς αὐτόνομου φιλολογικοῦ ὑπομνηματισμοῦ, με τὴν ἔννοια πὸν ἀποδίδει στὸν ὄρο «commentary» ἢ Chr. Kraus¹⁵⁹³, ἐκτενέστερου καὶ ἀνώτερου ἀπὸ ἓνα σύλλαβο λ.χ. μερικῶν ὑποσημειώσεων σὲ κάποιον κλασικὸ κείμενο¹⁵⁹⁴, συχὰ με κειμενοκριτικὸ ἐνδιαφέρον πὸν τις διαφοροποιεῖ ἀπὸ ἓνα ἀντίστοιχο βυζαντινὸ πρότυπο, ὅπου σχολιαζόταν τὸ νομιζόμενο ὡς *textus receptus* καὶ δὲν καθιερωνόταν ὡς ἐκδοτικὴ ἐκδοχὴ κάποιου προσωπικοῦ κείμενο¹⁵⁹⁵. Πιστεύουμε μάλιστα ὅτι ἀποσαφηνίζεται ἡ ἔννοια τοῦ σημειωματαρίου, με τὴν ἐπιγραμματικὴ καὶ αὐθεντικὴ διατύπωση τοῦ συγγράφαντος τὴν *Ἱστορία τῆς ἐν Χίῳ Βιβλιοθήκης Κοραῆ*: «Τὰ χειρόγραφα καὶ αἱ αὐτόγραφοι σημειώσεις ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ [sc. τοῦ Κοραῆ] δεικνύουν τὸ ἐξερευνητικόν, τὸ παρατηρητικόν, τὸ κριτικόν καὶ τὸ διορθωτικόν πνεῦμα τοῦ ἀνδρός. Ἐξηγεῖται μίᾳ λέξει, εἴτα διαγράφεται συμπληρωματικῶς ἀντικαθισταμένη καὶ πάλιν διὰ νέας, μέχρις οὔ ἐπιτευχθεῖ τὸ ὄρθον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τοῖς βιβλίοις του αἱ ὦν γέμουσι παρατηρήσεων, διορθωτικῶν ἢ ἐπεξηγηματικῶν, με παραπομπὰς εἰς ἄλλους συγγραφεῖς ἢ διορθωτάς, ἵνα διαφανῇ τὸ ὄρθον»¹⁵⁹⁶. Σύμφωνα με ἔγκυρο ἐρευνητὴ τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου, ἐπιστρέφοντας στὴ Σμύρνη (1778) ὁ Κοραῆς φαίνεται πὸν ἐφάρμοσε ἔμπρακτα τὰ διδάγματα τῆς παραμονῆς του στὸ Ἄμστερνταμ (1771-1778) καὶ ἄρχισε νὰ ἐκταμιεύει τὲς παρατηρήσεις του στὰ κλασικὰ κείμενα καταχωρίζοντάς τις σὲ εἰδικὰ σημειωματάρια ἐάν, καὶ στὸ μέτρο πὸν κάτι τέτοιο εὔσταθεῖ¹⁵⁹⁷, τότε πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι αὐτὴ ἡ «σημειωματάριακή» ἐργασία τοῦ Κοραῆ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφιξὴ του στὸ Μονπελιέ.

Ἐπειδὴ οἱ παρατηρήσεις μας γιὰ τὴν κριτικὴ δραστηριότητα τοῦ Κοραῆ στηρίχθηκαν κατὰ κύριο λόγο στὸ χφ. Χίου 490 («σ' αὐτὰ τὰ μνημεῖα μοναδικῆς ἐργατικότητος καὶ εὐλογημένης εὐφορίας, πὸν μᾶς εἶναι γνωστὰ με τὸν τίτλο "Observationes Miscellaneae"», κατὰ τὴν εὐστοχὴ κρίση ἑνὸς ἔγκυρου μελετητῆ τῆς Κοραϊκῆς παραγωγῆς)¹⁵⁹⁸ καὶ ἀφοῦ οἱ Κοραϊκὲς ἐπιστάσεις συζητήθηκαν ἀρκετὰ στὸ προηγούμενο τμῆμα τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ἀκολουθοῦν ἡ σχολαστικὴ περιγραφή τοῦ χφ., οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ χρονολόγησή του καὶ τὲς ἀναφορὲς του ἀπὸ τὴ μέχρι σήμερα βιβλιογραφία, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ χφ. ἀπὸ τὴν ἄποψη τόσο τῆς φιλολογικῆς μεθόδου τοῦ Κοραῆ ὅσο καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο κατὰ τὸν 18ο καὶ τὸν 19ο αἰ., καὶ ἡ ἀξιολόγηση τῶν κριτικῶν διορθώσεων τοῦ Κοραῆ στὸ χφ. Χίου 490.

¹⁵⁹¹ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1983β, σ. 46.

¹⁵⁹² «Νὰ ἐρευνηθοῦν δηλαδὴ συστηματικὰ καὶ νὰ ἐκδοθοῦν με ὅλους τοὺς κανόνες τῆς φιλολογικῆς μεθόδου τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα τετράδια τοῦ Κοραῆ πὸν ἐδῶ καὶ 150 χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ σοφοῦ γέροντα παραμένουν ἀνέκδοτα νὰ ἀποτελεσεθεῖ ἓνα "σῶμα", ὅπου καταταγμένες κατὰ συγγραφεῖς νὰ καταγραφθοῦν οἱ ἀπειράριθμοι κριτικὲς σημειώσεις καὶ διορθώσεις του, οἱ σκορπισμένες στὲς σελίδες τῆς ἀλληλογραφίας του, στὲς σημειώσεις τῶν ἐκδόσεών του, στὰ περιθώρια τῶν βιβλίων του, στὰ ἀνέκδοτα κατάλοιπά του» (: αὐτόδι, σ. 48).

¹⁵⁹³ KRAUS 1997.

¹⁵⁹⁴ Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἔννοια τῆς ὑποσημείωσης, ὅπως ἐπιτρέπει νὰ τὴν ἔννοοῦμε συνήθως ὁ GRAFTON 1997b = 2001, σσ. 267-271.

¹⁵⁹⁵ Βλ. SMITH 1996, σσ. 401-402.

¹⁵⁹⁶ ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1933, σ. 54.

¹⁵⁹⁷ Ἡ γνώμη πὸν διατυπώνει ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 69, σημ. 9, ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸ χφ. 489 («Ἀνθολογίας Τόμ. Α' περιέχων διαφόρους σημειώσεις ἐπὶ ζητημάτων ποικίλων ἐρανισθέντων ἐκ διαφόρων συγγραφέων»), τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποῖου δημοσίευσε καὶ σχολίασε ὁ ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σσ. 9-38 (κυρίως 14-25).

¹⁵⁹⁸ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ αὐτόδι, σ. 84.

2. 4. 1. Περιγραφή και αναλυτικά περιεχόμενα του χφ. Χίου 490

Ὡς γνωστόν, στὴ Βιβλιοθήκη «Ἀδαμάντιος Κοραῆς» τῆς Χίου ἀπόκεινται τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀοίδιμου λογίου, ὅσα βεβαίως περισώθηκαν ἀπὸ τὴ μεταθανάτια διασπορὰ στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα καὶ ἄλλου¹⁵⁹⁹. Τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τὰ Κοραϊκὰ χειρόγραφα εἶναι χφ. Χίου 490 (546 φφ. συνολικῶς), τὸ ὁποῖο συναποτελεῖται ἀπὸ ἰδιόγραφα τεύχη πού περιέχουν στὸ μεγαλύτερο μέρος τους κριτικὲς καὶ διορθωτικὲς παρατηρήσεις σὲ συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς τῆς κλασικῆς, τῆς μετακλασικῆς ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ στοὺς Ἑβδομήκοντα (Παλαιὰ Διαθήκη). Συναπαρτίζετᾶ ἀπὸ ἑπτὰ ποικίλης προέλευσης καὶ ἑκτασῆς τμήματα, στὰ ὁποῖα βρίσκονται καταγεγραμμένες σὲ γλαφυρὸ λατινικὸ φιλολογικὸ ἰδίωμα¹⁶⁰⁰ (καί, σπανιότερα, σὲ γαλλικὸ) οἱ Κοραϊκὲς ἐπιστάσεις. Τὸ ἐκτενέστερο τμήμα τοῦ συνδέτου (ἑπταμεροῦς) αὐτοῦ χειρογράφου, τὸ ἑβδομο, ἀποτελοῦν τριάντα ὀκτὼ δωδεκάφυλλα τεύχη εἰκοσιτεσσάρων σελίδων ἕκαστο. Τὸ συγκεκριμένο τμήμα φέρει τὸν τίτλο «Observationes Miscellaneae» (δηλαδή «Σύμμικτες Παρατηρήσεις») ὡς ἐπιγραφή στὴν ἀρχικὴ σελίδα δεκατριῶν τευχῶν ἀλλὰ καὶ ἐνδιάμεσα. Ὅλες τὲς κειμενοκριτικὲς παρατηρήσεις καὶ τὰ σχολιαζόμενα χωρία, πού περιέχονται στὸ χφ. 490, παραθέτουμε στὸ Ἐπίμετρο.¹⁶⁰¹ Ἡ διάταξη τοῦ χφ. Χίου 490¹⁶⁰² ἔχει κατὰ τὰ μέρη του ὡς ἑξῆς:

1 2 φφ. (διαστ. 0,240 X 0,180), χωρὶς ἀρίθμηση. Στὸ φ. 1r ἡ ἐπιγραφή «Adnotationes in Scholia Aristophanis». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Ἀριστοφάνους, Πλοῦτος (φ. 1r-1v), Ὀρνιδες, Νεφέλαι (φ. 2r), Εἰρήνη¹⁶⁰³ καὶ ΗΣΥΧΙΟΣ (φ. 2v).

2 10 φφ. (διαστ. 0,262 X 0,178). Στὸ φ. 1r ἡ ἐπιγραφή «Annotationes in Septuaginta Interpretes». Τὸ φ. 1v ἄγραφο. Στὸ φ. 2r ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἔνδειξη «Annotationes in Septuaginta Interpretes». Ἀπὸ τὸ φ. 2r ἕως τὸ τέλος ἡ σελιδαρίθμηση (σσ. 1-18) –διὰ χειρὸς Κοραῆ– μὲ μερικὲς παραλείψεις. Ἡ σ. 15 ἀρχίζει μὲ τὴ σημείωση: «Legi Platonis vitam ab anonymo, quam Cl.[arissimus] Heeren, ex cod. Vindobonensi, introductioni in universam Platonis philosophiam, praemissam descripsit, et publice juris primus fecit in suo diario, cui titulus: Bibliothek der Alten Litteratur und Kunst; fünftes St. 1789 p. 5 ineditorum. In hac vita sequential sunt notanda». Στὴ σ. 17 ἡ ἔνδειξη «Παραλειπόμενα» [sc. ἀφορῶντα στὸν Πλάτωνος Βίον]. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ (1-3), Κριταί (3-5), Βασιλειῶν Α' (5-6), Βασιλειῶν Β' (7-9), Βασιλειῶν Γ' (9), Βασιλειῶν Δ' (9-10), Παραλειπομένων Α' (10-11), Παραλειπομένων Β' (11), Ἐσδρας Α', Νεεμίας (12), Τωβίτ,

¹⁵⁹⁹ Γιὰ σχετικὲς πληροφορίες βλ. ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1933, σσ. 23, 36-41, 48-56, 66, 73-82, ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1959, σσ. 13-40, Τοῦ ἰδίου 1967, σσ. 24-26, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1981, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ & ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1982, ΤΡΙΠΙΑΝΗΣ 1985, ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ 1989, σσ. xii-xix, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σσ. νδ'-ξδ', ροδ'-ρνβ', ΚΟΥΚΟΥΡΙΑΔΗΣ 1993, σσ. 175-188, ΔΗΜΑΡΑΣ 1996, σ. 185 καὶ Δ. Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ 1998. Γιὰ τὴν περίφημη βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ βλ. τὸν ἀπολογισμὸ στὴ μελέτη ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σσ. 24-30.

¹⁶⁰⁰ Γιὰ τὸ εἶδος τῆς τεχνικῆς ὁρολογίας καὶ τῆς τυπικῆς ἑκφράσεως βλ. τὲς ἀντίστοιχες προηγ. σσ. τῆς ὑποενότητος 2.3 τῆς διατριβῆς. Ὅπως σημειώνει ἡ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ 1995, σ. 252, σημ. 413α «ἡ γλῶσσα τοῦ Κοραῆ δὲν ἔχει καθόλου ἔξεταστὴ ἐκτὸς ἀπὸ ἀποσπασματικὲς μελέτες (Ε. Πεζόπουλος, Χ. Χαριτωνίδης κ.ἄ.)». Ἐπιφυλασσόμεστε νὰ δημοσιεύσουμε στὸ μέλλον τὲς παρατηρήσεις μας γιὰ τὸ ὕψος τῶν λατινικῶν καὶ γαλλικῶν παρατηρήσεων τοῦ Χίου λογίου.

¹⁶⁰¹ Βλ. στὲς τελευταῖες σσ. τῆς διατριβῆς. Φυσικὰ, δὲν γίνεται λόγος γιὰ φιλολογικὴ ἑκδοσὴ τοῦ χφ. 490.

¹⁶⁰² Ἐπαναλαμβάνουμε, μὲ λίγες ἐξαιρέσεις σχολαστικῶν τύπου, τὴν περιγραφή τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 38-45 = Τοῦ ἰδίου 1986, σσ. 238-245 πβ. καὶ ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1933, σσ. 148-149 καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 83-85 καὶ σημ. 61-64.

¹⁶⁰³ Γιὰ τὴ δημοσίευση καὶ τὸν σχολιασμὸ τῶν Κοραϊκῶν κριτικῶν καὶ διορθωτικῶν παρατηρήσεων στὲς ἀριστοφανικὲς κωμωδίες καὶ στὰ ἀρχαῖα ἀριστοφανικὰ σχόλια βλ. ΚΑΛΟΣΠΙΡΟΣ 2001.

Μακκαβαίων Α' (13), Μακκαβαίων Β' (13-14), ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Πλάτωνος Βίος κατά τὴν ἔκδ. Heeren (15-18)¹⁶⁰⁴.

3 12 φύ. (διαστ. 0,197 X 0,161). Τὸ φύ. 1r φέρει σελιδαρίθμηση 27 καὶ τὴν ἐπιγραφή «Epistola critica ad Virum eruditissimum Diam. Coray Medicinae doctorem, futurum Heliodori sospitatore». Τὸ φύ. 1v χωρὶς σελιδαρίθμηση. Τὰ φύ. 2r-11r μὲ σελιδαρίθμηση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι πάντοτε συνεχῆς (συνεχῆς μόνο στὰ φύ. 2r, 2v, 3r, ἤτοι σσ. 29, 30, 31) ἀπὸ τὸ φύ. 3r ἕως τὸ τέλος οἱ σελίδες ἀριθμοῦνται ἀνὰ δύο στὴν πρόσθια ὄψη (recto) κάθε φύλλου, ἤτοι φύ. 3r = σ. 31, φύ. 4r = σ. 33, φύ. 5r = σ. 35, φύ. 6r = σ. 37, κ.ο.κ. ἕως φύ. 11r = σ. 47. Τὸ φύ. 12 ἄγραφο καὶ χωρὶς σελιδαρίθμηση. Στὸ φύ. 2 (= σσ. 29-30) ἐπιστολὴ τοῦ Friedrich Jacobs¹⁶⁰⁵ πρὸς τὸν Κοραῆ. Στὰ φύ. 3r-11v (= σσ. 31-48) κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Jacobs στὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου.

4 4 φύ. (διαστ. 0,238 ἕως 0,248 X 0,182), ἀριθμημένα μὲ μολυβδίδα ἀπὸ νεώτερο χέρι, ἀνὰ φύλλο, 1 μέχρι 4. Περιλαμβάνει δύο ἐπιστολὲς τοῦ Κοραῆ (1791) πρὸς τὸν Villoison: ἡ πρώτη¹⁶⁰⁶ (φύ. 1r-2v) μὲ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸν ΕΜΠΕΔΟΚΛΗ (καὶ τὸν ΜΕΛΙΣΣΟ) καὶ ἡ δευτέρη¹⁶⁰⁷ (φύ. 3r-4v) μὲ διορθώσεις τοῦ ἴδιου στὸν ΣΟΦΟΚΛΗ.

5 2 φύ. (διαστ. 0,270 X 0,178), ἐπισυνημμένα στὸ 4 καὶ ἀριθμημένα ἐπίσης μὲ μολυβδίδα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, ἀνὰ φύλλο, 5 ἕως 6. Σχολιάζεται καὶ διορθώνεται (φύ. 5r-6r) κυρίως ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ, Χαρακτῆρες (Περὶ αἰσχροκερδείας).

6 5 τεύχη τῶν 12 φύ. (διαστ. 0,240 X 0,180), μὲ συνεχῆ σελιδαρίθμηση (1-106) διὰ χειρὸς Κοραῆ. Στις σσ. 4-106 προστίθενται παρασελίδιες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν Villoison κυρίως ἀλλὰ καὶ τοὺς de la Rochette καὶ Larcher¹⁶⁰⁸.

ἀ' τ ε ὕ χ ο ς: φύ. 1-12 = σσ. 1-24. Ἡ σ. 6 ἄγραφη. Ἐλλείπει ἡ ἀριθμητικὴ ἔνδειξη (τῆς σελιδαρίθμησης) τῶν σσ. 8, 9, 16, 17. Στις σσ. 1-4 ἐπιστολιμαία διατριβὴ τοῦ Κοραῆ (1792), ἀφορῶσα στὸν Πίνδαρο, πρὸς τὸν Villoison¹⁶⁰⁹. Στις σσ. 4 κ.ἑξ. διορθώσεις στοὺς Ὀλυμπιονίκες τοῦ ΠΙΝΔΑΡΟΥ (κανονικὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴ σ. 7)¹⁶¹⁰, στις σσ. 4-5 διαγεγραμμένο μεγάλο τμήμα πὺ ἀφορᾶ στὸν ΠΙΝΔΑΡΟ, στις σσ. 9-10 διορθώσεις καὶ στὸν ΣΧΟΛΙΑΣΤΗ Ἀριστοφάνους, στις σσ. 15-16 στοὺς Πυθιονίκες τοῦ ΠΙΝΔΑΡΟΥ.

¹⁶⁰⁴ Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ HEEREN 1789, στὴν ὁποία ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ δημοσίευσε τὸν Πλάτωνος Βίον ἀνωνύμου συγγραφέως βάσει ἐνὸς Βιεννέζικου κώδικα, ἀφορμήθηκε ὁ Κοραῆς γιὰ νὰ προτείνει τὶς δικές του διορθωτικὲς παρατηρήσεις στὸ ἀρχαῖο κείμενο: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 38, σημ. 3 = 1986, σ. 238, σημ. 3. Γιὰ τὸν μαθητὴ τοῦ Heyne, τὸν ἱστορικὸ Arnold Hermann Ludwig Heeren (1760-1842) βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σ. 77.

¹⁶⁰⁵ Δημοσιευμένη στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 311, σ. 189 (πρῶτη δημοσίευση, μὲ τυπογραφικὰ λάθη, ἀπὸ τὸν ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 81-82): βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 38, σημ. 4 = 1986, σσ. 238-239, σημ. 4.

¹⁶⁰⁶ Δημοσιευμένη στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 44, σσ. 164-167: βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 78-79 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 38, σημ. 5 = 1986, σ. 239, σημ. 5.

¹⁶⁰⁷ Δημοσιευμένη στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 58, σσ. 213-215: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 39, σημ. 6 = 1986, σ. 239, σημ. 6.

¹⁶⁰⁸ Κατὰ τὸν ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ ἔ.π., σ. 85.

¹⁶⁰⁹ Δημοσιευμένη στὴν ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 85, σσ. 290. 24-291. 38, ὅπου ὅμως παραλείφθηκαν τὰ – οὐκ ὀλίγα – κριτικὰ καὶ διορθωτικὰ τοῦ Κοραῆ στὸν Πίνδαρο (πβ. σ. 291. 38): βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ἔ.π., σ. 66, σημ. 3 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 39, σημ. 7 = 1986, σ. 239, σημ. 7. Ἡ ἐπιστολὴ ἀναδημοσιεύτηκε (μὲ ἐλάχιστες ἀλλαγές, βάσει τοῦ αὐτογράφου) ἀπὸ τὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 276-277.

¹⁶¹⁰ Τὶς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στοὺς Ὀλυμπιονίκες τοῦ Πινδάρου ἀπὸ τὸ χφ. 490 δημοσίευσε ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984γ, σσ. 278-294.

β' τεύχος: φφ. 13-24 = σσ. 25-48. Στις σσ. 25-39 συνεχίζονται τὰ διορθωτικά στους Όλυμπιονίκες. Στις σσ. 28, 35, 40-48 διορθωτικά στους Πυθιονίκες. Στις σσ. 42, 44, 48, 49 διορθωτικά στον ΣΧΟΛΙΑΣΤΗ Πινδάρου (Πυθιον.).

γ' τεύχος: φφ. 25-36 = σσ. 49-72. Συνέχεια τῶν διορθωτικῶν στους Πυθιονίκες.

δ' τεύχος: φφ. 37-48 = σσ. 73-96. Οἱ σσ. 94-95 διαγεγραμμένες ἀνὰ στίχο. Ἡ σ. 96 ἄγραφη. Στις σσ. 73-84 συνεχίζονται τὰ διορθωτικά στους Πυθιονίκες. Στις σσ. 85 κ.έξ. διορθωτικά στους Νεμεονίκες.

ε' τεύχος: φφ. 49-60 = σσ. 97-118. Μὲ σελιδαρίθμηση μόνο τὰ φφ. 49-53 = σσ. 97-106, τὰ λοιπὰ 7 φφ. δίχως ἀρίθμηση. Στις σσ. 97-102 συνεχίζονται τὰ διορθωτικά στους Νεμεονίκες. Στις σσ. 103-106 διορθωτικά στους Ἴσθμιονίκες.

7 38 τεύχη τῶν 12 φφ. (διαστ. 0,240 X 0,180), μὲ σελιδαρίθμηση (1-906) διὰ χειρὸς Κοραῆ.

α' τεύχος: σσ. 1-24. Στὴ σ. 1 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ (1-6), ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία (5 , 7), Πολιτικός (7)¹⁶¹¹, ΛΥΣΙΑΣ, Πρὸς τὴν εἰσαγγελίαν (8), ΗΣΥΧΙΟΣ (9), ΠΛΑΤΩΝ, Εὐθύφρων (10), Ἀπολογία (10-11), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (12-13), ΠΛΑΤΩΝ, Κρίτων (14), Φαίδων (14-15), Ἐρωτικός (15-16), Θεαίτητος (17-20), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (21), ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, Κατὰ τῶν σοφιστῶν (22), ΠΛΑΤΩΝ, Σοφιστής (22-24).

β' τεύχος: σσ. 25-48. Στὴ σ. 25 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΑΤΩΝ, Εὐθύδημος (25-26), Πρωταγόρας (27-28), Ἴππίας ἐλάσσων, Κρατύλος (29), ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, Ἐκκλησιάζουσαι (27)¹⁶¹², ΠΛΑΤΩΝ, Ἴππίας ἐλάσσων (30-31), Κρατύλος (31-33), Γοργίας (34), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Ἀριστοφάνους, Βάτραχοι (35), ΠΛΑΤΩΝ, Γοργίας (36-37), Ἴων (38), ΙΩΝ Ο ΛΥΔΟΣ (38-39), ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Πλάτωνος Βίος (38), ΠΛΑΤΩΝ, Φίλητος (39-43), Μένων (43), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (44-48).

γ' τεύχος: σσ. 49-72. Στὴ σ. 49 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Ἀπὸ τὴ σ. 57 ἀπουσιάζει ἡ ἀριθμητικὴ ἔνδειξη τῆς σελίδας. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΑΤΩΝ, Ἀλκιβιάδης Α' (49), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (50-51), ΠΛΑΤΩΝ, Ἀλκιβιάδης Β' (52-53), Χαρμίδης (54), Λάχης (55-56), Λύσις (56), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Σοφοκλέους, Οἰδίπους Τύραννος (56), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (56-58), ΠΛΑΤΩΝ, Ἴππαρχος (58), ΤΙΜΑΙΟΣ Ο ΣΟΦΙΣΤΗΣ, Λεξικόν (58), ΠΛΑΤΩΝ, Μενέξενος (59), Πολιτεία (60), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ (60-62 , 64-67), Τραχίνιαι (63), Ἡλέκτρα (67-72), ΣΧΟΛΙΑ ΤΡΙΚΛΙΝΙΟΥ εἰς Σοφοκλέους Ἡλέκτραν (68 , 72).

δ' τεύχος: σσ. 73-96. Στὴ σ. 73 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Στὴ σ. 74 ἡ ἔνδειξη «Τέλος Ἡλέκτρας Σοφοκλέους». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία (73), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Ἡλέκτρα (74), Ἀντιγόνη (75-81), ΠΛΑΤΩΝ, Κρατύλος (80), Πολιτεία (82), ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, Ὀρνίδες (83), Λυσιστράτη (84), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Ἀντιγόνη (84-92 , 94-96), ΠΛΑΤΩΝ, Νόμοι (85), Πολιτεία (93), ΣΧΟΛΙΑ ΤΡΙΚΛΙΝΙΟΥ εἰς Σοφοκλέους Ἀντιγόνην (89), ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρου Ἰλιάδα (90-91), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Σοφοκλέους, Ἀντιγόνη (94-95).

ε' τεύχος: σσ. 97-120. Στὴ σ. 97 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Στὸ τέλος τῆς σ. 117 σημειώνεται «sequentes in Plat. observ. vid. infra p. 223». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία (97-110), Νόμοι (110-117), ΟΜΗΡΟΣ, Ἰλιάς (118), ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, Ἴππης (118), ΗΣΥΧΙΟΣ (119-120).

¹⁶¹¹ Τὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Πλάτωνα δημοσίευσε ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ: βλ. CHRISTODOULOU 1985α = 1986, σσ. 280-335.

¹⁶¹² Γιὰ τὴ δημοσίευση καὶ τὸν σχολιασμὸ τῶν Κοραϊκῶν κριτικῶν καὶ διορθωτικῶν παρατηρήσεων στὶς ἀριστοφανικὲς κωμωδίες καὶ στὰ ἀρχαῖα ἀριστοφανικὰ σχόλια βλ. ΚΑΛΟΣΠΙΡΟΣ 2001.

ζ' τεύχος: σσ. 121-144. Στή σ. 121 ὁ τίτλος «Observationes Miscellanae». Στή σ. 130 σημειώνεται «μέχρι τοῦδε παραβλήτεια αὐθις ἐξ ἀρχῆς». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΗΣΥΧΙΟΣ (121-127), ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ, Χαρακτήρες (Περὶ ἀναισθησίας) (122)¹⁶¹³, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ, Περὶ διαλέκτων («Koenius in notis ad Gregorium de dialectis») (126), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Βασιλειῶν Α', Β' (127-128), Ἡσαΐας (128), Βασιλειῶν Γ' (129), ΓΑΛΗΝΟΣ, Ὑπόμνημα εἰς Ἱπποκράτους Ἐπιδημιῶν Α' (129), ΗΣΥΧΙΟΣ (130), ΑΝΑΚΡΕΩΝ (130-137)¹⁶¹⁴, ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἀγαμέμνων, ΗΣΥΧΙΟΣ (137), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἀγαμέμνων (137, 139-144), Πέρσαι (138-139), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Γένεσις (140).

ζ' τεύχος: σσ. 145-168. Στή σ. 145 ὁ τίτλος «Observationes Miscellanae». Στὸ τέλος τῆς σ. 163 ἡ ἔνδειξις «Finis Agamemnonis». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἀγαμέμνων (145-163), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Γένεσις, Ἔξοδος (148), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἐκάβη (154), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Προμηθεὺς δεσμώτης (164-168), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἔξοδος (164).

η' τεύχος: σσ. 169-192. Στή σ. 169 ὁ τίτλος «Observationes Miscellanae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἔξοδος (169), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Προμηθεὺς δεσμώτης (170), Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (170-175), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἔξοδος (176), ΑΝΑΚΡΕΩΝ (176-177), ΗΣΥΧΙΟΣ (178), ΛΕΩΝΙΔΑΣ, Ἐπίγραμμα εἰς Ἀνακρέοντα (178), ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ, Ἐπίγραμμα εἰς Ἀνακρέοντα, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Παιάν, ΑΝΩΝΥΜΟΣ, Σκόλιον (179), ΗΣΥΧΙΟΣ (180-182), ΦΙΛΗΜΩΝ (182), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Αἴας (183-185), Ἥλέκτρα (185), Οιδίπους Τύραννος (186-188), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἔξοδος (188-189), ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ, Προγυμνάσματα (189-190), ΒΙΑΝΩΡ, ΛΟΓΓΙΝΟΣ (191), ΘΕΟΓΝΙΣ, ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Προμηθεὺς δεσμώτης (192).

θ' τεύχος: σσ. 193-215. Στή σ. 193 ὁ τίτλος «Observationes Miscellanae». Ἀπὸ λάθος σημειώθηκε ἡ ἀριθμητικὴ ἔνδειξις 213 σὲ δύο συνεχόμενες σελίδες. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Πέρσαι (193), ΗΣΙΟΔΟΣ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι (194-196), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἴππόλυτος (197-200), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Εὐριπίδου, Ἴππόλυτος (198), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Πέρσαι (200-201), Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (201), ΠΙΝΔΑΡΟΣ, Ὀλυμπιονίκα (202-210), Πυθιονίκα (209, 211-215).

ι' τεύχος: σσ. 216-239. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΙΝΔΑΡΟΣ, Πυθιονίκα (216-220), Πυθιονίκα (220-224), Ἴσθμιονίκα (225-226), ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ, ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ (227), ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΣ (228), ΦΙΛΗΣ (228-229), ΗΣΥΧΙΟΣ (229), ΑΙΛΙΑΝΟΣ, Ποικίλη Ἱστορία, ΑΡΡΙΑΝΟΣ, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις (230), ΗΣΥΧΙΟΣ (231), ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ (231), ΑΡΚΕΣΙΛΑΟΣ (231-232), ΑΡΧΙΜΗΛΟΣ, ΤΙΜΩΝ Ο ΦΛΙΑΣΙΟΣ (232), ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ, ΑΡΧΙΑΣ, ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ (233), ΚΡΙΝΑΓΟΡΑΣ (233-234), ΛΕΩΝΙΔΑΣ, ΠΑΡΜΕΝΙΩΝ, ΦΙΛΙΠΠΟΣ, ΜΑΤΡΩΝ, ΜΑΡΚΟΣ ΑΡΓΕΝΤΑΡΙΟΣ, ΓΛΑΥΚΟΣ (234), ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΡΕΦΕΡΕΝΔΑΡΙΟΣ, ΚΟΜΗΤΑΣ, ΑΝΩΝΥΜΟΣ, ΑΓΑΘΙΑΣ (235), ΔΑΜΟΧΑΡΙΣ (236), ΠΑΥΛΟΣ ΣΙΛΕΝΤΙΑΡΙΟΣ (237-238), ΜΑΚΗΔΟΝΙΟΣ (238), ΑΝΩΝΥΜΟΣ (239).

ια' τεύχος: σσ. 240-263. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΑΝΩΝΥΜΟΣ, ΠΛΑΤΩΝ, ΠΛΑΤΩΝ Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ (240), ΜΝΑΣΑΛΚΗΣ, ΝΟΣΣΙΣ, ΛΕΩΝΙΔΑΣ Ο ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ (241), ΣΩΣΙΠΑΤΡΟΣ, ΔΙΟΣΚΟΡΙΔΗΣ (242), ΠΛΑΤΩΝ, Νόμοι (243-245), Ἐπινομίς (245-247), Τίμαιος (247-249), Τίμων Λοκρός (249-252), Κριτίας (253-257), Παρμενίδης (257), Συμπόσιον (258-259), Φαῖδρος (259), ΗΣΥΧΙΟΣ (255), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Δευτερονόμιον (260), ΠΛΑΤΩΝ, Φαῖδρος (261-263).

¹⁶¹³ Τὶς παρατηρήσεις στὸν Θεόφραστο ἀπὸ τῆ σ. 122 τοῦ γρ. 490 δημοσίευσε ἡ SALVO 1986, σσ. 67-68 τοῦ «Appendice: Un intervento testuale di Korais nel ms. 490 della Biblioteca di Chio».

¹⁶¹⁴ Τὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Πλάτωνα δημοσίευσε ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ στὶς ὑποσημειώσεις μελέτης του γιὰ τὴν ἐκδόση τῶν Ἀνακρεοντείων. βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986, σσ. 129-130, σημ. 3-9 (ἀναδημ. ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἰδίου 19856).

ιβ' τεύχος: σσ. 264-287. Στο τέλος τῆς σ. 281 ἡ ἐνδειξὴ «Observationum in Platonem finis». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΑΤΩΝ, Φαῖδρος (264-267), Ἰππίας μείζων (267-269), Ἐπιστολῶν Β' (269), Δ', Γ' (270), Ζ' (270-274), Η' (274-275), ΗΣΥΧΙΟΣ (268, 270, 272, 283), ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Φυσιογνωμικά (275), ΠΛΑΤΩΝ, Ἀξίολχος (276-278), Ἐρυξίας (279), Ὅροι (279-281), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Τραχίνιαι (282-286), Αἴας, Φιλοκτῆτης (287).

ιγ' τεύχος: σσ. 288-310. Ἀπὸ λάθος σημειώθηκε ἡ ἀριθμητικὴ ἐνδειξὴ 288 σὲ δύο συνεχόμενες σελίδες. Στὴ σ. 290 ἐπιτάσσεται ἡ σημείωση τοῦ Κοραῆ «Ἀνεγνώσθησαν Ἀντιγόνη, Τραχίνιαι, Αἴας καὶ Φιλοκτῆτης, ἐν ὄλῳ τῷ δευτέρῳ τεύχει τοῦ Brunck. Ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει Οἰδ. Κολ., Οἰδ. Τύρ. καὶ Ἡλέκτρα» [sic]. Στὴ σ. 292 ὁ τίτλος «Ξενοκράτους περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς ex Editione Franzii Lips. 1774». Στὶς σ. 298 καὶ 299 εἶναι συνημμένες δύο σσ. μὲ σημειώματα, τὶς ὁποῖες ἀποκαλοῦμε 298α καὶ 299α ἀντιστοίχως. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Φιλοκτῆτης (288-290), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἰουδίθ (290), Κριταί (291), ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ (292-310, 298α, 299α)¹⁶¹⁵, ΗΣΥΧΙΟΣ (299α).

ιδ' τεύχος: σσ. 311-334. Στὴ σ. 311 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae. Continuantur animadversiones in Xenocratis librum περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς». Συνεχιζοῦνται τὰ σχόλια καὶ οἱ διορθώσεις στὸν ΞΕΝΟΚΡΑΤΗ (311-334).

ιε' τεύχος: σσ. 335-358. Στὴ σ. 335 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae. Continuantur animadversiones in Xenocratis librum περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς», στὴ σ. 342 ὁ τίτλος «Addenda ad notas in Xenocratem» καὶ στὸ κάτω μέρος τῆς ἡ ἐγγραφή «Reliqua vide infra p. 350 harum observ. miscellanearum», καὶ στὴ σ. 350 ὁ τίτλος «Addenda in notas ad Xenocratem». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ (335-341), ΦΙΛΗΜΩΝ (343), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἰουδίθ (343-344), Βασιλειῶν Α' (345-348), Βασιλειῶν Β' (348-350). Ἀκολουθεῖ σύγκριση ἐνὸς σημειώματος «Περὶ τῶν κητωδῶν ζώων» τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 2291 πρὸς τοῦ ΓΑΛΗΝΟΥ, Περὶ τροφῶν δυνάμεως Γ', λζ' (350) καὶ συμπλήρωμα διορθωτικῶν στὸν ΞΕΝΟΚΡΑΤΗ (351-352). Κατόπιν σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Βασιλειῶν Γ' (353), ΟΠΠΙΑΝΟΣ, Ἀλιευτικῶν Α' (353-354), Γ' (355), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Βασιλειῶν Δ' (356), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Ὀππιανοῦ, Ἀλιευτικά (357-358).

ις' τεύχος: σσ. 359-382. Στὴ σ. 359 ὁ τίτλος «Observationes Miscellaneae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Βασιλειῶν Γ', Δ' (359), ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Ὀππιανοῦ, Ἀλιευτικά (360-361, 363-364), ΟΠΠΙΑΝΟΣ, Ἀλιευτικά (361-364), Κυνηγετικά (365-368), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Βασιλειῶν Δ' (368-370), Βασιλειῶν Α' (369), Παραλειπομένων Α' (370), Παραλειπομένων Β' (370-371), Ἐσδρας (371-372), Μακκαβαίων Α' (372-373), Μακκαβαίων Β' (373-377), Μακκαβαίων Γ' (378), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἴων (379), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Ἀντιγόνη (379), Αἴας (380), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἡλέκτρα, Βάκχαι (380), Ἑλένη (381), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἡσαίας (381-382).

ιζ' τεύχος: σσ. 383-406. Στὴ σ. 389 ἡ ἐπιγραφή «Achilles Tattius ex Edit. Bipontina». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Ἰεζεκιήλ (383-384), Ἰωήλ (384-385), Ἰερεμίας (385-386), Ἀβακούμ (386), Ζαχαρίας (387), Ἰερεμίας (388), ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΤΙΟΣ, Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα (389-404), ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ Ο ΚΑΡΥΣΤΙΟΣ, Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγὴ (405-406).

¹⁶¹⁵ Τὶς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ξενοκράτη δημοσίευσε (1794) ὁ DE ANCORA Ξενοκρ. 1794, σσ. 135-182, ἐνσωματώνοντάς τις στὴ δική του ἐκδόση: βλ. τὴν ἐκδ. τοῦ SCHWEIGHÄUSER Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim, τόμ. I, 1801, σσ. CXVII-CXVIII, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 157-162, CLOGG 1969α, σ. 59, σημ. 52 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ στὴν «Εἰσαγωγή» τῆς ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ξενοκρ. Γαλ. 1814 [1998], σσ. X, σημ. 8 καὶ XX-XXI.

ιγ' τε υ χ ο ς: σσ. 407-430. Στή σ. 407 ὁ τίτλος «Animadversiones in Thucydidem. Edit. Bipontinae T.1.». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, Ἱστοριῶν Α' (407-414), Β' (414-419), Γ' (419-424), Δ' (424-430).

ιδ' τε υ χ ο ς: σσ. 431-454. Στή σ. 431 ὁ τίτλος «Continuantur Animadversiones in Thucydidem». Δὲν ὑπάρχει ἀριθμητικὴ ἔνδειξη στή σ. 449. Στὸ κάτω μέρος τῆς σ. 454 ἡ ἐγγραφή «Finis adnotationum in Thucydidem». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, Ἱστοριῶν Δ' (431-432), Ε' (433-435), Ζ' (435-444), Η' (444-448), Θ' (449-454).

κ' τε υ χ ο ς: σσ. 455-478. Στή σ. 455 ὁ τίτλος «Animadversiones in Luciani opera Editionis Bipontinae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Προμηθεύς (455), Νιγρίνου Φιλοσοφία (455-456), Δίκη συμφώνων (456), Τίμων (457), Θεῶν διάλογοι (458-460), Ἐνάλιοι διάλογοι (461-462), Νεκρικοὶ διάλογοι (462), Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία (463), Χάρων ἢ ἐπισκοποῦντες (463-464), Περὶ θυσιῶν (464), Βίων πρᾶσις (465-466), Ἀναβιοῦντες ἢ Ἀλιεύς (467-468), Κατάπλους ἢ τύραννος (468-469), Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων (469-472), Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταισίματος (472), Ἑρμότιμος ἢ περὶ αἰρέσεων (473-477), Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων (477), Ζεῦξις ἢ Ἀντίοχος, Σκύδης ἢ Πρόξενος (478).

κα' τε υ χ ο ς: σσ. 479-502. Στή σ. 479 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur animadversiones in Lucianum». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν (479-482), Ἀληθῶν διηγημάτων Α' (482-483), Β' (483-485), Τυραννοκτόνος (485-486), Ἀποκρητυτόμενος (486), Φάλαις Α', Β' (487), Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδόμαντις (487-490), Περὶ ὀρχήσεως (490), Λεξιφάνης (491-494), Περὶ τῆς ἀστρολογίης (494), Ἐρωτες (495-498), Εἰκόνες (499), Ὑπὲρ τῶν εἰκόνων (499-500), Τόξαρις ἢ φιλία (500-502), Λούκιος ἢ ὄνος (502).

κβ' τε υ χ ο ς: σσ. 503-526. Στή σ. 503 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur animadversiones in Lucianum». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Λούκιος ἢ ὄνος (503-506), Ζεὺς ἐλεγγόμενος (506), Ζεὺς τραγωδός (506-507), Ὀνειρος ἢ Ἀλεκτρῶν (507-509), Ἰκαρομένιππος ἢ ὑπερνέφελος (509-510), Δις κατηγορούμενος (510-511), Περὶ παρασίτου (511-515), Ἀνάχαρσις ἢ περὶ γυμνασίων (515-516), Περὶ πένθους (516-517), Ῥητόρων διδάσκαλος (517), Φιλοψευδεῖς ἢ ἀπιστῶν (518-519), Δίονυσος (519), Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον (520-521), Περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν διαβολῇ (521-522), Ψευδολογιστῆς (521-526).

κγ' τε υ χ ο ς: σσ. 527-550. Στή σ. 527 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur animadversiones in Lucianum». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Ψευδολογιστῆς (527-529), Περὶ τοῦ οἴκου (529-530), Μακρόβιοι, Πατρίδος ἐγκώμιον (530), Περὶ τῶν διψάδων (530-531), Διάλογος πρὸς Ἡσίοδον (531), Πλοῖον ἢ εὐχαί (532-535), Ἐταιρικοὶ διάλογοι (535-538), Περὶ τῆς Περειγρίνου τελευτῆς (538-539), Δραπέται (539), Τὰ πρὸς Κρόνον (540), Ἐπιστολαὶ Κρονικαί (540-541), Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι (541), Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ (542-543), Δημοσθένους ἐγκώμιον (544-550).

κδ' τε υ χ ο ς: σσ. 551-574. Στή σ. 551 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur animadv. in Lucianum». Στις σσ. 561-562 σημείωμα γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ ἔργου Χαρίδημος τοῦ Λουκιανοῦ (: «Charidemus. Uno ore Critici hunc dialogum genuinum esse factum Luciani negant: nam tamen animadvertit (quod praestantissimum est νοθείας [...]). Στή σ. 574 προσδήκη ὑπὸ τὸν τίτλο «Παραλειπόμενα in Luciani Charidemo». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Δημοσθένους ἐγκώμιον (551-553), Κυνικός (553-554), Ψευδοσοφιστῆς ἢ σολοικιστῆς (555), Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος (556-561), Χαρίδημος ἢ περὶ κάλλους, μὲ παράλληλο (σὲ δύο στήλες ἀνὰ σελίδα) κείμενο τὸ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ Ἑλένης ἐγκώμιον (561-574).

κε' τε υ χ ο ς: σσ. 575-598. Στή σ. 575 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur Animadv. in Lucianum». Οἱ σσ. 577-586 ἔμειναν ἄγραφες. Στή σ. 587 ἡ ἐπιγραφή «Annotationes in

Strabonis Geograph. Edit. Amstelodami 1707». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Νέρων (575-576), ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν πρώτον (587-598).

κς' τ ε υ χ ο ς: σσ. 599-622. Στή σ. 599 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur Animadversiones in Strabonem». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Νέρων (575-576), ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν δεύτερον (599-607), τρίτον (608-615), τέταρτον (615-619), πέμπτον (620-622).

κζ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 623-646. Στή σ. 623 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur adnotationes in Strabonem». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν πέμπτον (623-628), ἕκτον (628-638), ἕβδομον (638-644), ὄγδοον (644-646).

κη' τ ε υ χ ο ς: σσ. 647-670. Στή σ. 647 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur adnotationes in Strabonem». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν ὄγδοον (647-648), ἔνατον (649-652), δέκατον (652-661), ἐνδέκατον (662-668), δωδέκατον (669-670).

κθ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 671-694. Στή σ. 671 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur animadversiones in Strabonem». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν δωδέκατον (671), δέκατον τρίτον (671-676), δέκατον τέταρτον (676-683), δέκατον πέμπτον (684-694).

λ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 695-718. Στή σ. 695 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur Animadversiones in Strabonem». Στὸ τέλος τῆς σ. 716 ἡ σημείωση «Finis adnotationum in Strabonem». Οἱ σσ. 717-718 ἔμειναν ἄγραφες. Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικῶν δέκατον πέμπτον (695-699), δέκατον ἕκτον (700-709), δέκατον ἕβδομον (710-716).

λα' τ ε υ χ ο ς: σσ. 719-742. Στή σ. 719 ἡ ἐπιγραφή «Adnotationes in Plutarchum edit. Reiskii». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Θησεύς (719), Ῥωμύλος (719-720), Λυκούργος (721), Νουμάς (722-724), Σόλων (724-725), Ποπλικόλας (725-726), Θεμιστοκλῆς (726-728), Κάμιλλος (728-730), Περικλῆς (730-733), Φάβιος Μάξιμος (733-737), Ἀλκιβιάδης (737-738), Κοριολανός (738-740), Τιμολέων (740), Αἰμίλιος Παῦλος (740-742).

λβ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 743-766. Στή σ. 743 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur Animadversiones in Plutarchum». Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Αἰμίλιος Παῦλος (743), Πελοπίδας (743-744), Μάρκελλος (744-745), Ἀριστείδης (746-748), Μάρκος Κάτων ὁ πρεσβύτερος (748-750), Φιλοποίμηνη (750-751), Τίτος Φλαμίνιος (751-752), Πύρρος (753), Μάριος (754-755), Λύσανδρος (755-756), Σύλλας (756-757), Κίμων (757), Λούκουλλος (757-759), Νικίας (760), Κράσος (761-765), Εὐμένης (765-766), Ἀγησίλαος (766).

λγ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 767-789. Στή σ. 767 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur Animadversiones in Plutarchum». Ἀπὸ λάθος ἡ ἀριθμητικὴ ἔνδειξη 783 σημειώθηκε σὲ δύο συνεχόμενες σελίδες. Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Πομπήιος (767-768), Ἀλέξανδρος (768-769), Γάιος Καῖσαρ (770), Κάτων ὁ νεώτερος (770-771), Ἄγρις (771-772), Κλεομένης (772-774), Τιβέριος Γράκχος και Γάιος Γράκχος (774), Δημοσθένης (775-777), Κικέρων (778-779), Δημήτριος (779-781), Μάρκος Ἀντώνιος (781-783 b), Δίων (783 b-786), Βροῦτος (786-787), Ἀρτοξέρξης (787-788), Ἄρατος (788-789).

λδ' τ ε υ χ ο ς: σσ. 790-812. Στή σ. 790 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur annotationes in Plutarchum». Στή σ. 793 ἐπίσης ἡ ἴδια ἐπιγραφή, μετὰ τὸ πρῶτο διορθούμενο χωρίο. Στὴν ὀπίσθια ὄψη τοῦ ὄγδοου φύλλου (verso) εἶναι σημειωμένη ἡ ἀριθμητικὴ ἔνδειξη τῆς σ. 804, ἐνῶ κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθεῖ στὴν πρόσθια ὄψη τοῦ φύλλου (recto) ἀπὸ τὴν ὁποία ἔλλείπει. Σχολιάζονται και διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Γάλλος (790-792), Ὅθων (792-793), Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (793-794), Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν (794-795), Περὶ τοῦ ἀκούειν (795), Πῶς ἂν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου, Περὶ τύχης, Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον (796), Ὑγιεινὰ παραγγέλματα (797), Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον (797-798), Περὶ δεισιδαιμονίας (798), Ἀποφδέγματα βασιλέων και στρατηγῶν (798-799), Ἀποφδέγματα λακωνικά (799-801), Γυναικῶν ἀρεταί (801-802), Κεφαλαίων καταγραφῆ:

Ρωμαϊκά (802-804 a), Ἑλληνικά (804 a -804 b), Συναγωγή ιστορικῶν παραλλήλων, Περὶ τῆς Ρωμαίων τύχης (804 b), Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀνδρείας Λόγος Α΄ (805), Λόγος Β΄ (806), Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι (806-807), Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος (807-809), Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς (810), Περὶ τῶν ἐκλελειπότην χρηστηρίων (810-811), Περὶ τῆς ἀοργησίας (811), Περὶ φιλαδελφείας (811-812), Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας (812).

λε΄ τ ε ὕ χ ο ς: σσ. 813-836. Στῆ σ. 813 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur annotationes in Plutarchum». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας (813), Εἰ αὐτάρκης ἢ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν (813), Πότερον τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τὰ τοῦ σώματος πάθη χεῖρονα, Περὶ ἀδολεσχίας, Περὶ φιλοπλουτίας, Περὶ δυσωπίας (814), Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων (815-816), Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου, Περὶ φυγῆς, Παραμυθητικὸς εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ (816), Συμποσιακῶν Α΄ (817), Β΄ (817-818), Γ΄ (818-819), Ε΄ (820), Ζ΄ (820-822), Ζ΄ (822-823), Η΄ (824-825), Ἐρωτικὸς (825), Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι (826), Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον (827), Πολιτικὰ παραγγέλματα (827-828), Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων, Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖζεσθαι, Περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας (828), Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων (829), Αἴτια φυσικά (830), Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης (830-831), Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ (831), Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἐνυδρα (832-834), Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι, Περὶ σαρκοφαγίας Λόγος Β΄, Πλατωνικὰ ζητήματα (835), Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων (835-836), Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς (836).

λς΄ τ ε ὕ χ ο ς: σσ. 837-860. Στῆ σ. 837 ἡ ἐπιγραφή «Continuantur annotationes in Plutarchum». Στὸ τέλος τῆς σ. 839 ἡ σημείωση «Finis Annotationum in Plutarchum». Στὸ μέσον τῆς σ. 840 ἡ ἐγγραφή «Theophrasti opera omnia edit. D. Heinsii Lugd. Batav. 1713». Στὸ τέλος τῆς σ. 855 ἡ σημείωση «Characteres. Vid. meam interpretationem Characterum Gallicam cum notis. Finis adnotationum in Theophrastum». Ἡ σ. 860 ἔμεινε ἄγραφή. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς, Ὅτι οὐδ' ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον (837), Πρὸς Κωλώτην, Περὶ μουσικῆς (838), Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων ἐπωνυμίας (839), ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ, Περὶ φυσικῶν αἰτιῶν Ε΄ (840), Περὶ φυτῶν ἱστορίας Α΄ (840-843), Β΄ (843), Γ΄ (843-845), Δ΄ (845-848), Ε΄ (848-849), Ζ΄ (849), Ζ΄ (849-850), Η΄ (850), Θ΄ (851), Περὶ φυτικῶν αἰτιῶν Α΄, Γ΄ (851), Δ΄, Ε΄, Ζ΄ (852), Περὶ λίθων (852-853), Περὶ ἀνέμων (853-854), Περὶ σημείων, Περὶ πυρός (854), Περὶ ὄσμων (854-855), Περὶ ἰδρώτων (855), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἀνδρομάχη, ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Εὐριπίδου, Ὀρέστης, Φοίνισσαι, ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Σοφοκλέους, Οἰδίπους Τύραννος (856), Ἡλέκτρα (856-857), Αἴας (857), ΑΝΔΟΚΙΔΗΣ, Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης (857-858), ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Μετεωρολογικῶν Α΄ (858), ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Δευτερονόμιον (859).

λζ΄ τ ε ὕ χ ο ς: σσ. 861-884. Στῆ σ. 861 ἡ ἐπιγραφή «Observationes Miscellaneae. Animadversiones in Aristotelis opera Editionis Bipontinae». Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Κατηγορίαι (861-862), Περὶ ἐρμηνείας, Ἀναλυτικῶν προτέρων Β΄ (862), Ἀναλυτικῶν ὑστέρων Α΄, Τοπικῶν Α΄ (863), Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων (863-864), ΣΟΥΔΑ (865), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἰκέτιδες (865-877), Χοηφόροι (878-874).

λη΄ τ ε ὕ χ ο ς: σσ. 885-908. Στῆ σ. 904 ἡ ἐπιγραφή «Encore sur Eschyle». Ἡ σ. 906 (ἀριθμημένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Κοραῆ) καὶ οἱ (χωρὶς ἀρίθμηση) σσ. 907-908 ἄγραφοι. Σχολιάζονται καὶ διορθώνονται: ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Εὐμενίδες (885-887), ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, Ἴων, ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἰκέτιδες (888), Πέρσαι (889), ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, Πλοῦτος, ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ, Θαῖς (890), ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, Νεφέλαι (891-892), Ὀρνίθες (893), Σφήκες (893-896), Ἴππης (897), Ἀχαρνῆς (898), Εἰρήνη (899-901), ΣΟΦΟΚΛΗΣ, Οἰδίπους Τύραννος (902), Ἡλέκτρα

(903), APPIANOS, Περίπλους Εὐξείνου Πόντου (903), ΑΙΣΧΥΛΟΣ, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (904-905), ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ, Εἰδύλλια (905).

2. 4. 2. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ γφ. Χίου 490

Ἀψευδῆς μάρτυρας τῶν προθέσεων τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν τήρηση σημειωματαρίου μὲ τὸν τίτλο «Observationes Miscellaneae» εἶναι κυρίως ἡ προσωπικὴ ἀλληλογραφία του: Ἐξομολογούμενος στὴν κατακλείδα μιᾶς ἐπιστολῆς (16.11.1793) πρὸς τὸν φίλο του Chardon de la Rochette ἀφ' ἐνὸς τὴν πρόθεσή του καὶ τὰ σχέδιά του νὰ διατρέξει τὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων κλασικῶν συγγραφέων, καὶ νὰ δημοσιεύσει τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις του ὑπὸ τὴν ἐπιγραφή «Miscellanea critica» (= Κριτικὰ σύμμικτα), καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσει πρὸς τοῦτο τὴν ἀπαιτούμενη ψυχικὴ ἡρεμία καὶ τὰ χρειώδη πρὸς τὸ ζῆν, ἔγραψε: «Mon projet a depuis longtemps été de parcourir tous les auteurs classiques grecs et latins, et de donner les observations que j'y aurai faites sous le titre de Miscellanea critica. Mais il faut pour cela, mon bon ami, de la tranquillité de corps et d'esprit et un "pedaço de pan" assuré et que je ne doive à "otro que al mismo ciel". Sans cela point de Miscellanea, point d'Hippocrate, quoi qu'en dissent et pensent ceux qui se croient bâtis d'un limon plus pur que nous autres, et qui feignent de croire qu'on peut faire un ouvrage de littérature comme on décrotte une paire de souliers»¹⁶¹⁶. Σὲ προηγηθεῖσα ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἴδιο ἀποδέκτη, χρονολογημένη πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1792, ὀνομάζει τὸ σημειωματάριό του αὐτὸ «ma collection d' *Observationes Miscellaneae*»¹⁶¹⁷. Φαίνεται πὼς ὁ Κοραῆς προετοίμαζε τὴ μελλοντικὴ ἔκδοση τῶν διορθωτικῶν ἐπιστάσεων του στοὺς κλασικοὺς καὶ μετακλασικοὺς συγγραφεῖς σὲ ξεχωριστὸ βιβλίον¹⁶¹⁸, κάτι ποὺ δὲν πραγματοποιήθηκε ποτὲ λόγῳ τῶν ἄλλων βιοποριστικῶν μεριμνῶν καὶ τῆς ἐκδοτικῆς πολυπραγμοσύνης του (*Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη καὶ Πάρεργα*). Ἄλλοῦ, ἐνημερώνοντας τὸν Villoison σχετικὰ μὲ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἔκδοσης τοῦ ἱποκρατικοῦ ἔργου, ἔγραψε: «Pour de nouvelles corrections, j'en ai quelques-unes de récentes sur Hippocrate et Thucydide et beaucoup sur Hétychius; mais je n'ai ni la force ni le courage de vous en donner un échantillon»¹⁶¹⁹. Ἴσως καὶ ἡ φιλολογικὴ εὐαισθησία τοῦ Κοραῆ, δηλαδὴ ἡ τάση του νὰ διαλέγει ἀπὸ τὰ κριτικὰ του σημειώματα μόνον ὅσα ἔχουν μεγαλύτερη πιθανότητα ἀκρίβειας, ἀναθεωρώντας ἐκεῖνα ποὺ ἔκρινε ἀκόμη ἀτελεῖ καὶ χρήζοντα «δευτέρων φροντίδων», νὰ συντηροῦσε τὴ διαφαινόμενη «ἐμφυτὴ σχεδὸν διστακτικὴ τὴν Κοραῆ»¹⁶²⁰. Μέχρι τὸ 1798 ἡ ἐπιθυμία του παρέμενε ἀνεκπλήρωτη, γι' αὐτὸ καὶ τὸ παραδεχόταν μὲ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια –σὲ γράμμα του, τῆς 15ης Μαρτίου 1798, πρὸς τὸν La Porte du Theil– σημειώνοντας: «Quant au projet (très-flatteur pour moi) de les faire imprimer à la suite des vôtres, je vous dirai franchement que je n'ai ni les moyens ni le loisir de les publier dans ce moment, non plus d'autres notes faites sur une vingtaine de différens auteurs grecs, et qui

¹⁶¹⁶ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 116 (16.11.1793), σ. 377. 15-23.

¹⁶¹⁷ Αὐτόθι, ἐπιστ. 68, σ. 253. 11-12· πβ. ἐπιστ. 102 (πρὶν ἀπὸ 28.7.1793), σ. 348. 24, 117 (2.12.1793), σ. 379. 32.

¹⁶¹⁸ Σὲ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Chardon de la Rochette στὶς 2.9.1793 ὁ Κοραῆς ἀσχολεῖται μὲ τὴν προοπτικὴν ἔκδοσης τῶν «Observationes Miscellaneae» σὲ αὐτοτελεῖ τὸμο: «que mes *Mélanges*, quoique j'y compte maintenant près de six cents pages d'écriture, sans les remarques sur Hérodote et Athénée, qui sont écrites dans des cahiers séparés, ne sont pas encore suffisants pour former un petit volume in 8°; car je compte n'y mettre absolument que les corrections qui ont un haut degré de probabilité, et en écarter toutes celles qui ont besoin de *deuxièmes soins*» (αὐτόθι, ἐπιστ. 108, σ. 361. 1-7; πβ. ἐπιστ. 93 (πρὶν ἀπὸ 10.7.1793), σ. 319. 34 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 206).

¹⁶¹⁹ ΚΟΡΑΗΣ αὐτόθι, ἐπιστ. 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 311. 17-20.

¹⁶²⁰ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 47 = 1986, σ. 248.

toutes ensemble pourroient bien faire un petit volume in-8°»¹⁶²¹. Όρισμένες από τις παρατηρήσεις του έμπιστευόταν στην κρίση των φίλων του λογίων Chardon de la Rochette, d'Ansse de Villosion, La Porte du Theil και άλλων, όπως ήδη αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής. Είναι αξιοσημείωτη ή ένδειξη του Κοραή ότι κάποια από τα λήμματα του σημειωματαρίου του κοινοποίησε σε φίλους του λογίους· αυτό παρατηρείται σε δύο κλασικούς συγγραφείς: στον Θουκυδίδη στις σσ. 407-444 του χφου (στή σ. 407 ο τίτλος «Animadversiones in Thucydidem. Edit. Bipontinae T.1.»), και στο τέλος κάθε διορθωτικής παρατήρησης στον Αισχύλο στις σσ. 865-888. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τις ενδείξεις «comm.» (δηλ. «communiqué», όπως δηλώνεται ολογράφως στην κατακλείδα του πρώτου κύριου λήμματος της σ. 407) και «Art. com.» ή «Articl. comm.» (δηλ. «article communiqué»). Στην περίπτωση του Θουκυδίδη αναφέρονται προφανώς στον Levesque, ενώ στην περίπτωση του Αισχύλου στον du Theil¹⁶²². Όπως παρατήρησε ο Γ. Α. Χριστοδούλου, «αν όμως οι "Σύμμικτες Παρατηρήσεις" του χφ. 490 – όπως και άλλων ιδιογράφων σημειωματαρίων του Κοραή – δεν έλαβαν ποτέ την όριστική μορφή βιβλίου, ένα μέρος τους, το μικρότερο, διοχετεύεται στην αλληλογραφία του σοφού Έλληνα, άλλο συγχωνεύεται στις σημειώσεις των εκδόσεών του, ενώ, τέλος, άλλο χορηγείται ως "δόσις δαψιλής" προς Γάλλους και ξένους φιλόλογους»¹⁶²³. Σημειώνουμε ότι το χφ. Χίου αρ.ιδμ. 290 είναι κατά κάποιον τρόπο εύρετήριο του χφ. 490, καθώς περιέχει αναλυτικούς πίνακες των *Observationes Miscellaneae* (του 7ου μέρους), εκτός από σημειώσεις στον Αθήναιο και διορθωτικά στον Ηρόδοτο (με λατινικές και ελληνικές λέξεις, καθώς και βιβλικό λεξιλόγιο).

Όσον αφορά την ονομασία των *Observationes Miscellaneae* («Συμμίκτων Παρατηρήσεων») του Κοραή, πέραν της κυριολεξίας, θυμίζουμε ότι τις διορθώσεις του Κοραή στον Ίπποκράτη, τις οποίες ο Άγγλος επίσκοπος και μελετητής των κλασικών γραμμάτων Thomas Burgess περιέλαβε στο περιοδικό *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus* που εξέδιδε στην Όξφόρδη (1792 έξ.) και στο Λονδίνο 1797¹⁶²⁴, ο Villosion συνέστησε στον Burgess να τις ενσωματώσει στον *Conspectus Criticarum Observationum in Scriptores Graecos et Latinos [...]* (1788) του τελευταίου¹⁶²⁵.

Την ύπαρξη των «*Observationes Miscellaneae*» επισημαίνουν ο Δ. Θερειανός¹⁶²⁶, Κ. Άμαντος¹⁶²⁷, ο Έμμ. Φραγκίσκος¹⁶²⁸, ο Γ. Α. Χριστοδούλου¹⁶²⁹, ή I. di Salvo¹⁶³⁰ και ή Λ. Δρούλια¹⁶³¹, για να επικαλεστούμε τις γνωστότερες από τις βιβλιογραφικές αναφορές. Ζήτημα

¹⁶²¹ ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 180, σ. 515. 23-28.

¹⁶²² Όπως αναφέρεται από τον ίδιον τον Κοραή, στο μέσον περίπου της σ. 7. 865 των *Obs. Misc.*, πάνω από την έπιγραφή «Aeschyli Supplices». Στή σ. 7. 885 σημειώνεται και ή ένδειξη «122. mal traduit».

¹⁶²³ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 47 = 1986, σ. 249 και ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881, σσ. κα'-κβ', ργ'-ρη'.

¹⁶²⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. I 1964, έπιστ. 35 (19.3.1790), σ. 123. 22-28, 43 (πριν από 6.1791), σσ. 163. 28-164. 26, όπου γίνεται λόγος για την αποστολή των Κοραϊκών παρατηρήσεων «quasi δείγμα totius mei laboris et απαρχής», 86 (±15.1.1793), σ. 292. 14-31, 90 (μετά από 7.3.1793), σ. 312. 3-5, 176 (1.4.1797), σ. 510. 27-32, II 1966, έπιστ. 338 (μετά από 12.7.1805), σσ. 280. 28-281. 13, 427 (17.11.1808), σ. 486. 23-27, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σσ. 77, 81 και 82, σημ. 53. Η έπιστολή δημοσιεύτηκε στην έκδ. *Empedocles Agrigentinus, De vita et philosophia eius exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit* του Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xlviii και αναδημοσιεύτηκε στις σσ. 75-77 της μελέτης ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ό.π. Βλ. έπίσης BYWATER 1880, CLOGG 1969α (κυρίως σσ. 58-59), Του ίδιου 1969β, σσ. 66-69, Του ίδιου 1984, σσ. 343-345.

¹⁶²⁵ Βλ. CLOGG 1969α, σ. 58.

¹⁶²⁶ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 240.

¹⁶²⁷ Βλ. ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σ. 17, σημ. 1.

¹⁶²⁸ Βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ό.π., σσ. 84-85 και σημ. 61.

¹⁶²⁹ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 37-54. Του ίδιου 1983β, σ. 46. Του ίδιου 1985α.

¹⁶³⁰ Βλ. SALVO 1986, σσ. 67-71 κ.ά.

¹⁶³¹ Βλ. DROULIA 1997, σ. 252 και σημ. 13.

πού άπτεται τής ιστορίας του έν λόγω χειρογράφου εΐναι και ό χρονικός προσδιορισμός των φάσεων δημιουργίας του, ζήτημα που άπασχόλησε άρκετά και τους προμνημονευθέντες.

2. 4. 3. Η χρονολόγηση του χφ. Χίου 490

Χρησιμοποιώντας συνδυαστικώς α) τις μαρτυρίες τής Κοραϊκής άλληλογραφίας, β) τις έντυπες εκδόσεις που εκπόνησε ό Κοραΐς, και γ) διάφορες έσωτερικές ένδείξεις των «Συμμίκτων Παρατηρήσεων» (άναφορές σέ συγγράμματα τής έποχής¹⁶³², κ.τ.λ.), εΐναι δυνατόν νά εικάσουμε έν πολλοίς τήν περίοδο σύνταξης του δεύτερου, τέταρτου, πέμπτου, έκτου και έβδομου –κατά κύριον λόγο– μέρους του χφ. 490, με τή βοήθεια του Έπιμέτρου. Πάντοτε, ώστόσο, όφείλουμε νά λαμβάνουμε ύπ' όψιν μας τήν ιδιαιτερότητα που έχει ή χρονολόγηση ένός σημειωματαρίου, όπου ό συντάκτης του, καθώς γνωρίζουμε, άναθεωρούσε (: διέγραφε, προσέθετε και διόρθωνε όσα εΐχε ήδη σημειώσει, ή κατέγραφε τήν άλλαγή τής γνώμης του σέ κάτι για τó όποιο εΐχε προηγουμένως άποφανθεί με βεβαιότητα) ή όριστικοποιούσε τήν κρίση του με τήν έπίρρωση των έπιχειρημάτων του μέσω παραπομπών σέ παράλληλα κλασικά χωρία ή και στις γνώμες άλλων έγκρίτων λογίων και εκδοτών¹⁶³³. Γι' αυτό και στο χφ. 490 παρατηρούνται έσωτερικές παραπομπές¹⁶³⁴. Σέ άρκετές περιπτώσεις εΐναι όφθαλμοφανής ή έναλλαγή του γραφικού χαρακτήρα (άπό τó ίδιο χέρι) και των άποχρώσεων τής μελάνης σέ διάφορες σελίδες του χφ. 490, κάτι που ένισχύουν και τά σύμβολα προσδήκης/συμπλήρωσης (σταυρός με μακριά κάθετη κεραία ή μακριά κάθετη γραμμή, στην άνω και κάτω άπόληξη τής όποίας σημειώνονται δύο και δύο όριζόντιες μικρές γραμμές). Με άλλα λόγια, ή χρονολόγηση πρέπει νά όριοθετηθεί όχι ως διακρίβωση ήμερολογιακών στοιχείων άλλ' ως προσέγγιση ένός κατά τó μάλλον ή ήττον χρονικού διαστήματος, κατά τó όποιο ή σύνταξη και ένημέρωση του συγκεκριμένου σημειωματαρίου άπασχολούσε ένεργητικώς τόν συντάκτη του. Άλλωστε, οί έγγραφές σέ σημειωματάριο γίνονται συνήθως in itinere.

Γιά τους προεκτεθέντες λόγους έστιάζουμε τήν άπόπειρα χρονολόγησης στα προαναφερθέντα μέρη του χφ. 490, τó όποιο, όπως προαναφέρθηκε, δέν εΐναι ένιαίο και άυτοτελές.

Ό R. Baladié θεωρεί, σύμφωνα με τήν Κοραϊκή έπιστολογραφία, σημαδιακή τή διετία 1792-1793 ως περίοδο έξαρσης του δημιουργικού πυρετού του Κοραΐ όσον άφορά τόν έντοπισμό και σχολιασμό δυσεξιχνίαστων κλασικών χωρίων, καθώς και τις διορθωτικές ύποδείξεις του επ' αυτών¹⁶³⁵. έπίσης ό Έμμ. Φραγκίσκος φρονεί πώς ή προγραμματισμένη άπό τά πρώτα χρόνια στο Παρίσι έκτενέστατη φιλολογική δραστηριότητα του Κοραΐ έχει ως τά

¹⁶³² Θεωρούμε σημαντικότερες τις άναφορές-παραπομπές στον Μακιαβέλλι (*Obs. Misc.* 7. 289), στον Μπεκκαρία (*Obs. Misc.* 7. 421) και στον «cl.[arissimus] Poeta» Ρακίνα (*Obs. Misc.* 7. 460).

¹⁶³³ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Άλληλ. Ι 1964, έπιστ. 108, σ. 361. 6-7.

¹⁶³⁴ Άντιγράφουμε τις σημαντικότερες άπό αυτές: «cf. meas obs. miscell. p. 268» (*Obs. Misc.* 1. 2a), «que nous avons corrigé plus haut, § VII» (*Obs. Misc.* 6. 103), «cf. infra p. 403 harum observationum» (*Obs. Misc.* 7. 3), «vid. infra p. 142 harum obs.» (*Obs. Misc.* 7. 48), «conf. p. 142 harum obs.» (*Obs. Misc.* 7. 136), «conf. p. 136 harum obs.» και «conf. supra p. 48 harum obs.» (*Obs. Misc.* 7. 142), «cf. Harum observ. p. 210» (*Obs. Misc.* 7. 150), «cf. p. 103 harum observ.» (*Obs. Misc.* 7. 191), «cf. supra harum observ. p. 150» (*Obs. Misc.* 7. 210), «cf. supra harum adnot. p. 209 extr.» (*Obs. Misc.* 7. 211), «cf. Infra har. obs. p. 269» (*Obs. Misc.* 7. 268), «Reliqua vide infra p. 350 harum observ. miscellaneorum» (*Obs. Misc.* 7. 342), «cf. annot. praeced. simile mendum emendavi in Hippocrate» (*Obs. Misc.* 7. 417), «cf. supra harum observat. p. 26» (*Obs. Misc.* 7. 418), «Similem errorem detexi in Platone cf. p. 433 har. annot.» (7. 446), «cf. Harum observ. p. 266» (*Obs. Misc.* 7. 513), «emendavi hunc locum supra p. 551 harum annotationum» (*Obs. Misc.* 7. 816), «cf. harum observ. p. 196» (*Obs. Misc.* 7. 878).

¹⁶³⁵ Βλ. BALADIÉ 1974, σ. 423.

μέσα του 1793 ένσωματωθεῖ στις «Observationes Miscellaneae»¹⁶³⁶. Ἡ I. di Salvo χρονολογεῖ τὴν Κοραϊκὴν διόρθωση στὸν Θεόφραστο τῆς σ. 122 θεωρώντας ὡς terminus ante quem τὸν Αὐγουστο τοῦ 1791¹⁶³⁷. Ὁ Γ. Α. Χριστοδοῦλου ὑπογραμμίζει ὅτι τὸ χφ. συναποτελεῖται ἀπὸ τεύχη ποικίλης χρονολογίας¹⁶³⁸. Τὰ ἐπόμενα στοιχεῖα μᾶς βοηθοῦν νὰ κρίνουμε τὶς διατυπωθεῖσες ἀπόψεις καὶ νὰ διατυπώσουμε τὴ δική μας:

i) Ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ χφ. 490, μία διόρθωση στὸν Ἡσύχιον (φ. 2v) συναντᾶται σὲ Κοραϊκὴ ἐκδοση τοῦ 1829¹⁶³⁹. Πρόκειται γιὰ μοναδικὸ στοιχεῖο ποὺ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει εἰδικότερη τοποθέτηση.

ii) Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερο μέρος, ὁ Κοραῖς καταγράφει τὶς παρατηρήσεις του στὸν Πλάτωνος Βίον ἀνωνύμου συγγραφέα (2. 15-18, ἀλλὰ καὶ 7. 38), ἀφορμώμενος ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ δημοσίευσε ὁ Α. Η. L. Heeren («Vita Platonis incerti auctoris») στὸ κριτικὸ παράρτημα «Inedita et animadversions criticae» τοῦ περιοδικοῦ *Bibliothek der alten Litteratur und Kunst* (1789) ποὺ ἐξέδιδε στὸ Göttingen.

iii) Ὅσον ἀφορᾷ τὸ τέταρτο μέρος τοῦ χφ., ὀρισμένες Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Ἀριστοτέλη (φφ. 4. 2r-2v), στὸν Ἐμπεδοκλῆ (φφ. 4. 1r -1v), στὸν Ἴπποκράτη (φφ. 4. 1v-2r), στὸν Μέλισσο (φφ. 4. 2r-2v) καὶ στὸν Σοφοκλῆ (φφ. 4. 3r, 4. 4v, ἀλλὰ καὶ σ. 7. 51) συναντῶνται σὲ δύο Κοραϊκὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Villoison μὲ ἡμερομηνία 6.6.1791 καὶ 1791 ἀντιστοίχως¹⁶⁴⁰, καὶ σὲ ἀγγλικὸ περιοδικὸ τοῦ 1792¹⁶⁴¹.

iv) Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Θεόφραστο (φ. 5. 6r) δημοσιεύτηκαν στὴ γαλλικὴ ἐκδοση τῶν Χαρακτήρων, ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Κοραῖς τὸ 1799¹⁶⁴². Κι ἀλλοῦ, στὸ τέλος τῆς σ. 7. 855, παραπέμπει στὴν ἴδια ἐκδοση γράφοντας: «Caracteres. Vid. meam interpretationem Characterum Gallicam cum notis. [...]»¹⁶⁴³.

v) Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἕκτο μέρος τοῦ χφ., ὀρισμένες Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Ἴπποκράτη (6. 56 & 7. 153), στὸν Πίνδαρο (6. 35 & 7. 209) καὶ στὸν Σοφοκλῆ (6. 82 & 7. 75-76) συναντῶνται στὴ γαλλικὴ ἐκδοση τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἴπποκράτους ἀπὸ τὸν Κοραῖ (1800)¹⁶⁴⁴ καὶ σὲ δύο Κοραϊκὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Chardon de la Rochette χρονολογούμενες ἢ μία πρὶν τὸ τέλος τοῦ 1791 καὶ ἢ ἄλλη τὸν Αὐγουστο ἢ Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους ἀντιστοίχως¹⁶⁴⁵.

vi) Γιὰ τὸ ἕβδομο μέρος τοῦ χφ., πάντοτε μὲ στοιχεῖα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ Ἐπίμετρο, μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι: α) διάφορες Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Αἰσχύλο (7. 139, 142, 149, 157, 162-163, 166, 168, 173, 201), στὸν Ἀνακρέοντα (7. 132, 136-137), στὸν

¹⁶³⁶ Ὁ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὅ.π., σσ. 83-84 παρατηρεῖ πὼς ὁ προγραμματισμὸς τῆς ἐκτενέστατης φιλολογικῆς δραστηριότητος τοῦ Κοραῖ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ «στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Παρισιοῦ. [...] Ταυτόχρονα διαβάξει Τραγικούς, Πλάτωνα, Ἀνακρέοντα, Πίνδαρο καὶ σχολιάζει τὰ κείμενά τους σ' αὐτὰ τὰ μνημεῖα μοναδικῆς ἐργατικότητος καὶ εὐλογημένης εὐφορίας, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὰ μὲ τὸν τίτλο "Observationes Miscellaneae". Ὡς τὰ μέσα τοῦ 1793 ξέρομε ὅτι ἔχουν περάσει ἐκεῖ, κοντὰ στὰ ἄλλα, ὀλόκληρος ὁ Ξενοκράτης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Λουκιανός, τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Πρὶν σβύση ὁ IH' αἰ., οἱ 906 σελίδες τῶν Obs. Misc. δὲ ἔχουν συμπληρωθῆ μὲ κριτικὰ στὸν Στράβωνα, Πλούταρχο, Θεόφραστο, ἀριστοτέλη, Ἀριστοφάνη κ.ἄ.» καὶ συνεχίζει ὑποστηρίζοντας ὅτι «ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα τὴν μακροχρόνια προετοιμασία δὲ ἀκολουθήσει ἡ ἀδιάκοπη δημοσιότητα». Καὶ παρακάτω σημειώνει ὅσον ἀφορᾷ τὶς διορθώσεις στὸν Πίνδαρο, δηλαδὴ τὸ ἕκτο τμήμα τοῦ χφ. 490, ὅτι συντελέστηκαν «τέλη 1791, ἀρχὲς 1792» κατόπιν προτροπῆς τοῦ Villoison (αὐτόδι, σσ. 84-85 καὶ σημ. 66).

¹⁶³⁷ Βλ. SALVO ὅ.π., σ. 71.

¹⁶³⁸ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 38 = 1986, σ. 238, Τοῦ ἴδιου 1985α, σ. 281.

¹⁶³⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἄτακτα* II 1829 [1998], σ. 234.

¹⁶⁴⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 44, σσ. 164-167 καὶ ἐπιστ. 58, σ. 213.

¹⁶⁴¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Emend. Hipp.* 1792, σσ. 14-15.

¹⁶⁴² Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. 156, 162, 340-341.

¹⁶⁴³ Βλ. καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 45, σημ. 9 = 1986, σ. 246, σημ. 9.

¹⁶⁴⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἴπποκρ. Ἀέρ.* II 1800, σ. 237.

¹⁶⁴⁵ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 55, σ. 209 καὶ ἐπιστ. 50, σ. 181.

Αριστοτέλη (7. 179, 834), στὸν Ἀρχίμηλο (7. 231-232), στὸν Εὐριπίδη (7. 154-155, 197), στὸν Ἡσύχιο (7. 119, 272, 738), στὸν Ὅμηρο (7. 118), στὸν Πλάτωνα (7. 19, 39), στὸν Πλούταρχο (7. 825-827) καὶ στὸν Σχολιαστὴ τοῦ Λουκιανοῦ (7. 506) κοινοποιοῦνται στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ, δηλαδὴ σὲ ἐπιστολὲς χρονολογούμενες ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1791 ἕως τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1796¹⁶⁴⁶, β) Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Θεόφραστο (7. 122, 855) καὶ στὸν Πλούταρχο (7. 803) δημοσιεύτηκαν στὴ γαλλικὴ ἔκδ. τῶν Χαρακτῆρων, ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Κοραῆς τὸ 1799¹⁶⁴⁷. μάλιστα, ἡ διόρθωση στὸν Θεόφραστο (7. 122) δημοσιεύτηκε καὶ σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Chardon de la Rochette χρονολογημένη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1799¹⁶⁴⁸, γ) Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Ἀριστοφάνη (7. 891-892), στὸν Ἀχιλλέα Τάτιο (7. 390), στὸν Εὐριπίδη (7. 154-155) καὶ στὸν Ἡσύχιο (7. 121) δημοσιεύτηκαν στὴν ἔκδοση τῶν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιοδώρου, ποὺ πραγματοποιοῦσε ὁ Κοραῆς τὸ 1804¹⁶⁴⁹, δ) δύο Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Αἰλιανὸ (7. 230) καὶ στὸν Πλάτωνα (7. 19) δημοσιεύτηκαν στὸν Πρόδρομο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (1805)¹⁶⁵⁰, ε) διάφορες Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸν Ἱπποκράτη (7. 472), στὸν Λουκιανὸ (7. 557), στὸν Πλάτωνα (7. 248), στὸν Πλούταρχο (7. 806, 818, 821, 822) καὶ στὸν Σοφοκλῆ (7. 92) δημοσιεύτηκαν στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ Περι ἀέρων, ὑδάτων, τόπων τοῦ Ἱπποκράτους ἀπὸ τὸν Κοραῆ (1800)¹⁶⁵¹.

vii) Σὲ μία ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Chardon de la Rochette (2.9.1793) ὁ Κοραῆς ἀσχολεῖται μὲ τὴν προοπτικὴ ἔκδοσης τῶν «Observationes Miscellaneae» (τις ἀποκαλεῖ «mes Mélanges») σὲ αὐτοτελῆ τόμο· τότε δὲν ἐκτείνονταν παρὰ σὲ περίπου ἑξακόσιες σελίδες, ὅπως σημείωνε στὴν ἐπιστολὴ τοῦ αὐτῆ: «que mes Mélanges, quoique j'y compte maintenant près de six cents pages d'écriture, sans les remarques sur Hérodote et Athénée, qui sont écrites dans des cahiers séparés, ne sont pas encore suffisants pour former un petit volume in 8°; car je compte n'y mettre absolument que les corrections qui ont un haut degré de probabilité, et en écarter toutes celles qui ont besoin de δευτέρων φροντίδων»¹⁶⁵².

viii) Εἶναι σημαντικὴ ἡ διατύπωση τοῦ Κοραῆ «j'ai pris depuis longtemps la résolution de lire [...]»¹⁶⁵³ ὅταν ἀναπτύσσει κάποια διόρθωση στὸν Ἀνακρέοντα (7. 136) καὶ στὴν ἀλληλογραφία του, καθὼς ἀποδεικνύεται ὅτι τροφοδοτοῦσε τὴ μεταγενέστερη ἐκδοτικὴ του δραστηριότητα μὲ τὸ ὑλικὸ τοῦ χφ. 490, ἀνασύροντας ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ τράπεζα του ὅ,τι τοῦ χρειαζόταν.

ix) Ὁ τρόπος τήρησης σημειώσεων (λ.χ. ἡ ἐπάνοδος στὸν ἴδιο κλασικὸ λογοτέχνη σὲ διαφορετικὰ τεύχη¹⁶⁵⁴, οἱ συνδετικὲς ὑποδείξεις ἐντὸς τοῦ χφ. γιὰ τὴ θεματικὴ συνάφεια τοῦ

¹⁶⁴⁶ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 171, 173-176, 179, 180, 181, 182-183, 185, 187, 191, 217, 251, 258, 313-314, 315, 322, 340, 383, 428. Ἐνδείξεις ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ παραδέτει ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 45-46, σημ. 10 = 1986, σσ. 246-247, σημ. 10.

¹⁶⁴⁷ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Θεοφρ.* 1799, σσ. 82, 243-245, 284-285.

¹⁶⁴⁸ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 203, σ. 4.

¹⁶⁴⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἡλιόδ.* II 1804, σσ. 46, 123, 229-230, 345.

¹⁶⁵⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Πρόδρ.* 1805, σσ. πβ', σημ. 1 καὶ 154.

¹⁶⁵¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἱπποκρ. Ἀέρ.* I 1800, σ. 88 – II 1800, σσ. 45, 118, 159, 242, 278-279, 302, 329-331, 391.

¹⁶⁵² ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* I 1964, ἐπιστ. 108, σ. 361. 1-7: βλ. SALVO *ἔ.π.*, σ. 69, σημ. 4.

¹⁶⁵³ ΚΟΡΑΗΣ *αὐτόθι*, ἐπιστ. 91, σ. 314. 29-30: πβ. SALVO *ἔ.π.*, σσ. 70-71.

¹⁶⁵⁴ Π.χ., ὁ Πλάτων: τεύχος α' (*Obs. Misc.* 5, 7, 10-11, 14-20, 22-24), τεύχος β' (*Obs. Misc.* 25-34, 36-43), τεύχος γ' (*Obs. Misc.* 49, 52-56, 58-60), τεύχος δ' (*Obs. Misc.* 73, 80, 82, 85, 93), τεύχος ε' (*Obs. Misc.* 97-117), τεύχος ια' (*Obs. Misc.* 240, 243-259, 261-263), τεύχος ιβ' (*Obs. Misc.* 264-281), καὶ ἀκόμη χαρακτηριστικότερο, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ἡ SALVO *ἔ.π.*, σ. 69, σημ. 5, ὁ Σοφοκλῆς: τεύχος α' (*Obs. Misc.* 1-6, 12-13, 21), τεύχος β' (*Obs. Misc.* 44, 48), τεύχος γ' (*Obs. Misc.* 50-51, 56-58, 60-72), τεύχος δ' (*Obs. Misc.* 74, 84-92, 94-96), τεύχος η' (*Obs. Misc.* 183-185), τεύχος ιβ' (*Obs. Misc.* 282-287), τεύχος ιγ' (*Obs. Misc.* 288-290), τεύχος ις' (*Obs. Misc.* 379), τεύχος λη' (*Obs. Misc.* 902-903).

περιεχομένου¹⁶⁵⁵, ή ακολουθία των άγραφων σελίδων, και άλλα δευτερεύοντα στοιχεία που όρδώς έπισημαίνει ή I. dí Salvo¹⁶⁵⁶) και ή πρακτική σύνταξης ένός σημειωματαρίου μπορούν κάλλιστα να μάς όδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι ένδεχομένως ή σελιδαρίθμηση άκολούθησε μετά μια πρώτη φάση διαμόρφωσης και συμπλήρωσης του σημειωματαρίου (χφ. 490), όπως επίσης και ό προγραμματισμός του θεματικού περιεχομένου συνεχόμενων σελίδων.

κ) Χαρακτηριστικά παραδείγματα κοινοποίησης τής πνευματικής έργασίας του Κοραή σε άλλους λογίους είναι ό Ξενοκράτης και ό Θουκυδίδης. Είναι προφανές ότι ό Κοραής κατέγραψε τις δικές του κριτικές παρατηρήσεις (7. 292-342, 350-352) στο κείμενο Περί τής από των ένύδρων τροφής του Ξενοκράτη (και του Γαληνού) χρησιμοποιώντας την έκδ. του I. Franz(ius) (Λιψία, 1774)¹⁶⁵⁷, όπως σημειώνει ό ίδιος στη σ. 292 του χφ. 490 («Ξενοκράτους Περί τής από ένύδρων τροφής ex editione Franzii, Lips. 1774»). Με πρωτοβουλία του Chardon de la Rochette οι Κοραϊκές παρατηρήσεις αντιγράφηκαν και στάλθηκαν στον Caietanus de Ancora¹⁶⁵⁸, ό όποιος τις ένσωμάτωσε στη δική του έκδοση (Νεάπολη, 1794)¹⁶⁵⁹. Αργότερα ό Κοραής τις ένέταξε όργανικώς στην έκδοση του Ξενοκράτη, την όποια πραγματοποίησε ό ίδιος (Παρίσι, 1814)¹⁶⁶⁰. Από την άλληλογραφία του μαθαίνουμε ότι ήδη από το θέρος του 1792 προγραμματίζε την έκδοση του έργου του Ξενοκράτη. Πριν από τον Ιούλιο του 1792 έγραφε στον de la Rochette: «Voici, mon cher ami, quelques remarques sur Xénocrate, faites à la hate et dans des momens où j'étois accablé par un travail désagréable. Vous les trouverez dans ma collection d' Observations Miscellaneae, depuis la page 292 jusques à la page 342 et une partie à la page 350. Si vous croyez qu'avec un peu plus d'étude nous pouvons donner une édition de Xénocrate ici à Paris, et que vous puissiez engager quelque libraire à s'en charger moyennant la très-modique retribution de douze exemplaires pour mes amis, j'entreprendrai ce travail. Je vous prie de noter toutes vos observations sur ces remarques dans une feuille de papier séparément, en suivant les numéros des pages de l'édition de Franz, que je vous renvoie»¹⁶⁶¹. Στο ίδιο θέμα επανέρχεται και σε δύο επόμενες έπιστολές του (αμφότερες χρονολογημένες επίσης πρό του Ιουλίου 1792)¹⁶⁶². Στην τετράτομη γαλλική μετάφραση του

¹⁶⁵⁵ Στις *Obs. Misc.* σ. 7. 342, όπως προαναφέρθηκε, έγγράφεται ό τίτλος «Addenda ad notas in Xenocratem» και στο κάτω μέρος της βρίσκεται ή υπόδειξη «Reliqua vide infra p. 350 harum observ. miscellaneorum», και στη σ. 7. 350 ό τίτλος «Addenda in notas ad Xenocratem»: βλ. SALVO, ό.π., σ. 69, σημ. 6. Επίσης, σημειώνεται ή συνέχεια του περιεχομένου στην άρχική σελίδα κάθε τεύχους: π.χ. στη σ. *Obs. Misc.* 7. 335 επαναλαμβάνεται ό τίτλος τής σ. *Obs. Misc.* 311 «Observationes Miscellaneae. Continuantur animadversiones in Xenocratis librum περί τής από ένύδρων τροφής» στη σ. *Obs. Misc.* 7. 455 ό (άρχικός) τίτλος «Animadversiones in Luciani opera Editionis Bipontinae» επαναλαμβάνεται με την ένδειξη τής συνέχειας στις σσ. *Obs. Misc.* 7. 479, 503, 527, 551 και 575, συνήθως ως «Continuantur animadversiones in Lucianum».

¹⁶⁵⁶ Βλ. SALVO ό.π., σ. 70, σημ. 7, 8, 9.

¹⁶⁵⁷ Πρόκειται για την έκδ. του Ξενοκράτους *Περί τής από ένύδρων τροφής* από τον FRANZIUS (1774). Η έκδ. αυτή μετατυπώθηκε πέντε χρόνια αργότερα: βλ. Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ στη «Εισαγωγή» τής έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1998, σ. XXI, σημ. 37.

¹⁶⁵⁸ Βλ. τις σσ. ιδ'-ιε' των *Προλεγομένων* από την έκδοση ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 και τις σσ. x-xi από τον πρόλογο τής έκδ. του DE ANCORA *Ξενοκρ.* 1794: πβ. ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* III 1979, έπιστ. 527 (28.8.1811), σ. 136. 7-15 και έπιστ. 532 (<1.11.1811), σσ. 146. 33-147. 9, όπου εκφράζει τη δυσaréσκειά του για τη μετέπειτα άδιαφορία του DE ANCORA.

¹⁶⁵⁹ Πρόκειται για την έκδ. DE ANCORA *Ξενοκρ.* 1794, σσ. 135-182 (υπό την έπιγραφή «Diamantis Coray Smyrnaei doctoris medici Montspeliensis Animadversiones ad libellum Xenocratis Περί τής από ένύδρων τροφής»): πβ. το *Έπίμετρο*. Το γεγονός έπισήμανε πρώτος ό SCHWEIGHÄUSER στις σσ. cxvii-cxviii από τον πρώτο τόμο τής έκδοσής του των *Δειπνοσοφιστών* του Άθήναιου (1801) και, στην έποχή μας, ό CLOGG 1969a, σ. 59, σημ. 52: βλ. και ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984a, σσ. 45-46, σημ. 10 = 1986, σσ. 246-247, σημ. 10.

¹⁶⁶⁰ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814, σσ. ια', ιγ'-ιε'.

¹⁶⁶¹ ΚΟΡΑΗΣ *Άλληλ.* I 1964, έπιστ. 68, σ. 253. 9-20.

¹⁶⁶² Βλ. *αυτόδι*, έπιστ. 70, σ. 255. 19-23 και έπιστ. 74, σ. 259. 4-17: πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ό.π. και Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ στην «Εισαγωγή» τής έκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1998, σσ. XII-XIII.

Θουκυδίδη, πού εκπόνησε ὁ P.-C. Levesque καὶ ἐξέδωκε στὸ Παρίσι (1795)¹⁶⁶³, στὰ κριτικὰ παραρτήματα τῶν τεσσάρων τόμων (: σσ. 307-366 τοῦ τόμ. I, σσ. 289-314 τοῦ τόμ. II, σσ. 251-277 τοῦ τόμ. III, σσ. 271-293 τοῦ τόμ. IV) ἐνσωματώθηκαν οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὶς σσ. 7. 407-454 τῶν *Observationes Miscellaneae*, ἐπηξηγμένες καὶ βελτιωμένες.¹⁶⁶⁴ Δὲν ἐπεκτεινόμαστε πλήρως στὴν ἀφειδώλευτη κατάθεση «δόσεως δαψιλοῦς», κατὰ τὴ φράση τοῦ Θερεϊανού¹⁶⁶⁵, ἀπὸ πλευρᾶς Κοραῆ: πρὸς τὸν Clavier γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Παισανία, τὸν Chardon de la Rochette γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία, τὸν Villoison γιὰ τὶς πινακίδες ὠδῆς, τὸν La Porte du Theil γιὰ τὶς τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου, τὸν Larcher γιὰ τὸν Ἡρόδοτο, τὸν Schweighäuser γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθήναιου, τὸν Eichstädt γιὰ τὸν Διόδωρο, καὶ τοὺς ἄλλους, στοὺς ὁποίους ἀναφερθήκαμε ἐκτενέστερα στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς.

xi) Γιὰ τὶς διορθώσεις στὸν Πλάτωνα ὁ Κοραῆς συμβουλεύεται τὴν ἔκδοση Bipontina (1781- 1787)¹⁶⁶⁶, ὅπως προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὴ σ. 7. 5 τοῦ χφ. 490 ὅπου σημειώνεται «Platonis De Republica III tom. 6, p. 301 edit. Bipont.», γιὰ τὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν Ὅμηρο τὴν ἔκδοση τοῦ Villoison (1788)¹⁶⁶⁷, καθὼς ὑπονοεῖται στὴν ἐγγραφή «Scholia tamen nuper ab amicissimo de Villoison edita» τῶν σσ. 7. 103-104¹⁶⁶⁸, ἐνῶ γιὰ τὸ Λεξικὸ τοῦ Τιμαίου χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκδοση τοῦ D. Ruhnken (1828)¹⁶⁶⁹, ὅπως προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὴ σ. 7. 23 τοῦ χφ. 490 ὅπου σημειώνεται «cf. Ruhnken. not. in Tim. Lex. v. ἄρτι».

xii) Τέλος, γιὰ τὶς διορθώσεις στοὺς Ἑβδομήκοντα, φαίνεται πὼς ὁ Κοραῆς ἐκμεταλλεύθηκε τὴν εὐκαιρία πού τοῦ παρέσχε ἡ ἀντιβολὴ τῶν κωδίκων μὲ τὸ κείμενο τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατόπιν παρακλήσεως τοῦ R. Holmes, πρωδιερέως τοῦ Winchester, ἤδη ἀπὸ τὸ 1789· σὲ ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὸ Παρίσι στὶς 21.5.1789 ὁ φίλος τοῦ Κοραῆ Villoison παρακαλεῖ τὸν M. Lenoir ὅπως ἐπιτραπεῖ στὸν Κοραῆ νὰ ἀντιβάλει τοὺς ἑλληνικοὺς κώδικες τῆς Βίβλου, ἀφοῦ ὁ R. Holmes τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἀποστολὴ αὐτή.¹⁶⁷⁰ Ὡς τὰ μέσα τοῦ 1793 ἔχουν συμπεριληφθεῖ στὶς *Observationes Miscellaneae* τοῦ χφ. 490 οἱ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὴν ἑλληνικὴ ἀπόδοση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τοὺς Ἑβδομήκοντα.¹⁶⁷¹

Ἐπομένως, βάσει τῶν παρατεθειμένων στοιχείων-ἐνδείξεων, εἶναι πιθανὸς ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς (ὀπισθοχωρητικῶς) ὡς προσέγγιση ἑνὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρονικοῦ διαστήματος, κατὰ τὸ ὅποιο ἡ σύνταξη καὶ ἐνημέρωση τοῦ συγκεκριμένου σημειωματαρίου ἀπασχολοῦσε ἐνεργητικῶς τὸν συντάκτη του. Ἐπομένως, ὁ καθορισμὸς τῆς διετίας 1788-1789 ὡς terminus post quem καὶ τοῦ ἔτους 1794 ὡς terminus ante quem γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ κυριότερου μέρους τῶν *Observationes Miscellaneae* τοῦ χφ. 490 φαίνεται πιθανότερος. Κάθε ἄλλης εἰκασίας. Ἐνδεχομένως μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1789-1791 ἀποτελέσει τὴν πρώτη φάση ἐπεξεργασίας τοῦ περισυλλεγόμενου ὕλικου, ἐνῶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1794 ὀλοκληρώθηκε ἡ δευτέρα φάση ὀριστικότερης καταγραφῆς τοῦ ὕλικου τῶν σημειώσεων

¹⁶⁶³ Βλ. LEVESQUE *Θουκ.* 1795.

¹⁶⁶⁴ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ὁ.π., σσ. 240-243 καὶ CHRISTODOULOU 1985α, σσ. 282-283.

¹⁶⁶⁵ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ὁ.π., σ. 240.

¹⁶⁶⁶ Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ Πλάτωνος ΠΛΑΤΩΝ. *Platonis philosophi quae extant* [...], Biponti, τόμ. I-XI, 1781-1787: βλ. CHRISTODOULOU 1985α, σ. 286, σσημ. 12.

¹⁶⁶⁷ Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. τῆς *Ἰλιάδος* καὶ τῶν ἀρχαίων Σχολίων ἀπὸ τὸν VILLOISON (1788).

¹⁶⁶⁸ Βλ. καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 45, σσημ. 9 = 1986, σ. 246, σσημ. 9.

¹⁶⁶⁹ Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδ. *Timaei sophistae Lexicon vocum Platoniarum ex cod. ms Sangermanensi primum edidit atque animadversionibus illustravit D. RUHNKENIUS, Editio nova, Curavit GEORG. AEN. KOCH, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1828*: βλ. CHRISTODOULOU 1985α, σ. 286, σσημ. 12. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ Λεξικὸ τοῦ Τιμαίου τοῦ Ruhnken ἐκδόθηκε προηγουμένως τὸ 1754 καὶ τὸ 1789.

¹⁶⁷⁰ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 88-89: πβ. ΗΛΙΟΥ 1965, σσ. 110-112.

¹⁶⁷¹ Βλ. καὶ τὶς ἀμέσως προηγ. σσ. τῆς ἐνότητος καὶ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὁ.π., σ. 84.

σέ μεταγενέστερη φάση πού διαρκεί μέχρι τὸ 1799, καὶ τὸ 1828 ἀκόμα, ὁ Κοραῆς ἐξακολουθοῦσε νὰ προσθέτει παρατηρήσεις καὶ παραπομπές. Ἄρα, δικαίωvεται ἡ γνώμη τοῦ Γ. Α. Χριστοδοῦλου ὅτι οἱ *Observationes Miscellaneae* «ὀλοκληρώνονται κοντὰ στὰ τέλη τοῦ 18. καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19. αἰώνα»¹⁶⁷².

2. 4. 4. Ἡ σημασία τοῦ χφ. Χίου 490 γιὰ τὴν Κοραϊκὴ μεθοδολογία

Συνοψίζοντας τὰ ἐπιμέρους συμπεράσματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς παρούσας διατριβῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴ σημασία τῆς μελέτης αὐτοῦ τοῦ Κοραϊκοῦ χειρογράφου μεταξὺ τῆς γραπτῆς –ἐκδεδομένης καὶ ἀνέκδοτης– παραγωγῆς τοῦ Κοραῆ, μποροῦμε νὰ ἀπαριθμήσουμε τὰ ἐξῆς σημεία:

i) Εἶναι ἀπαραίτητη ἡ φιλολογικὴ ἔκδοση καὶ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ χφ. Χίου 490 πρὸς ἀποτέλεσμα τοῦ corpus Coraicum.

ii) Καθ' ὅσον μέρος τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων καὶ διορθωτικῶν ἐπιστάσεων τοῦ Κοραῆ, «ἐκ τοῦ γαζοφυλακίου τῶν εἰς διαφόρους ἑλληνας συγγραφεῖς σημειώσεων»¹⁶⁷³, διοχετεύθηκε σὲ Γάλλους καὶ ἄλλους ξένους φιλολόγους, ὀφείλουμε νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν πατρότητα τῆς Κοραϊκῆς συμβολῆς πρὸς τοὺς ὁμοτέχνους του.

iii) Πολλές ἀπὸ τὶς ἀδημοσίευτες Κοραϊκὲς ἐπιστάσεις ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση, προσγράφονται σὲ συγχρόνους τοῦ Κοραῆ ἢ καὶ μεταγενέστερους λογίους, ἀποτελοῦν εὐστοχες ὑποδείξεις σὲ προβληματικὰ καὶ ἀθεράπευτα ἀκόμη χωρία τῶν κλασικῶν κειμένων.

iv) Αποκαλύπτεται ἡ φιλολογικὴ δραστηριότητα τοῦ Κοραῆ στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, προτοῦ ἀρχίσει τὸ ἐκδοτικὸ του ἔργο· ἔρχονται στὸ φῶς ἄγνωστες πτυχές τῆς προετοιμασίας τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων, οἱ ὁποῖες συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα του ὡς κριτικοῦ φιλολόγου καὶ ἐκδότη, πού μᾶς προσφέρει ἡ ἀλληλογραφία του καὶ οἱ λοιπές σχετικὲς μαρτυρίες.

v) Ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθήσουμε ἐν τῇ γενέσει πῶς καὶ κατὰ πόσο «διαλάμπει τὸ φιλολογικὸ του δαιμόνιο, ἡ εὐρύτατη γνώση τῶν πηγῶν καὶ τοῦ ὕφους τῶν κειμένων, ἡ σχεδὸν μαντικὴ του δύναμη ("singulare Coray acumen, ἀγγίνοιαν καὶ εὐστοχίαν" τὴν χαρακτήρισε κάποτε ὁ Villoison) νὰ ἐντοπίζει καὶ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὶς χωλαίνουσες γραφές, ἡ γραμματικὴ του δεινότητα, ὁ πλοῦτος τοῦ ὑπομνηματισμοῦ του, ἡ ἀκριβολογία του, ἡ ἀληθινὴ δημιουργικὴ του σοφία»¹⁶⁷⁴, συνιστᾷ ἀληθινὴ πρόκληση γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἢ γνωριμία μὲ τὸν τρόπο σύνταξης ἑνὸς εἰδικοῦ σημειωματαρίου καὶ τὶς συνθηκῆς δημιουργίας του. Ἐνα τέτοιο σημειωματᾶριο λειτουργεῖ ὡς ἡμερολόγιο τῆς ἐπιστῆμης, ἐν προκειμένῳ τῆς «μετεφθίκης» δημιουργικῆς ἡλικίας τῆς. Ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἕνα σημειωματᾶριο μὲ προσωπικὲς (ιδιόγραφες) διορθωτικὲς σημειώσεις στὴν κλασικὴ λογοτεχνία, προσφέρεται μιὰ πρῶτης τάξεως εὐκαιρία νὰ διαγνώσουμε τὴν ὑφῆ ἑνὸς τέτοιου ἀρχαιογνωστικοῦ ἐργαλείου γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ τὴν κοινωνία τοῦ δημιουργοῦ του ποτὲ ὅμως δὲν θὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα πού διατυπώνει ὁ Θερειανὸς γιὰ τὶς γραμματικο-διδασκαλικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Κοραῆ: «Ἄν ἔζη σήμερον, θὰ ἐφρόνει ἄλλως»¹⁶⁷⁵. Στὰ χειρόγραφα σημειωματᾶρια τοῦ Κοραῆ παρακολουθοῦμε τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐγρήγορησιν κατὰ τὴ συλλογὴ ὕλικου μὲ ἀποδεικτικὴ ἰσχὺ¹⁶⁷⁶ γιὰ τὴ μετέπειτα ἐκδοτικὴ του δραστηριότητα. Ἐδῶ ἴσως βρῖσκει κατάλληλη ἐφαρμογὴ ἢ συμβουλὴ τοῦ Jean Starobinski πρὸς τὸν ἐρμηνευτῆ, προκειμένου νὰ σέβεται τὴν ἀπείθαρχη ὕλικὴ ὑπόσταση τοῦ ἐκάστοτε

¹⁶⁷² ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 45 = 1986, σσ. 246-247.

¹⁶⁷³ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ἔ.π., σ. 240.

¹⁶⁷⁴ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 47-48 = 1986, σσ. 249.

¹⁶⁷⁵ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 15.

¹⁶⁷⁶ Ὑπαινίσσομαι τὶς σχετικὲς φράσεις τῆς GRUBRICH-SIMITIS 1993 = 2002, σσ. 199-200.

κειμένου¹⁶⁷⁷, καθ' ὅσον στήν ιδιαίτερη ἐργογραφική κατηγορία τῶν σημειώσεων ὡς ἀνεπίσημων ἰδιωτικῶν ἐγγράφων «διαπλέκονται ἢ παρατήρηση μετ' τὴν ἔμπνευση»¹⁶⁷⁸.

2. 5. Ἀξιολόγηση τῶν κριτικῶν διορθώσεων τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸ γχ. Χίου 490

Μὲ τις διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Θεόφραστο ἀσχολήθηκε ἡ I. Dí Salvo σὲ ἐμπεριστατωμένη μελέτη της, ὅπου π.χ. γίνεται λόγος γιὰ λαμπρὰ παλαιογραφικὰ ἐπιχειρήματα στὴ διόρθωση τῆς σ. 7. 122¹⁶⁷⁹.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ παρὸν κεφάλαιο, «πολλοὶ διορθώσεις καὶ ἐρμηνεῖαι τοῦ Κοραῆ ἐπεκυρώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς μελέτης τῶν χειρογράφων»¹⁶⁸⁰. Ἐδῶ παραθέτουμε ὀρισμένα μόνον δείγματα τῶν Συμμικτῶν Παρατηρήσεων τοῦ γχ. 490, ἀφοῦ στὸ Ἐπίμετρο τῆς διατριβῆς μπορεῖ κάποιος νὰ ἀνατρέξει, ὥστε νὰ ἀποκομίσει καλύτερη καὶ πληρέστερη εἰκόνα τῶν Κοραϊκῶν διορθώσεων¹⁶⁸¹. Ἀπὸ μία παράλληλη ἀνάγνωση τοῦ Ἐπιμέτρου καὶ τῶν διαφόρων κριτικῶν ἐκδόσεων προκύπτει ὅτι οἱ περισσότερες διορθώσεις τοῦ Κοραῆ εἶναι εὐφυεῖς καθὼς εἴτε ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση, τὴν ὁποία τότε ἀγνοοῦσε ὁ Κοραῆς, εἴτε ἐπιδοκιμάζονται ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐκδότες ἀποδιδόμενες ὅμως σὲ ἄλλους λογίους, συνήθως μεταγενέστερους τοῦ Κοραῆ.

Ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο: «Στὸν "Ἀγαμέμνονα" τοῦ Αἰσχύλου, 238, ἀντὶ *βία χαλινῶν, ἀναύδω τε μένει*¹⁶⁸² ὁ Κοραῆς διορθώνει *βία χαλινῶν, ἀναιδεῖ τε μένει* [τὴν ἴδια διόρθωση καὶ ὁ Campbell¹⁶⁸³] στὸν στ. 651 ἀντὶ καὶ *τὰ πίστ' ἐδειξάτην* ὁ Κοραῆς εἰκάζει καὶ *τὰ πίστ' ἐδωκάτην*¹⁶⁸⁴ [τὸ ἴδιο, πολὺ ἔπειτα, ὁ Blaydes¹⁶⁸⁵] στὸν στ. 697 ἀντὶ *ἄξιφύλλους* ὁ Κοραῆς γράφει *ἄξιμφύλους*.¹⁶⁸⁶ Στὸς "Πέρσες" τοῦ ἴδιου τραγικοῦ, στ. 756, ἀντὶ *ἔνδον αἰχμάζειν* ὁ Κοραῆς εὐφυῶς διορθώνει *ἔνδον λιχμάζειν*¹⁶⁸⁷»¹⁶⁸⁸. Συνεχίζουμε μὲ ἄλλα δύο παραδείγματα: στὸν Ἀγαμ. 1194 ὁ Κοραῆς διορθώνει ἀπὸ «*ἤμαρτον ἢ τηρῶ*» σὲ «*ἤμαρτον ἢ κυρῶ*»¹⁶⁸⁹, διόρθωση ποὺ υἱοθετεῖ καὶ ὁ West στὴν ἐκδ. του, ἀποδίδοντάς τὴν ὅμως στὸν Ahrens σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ Franz (1846), ἐνῶ τὸ «*τηρῶ*» παρέχει κώδ. διορθωμένος ἀπὸ τὸν Τρικλίνιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξαρτῶνται ὁ Neapol. II F 31 (περὶ τὸ 1325 μ.Χ.) καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι

¹⁶⁷⁷ Βλ. STAROBINSKI *Littérature* καὶ GRUBRICH-SIMITIS 1993 = 2002, σ. 368.

¹⁶⁷⁸ Βλ. GRUBRICH-SIMITIS *αὐτόδι*, σ. 401 πβ. καὶ σ. 400.

¹⁶⁷⁹ Βλ. SALVO 1986, σσ. 67-68.

¹⁶⁸⁰ AMANTOS 1933γ, σ. (16).

¹⁶⁸¹ Γιὰ τις ἀναφερόμενες ἐκδόσεις ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ ἀνατρέξει στὴ Βιβλιογραφία, στὴν ἀρχὴ τῆς διατριβῆς.

¹⁶⁸² *Obs. Misc.* 140: «Potest legi ἈΝΑΙΔΕΐ τε μένει. ἀναιδὲς μένος erit ut λᾶας ἀναιδῆς Iliad. Δ 521. Sed tamen vulgata significare potest μένος κωλυτικὸν τῆς αὐδῆς; precepit enim φθόγγον κατασχεῖν».

¹⁶⁸³ Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ R. D. DAWE, *Repertory of Conjectures on Aeschylus*, Leiden 1965, σ. 85.

¹⁶⁸⁴ *Obs. Misc.* 147: «Forte legendum ἘΔΩΚΑΤΗΝ subaudiendo ἀλλήλοις. πίστεις aut πιστὰ διδόναι, παρέχειν, λαμβάνειν *fidem dare et accipere* δέχεσθαι. Graecis usitatissimae locutiones. conf. Thes. Steph. v. πίστις et πιστός. Ita Euripid. Orest. v. 245: Ἦκει, τὸ ΠΙΣΤΟΝ τόδε λόγων ἐμοῦ ΔΕΧΟΪ. quamvis sensum parum diverso. Trahi huc potest et Homeri Iliad. Z 233: χεῖράς τ' ἀλλήλων λαβέτην, καὶ πιστώσαντο». Κ.τ.ῶ.

¹⁶⁸⁵ Πβ. R. D. DAWE, *ἔ.π.*, σ. 96.

¹⁶⁸⁶ *Obs. Misc.* 148-149: «Pro ἀξιφύλλους conj. Pauw ἀξιμφύλλους, in textum receptum a Schutzio. Stanl. ἀξιφύλλους, al. εἰνοσιφύλλους. An ἈΞΙΜΦΙΛΟΪΣ i.e. ἀλλοφύλλους, ξένους? cf. Hesych. ἀξυγγενὲς (post ἄξυνος) et notas Criticorum in ἀσύμφηλος pro quo legendum ἀσύμφηλος».

¹⁶⁸⁷ *Obs. Misc.* 201: «Repono ΔΙΚΜΑΖΕΙΝ quod Hesychio est. περιέχειν recte a Criticis mutatum in περιεχεῖν, ut potest e prox. sq. glossa Δικμηταί διασκορπισταί. sic infra v. Ἄλλων ἐρασθεῖς, ὄλθον ἘΚΧΕΪ μέγαν et Sophocl. Electr. p. 190: Μήδ' ὡς πατρῶαν κτήσιν Αἴγισδος δόμων/ Ἄντλει, τὰ δ' ἘΚΧΕΪ, τὰ δὲ ΔΙΑΣΠΕΙΡΕΪ μάτην. verbis ex agricultura translatis. Hoc Aristophanes σπαθᾶν dixit et Isocrates διασκαριφᾶσθαι, κτλ.

¹⁶⁸⁸ Ἀντιγράφω ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 50. Οἱ ὑποσημειώσεις στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα ἀντιγράφονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια ἐργασία τοῦ Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ.

¹⁶⁸⁹ *Obs. Misc.* 7. 155.

σημαντικότεροι με την τραγωδία του Άγαμ. Στην προηγούμενη έκδοση της Όξφόρδης (των Denniston και Page) στο κείμενο τίθεται τὸ ἐφθαρμένο χωρίο («ἴτηρῶϊ»). Στις Ίκέτ. 443-444 τὸ χωρίο «καὶ χρέμασι μὲν ἐκ δόμων πορδουμένων / Ἄτης γε μείζω, καὶ μέγ' ἐμπλήσας γόμον» διορθώνει ὁ Κοραῆς σὲ «καὶ χρέμασι μὲν ἐκ δόμων πορδουμένοις / Ἄτης γε μείζω, καὶ μέγαν πλήσαι γόμον» ἢ «καὶ μετεμπλήσαι δόμον»¹⁶⁹⁰. Ἀξίζει νὰ δοῦμε πῶς ἐκδίδουν μετὰ τὸν Κοραῆ οἱ σύγχρονοι ἐκδότες τὸν κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Johansen «locus conclamatus» (στὴν πρώτη ἐκδ. τῆς Κοπεγχάγης, 1970). Στὴν ἐκδοση τῶν Johansen καὶ Whittle ἔχει ὡς ἐξῆς «444 ἴατην γε μείζω καὶ μέγ' ἐμπλήσας γόμουϊ. / 443 καὶ χρέμασιν μὲν ἐκ δόμων πορδουμένων» καὶ στὴν ἐκδοση τοῦ West «443 καὶ χρέμασιν μὲν ἐκ δόμων πορδουμένοις / 445 γένοιτ' ἂν ἄλλα κτησίῳ Διὸς χάριν / 444 ἄτης γε μείζω, καὶ μετεμπλήσαι γόμον». Σύμφωνα μετὰ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδοσης West, ὁ Voss διόρθωσε «πορδουμένοις», ἐνῶ ὁ Murray διόρθωσε «μετεμπλήσαι» μετὰ τὴν ἀνάγνωση «μετ-» ἀπὸ τὸν Droysen (1841) καὶ «ἐμπλήσαι» ἀπὸ τὸν Stanley (1663), τροποποιώντας τὴν εἰκόνα τοῦ χωρίου ποῦ ἔδινε ὁ κώδ. Laurent. 32. 9 τοῦ 10ου αἰ. Ὁ Κοραῆς δικαιώνεται ὡς κριτικὸς ἐκδότης post mortem.

Ἀπὸ τὸν Ἀνακρέοντα: στὸ χωρίο 46 (44 B.), 10-11 (στὴν ἐκδοση West ἔχει ὡς ἐξῆς: «10 ἴκαρποῖσι γαῖα προκύπτει, / 11 καρπὸς ἐλαίαςῖ προκύπτει») τὸν στίχο «καρπὸς ἐλαίας προκύπτει» διορθώνει ὁ Κοραῆς σὲ «καρπὸς τε γαίας προκύπτει»¹⁶⁹¹. Ὁ West στὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδ. του σημειώνει τὴν πρόταση τοῦ Bergk (1853) «καρπὸς γαίας», τοῦ Crusius (1897) «δὲ γὰς», καὶ προτείνει ἐπὶ παραδείγματι τὰ «καρποῖσι γαῖα βρίθει» τοῦ Zeune (ἴσω ζμὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ρήματος σὲ «χαίρει») καὶ «δαλλὸς νέον προκύπτει».

Ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη: «Στὸν Ἰππόλυτο» τοῦ Εὐριπίδη, στ. 983, ἀντὶ ξύστασις τε τῶν φρενῶν ὁ Κοραῆς διορθώνει ξύντασις τε τῶν φρενῶν,¹⁶⁹² λαμπρὴ στὴν ἀπλότητά της διόρθωση, δεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν νεότερο ἐκδότη τοῦ Ἰππολύτου Barrett, ἀλλὰ ἀποδιδόμενη στὸν Herwerden^{1693, 1694}.

Ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο: «Συνεχίζω μὲ δείγματα ἀπὸ τις ἐπιστάσεις τοῦ Κοραῆ στὸ δυσχερέστατο κείμενο τοῦ ἀλεξάνδρινου λεξικογράφου Ἡσυχίου –τὴ "λυδία λίθο", ὅπως ἔχει εἰπωθεῖ, τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς, ἀφοῦ ἐπάνω της μπορεῖ νὰ δοκιμαστῆ, ὀριστικὰ καὶ ἀλάνθαστα, ἡ κριτικὴ δύναμη κάθε φιλολόγου»¹⁶⁹⁵. Τὰ δείγματα αὐτὰ ἀνφέρονται σὲ χωρία τὰ ὁποῖα, στὴν πιὸ πρόσφατη ἐκδοση τοῦ Ἡσυχίου ἀπὸ τὸν Kurt Latte, εἴτε φέρουν σὲ κάποιον σημεῖο τὸ διακριτικὸ ἔμβλημα τοῦ ὄβελου (δηλωτικὸ ὅτι τὸ κείμενο στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι φθαρμένο καὶ ἀνίατο) εἴτε πάλι φέρουν γραφὲς λιγότερο πιθανὲς ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ Κοραῆ. Ἐτσι στὸ A 165 ἀντὶ + ἄ β ο λ ο ν ὄνομα στοιχείου ὁ Κοραῆς γράφει: "Lego ἄ β ο λ ὀ ν (pro ὄβολόν) νόμισμά τι χαλκοῦν (aut νόμισμά τι Χίον)".¹⁶⁹⁶ Στὸ A 1264 ἀντὶ ἄ ε ι δ ῆ ς ὁ τηρδέπω εἰδῆς ὁ Κοραῆς εἰκάζει ἄ ε ι δ ῆ ς ὁ μὴ βλέπων, ἢ δυσειδῆς.¹⁶⁹⁷ Ωραία εἶναι καὶ ἡ διόρθωσή του στὸ A 5432, ὅπου ἀντὶ ἄ ν τ ι λ α β α ἰ λογικαὶ ῥήσεις ἐξ ἡμιστίχων λεγόμεναι κατ' ἀμοιβῆν παρὰ τραγικοῖς. + Ἰπποκράτης ὁ Κοραῆς γράφει ἄ ν τ ι λ α β α ἰ ἀντιλογικαὶ ῥήσεις ἐξ ἡμιστίχων λεγόμεναι

¹⁶⁹⁰ Obs. Misc. 7. 888.

¹⁶⁹¹ Obs. Misc. 7. 135.

¹⁶⁹² Obs. Misc. 7. 200.

¹⁶⁹³ Βλ. W. S. BARRETT, *Euripides. Hippolytus*, Oxford 1964, σσ. 133, 347-348.

¹⁶⁹⁴ Ἀντιγράφω ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ἔ.π., σ. 50. Οἱ ὑποσημειώσεις στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα ἀντιγράφονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια ἐργασία τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ.

¹⁶⁹⁵ Βλ. τὴν εἰσαγ. τοῦ G. P. GOULD στὴν ἐκδ. BENTLEY R. 1962, σσ. [13]-[16] καὶ [70]-[78] ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ BENTLEY.

¹⁶⁹⁶ Obs. Misc. 7. 123.

¹⁶⁹⁷ Obs. Misc. 7. 181: «[ortasse] Ὁ ΜΗ ΒΛΕΠΩΝ, Ἡ ΔΥΣΕΙΔΗΣ. primum ab εἶδω video, alterum ab εἶδος, forma, species, cf. supra ἀειδές».

κατ' ἀμοιβήν παρὰ τραγικοῖς ὑποκρούσεις.¹⁶⁹⁸ Στὸ E 3594 ἀντὶ ἐ ξ α μ β λ ε β ε ι διαφθείρει ἐγκυμονεῖ ὁ Κοραῆς γράφει ἐ ξ α μ β λ ί σ κ ε ι· διαφθείρει ἀκυμονεῖ (τ.ἔ. ἀκύμων ἐστὶ).¹⁶⁹⁹ Στὸ I 2 ἀντὶ Ἰ ἀ δασυνόμενον τὸ Ἄλφα, καὶ ὄξυνόμενον τὸν θεὸν σημαίνει καθ' ἐβραίους ὁ Κοραῆς εὐφυέστατα γράφει: "Lego Ἰα βαρυνόμενον [i.e. accent. in penult.] τὸ Α [i.e. τὸ μία nam ἄλφα nota numerica est τοῦ μία] καὶ ὄξυνόμενον [i.e. accent. in ultim.] ἰ ἀ τὸν θεὸν σημαίνει, καθ' ἐβραίους"¹⁷⁰⁰»¹⁷⁰¹. Στὸ A 3891 τὸ χωρίο «ἀμφαγής πρόσκοπος, περισκελής, οἰκοπερίσκεπος» (κατὰ τὸν περίφημο Μαρκιανὸ κώδικα τοῦ Ἡσυχίου), τὸ ὁποῖο ὁ Latte ἐκδίδει «ἀμφαγής πρόσκοπος, ἴπερισκελής, οἶκος περίσκεπος» (τὸ «πρόσκοπος» εἶναι διόρθωση τοῦ Guyet, τὸ «οἶκος περίσκεπος» γραφὴ τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ), διορθώνει ὁ Κοραῆς «ἀμφαγής περίσκεπος, περισκεπής, οἶκος περίσκεπος»¹⁷⁰². Στὸ A 8340 «αὐροί· λόγοι ἴσαυροι» ὁ Κοραῆς διορθώνει σὲ «αὐροί· λαγωὶ ἢ σαῦροι»¹⁷⁰³. ὁ Latte ἐκδίδει «† αὐροί· λαγοὶ [ἴσαυροι]», τὸ ἴδιο καὶ ὁ Schmidt χωρὶς τὰ κριτικὰ σύμβολα τοῦ Latte. Ὁ Schmidt στὸ ὑπόμνημά του θεωρεῖ ὅτι ἡ διόρθωση τῆς ἐσφαλμένης γραφῆς τοῦ Μαρκιανοῦ κώδ. «λόγοι» ὀφείλεται στὸν Is. Vossius (ποῦ συμβουλευθῆκε ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς) καὶ τὸ «ἢ σαῦροι» στὸν Κοραῆ, ἐπιφυλασσόμενος «tamen num ἴσαυροι sit celerigradi, cursu ventum aequantes». Στὸ E 4720 «ἐπιδειπνίς Μακεδονικὸς κώδων, ἡδυσμα, ἐδισμός» (ἔτσι ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ στίξη ἐκδίδει καὶ ὁ Schmidt· ὁ Latte θέτοντας crux πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία λέξη) ὁ Κοραῆς διορθώνει σὲ «ἐπιδειπνίς Μακεδονικῶς κωδώνων ἡδυσμα, ἡδυσμός»¹⁷⁰⁴. Ὁ Schmidt (E 4733), πολὺ μετὰ ἀπὸ τὸν Κοραῆ, προτείνει στὸ ὑπόμνημά του μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀθήναιου «Μακεδονικῶς κώδωνος ἡδυσμα [ἡδυσμός]». Στὸ Λ 1353 «Λυδικὴ λίθος ἢ δὲ Μαγνητικὴ διασπᾶται τὴν ὄψιν» ὁ Κοραῆς διορθώνει «Λυδικὴ λίθος ἢ δὲ Μαγνητικὴ λίθος ἀπατᾶ τὴν ὄψιν»¹⁷⁰⁵, ὅταν ὁ Latte ἐκδίδει «διαπατᾶ τὴν ὄψιν» καὶ ὁ προηγούμενός του ἐκδότης Schmidt (Λ 1359) «ἐξαπατᾶ τὴν ὄψιν» καὶ στὸ ὑπόμνημα «διασπᾶσαι cod., διασπᾶται et δοκεῖν coni. Mus(urus), imo λί(θος) ἀπατᾶ vel ἐξαπατᾶ». Γιὰ τὸ σύνολο τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων στὸ σημαντικότερο λεξικογραφικὸ ἔργο τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, χωρὶς δόση ὑπερβολῆς, θὰ μπορούσαμε νὰ υποστηρίξουμε ὅτι ἀρκοῦν γιὰ νὰ τεθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Χίου λογίου μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων κριτικῶν τῆς ἐποχῆς του.

Ἀπὸ τὸν Θεόφραστο: τὸ χωρίο τῶν Χαρακτ. 14, 12, 1-2 «ἡδὺ γε τῶν ἄστρον νομίζει, ὅτι δὴ καὶ οἱ ἄλλοι λέγουσιν πίσσης» ὁ Κοραῆς διορθώνει σὲ «ἡδὺ γε τῶν ἄστρον ὄξει, ὅτε δὴ οἱ ἄλλοι λέγουσιν πίσσης»¹⁷⁰⁶. Ὁ R. Porson σημείωσε σὲ ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως τῶν Χαρακτῶν ἀπὸ τὸν Needham, ἀποκείμενης στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Trinity College (Cambridge): «Lege ex emendatione Corayi et Schweighaeuseri junioris [...] ἡδὺ γε τῶν ἈΣΤΡΩΝ ὈΞΕΙ, ὅτε δὴ καὶ οἱ

¹⁶⁹⁸ *Obs. Misc.* 7. 268: «Idem Hesychius Ἀντιλαβαί· ΛΟΓΙΚΑΙ ῥήσεις ἐξ ἡμιστίχων λεγόμεναι κατὰ μικρὸν περὶ (emend. Critici παρὰ) τραγικοῖς, ἸΠΠΟΚΡΑΤΗΣ. Legere malim ἈΝΤΙΛΟΓΙΚΑΙ ῥήσεις... ἸΠΠΟΚΡΟΪΣΕΙΣ. nisi aliquid exciderit ante Ἰπποκράτης, continens aliam significationem τῆς ἀντιλαβῆς (i.e. κωλύσεως) in quo usurpat Hippocrates vocem ἀντίληψιν, vid. Oeconom. F.[oësi] cf. et Tim. Lex. cum notis meis Mss. vv. ἀντιλαβᾶς, ἀντιλήψει et ἀντιλαμβάνεται. cf. infra har[um] obs[ervationum] p. 269. Hesychius: Ὑποκρούει ἈΝΤΙΛΕΤΕΙ. cf. apud eund. Κροῦσιν et κροῦσις».

¹⁶⁹⁹ *Obs. Misc.* 7. 231: «Hesychius ἐξαμβλίθει (recte a criticis ἐξαμβλίσκει)· διαφθείρει ἘΓΚΥΜΟΝΕΙ. Lego: ἈΚΥΜΟΝΕΙ i.e. ἀκύμων ἐστὶ uterum gestare non valet. vid. supra Ἀκύμων». Ὁ Latte εἰκάζει ἐξαμβλίσκει· διαφθείρει ἐγκυμονούμενον, λιγότερο πιθανῆ σὲ σχέση μὲ τὴν εἰκασία τοῦ Κοραῆ κατὰ τὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ἔ.π., σ. 51, σημ. 39.

¹⁷⁰⁰ *Obs. Misc.* 7. 120.

¹⁷⁰¹ Ἀντιγράφω ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ἔ.π., σσ. 50-51. Οἱ ὑποσημειώσεις στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα ἀντιγράφονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἴδια ἐργασία τοῦ Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ.

¹⁷⁰² *Obs. Misc.* 7. 119.

¹⁷⁰³ *Obs. Misc.* 7. 121.

¹⁷⁰⁴ *Obs. Misc.* 7. 180.

¹⁷⁰⁵ *Obs. Misc.* 7. 119.

¹⁷⁰⁶ *Obs. Misc.* 7. 122.

ἄλλοι λέγουσι ΤΗΣ ΓΗΣ (πισσησ)»¹⁷⁰⁷. Σημειωτέον ὅτι ὁ Steinmetz ἐκδίδει τὸ χωρίο ὡς «locus desperatus», ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου ὁ φιλόλογος ἀναγνώστης θὰ μπορούσε προσεγγίζοντας τὴν Κοραϊκὴ διόρθωση νὰ σημειώσει τὴν ἀπουσία τοῦ συνδέσμου «καί» κυρίως στὸν κώδ. Paris. gr. 2977 τοῦ 11ου αἰ.

Ἀπὸ τὸν Λουκιανό: στὸν διάλογο *Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος* 16, 10-11 στὸ χωρίο «οὐχ ὄρας ὡς ἀδιόρθωτα τὰ τῶν ποιητῶν καὶ μηδέπω ἠδραιωμένα» ὁ Κοραῆς διορθώνει τὸ ἐπίθετο καὶ τὸ ἐπίρρημα: «οὐχ ὄρας ὡς ἀδιάρθρωτα τὰ τῶν ποιητῶν καὶ μηδέπη ἠδραιωμένα»¹⁷⁰⁸. Ὁ ἐκδότης Macleod ἐκδίδει τὸ χωρίο μὲ προσθήκη «οὐχ ὄρας ὡς ἀδιάρθρωτα τὰ τῶν ποιητῶν καὶ ἀμφίλοξα καὶ μηδέπω ἠδραιωμένα» σημειώνοντας στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὅτι τὸ ἐπίθετο (ἐν προκειμένῳ, ἢ Κοραϊκὴ εἰκασία) «ἀδιάρθρωτα» συναντᾶται στὴ χειρόγραφη παράδοση (λ.χ. στὸν κώδ. Paris. Gr. 3011 τοῦ 14ου αἰ.).

Ἀπὸ τὸν Πλούταρχο: τὸ χωρίο *Γάλβας* 9, 5, 4-5 «εἰς Ἰθέρϊαν ἔπεμψεν + + + + + καὶ παρείκει κατασκεψόμενον» διορθώνει σὲ «εἰς Ἰθέρϊαν ἔπεμψεν <Γάλβαν,> ἢ παρείκει κατασκεψόμενον»¹⁷⁰⁹, διόρθωση ποὺ παρέχει πρώτη στὸ ὑπόμνημά του ὁ ἐκδ. τῶν Παραλλήλων Βίων Ziegler (ὅμως μὲ εὐκτική «παρείκει», ὅπως τὴ σημειώνει ὁ Κοραῆς στὸν τόμο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης του), καλύπτει ἀπὸ τὴν «ὥσπερὲι κατασκεψόμενον» τοῦ Kronenberg καὶ τὴ «τὰ παρ' ἐκείνῳ κατασκεψόμενον» τοῦ Thielscher. Στὰ *Ἀποφθέγματα λακωνικά* 221 F 10-11 τὸ χωρίο «παρ' οὐδενός διαιτήσαντά με» ὁ Κοραῆς πρότεινε νὰ διορθωθεῖ σὲ «παρ' οὐδενός αἰτήσαντά με» ἢ «παρ' οὐδενός τι αἰτήσαντά με»¹⁷¹⁰. Ὁ ἐκδότης Fuhrmann γράφει «παρ' οὐδενός οὔτε τι αἰτήσαντα», υἱοθετώντας τὴ διόρθωση «τι αἰτήσαντα» ποὺ σημείωσε ὁ Turnebus μεταξὺ ἄλλων στὰ περιθώρια ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς ἐκδ. τοῦ Ἄλδου, τὸ ὁποῖο εἶχε στὴν κατοχὴ του.

Ἀπὸ τὸν Σοφοκλή: στὸν *Οἰδ. Τύρ.* 1428 τὸ ρῆμα τοῦ στίχου «μήτε φῶς προσδέξεται» διορθώσε ὁ Κοραῆς σὲ «μήτε φῶς προσδέρεται»¹⁷¹¹, ὅπως ἄλλωστε ἐπιδοκιμάζει καὶ ἡ τελευταία ἐκδοσὴ τῆς Ὁξφόρδης (τῶν Lloyd-Jones καὶ Wilson), μὲ πιθανὴ πηγὴ τὴ μνεία τοῦ Fr. Ellendt «OR 1428. προσδέρεται. Corais coniectura est ad Isocr. p. 242. Respui dicitur scelere coopertus Oedipus ab omni rerum natura»¹⁷¹².

Τέλος, ἀπὸ τοὺς ἄλλους κλασικοὺς συγγραφεῖς: Στὸ λεξικὸ τοῦ Τιμαίου τοῦ σοφιστοῦ μὲ τίτλο «Ἐκ τῶν Πλάτωνος λέξεων» τῆς ἐκδόσεως Ruhnken, γιὰ τὸ λῆμμα τῆς σ. 22 «Ἀμόθεν γε ποδέν· ἀπό τινος μέρους ἰσημέρου» σημειώνεται στὸ ὑπόμνημα τῆς σ. 23 (στ. α', στίχ. 4-13) σχετικῶς μὲ τὸν προτεινόμενον ὡς προτιμητέον ὀβελισμὸ τῆς προβληματικῆς λέξεως: «Quod in glossae fine additur, ἰσημέρου, Kusterus ut supervacaneum debebat: Abreschius Dilucid. *Thucyd. Auctar.* p. 372 in ἰσημοῖρου vel potius ἰσημεροῦς mutabat. Kusteri ratio praeferenda videtur. [ἀπό τινος μέρους ἑτέρου legendum censet *Tourp. Emend. in Suid. T. IV. p. 411*]. Ὅμως ὁ Κοραῆς διορθώνει εὐστοχα: «ἀπό τινος μέρους ἢ σημείου»¹⁷¹³. Στὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν Θεόκριτο, *Φαρμακεύτρ.* II. 35/ 36 a 12-13 τὸν ρηματικὸ τύπο τοῦ χωρίου «τὸν γὰρ χαλκὸν ἐπέιδον ἐν ταῖς ἐλλείψεσι τῆς σελήνης» διορθώνει ὁ Κοραῆς σὲ «τὸν γὰρ χαλκὸν ἐπήχουν ἐν ταῖς ἐκλείψεσι τῆς σελήνης», μὲ ἐναλλακτικὰς προτάσεις ἀντὶ τοῦ «ἐπήχουν» τὰ «ἔτυπτον», «ἐπάτησαν» καὶ «ἔπαιον»¹⁷¹⁴. Στὴν ἐκδοσὴ Wendel υἱοθετεῖται τὸ «ἐπήχουν», προσγεγραμμένο στὸν Hemsterhuys κατὰ μαρτυρίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Gaisford (Ὁξφόρδη, 1820), καὶ ἐπίσης προστίθενται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἡ γραφὴ τῶν κωδίκων «ἐπῆδον», ἢ

¹⁷⁰⁷ PORSON 1815, σ. 276.

¹⁷⁰⁸ *Obs. Misc.* 7. 557.

¹⁷⁰⁹ *Obs. Misc.* 7. 790.

¹⁷¹⁰ *Obs. Misc.* 7. 800.

¹⁷¹¹ *Obs. Misc.* 7. 188. Ἡ σημείωσις τοῦ Κοραῆ στὸ γφ. 490 εἶναι διαγραμμένη.

¹⁷¹² ELLENDT 1972, σ. 663, στ. β', λῆμμα «προσδέχομαι *recipio*».

¹⁷¹³ *Obs. Misc.* 7. 114.

¹⁷¹⁴ *Obs. Misc.* 7. 742.

αναφερόμενη από την έκδοση του Kiessling (Λειψία, 1819) διόρθωση «ἐπῆγον» τοῦ Reinesius, ἢ διόρθωση τοῦ Ahrens (στὶς ὑποσημ. τῆς ἔκδοσης Λειψίας, 1859) «ἐπῆρον» καὶ τελευταία ἡ διόρθωση τοῦ Κοραῆ «ἐπαιον» (σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση τῶν Βίων τοῦ Πλουτάρχου στὴ σειρά τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης).

Τέλος, ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε ὅτι διάφοροι λόγιοι μνημονεύουν ἢ καὶ σχολιάζουν Κοραϊκὲς διορθώσεις, ὅπως π.χ. στὸν Θουκυδίδη ὁ Δ. Θερειανός¹⁷¹⁵, ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνονται τὴ φιλολογικὴ ὑποθήκη πὺ συνιστοῦν τέτοιες διορθώσεις γιὰ τοὺς μελλοντικοὺς ἐραστές τῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

---

¹⁷¹⁵ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 241-244.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ἡ θέση τοῦ Κοραῆ στὴν ἱστορία τῆς εὐρωπαϊκῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀξιοποίηση τῆς συνεισφοράς του ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστῆμη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας

3. 0. Εἰσαγωγή

Ὁ Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης φρονούσε ὅτι «γιὰ νὰ καθορισθεῖ ἡ σημασία τοῦ Κοραῆ σὰν ἐκδότῃ καὶ σχολιαστῇ κλασικῶν καὶ μετακλασικῶν κειμένων ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἀνασυντεθεῖ ἡ κριτικὴ φυσιογνωμία του μὲ βάση τὶς ἐκτεταμένες βιβλιοκρισίες τῶν ἔργων του ἀπὸ τοὺς διάσημους φιλόλογους τῆς ἐποχῆς του, τὶς δημοσιευμένες στὰ γνωστότερα γερμανικὰ καὶ γαλλικὰ κυρίως περιοδικὰ τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα. [...] Μὲ τὴν σωστὴ ἀξιοποίηση τῶν βιβλιοκρισιῶν θὰ ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα καθρέπτη τῆς ἔνταξης τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ μέσα στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπιστημονικὴ ζωὴ, δηλαδὴ μιὰ ἀντίστροφη "Μετακένωση" νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ στοὺς διάφορους τομείς τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ ἐπιστητοῦ γενικότερα»¹⁷¹⁶. Στὴν παρούσα ἐνότητα συγκεντρώνονται σημαντικὲς μαρτυρίες ἡμετέρων καὶ ξένων εἰδημόνων, γιὰ νὰ ἀξιολογηθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ Κοραῆ ποὺ σχηματίστηκε στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ φιλολογικὴ συμβολὴ του στὰ κλασικὰ γράμματα. Ἐν συνεχείᾳ τίθεται τὸ ζήτημα τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον ἀξιοποιήθηκε ἡ συνεισφορά του ἀπὸ τοὺς νεώτερους Ἑλληνας κλασικοὺς φιλόλογους.

3. 1. Inter quatuorviros in re critica summos: οἱ κρίσεις τῶν Εὐρωπαίων φιλόλογων γιὰ τὸν Κοραῆ

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ Εὐρωπαῖοι λόγιοι ποὺ ἀναγνώρισαν τὸν Κοραῆ, ἂν ὅχι ὡς τὸν ἐπιφανέστερο κλασικὸ λόγιο τῆς ἐποχῆς του, τουλάχιστον ὡς ἰσότιμο καὶ ἰσάξιο –μᾶλλον *primum inter pares*– τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν συναδέλφων του καὶ ὡς μοναδικὸ κριτικὸν ἐκδότῃ: ὁ Γάλλος φιλόλογος καὶ φιλόσοφος Fr. Thurot (1768-1832)¹⁷¹⁷, ὁ ἰδεολόγος J. Bentham¹⁷¹⁸, ὁ Ἀμερικανὸς Ed. Everett¹⁷¹⁹, ὁ Γερμανὸς φιλόλογος-ἐκδότῃς, θεολόγος, ἰατρός καὶ νομικὸς Schäfer (1764-1840)¹⁷²⁰, ὁ Ἑλβετὸς πανεπιστημιακὸς φιλόλογος στὴ Ζυρίχη J. G. Orelli (1787-1849), ὁ J. Clyde¹⁷²¹, ὁ λόρδος Byron¹⁷²², ὁ Σκωτσέζος ἱστορικὸς G. Finlay (1799-1895)¹⁷²³, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος καὶ φιλόλογος Th. Reinach (1860-1928)¹⁷²⁴, ὁ θεωρητικὸς τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης A. Toynbee¹⁷²⁵, ἀλλὰ καὶ σύγχρονοι μελετητὲς ὅπως ἡ I. Dí Salvo¹⁷²⁶, ὁ R. Baladié¹⁷²⁷, ὁ γλωσσολόγος καὶ ἑλληνιστῆς λεξικογράφος F. R. Adrados¹⁷²⁸ καὶ

¹⁷¹⁶ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1985, σσ. 317-318 καὶ 319.

¹⁷¹⁷ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861, Τοῦ ἰδίου 1934α, σ. 29.

¹⁷¹⁸ Βλ. ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ 1985α, σ. 39.

¹⁷¹⁹ Βλ. SOULIS 1956, σσ. 399-403.

¹⁷²⁰ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σ. 29.

¹⁷²¹ Βλ. SALVO 1986, σ. 38: J. CLYDE, *Romaic and Modern Greek compared with one another and with Ancient Greek*, Edynburgh 1856, σ. 50 e.

¹⁷²² Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 123.

¹⁷²³ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 361-364 καὶ ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σ. 41.

¹⁷²⁴ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ *αὐτόθι*, σσ. 29-30.

¹⁷²⁵ Βλ. TOYNBEE 1922, σ. 332.

¹⁷²⁶ Βλ. SALVO ἔ.π., σσ. 3, 35-38.

¹⁷²⁷ Βλ. BALADIÉ 1974, κυρίως σσ. 424-426.

¹⁷²⁸ Βλ. ADRADOS 1999 = 2003, σ. 486.

ὁ πανεπιστημιακὸς νεοελληνιστὴς Rod. Beaton¹⁷²⁹. Δὲν παραθέτουμε τὰ ὀνόματα ὄλων ἐκείνων ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γενικότερη συμβολὴ τοῦ Κοραῆ· μερικὸς, ὅπως τὸν Mondry Beaudoin, τοὺς ἀπασχόλησε κυρίως ἡ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα¹⁷³⁰. Πάντως, ἡ κρίση τοῦ ἐνθέρμου ὑποστηρικτῆ τοῦ Didot ἐκδότῃ Johann Friedrich Dübner (1802-1867)¹⁷³¹ ὅτι ὑπῆρξε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὁ «summus Coraes»¹⁷³² εἶναι ἀσφαλῶς συγκεφαλαιωτικὴ ὅσων ἀκολουθοῦν. Ὅπως σημειώνει ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου, «στὶς κρίσεις τῶν εὐρωπαίων φιλολόγων γιὰ τὸν Κοραῆ καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του στὸν τομέα τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῶν κειμένων πλεονάζουν τὰ ὑπερθετικά, "doctissimas in Xenocratem animadversions concinnavit", "doctissimus in emaculando Hippocrate", "homme profondément versé dans la langue de ses ancêtres", "verissimus Valckenarianae et Ruhnkenianae scholae alumnus", "non minus profunditate eruditionis quam ingenii acumine insignis", "clarissimus", "Coray sagacitate et critico acumine excellit", "Coraes longe optimus", "vir incomparabilis", "candidissimus senex" καὶ ὅσα ἄλλα»¹⁷³³. Πολλοὶ συντάκτες βασικῶν φιλολογικῶν ἐγχειριδίων, λ.χ. λεξικογραφικῶν ἔργων, ἐπικαλοῦνται τὶς εὐφρεῖς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ (π.χ. ὁ F. Ellendt στὸ *Λεξικὸ τοῦ Σοφοκλή*¹⁷³⁴ καὶ ὁ W. J. Slater στὸ *Λεξικὸ τοῦ Πινδάρου*¹⁷³⁵). Τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ γνωρίζουν τουλάχιστον βιβλιογραφικῶς ὁ λατινιστὴς ἐπιγραφολόγος, ἀρχαιολόγος καὶ γραμματολόγος Emil Hübner (1834-1901)¹⁷³⁶, συγγραφέας τῆς περίφημης γιὰ τὸν 19ο αἰ. μονογραφίας του γιὰ τὴ *Βιβλιογραφία τῆς Κλασικῆς Αρχαιογνωσίας*¹⁷³⁷, καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους γραμματολόγους τῆς ἀρχαιοελληνικῆς λογοτεχνίας κατὰ τὸν 19ο αἰ. στὸν γερμανικὸ χῶρο, ὁ Rudolph Nicolai¹⁷³⁸, ὁ ὁποῖος μνημονεύει ὅλες τὶς ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ¹⁷³⁹.

Εἰδικότερα, γίνεται λόγος γιὰ τὸ «acumen criticum»¹⁷⁴⁰ τοῦ Κοραῆ, ὅπως ὅταν ὁ de la Rochette σημειώνει γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ Κοραῆ στὸ χωρίο *Ἄγαμ.* 171 ὅτι «Votre m' ἄπαν pour μάταν est à notre avis "emendatio palmaria"»¹⁷⁴¹. Ὁ γυμνασιάρχης Ἐμμ. Γ. Παντελάκης στὸ ἀντίστοιχο λήμμα τῆς *Μεγάλῃς Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας*, παρέθεσε μία σειρὰ θαυμαστικῶν δηλώσεων διαφόρων λογίων (φιλολόγων, ἰατρῶν, λογίων) γιὰ τὴν κριτικὴ ὀξύνοια τοῦ Κοραῆ καὶ γιὰ τὴ φιλολογικὴ σημασία τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων: πρόκειται γιὰ καταγεγραμμένες δηλώσεις τῶν Thurot, Boissonade, Eichstädt, Schweighäuser, Sinner, Pinel, Littré, Daremberg, Nöldeke, Bekker, Bergmann, Schaefer, Sintenis, Halm, Fedde¹⁷⁴². Οἱ δύο τελευταῖοι σημείωσαν καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῶν αἰσώπειων μύθων καὶ στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἔμμετρης ἀρχικῆς μορφῆς πολλῶν ἐξ αὐτῶν σέ

¹⁷²⁹ Βλ. BEATON 1991, σ. 5.

¹⁷³⁰ Βλ. BEAUDOIN 1883. Στὴ σ. 5 γράφει: «Mihi quidem rem tractaturo multae sunt causae: ita enim Korais graecae linguae scientia aequalibus praestat ut doctissimis viris Villoison, Boissonade, Thurot, et aliis aequiparari posse videatur».

¹⁷³¹ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. II, σ. 272 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σ. 62.

¹⁷³² Βλ. SALVO ὁ.π., σ. 38: F. DÜBNER, *Theophrasti Characteres [...]*, 2^η ἔκδ., Parisiis 1877, σ. v.

¹⁷³³ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 49, σημ. 26. Πρὸς ἐπίρρωση τῆς γνώμης τοῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ 1881, σσ. ργ-ρρ', ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 95-113 passim, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σ. 75. Π6. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1992, σσ. 134-140.

¹⁷³⁴ Βλ. ELLENDT 1972, π.χ. σ. 663.

¹⁷³⁵ Βλ. SLATER 1969, σ. 439.

¹⁷³⁶ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. III, σσ. 238-239.

¹⁷³⁷ Βλ. HÜBNER 1889, σσ. 122, 158 (ἐδῶ ὡς συντάκτῃ τῶν *Ἀτάκτων*).

¹⁷³⁸ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. III, σ. 124.

¹⁷³⁹ Π.χ. βλ. NICOLAI 1867, σσ. 148 (ΚΟΡΑΗΣ *Ἰσοκρ.* I, II 1807), 202 (ΚΟΡΑΗΣ *Ἰπποκρ.* Ἀέρ. I, II 1800 καὶ *ἰπποκρ.* Ἀέρ. Νόμ. 1816), 349 (ΚΟΡΑΗΣ *Πλουτ. Βίοι* I-VI 1809-1814).

¹⁷⁴⁰ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλλῆλ. I 1964, ἐπιστ. 45 (πρὶν ἀπὸ 8.1791), σ. 167. 26.

¹⁷⁴¹ *Αὐτόθι*, ἐπιστ. 49 (26.8.1791), σ. 176. 26-27.

¹⁷⁴² Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861.

χωλιαμβικό μέτρο¹⁷⁴³, όπως είχε πράξει και προηγουμένως ο Tyrwhitt, ενώ –δυστυχώς– ο νεώτερος εκδότης των μύθων του Αϊσώπου F. Chambry δὲν φρόντισε νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τὴ σοφία τοῦ Κοραῆ¹⁷⁴⁴.

Ἀρχικῶς οἱ κρίσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν φιλολόγων στρέφονται γύρω ἀπὸ τὶς Κοραϊκὲς ἐπιδόσεις στὰ ἱπποκρατικὰ ἔργα. Μάλιστα, ὁ de la Rochette στὸν δεῦτερο τόμο τῶν *Συμμίκτων* του (1812) ἀναδημοσιεύει ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Magasin Encyclopédique*, πού ἐξέδιδε ὁ ἀρχαιολόγος Millin, μιὰ κριτικὴ γιὰ Κοραϊκὴ μετάφραση, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κοραῆς ἦταν ἴσως ὁ μόνος ἄξιος νὰ διεκπεραιώσῃ τὴν ἀποκατάσταση καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων: «Ὁ πολυμαθὴς οὗτος Ἕλληνας, ἐκ τῶν κορυφαίων κριτικῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἶναι ἀναντιβῆτως ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων» γράφει ὁ Θερειανὸς καὶ συνεχίζει: «Ὡστε ἡ δξύνουα καὶ ἡ παιδεία τοῦ Κοραῆ ἦσαν ἤδη παρὰ τοῖς λογίοις Γάλλοις ἀνεγνωρισμέναι ἔτι καὶ πρὶν οὗτος παρέλθῃ εἰς τὸ μέσον ὡς αὐτόνομος ἐκδότης καὶ ἐρμηνευτὴς τῶν "Χαρακτήρων" τοῦ Θεοφράστου καὶ τοῦ "περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων" τοῦ Ἱπποκράτους»¹⁷⁴⁵. Ἡδὴ ὁ Villoison (στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Sturz τὸ 1791, ἴσως τὸ πρῶτο βιογραφικὸ σημεῖωμα πού διαδέτουμε γιὰ τὸν Κοραῆ¹⁷⁴⁶) ἀναγνώριζε ὅτι δικαίως ὁ Κοραῆς συγκαταλεγόταν «inter sagacissimos Criticos atque ingenii et doctrinae principes recensendus» καὶ εὐφῆμως μνημόνευε τὴν κριτικὴ δξύνουιά του –συγκρίνοντάς τον μὲ τὸν T. Hemsterhuys καὶ τὸν J. Toup– παρατηρώντας μάλιστα «de nostro Coray, novo inter Criticos exorto sidere» ὅτι «illius emendationibus, quas suas esse voluissent Hemsterhusius et Toupius, nihil simplicius, nihil verius. Harumce coniecturarum maximam partem vidi, et admiratus sum, et cum doctissimis Gallis et Britannis, linguam Graecam et medicinam callentibus, communicavi, qui omnes singulare Coray acumen, ἀγχίνοιαν et εὐστοχίαν summis laudibus extollunt, et unicum illum Hippocratis sospitatorem una voce praedicant», ὑπογραμμίζοντας δηλαδὴ τὶς ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις του στὰ ἱπποκρατικὰ κείμενα.¹⁷⁴⁷ Ἐκπλήσσει ἡ συχνὴ συμπαράθεση τοῦ Κοραῆ πρὸς τοὺς Hemsterhuis καὶ Toup, τὴν ὁποία ἐπεφύλασσε ὁ Villoison γιὰ τὸν Ἕλληνα φίλο του¹⁷⁴⁸, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς εἰκόνας ἐνὸς Villoison ἐπιρρεποῦς στὸ ὑπερβολικὸ καὶ ἀφειδώλευτο ἐγκώμιον («flatterie») κατὰ τὴν κοινὴ γνώμη τοῦ Γερμανοῦ ἐκδότη τοῦ πινδαρικοῦ ἔργου Christian Gottlob Heyne (1729-1812)¹⁷⁴⁹, τοῦ ἐκδότη τοῦ Ἡροδότου Larcher καὶ τοῦ (μετέπειτα μελετητῆ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Villoison) Cl. Joret¹⁷⁵⁰. Μάλιστα, ὁ Sturz συνόδευσε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Villoison μὲ δύο ὑποσημειώσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ δευτέρη (ἀναφερόμενη σὲ φράση τοῦ Villoison σχετικὴ μὲ τὴν ἐκδοτικὴ τύχη τῶν διορθώσεων τοῦ Κοραῆ στοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς) παρέπεμπε σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις τοῦ Κοραῆ (συνεργασίαι μὲ Burgess, Levesque, καὶ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἱπποκρατικοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τὸ 1800), μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι δὲν διαψεύστηκε ἡ ἐλπίδα τοῦ Γάλλου ἐλληνιστῆ.¹⁷⁵¹ Ὁ Villoison ἔγραφε πρὸς τὸν Jean Schweighäuser: «Mr.

¹⁷⁴³ *Αὐτόδι*, σσ. 861-862.

¹⁷⁴⁴ ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σ. 242.

¹⁷⁴⁵ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 237.

¹⁷⁴⁶ Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ 1963, σ. 75.

¹⁷⁴⁷ Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴν ἐκδ. τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἀπὸ τὸν Sturz, τόμ. I, 1805, σσ. xliv-llii: πβ. CLOGG 1969α, σσ. 53-54.

¹⁷⁴⁸ βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὅ.π., σσ. 80-81 καὶ σημ. 49.

¹⁷⁴⁹ βλ. SANDYS ὅ.π., τόμ. III, σσ. 36-44 καὶ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὅ.π., σσ. 45-46.

¹⁷⁵⁰ βλ. JORET 1910, σσ. 16, 154, 203, 430: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὅ.π., σ. 80, σημ. 48.

¹⁷⁵¹ «Non spes fefellit. Nam Corayii emendationes in Hippocratem leguntur in *Musei Oxoniensis literarii Conspectu*, qui cura *Burgessii* prodiit. Oxon. 1792. 8. Eiusdem *Coraei* emendationes in *Thucydidem* extant in *Hist. de Thucydide, traduite du Grec par Pierre-Charles Levesque*, Paris 1795. 8. 4 voll. Prodiit etiam *Traité d'Hippocrate des airs, des eaux et des lieux. Traduction nouvelle avec le texte collationné sur deux Manuscrits, des notes critiques, historiques et médicales etc. par Coray*, ibid. 1800. 8. 2 voll.»: πβ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὅ.π., σσ. 77 καὶ 82, σημ. 53.

Corai continue ses excellentes corrections sur le texte grec d'Hippocrate qu'il a restitué d'un bout à l'autre. Rien de plus heureux, de plus naturel, de plus simple, et de plus incontestable que ses innombrables restitutions qui feroient honneur à Toup et à Hemsterhuis. Chemin faisant il corrige une foule de passages d'Eschyle, Sophocle, Hérodote, Platon, Athénée, Hesychios etc. Ce sera un chef d'oeuvre de critique et de sagacité»¹⁷⁵². Καὶ ὁ Schweighäuser μετὰ τὴν σειράν του, στὸν δεῦτερο τόμο τῆς *Philomathia*, ὅπου ἔκρινε τὰ πονήματα τῶν Γάλλων ἑλληνοιστῶν, ἐπαινοῦσε κατ' ἐξαιρέση τὴν Κοραϊκὴν ἔκδοσιν τοῦ ἱπποκρατικοῦ συνταγματικοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*: «Majoris est momenti opera Corayi in Hippocratis libro de Aëribus, Locis, Aquis graeca oratione diligenter emendata et explicata, Francice reddita, doctrina erudite illustrata»¹⁷⁵³.

Ὁ ἴδιος ἀναγνώριζε μὲ θαυμασμὸν τὴν κριτικὴν μεγαλοσύνην τοῦ Κοραῆ στὶς παρατηρήσεις ποῦ τοῦ ἀπέστειλε γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴν τότε προετοιμαζόμενη ἔκδοσιν τῶν *Δειπνοσοφιστῶν*: ὁ Κοραῆς ὡς τρόφιμος γνήσιος τῆς σχολῆς τοῦ Valckenaer καὶ τοῦ Ruhnken «eximium ac prorsus singulare decus et praesidium est, pro hoc nostrum institutum ornare voluit vir doctus [...] suas in plurima difficiliora vexataque Athenaei loca, emendationes et adnotationes non minus profunditate eruditionis, quam ingenii acumine insigni ultro mihi obtulit communicavitque»¹⁷⁵⁴. Πολλὰς ἀπὸ τῶν Κοραϊκῶν διορθώσεις στὸν Ἀθήναιο ἀξιοποίησε καὶ ὁ G. Kaibel¹⁷⁵⁵. Ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς J. F. Boissonade (1774-1857) ἔγραψε γιὰ τὸν Κοραῆ στὸ περιοδικὸν *Journal de l'Empire* ὅτι εἶναι «un critique dont la Grèce peut s'enorgueillir»¹⁷⁵⁶ καὶ σὲ ἐπιστολὴν του στὶς 11.9.1807 πρὸς τὸν Visconti ὅτι «a la tête des philologues de notre pays, il faut, je crois, placer le Dr Coray, qui, quoique né en Asie, est devenu Français par ses sentiments et son long séjour en France. Ses traductions de Théophraste et d'Hippocrate, ses éditions d'Héliodore, d'Elie, ses nombreuses remarques sur Xénocrate et sur Athénée lui ont fait, en Europe, une réputation aussi grande que méritée»¹⁷⁵⁷. Ὅταν ὁ Γάλλος ἱστορικὸς τῆς κίνησης τῶν «Ἰδεολόγων» P.-C.-F. Daunou δημοσίευσε τὴν βιογραφίαν τοῦ Thurot, ἀναφερόμενος στὴν σχέση τοῦ βιογραφουμένου μὲ τὸν Κοραῆ, ἀποκαλοῦσε τὸν Κοραῆ «le doyen des hellénistes célèbres»¹⁷⁵⁸. Νομίζουμε ὅτι ἡ φράση τοῦ Villoison σὲ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν de la Rochette, ὅτι ὁ Κοραῆς εἶναι «un des plus grands critiques qui aient jamais existé»¹⁷⁵⁹, καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἐκδότη τῶν *Eis éauton* τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (1820) J. M. Schultz γιὰ τὸν ἐκδότη τῆς προηγούμενης ἔκδοσης Κοραῆ «*Criticorum in Gallis princeps*»¹⁷⁶⁰ εἶναι ἐξίσου χαρακτηριστικῆς. Ὁ Friedrich Jacobs ἔγραψε ἀπὸ τὴν Gotha κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1804 πρὸς τὸν Κοραῆ μὲ θαυμασμὸν γιὰ τῶν Κοραϊκῶν ἐπιδόσεις (δηλονότι τῶν ἐκδόσεων κυρίως) στὸν Θεόφραστο, στὸν Ἱπποκράτη, καί, μάλιστα, στὸν Ἡλιόδωρο¹⁷⁶¹. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν του αὐτὴ ἀποδησαυρίζουμε τῶν ἐκφράσεις ποῦ δηλώνουν τὴν φήμην τοῦ Κοραῆ: «Vir eruditissime», «Tuum ingenium, Tua doctrina et sagacitas», «nativa Heliodori elegantia invitatus et allectus», «incredibili, qua tenebar, cupiditati satisfacerem

¹⁷⁵² ΕΝΕΠΕΚΙΔΕΣ 1956, σσ. 96-97: βλ. καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 273-274.

¹⁷⁵³ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *αὐτόθι*, σ. 105.

¹⁷⁵⁴ Στὴ σ. cxiii τοῦ τόμ. I (1801): βλ. «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἐρμ. Λόγ. τόμ. Θ'* (τευχ. 15, 1.8.1819), 1819, σσ. 641-642, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *ἔ.π.*, σσ. 248-249 καὶ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 69-70.

¹⁷⁵⁵ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *ἔ.π.*, σ. 251.

¹⁷⁵⁶ Στὸ τεῦχος τῆς 11.9.1808: βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ. II* 1966, ἐπιστ. 418 (20.9.1808), σ. 471. 19-23, SALVO *ἔ.π.*, σσ. 3, 35: πβ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σ. 29.

¹⁷⁵⁷ Βλ. BALADIÉ 1984, σ. 19.

¹⁷⁵⁸ Στὸ ἔργο του *Notice sur la vie et les ouvrages de M. Thurot, membre del'Institut* (Paris 1833), σ. xvi, βλ. ΗΛΙΟΥ 1978, σ. 67.

¹⁷⁵⁹ Βλ. SALVO *ἔ.π.*, σ. 38: τὴν συγκεκριμένη ἐπιστολὴν δημοσίευσε ὁ F. A. WOLF, *Litterarische Analekten*, τόμ. II, Berlin 1817, σ. 404.

¹⁷⁶⁰ Στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσός του: βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σ. (67), σημ. 3.

¹⁷⁶¹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ. II* 1966, ἐπιστ. 311, σ. 189. 5-34.

me in benevolentiam Tuam aliqua ratione insinuandi, et summae erga Te meae voluntatis documentum publicum ederem» ἔκλεινε μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «Vale, Vir clarissime, et edendis expoliendisque antiquae Graeciae monumentis eum universam literarum rempublicam Tibi devincire, tum inprimis patriam Tuam ad pristinae elegantiae studium revocare perge»¹⁷⁶². Παρόμοιες ἐνθουσιαστικές φράσεις ἐπισώρευσε καὶ ὁ Georg J. F. Nöldeke: «très savant confrère», «l'illustre traducteur françois d'Hippocrate», «un genie fait pour [...] connoître les évènements remarquables arrivés à ce même homme si digne de l'antique Grèce», θέτοντας τὴν ὑπογραφή του μετὰ τὴ φράση «Σοφου και δεινου Κοραου κορον ουδεποτ' εξει»¹⁷⁶³, ἀλλὰ καὶ ὁ Van der Muersch ὅταν ἔγραφε ὅτι, ἐὰν ἐξαίρεσουμε τὶς *Παρεκβολές εἰς Ὅμηρον* τοῦ Εὐσταθίου καὶ τὴν *Μυριόβιβλον* τοῦ Φωτίου, «οὐδεὶς ἰσωθησεται ὑμῖν»¹⁷⁶⁴. Τόσο ὁ μαθητὴς τοῦ Ὀλλανδοῦ καθηγητῆ D. Wyttenbach, ὁ Ch. Rougens, ὅσο καὶ ἡ «γενναία χήρα» τοῦ καθηγητῆ, ἡ Jeanne Wyttenbach, χαρακτηρίζαν τὸν Κοραῆ «célebre» καὶ «illustre Hellène»¹⁷⁶⁵, ἐνῶ ἡ τελευταία τοῦ ἀφιέρωσε («Cléobuline à l'illustre Coray de Smyrne, cher aux Muses, Nestor des Hellènes, homage à son Erudition et à ses vertus») τὸ ἔργο της *Alexis*¹⁷⁶⁶. Ἀπὸ τὴ Σμύρνη ὁ J. Lee ἔγραφε πρὸς τὸν Κοραῆ ἀναφερόμενος στὴ φήμη του: «haute réputation littéraire»¹⁷⁶⁷.

Γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὶς Κοραϊκὲς ἐπιστάσεις στὸν Ἴπποκράτη, σημαντικὴ ὑπάρχει γιὰ «τὸ ἀνατέλλον φιλολογικὸν ἄστρον τοῦ Κοραῆ»¹⁷⁶⁸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1791, ἡ μαρτυρία ὅτι κύκλοι στὴν Ὁξφόρδη διαπραγματεύονταν μαζί του τὴν κριτικὴ ἔκδοση ὁλόκληρου τοῦ ἱπποκρατικοῦ corpus: ὁ Κοραῆς ἀναζητοῦσε Ἄγγλο ἐκδότῃ γιὰ τὶς ἱπποκρατικὲς διορθώσεις του, ὅμως τὸ μεγαλεπήβολο σχέδιο δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ¹⁷⁶⁹. Σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φίλο του Δημ. Λῶτο ἔγραφε γιὰ τὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο τότε προετοιμάζε: «Αὐτό, φίλε μου, εἶναι μία ἐξηγησις πολλῶν δυσνοήτων τόπων τοῦ Ἴπποκράτους, καὶ διόρθωσις πολλῶν ἄλλων ἐφθαρμένων ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀντιγραφεῖς [...] ἔξευρε λοιπὸν ὅτι ὁ Βιλλουαζόν, ὅτε τὸν ἔδειξα ὀλίγον τι μέρος ἀπὸ τὸ πόνημά μου, ἔμεινε ἐκθαμβος. Αὐτὸς μὲ ἐπαρακίνησε νὰ τὸ τελειώσω καὶ νὰ τὸ δώσω εἰς φῶς, θεβαιῶν με μεθ' ὄρκου του καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν ὅτι ὁ θαυμαστός Τούπιος θέλει μείνει πολὺ ὑποδεέστερος ἀπ' ἐμέ, ὅταν τὸ πόνημά μου γνωρισθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· δὲν ἠρκέσθη εἰς αὐτό, ἀλλ' ἔχων μίαν πλατυτάτην ἐπιστολικὴν κοινολογίαν μὲ ὅλους τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης, ἔγραψεν εἰς Γερμανίαν, Ὀλλανδίαν, Ἰταλίαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη περὶ τούτου, ἐκθειάζων ἐμὲ καὶ ὀνομάζων με πρῶτον κριτικὸν τῆς Εὐρώπης, τόνον ὥστε νὰ κάμη νὰ μὲ βάλῃ καὶ εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐφημερίδας τῆς Λειψίας μὲ τούτα τὰ λόγια: "Εὐρίσκειται σήμερον εἰς τὸ Παρίσιον ἓνας Γραικὸς ἰατρὸς ὀνόματι Κ., ὅστις ἔκαμε τὰς ἀγγινοστάτας ἐξηγήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τὸν Ἴπποκράτην". Αὐτὸ μ' ἐκακοφάνη ὅτε τὸ εἶδα εἰς μίαν γερμανικὴν ἐφημερίδα, ἐπειδὴ ὁ Βιλλουαζόν τὸ ἔκαμε χωρὶς τὴν εἶδησιν καὶ θέλησίν μου, καὶ διότι δὲν εἶναι φρονίμου ἀνδρὸς ἔργον νὰ προλέγη πράγματα ἀτελείωτα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, βλέπων τὸν τίτλον τοῦ Γραικοῦ, ἐστοχάσθη μὴπως συνέφερον αὐτὸ διὰ νὰ ἐμφράξῃ καὶ τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀδελίου καὶ καταφρονημένου γένους ἡμῶν, καὶ μάλιστα τοῦ καταράτου Παυίου, τὸν ὁποῖον ὁσάκις ἐνδυμηθῶ, σεληνιάζομαι. Ὁ αὐτὸς Βιλλουαζόν μὲ ἠγάγκασε νὰ πέμψω καὶ εἰς Ἀγγλίαν μικρὸν τι δείγμα τοῦ πονήματός μου, καὶ ἔπεμψα μέρος

¹⁷⁶² Βλ. *αὐτόδι*, ἐπιστ. 311 (8.1804), σ. 189. 30-33.

¹⁷⁶³ Βλ. *αὐτόδι*, ἐπιστ. 403 (11.2.1808), σσ. 440. 13-441. 16 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 293.

¹⁷⁶⁴ *Αὐτόδι*, III 1979, ἐπιστ. 509 (6.1.1811) σ. 87. 26-28.

¹⁷⁶⁵ Βλ. λ.χ. *αὐτόδι*, V 1983, ἐπιστ. 984 (πρὶν ἀπὸ 9.6.1823), σσ. 27. 13-28. 17.

¹⁷⁶⁶ *Αὐτόδι*, V 1983, ἐπιστ. 974 (2.5.1823), σ. 15. 18- 19.

¹⁷⁶⁷ *Αὐτόδι*, ἐπιστ. 1035 (24.1.1824), σ. 106. 14-15.

¹⁷⁶⁸ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σ. 74.

¹⁷⁶⁹ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ *Lettr. inéd.* 1877, σ. 260, BYWATER 1880, σ. 305, ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 276, ΕΝΕΡΕΚΙΔΕΣ 1956, σ. 96, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ὅ.π., σ. 82, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. ὅ.π., σ. 74.

εις τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ὁξωνίου¹⁷⁷⁰ καὶ μέρος εἰς Λονδίνον, εἰς δύο περιφήμους ἰατρούς, εἰδήμονας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐντρέπομαι νὰ σὲ γράψω τί ἀπεκρίθησαν, ὅχι πρὸς ἐμὲ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' εἰς τρίτον πρόσωπον. Εἰς ὀλίγα λόγια, αὐτὸς ὁ κόπος μου φαίνεται νὰ ἐπροξένησε μίαν ὑπερβολικὴν εὐχαρίστησιν καὶ θαυμασμὸν εἰς ὅλους ὅσοι τὸν εἶδαν· καὶ ἄμποτε νὰ εὐαρεστήσῃ ὡσαύτως καὶ ὅταν δημοσιευθῇ διὰ τοῦ τύπου»¹⁷⁷¹. Τὶς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἱπποκράτη, τὶς ὁποῖες ὁ Ἄγγλος ἐπίσκοπος καὶ μελετητῆς τῶν κλασικῶν γραμμάτων Thomas Burgess περιέλαβε στὸ περιοδικὸν *Musei Oxoniensis literarii Conspectu* ποῦ ἐξέδιδε στὴν Ὁξφόρδη (1792 ἐξ.), καὶ στὸ Λονδίνο 1797¹⁷⁷², ὁ Villoison συνέστησε στὸν Burgess νὰ τὶς ἐνσωματώσῃ στὸν *Conspectus Criticarum Observationum in Scriptores Graecos et Latinos [...]* (1788) ποῦ ἐξέδιδε¹⁷⁷³. Ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς στὶς ἐπιστολές του ἄφηγε –παρὰ τὴν προσπάθειά του νὰ περιοριστῇ στὰ γεγονότα καὶ νὰ ἀποφύγει ἔτσι τὴν ὑποκειμενικὴ ἐκδοχὴ– νύξεις γιὰ τὴν τεράστια φήμη ποῦ ἀπολάμβανε, ὅπως ὅταν ἔγραφε: «Ταύτας τὰς ἡμέρας ἠγόρασα τὸ ἀναπλήρωμα τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὸν πρῶτον τόμον. Εἰς τὴν σελίδα 160 εὕρισκω ταῦτα περὶ τῆς Ἱπποκρατικῆς μου ἐκδόσεως: Est editio critica, sive verba spectes, sive res, et valde laudatur in *Ephemer. litt. Gotting. an. 1801 N° 92. Add. Gruneri judicium in Erphurt. ephem. litt. 1801 N° 22*. τουτέστιν Ἔστιν ἐκδοσις κριτικὴ, καὶ κατὰ τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ λίαν ἐπαινεῖται ἐν ταῖς Φιλολογικαῖς ἐφημερίσι τῆς Γοτίγγης 1801, Ἀριθμ. 92. Πρόσθετε καὶ τὴν γνώμην τοῦ Γρυνέρου τὴν ἐν ταῖς Ἐρφурτιαναῖς φιλολογ. ἐφημερίσι 1801, Ἀριθμ. 22». Ἐπειτα προσθέτει ὅτι εὕρισκονται καὶ κρίσεις ἄλλαι καὶ διορθώσεις τοῦ Ἱπποκράτους ἰδικαί μου καταχωρισμέναι εἰς τὸ Ὁξωνιακὸν (Oxford) Μουσεῖον κατὰ τὸ 1792, πρῶτον καὶ δεῦτερον τόμον, ἀπὸ τὸν Βυργέσσιον (Burgess)»¹⁷⁷⁴. Σὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Βασιλείου, ὁ Κοραῆς μετέφερε τὴν εἶδησιν ποῦ τοῦ κόμισε ὁ Clavier σχετικῶς μετὰ τὴν ἀναμενόμενη κρίσιν τοῦ Παρισινοῦ Πανεπιστημίου γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἱπποκράτη, ὅτι «τὸ περὶ ἐμοῦ ἄρθρον εἶναι διεξοδικὸν καὶ γέμον ἀπὸ ἐγκώμια τῆς σοφολογιότητός μου»¹⁷⁷⁵. Ἡ ὁμόφωνος ἀπόφασις τῶν πανεπιστημιακῶν κριτῶν, οἱ ὁποῖοι βράβευσαν τὴν ἔκδ. τοῦ Ἱπποκρατικοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* εἶχε ὡς ἐξῆς: «M. Coray a rendu un véritable service à la science et à la critique, en traduisant ce traité, sur lequel ses remarques ont repandu un clarté nouvelle. Le nombre des passages qu'il a mieux entendus et de ceux qu'il a restitués, corrigés et expliqués d'une manière satisfaisante, est très considérable. La sagacité de sa critique et le bonheur de ses conjectures semblent le conduire souvent jusqu'à l'évidence [...] La philology et la science médicale répandues avec choix et sans profusion dans ses notes, rendent la lecture de ce traité aussi intéressante qu'instructive. A l'égard du style, M. Coray a la modestie de dire, dans son discours préliminaire, qu'on s'apercevra facilement que c'est un étranger qui traduit dans une langue étrangère. Cependant, il n'y a rien de choquant dans son style, et l'on pourrait désirer que tous les Français qui se livrent principalement ans travaux de l'érudition, écrivissent leur langue

¹⁷⁷⁰ Εἶναι ἐρευνητέα ἡ ὑπαρξὴ ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης.

¹⁷⁷¹ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. I 1964, ἐπιστ. 36 (15.8.1790), σσ. 131. 8-132. 13.

¹⁷⁷² Βλ. αὐτόδι, ἐπιστ. 35 (19.3.1790), σ. 123. 22-28, 43 (πρὶν ἀπὸ 6.1791), σσ. 163. 28-164. 26, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν Κοραϊκῶν παρατηρήσεων «quasi δείγμα totius mei laboris et ἀπαρχήν», 86 (±15.1.1793), σ. 292. 14-31, 90 (μετὰ ἀπὸ 7.3.1793), σ. 312. 3-5, 176 (1.4.1797), σ. 510. 27-32, II 1966, ἐπιστ. 338 (μετὰ ἀπὸ 12.7.1805), σσ. 280. 28-281. 13, 427 (17.11.1808), σ. 486. 23-27, ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ἔ.π., σσ. 77, 81 καὶ 82, σσημ. 53. Βλ. ἐπίσης ΒΥWATER 1888, CLOGG 1969α (κυρίως σσ. 58-59), Τοῦ ἰδίου 1969β, σσ. 66-69, Τοῦ ἰδίου 1984, σσ. 343-345.

¹⁷⁷³ Βλ. CLOGG 1969α, σ. 58.

¹⁷⁷⁴ Βλ. ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 338 (μετὰ ἀπὸ 12.7.1805), σσ. 280. 28-281. 3 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 293-294.

¹⁷⁷⁵ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. III 1979, ἐπιστ. 486 (30.6.1810) σ. 38. 8-10.

avec autant de pureté et de correction que M. Coray»¹⁷⁷⁶. Ο πανεπιστημιακός καθηγητής της Ιατρικής στη Λειψία K. G. Kühn έπαινούσε τόν Κοραή για τις επιδόσεις του στα άρχαία ιατρικού περιεχομένου συγγράμματα. Άφου, έλεγε, έμαθε γι' αυτόν, όταν έτοιμαζόταν να επιχειρήσει νέα έκδοση όλων των άρχαίων Έλλήνων ιατρών, έγραφε στη συνέχεια: «Tu enim qui viris omnibus omnium terrarum qui litteris humanioribus suum statuant honorem, ob aureas Hippocratis *Περὶ ἀέρων υδάτων τόπων* Xenocratis et Galeni *Περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς* editiones aliosque labores eruditissimos notissimus et commendatissimus es, partim iis doctrinae graecae copiis dives es, quibus mea opera maximopere juvari queat, partim inter populares tuos tanta polles auctoritate, ut si ipsis meum edendorum medicorum graecorum consilium a Te fuerit commendatum, haec ipsa commendatio plurimos mihi conciliatura sit et amicos et libri quoque emptores»¹⁷⁷⁷. Στη συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς¹⁷⁷⁸ τὸν παρακαλοῦσε νὰ τοῦ ἀποστείλει ὅποιες διορθωτικὲς παρατηρήσεις διέδετε στὸν Γαληνὸ καὶ σὲ ἄλλους ἰατροὺς, τὸν Ἀρεταῖο καὶ τὸν Ἀέτιο, ἀπὸ τὴν ἐργασία τῆς ἐκδ. τῶν ἱπποκρατικῶν ἔργων καὶ τὴν ἀντιβολὴ Παρισινῶν κωδίκων τοῦ Γαληνοῦ. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Κοραῆ ὁ Larcher ἀντιδιέστειλε τὴν ἀντίδραση τοῦ Gail πρὸς τὴν τίμια στάση τοῦ Wyttenbach, ὁ ὁποῖος ἀναγνώριζε τὴ φιλολογικὴ ὀξύνοια τοῦ Κοραῆ: «M. Wyttenbach, qui est un excellent juge, vous a rendu plus de justice. Dans le premier volume de ses notes sur les *Morales de Plutarque*, il dit page 366 de l'édition in-4° ou page 748 de l'édition in -8°: "de Naturarum differentia in Europaeis et Asianis populis Hippocrates, *Περὶ ἀέρων, υδάτων καὶ τόπων* § 76 et nuperrimus editur, Graecorum eruditissimus, Corajus". Il y a encore un autre endroit, où la même savant vous cite avec éloge; mais n'en ayant pas tenu, je ne puis le retrouver; il est bien doux, Monsieur, d'être loué par un homme d'un aussi grand mérite, en un mot, de l'être par ses pairs»¹⁷⁷⁹. Τέλος, ὁ Littré, ὁ σημαντικότερος μέχρι σήμερα ἐκδότης τοῦ συνολικοῦ ἱπποκρατικοῦ corpus, μολονότι δὲν ἀποδεχόταν τις μετασκευὲς τοῦ κειμένου κατὰ τοὺς ἰωνικοὺς τύπους, τις ὁποῖες ὡστόσο θεωροῦσε εὐφυεῖς εἰκασίες, καὶ προτιμοῦσε τις γραφὲς τῶν κωδίκων ἢ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων, πάντως γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ *Περὶ ἀέρων, υδάτων, τόπων* (1800) ἀπὸ τὸν Κοραῆ μνημόνευε εὐφῆμως τὴ συμβολὴ τοῦ Χίου λογίου, γράφοντας ὅτι οἱ κριτικὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ εἶναι «pleines d'enseignements utiles», προσθέτοντας ὅτι «en sa triple qualité de Grec, de médecin et d'hélléniste, Coray était plus proper qu'aucun autre de donner une édition de ce traité, et j'ai cru ne pouvoir trop puiser à une source d'erudition aussi abondante et aussi sûre»¹⁷⁸⁰, καθὼς μάλιστα ἡ χειρόγραφη παράδοση (τὴν ὁποία ἀγνοοῦσε ὁ Κοραῆς) ἐπιβεβαίωσε πολλὰς Κοραϊκὲς εἰκασίες, καὶ ὁ ἱατροφιλόσοφος Ch. Daremberg συμφωνοῦσε μὲ τὴ φιλολογικὴ ὀξυδέρκεια καὶ τις σοφὲς ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις τοῦ Κοραῆ¹⁷⁸¹. Ὁ J. Jouanna ἐπαναλαμβάνει τὴν Κοραϊκὴ καθοριστικὴ συμβολὴ στὴν ἐκδοση τοῦ *Περὶ ἀέρων, υδάτων, τόπων* τοῦ Ἱπποκράτη (προηγούμενως –τὸ 1879– ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς K. Pöhlmann φρονοῦσε ὅτι εἶναι τὸ μόνον ἀπαραίτητο ὑπόμνημα σὲ ὅποιον σκέφτεται νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ θεωρία τοῦ Ἱπποκράτη¹⁷⁸²): ἡ ἀντίληψη καὶ ὁ χειρισμὸς τῆς χειρόγραφης παράδοσης ἀπὸ τὸν Κοραῆ σφράγισαν ὅλον τὸν 19ο αἰ. γιὰ τοὺς μεταγενέστερους ἐκδότες προσπάθειες (καὶ μέχρι σήμερα, μὲ μόνη διαφορά τὴν ἐκθεση τῆς χειρόγραφης παράδοσης/στεμματικῆ), οἱ Κοραϊκὲς ἀναγνώσεις καὶ διορθώσεις ἀποδείχθηκαν ἀπὸ μεταγενέστερες μαρτυρίες ἐπιτυχημένες, οἱ ἐπιστημονικὲς σημειώσεις του ἀπαραίτητες καὶ γιὰ

¹⁷⁷⁶ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σσ. κθ'-λ'.

¹⁷⁷⁷ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλλήλ. VI 1984, ἐπιστ. 1533 (7.1818), σ. 359. 22-30.

¹⁷⁷⁸ Βλ. *αὐτόθι*, ἐπιστ. 1533 (7.1818), σσ. 359. 30-360. 5.

¹⁷⁷⁹ *Αὐτόθι*, III 1979, ἐπιστ. 505 (23.11.1810) σ. 78. 19-27.

¹⁷⁸⁰ ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935], σ. (82): πβ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 298-299, ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861.

¹⁷⁸¹ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *αὐτόθι*, σ. 299.

¹⁷⁸² Βλ. *αὐτόθι*, σ. 293.

τὸν σημερινὸ ἐκδότῃ, καὶ ὅλοι οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ συγκεκριμένο ἱπποκρατικὸ κείμενο (Littre, H. Kuehlewein, Ch. Daremberg, W. H. S. Jones, H. Diller) ὑπῆρξαν κατηγορηματικοὶ γιὰ τὴν ἐκδοση-σταθμὸ τοῦ Κοραῆ¹⁷⁸³. Στὴν ἱπποκρατικὴ Βιβλιογραφία τους οἱ G. Maloney καὶ R. Savoie περιλαμβάνουν ἑπτὰ λήμματα μὲ ἔργα τοῦ Κοραῆ καὶ τὶς μεταφράσεις τους¹⁷⁸⁴. Τὴν Κοραϊκὴ πολυμάθεια καὶ τὸν σοφὸ του ὑπομνηματισμὸ στὸ ἱπποκρατικὸ σύγγραμμα παραδέχθησαν ἐπίσης ὁ Pinel καὶ ὁ Cabanis. Ἄξιοπερίεργο καὶ ἀξιοθαύμαστο συγχρόνως τὸ ὅτι ἐνῶ ὁ φειδωλὸς σὲ κολακευτικὰ σχόλια καὶ ἄτεγκτος στὶς κρίσεις του γιὰ τὰ φιλολογικὰ Richard Porson περιφρόνησε τὶς ἐπιδόσεις τοῦ μαθητῆ του Th. Burgess, ἔτρεφε μεγάλη ἐκτίμηση πρὸς τὸν Κοραῆ ὡς φιλόλογος διηγεῖται ὁ William Maltby ὅτι ὁ Porson «had a high opinion of Coray as a scholar, and advised me by all means to purchase his Hippocrates»¹⁷⁸⁵.

Δὲν ἦταν μόνον οἱ ἐπιστάσεις καὶ λοιπὲς διορθωτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἱπποκράτη ποὺ κέρδιζαν (καὶ κερδίζουν, ὅπως φάνηκε) τὶς ἐγκωμιαστικὲς κρίσεις τῶν ξένων ἱατρῶν καὶ φιλολόγων, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ ἐκδοτικὴ προσπάθεια τοῦ Κοραῆ. Ὁ Ὀλλανδὸς ἀρχαιολόγος Caspar Jacob Christian Reuvens (1793-1835)¹⁷⁸⁶ μὲ τὰ ἱστορικὰ ἀρχαιογνωστικὰ κριτήρια τῆς δικῆς του ἐπιστήμης τόνιζε τὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης¹⁷⁸⁷.

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε σὲ προηγούμενα κεφάλαια, Κοραϊκὲς διορθώσεις ἐνσωματώθηκαν σὲ διάφορες ἐκδόσεις: στὴν ἐκδ. τοῦ Ξενοκράτη ἀπὸ τὸν Ancora (1794)¹⁷⁸⁸, στὴν ἐκδ. τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη ἀπὸ τὸν Eichstädt (1800)¹⁷⁸⁹, στὴν ἐκδ. τοῦ Ἀθήναιου ἀπὸ τὸν Schweighäuser (1801-1807)¹⁷⁹⁰, στὴ δεύτερη ἐκδ. τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τὸν Larcher (1802), στὴν ἐκδ. τοῦ Μ. Ἀντωνίνου ἀπὸ τὸν Schultz (1802)¹⁷⁹¹, στὴν ἐκδ. τοῦ Λόγγου ἀπὸ τὸν Didot (1802)¹⁷⁹², στὴν ἐξάτομη ἐκδ. τοῦ Πausanία ἀπὸ τὸν Clavier (1814-1821)¹⁷⁹³, σὲ παράρτημα τοῦ πέμπτου τόμου τῆς ἐκδ. τοῦ Θεοφράστου ἀπὸ τὸν Schneider (1821)¹⁷⁹⁴ καὶ στὴν ἐκδ. Πλουτάρχου Βίοι Ἀριστείδου καὶ Κάτωνος πρεσβυτέρου

¹⁷⁸³ Βλ. JOUANNA 1985, σσ. 187-188, 195 καὶ Τοῦ ἰδίου 1995, σσ. 16-24. Ὁ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. 1983, σ. 20 σημειώνει: «Ὁ περίφημος φιλόλογος, προσωπικὸς μου δάσκαλος στὸ Kiel τῆς Δ. Γερμανίας, Hans Diller, ποὺ εἶχε ἀσχοληθεῖ πολὺ μὲ τὸν Ἱπποκράτη, γράφει σχετικὰ μὲ τὴν προσφορά τοῦ Κοραῆ (στὸ περιοδικὸ "Philologus" Supplementband 23,3, 1923): "Die beiden Parisini hat Littre herangezogen, die auch schon Coray in seinem vorzüglichen Kommentar (= ποὺ ἤδη ὁ Κοραῆς στὸ καταπληκτικὸ ὑπόμνημά του) zu unserer Schrift, der bisher keinen Nachfolger gefunden hat, benutzt hatte" κ.ἄ.».

¹⁷⁸⁴ Βλ. MALONEY & SAVOIE 1982, σσ. 168, 169, 170, 172, 181, 187, 219 (λήμματα ἀριθμ. 1429, 1437, 1450, 1472, 1594, 1679, 2381 ἀντιστοίχως). Τὰ λήμματα ἀναφέρονται στὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ἱπποκρ. Ἄερ. I-II 1800, τὴ γερμανικὴ μετάφραση τῆς ἴδιας ἐκδ. ἀπὸ τὸν Georg Ritter von Högel Müller (Wien 1803), τὴν ἰσπανικὴ μετάφραση τῆς ἴδιας ἐκδ. ἀπὸ τὸν Franc. Bonafon (Madrid 1808), τὴν ἐκδ. ΚΟΡΑΗΣ Ἱπποκρ. Ἄερ. Νόμ. 1816, τὴ δίτομη γαλλικὴ μετάφραση τῶν ἱπποκρατικῶν Oeuvres (FOËS Ἱπποκρ. I-II 1838), τὴν ἐκδ. ΔΑΜΑΛΛΑΣ Κοραῆς MΘV 1887 καὶ τὴν ἐκδ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΟΣ 1952.

¹⁷⁸⁵ W. MALTBY, *Recollections of the Table-Talk of Samuel Rogers to which is added Porsoniana*, London 1856, σ. 322: τὸ παραδέτει ὁ CLOGG 1969a, σσ. 42-43, σσμ. 6. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 275.

¹⁷⁸⁶ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. III, σσ. 280-281.

¹⁷⁸⁷ Βλ. στὰ *Collectanea Litteraria*, Lugduni Batavorum 1815, σ. 156, «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», Ἐρμ. Λόγ. τόμ. Θ' (τεῦχ. 15, 1.8.1819), 1819, σσ. 643-646 καὶ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ 1903, σσ. 70-71.

¹⁷⁸⁸ DE ANCORA Ξενοκρ. 1794.

¹⁷⁸⁹ Diodori Siculi Bibliothecae Historicae libri XIV et deperditorum Fragmenta ἐκδ. EICHSTÄDT, τόμ. I-II, Halis Saxonum: Braunschweig, Schwetschke et filii, 1800 καὶ 1802.

¹⁷⁹⁰ *Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim* ἐκδ. SCHWEIGHÄUSER, τόμ. I-XIV, Argentorati 1801-1807.

¹⁷⁹¹ *M. Aurelii Antonini Commentariorum libri XI* ἐκδ. SCHULTZ, τόμ. I Antonini textum graecum, interpretationem latinam et lectionum varietatem continens, Slesvici 1802.

¹⁷⁹² ΚΟΡΑΗΣ Λόγγ. 1802.

¹⁷⁹³ Πausanίου Ἑλλάδος Περιήγησις ἐκδ. CLAVIER (1814-1821).

¹⁷⁹⁴ Θεοφράστου Ἐρεσίου τὰ σφῆζόμενα ἐκδ. GOTTLOB SCHNEIDER, τόμ. V (1821).

ἀπὸ τὸν Sintenis (1830)¹⁷⁹⁵. Οἱ ἐκδότες ἐκδήλωσαν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὸ πρόσωπο τοῦ σοφοῦ κριτικοῦ, γνωστοῦ ὡς Σμυρναίου ἱατροῦ Κοραῆ. Ὁ C. de Ancora στὸν πρόλογο τῆς ἔκδ. τοῦ Ξενοκράτη (1794) ἔκανε λόγο γιὰ τὴ βοήθεια τοῦ Κοραῆ: «His nostris curis accessit studium ac benevolentia Domini Diamantes Coray Smyrnaei Doctoris Medici Monspeliensis Graecis Litteris, et omnigena eruditione instructissimi, qui petentibus nobis, doctissimas in Xenocratem animadversions concinavit, et par Ch. De la Rochette in ordinem redactas largitus est»¹⁷⁹⁶. Ὁ Io. Steph. Bernard στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσης τῆς Θεοφάνους Νόννου πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα συνόψεως ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἱατρικῆς ἀπάσης τέχνης (Gothae et Amstelodami 1794) ἔκανε μνεῖα τῆς σημαντικῆς βοήθειας ποὺ τοῦ πρόσφερε ὁ Κοραῆς, βοήθεια ποὺ ὑπερέβαινε τὴν ἀπλὴ ἀντιβολὴ τῶν χειρογράφων: «[...] codicis [...] collationem [...] quam [...] adornavit medicus nobilis Parisinus, Diamantes Coraes natione Graecus, natus Smyrnae, quo labore inglorio ac taedioso ita functus est, ut peritiae ejus in literis graecis ac sagacitatis insignis vestigial ubique eluceant. Num non variants lectiones modo sedulo excerpserit, sed locis corruptis talem adtulit medicinam, ut eruditionem non proletariam prodant ejus conjecturae, quibus lectorem nolui defraudare easque inserui suis locis. Occupatur vir ille doctissimus in emaculando Hippocrate ac emendationes prelo subjiciendas permit, quas praeclaras fore ex hoc specimine colligere est facile»¹⁷⁹⁷. Ὁ Pierre Charles Levesque στὴν ἔκδοση τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τοῦ Θουκυδίδη (1795) παρατηροῦσε ὅτι συμβουλευόταν τὸν Κοραῆ σὲ ἀρκετὰ δύσκολα χωρία τοῦ κειμένου καὶ ἀναδείκνυε τὴν ἐρμηνευτικὴ δεινότητά τοῦ Κοραῆ καὶ στὸ ἀρχαῖο ἱστορικὸ κείμενο: «[...] je ne crois pas qu'on puisse trouver de meilleure explication que celle qui m'a été foynrie par M. Coray, savant Grec de Smyrne, homme profondement versé dans la langue de ses ancêtres, et qu'applaudira l'Europe savante, quand il publiera ses travaux sur le texte d'Hippocrate; je l'ai souvent consulté sur les difficultés que je rencontrais dans Thucydide, et ses réponses que j'aurai soin de rapporter, donneront seules à mes notes quelque prix»¹⁷⁹⁸. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβουμε κι ἐδῶ τὸν ὑπερθετικὸ τόνο ἐκφράσεως τῶν ξένων λογίων γιὰ τὴν κριτικὴ ἰδιοφυΐα καὶ τὸ ἀπαράμιλλο φιλολογικὸ αἰσθητήριό τοῦ Κοραῆ, ὅπως ὅταν ὁ Schweighäuser σημείωνε στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσης τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθήναιου (1801): «Denique eximium ac prorsus singulare decus & praesidium est, quo hoc nostrum institutum ornare voluit vir doctus Adamantes Coray, Smyrnensis, ut Medicinae Doctor solertissimus, sic in Graecarum literarum, quae ei vernaculae sunt, exquisitiori studio verissimus Valckenarianae & Ruhnkenianae scholae alumnus; qui suas in plurima difficiliora vexataque Athenaei loca Emendationes et Adnotationes, non minus profunditate eruditionis, quam ingenii acumine insignes, ultro mihi obtulit communicavitque»¹⁷⁹⁹ καὶ ὁ Io. Matth. Schultz στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσης τοῦ M. Ἀντωνίνου (1802): «[...] Denique mihi et Antonino meo gratulandum erat de eo, quod Vir Doctissimus atque exquisitae linguae Graecae cognitionis laude florens Diamand. Coray se non indignum haberet, illas chartas in usum meum describere»¹⁸⁰⁰, ἢ ὁ Henr. Car. Abr. Eichstädt στὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἔκδοσης τοῦ Διοδώρου τοῦ

¹⁷⁹⁵ *Plutarchi Chaeronensis Vitae parallelae selectae. In usum scholarum recognitae a CAR. SINTENIS, Pars II. Fasc. III. Insunt vitae Aristidis et Catonis, Philopoemenis et Flaminini, Lipsiae: Adf. Winter, 1841.*

¹⁷⁹⁶ Βλ. «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἑρμ. Λόγ. τόμ. Θ'* (τευχ. 15, 1.8.1819), 1819, σ. 640, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σσ. ργ'-ρδ'.

¹⁷⁹⁷ Στὴ σ. xviii τοῦ τόμ. I: βλ. «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἑρμ. Λόγ. τόμ. Θ'* (τευχ. 15, 1.8.1819), 1819, σσ. 640-641, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σ. ρδ'.

¹⁷⁹⁸ Στὴ σ. 311 τοῦ πρώτου τόμου: βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σσ. ρδ'-ρε'.

¹⁷⁹⁹ *Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim ἔκδ. SCHWEIGHÄUSER, τόμ. I, Argentorati 1801, σσ. cxvii-cxviii: βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σ. ρε'.*

¹⁸⁰⁰ Στὴ σ. xiv τοῦ τόμ. I: βλ. «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἑρμ. Λόγ. τόμ. Θ'* (τευχ. 15, 1.8.1819), 1819, σ. 641, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σσ. ρε'-ρς'.

Σικελιώτου (1800-1802) ἐξήρε τὴν Κοραϊκὴν συμβολή: «[...] adiuvit laborem amicitia virorum quorumdam, doctrina et acumine excellentium, in his Diamantii Coray, medici ac philologi clarissimi, qui antiquam Graecae gentis gloriam ingenio et moribus suis tuetur. Is totum denuo mea caussa perlegens Diodorum, suas mihi crebris epistolis emendationes Lutetia transmisit, exquisitae sagacitatis novas et locupletissimas testes. Quarum exemplo si ad aemulationem haud prorsus infelicem vir eximius inflammatum me senserit, et Diodori et ipsius caussa in sinu gaudebo. Unam enim hanc mercedem licet persolvere viro, qui literas tractat ipsarum amore, non gloriae, quae tamen, quamvis minime quaesita, comitem sese praebet veris meritis»¹⁸⁰¹. Ὁ Etienne Clavier στὸν πρόλογο τῆς ἔκδ. τοῦ Παυσανία (1814) ὁμολογοῦσε ἐπίσης τὴν ἀνυπολόγιστη συνδρομὴ τοῦ Χίου ἱατροφιλολόγου στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου: «J'ai cherché à rendre ma traduction assez littérale et assez claire, pour qu'elle pût tenir lieu de commentaire à ceux qui veulent lire le texte grec, ou seulement le consulter. Elle a été revue en entiere par mon savant ami le docteur Coray, qui m'a communiqué ses observations sur les passages les plus difficiles du texte»¹⁸⁰². Ὅταν μάλιστα μετὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ δεύτερου τόμου πέθανε ὁ Clavier, οἱ ἐπιμελητὲς ἐξέφρασαν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὸν Κοραῖ: «Nous avons aussi les plus grandes obligations à Mr Coray qui a revu le texte grec dont il s'est occupé exclusivement. Il a enrichi notre édition de conjectures que l'on reconnaîtra à l'étoile qui les distingue de celles du traducteur; c'est tout ce que lui ont permis de faire ses infirmités. Ces deux savans, en consacrant quelques unes de leurs veilles à ce travail ingrat et fastidieux, n'ont eu d'autre intention que de payer un tribut à l'amitié»¹⁸⁰³. Ὅταν κυκλοφόρησε ἡ ἔκδοση τοῦ Trognon (1822) μετὰ τὴν ἀναθεωρημένη μετάφραση τοῦ Amyot στὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, ὁ ἐπιμελητὴς σημείωνε γιὰ τὴν προηγηθεῖσα ἔκδοση τοῦ Κοραῖ «qui recherche avec une scrupuleuse et savante exactitude tout ce qu'Héliodore prend chez les anciens auteurs grecs»¹⁸⁰⁴: «Il nous reste à parler des notes que nous avons ajoutées à cette édition. Nous étions nécessairement privés de la plus considérable partie du commentaire de M. Coray, celle qui regarde la critique du texte; elle ne pouvoit paroître dans une édition toute françoise. Ainsi réduits à quelques remarques de géographie et d'histoire, à quelques observations littéraires, nous les avons soigneusement recueillies et traduites du grec: nous en avons joint de nous-mêmes quelques autres, que nous ont suggéré divers passages non commentés par M. Coray. Il n'en résultera pas un ensemble de notes bien savant, un véritable travail d'érudition; mais quelques difficultés seront éclaircies, quelques rapprochements intéressants mis à la portée des lecteurs, quelques-unes de nos corrections placées à côté des défauts qui les ont rendues nécessaires. Nous ne pouvions prétendre davantage»¹⁸⁰⁵. Ὁ Μάμουκας παραδέτει τὶς θαυμαστικὲς γιὰ τὴν κριτικὴ ὀξύδερκεια τοῦ Κοραῖ κρίσεις ἄλλων ἀλλοδαπῶν λογίων, τοῦ Phil. Pinel, τοῦ Cabanis, τοῦ G. Chris. Harless, τοῦ Belin de Ballu, τοῦ C. J. Chris. Reuvens, τοῦ Iwan Müller, τοῦ Alfred Bougeault, πὸς ὅλες συγκλίνουν στὴν ἀποτίμηση τῆς φιλολογικῆς εὐρυμάθειάς του¹⁸⁰⁶.

Ὁ J. Schweighäuser ἀναγνώριζε ὅτι ἀποδεχόταν δύο τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης θαυμάζοντας «votre extrême activité et votre zèle infatigable à bien mériter de vos anciens compatriots et de tous les amateurs de la bonne littérature»¹⁸⁰⁷. Ὁ P. Larcher ἐπίσης ἀναγνώριζε στὸν Κοραῖ «que le texte en est plus correct que celui des éditions les plus

¹⁸⁰¹ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. ρς'-ρζ'.

¹⁸⁰² Στὴ σ. x τοῦ πρώτου τόμου: βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σ. ρζ'.

¹⁸⁰³ Στὴ σ. vii τοῦ τρίτου τόμου: βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. ρζ'-ρῆ'.

¹⁸⁰⁴ ΚΟΡΑΗΣ *Héliod.* II 1822, σ. 389.

¹⁸⁰⁵ *Αὐτόθι*, σσ. 15-16.

¹⁸⁰⁶ Βλ. ΜΑΜΟΥΚΑΣ ὁ.π., σσ. ρδ'-ριβ'.

¹⁸⁰⁷ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλ.* II 1966, ἐπιστ. 433 (1808), σ. 501. 1-27 (τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τοὺς στίχ. 18-20): πβ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861.

estimées et que vous les accompagnez de notes qui en facilitent l'intelligence [...] que les savans d'Angleterre, de Hollande et de l'Allemagne en seront usage, quand ils donneront des éditions de ces auteurs»¹⁸⁰⁸. Ο L. H. Teucher ἔγραφε στὸν Κοραῆ ἀρχίζοντας τὴν ἐπιστολὴ του μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «J'ai toujours cru que les savans Grecs de nation étoient les plus propres à faire la critique et des éditions des anciens auteurs Grecs, et surtout j'ai admiré votre habilité dans ce genre»¹⁸⁰⁹, πρὶν ἐκφράσει τὴν προθυμία του νὰ τὸν συνδράμει σὲ βιβλιογραφικὰ μέσα. Γιὰ τὶς «doctes travaux» τοῦ Κοραῆ καὶ τὴ συνεισφορά τους στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἔγραφε καὶ ὁ Ant. Is. Silv. de Sacy¹⁸¹⁰. Ο R. Baladié παρατηρεῖ ὅτι τὸν Κοραῆ ὡς φιλόλογο καὶ ἐκδότη τῶν ἀρχαίων κειμένων διεκδικοῦν, μὲ τὶς ἑνδεσμες συστάσεις τοῦ Villoison, οἱ Γάλλοι ὡς προσωπικότητα τῶν γαλλικῆς φιλολογίας στὸν ἀρχόμμενο 19ο αἰῶνα¹⁸¹¹: «Les hellénistes connaissent son nom pour le trouver souvent dans les apparatus critiques des textes dont ils se servent quotidiennement»¹⁸¹². Ἐπιπλέον, προσέθετε ὅτι, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Villoison, τοῦ μόνου συγκρίσιμου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκδοτικὴ παραγωγή καὶ τὴν εὐφυΐα, ὁ Κοραῆς ἔχει τὴν πρωτοκαθεδρία στὸν τομέα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλολογίας¹⁸¹³.

Ἀναδιφώντας τὶς κρίσεις τῶν μεγάλων φιλολόγων ὁ Χαρ. Χαριτωνίδης παρατηροῦσε: «Ὁ Melber ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυαίνου¹⁸¹⁴ λέγει "ἕξακόσια περίπου χωρία διώρθωσεν ὁ Κοραῆς, σχεδὸν διακοσίας εἰκασίας ἔχει, ὧν πλείσται κυροῦνται ὑπὸ τοῦ κώδικος τῆς Φλωρεντίας"»¹⁸¹⁵. «Πλείονας τῶν ἑκατὸν διορθώσεων καὶ ἀναγνώσεων τοῦ Κοραῆ καετχώρισεν ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν τοῦ Ἡλιοδώρου Αἰδιοπικῶν ὁ Bekker (1885) καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ ὁ Hercher (1868)»¹⁸¹⁶. Διαβάζοντας ὅτι ἓνας διάσημος κριτικὸς ἑλληνιστῆς τοῦ κύρους τοῦ Immanuel Bekker (1785-1871)¹⁸¹⁷ θεωροῦσε τὸν Κοραῆ ἓνα ἀπὸ τοὺς κορυφαίους εὐρωπαίους κριτικούς, καταλαβαίνουμε γιατί ἡ ἔκδ. τοῦ Ἡλιοδώρου τόσο ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Bekker ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Ὁλλανδὸ Hirschig στηρίζονται στὴν ἔκδοση τοῦ Κοραῆ¹⁸¹⁸.

«Ἐν τῇ νεωτάτῃ ἐκδόσει τῶν Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου τῇ ἐπεξεργασθεῖση ὑπὸ τοῦ Lindskog καὶ Ziegler (1914-1926) ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε ἐκδοθεῖσι τόμοις τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν διορθώσεις κατακεχωρισμένα εἰς τὸ κείμενον λάμπουσιν, ὧν οὐκ ὀλίγαι εἶναι palmariae τ. ἔ. δαφνοστεφεῖς τιμῶσαι ἀληθῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα»¹⁸¹⁹. Σημαντικώτατη ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ Στράβωνα, ὥστε νὰ σημειώνεται στὴν ἔκδοση Müller-Dübner ὅτι «Primus igitur CORAYUS, vir κριτικώτατος, quo Gallia non vidit graecarum literarum peritiorum, denuo verba Strabonis recensuit, eaque opera tam egregie de scriptore meruit, ut antecessores omnes longe post se relinqueret. Deinde GROSKURDIUS [...]. Verum quantacunque viri isti laudatissimi in Strabonem contulerint beneficia, multum aberat, ut his contenti possemus quiescere».¹⁸²⁰ Διάφοροι ἐκδότες τοῦ Στράβωνα, ὅπως ὁ G. Kremor (3 τόμοι, 1844-1852), ὁ C. Müller (1853-1857), K. Meineke (3 τόμοι, 1866), H. Lloyd-Jones (8 τόμοι, 1917-1932), F. Sbordone (1963), συχνὰ ἐπικαλοῦνται τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις¹⁸²¹. «Πλειστάκις μνημονεύουσι τοῦ Κοραῆ οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόντες τὸν

¹⁸⁰⁸ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. II 1966, ἐπιστ. 453 (20.6.1809), σσ. 524. 22-525. 19.

¹⁸⁰⁹ Βλ. *αὐτόθι*, III 1979, ἐπιστ. 482 (24.5.1810) σ. 34. 5-7.

¹⁸¹⁰ Βλ. *αὐτόθι*, ἐπιστ. 556 (22.6.1812) σ. 206. 18-35.

¹⁸¹¹ Βλ. BALADIÉ 1984.

¹⁸¹² *Αὐτόθι*, σ. 17.

¹⁸¹³ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 23.

¹⁸¹⁴ Στῆ σ. xxiii.

¹⁸¹⁵ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 17.

¹⁸¹⁶ *Αὐτόθι*.

¹⁸¹⁷ Βλ. SANDYS *ἑ.π.*, τόμ. III, σσ. 85-87.

¹⁸¹⁸ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 406-407.

¹⁸¹⁹ Κατὰ τὸν ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗ *ἑ.π.*, σσ. 17-18.

¹⁸²⁰ Στράβωνος Γεωγραφικά/*Strabonis Geographica* ἔκδ. MÜLLER & DÜBNER (1853), σ. vj.

¹⁸²¹ Βλ. ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. 1983, σσ. 24, 28.

Στράβωνα Kramer, Müller, Meineke, ὃν ὁ Müller γράφει ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Διδοτείου ἐκδόσεως "Πρῶτος ὁ Κοραῆς ἀνὴρ κριτικώτατος, οὗ ἡ Γαλλία οὐδένα ἄλλον γινώσκει ἐμπειρότερον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐξέδωκε τὸν Στράβωνα τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὥστε ἐπὶ πολὺ παρηυδοκίμησε καὶ ὑπερηκόντισεν ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ". Ὁ Wilamowitz ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Φιλολογίας γράφει "Εἰς τὸν Στράβωνα ὀλίγοι ἔχουσι τόσας εὐστόχους διορθώσεις ὅσας ὁ Κοραῆς"¹⁸²². Ἐν τῷ Ὀλλανδικῷ περιοδικῷ *Μνημοσύνη* ὁ μέγας κριτικὸς Cobet, τὸ *numen divinum* ὡς καλεῖ αὐτὸν ὁ Kock, διορθῶν τὸν Στράβωνα¹⁸²³ ἔχει πλείστας συνεμπτώσεις τῷ Κοραῆ¹⁸²⁴. Ὁ μακαρίτης Γρηγ. Βερναρδάκης νέος τότε ἐλέγχει ἐν ἰδίῳ βιβλιδίῳ τὸν Cobet μετὰ σεβασμοῦ ὅτι ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ καίπερ γινώσκων τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ¹⁸²⁵. Ὁ Cobet ἐν τῇ *Μνημοσύνη* ἀπήντησεν ὡς μέγας διδάσκαλος πρὸς νεανίαν θερμὸν μὲν καὶ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως ὀρμώμενον, διότι τυφλοῦται τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον, ὅτι τὴν μὲν ἐκδοσιν δὲν εἶχε, τὸ δ' ὄνομα τοῦ Κοραῆ γινώσκει, ἐξ ὧν γράφει ὁ Kramer, οὗ καὶ μόνην τὴν ἐκδοσιν εἶχε γράφων. "Οὐδεὶς τυχὼν παιδείας, λέγει ὁ Cobet, ἀγνοεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐξόχου ἀνδρός, ἐμοὶ δὲ μάλιστα συνέβη νὰ ἐπισκοπήσω αὐτὰς ἐκ τῶν συχῶν λόγων φιλτάτου μοι ἀνδρός, ὃν μᾶλλον φίλον καὶ ἐταῖρον ἔσχον ἢ μαθητὴν, τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου. Πόσον ἔλαμπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ, ὅτε τὰ ἀδάνατα τοῦ Κοραῆ κατορθώματα ὑπὲρ τῆς ἀναγεννηθείσης πατρίδος ἐπήνει, καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὑπεξέκαιε τῇ φίλῃ κεφαλῇ συνενθουσιῶντα". Δὲν συγκαταλέγει ὁ Cobet τὸν Κοραῆν εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων κριτικῶν, τοῦ Bentley, τοῦ Porson καὶ τοῦ Valckenaer ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν τοῦ Lobeck, τοῦ Bekker καὶ τοῦ Schäffer¹⁸²⁶»¹⁸²⁷. Ὁ ἴδιος ὁ Cobet ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια δήλωνε τὸν θαυμασμό του στὴν παράδοση τοῦ Leiden πού σφράγισαν ὁ Scaliger, ὁ Valckenaer καὶ ὁ Ruhnken¹⁸²⁸. «Ὁ Drerup ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ Ἰσοκράτους ἐκδόσει λέγει ὅτι ὁ "Κοραῆς ἐκ περιουσίας νοῦ καὶ βαθείας περὶ τὸν Ἑλληνα λόγον ἐμπειρίας πλείστα ἀσφαλῶς διώρθωσε κυρούμενα νῦν ὑπὸ τοῦ ἀρίστου κώδικος τοῦ Ἰσοκράτους καὶ νῦν δ' ἔτι πλείστα ἔχει νὰ ὠφελῆθῃ τις, διότι τὸν Ἰσοκράτην ὅλον μετὰ τὸν Κοραῆν οὐδεὶς ἠρμήνευσεν"»¹⁸²⁹.

Ὁ Ἐμμ. Πεζόπουλος καὶ ὁ Ἀ. Δ. Σκιαδάς παραδέτουν πλῆθος περιπτώσεων, στίς ὁποῖες οἱ μεταγενέστεροι ξένοι ἐκδότες ἀποδέχθησαν καὶ υἱοθέτησαν τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις (π.χ. γιὰ τὸν Ἀθήναιο οἱ W. Dindorf, A. Meineke, G. Kaibel, Ch. B. Gulick¹⁸³⁰, γιὰ τὸν Θεόφραστο οἱ O. Navarro, Wimmer καὶ H. Diels¹⁸³¹). Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Ἐμμ. Πεζόπουλος¹⁸³² ἔγραφε γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἰσοκράτη: «Πλείστας διορθώσεις καὶ εἰκασίας τοῦ Κοραῆ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ῥήτορος τούτου καὶ εἰς τὸν Ψευδοπλουτάρχειον βίον αὐτοῦ ἀπεδέχθησαν οἱ ὕστερον ἐκδόται Bekker, Benseler, Blass, Drerup καὶ τελευταῖον ὁ Mathieu καὶ ὁ Brémond (Coll. des univers. de France, tom. I, Paris 1928). Ὁμολογήθη δὲ ὅτι ὁ Auger (1782) καὶ ὁ Κοραῆς ἤρξαντο χρησιμοποιοῦντες πολλὰ χειρόγραφα καὶ βελτιοῦντες τὸ κείμενον τοῦ ῥήτορος, ὅπερ ἐφαίνετο σχεδὸν ἀναλλοίωτον ἀπὸ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰερωνύμου Wolf»¹⁸³³. Ἐκδότες τοῦ Θεοφράστου ἐπιδαψίλευσαν τιμητικὰ ἐπίθετα γιὰ τὴ μαντικὴ δξύνουα τοῦ Κοραῆ: ὁ Schneider (σὲ εἰδικὸ παράρτημα στὴν ἐκδόσή του «Auctarium alterum animadversionum et correctionum

¹⁸²² WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σ. 5.

¹⁸²³ Σὲ τριακόσια περίπου χωρία στὰ *Miscellanea Critica*: βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 135.

¹⁸²⁴ *Mnemosyne* 1876, σσ. 79-112, 176-230. βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *αὐτόθι*, σσ. 130-131.

¹⁸²⁵ Στίς *Symbolae Criticae in Strabonem*, Lipsiae 1877, σσ. 1-58: βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *αὐτόθι*, σ. 135.

¹⁸²⁶ *Mnemosyne* 1878, σσ. 49-54.

¹⁸²⁷ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ ὁ.π., σ. 18.

¹⁸²⁸ Βλ. SICKING 19986, σσ. 245-258.

¹⁸²⁹ Κατὰ τὸν ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗ ὁ.π., σ. 19.

¹⁸³⁰ Βλ. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σ. 248 καὶ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὁ.π., σσ. 18-19.

¹⁸³¹ Βλ. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ὁ.π., σ. 257 καὶ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὁ.π., σ. 19.

¹⁸³² Βλ. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ὁ.π., σσ. 239-266.

¹⁸³³ *Αὐτόθι*, σ. 242.

praecipue ex editione Parisiensi 1799, auctore A. Coray, doctore medicinae»), ὁ Ast, ὁ Wimmer, ὁ Foss καὶ ὁ Jebb¹⁸³⁴. Νεώτεροι ἐκδότες τοῦ Ἡροδότου, οἱ περιώνυμοι Larcher (στὴ δεύτερη ἔκδοσή του), Baehr (τόσο στὴν πρώτη ὅσο καὶ στὴ δεύτερη ἔκδοσή του) καὶ Schweighäuser (στὸ *Λεξικὸ τοῦ Ἡροδότου*), ἀναγνώρισαν τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴ διόρθωση καὶ ἐρμηνεία τοῦ Ἡροδότου κειμένου¹⁸³⁵. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Lemerle στὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Θουκυδίδη (1795) «a tous les passages difficiles il fait reference à Coray comme à un oracle»¹⁸³⁶. Ἐκδότες ἔργων τοῦ Θεοφράστου, ὅπως οἱ J. G. Schneider, F. Wimmer, P. Steimetz, V. Coutant, V. L. Eichenlaub, S. Amigues, ἔχουν στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν ἐκδόσεων τους πάντοτε θέσει γιὰ τὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις, εἰσαγόμενες μὲ τὸν γνωστὸ τύπο «corr. Coraës»¹⁸³⁷. Ὁ Susemihl στὴ γερμανικὴ ἔκδοση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ Ἀριστοτέλη (1872/9) καὶ ὁ O. Immisch ἀσπάστηκαν πολλὰς εἰκασίαις τοῦ Κοραῆ¹⁸³⁸. Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὶς ἐκδόσεις τῶν *Ἡθικῶν* τοῦ Ἀγγλοῦ Cardwell, τοῦ Γερμανοῦ Michele καὶ τοῦ Imm. Bekker (1861)¹⁸³⁹. Ὁ ἐκδότης τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* τοῦ Ξενοφῶντα W. Gilbert (1888) ἀναφέρει στὸ κριτικὸ προοίμιό του πολὺ συχνὰ τὸν Κοραῆ¹⁸⁴⁰. Ὁ Koechly ἐξέδωσε τὸν Ὀνήσανδρο (1860) μετὰ τὸν Κοραῆ, ἀκολουθώντας οὐκ ὀλίγες διορθώσεις τοῦ Κοραῆ καὶ διαπιστώνοντας τὴν ὀρθότητα τῶν εἰκασιῶν τοῦ Κοραῆ κυρουμένων ἀπὸ δύο κώδικες τοῦ *Στρατηγικοῦ*, ἐνὸς ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ ἐνὸς ἀπὸ τὴ Βέρνη¹⁸⁴¹. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ Κοραϊκὴ conjectura καὶ ἡ emendatio ἔχουν τὴν τιμητικὴ τους. Γιὰ τὸν *Πίνακα* τοῦ Κέβητος «ἡ ἀρίστη περὶ τούτου διατριβὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ K. Μυλλέρου τῷ 1877 ἐν Βυρσθούργῳ ἐκδοθεῖσα (de arte critica Cebetis Tabulae adhibenda) ὁ Μύλλερρος, παραβαλὼν, τῇ φιλόφρονι ἀρωγῇ λογίων ἐταίρων, τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Πίνακος ἀντίγραφα, ὁμολογεῖ ὅτι ὠφελήθη οὐ μικρὸν καὶ ἀπὸ τῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ (e quo [commentario Corai] multis in locis magnum capias fructum). Ἐν σελ. 81 παρατίθεται ὁ Μύλλερρος πάσας τοῦ Κοραῆ τὰς διορθώσεις, παρατηρῶν ὅτι ὁ Δύβνερρος, ὁ Σάουππε (ἐν τῇ ἀξιολόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δρόσιν ἐπικρίσεώς του) καὶ ἄλλοι προέτειναν ἰδίαις διορθώσεις, ἀγνοοῦντες ὅτι τοιαῦται ἀκριβῶς ἐγένοντο πρότερον ὑπὸ τοῦ Κοραῆ»¹⁸⁴². Ὁ Hercher στὴν τρίτη ἔκδ. τῆς *Ποικίλης Ἱστορίας* τοῦ Αἰλιανοῦ (1870 ἢ 1η στὸ Παρίσι 1858, ἢ 2η στὴ Λειψία 1864-1866) δὲν δίστασε νὰ συμπεριλάβῃ ἀρκετὰς διορθώσεις καὶ εἰκασίαις τοῦ Κοραῆ τόσο στὸν πρόλογο ὅσο καὶ στὶς σημειώσεις. Προηγουμένως (1811) τὴν ἐξέδωσε ὁ G. H. Lünemann στὴ Γοτίγγη «ad optimarum editionum imprimis Gronovianae et Corayanae», ἐνῶ ἀργότερα τὴν ἐξέδωσε ὁ Γάλλος Dacier μὲ γαλλικὴ μετάφραση καὶ σημειώσεις κατὰ τὴ διόρθωση καὶ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Κοραῆ¹⁸⁴³. Ὅταν ὁ Schneidewin τὸ 1847 ἐξέδωσε τὰ *Περὶ*

¹⁸³⁴ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 263-265.

¹⁸³⁵ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 245-247.

¹⁸³⁶ Βλ. BALADIÉ 1984, σ. 21.

¹⁸³⁷ Βλ. στὴν ἀρχικὴ Βιβλιογραφία Β. τὶς ἔκδ. τοῦ F. WIMMER (1854, 1862), τοῦ V. COUTANT (*De igne* 1971), σ. xxi («Editions and Commentaries»), ὅπου παρατηρεῖ γιὰ τὴν ἔκδ. τοῦ J. G. SCHNEIDER, *Theophrasti Opera Omnia*, Leipzig: B. G. Teubner, 1818-1822 ὅτι «includes proposed emendations by Adamantios Coray, Vol. V, pp. 148-156», καὶ *Theophrastus De ventis*. Edited with introduction, translation and commentary by V. COUTANT and V. L. EICHENLAUB, Notre Dame & London: university of Notre Dame Press, 1975, σ. xv (ὅ,τι καὶ παραπάνω). Ἐπίσης ὁ P. STEINMETZ στὴν ἔκδ. τῶν *Χαρακτήρων* (1960) συχνὰ μνημονεύει τὴ γαλλικὴ ἔκδ. τῶν *Χαρακτήρων* ἀπὸ τὸν Κοραῆ καὶ τὴ συμβολὴ του στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Τὸν Κοραῆ στὸ κριτ. ὑπόμν. μνημονεύει συχνὰ καὶ ὁ S. AMIGUES (*Theophraste Recherches sur les plantes*, τόμ. I- III, 1988-1993) π.χ. στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου τόμου, σ. LVIII (sigla), ἀναφέρεται: «Adamantios Coray vel Korais, alias Censor Graecus, apud Schneider 1821».

¹⁸³⁸ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 3, σ. 37 καὶ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὅ.π., σσ. 25, 29.

¹⁸³⁹ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ *αὐτόδι*, σσ. 54-55.

¹⁸⁴⁰ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 57.

¹⁸⁴¹ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 64-65.

¹⁸⁴² *Αὐτόδι*, σσ. 82-83.

¹⁸⁴³ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σ. 68.

πολιτειῶν τοῦ Ἡρακλείδου ὁμολογοῦσε ἀπερίφραστα ὅτι ὁ ἔμπειρος ἑλληνοιστὴς Κοραῆς διόρθωσε πολλὰ ἡμαρτημένα τῶν προγενεστέρων ἐκδοτῶν καὶ ὅτι οἱ Κοραϊκὲς διορθώσεις προσεπικυρώθησαν ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ποὺ ἀντέβαλε ὁ Schneidewin¹⁸⁴⁴. Ὁ Müller στὸν τρίτο τόμο τῶν ἑλασσόνων Ἑλλήνων ἱστορικῶν (1870) ἐπιδοκίμαζε πλεῖστες διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὰ ἀποσπάσματα Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐνῶ σὲ *Παράρτημα* τῆς ἔκδ. Orelli (*Supplementum editionis Lipsiensis* 1811) ἀναγνωρίζεται στὸν Κοραῆ ἢ ὑπεροχὴ τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων, καί, πρὸ χαρακτηριστικά, ὁ Orelli ἀποκαλοῦσε τὸν Κοραῆ «post Valesium (1634) praecipuum Nicolai sospitatore», ἐγκρίνοντας στὸ ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης πολλὰς Κοραϊκὲς διορθώσεις¹⁸⁴⁵. Σὲ δύο βιβλιοκρισίες τοῦ Προδρόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ἀπὸ τὸν Boissonade (στὸ *Journal de l'Empire* τῆς 8.2.1806) καὶ ἀπὸ τὸν Imm. Bekker (στὴ *Γενικὴ Φιλολογικὴ Ἐφημερίδα* τοῦ 1807, ἀνατυπωμένη στὸ τέλος τοῦ 2ου τόμου τῶν *Homerische Blätter* τοῦ 1872) ἐκφράζεται ἡ πίστη στὴν ἀρχόμενη ἀναγέννηση τῶν νεοελληνικῶν γραμματικῶν καὶ στὴ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ δευτέρου γιὰ ἐπιμέρους διορθώσεις τοῦ Κοραῆ¹⁸⁴⁶. Ὁ μαθητὴς τοῦ Wolf καὶ διάσημος Ἑλβετὸς φιλόλογος Johann Heinrich Bremi (1772-1837)¹⁸⁴⁷ ἐκδίδοντας ὀρισμένους λόγους τοῦ Ἰσοκράτη (Gotha 1831) μὲ λατινικὲς σημειώσεις (ὡς πρῶτο μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Jacobs καὶ Rost) σημειῶνε στὸ προοίμιο γιὰ τὸν κεκτημένο τὰ προσόντα τέλειου ἐκδότη Ἀδαμάντιο Κοραῆ: «Editor est D. Coray, ipse Graecus et instructus omnibus, quibus opus est editori perfecto. Coray sagacitate et critico acumine excellit, versatus est in lectione Graecorum scriptorum fere omnium; hinc egregie callet dictionem Graecam et varias ejus species. Rerum grammaticarum usum habet et rationem haustam tum ex ipsis scriptoribus, tum ex Graecorum Grammaticorum praestantissimorum libris. Quibus quum accesserit ampla cognitio eorum, quae ad res illustrandas pertinent, facillime intelligitur Diamantem Coray egregie esse de Isocrate meritum, ita ut cum H. Wolfio primas tulisse censendus sit», προκρίνοντας σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις¹⁸⁴⁸. Ὁ K. Havet ἐπισημαίνει γραφὴ ποὺ ἰδιοποιήθηκε ὁ Cobet στὶς *Novae Lectiones*, μολονότι τὴν ἔκανε ὁ Κοραῆς¹⁸⁴⁹. Ὁ Ἄγγλος Guil. S. Dobson (London 1823) στὸ προοίμιο τοῦ τρίτου τόμου τῆς 12τομης ἔκδ. τῶν ἀπτικῶν ρητόρων ἀποφαίνεται ὅτι ὁ κράτιστος πάντων τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Ἰσοκράτη εἶναι ὁ Κοραῆς: «Tres potissimum Editores recentiores nactus est Isocrates, Augerum scilicet, Langium et Coraem; quorum, mea saltem opinione, Coraes longe optimus»¹⁸⁵⁰. Ἀλλὰ καὶ ὁ Benseler στὴν ἔκδ. τοῦ Ἀρεοπαγιτικοῦ (Leipzig 1832) μεταγράφοντας διάφορες σημειώσεις τοῦ Κοραῆ καὶ ἀποδεχόμενος πολλὰς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ ἐγκωμιάζει τὴν κριτικὴ ὀξύνοιά του· συχνὰ ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κοραῆς προέδραμε μὲ τὶς εἰκασίες του τοῦ κώδ. Urbinas (π.χ. στὴ σ. 176 σημειῶνε: «confirmatur haec Corais conjectura non tantum Cod. Urb. auctoritate, sed etiam magna similibus locorum copia»). Ἐπαίνους πρὸς τὸν Κοραῆ ἀπευθύνουν ὁ ἄλλος ἐκδότης τοῦ Ἀρεοπαγιτικοῦ Ὁλλανδὸς I. Bergmann καὶ ὁ G. Benseler στὴν ἔκδ. τοῦ *Εὐαγγόρα* (1834)¹⁸⁵¹.

Μὲ ὑπερθετικὸς χαρακτηρισμοὺς («vir incomparabilis Ad. Coraës», «vir doctissimus», «vir summus», κ.ἄ.) οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου Schaeffer (1825-1830), Sintenis (1839-1840· 2η ἔκδ. 1853-1854· 3η 1873-1875), Doener (1846-1847), Bekker (1855-1857), ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ Ἡροδότου Baehr (στὸν *Βίο* τοῦ

¹⁸⁴⁴ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 70.

¹⁸⁴⁵ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 71-73.

¹⁸⁴⁶ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 76-78.

¹⁸⁴⁷ Βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 164-165.

¹⁸⁴⁸ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 95-96.

¹⁸⁴⁹ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 97.

¹⁸⁵⁰ Βλ. *αὐτόθι*.

¹⁸⁵¹ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 97-98.

Αλκιβιάδη, 1822) και ο αρχαιολόγος Schoemann (στον *Bίο του Άγιδος και του Κλεομένη*, 1839) επικροτούν τις διορθώσεις του Κοραή (προμαντεύοντος την χειρόγραφο παράδοση)¹⁸⁵². Μήπως ο K. Ziegler, εκδότης των *Παραλλήλων Βίων* στη σειρά Teubner της Λειψίας (1957 έξ.), δέν προβάλλει στο κριτικό υπόμνημα τὰ προϊόντα τῆς Κοραϊκῆς φιλολογικῆς κριτικῆς¹⁸⁵³; Ἡ Κοραϊκὴ ἔκδοση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ Πλουτάρχου παραμένει θησαυρὸς κριτικῆς συμβολῆς στὰ ἀρχαῖα κείμενα στὴν εἰσαγωγή (*Praefatio*) τοῦ τόμου V.1 τῶν *Ἡθικῶν* τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ τῆ σειρά Bibliotheca Teubneriana οἱ γνωστοὶ φιλόλογοι (ἐκδότες) C. Hubert καὶ M. Pohlenz (1957) ἀναφέρουν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν φιλολόγων καὶ τρεῖς σημαντικὲς ἐκδόσεις: τοῦ Fowler (στὴ σειρά Loeb Classical Library, 1936), τοῦ Frerichs (Gottingae 1929) καὶ τοῦ Κοραῆ (Paris 1824)¹⁸⁵⁴. οἱ Κοραϊκὲς διορθώσεις ἀναφέρονται στὸ κριτικὸ υπόμνημα. Ὁ Βαυαρὸς Ed. Wölfflin στὴν ἔκδ. τοῦ Πολυαίνου (Lipsiae 1860) καὶ ὁ Γερμανὸς Fr. Hertlein στὶς *Συμβολές εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ Πολυαίνου* (*Beiträge zur Kritik des Polyaeus*, 1854), παρὰ τὶς ἐνστάσεις τους γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ συνόλου τῶν Κοραϊκῶν διορθώσεων καὶ παρὰ τὴν ἐπισήμανση –τοῦ Hertlein– ὅτι ὁ Κοραῆς ἀγνοοῦσε πὼς πολλὲς διορθώσεις του πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ προγενεστέρους του, κυρίως Ὀλλανδοὺς φιλολόγους, ἐξαιροῦν τὴν προγνωστικὴ δύναμη τοῦ Κοραῆ, ἡ ὁποία διατρανώνεται ἀπὸ τὴ μετέπειτα ἐξέταση τῆς χειρόγραφης παράδοσης¹⁸⁵⁵. Ὁ ἐκδότης τοῦ Αἰσώπου Halm (1852, 1874) ἀναγνώριζε στὸ προοίμιο ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ Κοραῆ «haec editio omnium optima merito habetur» καὶ ὅτι ὀρισμένες διορθώσεις τοῦ Κοραῆ ἐπιβεβαιώθηκαν ἀπὸ τὸν Αὐγουσταῖο κώδικα¹⁸⁵⁶. ὁ Fr. Fedde στὴν ἀξιόλογη διατριβή του *Über eine noch nicht edirte Sammlung Aesopische Fabeln nach einer Wiener Handschrift* (1877) ἀποφαίνεται χωρὶς ἐνδοιασμὸ ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ λόγῳ ὑγιοῦς κριτικῆς καὶ ἐκτενοῦς πολυμαθείας ἀποτελεῖ τὴν κρηπίδα κάθε ζητήματος γιὰ τοὺς αἰσώπειους μύθους¹⁸⁵⁷. Οἱ μετὰ τὸν Κοραῆ ἐκδότες τοῦ M. Ἀντωνίου Dübner (1840) καὶ Stich (1882) ἐνέκριναν πολλὲς εἰκασίες τοῦ Κοραῆ¹⁸⁵⁸. «Καὶ ὁ δόκιμος φιλόλογος Πόλακ, ὁ εἰς τὸ περιοδικὸν Hermes καταχωρίσας τῷ 1886 *Analecta Critica ad Marcum Antoninum*, παρατιθέμενος πολλὰ ἀμφιβαλλόμενα χωρία, ἐπαινεῖ πολλαχοῦ τὸν Κοραῆν, παρατηρῶν "Coraes correxit", "...nunc, praeunte Coraio, scribendum putavi", "summo jure correxit Coraes", "recte emendavit Coraes" κτλ.»¹⁸⁵⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐγκώμια τοῦ Boissonade (στὴν ἔκδοση τῶν ἀστειῶν Ἰεροκλέους καὶ Φιλαγρίου), ὁ Γερμανὸς Eberhardt ἐξέφραζε ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀπορία του γιὰ τὴν ἀγνοία τῆς ἐκτύπωσης ἐξήντα ἔξι ἀστειῶν ἀπὸ τὸν Rhoer, ἀφ' ἐτέρου τὸν θαυμασμό του γιὰ τὴ φιλολογικὴ πολυμαθεῖα τοῦ Κοραῆ: «Coraen, etsi semper atque in futilissimo quoque libello ita editoris officio functus est ut nunquam ad eum accedas quin abeas doctior, fugit jam quinquaginta annis ante plus duplicem numerum facetiarum editum esse manumque expectare emendatricem»¹⁸⁶⁰. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ *Κατὰ Λεωκράτους* λόγου τοῦ Λυκούργου οἱ μετὰ τὸν Κοραῆ ἐκδότες, ὅπως οἱ G. A. Blume (1828), I. G. Baiterns καὶ H. Sauppius (1834 καὶ 1840), E. Maetzner (1836), C. Scheibe (1853 καὶ 1871), E. Jenicke (1856), A. Nikolai (1875), C. Rehdantz (1876), καὶ τελευταῖα ὁ Νικ. Κονομητῆς (Teubner 1970), παραπέμπουν συχνὰ στὶς ἐπιτυχημένες διορθώσεις τοῦ Κοραῆ¹⁸⁶¹.

¹⁸⁵² Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 111-115.

¹⁸⁵³ Ὁ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὅ.π., σσ. 21-24 παραδέτει κάμποσα.

¹⁸⁵⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 26-27.

¹⁸⁵⁵ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 138-139.

¹⁸⁵⁶ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 155.

¹⁸⁵⁷ Βλ. *αὐτόδι*.

¹⁸⁵⁸ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 166: ἐπίσης, ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὅ.π., σ. 29.

¹⁸⁵⁹ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1890, τόμ. 2, σσ. 166-167.

¹⁸⁶⁰ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 180.

¹⁸⁶¹ Βλ. ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὅ.π., σσ. 26, 29.

Ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου παρατήρησε για τὴν ἔκδ. *Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Περί τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς* (1814) ὅτι ὁ I. L. Ideler στὴν ἔκδοσή του *Physici et Medici Graeci Minores* (Berlin 1841) υἱοθέτησε ὅλες τὶς διορθώσεις πὺ εἰσήγαγε ὁ Κοραῆς στὸ κείμενο, ἀκόμη καὶ τὶς εἰκασίες του, χωρὶς καὶ νὰ μνημονεύσει τὸ ὄνομα τοῦ Χίου ἱατροφιλόλογου, ἐνῶ ὁ νεώτερος ἐκδότης G. Helmreich (Leipzig/Berlin 1923) «ἀγνόησε τελείως τὴν ἔκδοση τοῦ Κοραῆ, παρὰ τὸ ὅτι πολλὲς ἀπὸ τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις καὶ εἰκασίες εἶναι εὐστοχες, ὀρισμένες μάλιστα ἔχουν ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Γαληνοῦ»¹⁸⁶². Παρόμοιες εἶναι οἱ διαπιστώσεις τοῦ Γ. Α. Χριστοδούλου για τὶς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὰ *Ἡλιακὰ* τοῦ Πausanias: «Ἀνατρέχοντας στὸ ἐκτεταμένο κριτικὸ ὑπόμνημα (apparatus criticus) τοῦ H. Hitzig, *Pausaniae Graeciae Descriptio. Edidit, Graeca emendavit, apparatus criticum adiecit Hermannus Hitzig [...]* Voluminis secundi Pars prior, Lipsiae 1901, καὶ Pars posterior, Lipsiae 1904, διαπιστώνουμε ὅτι ὅλες σχεδὸν οἱ διορθώσεις τοῦ Κοραῆ μνημονεύονται ἐκεῖ εὐφῆμως, εἴτε γιατί μ' αὐτὲς ἐπικυρώνονται γραφὲς χειρογράφων, τὰ ὁποῖα πάντως ἀγνοοῦσε ὁ σοφὸς Χίος, εἴτε γιατί συμφωνοῦν πρὸς εἰκασίες παλαιότερων φιλόλογων, εἴτε, τέλος, γιατί υἱοθετοῦνται καὶ εἰσάγονται ἀπὸ τὸν Hitzig στὸ κείμενο. [...] Τὶς ἴδιες περίπου διορθώσεις εἰσάγει καὶ στὸ δικὸ της κείμενο ἡ Rocha-Pereira¹⁸⁶³, ἡ ὁποία ὅμως συχνά, παρασιωπώντας τὸν Κοραῆ, τὶς ἀποδίδει μόνον σὲ χειρόγραφα ἢ σὲ ἄλλους φιλόλογους· ἡ ἴδια ἐπίσης ἐκδότρια υἱοθετεῖ καὶ τὶς ἐξῆς διορθώσεις [...] πὺ τὶς ἀποδίδει ὀνομαστικῶς στὸν Κοραῆ»¹⁸⁶⁴. Σὲ ἓνα δύσκολο λεξικογραφικὸ κείμενο ὅπως ὁ Ἡσύχιος, οἱ δύο τελευταῖοι ἐκδότες, ὁ M. Schmidt καὶ μετὰ ὁ K. Latte, μνημονεύουν τὴν Κοραϊκὴ συμβολή, κυρίως βάσει τῶν παρατηρήσεων στὸν ἑβδομο τόμο *Τῶν μετὰ θάνατον εὐρεθέντων* (ἐπιμ. Ν. Μ. Δαμαλᾶ, Ἐν Ἀθήναις, 1889)¹⁸⁶⁵.

Ἀκόμη καὶ τὴν ἀντιβολὴ τοῦ Κοραῆ αἰσθάνονται ὡς ἰδιαίτερη ὑπηρεσία στὰ γράμματα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἐλληνιστές. Ὁ R. Holmes, μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Winchester, ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε τὸ 1795 τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς *Γενέσεως*, πρόταξε ἐπιστολὴ ὅπου μνημόνευε τοὺς ἀλλοδαποὺς λογίους πὺ συνέπραξαν στὴν ἔκδοση, μεταξύ τους καὶ τὸν Κοραῆ πὺ ἐπιθεώρησε τοὺς Παρισινοὺς κώδικες τῶν *Ἑβδομήκοντα* ἐκεῖ ἐπαινοῦσε τοῦ Κοραῆ «τὴν ὄντως ἐξαιρετικὴν περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐμπειρίαν καὶ κριτικὴν σύνεσιν»¹⁸⁶⁶.

Οἱ Ἕλληνες λόγιοι παραπέμπουν συχνὰ στὶς κρίσεις τῶν ξένων φιλόλογων, προκειμένου νὰ προβληθεῖ ἡ φιλολογικὴ ὀξύνουα τοῦ Κοραῆ. Ὁ K. Κούμας συναντήθηκε σὲ ταξίδι του στὴ Γερμανία μὲ τοὺς Voss καὶ Boeckh, καὶ ἔγραψε ἀργότερα σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Στ. Οἰκονόμου στὸν *Λόγιον Ἑρμῆν* 1820, σ. 89: «Εἰς ὅλας τὰς μετὰ τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ὀμιλίας μου πρῶτη ἐγκωμίων ὑπόθεσις ἐγένετο ὁ ἡμέτερος Κοραῆς. [...] Ὁ κριτικώτατος Κοραῆς, ὁ ἀγγινούστατος, ὁ εὐφύεστατος εἰς τὰς διορθώσεις [...]»¹⁸⁶⁷. Ὁ Φ. Φουρναράκης κατέθετε στὶς 10 Σεπτ. 1833 τὴ δικὴ του μαρτυρία σχετικὰ μὲ τὴ γνώμη τῶν ξένων λογίων για τὸν Κοραῆ «τὸν πατριάρχη τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡς τὸν ὀνόμασαν οἱ σοφοὶ τῆς οἰκουμένης»¹⁸⁶⁸. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἑμμ. Κόκκινος στὸν λόγο του (11 Μαΐου 1875) για τὸν Κοραῆ παρατηροῦσε: «Ἐπαξίως δὲ ἐτιμᾶτο προσέτι ὁ ἀείμνηστος ὑπὸ τῶν κρατίστων τῆς Εὐρώπης φιλόλογων διὰ τὰς σοφὰς ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, διὰ τὴν κριτικὴν ἐπιστάσιν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ διόρθωσιν τοῦ κειμένου αὐτῶν καὶ διὰ τὰς ἀρίστας αὐτοῦ σημειώσεις, δι' ὧν ἐπλούτισε τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ὡς καὶ διὰ τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἀκρίβειαν περὶ τὸ

¹⁸⁶² Βλ. Γ. Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ «Εἰσαγωγὴ» στὴν ἔκδ. ΚΟΡΑΗΣ *Ξενοκρ. Γαλ.* 1814 [1998], σσ. XVIII, XX.

¹⁸⁶³ Πρόκειται για τὴν τελευταία ἔκδοση τῆς M. H. ROCHA-PEREIRA, *Pausaniae Graeciae Descriptio*, τόμ. II (*Libri v-viii*), (1977).

¹⁸⁶⁴ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1983α, σσ. 316-317.

¹⁸⁶⁵ Βλ. *Hesychii Alexandrini Lexicon* ἔκδ. K. LATTE, τόμ. I (Α-Δ), 1953, σ. LV. Πβ. ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ G. P. GOOLD στὸ BENTLEY R. 1962, σ. [15].

¹⁸⁶⁶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 196.

¹⁸⁶⁷ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σσ. 32-33.

¹⁸⁶⁸ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* I 1831 [1986], σ. δ'.

γράφειν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Μέμνημαι ἐκ τῶν νεαρῶν τῆς ἐμῆς ἡλικίας χρόνων, ὅτε ἐπαιδευόμην ἐν Γερμανίᾳ, τῶν ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἀνδρῶν, οἷοι Γοδοφρείδος ὁ Ἑρμαννος καὶ Ἐρρίκος ὁ Σχαιφερος, ἀπαντωμένων ἐπαίνων τοῦ Ἑλληνος φιλολόγου διὰ τὴν πολυμαθεῖαν τῶν γνώσεων, ὅσον καὶ διὰ τὸ ὄξυ καὶ ἀσφαλές τῆς κρίσεως. Ἦκουσα δὲ καὶ τῶν σεπτῶν ἐμοῦ διδασκάλων, Εἰρηναίου τοῦ Θεϊσίου ὡς καὶ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιομαθείας φωστήρων, Φρειδερίκου τοῦ Κρεϋτζέρου καὶ Ὀδοφρείδου τοῦ Μυλλέρου, ἀποθαυμαζόντων τὸν ἄνδρα ἐπὶ τῇ εὐρύτητι τῆς παιδείας καὶ ἐπὶ τῇ κριτικῇ αὐτοῦ μεγαλοφυΐᾳ¹⁸⁶⁹. Δικαίως, λοιπόν, πολλάκις μνημόνευσαν τὸν Κοραῆ καὶ τὶς Κοραϊκὰς ἐκδόσεις σὲ περίφημα φιλολογικὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ὅπως ὁ Α. Boeckh στὴν *Ἐγκυκλοπαίδεια καὶ μεθοδολογία τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν* (1877)¹⁸⁷⁰. Ὁ Th. Reinach ἔγραφε: «Coray, c'est le philologue, c'est l'helléniste, et celui-ci était de premier ordre. [...] il avait surtout ce don naturel de critique, ce coup d'oeil divinateur que rien ne remplace. [...] Le nombre de conjectures certaines ou plausibles, de remarques ingénieuses, savantes et instructives, qu'il a semées dans les seize volumes de sa Bibliothèque Grecque, dans ses neuf volumes de Parerga, dans ses six volumes d'Atakta, dans les éditions ou traductions signées par ses amis et dont il fut le bienveillant collaborateur, enfin dans sa volumineuse correspondance, est vraiment prodigieux»¹⁸⁷¹. Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς καὶ βιβλιογράφος Thomas Frognall Dibdin θεωροῦσε ὅτι «Europe has produced few critics more learned than is Dr. Coray»¹⁸⁷². Ὁ Belin de Ballu, ἐνῶ μυκτῆριζε τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος σὰν γένος βαρβάρων, θεωροῦσε ὅτι ὁ Κοραῆς συνιστοῦσε ἀφορμὴ καύχησης γιὰ τοὺς Γάλλους: «La France peut encore s'enorgueillir d'un Brunck, d'un Larcher, d'un Villoison, d'un Chardon-de-la-Rochette, d'un Coray, d'un Sainte-Croix, et de plusieurs autres savant très-estimables»¹⁸⁷³.

Ὁ R. Clogg μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι τῇ φιλολογικῇ φήμῃ τοῦ Κοραῆ ἐδραιώνει ὁ θαυμασμὸς ποῦ ἔτρεφε γιὰ τὸ πρόσωπό του ὁ R. Porson, ὁ ὁποῖος προκαλοῦσε φόβο μὲ τὴν περιφρόνηση ποῦ συνήθως ἐπιδείκνυε ἀπέναντι στοὺς συγχρόνους του λογίους¹⁸⁷⁴. Ὡς γνωστόν, ὁ R. Porson «had a high opinion of Coray as a scholar»¹⁸⁷⁵ καὶ παρακολουθοῦσε τὸ Κοραϊκὸ ἔργο, ἂν κρίνουμε τὸ γεγονός ὅτι στὸ βιβλίον του *Tracts and miscellaneous criticisms* μνημονεύονται τρεῖς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στὸν Ἀθήναιο καὶ μία στοὺς Χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου¹⁸⁷⁶. Τέλος, κατὰ τὴν διήγηση τοῦ William Maltby, ὁ Porson ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερος τὸν Κοραῆ καὶ συμβούλευσε τὸν Maltby νὰ ἀγοράσει ἱπποκρατικὴ ἔκδοση ποῦ ἐτοίμασε ὁ Κοραῆς¹⁸⁷⁷.

Ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου καθόλου δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι, «μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ corpus Coraicum, θὰ πιστοποιηθεῖ ἐκ νέου πόσο δίκαιο εἶχε ὁ Heinrich Eichstädt ὅταν, στὴν ἀφιέρωση τοῦ πρώτου τόμου τῆς ἔκδοσής του τῆς "Βιβλιοθήκης" τοῦ Διοδώρου, χαρακτήριζε ὡς "μέγιστους στὴν κριτικὴ τῶν κλασικῶν κειμένων ἄνδρες" τὸν Διαμαντῆ Κοραῆ, τὸν Ριχάρδο Porson, τὸν Φρεῖδ. Αὐγ. Wolf καὶ τὸν Δανιὴλ Wyttenbach»¹⁸⁷⁸. Στὴν ἐνδοξὴ ἀκριβῶς χορεία

¹⁸⁶⁹ ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ & ΚΟΚΚΙΝΟΣ 1875, σσ. 32-33.

¹⁸⁷⁰ Βλ. BOECKH 1877, π.χ. σσ. 105, 388.

¹⁸⁷¹ Βλ. AMANTOS ὁ.π., σ. 33, σημ. 1.

¹⁸⁷² *An Introduction to the Knowledge of Rare and Valuable Editions of the Greek and Latin Classics [...]*, τόμ. II, London 1808, σ. 291: βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ 1965β, σ. 18, CLOGG 1969α, σ. 41, σημ. 5.

¹⁸⁷³ Στὴν *Histoire critique de l'éloquence chez les grecs*, Paris 1813, τόμ. II, σ. 392: βλ. «Μαρτυρία: τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἑρμ. Λόγ.* τόμ. Θ' (τεύχ. 15, 1.8.1819), 1819, σ. 646.

¹⁸⁷⁴ CLOGG 1984, σ. 343: «Or would he simply have consolidated his reputation as one of the foremost classicists of the Europe of his day, a man admired even by the fearsome Richard Porson, a classical scholar who had little but contempt for most of his contemporaries?».

¹⁸⁷⁵ WATSON J. S. 1861, σ. 304: βλ. καὶ CLOGG 1984, σ. 344.

¹⁸⁷⁶ Βλ. PORSON 1815, σσ. 242, 246, 248, 276 (πβ. σ. 400).

¹⁸⁷⁷ W. MALTBY, *Recollections of the Table-Talk of Samuel Rogers to which is added Porsoniana*, London 1856, σ. 322: τὸ παραδέτει ὁ CLOGG ὁ.π., σσ. 42-43, σημ. 6. Βλ. ἐπίσης ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 275.

¹⁸⁷⁸ Ὁ EICHSTÄDT στὴν ἔκδ. *Diodori Siculi Bibliothecae Historicae libri qui supersunt ac deperditorum fragmenta*, τόμ. I, Halis Saxonum 1800, σ. ν ἀφιέρωνε «Quatuorviris in re critica summis. Diam. Coray

τοῦ Porson, ἀπαράμιλλου γνώστη τῶν τραγικῶν ποιητῶν τοῦ Wolf, συγγραφέα τῶν πολύκροτων "Προλεγομένων στὸν Ὅμηρο" καὶ τοῦ Wytttenbach, καταξιωμένου ἐρμηνευτῆ τοῦ Πλουτάρχου, ἀνήκει δικαιοματικὰ ὁ Κοραῆς»¹⁸⁷⁹. Ἡ συμπαράδεση τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀπὸ τὸν Eichstädt, ποὺ μνημόνευε ἰδιαίτερα τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴν ἔκδοση τοῦ Διόδωρου τοῦ Σικελιώτη («ἐν τῇ κριτικῇ adjuvit laborem amicitia virorum quorundam, doctrina et acumine excellentium, in his Diamantii Coray, medici ac philologi clarissimi, qui antiquam graecae gentis gloriam ingenio et moribus suis tuetur. Is totum denuo mea causa perlegens Diodorum, suas mihi crebris epistolis emendationes Lutetia transmisit, exquisitae sagacitatis novas et locupletissimas testes») ¹⁸⁸⁰, περιποιεῖ ἔξοχη τιμὴ ὄχι μόνο στὸν Κοραῆ ἀλλὰ καὶ στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ἐὰν συνειδητοποιήσουμε τὴ θέση ἰδίως τοῦ Porson καὶ τοῦ Wolf στὸ φιλολογικὸ στερέωμα.

Ἀντίστοιχες παραστάσεις, γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴν εὐρωπαϊκὴ κλασικὴ φιλολογικὴ σκηνή, μποροῦμε νὰ διακινδυνεύσουμε –λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τις συνθήκες καὶ τὴν ἐποχὴ– δανειζόμενοι τις παρατηρήσεις τοῦ G. P. Goold, ὅταν προλογίζοντας τὴν *Epistola ad Ioannem Millium* τοῦ μεγαλύτερου ¹⁸⁸¹ Ἀγγλοῦ κριτικοῦ φιλολόγου Richard Bentley [1662-1742] ¹⁸⁸² παρατηροῦσε: α) ὅτι ἡ ἀμίμητη εὐρυμάθεια καὶ ἡ πολυσήμαντη ὅσο καὶ μοναδικὴ *divinatio* τοῦ Bentley στὸ συγκεκριμένο ἔργο ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ τὸν ἀνυψώσουν τόσο, ὥστε νὰ ξεπεράσει τὴν πολυμάθεια τοῦ Salmasius ¹⁸⁸³ καὶ τοῦ Casaubon καὶ τὴν κριτικὴ δεξιότητά τοῦ Porson καὶ τοῦ Housman, καὶ β) ὅτι ὁ Ruhnken, ὁ Wilamowitz καὶ ὁ Housman ἐκπροσωπώντας τρεῖς διαδοχικοὺς αἰῶνες συμφωνοῦσαν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μοναδικὸ καὶ μνημειῶδες ἔργο μιᾶς μεγαλοφυΐας, τὸ ὁποῖο προσιωνιζόταν τὴ σημαντικὴ περίοδο τῆς ἀγγλικῆς κλασικῆς φιλολογίας ¹⁸⁸⁴. Οἱ *Observationes Miscellaneae* τοῦ γ.φ. 490 δελεάζουν τὸν μελετητὴ νὰ ἐπαναλάβει τις φράσεις τοῦ Goold γιὰ τὴν ἀποτίμησιν τοῦ ἔργου μιᾶς μεγαλοφυΐας. Ἡ ἀναφορὰ μας στὰ ὀνόματα τῶν διασημότερων Ἀγγλῶν φιλολόγων Bentley, Porson καὶ Housman ¹⁸⁸⁵, ἀποτελεῖ μόνον ἀναζήτησιν παραστάσεων στὴν ἐπιστήμη τῆς κλασικῆς φιλολογίας: μὲ ποιά ἀντεπιχειρήματα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ καταρριφθεῖ ἓνα ἀντίστοιχο ἐγκώμιο τοῦ φτωχοῦ ἰατροφιλόλογο ἀπὸ τὴ Χίο, τὸν ὁποῖον ὑπολήπτονταν οἱ περισσότεροι σοβαροὶ κριτικοὶ ἐκδότες τῆς ἐποχῆς του; Κλείνουμε τὸν λόγο μας μὲ δύο χαρακτηριστικὲς συγκριτικὲς παρατηρήσεις ποὺ ἀφοροῦν σὲ σχεδὸν συγχρόνους τοῦ διάσημου κριτικοῦ ἐκδότες: α) σὲ σύγκρισιν μὲ τὴν κριτικὴ συνεισφορά τοῦ γνωστότερου Δανοῦ φιλολόγου Johan Nicolai Madvig (1804-1886) ¹⁸⁸⁶ –ὁ ὁποῖος ἐκτιμοῦσε ἀπὸ τοὺς

Smyrnensi Medicinae Doctori, *Richardo Porsoni* Linguae Graecae in Academia Canta brigiensi Professori, *Frider. August. Wolfio* Eloquentiae et Poeseos in Academia Halensi Professori, *Danieli Wytttenbachio* Literarum antiquarum earumque universarum in Academia Lugdunobatava Professori, hanc Diodori Siculi novam editionem pietatis et observantiae suae monumentum sacravit *Henr. Car. Abr. Eichstädt*»: π.β. «Μαρτυρίαι τινὲς Εὐρωπαϊῶν σοφῶν περὶ Κοραῆ», *Ἑρμ. Λόγ. τόμ. Θ'* (τεύχ. 15, 1.8.1819), 1819, σσ. 642-643, ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σ. 861, ΜΑΜΟΥΚΑΣ ἔ.π., σ. ρζ', ΗΛΙΟΥ 1965, σ. 115, ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σ. 53, σημ. 43 = 1986, σσ. 254-255.

¹⁸⁷⁹ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 52-53.

¹⁸⁸⁰ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 252.

¹⁸⁸¹ Βλ. τὴ συσσώρευση τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων ποὺ τοῦ ἀποδίδει ὁ ULRICHS 1892, σσ. 85, 88.

¹⁸⁸² Τὴν ὁποία *Epistola* ἔγραψε ὁ Bentley μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν J. Mill τοῦ χειρογράφου τοῦ Edm. Chilmead μὲ τὴ λατινικὴ μετάφραση καὶ τὰ σχόλια τῆς *Χρονογραφίας* τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα: βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. II, σσ. 401-410.

¹⁸⁸³ Γιὰ τὸν Γάλλο φιλόλογο Claude de Saumaise ἢ Salmasius (1588-1653) βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. II, σσ. 285-286.

¹⁸⁸⁴ Βλ. ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ G. P. GOOLD στὸ BENTLEY R. 1962, σσ. [21]-[22], [24].

¹⁸⁸⁵ Βλ. GOW 1936, σσ. 39-40, NAIDITCH 1989, σ. 126, σημ. 7, DAWE 1990, σσ. 376-377 καὶ STRAY 1998, σ. 120.

¹⁸⁸⁶ Γιὰ τὸν J. N. Madvig ὡς κριτικὸν φιλόλογο, βλ. SANDYS ἔ.π., τόμ. III, σσ. 319-324, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ἔ.π., σσ. 60-61 καὶ JENSEN 1981, σσ. 143-211.

προγενεστέρους του περισσότερο (άκόμη και από τον Bentley) τον R. Porson λόγω της *naturalis prudentia* του τελευταίου στην κριτική έπιστήμη¹⁸⁸⁷ – ό Κοραΐς θά ήταν δυνατόν νά θεωρηθεί ύποδεέστερός του μόνο από τήν άποψη τής μεθοδολογικής καταγραφής τών εικασιών στους τρεις τόμους τών *Adversaria Critica*, θ) σέ σύγκριση με τις (μεταλαχμάννεις) κριτικές εικασίες και τό ειδολογικό φάσμα τής κριτικής-έκδοτικής δραστηριότητας του Karl Otfried Müller (1797-1840)¹⁸⁸⁸, ό Κοραΐς προβάλλει κραταιότερος, άν και δέν διέδετε τή συστηματικότητα τών έπιστημονικών γνώσεων του Müller. άρκει μόνον νά συνυπολογίσουμε τις προτεινόμενες από τον Κοραΐ διορθώσεις στα κλασικά κείμενα και τήν έκδοτική του παραγωγή.

Τίθεται τό ζήτημα τής θέσης του Χίου ιατροφιλόλογου στα έγχειρίδια Ιστορίας τής Κλασικής Φιλολογίας, ή, πιό σωστά, τής συμπερίληψής του στους χαρισματικούς κριτικούς («gifted conjectural critics» κατά τή φράση του J. Willis¹⁸⁸⁹). Στην προσπάθειά μας νά άπαντήσουμε στο άνακύψαν ζήτημα καλούμεθα νά αντιμετώπισουμε μία παραβολή συγκρίσιμων «μεγεθών» άνάλογη με αύτή, στην όποία κατέφυγε ό D. Page για νά κρίνει τή συμβολή του Porson και νά καταλήξει στή σύγκριση με τον Peter Elmsley (1773-1825)¹⁸⁹⁰ και τον Gottfried Hermann (1772-1848)¹⁸⁹¹. Ό Conrad Bursian (1830-1883)¹⁸⁹² έπισκοπώντας (1883) τις έκτός Γερμανίας φιλολογικές σπουδές (με τή στενότερη έννοια του όρου: κριτική και έξήγηση, γραμματική, ιστορία τής λογοτεχνίας) συμπεριλαμβάνει τον Έλληνα λόγιο Άδαμάντιο Κοραΐ στους διαπρεπείς έλληνιστές που κινούνταν στή Γαλλία, δίπλα στους Villoison, Boissonade, Chardon de la Rochette, K. Benedict Hase, με ιδιαίτερη μνεία του ως διαφωτιστή τών όμοειδών του¹⁸⁹³, διατυπώνοντας γνώμη που προηγουμένως άσπαζόταν και ό Salomon Reinach¹⁸⁹⁴ στο γνωστό στο γαλλικό άρχαιογνωστικό κοινό *Έγχειρίδιο Κλασικής Φιλολογίας* του¹⁸⁹⁵. Στή *Φιλολογική Τριετία* ό Wilhelm Freund έντάσσει τον Κοραΐ με τήν *Έλληνική Βιβλιοθήκη* και τά *Πάρεργα* στην άγγλο-όλλανδική περίοδο και τον κατατάσσει στους έλληνιστές τής Γαλλίας μετά τον Schweighaeuser¹⁸⁹⁶. Στή δική του άπογραφή ό Karl Ludwig von Urlichs (1813-1889)¹⁸⁹⁷, σέ ειδικό κεφάλαιο από τό πληρέστερο ίσως έγχειρίδιο για τήν κλασική άρχαιομάθεια που γνώρισε ό 19ος αι., παραδόξως έντάσσει τον Κοραΐ (ως τον άνδρωπο που φρόντισε για τήν έξοικείωση τών Νεοελλήνων με τά έργα τών προγόνων τους) στή «Γερμανική περίοδο»¹⁸⁹⁸ και όχι στην «όλλανδο-άγγλική», στους Γάλλους έλληνιστές μαζί με τους Villoison, Larcher και Hase¹⁸⁹⁹. γράφουμε παραδόξως, έπειδή ό Wyttenbach έντάσσεται στην προηγούμενη «όλλανδο-άγγλική περίοδο»¹⁹⁰⁰. Για άδικαιολόγητες παραλείψεις μπορούμε νά κάνουμε λόγο και στην περίπτωση του ιστορικού τής κλασικής φιλολογίας στή Βρετανία M. L. Clarke, ό όποιος σημείωνε ότι τό 1787 ό Th. Burgess

¹⁸⁸⁷ Βλ. JENSEN *ό.π.*, σ. 207.

¹⁸⁸⁸ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σσ. 213-216, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σσ. 57-58, RÜPKE 1998.

¹⁸⁸⁹ WILLIS 1972, σ. 155.

¹⁸⁹⁰ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σσ. 394-395 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σ. 37.

¹⁸⁹¹ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σσ. 88-95, PAGE 1959, WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σσ. 49-50.

¹⁸⁹² Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σσ. 225-226.

¹⁸⁹³ BURSIAN 1883, σ. 1236: «[...] und der zunächst für die Hebung der Bildung seiner Landsleute, sodann überhaupt für die Förderung des Studiums der griechischen Sprache und Litteratur unermüdlich thätige Grieche Adamantios Korais, würdig zur Seite standen».

¹⁸⁹⁴ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σ. 267.

¹⁸⁹⁵ REINACH 1883, σ. 12.

¹⁸⁹⁶ FREUND 1879, σ. 75.

¹⁸⁹⁷ Βλ. SANDYS *ό.π.*, τόμ. III, σ. 202 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF *ό.π.*, σ. 56.

¹⁸⁹⁸ URLICHS 1892, σ. 114. Στο συγκεκριμένο έγχειρίδιο και οι Porson, Peerlkamp, Cobet και Villoison έντάσσονται άύθαιρέτως στην Γερμανική σχολή (*αυτόδι*, σσ. 103-145).

¹⁸⁹⁹ *Αυτόδι*, σσ. 113-116.

¹⁹⁰⁰ *Αυτόδι*, σσ. 96-97.

(1756-1837) ταξίδεψε στην Κεντρική Ευρώπη, όπου γνώρισε τους σημαντικότερους λογίους των ημερών του: τους Ruhnken, Wyttenbach, Heyne και Villoison¹⁹⁰¹. πώς συνέβη να αγνοεί τον διάσημο διορθωτή του Ίπποκράτη ιατρό και έλληνιστή Κοραή, τον όποιον γνώριζαν οι περισσότεροι από τους αναφερόμενους λογίους και προπάντων ο Burgess; Μέχρι το 1750 στη Γαλλία για την εικόνα που διέδετε ή αρχαιοελληνική κλασική κληρονομιά εύθυστον κυρίως ή Αναγέννηση μετά το 1750 σημειώθηκε ή μεγάλη στροφή¹⁹⁰². Στη Γερμανία μεσουρανούσε ο Wilhelm von Humboldt (1767-1835)¹⁹⁰³ και ο J. W. Goethe (1749-1832)¹⁹⁰⁴. μετά τον θάνατο του κλασικού λογίου Karl Ottfried Müller στην Ελλάδα το 1840 αυξήθηκαν οι Γερμανοί ταξιδιώτες στον ελληνικό χώρο¹⁹⁰⁵. Εάν ο Κοραής «βρίσκεται στην πρώτη βαθμίδα των κλασικών φιλολόγων»¹⁹⁰⁶, τότε πρέπει να όμολογήσουμε την άδικαιολόγητη παράλειψη του όνόματος του Κοραή από τη Σύνοψη της Ιστορίας της Κλασικής Φιλολογίας του Alfred Gudeman¹⁹⁰⁷, από την Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας του W. Kroll¹⁹⁰⁸, από τον δεύτερο τόμο ενός έγχειριδίου έμβέλειας όπως ή Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας του R. Pfeiffer¹⁹⁰⁹, από την Είσαγωγή στην Κλασική Αρχαιογνωσία του συν τοίς άλλους νεοελληνιστή J. Irmischer¹⁹¹⁰ και από την Είσαγωγική Βιβλιογραφία στην Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας των W. M. Calder III και D. J. Kramer¹⁹¹¹. Στην Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας του J. E. Sandys ο Κοραής κατέχει τη σημαντικότερη θέση μεταξύ των νεωτέρων Έλλήνων φιλολόγων, αλλά δέν συγκαταριθμείται στους όμογάλακτους μεγάλους Άγγλους και Όλλανδούς λογίους του 18ου αί. και των αρχών του 19ου αί.: στο οικείο λήμμα της Ιστορίας του Sandys¹⁹¹² αναφέρονται ή έκδοτική του παραγωγή, οι φιλικές σχέσεις με τους συγχρόνους του Όλλανδούς φιλολόγους και ή γνωριμία του με όρισμένους Ευρωπαίους εκδότες, ενώ ο Sandys δέν φαίνεται να έχει προσωπική άποψη για την κριτική αξία των Κοραϊκών εκδόσεων (πλήν της αναφοράς σε όσους εκτίμησαν το φιλολογικό τάλαντό του και ενός ύπαινηγμού για τη μεία των σημειώσεών του, ιδίως των καταχωρισμένων στους τόμους της Έλληνικής Βιβλιοθήκης, από τους κατοπινούς εκδότες), άφου παραπέμπει κυρίως στην τρίτομη βιογραφία του Δ. Θερεϊανού και κλείνει το άρθρο με αναφορά στη γνώμη του Άγγλου ιστορικού συγγραφέα (της ιστορίας της νεώτερης Ελλάδας) G. Finlay για την πολυσήμαντη φυσιογνωμία του Κοραή παραπέμποντας ουσιαστικώς σε συγγραφείς που είδαν στο πρόσωπο του Κοραή τη σημαντική άπόπειρα ενός σημαίνοντος λογίου της έποχής για τον διαφωτισμό των όμοεθνών του, και την πατρική πνοή που διέπνεε τις εκδόσεις του. Στην αντίστοιχη Ιστορία της Κλασικής Φιλολογίας του U. Von Wilamowitz-Moellendorff ο Κοραής είναι έντεταγμένος ως αναπόσπαστη προσωπικότητα που άφησε το δικό της ίχνος στη νεώτερη ευρωπαϊκή φιλολογική έπιστήμη, αι το όνομα του Κοραή αναφέρεται στο τέλος της οικείας για τους Βυζαντινούς φιλόλογους ύποενότητα: «Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης φεύγουν από την πατρίδα τους και οι

¹⁹⁰¹ CLARKE 1945, σ. 82.

¹⁹⁰² Βλ. ZUBER 1992, σ. 147.

¹⁹⁰³ Βλ. SANDYS έ.π., τόμ. III, σ. 68 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF έ.π., σσ. 47-48.

¹⁹⁰⁴ Βλ. SANDYS έ.π., τόμ. III, σσ. 69-71 και WILAMOWITZ-MOELLENDORFF έ.π..

¹⁹⁰⁵ Βλ. WOHLLEBEN 1992.

¹⁹⁰⁶ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ 1984, σ. 36.

¹⁹⁰⁷ GUDEMAN 1909.

¹⁹⁰⁸ KROLL 1919. Ο KROLL αυτόδι, στις σσ. 103-106 αναφέρεται στον Bentley, στις σσ. 106-107 στους Hemsterhuys, Valckenaer, Ruhnken, Wyttenbach, Hofman, Peerlkamp, στις σσ. 107-109 στους Porson και Reiske, και μετά προχωρεί στον 19ο αί. (στούς Winckelmann, G. Hermann, I. Bekker) χωρίς καμιά αναφορά στον Κοραή.

¹⁹⁰⁹ PFEIFFER 1976 = 1980: πβ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ έ.π., σ. 36. Το συγκεκριμένο έργο του R. PFEIFFER περιέχει έπιλεκτικές προσεγγίσεις στις σημαντικότερες προσωπικότητες: βλ. KENNEY 1978.

¹⁹¹⁰ IRMSCHER 19866.

¹⁹¹¹ CALDER & KRAMER 1992.

¹⁹¹² Βλ. SANDYS έ.π., τόμ. III, σσ. 361-364.

(Ἕλληνες) λόγιοι, στήν ὁποία ἐκπνέει τελείως γιά ἑκατονταετίες κάθε ἀνώτερη παιδεία. Γι' αὐτό εἶναι πραγματικά μέγιστο τὸ κατόρθωμα τοῦ Χίου Ἀδαμαντίου Κοραῆ (1748-1833), τὸν ὁποῖον ὄχι μόνον ὁ λαός του ὀφείλει νὰ ἐγκωμιάζει ὡς τὸν ἀνακαινιστὴ τῆς γλώσσας του, ἀλλὰ καὶ καθέννας πού διαδέτει καρδιά γιά τὴν εὐγενέστατη ἀγάπη τῆς πατρίδας του. Ἀπὸ τὴν δράση του μποροῦμε νὰ διδαχθοῦμε ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀπέθαντο καὶ ὅτι ἡ εὐλογία τῶν προγόνων δίνει καὶ μετὰ ἀπὸ αἰῶνες δύναμη στοὺς ἀπογόνους νὰ ἀνοικοδομήσουν ἐκ νέου τὸν οἶκο τους. Διότι μὲς ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσή του πρὸς τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ μὲς ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐργασία ὁ Κοραῆς προπαρασκεύασε διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ τὴν πολιτικῆς ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους του. Οἱ Ρωμιοὶ ξαναέγιναν Ἕλληνες. Ἡ ἐπιστημονικότητά του συνιστᾷ ἐπίσης ἓνα θαῦμα, καθὼς στὸ Μονπελιέ, ὅπου σπούδασε ἰατρικὴ, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἔρει τις γλωσσικὲς γνώσεις, τις ὁποῖες ἐγκατέσπειρε στὶς πολυάριθμες ἐκδόσεις του, καὶ στὸ Παρίσι, ὅπου ἔζησε ὡς ἀπλὸς λόγιος, δὲν ἦταν ἐπίσης κάτι τέτοιο δυνατὸ. Καὶ μόνον στὸν Στράβωνα (ἂν ἐστιᾶσουμε τὴν προσοχή μας) διόρθωσε τὸ κείμενό του μὲ τόση ἐπιτυχία ὅσο λίγοι, καὶ γιά τὴν ἱστορικὴ παρακολούθηση τῆς ἀρχαίας, ἀκόμη καὶ τῆς διαλεκτικῆς Ἑλληνικῆς, μέχρι τῆς ζωντανῆς σήμερα (νεοελληνικῆς) γλώσσα, τὴν ὁποῖαν ὁ φιλόλογος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὴν Ἰταλική, ὀφείλει νὰ μὴν λησμονεῖ, εἶναι ὁ θεμελιωτῆς, καὶ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε γιά πολὺ μέχρις ὅτου ἔλθουν οἱ διάδοχοί του. Στὸ ἀντικείμενο αὐτὸ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι οἱ ὁδηγοί μας. Ὁ Θερεϊανὸς ἐξέδωσε τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ σὲ μίαν ἐξαιρετικὴν βιογραφία εὐγενοῦς εἴδους, στηριγμένη μάλιστα σὲ εὐρεία βάση, ἓνα βιβλίον τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ διαβάζεται ἀπὸ μεγαλύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό»¹⁹¹³. Ἐπειδὴ ὁ Κοραῆς ὡς προσωπικότητα καὶ φιλολογικὸς κριτικὸς ἐκδότης πληροῖ τὰ τρία κριτήρια πού ἔδωσαν οἱ W. W. Briggs καὶ W. M. Calder III, προκειμένου νὰ συμπεριλάβουν ἓνα διάσημο κλασικὸ φιλόλογο στὴ *Βιογραφικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια τῆς Κλασικῆς Ἀρχαιογνωσίας* τους (1990), ἦτοι: α) καινοτόμο δράση μὲ μαρτυρημένη ἐπίδραση, β) βιογραφία μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ ἰσχυρὸ μεταθανάτιο ἀπόηχο¹⁹¹⁴, καὶ γ) παρουσίαση ἀπὸ καταξιωμένους καὶ συνειδητοποιημένους βιογράφους¹⁹¹⁵, πρέπει ἡ μελλοντικὴ ἀναθεωρημένη ἐκδόσις τῆς *Βιογραφικῆς Ἐγκυκλοπαίδειάς* τους νὰ διαθέσει ὀρισμένες σελίδες καὶ γιά τὸ δικό του φιλολογικὸ κεφάλαιο.

¹⁹¹³ Βλ. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF ὁ.π., σ. 5: «Ernst nach den Fall von Konstantinopel flüchtet auch die Gelehrsamkeit aus dem Vaterlande, in dem alle höhere Bildung auf Jahrhunderte ganz er stirbt. Um so gewaltiger ist die Tat des Chioten Adamantios Korae (1748-1833), den nicht nur sein Volk als den Erneuerer seiner Sprache preisen soll, sondern jeder, der ein Herz für die edelste Vaterlandsliebe hat. An seinem Wirken ist zu lernen, daß der Geist unsterblich ist und der Segen der Väter auch nach Jahrhunderten den Enkeln die Kraft gibt, ihr Haus neu zu bauen; denn durch die Hingabe an das alte Hellas und durch wissenschaftliche Arbeit hat Korae in der geistigen auch die politische Wiedergeburt seines Volkes vorbereitet. Die Romäer sind wieder Hellenen geworden. Seine Wissenschaftlichkeit ist auch ein Wunder, denn in Montpellier, wo er Medizin studierte, konnte er die Sprachkenntnisse nicht finden, die er in seinen zahlreichen Ausgaben bewährt hat, und in Paris, wo er dann als stiller Gelehrter lebte, auch nicht. Allein im Strabon hat er so glücklich emendiert wie wenige und für die geschichtliche Verfolgung vom alten, auch dialektischen Griechisch zu der lebenden Sprache, die der Philologe sowenig wie das Italienische vergessen darf, ist er überhaupt der Begründer, und die Nachfolge ließ noch längere Zeit auf sich warten. Auf diesem Gebiet sind nun die einheimischen Gelehrten unsere Führer. In einer auch durch edle Form hervorragenden Biographie hat Thereianos das Werk des Korae auf einem breit gemalten Hintergrund dargestellt, ein Buch, das mehr Leser finden sollte».

¹⁹¹⁴ Βλ. τὴ γνώμη τοῦ WILAMOWITZ-MOELLENDORFF αὐτόθι, σ. 5 γιά τὸ βιβλίον τοῦ Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ.

¹⁹¹⁵ Βλ. στὴν *Εἰσαγωγή* τοῦ τόμου BRIGGS & CALDER 1990, σσ. ix-x. Οἱ δύο ἐκδότες ὁραματίστηκαν τὸ παρὸν ἔργο ὡς εἰδικότερο συμπλήρωμα στὰ ἱστορικὰ φιλολογικὰ ἐγχειρίδια τῶν J. E. Sandys, U. von Wilamowitz-Moellendorff καὶ R. Pfeiffer, μὲ ἔμφαση στὶς βιογραφικὰς πτυχῆς τῆς ἀρχαιογνωσίας τους καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσις νὰ σημάδεψαν ἀπερίτρεπτα τὴ σύγχρονη φιλολογικὴ σκέψη, ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ F. A. Wolf στὸ Göttingen τὸ 1777 ὡς τὸν θάνατο τοῦ A. Momigliano τὸ 1986 (αὐτόθι, σ. ix καὶ σημ. 1). Ἐννοεῖται πὼς ὁ Κοραῆς πληροῖ ὑπερεκπερισσοῦ ἀκόμη καὶ τὸ ἀντίστοιχο τρίτο κριτήριον πού θέτει ὁ BRIGGS 1994, σ. xv, τοῦ φιλόλογου πού διατήρησε ἀσβεστὴ τὴ δίψα γιά κλασικὴ παιδεία σὲ γειτονίαις τῆς πατρίδας.

3. 2. Πατριάρχης τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας: οἱ κρίσεις τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων γιὰ τὸν Κοραῆ

Ὁ Δ. Θερειανὸς ξεκινοῦσε τὴ βιογραφία τοῦ Κοραῆ μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἔφτασε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς νεώτερης Ἑλλάδος στὸ πρόσωπο τοῦ Κοραῆ ὡς ἱεροφάντη τῶν νέων ἀρχῶν καὶ ἀρχιτέκτονα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὅπως θὰ θεωροῦσαν οἱ Γάλλοι τὸν Montaigne καὶ οἱ Γερμανοὶ τὸν Lessing¹⁹¹⁶. Ὁ Στυλιανὸς Δόριας Προσαλέντης προσφώνουσε τὸ 1810 τὸν Κοραῆ «Ὁ γὰρ λογιώτατος τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, σὺ ὁ φιλόπρονος καὶ φιλογενής»¹⁹¹⁷. Ὁ ἰταλομαθὴς Ἀνδρέας Μουστοξύδης τὸν θεωροῦσε «principe dei moderni ellenisti»¹⁹¹⁸. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Συνταγματικοῦ καὶ τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου Νικόλαος Σαρίπολος σὲ κείμενο τοῦ 1838 πρὸς Γάλλο φιλελληνιστὴ ἔγραφε ὅτι ὁ Κοραῆς ἔθεσε «κλίθον ἀκρογωνιαῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἑλληνικὴ νεολαία γυμνάζει τὸν κάλαμόν της καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀναστήσει βωμὸν φιλολογίας ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἕκαστος προσφέρων τὸν φόρον του πρὸς τὸν Κοραῆν, θέλει πληρῶνει τὸ χρέος του πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα, ἀμιλλώμενος μετὰ τῶν συναδέλφων του Ἑλλήνων, τίς αὐτῶν νὰ τῆς κατασταθῆ ὠφελιμώτερος»¹⁹¹⁹. Ὁ Φ. Φουρναράκης κατέθετε στὶς 10 Σεπτ. 1833 τὴ δική του μαρτυρία σχετικὰ μὲ τὴ γνώμη τῶν ξένων λογίων γιὰ τὸν Κοραῆ, «τὸν πατριάρχην τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡς τὸν ὠνόμασαν οἱ σοφοὶ τῆς οἰκουμένης»¹⁹²⁰. Γιὰ τίς σοφὲς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ στοὺς ἀρχαίους κλασικοὺς ἔκανε λόγος καὶ ὁ Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης (1812-1884)¹⁹²¹. Ὁ Ἀναστάσιος Ν. Γούδας¹⁹²² ἐξῆρε τὴ φιλεργατικότητα τοῦ Κοραῆ¹⁹²³ καὶ ἀναδημοσίευε ἀπὸ τὸν Λόγιον Ἑρμῆν κρίσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν σοφῶν γιὰ τὸν Κοραῆ¹⁹²⁴. Ὁ Ἰταλοἑλληνας λόγιος Ἀντώνιος Φραβασίλης (1854-1907), μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν ὀστῶν τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸ Παρίσι στὴν Ἀθήνα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1877, συνέταξε σὲ λατινικοὺς ἑξαμέτρους ποίημα ὅπου ἡ λυρική ἐξαρση τοῦ Φραβασίλη ἀνύψωνε μὲ ἐλεγειακοὺς τόνους τὸν διδάσκαλο τῆς ἀρετῆς Κοραῆ, μὲ τὴν ἐπίκληση τῶν Πιερίδων Μουσῶν· τὸ ποίημα μετέφρασε σὲ πεζὸ λόγο ὁ πανεπιστημιακὸς λατινιστὴς καὶ ἐπιγραφικὸς Στέφανος Κουμανοῦδης (1818-1899)¹⁹²⁵. Στοὺς ἐπικήδειους λόγους ποὺ ἐκφώνησαν διάφοροι λόγιοι τῆς ἐποχῆς τονιζόταν καὶ τὸ μέγεθος τῆς φιλολογικῆς ἀπώλειας: κατὰ τὸν Κ. Π. Πλατῆ θρηνοῦν «τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ ἡ φιλολογία τὸν λαμπρὸν ἀνορθωτὴν των»¹⁹²⁶ καὶ κατὰ τὸν Π. Λαζαρά «τίνα λανθάνουν τὰ πολυάριθμα, πολυειδῆ καὶ χρυσᾶ του συγγράμματα, καρποὶ κριτικωτάτης περινοίας, ἀκαμάτου καὶ ἀπαραδειγματίστου φιλοπονίας, βαθυτάτης μελέτης [...] Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἀνέγνωσε μ' ἀνέκφραστον τῆς ψυχῆς του διάχυσιν τοὺς ἀξιοχρέους ἐπαίνους, τοὺς ὁποῖους ὁ φιλολογικὸς, ἱατρικὸς καὶ φιλοσοφικὸς Εὐρωπαϊὸς κόσμος, ἐπιδαψίλευεν εἰς τὸν περικλητὴν καὶ ποθεινότατόν μας Γέροντα;»¹⁹²⁷.

Ὁ Θ. Λιβαδάς ἔγραφε γιὰ τὸν Κοραῆ: «πραγματικῶς δὲ αἱ σημειώσεις αὐτοῦ εἰς τὸ "περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς" σύνταγμα τοῦ Ξενοκράτους εἶναι ἀριστούργημα μακρᾶς καὶ ἐνδεδεχοῦς ἐργασίας, ὅπερ αὐτὸ καὶ μόνον θὰ ἤρκει νὰ κατατάξῃ τὸν Κοραῆν εἰς τὴν χορείαν

¹⁹¹⁶ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 87.

¹⁹¹⁷ ΚΟΡΑΗΣ Ἀλληλ. ΙΙΙ 1979, ἐπιστ. 488 (19.7.1810) σ. 40. 25-26.

¹⁹¹⁸ Βλ. SALVO ὁ.π., σ. 38: A. MUSTOXIDIS, *Prose Varie*, Milano 1821, σ. 269.

¹⁹¹⁹ ΕΝΕΠΕΚΙΑΔΗΣ 1967, σ. 38.

¹⁹²⁰ ΚΟΡΑΗΣ *Προλεγ.* Ι 1831 [1986], σ. 8.

¹⁹²¹ Βλ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1934α, σσ. 45-47 (κυρίως στή σ. 46).

¹⁹²² Βλ. ΓΟΥΔΑΣ 1870, σσ. 81-121.

¹⁹²³ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 110.

¹⁹²⁴ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 89-95.

¹⁹²⁵ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1985γ.

¹⁹²⁶ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ κ.ἄ. 1993, σ. 15.

¹⁹²⁷ *Αὐτόθι*, σσ. 27-28.

τῶν διασημοτάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος φιλολόγων»¹⁹²⁸. Ὁ Ν. Μ. Δαμαλάς, ὁ ὁποῖος ἐπιμελήθηκε τὴν ἔκδοση τῶν περισσότερων τόμων ἀπὸ τὰ Μετὰ θάνατον ἔργα τοῦ Κοραῆ, θεωροῦσε ὅτι τὰ ἔργα ποὺ ἐπιμελήθηκε συγκαταλέγονταν «μεγάλαις καὶ πολλαῖς ὑπηρεσίαις τῆ ἀρχαία ἑλληνικῆ φιλολογίᾳ» ποὺ «παρέσχεν ὁ κριτικώτατος Κοραῆς»¹⁹²⁹. Ὁ γυμνασιάρχης Ε. Γ. Παντελάκης, σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ βασικότερα ἄρθρα γιὰ τὸν Κοραῆ, μεγάλυνε τὴ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ στὴ φιλολογία: «Πεπροικισμένος μὲ σπανίαν ὀξύνοιαν καὶ εὐθυκρισίαν, ἀποκτήσας διὰ μακρᾶς καὶ συστηματικῆς μελέτης ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Ἑρωτοκρίτου, ἐκπληκτικὴν ἐμπειρίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, διδάχθεις ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἐν Ὁλλανδίᾳ τὴν μέθοδον τῶν φιλολογικῶν ἐρευνῶν, [...] κατέστη εἷς τῶν διαπρεπεστέρων φιλολόγων τοῦ κόσμου κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τῶν τότε σοφῶν τῆς Εὐρώπης», παραδέτοντας στὴ συνέχεια τὶς κρίσεις τῶν μεγάλων Εὐρωπαίων φιλολόγων¹⁹³⁰. Τὴν ἐπιφάνεια τοῦ Κοραῆ μεταξὺ τῶν συγχρόνων του ξένων φιλολόγων παραδέχθηκε καὶ ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης, σημειώνοντας σὲ σχετικὸ δοκίμιό του: «Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος χῶρος διὰ νὰ ἐξαρθῆ τὸ καθαυτὸ κριτικὸν φιλολογικὸν του δαιμόνιον, ἢ εὐρυτάτη, ὅσον οὐδέποτε πρὸ αὐτοῦ (καὶ ὅσον σπανίως μετ' αὐτὸν) γνῶσις τῶν κειμένων, ἢ μαντικὴ δύναμις δι' ἧς ἀποκαθίστα τὰς γραφὰς τῶν Συγγραφέων, ἢ γραμματικὴ του δεινότης, ἢ ἀνεξάντλητος λεξικογραφικὴ του ὑπομονή, ὁ πλοῦτος τῶν ὑπομνημάτων του, ἢ ἀκριβολογία του, ἢ ἀληθὴς δημιουργικὴ του σοφία. Μέγας, μετὰ τοὺς ἀνθρώπους δράσεως ὡς τὸν Φώτιον ἢ τὸν Ψελλόν, ἢ μετὰ λογίους, ὡς τὸν Μ. Μουσοῦρον ἢ τὸν Ἀλλάτιον, δὲν θὰ εἶπη τίποτε. Διότι δὲν ὑπηρέτησεν ἀπλῶς τὴν Γραμματικὴν, τὴν μῆπω ἀναπτυχθεῖσαν Γλωσσολογίαν, τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων. Ταῦτα πάντα ἐθεώρησεν ὡς μέσον, στερεὰν ὑποδομήν, διὰ τὴν θεβαίαν καὶ ἀκύμαντον μόρφωσιν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐφώτιζον τὸ Ἔθνος, διὰ νὰ ἀναστῆ τοῦτο ἐν καιρῷ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἀδ. Κοραῆς, πλανώμενος εἰς τὰς πολιτικὰς του προβλέψεις καὶ ἀντιπαθείας, ὑπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος διὰ τὸν Ἑλληνικὸν πνευματικὸν χῶρον διαφωτιστής»¹⁹³¹. Ὁ Ἰωάννης Καλλιτσουνάκης θεωροῦσε πῶς «αἱ διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις του εἰς τὸν Στράβωνα καὶ Ἀθήναιον θὰ περιποιῶσιν εἰς αὐτὸν πάντοτε τιμὴν, μὲ τὸν Ἰσοκράτην θὰ ἀναφέρεται πάντοτε τὸ ὄνομά του, αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἡλιοδώρου, Θεοφράστου, Ἴπποκράτους, Γαληνοῦ, Μάρκου Αὐρηλίου, τῶν Πολιτικῶν καὶ Ἡθικῶν Νικομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους θὰ θεωρῶνται πάντοτε ἀπαραίτητα φιλολογικὰ βοηθήματα διὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ἀρρήκτως δὲ συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τοὺς παραλλήλους βίους τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως μὲ τὰ Ἡθικά τοῦ ἰδίου συγγραφέως συνέδεσε διὰ παντὸς τὸ ὄνομά του Ἑλλήν φιλόλογος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. [...] Τὰ Ἄτακτά του θὰ παραμείνωσι κλασσικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ χάσῃ τὴν ἀξίαν του, ἰδίᾳ δὲ ὁ πρῶτος τόμος μὲ τὰς θαυμασίας φιλολογικὰς σημειώσεις του εἰς τὸν Πρόδρομον» καὶ ὅτι «ἐναπόκειται εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς ἢ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, ὡς γραμματικοῦ, κριτικοῦ, ἐρμηνευτοῦ, ἱστορικοῦ, γλωσσολόγου, ἐπιστολογράφου, ἱατροῦ, πολιτικοῦ καὶ ἀναγεννητοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος»¹⁹³². Στὸ μοναδικὸ μέχρι σήμερα δημοσίευμα γιὰ μίᾳ σφαιρικῆ θεώρηση τῆς ἱστορίας τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὴ νεώτερη Ἑλλάδα, ποὺ συνέγραψε ὁ Ἰ. Καλλιτσουνάκης¹⁹³³, ἀναφέρεται ὡς ὑποθήκη καὶ ἱστορικὴ δεοντολογία ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς «ὄριον ἀφετηρίας»¹⁹³⁴. Στὴν «προσημείωσιν» δημοσιεύματος γιὰ τὰ διορθωτικὰ σχόλια τοῦ Κοραῆ στὴν ἔκδοση τοῦ

¹⁹²⁸ Βλ. ΛΙΒΑΔΑΣ 1874, σ. 26. Τὸ κείμενο τοῦ ΛΙΒΑΔΑ, μαζί μὲ ἄλλα ἀπὸ τὴν ἐφημ. τῆς Τεργέστης Κλειῶ, ἀναδημοσίευσεν ὁ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986, σσ. 265-277.

¹⁹²⁹ ΔΑΜΑΛΑΣ Κοραῆς ΜΘ VI 1888, σ. γ'.

¹⁹³⁰ ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ 1930, σσ. 861-862.

¹⁹³¹ Βλ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ 1983, σσ. 341-342: πβ. καὶ σ. 340.

¹⁹³² ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1933, σ. (68).

¹⁹³³ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58.

¹⁹³⁴ Βλ. αὐτόρι, σσ. 345-347.

Άριστοφάνη του R. Küster ο Ί. Κακριδής παρατηρούσε: «Νεώτεροι εκδότης και μάλιστα ο Dindorf εις την έκδοσιν του 1836 ἐν Ὁξονίῳ, κάμνουν τὰς αὐτὰς παρατηρήσεις και διορθώσεις εις πολλὰ χωρία ἢ και ἀποκαθιστοῦν τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἀπὸ ἄλλα χειρόγραφα τὰ ὅποια ἡ έκδοσις του Küster δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν. Αἱ διορθώσεις αὐταὶ του Κοραῆ δὲν ἔχουν ἀξίαν παρὰ μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, καθ' ὅσον ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Κοραῆς πρῶτος διώρθωσε πολλὰ χωρία, τὰ ὅποια και ἄλλοι μετ' αὐτὸν ἀνεξαρτήτως, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ὀξύνοιά του τὸν ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν τῆς ἐκδόσεώς του νὰ μαντεύσῃ τὴν ὀρθὴν, ὅπως ἐπεβεβαιώθη ἀργότερα ἀπὸ ἄλλους κώδικας. Ἐκτὸς ὅμως τῶν διορθώσεων αὐτῶν ὑπάρχουν και μερικαὶ αἱ ὅποια ἔχουν καθ' ἑαυτὰς ἀξίαν, μὴ προταθεῖσαι ἀπὸ κανένα ἄλλον»¹⁹³⁵. Ὁ Κ. Ἀμαντος ἔγραφε γιὰ τὴν ἀξία του Κοραῆ: «Αἱ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ὑπὸ του Κοραῆ εἶναι μεγάλη ὑπηρεσία εις τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ και εις τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας. Ὁ Κοραῆς εἰσάγει πρῶτος ἐξ ὄλων τῶν φιλολόγων ξένων και Ἑλλήνων τὴν συγκριτικὴν μέθοδον τῆς ἀρχαίας και νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης και διδάσκει ὅτι μόνον δι' αὐτῆς δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Πράγματι ἡ μέθοδος ἡ συγκριτικὴ ὁμοῦ με τὴν κριτικὴν δεινότητα και εὐρυμάθειαν του Κοραῆ ἐβοήθησεν αὐτὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ καλύτερον τόσα δύσκολα και σκοτεινὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων και νὰ τὸν καταστήσῃ ἓνα τῶν μεγαλυτέρων φιλολόγων ὄλων τῶν αἰώνων. Πολλὰ διορθώσεις και ἐρμηνεῖαι του Κοραῆ ἐπεκυρώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς μελέτης τῶν χειρογράφων. Αἱ ἐκδόσεις του Κοραῆ εἶναι αἱ καλύτεραι μέχρι τότε ἔχουν δὲ μέχρι σήμερον μεγάλην ἀξίαν. Ἄλλ' εἶναι ὁ Κοραῆς και ἐκ τῶν πρώτων γλωσσολόγων, οἱ ὅποιοι μετεχειρίσθησαν τὴν συγκριτικὴν μέθοδον εις τὰς γλωσσικὰς μελέτας, ἦτις τὸν κατέστησεν ἓνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων λεξικογράφων. Τὰ περίφημα Ἄτακτα, τὰ ὅποια με τὴν ἀπίστευτον μετριοφροσύνην του ὁ Κοραῆς ὠνόμαζε τὰ "σκουπίδια" τῆς βιβλιοθήκης του, ἔδηκαν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τὴν ὅποιαν ἐμελλε βραδύτερον νὰ συμπληρώσῃ ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις.¹⁹³⁶ [...] Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐκ τῶν ὁποίων μερικαὶ ὅπως ἡ του Ἰπποκράτους, ἡ του Στράβωνος κλπ. εἶναι σήμερον ἀκόμη ἀπαραίτητοι, δὲν κατέστησαν μόνον τὸν Κοραῆν μέγαν φιλόλογον εις τὸν διεθνῆ κόσμον, ἀλλ' ὠφέλησαν τὸ ὄνομα και τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλλάδος εις δυσκολωτάτην στιγμὴν τῆς ἱστορίας. Ὁ Κοραῆς με τὸν Σωκρατικὸν βίον του και τὸν μέγαν ἐπιστημονικὸν νοῦν του ἐδείκνυε και εις τοὺς ξένους και εις τοὺς Ἑλληνας τί ἡμπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἡ νέα Ἑλλάς, ὅταν ἐλευθερωθῇ και ἀκολουθήσῃ τὰ μεγάλα παραδείγματα τῶν προγόνων, καθ' ὃν τρόπον με τὰ περίφημα προλεγόμενά του ἐδείκνυεν ὁ μέγας οὗτος σοφός. [...] Ἄλλ' αἱ φιλολογικαὶ και λοιπαὶ ἐργασίαι του Κοραῆ δὲν ἔχουν ἀξίαν μόνον διότι εἶναι χαρακτηριστικαὶ διὰ τὴν κριτικὴν δεινότητα, διὰ τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὅποια περιλαμβάνει πρῶτην φορὰν εις τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας και γλώσσης ὅλας τὰς ἐποχὰς εις μίαν ἐνότητα, και τὴν ἀρχαίαν και τὴν βυζαντινὴν και τὴν νεωτέραν. Δὲν θαυμάζομεν τὸν Κοραῆν μόνον, διότι ἦτο μέγας φιλόλογος και λεξικογράφος και ἱστορικός και θεολόγος και πολιτειολόγος και ἰατρός [...] Ὁ Κοραῆς δὲν εἶναι μόνον ὁ μεγαλύτερος σοφός τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὁ νέος Πλούταρχος αὐτῆς, εἶναι ἐθνομάρτυς και ἄνθρωπος τέλειος κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Θὰ ἔχουν πάντοτε νὰ διδαχθοῦν παρ' αὐτοῦ πολλὰ οἱ νέοι Ἑλληνες, ὅπως ἔχουν νὰ διδαχθοῦν παρὰ τῶν ἀρχαίων προγόνων, τῶν ὁποίων ὁ Κοραῆς ὑπῆρξεν ὁ καλύτερος ἐρμηνευτής»¹⁹³⁷. Ὁ Ἀριστόξενος Δ. Σκιαδάς παρατηροῦσε σὲ ἄρθρο του γιὰ τὸν φιλόλογον Κοραῆ: «Θὰ προσπαθήσω νὰ παρουσιάσω σύντομα τὸν Κοραῆ ὡς φιλόλογον – τέλειον γνώστη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, αὐστηρὸ και προσεκτικὸ κριτικὸ και ἐρμηνευτὴ, μοναδικὸ ἐκδότη ἀρχαίων κειμένων με ἀπίθανη δραστηριότητα, εἰδικὸ μεταφραστὴ και σχολιαστὴ και ἔξοχα κατατοπισμένο φιλόλογον

¹⁹³⁵ ΚΑΚΡΙΔΗΣ & ΚΑΒΒΑΔΑΣ 1925, σσ. 146-147.

¹⁹³⁶ Βλ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ 1933, σσ. (45)-(49), ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ 1984, σ. 111.

¹⁹³⁷ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933γ, σσ. (16), (22)-(23): πβ. BALADIÉ 1984, σ. 26.

στις γλωσσικές, θεωρητικές, φιλοσοφικές, ποιητικές και πολιτικές απόψεις τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. [...] Ἡ καταγραφή, ὅμως, τῶν φιλολογικῶν ἐκδόσεων καὶ μελετῶν τοῦ Κοραῆ εἶναι χρήσιμη γιὰ νὰ κατατοπισθῆ ὁ ἀναγνώστης σχετικὰ μὲ τὴν καταπληκτικὴ φιλολογικὴ δραστηριότητα τοῦ Κοραῆ καὶ γιὰ νὰ προβληματισθῆ –μὲ ἀναφορὰ στὰ συγκεκριμένα ἔργα– ἡ φιλολογικὴ προσφορὰ καὶ ἡ διεθνῆς ἀναγνώρισή του. Ἡ φιλολογικὴ βιβλιογραφία, στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη, ἀποδεικνύει τὴν εὐρύτατη ρισχὴ τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας καὶ τὴν συνεχεῖ ποιοτικὴ πορεία τῶν ἔργων του. [...] Συχνὰ ἀναφέρομαι σὲ λεπτομέρειες τῶν φιλολογικῶν ἔργων καὶ κααγράφω, ὡς ἀπαραίτητη ἀναγνώριση, κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ, ποὺ τὶς χρησιμοποιοῦν καὶ συχνὰ τὶς ἀποδέχονται πολλοὶ σημαντικοὶ φιλόλογοι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Στὰ κριτικὰ ὑπομνήματα (apparatus criticus) τῶν φιλολογικῶν ἐκδόσεων γίνονται συχνὲς ἀναφορὲς σὲ κριτικὲς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ. Αὐτὸ εἶναι σημαντικό γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, διότι, –ὅπως φαίνεται στὰ παραδείγματα– ὁ Κοραῆς διορθώνει τὰ κείμενα μὲ ἀκριβῆ φιλολογικὴ ἐπίγνωση καὶ ἐρμηνευτικὴ βάση. [...] Δυστυχῶς, ἡ μελέτη αὐτὴ δὲν ἀποβλέπει στὴν πλήρη παρουσίαση ὅλων τῶν κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ. Πρέπει κάποτε νὰ καταγραφοῦν σὲ εὐρὺ τόμο ὅλες οἱ ἀπόψεις τοῦ Κοραῆ σὲ ὅλα τὰ ἀρχαῖα κείμενα σὲ ἀπόλυτο συσχετισμὸ μὲ ὅλες τὶς νεώτερες ἐκδόσεις καὶ μὲ τὶς προσωπικὲς θέσεις τῶν φιλόλογων – θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς»¹⁹³⁸. Ὁ Β. Φάβης ἐξετίμησε τὶς Κοραϊκὲς παρατηρήσεις στὸν Ἡσύχιο καὶ τὶς ἀξιοποίησε σὲ δημοσίευσμά του μὲ διορθωτικὰ στὸν ἀρχαῖο λεξικογράφω¹⁹³⁹.

Ἄς δοῦμε τὴν περίπτωσή τοῦ Ἰσοκράτη, μὲ τὴν ὁποία ἀσχολήθηκε ὁ Βασ. Μανδηλαρᾶς καὶ κατέληξε σὲ ἀξιόλογα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ περιπτώσεις ἀποσιώπησης τῶν Κοραϊκῶν διορθώσεων, λ.χ. ἀπὸ τὸν Imm. Bekker (Βερολίνο 1823-1824) –ἐνῶ δικαίωσαν οἱ Benseler καὶ Blass (στὴν καθιερωμένη σειρὰ Teubner)–, ἢ ex silentio ἰδιοποιήσεώς τους: «Ὁ G. S. Dobson στὴν ἐκδόση τοῦ Ἰσοκράτη στὴ σειρὰ *Oratores Attici*, 3 τόμοι, Λονδίνο 1828, ἐσύλησε κυριολεκτικὰ τὸν Κοραῆ, ἀλλὰ δὲν παραλείπει νὰ παραπέμψει στὴν Κοραϊκὴ ἐκδόση. Ὡστόσο ὁ κώδικας Urbinas εἶχε συντελέσει ν' ἀποσιωπηθοῦν πολλὲς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ, ἀφοῦ ἐπιβεβαιωμένως τὴν πιά ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ χειρόγραφο φέρονταν σὰν γραφὲς τοῦ χειρογράφου. Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ἡ παρατήρησή τοῦ Dobson στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσεώς του: "τρεῖς σπουδαίους ἐκδότες στὰ νεότερα χρόνια εὐτύχησε νὰ ἔχει ὁ Ἰσοκράτης: τὸν Auger, τὸν Lange καὶ τὸν Κοραῆ. Ἀπ' αὐτούς, κατὰ τὴ δική μου βέβαια ἐκτίμηση, ὑπερέχει κατὰ πολὺ ὁ Κοραῆς" [= Tres potissimum Editores recentiores nactus est Isocrates, Augerum scilicet, Langium et Coraem: quorum, mea saltim opinione, Coraes longe optimus]. Ὁ Benseler στὴ σχολιασμένη ἀπ' αὐτὸν ἐκδόση τοῦ Ἀρεοπαγητικοῦ (1832) ἀναφερόμενος στὴν ἐκδόση τοῦ Κοραῆ γράφει συχνά: "quod Coraë recte conjecerat, Bekkerus ex Urbinate recepit". Ἄς μνημονευτεῖ ἀκόμη ἡ κρίση τοῦ E. Drerup, ὁ ὁποῖος στὴν περίφημη ἐκδόση τοῦ Ἰσοκράτη (1906) [...] ἀναφερόμενος στὴν ἱστορία τῶν ἐκδόσεων παραθέτει αὐτούσια τὰ λόγια τοῦ Κοραῆ, καὶ καταλήγει (σ. clxxvi-vii) "ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς ὄχι μόνον χάρι στὴν ὀξεία εὐφυΐα του καὶ στὴ βαθειὰ οἰκειότητα μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, πολλὲς βέβαιες διορθώσεις στὸ παραφθαρμένο κείμενο ἐπέφερε, οἱ ὁποῖες ὕστερα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ κώδικα Urbinas ἐπιβεβαιώθηκαν –μερικὲς βέβαια δὲν γίνονται ἀποδεκτὲς– ἀλλ' ἀκόμη μὲ τὴν οὐσιαστικὴ ἐπικουρία τοῦ βατικανοῦ κώδικα 65 (Λ), ποὺ τότε εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τοὺς Γάλλους στὸ Παρίσι, διευθέτησε πολὺ περισσότερες γραφὲς ἀπ' ὅσες οἱ προηγούμενοί του. Ἀπὸ τὸν κώδικα αὐτὸν ἀντίγραψε πρῶτος τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νεότερα σχόλια καὶ κατόρθωσε νὰ διαβάσει γαρφῆς κατὰ πολὺ δύσκολες" [= E. Drerup, *Isocratis Opera Omnia*, σ. clxxvi-viii: Ipse (Coraes) non solum ex ingenii alacritate et Graeci sermonis cognitione intima plurimas corrupti correctiones certissimas invenit, quae Urbinate memoria postea confirmatae sunt, –aliae quidem non sunt probandae–, sed etiam codicis Vaticani 65 (Λ) a

¹⁹³⁸ ΣΚΙΑΔΑΣ Α. Δ. ὅ.π., σσ. 16-17.

¹⁹³⁹ Βλ. π.χ. ΦΑΒΗΣ 1919, σ. 8-9.

Gallis tunc Parisios asportati ope adiutus oratoris verba multo quam prioribus cesserat emendatiores divulgavit. Ex eodem libro scholia antiqua et recentiora primus descripsit quantum quidem scripturae perplexae legere ei contigit]»¹⁹⁴⁰.

Κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ πανηγυρικός λόγος τοῦ Καθηγητῆ τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας Χ. Χ. Χαριτωνίδη, ποὺ ἐκφωνήθηκε στὶς 4 Ἀπριλίου 1933, ἀποτελεῖ τὸ πλέον χαρακτηριστικὸ κείμενο γιὰ τὴν ὑπόδειξη τῶν φιλολογικῶν ὑποδηκῶν τοῦ Κοραῆ πρὸς τὴ νεοελληνικὴ κλασικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη¹⁹⁴¹, μολονότι τὸ βάρος πέφτει στὴ γλωσσ(ολογ)ικὴ παρέμβαση τοῦ Κοραῆ. Συμπλέοντας μὲ τὴ γενικότερη διάνοια τοῦ κειμένου τοῦ Χαριτωνίδη καὶ τὶς ἐκτενεῖς σημειώσεις ποὺ ἐπιτάσσονταν τῆς γραπτῆς μορφῆς τοῦ ἐκφωνηθέντος λόγου, μεστὲς φιλολογικῶν καὶ γλωσσικῶν παρατηρήσεων, στὴν προσφώνηση τοῦ ὁμιλητῆ¹⁹⁴² ὁ Μαν. Τριανταφυλλίδης μίλησε γιὰ τὴν ἐλληνομάθεια τοῦ Χίου σοφοῦ ἐντάσσοντάς τὴν ὅμως στὸ πλαίσιο τοῦ νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ προβληματισμοῦ. Μνημονεύοντας διάφορα γλωσσικὰ καὶ λοιπὰ διορθωτικὰ-κριτικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Κοραῆ, παρατηρεῖ: «Ἄλλὰ τοῦτο μόνον λέγομεν ὅτι θεάρεστον ἔργον θὰ ἐπιτελέσῃ τις, ἐὰν ἀνακαλέσῃ πάσας τὰς παραδεδομένας λήθης θυθοῖς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ. Καὶ εἶναι πολλαὶ αὗται»¹⁹⁴³. Καὶ παρακάτω: «Οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἀνεγίνωσκον ἀπλήστως τὰ ἔργα τοῦ Κοραῆ οἱ τε κριτικῶς ἐπεξεργαζόμενοι τοὺς συγγραφεῖς καὶ οἱ λεξικογραφοῦντες θεωροῦντες αὐτὸν πρῶτον κριτικόν»¹⁹⁴⁴. Ἀναγνώριζε στὸν Κοραῆ σπάνιες ιδιότητες: «Ἐν τῇ διευκρινήσει πάσης λέξεως θαυμάζει τις τὴν πολυαναγνωσίαν καὶ τὴν μνήμην τοῦ Κοραῆ, εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἔμφυχος βιβλιοθήκη, περιπατοῦν μουσεῖον, θαυμάζει δὲ τις καὶ τὴν καρτερίαν καὶ τὸ ἀκάματον τοῦ ἀνδρός»¹⁹⁴⁵. Δὲν εἶχε, βεβαίως, ἄδικο ὁ πολλὰ μοχθήσας γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ φιλολόγου Κοραῆ Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης, γράφοντας λόγου χάρις ὅτι ἐπιστολὲς τοῦ Χίου σοφοῦ «περιέχουν εὐφυεῖς διορθώσεις εἰς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον ἀκόμη θὰ προσελκύσουν ἀσφαλῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν φιλολόγων. Αὐτὸ τοῦλάχιστον μου εἶπεν ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς μου Γιοχάνες Μέβαλντ, ὁ γνωστός ἐκδότης τοῦ Corpus τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν, τοῦ γιγαντιαίου αὐτοῦ ἐγχειρήματος τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν»¹⁹⁴⁶.

Κατὰ τὸν Κ. Ἄμαντο, «ἡ μέθοδός του ἢ φιλολογικὴ καὶ ἢ κριτικὴ του τὸν καθιστοῦν τὸν μεγαλύτερον μὲν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον Ἑλληνα φιλόλογον, ἓνα δὲ τῶν μεγίστων τῆς ἱστορίας. Εἰδικώτεροι φιλόλογοι ὑπῆρξαν μετὰ τὸν Κοραῆν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδεὶς ὅμως εἰργάσθη εὐρύτερον αὐτοῦ»¹⁹⁴⁷. Κατὰ τὸν Ἐμμ. Πεζόπουλο, «ὁ Κοραῆς ὡς κριτικὸς μάλιστα φιλόλογος θὰ ζῆ, ἐν ὅσῳ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα θὰ σπουδάζονται [...]»¹⁹⁴⁸. Σκιαγραφώντας τὴν πνευματικὴ προσφορά τοῦ Κοραῆ στὴν ἀνάζωπύρηση τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ στὴν ἀνάδειξη καὶ ἄλλων λογίων, μποροῦμε νὰ μιμηθοῦμε τὴ φράση τοῦ λογίου ἐλληνοστῆ καὶ μελετητῆ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Γένους Ματθαίου Παρανίκα γράφοντας τὰ ἀκόλουθα ὡς κατακλείδα τοῦ Σχεδιάσματος (1867) του, ἦταν σὰν νὰ φωτογραφίξει τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ: «τῶν δὲ λογίων τοῦ Ἔθνους πρὸς τὴ Ἑλληνικὴ κτωμένων καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, καὶ τὰς Ἐπιστήμας, ἐπαξίως δὲ πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης ἀμιλλωμένων, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὀριστικῶς, ὅτι τὰ φῶτα

¹⁹⁴⁰ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ ὅ.π., σσ. 34-35.

¹⁹⁴¹ Βλ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ 1933 [1935].

¹⁹⁴² Βλ. *αὐτόθι*, σσ. γ'-δ'.

¹⁹⁴³ *Αὐτόθι*, σ. 77: πβ. καὶ σσ. 75-77, 78.

¹⁹⁴⁴ *Αὐτόθι*, σ. 82.

¹⁹⁴⁵ *Αὐτόθι*, σ. 21.

¹⁹⁴⁶ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 33.

¹⁹⁴⁷ ΑΜΑΝΤΟΣ 1933α, σ. 34.

¹⁹⁴⁸ ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σσ. 247-248.

ἐπανεκάμψαν εἰς τὴν ἀρχαίαν των ἐστίαν»¹⁹⁴⁹. Ὁ Παρανίκας δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν αἰτία τοῦ δικαιολογημένου καυχήματος γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστῆμη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας.

4. 3. Ἀπὸ τὸν Κοραῆ στὸν Κόντο καὶ στὸν Συκουτρῆ

Ὁ Πολυχρόνης Κ. Ἐνεπεκίδης ἔγραφε ὅτι στὸ πλαίσιο τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν «εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας μας, πού θὰ γραφῆ εἰς τὸ μέλλον ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, θὰ ἔχῃ ὁ Κοραῆς τὴν πρωτοκαθεδρίαν. Καὶ οἱ παλαιότεροι θὰ ἔχουν βέβαια καλὰς θέσεις. Ἀλλὰ οἱ Εὐρωπαῖοι ἠσθάνθησαν ὡς ἰδικόν τους πρῶτον τὸν Κοραῆν»¹⁹⁵⁰. Στὴ νεοελληνικὴ ιστοριογραφία (τὴν ὁποία, ὅσον ἀφορᾷ τὴν περίπτωσιν τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου, διατρέχει τὸ σκεπτικὸ καὶ οἱ θέσεις τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ) ὁ Κοραῆς καταγράφτηκε ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ πού θέλησε νὰ συμβάλει στὴν ἐξύψωσιν τῆς παιδείας τῶν ὁμογενῶν του σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ, κάτι πού θὰ τὸ ἐπετύγχανε «μὲ δύο τρόπους: 1) μὲ τὴ "μετακένωσιν", ὅπως λέγει, τῶν γνώσεων τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ στὶς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ 2) μὲ τὴν μύσιν τῶν Νεοελλήνων στὶς ἀστείρευτες πηγὰς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. [...] Γιὰ τὴν κριτικὴ ὁμως ἔκδοσιν τῶν κειμένων χρειάζεσθαι βαθύτερη γνώσιν τῆς γλώσσας, πού ἔπρεπε ὅπωςδὴποτε νὰ τὴν ἀποκτήσῃ. Ἀφήνοντες λοιπὸν κατὰ μέρος τὴν ἀσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ κάθε ἄλλη ἀσχολία ἀφιερώνεται στὸ μεγάλο τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου, στὴν ἔκδοσιν τῆς "Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης", πού θὰ τὸν ἀπαθανάτιζε ὅχι μόνον ὡς Ἑλληνα φιλόλογον καὶ πατριάρχην τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρόδρομον καὶ προφήτην τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας»¹⁹⁵¹. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Α. Β. Δασκαλάκης, «πᾶν ὅ,τι προήρχετο ἐκ τοῦ Κοραῆ ἐθεωρεῖτο ἐθνικὸν ἀπόκτημα, τοῦ ὁποίου ὄφειλε νὰ καταστῆ κοινὸν σύμπτωσιν ὁ ἑλληνικὸς λαός»¹⁹⁵².

Μολονότι θὰ πρέπει νὰ συνεκτιμήσουμε τὶς ἱστορικὰς περιπέτειες τοῦ νεώτερου καὶ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ, καθὼς καὶ τὴ θητεία πολλῶν Νεοελλήνων φιλολόγων σὲ πανεπιστημιακὰ ἰδρύματα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης (Γερμανία, Ἀγγλία, Γαλλία) καὶ δίπλα σὲ φιλολογικὰς προσωπικότητες, τὶς ὁποῖες θεωροῦσαν ὡς διδασκάλους τους, δὲν εἴμαστε καθόλου βέβαιοι κατὰ πόσον θὰ μπορούσαμε νὰ συναντήσουμε φιλολογικὰ ὀνόματα ἰσάξια τοῦ Κοραῆ στὸν νεοελληνικὸ φιλολογικὸ βίον. Ἄν, ὡστόσο, ἤμασταν ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε κάτι τέτοιο βάσει τῆς διεθνοῦς ἀπήχησης καὶ τῆς ἀποφασιστικῆς συμβολῆς στὸν τομέα τῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστῆμης¹⁹⁵³, τότε ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν παράδοσιν τῆς ἐπιστημονικῆς σκυτάλης στὸν ἐξ Ἀμφίσσης Κωνσταντῖνον Π. Κόντο (1834-1909)¹⁹⁵⁴ καὶ στὸν ἐκ Σμύρνης Ἰωάννη Συκουτρῆ (1.12.1901-21.9.1937)¹⁹⁵⁵. τὴ στάσιν πρὸς τοὺς δύο αὐτοὺς φιλολόγους σημειώνει ἱστορικοφιλολογικὰ ὁ ἴδιος ὁ Καλλιτσουνακῆς, ρητὰ γιὰ τὸν πρῶτον¹⁹⁵⁶

¹⁹⁴⁹ ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ 1867, σ. 214.

¹⁹⁵⁰ ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ 1967, σ. 17.

¹⁹⁵¹ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ 1973, σ. 652· βλ. ἐπίσης τὴ γενικότερη θεώρησιν ἀπὸ τὸν ROHLING 1975, καθὼς καὶ τὸν προβληματισμὸν HENDERSON 1970 = 1994, σσ. 219-221 καὶ ΔΗΜΑΡΑΣ 1993, σ. 335.

¹⁹⁵² ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Α. Β. 1979, σ. 611.

¹⁹⁵³ Βλ. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ 2003, σ. 22.

¹⁹⁵⁴ Γιὰ τὰ ἐργοβιογραφικὰ τοῦ Κόντου βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 382-384 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1979b, σ. 34.

¹⁹⁵⁵ Γιὰ τὰ ἐργοβιογραφικὰ τοῦ Συκουτρῆ βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ ὅ.π., σσ. 401-402 καὶ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σσ. 13-76 (Α' Ἰωάννης Συκουτρῆς).

¹⁹⁵⁶ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ ὅ.π., σ. 382: «Μεταξὺ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε –πλὴν τοῦ Κοραῆ καὶ Μουσοῦρου– ἀναφερομένων εὐρίσκεται ὡς «ἀετὸς ἐν νεφέλαις» ὁ ἐξ Ἀμφίσσης Κωνσταντῖνος Κόντος» καὶ σσ. 383-384: «Ὁ Κόντος, ἀναντιρρήτως, εἶναι εἷς τῶν σπουδαιωτάτων ἐκπροσώπων τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι» (στὴ σσημ. 1 τῆς σ. 384 σημειωνόταν: «Δὲν ἔχομεν ἀκόμη πλήρη βιβλιογραφίαν τοῦ ἀοιδίου τούτου ἐθνικοῦ διδασκάλου μετὰ λεπτομεροῦς πίνακος τῶν λέξεων, περὶ ὧν διέλαβε»).

καί ἐμμέσως γιὰ τὸν δεύτερο¹⁹⁵⁷. Σὲ πρόσφατο σχετικὰ σύντομο δημοσίευμα γιὰ τὴν κλασικὴ φιλολογία στὸ ἐλεύθερο νεοελληνικὸ κράτος ὁ Δανιήλ Ἰ. Ἰακώβ¹⁹⁵⁸ ἐπέλεγε ὡς πρώτη τετράδα ἀντιπροσωπευτικῶν κλασικῶν φιλολόγων (βάση γιὰ ἀναλυτικότερη προσέγγιση) τοὺς Κοραῆ, Συκουτρῆ, Ἰωάννη Θ. Κακριδῆ (1901-1991) καὶ Στυλιανὸ Καψωμένο (1907-1978), ἐνῶ ὡς δεύτερη τετράδα δήλωνε ὅτι θὰ προτιμοῦσε τοὺς Κουμανοῦδη, Βερναρδάκη, Κόντο καὶ Χαριτωνίδη¹⁹⁵⁹. Παρὰ τίς ὅποιες ἀντιρρήσεις θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκφράσουμε γιὰ τὴν πρώτη τετράδα καὶ γιὰ τὴν ἰδιαίτερη χρονολογικὴ συνάφεια τῆς δεύτερης, χωρὶς νὰ ἀμφισβητεῖ κανεὶς τόσο τὸ ριψοκίνδυνο τῆς συνοπτικῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἀπολογιστικοῦ ἐγχειρήματος καὶ τὴν ἐμβέλεια τῶν φιλολογικῶν προσωπικοτήτων, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται, ὁ Κοραῆς παρουσιάζεται ὡς πατριάρχης τῆς νεώτερης φιλολογίας, ὁ ὁποῖος ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἐδνεγερσία ἔχοντας κύρια ἐφόδια καὶ προϊόντα τὴν ἀρχαιογνωσία τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τίς θέσεις του στὸ ζήτημα τῆς ἐθνικῆς γλώσσας¹⁹⁶⁰, δίχως τὴν παραμικρὴ νύξη γιὰ τὴν κριτικὴ-ἐκδοτικὴ ἐργασία του, ἀντίθετα μὲ τὸν Συκουτρῆ, τοῦ ὁποῖου ἐξαίρεται τὸ πολυθεματικὸ σὲ περιεχόμενον καὶ ὑψηλὸ σὲ ποιότητα ἐπιστημονικὸ ἔργο¹⁹⁶¹.

Ἡ ἐμφατικὴ προβολὴ τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Συκουτρῆ ὡς τῶν δύο κορυφαίων μετὰ τὸν Κοραῆ Νεοελλήνων φιλολόγων δὲν ὑποτιμᾷ τὴ μνήμη ἄλλων σημαντικῶν ἐργατῶν τῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης στὴ νεώτερη Ἑλλάδα, ὅπως ἦταν ὁ συμπατριώτης τοῦ Συκουτρῆ καὶ μαθητῆς τοῦ Κόντου Χαρίτων Χ. Χαριτωνίδης (1878-1954)¹⁹⁶², ὁ ὁποῖος ἐπιτέθηκε στὸν ἀξιόλογο ἐπίσης φιλόλογο, διάσημο γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν Ἑθικῶν τοῦ Πλουτάρχου¹⁹⁶³, Γρηγόριο Βερναρδάκη (1848-1925)¹⁹⁶⁴ ὑπερασπιζόμενος τὸν δάσκαλό του Κ. Κόντο. Ὁ Χαριτωνίδης κατέθετε τὴ δική του μαρτυρία ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὅτι «ὁ Κόντος στοιχῶν τῷ Κοραῆ καὶ χωρήσας ἔτι μᾶλλον ἠθέλησε νὰ καθάρῃ τὸν γραπτὸν λόγον ξενισμῶν καὶ πλείστων κακῶν ἐκφορῶν κυκλομενῶν ἐν τῷ στόματι τῶν λογίων»¹⁹⁶⁵ σὲ γλωσσικὰ ζητήματα γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου¹⁹⁶⁶, θεωρώντας καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χαριτωνίδης ὅτι ἀκόμη καὶ γιὰ τίς ἐτυμολογικὲς ἀναζητήσεις ὁ Κοραῆς εἶναι «οὗτος ἀρχή, ἡ πρόσδος τῆς ἐπιστήμης τέλος», ἀφορμὴ καὶ γιὰ τὴ μελέτη τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς ἀπὸ τοὺς ξένους φιλόλογους¹⁹⁶⁷. Στὶς ἐπιτασσόμενες σημειώσεις τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου τοῦ Χαριτωνίδη ἀντιπαρατίθενται οἱ γλωσσικὲς θεωρίες τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Κόντου. Ὁ Χαριτωνίδης στὰ δύο σημαντικότερα ἔργα του *Ποικίλα Φιλολογικά* (1904)¹⁹⁶⁸ καὶ *Κριτικὰ καὶ Γραμματικὰ* (1938)¹⁹⁶⁹ ἀναδεικνύεται στὸ πεδίο τῆς Wortphilologie μὲ γραμματικὲς καὶ κριτικὲς παρατηρήσεις σὲ κλασικοὺς, μετακλασικοὺς καὶ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Στὰ *Ποικίλα Φιλολογικά* γράφει πῶς

¹⁹⁵⁷ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 402: «Ὁ πρόωρος θάνατός του ὑπῆρξε βαρὺ πλήγμα κατὰ τῆς φιλολογικῆς ἐξελιξέως ἐν Ἑλλάδι».

¹⁹⁵⁸ Βλ. ΙΑΚΩΒ 2001.

¹⁹⁵⁹ Βλ. *αὐτόθι*, σ. 127.

¹⁹⁶⁰ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 128-129.

¹⁹⁶¹ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 129-130. Τὸ γενικὸ συμπέρασμα τοῦ Ἰακώβ εἶναι: «Ὁ ἱατροφιλόσοφος Κοραῆς θέτει τὰ θεμέλια τῆς κλασικῆς φιλολογίας μὲ τὴ μαζικὴ ἐκδοσὴ ἀρχαίων συγγραφέων, μολοντί ἡ πρόθεσή του δὲν εἶναι τόσο ἡ καθαρὴ ἐπιστήμη ὅσο ἡ ὑπηρεσία τῶν κειμένων στὴν ἀπόκτηση αὐτογνωσίας ἐκ μέρους τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Συκουτρῆς καλλιεργεῖ τὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα καὶ ἀσχολεῖται μὲ ἕνα παραμελημένο τομέα, τὴν ἐπιστολογραφία. Ὁ Κακριδῆς, ἐρμηνευτικὸς φιλόλογος μεγάλης ἐμβέλειας, γίνεται εἰσηγητῆς νέων θεωρητικῶν ἀπόψεων γιὰ τὸν Ὅμηρο. Ὁ Καψωμένος, τέλος, εἶναι ὁ κριτικὸς φιλόλογος ποὺ ἐπιδιώκει τὴν κατοχύρωση τοῦ κειμένου προτοῦ προχωρήσει στὴν ἐρμηνεία» (*αὐτόθι*, σ. 134).

¹⁹⁶² Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΓΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 412-413.

¹⁹⁶³ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1988α.

¹⁹⁶⁴ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΓΝΑΚΗΣ ὀ.π., σσ. 373-374.

¹⁹⁶⁵ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 9.

¹⁹⁶⁶ *Αὐτόθι*, σσ. 9-10.

¹⁹⁶⁷ *Αὐτόθι*, σ. 11.

¹⁹⁶⁸ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1904.

¹⁹⁶⁹ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1938.

ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὶς χειρόγραφες ἐπιστάσεις τοῦ Κόντου. Πάντως, καὶ στὰ δύο ἀνωτέρω μνημονεύμενα ἔργα του παραπέμπει συχνὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Κόντου, ἀλλὰ καὶ τῶν Γ. Χατζιδάκι, Cobet, Herwerden, Nauck καὶ ἄλλων παλαιότερων Εὐρωπαίων φιλολόγων.

Ὁ Κ. Κόντος ὑπῆρξε ἴσως «ἡ ἐπιβλητικότερη φυσιογνωμία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογικῆς ζωῆς στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα»¹⁹⁷⁰. Ὁ Κόντος διάβασε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Χίο κατὰ τὴ βραχεία θητεία του (Ιαν. 1859-Μάρτ. 1862) τὰ βιβλία τοῦ Cobet καὶ ἀπὸ τότε ὁ θαυμασμός του πρὸς τὴ γραμματικὴ καὶ κριτικὴ τέχνη τοῦ μεγαλοφυοῦς ἀνδρός τὸν ὀδήγησε σὲ μία ἰσόβιο σχέση μαθητείας¹⁹⁷¹. Ἡ γνωριμία, συνεργασία καὶ στενὴ φιλία τοῦ Κόντου μὲ τὸν Cobet στὴ γραφικὴ ὀλλανδικὴ πόλη Leiden κατὰ τὰ ἔτη 1865-1867 ἔκαναν τὸν Κόντο νὰ χαρακτηρίζει τὴν περίοδο αὐτὴ ὡς «τὸ ἔαρ τοῦ ἐμοῦ βίου»¹⁹⁷². Ἐπιγραμματικὰ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ λεχθεῖ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κόντου ὅτι συνίσταται στὴ διόρθωση ἀρχαίων συγγραφέων καὶ στὴ λεπτομερῆ ἐξέταση γραμματικῶν φαινομένων τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸς οἱ κριτικὲς καὶ γραμματικὲς παρατηρήσεις του δημοσιευμένες στὸ περιοδικὸ Ἀθηνᾶ.¹⁹⁷³ Ὁ Κόντος εἶχε ἐμπνευστεῖ, ἂν ὄχι ἐπηρεαστεῖ, ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴ γλώσσα σύμφωνα μὲ τὶς γενικότερες ὑποθέσεις τοῦ Κοραῆ. Στὶς *Γλωσσικὲς Παρατηρήσεις* του (1883) ὁ Κόντος παρατηροῦσε γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Κοραῆ ὅτι στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες «οὐδεὶς οὐτ' ἐφάμιλλος τῷ ἀοιδίμῳ ἀνδρὶ οὔτε γόνιμος καθόλου ἐφάνη οὔτε δούλης ἔτι τῆς Ἑλλάδος οὔσης οὔτε ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου καταστάσεως»¹⁹⁷⁴. Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Κοραῆ καὶ τὶς ἐπιταγὲς τῆς κριτικῆς σπουδῆς τοῦ Cobet ὁ Κόντος στὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις του κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς θητείας σαράντα ἐνὸς συναπτῶν ἐτῶν (1868-1909) ἀσχολήθηκε μὲ τοὺς μεγάλους κλασικοὺς: τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἀριστοφάνην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένην καὶ ἄλλους¹⁹⁷⁵. Τὰ φιλολογικὰ κατάλοιπα τοῦ Κόντου ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις του προδίδουν «φιλολογικὴ "ἐρμηνεία" μὲ τὴ στενότερη δυνατὴ ἔννοια τοῦ ὅρου: φροντίδα δηλαδὴ ἀδιάκοπη γιὰ τὴν ὅσο γίνεται ἀντικειμενικότερη (καὶ κατ' ἀπομίμηση τῆς θετικιστικῆς μεθοδικῆς) μελέτη τοῦ γράμματος καὶ τῆς λέξεως»¹⁹⁷⁶, κάτι ποὺ ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων. Ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου τὴ θεωρεῖ ὡς πιθανὴ -ἂν καὶ ἀνολοκλήρωτη- ἀντίληψη γιὰ τὴ μορφή ποὺ θὰ εἶχαν, ἂν ποτὲ τὶς ἐπιχειροῦσε ὁ Κόντος, οἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων¹⁹⁷⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς γλωσσικοὺς τύπους, ἡ γνώμη τοῦ Κόντου θύμιζε ἐπίσης τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Κοραῆ: «ὁ γλωσσικὸς τύπος ποὺ μεταχειρίζοταν καὶ συνιστοῦσε ὁ Κόντος δὲν ἦταν ἡ αὐστηρὴ ἀττικὴ καὶ δόκιμη γλώσσα, ἀλλὰ τύπος βασίζομενος στὰ ἴχνη τῆς ἀττικῆς καὶ ἀπαρτιζόμενος ἀπὸ στοιχεῖα ὄλων τῶν περιόδων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας [...] κατὰ τὴν ἐπιλογή αὐτῆ τῶν ποικίλων στοιχείων τοῦ γλωσσικοῦ τύπου ποὺ ὑποστήριζε, ὁ Κόντος δὲν ἀκολουθοῦσε κάποιο σταθερὸ καὶ ἀπαράβατο κανόνα καθιερωμένον ἤδη ἀπὸ τὴ χρῆση, ἀλλὰ περισσότερο τὴν ὑποκειμενικὴ κρίση καὶ ἐκτίμησίν του. ἔτσι, ἐνῶ μερικὲς φορές συνέβαινε νὰ ἀποδοκιμάζῃ μὲ σφοδρότητα τὴ χρησιμοποίησιν ὠρισμένων στοιχείων, ἄλλοτε ἐπιδιοκίμαζε ἄλλα ποὺ (ἂν τὰ κρίνομε μὲ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς χρῆσεως) δὲ διέφεραν σὲ τίποτε ἀπὸ τὰ πρῶτα. Ὁ Κόντος δηλαδὴ ἦταν μιμητὴς τοῦ Κοραῆ [...]»¹⁹⁷⁸. Διαθέτουμε ὅμως καὶ ἕτερες μαρτυρίες γιὰ τὸν θαυμασμό ποὺ ἔτρεφε ὁ Κόντος πρὸς τὸν Κοραῆ. Εἶναι πρὸς τοῦτο σημαντικὴ

¹⁹⁷⁰ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1988β, σ. 361. Βλ. ἐπίσης Τοῦ ἰδίου 1978.

¹⁹⁷¹ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1979β, σ. 14.

¹⁹⁷² Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 18-19.

¹⁹⁷³ Βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 382-384. Γιὰ τὸ περιοδικὸ Ἀθηνᾶ, ὄργανο τῆς «Ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας» βλ. *αὐτόδι*, σσ. 429-430.

¹⁹⁷⁴ ΚΟΝΤΟΣ 1882, σ. δ', 188; πβ. ΡΟΤΟΛΟ 1965, σ. 139.

¹⁹⁷⁵ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1978, σσ. 183-184, Τοῦ ἰδίου 1979β, σ. 27 καὶ Τοῦ ἰδίου 1988β, σ. 361.

¹⁹⁷⁶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1988β, σσ. 363-364. Βλ. Τοῦ ἰδίου 1979α, σσ. 180-212.

¹⁹⁷⁷ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1988β, σ. 365.

¹⁹⁷⁸ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1979β, σ. 31.

ἡ γνώμη τοῦ δασκάλου τοῦ Κόντου Cobet, ὅπως τὴν παραθέτει μαθητὴς τοῦ Κόντου: «Οὐδεὶς τυχὼν παιδείας, λέγει ὁ Cobet, ἀγνοεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐξόχου ἀνδρός, ἐμοὶ δὲ μάλιστα συνέβη νὰ ἐπισκοπήσω αὐτὰς ἐκ τῶν συχῶν λόγων φιλάτου μοι ἀνδρός, ὃν μᾶλλον φίλον καὶ ἐταῖρον ἔσχον ἢ μαθητὴν, τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου. Πόσον ἔλαμπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ, ὅτε τὰ ἀθάνατα τοῦ Κοραῖ καταρδῶματα ὑπὲρ τῆς ἀναγεννηθείσης πατρίδος ἐπήγει, καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὑπέξικαιε τῇ φίλῃ κεφαλῇ συνενθουσιῶντα»¹⁹⁷⁹.¹⁹⁸⁰ Συγχρόνως ὁ Κόντος προσέγγιζε τὴ φιλολογικὴ σκέψη τοῦ Κοραῖ καὶ ἀπὸ ἄλλη σκοπιά, καθὼς θεωροῦσε ἀποκλειστικὴ φιλολογικὴ μέριμνα τὴ γραμματικὴ καὶ κειμενοκριτικὴ ἐνασχόληση, ὅπως παραδεχόταν, καὶ θαύμαζε –καί, ἔμμεσα, ὁμολογοῦσε τὴν προσήλωσή του– τὴν ὀλλανδικὴν κριτικὴν σχολήν, τὸν Bentley, Porson, Elmsley, Valckenaer, Ruhnken, καὶ τὸν Κοραῖ¹⁹⁸¹. Παρ' ὅλα αὐτά, στὴ διαμάχη του μὲ τὸν Κόντο (γιὰ τὶς γλωσσικὲς του ἀντιλήψεις) ὁ Δημ. Βερναρδάκης αἰσθανόταν τὴ ζωντὴ ἀνάγκη νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸ φιλολογικὸ ἔργο τῶν λογίων τῆς νεώτερης Ἑλλάδας (Ἄδαμ. Κοραῖ, Κων. Οἰκονόμο, Σκαρλάτο Βυζάντιο, Κ. Ἀσώπιο) ἀπὸ τὶς ἐπικρίσεις τοῦ Κόντου¹⁹⁸².

Μὲ τὰ οὐσιαστικὰ «Ἐπιλεγόμενα τοῦ μεταφραστοῦ» ποῦ ἔγραψε γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Πολωνοῦ φιλόλογου Tadeuz Zielinski (1859-1944) *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι* (1928) ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς¹⁹⁸³ δὲν ὁμολογοῦσε μόνον τὴν ἀφοσίωσή του (ἤδη ἀπὸ τὶς σπουδὲς του στὸ Βερολίνο) στὴ θάλλουσα γερμανικὴ κλασικὴ φιλολογικὴ σχολὴ τῆς κατὰ Mommsen καὶ Wilamowitz *Altertumswissenschaft* ἀλλὰ καὶ τὴ στοίχισή του στὴ νεοελληνικὴ παράδοση τοῦ Κοραῖ, ὅταν παραδεχόταν τὴν ἱστορικὴ σημασίαν τῆς ἀρχαιοελληνικῆς παράδοσης γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τῆς νεοελληνικῆς ἐθνικῆς συνείδησης (ὡς ἀνθρωπιστικὴ παράδοση ὑπερβαίνουσα τὴν ἀντίληψη γιὰ τὶς μονομερεῖς γραμματικοσυντακτικὲς παρατηρήσεις ὡς ἀποκλειστικὸ ἐπίκεντρο τῆς διδασκαλίας)¹⁹⁸⁴, τὴ σημασίαν γνώσης τῆς Λατινικῆς γλώσσας καὶ λογοτεχνίας¹⁹⁸⁵, καὶ ὅταν ἔγραφε ὅτι «ἡμέτερον καθήκον εἶναι τὸ οἰκοδόμημα νὰ συνεχίσωμεν συμπληροῦντες, ὄχι καταλύοντες τὸ ἔργον ἐκείνων. Ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐκείνην σχολὴν τοῦ Κοραῖ καὶ τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Ἀσωπίου, πρέπει νὰ περάσῃ οἰοσδῆποτε θέλει εἰς π ρ ο σ ω π ι κ ἡ ν νὰ ἔλθῃ σχέσιν πρὸς τῶν ἀρχαίων τὸ πνεῦμα, ὅστις θέλει νὰ γίνῃ ἀληθινὸς φιλόλογος. Ἄν ἄνευ τοῦ πνεύματος τὸ γράμμα εἶναι νεκρὸν, τὸ πνεῦμα χωρὶς τοῦ γράμματος ἐξανεμοῦται εἰς ξυλόπνευμα»¹⁹⁸⁶. Δηλαδή, μὲ εἰλικρίνεια ὁμολογοῦσε τὴ γόνιμη θητεία του στὴν παράδοση τῶν προγενεστέρων. Ὡστόσο, λόγῳ τῶν νέων συνθηκῶν καὶ τῆς θητείας στὴ Γερμανία, ὁ Συκουτρῆς δὲν κατευθυνόταν ἀπὸ τὶς Κοραϊκὲς ἐπιταγές. Σχεδιάζοντας σὲ σύντομο δοκίμιό του τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης παρατηροῦσε ὅτι «ἡ ὑπὸ τοῦ Μπέντλεϋ ἐγκαινισθεῖσα

¹⁹⁷⁹ *Mnemosyne* 1878, σσ. 49-54.

¹⁹⁸⁰ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 18: πβ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1979β, σ. 92.

¹⁹⁸¹ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ *αὐτόθι*, σ. 92.

¹⁹⁸² Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 26, 74 σημ. 108.

¹⁹⁸³ Βλ. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1928 [1994]. Ὁ «ἀπὸ καταβολῆς αἰολικὸς» καὶ «ἀνειρήνευτος ἀπ' ἀρχῆς» (ὅπως τὸν χαρακτήρισε ὁ Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: βλ. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σ. 67) κλασικὸς φιλόλογος Ἰωάννης Συκουτρῆς κατέστη διάσημος μὲ τὶς ἐργασίες του γιὰ τὶς ἐπιστολὰς τοῦ Σωκράτη καὶ τῶν Σωκρατικῶν, τὴν ἀρχαία ἐπιστολογραφίαν (βλ. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 2001 καὶ 2003), τὴ συνέχισή τῆς ἐκδοσης τοῦ Δημοσθένη ποῦ ἀρχισε ὁ Fuhrer στὴ φημισμένη σειρὰ Teubner (1937), τὴν ἐκδοσὴν τοῦ πλατωνικοῦ *Συμποσίου* (1934, 2η ἐκδ. μὲ νέες κριτικὲς προσθήκες 1950) καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς *Ποιητικῆς* (1937, μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Σίμου Μενάρδου). Ἀσχολήθηκε ἐπίσης μὲ τὴ βυζαντινὴ καὶ τὴ νεοελληνικὴ γραμματεία (βλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ 1957-58, σσ. 401-402 καὶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986, σσ. 226-231 (ἀναδημ. ἀπὸ τὸ περ. *Διαβάζω ἀριθμ.* 64 [9.3.1983], σσ. 55-57). Ὑπῆρξε θεμελιωτὴς τῆς σύγχρονης ἐπιστολογραφικῆς ἔρευνας (βλ. ΙΑΚΩΒ *ἑ.π.*, σ. 130). Αὐτὲς συνιστοῦν μερικὲς ἀπὸ τὶς συστάσεις γιὰ τὴ γνωριμία μας μὲ τὸ ἔργο ἑνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος πρόλαβε νὰ δώσει ἀρκετά, μέχρι νὰ γραφτεῖ στὴν Ἀκροκόρινθο τὸ 1937 ὁ τραγικὸς ἐπίλογος μιᾶς σύντομης ζωῆς.

¹⁹⁸⁴ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986, σσ. 218-235.

¹⁹⁸⁵ Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 250-254.

¹⁹⁸⁶ *Αὐτόθι*, σ. 255.

κριτική μέθοδος και έμπειρική παρατήρησις έσυνεχίσθη έν Άγγλία και κατόπιν έν Όλλανδία, μέχρι του Cobet, χωρίς νά κατορθώση νά έξελιχθῆ εἰς συνθετικήν ιστορικήν σύλληψιν τῆς ἀρχαιότητος. [...] Μαθητής του Χάινε υπῆρξεν επίσης ὁ Φρειδερίκος Αὐγουστος Βόλφ, ὅστις μέ τόν μαθητήν του Boeckh υπῆρξεν ὁ ἰδρυτής τῆς συγχρόνου φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ὡς ἀρχαιογνωσίας πλέον, περιλαμβανούσης τόν ἀρχαῖον κόσμον εἰς ὅλας τας ἐκφάνσεις και ἐξεταζούσης αὐτόν μέ ἱστορικόν ρεαλιστικόν πνεῦμα»¹⁹⁸⁷ και ὅτι «οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι Μαυρίκιος Χάουπτ και Λάχμαν διέπλασαν τήν μέθοδον, καθ' ἣν ἔπρεπε νά γίνωνται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐκδόσεις τῶν κειμένων»¹⁹⁸⁸. Οἱ δύο στερεότερες ἀποδείξεις τῆς φιλολογικῆς ἀξίας του ἀφ' ἐνός και τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τοῦ Συκουτρῆ μέ τῆ γερμανική σχολή ἀφ' ἑτέρου υπῆρξαν ἡ συμμετοχή του στό σεμινάριο τῆς «Graeca Wilamowitziana»¹⁹⁸⁹ και ἡ ἀπόφαση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας νά τοῦ ἀναθέσει τήν ἔδρα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας πού εἶχε κενωθεί μετὰ τήν ἀποβίωση τοῦ καθηγητῆ Edgar Martini (1933)¹⁹⁹⁰. Γνωρίζουμε πῶς ὁ Συκουτρῆς εἶχε διαμορφωμένη κριτική στάση ἔναντι τῆς ὀλλανδικῆς φιλολογικῆς σχολῆς, ἄρα και τοῦ Κοραῆ, τόν ὁποῖον θεωροῦσε ὡς τόν μεγαλύτερο Νεοέλληνα φιλόλογο. Ἦξερε ὅτι ὁ Κόντος ἀνήκε στήν ὀλλανδική σχολή: «ὅπως ἡ ὀλλανδική σχολή, εἰς τήν ὁποίαν ἀνήκε και ὁ Κόντος, ἐπρόσεξεν ἰδιαιτέρως εἰς ἕνα σημεῖον τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, τήν γραμματικὴν και κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν κειμένων, ἠγνόησε δὲ τελείως – ὅσον κανεὶς κρίνει ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του τοῦλάχιστον – τόν ἀρχαῖον πολιτισμόν ὡς πολιτισμόν. Καταγινόμενος εἰς τὰς λεπτομερείας ἠγνόησε τὸ σύνολον. Ἐβλεπε χωρία και ὄχι καλλιτεχνήματα. Ἄλλὰ μήπως και οἱ λοιποὶ φιλόλογοί μας ἐξῆρθησαν εἰς συνθετικώτερα δημιουργήματα; Ἀκόμη και ὁ Κοραῆς, ὁ μεγαλύτερός μας φιλόλογος, παρ' ὅλον ὅτι ἔζησεν εἰς πολὺ εὐρύτερον περιβάλλον, παρ' ὅλην τήν πολεμικήν του πρὸς τὰ "καλὰ γραμματικά", δὲν υπῆρξε παρὰ ἐκδότης κειμένων. Πρὸς τήν ποίησιν εἶχε και ἐξ ἰδιοσυγκρασίας τόσον ὀλίγην σχέσιν, ὅσην γενικῶς ὁ 18ος αἰὼν έν Γαλλία, και ἡ φιλοσοφία του υπῆρξε τόσον ρηχῆ, ὅσον και ἡ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας εἶδε μέ τὸ βλέμμα τοῦ πατριώτου μόνον, ὅπως αἱ γενεαὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸ αὐτοῦ και μετ' αὐτόν. Μόνον φυσικὰ ἢ διαύγεια τοῦ βλέμματός του ἦτο ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα»¹⁹⁹¹. Ὅταν ἀσκοῦσε κριτικὴν στὸν Κοραῆ ὁ Συκουτρῆς ἀσκοῦσε στήν πραγματικότητα κριτικὴν στήν ἐποχῆν τοῦ Κοραῆ και στίς γενικότερες φιλολογικῆς ἀντιλήψεις τῆς ὀλλανδικῆς σχολῆς¹⁹⁹². Ἀπὸ τήν ἄλλη πλευρὰ ὅμως ὁ Συκουτρῆς διαλεγόταν, ἔστω και ἀμφισβητώντας το, μέ τὸ Κοραϊκὸ ἔργο. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἄρθρου του «Ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν»¹⁹⁹³ (περισπούδαστου κειμένου, ὅπου

¹⁹⁸⁷ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σ. 152.

¹⁹⁸⁸ *Αὐτόδι*, σ. 157.

¹⁹⁸⁹ Βλ. τήν ὁμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ ΣΥΚΟΥΤΡΗ *αὐτόδι*, σ. 80 («Ἡ εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος πρὸς τήν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν»).

¹⁹⁹⁰ Βλ. τὴ νεκρολογία τοῦ KÖRTE στὸν τόμο ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σ. 73: πβ. ἐπίσης *αὐτόδι*, σσ. 79-80.

¹⁹⁹¹ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1928 = 1994, σσ. 235-236. Πβ. σ. 258 (σημ. 7).

¹⁹⁹² Γιὰ τὴ μορφή πού ἔπρεπε νά ἔχουν οἱ σύγχρονες κριτικὲς ἐκδόσεις κλασσικῶν ἀλλὰ και νεοελληνικῶν κειμένων (εἰδικὰ γιὰ τὰ νεοελληνικὰ κείμενα βλ. τὸ ἄρθρο του «Κριτικαὶ ἐκδόσεις νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων»: ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σσ. 420-435) –εἰδικὰ προλεγόμενα, ἐκτυπωτικὴ ὁμοιομορφία, τύπος κειμένου και κειμενοκριτικῶν συμβόλων, σελιδαρίθμηση και στιχαρίθμηση, ὑπόμνημα πηγῶν [fontes και testimonia], κριτικὸ ὑπόμνημα, πίνακες λέξεων–, προπάντων οἱ ἐτοιμαζόμενες ἀπὸ τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, οἱ ἀπόψεις τοῦ Συκουτρῆ (βλ. *αὐτόδι*, σσ. 180-182, 388-395) ἀπηχοῦν τίς καθιερωμένες και σήμερα ἀντιλήψεις πού διακρίνουν τίς κριτικὲς ἐκδοτικὲς σειρές, λ.χ. τῆς γερμανικῆς Teubner και τῆς γαλλικῆς Budé/Les Belles Lettres, μέ ὀρισμένες ἐπιπλέον γιὰ τὸ νεοελληνικὸ κοινὸ ἀπαιτήσεις: καθαρῆουσα γλῶσσα στὰ προλεγόμενα, φιλολογικὴ μᾶλλον ἢ λογοτεχνικὴ μετάφραση, ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις –ὡς προσάρτημα τῆς μετάφρασης– μέ γενικότερο και ὄχι ἀποκλειστικῶς φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον («Ἀποκλείονται ἐπομένως ὅλα ὅσα ἐνδιαφέρουν ἀποκλειστικῶς τοὺς φιλόλογους: αἱ γραμματικαὶ παρατηρήσεις, τὰ παράλληλα χωρία, ἡ ἐπίκρισις ἀντιθέτων ἐρμηνειῶν και ἡ δικαιολόγησις τῶν ἰδίων, παραπομπαὶ εἰς ἐπιστημονικὰ συγγράμματα κλπ.»: *αὐτόδι*, σ. 392) γιὰ ἕνα ἀνομοιογενὲς μορφωτικῶς κοινό.

¹⁹⁹³ *Αὐτόδι*, σσ. 369-396.

ἐκδέτεται καὶ τὶς ἐκδοτικὲς ἀρχές καὶ τὶς ἐν γένει προδιαγραφές τῆς νεότευκτης τότε ἐκδοτικῆς προσπάθειας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν¹⁹⁹⁴ κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων τῆς γαλλικῆς σειρᾶς Collection Budé¹⁹⁹⁵) ἀποτελεῖ παρουσίαση καὶ συνάμα κριτικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κοραῆ. Μετὰ τὴν παραδοχὴ τῆς ἀνάληψης τῆς συνέχειας τῆς Κοραϊκῆς πρωτοβουλίας καὶ ἔργου (ποῦ χαρακτηρίζοταν ὡς «ἡ πρώτη καὶ μέχρι σήμερον σπουδαιότερα προσπάθεια»¹⁹⁹⁶) ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν¹⁹⁹⁷, ὁ Συκουτρῆς διατύπωνε τὴν γνώμη¹⁹⁹⁸ ὅτι: α) οἱ Κοραϊκὲς ἐκδόσεις ἀπευδύνονταν κυρίως στὸ εὐρωπαϊκὸ κοινὸ καὶ ὄχι στοὺς Ἕλληνας, β) ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ δὲν περιλάμβανε ἐρμηνευτικὲς ἐκδόσεις ἀλλὰ κριτικὲς ἐκδόσεις μὲ πρακτικὸ χαρακτήρα γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ Γένους, γ) οἱ σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἀναφέρονταν «κυρίως εἰς τῶν κωδίκων τὰς διαφόρους γραφὰς καὶ τὰς προτεινομένας εἰκασίας» καὶ διέδεται διδακτικὸ-μορφωτικὸ χαρακτήρα¹⁹⁹⁹, δ) ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων («τῶν ὁποίων τινὲς ἀποτελοῦν σταθμὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς καθόλου φιλολογικῆς ἐπιστήμης»²⁰⁰⁰) ὡς ἔργου ἐνὸς ἀνδρὸς εἶναι ἀναντίρρητη καὶ ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἔργου ἀξιοθαύμαστη καὶ πρωτότυπη γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ τὶς δυσμενεῖς συνδητικὲς βίου καὶ ἐργασίας τοῦ Κοραῆ, καὶ ε) μποροῦσε νὰ διατυπώσῃ ὀρισμένους ἀντιρρήσεις: «Βεβαίως δὲν περιελήφθησαν πολλοὶ συγγραφεῖς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην, οὔτε πάντοτε οἱ χρησιμώτεροι. Ἦδη ὁ I. Bekker, ὁ περίφημος φιλόλογος τοῦ Βερολίνου, κρίνων τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του, διατί ἀρχίζει τὴν σειρὰν αὐτὴν ὁ Κοραῆς μ' ἓνα μετριώτατον καὶ σχολαστικὸν ἀνεκδοτολόγον, ὅπως ὁ Αἰλιανός. Ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ὅτι περιέλαβεν εἰς τὰς ἐκδόσεις του ἓνα ἔργον τόσον εἰδικόν, ὅπως τὸ *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς τοῦ Ξενοκράτους*. Καὶ πράγματι οὔτε ὁ Στράβων οὔτε ὁ Πολύαινος οὔτε ὁ Ὀνήσανδρος καὶ ὁ Ἰεροκλῆς καὶ ὁ Ἡλιόδωρος ἀνήκουν εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἔπρεπεν ἐκ τῶν πρώτων νὰ γνωρίσῃ τὸ Ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἠγνόει τὸν ὄμηρον καὶ τοὺς τραγικούς, τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πλάτωνα. Εἶναι προφανές, ὅτι εἰς τὴν εὐαίσθητον ἀλλὰ πεζὴν φύσιν τοῦ Κοραῆ, τὴν θρεμμένην μὲ τὸν ὀμαλὸν καὶ κάπως ρηγὸν ὀρθολογισμὸν τοῦ 18. αἰῶνος καὶ τὴν κοινότοπον μᾶλλον φιλανθρωπίαν τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ὁ ἀδιάπτωτος καθωσπρεπισμὸς τοῦ Ἰσοκράτους εὗρισκε ζωηροτέραν ἀπήχησιν παρὰ ἡ στρυφνὴ καὶ αἰχμηρὰ καὶ ἀβυσσαλέα διανόησις ἐνὸς Θουκυδίδου· ἡ στωικὴ φιλοσοφία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων προσηρμύζετο εἰς αὐτὴν καλύτερα ἀπὸ τὰς τολμηρὰς καὶ ἀσυμμετους πτήσεις τῆς πλατωνικῆς σκέψεως καὶ πίστεως. Τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλολογίας εἰς ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία συνετελέσθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἐν Γερμανίᾳ, δὲν παρηκολούθησεν ὁ Κοραῆς, καὶ ἡ ἀντιπάθειά του κατὰ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος – φαίνεται εἰς τὸν τρόπον ποῦ ὁμολεῖ περὶ τοῦ Kant – δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς γνησίως κλασσικῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐπραγματοποιήθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19. αἰῶνος ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λογοτεχνῶν καὶ λογίων. Μὲ τὴν ποιήσιν ἐξ ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἐξ ἐποδράσεως τοῦ περιβάλλοντός του – ὁ 18. αἰὼν τῆς Γαλλίας εἶναι ἡ ἀντιπονητικωτέρα τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας περίοδος – δὲν εἶχε καμμίαν στενωτέραν σχέσιν· τὸ βλέπει κανεὶς καὶ εἰς τὰ στιχουργικὰ του δοκίμια. Κανένα ποιητὴν δὲν ἐξέδωκε, πλὴν τοῦ Ἰγνίου εἰς τὸν Δία τοῦ Κλεάνδρου, ποῦ εἶναι φιλοσοφικὸν μᾶλλον ἔργον ἢ ποιητικόν. Ἡ ἐκδοσίς του τῶν 4 πρώτων ραψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος δὲν ἔχει, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ βιογράφου του Διον. Θερειανοῦ, οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν· ὁ ἴδιος δὲν ἠδέλησε νὰ βάλλῃ τ'

¹⁹⁹⁴ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 386-395.

¹⁹⁹⁵ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 389.

¹⁹⁹⁶ *Αὐτόδι*, σ. 369.

¹⁹⁹⁷ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 369, 386.

¹⁹⁹⁸ Βλ. *αὐτόδι*, σσ. 369-372.

¹⁹⁹⁹ *Αὐτόδι*, σ. 370.

²⁰⁰⁰ *Αὐτόδι*, σ. 370.

ὄνομά του εἰς αὐτήν, μήτε νὰ τὴν συνεχίσῃ»²⁰⁰¹. Αὐτὲς τὶς ἐπιστημονικὲς ἀρχὲς καὶ τὸν ἐγκυκλοπαιδικὸ στοχασμὸ στὶς ἐκτεταμένους εἰσαγωγὰς τῶν ἐκδόσεων του προέβαλε ὁ Συκουτρῆς στὶς δύο μνημειώδεις ἐκδόσεις του, τοῦ πλατωνικοῦ Συμποσίου²⁰⁰² καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς Ποιητικῆς²⁰⁰³ (ἀντιστοίχως ἀριθμ. 1 καὶ 2 τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν). Ὁ Συκουτρῆς ἔβλεπε τὶς καταστάσεις μὲ ἀνάλογο πρὸς τὸ τοῦ Κοραῆ χρηστικὸ βλέμμα: «Ἄς μὴ λησμονοῦμεν, ὅτι οἱ φιλόλογοι τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως ἀποτελοῦν εἰς τὰς δύο εὐρωπαϊκὰς χώρας, ὅπου ἀνθοῦν αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ περισσότερον, εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, τὸ πλατὺ θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστημονικῆς τῶν ζωῆς. Διατί νὰ μὴ συμβῆ τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα;»²⁰⁰⁴. Δικαιολογοῦσε ἐν μέρει τὴ στάση τοῦ Κοραῆ ἔναντι ἱστορικῶν καταστάσεων. «Μέχρι λοιπὸν τῶν παραμονῶν τοῦ 21 τὰ κεφάλαια πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, πού διέδετε τὸ ἔθνος, ἦσαν περιωρισμένα, περιωρισμένα κατ' ἀναπόδραστον ἱστορικὴν ἀνάγκην, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Κοραῆς δικαίως ἐθεώρησε πρόωρον τὴν Ἐπανάστασιν»²⁰⁰⁵. Ὁ Συκουτρῆς δὲν διατύπωσε ποτὲ μία ὀλοκληρωμένη καὶ συγκροτημένη θεωρία περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ συχνὰ μὲ σχηματοποιημένους ὑπερεκτιμήσεις ὑποβάθμισε, ὅπως καὶ ὁ Κοραῆς, τὸν ἱστορικὸ καὶ πνευματικὸ ρόλο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ²⁰⁰⁶.

Γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα πὼς τὸ κεφάλαιο Κοραῆ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη ἦταν καὶ παραμένει ἀνοικτὸ γιὰ τοὺς διακεκριμένους θεράποντες τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὴ νεώτερη Ἑλλάδα, τουλάχιστον σὲ ἐπίπεδο διεξαγωγῆς ἑνὸς γόνιμου διαλόγου μὲ τὸν κορυφαῖο Χίο ἰατροφιλόλογο.

3. 4. Ἡ ἀξιοποίηση τῆς Κοραϊκῆς συνεισφοράς ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας

Υπάρχει ὅμως καὶ ὁ ἀντίλογος. Ἐπιμένουμε στὴ φιλολογικὴ πλευρὰ τοῦ ἀντιλόγου αὐτοῦ, καθὼς ἡ ἰδεολογικὴ ἀντιπαράθεση καὶ ὁ ἰδεολογικὸς σχολιασμὸς τῆς Κοραϊκῆς συμβολῆς ὡς διαφωτιστικῆς στὸ ἔθνος καὶ τὴν παιδαγωγικὴ παράδοση –νόμιμα ὅσο καὶ χρήσιμα στὸ πλαίσιο τῆς διαμόρφωσης τοῦ Νέου ἑλληνισμοῦ– σὲ μερικὲς περιπτώσεις ὀδηγοῦν σὲ ἀδικαιολόγητες γενικεύσεις καὶ συνολικὲς διακρίσεις²⁰⁰⁷, ὅταν μάλιστα ἡ κρίση ἐκφέρεται δίχως τὴν ἀντίληψη τοῦ καιροῦ, «χωρὶς τῆς ἐκτιμῆσεως τῶν συγκυρουσῶν ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων» πού σημειῶνε ὁ λόγιος ἐρευνητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Παιδείας κατὰ τὸν 19ο αἰ. Μανουὴλ Γεδεών²⁰⁰⁸, ἢ ὅταν προκρίνεται ἡ σπουδὴ μιᾶς

²⁰⁰¹ Αὐτόθι, σ. 371.

²⁰⁰² Βλ. τὴν ἐκδ. Πλάτωνος Συμπόσιον. Κείμενον, μετάφρασις καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΣΥΚΟΥΤΡΗ, σειρά: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη/1, ἐκδ. 10η, Ἀθῆνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἰ. Δ. Κολλάρου & Σίας Α. Ε., 1990.

²⁰⁰³ Βλ. τὴν ἐκδ. Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητικῆς. Μετάφρασις ὑπὸ † ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ. Εἰσαγωγή, κείμενον καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ † ἸΩΑΝΝΟΥ ΣΥΚΟΥΤΡΗ, σειρά: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν/Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη/2, Ἀθῆνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», Ἰ. Δ. Κολλάρου & Σίας Α. Ε., 1936.

²⁰⁰⁴ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1956 [1982], σ. 396.

²⁰⁰⁵ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1928 = 1994, σ. 240.

²⁰⁰⁶ Βλ. ΙΑΚΩΒ 1995.

²⁰⁰⁷ Τυπικὸ παράδειγμα κριτικῆς (ὁποῖαν ἀσχοῦσε καὶ ὁ γηραιὸς Κοραῆς κατὰ διαφόρων προσώπων στὴν Ἀλληλογραφία του) ὁ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ. 1992, σσ. 218-219: «Οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς [sc. Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ Παρέργων] μαρτυροῦν ἕνα ὄχι εὐκαταφρόνητο φιλολογικὸ τάλαντο, πού ἐκτιμῆθηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους ἑλληνοστῆς τῆς ἐποχῆς του – ἂν καὶ οἱ διορθωτικὲς ἐπεμβάσεις του στὰ κείμενα εἶναι μᾶλλον ματαιοῦσπουδες. [...] Αὐτὸς ὁ δίχως καμιά ἐξειδίκευση "ἐλεύθερος στοχαστής", ὁ ἀποτυχημένος γιατρός καὶ ἐρασιτέχνης φιλόλογος, ὁ ἄνθρωπος πού δὲν ἔφτασε ποτὲ οὔτε σὲ ἕνα συνδυαστικὸ συγγραφικὸ δημιούργημα, [...]».

²⁰⁰⁸ ΓΕΔΕΩΝ 1976, σ. 45.

προσωπικότητας με άφοριστικό μονόλογο²⁰⁰⁹. Ο Βασ. Λαούρδας λ.χ. στοιχώντας στη γραμμή του Συκουτρῆ σημείωνε για τὸν Κοραῖ, ἀναγνωρίζοντάς του τὸ κειμενοκριτικὸ χάρισμα: «Εἶναι καιρὸς πρῶτα-πρῶτα νὰ σταματήσῃ ἡ ὑμνολογία τοῦ Κοραῖ ὡς νεοανθρωπιστῆ φιλολόγου. Ὁ Κοραῖς ὡς φιλόλογος δὲν ὑπῆρξε τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνας ἀπαράμιλλος κριτικὸς κειμένων – κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι περίεργη καὶ ἀσφαλῶς ὄχι ἀξιολίμητη σύνδεση βυζαντινοῦ φιλολόγου καὶ διανοουμένου τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ. Οὔτε ποίηση καταλάβαινε οὔτε φιλοσοφία. Ἄν δὲν εἶχε τὸ θερμὸ πατριωτικὸ παλμὸ καὶ τὴν πρακτικότητά στὴ διδασκαλία τῆς γλώσσας, δὲ δὴ τὸν θυμόμαστε παρὰ σὰν ἓνα ἄριστο γνώστη τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ καλὸν ἠθικολόγο»²⁰¹⁰, ἐνῶ ἄλλοι τόνιζε ὅτι ὁ Κοραῖς ὡς «εἰσαγωγέας τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης στὴ φιλολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ἑλληνικῶν κειμένων» περιφρόνησε τὴ χριστιανικὴ γραμματεία, ὅτι «ζήτησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν παιδεία τοῦ ἔθνους μόνον στοὺς κλασικοὺς» καὶ ὅτι στέρησε ἔτσι τὸν ἑλληνισμό ἀπὸ ζωτικὸ ὄραμα²⁰¹¹.

Οἱ Νεοἑλληνες παρακολουθοῦσαν καὶ ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὶς κρίσεις τῶν Εὐρωπαίων γιὰ τὸν Κοραῖ, καθὼς δὲν ὑπῆρξε στὴ νεοελληνικὴ φιλολογικὴ κίνηση ἐθνικὴ σχολή. Σὲ ἀνώνυμη βιβλιοπαρουσίαση-βιβλιοκρισία δημοσιευμένη στὸ ἀγγλικὸ περιοδικὸ *The Edinburgh Review, or Critical Journal* (Ἀπρ. 1810-Αὐγ. 1810) διατυπωνόταν ἡ ὑποψία τῆς ἐξέχουσας συμβολῆς στὴν ἐκδόση τοῦ Στράβωνα κατ' ἐξοχὴν στὸ πρόσωπο τοῦ πανευρωπαϊκῆς φήμης Κοραῖ – ἐν σχέσει πρὸς τὸν *la Porte du Theil* – καὶ γινόταν ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὴν ἐκδοτικὴ καὶ μεταφραστικὴ παραγωγικὴ εὐφορία τοῦ²⁰¹². Στὸ ἴδιο ἄρθρο διατυπώνονταν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῆς γνώσης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τὴν ἀξία τῶν σημειώσεων τοῦ στὸν Ἡρόδοτο· τὸ ἄρθρο κατέληγε ὡς ἐξῆς: «We are equally disposed to object to several of the alterations proposed in the notes; but we forbear to enter at length upon the critical part of the work. Many excellent readings are given from some Parisian MSS., and some ingenious conjectural emendations, we suppose of M. Coray. Siebenkees, who published part of an edition of Strabo, is treated somewhat cavalierly by our contranulators, who, however, pay proper respect to the opinions of Casaubon and Tyrwhitt. But M. Coray proposes his corrections rather at hazard, and neglects to fortify them with the care and circumspection of the critics of the Dutch school. Feeling, we suppose, perfectly at home in the Greek language, he gives his readers credit for perceiving the reasons of his alterations; and, content with improving the sense of his author, he does not always stay to consider whether his proposed corrections are good Greek or not. The defects, however, of the present publication are small, when compared with its merits; and we feel no hesitation in stating our opinion, that the work is creditable both to the translators and the French nation. We only regret that the expensive form in which it appears, is likely to confine the use of it to a few, at least in this country».

Ὁ Κεφαλλῆν λόγιος Θεαγένης Λιβαδάς δημοσίευσε πραγματεία του στὴν ἐφημερίδα *Κλειῶ* τῆς Τεργέστης²⁰¹³, ὅπου καταπιάστηκε μετὰ τὸ θέμα τῆς ἐπανεκδόσης καὶ ἀνατύπωσης τῶν Κοραϊκῶν ἐκδόσεων²⁰¹⁴. Ὁ Λιβαδάς ἐπιχειρηματολογοῦσε ὡς ἐξῆς: «Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ὑπολάβῃ

²⁰⁰⁹ Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἡ μελέτη ΠΕΡΑΝΘΗΣ 1983, σ. 51 κ.ά.

²⁰¹⁰ Στὴ *Νέα Ἔστια*, τόμ. ΑΒ', 1942, σ. 830 σὲ βιβλιοκρισία γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Δ. Γληνοῦ στὴ μετάφραση τοῦ *Σόφιστοῦ τοῦ Πλάτωνα* (1940): βλ. ΗΛΙΟΥ 1989, σ. 61 σημ. 77· πβ. αὐτόδι, σσ. 93-94, σημ. 121.

²⁰¹¹ Βλ. ΗΛΙΟΥ ἔ.π., σσ. 143-207], σ. 93.

²⁰¹² Βλ. τὸ ἄρθρο «ART. III. Geographie de Strabo. Traduite du Grec en Français. Tome Premier. A Paris de l'Imprimerie Impériale. An XIII. 1805. 4to. pp. 513», *The Edinburgh Review, or Critical Journal* 16, Ἀπρ. 1810-Αὐγ. 1810, σσ. 55-62. Στις σσ. 56-59 ἀναφορὰ στὴν κατάσταση τῆς λογοτεχνίας, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ τὴ γλωσσικὴ ποικιλία στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα.

²⁰¹³ Τὴν ἐφημερίδα αὐτὴ καθοδηγοῦσαν ἐκδοτικῶς ὁ Θ. Λιβαδάς ἀρχικὰ καὶ ὁ Δ. Θερεϊανὸς ἔπειτα: βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984δ.

²⁰¹⁴ Βλ. ΛΙΒΑΔΑΣ 1874. Πβ. ἐπίσης τὴν ἀνώνυμη ἀπάντηση-ἄρθρο μετὰ τίτλο «Γινῶμαι φιλολογικαὶ περὶ ἀνατυπώσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κοραῖ», στὴν ἐφημ. *Εκλεκτικὴ* τῆς 16ης Φεβρ. 1874, σσ. 50-52.

τυχόν παράτολμον τὴν ἡμετέραν σκέψιν ἢ ἔντιμος ἐν Μασσαλία ἐπιτροπή, ἡμεῖς ἄνευ ὄκνου καὶ δισταγμοῦ τολμῶμεν παρρησίᾳ νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατύπωσις τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐκδόσεων, σκοπούμενης τῆς ἔκτοτε προόδου τῆς κριτικῆς καὶ φιλολογικῆς καθόλου ἐπιστήμης, εἶναι ἀναχρονισμὸς οὐ μόνον ἄσκοπος καὶ ἀνωφελής, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν, ἣτις σήμερον εὐρίσκει πολὺ ὀρθότερα, ἀκριβέστερα καὶ εὐωνότερα κείμενα, χάρις εἰς τὴν γενομένην ὑπὸ σοφῶν ἀνδρῶν ἀνακάλυψιν καὶ ἀντιβολὴν πολυαρίθμων χειρογράφων, ἃ τινὰ ὁ Κοραῆς ἢ ὅλως ἠγνῶει ἢ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξετάσῃ. Σήμερον αἱ ἐκδόσεις τοῦ ἀθανάτου Χίου φιλολόγου δὲν δύναται νὰ ἔχωσιν ἢ ἀπλῶς ἀξίαν ἱστορικὴν, καθ' ὅσον ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος ἀνὴρ παρελάμβανε τὰ κείμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ προγενεστέρων ἐκδοτῶν, διορθῶν αὐτὰ σπανίως μὲν ἐξ αὐτοψίας καὶ ἀντιπαραθέσεως τῶν χειρογράφων, ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ ἐξ ἰδίας αὐτοῦ εἰκασίας. Τούτου ἕνεκα πολλαὶ μὲν τῶν εἰκασιῶν τοῦ Κοραῆ, εὐφύεσταται οὖσαι, ἐξεληφθήσαν ὡς πιθαναὶ καὶ ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῶν κριτικῶν, πολλαὶ δὲ ἐξηλέγχθησαν ὕστερον ἐκ τῶν περισωθέντων ἀντιγράφων παντάπασι πλημμελεῖς. Καὶ οὐδὲν παράδοξον ἐὰν οἱ ἔπειτα κριτικοὶ ἠδυνήθησαν, διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐρεύνης τῶν πηγῶν, νὰ δημοσιεύσωσι πληρεστέρας καὶ τελειότερας ἐκδόσεις, ὑπὸ τὴν κριτικὴν, τὴν ἐρμηνευτικὴν καὶ τὴν φιλολογικὴν ἐν γένει ἔποψιν. Αὐτὸ τοῦτο κατὰ καλὴν μοῖραν καὶ προησθάνετο καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὸς ὁ Κοραῆς, οἶονεὶ προδιαμαρτυρούμενος ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἰσοκράτην προλεγομένοις του κατὰ τῆς ἀνατυπώσεως τῶν ἑαυτοῦ ἐκδόσεων»²⁰¹⁵ καὶ «αἱ ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ ἠδύναντο βεβαίως νὰ ἀνατυπωθῶσι, διορθούμεναι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων ἐκδόσεων τῆς Γερμανίας. Αἱ ἐκ τῶν κριτικῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ οὐδεμίαν ἔχουσαι σήμερον ἀξίαν, ἠδύναντο κάλλιστα νὰ παραλειφθῶσι παντάπασι, ἀντὶ δὲ τούτων νὰ τεθῶσι μόνον ὑπὸ τὸ κείμενον ὅσαι τῶν κριτικῶν σημειώσεων ἀπεδείχθησαν ἐπιτυχεῖς, πρὸς δὲ ταύταις καὶ αἱ ἐρμηνευτικαὶ τοῦ Κοραῆ σημειώσεις, αἱ τινες ὅμως, παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς κριτικάς, εἶναι πολὺ ὀλίγαι»²⁰¹⁶. Μὲ τὸν Λιβαδά συμφώνησε καὶ ὁ ἑλληνιστὴς καθηγητῆς στὸ Ἄμβουργο W. Wagner σὲ ἐπιστολὴ του (9/21 Φεβρ. 1874) στὴν ἴδια ἐφημερίδα, ὁ ὁποῖος ἔγραφε σχετικῶς μὲ τὴν πραγματεία τοῦ Λιβαδά: «Ἀπατάται γὰρ ὅστις νομίζει ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ γενομέναι ἐκδόσεις Ἰσοκράτους, Στράβωνος ἢ Πλουτάρχου (ἵνα ταύταις ὡς παραδείγμασι χρώμεθα) ὑπάρχουσι τέλειαι ἀπολύτως τοῦναντίον τὰ κείμενα τῶν ἐκδόσεων τούτων κατὰ πολλὰ ἀτελεῖ καὶ ἡμαρτημένα εἰσὶ. Ἄσοφος δ' ἂν εἴη ὁ μέλλων τιθέναι πεπαλαιωμένα (antiquated) κείμενα τῶν ἀρίστων τῆς Ἑλλάδος συγγραφέων εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἴσως μὲν οὖν τὰ κείμενα τῶν Κοραῆ ἐκδόσεων διατηρητέα ἂν εἴησαν, αἱ δὲ διαφοραὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξοχωτάτων κριτικῶν ἐκδόσεων ὑποσημειωτέα εἰσὶν ἐν ἐκάστη σελίδι, προσδετέα δὲ καὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν αἰτιῶν καὶ τῆς ἀξίας τῶν μεταβολῶν τοῦ κειμένου»²⁰¹⁷. Γι' αὐτὰ παρατηροῦσε εὐστοχα ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου: «Ὁ Λιβαδάς ἐνῶ ὑποστήριζε τὴν ἀνάγκη νὰ τυπωθῶν ἀπαξάπασης οἱ ἐπιστολές τοῦ Κοραῆ, καθὼς καὶ οἱ "Αὐτοσχέδιοι Στοχασμοὶ" (μετὰ ὅμως τὶς ἀναγκαῖες, λόγῳ τῆς ἐντωμεταξὺ ἐπιστημονικῆς προόδου, ἀλλαγές), ἐξέφραζε ταυτοχρόνως σοβαρότατες ἐπιφυλάξεις περὶ τοῦ ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανεκδοθῶν καὶ οἱ ποικίλες ἐκδόσεις τοῦ σοφοῦ γέροντα, δεδομένου ὅτι, ἀφότου κυκλοφόρησαν, ἡ κριτικὴ καὶ φιλολογικὴ καθόλου ἐπιστήμη εἶχε ἐπιτελέσει σημαντικώτατες προόδους χάρις κυρίως στὴν ἀνακάλυψη καὶ ἀντιβολὴ πολυαρίθμων χειρογράφων, τὰ ὁποῖα εἴτε ἀγνοοῦσε ὁ Κοραῆς ὀλοτέλα εἴτε δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐξετάσει. Ἡ ἀνατύπωση τῶν ἐκδόσεων τοῦ Κοραῆ, ὑποστήριζε ὁ Λιβαδάς, "εἶναι ἀναχρονισμὸς οὐ μόνον ἄσκοπος καὶ ἀνωφελής, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν

²⁰¹⁵ Βλ. ΛΙΒΑΔΑΣ *αὐτόδι*, σ. 16. Τὰ πλαγιογραφημένα χωρία ἀντιστοιχοῦν σὲ ἀραιωμένους χαρακτῆρες στὸ πρωτότυπο κείμενο.

²⁰¹⁶ Βλ. *αὐτόδι*, σ. 26.

²⁰¹⁷ Βλ. ἐφημ. Κλειώ, ἔτος ΙΓ', ἀριθμ. 660, 9/21 Φεβρ. 1874, σ. 4α-β (μέρος τῆς ὁποίας εἶναι μετάφραση σκέψεων τοῦ Wagner, τὶς ὁποῖες δημοσίευσε τὸ 1872 σὲ ἐφημερίδα τοῦ Λονδίνου): ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ ἑλληνιστῆ ἀναδῆμ. στὸν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1986, σσ. 278-279.

νεολαϊαν, ἥτις σήμερον εὐρίσκει πολὺ ὀρθότερα, ἀκριβέστερα καὶ εὐωνότερα κείμενα". Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δεχόμεσταν ὡς ὀρθὴ τὴν ἀντίληψη τοῦ Λιβαδά περὶ ἀναχρονιστικότητας τῶν κοραϊκῶν ἐκδόσεων (ζήτημα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπιδεικτικὸ ἀντιρρήσεων), καθόλου, νομίζω, ἀναχρονισμὸς δὲν θὰ ἦταν ἡ συγκέντρωση καὶ ἐκδόση, ὑπὸ μορφή corpus, τῶν ἀπειράριθμων κριτικῶν σημειώσεων καὶ διορθώσεων οἱ ὁποῖες (διασκορπισμένες στὶς σελίδες τῆς ἀλληλογραφίας, στὶς σημειώσεις δικῶν του καὶ ξένων ἐκδόσεων, καὶ στὰ κατάλοιπά του) εἴτε προκατέλαβαν εἰκασίες μεταγενέστερων φιλολόγων εἴτε ἐπικυρώθηκαν ἀπὸ φορεῖς τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦσε ὁ Κοραῆς εἴτε, τέλος, ἦταν (κατὰ τὴν ὁμόφωνη ἐτυμολογία τῶν νεότερων ἐκδοτῶν) ἐκεῖνες μὲ τὴ μεγαλύτερη πιθανότητα νὰ εἶναι ἀληθινές»²⁰¹⁸. Ἀνεπιφύλακτα δεχόμεστε τὴν ἀποψη τοῦ Λιβαδά, ἐὰν ὑποτεθεῖ ὅτι ξεκινοῦσε ἀπὸ γνήσιο ἐνδιαφέρον, γιὰ νὰ προστατευθεῖ ἡ σπουδάζουσα νεολαία ἀπὸ τὴν Κοραϊκὴ εἰδωλοποίηση καὶ τὴν λόγῳ αὐτῆς προσκόλλησιν σὲ συγκεκριμένες ἐκδόσεις εἰς βάρος τῆς ἀκατάπαυστης ἐπιστημονικῆς προόδου. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ὅμως, τίθεται ἓνα ζήτημα ἱστορικὸ καὶ ἓνα ἐπιστημονικόν. Γιὰ τὴν Ἱστορία τῶν Κλασικῶν Γραμμάτων σκεφτόμαστε πῶς καὶ ἂν ἡ Ἀγγλία μποροῦσε νὰ παραμερίσει τὸν Bentley καὶ τὸν Housman χάριν νεωτέρων ἐκδόσεων, ὅταν ὅλοι στρέφονται στὶς πηγές τους. Πῶς γίνεται τόσοι νεώτεροι ἐκδότες νὰ παραδέτουν τὶς Κοραϊκὲς διορθώσεις καὶ τόσοι προεκτεθέντες λόγιοι νὰ ἐκτιμοῦν τὸ φιλολογικὸ δαιμόνιο τοῦ Κοραῆ; Κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Λιβαδά εἶναι σοφιστικὴ: ἐπικαλεῖται τὸ αὐτονόητο (κάθε νεώτερη ἐκδόση καὶ καλύτερη!), ἐπιτίθεται στὶς ἀτελέστερες ἐκδόσεις στὶς ὁποῖες στηρίχθηκε ὁ Κοραῆς (ἀγνοώντας τὴ λογικὴ τοῦ ἐκδότη καὶ τῆς λατρείας τῆς εἰκασίας στὴ φιλολογικὴ κριτικὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ.), καὶ ἐνίοτε καταφεύγει σὲ ἀντιφατικὰ μὲ τὶς ὑπόλοιπες γνώμες του δηλώσεις: «πραγματικῶς δὲ αἱ σημειώσεις αὐτοῦ εἰς τὸ "περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς" σύνταγμα τοῦ Ξενοκράτους εἶναι ἀριστούργημα μακρᾶς καὶ ἐνδελεχοῦς ἐργασίας, ὅπερ αὐτὸ καὶ μόνον θὰ ἴσχυε νὰ κατατάξῃ τὸν Κοραῆν εἰς τὴν χορείαν τῶν διασημοτάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος φιλολόγων»²⁰¹⁹ καὶ «ὅτι ὁ Κοραῆς ἐξ ὧν τότε εἶχε προχείρων μέσων ἔπραξε πολλὰ καὶ καλὰ καὶ θαυμάσια, ὅτι χάρις τῷ Κοραῆ πολλοὶ τῶν μετέπειτα φιλολόγων ἠδυνήθησαν ἐκ τῶν διορθώσεων αὐτοῦ χειραγωγούμενοι καὶ ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν χειρογράφων ὀρμώμενοι νὰ παρασκευάσωσι πληρεστέρας καὶ κριτικωτέρας ἐκδόσεις, τοῦτο μαρτυροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ "Παράλληλοι Βίοι" τοῦ Πλουτάρχου, οὓς ἐν χερσὶν ἔχουσιν οἱ πλείστοι θεβαίως τῶν λογίων Ἑλλήνων»²⁰²⁰. Μὲ τὸν Λιβαδά φαίνεται ὅτι συμφωνοῦσε καὶ ὁ Ἰ. Συκουτρῆς, ὅταν ἔγραφε τὸν διαχωρισμὸ τῶν ἀξίων λόγου διορθώσεων τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὶς μὴ ἀξιόλογες, «ἐπειδὴ πλῆθος πολὺ τῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν εἰκασιῶν δὲν ἐπιτρέπεται ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς νὰ ἐκδοθῶν, διότι νεώτεροι ἔρευναι χειρογράφων καὶ ἡ τελειοποιήσις τῆς φιλολογικῆς μεθόδου τὰς κατέστησεν περιττὰς ἢ ἐξήλεγεζεν ὡς πλημμελεῖς»²⁰²¹. Ὅμως ὁ νεώτερος Ἑλληνας καὶ κραταῖος φιλόλογος Π. Παπαγεωργίου μὲ τὸν ἀέρα τοῦ κριτικοῦ ἐπιστήμονα καὶ τὴ μακρόχρονη ἐμπειρία περὶ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα, σχολιάζοντας τὴ συνήθεια τοῦ Aug. Nauck νὰ προτιμᾷ τὴ διόρθωσιν τοῦ κειμένου τῶν τραγικῶν καὶ προπάντων τοῦ Ὀμήρου βάσει κανόνων²⁰²², ἀντὶ γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς χειρόγραφης παράδοσης, ἔγραφε: «Τὰ δὲ ἀστοχῆματα τοῦ Nauck, ὅσον ἂν μεγάλα ὑποτεθῶσι, συγγνώμης ἄξια θὰ εὐρωσιν ἐπιεικεῖς κριταί, ὅσοι γινώσκουσι μὲν τὰ πλείστα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κατορθώματα αὐτοῦ, ἐν νῷ δὲ ἔχουσιν ὅτι φύσει σύνεστι τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι τὸ ἐξαμαρτάνειν καὶ ὅτι καὶ τοῦ Nauck μεγαλοφύεστεροι φιλόλογοι, ὁ

²⁰¹⁸ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ 1984α, σσ. 51-52.

²⁰¹⁹ Βλ. ΛΙΒΑΔΑΣ 1874, σ. 26.

²⁰²⁰ Βλ. αὐτόδι, σ. 1δ.

²⁰²¹ Σὲ σημειώματά του (σὰν ὑποσημείωσιν) στὸν συλλογικὸ τόμο τῆς ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΟΡΑΗ Ἡ Ἐκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ 1935, σ. 1στ'.

²⁰²² Βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. Ν. 1893, σσ. 148-149.

Valckenaer, ο Ruhnken, ο Porson, ο Bentley, ο Cobet και άλλοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καυχήθωσιν ὅτι ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας»²⁰²³. Καὶ συνέχισε, στηλιτεύοντας τοὺς ἐπιπόλαιους κριτὲς καὶ διαστροφεῖς τῆς ἀθώας παράδοσης ἐν ὀνόματι τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης: «ἀλλὰ "κριτικὴ" δὲν εἶναι αὕτη: ἐὰν δὲ "κριτικὸς" ὀνομάσωμεν τὸ πλήθος τῶν νεωτέρων παραμορφωτῶν, τότε ἀγνοοῦμεν πῶς ἐν ταῖς σελίσιν τῆς ἱστορίας τῆς κριτικῆς θὰ ὀνομάζωνται τοῦ λοιποῦ οἱ ἀληθεῖς αὐτῆς μύσται καὶ ἱεροφάνται, ὅσοι πρῶτοι καὶ σαφῶς ἐδίδαξαν ἡμᾶς τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς καὶ ἐπιτυχῶς ἐφῆρμοςαν αὐτὰς εἰς τῶν συγγραφέων τὰ κείμενα. Ποῦ τότε ὁ Bentley καὶ ὁ Porson, ὁ Hemsterhuis καὶ ὁ Valckenaer, ὁ Ruhnken καὶ ὁ Dawes, ὁ Hermann καὶ ὁ Κοραῆς, ὁ Boeckh καὶ ὁ Ritschl; ποῦ τότε ὁ μέγας Cobet; παραλείπομεν δὲ ἐπιφανεῖς φιλολόγους δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ σοφῇ Γερμανίᾳ»²⁰²⁴. Νομίζουμε ὅτι περιττεύει ἡ ἀναφορὰ καὶ σὲ ἄλλα «λάθη» μεγάλων, ὅπως τοῦ Scaliger καὶ τοῦ Bentley ποῦ ὑπέλαβαν ὅτι γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Μανιλίου ὁ κώδικας Gemblacensis ἦταν ὁ καλύτερος, ἀντὶ γιὰ τὸν Leidensis²⁰²⁵. Ὅλοι οἱ μεγάλοι αἰσθάνονταν ἄλλωστε τὸ δικαίωμα νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν αὐθεντία τῶν προγενεστέρων, θεμελιώνοντας συγχρόνως τὴ δική τους ἐνυπόγραφη γνώμη. Λ.χ. ὁ Κόντος πίστευε ὅτι «ὁ Κοραῆς οὔτε τὴν φύσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ σαφῶς κατενόησε, πολλάκις δὲ γράφων κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐβαρβάρισε καὶ ἐσολοίκησεν ἢ παντελῶς ἀπόβλητα παρέλαθεν»²⁰²⁶.

Στὸ ζήτημα τῆς ἐπανεκδόσης τῶν Κοραϊκῶν ἔργων σήμερα δὲν θὰ ἦταν διόλου ξένος ὁ προβληματισμὸς τῆς ψυχανάλυτριάς I. Grubrich-Σημίτη, ἡ ὁποία φροντίζει γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν χειρογράφων τοῦ Sigmund Freud. Ἔτσι, εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο πῶς πρέπει νὰ ἀκολουθήσουμε τίς συντεταγμένες τῶν «ἱστορικῶν κριτικῶν ἐκδόσεων» μὲ ἀξιώσεις πληρότητας καὶ ἀσκώντας τὴν ἐνδεικνυόμενη καθολικὴ ἐποπτεία στὸ σύνολο τῶν φιλολογικῶν καταλοίπων τοῦ Κοραῆ, μὲ στόχο τὴν «παραγωγικὴ ἀνάγνωση», καὶ ὄχι νὰ καταφύγουμε στὸ τυπικὸ τῶν «κοινῶν ἐκδόσεων» («Leseausgaben»)²⁰²⁷. οὔτε εἶναι λιγότερο ἐλκυστικὴ ἢ προοπτικὴ τῆς ἀντιβολῆς προδρομικῶν σημειώσεων (λ.χ. τῶν «Συμμίκτων Παρατηρήσεων» τοῦ χφ. 490) καὶ ἐντυπῆς ἐκδοχῆς τους (λ.χ. στὴν Ἀλληλογραφία καὶ τοὺς τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης), ὥστε νὰ παρακολουθήσουμε ἀβίαστα τὴ μαθησιακὴ διαδικασίᾳ καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Κοραϊκῆς ἐπιχειρηματολογίας: τὴν ἐνίσχυση τῆς πεποίθησής του ἀπὸ τὴν πρώτη σκιαγράφηση μέχρι τὴ μεταγενέστερη (ἴσως, ὀριστικότερη) ἐπεξεργασία τοῦ ἴδιου προβληματικοῦ χωρίου καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἀποκρυσταλλωμένης γνώμης του κατὰ τὸν διάλογο τῶν συγχρόνων του θεραπόντων τῆς κριτικῆς-ἐκδοτικῆς ἐπιστήμης γιὰ τὸ συγκεκριμένο χωρίο²⁰²⁸. Συνοπλογοιστέες εἶναι καὶ οἱ σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση βιβλιογραφικῶν δεδομένων, ἀντιγραφὴ ἀποσπασμάτων, ὑπογράμμισή λέξεων-κλειδιῶν καὶ τῆς ἐτυμολογικῆς ἢ ἐννοιολογικῆς συνάφειάς τους, χρῆση συντομογραφικῶν, ὅταν χάραιε τὸ δικό του «ἀναγνωστικὸ ὁδοιπορικὸ» κατὰ τὴ «διάρκεια μιᾶς παιδιασμένης βιβλιογραφικῆς ἐκστρατείας»²⁰²⁹. Ἡ Ilse Grubrich καταλήγει μάλιστα σὲ ἀρνητικὴ σύσταση πρὸς τὸν ἐκδότη (σύσταση ἀναιρετικὴ τῆς τάσης Λιβαδά): «Νὰ μὴ λησμονεῖ ὅτι ἡ ἐκδοσὴ τῶν κειμένων συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ χρόνο, παρὰ τίς προσπάθειες ποῦ καταβάλλονται γιὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν καλούμενων ἀντικειμενικῶν μεθόδων. Γι' αὐτὸ δὲν θὰ πρέπει νὰ πρέπει νὰ ἀνέχεται τὴν ποδηγέτησιν τοῦ ἐκδοτικοῦ ἔργου ἀπὸ οἰοδήποτε ἐκάστοτε δημοφιλῆς πνευματικὸ

²⁰²³ *Αυτόθι*, σ. 151. Π.χ. γιὰ τὸν Porson βλ. DAWE 1990, σσ. 385-386.

²⁰²⁴ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. Ν. ὁ.π., σ. 154.

²⁰²⁵ Βλ. MAEHLI 1868, σ. 158.

²⁰²⁶ Βλ. ΚΟΝΤΟΣ 1882, σ. 6: πβ. ΗΛΙΟΥ 1989, σ. 29.

²⁰²⁷ Βλ. GRUBRICH-SIMITIS 1993 = 2002, σ. 67 σημ. 47, σσ. 355-357, 365-373.

²⁰²⁸ Βλ. *αυτόθι*, σσ. 187-188, 392-394.

²⁰²⁹ Βλ. *αυτόθι*, σ. 188.

ρευμα· σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ἡ ἐξασθένιση τοῦ ἐν λόγῳ ρεύματος θὰ ἐξέδετε τὴν ἐκδοσὴ στὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ ἴδια παρωχημένη»²⁰³⁰.

Ὁ Paul Louis Courier (1773-1825)²⁰³¹ καταμαρτυροῦσε στὸν Κοραῆ τὴν ἀσύγγνωστη παράλειψη ἀντιβολῆς τῶν διαθέσιμων Παρισινῶν κωδίκων τοῦ Στράβωνα²⁰³², ἀλλὰ δὲν ἦταν ὁ μόνος. Ὄταν κατὰ τὴ δίμηνη παραμονή του στὸ Παρίσι ὁ J. G. Schneider γνώρισε τοὺς ὀνομαστοὺς Γάλλους φιλολόγους τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰ. καὶ ἀπέστειλε στὸ περιοδικὸ *Der neue Teutsche Merkur*²⁰³³ μὲ τὴν μορφή ἐπιστολῆς μία ἀνταπόκριση, ἀσχολήθηκε, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, καὶ μὲ τὴ συνοπτικὴ ἐπιστημονικὴ προσωπογραφία τοῦ Κοραῆ. Ἐκεῖ²⁰³⁴ παρατηροῦσε ὅτι, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ γνωστός γιὰ τὴ λογιόσύνη του καὶ τὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητά του Κοραῆς διέθετε –ἐναντι τῶν Εὐρωπαίων συναδέλφων του– τὸ πλεονέκτημα τοῦ αἰσθητηρίου τῆς μητρικῆς γλώσσας, τὸ ὁποῖο «τοῦ χρησιμεύει κάπου-κάπου σὰν ἄριστος διαιτητής», ἀπὸ τὴν ἄλλη «καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι λόγιοι ἔχουν ἀπέναντί του πάλι τὸ ὄχι ἀσήμαντο πλεονέκτημα ὅτι γνωρίζουν τὶς σκορπισμένες στὸς Σχολιαστὲς παρατηρήσεις γιὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ τὶς ἐν μέρει ὀξυδερκεῖς διαπιστώσεις τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν τῶν κλασικῶν συγγραφέων ποὺ εἶναι στὸν Κοραῆ ἐντελῶς ἄγνωστες καὶ τὶς ὁποῖες ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν τὶς γνωρίζει – τὶς περιφρονεῖ. Καὶ πράγματι φαίνεται ἀκατανόητο τὸ πῶς ἓνας λόγιος, ὅπως ὁ Κοραῆς, κατάφερε κατὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Πλουτάρχου του καὶ τῶν ἄλλων κλασικῶν συγγραφέων ν' ἀποφύγει τὸν ἀξιόλογο ἀριθμὸ τῶν ὑπαρχόντων στὶς βιβλιοθηκὲς χειρογράφων, ἀπαξιῶνοντας μάλιστα ἀκόμη καὶ νὰ ρίξει σ' αὐτὰ μιὰ ματιά. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια νὰ μὴν πιάνει μὲ τὴν ἀκοή σ' αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴν περίπτωσιν τὴ σωστὴ γραφὴ τοῦ κειμένου οὔτε καὶ ἡ γνώση τῆς νεοελληνικῆς ποὺ κατέχει νὰ ἀρκεῖ σὰν κριτήριον. Θὰ ἦταν ποτὲ δυνατὸ ἓνας Γερμανὸς τοῦ 19ου αἰῶνα νὰ διορθῶναι τὴ γλώσσα τῶν ἐρωτικῶν ραψωδῶν καὶ τῶν θάρδων τῶν περασμένων αἰώνων μὲ τὸ διαφορετικὸ ὕφος, τὴ διαφορετικὴ ἐποχὴ, χαρακτήρα, διάλεκτο καὶ συνθήκες, βασιζόμενος ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸ αὐτὸ του; Καὶ μόνο ὡς πρὸς τὴ γλώσσα τοὺς πόσο διαφορετικὰ ἤχουν ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Πίνδαρος, Εὐριπίδης, Πλούταρχος, ὁ Αἰλιανός! Καὶ βέβαια εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ πεισθεῖ κανεὶς πῶς δὲν πρέπει νὰ περιφρονεῖ συλλήβδην τὶς διαφορὰς παραλλαγὰς ποὺ παρουσιάζουν τὰ χειρόγραφα. Ὡστόσο καὶ σὲ μᾶς τοὺς Γερμανοὺς, ὅπως ἤδη ἔγραψα στὸ παράρτημα τοῦ δευτέρου μέρους τῆς μετάφρασῆς μου τοῦ Σοφοκλῆ, ἔχει γίνεαι ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ μόδα ἡ ἀσυγχώρητη περιφρόνησις τῶν Σχολιαστῶν, μιὰ μόδα ὅμως ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ πολὺ. Μᾶλλον θὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουμε προηγουμένως ἀντιβάλλῃ τουλάχιστο τὰ ἀξιοπιστότερα χειρόγραφα πρὶν θελήσουμε ν' ἀφήσουμε ἐλεύθερη τὴ φαντασία μας καὶ τὶς εἰκασίεις»²⁰³⁵. Ὁ R. Baladié ἐπικροτοῦσε ἐπίσης τὴν ἀποψη τοῦ Courier, θεωρώντας ὅτι στὸ ζήτημα τῆς ἀντιβολῆς τῶν κωδίκων τοῦ Στράβωνα ὁ Κοραῆς ἔχασε μιὰ πραγματικὴ εὐκαιρία νὰ δείξῃ τὴν ἀξία του ἀντιμετωπίζοντας ἓνα κείμενο μεγάλης δυσκολίας²⁰³⁶. Ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα ὅμως καταλαβαίνουμε πόσο ἐπιπόλαιη στάθηκε γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία τοῦ Κοραῆ ἡ κρίσις τοῦ Schneider, ἀφοῦ, ἀπὸ ὅσα ἐκδέσαμε ὡς τώρα, γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι: i) ὁ Κοραῆς χρησιμοποίησε συχνὰ τὸν ἀρχαῖο Σχολιαστὴ, πρὶν προχωρήσῃ σὲ διορθώσεις ἐνὸς ἀρχαίου χωρίου, ὥστε νὰ ἀποφύγει τόσο τὴν παρερμηνεία ὅσο καὶ τὴν παράλειψη τῆς ἀναδρομῆς στὴ γνώμη ἐκείνων ποὺ ἦσαν πιὸ κοντὰ στὸ ἀρχαῖο κείμενο· ὑπομνημάτισε καὶ διόρθωσε ἀρκετὰ χωρία ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια καὶ προτιμοῦσε ἀπὸ τὶς διαθέσιμες ἐντυπὲς ἐκδόσεις ἐκεῖνες ποὺ

²⁰³⁰ Αὐτόθι, σ. 366.

²⁰³¹ Βλ. SANDYS ὁ.π., τόμ. III, σ. 250.

²⁰³² Βλ. BALADIÉ 1974, σ. 440.

²⁰³³ Δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος τοῦ Ὀκτ. 1809, σσ. 112-127: βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΔΗΣ 1985, σ. 315.

²⁰³⁴ Στὶς σσ. 122-124 τοῦ προαναφερθ. περιοδικοῦ.

²⁰³⁵ Βλ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΔΗΣ ὁ.π., σσ. 315-316.

²⁰³⁶ Βλ. BALADIÉ ὁ.π., σσ. 438-440.

συνοδεύονταν από τὰ ἀρχαῖα Σχόλια, ii) θεωροῦσε βασικό στοιχείο τῆς κριτικῆς προεργασίας τὴν ἀντιβολὴ τῶν διαφόρων χειρογράφων ὅταν ἐλλείψει χρόνου ἢ μέσων δὲν μποροῦσε νὰ καταστῆ ἐφικτὸ κάτι τέτοιο, τότε κατέφευγε εἴτε σὲ προηγούμενη ἐντυπη ἐκδοσὴ μὲ πίνακα ἀναγνώσεων χειρογράφων καὶ ἀξιόπιστο κείμενο βάσει προηγηθεῖσας ἀντιβολῆς τῶν περισσοτέρων δυνατῶν χειρογράφων, δηλώνοντας τὴν ἀδυναμία του καθὼς ἐπεδίωκε τὴ γνώση τῆς χειρογράφου παράδοσης (παρὰ τὸ ὅτι γιὰ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς ἐνίοτε προκρινόταν ἡ τολμηρὴ εἰκασία καὶ ἡ διάθεση διορθωτικῆς ἐπέμβασης στὸ φθαρμένο χωρίο)· ὅπως, ἄλλωστε, σημείωνε ὁ Πεζόπουλος γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου, «λαμπραὶ δὲ εἶνε καθόλου αἱ κριτικαὶ καὶ ἐρμηνευτικαὶ σημειώσεις τοῦ ἐκδότου, αἵτινες καὶ νῦν ἔτι δύνανται μετὰ μεγάλης ὠφελείας νὰ ἀναγινώσκωνται. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ κρείττονα χειρόγραφα τῶν Βίων ἐγνώσθησαν μετὰ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ Sintenis (1839-1846)»²⁰³⁷, iii) φαίνεται νὰ συνειδητοποιεῖ τις ὑφολογικὲς διαφορὰς καὶ τις ἐρμηνευτικὲς ἰδιαιτερότητες τῶν ἀρχαίων κειμένων, κάτι ποὺ δὴλωνε στὰ προλεγόμενα καὶ στὶς σημειώσεις του, γι' αὐτὸ καὶ προσέτρεχε σὲ κατάλληλα ἀνὰ περίσταση «παράλληλα» χωρία, iv) ὅχι μόνον δὲν τοῦ εἶναι «ἐντελῶς ἄγνωστες», ἀλλὰ γνωρίζει τις διαπιστώσεις καὶ ἀπόψεις τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν καὶ συχνὰ τις παραθέτει στὸ ἔργο του εἴτε γιὰ νὰ τις χρησιμοποιήσει πρὸς ἐπίρρωση τῶν ἐπιχειρημάτων του εἴτε γιὰ νὰ τις ἀναιρέσει²⁰³⁸. Ὅσο γιὰ τὴν κρίση τοῦ Schneider, ἀν ἀποκλείσουμε τὴν παραπληροφόρηση ἀπὸ τρίτους (ζηλώσαντες τὴ φήμη τοῦ σοφοῦ Χίου), ἴσως ὀφείλεται εἴτε σὲ μερικὴ ἀντίληψη τοῦ Κοραϊκοῦ ὕλικου εἴτε στὶς πρόχειρες ἐνδείξεις τῶν τόμων τοῦ Στράβωνος καὶ σὲ μεμονωμένα παραδείγματα ποὺ ἐπέσειαν ἄλλοι Γάλλοι ἑλληνιστὲς μὲ ἀφορμὴ τὸ κείμενο τοῦ Στράβωνα. Δὲν μποροῦμε, ἐπομένως, νὰ καταμαρτυρήσουμε στὸν Χίο ἰατροφιλόλογο καὶ γόνου τῆς κριτικῆς ἀγγλο-ὀλλανδικῆς σχολῆς ὅτι ἔδειξε ἀπροθυμία νὰ διαβάσει διαθέσιμα χειρόγραφα. Στὴν περίπτωσι τῶν *Ποιμενικῶν* τοῦ Λόγγου, ὁ κραταῖος Cobet ἀναγινώσκοντας τὸν Φλωρεντινὸ κώδικα ἀποκατέστησε γραφὴ ποὺ δὲν γνώριζε ὅτι εἶχε προηγουμένως ἀποκαταστήσει ὁ Κοραῆς. Πολλὲς ἀπὸ τις εἰκασίες τοῦ Κοραῆ ἐπιβεβαιώθηκαν ἀπὸ τὸ Φλωρεντινὸ χειρόγραφο²⁰³⁹.

Οἱ ἐπιδόσεις τοῦ Κοραῆ στὰ ἱπποκρατικὰ κείμενα εἶναι ἰκανὲς πρὸς ἀπόκρουση βεβιασμένων ἰσχυρισμῶν. Ὁ J. Jouanna ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κοραῆς διέθετε μοναδικὴ ἀντίληψη τῆς σημασίας καὶ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς τῶν προγενεστέρων ἐκδόσεων, τῶν ἄμεσων καὶ ἔμμεσων φορέων τῆς χειρογράφου παράδοσης ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψιν του, τῆς ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας ποὺ θὰ ἀπαιτοῦσε ἡ ἀνάληψη τῆς σύνταξης ἐνὸς ὑπομνήματος στὸ συγκεκριμένο ἱπποκρατικὸ ἔργο, καὶ παράλληλα ὅτι προσέβη σὲ καθοριστικὲς διορθώσεις στὸ ἀρχαῖο κείμενο, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Κοραῆ νὰ ἀποτελεῖ μέχρι πρό τινος²⁰⁴⁰ τὴν πληρέστερη. Ὁ Γάλλος ἐκδότης ἱπποκρατικῶν ἔργων (καὶ τοῦ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*) καὶ μελετητῆς τοῦ Κοραϊκοῦ ἔργου στὸν Ἱπποκράτη ἐπαναλαμβάνει τὰ ἐγκώμια τῶν κατοπινῶν ἐκδοτῶν καὶ ἐρευνητῶν τῆς ἱπποκρατικῆς παράδοσης, Littré, H. Kuehlewein, Ch. Daremberg, W. H. S. Jones, H. Diller. Ὅλοι τους ὑπῆρξαν κατηγορηματικοὶ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ-σταθμὸ τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν ἀπαράμιλλη ἐπιστημονικὴ τῆς ἀριότητά²⁰⁴¹. Ἐπίσης ὁ ἰατρὸς Ἄρ. Κούζης παρατηρεῖ γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν ἱπποκρατικῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Κοραῆ: «Ἄλλ' εἰ καὶ μετὰ πλείστης ἀκριβείας, πολυμαθείας καὶ λεπτολόγου κριτικῆς προσέβη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων καὶ μετ' ἐξαιρέτου συνέσεως εἰς τὴν σύνταξιν τῶν κριτικῶν σημειώσεων, ἐν τούτοις περὶ ἐν

²⁰³⁷ ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ 1935, σ. 242.

²⁰³⁸ Π6. ὅσα γράφει ὁ R. BALADIÉ ὅ.π., σσ. 440-441.

²⁰³⁹ Βλ. COBET 1873, σ. 178 καὶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σ. 379.

²⁰⁴⁰ Βλ. τὴν τελευταία ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν JOUANNA (*Hippocrate* tom. II, 2e partie: *Airs, eaux, lieux*, Texte établi et traduit par J. JOUANNA, Paris: Société d'edition "Les Belles Lettres", 1996) ὅπου ὁμολογεῖ σὲ διαφόρες ὑποσημειώσεις κ.ά. τὴν ὀφειλή του στὴν Κοραϊκὴ ἐκδοσὴ κυρίως βλ. στὶς σσ. 162-164 γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐκδ. τοῦ Κοραῆ. Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα παρελαύνει τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ!

²⁰⁴¹ Βλ. JOUANNA 1995, σσ. 16-24.

σημείον ἴσως ἔσφαλεν ὑπερβάλλων δηλαδή ἐν τῇ ἐκκαθαρίσει τοῦ κειμένου, ἠθέλησε ν' ἀποκαταστήσῃ ἀπανταχοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Ἱπποκράτους τοὺς ἰωνικοὺς τύπους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρ' Ὀμηρῷ καὶ Ἡροδότῳ ἀπαντωμένων, δι' ὃ καὶ πολλοὶ τῶν κριτικῶν ἐψέξαν τοῦτον, ὅτι ἔβη πέραν τοῦ σκοποῦ, ὃν προέθετο. Τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῶν χωρίων ἐκείνων, ἅτινα κατὰ τὴν γνώμην του, ἴσως αὐθαιρέτως πως, συνεπλήρωσεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀναλόγων χωρίων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, πρὸς ἐπεξήγησιν ἰδίᾳ δυσνοήτων χωρίων, ὧν πάντως, δύναται τις νὰ ὁμολογήσῃ, ἡ ἔννοια ἀμέσως διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Κοραῆ τοῖς πᾶσι γίνεται καταληπτή»²⁰⁴². Μπορεῖ καὶ ἄλλοι λόγιοι, ὅπως ὁ Dietz (1827), ὁ Fickel (1831) καὶ ὁ Petersen (1833), νὰ ἐψέξαν τὴν πρακτικὴν τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν ἀφειδέστερη χρῆσιν τῶν ἰωνικῶν τύπων, ὅμως θεωροῦσαν τὴν Κοραϊκὴν ἔκδοσιν πρότυπον ἱπποκρατικῆς ἔκδοσης. Ὁ Petersen ἦταν κατηγορηματικὸς γιὰ τὸ ὅτι κατὰ τὰ ἄλλα ἀκολούθησε τὴν «Coraii auctoritatem»²⁰⁴³. Τέλος, στὸ *Ἐπίμετρο ἀνακαλύπτουμε* ὅτι πολλὰς ἀπὸ τὰς προσγεγραμμένες σὲ ἄλλους λογίους διορθώσεις πρόλαβε νὰ σημειώσῃ ὁ Κοραῆς, ἐπομένως «ἀποδιδόντες τὸ suum cuique»²⁰⁴⁴ ὀφείλομε νὰ σταθοῦμε μὲ μεγαλύτερον σεβασμὸν ἐπὶ τὴν γνώμην του.

Γενικῶς, ὁ Κοραῆς ἀνέπτυξε τὴν δικήν του κριτικὴν ἀρχαιογνωσίαν ἐν τῷ πλαίσίῳ ἐνὸς βασικοῦ αἰτήματος γιὰ πρόσληψιν τοῦ εὗρους τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ. Στὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὰς ἀπόψεις τοῦ Boeckh, τοῦ K. Ottfried Müller, τοῦ Welcker καὶ τοῦ Wolf²⁰⁴⁵. Ἄν μὴ τι ἄλλο, ὁ κριτικὸς καὶ φιλολογικὸς ἐκδοτικὸς ζήλος τοῦ Κοραῆ ἐπὶ τὴν ἀρχαιογνωστικὴν πεπατημένην τῆς ἐποχῆς του μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἀντίδοτον ἐπὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν ὑβρὴν, ποὺ θᾶλεγε καὶ ἡ Jud. Perkins βαδίζοντας ἐπὶ τὰ χνάρια τοῦ Th. Adorno²⁰⁴⁶, ὑβρὴν ποὺ ὀδηγεῖ σὲ ἐπώδυνες ἀτραποὺς τοῦ προσδευτικομανεῖς φιλόλογους. Ὅριστικὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἐπὶ τὸ φαινόμενον τοῦ Χίου ἱατροφιλόλογου πρέπει νὰ ἐγκύψουν μὲ σεβασμὸν καὶ προσοχὴν τόσο ἡ εὐρωπαϊκὴ ὅσο καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας, καὶ προπάντων οἱ ἐκκολαπτόμενοι κριτικοὶ φιλόλογοι. Ἐπαναλαμβάνομε προδιατυπωθεῖσα διαπίστωσή μας: ὁ Κοραῆς ἀνήκει ἐν τῷ ἐκλεκτῷ κύκλῳ τῶν προικισμένων κριτικῶν, μὲ τοὺς Scaliger, Bentley, Bekker, Porson, Cobet, Lachmann, Housman, κάτι ποὺ θὰ τὸ θυμίζει τοῖς πιθανοῦς ἀμφισβητήσις ἡ ἀνάγνωσις τοῦ δοκιμίου τοῦ A. E. Housman *The Application of Thought to Textual Criticism* (1922) καὶ τῶν ποιότητων ποὺ διαλαμβάνει²⁰⁴⁷. Ὁ A. T. Grafton μὲ ἀφορμὴν τὰ *Prolegomena ad Homerum* τοῦ Wolf παρατηροῦσε: «If we are ever to make progress in understanding the history of scholarship, it will be by finding out what early scholarship was, not by denouncing it for being different from ours. I do not mean that we should refrain from criticizing our predecessors, but merely that we must criticize them in their own terms, in the light of the sources and the methods that they knew. A historian of scholarship must distinguish between arguments that were convincing when they were advanced and those that were not. He may legitimately point out that once-convincing arguments have since been invalidated by the discovery of new evidence. But he should never take advantage of the progress of scholarship to impute ignorance or folly to those who built the methods we still use; far less should he devote a book to doing so. For so long as we content ourselves with condemning the past, we must also be content not to understand it»²⁰⁴⁸. Τὸ ζητούμενον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς ὀφειλόμενης τιμῆς ἐπὶ τὸν Πατριάρχην τῆς νεοελληνικῆς Κλασικῆς Φιλολογίας ἱατροφιλόλογον ἀπὸ τῆς Χίου.

²⁰⁴² ΚΟΥΖΗΣ 1933 [1935], σ. (89).

²⁰⁴³ Βλ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ 1889, τόμ. 1, σσ. 294-295.

²⁰⁴⁴ ΧΑΡΙΤΩΝΙΑΔΗΣ 1933, σ. 78.

²⁰⁴⁵ Βλ. USENER 1969, IRMSCHER 1971, RODI 1979, STROHSCHNEIDER-KOHRIS 1979, VOGT 1979, PFLUG 1979, STACKMANN 1979, STIERLE 1979, BOLTER 1980 καὶ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ 2002, σ. 9.

²⁰⁴⁶ Βλ. PERKINS 1999.

²⁰⁴⁷ HOUSMAN 1922.

²⁰⁴⁸ GRAFTON 1977α, σ. 176.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Κατάλογος τῶν κριτικῶν ἐπιστάσεων τοῦ Κοραῖ
στὸ χφ. Χίου 490

Κατάλογος τῶν κριτικῶν ἐπιστάσεων τοῦ Κοραῆ στο χφ. Χίου 490

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο τῆς παρούσας διατριβῆς, στο παράρτημα αὐτό («Ἐπίμετρο») παρατίθενται οἱ διορθώσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καί ἀπό τὰ ἑπτὰ ἰδιόγραφα τεύχη τοῦ χφ. Χίου ἀριθ. 490 κατὰ τὸ ἀκόλουθο σύστημα παράθεσής των, ὥστε νὰ διευκολύνεται ὁ εἰδικὸς ἀναγνώστης μὲ τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον «οἰκονομικῆ» ἔκθεση τῶν στοιχείων καὶ τῶν πλέον ἀπαραιτήτων ἀντιστοιχῶν παρατηρήσεων στο corpus τῶν Κοραϊκῶν ἐπιστάσεων:

Ἡ παράθεσή τους κατανεμήθηκε σὲ δύο πίνακες, καθὼς οἱ κριτικὲς ἐπιστάσεις/σημειώσεις τοῦ Κοραῆ εἶναι κατ' οὐσίαν δύο εἰδῶν. Στὸν πρῶτο πίνακα ἐντάσσονται οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες, κατὰ τὶς ὁποῖες εἶτε (κυρίως) ὁ Κοραῆς διορθώνει χωρία ἀπὸ τὶς προγενέστερες ἔντυπες ἐκδόσεις πὺ συμβουλευεταί¹ (πρόκειται γιὰ τὶς «ἀποκλειστικὲς διορθώσεις τοῦ Κοραῆ») εἶτε ἡ διορθωτικὴ

¹ Ἀκολουθώντας τὶς ρητὲς ἀναφορὲς τῶν *Observationes Miscellaneae* τοῦ χφ. 490 μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις πὺ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Κοραῆς, τὸ κείμενο τῶν ὁποίων διόρθωνε. Ἐτσι καταλήγουμε στο συμπέρασμα ὅτι γιὰ τὸν Ἀθήναιο συμβουλευτήκε τὴν ἐκδ. *Ἀθηναίου Δειπνοσοφιστῶν βιβλία πεντεκαίδεκα. Athenaei Deipnosophistarum libri quindecim, Cum IACOBI DALECHAMPI Cadonensis Latina versione: necnon eiusdem Adnotationibus & emendationibus, ad operas calcem reiectis, Editio postrema iuxta ISAACI CASAUBONI recensionem [...], Lugduni Batavorum 1657* (Obs. Misc. 7. 139° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 101 ἀριθμ. 267 καὶ σημερ. ἀριθμ. 416) καὶ τὴν ἐκδ. *Bipontina, δηλ. Athenaei Naucraticae Deipnosophistarum libri quindecim, Ex optimis Codd. nunc primum collatis emendavit ac supplevit nova Latina versione et animadver. cum IS. CASAUBONI aliorumque tum suis illustrationibus, commodisque indicibus illustravit IO. SCHWEIGHÄUSER, τόμ. I-XIV, Argentorati 1801-1807*, γιὰ τὸν Αἰσχύλο τὴν ἐκδ. *Aeschyli Tragoediae quae supersunt ac deperdita Fragmenta recensuit et commentariis illustravit C. G. SCHÜTZ, τόμ. 1-5, Halae (Berlin): Gebauer, 1809-1822* (1η ἐκδ. 1782-1794, 2η ἐκδ. 1799-1807) πὺ περιέχει καὶ τὰ ἀρχαῖα σχόλια στὸν τόμο IV (Obs. Misc. 6. 54, 7. 143° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 86 ἀριθμ. 129 καὶ σημερ. ἀριθμ. 111, 624), γιὰ τὸν Ἀνακρέοντα τὶς ἐκδ. *Anacreon graece et latine edidit JOSUA BARNES, Cantabrigiae 1705* (Obs. Misc. 7. 64, 7. 132) καὶ *Anacreontis Carmina e Mss. Codd. et doctorum virorum coniecturis emendata curavit RICH. FR. PHIL. BRUNCK, Accedunt selecta quaedam e lyricorum reliquiis, Editio nova locupletior, Argentorati 1786* (Obs. Misc. 7. 178, 7. 179° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 89 ἀριθμ. 157: στερεότυπη ἐκδ. Λειψίας 1829), γιὰ τὸν Ἀνδοκίδη τὸν 4ο τόμο (1771) τῆς ἐκδ. *Oratorum Graecorum, quorum princeps est Demosthenes, quae supersunt monumenta ingenii, e bonis libris a se emendata, materia critica, commentariis integris HIER. WOLFII, J. TAYLORI, JER. MARKLANDI, aliorum et suis indicibus denique instructa edidit J. JAC. REISKE, τόμ. 1-12, Lipsiae 1770-1775* (Obs. Misc. 7. 858° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 80 ἀριθμ. 75 καὶ σημερ. ἀριθμ. 108), γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη τὶς ἐκδ. *Aureliae Allobrogum 1605* (Obs. Misc. 4. 2a), *Duvall* (Obs. Misc. 7. 862) καὶ *Sylb. et Cas.* (Obs. Misc. 7. 863), γιὰ τὸν Ἀριστοφάνη τὴν ἐκδ. *Aristophanis Comoediae Undecim, Graece et Latine, Ex codd. Mss. emendatae cum scholiis antiquis, inter quae scholia in Lysistratam ex cod. Vossiano nunc primum in lucem prodeunt. Accedunt notae virorum doctorum in omnes comoedias; inter quas nunc primum eduntur ISAACI CASAUBONI in Equites; Illustriss. EZECH. SPANHEMII in tres priores; et RICHARDI BENTLEII in duas comoedias observationes. Omnia collegit et recensuit, notasque in novem comoedias, et quatuor indices in fine adjecit LUDOLPHUS KUSTERUS J. U. D., Excusum Amstelodami: Sumptibus Thomae Fritsch, Bibliop. Lipsiensis, 1710* (Obs. Misc. 7. 35° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 94 ἀριθμ. 202 καὶ σημερ. ἀριθμ. 7), γιὰ τὸν Ἀρριανὸ de exp. Alex. τὴν ἐκδ. *H. St.* (Obs. Misc. 7. 230), γιὰ τὸν Ἀχιλλέα Τάτιο τὴν ἐκδ. *Ἀχιλλέως Τατίου Ἀλεξανδρέως Ἑρωτικῶν βιβλία H. Achillis Tatii Alexandrini de Clitophontis et Leucippes amoribus libri VIII graece et latine, textum recognovit selectamque lectionis varietatem adiecit CHR. GUIL. MITSCHERLICH, Biponti: Treuttel et Würtz, 1792* (Obs. Misc. 4. 3v, 7. 15, 7. 369° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 158 ἀριθμ. 764 καὶ σημερ. ἀριθμ. 8854), γιὰ τὸν Γρηγόριο Κορίνθου τὴν ἐκδ. *Γρηγορίου, Μητροπολίτου Κορίνθου, Περὶ διαλέκτων. Gregorius, Corinthi Metropolitana, De Dialectis. E codicibus Mss. emendavit & notis illustravit G. KOEN, Jctus. Accedunt Grammatici Leidensis et Meermanniani De Dialectis Opuscula ab iis, quae sub Ioannis Grammatici nomine vulgo circumferuntur, longe diversa, Lugduni Batavorum: apud Petrum Van Der Eyk et Cornelium de Pecker, 1766* (Obs. Misc. 7. 126° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 21 ἀριθμ. 72 καὶ σημερ. ἀριθμ. 7364), γιὰ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη τὴν ἐκδ. *cum notis Wesseling.* (Obs. Misc. 7. 420), γιὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ τὴν ἐκδ. *Reiske* (Obs. Misc. 4. 1a), γιὰ τὸν ρήτορα Ἐρμογένη τὴν ἐκδ. στο περ. *Bibliothek der alten Litteratur und Kunst* 8, 1792 (Obs. Misc. 7. 189° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 59 ἀριθμ. 2 καὶ σημερ. ἀριθμ. 1096), γιὰ τὸν Ἡρόδοτο τὴ γαλλικὴ μετάφραση (στὴ νεώτερη ἐκδ. μὲ τὸν τίτλο:) *Histoire d'Hérodote, traduite du grec par LARCHER, avec des notes de BOCHARD, WESSELING, SCALIGER, CASAUBON, BARTHÉLEMY etc., Nouvelle édition, Paris: Charpentier, 1855* (Obs. Misc. 6. 106), γιὰ τὸν Θεόγνη τὴν ἐκδ. *Ἡδικὴ ποίησις sive gnomici poetae graeci. Ad optimorum exemplarium fidem emendavit RICH. FRANC. PHIL. BRUNCK, Argentorati: in Bibliopolio Academico, 1784* (Obs. Misc. 6. 39), γιὰ τὸν Θεόκριτο τὴν ἐκδ. *Idyll. Casaubon* (Obs. Misc. 7. 250), γιὰ τὸν Θουκυδίδη τὴν ἐκδ. *Thucydidis, De bello Peloponnesiaco libri octo, Graece et latine ad editionem IOS. WASSE et C. ANDR. DUKERI accurate expressi, cum variis lectionibus et adnotationibus, τόμ. 1-6, Biponti 1788-1789* (Obs. Misc. 7. 290, 7. 407° πῶ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 163 ἀριθμ. 804 καὶ σημερ. ἀριθμ. 437),

γιά τὸν Ἱπποκράτη τις ἐκδ. *Magni Hippocratis Coi opera omnia Graece et Latinae, Edita et ad omnes alias Editiones accomodata, Industriâ et diligentâ JOAN. ANTONIDAE VAN DER LINDEN, τόμ. I-II, Lugduni Batavorum 1665* (Obs. Misc. 4. 16) καὶ *Τοῦ μεγάλου Ἱπποκράτους πάντων τῶν ἰατρῶν κορυφαίου τὰ εὐρισκόμενα. Magni Hippocratis medicorum omnium facile principis, Opera omnia quae extant: In VIII. Sectiones ex Erotiani mente distributa nunc denuo Latina Interpretatione & Annotationibus illustrata, ANUTIO FOESIO Mediomatrici Medico Authore. Adiecta sunt ad VI. Sectionem Palladij Scholia Graeca in librum περὶ ἀγμῶν, & sua Latinitate donata. His praeterea accessere variae in omnes Hippocr. libr. lectiones Graecae, ex reconditissimis manuscriptis exemplaribus summa diligentia collectae, antea quidem partim Frobeniano codici, partim verò ipsissimis Galeni Commentariis: nunc autem ipsissimis textus paginis ac lineis summo cum labore applicatae: necnon etiam quorundam doctiss. virorum in aliquot Hippocr. libros Obseruationes. Huic novissimae omniumque emendatissimae editioni accesserunt Hippocratis libri de Medicamentis purgantibus cum Commentariis Ioannis Heurnij & de Structura hominis. Item Erotiani & dictionum Herodoti Lexica cum Galeni Glossarum Hippocratis explicatione: & denique gemino Indice eorum qui in Hippocratis Scripta commentati sunt, vel eum quavis alia ratione illustratum: ut susius patebit in Epistola ad Lectorem. Cum Indice Quadruplici longe amplissimo & utilissimo, Genevae: Typis & Sumptibus Samuelis Chouët, 1657* (Obs. Misc. 4. 26), γιά τὸν Ἰσοκράτη τις ἐκδ. *Isocratis opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...], Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1782* (Obs. Misc. 7. 57· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 127 ἀριθμ. 501 καὶ σημερ. ἀριθμ. 123) καὶ *Bipont. (Obs. Misc. 7. 453), γιά τὸν Ἰωάννη τὸν Λυδὸ τὴν ἐκδ. «Specimen inediti operas Io. Lydi περὶ μνηῶν» τοῦ περ. Bibliothek der alten Litteratur und Kunst 6, 1790, σσ. 29-36 (πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 59 ἀριθμ. 2 καὶ σημερ. ἀριθμ. 1096), γιά τὸν Λουκιανὸ τὴν ἐκδ. Λουκιανός. *Luciani Samosatensis opera, Graece et latine ad editionem TIBERII HEMSTERHUSII et IOANNIS FREDERICI REITZII accurate expressa, cum variis lectionibus (e Codd. Paris.) et adnotationibus, τόμ. 1-10, Biponti 1789-1793* (Obs. Misc. 7. 41, 7. 244· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 132 ἀριθμ. 538 καὶ σημερ. ἀριθμ. 653), γιά τὸν Λυσία τὴν ἐκδ. *Lysiae opera omnia graece et latine, cum versione nova, triplici indice, variantibus lectionibus, et notis, edidit ATHANASIVS AUGER [...], Tom. 1-3, Sumptibus editoris excudebat Parisiis: Franc. Ambr. Didot l'Ainé, 1783* (Obs. Misc. 7. 8· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 134 ἀριθμ. 559 καὶ σημερ. ἀριθμ. 88), γιά τὸν Μένανδρο τὴν ἐκδ. *Clericus* (Obs. Misc. 7. 132), γιά τὸν Ξενοκράτη τὴν ἐκδ. *Xenocratis Περι τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς, Graece cum Latina interpretatione* I. BAPT. RASARII et CONR. GESNERI scholiis. Nunc primum integritati restituit, variis lectionibus et animadversionibus illustravit atque glossarium adiecit IO. GEO. FR. FRANZIUS, Lipsiae 1774 (Obs. Misc. 7. 274, 7. 292) καὶ τὴν ἐμπεριλαμβανόμενῃ μτφρ. *Rasarius* (Obs. Misc. passim), γιά τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου τὴν ἐκδ. *Homeri Ilias ad veteris codicis Veneti fidem recensita, Scholia in eam antiquissima ex eodem codice aliisque nunc primum edidit cum asteriscis, obeliscis, aliisque signis criticis, IO. BAPT. CASP. D'ANSSE DE VILLOISON, Venetiis: Fratr. Coleti, 1788* (Obs. Misc. 7. 88· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 122 ἀριθμ. 449 καὶ σημερ. ἀριθμ. 4), γιά τὸν Ὀππιανὸ τις ἐκδ. *Oppiani poëtae Cilicis de venatione lib. III, de piscatione lib. V, cum interpretatione Latina [...] opera CONRADI RITTERSHUSII, Lugduni Batavorum 1597* (Obs. Misc. 7. 320, 7. 367· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 138 ἀριθμ. 588 καὶ σημερ. ἀριθμ. 247), τοῦ *Oppiani Poetae Cilicis, De venatione libri IV, et de piscatione libri V, cum paraphrasi Graeca librorum de Aucupio, graece et latine, curavit JOH. GOTTLLOB SCHNEIDER, Argentorati: König, 1776* (Obs. Misc. 7. 353, 7. 366· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 138 ἀριθμ. 590 καὶ σημερ. ἀριθμ. 8678) καὶ τῶν *Κυνηγετικῶν* τοῦ Brunck (Obs. Misc. 7. 365), γιά τὸν Πίνδαρο τις ἐκδ. *Aldus et Schwidin* (Obs. Misc. 6. 97), τοῦ *Benedictus* (Obs. Misc. 7. 222) καὶ τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Benoît (Obs. Misc. 6. 46 καὶ passim), γιά τὸν Πλάτωνα τις ἐκδ. *ΠΛΑΤΩΝ. Platonis philosophi quae extant Graece ad editionem HENRICI STEPHANI accurate expressa cum MARSILII FICINI interpretatione, Accedit varietas lectionis, Studiis Societatis Bipontinae, Biponti: Treuttel und Würtz, τόμ. I-XII, 1781-1787* (Obs. Misc. 6. 72, 7. 86) καὶ *Platonis Dialogi II. Cratylus et Theaetetus, Graece e recensione HENR. STEPHANI, variis lectionibus animadversionibusque criticis brevibus illustrati ab IO. FRID. FISCHER, Lipsiae: Schwickert, 1770* (Obs. Misc. 7. 32· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 143 ἀριθμ. 632 καὶ σημερ. ἀριθμ. 92), γιά τὸν Πλούταρχο τις ἐκδ. *Πλουτάρχου τοῦ Χαιρωνεῶς τὰ Ἠθικά/Plutarchi Chaeronensis Moralia, id est Opera, exceptis vitis, reliqua. Graeca emendavit, notationem emendationum, et Latinam Xylandri interpretationem castigatam, subjunxit, animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices copiosos, adjecit DAN. WITTENBACH, Tomi 8 σὲ 15τομη ἐκδ., Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1795-1830* (Obs. Misc. 7. 252· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 146 ἀριθμ. 662 καὶ σημερ. ἀριθμ. 73, 667) καὶ *Plutarchi Chaeronensis quae supersunt omnia Opera, Graece et latine, Principibus ex editionibus castigavit, virorumque doctorum suisque adnotationibus instruxit IO. IACOBUS REISKE, Addita sunt ornamenta aeri incisa, τόμ. 1-12, Lipsiae (Berolini: Weidmann) 1774-1782* (Obs. Misc. 7. 413· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 147 ἀριθμ. 670 καὶ σημερ. ἀριθμ. 95), γιά τὸν Πολυδεύκη τὴν ἐκδ. *Ruhnken* (Obs. Misc. 7. 25), γιά τὴ Σούδα τὸ ἔργο τοῦ TOUP 1790 (Obs. Misc. 7. 70· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 20 ἀριθμ. 57 καὶ σημερ. ἀριθμ. 7343), γιά τὸν Σοφοκλῆ τις ἐκδ. *Sophoclis Tragoediae septem ad optimorum exemplarium fidem emendatae, cum versione et notis, ex editione RICH. FRANC. PHIL. BRUNCKII, τόμ. 1-4, Argentorati: treuttel et Würtz, 1786-1789* (καὶ μετάφραση, Obs. Misc. 7. 3, 7. 6, 7. 290· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 155 ἀριθμ. 729 καὶ σημερ. ἀριθμ. 384) καὶ *Stephanus et Turnebus Ast* (Obs. Misc. 7. 74), γιά τὰ Σχόλια στὸν Ὀμηρο τὴν ἐκδ. *Homeri Ilias ad veteris codicis Veneti fidem recensita, Scholia in eam antiquissima ex eodem codice aliisque nunc primum edidit cum asteriscis, obeliscis, aliisque signis criticis, IO. BAPT. CASP. D'ANSSE DE VILLOISON, Venetiis: Fratr. Coleti, 1788* (Obs. Misc. 7. 104, 7. 255· πβ. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 122 ἀριθμ. 449 καὶ σημερ. ἀριθμ. 4), γιά τὰ Σχόλια στὸν Ὀππιανὸ τὴν ἐκδ. *Oppiani poëtae Cilicis de venatione lib. III, de piscatione lib. V, cum**

ἐπέμβαση τοῦ Κοραῆ ἀσκεῖται μὲ τὴ βοήθεια εἴτε κάποιου προηγηθέντος ἐρμηνευτῆ (συνήθως μεταφραστῆ στὴ Λατινικὴ) εἴτε τῶν ἀρχαίων Σχολίων ἢ ἀνώνυμου μεσαιωνικοῦ ὑπομνήματος (ὁπότε γίνεται λόγος γιὰ «διορθώσεις τοῦ Κοραῆ βάσει ἐρμηνευτῆ ἢ σχολιαστῆ»). Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἢ διάκριση μεταξύ μιᾶς «ἀποκλειστικῆς διορθώσεως» τοῦ Κοραῆ καὶ μιᾶς «διορθώσεως μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐρμηνευτῆ ἢ τοῦ σχολιαστῆ» δὲν εἶναι ἀπόλυτη, ἰδίως ὅταν ὁ ἀναμφίβολος γνώστης τοῦ κειμενοκριτικοῦ προβλήματος Κοραῆς φαίνεται ὅτι κατέληξε στὸ συμπέρασμά του καὶ ἀπλῶς ἐπικαλεῖται τὴν παραπλήσια γνώμη τοῦ ἐρμηνευτῆ ἢ τοῦ σχολιαστῆ, ἢ ὁποῖα γνώμη –σημειωτέον– δὲν ἀξιοποιήθηκε ποτέ μέχρι τότε. Ὁ δικός μας προβληματισμὸς ἐπ’ αὐτοῦ μᾶς ὁδήγησε στὸ νὰ μὴν τὶς καταχωρίσουμε σὲ διαφορετικούς πίνακες χρησιμοποιώντας ὡς ἔσχατο κριτήριον, πλὴν ὅμως ἐν μέρει ὑποκειμενικό, τὴν προσωπικὴ μας γνώμη ὅσον ἀφορᾷ τὴ βαρύτητα τῆς συμβολῆς τοῦ ἐρμηνευτῆ ἢ τοῦ σχολιαστῆ ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Κοραϊκῆς σκέψης, καὶ τὴν εὐθεία δήλωση τοῦ Κοραῆ, ἄνευ περιστροφῶν, ὅτι διορθώνοντας ἀκολουθεῖ τὴν ὑπόδειξη τοῦ τάδε ἐρμηνευτῆ ἢ δεῖνα σχολιαστῆ. Δὲν θεωρήσαμε ποτέ, λ.χ., πὼς οἱ Κοραϊκὲς διορθώσεις στὸ κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα (γιὰ νὰ ἐστιάσουμε τὴν προσοχή μας σὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα) ὡς ἐρειδόμενες στὸ ἐβραϊκὸ πρωτότυπο ἀξίζει νὰ ὑπαχθοῦν σὲ ἰδιαίτερο πίνακα, ἀφοῦ συνιστοῦν ἴσως τὴ μοναδικὴ δυνατότητα κειμενοκριτικῆς εἰκασίας στὸ κείμενο.

Στὸν δεύτερο πίνακα ἐντάσσονται οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Κοραῆς ἐξετάζοντας τὸ κλασικὸ χωρίο ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ὀρθότητά του ἢ/καὶ περιορίζεται στὴ μείναι κριτικῶν ὑποδείξεων ἄλλων λογίων καὶ στὴν ἀποψή του γιὰ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῶν ἀπόψεων ποὺ ἔχουν διατυπώσει (ἐδῶ συλλήβδην περιλαμβάνονται οἱ «λοιπὲς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Κοραῆ») ἢ παρουσία αὐτοῦ τοῦ πίνακα εἶναι δικαιολογήσιμη κατὰ τὸ ὅτι ἡ κρίση τοῦ Κοραῆ συνιστᾷ κειμενοκριτικὸ σχόλιο, τὸ ὁποῖο προδίδει τὴ συνολικὴ κριτικὴ ἐξάρτυση τοῦ φιλολόγου.

Ὁ πρῶτος πίνακας χωρίζεται σὲ πέντε στήλες, ὅπου κατὰ σειρὰ ἀναφέρονται: τὸ κλασικὸ χωρίο περὶ οὗ ὁ λόγος κάθε φορά (α' στήλη), οἱ σελίδες² τοῦ χειρογράφου ὅπου ἀπαντῶνται οἱ Κοραϊκὲς ἐπιστάσεις κατὰ τὴν κριτικὴ διαπραγματεύση τοῦ χωρίου καὶ τὸ σκεπτικὸ τοῦ Κοραῆ (β' στήλη), ἡ εἰκόνα-διατύπωση τοῦ χωρίου σύμφωνα μὲ τὴν προγενέστερη ἔκδοση ποὺ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Κοραῆς καὶ ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ὁποίας προβαίνει στὴ διορθώση ἢ παρατήρησή του (γ' στήλη), ἡ Κοραϊκὴ διορθώση ἢ παρατήρηση (συχνά, περισσότερες ἀπὸ μία, διακρινόμενες μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ λατινικοῦ διαζευκτικοῦ vel ἀνάμεσά τους, χωρὶς νὰ δηλώνεται ἡ ἰδιαίτερη προτίμηση τοῦ Κοραῆ σὲ

interpretatione Latina [...] opera CONRADI RITTERSHUSII, Lugduni Batavorum 1597 (Obs. Misc. 7. 357· π6. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 138 ἀριθμ. 588 καὶ σημερ. ἀριθμ. 247), γιὰ τὰ Σχόλια στὸν Σοφοκλῆ τὴν ἔκδ. Sophoclis Tragoediae septem ad optimorum exemplarium fidem emendatae, cum versione et notis, ex editione RICH. FRANC. PHIL. BRUNCKII, τόμ. 1-4, Argentorati: treuttel et Würtz, 1786-1789 (Obs. Misc. 7. 24, 7. 856· π6. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 155 ἀριθμ. 729 καὶ σημερ. ἀριθμ. 384), γιὰ τὸν Τίμαιο τὸν Σοφιστῆ τὴν ἔκδ. Τιμαίου Σοφιστοῦ Λεξικόν, περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων. Timaei Sophistae Lexicon vocum Platoniarum, Ex Cod. Ms Sangermanensi nunc primum edidit atque animadversionibus illustravit DAV. RUHNKENIUS, Editio II multis partibus locupletior, Lugduni Batavorum: S. et I. Luchtmans, 1789 (Obs. Misc. 7. 23· π6. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 145 ἀριθμ. 652 καὶ σημερ. ἀριθμ. 50), γιὰ τὸν Φιλῆμονα τὴν ἔκδ. Clericus (Obs. Misc. 7. 182, 7. 343), ἐνῶ γιὰ τοὺς Λατίνους κλασικοὺς Κέλσο τὴν ἔκδ. Valat./Vabet. (Obs. Misc. 7. 153), γιὰ τὸν Πετρώνιο τὶς ἔκδ. Titi Petronii Arbitri Satyricōn quae supersunt. Cum integris Doctorum Virorum Commentariis; & Notis Nicolai Heinsii & Guilielmi Goesii antea ineditis; Quibus additae DUPEYRATII & auctiores BOURDELOTI ac REINSII notae. Adjiciuntur JANI DOUSAE Praecedanea, D. JOS. ANT. GONSALI DE SALAS commenta, Variae Dissertationes et Praefationes, quorum Index post praefationem exhibetur. Curante PETRO BURMANNO. Cujus accedunt curae secundae, Editio altera, Amstelodami 1743 (Obs. Misc. 6. 65- 66) καὶ Titi Petronii Arbitri equitis Romani Satyricon, cum fragmento nuper Tragurii reperto. Accedunt diversorum Poëtarum Lusus in Priapum, Pervigilium Veneris, Ausonii cento nuptialis, Cupido crucifixus, Epistolae de Cleopatra, & alia nonnulla. Omnia commentaries, & Notis Doctorum Virorum illustata. Concinnante Michaele Hadrianide, Amstelodami 1669 (Obs. Misc. 2. 17), γιὰ τὸν Πλίνιο Hist. Nat. τὴν ἔκδ. Franz. (Obs. Misc. 6. 30). Τέλος, γιὰ λυρικοὺς ποιητῆς (Βίωνα, Δημόδοκο, Νίκανδρο, Ποσειδώνιο, Σόλων, κ.ἄ.) χρησιμοποιεῖ σταθερὰ τὴν ἔκδ. Analecta veterum poetarum Graecorum editore R. F. PH. BRUNCK, τόμ. 1-3, Argentorati 1772, 1773, 1776 (Obs. Misc. 6. 60, 7. 150, 7. 191, 7. 227, 7. 231· π6. ΠΟΛΙΤΗΣ Ν. Γ. 1872, σ. 81 ἀριθμ. 91 καὶ σημερ. ἀριθμ. 71).

² Παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο ἡ ἴδια Κοραϊκὴ διορθώση/παρατήρηση νὰ συναντᾶται αὐτοῦσια ἢ ἐλαφρῶς παραλλαγμένη καὶ σὲ ἄλλο χωρίο τοῦ χειρογράφου.

μία από αυτές³) –έστω και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν είναι απολύτως βέβαιος για την ανάγκη ή μη της δικής του επέμβασης στο κείμενο– (δ' στήλη) και, τέλος, οι δικές μας παρατηρήσεις όσον αφορά τη συγκεκριμένη υπόδειξη του Κοραή (ε' στήλη) διατυπωμένες σε σύστημα ειδικών συμβόλων που εκτίθενται παρακάτω. Ειδικότερα, για το περιεχόμενο της πέμπτης στήλης μπορεί να λεχθεί ότι καταβλήθηκε προσπάθεια να περιληφθούν σε αυτήν τα βασικά πορίσματα μιας βραχείας κειμενοκριτικής έρευνας αναφορικά με α) την υιοθέτηση της Κοραϊκής πρότασης από τους μετέπειτα εκδότες του χωρίου, β) την επιβεβαίωση της κοραϊκής υπόδειξης είτε από τη χειρόγραφη παράδοση (την οποία ένδεχομένως αγνοούσε στο σύνολό της ο Κοραής, όταν είχε καταπιαστεί με το χωρίο) είτε από την κρίση των κατοπινών εκδοτών / φιλολόγων, γ) την αναφορά, την άγνοια ή και την περιπέτεια ακόμη της Κοραϊκής πρότασης στη μεταγενέστερη βιβλιογραφία, δ) την εικόνα του χωρίου στις πλέον πρόσφατες εκδόσεις (όποτε προκύπτουν έμμεσα συμπεράσματα για την αξία της Κοραϊκής επιστάσεως), ε) τη γνώμη του Κοραή για τη σημασία της πρότασής του, έφ' όσον μερικές φορές την αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό και την αναθεωρούσε μερικώς ή όλικώς, και στ) την κοινοποίηση-δημοσίευσή της από τον ίδιο τον Κοραή στην αλληλογραφία του και στις εκδόσεις των Κλασικών που πραγματοποίησε⁴. Έπομένως, παρατέθηκαν μόνο τα στοιχεία εκείνα που παρέχουν μία βραχυλογική αποτίμηση της κοραϊκής παρατήρησης και όχι η αναλυτική αξιολόγηση⁵ καθεμιάς Κοραϊκής πρότασης.

Ο δεύτερος πίνακας χωρίζεται μόνο σε δύο στήλες όπου αναφέρονται: το κλασικό χωρίο (α' στήλη) και οι σελίδες του χειρογράφου όπου απαντώνται οι Κοραϊκές επιστάσεις κατά την κριτική διαπραγμάτευση του χωρίου και το σκεπτικό του Κοραή (β' στήλη). Ο ενδιαφερόμενος μπορεί έτσι να ανατρέξει στις αντίστοιχες σελίδες του χειρογράφου και, κυρίως, να χρησιμοποιήσει ένα εύρετήριο για όλα εκείνα τα χωρία, για τα οποία ο Κοραής κατέθεσε τη γνώμη του.

Στην πρώτη στήλη απαριθμούνται σε απόλυτη αλφαβητική σειρά⁶ τα διάφορα χωρία, προς ευχερέστερο έντοπισμό των, μολονότι η πρακτική αυτή ανατρέπει την παραδεδομένη («κανονική») σειρά των βιβλίων, όπως λ.χ. συμβαίνει με τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης κατά τους Έβδομήκοντα.⁷ Η ταύτιση των κλασικών και μετακλασικών χωρίων πραγματοποιήθηκε με βάση αναφοράς τις πλέον έγκυρες κριτικές εκδόσεις, εκείνες που κατέστη δυνατόν να συμβουλευτεί ο συντάκτης της διατριβής.⁸ Εντός παρενθέσεων δίνεται, λοιπόν, η έκδοση στην οποία κάθε φορά παραπέμπουμε⁹. Στις ελάχιστες περιπτώσεις, όπου φαίνεται ότι οι παραπομπές του Κοραή δεν είναι ακριβείς είτε λόγω μνημονικού ολισθήματος είτε λόγω παλαιότητας των εκδόσεων, θέτουμε εντός όρθογωνίων αγκυλών ([ ]) τη λανθασμένη παραπομπή του ιατροφιλόλογου.¹⁰ Επίσης, στην τρίτη και στην τέταρτη στήλη δεν αντιγράψαμε ούτε όλο το χωρίο, το οποίο εν εκτάσει παραθέτει ο Κοραής με το γενικότερο συγκείμενό του, ούτε όλο το σκεπτικό του και τα επιχειρήματά του για τη διόρθωση του χωρίου, παρά μόνον το συγκεκριμένο χωρίο που διορθώνεται ή σχολιάζεται και τη συγκεκριμένη πρόταση του Χίου λογίου. Ο ειδικός αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο χειρόγραφο του Κοραή και, μελλοντικώς, στην

³ Συχνά διαβαδμίζει με τη χρήση εκφράσεων τύπου «protius», «malim», κ.ά. τις πιθανές λύσεις στο κείμενο. Η δήλωση τέτοιας προτιμήσεως θα επιβάρυνε αναίτια το ούτως ή άλλως σύνδετο υπόμνημα.

⁴ Έννοείται ότι η επισήμανση αυτών των περιπτώσεων περιορίστηκε στον πρώτο πίνακα, μολονότι σχετίζονται και με πολλά χωρία που περιλαμβάνει ο δεύτερος.

⁵ Θέμα επιμέρους δημοσιευμάτων και εκτός των φιλοδοξιών της προκειμένης συνδυετικής εργασίας.

⁶ Δεν αριθμήσαμε τις κριτικές επιστάσεις του Κοραή, για να αποφύγουμε την επιβάρυνση του καταλόγου με πρόσθετες παραπομπές.

⁷ Βλ. τα γνωστά έγχειρίδια της διεθνούς βιβλιογραφίας από τους ACKROYD & EVANS 1970, passim, METZGER & COOGAN 1993, passim, καθώς και της ελληνικής από τους ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗ 1992, σσ. 486-522 και ΧΑΣΤΟΠΗ 1981, σσ. 535-562, και ένδεικτικώς τις σσ. ix-x της έκδ. *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο' με την έπιστημ. έπιμ. του Α. RAHLFS* (Αθήναι 1981 [ανάτυπ. της έκδ. του 1935 από τη Württembergische Bibelanstalt/Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart]).

⁸ Λ.χ. δεν κατορθώσαμε να προμηθευτούμε όλους τους εκδεδομένους τόμους της Παλαιάς Διαθήκης κατά τη μετάφραση των Έβδομήκοντα από την έκδ. της Ακαδημίας Έπιστημών της Γοτtingης, δυσεύρετους και στις μεγάλες βιβλιοθήκες του έξωτερικού.

⁹ Στη βιβλιογραφία προτάσσονται όλες οι εκδόσεις που αναφέρονται.

¹⁰ Έννοείται πως δεν σημειώνουμε το σύμβολο αυτό όταν ο Κοραής παρέπεμπε σε σελίδες και άραδες τους, όπως λ.χ. συμβαίνει με τις παραπομπές στο κείμενο του Θουκυδίδη, όπου μετά το βιβλίο και το κεφάλαιο χρησιμοποιεί την ένδειξη σελίδας (και άραδας/στίχου, μερικές φορές).

προετοιμαζόμενη από καιρό φιλολογική έκδοση του χφ Χίου αριθ. 490. Έπειδή, όπως προαναφέρθηκε, ο Κοραΐς συνήθιζε να κεφαλαιογραφεί τή/τίς λέξη/-εις που διόρθωνε¹¹, και έπειδή για τεχνικούς λόγους δεν είναι δυνατό να αποδοθεί κάτι τέτοιο στο πλαίσιο των τεχνικών δυνατοτήτων του κειμενογράφου, στην τρίτη και στην τέταρτη στήλη πλαγιογραφούνται οι λέξεις αυτές, ώστε να αποδίδεται εύχερως ο κανονικός τονισμός και η ιστορική ορθογραφία. Έννοείται ότι διορθώσαμε σιωπηλά τις ορθογραφικές άβλεψίες και παραλείψεις του συντάκτη των *Observationes Miscellaneae*.¹² Οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις όποιες ο Κοραΐς διορθώνει και συγχρόνως καταθέτει τις άπόψεις του για τις παρατηρήσεις άλλων λογίων, κρίναμε σκόπιμο να συμπεριληφθούν στον πρώτο πίνακα, έφ' όσον αποτελούν σαφώς διορθωτική παρέμβασή του στη φιλολογική πραγμάτευση του χωρίου. Τέτοιες περιπτώσεις έπισημαίνονται, όπως είναι έπόμενο, στην πέμπτη στήλη των πινάκων.

Προκειμένου να μειωθούν οι έπαναλήψεις όρων που χρησιμοποιούμε στην πέμπτη στήλη, έπινοήσαμε τó έξης σύστημα συμβόλων (βραχυγραφιών):

ΣΥΜΒΟΛΟ	ΕΡΜΗΝΕΙΑ
Ø	Δέν έντοπίζεταί μνεία τής Κοραϊκής υπόδειξης στην έκδοση ή στις εκδόσεις που συμβουλευθήκαμε, ούτε διαβάζουμε κάτι σχετικό στο κριτικό υπόμνημά τους. ¹³
d	Η Κοραϊκή υπόδειξη συμπεριλαμβάνεται στο κείμενο τής έκδοσης, δίχως να αναφέρεται ότιδήποτε σχετικό στο κριτικό υπόμνημα. ¹⁴
†	Η Κοραϊκή υπόδειξη γίνεται έπωνύμως άποδεκτή και υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης.
† ⁿ	Η Κοραϊκή υπόδειξη γίνεται έπωνύμως άποδεκτή, αλλά δεν υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης και μνημονεύεται μόνο στο κριτικό υπόμνημα.
= Brunck	Η Κοραϊκή υπόδειξη υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης, όμως άποδίδεται/προσγράφεται σε άλλον λόγιο (π.χ. στον Brunck), προγενέστερο ή μεταγενέστερο του Κοραΐ. Τó όνομα του λογίου (σπανίως των λογίων) ακολουθεί μετά τó σύμβολο τής ισότητας.
= Brunck ⁿ	Η Κοραϊκή υπόδειξη δεν υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης, αλλά παρατίθεται στο κριτικό υπόμνημα και άποδίδεται/προσγράφεται σε άλλον λόγιο (π.χ. στον Brunck), προγενέστερο ή μεταγενέστερο του Κοραΐ. Τó όνομα του λογίου (σπανίως των λογίων) ακολουθεί μετά τó σύμβολο τής ισότητας.
= cod. ή codd.	Η Κοραϊκή διόρθωση υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης και άποτελεί γραφή έντοπιζόμενη σε κώδικα ή κώδικες (όμάδα κωδίκων, ένδεχομένως) ¹⁵ που έξετάσθησαν μεταγενέστερα.
= cod. ⁿ ή codd. ⁿ	Η Κοραϊκή διόρθωση δεν υίοθετείται στο κείμενο τής έκδοσης, αλλά παρατίθεται στο κριτικό υπόμνημα και άποτελεί γραφή έντοπιζόμενη σε κώδικα ή κώδικες (όμάδα κωδίκων, ένδεχομένως) που έξετάσθησαν μεταγενέστερα.
Σ	Ο Κοραΐς όμολογεί πως ή διόρθωσή του όφείλεται στα άρχαία σχόλια.
Int.	Ο Κοραΐς όμολογεί πως ή διόρθωσή του όφείλεται στην άπόδοση κάποιου (προγενεστέρου του) έρμηνευτή/μεταφραστή.
℄	Πρόκειται για διόρθωση που έχει διαγράψει άργότερα ο ίδιος ο Κοραΐς.
mh	Πρόκειται για διόρθωση που δεν θεώρησε τελεσίδικη ή έχει αναθεωρήσει άργότερα

¹¹ Βλ. τήν εικ. 1 στο τέλος του Έπιμέτρου. Τις λίγες περιπτώσεις, κατά τις όποιες σημειώνει κανονικά με μικρούς χαρακτήρες τις λέξεις που σχολιάζει ή διορθώνει, δεν τις μνημονεύουμε· τις άνάγουμε σιωπηρώς στο ίδιο σύστημα παραπομπής και τις εκδέτομε με πλαγιογραφημένους χαρακτήρες.

¹² Η έπέμβασή μας επεκτάθηκε και σε φιλολογικά θέματα όπως ο τονισμός: ο Κοραΐς λ.χ. έδετε –κατά τή γενικότερη συνήθεια τής έποχής– βαρεία και πριν τήν υποδιαστολή, κάτι που φροντίσαμε να διορθώσουμε (σιωπηρά).

¹³ Άποφύγαμε να δηλώσουμε κατά πόσον ή πρόσφατη έκδοση ακολουθεί τήν έκδοση που είχε ύπ' όψιν του ο Κοραΐς ή υίοθετεί άλλη γραφή, καθώς κάτι τέτοιο δεν έμπίπτει στους στόχους του δικού μας καταλόγου.

¹⁴ Όπότε μπορούμε λογικά να εικάσουμε ότι τήν έν λόγω γραφή παρέχει ή ίδια ή χειρόγραφη παράδοση.

¹⁵ Χωρίς να αναφέρουμε έαν πρόκειται για άρχική ή μεταγενέστερη γραφή, διόρθωση, σημείωση στην ώα, κ.τ.λ.

	ὁ Κοραῖς σημειώνοντας συνήθως ¹⁶ τὴ φράση «sed nihil muta» ἢ «sed nihil mutandum» εἴτε ἀναβάλλοντας τὴν κρίση του εἴτε δηλώνοντας ὅτι προκρίνει τὴ γραφὴ τῆς προγενέστερης ἐκδόσης ¹⁷ .
Δ	Πρόκειται γιὰ διόρθωση ποὺ δημοσιεύτηκε καὶ κοινοποιήθηκε αὐτοῦσια ἢ ἐλαφρῶς παραλλαγμένη ἢ παραπλήσια ἢ, σπανιότερα, συζητούμενη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κοραῖ εἴτε στὶς ἐντυπες ἐκδόσεις του ¹⁸ εἴτε στὴν Ἀλληλογραφία του ἐντὸς τῆς παρένδεσης ποὺ ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὸ σύμβολο αὐτό, παρατίθεται ἢ εἰδικὴ συντομογραφία/-ες (παραπομπὴ στὸ ἀντίστοιχο ἐκδεδωμένο κείμενο) ¹⁹ καὶ (μετὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ἄνω καὶ κάτω στιγμῆς) ὁ ἀριθμὸς τῆς σελίδας/-ων.

¹⁶ Διατυπώσαμε τὸ ἐπίρρημα, προκειμένου νὰ συμπεριλάβουμε καὶ ἐκφράσεις ὅπως τὸ «sed ampliandum» (βλ. *Obs. Misc.* 7. 380) ἢ «videndum est» (βλ. *Obs. Misc.* 7. 194, ἢ π.χ. «videndum est num ita loqui solet Lucianus» 7. 462) ἢ «sed ulterius investigandum» (βλ. *Obs. Misc.* 7. 555) ἢ παραπλήσιες: π.χ. στὸ πλατωνικὸ χωρίο *Θεαιτ.* 169 b 8, μετὰ τὴν πρότασή του γιὰ τροπὴ τοῦ παρακειμένου «συγκεκόφασιν» σὲ «συγκεκόπασιν», δηλώνει «sed praefero vulgatam συγκεκόφασιν» (βλ. *Obs. Misc.* 7. 20)· στὸ ἐπίσης πλατωνικὸ χωρίο *Φιλήβ.* 15 e 2 παρατηρεῖ «sed forte retinenda vulgata lectio» (βλ. *Obs. Misc.* 7. 40 καὶ 724, ὅπου Πλουτάρχου *Σόλων* 14, 3, 4).

¹⁷ Π.χ. βλ. *Obs. Misc.* 7. 132.

¹⁸ Στὶς περισσότερες ἐκδόσεις διεξήλαμε τὸ σύνολο τῶν σελίδων κάθε τόμου. Στὶς λοιπές θεωρήσαμε ὅτι ἐπίσης ἰσχύει αὐτὸ ποὺ παρατηρήσαμε στὶς περισσότερες, ὅτι δηλαδὴ κατὰ κανόνα ὁ Κοραῖς συμπεριλαμβάνει στὸν ἐπιτασσόμενο «Κατάλογο τῶν διορθωθέντων, ἐξηγηθέντων, ἢ ὅπως οὖν κριθέντων ποιητῶν, ἢ συγγραφέων» τὸ σύνολο τῶν διορθωτικῶν παρατηρήσεων του ποὺ ἀναπτύσσει στὸν τόμο.

¹⁹ Ἡ παραπομπὴ ἀφορᾶ κυρίως στὸ Παράρτημα τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων τοῦ Κοραῖ («Σημειώσεις» ἢ «Ἐπισημειώσεις»), ὅπου καὶ ἡ κριτικὴ πραγμάτευση τῶν κοραϊκῶν εἰσηγήσεων ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν εἰσηγητὴ των. Ὄταν ὅμως ἀπουσιάζει τέτοια παρατήρηση στὴ θέση αὐτή, τότε ἡ παραπομπὴ ἀφορᾶ μόνο στὴ σελίδα τοῦ ἐκδιδόμενου ἀρχαίου κειμένου. Ἀκολουθεῖ ὁ κατάλογος μὲ τις ἐκδόσεις στὶς ὁποῖες παραπέμπουν οἱ ἀναφερόμενες συντομογραφίες:

- *Musei Oxoniensis Litterarii Conspectus: Accedunt pro speciminibus CORAYII emendationes in Hippocratem; VULCANII, CASAUBONI, UPTONI, SANOTAMANDI, JORTINI notae in Arist. De Poet. Variarum lect. et suppl. Q. CURTII, Variarum lect. et suppl. Procli Lycii, Anecdota Graeca Procli et Tzetzi, Oxonii: veneunt apud J. Fletcher, et J. Cooke; London: P. Elmsly, 1792 [οἱ «Corayii Emendationes in Hippocratem» στὶς σσ. 11-23] [= MO]*

- *Ξενοκράτους Περὶ τῆς ἀπὸ ἐνδύρων τροφῆς/Xenocratis De alimento ex aquatilibus, cum Latina interpretatione JO. BAPT. RASARII, Scholiis CONRADI GESNERI, & Notis integris JO. FRIDERICI FRANZII. Accedunt Novae variantes Lectiones ex Codd. Mss. depromptae, & Animadversiones DIAMANTIS CORAY nunc primum editae; itemque Adnotationes in Auctorem, Additamenta in Glossarium FRANZII hodiernam Ichthyologiam illustrantia, & Lucubratio de Piscium Esu Caietani De Ancora, Neapoli: Typis Regiis, 1794 [= Ξ]*

- *Les Caractères de Théophraste, d'après un manuscrit du Vatican contenant des Additions qui n'ont pas encore paru en France, Traduction nouvelle, avec le Texte grec, des Notes critiques, & un Discours préliminaire sur la Vie & les Écrits de Théophraste. Par CORAY, [...], A Paris: de l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1799 [= Θ]*

- *Ἱπποκράτους Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων/Traité d'Hippocrate Des airs, des eaux et des lieux; traduction nouvelle, Avec le texte grec collationné sur deux manuscrits, des notes critiques, historiques & médicales, un discours préliminaire, un tableau comparatif des vents anciens & modernes, une carte géographique, & les index nécessaires, Par CORAY, Docteur [...], Tome premier, A Paris: de l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1800 [= IA 1a] – Tome second, A Paris: de l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1800 [= IA 1b]*

- *Περὶ ἁμαρτημάτων καὶ ποινῶν, πολιτικῶς θεωρουμένων σύγγραμμα Καίσαρος Βεκκαρίου, Μεταφρασθέν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης, καὶ διὰ σημειώσεων ἐξηγηθέν ὑπὸ Δ. ΚΟΡΑΗ, Ἰατροῦ καὶ μέλους [...], Ἐν Παρισίῳ: De l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1802 [= K]*

- *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα, ἃ χάριν Ἑλλήνων ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων, προσθεῖς καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμίου συλλεγεῖσας, τέως δὲ ἀνεκδότους, διαφόρους γραφάς, προτροπῆ καὶ δαπάνῃ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου, ὁ Δ. ΚΟΡΑΗΣ, Μέρος Α, περιέχον τὸ τοῦ Ἡλιοδώρου κείμενον, Ἐν Παρισίῳ: παρὰ Ι. Μ. Ἐβεράρτῳ τῷ Τυπογράφῳ, 1804 – Μέρος Β, περιέχον τὰς εἰς τὸν Ἡλιοδώρον σημειώσεις, Ἐν Παρισίῳ: παρὰ Ι. Μ. Ἐβεράρτῳ τῷ Τυπογράφῳ, 1804 [= Η]*

- *Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, περιέχων Κλαυδίου Αἰλιανοῦ τὴν Ποικίλην Ἱστορίαν, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ σφισόμενα [...], Ἐν Παρισίῳ: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1805 [ἀνατύπωση ὑπὸ Ἄ. Πουλῆ, Ἀθήναι 1841] [= Π]*

- *Géographie de Strabon, traduite du grec en français [par de LA PORTE DU THEIL et CORAY, avec des notes par GOSSELIN], Tome I, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1805 – Tome II, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1809 – Tome III, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1812 – Tome IV, 1re partie, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1814 – Tome IV, 2e partie, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1816 – Tome V, A Paris: de l'Imprimerie Impériale, 1819 [= ΣΤ 1-2-3-4a-4b-5]*

- *Ἰσοκράτους λόγοι καὶ ἐπιστολαί, μετὰ σχολίων παλαιῶν οἷς προσετέθησαν σημειώσεις, καὶ τῶν Αὐτοσχεδίων στοχασμῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ἀκολουθία [...], Μέρος πρῶτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*

- τόμος πρώτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1807 [= EB 1] – Μέρως δεύτερον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δεύτερος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου, 1807 [= EB 2]
- Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι, Μέρως πρῶτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τρίτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1809 [= EB 3] – Μέρως δεύτερον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τέταρτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1810 [= EB 4] – Μέρως τρίτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πέμπτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1811 [= EB 5] – Μέρως τέταρτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕκτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1812 [= EB 6] – Μέρως πέμπτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕβδομος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1813 [= EB 7] – Μέρως ἕκτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ὄγδοος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1814 [= EB 8]
  - Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ Περί τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς, οἷς προστέδυνται σημειώσεις καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως προλεγόμενα, σειρά: Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τρίτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1814 [= ΠΕΒ 3]
  - Στράβωνος Γεωγραφικῶν βιβλία ἑπτακαίδεκα, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. ΚΟΡΑΗ, Μέρως πρῶτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἑνατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1815 [= EB 9] – Μέρως δεύτερον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1817 [= EB 10] – Μέρως τρίτον, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἐνδέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1817 [= EB 11] – Μέρως τέταρτον, περιέχον τὰς σημειώσεις καὶ τοὺς πίνακας, σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος δωδέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1819 [= EB 12]
  - Ἴπποκράτους τὸ Περί ἀέρων, ὑδάτων, τόπων, δεύτερον ἐκδοθὲν μετὰ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως ᾧ προσετέθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἴπποκράτους καὶ Ὁ Νόμος, μετὰ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ τὸ τοῦ Γαληνοῦ Ὅτι ἄριστος ἰατρός, καὶ φιλόσοφος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1816 [= IA 2]
  - [ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ κοινοποιημ. στὸ περιοδ.] Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, τόμ. Θ', 1819 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] – τόμ. Ι', 1820 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] – τόμ. ΙΑ', 1821 [ἀνατ. Ἀθήνα: Ἐταιρεία Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, 1990] [=ΛΕ 1819-1820-1821]
  - Ἀριστοτέλους Ἠθικά Νικομάχεια, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. Κ., σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος τέταρτος καὶ δέκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1822 [= EB 14]
  - Πλουτάρχου τὰ Πολιτικά τουτέστι, Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι: Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον Εἰ προσβυτέρω πολιτευτέον· Πολιτικά παραγγέλματα· Περί μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. Κ., σειρά: Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἕκτος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1824 [= ΠΕΒ 6]
  - Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτωνος Γοργίας, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. Κ., σειρά: Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος πεντεκαίδεκατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1825 [= EB 15]
  - Ἀρριανοῦ Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν, Μέρως πρῶτον, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. Κ., σειρά: Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ὄγδοος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1827 [= ΠΕΒ 8]
  - Ἀρριανοῦ Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν, Μέρως δεύτερον, Ἐκδιδόντος καὶ διορθούντος Α. Κ., σειρά: Παρέργων Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τόμος ἑνατος, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρὸς καὶ υἱῶν, 1827 [= ΠΕΒ 9]
  - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ Ἄτακτα, ἤγουν παντοδαπῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοσχεδίων σημειώσεων, καὶ τινῶν ἄλλων ὑπομνημάτων, αὐτοσχεδίου συναγωγῆς, τόμος πρῶτος, περιέχων δύο ποιήματα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, μὲ μακρὰς σημειώσεις καὶ πέντε πίνακας, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1828 – τόμος δεύτερος, περιέχων γλωσσογραφικῆς ὕλης δοκίμιον, ἀλφάβητον πρῶτον, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1829 – τόμος τρίτος, περιέχων Χιακῆς ἀρχαιολογίας ὕλην, δοκίμιον νέας μεταφράσεως τῆς Νέας Διαθήκης, διάλογον περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίου φωτός, καὶ τὸ περὶ τῆς κατὰ δώδεκα ἀπαριθμήσεως, Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1830 – τόμος τέταρτος, μέρος πρῶτον, ἀλφάβητον δεύτερον (Α-Π) & μέρος δεύτερον, ἀλφάβητον τρίτον (Π-Ω), Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Κ. Ἐβεράρτου, 1832 [= AT 1-2-3-4]
  - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὑρεθέντων τόμος πέμπτος, Ἴπποκράτους τὸ περὶ Διαίτης ὀξέων καὶ Ἀρχαίας ἰατρικῆς μετὰ σημειώσεων γαλλικῶν ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ πρῶτον νῦν ἐκδιδομένων ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1887 [= ΜΘ 5a]
  - Συμπλήρωμα τοῦ Ε' τόμου τῶν μετὰ θάνατον εὑρεθέντων ΚΟΡΑΗ, Ἴπποκράτους τὸ περὶ Διαίτης ὀξέων καὶ Ἀρχαίας ἰατρικῆς, Τὸ αὐτόγραφον κείμενον ΚΟΡΑΗ καὶ Πίναξ, Ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1887 [= ΜΘ 5b]
  - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὑρεθέντων τόμος ἕβδομος περιέχων τὰς κριτικὰς σημειώσεις, παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις τοῦ εὐκλεσεστάτου ἀνδρός εἰς τὸ Λεξικὸν Ἠσυχίου τῆς ἐκδόσεως Ἀλβέρτη πρῶτον νῦν ἐκδιδομένης ἐπιμελεῖα Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1889 [= ΜΘ 7]
  - Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ἴπποκράτους Περί ἀρχαίας ἰατρικῆς (Εἰσαγωγή-ἀρχαῖον κείμενον-μετάφρασις), Παράρτημα: Ἀνέκδοτον κείμενον ΑΔ. ΚΟΡΑΗ, Ἐν Ἀθήναις 1952 [σσ. 91-108: «Παράρτημα. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ τῶν μετὰ θάνατον εὑρεθέντων Ἴπποκράτους τὸ Περί ἀρχαίας ἰατρικῆς πρῶτον νῦν ἐκδιδομένον ἐκ τῶν εὑρισκομένων αὐτογράφων ΚΟΡΑΗ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Χίου (Αριθ. χειρογρ. 453 - ἀριθ. Φύλ. 77-115)»] [= ΙΑΙ]

Τέλος, ἐντὸς παρενθέσεων ( ) ἀναφέρεται ἡ ἔκδοσις, στὴν ὁποία παραπέμπουμε κάθε φορά²⁰ ὡς ὑπεύθυνη λ.χ. γιὰ τὴν ἀπόδοσις μιᾶς διόρθωσις/εἰκασίας σὲ συγκεκριμένο λόγιον, ἢ τὰ περαιτέρω ἀπαραίτητα σχόλια σχετικὰ μὲ τὸ ἀμέσως προηγούμενον σύμβολο (τὰ ὁποῖα προσθέτουμε μὲ βραχυλογικὴ διατύπωση στὴ Λατινικὴ), ἐνῶ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν « » παρατίθεται ἡ σχεδὸν ταυτόσημη ἢ ἀρκετὰ παραπλήσια γραφὴ εἴτε ἄλλου κώδικα εἴτε ἄλλου λογίου (σὲ σπάνιες περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἐπισημάνθηκε σχεδὸν σύμπτωση ἀπόψεων).

● ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ *Ἀλληλογραφία*, τόμ. πρῶτος (1774-1798), ἔκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὁμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1964 – τόμ. δεύτερος (1799-1809), ἔκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὁμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», 1966 – τόμ. ἔκτος (1827-1833, Ἀχρονολόγητα, Ἐπίμετρο-Πίνακες), ἔκδοτ. ἐπιτροπή: Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, Α. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Ε. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, σειρά: Ὁμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ [Ο.Μ.Ε.Δ.]/Νέα Ἑλληνικὰ Κείμενα/ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο «Ἐρμῆς», 1984 [= Α1-Α2-Α6]

²⁰ Βλ. στὴν ἀρχὴ τῆς βιβλιογραφίας. Ὅταν δὲν προσθέτουμε τέτοιες πληροφορίες ἐντὸς παρενθέσεων, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ σύμβολο ἰσχύει γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἐκδόσεων πού ἀναφέρονται στὴν βιβλιογραφία (ἐκδόσεις κλασικῶν καὶ μετακλασικῶν συγγραφέων).

Α. Οι διορθώσεις του Κοραή

ΚΛΑΣΙΚΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΧΦ. 490	ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΧΩΡΙΟΥ	ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟ ΚΟΡΑΗ	ΣΧΟΛΙΑ
ΑΘΗΝΑΙΟΣ <i>Δειπνοσοφ.</i> (Kaibel) 3, 38, 9	7. 319	οὐ δυνάμενα συμμένειν	οὐ δυνάμενα μένειν	† ⁿ
3, 42, 5	7. 313	εὐκατέργαστοι	δυσκατέργαστοι	† ⁿ
3, 83, 24-25	7. 321	κακοστομαχώτερος γάρ	κακοστομαχώτερος γίνεται	∅
7, 91, 9	7. 304	οἱ δ' ὑποπυρίζοντες	οἱ δ' ὑποπυρρίζοντες	đ
7, 123, 30	7. 834	καταφυσᾶ καὶ στιφῶρᾶ	καταφυσᾶ, ἢ γίνεται στιφῶρᾶ	∅
8, 52, 9-10	7. 298 α	καὶ σῦς	καὶ μῦς	∅ (tantum σῦς vel ὕς scr. Coray sec. ed.)
8, 52, 24	7. 298 α	καὶ ὁ ἄγνος καλούμενος	ὁ καὶ ἄγνος καλούμενος	∅
8, 53, 34	7. 333	καλλιβίω	γαλλικυβίω	∅
8, 62, 10	7. 298 α	σῦς	μῦς	∅
9, 61, 10	7. 321	γλυῶν καταχύσματα	γλυκέων καταχύσματα	∅
12, 59, 4-5	7. 344	εἰς ἣν ἐπαγομένων ποταμῶν	εἰς ἣν ἐπαγομένων ποταμίων	= cod.
14, 16, 2-3	7. 539	ἔστεφανωμένοι κιττῶ σχέδην	ἔστεφανωμένοι αὐτοσχέδην κιττῶ	∅
14, 60, 35	7. 293	ἄριστόν ἐστιν εἰς εὐβουλίαν	ἄριστόν ἐστιν εἰς εὐκοιλίαν	= Scaliger
ΑΙΛΙΑΝΟΣ <i>Ποικ. Ἱστορ.</i> (Dilts) 12, 41, 4	7. 230	εἶτα ἀπιδῶν ἔφη	εἶτα ἐπιδῶν ἔφη	∅ Δ (Π: 154)
ΑΙΣΧΥΛΟΣ <i>Ἄγαμ.</i> (West) 78	7. 139	Ἄρης δ' οὐκ ἔνι χώρα	ἄρης δ' οὐκ ἔνι χώρα	∅ ∅ («χώρα» = codd. ⁿ)
122-123 [124]	7. 139	ιδὼν δύο λήμασι δισσοῦς	ιδὼν δύο λήμασι δεινοῦς	∅ Δ (A1: 174, 176)
165 [171]	7. 139	μάταν	ματῶν vel με πᾶν vel μ' ἄπαν	∅ Δ (A1: 174, 176)
170 [178]	7. 140	οὐδὲν ἂν λέξαι, πρὶν ὧν	οὐδὲν ἂν λέξαι κρίνων	∅ Δ (A1: 175, 176)
238 [246]	7. 140	ἀναύδῳ τεμένει	ἀναιδεῖ τε μένει	∅
251-252 [260]	7. 141	τὸ δὲ προκλύειν 'πιγένειτ' ἂν ἤλυσις, προχαιρέτω	τὸ δὲ προκλύειν (vel προκλαίειν) 'πιγένειτ' (vel ὄπη vel οὔ vel ἦ)	= codd. ⁿ («τὸ δὲ προκλύειν», «ἐπιγένειτ'»)

			vel ὦν vel εἰ μὴ γίγνοιτ') ἂν ἤλυσις (vel ἀνάλυσις vel ἄνυσις), προχαιρέτω	
272 [282]	7. 142	τί γάρ τὸ πιστόν ἐστι τῶν δέ σοι τέκμαρ;	τί γάρ, τί πιστόν ἐστι τῶν δέ σοι τέκμαρ;	Φ Δ (A1: 175)
274 [284]	7. 142	εὐπειθῆ σέβεις	εὐπειθῆς σέβεις	Φ
345 [355]	7. 142	θεοῖσι δ' ἀμπλάκητος	θεοῖσι δ' ἀναμπλάκητος	đ
351 [361]	7. 144	κατ' ἄνδρα σώφρον' εὐφρόνως λέγεις	κατ' ἄνδρα σώφρονα σωφρόνως λέγεις	ή Φ
557 [567]	7. 145	στένοντες, οὐ λαχόντες	στένοντες, οὐκ ἀλγοῦντες	Φ
558 [569]	7. 145	πλέον στύγος	πλέον στυγός	Φ
616 [626]	7. 146	τοροῖσιν ἐρμηνεύσιν	τοροῖς ἐν ἐρμηνεύσιν	ή Φ
621 [631]	7. 146	ἐς τὸν πολύν	ὥστ' οὐ πολύν	Φ
651 [661]	7. 147	καὶ τὰ πίστ' ἐδειξάτην	καὶ τὰ πίστ' ἐδωκάτην	ή Φ
697 [704]	7. 148-149	ἀκτὰς ἐπ' ἀξιφύλλους	ἀκτὰς ἐπ' ἀξυμφύλους	Φ
714 [723]	7. 149	παμπρόσθη πολύδρηνον	παμπληθῆ πολύδρηνον	= cod. ⁿ («παμπλήθη») Δ (A1: 315)
767 [772]	7. 150	νεαρὸν φύουσα κότον	νεαρὸν φύουσα κόρον	Φ
795-798 [800-803]	7. 150-151	.....	ὅστις δ' ἀγαθὸς προβατογνώμων / οὐκ ἔστι λαθεῖν ἄμματα φωτὸς / τὰ δοκοῦντ' εὐφρονος ἐκ διανοίας / ὕδαρεῖ σαίνειν φιλότῃτι	đ
822-823 [831]	7. 137	καὶ πάγας ὑπερκότους ἐπραξάμεσθα	καὶ ποινάς ὑπερκότους ἐπραξάμεσθα	Φ
864 [873]	7. 151	καὶ τὸν μὲν ἤκειν	καὶ τὸν μὲν ἐνείκειν	Φ
920 [928]	7. 152	βόαμα προσχάνης ἐμοί	βόαμα προσλάκης ἐμοί	ή Φ
930 [939]	7. 153	εἰ πάντα δ' ὡς πράσσοιμ' ἂν, εὐδαρσῆς ἐγώ	εἰ πάντα δ' ὡς πράσσοιμ' οὐκ, εὐδαρσῆς ἐγώ vel εἰ πάντα δ' οὐ πράσσοιμ' εὖ, εὐδαρσῆς ἐγώ vel εἰ πάντα δ' ὡς πράσσοιμ', οὐκ εὐδαρσῆς ἐγώ	Φ

1001-1003 [1010]	6. 54-55 & 7. 153	μάλα γάρ τοι τὰς πολλὰς ὑγιείας ἀκόρεστον τέρμα	μάλα γάρ τὸ τὰς πολλὰς ὑγιείας ἀνόριστον τέρμα	Φ (loco secundo ms 490) Φ
1092 [1100]	7. 154	ἄνδρὸς σφάγιον καὶ πέδου ῥαντήριον	ἄνδρὸς σφάγιον καὶ παιδῶν τε ῥαιστήριον vel ἄνδρὸς σφάγιον, παιδίων ῥαιστήριον vel ἄνδρὸς σφάγιον καὶ γένους ῥαιστήριον	Φ Φ
1166 [1177]	7. 155	τραύματ' ἐμοὶ κλύειν	τραύματ' ἐμοὶ κλύειν	Φ
1194 [1205]	7. 155	ἥμαρτον ἢ τηρῶ	ἥμαρτον ἢ κυρῶ	= Ahrens (West)
1235 [1246]	7. 156	ἄσπονδόν τ' ἄραν	ἄσπονδόν τ' ἄρήν	= Lobeck (1809 «ἄρην»; ἄρη revera praeb. edd.)
1289 [1300]	7. 157	ιοῦσα πράξω τλήσομαι	ιοῦσα πρόσσω τλήσομαι	= anonymus ⁿ (saec. XVI-XVII «πρόσ(σ)ω»), Orelli ⁿ («πόρσω») Δ (A1: 315)
1331-1334 [1342-1345]	7. 159- 160	τὸ μὲν εὖ πράττειν ἀκόρεστον ἔφϋ/ πᾶσι βροτοῖσιν δακτυλοδεικτῶν/ δ' οὔτις ἀπειπῶν εἶργει μελάθρων./ μηκέτι δ' εἰσέλθῃς τάδε φωνῶν	τὸ μὲν εὖ πράττειν ἀκόρεστον ἔφϋ/ πᾶσι βροτοῖσιν δακτυλοδείκτων/ δ' οὔτις ἀπειπῶν εἶργει μελάθρων./ μηκέτι γ' εἰσέλθῃς τάδε φωνῶν	= Schütz (1808-1811 δακτυλοδείκτων solum)
1356 [1367]	7. 161	οἱ δὲ μελλούσης κλέος	οἱ δὲ μέλλον εἰς κλέος	Φ
1379 [1390]	7. 161	ἔστηκα δ' ἔνθ' ἔπεσ' ἐπ' ἔξειργασμένοις	ἔστηκα δ' ἔνθ' ἔπαισ' ἐπ' ἔξειργασμένοις	δ Δ (EB 6: 403)
1567 [1478]	7. 162	ἐς τόνδ' ἐνέβῃ	ἐς τόνδ' ἐξέβῃ	Φ
1620 [1630]	7. 162- 163	τῷ τηλικούτῳ σωφρονεῖν εἰρημένον	τῷ τηλικούτῳ σωφρόνως εἰρημένον	ἢ Φ Δ (A1: 179)
1633-1635 [1644-1646]	7. 163	ὡς δὴ σύ μοι τύραννος Ἀργείων ἔση [...] ἔργον οὐκ ἔτλης αὐτοκτόνως	πῶς δὴ σύ μοι τύραννος Ἀργείων ἔση [...] {ἔργον ἀνέτλης αὐτοκτόνως}	Φ Δ (A1: 180, 182-183)
1656 [1667]	7. 163	γ' ὑπαρχε	γ' ὑπάρχει	Φ = Scaliger
Ἐπτ. Θήβ. (West) 71	7. 904	πόλιν γε πρυμνόθεν πανώλεθρον	πόλιν γε πρεμνόθεν πανώλεθρον	= codd. (Hutchinson), codd. ⁿ (West)
252 [254]	7. 170	οὐκ ἐς φθόρον σιγῶσ' ἀνασχίση τάδε;	οὐκ ἐς φθόρον; οὐ σιγῶσ' ἀνασχίση τάδε;	Φ

333 [335]	7. 201	ἀρτιτρόποις	ἀρτιτρόφοις	= Schneider ⁿ , Blomfield ⁿ (1811/12; sed ἀρτιτρόφους quod prop. Page 1972 adprob. edd.)
373 [374]	7. 171	εἶς' ἀρτίκολλον ἀγγέλου	εἶς' ἀρτίκωλον ἀγγέλου	∅ («vera lectio Cod. Mosqu. 2 pro ἀρτίκολλον quod habent editi» Coray)
374 [376]	7. 171	οὐκ ἀπαρτίζει πόδα	εὖ καταρτίζει πόδα vel εὖ ἀπαρτίζει πόδα	= Weil ⁿ (1862)
435 [437]	7. 904	τοιῶδε φωτὶ πέμπε. τίς ξυστήσεται;	τοιῶδε φωτὶ πέμφ' ὅστις ξυστήσεται;	∅
542 [543]	7. 904	λαμπρὸν ἐγκρουστον δέμας	λαμπρὸν ἐγκρουστὸν δέμας	∅
602-609 [604-611]	7. 173	ἧ γὰρ ξυνεισθὰς πλοῖον [...] οὗτος δ' ὁ μάντις	ἧ γὰρ ξυνεισθὰς πλοῖον [...] οὕτως (vel οὕτως θ') ὁ μάντις	= codd., Brunck ⁿ Δ (A1: 180)
683 [685]	7. 174	εἶπερ κακὸν φέροι τις αἰσχύνης ἄτερ	εἶπερ κακὸν φέροι τις, αἰσχύνης ἄτερ	∅
972 [974]	7. 175	διπλᾶ λέγειν [...] διπλᾶ δ' ὄραν	λυπρὰ λέγειν [...] λυπρὰ δ' ὄραν	∅ ∅
1040-1041 [1042]	7. 175	μηδέ τῷ δόξει πάλιν θάρσει, παρέσται	εἰ δέ τῷ δόξει πάλιν, θάρσει, παρέσται	∅
Εὐμεν. (West) 103	7. 885	ὄρα δὲ πληγὰς τάσδε καρδίᾳ σέθεν	ὄρατε πληγὰς τάσδε καρδίας ἔθεν	∅
105	7. 885	μοῖρ' ἀπρόσκοπος	κῆρ' ἀπρόσκοπον	∅
634 [631]	7. 885	παρεσκήνησεν	περεσκήνησεν	Σ ∅ (tantum «περισκήνησεν» Blaydes 1896)
857 [852]	7. 886	ὅσῃν παρ' ἄλλων	ὅσ' ἂν παρ' ἄλλων	= Ahrens (Garvie)
Ἰκέτ. (West) 283 [291]	7. 888	εἰκῶς πέπληκται	εἰκῶ πέπληκται	∅ (tantum εἰκῶν Johansen)
443-444 [452-453]	7. 888	καὶ χρήμασι μὲν ἐκ δόμων πορθουμένων/ Ἄτης γε μείζω, καὶ μέγ' ἐμπλήσας γόμον	καὶ χρήμασι μὲν ἐκ δόμων πορθουμένοις/ Ἄτης γε μείζω, καὶ μέγαν πλησαι γόμον (vel μετεμπλήσαι δόμον)	= Voss (West; solum «πορθουμένοις»), Murray (West; solum «μετεμπλήσαι», post «μετ-» Droysen 1841 et «ἐμπλήσαι» Stanley 1663)
575-576 [589-590]	7. 869	—/ βία δ' ἀπημάντῳ σθένει	μα-/ νία δ' ἀπημάντῳ σθένει	∅
597 [610]	7. 870- 871	οὔτινος ἄνωθεν ἡμένου σέβει κάτω	οὔτινος ἄνωθεν ἡμμένος σέβει κάτω	∅

730 [744]	7. 874-875	εἰ βραδύνομεν βοῆ	εἰ βραδύνοι γ' ἐκβοή	∅
784 [797]	7. 876	ἄφυκτον δ' οὐκ ἔτι ἂν πέλοι κέαρ	ἄφυκτον δ' οὐκ ἔτι ἀμπέλοι κέαρ	∅
843-848 [856-861]	7. 872-874	εἴτ' ἀνά πολύρρυτον/ [...] ἐπ' ἀμίδα,/ ἡσυδουπία τᾶπειτα	ἴτ' ἀνά πολύρρυτον/ [...] ἐπ' ἀμίδα./ εἰσιδοῦ ποῖα τᾶπειτα.	∅
853 [866]	7. 877	ἀτίετ' ἀνά πόλιν εὐσεβῶν	κίετ' ἀνά πόλιν εὐσεβῶν	∅
1007 [1020]	7. 877	πολύς δὲ πόντος οὖν ἐκληρώθη δορί	πολύς δὲ πόντος οὖνεκ' ἠρώθη δορί	= Heath
Πέρσ. (Hall) 109-110 [107]	7. 193	θαλάσσας πολιαινομένας	θαλάσσας πελαινομένας	∅
[Ἀγαμ. 154] 158 [156]	6. 78-79 & 7. 200	μεδέστηκε στρατοῦ	μεδέστηκε τρόπου	∅
161-162	7. 889	ἐς δ' ὑμᾶς ἐρῶ μῦθον, οὐδαμῶς ἐμαυτῆς οὐσ' ἀδείμαντος, φίλοι	ἐς δ' ὑμᾶς ἐρῶ μῦθον οὐδαμῶς ἐμαυτῆς. οὐκ ἀδείμαντος, φίλοι	∅ (tantum οὐδὲ = cod. ⁿ ; οὐδ' prop. West)
248 [245]	7. 200	καὶ φέρει	εἰ φέρει vel κεῖ φέρει	= codd. ⁿ (West «εἰ»)
756 [751]	7. 201	ἔνδον αἰχμάζειν	ἔνδον λιχμάζειν	∅ Δ (EB 7: 419 & A1: 174, 176)
1007-1008 [1002-1003]	7. 138	διαπρέπον· οἶον δέδορκεν Ἄτα/ πεπλήγμεθ' οἶαι δι' αἰῶνος τύχαις	διαπρέπον· οἶον οὐ δέδορκεν Ἄτα/ πεπλήγμεθ' οἶ' οὐ δι' αἰῶνος τύχαις	∅
Προμ. Δεσμ. (West) 49	7. 164	ἅπαντ' ἐπράχθη	ἅπαντ' ἐτάχθη	∅
430 [429]	7. 165	νώτοις ὑποστενάξει	νώτοις ὑποστεγάξει	= cod. Δ (ΛΕ 1821: 52)
438	7. 192	ᾧδε προσελούμενον	ᾧδὲ πως εἰλούμενον	∅
512 [511]	7. 167	κράναι πέπρωται	κράναι πέπρωκε	∅
520	7. 166	τοῦτ' οὐκ ἂν οὖν πύθοιο	τοῦτ' οὐκ ἂν μου πύθοιο	∅ Δ (A1: 180)
555-556	7. 168	τὸ διαμφίδιον δ' ἐμοὶ μέλος προσέπτα τόδ', ἐκεῖνό θ', ὅτ' ἀμφιλουτρά	τὸ δὲ νυμφίδιον ἐμοὶ μέλος προσέπτα τόδ', ἐκεῖν', ὃ τότε ἀμφιλουτρά	∅ (tantum (ἐκεῖν') ὅτε τότε cod. ⁿ) Δ (A1: 173-174, 176)
619 [624]	7. 170	βούλευμα μὲν τὸ διον	βούλευμα μέντοι διον	= Blaydes ⁿ
Χοηφ. (West) 293 [288]	7. 878-879	βωμῶν τ' ἀπείργειν, οὐχ ὄρωμένην πατρός	βωμῶν τ' ἀπείργειν, οὐδ' ὄρωμένην πατρός	∅
416 [409]	7. 881	θρασέ' ἀπέστασεν ἄχος	θράσος ἀπέστασεν ἄχος	= Ludwig (1860 «θάρσος»; West)
580 [575]	7. 882	ἀρτίκωλλα	ἀρτίκωλα	∅
665 [661]	7. 882-	οὐκ ἐπαργέμους	οὐκ ἐπαργεννοῦς	∅

	883			
671 [667]	7. 884	δικαίων τ' ὀμμάτων	δικαίων τ' ὀνομάτων	Φ
699 [694]	7. 884	παρούσαν ἐγγράφει	παρούσαν ἐκγράφει	Φ (tantum ἔκγραφε Schwerdt 1856)
ΑΝΑΚΡΕΩΝ (West) 8 (7 B.), 15	7. 131	λέγη σε μὴ δεῖ πίνειν	λέγη σε μὴ δεῖν πίνειν	Φ
9 (8 B.), 5	7. 133-135	χὼ λευκόπους Ὀρέστης	πρὶν ὁ Λυκόπους, κ' Ὀρέστης	Φ («χὼ»)
17 (16 B.), 8	7. 133	ἄφες, ὡς θέλουσι, κείσθαι	ἄφες, ὡς θέλουσι, χεῖσθαι	Φ («θέλωσι»)
18 (17. 18 B.), 4	7. 132	προδοθεὶς ἀναστενάζω	προλυθεὶς ἀναστενάζω	ἢ Φ
28 (27A B.), 6	7. 136-137	μέλι τὸ γλυκὺ λαβοῦσα	μέλιτι γλυκεῖ λαβοῦσα vel μέλιτ' ἐν γλυκεῖ λαβοῦσα	= Brunck ⁿ 1786 (West) Δ (A1: 175, 176)
28 (27A B.), 11-12	7. 136	ὁ δ' ἔρωσ, τόδ' ἔστιν, εἶπε βαρὺ πειράσας νοήσεις	ὁ δ' ἔρωσ, τόδ' εἶ'στιν, εἶπε βαρὺ, πειράσας νοήσεις	Φ Φ Δ (A1: 314)
31 (29 B.), 9	7. 131	ὁ δ' ἔρωσ μέτωπα σείων	ὁ δ' ἔρωσ μέτωπα ξύων	Φ
36 (34 B.), 6-7	7. 132	εἰ δ' οὐδὲ τὸ πρίασθαι τὸ ζῆν ἔνεστι θνητοῖς	εἰ δ' οὐδέ του πρίασθαι τὸ ζῆν ἔνεστι θνητοῖς	Φ Δ (A1: 313-314)
38 (36 B.), 17	7. 136	τί γάρ ἐστὶ σοι τὸ κέρδος;	τί γάρ ἐστὶ σοι τί κέρδος;	Φ
46 (44 B.), 10-11	7. 135	καρπὸς ἐλαίας προκύπτει	καρπὸς τε γαίας προκύπτει	= Bergk (1853 «καρπὸς γαίας»)
53 (51 B.), 5-6	7. 176-177	περίμεινόν με, κυθήβα, παράδος, θέλω στέφεσθαι	περιμαίνομαι νῦν ἦβα πάρα δός, θέλω στέφεσθαι	Φ (tantum παραμαίνομαι Salmasius ⁿ)
ΑΝΔΟΚΙΔΗΣ (Dalmeyda) Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμ. εἰρήνης 31, 3-4	7. 858	πρὸς Λακεδαιμονίους ἐκτείνει	πρὸς Λακεδαιμονίους ἐντείνει	= Lipsius (1870 coll. Plytarchi Moral. 61E)
ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ ΚΑΡΙΣΤΙΟΣ Ἱστοριῶν Παραδόξων Συναγωγή (Giannini) 78 (84), 1, 2-3	7. 405	τὰ πρόβατα ἔχειν τὰ γεννώμενα	τὰ πρόβατα πρὸ τοῦ ὀχεῖν τὰ γεννώμενα	Φ
127 (141), 2, 1-2	7. 405	οὐδεὶς ἀνεικοτολαλεῖν εἶποι	οὐδεὶς ἂν ἀπεικότα λαλεῖν εἶποι	Φ Δ (ΛΕ 1819: 664)
150 (165), 3, 2	7. 405	κατὰ τὰς ἰδιαζούσας ἡμέρας	κατὰ τινὰς ἰδιαζούσας ἡμέρας	Φ
166 (182), 4, 5	7. 406	ἐπιβαλὼν πῆξῃ τις	ἐπιβαλὼν πνίξῃ τις	= Bentley

173 (189), 3, 4	7. 406	προσθέντας δὲ τοὺς ταῦτα κομίζοντας	προθέντας δὲ τοὺς ταῦτα κομίζοντας	Int. d
ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΣΙΔΩΝΙΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 6, 47, 5	7. 227	τὰ δ' ἔμπαλι Κύπριδος ἔργων	τὸ δ' ἔμπαλι Κύπριδος ἔργων	∅
6, 219, 5	7. 227	ἴθρις ἀνήρ	θῆλυς ἀνήρ vel ἴθρις ἀνήρ	= Huschke
7, 164, 9	7. 227	ἱερὴν τρίχα	γεραῖην τρίχα	≠ ∅
16, 133, 10	7. 227	κ' αἶδι τειρομένα	κ' αἶδι μυρομένα	∅
ΑΝΤΙΦΙΛΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ [ΑΓΑΘΙΑΣ] Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 16, 335, 4 [5, 269, 2]	7. 235	ἀλλὰ τόσον	ἄλλο τόσον	∅
ΑΝΩΝΥΜΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Cougny) 3, 158, 4	7. 239	τὰς θελξιπέικρους κνησμονὰς κατασθενεῖ	τὰς θελξιπέικρους κνησμονὰς καταστροεῖ	∅
(Beckby) 7, 621, 2	7. 239	εἰ δέ τι Σαρδώω	εἰ ἔτι Σαρδώω	∅
9, 177, 2	7. 239	ἐπέων κακῆς ἤρχεν ἐπεσβολίης	ἐπέων μακρῆς ἤρχεν ἐπεσβολίης	∅
10, 109, 2	7. 239	τὸν λόγον ἔργον ἔχει	τὸν λόγον ἀργὸν ἔχει	∅
11, 411, 3	7. 239	τὸν γείτον' Ἐριννύς	τὸν ἐπλεκεν (vel τεύχεν) Ἐριννύς	∅
14, 56, 1	7. 240	τί με βλεφάροισι δέδορκας	σύ με βλεφάροισι δέδορκας	= Jacobs («σύ μέν»)
[16, 335, 4 sed] l. inc.	7. 235	ζωογονεῖν	ζωγρεῖν	∅
[Brunck, Anal. Vet. Poet. III, p. 316] l. inc.	7. 240	ὄδοιπορίης τ' ἀτονήσας	ὄδοιπορίης τε πονήσας	∅
[Brunck, Anal. Vet. Poet. III, p. 316] l. inc.	7. 240	συνωδίτης	συνωδίτης	∅
[Brunck, Anal. Vet. Poet. I, p. 158] l. inc.	7. 179	συνσωφρονήσω σώφρονι	συνσωφρόνει μοι σώφρονι	∅
Πλάτωνος Βίος (Heeren) σ. 7	2. 15	ἀφήσει δὲ τελείως	ἀπεισι δὲ τέλειος vel ἀποφοιτήσει δὲ τελείως	∅ Δ (EB 5: 415)
σ. 7	2. 15	τοῖς ὀρνιθοθήροις	τοῖς ὀρνιθοθήραις	∅
σ. 7	2. 15	τοῦτο δὲ ἐσήμανε	τοῦτο δὲ ἐσήμαινε	∅ Δ (EB 5: 415)

σ. 7	2. 15	μονών και ως τὸ τεχθησόμενον	μόνον, και ως τὸ τεχθησόμενον	∅ Δ (EB 5: 415)
σ. 10	2. 15	διὰ τὰς αὐτὰς προσδιορδῶση	διὰ τῶν αὐτῶν προσδιορδῶση	∅
σ. 11	2. 16	μετὰ τούτων ἐφοίτησε	μετὰ τοῦτον ἐφοίτησε	∅
σ. 11	2. 17-18	αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ ἤθελον εὐρεῖν/ διζόμεναι, ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους	αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται/ ζητοῦσαι, ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους	∅
σ. 13	2. 16	ὁ δὲ λυθεῖς	ὁ δὲ λυπηθεῖς	∅
σ. 15	2. 16	εἶδους	ἤθους	∅ ∅
σ. 17 [quod sec. refer. p. 7. 38 ut ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ]	2. 16-17 & 7. 38	εὖρε δὲ καὶ πολιτικά [...] τὸ γὰρ τὰς τηβάδας κυκλοτερεῖς εἶναι	εὖρε δὲ καὶ συμποσιακά (vel συμποτικά) [...] τὸ γὰρ τὰς στιβάδας κυκλοτερεῖς εἶναι	∅ Δ (EB 5: 415)
σ. 17	2. 17	πρὸ αὐτοῦ ἐγίνωσκον	πρὸ αὐτοῦ <οὐκ> ἐγίνωσκον	∅
σ. 17	2. 17	ὅ,τι εἰσιν αὐτας	ὅτι εἰσιν αὐτας	∅
σ. 18	2. 17	ὁ γὰρ τεθεῖς τῶν Μουσῶν Ἀριθμῶν	ὁ γὰρ θ' τῶν Μουσῶν [Ἀριθμῶν]	∅

ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ [ΚΡΙΝΑΓΟΡΑΣ] Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 16, 235, 5 [9, 284, 3]	7. 233	ἄρνεοδοίνης	ἔρνεοδοίνης	ἢ ∅
[ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ sed] l. inc.; an Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 7, 547, 3?	7. 233	Ἵμεναίου	Ἵμεναίω	∅

ΜΑΡΚΟΣ ΑΡΓΕΝΤΑΡΙΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 11, 320, 2 [5, 63, 2]	7. 234	πέντε πενιχρότερος	πεντεπενιχρότερος	∅
---	--------	--------------------	-------------------	---

ΑΡΙΣΤΑΙΝΕΤΟΣ Ἐρωτ. ἐπιστολαί (Vieillefond) 1, 3, 31-32	7. 461	τὰς κοπίδας νύμφας	τὰς σκοπιάδας νύμφας	∅
--	--------	--------------------	----------------------	---

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ <i>Αναλυτικῶν προτέρων Β'</i> (Ross) 64 b 29-30	7. 862	τοῦτο δὲ ἐπισυμβαίνει πολλαχῶς	τοῦτο δὲ ξυμβαίνει πολλαχῶς	đ («συμβαίνει»)
<i>Αναλυτικῶν ὑστέρων Α'</i> (Ross) 87 b 28	7. 863	οὐδ' αἰσθήσεως ἐστὶν ἐπίστασθαι	οὐδὲ δι' αἰσθήσεως ἐστὶν ἐπίστασθαι	đ («ἐστὶν»)
<i>Ἡθικὰ Νικομάχεια</i> (Bywater) 1116 b 6	7. 420	πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου	πολλὰ καινὰ τοῦ πολέμου	ἦ = codd. Δ (EB 14: 239 & H: 283-284)
<i>Κατηγορίαι</i> (Minio-Paluello) 8 b 22	7. 861	τοιούτων σφοδρῶς ἀποφαίνεσθαι	τοιούτων ἀσφαλῶς ἀποφαίνεσθαι	Int. ∅
<i>Μετεωρολογικῶν Α'</i> (Louis) 346 b 35	7. 858	νεφέλη ἄγονος	νεφέλη ἄγονος <ὑδατος>	∅
<i>Παιάν</i> (Piezia) 1, 8	7. 179	καὶ γονέων μαλακαυχητοῖο θ' ὕπνου	καὶ γονέων μαλακευνητοῖο θ' ὕπνου	∅ Δ (A1: 258 & AT 1: 326)
<i>Περὶ ἐρμηνείας</i> (Minio-Paluello) 16 a 14	7. 862	συνηθέσεως καὶ διαιρέσεως	συνθέσεως καὶ διαιρέσεως	đ
<i>Περὶ Ξενοφάνους, περὶ Ζήνωνος, περὶ Γοργίου</i> (Gigon) 975 b 8-11	4. 2α-2β	τὴν δὲ γένεσιν προσιοῦσαν τοῖς αἰδίοις, καὶ τῷ ὅτι γίνεσθαι λέγει ἐπὶ τοῦτό γε ἀδύνατον. ὥστε τὸ πῶς γ' ἂν φήσει καὶ ἔπαρξις ἴετο παντί τε καὶ πόθεν ἐλθόν ἄλλὰ	μὴ δὲ γένεσιν προσοῦσαν τοῖς αἰδίοις, καὶ ταῦθ' οὔτε γίνεσθαι λέγει, ἐπεὶ τοῦτό γε ἀδύνατον ὅλως ἐστὶ. πῶς γὰρ ἂν φύσις καὶ ὑπαρξις εἴη τῷ παντί καὶ πόθεν ἐλθοῦσα, (vel πῶς γὰρ ἂν φήσειε καὶ ἢ ἐπαυξήσειέ τι τὸ πᾶν, τί τε καὶ πόθεν ἐλθόν) ἄλλὰ	∅ Δ (A1: 166-167)
976 b 28-29	4. 2 α	καὶ τούτου εἰς ἕτερον, καὶ εἰς τὸ πρῶτον	καὶ τοῦτο εἰς ἕτερον, ἢ εἰς τὸ πρῶτον	∅
<i>Περὶ σοφιστικῶν λόγων</i> (Ross) 182 b 13-14	7. 863-864	ὅσπερ δοκεῖ τόπος συνηθέστατος εἶναι τῶν παραλογισμῶν	ὅσπερ δοκεῖ τόπος εὐηθέστατος εἶναι τῶν παραλογισμῶν	Int. = codd.
<i>Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν</i> (Louis) 544 a 4-5	7. 834	ὁ ἄρρην παρακολουθῶν καταφυσᾶ τὸν θόρον, καὶ γίνεται στιφρά	ὁ ἄρρην παρακολουθῶν καταφυσᾶ τοῦ θοροῦ (vel τὸν θορόν), ἢ γίνεται στιφρά	= codd. (solum de τὸν θορόν) Δ (A1: 322)
<i>Φυσιογνωμικά</i> (Gigon) 809 b 23-24	7. 275	οἶον ἂν ἄσυλον	οἶον ἀνάσιμον (vel ἀνάσιλλον)	∅ (solum de ἀνάσιμον) ∅

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ <i>Εἰρήνη</i>	7. 901	οὐκ ἔαξ τῶν ξύλων	καὶ κεᾶς (vel καὶ κέας) τῶν	∅
---------------------------	--------	-------------------	-----------------------------	---

(Olson) 1132-1133 [1131]			ξύλων	
Νεφέλαι (Sommerstein) 995	7. 891-892	ὅτι τῆς Αἰδοῦς μέλλεις τᾶγαλμ' ἀναπλήσειν	ὅ,τι τῆς Αἰδοῦς μέλλοι τᾶγαλμ' ἀναπλήσειν	đ (solum de ὅ,τι) Δ (H: 123)
Ὅρνιθες (Dunbar) 421-422 [421]	7. 893	οὔτε λεκτόν, οὔτε πιστόν	οὔτε λεκτόν, οὔτε πυστόν	Φ
1514 [1513]	7. 83	πηνίκ' ἄττ' ἀπόλετο;	πηνίκ' ἄρ' ἀπόλετο;	= codd. ⁿ
Σφήκες (Sommerstein) 848	7. 893-894	τὰς σανίδας καὶ τὰς γραφάς	τὰς σανίδας καὶ τὰς γράφας	Φ
ΑΡΠΙΟΚΡΑΤΙΩΝ (Keaney) A 259, 3	7. 83	χελιδὼν πηνίκ' ἄττα φαίνεται	χελιδὼν πηνίκ' ἄρα φαίνεται	Φ
ΑΡΡΙΑΝΟΣ Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις (Roos) 6, 13, 4, 7-8	7. 230	καθαπερεὶ ἄλλης τινὸς ἐξηττώμενος	καθάπερ ἐπωδῆς τινος ἐξηττώμενος	Φ
Περίπλους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης (Casson) 5, 5	7. 903	Ζωσκάλης, ἀκριβῆς μὲν τοῦ βίου	Ζωσκάλης, ἀκριβῆς μὲν τῷ βίῳ	Φ
ΑΡΧΙΑΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ Παλατ. Ἄνθολ. (Beckby) 9, 91, 2	7. 233	λιτῆ προσγελάσαις ὀσίη	λιτῆ προσγελάσαις δυσίη	Φ
ΑΡΧΙΜΗΛΟΣ [ΑΡΚΕΣΙΛΑΟΣ] (Lloyd-Jones & Parsons) 202, 6	7. 231-232	ὑδωρ Κυκλάδας ἐνδέχεται	ὑδωρ Κυκλάδας ἀμπέχεται	Φ
202, 10-11	7. 232	θώρακας μεγάλων ἐντὸς ἔχει νεφέων./ πείσμασιν ἀγκύρας ἀπερείδεται	θώρακας μελάνων ἐντὸς ἔχει νεφέων./ πείσμασιν ἀγκύρας ἐπερείδεται	Φ Δ (A1: 217)
[ΑΡΚΕΣΙΛΑΟΣ sed] l. inc.	7. 232	ιδεῖν καὶ ἐπίκροτος	ιδεῖν καὶ ἐπίτροχος (vel ἐπίκροτος vel ἐπίδρομος)	Φ Δ (A1: 217)
ΑΧΙΛΛΕΪΣ ΤΑΤΙΟΣ Λευκ. καὶ Κλειτ. (Vilborg), 1, 1, 6, 17-18	7. 389	θάλατταν τῆς γῆς ἐκβολαῖς	θάλατταν τῆς πηγῆς ἐκβολαῖς	Φ
1, 1, 13, 22	7. 389	ἐπὶ δὲ τὸν βοῦν	περὶ δὲ τὸν βοῦν	đ

1, 2, 3, 1	7. 389	καὶ ταῦτα δὲ λέγων	καὶ ταῦτα δὴ λέγων	= codd.
1, 4, 5, 13	7. 390	τῷ τοῦ κάλλους ἐλκόμενοι τραύματι	τῷ τοῦ κάλλους ἐλκόμενοι θαύματι vel τραύματι	∅
1, 8, 10, 4	7. 390	μετὰ σχολὴν ζητήσομεν	κατὰ σχολὴν ζητήσομεν	đ Δ (H: 46)
1, 9, 5, 2	7. 391	καὶ ὀλίγον ἐστὶ τῆς τῶν σωμάτων μίξεως [...] κενὴ γάρ	καὶ οὐχ ἥττων ἐστὶ τῆς τῶν σωμάτων μίξεως [...] καινὴ γάρ vel καὶ ὀλίγον ἄπεστι τῆς τῶν σωμάτων μίξεως [...] καινὴ γάρ	= codd. (καινὴ solum)
1, 10, 3, 25	7. 391	χάριν κἄν γνώμης ἔχωσιν	χάριν κἄν εὖ γνώμης ἔχωσιν	∅
1, 10, 5, 8	7. 391	σιώπα μὲν οὖν τὰ πολλά	σιώπα μὲν τὰ πολλά	∅
1, 10, 6, 12	7. 391	πολλάκις δὲ καὶ ἐκοῦσαι πρὸς τὸ ἔργον	πολλάκις καὶ ἐκοῦσαι πρὸς τὸ ἔργον	= cod. ⁿ
1, 10, 6, 15	7. 392	σοφίας γὰρ καὶ ταῦτα δεῖ	σοφίας γὰρ καὶ ταύτη δεῖ	∅
1, 11, 1, 20-21	7. 392	μὴ κακῶν μοι γένοιτο τὸ εὐτύχημα μειζόνων ἀρχή, καὶ ἐπιτρέψῃ με πρὸς ἔρωτα	μὴ κακῶν μοι γένηται τὸ εὐτύχημα μειζόνων ἀρχή, καὶ ἐπιβρίψῃ με πρὸς ἔρωτα	= Berger ⁿ 1776
1, 18, 5, 28-6, 1	7. 392	βλέποντες, ὁ μὲν ἠπειρώτης ἐραστής [...] τὸν θάνατον χαμαί, τότε καταβαίνει	βλέποντες, εἰς ὃ ὁ μὲν ἠπειρώτης ἐραστής [...] τὸν θάνατον χαμαί, καὶ τότε καταβαίνει	∅
2, 6, 2, 18-19	7. 393	καὶ μὴν πέπρακέν σέ τίς μοι θεῶν	καὶ μὴν πέπρακέ μέ τίς σοι θεῶν	= codd.
2, 6, 3, 20-21	7. 393	ποῖον Ἑρμῆν-ὃ λέγω	[ποῖον Ἑρμῆν-ὃ λέγω]	∅
2, 7, 6, 19	7. 394	εἵπου καὶ σὺ μέλιτταν	ἦπου καὶ σὺ μέλιτταν	đ
2, 11, 7, 26-27	7. 394	τὰ δὲ κατὰ τὴν γένυν	τὸ δὲ κατὰ τὴν γένυν	= codd.
2, 18, 5, 12	7. 394	οὔτε ἐωρακότες	οὔτε πεφωρακότες	∅
2, 21, 2, 27	7. 394	αἰτιᾶς	αἰτιᾶ	∅
2, 21, 4, 7	7. 394	πόσῳ ἰσχύος	ὅσῳ ἰσχύος	∅ (tantum ὅσον praeb. codd. atque edd.)
2, 22, 3, 28	7. 394	περὶ τοῖς τραύμασιν	ἐπὶ τοῖς τραύμασιν	∅
2, 31, 5, 10	7. 395	ναῦν ἐφορμοῦσαν	ναῦν ἀφορμοῦσαν	∅
2, 37, 1, 19	7. 395	δνητὴ τὴν φύσιν	δνητὴ φύσιν	∅
3, 1, 5, 2	7. 395	θατέρου δὲ ἠωρεῖτο	θατέρου δὲ ὃ (vel δ' ὃ) ἠωρεῖτο	= Cobet ⁿ
3, 2, 7, 3-4	7. 395-	πόρρωθεν μὲν πρὸς	πόρρωθεν μὲν πῶς ἀντίπρωτον	∅ (προσιὸν solum)

	396	ἀντιπρόσωπον ἐφαίνετο τῷ σκάφει μέγεθος οἶον προσίων δὲ βλέπων καταποδήσεσθαι τὴν ναῦν προσεδόκησας	ἐφαίνετο τῷ σκάφει μέγεθος ὅμοιον προσίων δὲ βλέπων καταποδήσεσθαι τὴν ναῦν ἂν προσεδόκησας	
3, 5, 3, 6	7. 396	κατ' αὐτὸ καὶ ἡμῖν	κᾶτα ταὐτὸ καὶ ἡμῖν	∅
3, 7, 2, 12	7. 396	ἐνίδρυται τῇ σκέπῃ	ἐνίδρυται τῇ σκοπῇ (vel σκαφῇ vel σκοπιῇ)	∅
3, 9, 1, 20	7. 396	διὰ τὸν τοῦ Νεῖλου πλοῦν	διὰ τοῦ Νεῖλου τὸν πλοῦν	= Götting ⁿ
3, 9, 2, 24-25	7. 396	ὁ βουκόλος e.t.c.	καὶ ὁ ναύτης εἰπὼν ὁ βουκόλος! μεταστρέφει τὴν ναῦν, ὡς ἐπαναπλεύσων εἰς τοῦπίσω	∅ («καὶ ὁ ναύτης, εἰπὼν "ὁ βουκόλος", μεταστρέφει τὴν ναῦν ὡς ἐπαναπλεύσων εἰς τοῦπίσω»)
3, 9, 3, 7	7. 396	ἀπηλαύνοντο	ἀπηλλάσσοντο vel ἀπήλαυνον	∅ («ἀπηλλάττοντο»)
3, 19, 3, 12-13	7. 397	ὡς ἂν τὸ τῶν ἐναντίων στρατόπεδον ὑπεβάλλοι τῆς θυσίας τὸν τρόπον	ἕως ἂν τὸ τῶν ἐναντίων στρατόπεδον ὑπεβάλλῃ τῆς θυσίας τὸν τόπον	= codd. («ὑπερβάλοι»)
3, 21, 2, 21	7. 397	ἐνσκευάσαντες τῇ κόρῃ	ἐνσκευάσαντες τὴν κόρῃν	= codd.
4, 5, 2, 7-8	7. 397	ὁ μὲν κλέπτων τὴν πνοήν	κάκει μὲν κλέπτον τὴν πνοήν	Int. = Jacobs ⁿ (1821 «καὶ <ἐκεῖ> μὲν»; κλέπτον codd. ⁿ)
4, 5, 3, 14	7. 397	ὄδωδέ τε παῖς	ὄδωδέ τε πᾶς	∅
4, 5, 3, 15	7. 397	ὁ τῆς πνοῆς αὐτῷ γέγονε πηγῆ	οὗ ἢ τῆς πνοῆς αὐτῷ γέγονε πηγῆ	∅ «ὄ»
4, 9, 2, 2	7. 398	ὅτι μανία εἶη τις ἐπὶ τὸ κακόν	ὅτι μανία τις ἔστι τὸ κακόν	∅
4, 11, 5, 6	7. 398	ἀνέρχεται μέχρι θαλάσσης ῥέων	κατέρχεται μέχρι θαλάσσης ῥέων	∅
5, 1, 6, 1-2	7. 398	τοιαύτη τις οὖν ἰσότητος τρυτάνη	τοιαύτη τις ἦν ἰσότητος τρυτάνη	∅
5, 10, 2, 26	7. 398	προηγορεύκειν	προηγορεύκειν <λέγειν>	= Jacobs (1821)
5, 13, 5, 22-23	7. 398	οὐδενὸς μετέχεις σῶν αὐτῆς	οὐδενὸς μετέχεις τῶν σῶν αὐτῆς	= codd. ⁿ
5, 14, 1, 1	7. 398	προσαγορεύσας	προαγορεύσας	∅
5, 14, 3, 7-8	7. 398	Λευκίππης παραχωρήσεις	Λευκίππη παραχωρήσεις	= codd.
5, 15, 3, 22	7. 399	γίνεται δὴ κατ' οὐρανὸν ἡμῶν ὁ ἄνεμος	γίνεται δὴ κατ' οὐρον (vel κατ' οὐρανόν, vulgata) ἡμῖν ὁ ἄνεμος	∅ (tantum ἡμῖν Castiglioni 1923)
5, 15, 4, 25	7. 399	βαλοῦσα οὖν με κατεφίλει	περιβαλοῦσα οὖν με κατεφίλει	∅

5, 15, 5, 2-3	7. 399	ὄφελον εἶχον τὴν αὐτὴν φύσιν τῷ κοινῷ τοῦ ἔρωτος πυρί	ὄφελον εἶχε τὴν αὐτὴν φύσιν τῷ κοινῷ τὸ τοῦ ἔρωτος πῦρ	= Göttling ⁿ (1811 «ὄφελον εἶχε τὴν αὐτὴν φύσιν τῷ κοινῷ τοῦ ἔρωτος πῦρ»; τὸ ante τοῦ ἔρωτος add. Jacobs 1821)
5, 16, 5, 29	7. 400	ἄγειν δοκεῖ	ἄδειν vel ἄγειν δοκεῖ	= Hemsterhuis (1818)
5, 17, 8, 8	7. 400	τοιαῦτά ποτε κἂν τῶν ἀγρειοτάτων	τίνα ποτε κἂν τῶν ἀγρειοτάτων	Int. = Gaselee (1917 solum τίνα ποτέ)
5, 17, 9, 12	7. 400	εἶναι καὶ ἐλευθέραν	εἶναι δὲ ἐλευθέραν	Int. ḍ
5, 20, 2, 10	7. 401		τῆς εὐηθείας· ὅλη γὰρ ἡ πόλις οὐκ οἶδε τὸν γάμον;	ḍ («τῆς εὐηθείας!»)
5, 21, 3, 8	7. 401	ὑπέτεινον	ἐπέτεινον	= codd.
5, 22, 2, 1-3	7. 401	περισσὸν εἰδυίη σοι λέγειν, δίκαια τυγχάνειν. ἀλλ' ἐν οἷς ἂν δύνῃ, τὴν ἴσην ἀποτίσαι μοι χάριν	περισσὸν εἰδυίη σοι λέγειν. ἀλλ' ἐν οἷς ἂν δύνῃ, τὴν ἴσην ἀποτίσαι μοι χάριν δικαίᾳ τυγχάνειν.	= Jacobs (1821 solum «δικαία τυγχάνειν»)
5, 22, 3, 9-10	7. 402	οὐδὲν κοινὸν ἔστιν ἢ τοῖς λίθοις	οὐδὲν ἡμῖν μᾶλλον κοινὸν ἔστιν ἢ τοῖς λίθοις	Int. Φ (tantum ἡμῖν ἢ Jacobs 1821)
5, 25, 8, 16-17	7. 402	καὶ κάλλους καλοῦ βάσκανε	καὶ κάλλος καλὸν βάσκανε vel καὶ κάλλους ἀπαλοῦ βάσκανε	Φ
5, 26, 2, 26	7. 402	ἔρωσ ἀτυχῶν καὶ μαίνεται	ἔρωσ ἀτυχῶν μαίνεται	Φ
5, 26, 9, 18-19	7. 402	τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως ὡς ἐτίμησεν	τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως ἐτίμησεν	ḍ
6, 3, 2, 26-27	7. 402	ἐληλύθει δὲ καὶ ἄλλο	ἐλελήθει δὲ καὶ ἄλλο	Int. = codd.
6, 6, 1, 22-23	7. 402	ὡς ἔτυχεν	ὦν ἔτυχεν	Int. ḍ
6, 7, 3, 16	7. 403	ἐξεμήνει	ἐξεμεμήνει	ḍ
6, 7, 4, 19	7. 403	γοητότερον	γοητικώτερον	= Hercher ⁿ (1858)
6, 7, 7, 2-3	7. 403	διὰ τοῦτο δακρυόμενος	διὰ τοῦτο δακρυοὶ μόνον (vel μόνως)	Φ
6, 11, 1, 22	7. 403	ψυχῇ δυσέκλειπτός ἐστιν	ψυχῇ δυσέκνιπτός ἐστιν (vel δυσέκβλητος Int.)	Φ (tantum δυσέκνιπτόν codd. ⁿ)
6, 20, 1, 7	7. 403	ἀφῆκε τῷ θυμῷ τὰς ἡδονάς	ἀφῆκε τῷ θυμῷ τὰς ἡνίας	= Wyttenbach (1779)
7, 11, 8, 8	7. 403	φληγάφων ἀνεχόμενοι καινῶν	φληγάφων ἀνεχόμενοι κενῶν	Int. ḍ
8, 5, 9, 6-7	7. 404	τοῖς παροῦσιν ὁμῶς ἀρμόσασθαι	τοῖς παροῦσιν ὁμοίως	Φ

		προσῆκει	ἀρμόσασθαι προσῆκει	
8, 6, 7, 11-12	7. 404	παρθένος εὐειδῆς οἶαν εἶχε κρίνειν. ὁ Πάν οὖν ἐδίωκεν αὐτήν	παρθένος εὐειδῆς οἶαν ἂν εἶχε κρίνειν ὁ Πάρις. ὁ Πάν οὖν ἐδίωκεν αὐτήν	∅
ΒΙΑΝΩΡ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 9, 227, 6	7. 191	πτωκί παχυσχοίνω· κείτο γὰρ ὑπναλέος	πτωκί· παχύς κείνος κείτο γὰρ ὑπναλέος	∅
ΓΑΛΗΝΟΣ <i>Εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἐπιδημιῶν Ἱπποκράτους ὑπόμνημα πρῶτον</i> (Wenkebach) I 19, 63, 9-11	7. 129	τὴν τάξιν ἐκλεγμένην ἔχειν	τὴν τάξιν ἐξηλλαγμένην ἔχειν	∅
<i>Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων</i> (Helmreich) 3, 36, 1, 1	7. 350	ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ	περὶ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ	∅
[COD. REG. 2291] (praeterea hoc opus apud Oribasii <i>Coll. med.</i> 2, 57, 1-2) 3, 36, 1, 2	7. 350	ἐξ ὧν ἐστὶν αἶ τε φῶκαι // ὠκαι καὶ αἱ φάλλεναι	ἐξ ὧν εἰσὶν αἶ τε φῶκαι // φῶκαι καὶ αἱ φάλαιναι	∅ Δ (Ξ: 146-147 & ΠΕΒ 3: 7, 108, 189-190)
[COD. REG. 2291] 3, 36, 1, 2-3	7. 350	καὶ ζύγοναι	καὶ ζύγαιναι	∅ Δ (Ξ: 146-147 & ΠΕΒ 3: 7, 109)
[COD. REG. 2291] 3, 36, 1, 3	7. 350	τῶν θύννων αἱ μεγάλοι	τῶν θύννων οἱ μεγάλοι	∅ Δ (Ξ: 146-147 & ΠΕΒ 3: 7)
3, 36, 1, 4	7. 350	αὐτῶν ἐν κεφαλαίῳ λεκτέον	<περὶ> αὐτῶν ἐν κεφαλαίῳ λεκτέον	= codd.
3, 36, 2, 5	7. 351	ἀδροῖζει τὸν ὠμῶν χυμόν	ἀδροῖζει τὸν ὠμὸν χυμόν	∅
3, 40, 6, 6-8	7. 335	οἱ τε νῦν ἐκ τοῦ Πόντου νομιζόμενοι [...] καὶ τὰ σαξάτινα καλούμενα	οἱ τε νῦν ἐκ τοῦ Πόντου κομιζόμενοι [...] καὶ τὰ σεξίτανά καλούμενα	∅ (solum de κομιζόμενοι, ∅ de aliis)
<i>Τῶν Ἱπποκράτους γλωσσῶν ἐξήγησις</i> (Kühn) τόμ. 19, σ. 84, στίχ. 14	7. 126	ἀποσαεῖς	ἀποσβεῖς	∅
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ <i>Περὶ διαλέκτων</i> (Koen), σ. 226,	7. 126	καὶ ξίφος ἀναιρέεται, τὰ δὲ πολλὰ ἔττα, ἐμοὶ δοκέει	καὶ ξίφος ἀναιρέεται, τὰ δὲ πολλὰ ἔνττα, ἐμοὶ δοκέει	∅

σημ. 79, στήλ. α'				
ΔΑΜΟΧΑΡΙΣ <i>Παλατ. Άνθολ.</i> (Beckby) 16, 310, 5	7. 236	καὶ οὐ περιέργα κολῶσα	καὶ οὐ περιέργα κομῶσα	= Boissonade
16, 310, 7	7. 236	ἐκ νοτεροῖο προσώπου	ἐκ μογεροῖο (vel θλοσυροῖο) προσώπου	∅
ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ <i>Παλατ. Άνθολ.</i> (Beckby) 11, 235, 2	7. 231	καὶ Προκλῆς Χίος	εἰ Προκλῆς Χίος	∅
ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ (Long) 1. inc. (a Coray attrib. Archytæ Tarent.)	7. 250	ὧν ἀρετὰν φαμὶ δηλῆσθαι μὲν	ὧν ἀρετὰν φαμὶ δὴ λῆσθαι μὲν	∅
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ (Jacoby) 1, 68, 1, 8	7. 274	ὄρᾶν θέμις	ὄρᾶν θέμας	∅
1. inc. (ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Σύλλας)	7. 756	τὸν τόπον ἐπ' αὐτῆς οὕτω	τὸν τόπον ἀπ' αὐτῆς οὕτω	∅
ΔΙΟΣΚΟΡΙΔΗΣ [ΣΩΣΙΠΑΤΡΟΣ] <i>Παλατ.</i> <i>Άνθολ.</i> (Beckby) 5, 55 (54), 8	7. 242	ἐξεχύθη μέλεσι	ἐξελύθη μέλεσι	∅
ΔΙΟΣΚΟΡΙΔΗΣ 12, 169, 2-3	7. 242	πικρότατον. πικρότερός με	πικρότατον, πικρότερός με	đ
ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ/ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ <i>Άβακούμ</i> (Rahlfs) 2, 2	7. 386	γράψον ὄρασιν καὶ σαφῶς εἰς πυξίον	γράψον ὄρασιν καὶ σαφήσεις εἰς πυξίον vel γράψον ὄρασιν καὶ σαφώσεις εἰς πυξίον	∅
<i>Βασιλ. Α'</i> (Rahlfs) 4, 15	7. 345	καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπανεστήσαν καὶ οὐκ ἐπέβλεπε	καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἔστησαν καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπε	∅
4, 19	7. 346	καὶ ἔκλαυσε καὶ ἔτεκεν	καὶ ὄκλασε καὶ ἔτεκεν	= Grabe (Rahlfs «ὄκλασεν» coll. III. Regn. 8, 54 et 19, 18) Cf. adn. Coray in <i>Psalm.</i> 94, 6

16, 20	7. 127	γόμορ ἄρτων	γόμον ἄρτων	∅ (tantum in <i>IV Regn.</i> 5, 17 Rahlfs γόμος praeb. Lucianus coll. <i>Exod.</i> 23, 5)
20, 3	7. 348	ὅτι ἐμπέπλησται	ὅτι ἐμπέπλικται	∅
25, 33	7. 369	ἢ ἀποκωλύσασά με σήμερον ἐν ταύτῃ μὴ ἔλθειν εἰς αἵματα καὶ σῶσαι χεῖρά μου ἐμοί	ἢ ἀποκωλύσασά με σήμερον ἐν ταύτῃ μὴ ἔλθειν εἰς αἵματα καὶ μὴ σῶσαι χεῖρά μου ἐμοί	∅ Cf. adn. Coray in <i>I. Regn.</i> 25, 26
28, 20	7. 104, 7. 347	καὶ ἔπεσεν ἐστηκώς ἐπὶ τὴν γῆν	καὶ ἔπεσεν ἐφ' ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν	∅ (in quibus codd. ἀπὸ στάσεως αὐτοῦ signif. Coray)
<i>Βασιλ. Β'</i> (Rahlfs) 1, 9	7. 348	ὅτι κατέσχε με σκότος δεινόν	ὅτι κατέσχε με σκοτόδινος	∅
8, 7	7. 348	τοὺς χλιδῶνας τοὺς χρυσοῦς	τοὺς θυρεοῦς τοὺς χρυσοῦς	∅ (in quibus codd. τοὺς κλοιοὺς signif. Coray)
17, 19	7. 127	καὶ ἔψυξεν ἐπ' αὐτῷ ἀραφῶθ	καὶ ἔχυσεν ἐπ' αὐτῷ ἀραφῶθ	ἢ ∅
17, 20	7. 349	καὶ παρῆλθαν μικρὸν τοῦ ὕδατος	καὶ παρῆλθαν μικρὸν τοῦ ὕδατος	∅ (in quibus codd. γευσάμενοι μικρὸν signif. Coray)
18, 2	7. 350	καὶ ἀπέστειλεν Δαυὶδ τὸν λαόν, τὸ τρίτον ἐν χειρὶ Ἰωάβ	καὶ ἀπέστειλεν Δαυὶδ τὸν λαόν, τὸ τρίτον ἐν χειρὶ Ἰωάβ (sec. Massoret. <i>II. Sm</i> 18, 2) vel καὶ ἀπέστειλεν Δαυὶδ τοῦ λαοῦ τὸ τρίτον ἐν χειρὶ Ἰωάβ (graece)	đ (Rahlfs; de sentent. pr. Coray)
21, 25	7. 128	καὶ ἐπορεύθη Δαυίδ	καὶ παρείθη Δαυίδ vel καὶ ἠπορήθη Δαυίδ	∅
<i>Βασιλ. Γ'</i> (Rahlfs) 5, 25 [11]	7. 359	καὶ μαχεῖρ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ εἴκοσι χιλιάδας βαιθ ἐλαίου	καὶ μαχίλ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ εἴκοσι χιλιάδας βάδων ἐλαίου	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. καὶ μαχάλ vel καὶ μαχήλ vel καὶ μαχίλ διατροφήν et βάδων)
17, 20	7. 129	καὶ ἔκλαιε καὶ ἐπορεύθη Ἀχαάβ	καὶ ἔκλινε καὶ ἐπορεύθη Ἀχαάβ	∅
19, 20	7. 353	ὅτι πεποίηκά σοι	ὅτι τί πεποίηκά σοι;	= Lucianus ⁿ (Rahlfs)
<i>Βασιλ. Δ'</i> (Rahlfs) 3, 4 [5]	7. 359	κριῶν ἐπὶ πόκων	κριῶν ἐπιπόκων	= cod. (Swete; «ἐπὶ πόκων» Rahlfs et dubit. ἐπιπόκων prop. ipse ⁿ)
5, 19	7. 356	εἰς δεβραδὰ τῆς γῆς	ὡς κάβραδα γῆς vel ὡς βάρρα γῆς	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. εἰς χάβραδὰ vel εἰς κάβραδα)
9, 25	7. 130	ἔλαβεν ἐπ' αὐτόν	ἔβαλεν ἐπ' αὐτόν	∅

17, 11	7. 369	καὶ ἐποίησαν κοινωνούς	καὶ ἐποίησαν οἰωνούς vel καὶ ἐποίησαν κοινῶνας	∅
Γενέσ. (Wevers) 24, 45	7. 140	εὐθύς Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο	παρευθύς Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. καὶ ἰδοὺ εὐθύς Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο vel ἐπορεύθη Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο)
45, 24	7. 148	μὴ ὀργίζεσθε ἐν τῇ ὁδῷ	μὴ ἐρίζεσθε ἐν τῇ ὁδῷ	∅
Δευτερον. (Wevers) 15, 3	7. 260	τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα ἐὰν ᾦ σοι παρ' αὐτῷ, τῷ δὲ ἀδελφῷ σου ἄφεςιν ποιήσεις τοῦ χρέους σου	τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα δ' ἂν ᾦ σοι παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφεςιν ποιήσεις τοῦ χρέους σου	∅
33, 15	7. 859	βουνῶν ἀενάων	βουνῶν αἰωνίων	∅
Ἐξῶδ. (Rahlfs) 8, 8 [12]	7. 148	περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν βατράχων, ὡς ἐτάξατο Φαραώ	περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν βατράχων, οἷς ἐπάταξε τὸν Φαραώ	∅
10, 23	7. 164	φῶς ἦν ἐν πᾶσιν οἷς κατεγίνοντο	φῶς ἦν ἐν πᾶσιν οἷς κατεκλίνοντο	∅
15, 3	7. 169	κύριος συντρίβων πολέμους	κύριος τρίβων πολέμου vel κύριος συντρίβων πολεμίους	∅
19, 22	7. 176	μήποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν κύριος	μήποτε ἀπολέσῃ ἀπ' αὐτῶν κύριος	ἢ ∅
33 [32], 28	7. 188	ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν	ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡσεὶ τρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν	∅ (Coray em. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τρισχιλίους ἄνδρας «Cod. Reg. Ms No. 4»)
Ἑσθρ. Α' (Hanhart) 5, 69 [72]	7. 372	τὰ δὲ ἔθνη τῆς γῆς ἐπικοιμώμενα τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ	τὰ δὲ ἔθνη τῆς γῆς ἐπικείμενα τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ vel τὰ δὲ ἔθνη τῆς γῆς ἐπικείμενοι τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ	= Fritzsche (Hahnhart)
Ἑσθρ. Β' (Rahlfs) 8, 27	7. 371	καὶ χαφουρῆ χρυσοῖ εἴκοσι εἰς τὴν ὁδὸν χίλιοι	καὶ χαφουρῆ χρυσοῖ εἴκοσι σταθμὸν δραχμῶν χιλίων vel καὶ χαφουρῆ χρυσοῖ εἴκοσι τὴν ὀλκὴν δραχμῶν χιλίων	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. εἰς ἦν ὁδὸν δραχμῶν εἰν χίλιοι vel εἴκοσι δραχμῶν χιλίων)
Ζαχαρ. (Rahlfs) 8, 10	7. 387	εἰς ὄνησιν	εἰς ὠνησιν vel εἰς θῆσιν dubit.	∅
12, 10	7. 387	ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο	ἀνθ' ὧν κατωρύξαντο	∅ (prop. Coray post coll. codd.)

				praeb. εἰς ὃν κατωρχήσαντο vel εἰς ὃν ἐξεκέντησαν et Theodor. Cyr. ὃν ἐξεκέντησαν)
Ἡσαΐα (Rahlfs) 14, 12	7. 381	συνετριβῆ εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα	συνετριβῆ εἰς τὴν γῆν ἀπασθενῶν ὑπὲρ πάντα	∅
40, 15	7. 382	ὡς σίελος λογισθήσονται	καὶ νῆσοι ὡσεὶ λεπτὸν λογισθήσονται vel καὶ νῆσοι ὡσεὶ λειῶν λογισθήσονται vel καὶ νῆσοι ὡσεὶ ἔλος λογισθήσονται	∅ (prop. Coray post coll. Symmachi Theodotionisque praeb. ὡσεὶ δάκ [i.e. λεπτὸν] ἐκπίπτον, Aquilae ὡς λεπτὸν βαλλόμενον et cod. Alexandr. καὶ ὡσεὶ ἔλαιον)
40, 28	7. 128	οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει	οὐ πονήσει, οὐδὲ κοπιήσει	∅
40, 29	7. 128	διδούς τοῖς πεινώσιν ἰσχύιν	διδούς τοῖς πονοῦσιν ἰσχύιν	∅
60, 18	7. 382	αἱ πύλαι σου Γλύμμα	αἱ πύλαι σου ὕμνημα	Int. ∅
Ἰεζεκ. (Rahlfs) 20, 6 [9] & 15	7. 382	γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, κηρίον ἐστίν	γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ἦ) κρείττων ἐστίν vel γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ἦ) κυρία ἐστὶ vel γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ἦ) κυδίων ἐστὶ vel γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι, (ἦ) καλλίων ἐστὶ	∅
Ἰερεμ. (Rahlfs) 38, 2	7. 388	Εὐρον θερμόν	Εὐρον οἰκτιρμόν	Int. ∅
38, 21	7. 385-386	στῆσον σεαυτὴν Σιών, ποιήσον τιμωρίαν, δὸς καρδίαν σου εἰς τοὺς ὄμους, ὁδὸν ἦ	στῆσον σεαυτῇ σημείον (vel σημεία), ποιήσον τιμωρίαν, δὸς καρδίαν σου εἰς τὰς ὁδοὺς, ὁδὸν ἦ	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. σεαυτῇ ἐπισκόπους et Symmachi σεαυτῇ σκοπιάς)
Ἰουδίθ (Hanhart) 5, 4	7. 343	καὶ διὰ τί κατενωτίσαντο τοῦ μὴ ἔλθειν	καὶ διὰ τί κατωνώσαντο (vel κατεγνώσαντο) τοῦ μὴ ἔλθειν	= codd. ⁿ (Hanhart κατεγνώσαντο solum)
7, 7	7. 344	τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων αὐτῶν ἐχώνευσε	τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων αὐτῶν ἔχωσε	∅
11, 7	7. 1	πάσης ψυχῆς	πάσης τῆς γῆς	= codd. ⁿ (Hanhart)
11, 11	7. 290	ἐκβολος	ἐκβουλος	= cod. ⁿ (Hanhart)
11 [7], 12	7. 344	ἐπεὶ γὰρ ἐξέλιπον αὐτοὺς τὰ βρώματα	ἐπεὶ γὰρ ἐξέλιπον αὐτοὺς τὰ ἄρματα vel ἐπεὶ γὰρ ἐξέλιπον	∅ (tantum ἀρώματα cod. ⁿ Hanhart)

			αὐτοὺς τὰ ἀρώματα	
Ἰωήλ (Rahlfs) 1, 11	7. 384	θρηνεῖτε κτήματα	θρηνεῖτε κλήματα	∅
3 [2], 3 [30]	7. 385	καὶ ἀτμίδα καπνοῦ	καὶ πυραμίδα καπνοῦ	∅
Κριτ. (Rahlfs) 9, 31	7. 291	μετὰ δώρων λέγων (codd. «Regii no. 1 et 4»)	μετὰ δόλου λέγων	∅
14, 8	2. 4	ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος	ἐν τῷ σώματι τοῦ λέοντος	∅
14, 9	2. 4	ὅτι ἀπὸ στόματος τοῦ λέοντος	ὅτι ἀπὸ σώματος τοῦ λέοντος	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. ὅτι ἐκ τῆς ἕξεως τοῦ λέοντος)
19, 8	7. 291	καὶ στράτευσον (vel στρατεύθητι) ἕως κλῖναι τὴν ἡμέραν	καὶ στράγγευσον (vel στραγγεύθητι) ἕως ἔκλινεν ἡ ἡμέρα	∅
21, 3	7. 291	τοῦ ἐπισκεπῆναι σήμερον	τοῦ ἀποκοπῆναι σήμερον	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. τοῦ ἀφαιρεθῆναι σήμερον)
Μακκαβ. Α' (Rahlfs) 2, 18	7. 372	καὶ ἀποστολαῖς πολλαῖς	καὶ ἔτι στολαῖς πολλαῖς	∅
6, 34	7. 373	ἔδειξαν αἷμα	ἔδωκαν αἷμα	∅
8, 14	2. 13	ἀδρυνθῆναι	ἀβρυνθῆναι	∅
11, 12	7. 372	καὶ ἠλλοιώθη τοῦ Ἀλεξάνδρου	καὶ ἠλλοτριώθη τοῦ Ἀλεξάνδρου	∅
11, 53	7. 372	καὶ ἠλλοτριώθη τῷ Ἰωνάδαν	καὶ ἠλλοτριώθη τοῦ Ἰωνάδαν	∅
11, 63	7. 372	μεταστῆσαι αὐτὸν τῆς χρείας	μεταστῆσαι αὐτὸν τῆς ἀρχιερατείας	ἢ ∅
12, 17	7. 373	περὶ τῆς ἀνανεώσεως καὶ τῆς ἀδελφότητος ἡμῶν	περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῆς ἀδελφότητος ἡμῶν vel περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀδελφότητος ἡμῶν	∅
12, 28	7. 373	ἀνέκαυσαν αὐτάς («Cod. Reg. Ms No. 1»)	ἀνέκαυσαν αὐγάς	∅
16, 3	7. 373	νῦν δὲ γεγήρακα, καὶ ὑμεῖς δὲ ἐν τῷ ἐλέει ἱκανοὶ ἐστε	νῦν δὲ γεγήρακα, ὑμεῖς δὲ τέλειοι καὶ ἱκανοὶ ἐστε vel νῦν δὲ γεγήρακα, ὑμεῖς δὲ ἐντελεῖς καὶ ἱκανοὶ ἐστε	∅
Μακκαβ. Β' (Rahlfs) 2, 1	7. 374	λαβεῖν τοὺς μεταγινομένους	λαβεῖν τοὺς μεταγινουμένους ionice	∅

2, 2	7. 374	ἐνετείλατο τοῖς μεταγινουμένοις	ἐνετείλατο τοῖς μεταγινουμένοις	∅
4, 34	7. 375	καὶ πεισθεὶς ἐπὶ δόλῳ [...] ὄν καὶ παραχρῆμα παρέκλεισεν	καὶ πίστευς ἐπὶ δόλῳ [...] ὄν καὶ παραχρῆμα κατέκνησεν (vel κατέκτεινεν)	∅
4, 38	7. 375	τὸν μαιφόνον ἀπεκόσμησε	τὸν μαιφόνον ἀπεκόρρησε (vel ἀπεκόρησε)	∅
6, 23	7. 376	καὶ τῆς ἐπικτήτου	καὶ τῆς ἐπικλύτου	∅
7, 22	7. 376	ἐφάνητε κοιλίαν	ἐφύητε κοιλίαν	∅
7, 29	7. 373	ἵνα ἐν τῷ ἐλέει σὺν τοῖς ἀδελφοῖς σου	ἵνα ἐντελῆ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς σου	∅ Cf. adn. Coray in <i>I. Maccab.</i> 16, 3
7, 30	7. 376	ἔτι δὲ ταύτης καταλεγούσης	ἔτι δὲ ταύτης ταῦτα λεγούσης vel ἄρτι δὲ ταύτης καταληγούσης	∅ (solum καταληγούσης edd.; ἄρτι = Kappler ⁿ)
8, 21-23	7. 377	τετραμερές τι τὸ στράτευμα ἐποίησε, τάξας καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ προηγουμένους ἑκατέρας τάξεως [...] ἔτι δὲ καὶ Ἐλεάζαρον, παραγνούς τὴν ἱερὰν βίβλον	τετραμερές τε τὸ στράτευμα ποιήσας, τάξας καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ προηγουμένους ἑκατέρας τάξεως [...] ἔτι δὲ καὶ Ἐλεάζαρω παραδούς τὴν ἱερὰν βίβλον	∅
11, 14	7. 377	καὶ διότι καὶ τὸν βασιλέα πείσειν φίλον αὐτοῖς ἀναγκάζειν γενέσθαι	καὶ δὴ ἔτι καὶ τὸν βασιλέα πιστὸν φίλον αὐτοῖς ἀναγκάσειν γενέσθαι	∅
Μακκαβ. Γ' (Rahlfs) 2, 31	7. 378	ἔνιοι μὲν οὖν ἐπὶ πόλεως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας ἐπιβάδρας στυγοῦντες	ἔνιοι μὲν οὖν ἐπιπολαίως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας καὶ οὐκ ἐπὶ βάθους στέργοντες	∅ (tantum ἐπιπολαίως cod.)
Παραλειπ. Α' (Rahlfs) 12, 34 [33]	2. 10 & 7. 369-370	βοηθῆσαι τῷ Δαυὶδ οὐ χεροκένως	βοηθῆσαι τῷ Δαυὶδ οὐ κηροκένως	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. οὐδὲ μετὰ καρδίας καὶ καρδίας vel χειροκένως)
28, 2	7. 370	τὰ εἰς κατασκήνωσιν ἐπιτήδεια	τὰ εἰς κατασκευάσιν ἐπιτήδεια	∅ (prop. Coray post coll. codd. praeb. οἰκοδομήν)
Παραλειπ. Β' (Rahlfs) 18, 2	7. 370	καὶ ἡγάπα αὐτόν	καὶ ἡπάτα αὐτόν	= codd. (Rahlfs)
23, 14	7. 370	καὶ εἰσελθατε ὀπίσω αὐτῆς	καὶ εἰ ἔλθοι τις ὀπίσω αὐτῆς	∅
32, 18	7. 371	τοῦ βοηθῆσαι αὐτοῖς καὶ	τοῦ φοβῆσαι αὐτοῖς καὶ	∅

		<i>κατασπᾶσαι</i>	<i>κατασπεῦσαι (vel καταπτοῆσαι)</i>	
<i>Ψαλμ. (Rahlf) 94, 6</i>	7. 346	<i>καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου</i>	<i>καὶ ὀκλάσωμεν ἐναντίον Κυρίου</i>	∅
ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΡΕΦΕΡΕΝΔΑΡΙΟΣ <i>Παλατ.</i> <i>Ἀνθολ. (Beckby) 5, 251 (250),</i> <i>3</i>	7. 235	<i>κιγλίζουσα</i>	<i>κιγκλίζουσα</i>	η̅ ∅
[ΚΟΜΗΤΑΣ] 5, 251 (250), 4 [9, 597, 6]	7. 235	<i>ἐκχυμένας δ' ὀρώ τὰς σοβαρὰς</i> <i>παλάμας</i>	<i>ἐκλυμένας δ' ὀρώ τὰς σοβαρὰς</i> <i>παλάμας</i>	∅
ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ (Bollack) 56 (B9), 1	4. 1α-1β	<i>οἱ δ', ὅτε μὲν κατὰ φῶτα μίγεν</i> <i>φῶς αἰθέρι</i>	<i>οἱ δ', εὖτ' ἦ κατὰ φωτῶν μισγέντ'</i> <i>ἐς φάος ἔλδη</i>	∅ Δ (A1: 164-166)
ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ <i>Προγυμν.</i> (Rabe) 3, 42-43	7. 189	<i>ὑστερον ἐκομίζε τοὺς καρπούς,</i> <i>στεφάνους καὶ ἐναργήσεις</i>	<i>ὑστερον ἐκομίζετο τοὺς καρπούς,</i> <i>στεφάνους καὶ ἀναρρήσεις</i>	đ
3, 47	7. 190	<i>τῶν πόνων ἀπολοῦσι ἡμῖν</i> <i>ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ οἱ θεοί</i>	<i>τῶν πόνων παλοῦσιν ἡμῖν</i> <i>ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ οἱ θεοί</i>	đ («πάντα τὰγάθ'»)
4, 36-37	7. 190	<i>δεῖ μὲν γὰρ αἰεὶ διάφορον τίδος</i> <i>εἶναι τὸν ἡγούμενον</i>	<i>δεῖ μὲν γὰρ αἰεὶ διὰ φροντίδος</i> <i>εἶναι τὸν ἡγούμενον</i>	đ
5, 8-9	7. 190	<i>ἐκ τοῦ ἀκολούθου, τοῦ καὶ</i> <i>ἐναντίου καλουμένου</i>	<i>ἐκ τοῦ ἀνακολούθου, τοῦ καὶ</i> <i>ἐναντίου καλουμένου</i>	đ
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ <i>Ἀνδρομ. (Garzya)</i> 954 [955]	7. 856	<i>γλῶσσαν εἰς τὸ σύμφυτον</i>	<i>γλῶσσαν εἰς τὸ σύμφυλον</i>	∅
<i>Βάκχ. (Kopff) 1385 [1382]</i>	7. 380	<i>μήτε Κιθαιρῶν' ὄσσοισιν μ' ἐγώ</i>	<i>μήτε Κιθαιρῶν' ὄσσοιμ' ἐγώ (vel</i> <i>ὄσσοίμην ἐγώ)</i>	η̅ ∅
<i>Ἐκάθη (Daitz) 246</i>	7. 154- 155	<i>ὥστ' ἐνθανεῖν γε σοῖς πέπλοισι</i> <i>χειρ' ἐμήν</i>	<i>ὥστ' ἐνθανεῖν γε (vel ἐκθανεῖν γ'</i> <i>ἐν) σοῖς πέπλοισι κῆρ' ἐμόν vel</i> <i>ὥστ' ἐμβαλεῖν γε σοῖς πέπλοισι</i> <i>χειρ' ἐμήν</i>	∅ Δ (H: 229-230 & A1: 251)
<i>Ἐλένη (Kannicht) 122 [120]</i>	7. 381	<i>εἰδόμην, καὶ νοῦς ὄρᾱ</i>	<i>εἰδόμην, κ' οὐ νοῦς ὄρᾱ</i>	∅
664 [676]	7. 381	<i>οἶον ἐσοίσομαι</i>	<i>οἶον ἀπύσομαι vel οἶον ἐξοίσομαι</i>	∅
<i>Ἡλέκτρα (Donzelli) 656</i>	7. 380	<i>λογεῖ ἐμοῦ νοσήματος</i>	<i>λογεῖ ἐμοῦ νοσεύματος</i>	∅

Ἰππόλυτος (Stockert) 32-33 [30]	7. 197	Ἰππολύτῳ δ' ἐπι/ τὸ λοιπὸν ὠνόμαζεν ἰδρῦσθαι θεάν	Ἰππολύτου δ' ἐπι/ τὸ λοιπὸν ὠνόμαζεν ἰδρῦσθαι θεάν	= cod. ⁿ («ἰππολ]υτου [δ ἐπ]ι») solum) Δ (A1: 187)
491 [493-494]	7. 199	δεῖ σ', ἀλλὰ τάνδρός ὡς τάχος διϊστέον	δεῖ σ', ἀλλὰ τάνδρός ὡς τάχος δεητέον	∅
688 [693]	7. 199	καιῶν λόγων	κακῶν λόγων	∅
983 [994]	7. 200	ξύστασις τε σῶν φρενῶν	ξύντασις τε σῶν φρενῶν	= Herwerden
Ἵων (Biehl) 593-594	7. 379	ἀσθενῆς μένων/ μηδὲν καὶ οὐδὲν ὦν κεκλήσομαι	ἀσθενῆς μέν ὦν/ καὶ μηδέν, οὐδέεις οὐδένων κεκλήσομαι	∅ (tantum μέν ὦν edd.; μηδέν κοῦδένων Hermann et Pohlenz)
751 [750]	7. 888	δεσπότης βαλεῖς χαράν	δεσπότης βαλεῖς χάριν	= Elmsley ⁿ (1822)
Φοίνισσαι (Mastrorarde) 21	7. 3	ὁ δ' ἠδονῆ δούς	ὁ δ' ἠδονῆ χάριν δούς	∅

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ (Van Der Valk) <i>Eis Ὀμήρου Ἰλιάδα Δ' 433</i> , τόμ. I, σ. 782, στίχ. 15-16	6. 92-93 & 7. 90-91	οἱ χωρητικώτεροι τῶν ἄρτι	οἱ χωρικώτεροι τῶν ἄρτι	∅
<i>Eis Ὀμήρου Ἰλιάδα Π' 161</i> , τόμ. III, σ. 826, στίχ. 10	7. 355	ἀντὶ τοῦ στερεάς καὶ ἐπιμήκεις	ἀντὶ τοῦ στενάς καὶ ἐπιμήκεις	∅

ΗΡΟΔΟΤΟΣ (Rosén) Ἰστ. 1, 31, 2	6. 66-67	ἐκκληζόμενοι δὲ τῇ ὥρῃ οἱ νεηνίαι	συγκληζόμενοι δὲ τῇ ὥρῃ οἱ νεηνίαι	∅
1, 132, 2	7. 699	κατὰ μέρεα τὸ ἰρήϊον	κατὰ μέλεα τὸ ἰρήϊον	∅
4 [1], 191, 4	6. 83-84	θηρία κατάψευστα	θηρία ἀκατάψαυστα	= cod. ⁿ Δ (EB 8: 393)

ΗΣΙΟΔΟΣ (Solmsen) <i>Ἔργ. Ἡμ.</i> 186	7. 194	βάζοντ' ἐπέεσι	βάζοντες ἐπέεσι	đ
371	7. 194	κασιγνήτῳ γελάσας	κασιγνήτῳ πελάσας	ἢ ∅
625 [624]	7. 195	ᾄφρ' ἰσχῶσ' ἀνέμων	ᾄφρ' ἰσχύει (vel ἰσχη) ἀνέμων	ἢ (ἰσχωσι vulgatam malle dic. Coray) ∅
640	7. 196	Ἄσκη χειμα κακῆ, θέρει ἀργαλέη	Ἄσκη χείματι καὶ θέρει ἀργαλέη	∅ ∅
759	7. 196	μηδ' ἐναποψύχειν	μηδ' ἐναποψοφεῖν	ἢ ∅

ΗΣΥΧΙΟΣ (Latte) A 155	7. 121	ἀβοητί· ῥαδίως	ἀκονιτί· ῥαδίως	∅ ∅ Δ (MΘ 7: 7)
-----------------------	--------	----------------	-----------------	-----------------

164	7. 123	ἄβως· ἔξω Ταραντίνους	ἀκτός· ἔξω Ταραντίνους	∅
165	7. 123	ἄβολον· ὄνομα στιχείου	ἀβολόν· νόμισμά τι χαλκοῦν (vel νόμισμά τι Χίον)	∅
237	7. 122	ἄβωτος· ἀηδής	ἄβωτος· ἀναυδής	∅ ∅
308	7. 123	ἀγάνιδα· ἀτρέμας	ἀγάλια· ἀτρέμας	∅
402	7. 123	ἀγγρίας· λυπράς	ἀγγρίας· λύπας	= cod., Heinsius
456	7. 124	ἀγέροπτος· ὁ σπανίως εὐχόμενος	ἀγέροπτος· ὁ πάνυ εὐχόμενος	∅ ∅
632	7. 124	ἀγμικόν· ἄκρατον	ἄμικτον· ἄκρατον	= Pearson ⁿ , Schmidt ⁿ
658	7. 124	ἀγνοπολεῖσθαι· τὸ ὑπὸ ἥλιον θέρεσθαι	ἀλιοβολεῖσθαι (vel αἰγλοβολεῖσθαι)· τὸ ὑπὸ ἥλιον θέρεσθαι	∅
671	7. 125	ἄγνυτον· κτεάσσουσι	ἄγνυτον· κεάζουσι	∅ ∅
761	7. 125	ἄγρει· μάν· ἄγε δὴ, ὅπως δὴ	ἄγρει· μάν· ἄγε δὴ, εἰπέ (vel εἶπον) δὴ	∅
779	7. 123	ἀγρησθῶσιν	ἀγγρισθῶσιν	∅
780	7. 125	ἀγρήσκειται· πικραίνεται	ἀγρίσσειται· πικραίνεται	∅
826	7. 125	ἀγροπόλον· ἄπορον	ἀγροπόλον· ἄπειρον	∅
862	7. 125	ἀγυρεῖ· ἀδροίσματι, ἢ συγκροτεῖ	ἀγεῖρει· ἀδροίσματι, ἢ συγκροτεῖ	∅ ∅
903	7. 126	ἀγχίσσας· ἄρτι παρών	ἀγγισθᾶς· ἄρτι παρών	∅
1216	7. 180- 181	ἀδύθεμον· ὄξος	ἀδυσμὸν vel ἀδυθμόν· ὄξος	† ⁿ Δ (MΘ 7: 9)
1218	7. 181	ἀδύνατον· ἄωμον, ἄπρακτον	ἀδύνατον· ἄπορον (vel ἀμήχανον), ἄπρακτον	∅
1264	7. 181	ἀειδής· ὁ μὴ μὴδέπω εἰδής	ἀειδής· ὁ μὴ βλέπων, ἢ δυσειδής	∅ Δ (MΘ 7: 9)
2581	7. 761	ἀκριτάγωνον· πολύγωνον	ἀκριτόγωνον· πολύγωνον	= Fixius (Schmidt)
3025	7. 124- 125	ἀλιοβόλη· σύνοδος ἡλίου. ἅμα. Λάκωνες	ἀλιοβόλη· σύνοδος ἡλίου. καῦμα. Λάκωνες	∅
3631	7. 181	ἀμήκωα· δεινά. Ταραντίνου	ἀπήκωα· δεινά. Ταραντίνου	† ⁿ Δ (MΘ 7: 17)
3790	7. 119 & 7. 231-232	ἀμπείχε· παρακέχυτο, κατεῖχε	ἄμπεχε· περιεκέχυτο, κατεῖχε	= Schmidt («ἄμπεχε· περιεκέχυτο») Δ (MΘ 7: 17)
3890	7. 119	ἀμφαικοῦς· κύκλω σειομένης	ἀμφαῖσσοῦσης· κύκλω σειομένης	∅ Δ (MΘ 7: 17)
3891	7. 119	ἀμφαής· πρόσκολος, περισκελής,	ἀμφαγής· περισκεπος,	= Etym. Magnum (solum de οἶκος)

		<i>οικοπερίσκεπος</i>	<i>περισκεπής, οἶκος περίσκεπος</i>	<i>περίσκεπος</i>
4587	7. 272	<i>ἀνασοβεῖ ἀνακινεῖ. Ταραντῖνοι</i>	<i>ἀνασοβεῖ ἀνακινεῖ. ταράττει, κινεῖ</i>	† ⁿ Δ (A1: 340 & MΘ 7: 17-18)
4656	7. 140	<i>ἄναυτα ἠπειρωτικά, Ταραντῖνοι</i>	<i>ἄναυτα παραυτικά, Ταραντῖνοι</i>	Φ Φ
5432	7. 268	<i>ἀντιλαβαί λογικαί ῥήσεις [...] τραγικοῖς, Ἰπποκράτης</i>	<i>ἀντιλαβαί ἀντιλογικαί ῥήσεις [...] τραγικοῖς, ὑποκρούσεις</i>	Φ
6690	7. 8	<i>ἀποσχᾶν ἀναιρεῖν</i>	<i>ἀποσχᾶν ἀφαιρεῖν</i>	Φ
6801	7. 8	<i>ἀπόχασον ἀποχώρησον</i>	<i>ἀπόσχασον ἀποχώρισον</i>	Φ
7959	7. 149	<i>ἀσύφηλος</i>	<i>ἀσύμφηλος</i>	Φ
8340	7. 121	<i>αὔροί λόγοι ἴσαυροι</i>	<i>αὔροί λαγωοί ἢ σαῦροι</i>	Φ † ⁿ Δ (H: 345 & MΘ 7: 24)
8654	7. 278	<i>ἀφῆς ἀδύνατος, ἄλλος ἢ ἐξ ἧς</i>	<i>ἀφῆς ἀδύνατος, ἄλαλος ἢ ἐξ ἧς</i>	† ⁿ = Schmidt ⁿ (Schmidt) Δ (EB 8: 363 & MΘ 7: 25)
B 565	7. 348	<i>βηματίζει· τὸ τοῖς ποσὶ μετρεῖν</i>	<i>βηματίζειν τὸ τοῖς ποσὶ μετρεῖν</i>	Φ Δ (MΘ 7: 32)
1182	7. 137	<i>βροκός μωρός</i>	<i>βρολός μωρός</i>	Φ
1207	7. 137	<i>βροῦνος ἐνεὸς ἢ μαινόμενος</i>	<i>βροῦλος ἐνεὸς ἢ μαινόμενος</i>	Φ
Δ 1226	7. 783 α	<i>διαπλήσσοντες διασχίζοντες</i>	<i>διαπλίσσοντες διασχίζοντες</i>	= Σ ⁿ (Schmidt) Δ (MΘ 7: 46)
1477	7. 738	<i>διάβαλον μέλι καὶ μελίκρατον</i>	<i>διαβάλανον μέλι καὶ μελίκρατον</i>	Φ Δ (EB 4: 374 & A1: 383 & MΘ 7: 47-48)
1760	7. 266	<i>διηρδρωμένον ἀνατεταγμένον</i>	<i>διηρδρωμένον ἀνατεταμένον</i>	Φ Δ (MΘ 7: 48)
E 226	7. 9	<i>ἐγκιλικίστρια· περιανγίστρια</i>	<i>ἐγγυτρίστρια· περιανγίστρια</i>	Φ Δ (MΘ 7: 53)
3487	7. 123	<i>ἐξάγειν παροξύνειν</i>	<i>ἐξαγγρεῖν παροξύνειν</i>	Φ
3497	7. 123	<i>ἐξαγγρεῖν ἐξάγειν ἐξαίρειν</i>	<i>ἐξαγγρεῖν ἐξάγειν ἐξαίρειν</i>	Φ
3549	7. 231	<i>ἐξαμβλέβει, ἐξαμβλίσκει· διαφθείρει, ἐγκυμονεῖ</i>	<i>ἐξαμβλέβει, ἐξαμβλίσκει· διαφθείρει, ἀκυμονεῖ</i>	Φ Δ (MΘ 7: 66)
4513	7. 121	<i>ἐπέχερον ἀκόλουδον</i>	<i>ἐπισχερόν ἀκόλουδον</i>	= Meineke ⁿ Δ (MΘ 7: 68)
4720	7. 180	<i>ἐπιδειπνίς Μακεδονικός κώδων, ἧδυσμα, ἐδισμός</i>	<i>ἐπιδειπνίς Μακεδονικῶς κωδώνων ἧδυσμα, ἧδυσμός</i>	= Schmidt ⁿ («κώδωνος» Schmidt) Δ (MΘ 7: 68-69)
5431	7. 685	<i>ἐπίχοα κατάχυσις</i>	<i>ἐπιχοά· κατάχωσις</i>	đ (solum pro ἐπιχοά) Δ (MΘ 7: 71)
7054	7. 264	<i>εὐπαθεῖν εὐεργεῖν</i>	<i>εὐπαθεῖν εὐεκτεῖν</i>	= Herwerden ⁿ
7055	7. 264	<i>εὐπαθείας εὐδαρσίας</i>	<i>εὐπαθείας εὐφραρσίας</i>	Φ Δ (MΘ 7: 75)
<i>I. inc. (an e.g. N 800?)</i>	7. 264	<i>εὐασθενεῖν et εὐασθενής</i>	<i>εὐσθενεῖν et εὐσθενής</i>	Φ
Z 38	7. 178	<i>ζαλαύδα κινου</i>	<i>ζαλοῦ (vel ζαλεῦ)· διακινου</i>	Φ Δ (AT 1: 223 & MΘ 7: 76)

Θ 355	7. 513	θήρυμα [...] ἄδεια, ἐκεχειρία	θήρυμα [...] ἄδεια, ἐγγχειρία	∅
I 2	7. 120	Ἰα' δασυνόμενον τὸ ἄλφα, καὶ ὄξυνόμενον τὸν θεὸν σημαίνει, καδ' Ἑβραίου	Ἰα' βαρυνόμενον τὸ Ἄ καὶ ὄξυνόμενον τὸν θεὸν σημαίνει, καδ' Ἑβραίου	∅
211	7. 299 α	ιδιώτας· πολίτας, ὀπλίτας, ἀπείρους	ιδιώτας· πολίτας, ὀχλίτας, ἀπείρους	∅ Δ (MΘ 7: 80)
K 566	7. 662	καμάρης· δέσμης	καμάραις· λέμβοις	∅ Δ (MΘ 7: 85)
1397	7. 283	καταρχής· ἀσφαλής, τέλειος	καταρτής· ἀσφαλής, τέλειος	∅ Δ (MΘ 7: 89)
1777	7. 255	κατηρεφές [...] οἱ δὲ πέτρας	κατηρεφές [...] οἱ δὲ ἐκ πέτρας (vel δ' ἐπὶ τῶν ἐκ πέτρας)	∅
1952	7. 876	κέαρ· ψυχὴ διηρημένη	κέαρ· ψυχὴ, διηρημένως	= Latte
2113	7. 290	κεκτισμένοι· [...] κατεσφραγισμένοι	κεκλεισμένοι· [...] κατεσφραγισμένοι	∅ (tantum in app. cr. refer. κεκλησμένος et κεκλειμένος)
2625	7. 229	κίδναι· αἱ ἐγγώριοι πεφρυγμένα κριθαί	κίδρα· αἱ ἐγγλωροι πεφρυγμένα κριθαί	đ (Schmidt; solum pro κίδρα) Δ (MΘ 5a: 105 & MΘ 7: 92)
3937	7. 666	κραμβαλιζουσι· καπυρίζουσιν, κατασειουσιν	κραμβαλιζουσι· καπυρίζουσιν, κατεσθίουσιν	∅ Δ (EB 12: 246-247 & AT 3: 55 & MΘ 7: 96-97)
Λ 856	7. 673	ληκυδιστής· κοιλόφωνος	ληκυδιστής· κενόφωνος	∅ Δ (EB 12: 279 & MΘ 7: 104)
1353	7. 119	Λυδικὴ λίθος· ἡ δὲ Μαγνητικὴ διασπάται τὴν ὄψιν	Λυδικὴ λίθος· ἡ δὲ Μαγνητικὴ λίθος ἀπατᾶ τὴν ὄψιν	= Schmidt ⁿ (Schmidt) Δ (A1: 191 & MΘ 7: 106)
1392	7. 134	Λυκόποδες· οἱ Ἀλκμαιωνίδαί, οἱ μὲν τινες	Λυκόποδες· οἱ Ἀλκμαιωνίδαί, ὡς μὲν τινες	∅
M 39	1. 2 v	μαδρυνθήσομαι· ἐπιτριθήσομαι	ἀμαλδυνθήσομαι· ἐπιτριθήσομαι	= Cobet ⁿ Δ (AT 2: 234)
881	7. 268	μερμηηρικοί· οἱ πειραταί	μερμηηρικοί· οἱ πειρασταί	∅
N 175	7. 330	νεαλεῖς [...] ἄλσι πατομένων	νεαλεῖς [...] ἄλσι παττομένων	= Guyet Δ (MΘ 7: 113)
O 418	7. 358	οἰστροφάγος· βρόγγχος	οἰσοφάγος· βρόγγχος	= Guyet, Henr. Stephanus Δ (MΘ 7: 115)
1350	7. 396	ὄρυξ· [...] σκαφίου εἶδος	ὄρυξ· [...] σκαφίου εἶδος	= Iunius
(Schmidt) Π 404	7. 270	πάντη, πάντως, πανταχοῦ, πάντοθεν	πάντη πάντως· πανταχοῦ, πάντοθεν	= Schmidt ⁿ Δ (MΘ 7: 118)
1435	6. 47	πεπαρεύσιμον	τετορεύσιμον vel τετορήσιμον	∅
1436	6. 46-47	πεπαρεῖν	τετορεῖν	∅
1725	7. 182	περικάμπτεται· περικιρεῖται	περικάμπτεται· περικυροῦται	∅

			(vel περιγυρούται) vel περικαλύπτεται· περικρύπτεται	Δ (MΘ 7: 121)
Σ 436	7. 178	σεσαλαγμένον· σεσαγμένον, διατεταγμένον	σεσαλαγμένον· σεσεισμένον (vel σεσαλευμένον), διατετιναγμένον	Φ (tantum in app. cr. refer. σεσεισμένον) Δ (AT 1: 92, 223 & AT 2: 323)
669	7. 491	σιμός· τυφλός	σιλλός· τυφλός	Φ (tantum in app. cr. refer. σίλλος et ἰλλός)
1771	7. 443	στεριφώτερον· ἀνισχυρότερον. μὴ στερεώτερον	στεριφώτερον· ἰσχυρότερον καὶ (vel ἤ) στερεώτερον	Φ (tantum in app. cr. refer. ἰσχυρότερον [μὴ] Schmidt)
T 134	7. 79	τανδαλύζει	τανδαρούζει	Φ (tantum in app. cr. aliqui lexicographi Graeci malle videntur)
1275	7. 121 & 7. 126	τραυλόν· ἡδύ, λεπτόν	τραυλόν· ἀναυδόν, λεπτόν vel τραυλόμυθον· λεπτόν vel τραυλόν· ἀναυδόν, ἄλεκτον	Φ Φ
Φ 232 χρώσειν· μολύνειν	7. 231	φάτος· στοιβή, φήμη	φάτις· τιμή, φήμη	Φ (tantum in app. cr. refer. φάτις) Δ (MΘ 7: 144)
657	7. 127	φλυκτά· κακά, σγέτλια	φευκτά· κακά, σγέτλια	Φ Δ (MΘ 7: 145)
959	7. 127	φύκα· σγέτλια, οὐκ ἀνεκτά	φυκτά· σγέτλια, οὐκ ἀνεκτά	= Meineke ⁿ
X 458	7. 229	χίδρα [...] σίτος νέος φυττόμενος	χίδρα [...] σίτος νέος φρυττόμενος (vel φρυγόμενος)	ἦ (de φρυγόμενος) ḍ
518	7. 348	τοὺς γλιδῶνας· κόσμοι ὧν αἱ γυναῖκες	τοὺς γλιδῶνας· κόσμος ὃν αἱ γυναῖκες	= Henr. Stephanus
812	7. 892	χρώσειν· μολύνειν	χρώσειν· μολυνεῖν	= Thes.
Ψ 60	7. 471	ψάμματα· σπαράγματα	ψάματα· σπαράγματα (et ψάγματα pro ψήγματα)	Φ
Ω 182	7. 120 & 7. 536	ὠμογέροντα· τὸν μὴ καθήμενον ἀπὸ τοῦ γήρωσ	ᾠμογέροντα· τὸν μὴ καθηψημένον ὑπὸ τοῦ γήρωσ	= Nauck Δ (MΘ 7: 149)
467	7. 120	ὦσχος· ὁ μετὰ κλήματος ἀμπέλου	ᾠσχος· τὸ νέον κλήμα τῆς ἀμπέλου	Φ

ΘΕΟΓΝΙΣ (Young) 1, 384-	6. 35-	πενίης μητέρ' ἀμηχανίην	πενίην μητέρ' ἀμηχανίης	ḍ
-------------------------	--------	-------------------------	-------------------------	---

385	39			
1, 667 [665]	7. 213 b	οἶά περ ἤδειν	ὄσσα περ ἤδειν	∅
ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ <i>Ειδύλλια</i> (Gow) 1, 51 [50]	7. 905	φατι πρὶν ἢ ἀκράτιστον ἐπὶ ξηροῖσι καδίξῃ	φατι [πρὶν] ἢ ἀγκράτιστον ἐπὶ ξηροῖσι καδίξῃ	∅
<i>Ἐπίγρ. εἰς Ἀνακρέοντα</i> (Page) 15 (17), 4 ἢ 1833	7. 179	τῶν πρόσθ' εἶ τι περισσὸν ὠδοποιῶν	τῶν πρόσθ' ὅτι περισσὸν ὠδοποιῶν	∅
ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ <i>Περὶ ἀνέμων</i> (Coutant & Eichenlaub) 5, 2	7. 853	ὅπου γὰρ ἂν παρακόψῃ τὰ νέφη	ὅπου γὰρ ἂν προσκόψῃ τὰ νέφη	đ
15, 2	7. 853	τῷ τι παραλαβεῖν, ἥλιος ἄνω ποιῶν εἶη	ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἥλιος ἂν ὁ ποιῶν εἶη	= Turnebus, Vascolani (solum de ἂν ὁ; ∅ de aliis)
62, 4-5	7. 854	περὶ Σικελίαν δερκίαν	περὶ Σικελίαν κερκίαν	∅
<i>Περὶ ἰδρώτων</i> (Wimmer) 2, 10-11	7. 855	ἄφατος δὲ τῇ αἰσθήσει	ἄφαντος δὲ τῇ αἰσθήσει	đ
<i>Περὶ λίθων</i> (Eichholz) 14, 1-2	7. 852	ὁ δὲ Λιπαραῖος ἐκφοροῦται τε τῇ καύσει	ὁ δὲ Λιπαραῖος ἐκπωροῦται τε τῇ καύσει	= Salmasius ⁿ
52, 6 (53, 1)	7. 853	ἐν δὲ τῷ μικρῷ	ἐν δὲ τῇ Λίμνῳ	Int. ∅
61, 5	7. 853	τὰς μὲν μελαντῶντες	τὰς μὲν μαλάττοντες	Int. = Turnebus, Schneider
65, 4-5	7. 853	τοῦτον τὸν λίθον περιέχοντες	τοῦτον τὸν λίθον περιβρέχοντες	Int. ∅
66, 3-4	7. 853	καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν ἄμα	καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν [ἄμα]	= Schneider (de διελεῖν), đ (ἄμα abest)
67, 3-4	7. 853	περὶ δὲ Ἰταλίαν καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον	[περὶ δὲ Ἰταλίαν] καὶ εἰς τὸν οἶνον	= Turnebus (solum de οἶνον, ∅ de omissis)
<i>Περὶ ὀσμῶν</i> (Eigler-Wöhrle) 13, 9	7. 854	προσοίσονται μὲν ὀσμῆν	προήσονται μὲν ὀσμῆν	∅
15, 5	7. 854	ἀηδέστατον γάρ	ἁωδέστατον γάρ	Int. ∅
56, 1	7. 855	τῆς ὑστεράν οὐ χεῖρω νομίζειν	τὴν ὑστεραίαν οὐ χεῖρον ὄζειν	Int. = Turnebus (de ὑστεραίαν), cod. (de χεῖρον «ὄζει») Δ (Θ: 244)
61, 3	7. 855	οἶον ἀποδείκνυνται δυνάμεις	οἶας ἀποδείκνυνται δυνάμεις	= Turnebus
69, 3-4	7. 855	ὅταν μάλιστα ὄζειν δοκῇ, τότε αἶρουσι, καὶ πάλιν δὲ καὶ πάλιν διαλύοντες χρόνον	ὅ,τι ἂν μάλιστα ὄζειν δοκῇ, τοῦτ' αἶρουσι, καὶ πάλιν δὲ καὶ πάλιν διαλείποντες χρόνον	Int. = Turnebus (de ὅ,τι ἂν et τοῦτ'), cod. (de διαλείποντες)

<i>Περὶ πυρός</i> (Coutant) 39, 1	7. 854	φωκαίδες	φωίδες vel φῶδες	= Schneider ⁿ (qui prop. φώιδες revera)
<i>Περὶ σημείων</i> (Wimmer) 19, 1-2	7. 854	καὶ ὁ πῖλος	καὶ ὁ σπίνος	Int. đ
40, 7	7. 854	καὶ πολὺπλοκον ἔχουσα	καὶ πολὺπλοκον ἠχούσα	†, = Schneider Δ (ΛΕ 1819: 333)
<i>Περὶ φυτικῶν αἰτιῶν</i> (Wimmer) 1, 15 [17], 4, 4	7. 851	μόνον γὰρ καὶ εὐδίοδον	μανὸν γὰρ καὶ εὐδίοδον	đ
3, 6 [7], 5, 12	7. 851	κατὰ τοὺς τρόπους	κατὰ τοὺς τόπους	đ
3, 9 [12], 3, 7-8	7. 851	καὶ οὖρον παρασχεῖν	καὶ οὖρον παραχεῖν	đ
3, 20 [25], 3, 7-8	7. 851	τὴν ἀπυρηνίαν καὶ μὴ δυναμένειν φέρειν	τὴν ἀπειρηκυῖαν καὶ μὴ δυναμένειν φέρειν	Int. đ
5, 10 [13], 1, 9-12	7. 847	ἐὰν δὲ ὑπὸ τὸν πυρῆνα διαφύγωσιν, ὠφελούσιν [...] κωλύονται δ' ὑπὸ τῶν πνευμάτων εἶναι, ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἄρκτούρω γενομένων	ἐὰν δὲ [ὑπὸ] τὸν πυρῆνα διαφάγωσιν (vel διαφυγῆ), ὠφελούσιν [...] κωλύονται δ' ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι, ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἄρκτούρω γενομένων	ñ đ (solum de τῷ δέρματι; Ø de aliis) Δ (ΛΕ 1819: 318)
5, 14, 3, 4	7. 840	ἀλλ' ἄπερ καὶ πρότερον ἐλέχθη	καθάπερ καὶ πρότερον ἐλέχθη	Ø Δ (A1: 427)
5, 14 [20], 3, 5	7. 852	σημεῖον τὸ περιγεγόμενον	σημεῖον τὸ περὶ Αἶνον γεγόμενον	đ Δ (A1: 427)
6, 1, 2, 2	7. 852	ὡς μὲν ἰσάριθμον ἀποδοῦναι	ὡς μὲν εἰς ἀριθμὸν ἀποδοῦναι	đ
6, 10 [14], 3, 9	7. 852	καὶ ἔγχρισίν τινα γίνεσθαι	καὶ ἔκκρισίν τινα γίνεσθαι	Int. đ
6, 14 [22], 6, 4	7. 852	ὧν ἄπερ ἀμέλει	ὥσπερ ἀμέλει	đ
<i>Περὶ φυτῶν ἱστορίας</i> (Amigues) 1, 1, 6, 5	7. 840	μανότητι, παχύτητι, λειότητι	μανότητι, τραχύτητι, λειότητι	Int. (Gaza) = I. Bodaeus (Budé)
1, 2 [3], 1, 7	7. 840	ἀλλὰ καὶ ἔστιν, ὥσπερ ἐπέτεια μέρη	ἀλλὰ δὲ ἔστιν [,] ὥσπερ ἐπέτεια μέρη	Int. (Gaza) đ («δ' ἐστίν»)
1, 2 [3], 3, 4	7. 841	καθ' αὐτὰ γὰρ ἀνώνυμα	καθ' αὐτὰ μὲν ἀνώνυμα	đ
1, 2 [4], 5, 12	7. 841	ἔχον φλέβας	ἔχουσι δὲ καὶ φλέβας	Ø
1, 3 [5], 2, 5	7. 841	ἀναγομένη καὶ ὑποδενδρουμένη	ἀναγομένη καὶ ἀποδενδρουμένη	= codd. Δ (ΛΕ 1819: 232)
1, 3 [5], 3, 9	7. 841	ἔωσι δὲ καὶ τὰς ἐλάτας κοπάδας	ἔωσι δὲ καὶ τὰς ἐλαίας κοπάδας	Int. (Gaza) = I. Bodaeus (Budé)
1, 3 [7], 5, 8-9	7. 841	καὶ καρποφόρα ἄνθη παρὰ τοὺς τόπους	καὶ ἀνθοφόρα καὶ ἀνάνθη παρὰ τοὺς τόπους	Int. (Gaza) = I. Bodaeus (Budé; «ἀνανθη»)
1, 3 [7], 6, 1	7. 841	ἀλλ' ὅμως τοῖς αὐτοῖς αἰρετέον	ἀλλ' ὅμως τοῖς αὐτοῖς διαιρετέον	= Wimmer («ταῦτα διαιρετέον»)
1, 3 [7], 6, 13-14	7. 841	καὶ ὄλως πρὸς τὸ ἡμερώτατον	καὶ ἄλλως πρὸς τὸ ἡμερώτατον	Int. (Gaza) Ø

1, 5 [8], 2, 7	7. 842	μηλέα, κόμαρος	μιμαίκυλον, κόμαρος	Int. (Gaza) ∅
1, 5 [8], 4, 3-4	7. 842	μανότης, κουφότης, βαρύτης	μανότης, <πυκνότης>, κουφότης, βαρύτης	Int. (Gaza) = cod. («πυκνότης μανότης»)
1, 6 [9], 2, 4	7. 842	διὸ καὶ ὑπομένουσι καρπὸν	διὸ καὶ <οὐχ> ὑπομένουσι καρπὸν	Int. (Gaza) = cod.
1, 6 [9], 5, 1	7. 842	ἅπασαι δὲ ἔμμετροι	ἅπασαι δὲ ἔμμητροι	Int. (Gaza) = cod. («δ'»)
1, 6 [10], 7, 9	7. 842	ἐρρίζωμένοι ταῖς λεπταῖς	ἐρρίζωμένοι ἴναις [λεπταῖς]	Int. (Gaza) ∅
1, 6 [10], 8, 4-7	7. 842	καὶ τῆς ἀπὸ ταύτης ἀποπεφυκυίας [...] ἄλλοιον ἔχουσαι τὸ γένος	καὶ τὰς ἀπὸ ταύτης ἀποπεφυκυίας [...] ἀλλὰ καὶ ἄλλοιον ἔχουσι τὸ γένος	Int. (Gaza) = Schneider (de τάς), cod. («ἀλλ' ἄλλοιον»), Stackhouse (de ἔχουσι)
1, 7 [11], 1, 8	7. 843	φανερὸν δὲ καὶ τῶν	φανερὸν δὲ ἐκ τῶν	∅
1, 8 [13], 1, 13	7. 843	καὶ τὰ ξηρὰ τῶν ἐλαίων	καὶ τὰ ξηρὰ τῶν ἐλωδῶν	Int. (Gaza) ∅
2, 6 [8], 3, 9-10	7. 843	καὶ τῶν ἄλῶν συμπαραλαμβάνουσι	καὶ τῶν ἄλῶν συμπαραβάλλουσι	Int. (Gaza) = Schneider ⁿ
2, 6 [8], 2, 6 & 11 & 15	7. 843	φιλεῖ δὲ χώραν ἀμμώδη [...] ἀμμώδεις αἱ χῶραι [...] τόποις ἀμμώδεσιν	φιλεῖ δὲ χώραν ἀλμώδη [...] ἀλμώδεις αἱ χῶραι [...] τόποις ἀλμώδεσιν	= Wimmer
3, 1 [2], 3, 4-5	7. 843	κάκεινο μείζον ἀπολαμβάνουσιν	κάκεινο σημείον ὑπολαμβάνουσιν	= cod.
3, 7 [8], 2, 6	7. 843	τὰ κατωτέρω τὰ καταλῦον	τὰ κατωτέρω τὰ κατὰ τὸ λείον	Int. (Gaza) = cod. («τὸ κατωτέρω τό»)
3, 9 [11], 3, 4	7. 844	καὶ βραχύτερον	καὶ τραχύτερον	ἢ ∅
3, 14, 1, 9	7. 844-845	καὶ αἰσχρὸν ἅπαντα γάρ	καὶ γλίσχρον ἅπαντα γάρ	Int. (solum de ἅπαντα) = Stackhouse (de γλίσχρον)
3, 15, 2, 8	7. 845	κάνεα ποιοῦσι	καινὰ ποιοῦσι	Int. ∅
3, 15, 4, 7-8	7. 845	καὶ κωρυώδη τινὰ κοῖλα	καὶ καχυώδη τινὰ κοῖλα	∅
4, 2, 6, 4	7. 845	οὐκ ἀφύες δέ	οὐκ εὐφύες δέ	Int. = cod.
4, 4 [5], 5, 3	7. 845	καὶ ἀπεχόμενοι	οἱ μὴ ἀμπεχόμενοι	Int. = cod. («καὶ μὴ»)
4, 5 [3], 6, 6	7. 846	ἐν ῥητῶ γοῦν	ἐν Ῥηγίῳ γοῦν	Int. (Gaza) = I. Bodaeus (Budé)
4, 6 [3], 6, 7	7. 846	πλὴν χρυσιωδέστερον	πλὴν ῥυσιωδέστερον (vel ῥυτιδωδέστερον)	Int. (Gaza) = Scaliger («ῥυτιδωδέστερον»)
4, 7 [8], 6, 1-2	7. 846	ὔδωρ δὲ ὅλως ἐν τῷ τόπῳ	ὔδωρ δ' οὐδὲν ὅλως ἐν τῷ τόπῳ	Int. ∅
4, 7 [9], 8, 8	7. 846	τὴν νύκτα σημαίνειν	τὴν νύκτα συμμύειν	Int. = cod.

4, 10 [12], 5, 8	7. 846	καὶ ὑλώδης	καὶ ἰλυώδης	Int. $\emptyset$
4, 14 [16], 7, 10	7. 846	εὐσθενέστατον	ἀσθενέστατον	Int. = codd.
4, 14 [16], 8, 10	7. 847	ἐὰν ἐπανθοῦσί τισιν	ἐὰν ἀπανθοῦσί τισιν	Int. (Gaza) = Schneider
4, 14 [17], 10, 8-9	7. 847	καὶ λύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι ὕδατος ἀπ' Ἀρκτούρου	κωλύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι <ἐφ> ὕδατος ἐπ' Ἀρκτούρω	= cod. (de κωλύεται et Ἀρκτούρω), Stackhouse (de ἐπ')
4, 15 [18], 4, 3	7. 848	ἐπεὶ ἂν τις παντελῶς ποιήσῃ	ἐπεὶ ἂν τις παντελῶς <στενῆν> ποιήσῃ	Int. (Gaza) $\emptyset$
5, 3 [4], 3, 6-7	7. 848	καὶ γὰρ ἀποβρίθουσι ταῦτα	καὶ γὰρ ἀποβρέχουσι ταῦτα	Int. (Gaza) = Scaliger
5, 4 [5], 1, 2-3	7. 848	καὶ τῷ γλοιώδει καὶ σκληρότητι	<καὶ κραυρότητι> καὶ τῷ γλοιώδει καὶ σκληρότητι	Int. $\emptyset$
5, 4 [7], 7, 10	7. 848	πρὸς στερεώτερον τόπον, καταγίνεσθαι	πρὸς στερεώτερον τόπον, κατάγνυσθαι	= cod.
5, 6 [8], 2, 2	7. 848	ἐχέκαλλον	ἐχέκολλον	= cod.
6, 2, 4, 4	7. 849	φύεσθαι καὶ λαμβάνειν	φύεσθαι καὶ διαμένειν	Int. $\emptyset$
6, 3, 5, 6-7	7. 849	ἐσθίεσθαι καὶ τὰς ρίζας προσφάτους κατατεμνομένας εἰς ὄζους	ἐσθίεσθαι δὲ τὰς ρίζας προσφάτους κατατεμνομένας εἰς ὄζους	Int. $\bar{d}$ (solum de ὄζους)
6, 6, 10, 7-8	7. 232	καὶ πατεῖσθαι, καὶ γίνεται καλλίω	καὶ πατεῖσθαι, καὶ γίνεται καλλίων	= Schneider
6, 7, 5, 4	7. 849	εὐεξέστατος δὲ εἰς φρέαρ	εὐαυξέστατος δὲ εἰς φρέαρ	Int. (Gaza) = Scaliger
(Wimmer) [7, 2] sed l. inc.	7. 849	γεννύμεραι	γεννώμεναι	Int. (Gaza) $\emptyset$
7, 2 [3], 8, 11	7. 849	καὶ ἀπλῶς τῶν ὀμοκαύλων	καὶ ἀπλῶς τῶν μονοκαύλων	Int. $\emptyset$
7, 5 [6], 5, 5	7. 850	ἄλλως τὰ δριμέα πάντα	ἀπλῶς (vel ὄλως) τὰ δριμέα πάντα	Int. $\bar{d}$
7, 5 [6], 5, 10	7. 850	ἀλλὰ δι' ἓνα μὲν βελτίω	ἀλλὰ διέννα μὲν βελτίω	Int. $\emptyset$ (tantum διέννα Wimmer)
8, 4, 1, 3-4	7. 850	στεφανοφυλλότερον	στενοφυλλότερον	Int. $\bar{d}$
8, 5, 2, 3	7. 850	τὰ μὲν αὐτῶν διάφρακτα	τὰ μὲν αὐτῶν ἀδιάφρακτα	Int. $\bar{d}$
8, 5, 2, 5	7. 850	τὰ δὲ λεία πεφραγμένα	τὰ δὲ διαπεφραγμένα	Int. $\bar{d}$
8, 6, 6, 3-4	7. 850	ἕεται ἡ χώρα, σπανίως	ἕεται ἡ χώρα, ἢ σπανίως	Int. $\bar{d}$
8, 10, 2, 5-6	7. 850	προσῆνεμα γὰρ καὶ τὰ μετέωρα. βλάπτουσιν γὰρ αἱ ἐρυσίβοι ἢ ἦττον	προσῆνεμα γὰρ καὶ τὰ μετέωρα. <οὐ> βλάπτουσιν γὰρ αἱ ἐρυσίβοι ἢ ἦττον	Int. $\emptyset$
9, 8, 3, 2-3	7. 851	ἀπωθοῦσι καὶ λαμβάνουσι	ἀπηθοῦσι καὶ λαμβάνουσι	Int. $\bar{d}$

9, 13, 5, 1-2	7. 851	πενταφύλλου ἢ πενταπέτου	πενταφύλλου ἢ πενταπετάλου	∅
9, 14, 2, 5-6	7. 851	μάλιστα ὑπὲρ ἴνων ἄνω ποιεῖν	μάλιστα ὑπέρινων ἄνω ποιεῖν	đ
Χαρακτῆρες (Steinmetz) 14, 12, 1-2	7. 122	ἡδύ γε τῶν ἄστρον νομίζει, ὅτι δὴ καὶ οἱ ἄλλοι λέγουσιν πίσσης	ἡδύ γε τῶν ἄστρον ὄζει, ὅτε δὴ [καὶ] οἱ ἄλλοι λέγουσιν πίσσης	= cod. ⁿ (solum de omiss., ∅ de aliis) Δ (Θ: 82, 243-245 & A2: 4)
30, 2, 1	5. 6 α	οἶον ἐσθίων	οἶον ἐστιῶν	= Schneider, † Δ (Θ: 156)
30, 20, 1-2	5. 6 α	ἃ μήτ' ἂν ἀπαιτῆσαι, μήτ' ἂν ἀποδιδόντων ταχέως ἀντικομίσαι	ἃ μήτ' ἂν ἀπαιτήσαιεν, μήτ' ἂν ἀποδιδόντος ταχέως ἀντικομίσαιεντο vel ἃ μήτ' ἂν ἀπαιτῆσαι, μήτ' ἂν ἀποδιδόντων ταχέως ἀντικομίσαι <βούλοιντο> (quod supplendum aut subaudiendum)	∅ (tantum ἀπαιτήσαι scr. Coray et Schneider sec. ed.) Δ (Θ: 162, 340-341)

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ Ἰστ. 1 (de Romilly), 11, 1, 4-7	7. 407	ἐπειδὴ δὲ ἀφικόμενοι μάχη ἐκράτησαν. δῆλον δέ. τὸ γὰρ ἔρυμα τῷ στρατοπέδῳ οὐκ ἂν ἐτειχίσαντο. φαίνονται δ' οὐδ' ἐνταῦθα πάσῃ τῇ δυνάμει χρησάμενοι, ἀλλὰ πρὸς γεωργίαν	ἐπειδὴ δὲ ἀφικόμενοι μάχη ἐκράτησαν (δῆλον δέ. τὸ γὰρ ἔρυμα τῷ στρατοπέδῳ οὐκ ἂν ἐτειχίσαντο. φαίνονται δ' οὐδ' ἐνταῦθα πάσῃ τῇ δυνάμει χρησάμενοι) ἀλλὰ πρὸς γεωργίαν	đ (δῆλον-ἐτειχίσαντο intra parenth.)
1, 20, 1, 4	7. 407	ὁμοίως	ὅμως	∅
1, 23, 5, 1-2	7. 407	τὰς αἰτίας ἔγραψα πρῶτον	τὰς αἰτίας γράψω πρῶτον vel τὰς αἰτίας τε γράψω πρῶτον	ἢ ∅
1, 25, 4, 7-8	7. 408	καὶ κατὰ τὴν τῶν Φαιάκων προενοίκησιν	[καὶ] κατὰ τὴν τῶν Φαιάκων προενοίκησιν	∅
1, 32, 1, 6-7	7. 408	μηδὲν σαφὲς καταστήσουσι	μηδὲν σαφὲς παραστήσουσι	∅
1, 33, 1, 6	7. 409	μαρτυρίου τὴν χάριν κατάδησθε	μαρτυρίου τὴν χάριν καταδήσεσθε	= Fritzsche, Krüger
1, 36, 3, 2-3	7. 409	ἂν μὴ προέσθαι ἡμᾶς μάθοιτε	ἂν μὴ προέσθαι ἡμᾶς πείθοισθε	∅
1, 41, 1, 4	7. 410	οὐδ' αὖ φίλοι ὥστε ἐπιχρῆσθαι	οὐδ' αὖ φίλοι ὥστε τι χρῆσθαι vel οὐδ' αὖ φίλοι ὥστε χρῆσθαι vel ut est	∅
1, 52, 3, 1	7. 411	τοῦ δὲ οἴκαδε πλοῦ μᾶλλον	τὸν δὲ οἴκαδε πλοῦν μᾶλλον	∅

		δισκόπουν	δισκόπουν	
1 [5], 76 [98], 2, 8	7. 413	μέχρις οὗ τὰ ξυμφέροντα λογιζόμενοι	μέχρις οὗ, οὐ τὰ ξυμφέροντα λογιζόμενοι	Φ («μέχρι»)
1, 77, 2, 3-4	7. 413	οὐκ ὄνειδίξεται	οὐ προφέρεται	Φ
1, 86, 2, 3	7. 413	τιμωρεῖν οἶδ' οὐκ ἔτι μέλλουσι	τιμωρεῖν, οἱ δὴ οὐκέτι μέλλουσι	Φ (tantum oī d')
1, 93, 3, 4-5	7. 413	καὶ αὐτοὺς ναυτικούς γεγεννημένους	καὶ αὐτοῖς ναυτικοῖς γεγεννημένους	= cod. ⁿ , Hude ⁿ
2 (de Romilly), 7, 3, 4-5	7. 414	ὄρωντες, εἰ σφίσι φίλια ταῦτ' εἶη, βεβαίως περίξ τὴν Πελοπόννησον πολεμήσοντες	ὄρωντες εἰ σφίσι φίλια ταῦτ' εἶη, βεβαίως, ὡς περίξ τὴν Πελοπόννησον πολεμήσοντες	Φ
2, 8, 4, 2	7. 415	παραπολὺ ἐποῖει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον	παραπολὺ ἐποιεῖτο τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον	Φ
2, 8, 5, 1	7. 414	ὄργῃ εἶχον οἱ πλέους τοὺς Ἀθηναίους	ὄργῃς εἶχον οἱ πλέους ἐς τοὺς Ἀθηναίους	Φ
2, 13, 5, 3-4	7. 415	καὶ ἦν πάνυ ἐξείργωνται πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς θεοῦ τοῖς περικειμένοις χρυσοῖς	καὶ ἦν πάνυ ἐξείργωνται, πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς θεοῦ, τοῖς περικειμένοις χρυσοῖς	Φ
2, 14, 1, 6	7. 416	εἰς τὰς νήσους τὰς ἐπικειμένας	εἰς τὰς νήσους τὰς περικειμένας	Int. Φ
2, 26, 1, 2	7. 416	ἐξέπεψαν περὶ τὴν Λοκρίδα	ἐξέπεψαν ἐπὶ τὴν Λοκρίδα	Φ
2, 37, 1, 6-7	7. 416	οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινά	οὐκ ἀπὸ γένους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινά	Φ
2, 40, 3, 3	7. 416	ὁ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος	ὅτε τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος	μη Φ
2, 43, 6, 2-3	7. 417	ἢ ἐν τῷ μετὰ τοῦ μαλακισθῆναι κάκωσις	ἢ ἐν τῷ μετὰ τοῦ μαλακισθῆναι κάκωσις vel ut est	Φ
2, 63, 3, 2-3	7. 419	ἀπολέσειαν, καὶ εἶπου ἐπὶ σφῶν	ἀπολέσειαν, ἦπου ἐπὶ σφῶν	Φ
2, 78, 3, 5	7. 419	γυναῖκες δὲ δέκα καὶ ἑκατὸν σιτοποιοί	γυναῖκες δὲ δέκα καὶ ἑκατὸν σιτοποιοί	Φ
3 (Weil), 28, 2, 4	7. 419	ἀλλ' ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ὅμως καδιῖζουσι	ἀλλ' ἐπὶ τοὺς βωμοὺς [ὅμως] καδιῖζουσι	Φ
3, 30, 4, 2	7. 420	οὐκ ἄλλο τι εἶναι τὸ καινόν	οὐκ ἄλλο τι εἶναι τὸν καιρόν	Φ Δ (H: 283-284)
3, 36, 2, 7	7. 421	οὐκ ἐλάχιστον τῆς ὄρμῃς	οὐκ ἐλάχιστον τῆς ὄργῃς	Φ
3, 43, 3, 1	7. 421	διὰ τὰς περινοίας	διὰ τὰς ὑπονοίας	Φ

3, 49, 1, 3	7. 421	ὅμως	ὁμοίως	Int. Φ
3, 56, 3, 2	7. 421	καὶ ἐκείνων πολεμίῳ τὸ δίκαιον λήψεσθε	καὶ ἐκείνων, πολέμῳ τὸ δίκαιον λήψεσθε	Φ
3, 56, 7, 5	7. 421	καὶ τὸ παραυτίκα ὑμῖν ὠφέλιμον καθιστῆται	καὶ τὸ παραυτίκα ὑμῖν ὠφέλιμον καθιστῆται	Φ
3, 82, 1, 1	7. 421	οὕτως ὠμῆ στάσις προὔχωρησε	οὕτως ὠμῆ ἢ στάσις προὔχωρησε	Σ = Krüger, fort. Σ
3, 82, 2, 4	7. 422	μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαιότερα, καὶ τοῖς εἶδεσι	μᾶλλον δὲ ἢ ἡσυχαιότερον (vel ἡσυχαιότερα), καὶ τοῖς εἶδεσι vel μᾶλλον δὲ ἢ ἤσσον ἕτερα καὶ τοῖς εἶδεσι	Φ
3, 84, 1, 5	7. 423	μάλιστα δ' ἂν διὰ πάθους	μάλιστα ἂν διὰ τάχους	Φ (tantum δ' om. cod.)
3, 84, 2, 2-3	7. 423	εἰωθυῖα καὶ παρὰ τοὺς νόμους ἀδικεῖν	εἰωθυῖα καὶ παρὰ τοῖς νόμοις ἀδικεῖν	Φ
3, 89, 2, 3-4	7. 423	ἐπελθοῦσα ἀπὸ τῆς τότε οὔσης γῆς	ἀπελθοῦσα ἐπὶ τῆς τότε οὔσης γῆς	= cod. ⁿ
3, 98, 4, 3-4	7. 423	καὶ ἡλικία ἢ αὐτῆ. οὔτοι βέλτιστοι	καὶ ἡλικία ἢ αὐτῆ οὔτοι βέλτιστοι	đ
3, 107 [106], 3, 4-5	7. 424	καὶ μείζον γὰρ ἐγένετο, καὶ περιέσχε τὸ τῶν Πελοποννησίων στρατόπεδον. ὁ δὲ Δημοσθένης	καὶ (μείζον γὰρ ἐγένετο, καὶ περιέσχε τὸ τῶν Πελοποννησίων στρατόπεδον) ὁ Δημοσθένης	đ
3, 112, 7, 4	7. 424	ἅμα τοῦ ἔργου τῆ ξυντυχία, προσένευσαν	ἅμα τοῦ ἔργου τῆ ξυντυχία, προσέπλευσαν	Φ
4 (de Romilly), 27, 4, 4	7. 425	ὄρων αὐτοὺς καὶ ὠρμημένους τὸ πλεόν	ὄρων αὐτοὺς καὶ ὠρμημένους ἐπὶ τὸ πλεόν	Φ
4, 30, 2, 2-3	7. 427	ἀναγκασθέντας διὰ τὴν στενοχωρίαν τῆς νήσου, τοῖς ἐσχάτοις προσίσχοντας	ἀναγκασθέντας διὰ τὴν στενοχωρίαν τῆς νήσου τοῖς ἐσχάτοις προσίσχοντας vel ἀναγκασθέντας διὰ τὴν στενοχωρίαν, τῆς νήσου τοῖς ἐσχάτοις προσίσχοντας	đ
4, 32, 4, 2-3	7. 427-428	οἱ πολέμιοι ἔσσεσθαι φιλοί, καὶ οἱ ἀπορώτατοι	οἱ πολέμιοι ἔπεσθαι (vel ἔψεσθαι) φιλοί, καὶ οἱ (vel ἤ)	Φ

			ἀπορώτατοι	
4, 47, 3, 7	7. 429	τοὺς σχολαίτερον προσιόντας	τοὺς σχολαίτερον προϊόντας	= Duker
4, 62, 2, 4-8	7. 428	οὐχ ἡσυχία μᾶλλον ἢ πόλεμος [...] καὶ τὰς τιμὰς καὶ λαμπρότητας ἀκινδυνωτέρας ἔχειν τὴν εἰρήνην [...] ὥσπερ περὶ τοῦ πολεμεῖν	οὐχ ἡσυχίαν μᾶλλον ἢ πόλεμον [...] καὶ τὰς τιμὰς καὶ λαμπρότητας οὐκ ἀκινδυνωτέρας ἔχειν τὴν εἰρήνην [...] τοῦ πολεμεῖν vel οὐχ ἡσυχίαν μᾶλλον ἢ πόλεμον [...] καὶ τὰς τιμὰς καὶ λαμπρότητας οὐκ ἀκινδυνωτέρας ἔχειν τὴν εἰρήνην [...] ἢ περ τὸ πολεμεῖν	∅ (tantum οὐχ ἡσυχίαν μᾶλλον ἢ πόλεμον Herwerden)
4, 63, 2, 7	7. 429	γιγνώμεθα	γιγνοίμεθα	= Elmsley ⁿ
4, 64, 1, 2	7. 429	καὶ ἐπιῶν τῷ μᾶλλον	καὶ ἐπιῶν ἂν τῷ μᾶλλον	∅
4, 73, 4, 8-9	7. 429	κινδυνεύειν	κινδυνεῦσον	∅
4, 74, 4, 2	7. 429	μετάστασις	κατάστασις	∅
4, 80, 3, 4	7. 429	πολεμίοις	πολέμοις	= cod. ⁿ
4, 83, 3, 4	7. 430	ὑπεξέλθειν	ἐπεξελθεῖν	∅
4, 86, 4, 1	7. 429	οὐδὲ ἀσαφῆ τὴν ἐλευθερίαν	οὐδὲ σαφῆ τὴν ἐλευθερίαν	∅ (tantum «ἂν σαφῆ» Bauer)
4, 90, 2, 8	7. 430	ἢ περ γὰρ ἦν στοά	ἢ περ γὰρ ἦν στοά	đ
4, 93, 4, 2	7. 429	Θηβαῖοι καὶ οἱ ξύμμοροι αὐτοῖς	Θηβαῖοι καὶ οἱ ξυνόμοροι αὐτοῖς	∅
4, 96, 6, 1	7. 430	ὑπὸ τε τοῦ τοιούτου	ὑπὸ τε τοιούτου	Int. ∅
4, 98, 6, 1-2	7. 430	τῷ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινι κατειργόμενον, ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι	τὸ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινι κατειργόμενον, ξύγγνωμον γίγνεσθαι	đ (solum τὸ = cod.)
4, 108, 3, 2	7. 430	καὶ ἃ παρέχεται	καὶ ἅπερ ἔχεται	∅
4, 117 [119], 2, 5	7. 430	κινδυνεύσειν καὶ κρατήσειν	κινδυνεύσειν μὴ κρατήσειν	∅
4, 126, 2, 3-4	7. 431	οἷγε μὴδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἦκετε ἐν αἷς οὐ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι	οἷγε μὴδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἦκετε ἐν αἷς οἱ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι vel οἷγε καὶ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἦκετε ἐν αἷς οὐ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι	∅
4, 132, 2, 1-3	7. 432	καὶ ἐτύγχανε γὰρ τότε Ἴσχαγόρας [...] ὡς Βρασίδαν. ὁ δὲ	καί, ἐτύγχανε γὰρ τότε Ἴσχαγόρας [...] ὡς Βρασίδαν, ὁ	= Dobrée (sine commate pr.)

		Περδίκκας	Περδίκκας	
linc. [4, 168]	7. 408	παλαιάς	πολλάς	∅ (locis probabilibus 1, 5, 3, 5; 1, 29, 3, 6; 3, 67, 2, 1; 3, 68, 1, 5; 5, 69, 1, 6)
5 (de Romilly), 9, 6, 4	7. 433	ξυνταθῆναι	ξυνταθῆναι	= Krüger
5, 10, 3, 5	7. 433	ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας ὡσπερ	ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας ὡπερ	∅
5, 27, 1, 2	7. 433	καὶ αἱ ἀπὸ Πελοποννήσου	αἱ ἀπὸ Πελοποννήσου	∅
5, 47, 7, 2-3	7. 434	ἐν τῇ αὐτῇ ὁ πόλεμος ἦ	ἐν τῇ αὐτῆς ὁ πόλεμος ἦ vel ἐν τῇ τῇ αὐτῆς ὁ πόλεμος ἦ	= Duker
5, 63, 3, 2	7. 434	ρύσσεσθαι τὰς αἰτίας	λύσσεσθαι τὰς αἰτίας	∅
5, 63, 4, 5	7. 434	ἐκ τῆς πόλεως	ἐκ πόλεως	∅
5, 65, 3, 1-2	7. 434	ἄλλο τι ἢ κατὰ τὸ αὐτό	ἄλλο τι κατὰ τὸ αὐτό	= Stahl ⁿ
5, 72, 4, 9-10	7. 434	τοῦ μὴ φθῆναι τὴν ἐγκατάληψιν	τῶ μὴ φθῆναι τὴν ἐγκατάληψιν	= Arnold ⁿ
5, 90, 1, 1	7. 434	ἦ μὲν δὴ	ἡμῖν δὴ	∅
5, 90, 1, 5	7. 434	πείσοντα	πείδοντα	∅
5, 105, 2, 7	7. 435	αὐτό	ταυτό	= Σ ⁿ
6 (Bodin- de Romilly), 2, 4, 3	7. 435	ἐπὶ σχεδιῶν τηρήσαντες τὸν πορθμὸν	ἐπὶ σχεδιῶν περήσαντες τὸν πορθμὸν	ἢ ∅
6, 10, 2, 3	7. 435	ἐνδένδε τε ἄνδρες	ἐνδένδε ἄνδρες	∅
6, 11, 6, 5-6	7. 435	ὅσῳ δὲ καὶ περὶ πλείστου	ὅσῳ καὶ περὶ πλείστου vel ὅσῳ δὴ καὶ περὶ πλείστου	đ
6, 12, 2, 3	7. 436	καὶ νεώτερος ὢν [ἔτι] ἐς τὸ ἄρχειν	καὶ νεώτερος ὢν ἢ ὥστε ἄρχειν	∅
6, 16, 4, 3	7. 436	ἀλλ' ὡσπερ δυστυχοῦντες	ἀλλ' ὡσπερ δυστυχοῦντας	Σ ∅
6, 20, 2, 4	7. 436	μετάστασιν	κατάστασιν	Σ ∅
6, 31, 2, 3	7. 437	καὶ ἡ αὐτὴ ἐς Ποτίδαιαν	καὶ αὐτὴ ἢ ἐς Ποτίδαιαν	∅
6, 34, 1, 6	7. 437	ὅπως ἦ ξυμμαχίαν	ὅπως ἦ ξυμμαχίδα	†
6, 34, 4, 14	7. 437	κατὰ λόγον	κατ' ὀλίγον	đ (coll. οὐκ ἀθρόα Σ)
6, 34, 7, 3	7. 437	καὶ αἱ γινῶμαι ἴστανται	καὶ αἱ γινῶμαι μεθίστανται	∅
6, 42, 1, 5-6	7. 437	νείμαντες ἐν ἐκάστῳ [...] μήτε ἀναπλέοντες	νείμαντες ἐν ἐκάστῳ [...] μήτε ἅμα πλέοντες	= codd. ⁿ
6, 62, 4, 4	7. 438	τάνδράποδα ἀπέδοσαν	τάνδράποδα ἀπέδοτο	∅
6, 72, 3, 4	7. 438-	ιδιώτας ὡς εἰπεῖν χειροτέχνας	ιδιώτας ὡς εἰπεῖν χειροτέχναις	Int. («Vallae et Pollucis lectio»)

	439			= codd. Δ (AT 1: 171)
6, 72, 5, 2-3	7. 439-440	ἢ μὴν ἐάσειν ἄρχειν ὅπη ἂν ἐπίστωνται	ἢ μὴν ἐάσειν ἄγειν ὅπη ἂν ἐπίστωνται	Φ
6, 82, 2, 2-3	7. 440	ἔχει δὲ καὶ οὕτως	ἔχει δὲ οὕτως	= codd. ⁿ
6, 83, 2, 1	7. 440	οὐκ ἄλλω ἐπόμεθα	οὐ καλλιεπούμεθα	= cod.
6, 85, 1, 1	7. 441	οὐδὲν ἄλογον	οὐδὲν ἀλλότριον	Φ
6, 88, 1, 6-7	7. 441	τότε πρῶτον αὐτοῖς	τότε πρῶτον αὐτοῖς	Int. (Portus) ḑ
6, 88, 1, 10	7. 442	ἐλασσον δοκῶσιν εἶναι, ἐπειδὴ	ἐλάσσω δοκῶσιν, ἐπειδὴ	Φ
6, 90, 4, 1-2	7. 442	ὥστε εὐπορώτερον γίνεσθαι τινά	ὥστε εὐπορώτερον τινά εἶναι	Σ Φ
6, 101, 3, 6-7	7. 443	πηλῶδες ἦν καὶ στεριφώτατον, καὶ δύρας καὶ ξύλα	πηλῶδες ἦν καὶ μὴ στεριφώτατον, δύρας καὶ ξύλα	Φ
7 (Bodin-de Romilly), 8, 3, 3-4	7. 444	στρατόπεδον διὰ φυλακῆς ἤδη ἔχων ἐκουσίων κινδύνων ἐπεμελεῖτο	στρατόπεδον, διὰ φυλακῆς ἤδη ἔχων ἐκούσιον κίνδυνον, ἐπεμελεῖτο	Φ
7, 14, 2, 4	7. 444	ἐπιπληρωσόμεθα	ἔτι πληρωσόμεθα	Φ
7, 15, 1, 6	7. 444	αὐταρκούντων	ἀνταρκούντων	= codd. ⁿ
7, 16, 1, 4	7. 444	τῶν αὐτοῦ ἐκεῖ	τῶν αὐτοῦ	Φ
7, 21, 3, 10-11	7. 444	τὸ αὐτὸ ὁμοίως τοῖς ἐναντίοις ὑποσχεῖν	ὁμοίως τοῖς ἐναντίοις πάσχειν	ἡ (de πάσχειν) Φ
7, 27, 4, 4-5	7. 444	τῆς ἴσης φρουρᾶς	τῆς οὔσης φρουρᾶς	Φ
7, 34, 7, 5-6	7. 445	εἰ μὴ πολὺ ἐκρατοῦντο, οἳ τ' Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσᾶσθαι, εἰ μὴ πολὺ ἐνίκων	ὅτι μὴ πολὺ ἐκρατοῦντο, οἳ τ' Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσᾶσθαι, ὅτι μὴ πολὺ ἐνίκων	Φ
7, 37, 3, 2-3	7. 444	ὄρωντες δὲ καὶ τὰς ναῦς	ὄρωντες καὶ τὰς ναῦς vel ὄρωντες δὴ καὶ τὰς ναῦς	Φ
7, 49, 1, 6	7. 445	δαρσῆσει κρατηθεῖς	δαρσῆσει κρατυνθεῖς	Φ
7, 53, 3, 7-8	7. 444	δυσὶν δεούσας εἴκοσιν, ἅς οἱ Συρακούσιοι	δυσὶν δὲ δεούσας εἴκοσιν οἱ Συρακούσιοι	= cod. («Συρακόσιοι»)
7, 57, 1, 5-6	7. 445	ὡς ἐκάστοις τῆς ξυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ξυμφέρον, ἢ ἀνάγκης ἔσχον	ὡς ἕκαστοι ξυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ξυμφέρον ἢ ἀνάγκη (vel ἀνάγκαις) ἔσχον vel ὡς ἐκάστοις τὰ τῆς ξυντυχίας, ἢ κατὰ τὸ	= codd. («ὡς ἕκαστοι τῆς ξυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ξυμφέρον ἢ ἀνάγκη ἔσχον»)

			ξυμφέρων, ἢ ἀνάγκη ἔσχεν	
7, 59, 2, 4	7. 446	καὶ μηδὲ καδ' ἑκάτερα ἕτερα	καὶ μηδὲ καδ' ἕτερα	= cod.
7, 74, 1, 3	7. 446	καὶ ἐπειδὴ καὶ ὡς οὐκ εὐθύς ὤρμησαν	καὶ ὡς οὐκ εὐθύς ὤρμησαν	∅
7, 75, 1, 2-2, 1	7. 447	καὶ ἡ ἀνάστασις [...] ἐγίγνετο. δεινὸν οὖν ἐδόκει	ἡ ἀνάστασις [...] ἐγίγνετο. δεινὸν οὖν ἐδόκει vel καὶ ἡ ἀνάστασις [...] ἐγίγνετο, δεινὸν ἐδόκει	∅
7, 75, 6, 2	7. 447	ὅμως τὸ μετὰ πολλῶν κούφισιν	ὅμως, ὥστε μετὰ πολλῶν, κούφισιν	∅
7, 77, 2, 1-2	7. 447-448	οὔτε βώμη προφέρων (ἀλλ' ὁράτε δὴ	οὔτε βώμη μὴ προφέρων, ὁράτε δὴ	∅
7, 77, 6, 3	7. 447	καὶ ἦν ἀντιλαβόμεθα τοῦ φιλίου χωρίου	καὶ ἦν ἀντιλαβόμεθά του φιλίου χωρίου	= cod.
7, 81, 4, 7	7. 447	ἀπειληθέντες γὰρ ἔς τι χωρίον	ἀπειληθέντες γὰρ ἔς τι χωρίον	∅
8 (Weil), 8, 1, 2-3	7. 449	οὐκ ἐκοινωνοῦντο τὸν στόλον ἔς τὴν Χίον	οὐκ ἐκοινωνοῦν τοῦ στόλου ἔς τὴν Χίον	∅
8, 27, 3, 8	7. 450	ποῦ δὴ μὴ βιαζομένη γε	ἦπου δὴ μὴ βιαζομένη γε	= Lindau
8, 46, 1, 4	7. 451	παρεσκευάζετο μελλήσει πλείοσι μισθόν	παρεσκευάζετο, ἢ Ἑλλησι πλείοσι μισθόν	= codd. («πλέοσι»)
8, 87, 4, 1-2	7. 451-453	τριβῆς ἔνεκα καὶ ἀνακωχῆς τῶν Ἑλληνικῶν	τριβῆς ἔνεκα καὶ ἀνωμαλώσεως vel ἀνωμαλίσεως τῶν Ἑλληνικῶν	∅
8, 87, 5, 1	7. 451-453	καταφωρὰ δὲ μάλιστα	καταφωρᾶν δὲ μάλιστα	= cod. ⁿ
8, 92, 9, 2	7. 453-454	ὅσον ἀπὸ βοῆς ἔνεκα	ὅσον προβολῆς ἔνεκα	∅
8, 92, 9, 4	7. 453-454	καὶ οἱ ἐναντίοι τῷ πλήθει ἐχαλέπαινον	καὶ οἱ ἐναντίοι τῷ ἀληθεῖ ἐχαλέπαινον	= cod. (ἀληθεῖ «altera lectio, sola vera» sec. Coray)
ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ Ἐπιδημιῶν (Littre) 6, 4, 21, 1	7. 540-541	τράγος ὁκότερος ἂν φανῆ ἔξω	τραγῶντι ὁκότερος ἂν φανῆ ἔξω	∅
Ἐπιστολαί (Littre) 17, 196	6. 56 & 7. 153	καθάπερ δὲ τῶν παδέων εὐεξίη	καθάπερ δ' ἐπὶ τῶν παδέων εὐεξίη	∅ (tantum δ' ἢ τῶν παχέων scr. Coray sec. ed.) Δ (IA 1b: 237)

Παραγγελία (Heiberg) 7, 4-5	1. 2 r	ἐκάτεροι ἐπὶ τεύχεσιν εὐδοκιμέοντες	ἐκάτεροι ἐπὶ τύχησιν εὐδοκιμέοντες	∅
Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων (Jouanna) 18, 3, 5	7. 472	στενὰ πρὸς ὕδωρ	στεγνὰ πρὸς ὕδωρ	† Δ (IA 1a: 88 & IA 1b: 159, 278-279 & IA 2: 88)
Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς (Jouanna) 11, 2, 3-4	7. 309	κατανάλωτο, καὶ οὐκ εἶχεν	κατανάλωτο, οὐκ ἔτι εἶχεν	∅ Δ (MΘ 5a: 32 & MΘ 5b: 41 & IAI: 58, 98)
21, 1, 3	7. 305- 306	πολλὰ συμπαρατάξεις	πολλὰ συνταρατάξεις	= cod. Δ (MΘ 5a: 41, 166 & MΘ 5b: 51 & IAI: 80, 106)
Περὶ διαίτης Α' (Joly) 4, 1, 9- 10	4. 16-2α	ἀλλοιουμένων, ἔπειτα ἀνόμοια ἐξ ἀνάγκης	ἀλλοιουμένων ἐπὶ τὰ καὶ ἐπὶ τὰ, ἀνόμοια ἐξ ἀνάγκης	† («ἀλλοιούμενα») Δ (MO: 14-15 & MΘ 5a: 80-81 & A1: 165-167)
Περὶ διαίτης Β' (Joly) 48, 2, 1-2	7. 293	κυματοπλήγες τεθρυμμένοι	κυματοπλήγες τετρυμένοι	∅ Δ (ΠΕΒ 3: 92)
Περὶ διαίτης ὀξέων (Joly) 11, 38, 1, 5	7. 418	τὴν γε ἀφαίρεσιν ὅλως	τὴν γε ἀφαίρεσιν <> ὅλως	∅ Δ (MΘ 5a: 12 & MΘ 5b: 19)
Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἄνθρωπον (Joly) 44, 1, 2	7. 420	ἐκεῖνο καθέστηκε	ἐκεῖνω καθέστηκε	= cod.
46, 1, 4	7. 420	τὴν τύχην ἐπιμένει	τὴν τύχην περιμένει	∅
Προρρητικόν Β' (Littre) 2, 24, 13-14	7. 363	μήτε ξυμμεμυκέτω, μήτ' ἐκπεπλήχθω	μήτε ξυμμεμυκέτω, μήτ' ἐκπεπλίχθω	= Littre

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ (Mathieu- Brémond) Ἑλέν. ἐγκ. 54, 6-7	7. 572- 573	πολλὰ φανήσεται τιμώμενα μᾶλλον ἢ τούτων ἕκαστον	πολλὰ φανήσεται τιμώμενα μᾶλλον [ἢ τούτων ἕκαστον]	= Lampe ⁿ (Benseler-Blass; delendam iudic. Coray sec. Lucian. <i>Charidem.</i> 26) Δ (EB 1: 217)
57, 4	7. 574	καὶ τοὺς μὲν ἐπ' ἄλλη τινὶ δυνάμει	καὶ τοὺς μὲν ὑπ' ἄλλη τινὶ δυνάμει	= codd., Lampe (sec. Lucian.), Bekker 1823 (delendam iudic. Coray sec. Lucian. <i>Charidem.</i> 23) Δ (EB 1: 217 & EB 2: 169)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ Περὶ μηνῶν (Wünsch) 44, 35-36	7. 38	ὅπου συκῆ, ὅτι σκεδαστὴ φαρμάκων ἐστί	ὅπου συκῆ, ὅτι σκεδαστικὴ φαρμάκων ἐστί	đ («ἀλλὰ καὶ σκεδαστικὴ»)
--	-------	--	--	---------------------------

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΛΟΓΓΙΝΟΣ	7. 191	οὐ σε Κυνέγειρε τὸν ὦς	οὐ σε Κυνέγειρε τὸρῶς	∅
--------------------	--------	------------------------	-----------------------	---

Παλατ. Ανθολ. (Beckby) 16, 117, 1		Κυνέγειρον	Κυνέγειρον	
ΚΡΙΝΑΓΟΡΑΣ Παλατ. Ανθολ. (Beckby) 7, 380, 6	7. 234	ράκος	ρέδος	η̄ ∅
[ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ] 9, 284, 3 [7, 378, 3]	7. 233	εἶθε	εἶσε	∅
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ Παλατ. Ανθολ. (Beckby) 6, 221, 9	7. 234	εὖ δὲ πάθης ἔργον	ἐκ δὲ πάθης ἔργον	∅
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ Παλατ. Ανθολ. (Beckby) 5, 206 (205), 3	7. 241	ταχυχειλεις	παχυχειλεις	∅
9, 78, 3	7. 241	ἄλλος ἐφέλκει	ἄλλος ἀφέλκει	∅
9, 322, 5	7. 241	αἰδοῖ πάντα πρόσωπ' ἐρυθαίνομαι	αἰδοῖ πᾶν τὸ πρόσωπον ἐρεύθομαι	η̄ ∅
16, 307, 3-4	7. 178	τῶν δὲ θλαυτίων τὸ μὲν/ ὅμως φυλάσσει	τῶν δὲ θλαυτίων τὸ μὲν/ ὅπως φυλάσσει	∅
ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ Ἀλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις (Macleod) 23, 5	7. 488	ὑπὸ ἀπληστίας ἀναδιδόντων	ὑπὸ ἀπληστίας ἅμα διδόντων	∅
25, 1	7. 488	ὥσπερ καὶ ἐκ μέθης βαθείας	ὥσπερ [καὶ] ἐκ μέθης βαθείας	đ
48, 3-4	7. 489	καὶ τὸν Ῥουτιλλιανὸν εὐδοκιμοῦντα [πάροδον] διαπέμπεται χρησμόν	καὶ τὸν Ῥουτιλλιανὸν εὐδοκιμοῦντα, παρωδὸν διαπέμπεται χρησμόν	∅
52, 1	7. 490	ἄλλως πάλιν	ἄλλοτε πάλιν	∅
Ἀληθῶν διηγημάτων Α' (Bompaire) 24, 3-4	7. 483	ὥστε καὶ τυρούς ἀπ' αὐτοῦ πήγνυσθαι, ὀλίγον τοῦ μέλιτος ἐπιστάξαντες	ὥστε καὶ τυρούς ἀπ' αὐτοῦ πήγνυνται, ὀλίγον τοῦ μέλιτος ἐπιστάξαντες vel ὥστε καὶ τυρούς ἀπ' αὐτοῦ πήγνυσθαι, ὀλίγον τοῦ μέλιτος ἐπιστάξαντας	= codd. ⁿ (pro πήγνυνται)

Ἀληθῶν διηγημάτων Β' (Bompaire) 30, 3	7. 483	πέτραις καὶ τράχωσι κατεσκληκυῖα	πέτραις καὶ βράχεσι κατεσκληκυῖα	∅
Ἀναβιοῦντες ἢ ἀλιεύς (Macleod) 14, 14-15	7. 467	ὥσπερ τὸ χρυσίον ἀποσμώμενον τοῖς κόμμασι, λαμπρότερον ἀποστίλβει	ὥσπερ τὸ χρυσίον ἀποσμώμενον, τοῖς σκώμμασι λαμπρότερον ἀποστίλβει	∅
20, 4	7. 467	τὸ τοιουτῶδες εἶδος	τὸ τοιοῦτον εἶδος	∅
35, 10-11	7. 467	ἑταῖρος ἐκ παλαιοῦ, καὶ φίλος ἀπὸ πολλῶν, ὀλίγα αἰτῆ προσελθῶν	ἑταῖρος ἐκ παλαιοῦ καὶ φίλος, ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα αἰτῆ προσελθῶν	∅
40, 3-4	7. 468	ἄλλως γὰρ δεδίασι τὴν Δίκην	ὄλως γὰρ δεδίασι τὴν Δίκην	∅
Ἀνάχαρσις ἢ περὶ γυμνασίων (Macleod) 34, 19-20	7. 516	τότε ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν ῥάδιον	τό τε ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν ῥάδιον	đ
Ἀποκηρυττόμενος (Macleod) 9, 17	7. 486	ἀνάγκη μὲν μένειν	ἀνάγκη [μὲν] μένειν	= codd., Fritzsche (1826)
Βίων πράσις (Macleod) 5, 3	7. 465	καὶ οὐχ οὗτος ὥσπερ νῦν	καὶ οὐχ οὗτος ὅσπερ νῦν	đ
14, 20	7. 465	τοιγαροῦν οὐδὲ ὠνήσεται σε	τοιγαροῦν οὐδεὶς ὠνήσεται σε vel τοιγαροῦν οὐδὲ ὠνήσεται τίς σε	đ («σέ τις»)
22, 17	7. 465	τὸν θερίζοντα καὶ τὸν κυριεύοντα	τὸν θερίζοντα καὶ τὸν κυρίττοντα (vel κυρίσσοντα)	∅
24, 7	7. 466	τοῦναντίον ἔφη, τὸν νέον	τοῦναντίον ἐχρῆν, τὸν νέον vel τοῦναντίον ἔφη· ἐχρῆν γὰρ τὸν νέον vel τοῦναντίον ἔφου τὸν νέον	= codd. («τοῦναντίον ἐχρῆν»)
Δημοσθένους ἐγκώμιον (Macleod) 1, 3	7. 544	τάχα τινὲς αὐτὸν ὑμῶν ἐπίσταντο	τάχα τινὲς αὐτὸν ὑμῶν ἐπίστανται vel τάχ' ἂν τινὲς αὐτὸν ὑμῶν ἐπίσταντο vel τάχα τινὲς ἂν αὐτὸν ὑμῶν ἐπίσταντο	= Bekker ⁿ (1853 solum pro τάχ' ἂν), codd. ⁿ (solum pro ἐπίστανται)
3, 4	7. 544	διενοεῖτο, ἐπιδόξου κληθήσεσθαι	διενοεῖτο, ἐπιδόξου κληθήσεσθαι	đ
5, 6-7	7. 545	ἔφη, ταῦτά γε [...] ἐπὶ τὰς ποιητικὰς ἰοῦσι δήρας	ἔφη, τσαῦτά γε [...] ἐπὶ τὰς τῆς ποιητικῆς ἰοῦσι δήρας	∅
9, 17-18	7. 546	ἀλλὰ μὴν βέλτιον [...] περιστενὸν δὴ μοι κοιμιδῆ τὸ ἐγκώμιον	ἀλλὰ μὴ βέλτιον [...] περὶ στενὸν δὴ μοι κοιμιδῆ τὸ ἐγκώμιον	Int. (solum pro περὶ στενὸν) = codd. (revera codd. ⁿ pro μὴ)
10, 1	7. 547	κατὰ χειρὸς ἐπίδρομόν τε	κατὰ χεῖρας (χεῖρα) ἐπίδρομόν τε	∅

10, 18	7. 547	τοῦπίγραμμα τῷ θυλάκῳ	τοῦπίγραμμα τοῦ θυλάκου	= Fritzsche ⁿ (Iacobitz)
16, 9-10	7. 548	καὶ μέγεθος πολιτευμάτων ἐμπεσόν, γελᾶν ἔπεισί μοι	καὶ μέγεθος πολιτευμάτων ἐμπεσόν, γελᾶν ἔπεισέ με vel καὶ εἰς μέγεθος πολιτευμάτων ἐμπεσόντι, γελᾶν ἔπεισί μοι	∅
18, 2-3	7. 549	ἐπὶ μιᾶς ὁρμώσης τῆς ποιητικῆς δυνάμεως	ἐπὶ μιᾶς ὁρμούσης τῆς ποιητικῆς δυνάμεως	đ
20, 2-5	7. 549-550	κατάθου τοῦτον τὸν λόγον· ἰκανὴ γ' ἂν σοι οὐδ' ἢ Περικλέους [...] παραλαβόντες, ἀλλ' αὐτὴν γε οὐχ ὀρώμεν	κατάθου [τοῦτον] τὸν λόγον· ἰκανὴ <τῷ> γ' ἂν σοι οὐδ' ἢ Περικλέους [...] παραλαβόντες <έχομεν>, ἀλλ' (vel παραλαβόντες, [ἀλλ]) αὐτὴν γε οὐχ ὀρώμεν	∅
21, 10-11	7. 550	οὐδὲ δυνατὸν ἐφάπαξ ἐλθεῖν	οὐδὲ δυνατὸν ἐφάπαξ διελθεῖν (vel ἐπεξελεθεῖν)	= Albers («ἐφάπαξ <ἀπάσας> διελθεῖν» ubi Macleod scr. ἀπάσας pro πάσας)
24, 12-13	7. 551	ΘΕΡΣ. ποῖον, ἔφη, πάθος; ΛΥΚ. τὸ γενόμενον, ὃ φασιν	ΘΕΡΣ. ποῖον, ἔφη, πάθος τὸ γενόμενον; ΛΥΚ. ὃ φασιν	∅
33, 13-14	7. 552-553	ξύλα, πόρους, θρέμματα, γῆν οὐ Βοιωτίας, οὐδ' ἔνθα τι παρ' ἐμοῦ λαβόντες	ξύλα, πυρούς, θρέμματα, γῆν ὃ μὲν ἐκ Βοιωτίας, ὃ δ' ἔνταυθι παρ' ἐμοῦ λαβόντες (nisi Demosth. De fals. leg. 44 πυρούς mutandum in πόρους)	= Albers (solum pro πυρούς; ∅ de aliis)
Δίκη φωνηέντων (Bompaire) 2, 9-10	7. 456	οὐ μικρόν μοι ἐπὶ τῆς ἀποδλίψεως ἐπέρχεται	οὐ μικρόν με περὶ τῆς ἀποδλίψεως ὑπέρχεται	∅
3, 8	7. 456	ὥστε ἐπιτρέψαι τινὰ μὴ δίκαια	ὥστε ἐπιτρέψαι τινὶ τὰ μὴ δίκαια	= Castiglioni ⁿ
Δραπέται (Macleod) 12, 8	7. 539	καὶ καταγάγοιτο εὐμαρῶς	καὶ κατάγοιτο εὐμαρῶς	đ
22, 11-12	7. 539	παρὰ τὸν καιρὸν δοκεῖ	παρὰ τὸν καιρὸν δοκῆ	đ
27, 13-14	7. 539	μηνύειν ἐπὶ ῥητῶ αὐτονόμῳ	μηνύειν ἐπὶ ῥητῶ νομῶ	∅
Εἰκόνες (Macleod) 23, 3	7. 499	μίαν ἐξ ἀπασῶν συνθέντες, βιβλίον καταδέμενοι	μίαν ἐξ ἀπασῶν συνθέντες, ἐς βιβλίον καταδέμενοι	= Halm («εἰς»)
Ἐνάλιοι διάλογοι (Macleod) 11	7. 462	εὐνουστέρα γὰρ οὕτω	εὐνουστέρα γὰρ ἂν οὕτω	đ («οὕτως»)

(7), 2, 6				
14, 2, 9-10	7. 462	οὐκ ἔτ' ἄλλο μετὰ ταῦτα ἴδοι	οὐκ ἔτ' ἂν ἄλλο μετὰ ταῦτα ἴδοι	∅
15, 1, 5	7. 462	οἶον οὐκ ἄλλο ἴδοις ἔτι	οἶον οὐκ ἂν ἄλλο ἴδοις ἔτι	∅ = cod. ⁿ
Ἐρμότημος ἢ περὶ αἵρέσεων (Macleod) 17, 13	7. 473	ἐποιεῖτο τὴν αἵρεσιν καὶ τῶν κρειπτόνων ἀξιῶν	ἐποιεῖτο τὴν αἵρεσιν, εἶναι τῶν κρειπτόνων ἀξιῶν vel ἐποιεῖτο τὴν αἵρεσιν καὶ τῶν κρειπτόνων ἀξιῶν εἶναι	∅
21, 10	7. 474	ἴσως γάρ τι γινώριμον ἐρεῖς	ἴσως γάρ τι πόριμον ἐρεῖς	∅ ∅
29, 8	7. 474	μὴ ἀνελθεῖν	μὴ ἂν ἐλθεῖν	= Jacobs
32, 15	7. 474	προσθεῖς	προθεῖς	∅
52, 6	7. 475	τὴν διαίρεσιν	τὴν αἵρεσιν	∅
55, 12	7. 475	πρὸς τὸν Διόνυσον, ὦ παῖ, λέγων	πρὸς τὸν Διόνυσον ὧπται ὁ λέων	∅ (tantum «ὧπται λέγων» ed. princeps Florentina 1496)
57, 2	7. 475	καὶ θυσιάῳ τῷ μὴδ' ἱερέα τινά	καὶ θυσιάῳ τῷ, μὴδ' ἱερέα τινά	∅ (sine distinctionis nota)
60, 9	7. 476	σύ δὲ οἶει τὸ τοιοῦτον αὐτὸ εἶναι	σύ δὲ οἶει [τὸ] (vel τι) τοιοῦτον αὐτὸ εἶναι	∅
84, 9-10	7. 477	καὶ οὐκ αἰσχύνῃ	καὶ οὐκ αἰσχυνῇ (vel αἰσχύνῃ)	= Fritzsche (1826)
Ἐρωτες (Macleod) 1, 12	7. 495	θῆλυς ἐφέιται σοι πόθος	θῆλυς ἀφέιται σοι πόθος	= codd.
5, 4	7. 495	συντόνως ὡς ἀμιλλωμένοιιν	συντόνως [ὡς] ἀμιλλωμένοιιν	= codd., edd. (e συνιῶν ὡς codd.)
11, 2	7. 495	Πραξιτέλους εὐχερείας	Πραξιτέλους εὐχειρίας	∅
11, 11	7. 495	ὡς ἐπὶ θεῶν θήλειαν	ὡς ἐπὶ θεὸν θήλειαν	∅
14, 9	7. 496	μήτ' ἄγαν ἐλλιπεῖς αὐτοῖς	μήτ' ἄγαν ἀλιπεῖς αὐτοῖς	∅
15, 5	7. 496	πάθος γὰρ οὐδὲ τούτων ἐστὶν ἔξω	πάθος γὰρ οὐδὲν (vel οὐδὲν οὐδὲ) τούτων ἐστὶν ἔξω	∅
Ἐταιρικοὶ διάλογοι (Macleod) 1, 1, 5	7. 535	περὶ αὐτοῦ διηγεῖσθαι	περὶ αὐτοῦ διηγῆσεσθαι	∅
4, 5, 4	7. 536	ῥόμβον ἐπιστρέφει	ῥόμβον περιστρέφει	= cod. ⁿ
4, 5, 9	7. 536	τὸ μίσσηθρον ἐδιδάξατο	τὸ μίσσητρον ἐδιδάξατο	∅
9, 3, 1	7. 537	ἐκ τῶν παρόντων σωτήριον	ἐκ τῶν παρόντων σωτηρίαν	∅
9, 4, 4	7. 537	οἴχου	ᾠχου	∅
9, 4, 7	7. 537	ἀρπασθήσομαι ὑπὸ σοῦ	ἀπατηθήσομαι ὑπὸ σοῦ	∅
10, 4, 10	7. 537	καὶ ὄλως περὶ τὸ μειράκιόν ἐστιν	καὶ ὄλος περὶ τὸ μειράκιόν ἐστιν	= Iacobitz
11, 1, 6	7. 538	ὡς ἂν καὶ τοῦτο ἀπολαύσω	ὡς ἂν γε (vel καῖν) τοῦτο	∅

			ἀπολαύσω	
Ζεῦξις ἢ Ἀντίοχος (Macleod) 9, 2-3	7. 478	καὶ ἦσαν γὰρ ἐκκαίδεκα ἐλέφαντες τῷ Ἀντιόχῳ· τούτους ἐκέλευσεν	καί, ἦσαν γὰρ ἐκκαίδεκα ἐλέφαντες τῷ Ἀντιόχῳ, τούτους ἐκέλευσεν	∅
10, 7	7. 478	πρὶν ἢ τὸ τόξουμα ἐξικνεῖσθαι	πρὶν ἢ [τὸ] τόξουμα ἐξικνεῖσθαι	= codd.
Ζεὺς τραγωδός (Macleod) 32, 19	7. 507	εἰ μὴ ταῖς μοίραις πάλαι δεδογμένον ἦ	ἦν μὴ ταῖς μοίραις πάλαι δεδογμένον ἦ vel εἰ μὴ ταῖς μοίραις πάλαι δεδογμένον εἶη	∅
42, 7	7. 507	καίτοι μὲν ἅπασι	καὶ τοῦτο μὲν ἅπασι vel καίτοι τοῦτο μὲν ἅπασι	∅
44, 8	7. 507	ἐπηχεῖ	ἐφήκει	∅
Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων (Macleod) 8, 7-8	7. 477	ὅσον οὐ μικρὸν ἤδη, μὴ τοῦμόν	ὡς οὐ μικρὸν ἤδη δέος, μὴ τοῦμόν	∅ (tantum pro ἤδη post Pelletum μοι δέος ἐπὶ ἤθε Macleod)
Θεῶν κρίσις (Macleod) 3, 10	7. 459	Ἰδαία γυνή, ἱκανὴ μὲν	Ἰδαία γυνή, καλὴ μὲν	∅
7, 8	7. 460	ὠχρίᾱς, καὶ μὴ δέδιδι	ὠχρίᾱς, [καὶ] μὴ δέδιδι	∅
15, 8	7. 460	ὁ μὲν Ἔρωσ ὄλωσ παρελθών	ὁ μὲν Ἔρωσ ὄλωσ παρελθών	∅
Ἰκαρομένιππος ἢ ὑπερνέφελος (Macleod) 6, 5	7. 509	ἢ ἀργίας ἀμβλυώττοντες	ἢ ἀρρωστίας ἀμβλυώττοντες	∅
11, 5	7. 510	ἤδη δ' οὖν μοι τοῦ τολμήματος	ἤδη [δ'] οὖν μοι τοῦ τολμήματος	∅
20, 4-5	7. 510	ἦν μὴ τι φέρειν δέη	ἦν τι μὴ φέρειν δέη	∅
22, 1-2	7. 510	ἔτεινον μὲν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ	ἔτεινον τὴν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ	∅
Κατάπλους ἢ Τύραννος (Bompaire) 19, 10	7. 468	ἦν ἀντλεῖν ἐδέλης	ἦν ἀντλεῖν μ' ἐδέλης	∅
22, 4	7. 468	τὸ τριβώνιον πρότερον τέως	τὸ τριβώνιον [πρότερον] τέως	= codd., Cobet, Sommerbrodt (1889), Harmon (1915), Macleod (1972)
Κρονικαὶ ἐπιστολαί (Iacobitz) 1, 24, 4	7. 540	τὴν ἐσθῆτα δὲ οἱ ὀλιγωρία	τὴν ἐσθῆτα δὲ [οἱ] ὀλιγωρία	= Dindorf (1858)
Κυνικός (Macleod) 1, 2	7. 553-554	καὶ γυμνοδερχῆ	καὶ γυμνοδεμῆ (vel γυμνός ἔρχη)	= Guyet ⁿ (1687 de γυμνοδεμῆ), Burmeister ⁿ (de γυμνός ἔρχη)
Λεξιφάνης (Macleod) 3, 9	7. 491-492	σίλλος, ὃ δέσποτα γεγένημαι, σὲ περιορῶν	ἰλλός, ὃ δέσποτα, γεγένημαι σὲ περιορῶν	= Dindorf cum aliis (Iacobitz)
6, 11	7. 493	ἄρτι μέντοι ἦσαν σιφαῖοι	ἄρτι μέντοι ἦσαν φαῖοί	∅

6, 12	7. 493	καὶ ἄλλοι [ἄρτοι] νομηῆνιοι, ὑπερήμεροι τῆς ἑορτῆς	καὶ ἄλλοι [ἄρτοι] βλωμίλιοι, ὑπερήμεροι τῆς ἑορτῆς	∅
7, 4	7. 493	εὐρυχαδῆ τε	εὐρυχανδῆ (vel εὐρυχαδῆ) τε	Int. ∅ («εὐρυχαδῆ»)
12, 3-4	7. 494	καὶ πόσθωνα αἰσθηταὶ μιν ἑὼν ἐκεῖνός γε καὶ λεκαλέος	καὶ πόσθωνα αἰσθηταὶ βινέων ἐκεῖνός γε καὶ λαικαλέος	= LSJ (solum de λαικαλέος; nihil de βινέων, Seiler prop. βινητιῶν)
20, 10	7. 494	ἀπήειν	ἐπήειν	∅
24, 11 ∅	7. 494	τὸν οὐ μάλωπα	τὸν αἰμάλωπα	∅
Λούκιος ἢ ὄνος (Macleod) 7, 8- 9	7. 502	γυμνὰ καθ' αὐτά, τὰ δὲ λελυμένα	γυμνὰ καθ' αὐτά [τὰ δέ] λελυμένα	∅
10, 2	7. 503	τὰ παλαισματα, καὶ λέγω πρὸς τὴν παλαιστραν	τὰ παλαισματα [καὶ] λέγω πρὸς τὴν παλαιστραν	= recc. edd.
10, 14-15	7. 503	πρῶτον δὲ κατὰ λόγον	πρῶτον δὲ κατ' ὀλίγον	∅
18, 10	7. 503	ἔγνων ὅτι δὴ διασπᾶσονται με	ἔγνων οὖν ὅτι διασπᾶσονται με	∅
28, 15	7. 504	ἔνδον εὐφραϊνόμενος	ἔνδον εὐφροβόμενος	∅
28, 16	7. 504	ὑπαίθριος νεμόμενος, ὑπὸ τῶν συννόμων	ὑπαίθριος νεμόμενος, ὡς ὑπὸ τῶν συννόμων	∅
29, 6-7	7. 504	ἀλλὰ τῷ ὄζους πυκνοὺς ἔχοντι	ἀλλὰ [τῷ] (vel ἀλλὰ τῷ) ὄζους πυκνοὺς ἔχοντι	∅
30, 2-4	7. 505	οὐ γὰρ ἦν καταβάς τοῦ χειρά μοι [...] οὔτε χειρα ἂν ποτε ἐπέδωκεν	ὄν γὰρ ἦν καταβάντα (vel οὐ γὰρ ἦν καταβάντος) χειρά μοι [...] οὔτε χειρα [ἂν] ποτε ἐπέδωκεν	∅ (tantum «οὐ γὰρ ἦν καταβάντος τὴν χειρά» Iacobitz)
51, 5	7. 505	χαμεύνιον ἡμῖν εὐτρεπὲς ἦν	χαμεύνιον ἡμῖν εὐτρεπὲς ἦν	đ
51, 7	7. 505	λύχγον ἔνδον ἔκαιε μέγαν, τῷ πυρὶ λαμπόμενον	λύχγον ἔνδον ἔκαιε, μεγάλῳ τῷ πυρὶ λαμπόμενον	∅
51, 14	7. 506	καὶ τῷ χρωτὶ τοῦ μύρου οἰστρημένος	καὶ τῇ χρίσει τοῦ μύρου οἰστρημένος	∅
Νεκρικοὶ διάλογοι (Macleod) 10 (3), 1, 12	7. 462	οὐ γὰρ ἠπίσταις	οὐ γὰρ ἂν ἠπίσταις	= Matthiaeus
28 (23), 1, 8	7. 462	οὐδεὶς ἂν αὐτῶν τύχη	οὐδεὶς ἂν αὐτῶν τύχοι	đ
Νέρων (Macleod) 3, 6	7. 575	ξυμπόνως ἄπτεσθαι τοῦ ἔργου	ξυντόνως ἄπτεσθαι τοῦ ἔργου	= Kayser
7, 4	7. 575	ἐπ' ἄκρων δίσταται τῶν ποδῶν	ἐπ' ἄκρων δὲ ἴσταται τῶν ποδῶν	= Fritzsche (1826 «δ' ἴσταται»)
10, 5-6	7. 576	αἱ ὀμφαὶ ἐνέπνεον	αἱ ὀμφαὶ ἀνέπνεον	† Δ (H: 93)
Νιγρίνος (Bompaire) 2, 6-7	7. 455	σπουδαίῳ ἐπιτυχεῖν	σπουδαίῳ περιτυχεῖν	= codd. ⁿ

3, 5	7. 455	ὁ δὲ ἀπαρξάμενος	ὁ δὲ ἀρξάμενος	= codd. ⁿ
8, 1	7. 455-456	μικρὸν ἀνακρουόμενος	μακρὸν ἀνακρουόμενος	= codd. ⁿ Δ (H: 233)
Ὅνειρος ἢ Ἀλεκτρυῶν (Macleod) 7, 1	7. 507	πολύ, ὦ Πυθαγόρα, χρυσίον εἶδον, πολύ	πολλόν, ὦ Πυθαγόρα, χρυσίον εἶδον, πολλόν	Σ Φ
14, 16	7. 508	ὁ τὸ τρυβλίον περιλείχων ἄσμενος	ὁ τὸ τρυβλίον περιλείχων, λαχῶν (vel περιλείχων, εἰληχῶς) ἄσμενος	Φ
17, 21	7. 508	ἢ μῦθος ἄλλος καὶ ταῦτα	ἢ μῦθος ἄλλως καὶ ταῦτα	Int. đ
Περὶ θυσιῶν (Macleod) 14, 15-16	7. 464	πρὶν ἢ πρὸ ἐτῶν μυρίων	[πρὶν ἢ] πρὸ ἐτῶν μυρίων	Φ
Περὶ ὀρχήσεως (Macleod) 21, 7	7. 490	τέλειον ὀρχηστὴν ἐπειργάσατο	τέλειον ὀρχηστὴν ἀπειργάσατο	đ
Περὶ παρασίτου ὅτι τέχνη ἢ παρασιτική (Macleod) 1, 15	7. 511	εἰ οἶόν τε εἶναι	εἰ οἶόν τε ἦν	= Macleod ⁿ (ut prop.)
2, 18	7. 511	σκοποῦντι προοῖσται γέλως	σκοποῦντι προεῖται γέλως	Φ
12, 14-15	7. 512	τῷ δὲ ὀλίγα καὶ μηδέν	τῷ δὲ ὀλίγα ἢ μηδέν	Int. Φ
41, 3	7. 513	τὸ σῶμα πρῶτον πολὺς	τὸ σῶμα πρῶτον παχύς	Φ
42, 9	7. 513	ὅτι οὐδὲ τὴν φωνὴν διὰ τοῦτο εἶχε	ὅτι οὐδὲ τὴν φωνὴν <ίκανήν> διὰ τοῦτο εἶχε vel ὅτι οὐδὲ [τὴν] φωνὴν διὰ τοῦτο εἶχε	Φ (tantum post v. φωνὴν Dindorf 1858 add. διαρκούσαν)
42, 13-14	7. 514	καὶ ἄλλος Ἀθηναῖος κατ' αὐτὰ ἐπολέμει, κάκεινος ἐν αὐτοῖς ἦν φίλος	καὶ ἄλλος Ἀθηναῖος κατὰ ταῦτα ἐπολέμει, κάκεινος ἂν αὐτοῖς ἦν φίλος	= Harmon (1915; solum de Ἀθηναῖος), codd. (solum de κατὰ), Φ (de ἂν)
51, 5	7. 515	ξυνίημι ὅ,τι τοῦτό πως βούλεται	ξυνίημι ὅ,τι τοῦτό σοι βούλεται	Φ
54, 4-5	7. 515	ἄλλως γε οὔτε παράσιτος ἂν εἶη	ἄλλως τε οὔτε παράσιτος ἂν εἶη	Φ
Περὶ πένθους (Macleod) 16, 3	7. 516	πατέρα παῦσαι ματαιάζοντα	πατέρα παῦσαι ματαιάζοντα (vel ματαιίζοντα)	Φ
Περὶ τῆς Περσεγρίνου τελευτῆς (Macleod) 23, 6-7	7. 538	πῶς οὖν [...] τοῦτο διακρίνει	πῶς οὖν [...] τοῦτο διακρινεῖ	đ
35, 6-7	7. 538	ἐνθα ἦ ἢ πυρά	ἐνθα ἦν ἢ πυρά	đ
Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ (Macleod) 18, 16	7. 542	εἰ καίτοι μητρειῆς ἐπεθύμει	εἰ καὶ τῆς μητρειῆς ἐπεθύμει	Φ
30, 6-7	7. 542	ὁ νηὸς χρυσοῦ τε πολλοῦ	ὁ νηὸς χρυσῷ τε πολλῷ	Φ

		ἀπολάμπεται	ἀπολάμπεται	
51, 6	7. 542	τὰ δὲ πολλὰ ἔτεα, ἐμοὶ δοκεῖ	τὰ δὲ πολλὰ ἔντεα ἐμοὶ δοκεῖ	∅
56, 2-3	7. 543	τόδε πατρόθεν οἴκοι δέκονται	τόδε πατρόθεν ἐκδέκονται	∅
60, 5-6	7. 543	οἱ μὲν νεηνίαί τῶν γενεῶν ἀπάρχονται	οἱ μὲν γενηῖται (vel γενειῖται) τῶν γενεῶν ἀπάρχονται	∅
Περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν διαβολῇ (Bompaire) 22, 3	7. 521	καὶ οὐδὲ δυσχερῆς ἡ νίκη γένοιτο	καὶ οὐδὲ δυσχερῆς ἡ νίκη γίνεται vel καὶ οὐδὲ δυσχερῆς ἡ νίκη γένοιτ' ἂν vel καὶ οὐδ' ἂν δυσχερῆς ἡ νίκη γένοιτο	= edd. ⁿ (οὐδ' ἂν Halm, Bekker 1853; γένοιτ(ο) ἂν Belin de Ballu 1788-1789 (vel γίνεται) Dindorf 1858, Iakobitz 1851-1857)
23, 7	7. 521	τὴν ἀπολογίαὶν προαισθόμενος	τὴν ἀπολογίαὶν προσαισθόμενος	∅
24, 10-11	7. 521	τῷ ἐνδιαβαλλομένῳ ποιῆται ὁμοίως	τῷ ἐνδιαβαλλομένῳ προσποιῆται ὁμοίως	∅
Περὶ τοῦ οἴκου (Bompaire) 4, 5	7. 529	πρὸς αὐτὸ κοσμήσαν	πρὸς αὐτὸ κοσμήσαν	= codd.
20, 16	7. 530	τὸν θεατὴν ὑπάγεται	τὸν θεατὴν ἐπάγεται	= cod. ⁿ
Περὶ τῶν διψάδων (Macleod) 6, 14	7. 531	γεγράφθαι δὲ πρὸς τοῦπίγραμμα	γεγράφθαι δὲ πρὸς, τοῦπίγραμμα	∅
Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων (Macleod) 5, 21-22	7. 469	ἀλλὰ τὸ δοθέν, κἂν δοθῇ, κἂν ἀδρόως ληφθῇ	ἀλλὰ τὸ δοθέν, κἂν κατ' ὀλίγον, κἂν ἀδρόως ληφθῇ	∅
10, 10	7. 469	θυρωρῶ κακῶς συρίζοντι	θυρωρῶ κακῶς συρίττοντι (vel συρίσσουντι)	∅
19, 22-23	7. 470	καὶ πρὸς ἐκεῖνα τοίνυν ἀποβλέπων, μετριώτερον δηλονότι ἐπιβάλοις ἡμῖν τὸν μισθόν	[καί] πρὸς ἐκεῖνα τοίνυν ἀποβλέπων, μετριώτερον ἂν δηλονότι ἐπιβάλοις (vel μετριώτερον δηλονότι ἐπιβαλεῖς) ἡμῖν τὸν μισθόν	= recc. edd. (solum pro ἐπιβαλεῖς)
26, 5-6	7. 471	ἀναγιγνώσκεις τὸ βιβλίον προχειρισάμενος	ἀναγιγνώσκεις τι βιβλίον προχειρισάμενος	∅
26, 15	7. 471	ὑπὸ λιμοῦ παραψάμενος	ὑπὸ λιμοῦ παραψώμενος	Int. ∅ («παροψώμενος»)
Πλοῖον ἢ εὐχαί (Macleod) 20, 8	7. 532	πλὴν ὅσα Ἴσθμοὶ καὶ Πυθοῖ	πλὴν ὅσα ἔλη καὶ (vel ἦ) λίθοι	= codd. (sed solum pro λίθοι; ∅ de aliis)
20, 10-11	7. 532	ὅλως εἶ πού τι ἦ συνηρεφές, ἢ ἔνυδρον	ὅλως εἶ πού τι εἶη (vel ἦ) συνηρεφές, ἢ εὐδρον	∅ (solum pro πού τι ἦ) = codd. ⁿ (pro εὐδρον)
22 [23], 12-13	7. 533	ἐξ ἀπάσης ἡλικίας	ἐξ ἀπάσης Ἑλλάδος (vel οἰκίας)	∅

32, 7-8	7. 533	διαλάβωμεν τὸν Αἰγαῖον	διαβαίνωμεν (vel διαβῶμεν) τὸν Αἰγαῖον	∅
36, 3	7. 533	οἱ πολέμιοι ἐπιλαμβάνουσιν	οἱ πολέμιοι ἐπελαύνουσιν	∅
37, 10-11	7. 534	ἐπιπόλαιον μὲν μοι τὸ τραῦμα, καὶ οὐκ εἰς τὰ φανερά τοῦ σώματος	ἐπιπόλαιον μέντοι τὸ τραῦμα, καὶ οὐκ εἰς τὰ ἀφανῆ μοι τοῦ σώματος	∅ ἢ = Bekker (1853; solum de μέντοι)
44, 9	7. 535	ἀπέλαυον ἀπάντων	ἀπέλαυον ἂν ἀπάντων	= cod. ⁿ («πάντων»)
Προλαλιὰ ἢ Διόνυσος (Bompaire) 5, 7-8	7. 519	παρ' ἡμῶν ἀκούσεσθαι, τοιαῦτα πεπιστεύκασιν, οὐκ οἶδ' ὅ,τι δόξαν αὐτοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ. οἱ μὲν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν	παρ' ἡμῶν ἀκούσεσθαι (τοιαῦτα γὰρ πεπιστεύκασιν, οὐκ οἶδ' ὅ,τι δόξαν αὐτοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ), οἱ μὲν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν vel sine γὰρ	= cod., Harmon (pro τοιαῦτα γὰρ 1913; «-τοιαῦτα πεπιστεύκασιν [...] ἐμοῦ» Bompaire)
Πρὸς τὸν εἰπόντα, Προμηθεὺς εἶ ἐν τοῖς λόγοις (Macleod) 3, 14	7. 455	παρὰ γὰρ ἐμοὶ ἡ καινότης	παρ' ἐμοὶ ἡ καινότης	∅
Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν (Macleod) 3, 4-5	7. 479	ὁ δὲ ἐποικοδομῶν τοῦ τείχους	ὁ δὲ ἐποικοδομῶν τι τοῦ τείχους	∅
8, 1	7. 479	ἔτι ἀγνοεῖν εἰκόσασιν	ἔτι δ' ἀγνοεῖν εἰκόσασιν	∅
38, 6-7	7. 479	μήτε Ἀλέξανδρος ἀνιάσεται	μήτ' εἰ Ἀλέξανδρος ἀνιάσεται	= Fritzsche ⁿ (1826)
48, 4	7. 479-480	καὶ χρηματιζέτω, καὶ ῥυθμιζέτω	καὶ σχηματιζέτω, καὶ ῥυθμιζέτω vel [καὶ χρηματιζέτω,] καὶ ῥυθμιζέτω	= Du Soul (1743 «σχηματιζέτω»)
49, 2	7. 479	κατὰ ταῦτα	κατὰ ταῦτά	∅
51, 2	7. 480	καὶ ἀκριβεῖ τὸ κέντρον	καὶ ἀκριβεῖ τὸ μέτρον	∅
51, 5	7. 480-482	λεχθησόμενά ἐστι καὶ εἰρήσεται	λεχθησόμενά ἐστι κούχ εὔρήσεται	∅
Ῥητόρων διδάσκαλος (Macleod) 4, 3	7. 517	εἰ γὰρ Ἡσίοδος	καὶ γὰρ Ἡσίοδος	∅
10, 13-14	7. 517	μακρὰ χαίρειν λέγε, ἀναβαίνειν αὐτῷ	μακρὰ χαίρειν λέγε, καὶ ἀναβαίνειν αὐτῷ	∅
22, 7	7. 517	ἐπιστρέφοντα καὶ ἐνοχλήσοντα	ἐπιστρέφοντα καὶ ἐνοχλήσοντα vel ἐπιστρέφοντα καὶ ἐνοχλοῦντα	= Bekker (1853)
Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι (Bompaire) 39, 9-10	7. 541	κοινὰς εἶναι ἐκείνων τὰς γυναῖκας	κοινὰς εἶναι ἔδει γούν τὰς γυναῖκας	∅ (tantum «ἔδει ἡμῶν» Fritzsche 1826)

Τὰ πρὸς Κρόνον (Macleod) 2, 5-6	7. 540	καὶ που τοῦ πολλοῦ δήμου εἷς	καὶ [που] τοῦ πολλοῦ δήμου εἷς	đ (Iacobitz)
Τόξαρις ἢ φιλία (Macleod) 2, 3	7. 500	ἢ τὸ μέγιστον, πολεμίους	καὶ τὸ μέγιστον, πολεμίους	Int. đ (sine distinctionis nota)
10, 13	7. 501	τῆς Σκυδικῆς ἐπιτίμιόν ἐστιν	τοῖς Σκυδικοῖς ἐπιτίμιόν ἐστιν	∅
12, 8	7. 501	ἐς τὴν ἄλλην περιουσίαν	ἐς τὴν τῶν ἄλλων περιουσίαν	∅
26, 17	7. 501	οἷ γε κἂν τὰς παλλακάς ἀκριβῶς	οἷ γε καὶ τὰς παλλακάς ἀκριβῶς vel οἷ γε κἂν ταῖς παλλακαῖς ἀκριβῶς	∅
29, 5	7. 502	τοιούτον εἴργασται	τοιούτον εἴργαστο	∅
55, 2-3	7. 502	ὁ μὲν πυρακτωδεῖς τὸν μηρόν	ὁ μὲν πέραν ἀκοντίῳ (vel κοντῶ) εἰς τὸν μηρόν	≠ ∅
60, 2	7. 502	τὸ κράνος δὲ οὐ κατέδηκεν	τὸ κράνος δὲ οὐκ ἐπέδηκεν	Int. = Hermann
Τυραννοκτόνος (Macleod) 8, 11-12	7. 485-486	ζητῆσαι δήμιον, ἀλλὰ μετὰ τὴν συμφορὰν, μηδὲ τὴν αὐτὴν κερδαίνειν	ζητῆσαι δήμιον ἄλλον μετὰ τὴν συμφορὰν, μηδὲ ταύτην αὐτὸν κερδαίνειν	Int. = Burmeister (solum pro ἄλλον)
10, 12	7. 486	τάδε παρεσχημένος	τάδε δὲ παρεσχημένος	∅
Ἵπὲρ τῶν εἰκόνων (Macleod) 1, 3-4	7. 499	καὶ μετ' εὐνοίας συνεγράφετο. τὸ δὲ ἐμόν	καὶ μετ' εὐνοίας συνέγραφε. τὸ δὲ ἐμόν	= Iacobitz (1851)
Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος (Macleod) 1, 10	7. 556	τῆς χειρὸς παλαιστήσοντα	τῆς χειρὸς πάλαι στήσοντα	∅
3, 11	7. 556	ἐς γυναικειάν ἐνεργοβατοῦσαν	ἐς γυναικειάν μετερχοβατοῦσαν	∅
9, 13	7. 557	ταῦτ' ἂν γένοιτο φόβητρον	τοῦτ' ἂν γένοιτο φόβητρον	∅
9, 16	7. 557	πόσας Γοργόνας σοι ἀνήγαγον	πόσας Γοργόνας σοι ἂν ἤγαγον	= Halm
9, 18	7. 557	Περσέως διέκριναν	Περσέως διέκριναν ἂν	∅
16, 10-11	7. 557	οὐχ ὄρας ὡς ἀδιόρρωτα τὰ τῶν ποιητῶν καὶ μηδέπω ἠδραιωμένα	οὐχ ὄρας ὡς ἀδιάρρωτα τὰ τῶν ποιητῶν καὶ μηδέπη ἠδραιωμένα	= codd. (de ἀδιάρρωτα) Δ (IA 1b: 391)
20, 8	7. 557-559	καὶ τὰς εἰραμάγγας δέξεται	καὶ τοὺς σιρομάστας δέξεται	∅
21, 12-13	7. 560	ὄνειροπολεῖν ἐν ἀκαρεῖ τῆς νυκτὸς οὔσης	ὄνειροπολεῖν [ἐν] ἀωρὶ τῆς νυκτὸς οὔσης	∅
[Χαρίδημος ἢ περὶ κάλλους] 22, 13	7. 560	πειθόμενός τε	πυθόμενός τε (vel με)	∅

26, 4	7. 561	ἄσιτοι διαμενοῦμεν	ἄσιτοι διαμένομεν	= cod. ⁿ
Φιλοψευδεῖς ἢ ἀπιστῶν (Macleod) 7, 12	7. 518	αἰ ὄρθαι μέγαρα δύναιντο	αἰ ὄρθαι μέγαρα δύναται (vel μέγαρα δύνανται vel μεγάλ' ἄν δύναιντο)	đ (de δύνανται) = Iacobitz auct. Halm (de μεγάλ' ἄν δύναιντο)
16, 3	7. 518	σαφῶς ἐξάγοντες καὶ τὰ φάσματα	σαφῶς ἐξάγοντες καὶ τὰ φάσματα	∅
Χαρίδημος ἢ περὶ κάλλους (Macleod) 14, 5	7. 566	περὶ τῶν αὐτῶν ἐρίζοντες	περὶ τῶν ὄντων ἐρίζοντες	= Bekker (1853)
17, 1	7. 568	ἐπανελθοῦσαι δ' εἰς Ἄργος, αὔθις ἀποδημοῦντος αὐτοῦ	ἐπανελθοῦσαι δ' εἰς Ἄργος αὔθις, ἀποδημοῦντος αὐτοῦ	∅
22, 13	7. 569	ὥσπερ ἀνθέων εὐτυχοῦντι λειμῶνι	ὥσπερ <έν> ἀνθέων εὐτυχοῦντι λειμῶνι	= codd.
23, 5	7. 571	καλοῦς δ' οὐ μόνον οὐ φθονοῦμεν	καλοῖς δ' οὐ μόνον οὐ φθονοῦμεν	= Bekker (1853)
Χάρων ἢ ἐπισκοποῦντες (Macleod) 1, 28	7. 463	κἀγὼ σοι πάλιν	κἀγὼ σοι τὰ νῦν	∅
Ψευδολογιστῆς ἢ περὶ τῆς ἀποφράδος (Macleod) 16, 4-12	7. 523	εἰ οἱ πάλαι πολλὰ τοιαῦτα [...] σπουδῆν τοῦ δήμου. μὴ δῶς οὖν κἀμοί, πρὸς Ἀδώνιδος [...] ἀπαισίῳ;	[εἰ] οἱ πάλαι πολλὰ τοιαῦτα [...] σπουδῆν τοῦ δήμου. [μὴ] δὸς οὖν κἀμοί, πρὸς Ἀδώνιδος [...] ἀπαισίῳ [;]	∅ (tantum οἱ πάλαι cod.)
16, 9	7. 524	ὁ δὲ λυπάην, ὅτι τὰς ἐκκλησίας	ὁ δὲ δημάγῃην, ὅτι τὰς ἐκκλησίας	∅
20, 5	7. 525	καὶ ἀναδέρειν αὐτά	καὶ ἀναλέγειν αὐτά	∅
25, 20-21	7. 526- 527	μακαριώτεραι γοῦν μοι αἰ γλωτται	μακαριώτεραι γοῦν μου αἰ γλωτται	= Fritzsche ⁿ (1880)
26, 7	7. 527- 528	εἶτα καταριθμήσειν αὐτῇ	εἶτα καταριθμήσεις αὐτῇ	ἡ = Lehmann (1822-1831)
27, 7	7. 528	ἔτι γὰρ ἐξυρες αὐτόν	ἔτι γὰρ ἐξύρεις αὐτόν	ἡ ∅
27, 27	7. 529	ἐνέφευγες	ἀνέφευγες	= codd.
Ψευδοσοφιστῆς ἢ Σολοικιστῆς (Bompaire) 2, 20	7. 555	συνήσω ἄν	συνήσων ἄν	ἡ = codd.
12, 12-13	7. 555	ὅτι τὸ μὲν ἐτέρῳ, τὸ καταδουλοῦν δ' ἑαυτῷ γίγνεται	ὅτι τὸ μὲν ἐτέρῳ, τὸ καταδουλοῦν τὸ δ' ἑαυτῷ γίγνεται	= Hemstherhuis, Dindorf (1858), Iacobitz (1851- 1857) Δ (H: 285-286)

ΜΑΚΗΔΟΝΙΟΣ ὙΠΑΤΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 9, 649, 5 [5, 247, 1]	7. 238	οὐδὲ λιπερνήτης κενεῶ	οὐδέ γε χερνήτης κενεῶ	∅
ΜΑΤΡΩΝ Δείπνον Ἀττικόν (Brandt) 85	7. 234	βοτάνη	βατάνη	đ
ΜΕΛΙΣΣΟΣ (Diels & Kranz) 31 B 17, 32 = 975 b 8-11 ἤ c 2, 8, 1-4	4. 2α-2β	τὴν δὲ γένεσιν προσιοῦσαν τοῖς αἰδίοις, καὶ τῷ ὅτι γίνεσθαι λέγει ἐπὶ τοῦτό γε ἀδύνατον. ὥστε τὸ πῶς γ' ἂν φήσει καὶ ἐπαρξίς ἴετο παντί τε καὶ πόθεν ἐλθόν ἄλλὰ	μὴ δὲ γένεσιν προσιοῦσαν τοῖς αἰδίοις, καὶ ταῦθ' οὔτε γίνεσθαι λέγει, ἐπεὶ τοῦτό γε ἀδύνατον ὅλως ἐστί. πῶς γὰρ ἂν φύσις καὶ ὑπαρξίς εἴη τῷ παντί καὶ πόθεν ἐλθοῦσα, (vel πῶς γὰρ ἂν φήσειε καὶ/ἢ ἐπαυξήσειέ τι τὸ πᾶν, τί τε καὶ πόθεν ἐλθόν) ἄλλὰ	∅ (tantum «πῶς γὰρ ἂν, φησί, καὶ "ἐπαυξήσειε τὸ πᾶν τί τε καὶ πόθεν ἐλθόν"») Δ (A1: 166-167)
30 [20.] (A) 5 = 976 b 28-29 ἤ c 2, 29, 2-3	4. 2 α	καὶ τούτου εἰς ἕτερον, καὶ εἰς τὸ πρῶτον	καὶ τοῦτο εἰς ἕτερον, ἢ εἰς τὸ πρῶτον	∅
ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ Θαΐς (Thierfelder) 185 (217), 4	7. 890	μηθενὸς ὀρώσαν	μηθενὸς ἐρώσαν	đ
ΜΝΑΣΑΛΚΗΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 7, 491, 1	7. 241	αἰαῖ παρθενίας ὀλοόφρονος	αἰαῖ παρθενίας ταλαίφρονος	ἢ ∅
ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 7 [6], 435, 2	7. 227	ἐξ Ἴφικρατίδα παῖδες	ἐξ Ἴφικρατίδαι παῖδες	∅
ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ (Ideler) Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς 1, 1, σ. 121. 2	7. 292	μέγα δ' ὄλωσ	μέγα δ' ὄφελος	đ Δ (Ξ: 137 & ΠΕΒ 3: 1)
1, 2, σ. 121. 5	7. 292	ἐξαλάσσονται	ἐξαλλάσσονται	đ Δ (ΠΕΒ 3: 1)
1, 3, σ. 121. 12	7. 295	οἱ παρ' αἰγιαλῶ	οἱ πελάγιοι vel οἱ δὲ παρ'	đ («οἱ δὲ παρ' αἰγιαλῶν»)

			<i>αἰγιαλῶν</i>	Δ (Ξ: 138-139 & ΠΕΒ 3: 1, 49)
1, 6, σ. 121. 23	7. 295	<i>διαλάττουσιν</i>	<i>διαλλάττουσιν</i>	đ Δ (Ξ: 139 & ΠΕΒ 3: 2)
1, 6, σ. 121. 23-24	7. 295	<i>ἐπεὶ τοῖς οὐραίοις κινοῦνται γεγυμνασμένοι</i>	<i>ἐπεὶ, ἐπὶ τοῖς οὐραίοις, οἷς κινοῦνται γεγυμνασμένοι</i>	đ («Ἐπὶ τοῖς») Δ (Ξ: 139 & ΠΕΒ 3: 2, 49)
1, 7, σ. 122. 6-7	7. 295-296	<i>ῥᾶστα διαφοροῦντες</i>	<i>ῥᾶστα δὲ διαχωροῦντες</i>	đ («ῥᾶστα διαχωροῦντες») Δ (Ξ: 139 & ΠΕΒ 3: 2)
1, 9, σ. 122. 16-17	7. 295	<i>καὶ ὁ Ἀννιῶν λίμνη τε κατὰ Φαλερνοὺς ὁμοφυοῦς ἰχθύος</i>	<i>καὶ οἱ ἐν Ἀνίῳνι, λίμνη τε τῇ κατὰ Φαλερνοὺς ὁμοφυεῖς ἰχθύες</i>	đ Δ (Ξ: 139 & ΠΕΒ 3: 2)
1, 9, σ. 122. 18-19	7. 296	<i>ἰχθύων τοὺς τε ἀβρόμους, καὶ περιπιμέλους</i>	<i>ἰχθύων τοὺς τε ἀβρόμους, καὶ μὴ περιπιμέλους</i>	đ («περιπέλους») Δ (Ξ: 140 & ΠΕΒ 3: 3, 53)
1, 10, σ. 122. 10	7. 296	<i>νηχαλέα</i>	<i>λεπιδωτά, νηχαλέα</i>	∅ Δ (Ξ: 140 & Α1: 257 & ΠΕΒ 3: 3, 53)
1, 14, σ. 122. 19	7. 297	<i>ῥάμφος κερατῶδες, οὐκ εὐστόμαχοι</i>	<i>ῥάμφος κερατῶδες ἔχουσαι, οὐκ εὐστόμαχοι</i>	∅ («κερατώδεις») Δ (Ξ: 140-141 & ΠΕΒ 3: 3)
1, 15, σ. 122. 33	7. 297	<i>οὐκ εὐστόμαχον εὐφθαρτον</i>	<i>οὐκ εὐστόμαχον δύσφθαρτον vel οὐκ εὐστόμαχον οὐκ εὐφθαρτον</i>	đ («οὐκ εὐστόμαχον οὐκ εὐφθαρτον») Δ (Ξ: 141 & ΠΕΒ 3: 3, 61)
1, 15, σ. 122. 33-34	7. 298	.....	<i>ἐπιπολαστικὸν κοιλίας, ἄτροφον</i>	đ Δ (Ξ: 141 & ΠΕΒ 3: 3)
1, 17, σ. 123. 1	7. 298	<i>θρανὶς ἢ ξιφίας κητώδης ἐστὶ τεμαχίσθαι</i>	<i>θουριανός (vel θρανός) ἢ ξιφίας κητώδης ἐστὶ ὡς τεμαχίζεσθαι</i>	∅ Δ (Ξ: 141-142 & ΠΕΒ 3: 3, 62)
1, 18, σ. 123. 5	7. 334	<i>ὄρκυῖνος</i>	<i>ὄρκυνος</i>	đ Δ (Ξ: 177 & ΠΕΒ 3: 4, 65)
1, 19, σ. 123. 10-12	7. 298 α	<i>σειῶνες, βραχυκέφαλοι [...] ἀργῆς ὄλκιμοι ὕλης</i>	<i>σύες, βάτραχοι, κέφαλοι [...] ἀργῆς ὄλκιμου θ' ὕλης</i>	đ («καὶ ὄλκιμου ὕλης») Δ (Ξ: 142 & ΠΕΒ 3: 4, 66)
1, 23, σ. 123. 21	7. 298 α & 7. 300	<i>γλάνος</i>	<i>γλαῦκος</i>	đ Δ (Ξ: 142-143 & ΠΕΒ 3: 4, 78-80)
1, 26, σ. 123. 29-30	7. 298	<i>πρὸς τὸ τρυφερόν</i>	<i>πρὸς τῷ τρυφερῷ</i>	∅ (tantum τῷ) Δ (Ξ: 143 & ΠΕΒ 3: 5, 89)
1, 26, σ. 123. 33	7. 298	<i>δυσδιοικότητα</i>	<i>δυσδιοίκητος vel δυσδιοικητότητα</i>	đ («δυσδιοικητότητα») Δ (Ξ: 143 & Α1: 257 & ΠΕΒ 3: 5)
1, 26, σ. 123. 34	7. 299	<i>πάνυ γὰρ ἀργὴν ἔχων τὴν σάρκα</i>	<i>πάνυ ἀργὴν ἔχων τὴν σάρκα</i>	đ («ἔχει») Δ (Ξ: 143 & ΠΕΒ 3: 5, 89-90)
1, 29, σ. 124. 8	7. 299	<i>Κόρακος</i>	<i>Κόραξ</i>	∅

				Δ (Ξ: 143 & ΠΕΒ 3: 5, 93-94)
1, 29, σ. 124. 9-10	7. 299	εὔστομος ἀποδέων φαύλης γονίμου ὕλης	εὔστομος σηπώδεος (vel εὔστομίας ἀποδέων) φαύλης γόνιμος ὕλης	đ («εὔστομίας ἀποδέων») Δ (Ξ: 143 & ΠΕΒ 3: 5, 94)
1, 30, σ. 124. 13	7. 300	ἄρκος γλυκύχυλος	γλαῦκος γλυκύχυλος	∅ Δ (Ξ: 143-144 & ΠΕΒ 3: 6, 94-95)
1, 30, σ. 124. 18	7. 299	στεναγούμενος	τεναγούμενος	đ («τεναγουμένας») Δ (Ξ: 144 & ΠΕΒ 3: 6, 95)
1, 34, σ. 124. 27-28	7. 299- 299 α	πολλοῖς ἐγκάτοις	παχὺς vel χολερός ἐγκάτοις	∅ Δ (Ξ: 144-145 & ΠΕΒ 3: 6, 100-101)
1, 36, σ. 124. 33-34	7. 300	διάπυρος οὔσα κινναθάρει καὶ χρυσώπη	διάπυρρός οὔσα κινναθάρει ἐμφερής καὶ χρυσῶ (vel χρυσωπή)	đ («διάπυρρός οὔσα κινναθάρει καὶ χρυσῶ») Δ (Ξ: 145-146 & ΠΕΒ 3: 6-7, 104-105)
2, 41, σ. 125. 17	7. 301	παγεῖσαι	παρεῖσαι	đ Δ (Ξ: 147 & ΠΕΒ 3: 8, 112)
2, 41, σ. 125. 18	7. 301	ἐπὶ ἀνδράκων μαλάχης ἢ κληματίνων, ὥστε ἐναργῶς ἄρασθαι	ἐπὶ ἀνδράκων μαλακῶν κληματίνων, ὥστε ἀργῶς (vel ὀμαλῶς) ὀπτᾶσθαι	đ (solum «μαλακῶν κληματίνων») Δ (Ξ: 148 & ΠΕΒ 3: 8, 112 & A1: 341)
2, 41, σ. 125. 19	7. 301	οἰνομέλιτος ποιάνα ποιῆσαι	οἰνομέλιτος προσηνῆ ποιοῦσαι (vel ἐμποιοῦσαι)	∅ Δ (Ξ: 147-148 & ΠΕΒ 3: 8, 113 & A1: 340-341)
2, 42, σ. 125. 26	7. 302	ἄρισται αἰθερίας λαμβανόμεναι	ἄρισται αἰθερίας λαμβανόμεναι	Int. đ («θέρους») Δ (Ξ: 148 & ΠΕΒ 3: 8)
2, 42, σ. 125. 29	7. 302	αἰ τροφώδεις	καὶ τροφώδεις	đ Δ (Ξ: 149 & ΠΕΒ 3: 8)
3, 42, σ. 125. 30-31	7. 313	ποιάνα	προσηνῆ	đ («προσηνεῖς») Δ (Ξ: 160 & A1: 340-341 & ΠΕΒ 3: 8, 113)
3, 42, σ. 125. 31-32	7. 302	τὸν χυλὸν αὐτῶν ἀπλοῦν ἀμεταποίητον	ὁ χυλὸς αὐτῶν ἀπλοῦς, ἀκαταπόνητος	Int. ∅ Δ (Ξ: 149 & ΠΕΒ 3: 8, 115)
3, 42, σ. 125. 34	7. 302	ἐλάττω δὲ τῶν οὔρων	ἐλαττον δὲ τῶν οὔρων	đ Δ (Ξ: 150 & ΠΕΒ 3: 8)
3, 43, σ. 126. 1-2	7. 297 & 7. 342	γλυκυμαρίδες προφέρουσι τῶν τραχέων χηνῶν	γλυκυμαρίδες προφέρουσι λειοστράκων (vel τῶν μὴ τραχειῶν vel τῶν βραχειῶν) χημῶν	đ («τῶν μὴ τραχειῶν») Δ (Ξ: 141, 149, 172 & ΠΕΒ 3: 8, 116-117)

3, 43, σ. 126. 2	7. 302	μειονεκτοί	μειονεκτοῦσι	đ Δ (Ξ: 150 & ΠΕΒ 3: 8, 117)
3, 43, σ. 126. 2-3	7. 351	εἰσὶ δὲ διακριτικαὶ στομάχου	εἰσὶ δὲ εὐέκκριτοι καὶ εὐστόμαχοι	đ («εὐέκκριτοι, εὐστόμαχοι») Δ (Ξ: 150-151 & ΠΕΒ 3: 8, 117)
3, 43, σ. 126. 5	7. 302	ὀπται δὲ καὶ ἐφθαί σκληροποιῶνται	ὀπται δὲ [καὶ ἐφθαί] σκληροποιῶνται	Φ Δ (Ξ: 150 & ΠΕΒ 3: 9, 117-118)
3, 43, σ. 126. 7-8	7. 303	ποικίλαι καὶ στρογγύλαι	ποικίλαι γὰρ καὶ στρογγύλαι	Φ Δ (Ξ: 151 & ΠΕΒ 3: 9, 118)
3, 43, σ. 126. 12	7. 303	ἐμφερεῖς φήγοις	ἐμφερῶς (vel ἐμφερῆ) φηγοῖς	đ Δ (Ξ: 151 & ΠΕΒ 3: 9, 119)
3, 44, σ. 126. 14	7. 352	εὐμεγέθεις, κοῖλοι	εὐμεγέθεις, ποικίλοι	Φ Δ (Ξ: 151 & ΠΕΒ 3: 9)
3, 44, σ. 126. 22	7. 303	μετ' ὄξους καὶ ὀποῦ	μετ' ὄξους καὶ ὀποῦ ἐψόμενοι	Φ Δ (Ξ: 151 & ΠΕΒ 3: 9, 121)
3, 45, σ. 126. 24-25	7. 304 & 7. 339	ὁμοίως δὲ καὶ λύοι λύουσι κοιλίαν, καὶ ἂν παλαιοὶ ὧσιν ἢ νηροί	ὁμοίως δὲ καὶ λευκοὶ λύουσι κοιλίαν, καὶ ἂν (vel κἂν) παλαιοὶ ὧσιν ἢ νεαροὶ (vel ἡμίνηροι)	đ («οἱ λευκοί») Δ (Ξ: 152, 181 & ΠΕΒ 3: 9, 122)
3, 45, σ. 126. 26	7. 304	οὐκ εὐφθαρτοὶ οἱ πυξίζοντες	οὐκ εὐφθαρτοὶ οἱ πυρρίζοντες	η̅ Φ Δ (Ξ: 152 & ΠΕΒ 3: 9, 122)
3, 45, σ. 126. 27	7. 304	κρείττω δὲ οἱ ἐφθοί	κρείττους δὲ οἱ ἐφθοί	đ Δ (Ξ: 152 & ΠΕΒ 3: 9-10)
3, 45, σ. 126. 28-31	7. 304	ὑποληπτέον δ' ἐλάττους ἔχειν τὸ ἄτοπον τούτοις ἐν τοῖς ἑαυτῶν [...] καὶ ταρακτικούς ἦττω. εὐστομώτεροι δὲ ὀπτοὶ καταραθέντες ἀκράτως	ὑποληπτέον δ' ἐλάττον ἔχειν τὸ ἄτοπον τούτους ἐν τοῖς ἑαυτῶν [...] καὶ ταρακτικούς ἦττον. εὐστομώτεροι δὲ ὀπτοὶ καταρραθέντες ἀκράτῳ	đ («οἱ ὀπτοί») Δ (Ξ: 152-153 & ΠΕΒ 3: 10)
3, 45, σ. 126. 32	7. 305	εὐστομοὶ, εὐπεπτοὶ, προκριτέοι τῶν ὀστρακίων	εὐστόμαχοι, εὐπεπτοὶ, προκριτέοι τῶν ὀστρείων (vel ὀστρέων)	đ («ὀστρακίων») Δ (Ξ: 150-151 & ΠΕΒ 3: 10, 123)
3, 45, σ. 126. 35-36	7. 305 & 7. 352	γλυκύτεροι σκληροὶ δὲ οἱ λευκοί· οἱ δὲ πυρροί, [...] βρωματώδεις	γλυκύτεροι. σκληροὶ δὲ οἱ λευκοί· οἱ δὲ πυρροί, [...] βρωμώδεις	đ («γλυκύτεροι· σκληροὶ δὲ οἱ [λευκοί· οἱ δὲ] πυρροί,») Δ (Ξ: 152-153 & ΠΕΒ 3: 10, 123-124)
3, 45, σ. 126. 37	7. 352	καὶ ποσὰ δὲ αὐτῶν ἐμφέρει φυκίαις	καὶ τινες δὲ αὐτῶν ἐμφερεῖς φηγοῖς (vel φυκίαις vel φυκίσιν)	Φ Δ (Ξ: 153-154 & ΠΕΒ 3: 10, 124-125)
3, 46, σ. 127. 6-8	7. 305-306	ἢ δὲ ψαφάρᾳ ἐστὶν ἰχνώδης, στατική κοιλίας, καὶ πλέον, εἰ ὀπτηθεῖη. ἀντιπρακτικωτέρα δὲ ἢ ἐφθῆ	ἢ δὲ ψαφάρᾳ ἐστὶν ἰχθυώδης, στατική κοιλίας, καὶ πλέον, εἰ ὀπτηθεῖη. συνπρακτικωτέρα (vel ἐκπρακτικωτέρα) δὲ ἢ ἐφθῆ	đ («ἢ μὲν ψαφάρᾳ ἐστὶν ἰχθυώδης, στατική κοιλίας, καὶ πλέον, εἰ ὀπτηθεῖη. ταρακτικωτέρα δ' ἢ ἐφθῆ») Δ (Ξ: 154 & ΠΕΒ 3: 10,

			ἐφθή	126-128)
3, 46, σ. 127. 12	7. 306	θερμὸν γενόμενον	θερμὸν πινόμενον	đ Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 10)
3, 46, σ. 127. 7 καὶ 12-13	7. 306	ιχνώδης [...] καὶ ιχυῶδες	ιχθυώδης (vel ιλυώδης) [...] καὶ ιχθυῶδες (vel καὶ ιλυῶδες)	đ («ιλυῶδες») Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 10, 128)
3, 46, σ. 127. 15	7. 307	ἐμφερῶς ἀκαλήφοις	ἐμφερῶς ἀκαλήφαις	đ Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 11)
3, 46, σ. 127. 16	7. 307	ἀνατολικῆς σελήνης	ἀνατολῆς σελήνης	∅ Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 11, 128)
3, 47, σ. 127. 17-18	7. 307	καὶ τοῖς ἑαυτῶν δέρμασι μετρίαν διαφορὰν ἔχουσαι	καὶ τοῖς ἑαυτῶν δέ μέρεσιν οὐ μετρίαν διαφορὰν ἔχουσι	đ Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 11, 129)
3, 47, σ. 127. 21	7. 306	.....	ιλυωδέστεροι	∅ Δ (Ξ: 155 & ΠΕΒ 3: 11)
3, 47, σ. 127. 23-24	7. 307- 309	πλεονάσαντες δέ, χολερώδεις ναυτιώδεις μελάνων ἀπολαυστικοί	(πλεονάσαντες δέ χολερώδεις, ναυτιώδεις) μᾶλλον ἀπολαυστικοί (vel ἀποσκευαστικοί vel ὑποβίβαστικοί)	∅ (alternat. ult.) ∅ Δ (Ξ: 155-156 & ΠΕΒ 3: 11, 129- 130)
3, 48, σ. 127. 25	7. 309	τά τε κολούλια ἢ κορύφια	τά τε καλύμματα ἢ κορύφια	∅ Δ (Ξ: 157 & ΠΕΒ 3: 11, 130- 132)
3, 48, σ. 127. 28	7. 299 & 7. 309	κοιλίας ἐπαγωγόν	κοιλίας ὑπαγωγόν	đ Δ (Ξ: 144 & ΠΕΒ 3: 11)
3, 48, σ. 127. 30-32	7. 309- 310	πρὸς οἰνοποσίαν δὲ ἄθετα, ζεσθέντα τρόφιμα, ὀπτὰ δὲ σκληρά. ὁ δὲ μήκων αὐτῶν στατικωτέρα ἐντρόπῳ κηρύκων	πρὸς οἰνοποσίαν δὲ εὐθετα, ζεσθέντα τρυφερά, ὀπτὰ δὲ σκληρά. ἡ δὲ μήκων αὐτῶν στατικωτέρα ἐν τρόπῳ κηρύκων	đ («τε [...] τρόφιμα») Δ (Ξ: 158 & ΠΕΒ 3: 11, 133)
3, 49, σ. 127. 34	7. 310	τὸ μὲν ἐπίμηκες, οὕτω καὶ σάλπιγγος δίκην	τὸ μὲν ἐπίμηκες τούτῳ (vel ᾧ vel ὅτῳ) καὶ σάλπιγγος δίκην	đ («ὅτῳ») Δ (Ξ: 159 & ΠΕΒ 3: 11, 134)
3, 49, σ. 127. 35	7. 310	ἀναχέουσι	ἀνακαίουσι vel ἐγγέουσι	∅ Δ (Ξ: 159 & ΠΕΒ 3: 12)
3, 49, σ. 128. 1-2	7. 311	ἢ χλωρῶν τηγάνου τε μετ' ὄξυπεπέρεος	ἢ χλωροῦ πηγάνου τε καὶ ὄξυπεπέρεος	đ («καὶ ὄξους καὶ πεπέρεος») Δ (Ξ: 159 & ΠΕΒ 3: 12, 134-135)
3, 49, σ. 128. 3	7. 311	τῶν ἄλλων κληζόμενοι	παρ' ἄλλων κληζόμενοι	∅ Δ (Ξ: 159 & ΠΕΒ 3: 12, 135)
3, 49, σ. 128. 5-7	7. 311- 312	προβρεγόμενοι δὲ ὀπτοι καὶ ὄξει πρὸς βρώσιν ἐπιτηδειότεροι,	προβρεγόμενοι δὲ ὀπῶ καὶ ὄξει πρὸς βρώσιν ἐπιτηδειότεροι,	đ Δ (Ξ: 159-160 & ΠΕΒ 3: 12,

		ἐκταράξαι κοιλίαν ἄνευθοι	ἐκταράξαι κοιλίαν εὐθετοί	135)
3, 49, σ. 128. 11-12	7. 312-313	παραφρακτικοί, ὄξει καὶ ὀπῶ ποιῆ ἵνα ἐσθιόμενοι	ταρακτικοί, ὄξει καὶ ὀπῶ προσηνεῖς ἐσθιόμενοι	Φ Δ (Ξ: 160 & Α1: 341 & ΠΕΒ 3: 12, 136)
3, 50, σ. 128. 16-17	7. 313	ἐφθαί δὲ συναρτυόμεναι	ὀπῶ δὲ συναρτυόμεναι vel ἐφθαί δὲ ὀπῶ συναρτυόμεναι	Φ Δ (Ξ: 161 & ΠΕΒ 3: 12, 136)
3, 51, σ. 128. 18-19	7. 313	βοηθοῦντες δὲ ὀπῶ	βοηθοῦνται δὲ ὀπῶ	đ Δ (Ξ: 161 & ΠΕΒ 3: 12)
3, 51, σ. 128. 24	7. 314	ἀρτιδέντες	ἀρτυδέντες	đ Δ (Ξ: 161 & ΠΕΒ 3: 13)
3, 51, σ. 128. 24-25	7. 314	ἦττον τοὺς βρομώδους τὰ ἴσα ποιούσι	ἦττον τοῦ βρομώδους μετέχουσι, τὰ ἴσα ποιούσι	Φ Δ (Ξ: 161 & ΠΕΒ 3: 13, 140)
3, 52, σ. 128. 26	7. 314	μῦες καὶ στρογγυλώτεραι μὲν εἰσι μυῶν	μῦες στρογγυλώτεραι μὲν εἰσι μυάκων	Int. đ («μυῖσκαί») Δ (Ξ: 162 & ΠΕΒ 3: 13, 140-141)
3, 52, σ. 128. 32	7. 315	κινητικοὶ βηγὸς καὶ βροχῆς	κινητικοὶ βηγὸς καὶ βράγχου (vel βράγχους vel βραγχείης)	đ («βράγχης») Δ (Ξ: 162 & ΠΕΒ 3: 13)
3, 52, σ. 128. 33	7. 315	κεραμέων	κεραμέων ἐμπεφυκότες	Φ Δ (Ξ: 162 & ΠΕΒ 3: 13, 142)
3, 52, σ. 128. 33-34	7. 315	τούς τε ἀπὸ πετρῶν ἢ φυκίων, δριμεῖς γὰρ οἶδε	οἷ τε ἀπὸ πετρῶν ἢ φυκίων, δριμεῖς γὰρ οἶδε	đ («φυκίων») Δ (Ξ: 162 & ΠΕΒ 3: 13, 142)
3, 53, σ. 129. 1-5	7. 315-317	χαίρει γὰρ ἐπικιρναμένον γλυκέσι κράσει γλυκυχύλους προσαύξων σάρκας. διὸ κάλλιστα [...] εἰς καταβόλους τιθέντες ὡς σπέρματα	χαίρει γὰρ ἐπικιρναμένῳ γλυκείᾳ συγκράσει, γλυκυχύλους προσαύξοντα σάρκας (vel προσαύξον). διὸ κάλλιστα [...] εἰς καταβόλους τίθεται ὡς σπέρματα	đ («ἐπικιρναμένη γλυκέσι θαλάσση») Δ (Ξ: 162-163 & ΠΕΒ 3: 13, 143-144)
3, 53, σ. 129. 5-6	7. 318	γαλακτώδει. πάλιν Βρεντέσιον	γαλακτώδει· κατὰ τε πόλιν Βρεντέσιον	đ («γαλακτώδει») Δ (Ξ: 165-166 & ΠΕΒ 3: 14, 145)
3, 53, σ. 129. 7	7. 318	ἐν Λοκρίνῳ λάκκῳ	ἐν Λουκρίνῳ λάκκῳ	đ Δ (Ξ: 166 & ΠΕΒ 3: 14)
3, 53, σ. 129. 8	7. 318	κατὰ τοῦτον τρόπον	κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον	đ (κατὰ abest) Δ (Ξ: 166 & ΠΕΒ 3: 14, 145)
3, 54, σ. 129. 13	7. 318	ταύταις χρῶ καὶ ἐζωμοποιημέναις	ταύταις χρῶνται ἐζωμοποιημέναις	đ Δ (Ξ: 166 & ΠΕΒ 3: 14, 146-147)
3, 55, σ. 129. 16-17	7. 316-317	καὶ ὀπτῶν ἐπικιρναμένον γλυκεῖ ὕδατι	καὶ ἀπὸ τῶν ἐπικιρναμένων γλυκεῖ ὕδατι	đ («ἐκ τῶν») Δ (Ξ: 163-164 & ΠΕΒ 3: 14)
3, 55, σ. 129. 19-21	7. 319-	τροφῆς, ἐν τοῖς ληγιζομένοις	τροφῆς, ἐντὸς κνηζομένη (vel	đ («τροφῆς, ἐν τοῖς γαληνιζομένοις

	320	εὐαγροῦσι τῇ πίννῃ, καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῖς πετρῶδεσι καὶ πιπνῶδεσιν ὑπεστήκασι	τροφῆς ἐντὸς αὐλιζόμενοι) συνεργουσι (vel συναγροῦσι) τῇ πίννῃ, καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῖς πετρῶδεσι καὶ πιπνῶδεσιν (vel πηλώδεσι vel σπιλώδεσι) ὑφεστήκασι	εὐαγροῦσι τῇ πίννῃ, καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῖς πετρῶδεσι καὶ πηλώδεσιν ὑφεστήκασι» Δ (Ξ: 167 & ΠΕΒ 3: 14, 147-148)
3, 55, σ. 129. 24-25	7. 321	καὶ γλυκεῖαί εἰσι, τοιδικαῦτοι γὰρ γίνονται	καὶ γλυκεῖαι τηνικαῦτα γίνονται	đ Δ (Ξ: 167-168 & ΠΕΒ 3: 14, 148)
3, 55, σ. 129. 29	7. 321	ἐψῶντες δὲ γλυκελαίῳ, μέλιτι	ἐψῶνται δὲ γλυκεῖ, ἐλαίῳ, μέλιτι	đ Δ (Ξ: 168 & ΠΕΒ 3: 15, 148)
3, 56, σ. 129. 35	7. 314	σκόμβροι	στρόμβροι	đ Δ (Ξ: 161 & ΠΕΒ 3: 15, 149-150)
3, 56, σ. 129. 35-36	7. 322	μᾶλλον δὲ τῶν ὀπίων μεῖζους	μᾶλλον δ' οἱ τῶν ὀπίων μεῖζους	đ Δ (Ξ: 168 & ΠΕΒ 3: 15, 150-151)
3, 56, σ. 129. 36-37	7. 322	ὁποῦ πρόσφοροι	ὁποῦ εὐπρόσφοροι	∅ Δ (Ξ: 168 & ΠΕΒ 3: 15)
3, 57, σ. 130. 2	7. 322	οἱ καλοῦντες ὄνυχες	οἱ καλοῦνται ὄνυχες	Int. đ Δ (Ξ: 168 & ΠΕΒ 3: 15, 151)
3, 57, σ. 130. 2-3	7. 322	καθαρταὶ γὰρ εἰσιν	καθαρικαὶ γὰρ εἰσιν	đ Δ (Ξ: 168 & ΠΕΒ 3: 15)
3, 57, σ. 130. 5	7. 322	μελανοραβδῶτοι κατὰ τὴν ἑτερόχροϊαν	μεγάλοι, ραβδῶτοι καθ' ἑτερόχροϊαν	đ («μέλανες») Δ (Ξ: 169 & ΠΕΒ 3: 15, 151-152)
3, 57, σ. 130. 8	7. 323	πρὸς πότιμον παρασκευάζονται	πρόσφατοι μόνον (vel μὲν) παρασκευάζονται	đ Δ (Ξ: 169 & ΠΕΒ 3: 15, 152)
3, 58, σ. 130. 15-16	7. 324	μάλιστα δ' αὐτὰ δερματώδη	μάλιστα δ' αὐτῶν τὰ δερματώδη	đ Δ (Ξ: 169-170 & ΠΕΒ 3: 16, 154)
3, 58, σ. 130. 18	7. 324	τῆς ἄνω κοιλίας	καὶ τῆ ἄνω κοιλία	Int. đ («τῆ τε ἄνω») Δ (Ξ: 170 & ΠΕΒ 3: 16)
3, 58, σ. 130. 18	7. 324	μετὰ πηγάνου διδόμενος	μετὰ πηγάνου διδόμενα	đ Δ (Ξ: 170, 172-173 & ΠΕΒ 3: 16)
3, 58, σ. 130. 20-21	7. 324-325	καὶ πρὸ τρόπου	καὶ πρὸ τούτου	∅ Δ (Ξ: 170 & ΠΕΒ 3: 16, 154)
3, 58, σ. 130. 21	7. 324	κάλλιστοι δ' οἱ ἐν Σμύρνῃ	κάλλιστα δὲ τὰ ἐν Σμύρνῃ	đ Δ (Ξ: 170 & ΠΕΒ 3: 16)
3, 59, σ. 130. 24	7. 324	ἐν ἀμμώδεσι χωρίοις, κυμαίνουσιν αἰγιαλοῖς	ἐν ἀμμώδεσι χωρίοις καὶ κυμαίνουσιν αἰγιαλοῖς	đ Δ (Ξ: 170-171 & ΠΕΒ 3: 16)

3, 60, σ. 130. 33-34	7. 325 & 7. 342	αἱ κατὰ μῆκος ἔχουσιν, ἐλάττω δὲ τῶν	αἱ καὶ τι μῆκος ἔχουσιν, ἐλαττον δὲ τῶν vel αἱ καὶ τὸ μῆκος ἔχουσιν ἐλαττον τῶν	đ («καὶ μῆκος») Δ (Ξ: 171 & ΠΕΒ 3: 16)
3, 60, σ. 130. 35-36	7. 325	τραχύτητος ἔχουσαι προσεικυίας τῶν δρυῖνων βαλάνων πτελέαις	ἔχουσι τραχύτησι (vel τραχύτητος ἔχουσι) προσεικυίας ταῖς τῶν δρυῖνων βαλάνων τελέως	Int. (solum de duob. dat. pr.) Φ Δ (Ξ: 171 & ΠΕΒ 3: 16)
3, 60, σ. 131. 1-3	7. 326	σκληρόσαρκοι καδεστῶσαι δίδονται δὲ τοῖς ἀσθενέσι. τὸ δ' ἀπ' αὐτῶν ὕδωρ ἐπιτήδειον στομάχῳ, κοιλίας δὲ ὑποβίασμῳ	σκληρόσαρκοι καδεστῶσαι, δίδονται τοῖς ἀσθενέσι τὸ δ' ἀπ' αὐτῶν ὕδωρ ἐπιτήδειον ὄν στομάχῳ, κοιλίας τε ὑποβίασμῳ	Φ (de ἐπιτήδειον ὄν) đ Δ (Ξ: 171-172 & ΠΕΒ 3: 17)
3, 60, σ. 131. 5-6	7. 326	παρὰ μέγα διαφέρουσι τῶν τραχέων	παρὰ μεγέθη διαφέρουσι τῶν τραχειῶν	ή Φ Δ (ΠΕΒ 3: 17)
3, 61, σ. 131. 10-11	7. 327 & 7. 342	χαριέστεραι τῶν λείων ὄστρακίων κόγχων	χαριέστεραι τῶν λειοστράκων (vel χημῶν λείων) κόγχων	đ («κογχῶν») Δ (Ξ: 149-150, 172 & ΠΕΒ 3: 17, 156)
3, 61, σ. 131. 14-15	7. 327	καὶ γέφυραν εἰσὶ μήκεις καὶ τραχεῖαι	καὶ γέφυραν ἐπιμήκεις καὶ τραχεῖαι	đ («γέφυραν,») Δ (Ξ: 172 & ΠΕΒ 3: 17)
3, 62, σ. 131. 17-18	7. 327	κακοστόμαχα, διαφορητικά	κακοστόμαχα, οὐ διαχωρητικά (vel retinenda vulgata διαφορητικά)	đ (sine οὐ) Δ (Ξ: 172 & ΠΕΒ 3: 17, 158)
3, 62, σ. 131. 18	7. 327- 328	ἀπὸ πηγάνου δὲ προσφέρονται	ἀπὸ τηγάνου δὲ προσφέρονται	Int. đ Δ (Ξ: 172 & ΠΕΒ 3: 17, 158)
4, 64, σ. 131. 25-26	7. 328	οἱ δὲ φύσει ὑγροπαγεῖς καὶ οἱ ἀπαλοὶ οἱ δὲ μέσως	οἱ δὲ φύσει ὑγροπαγεῖς καὶ ἀπαλοί, οἱ δὲ μέσως	đ Δ (Ξ: 173 & ΠΕΒ 3: 18)
4, 64, σ. 131. 27-30	7. 329- 331	ὧν οἱ πελάγιοι, ἐπιτεταμμένοι, οἱ δὲ νεαλεῖς, ὑποβεηκότες, οἱ δὲ μέσοι χρόνιοι, σύμμετροι. καὶ οἱ μὲν ἄγαν πίνονες ἐπιπολαστικοί, ἤττονες ἐκείνοι θρεπτικότεροι	ὧν οἱ μὲν πελάγιοι, ἐπιτεταμμένοι, οἱ δὲ νεαλεῖς, ὑποβεηκότες, οἱ δὲ μεσοχρόνιοι (vel μέσοι χρόνῳ), σύμμετροι. καὶ οἱ μὲν ἄγαν πίνονες, ἐπιπολαστικοί, οἱ δ' ἤττον,	đ Δ (Ξ: 173-174 & ΠΕΒ 3: 18, 160- 161)

			<i>ἐκείνων θρεπτικότεροι</i>	
4, 66, σ. 132. 1-2	7. 332	<i>ἐπὶ Πόντῳ μετὰ λίμνην ὑποστρέφουσα</i>	<i>ἀπὸ Πόντου μετὰ Μαιώτιν (vel ἐς Μαιώτιν vel ἐπὶ Μαιώτιδα vel ἐπὶ Μαιώτιν) λίμνην ὑποστρέφουσα</i>	Int. (de ἀπὸ Πόντου) ḏ Δ (Ξ: 175 & ΠΕΒ 3: 18, 162)
4, 67, σ. 132. 4-5	7. 332-334	<i>τὸ λεώραιον [...] τρίτομον, κύβιον δύσφθαρτον</i>	<i>τὸ δὲ ώραῖον (vel οὐραῖον) [...] τρίγωνον (vel vulgata τρίτομον vel τρίτομον ὡς) κύβιον δύσφθαρτον</i>	ḏ («τρίτυμον, δύσφθαρτον») Δ (Ξ: 175-176 & ΠΕΒ 3: 18, 162-163)
4, 69, σ. 132. 7-8	7. 334	<i>ὄρκιαλος πηλαμῖς ἐστὶ μεγάλη, ὑποστρέφουσα ὑπὸ τὴν λίμνην ὑγιῆς</i>	<i>ὄρκυνος πηλαμῖς ἐστὶ μεγάλη, μὴ ὑποστρέφουσα ἐπὶ τὴν λίμνην, ὑγιῆς</i>	ḏ («ὄρκυνος πηλαμῖς ἐστὶ μεγάλη, μὴ ὑποστρέφουσα ἐπὶ τὴν λίμνην ἔμφερής») Δ (Ξ: 177 & ΠΕΒ 3: 19, 165)
5, 75, σ. 133. 3-4	7. 335	<i>φέρει μὲν ὁ Νεῖλος κητωδεσίμους τε καὶ φάγρους</i>	<i>φέρει μὲν ὁ Νεῖλος κητώδεις σιμούς τε καὶ φάγρους</i>	ḏ («σίμους») Δ (Ξ: 178 & ΠΕΒ 3: 20, 175-176)
5, 75, σ. 133. 5-6	7. 336	<i>πλείονος δὲ ληφθέντος, ἐπιπολάζουσι</i>	<i>πλείονες (vel πλειόνως) δὲ ληφθέντες, ἐπιπολάζουσι</i>	ḏ Δ (Ξ: 179 & ΠΕΒ 3: 20, 176)
5, 78, σ. 133. 18-19	7. 340	<i>ὠμόφαγα οὓς σπουδαῖα μὲν ἰδίαν δέ τινα κνῖσαν ἐπάγοντα</i>	<i>ὠμόφαγα, οὐ σπουδαῖα μὲν, ἡδέϊαν δέ τινα κνῖσαν ἐπάγοντα</i>	ḏ Δ (Ξ: 181-182 & ΠΕΒ 3: 20-21)
5, 78, σ. 133. 22	7. 340-341	<i>κορακίδια [...] τυφλινίδια</i>	<i>κορακινίδια [...] τυφλίδια</i>	Φ (solum τυφλίδια) Δ (Ξ: 182 & ΠΕΒ 3: 21, 179-180)
5, 78, σ. 133. 23-24	7. 340	<i>ἄπερ πάντα κακοστόμαχα ποιεῖ καὶ δύσφθαρτα, καὶ κοιλίας ἐπαγωγὰ</i>	<i>ἄπερ πάντα κακοστόμαχά τ' εἰσὶ καὶ δύσφθαρτα, καὶ κοιλίας ὑπαγωγὰ</i>	Int. ḏ Δ (Ξ: 182 & ΠΕΒ 3: 21, 181)

ΟΜΗΡΟΣ (West) Ἰλ., Θ 560 [551]	7. 118	<i>τόσσα μεσηγῦ νεῶν</i>	<i>τὼς τὰ μεσηγῦ νεῶν</i>	Φ Φ (tantum revera ὡς τὰ in app. cr.) Δ (A1: 181)
--------------------------------	--------	--------------------------	---------------------------	---

ΟΠΠΙΑΝΟΣ (Mair) Ἄλιευτ. 2, 110	7. 361	<i>ὄμματ' ἐπημύει</i>	<i>ὄμματ' ἐπεμμύει</i>	ἠή Φ
2, 308	7. 362-364	<i>ἔρκος ἐνιπλήξασα</i>	<i>ἔρκος ἐνιπλίξασα (vel ἐπιπλίξασα)</i>	Φ
3, 343	7. 355	<i>λευρῆ δὲ οἱ εἴσοδος ἔστω</i>	<i>λεπτῆ δὲ οἱ εἴσοδος ἔστω</i>	Φ

Κυνηγετ. 1, 296	7. 365	τῶν ἄλλων πλευρά, σπαθίην κτένα δ οὔνεκεν εἰσί	τῶν ἄλλων πλεῦνα σπαθίην κτένα τοὔνεκέν εἰσι	đ («πλέονα»)
2, 243	7. 365	λευκοὺς δ' ὑπερῆρεν	λευκοὺς δὲ σέσηρεν	∅
3, 207 [206]	7. 366	μὴ μετόπισθε νέον γε μὲν	μὴ μετόπισθεν ἐόν γένος	= Schneider (1813 «νέον»)
3, 442	7. 365	στυφελόν θ' ὑπέσηρεν	στυφελόν τε σέσηρεν	∅
4, 35	7. 366	οὐ ποσὶ ῥινόκερος πίσυνοσ	οὐ ποσὶ ῥινόκερω πίσυνοι	∅
4, 267 [265]	7. 367	ἔναιεν ὄρει κεράεσσιν ὑπ' ἄντρου	ἔναιεν ὄρος, λεπάεσσιν ὑπ' ἄντρου	η̅ ∅ ∅
4, 357	7. 368	αὐτολύγοις σὺν εὐρίνεσσι κύνεσσιν	αὐτολύκοις (vel ἀργολικοῖς) σὺν εὐρίνεσσι κύνεσσιν	= Schneider (1813)
4, 421 [420]	7. 368	χῆρωσε δὲ πᾶσαν ἐρωήν	χεῖρωσε (vel χήλωσε) δὲ πᾶσαν ἐρωήν	∅

ΠΑΡΜΕΝΙΩΝ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 11, 4, 1	7. 234	αὐτῷ τῆ γήμασ πιθανήν	αὐτῷ τισ γήμασ πιθανήν	đ
--	--------	-----------------------	------------------------	---

ΠΑΥΛΟΣ ΣΙΛΕΝΤΙΑΡΙΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Cougny) 4, 75, 83	7. 238	ὄλθοσ δὲ πηγῆσ ἐσσι	ὄμβροσ δὲ πηγῆσ ἐσσι	∅
Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 5, 259 (258), 6	7. 237	ὄλθοσ παντὸσ ὑπερπέταται	ὄλθοσ παντὸσ ὑπερπέπαται	= cod. ¹
5, 262 (261), 2	7. 238	φθεγγομένωνν βλεφάρων	πτυσσομένωνν βλεφάρων	∅
5, 270 (269), 6	7. 237	ἀλλὰ τεῶν λογάδων	ἀλλὰ τεῶν βλεφάρων	∅
5, 275 (274), 1	7. 237	ἔκχυτοσ ὕπνω	ἔκλυτοσ ὕπνω	∅

ΠΙΝΔΑΡΟΣ (Maehler) Ἰσθμιον. 1, 41	6. 103- 104 & 7. 225	εἰ δ' ἀρετὰ κατὰκειται πᾶσαν	εἰ δ' ἀρετᾶ κατὰκειται πᾶσαν	= codd.
2, 26	7. 225	χρυσέοισ ἐν γούνασι	χρυσέοισ ἀγκώνεσι	∅
7, 43	7. 226	δαίμων δ' αἴσοσ	δαίμων δὲ ἴσοσ	∅
Νεμεον. 3, 49	6. 87 & 7. 221	ἔξετῆσ τὸ πρῶτον. ὄλον δ' ἔπειτ' ἄν - χρόνον τὸν ἐδάμβεεν	ἔξετῆσ τὸ πρῶτον, (vel [.]) ὄλον τ' ἔπειτ' ἄν - χρόνον τὸν ἐδάμβεεν	∅

3, 66	7. 221	ἐπί κέων	ἐπινέων vel ἐπί νεών	
4, 46	6. 89 & 7. 221	ἔνθα Τεῦκρος ἀπάρχει	ἔνθα Τεῦκρος ἐπάρχει	∅
5, 18	6. 89 & 7. 221	ἀνθρώπων νοῆσαι	ἀνθρώπω νοῆσαι	đ
6, 2	6. 90 & 7. 221	διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα δύναμις	διείργει δὲ πάντα κεκριμένα δύναμις	∅
7, 51	6. 94-95	ὁδὸν κυρίαν λόγων οἴκοθεν	ὁδὸν καιρίαν λέγων οἴκοθεν	∅ ∅
7, 89	7. 221	καὶ θεὸς ἂν ἔχοι	καὶ θεὸς ἀνέχοι	= Thiersch (Turyn)
7, 90	6. 98	ἐν τίν κ' ἐθέλει	ἐν τίν κ' ἐθέλοι	đ
8, 9	7. 221	ἀβοατί	ἀβοητί	∅
9, 41	6. 100- 102 & 7. 223- 224	ἐνθ' Ἀρειᾶς πόρον ἀνθρωποι	ὄν τ' Ἀρειᾶς (vel ὄν τε Πειᾶς) πόρον ἀνθρωποι	∅
10, 24	6. 102	δειαῖος εὐφύρων λάδαν πόνων	δειαῖος δυσφύρων λάδαν πόνων	∅
11, 45	7. 224	δέδεται γὰρ ἀναιδεῖ	δέδοται γὰρ ἀναιδεῖ	∅
Ὀλυμπιον. 1, 28	7. 202	ἧ̄ θαύματα πολλά	ἧ̄ (vel ἧ̄ν) θαύματα πολλά	∅
1, 99	6. 7-8 & 7. 203	ἀεὶ παράμερον ἐσλόν	ἀεὶ πανάμερον (vel παραμένον) ἐσθλόν (vel ἐσλόν)	∅ (valet pro παραμένον metr. causa) ∅ (ἐσθλόν vel ἐσλόν codd.)
1, 115	6. 9-10 & 7. 203	εἶη σὲ τε τοῦτον	εἶη σὲ τοσοῦτον vel εἶη σὲ τοῦτο	∅
2, 54	6. 11-14 & 6. 18 & 7. 204	βαθειᾶν ὑπέχων μέριμναν ἀγροτέραν	βαθειᾶν ἐπέχων (vel ἀπέχων) μέριμναν ἀγροτέραν (vel ἀκροτέραν)	ἠ (de ult.) ∅
2, 97-98	6. 21-24 & 7. 205	κρύφον τε θέμεν ἐσλῶν, κακοῖς ἔργοις	κρυφόν (vel κρύφιον) τε θέμεν ἐσλόν (vel ἐσθλόν vel ἐσσλόν) καλοῖς ἔργοις	Σ (de καλοῖς) đ (de κρυφόν et καλοῖς) = Aristarchus ⁿ
3, 45	7. 205	κεινὸς εἶην	κλεινὸς εἶην vel κοινὸς εἶην vel ξυνὸς εἶην	∅
4, 10	6. 25	εὐρυσθενέων ἀρετᾶν. //	εὐρυσθενέων ἀρετᾶν, //	∅

			χρονιώτατον φάος - εὐρυσθενέων ἀρετᾶν. ψαύμιδος γὰρ ἦκει ὀχέων	
5, 15	6. 26-27 & 7. 206	πόνος δαπάνα τε	πόνοις δαπάνα τε	∅
6, 62	6. 27-28 & 7. 207	μετάλλασέν τέ μιν	μετάλλαξέν τέ μιν	∅
7, 11	6. 29-32 & 7. 207	ἐποπτεύει χάρις ζωδάλμιος	ἐποπτεύει χάρις ζωφδάλμιος	∅
7, 72	6. 32-33 & 7. 208	νοήματ' ἐπι προτέρων ἀνδρῶν	νοήματ' ἀπὸ προτέρων ἀνδρῶν	∅
7, 90-92	6. 34 & 7. 208	ὀδόν/ εὐδυπορεῖ. σάφα δαεῖς ἄτε οἱ πατέρων/ ὀρθαὶ φρένες ἐξ ἀγαθῶν/ ἔχραον, μὴ κρύπτε κοινόν	ὀδόν/ εὐδυπορεῖ, σάφα δαεῖς ἄτε οἱ πατέρων/ ὀρθαὶ φρένες ἐξ ἀγαθῶν/ ἔχραον. μὴ κρύπτε κοινόν	∅ («ὀδόν/ εὐδυπορεῖ, σάφα δαεῖς ἄ τε οἱ πατέρων/ ὀρθαὶ φρένες ἐξ ἀγαθῶν/ ἔχραον. μὴ κρύπτε κοινόν»)
8, 12	7. 208	ἄλλα δ' ἐπ' ἄλλων	ἄλλα δ' ἐπ' ἄλλον	∅ ∅
9, 93	7. 208	διήρχετο κύκλων ὄσσα βοᾶ	διήρχετο κύκλων ὄσσα, βοᾶ	∅
10, 11	7. 210	κοινὸν λόγον	κοινὸν νόμον	∅
10, 55	7. 210	τὸ δὲ σαφάνες	τὸ δὲ ἀφάνες	Σ ∅
10, 56	7. 210	τὰν πολέμου δέ	τὰν πολέμου τε	∅
Πυθιον. 1, 26	6. 35 & 7. 209	θαῦμα δὲ καὶ παριόντων ἀκοῦσαι	θαῦμα δὲ καὶ παρ' ἰδόντων ἀκοῦσαι	∅ Δ (A1: 209)
1, 46-47	6. 40-41 & 7. 211	παράσχοι.- ἦ κεν ἄν μνάσειεν	παράσχοι, ἦ κεν ἄμμνάσειεν	= Erasmus Schmid (Turyn; ibid. ἀμνάσειεν Boeckh)
1, 52	6. 28-29 & 6. 41 & 7. 211	μεταλλάσσοντας ἐλθεῖν	μετανάξοντας ἐλθεῖν	∅

1, 70	7. 212	δαμον τε γεραίρων	δαμον τε Ἰέρων	∅
1, 92	6. 42	κέρδεσιν εὐτραπέλοις	κέρδεσιν ἐκτραπέλοις	∅
2, 17	6. 43-44 & 7. 212	ἄγει δὲ χάρις φίλων ποίτινος	ἄγει δὲ χάρις φίλων πόττινος (vel πόττινος)	∅
2, 28	7. 213	ἀνάταν	αὔᾱταν	nisi = cod. ⁿ (Turyn)
2, 43	6. 44 & 7. 212	οὔτ' ἐν θεῶν νόμοις	οὔτ' ἐν θεῶν νομοῖς (vel νόμοις in sensu ἡθεσι)	đ («νόμοις»)
2, 57	6. 46 & 7. 213- 213 b	φρενὶ πεπαρεῖν	φρενὶ τετορεῖν	∅
2, 61	6. 48 & 7. 213 b	πραπίδι παλαιμονεῖ κενεᾶ	πραπίδι πάλαι πονεῖ (vel ταλαιπονεῖ vel ταλαιμονεῖ) κενεᾶ (vel κενεά)	∅ (tantum κενεά Pauw sec. Turyn)
3, 28	6. 49-51	Λοξίας, κοινῶνι	Λοξίας, ξεινῶνι	∅
3, 53	7. 211	ἐδερᾶπευσαν	ὄρδους ἔστασαν	∅
3, 105-107	6. 52 & 6. 57 & 7. 214	ὄλθος οὐκ ἐς μακρὰν ἀνδρῶν ἔρχεται./ ὅς πολὺς, εὐτ' ἂν ἐπιβρίσας ἔπηται./ σμικρός	ὄλθος οὐκ ἐς μακρὰν ἀνδρῶν ἔρχεται./ ὡς (vel ὅς) πολὺς, εὐτ' ἂν ἐπιβρίσας ἔπηται./ σμικρός	Σ (distinguendum post ἔπηται) ∅
3, 112-113	6. 57-58 & 7. 214	φάτις/ ἐξ' ἐπέων	φάτις/ ἔσχ' (vel ἐξ') ἐπέων	∅
4, 54	6. 41 & 6. 59 & 7. 211 & 7. 214	Φοῖθος ἀμνάσει δέμισσι	Φοῖθος ἀμνάσει δέμισσι	= codd. ⁿ (Turyn)
4, 105	6. 42-43 & 6. 59 & 7. 215	ἔπος ἐντράπελον	ἔπος ἐκτράπελον	= Heyne
4, 106	6. 59-60 & 7.	ἀρχὰν ἀγκομίζων	ἀρχὰν ἀγκομίζων vel ἀρχαίαν κομίζων	∅ (tantum «ἀρχαίαν κομίζων»)

	215			
4, 131	6. 60 & 7. 215	ἱερὸν εὐζωᾶς ἄωτον	ἱερὸν ἐκ ζωᾶς ἄωτον	∅
4, 144-146	6. 61-63 & 7. 215	σθένος ἀελίου χρύσειον/ λεύσσομεν. Μοῖραι δ' ἀφίσταντ', εἴ τις ἔχθρα πέλει/ ὁμογόνους, αἰδῶ καλύψαι	σθένος ἀελίου χρύσειον/ λεύσσομεν Μοῖραι δ' ἐφίσταντ'. εἴ τις ἔχθρα πέλει/ ὁμογόνους, αἰδῶ (ablat. dorice vel αἰδῶ vel αἰδοῖ) καλύψαι	∅ (tantum «αἰδῶ»)
4, 264	7. 216	ἐξερείψαι κεν δρυός	ἐξερείψειεν δρυός	= Thiersch
4, 272	7. 216	πόλιν σείσαι καὶ φαυροτέροις	πόλιν σείσαι κάφαυροτέροις	∅
4, 281	7. 216	ἐν παισὶ νέος	ἐν χερσὶ (vel ἔντεσσι vel ἔργοισι) νέος	∅ ∅
5, 14	7. 216	σὲ δ' ἐρχόμενον	σὲ δ' ἀρχόμενον	∅
5, 17	7. 216	ἔχει συγγενῆς	ἔχει συγγενές	∅
5, 29	6. 68-69 & 7. 217	δόμους δεμισκερόντων	δόμους δεμιστευόντων	∅
6, 50	6. 69-70 & 7. 217	ὄς ἱππ(ε)ίαν εἴσοδον	ἔς (vel πρὸς) ἱππ(ε)ίαν εἴσοδον vel ἔς ἱππείας εἰσόδους	∅ Int. ∅
8, 77-78	6. 72 & 7. 218	χειρῶν/ μέτρῳ καταβαίνει	χειρῶν/ μέτρῳ καταβάλλει	∅
8, 84	7. 218	ἐπαλπνος	ἐπάμεινος	∅
8, 92	6. 15 & 6. 75 & 7. 218	κρέσσονα πλούτου μέριμναν	κρέσσονα πλοῦτον μεριμνᾶν	∅
9, 22	7. 214 & 7. 218	ἦ πολλάν	ἦ (vel καὶ) πολλάν	∅
9 [8], 58	6. 75 & 7. 218	παγκάρπων φυτῶν νή-/ ποινον	παγκάρπων φυτῶν νή-/ πειρον	∅
10, 20-21	6. 78 & 7. 218	ἐκ θεῶν/ μετατροπῆαις ἐπικύρσαιεν	ἐκ θεῶν/ μετατροπαίαις ἐπικύρσαιεν	∅

10, 33 (?/1. inc.)	7. 218	ἐπιτόσσαις	ἐπιτεύξαις	∅
10, 62	6. 16 & 6. 79 & 7. 218	ἀρπαλέαν σχέδει	ἀργαλέαν σχέδει	∅
11, 38	7. 219	κατ' ἀμευσίπορον τρίοδον	κατ' ἀμερσίπορον τρίοδον	∅
11, 54-55	6. 80-82 & 7. 219	φθονεροὶ δ' ἀμύνονται/ ἄττα	φθονεροὶ δ' ἀμύνονται/ ἄγα	∅

ΠΛΑΤΩΝ Ἀλκιβιάδης Α' (Burnet) 106 e 8-9	7. 49	οἶμαι δέ, οὔτε γε νύκτωρ	οἶμαι δέ οὔ, οὔτε γε νύκτωρ	∅ ∅
119 d 8	7. 49	ὦν δεῖ που περιγενέσθαι σε δεῖ	ὦν δήπου περιγενέσθαι σε δεῖ	∅ đ
120 d 12-13	7. 49	φήσεις ἐν γενναίοις γένεσιν	φύσεις ἐν γενναίοις γένεσιν	đ
122 c 1	7. 49	ἱματίων δ' ἔλξεις	ἱματίων δέλξεις	∅
122 e 4	7. 49	εἰσέρχεται μὲν αὐτὸς ἐξ ἀπάντων	εἰσέρχεται μὲν αὐτὸς ἐξ ἀπάντων	= cod.
Ἀλκιβιάδης Β' (Burnet) 147 a 1-4	7. 52-53	ὅσῳ περ ἂν μὴ πρότερον ἐπουρίση τὸ τῆς ψυχῆς. ἄνευ γὰρ ταύτης [...] τοσοῦτῳ μείζω ἁμαρτήματα ἀπ' αὐτῶν ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὡς ἔοικε, γίνεσθαι.	ἄνευ γὰρ ταύτης [...] τοσοῦτῳ μείζω ἁμαρτήματα ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὡς ἔοικε, γίνεσθαι, ὅσῳ περ ἂν μὴ πρότερον ἐπουρίση τὸ τῆς ψυχῆς.	∅
147 b 1	7. 53	χρόνον οὐ μακρὸν βίον θείων	δρόμον οὐ μακρὸν βίου θείων	= H. Stephanus (solum «βίου θείων»)
Ἀξίοχος (Burnet) 365 a 2	7. 277-278	συνειλεγμένον τὰς ἀφάς	συνειλεγμένον τῆς ἀφῆς (vel τε σαφῶς vel τῆς ὥρας)	∅
371 e 6	7. 278	καὶ Δαναίδων ὑδρεῖαι ἀτελεῖς	καὶ Δαναίδων ὑδρεῖαι ἀστεγεῖς	∅
Ἀπολ. Σωκράτους (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 26 d 10-e 1	7. 10	εἰ πάνυ πολλοῦ, δραχμῆς ἐκ τῆς ὀρχήστρας	οὐ πάνυ πολλοῦ, δραχμῆς δ' ἐκ τῆς ὀρχήστρας	∅
Γοργίας (Dodds) 456 d 3	7. 34 & 7. 299 α	καὶ ἐν ὄχλοις μάχεσθαι	καὶ ἐν ὄπλοις μάχεσθαι	∅ (de pr. refer.) Int. đ Δ (EB 15: 160)
491 e 3	7. 34	πῶς γὰρ οὔ; οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν γνοίη	πῶς γὰρ [οὔ]; οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν γνοίη	= Ficinus, Routh (1784) Δ (EB 15: 200, 331)

505 c 3-4	7. 36	οὐχ ὑπομένει, ὠφελούμενος καὶ αὐτός, τοῦτο πάσχων περὶ οὗ ὁ λόγος ἐστί	οὐχ ὑπομένει ὠφελούμενος, καὶ αὐτό τοῦτο πάσχων, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐστί	= cod. ⁿ , Dobree ⁿ Δ (EB 15: 216, 341)
521 b 2-3	7. 36	εἴ σοι Μυσόν γε ἥδιον καλεῖν, ὃ Σώκρατες, ὡς εἰ μὴ ταῦτα γε ποιήσεις	εἴ σε Μυσόν γε ἥδιον καλεῖσθαι, ὃ Σώκρατες, κληθήσῃ, εἰ μὴ μοι ταῦτα γε πείσῃ	Int. Φ Δ (EB 15: 235, 351-352)
522 a 1	7. 36	τέμνων τε καὶ κάων, καὶ ἰχναίνων, καὶ πνίγων, ἀπορεῖν ποιεῖ	τέμνων τε καὶ κάων, καὶ ἰσχναίνων, καὶ πνίγων, ἀπορῶρεῖν ποιεῖ	đ (solum de ἰσχναίνων) Δ (EB 15: 209)
523 b 7	7. 37	ὅτε οὖν Πλούτων καὶ οἱ ἐπιμεληταί	ὁ γοῦν Πλούτων καὶ οἱ ἐπιμεληταί	Φ Δ (EB 15: 237)
524 a 6	7. 37	ἐὰν ἤ ἀπορῶρητόν τι τῷ ἑτέρῳ	ἐὰν ἤ ἀπορητόν τι τῷ ἑτέρῳ	Φ (tantum ἀπορητόν τι cod.) Δ (EB 15: 238)
526 e 2-3	7. 37	ἐπὶ τούτων τὸν βίον	ἐπὶ τοῦτον τὸν βίον	đ Δ (EB 15: 241)
Ἐπινομίς (Burnet) 978 b 1	7. 245	ἐπιλέλειπται	ἀπολέλειπται	Φ
980 a 9	7. 246	παιδιᾶ	παιδείᾳ	Int. = codd. ⁿ
980 b 4	7. 246	θεοὺς προσπαΐσαντι	θεοὺς προσπεσόντι vel θεοῖς προσπαΐσαντι	Φ
984 a 1	7. 247	θεῶν αὐτῶν αὐτῶν ἐργασαμένων	θεῶν αὐτῶν αὐτὰ ἐργασαμένων	Φ
Ἐπιστολαί (Moore-Blunt), B' 312 a 1	7. 269	βουλόμενος δὲ ἐλθεῖν εἰς Συρακούσας	βουλόμενος δὲ ἐλθὼν εἰς Συρακούσας	đ
B' 312 a 2	7. 269	τοῦτο δ' οὐκ εὐαγές μοι ἀπέβη	τοῦτο δ' οὐκ εὐαλές (vel εὐαγές vel εὐαντες) μοι ἀπέβη	Φ
Δ' 321 a 3-4	7. 270	ὄρω τοὺς ἀγωνιστὰς ὑπὸ τῶν παίδων [...] οὐς ἂν τις οἶηται μετὰ σπουδῆς	ὄρω τοὺς ἀγωνιστὰς ὑπὸ τῶν πολλῶν [...] οὐς ἂν τις οἶοιτο μετὰ σπουδῆς	Φ Δ (EB 8: 406)
Ζ' 322 e 4	7. 270	καὶ ἀναγκαίας ἐπιμελεῖσθαι	καὶ μὴ ἀναγκαίας ἐπιμελεῖσθαι	Φ
Z' 330 c 7-d 1	7. 271	μοχθηράν, πρὸς ὑγίειαν ἄλλο τι χρῆ πρῶτον	μοχθηράν πρὸς ὑγίειαν, ὅτι χρῆ πρῶτον	= Hermann ⁿ
336 b 6	7. 271	αὕτη πάντα τὸ δεύτερον	πάντη πάντα τὸ δεύτερον	Φ
347 d 5-6	7. 272	ὅτι χρεῖη τὴν παρὰ Δίῳνος	ὅτι χρεῖ' ἢ τὴν παρὰ Δίῳνος	Φ Φ
351 c 4	7. 273	οὗ τι δι' ὀλιγίστων θανάτων	ὅτι δι' ὀλιγίστων θανάτων	Φ
351 e 2	7. 273-	μοχθηρίας τε καὶ λαυμαργίας	μοχθηρίας τε καὶ μωρίας (vel	Φ

	274		μαργίας vel λαμυρίας vel λαμαργίας)	
H' 354 b 5	7. 274	καὶ τὸν τῶν ἐφόρων δασμόν	καὶ τὸν τῶν ἐφόρων θεσμόν	∅
[Z] 355 a 3-4	7. 274	ἐγὼ δὲ ἐρμηνεύσω ἃ ἐκεῖνος ἔμπνους ὦν καὶ δυνάμενος εἶπε νῦν πρὸς ὑμᾶς	ἐγὼ δὲ ἐρμηνεύσω ἃ ἂν ἐκεῖνος ἔμπνους ὦν καὶ δυνάμενος εἶπε νῦν. πρὸς ὑμᾶς	= Burnet (revera «ἂν»; nihil de puncto) Δ (AT 4: 136)
[Z] 356 c 3	7. 275	τιμὰς αὐτοῖς καὶ γένη λαβόντες	τιμὰς αὐτοῖς καὶ γένει (vel τέλῃ) λαβόντες	đ («γένει»)
[Z] 357 a 3	7. 275	ξενικαὶ ἐριννύες	ξένοι καὶ ἐριννύες	Int. ∅ (tantum «ξενικὰ καὶ» codd.)
[Z] 357 c 7	7. 275	μαλακῶς τε καὶ πάντως	μαλακῶς τε καὶ πράως	∅ Δ (ΠΕΒ 9: 401)
Ἐρυξίας (Burnet) 392 d 8-9	7. 279	τὰ εἰς πλοῦτον ἤκοντα ἀπλᾶ	τὰ εἰς πλοῦτον ἤκοντα ἐπιπλα	∅
405 b 7-8	7. 279	ὅπερ ἂν, τὸ λεγόμενον, λίθον ἐψῆσαι.	ὡσπερ ἂν, τὸ λεγόμενον, λίθον ἐψῆσαι.	∅
Εὐθύδημος (Burnet) 271 c 6	7. 25	οὐδ' ἦδειν προτοῦ ὅτι εἶεν	οὐδ' ἦδειν προτοῦ ὅ,τι εἶεν	∅
271 d 1-2	7. 25	πρῶτον μὲν τῷ σώματι	πρῶτον μὲν τῷ στόματι	Int. ∅
288 a 4	7. 26	ὡσπερ τοπαλαιὸν καταβαλὼν πίπτειν	ὡσπερ τὸ παλαιὸν καταβαλὼν πίπτειν	= H. Stephanus
301 c 3	7. 26	ἔπειτα ἀλλά μοι δοκεῖτε	ἐπεὶ τὰ ἄλλα μοι δοκεῖτε	= Cornarius
Εὐθύφρων (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 15 a 10	7. 10	τί δ' οἶει ἄλλο	τί δ' ἂν εἶη ἄλλο	∅
Θεαίτητος (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 149 d 3	7. 17	καὶ ἐὰν νέον ὄν δόξῃ ἀμβλίσκειν	καὶ ἐὰν γε οὖν δόξῃ ἀμβλίσκειν	∅
157 b 1	7. 18	οὐχ ὅτι ἡμεῖς πολλά	καίτοι ἡμεῖς πολλά	∅
157 b 4	7. 18	οὔτε τοῦ, οὔτ' ἐμοῦ	οὔτε σοῦ, οὔτ' ἐμοῦ	= Hirschig ⁿ
168 c 3	7. 19	βοήθειαν προσηρέξαμην κατ' ἐμὴν δύναμιν	βοήθειαν προσήρκεσα μὲν κατ' ἐμὴν δύναμιν	† Δ (Π: πβ' (σημ. 1) & A1: 185)
169 b 8	7. 20	συγκεκόφασιν	συγκεκόπασιν	ἢ ∅
178 b 4-5	7. 20	λευκῶν, βαρέων, κούφων	λεπτῶν, βαρέων, [κούφων]	∅
Ἰππίας μείζων (Burnet) 291 b 8	7. 269	ἀπαλλάξεις αὐτὸν τῶν πολλῶν λόγων	ἀπαλλάξεις σαυτὸν τῶν πολλῶν λόγων	= cod.

Ἰων (Burnet) 530 a 8	7. 38	καὶ πῶς τι ἠγωνίσω;	καὶ πρὸς τίν' ἠγωνίσω;	∅
535 e 3	7. 38	συνδαμβοῦντας	ἐκδαμβοῦντας	∅
Κρατύλος (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 385 c 10	7. 29	καὶ τὸ ὄνομα ἄρα τὸ τοῦ ἀληθοῦς λόγου λέγεται	καὶ τὸ ὄνομα ἄρα τὸ τοῦ ἀληθοῦς λόγου, ἀληθές λέγεται	∅
390 b 7	7. 29	ἐπίσταιτο ἂν εἰργασμένῳ κάλλιστα	ἐπίσταιτο ἂν ἐργαζομένῳ κάλλιστα	đ
393 e 8	7. 29	οὕτως ἠπιστήθη καλῶς θέσθαι τοῖς γράμμασι	οὕτως ἐπιστεύθη καλῶς θέσθαι τοῖς γράμμασι	∅
[Ἰππίας ἐλάσσων] 395 a 6-8	7. 30	οἷος ἂν δόξειεν αὐτῷ διαπονεῖσθαι [...] σημείον δὲ αὐτοῦ ἢ ἐν Τροίᾳ μόνῃ τοῦ πλήθους τε καὶ καρτερίας	οἷος ἂν δόξειεν ἐν τῷ διαπονεῖσθαι [...] σημείον δ' αὐτοῦ ἢ ἐν Τροίᾳ μόνῃ, τοῦ πλήθους τῆς καρτερίας	∅
395 d 9-e 1	7. 80	τῆς κεφαλῆς τοῦ λίθου τανταλεία	τῆς κεφαλῆς τοῦ λίθου ταλαντεία	= Spalding ⁿ
396 b 6-7	7. 31	κόρος γὰρ σημαίνει οὐ παῖδα, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκήρατον τοῦ νοῦ	Κρόνος γὰρ σημαίνει κόρον νοῦ, κόρος δὲ οὐ παῖδα, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν αὐτὸ καὶ ἀκήρατον τοῦ νοῦ	∅
[Ἰππίας ἐλάσσων] 397 a 6-7	7. 31	ἐπειδήπερ εἰς τύπον τινὰ ἐμβεβήκαμεν	ἐπειδήπερ εἰς στίβον τινὰ ἐμβεβήκαμεν	∅
398 b 7-8	7. 32	αὐτὸ συμβαίνει τὸ ὄνομα	αὐτὸ σημαίνει τὸ ὄνομα	∅
399 b 4	7. 32	τὰ δὲ ὀξέως βαρύτερα φθεγγόμεδα	τὰ τε βαρύτερα ὀξέως φθεγγόμεδα	∅
399 d 4-7	7. 32	ΕΡΜ. πῶς γὰρ οὐ; ΣΩ. πειρώμεθα δὴ καὶ ταῦτα διελεῖν, ὥσπερ τὰ ἔμπροσθεν; ψυχὴν λέγεις ἐπισκέψασθαι	ΕΡΜ. πῶς γὰρ οὐ; πειρώμεθα δὴ καὶ ταῦτα διελεῖν, ὥσπερ τὰ ἔμπροσθεν ΣΩ. ψυχὴν λέγεις ἐπισκέψασθαι	∅
409 c 1-2	7. 33	συγκεκροτημένον	συγκεκομμένον	∅
411 b 8-c 1	7. 33	πάντως φέρεσθαι	παντοίως φέρεσθαι	∅
415 a 5-6	7. 33	τὸ γὰρ μῆκος, πρὸς τὸ πολὺ σημαίνειν	τὸ γὰρ μῆκός πως τὸ πολὺ σημαίνει	∅ = Hermann
420 c 7 (?)	7. 33	ἀποβαλόν	ἐπιβαλόν	Int. ∅

426 e 2-3	7. 33	θραύειν, ἐρείκειν, θρύπτειν	θραύειν, ἐρύκειν, θρύπτειν	∅
433 a 5-6	7. 33	τὸ πρᾶγμα καλῶς, ὅταν πάντα	τὸ πρᾶγμα καλῶς, ὡς ὅταν πάντα	∅
Κριτίας ἢ Ἀτλαντικός (Burnet) 107 b 2	7. 253	σφοδρὰ ἄνοια τῶν ἀκούοντων	σφοδρὰ ἄγνοια τῶν ἀκούοντων	đ («σφόδρα»)
107 c 1-2	7. 253	καὶ λεπτότητος πρὸς τοῖς ὀρώσι	καὶ χαλεπότητος πρὸς τοῖς ὀρώσι	đ («πρὸς τὸ τοῖς ὀρώσιν»)
109 b 5	7. 253	δίκης δὲ κλήροις τὰ φίλων λαγχάνοντες	δίκης δὲ κλήροις τὰ φύλα (vel κατὰ φύλα) λαγχάνοντες	∅
111 d 2-3	7. 254	ἀλλὰ πολλὴν ἔχουσα καὶ εἰς αὐτὴν καταδεχομένη τῇ κεραμίδι στεγούση	ἀλλὰ πολλὴν ὕλην ἔχουσα καὶ εἰς αὐτὴν καταδεχομένη τῇ κεραμίτιδι στεγούση	∅
114 e 8	7. 254	τά τε αὖ περιττὰ ζῶα ἱκανῶς ἥρεμα	τά τε αὖ περὶ τὰ ζῶα ἱκανῶς ἥρεμα	= cod.
116 c 6-7	7. 255	ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐφικτὸν ἐγεννήσαντο τῶν δέκα βασιλίδων γένος	ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς φοιτῶντε ἐγέννησαν τὸ τῶν δέκα βασιλέων γένος	∅ (tantum ἐγέννησαν τὸ scr. Burnet ex ἐγεννήσαντο codd.)
117 e 4	7. 256	πᾶν συνώκει τὸ μὲν ὑπὸ πολλῶν	πᾶν συνωκίτο μὲν ὑπὸ πολλῶν	đ
118 b 3	7. 256	τότε ὕμνει τὸ πλήθος	τότε ὕμνεῖτο πλήθος	= Burnet (scr. ex ὕμνει τὸ cod.)
119 c 1	7. 256	τὰ δὲ τῶν ἀρχῶν τιμῶν ᾧδ' εἶχεν	τὰ δὲ τῶν τιμῶν ᾧδ' εἶχεν	∅
120 e 3	7. 257	ξυγγενὲς θεῖον ὄν φιλοφρόνως εἶχον	ξυγγενὲς θεῖον [ὄν] φιλοφρόνως εἶχον	= cod.
Λάχης (Burnet) 179 a 3-4	7. 55	ἐμὸς δὲ αὖ ὅδε παππῶ ὄντε καὶ οὗτος ὄνομ' ἔχειν τοῦμοῦ πατρός	ἐμὸς δ' αὖ ὅδε πάππου ὄντος καὶ οὗτος ὄνομ' ἔχων τοῦμοῦ πατρός	∅
179 d 3	7. 55	ἐκδεικνύμεθα	ἐνδεικνύμεθα	đ
184 c 9- d 1	7. 55	καὶ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ διακρινούντος	καὶ γὰρ ὡσπερ ἔτι τοῦ διακρινούντος	∅ = Heindorf ⁿ
186 b 6	7. 56	ἐν ἐτέρων ἀνδρῶν	ἐν ἐταίρων ἀνδρῶν	đ
Λύσις (Burnet) 209 a 4	7. 56	οὐ γὰρ που, ἔφη, ἡλικίαν ἔχω	οὐ γὰρ πω, ἔφη, ἡλικίαν ἔχω	= cod.
Μενέξενος (Burnet) 239 c 6	7. 59	καὶ τὴν ἄλλην ποίησιν αὐτοὺς δεῖναι	καὶ τὴν ἄλλην ποίησιν αὐτοὺς τεῖναι	∅
244 a 5-6	7. 59	διαλλάττειν αὐτοὺς ᾧ δυνάμεθα, εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἐν τοῖς τοιοῖσδε τοῖς κρατοῦσιν	διαλλάττειν αὐτοὺς ὡς (vel ᾧ) δυνάμεθα, εὐχαῖς καὶ θυσίαις καὶ τοῖς τοιοῖσδε τοῖς κρατοῦσιν	= cod. ⁿ (solum de ὡς)

Μένων (Burnet) 82 c 8	7. 43	ἄλλο τι ἄπαξ ἦν ἂν δυοῖν ποδοῖν τὸ χωρίον	ἄλλο τι ἅπαν ἦν ἂν δυοῖν ποδοῖν τὸ χωρίον	∅
Νόμοι (Burnet) 630 b 5	7. 110	φράζει Τυρταῖος	ὡς φράζει Τυρταῖος	∅
647 b 7	7. 110	αἰσχύνῃς πέρι κακῆς	αἰσχύνῃς πέρι καὶ κάκῃς	∅
649 a 4	7. 110	οὐκ ἐν θοίνῃ λέγω	οὐκ ἐν τινὶ λέγω	∅
681 b 5	7. 111	τὰς αὐτῶν ἀναιρέσεις εἰς τοὺς παῖδας	τὰς αὐτῶν ἂν αἰρέσεις εἰς τοὺς παῖδας	= Schneider
698 b 1-2	7. 111	ὑφ' ἐτέρων οὐ σμικρῶ χεῖρων	ὑφ' ἐτέρῳ (vel ὑφ' ἕτερον) οὐ σμικρῶ χεῖρων	∅ ∅
718 a 3	7. 112	τὸ μέτριον τοῖς κεκμηκόσι νέμοντα	τὸ μέτριον τοῖς γεγεννηκόσι νέμοντα	Int. ∅
721 b 3	7. 112	τῆδε καὶ τῆδε ἀτιμία	τῆδε δὲ καὶ τῆδε ἀτιμία	∅
722 b 1	7. 112	οὐδὲ τὰ μήκη τιμητέον	οὐδὲ τὰ μήκιστα τιμητέον	∅
722 c 1	7. 112	κεραννύντες τὴν μάχην νομοθετοῦσιν	κεραννύντες τὴν ἀρχὴν νομοθετοῦσιν	= Stallbaum ⁿ
760 a 4-5	7. 113	περὶ τὰ ἱερά ταῦτα γιγνέσθω	περὶ τὰ ἱερά ταύτη γιγνέσθω	∅
767 a 7-8	7. 113	καὶ τινὰ τρόπον ἄρχων	καίτοι τινὰ τρόπον ἄρχων	∅ ∅
769 c 1	7. 113	γράψαι τέως κάλλιστα ζῶον	γράψαι τε ὡς κάλλιστα ζῶον	= Heusde
783 c 1	7. 113	ἐπίπροσθεν ποιησόμεθα	ἀπόπροσθεν ποιησόμεθα	∅ ∅
796 a 6-7	7. 114	καὶ καταστάσεως διαπονούμενα μετ' εὐσχήμονος	καὶ κατατάσεως διαπονούμενα [μετ] εὐσχήμονος	∅ = Stallbaum ⁿ
802 b 5-6	7. 115	τὸ δ' ἐπανερθεμένους ἐπιρῶν μιμνῆσιν	τὸ δ' ἐπανερθεμένους (vel ἐπανερθεμένους) ἐπιρῶν μιμνῆσιν	∅
803 b 7	7. 85	ἴσως ἂν ἡμῖν σύμμετρον ἂν εἶη. λέγω δὲ δὴ τί ποτε;	ἴσως ἂν ἡμῖν σύμμετρον ἂν εἶη λέγειν. λέγω δὲ δὴ τί ποτε;	∅
804 d 1	7. 115	οἰκοῦντας ξένους διδάσκειν	οἰκοῦντας κοινούς (vel ξυνοῦς) διδάσκειν	∅ ∅
810 b 6	7. 115	τοῖς δ' ἄνευ ῥυθμῶν τμημάτων	τοῖς δ' ἄνευ ῥυθμῶν μιμημάτων	∅
832 a 5	7. 116	διὰ βίου πεινώσι τὴν ψυχὴν	διὰ βίου τείνουσι τὴν ψυχὴν	∅
905 e 6	7. 117	ὧν δυνατὸν ἡμῖν ἀπεικάζουσι	ὡς δυνατὸν ἡμῖν ἀπεικάζουσι	Int. ἢ ∅
943 e 1	7. 243	Αἰδοῦς δίκη λέγεται τε	Αἰδοίη δίκη λέγεται τε	Int. = H. Stephanus ⁿ
945 e 6	7. 243	εἰς ἡλίου καινόν	εἰς ἡλίου κοινόν	Int. ḏ
956 a 5	7. 243	πλέον ἔργον γυναικὸς μιᾶς	πλέον ἔργου γυναικὸς μιᾶς	∅

		ἔμμηνον	ἔμμῆνου	
956 e 6	7. 244	παρακαταβάσεων	παρακαταβλήσεων	∅
957 c 3	7. 244	αὐτῶν περί μανθάνειν	αὐτὸν πρῶτον (vel αὐτὸν προμανθάνειν) μανθάνειν	∅
957 e 4	7. 244	οἷσι δὲ ὄντως ἐπικεκλωσμένοι	οἷσι δὲ ὄντως ἐπικεχρωσμένοι	∅
958 e 7	7. 244	ἔργον ἐν πένθ' ἡμέραις ἀποτελούμενον	ἔργου ἐν πένθ' ἡμέραις ἀποτελουμένου	∅
961 a 5-6	7. 245	γίγνοιτο ἐν καίριον ἀκοῦσαι	γίγνοιτο ἐγκαίριον ἀκοῦσαι	= codd. ⁿ
967 e 2	7. 245	τά τε κατὰ τὴν μουσαν τούτοις κοινωνίας	τά τε κατὰ τὴν οὔσαν τούτοις κοινωνίαν	∅
Ὅροι (Burnet) 412 b 6-7	7. 279	οἱ ἔχοντες αὐτοὶ αὐτῶν ἄρχουσιν	οἱ ἔχοντες αὐτοὶ αὐτοῖς ἀρκοῦσιν	∅
412 c 3	7. 279	θάρος, ἀπροσδοκία κακοῦ	θάρος, ἀπροσδεξία (vel ἐπὶ προσδοκία) κακοῦ	∅
412 e 6	7. 280	εὐλογίας	εὐεργίας vel εὐποιίας	Int. (secundum) ∅
413 b 10	7. 280	ἀγάπησις, ἀπόδειξις παντελής	ἀγάπησις, ἀπόδεξις παντελής	= cod.
414 c 3	7. 280	δόξα, ὑπόληψις μετὰ πίστεως ὑπὸ λόγου	δόξα, ὑπόληψις μεταπειστή (vel μεταπειστός) ὑπὸ λόγου	Int. = codd. (revera scr. Burnet e «μεταπιστός» codd.)
414 c 5	7. 281	ψυχῆς διὰ σώματος	ψυχῆ διὰ σώματος	∅
414 c 6	7. 281	εἰσάγγελσις εἰς ὥρας ἀνθρώπων	εἰσάγγελσις εἰς ἀκαρῆς ὥρας ἀνθρώπων	∅
Παρμενίδης (Burnet) 137 a 7	7. 257	οἱ αὐτοὶ γὰρ ἐσμεν	[οἱ] αὐτοὶ γὰρ ἐσμεν	∅
137 b 7	7. 257	ἂν πολυπραγμονῆ	ἂν πολυπραγμονοῖ	đ
Πολιτεία (Burnet) 405 e 2	7. 5	πολλὰ ἐπιπασθέντα	πολλὰ ἐπιπασθέντα (vel ἐπιπαληνθέντα)	đ («ἐπιπασθέντα»)
437 c 5	7. 7	ὀρώντος	ἐρώντος	= cod. ⁿ
437 d 3	7. 7	ἐναργεστάτας	ἐνεργεστάτας	∅
438 b 2	7. 7	ἐκ τοῦ ἐκάστου	αὐτοῦ ἐκάστου	đ
460 d 9-11	7. 60	δεῖν τὰ ἔκγονα γίγνεσθαι ἀληθῆ	δεῖν τὰ ἔκγονα γίγνεσθαι. ἀληθῆ	đ
476 a 6	7. 73	τῆ δὲ τῶν πράξεων καὶ σωμάτων καὶ ἀλλήλων κοινωνία	τῆ δὲ τῶν πράξεων καὶ σχημάτων (vel χρωμάτων) καὶ ἀλλήλων κοινωνία	∅
479 e 8	7. 73	ἄρ' οὐ γινώσκειν, ἀλλ' οὐ δοξάζειν;	ἄρα (vel ἄρ' οὖν vel ἄρ' οὐ) γινώσκειν, ἀλλὰ δοξάζειν;	= cod. ⁿ (solum pro ἀλλά)

487 c 7	7. 73	μὴ τοῦ προπεπαιδεῦσθαι ἕνεκα	μὴ τοῦ πεπαιδεῦσθαι ἕνεκα	đ
493 e 3	7. 82	ἢ αὐτόθι ἕκαστον	ἢ αὐτὸ τὸ ἕκαστον	∅
498 c 4	7. 82	ἐπιστήσειν πρέπουσαν	ἐπιδήσειν πρέπουσαν	ñ ∅
498 d 6	7. 82	εἰς οὐδὲν μὲν οὖν	εἰς οὐδένα μὲν οὖν	∅ ∅
508 d 6-7	7. 82	ὅταν δὲ εἰς τὸ σκότῳ κεκραμένον	ὅταν δὲ εἰς τὸ σκότῳ κεκρυμμένον	∅
517 a 1	7. 93	πρὶν καταστῆναι τὰ ὄμματα	πρὶν καθαρθῆναι τὰ ὄμματα	Int. ∅
519 b 3	7. 93	ὧν εἰ ἀπαλλαγὴν	ὧν εἰ ἀπαλλαγέν	đ
520 b 4	7. 93	μηδ' ἐκτίνειν τῷ προτιμείσθαι τὰ τροφεῖα	μηδ' ἐκτίνειν τῷ προτιμείσθαι τὰ τροφεῖα	đ
529 c 2	7. 93	ἐξ ὑπτίας νέων ἐν γῆ	ἐξ ὑπτίας γε ὧν ἐν γῆ	Int. ∅
531 a 4	7. 93	πυκνώματ' ἄττα	πυκνὰ ὀνόματα	Int. ∅
538 d 6-7	7. 97	ἐλθὼν ἐρώτημα εἴρηται τί ἐστι τὸ καλόν	ἐλθὼν ἐρώτημα ἔρηται τις τί ἐστι τὸ καλόν	∅
540 e 5-541 a 1	7. 97	πρεσβύτεροι τυγχάνωσι δεκετῶν ἐν τῇ πόλει	πρεσβύτεροι τυγχάνωσι δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει	= cod. ⁿ
546 a 6	7. 98	ὅταν περιτροπαὶ ἐκάστης κύκλων περιφορᾶς	ὅταν περιτροπαὶ ἐκάστοις κύκλων περιφορᾶς	đ
547 e 2	7. 98-100	ἀπλοῦς τε καὶ ἀτενεῖς τοὺς τοιούτους ἄνδρας	ἀπλοῦς τε καὶ ἀτεγγεῖς (vel ἀτενεῖς vel ἀμιγεῖς) τοὺς τοιούτους ἄνδρας	∅ (solum de ult. altern.) ∅
547 e 3	7. 98-99	θυμοειδεῖς τε καὶ ἀπλουστέρους ἀποκλίνειν	θυμοειδεῖς τε καὶ ὀπλοτέρους ἀποκλίνειν	∅
558 b 1	7. 100-101	ἢ δὲ συγγνώμη οὐ γενναία, καὶ οὐδ' ὀπωστιοῦν σμικρολογία αὐτῆς	ἢ δὲ συγγνώμη; (οὐ γενναία;) καὶ οὐδ' ὀπωστιοῦν σμικρολογία αὐτῆς	∅
558 b 6	7. 100-101	ὡς μεγαλοπρεπῶς καταπατήσας ἅπαντα ταῦτα	ὡς μεγαλοπρεπῶς καταπατήσασα πάντα ταῦτα	∅ (tantum «καταπατήσας» cod.)
559 a 4-6	7. 102	καὶ πρὸς οὐδὲν ἀγαθὸν ἐνοῦσαι ὀρώσιν, αἰ δὲ καὶ τοῦναντίον πᾶσαι πάντας, εἰ μὴ ἀναγκαίους	καὶ πρὸς, οὐδὲν ἀγαθὸν ἐνοῦσαι ὀρώσιν (vel καὶ πρὸς οὐδὲν ἀγαθὸν ἐνοῦσαι ὀρώσιν), αἰ δὲ καὶ τοῦναντίον, πάσας ταύτας (vel πάσας πάντες), εἰ μὴ	∅

			ἀναγκαίους	
559 b 3-6	7. 102-103	ἢ τε ὠφέλιμος, ἢ τε παῦσαι ζῶντα δυνατή. ναί. ἢ δὲ ὄψου εἶπη τινὰ ὠφέλειαν	ἢ τε ὠφέλιμος, ἢ τε παῦσαι πεινῶντα δυνατή. ναί. ἢ δὲ ὄψου ἦπη τινὰ ὠφέλειαν	Φ (tantum ἦ; παῦσαι πεινῶντας Athenaeus)
587 c 1	7. 105	τὸ νόθον εἰς τὸ ἐπέκεινα	τῶν νόθων (vel τοῖν νόθοιν) εἰς τὸ ἐπέκεινα	Φ = codd.
587 e 5	7. 105	καταπεφόρηκας	καταπεφόρακας	= codd. ⁿ
588 d 4-5	7. 105	τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον· δεύτερον, τὸ δεύτερον	τὸ πρῶτον ἦσσον δὲ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον	Int. Φ
591 b 2-3	7. 105	τὸ μὲν θηριῶδες κομίζεται καὶ ἡμεροῦται	τὸ μὲν θηριῶδες κοιμίζεται καὶ ἡμεροῦται	ḏ
591 d 6-7	7. 106	τῶν χρημάτων κτήσει ξύνταξιν καὶ συμφωνίαν	τῶν χρημάτων κτήσει ξύντασιν καὶ συμφωνίαν	Φ
600 e 1-2	7. 106-107	αὐτοὶ ἂν ἐπαιδαγώγουν ὄπη ἦσαν	αὐτοὶ ἂν ἐποδαγώγουν (vel ἐποδανώμων) ὄπη ἦσαν	ἢ Φ
605 a 3-4	7. 107	τούτῳ ἀρέσκειν πέπηγεν, εἰ μέλλει	τούτῳ ἀρέσκειν πέφευγεν, εἰ μέλλει	Φ
609 e 2	7. 108	πονηρίας, ἢ ἂν ἦ	πονηρίας, οἷα ἂν ἦ	Φ Φ
610 b 2-3	7. 108	μηδ' εἴ τις ὅτι σμικρότατα	μηδ' εἴ τις εἰς ὅτι σμικρότατα	Φ
612 b 1	7. 108	οὐδὲ τὰς δόξας δικαιοσύνης ἐπηνέγκαμεν	οὐδὲ τὰς δόξας δικαιοσύνης ἀπηνέγκαμεν	Φ = Stobaeus ⁿ
615 b 5	7. 108	κακουχίας	κακουργίας	Φ
617 b 6	7. 108	φωνήν μίαν ιεῖσαν ἀνάτονον	φωνήν μίαν ιεῖσαν ἔντονον	Φ
617 e 8-9	7. 109	τῷ δὲ ἀνελομένῳ δῆλον εἶναι ὅποστος εἶληψε	τῷ δὲ ἀνελομένῳ δῆλον εἶναι ὅποστος εἶληψε	= codd. ⁿ (solum pro εἶληψε)
620 e 3	7. 110	καὶ ἐπιστροφὴν τῆς τοῦ ἀτράκτου δίνης	καὶ περιστροφὴν τῆς τοῦ ἀτράκτου δίνης	Φ Φ
Πολιτικός (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 267 a 9	7. 7	ἀπεικασθὲν τὸ μόριον	ἀποσχασθὲν τὸ μόριον	Φ
Πρωταγόρας (Burnet) 310 d 2-3	7. 27	γιγνώσκων αὐτοῦ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πτοίησιν	γιγνώσκων αὐτοῦ τὴν ἀνανδρείαν καὶ τὴν πτοίησιν	Φ
322 c 3-4	7. 27	ἔρωτᾶ οὖν Ἑρμῆς διὰ τίνα οὖν	ἔρωτᾶ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα ἂν	ḏ (solum de Δία)

		τρόπον	τρόπον	
329 b 1	7. 28	δολιχόν κατατείνουσι τοῦ λόγου	δολιχόν κατατείνουσι τὸν λόγον	Φ
339 c 8-9	7. 28	ἐφοβούμεν μή τι λέγη	ἐφοβούμεν μή ὀρθῶς λέγη	Φ
346 b 1	7. 28	πρὸς ταῖς ἀνάγκαις	πρὸς ταῖς ἀναγκαίαις	= Heusde
349 a 6	7. 28	οὐκ ἔσθ' ὅπως οὐ καὶ νῦν δὴ ἐγὼ ἐκεῖνα	οὐκ ἔσθ' ὅπως οὐ. καὶ νῦν δὴ ἐγὼ ἐκεῖνα	đ
Σοφιστής (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 219 c 7-8	7. 23	λεχθεῖσα ἂν διαγράψειε	λεχθεῖσα ἂν διαπρέψειε	= codd.
235 c 4-5	7. 22	ἕωσπερ ἂν ληφθῆ. πάντως οὔτε οὔτος	ἕωσπερ ἂν ληφθῆ πάντως. ὡς οὔτε οὔτος	Φ
250 b 8	7. 23	τρίτον ἄρτι	τρίτον ἄρα	đ
261 e 3	7. 24	πῶς τί τοῦτ' εἶπες;	πρὸς τί τοῦτ' εἶπες;	Φ Φ
267 d 8-9	7. 24	ἀνάγκη μὴ σφόδρα ἀπορεῖν	ἀνάγκη [μὴ] σφόδρα ἀπορεῖν	Φ Φ
Συμπόσιον (Burnet) 176 d 6-7	7. 258	καὶ ἄττ' ἂν περὶ ἰατρικῆς λέγῃς	καὶ ὅταν περὶ ἰατρικῆς λέγῃς	Φ
176 d 7	7. 258	νῦν δ' αὖ βούλονται	νῦν τ' αὖ, ἂν βούλωνται	Int. Φ (tantum «νῦν δ', ἂν εὔβουλεύωνται» sec. codd.)
188 b 2	7. 258	καὶ ἄλλ' ἀνόμοια πολλὰ νοσήματα	καὶ ἄλλ' μάλα πολλὰ νοσήματα	Int. Φ
Τίμαιος (Burnet) 22 b 6	7. 247	πῶς τι τοῦτο λέγεις;	πρὸς τί τοῦτο λέγεις;	Φ Δ (EB 3: 426)
51 d 6	7. 247	διαφέροίτο μηδέν	διαφέροι τὸ μηδέν	đ
70 b 1	7. 247	καρδία ἄμα τῶν φλεβῶν	καρδία ἄργμα (vel νάμα) τῶν φλεβῶν	Φ
76 b 2	7. 248	τρυθέντος δὲ καὶ τῆς ἰκμάδος	τρηθέντος δὲ καὶ τῆς ἰκμάδος	† Δ (IA 1b: 242)
87 e 1	7. 249	ἑτέραν ὑπὲρ ἔξιν	ἑτέραν ὑπέρεξιν	= cod.
Φαῖδρος (Burnet) 241 b 3-4	7. 261	καὶ ἀπεστερηκῶς ὑπ' ἀνάγκης	καὶ ἀφηταιρικῶς ὑπ' ἀνάγκης	Φ
245 c 1-2	7. 262-263	ἡ δὲ δὴ ἀπόδειξις ἔσται δεινοῖς	ἡ δὲ δὴ ἀπόδειξις ἔσται δήμοις (vel δημοῖς)	Φ
247 d 1-2	7. 264	καὶ ἐπιστήμη ἀκηράτῳ στρεφόμενη	καὶ ἐπιστήμη ἀκηράτῳ τρεφόμενη	= cod., Damascius
250 c 3	7. 265	καὶ ἀπλᾶ καὶ ἀτρεμῆ καὶ εὐδαίμονα	καὶ ἀπλᾶ καὶ ἀτρεκῆ καὶ εὐδαίμονα	Φ Φ
251 d 5	7. 265	ἐγγρίει ἐκάστη τῆ καδ' αὐτήν	ἐγγρίει ἐκάστη [τῆ] καδ' αὐτήν	Φ

253 e 1	7. 266	σκολιός, πολύς, εικῆ	σκολιός, παχύς, εικῆ	∅
260 c 9	7. 267	δόξας δὲ πλήθους μεμελετηκῶς	δόξας δὲ πλήθους μεμεληκῶς	∅
265 e 1	7. 267	διατέμνειν κατ' ἄρδρα	διατέμνειν καὶ κατ' ἄρδρα	∅
Φαίδων (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 117 d 5-6	7. 15	οὐ κατέκλαυσε τῶν παρόντων	οὐ κατέκλασε τῶν παρόντων	= codd. (Coray id legisse post H. Stephanum confessus est)
Φίληβος (Burnet) 15 c 2-3	7. 39	καὶ εὐπορίας ἂν αὖ καλῶς	καὶ εὐπορίας αὖ, ἂν καλῶς	∅ ∅ Δ (A1: 171)
15 e 2	7. 40	ἐπὶ θάτερα κυκῶν καὶ συμφύρων	ἐπὶ θάτερα κυκῶν καὶ συμφύρων	ἢ ∅
16 d 2	7. 40	εὐρήσειν γὰρ ἐνοῦσαν	εὐρήσειν γὰρ ἐν οὔσαν	= cod. ⁿ («ἐνοῦσαν»)
22 c 8-d 1	7. 40	καὶ σκοπεῖν χρῆ πέρυ τί δράσομεν	καὶ σκοπεῖν χρῆ πέρυ εἴτι δράσομεν	∅
32 b 5	7. 40	δοκεῖ γάρ μοι τύπον γέ τινα ἔχειν	δοκεῖ γάρ μοι τόπον γέ τινα ἔχειν	∅
45 e 3-4	7. 41	ἡ σφοδρὰ ἡδονὴ κατέχουσα περιβοήτους ἀπεργάζεται	ἡ σφοδρὰ ἡδονὴ κατέχουσα πέριξ, βοητὰς ἀπεργάζεται	ἢ ∅
46 d 1-2	7. 42	καὶ ὕστερον ξύστασιν ἀγρίαν ποιεῖ	καὶ ἐτέρων ξύστασιν ἀγρίαν ποιεῖ vel καὶ ὕστερον ξύντασιν ἀγρίαν ποιεῖ	= codd. («σύντασιν»)
46 d 10	7. 42	τῇ τρίψει δὲ καὶ τῇ κινήσει	τῇ τρίψει δὲ καὶ τῇ κνήσει	= Heusde
46 e 2	7. 43	καὶ εἰς τούναντίον ἀπορίας μεταβάλλοντες	καὶ εἰς τούναντίον ἀπυρίας μεταβάλλοντες	∅ ∅ (tantum πυρίας Burnet)
47 a 5-6	7. 42	τὸ δ' αὐτῆς ἡδονῆς πολὺ	τὸ δ' αὖ τῆς ἡδονῆς πολὺ	= codd.
53 a 5	7. 43	πῶς οὖν αὖ λευκοῦ	πῶς οὖν ἂν λευκοῦ	= cod.
57 a 10-11	7. 43	ἀντίστροφον ἐνταῦθα προβεβληκῆναι	ἀντίστροφον ἐνταῦθα προβεβηκῆναι	= Schleiermacher ⁿ
59 a 2	7. 43	ξυντεταγμένως	ξυντεταμένως	= cod. («συντεταμένως»)
59 c 4-5	7. 43	ἡ δεύτερος ἐκείνων	ἡ δεύτερον ἐκείνων	∅
64 d 9	7. 43	ὅτι μέτρον	ὅτι μέτρου	= codd.
Χαρμίδης (Burnet) 159 e 6	7. 53	διδάσκειν δὲ ἄλλον, οὐ ταχέως καὶ κάλλιον	διδάσκειν δὲ ἄλλον, οὐ ταχέως [καὶ] κάλλιον	= cod.
160 c 6-d 1	7. 54	καὶ ταχέως, οὐ τὸ ἐν βαδισμῶ, οὐ τὸ ἐν λέξει, οὔτε ἄλλοδι οὐδαμοῦ· οὐδὲν ὁ ἡσύχιος βίος κόσμιος, τοῦ	καὶ ταχέως, οὔτε ἐν βαδισμῶ, οὔτε ἐν λέξει, οὔτε ἄλλοδι οὐδαμοῦ· οὐδὲ ὁ ἡσύχιος βίος	∅ = Priscianus (solum de duobus οὔτε), cod. (solum de οὐδέ)

		μὴ ἤσυχίου σωφρονέστερον ἂν εἶη	κόσμιος μᾶλλον τοῦ μὴ ἤσυχίου καὶ σωφρονέστερον ἂν εἶη	
165 b 6-7	7. 54	καὶ ἐὰν δὴ βούλωμαι, ὁμολογήσαντός σου	καὶ ἐὰν μὴ βούλωμαι, ὁμολογήσοντός σοι	℥ = Heusde (solum de ὁμολογήσοντός σοι)
(Ἐπιγραμμάτων) Παλατ. Ἀνδολ. (Beckby) 16, 248, 2	7. 240	ἄργυρος ὕπνον ἔχει	ἄργυρον ὕπνος ἔχει	∅
ΠΛΑΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΟΣ Παλατ. Ἀνδολ. (Beckby) 9, 13 b [13], 4 [6]	7. 240	ὄμμασιν ἀκροβάτει	ὄμμασιν ἀδροβάτει	∅
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ Ἄγεις καὶ Κλεομένης (Ziegler & Gärtner) 19, 8, 5	7. 772	καλουμένην Δεκάδα	καλουμένην Λακάδα	∅ Δ (EB 7: 117, 353)
36 (15), 3, 4-5	7. 772	καὶ χρησάμενον παρὰ καιρὸν ὑδροποσία	καὶ χρησάμενον παρὰ καιρὸν ψυχροποσία	= cod. ⁿ Δ (EB 7: 133, 361)
37 (16), 1, 1-2	7. 772	ἄλλως γέ πως ἐκ τῶν παρόντων	ἄμωσγέπως ἐκ τῶν παρόντων	= Schaefer («ἀμῶς γέ πως») Δ (EB 7: 133, 361, 454)
48 (27), 2, 4	7. 773	πρότερόν ἐστιν, ἔφη, τοῦ πρῶτα τὰ φυρᾶσαι	πρότερόν ἐστιν, ἔφη, τοῦ πληροῦν τὰ φυρᾶσαι	∅ Δ (EB 7: 145, 365, 454)
54 (33), 1, 4	7. 773	γυναικοκρασίαν	γυναικοκρατίαν	† ⁿ Δ (EB 7: 150, 454)
58 (37), 13, 2	7. 773	ὑπὸ τῶν νεωτέρων τινὸς ἐπλήγη	ὑπὸ τῶν ἐταίρων τινὸς ἐπλήγη	∅
Αἰμίλιος Παῦλος (Ziegler & Gärtner) 4, 4, 2-3	7. 740	γεγονὼς ὑπὸ τῆς στρατείας	γεγονὼς ἀπὸ τῆς στρατείας	= cod.
5, 4, 2	7. 741	τάς δ' ἐκ τινος ἀηδίας	ταῖς δ' ἐκ τινος ἀηδίας	∅ Δ (EB 4: 124, 402)
14, 7, 2	7. 742	ἀναπιδύει καὶ διανάει	ἀναπιδύει καὶ νάει	∅ Δ (EB 4: 133)
27, 6, 3	7. 742	τῷ λόγῳ κόπτοντι	τῷ λόγῳ ἀνακόπτοντι	∅ Δ (EB 4: 147, 413)
30, 4, 1	7. 743	χρήμασιν ἐποφθαλμίσαντες	χρήμασιν ἐποφθαλμίσαντες	đ Δ (EB 4: 149, 414)
Ἀλέξανδρος (Ziegler & Gärtner) 4, 3, 1	7.768	γράφων τὸν κεραυνοφόρον	γράφων <αὐ>τὸν κεραυνοφόρον	† Δ (EB 6: 187, 404)
7, 4, 3	7. 768	ἔδρας τε λιθίνας, ὑποσκίους περιπάτους	ἔδρας τε λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους	đ Δ (EB 6: 191, 407)

44, 2, 1-2	7. 768	οὐκ ἔλαβε τάληθές	οὐκ ἔλαθε τάληθές	Int. †
47, 7, 1-2	7. 769	καὶ ὠραίαν ἔν τινι χρόνῳ	καὶ ὠραίαν ἔν τινι χορῶ	= Wyttembach Δ (EB 6: 234, 444 & EB 8: 485)
49, 9, 2	7. 769	ἀπὸ μείζονος ἀρχῆς ἀφικόμενον	ἀπὸ μείζονος ἀρχῆς ἀφιέμενον	= cod. Δ (EB 6: 237, 445)
Ἀλκιβιάδης (Ziegler & Gärtner) 4, 3, 6	7. 737	ἑπτῆξ' ἀλέκτωρ δούλον	ἑπτῆξ' ἀλέκτωρ δούλος	Int. = cod. Δ (EB 4: 4, 360)
4, 4, 5	7. 737	ἔρωτος ἧ ὡς φησιν ὁ Πλάτων	ἔρωτος ἧ φησιν ὁ Πλάτων	Φ Δ (EB 4: 4, 360)
15, 7, 2-3	7. 737	τὸν ἐν Ἀγραύλου προβαλλόμενος	τὸν ἐν Ἀγραύλου προβαλλόμενον	= Meursius Δ (EB 4: 14, 362)
39, 3, 1	7. 738	ψιμμυδιοῦσαν	ψιμμυδίζουσαν	Φ Δ (EB 4: 40, 372)
Ἄντωνιος (Ziegler & Gärtner) 10, 6, 1-2	7. 781	τῆς Ἄντωνίου γυναικοκρασίας	τῆς Ἄντωνίου γυναικοκρατίας	= Sintenis ⁿ
27, 5, 2-3	7. 782	ἀνασχομένων περιλαβεῖν διάλεκτον	ἀνασχομένων παραλαβεῖν διάλεκτον	† Δ (EB 8: 75, 363)
46, 1, 1	7. 783 α	διαπλέξαι μὲν οὐ δυνάμενοι	διαπλίξαι μὲν οὐ δυνάμενοι	Φ
Ἄρατος (Ziegler & Gärtner) 43, 7, 1-2	7. 789	παρήνεγκε τὸ ῥηθέν	παρήκε τὸ ῥηθέν	Φ Δ (EB 8: 270, 447)
Ἀριστείδης (Ziegler & Gärtner) 1, 4, 6	7. 746	ὁ δὲ παισὶ κυκλίοις χορηγήσας	ὁ δ' ἔπεσι κυκλίοις (vel κυκλιοδιδασκάλοις) χορηγήσας	ἢ Φ
14, 1, 1-2	7. 746	Μαρδόνιος, ᾧ πλείστον ἐδόκει	Μαρδόνιος, ὡς πλείστον ἐδόκει	Φ
Ἄρταξέρξης (Ziegler & Gärtner) 4, 4, 7-8	7. 787	τοῖς λαμβάνουσιν ἐν δὲ τῷ διδόναι φαινόμενος εὐχαρις	τοῖς λαμβάνουσιν ἐν [δὲ] τῷ διδόναι, φαινόμενος εὐχαρις	†, = cod. (sed sine distinctionis nota post διδόναι)
Βρούτος (Ziegler & Gärtner) 29, 7, 1	7. 786	Βρούτου δὲ λέγουσι	Βρούτῳ δὲ λέγουσι	= cod. Δ (EB 8: 206, 420)
30, 7, 2	7. 786	ἠλίσκοντο δὲ δικτύων	ἠλίσκοντο δὲ διὰ δικτύων	Φ Δ (EB 8: 207, 420)
Γάϊος Μάρκιος (Ziegler & Gärtner) 12, 5, 2	7. 738	καὶ κατὰ καιρὸν ἡ χρεία	[καὶ κατὰ καιρὸν] ἡ χρεία	Φ
Γάλλβας (Ziegler) 4, 1, 3	7. 790	αὐτὸ δὲ τὸ φανερῶς εἶναι συναλγῶν	αὐτῷ δὲ τῷ φανερός εἶναι συναλγῶν vel αὐτὸ δὲ τὸ φανερός εἶναι συναλγῶν	† Δ (EB 8: 283, 452)
9, 5, 4-5	7. 790	εἰς Ἴθηριαν ἔπεμψεν + + + + + καὶ παρεῖκει κατασκευζόμενον	εἰς Ἴθηριαν ἔπεμψεν <Γάλλβαν,> ἧ παρεῖκει κατασκευζόμενον	† ⁿ (tantum cum παρείκοι) Δ (EB 8: 288, 455)
Δημήτριος (Ziegler & Gärtner)	7. 780	ὥσπερ εἶχε τὰς βολίδας	ὥσπερ εἶχε τῆς βολίδος (vel μετὰ	Φ

3, 2, 3			τῆς βολίδος)	Δ (EB 8: 4, 326-327)
30, 4, 6-7	7. 780	ἐξέστη δι' ὀργὴν αὐτοῦ	ἐξέστη δι' ὀργὴν αὐτῶν	Φ Δ (EB 8: 28, 338-339)
Δημοσθένης (Ziegler & Gärtner) 3, 3, 1-2	7. 775	τὸν αὐτὸν ἔοικε	ἐκ τῶν αὐτῶν ἔοικε	Φ Δ (EB 7: 202, 388)
7, 1, 2-3	7. 776	ὑπακολουθῆσαι Σάτυρον	ἐπακολουθῆσαι Σάτυρον	đ Δ (EB 7: 206, 390)
Δίων (Ziegler & Gärtner) 2, 4, 5-6	7. 783 β	δαίμονα πονηρὸν ἐν αὐτοῖς εἶναι δεισιδαιμονίαν ἔχοντας	δαίμονα πονηρὸν ἐν αὐτοῖς [εἶναι] δεισιδαιμονίαν ἔχοντας	† (đ pro αὐτοῖς) Δ (EB 8: 134, 388)
12, 1, 1	7. 784	εὐθύς κατελθὼν διεπεφύκει τῆς τυραννίδος	εὐθύς κατελθὼν φίλος ἐπεφύκει τῆς τυραννίδος	Φ Δ (EB 8: 141, 392)
29, 2, 4	7. 785	καὶ προτρεπομένων	καὶ προστρεπομένων	= Reiske Δ (EB 8: 156, 401)
58, 7, 1	7. 786	ἐγνώσθη καὶ τῷ μεγέθει	ἐγνώσθη δὲ τῷ μεγέθει	đ
Εὐμένης (Ziegler & Gärtner) 3, 2, 1	7. 765	ταῖς Μακεδόνων διαφοραῖς	τὰς Μακεδόνων διαφοράς	= Kronenberg" Δ (EB 6: 31, 337)
9, 4, 1-2	7. 765	τοῖς διώκουσι μετέβαλε	τοῖς διώκουσι μετέλαβε	†" Δ (EB 6: 39, 339)
Θεμιστοκλῆς (Ziegler & Gärtner) 14, 3, 12	7. 727	ὅτι κατ' ἐκεῖνον ὁ Ξέρξου ναύαρχος	ὅτι κατ' ἐκεῖνου ὁ Ξέρξου ναύαρχος	Φ Δ (EB 3: 219, 440)
Θησεύς (Ziegler & Gärtner) 27, 6, 2-3	7. 719	ἄκοντισθεῖσαν καὶ τὴν στήλην	ἄκοντισθεῖσαν κατὰ τὴν στήλην	Φ
27, 6, 3-4	7. 719	γῆς τῆς Ὀλυμπίας ἱερὸν ἐπὶ ταύτῃ κεῖσθαι	γῆς τῆς Ὀλυμπίας ἱερὸν ὑπὸ ταύτῃ κεῖσθαι	Φ Δ (EB 3: 22, 364 & EB 8: 474)
Καῖσαρ (Ziegler & Gärtner) 7, 9, 4	7. 770	τῇ βουλῇ γνῶναι πράξει	τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει	= cod. ⁿ , † ⁿ , Sintenis" Δ (EB 6: 271, 472)
15, 3, 4	7. 770	κλέος ὑπουράνιον	κλέος ἐπουράνιον	Φ Δ (EB 6: 278, 474-475)
Κάμιλλος (Ziegler & Gärtner) 4, 6, 7-8	7. 729	τῆς θαλάσσης ἄνωθεν	τῆς θαλάσσης ἀνωθεῖν	† Δ (EB 3: 240, 445)
8, 1, 1-2	7. 729	τὴν μὲν ὠφέλειαν, χαλεπὸν γὰρ ἦν ἀνάδαστον	τὴν μὲν ὠφέλειαν (χαλεπὸν γὰρ ἦν) ἀνάδαστον	đ («-χαλεπὸν γὰρ ἦν-») Δ (EB 3: 244, 446)

Κάτων (Ziegler & Gärtner) 11, 8, 1	7. 771	μετέβαλε	μετέλαβε	∅ Δ (EB 7: 44, 453)
25, 1, 2	7. 771	λόγος καθάπερ ἐν δράματι	λόγος και καθάπερ ἐν δράματι	∅ (tantum γάρ add. Coray sec. ed. et idem adprob. ed.) Δ (EB 7: 56, 453)
Κικέρων (Ziegler & Gärtner) 21, 3, 1-2	7. 778	ἀναστὰς ἐνεχείρησεν εἰς ἑκάτερον	ἀναστὰς ἐπεχείρησεν εἰς ἑκάτερον	† ⁿ Δ (EB 7: 247, 456)
23, 2, 4-5	7. 779	περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπομόσασθαι, καταβαίνειν	περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπομόσασθαι <και> καταβαίνειν	∅ Δ (EB 7: 249, 416)
Κίμων (Ziegler & Gärtner) 10, 7, 3-4	7. 757	ὑδάτων τε πηγαίων και πυρὸς ἔναυσιν χρήζουσιν ἀνθρώποις ἐδίδαξαν	ὑδάτων τε πηγαίων <χρήσιν> και πυρὸς ἔναυσιν χρήζουσιν ἀνθρώποις ἔδειξαν	† ⁿ (de χρήσιν) = Schaefer (de ἔδειξαν) Δ (EB 5: 190, 393)
Κράσσο (Ziegler & Gärtner) 2, 4, 6-7	7. 761	ὅτι πλείστοις και ἀκρατήτοις	ὅτι πλείστοις και ἀκρίτοις	∅ Δ (EB 5: 298, 427)
4, 5, 2-3	7. 761-762	ἀσαφῆ παραπέμπουσιν αὔραν ἀνάγουσαν εἴσω	ἀσαφῆ παραπέμπουσιν λαύραν ἄγουσαν εἴσω	† († ⁿ de ἄγουσαν) Δ (EB 5: 300, 429-430)
7, 7, 3-4	7. 762	και τὸ θαυμαζόμενον πλέον ἴσχυεν	και τῷ θαυμαζομένῳ πλέον ἴσχυεν	∅ Δ (EB 5: 304, 431)
14, 5, 5-6	7. 762-763	ὥστε μόνοις ἐλαττοῦσθαι [...] ἑαυτὸν οὐκ ἀνήκεν	ὥστε, <μὴ μόνοις> ἐλαττοῦσθαι [...] ἑαυτὸν οὐκ ἤνεγκεν	∅ Δ (EB 5: 312, 435-436)
24, 1, 9-10	7. 763	ἔτι Σκυδικῶς ἐπὶ τὸ φοβερόν τῶν ἀνασίλλων κομώντων	ἔτι Σκυδικῶς ἐπὶ τὸ φοβερότερον ἀνασίλλῳ κομώντων (vel ἀνασιλλοκομώντων)	∅ Δ (EB 5: 324, 439)
Λεύκολλο (Ziegler & Gärtner) 21, 2, 1	7. 758	ἐπεὶ δὲ Τιγράνην	ἔπειτα Τιγράνην	† (tantum «ἐπει<τα> δέ») Δ (EB 5: 227, 401)
27, 3, 5	7. 759	ἐν παιδιᾷ διεβάλλοντο κλῆρον	ἐν παιδιᾷ ἐβάλλοντο κλῆρον	∅ Δ (EB 5: 236, 402)
29, 4, 5-6	7. 759	μέλλων ἀποδεικνύναι τὸ κατεσκευασμένον	μέλλων ἐπιδεικνύναι τὸ κατεσκευασμένον	∅ Δ (EB 5: 240, 403)
31, 8, 3	7. 759	τοῖς Σατραπηνοῖς	τοῖς Ἀρταξατηνοῖς	∅ Δ (EB 5: 243, 404)
39, 4, 2-3	7. 759	και κατασκοπαὶ περίοπτων	και κατασκοπαὶ περίοπτοι	∅ Δ (EB 5: 252, 406)
Λυκοῦργος (Ziegler) 15, 11, 4-5	7. 721	παίδων τε και τεκνώσεως	παίδων δὲ και τεκνώσεως	đ («δὲ [και]») Δ (EB 3: 87, 387)

22, 1, 1	7. 721	τότε δὲ καὶ τοῖς νέοις	τοῦτο δὲ καὶ τοῖς νέοις	Φ Δ (EB 3: 96, 390)
Λύσανδρος (Ziegler) 12, 6, 6	7. 755	πολυπλόκους καὶ κεκλασμένας φοράς	πολλαπλοῦς καὶ κεκλασμένας φοράς	Φ Δ (EB 5: 106, 369)
18, 10, 3-4	7. 755	κηρύξειν ἑαυτόν, ἢ δοῦλον εἶπειν	κηρύξειν ἑαυτόν, ἢ δοῦλον; εἶπεν	† (de ἦ), = Auratus (de εἶπεν) Δ (EB 5: 113, 371)
22, 11, 2	7. 755	.....	μή σ' αὐτ' ἀρτίποδος	Φ Δ (EB 5: 117, 372)
22, 11, 3-4	7. 755	νοῦσοι [...] φθισὶ βροτόν	μόχθοι [...] φθισιβρότου	= cod. (de μόχθοι), Reiske ⁿ (de φθισιβρότου) Δ (EB 5: 117, 372)
25, 3, 4	7. 756	διαλέγεσθαι τοῖς πολίταις	διαλέγεσθαι τοῖς προφήταις	Int. = cod. Δ (EB 5: 120, 373)
Μάρκελλος (Ziegler & Gärtner) 5, 2, 2	7. 744	οἶκον ἢ σκηνήν	οἶκον <οἰκῶν> ἢ σκηνήν	Φ Δ (EB 4: 204, 431)
7, 4, 6-7	7. 744	σύ δὲ διαδίδου [...] ἐπὶ τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου προτρεπομένοις	σύ δὲ [δια]δίδου [...] ἐπὶ τὰ λοιπὰ τοῦ πολέμου προστρεπομένοις	† Δ (EB 4: 207, 432)
8, 2, 1-2	7. 745	πρέμνον ὄρειον	πρέμνον ὄρδιον	Int. † (= Amyot) Δ (EB 4: 207, 433)
Μάριος (Ziegler & Gärtner) 6, 6, 1	7. 754	ἰξῶν γάρ, ὡς ἔοικε	ἰξιῶν γάρ, ὡς ἔοικε	† Δ (EB 5: 49, 353)
12, 4, 3-5, 1	7. 754	.....	καὶ μετὰ τὸν θρίαμβον εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμπεσῶν, ὡς οἱ μὲν αὐτοῦ βία περιέρρηξαν τὸν χιτωνίσκον, οἱ δὲ σπεύδοντες ἀφελέσθαι βία τὸ χρυσοῦν ἐλλόβιον, ἅμα τὸν λοβὸν συναπέρρηξαν, ὡσθεις δὲ γυμνὸς εἰς τὸ βάραθρον κατεβλήθη, μειστός ὢν ταραχῆς καὶ διασεσηρῶς, Ἡράκλεις, εἶπεν, ὡς	đ (fere) Δ (EB 5: 56)
17, 9, 2	7. 754	ἀφίκετο καὶ Βαταβάκης	ἀφίκετο καὶ Βαβάκτης	Φ Δ (EB 5: 61, 355)
17, 11, 4	7. 754	καὶ πυρετὸς ἐξήνθησεν αὐτῷ	καὶ πυρετὸς ἐξήφθη ἐν αὐτῷ	Φ Δ (EB 5: 62, 356)
Μάρκος Κάτων (Ziegler & Gärtner) 1, 10, 2	7. 748	ἰσχύος ἐνδιδούσης ἐπιλάβοι	ἰσχύος ἐνδιδούσης ἐπιβάλοι (vel ἐπιλάβοι)	Φ
22, 2, 3-4	7. 750	Καρνεάδου χάρις ἢ δύναμις τε	Καρνεάδου χάρις καὶ δύναμις τε	Φ
Νικίας (Ziegler & Gärtner) 22,	7. 760	τοῖς δ' ἄλλοις παρέσχε [...] οὕτως	τοῖς δ' ἄλλοις παρέστη [...] οὕτως	† ⁿ (de παρέστη), Σ ⁿ (de

4, 2-4		ἐρῶμένως ἀναμάχεσθαι	ἐρῶμένως διαμάχεσθαι	διαμάχεσθαι) Δ (EB 5: 288, 421)
Νουμᾶς (Ziegler) 4, 8, 4	7. 722	οὐ δὴ καί, φασιν	ὧ δὴ καί, φασιν	Int. = Muret ⁿ Δ (EB 3: 111, 396)
17, 2, 4	7. 722	μηδ' οἶον ἐξαλείψαι	μηδ' οἶον ὄν ἐξαλείψαι vel subaudiendum ὄν ad οἶον elliptice	Φ («οἶον») Δ (EB 3: 128, 402)
22, 8, 5	7. 723	πρὸς δὲ τὴν σύγκλητον ὀρμησαί μή	πρὸς δὲ τὴν σύγκλητον φῆσαι μή	† ⁿ Δ (EB 3: 134, 405)
(Σύγκρισις) 24 (2), 2, 1	7. 723- 724	εἰ μή νῆ Δία	εἰ [μή] νῆ Δία	Φ Δ (EB 3: 137, 405-406)
Ὀδῶν (Ziegler) 14, 3, 5-6	7. 792	ἦ δ' ἐπὶ τοῦτο σωρεία	ἦ δ' ἐπὶ τοσοῦτον σωρεία	† ⁿ , Sintenis ⁿ (sed ut τοσοῦτο) Δ (EB 8: 320, 472)
Πελοπίδας (Ziegler & Gärtner) 21, 4, 5	7. 744	ἀπομαλθακωδεῖς	ἀπομαλθακισθεῖς	† Δ (EB 4: 183, 426)
Περικλῆς (Ziegler & Gärtner) 3, 7, 5	7. 730	.....	ὅ, τί περ κεφάλαιον	đ Δ (EB 3: 283, 456)
6, 1, 5	7. 730	καὶ περὶ τὰ θεῖα δαιμονῶσι	καὶ περὶ τὰ θεῖα δειμαίνουσι	Int. Φ Δ (EB 3: 285, 457)
12, 6, 5	7. 731	ἐλέφαντος, ζωγράφοι	τορευτοί, ζωγράφοι	Φ Δ (EB 3: 293, 459)
16, 7, 1-2	7. 731	ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου	ἅπαντα (vel ἀπωδᾶ) μὲν οὖν ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου	Φ Δ (EB 3: 299, 461)
26, 4, 5	7. 731- 732	ὥστε καὶ ποντοπορεῖν	ὥστε καὶ φορτοφορεῖν	† Δ (EB 3: 307, 463)
37, 2, 5	7. 732	διαδοχῆς, τὸν οἶκον ἐκλίποι τοῦνομα	διαδοχῆς τοῦ οἴκου ἐκλίποι τοῦνομα	Φ Δ (EB 3: 317, 466)
38, 4, 2	7. 732	ἀλλὰ καθηρημένου τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ	ἀλλὰ κατειλημμένου τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ	Φ
Πομπήϊος (Ziegler) 25, 10, 1-2	7. 767	ὑπεφώνησαν ἅπαντες σεαυτόν	ὑπεφώνησαν ἅπαντες σέ αὐτόν	đ
Ποπλικόλας (Ziegler & Gärtner) 1, 3, 9	7. 725	καὶ μέχρι μὲν ἐπίδοξος	[καί] μέχρι μὲν ἐπίδοξος	= codd. Δ (EB 3: 177, 425)
19, 5, 1	7. 726	ἐκείνων δ' ὅμως ἀμυνομένων	ἐκείνων δ' ὁμὸς ἀμυνομένων	Φ Δ (EB 3: 195, 432)
(Σύγκρισις) 24 (1), 5, 1	7. 726	καὶ μακαριουμένης τελευτῆς	καὶ μακαρουμένης τελευτῆς	Φ Δ (EB 3: 200, 434)
Πύρρος (Ziegler & Gärtner) 28, 6, 2	7. 753	ὄχεαι, Ἀκρότατε, καὶ οἶφε τὰν Χελιδονίδα	ὄχευε, Ἀκρότατε, καὶ οἶφε τὰν Χιλωνίδα	Φ (de ὄχευε), đ (de Χιλωνίδα) Δ (EB 5: 36, 350)

29, 4, 2	7. 753	καὶ ἀσοφίαν	καὶ σοφίαν	∅ Δ (EB 5: 37, 350-351)
Ρωμύλος (Ziegler & Gärtner) 12, 3, 4	7. 720	ἀπτόμενος δὲ τῆς περι τὸν πίνακα	ἀπτόμενος δὲ καὶ τῆς περι τὸν πίνακα	∅ Δ (EB 3: 42, 370)
16,1, 6	7. 720	καὶ μέτρια προκαλούμενοι	καὶ μέτρια προβαλλόμενοι	∅
22, 3, 2-3	7. 720	διδούς ἐκβαλεῖν ἐπὶ φαρμακεία	διδούς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακεία	† Δ (EB 3: 56, 375)
25, 5, 7	7. 720	ὅπερ ἐστὶν ἑπταμόριον	ὅπερ ἐστὶν ἑπτακόμιον	ἢ ∅ Δ (EB 3: 59, 376)
Σόλων (Ziegler & Gärtner) 12, 8, 3	7. 724	καὶ γὰρ εὐσταλεῖς ἐποίησε ταῖς ἱερουργίαις	καὶ γὰρ εὐτελεῖς ἐποίησε ταῖς ἱερουργίαις	Int. ∅ Δ (EB 3: 153, 413)
14, 3, 4	7. 724	ἄρχων μετὰ Φιλόμβροτον	ἄρχων κατὰ Φιλόμβροτον	ἢ ∅
20, 7, 6-7	7. 725	ἀχαρίτους ἐπιπλοκάς	ἀχαρίτους περιπλοκάς	∅ Δ (IA 1b: 368) Δ (EB 3: 162, 418)
Σύλλας (Ziegler) 25, 4, 2-3	7. 756-757	ὑβρεὶ καὶ πολιορκία τῶν ἐπισταθμευόντων	ὑβρεὶ καὶ περιεργία τῶν ἐπισταθμευόντων	∅ Δ (EB 5: 157, 384)
Τιβέριος καὶ Γάιος Γράκχοι (Ziegler & Gärtner) 17, 2, 4-5	7. 774	ὥά, καὶ ταῦτα ἐξεγλύψαντο	ὥά, καὶ ταῦτα ἐξελέψαντο	∅ Δ (EB 7: 174, 378, 455)
Τίτος (Ziegler & Gärtner) 8, 6, 5-6	7. 752	καὶ ὅτι παντὸς ὄλου	καὶ ὅτι γ' ὄντος ὄλου	†"
9, 6, 1-2	7. 752	καὶ προσδεξαμένου λόγου αὐτοῦ	καὶ προσδεξαμένου λόγον αὐτοῦ	∅
Φάβιος Μάξιμος (Ziegler & Gärtner) 5, 2, 3-7	7. 773	καθημένου μὲν, ἡσυγάζων, κινουμένου δὲ κατὰ τῶν ἄκρων [...] ὅσον ἄκοντι μὴ βιασθῆναι μάχεσθαι [...] ἀπὸ τῆς μελλήσεως αὐτοῖς παρέχειν	καθημένων μὲν, ἡσυγάζων, κινουμένων δὲ κατὰ τῶν ἄκρων [...] ὅσον ἄκων τε μὴ βιασθῆναι μάχεσθαι [...] ἀπὸ τῆς μελλήσεως αὐτῆς παρέχειν	= Cobet (de ἄκων τε), † (de παρέχειν); nihil de aliis Δ (EB 3: 326, 469)
16, 2, 7	7. 735	ἐκφερομένου τοῦ μέσου	sic vel ἐκφόρουμένου τοῦ μέσου	∅ Δ (EB 3: 338, 472)
16, 3, 5	7. 735	τῶν ἐπιτάκτων οἱ ταξίαρχοι	repon. vulgatam τῶν ἐπιλέκτων οἱ ταξίαρχοι	đ Δ (EB 3: 338)
17, 7, 2	7. 735	φαινόμενος καὶ δύσελπις	φαινόμενος καὶ δυσέλπιστος	đ Δ (EB 3: 340, 473)
19, 4, 4-5	7. 735-736	Μαρκέλλου συνηθεία σωτήριον	Μαρκέλλου εὐηθεία σωτήριον	∅ (tantum συντονία scr. Coray sec. ed. et idem adprob. ed.) Δ (EB 3: 342, 474)
19, 5, 2-3	7. 736	ἀπαντῶν, ἀπεσεῖετο, καὶ παρερρηγνύετο	ἀπαντῶν, ἀπεσύρετο, καὶ παρερρήγνυτο	= Sintenis" (solum de παρερρήγνυτο; ∅ de aliis) Δ (EB 3: 342, 474)

28 (1), 3, 5-7	7. 736	καθ' ἑαυτὸν ὁρμωμένῳ [...] πταιίσμασιν τελέως ἐκχυθῆναι	καθ' ἑαυτὸν ἡρμωσμένῳ [...] πταιίσμασιν τελέως ἐκλυθῆναι	† († ⁿ de ἡρμωσμένῳ) Δ (EB 3: 351, 476-477)
Φιλοποίμην (Ziegler & Gärtner) 4, 9, 4	7. 750	χωρίων συγκλινίας καὶ πεδίων ἀποκοπᾶς	χωρίων συγκλισίας καὶ πεδίων ἀποκοπᾶς	ἡ = cod. ⁿ

ΗΘΙΚΑ Αἴτια Ἑλληνικά [Κεφαλαίων καταγραφή, Ἑλληνικά] (Titchener) 292 D 3-5	7. 804 a	Βοιωτοῖς πλατυχαίτας [...] ὡς τὸ πλείστον ἔχοντας	Βοιωτοῖς πλασεχέτας [...] ὡς τὸ πλησίον ἔχοντας	= Wyttembach (solum de πλησίον)
293 A [292 D] 5-6	7. 804 b	τὸ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐπιγενομένων, φυξίμηλα καλεῖται	τὸ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐπιγινομένων (vel ἐπινεμομένων vel ἐπιγενομένων μῆλων), φυξίμηλα καλεῖται	= cod. (solum de ἐπινεμομένων)
Αἴτια Ῥωμαϊκά [Κεφαλαίων καταγραφή, Ῥωμαϊκά] (Titchener) 265 C 1	7. 802	καὶ πολλοῦ γενέσθαι λεγόμενον	καὶ πρό πολλοῦ γενέσθαι λεγόμενον	∅
269 E 7-9	7. 803	νομισθείσης δὲ μετὰ τὰς εἰδούς ἀποφράδος, προσταγόν, ὡσπερ φιλεῖ, πορρωτέρω τὸ ἔθος ἢ δεισιδαιμονία καὶ κατέστησεν	νομισθείσης δὲ <τῆς> μετὰ τὰς εἰδούς ἀποφράδος, προαχθέν, ὡσπερ φιλεῖ, πορρωτέρω τὸ ἔθος, ἢ δεισιδαιμονία [καί] κατέστησεν	đ (solum de δὲ τῆς), ∅ (de aliis)
273 C 9	7. 803	καὶ μήτε προσκυνεῖν	καὶ μήτε προστρίβειν	ἡ ∅ Δ (Θ: 284-285)
275 F 6-7	7. 803	μηδ' ἀποκεκλεισθαι, μηδὲ κλειννύειν	μηδ' ἀποκεκλεισθαι, μηδὲ ἐλιννύειν	= Xylander
280 E 5	7. 804 a	τοὺς ἀπεγνωσμένους ἐπὶ κλοπαῖς	τοὺς κατεγνωσμένους ἐπὶ κλοπαῖς	= Wyttembach ⁿ
283 B 9-10	7. 804 a	ἢ μὲν εἰσάγει καὶ λύει	ἢ μὲν εἰσάγει, ἢ δὲ λύει	Int. ∅
287 B 4-5	7. 804 a	διὰ τὸ νίκης καὶ κράτος οἰκειῶν	διὰ τὸ νίκης καὶ κράτους οἰκειῶν	= cod.
291 A 3	7. 804 a	ἴοις δὲ καὶ νυκτελίοις	ἱεροῖς δὲ [καί] νυκτελίοις	∅
Αἴτια φυσικά (Hubertt) 912 E 1	7. 830	ὡσπερ ἐντρίχωμα γενομένη	ὡσπερ ἐντρίχωμα γινομένη	∅
Ἀποφδέγματα λακωνικά (Fuhrmann) 214 E 4	7. 799	οἰήσει καὶ ἀνδρεία κτᾶσθαι	φρονήσει καὶ ἀνδρεία κτᾶσθαι	Int. ∅

221 F 10-11	7. 800	παρ' οὐδενὸς διαιτήσαντά με	παρ' οὐδενὸς (vel οὐδενός τι) αἰτήσαντά με	= Turnebus («οὔτε τι αἰτήσαντα»)
225 F 6-7	7. 800	ἔθθηκεν ἀκάνθας καὶ λιχνείας	ἔθθηκε λοπάδας καὶ λιχνείας	∅
233 A 5-6	7. 800	τὰς ἀμυγδαλάς τῶν σκληρῶν ἑώρα διπλασίῳ πωλουμένας	τὰς <ἀπαλάς> ἀμυγδαλάς τῶν σκληρῶν ἑώρα διπλασίου πωλουμένας	∅ (de addendo), = Kaltwasser (de διπλασίου)
234 C 4	7. 801	καὶ εἰπὼν, εἶση τῆς ὠνῆς	καὶ εἰπὼν ὀνήση τῆς ὠνῆς	∅ Δ (ΠΕΒ 9: 301)
Βασιλέων ἀποφδέγματα καὶ στρατηγῶν (Fuhrmann) 172 C 5-6	7. 798	εἰ ὅρον ἔχει τινὰ πρὸς κατανόησιν ἡθῶν	εἰ καιρὸν ἔχει τινὰ πρὸς κατανόησιν ἡθῶν	∅
176 E [F] 11	7. 798	λαβὼν δὲ κράτος	λαβὼν δὲ κατὰ κράτος	đ
177 E 4-5	7. 799	αὐτοὺς ἐστι καὶ τὸ κακῶς ἀκούειν	αὐτοὺς ἐστι <καὶ τὸ καλῶς> καὶ τὸ κακῶς ἀκούειν	Int. đ («καὶ τὸ καλῶς καὶ τὸ κακῶς ἀκούειν»)
185 E 3-4	7. 799	τίλλουσι παρερχόμενοι καὶ λοιδοροῦσι	τίλλουσι παρερχόμενοι καὶ κλῶσι	∅
(Ρωμαϊκά) 204 D 2	7. 799	αὐτοῦ προσαγορεύοντος	αὐτοῦ προσαγορεύοντος <οὐκ ἐπέισθη (vel οὐ προσείχε)>	Int. (de addendis) đ (solum de προσαγορεύοντος)
Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων (Cuvigny) 846 D 6-7	7. 828	τριάκοντα νῆσαι αὐτὸν τὸν βωμόν	τριάκοντα ἀνανεῶσαι αὐτὸν τὸν βωμόν	∅ Δ (ΕΒ 7: 405)
Γυναικῶν ἀρεταί (Nachstädt) 243 C 6-7	7. 801	κατὰ τὴν κυριωτάτην καινότητα καὶ δύναμιν	κατὰ τὴν κυριωτάτην κοινότητα καὶ δύναμιν	= Bachet de Méziriac
257 E 4-5	7. 801	καίτοι καὶ κατὰ γένος	καί τι καὶ κατὰ γένος	đ
258 C 6	7. 801	ἐξέστη παραχρῆμα	ἐξέστη δὲ παραχρῆμα	Int. đ
260 A 3-4	7. 801	ἑμαυτὴν γὰρ ὅτι βουλήσῃ ὁρῶ γεγεννημένην	ἑμαυτὴν γὰρ ἐπὶ βουλήσει (vel βουλῇ) τῇ σῇ ὁρῶ γεγεννημένην	∅
261 A [B] 9-10	7. 802	ἀναπτοηθεῖς πρὸς τὴν φιλοφροσύνην	ἀναπτερωθεῖς πρὸς τὴν φιλοφροσύνην	∅
261 C [D] 8-9	7. 802	βαδίζειν ἀπολογησαμένῳ	βαδίζειν ἀπολογησομένῳ	đ
263 A 1-2	7. 802	καὶ γὰρ ἐμπειρία καὶ τέχνη πᾶσα φροῦδος, γεωργεῖ καὶ οὐδεῖς	καὶ γὰρ ἐμπορία καὶ τέχνη πᾶσα φροῦδος, γεωργεῖ δὲ οὐδεῖς	∅ (tantum «δ' οὐδεῖς»)
Εἰ αὐτάρκης ἢ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν (Dumortier & Defradas) 499 A 2	7. 813	καὶ πέδας περικρούουσαν	καὶ πέδας περικροτοῦσαν	∅

499 D 9	7. 813	τούς ἀθρέπτους καὶ ἀγυμνάστους	τούς ἀτρίπτους καὶ ἀγυμνάστους	= Wyttenbach
<i>Εἰ</i> πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον (Cuvigny) 791 B 3	7. 827	ὥσπερ τὴν ἴβιν λέγουσιν	ὥσπερ τὴν ἴριν λέγουσιν	† Δ (ΠΕΒ 6: 33, 130 & Α1: 428 & Α2: 4)
Ἐρωτικός (Flacelière) 749 D 2-3	7. 825	ἐχῆρωσε γὰρ οὐκ ὀλίγον χρόνον	ἐχῆρευσε γὰρ οὐκ ὀλίγον χρόνον	= Passow
753 A 12	7. 825	ἐράται γὰρ αὐτοῦ νῆ Δία	ἐρᾷ τε γὰρ αὐτοῦ νῆ Δία	∅
753 B 3	7. 825	καθὸ αἰσθεται ὄφρυς	καδέσθω τὰς (vel καταδέσθω τὰς) ὄφρυς	= Hermann («καδείσθω τὰς»)
754 A 4	7. 825	ὥσπερ δακτύλιον, ἴχνος, ὡς μὴ παραρρυῆ	ὥσπερ δακτύλιον ἰσχνός, [ὡς] μὴ παραρρυῆ	∅ (tantum ἰσχνός ὦν ed. Basiliensis) Δ (Α1: 428)
ἽΟτι οὐδ' ἠδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον (Westman) 1106 B 5	7. 837	ἀναισθησίαν περαίνει καὶ διαλύει	ἀναισθησίαν περαίνει καὶ διαλύεται	∅
Παραμυθητικός πρὸς Ἀπολλώνιον (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 116 E 1	7. 796	ἢ διαίρεσθαι πρὸς ἀλαζονείαν	ἢ αἴρεσθαι πρὸς ἀλαζονείαν	∅
Παραμυθητικός πρὸς τὴν γυναῖκα (Hani) 610 C 7	7. 816	ψυχὰς φλεγομένας αὐτοῖς	ψυχὰς φλεγομένους αὐτοῖς	= cod.
Περὶ ἀδολεσχίας (Dumortier & Defradas) 506 D 1-3	7. 814	.....	οὐκ ἄρα φωνὴν [...] ἔμελλεν; ἐδίδασκε μὲν οὖν	Int. †
Περὶ ἀοργησίας (Dumortier & Defradas)	7. 811	ὄργαι δὲ καὶ συνεχεῖς	ὄργαι δὲ [καὶ] συνεχεῖς vel ὄργαι δὲ καὶ <λοιδορίαὶ> συνεχεῖς vel ὄργαι δὲ καὶ <πληγαὶ> συνεχεῖς vel ὄργαι <σφοδραὶ> δὲ καὶ συνεχεῖς vel ὄργαι δὲ <πυκναὶ> καὶ συνεχεῖς	= codd. («δὲ συνεχεῖς»)

Περὶ δεισιδαιμονίας (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 169 A 8	7. 798	ἐν καιρῷ ποδῶν σκιᾶς πρὸς σελήνην	ἐν καιρῷ πολέμου σκιᾶς πρὸς σελήνην	∅
Περὶ ἡθικῆς ἀρετῆς [Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων] (Dumortier & Defradas) 449 A 9	7. 810-811	καὶ συνεόρσεις λέγωσι	καὶ συνδορυβήσεις λέγωσι	∅
[Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων] 449 B 4	7. 811	καὶ τὰς βουλήσεις	καὶ τὰς αἰδήσεις	∅
Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος (Froidefond) 351 D 1	7. 807	οὐ χαρίσασθαι θεῷ	οὔτε (vel ἤ) χαρίσασθαι θεῷ	∅
351 D 10-11	7. 807	Διὸς ἡγεμονίαν ἐπιστήμης καὶ σοφίας	Διὸς ἡγεμονίαν ἐπιστήμη καὶ σοφία	= Markland
355 A 10	7. 807	τὸν γόνον ὡς σφαιροποιούσιν	τὸν γόνον ὃν ὡς σφαῖραν ποιοῦσιν vel τὸν γόνον, ὃν σφαιροποιούσιν	∅
355 D 7-8	7. 807-808	παίξαντα πέττια πρὸς τὴν σελήνην	παίξαντα πεττεῖα πρὸς τὴν σελήνην	∅
356 E 1-2	7. 808	οὐδένα προσελθεῖν ἀπροσαύδητον	οὐδένα παρελθεῖν ἀπροσαύδητον	= Bachet de Méziriac
357 B 4	7. 808	ποιήσασθαι τοῦ παιδίου τὴν τίτθην	ποιήσασθαι τοῦ παιδίου [τὴν] τίτθην	∅ (=codd.)
357 D 3-4	7. 808	ἐκτρέψαντος ὑπὸ τὴν ἔω	ἐκπέψαντος ὑπὸ τὴν ἔω	∅
358 E 12-13	7. 808	μυθεύμασιν ἀραιοῖς καὶ διακένοις	μυθεύμασιν ἀργοῖς καὶ διακένοις	∅
362 C 9	7. 809	μετριώτερον δὲ παρὰ τὸ σεύεσθαι	μετριώτερον δ' <οί> παρὰ τὸ σεύεσθαι	= Xylander
362 C 10-11	7. 809	κίνησιν αἰρεῖσθαι φάσκοντες	κίνησιν εἰρήσθαι φάσκοντες	đ
363 A 1-2	7. 809	τοῖς ἐσομένοις τὸν θεὸν παρεγγυῶσι	τοῖς δεησομένοις τοῦ θεοῦ (vel συνεσομένοις τῷ θεῷ vel δυσσομένοις τῷ θεῷ) παρεγγυῶσι	∅
377 E 4	7. 809	καὶ σπονδεῖον ἢ μελίκρατον	καὶ σπόδιον ἢ μελίκρατον	∅
383 A 10-11	7. 809	ἐκεῖνο διανοηθεῖη τις πρότερον	ἐκεῖνο διανοήθητι πρότερον	∅

384 B 2	7. 809	πόματι καὶ κράματι	πόματι καὶ βρώματι	∅
Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 2 C 6	7. 793	εἰς τοῦνδεχόμενον ἀναδραμεῖν	εἰς τοῦνδεχόμενον ἀναδαμεῖν (vel ἀναλαβεῖν)	∅
4 D 2	7. 794	ταῖς τῶν ἀρεσκευομένων	ταῖς τῶν ἀρεσκευομένων	= codd.
6 C 9	7. 794	τὸν λόγον ἐμπίπτειν	τὸν λόγον ἐκπίπτειν	= codd. ⁿ
6 E 3	7. 794	οὐκ ἐπαξίους	οὐκ ἐπ' ἀξίους	đ
9 C 5	7. 794	ζῶων μόνων τοῦτο ἴδοι τις	ζῶων μόνων τοῦτο <ἄν> ἴδοι τις	= Hercher
10 C 5-6	7. 794	παντελῶς κατεπράξατο	παντελῶς κατεπροῖξατο	= Leonicus («κατεπροῖξατο»)
11 D 7-8	7. 794	πατέρων	πατέρας	đ
13 A 3	7. 794	ὡς τῶν κολάκων	[ὡς] τῶν κολάκων vel ὡς τὸ τῶν κολάκων	đ («τῶν κολάκων»)
(Ψ-ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ) Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὕρισκομένων (Müller) 7, 4, 4	7. 839	χωνευθῆναι ἄπτουσι	χωνευθῆναι βάπτουσι	= Kaltwasser
7, 4, 6-7	7. 839	τὴν ἠλλαγμένην ὑγρασίαν	τὴν μεμαγμένην ὑγρασίαν	∅
14, 2, 3-4	7. 839	ἀλείφοντες τῷ χυλῷ	ἀλείφονται τῷ χυλῷ	đ
25, 4, 4	7. 839	νυκτὸς βαθείας ἐκτελεῖ	νυκτὸς βαθείας ἐτέλει	Int. ∅ (tantum ἐξετέλει Wyttenbach)
25, 4, 5	7. 839	λοιποὶ θεοὶ ἀτιμίαν φέροντες	λοιποὶ θεοὶ [τὴν] ἀτιμίαν φέροντες	= Wyttenbach
Περὶ σαρκοφαγίας B' (Hubertt & Drexler) 998 A 6-7	7. 835	Ἑλλήνων καὶ πυρίαι καὶ διαίται	Ἑλλήνων καὶ παιδείαι καὶ διαίται	∅
Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων (Westman) 1044 D 7-8	7. 835-836	τῷ ἄρρενι γινομένῳ οὕτως, ἢ δηλυδοῦν ἠκολούθηκεν	τῷ <δ> ἄρρενι γενομένῳ, οὕτως ἢ δήλεια συνηκολούθηκεν	= Wyttenbach (de δ'), cod. (de γενομένῳ), Pohlenz (qui prop. τὸ δήλυ συνηκολούθηκεν), Bernhardy (qui prop. ἡ δήλεια συνηκολούθησεν)
1054 B 5	7. 836	ὥστε μάλα εἶναι καὶ μαλθακόν	ὥστε μανόν εἶναι καὶ μαλθακόν	∅
Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς A' (Frazier & Froidefond) 327 D 7	7. 804 b	τοῖς τρισμυρίοις οἴεσθε πεζοῖς	τοῖς τρισμυρίοις τε πεζοῖς	∅
332 D 8-9	7. 805	τὸ δ' ἐπίπονον οὐκ	sic vel τὸ δ' ἐπίτονον οὐκ	∅ («ἐπίπονον»)

		ἀπαραμύθητον	ἀπαραμύθητον	
Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Β' (Frazier & Froidefond) 336 C 5-6	7. 806	ἀναβάδην ἐν ταῖς παλλακαῖς καθήμενος	ἀναβάδην σὺν ταῖς παλλακαῖς καθήμενος	∅ Δ (IA 1b: 329-331)
336 C 7	7. 806	λιθίνην εἰκόνα κατασκευάσαντες ἐπορχουμένην	λιθίνην εἰκόνα κατασκευάσαντες ἐπορχουμένην	∅ Δ (IA 1b: 329-331)
339 E 5-6	7. 806	σιδάρεος ἔκ τινος πεπαινόμενος	σιδάρεος ἐκτενωῶς πεπαινόμενος	∅
Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας (Dumortier & Defradas) 494 A 3-4	7. 812	ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ φιλοστοργῶ	ἕκαστον αὐτῶν αὐτῷ φιλοστοργῶν	∅
495 F 4-5	7. 813	οἶον ἐγγείους ἢ τινὰς κρήνας	οἶον ἐγγείους καὶ αὐτόχθονας κρήνας vel οἶον ἐγγείους πηγὰς καὶ κρήνας	∅
Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης (Frazier & Froidefond) 321 E 9	7. 804 b	χρόνον ἐπέσχε	χρόνον παρέσχε	Int. = Dübner
Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης (Pohlenz) 923 C 9-10	7. 830	τὸ ριζῶδες τῆς περιαγωγῆς	τὸ ροιζῶδες τῆς περιαγωγῆς	đ
924 A 10-11	7. 830	κάτω φερόμενου τὸ μέσον ὑπερβάλλοιεν	κάτω φερόμενοι τὸ μέσον ὑπερβάλλοιεν	đ
924 C 9-10	7. 830	οὐ μὰ Δία πείραν	οὐ μὰ Δία πήραν	= Turnebus
926 C 8-9	7. 830	καὶ κοῦφον, ἤκει δέ, ὅπου μὴ πέφυκεν	καὶ κοῦφον, εἵκει (vel οἵκει) δέ, ὅπου μὴ πέφυκεν	∅
926 E 4	7. 830	καὶ πλημμέλειαν ἐπιθεῖν πονῆς	καὶ πλημμέλειαν ἐπιθεῖν ποδῆς	đ
928 C 8	7. 830	τί γὰρ οὕτω λάβωμεν, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι	τί γὰρ οὐκ ἀπελάβομεν, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι	∅
932 C 2-3	7. 831	σελήνης ἀντιφράζει, σελήνην δὲ ..... ὁ δὲ Ποσειδώνιος	σελήνης ἀντιφράζει, σελήνην δὲ <γῆς παρεμπτόσει.> ὁ δὲ Ποσειδώνιος	∅
Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς (Flacelière) 385 A 5-6	7. 810	ἐν τῇ σχολῇ παραβαλλόμενον	ἐν τῇ σχολῇ προβαλλόμενον	= cod.
Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανειῆσθαι	7. 828	πολυτόκους καὶ δυσεκλείπτους	πολυτόκους καὶ δυσεξαλείπτους	∅

(Cuvigny) 829 A 11				
Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι (Cuvigny) 778 B 4	7. 826	νοσοῦσιν ὁμοίως τοῖς ἀγαθὰ ἡρημένοις	νοσοῦσιν ὁμῶς τοῖς ἄγαν ἡρημένοις (ἄγαν Reiske)	Φ (tantum ἄγαν) Δ (ΠΕΒ 6: 5)
Περὶ τοῦ πρώτως ψυχροῦ (Hubertt) 947 E 8-9	7. 831	ἐν τοῖς φυσικοῖς σώμασιν ἀντὶ στοιχείων ὑποληπτέον	ἐν τοῖς φυσικοῖς σώμασιν ἀντιστοιχίαν ὑποληπτέον	đ
948 E 16	7. 831	ἀέρος εἰσὶ διαφοραί	ἀέρος εἰσὶ διαφθοραί	Φ
954 D 9	7. 831	οὐδὲ κινητικόν, οὐδὲ λείπον	οὐδὲ κινητικόν, οὐδὲ μεταβλητόν	Φ
Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου (Hani) 577 B 4	7. 816	τῆς ὁδοῦ μικρὸν ὑπὸ τὸ Ἄμφιον	τῆς ὁδοῦ μικρὸν ὑπὸ τὸ Ἐπικάμπειον	ἢ Φ
589 A 7	7. 816	τὴν ψυχὴν ἐν νηστεία βαλέσθαι	τὴν ψυχὴν ἐν νῶ συμβαλέσθαι	= Turnebus (solum pro νῶ)
Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι (Hubertt & Drexler) 989 B 5-6	7. 835	σωφροσύνη βραχύτης τίς ἐστίν	σωφροσύνη ἀρετὴ τίς ἐστίν	ἢ Φ
Περὶ τύχης (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 99 B 6	7. 796	προσλαβεῖν τῷ πίνακι τὸν σπόγγον	προσβαλεῖν τῷ πίνακι τὸν σπόγγον	đ
Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων (Lachenaud) 883 C 4	7. 829	οἱ Πυθαγορικοὶ χροιάν ἀνεκάλουν	οἱ Πυθαγορικοὶ χροιάν ἐκάλουν	= codd.
894 E 2-3	7. 829	πάλιν ἐπιδολούμενον τὸ διορίζον	πάλιν ἐπιδολούμενον τὸ ἀλουργίζον	Φ
910 D 2-3	7. 829	τούτων χρηστικὸν οἶνον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ τρέφεσθαι ἐδάφους	τούτων τὸν χρηστὸν (vel χρηστὸν τὸν) οἶνον ποιοῦσιν, ἀλλ' αἱ τοῦ τρέφοντος (vel ἀλλ' αἱ ἐξ οὗ τρέφονται) ἐδάφους	= Diels (de χρηστὸν τόν), Wyttenbach (de αἱ τοῦ τρέφοντος)
Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων (Flacelière) 432 D 13-E 1	7. 810	μεδ' ὑγροῦ νάματος ἀφαιρῆται	μεδ' ὑγροῦ νάματος ἀπαρύττηται	ἢ Φ
433 C 5-6	7. 810	ἀμαχεὶ δὲ καὶ τὰ τῆς φήμης	ἀμέλει δὲ καὶ τὰ τῆς φήμης	= Wyttenbach
Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικοὺς (Westman) 1061 C 9	7. 836	Δίωνος ἢ σφυρίζοντος	Δίωνος ἢ συρίζοντος	Φ
1069 D 3	7. 836	μέγα βοῶντες, ὡς ἐνεστίν	μέγα βοῶντες, ὡς ἐν ἐστίν	= Bachet de Méziriac

		ἀγαθόν	ἀγαθόν	
1079 A 10-B 1	7. 837	ἡ τομὴ πράττει τὰ σώματα	ἡ τομὴ παράγει (vel προάγει) τὰ σώματα	= Wyttenbach («προάγει»)
1085 D 3	7. 837	δι' εὐτονίαν ἑκτατικά	δι' εὐτονίαν ἑντατικά (vel συνεκτικά)	Int. (de alternat. sec.) = Pohlenz («συνεκτικά»)
Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων (Klaerr & Vernière) 550 F 2-3	7. 815	τὸν ἥμιστα μετανοία προσοισόμενον χρόνον	τὸν ἥμιστα μετάνοιαν προσοισόμενον χρόνον vel τὸν ἥμιστα μετανοία προσδησόμενον χρόνον	Int. (de alternat. pr.) ∅ Δ (H: 238-239)
553 F 5-A 1	7. 815	τιμωρίαν ἀδικίας τῷ παθεῖν	τιμωρίαν ἀδικίας τὸ παθεῖν	∅
555 D 6-7	7. 815	φαίη τις ἂν τῷ χρόνῳ τῶν πονηρῶν	φαίη τις ἂν <τὸν βίον καὶ> τὸν χρόνον τῶν πονηρῶν	∅ (tantum «τις ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ χρόνῳ»)
561 B 4-5	7. 551 & 7. 816	οὐδεὶς ἂν ἀγαπήσειεν αὐθις	οὐδεὶς ἂν πείσειεν αὐθις	∅ (tantum ἀναπέσειεν Emperius) Δ (H: 43 & A6: 308)
566 D 2-3	7. 252	ἀλλὰ κατατείνει τῷ σώματι	ἀλλὰ κάτω τείνει τῷ σώματι	∅
Περὶ φιλαδελφίας (Dumortier & Defradas) 480 B 6-7	7. 811	καὶ καταλοωμένοις ὑπ' ἀλλήλων	καὶ καταλοωμένοις (vel καταλοιωμένοις) ὑπ' ἀλλήλων	∅ Δ (A6: 308)
486 B 6-7	7. 811	πρὸς ἓν ἄδλημα κάμνοντες	πρὸς ἓν ἄδλημα καταβαίνοντες	∅
Περὶ φιλοπλουτίας (Klaerr & Vernière) 525 E 1-2	7. 814	πράγματα συνέχεις καὶ ταραττεῖς	πράγματα συγγεῖς καὶ ταραττεῖς	= codd. Δ (A6: 308)
Πλατωνικά ζητήματα (Hubertt & Drexler) 1006 A 2	7. 835	καὶ περιέχοντος ἀέρα, ἢ νήνεμον	καὶ περιέχοντος ἀέρα [, ἦ] νήνεμον	= Wyttenbach
Πολιτικά παραγγέλματα (Carrière) 807 C 8-9	7. 827	ἄλλου κ' ἄλλου πρὸς ἄλλην ἀεὶ χρεῖαν κάμπτοντος	ἄλλ' ἄλλους (vel ἄλλ' ἄλλον) πρὸς ἄλλην ἀεὶ χρεῖαν κάμπτοντας	= Wyttenbach Δ (ΠΕΒ 6: 67, 144)
824 D 9-E 1	7. 28	οἱ παρόντες, οὐκ ἐπιεικεία	οἱ μὴ περίοντες, οὐκ ἐπιεικεία	∅ Δ (ΠΕΒ 6: 100, 162)
Πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἑνυδρά (Hubertt & Drexler) 959 C 1	7. 832	οὕτως ἔδιγέ μου πυκνά καὶ πιθανά	οὕτως ἔδηγέ με πυκνά καὶ πιθανά	Int. ∅
960 E 1-2	7. 832	φύσις, ἦν ἕνεκα τοῦ καὶ πρὸς τὸ πάντα ποιεῖν	φύσις, ἦν ἕνεκά του καὶ πρὸς τὸ πάντα ποιεῖν	đ («πρὸς τι»)
961 A 4-5	7. 592	γράμματα πολλάκις	γράμματα πολλάκις	đ

		<i>ἐπιπορευόμενα</i>	<i>ἐπιπορευομένους ut Porphyrius</i>	
961 E 7-8	7. 832	<i>παρασκευάζεσθαι τὴν ἀηδόνα</i>	<i>παρασκευάζεσθαι τὴν χελιδόνα</i>	∅
963 D 2	7. 832	<i>τῶν αναύδων φύσει τραυλόν</i>	<i>τῶν αναύδων φύσει <ῆ> τραυλόν</i>	∅
964 E 4	7. 832	<i>καὶ τέρπεσθαι τὸ γενόμενον</i>	<i>καὶ τρέφεσθαι τὸ γενόμενον</i>	= Bachet de Méziriac
970 D 10	7. 832	<i>ἐχρεμέτιζε μέγα καὶ συνήλλετο</i>	<i>ἐχρεμέτιζε μέγα καὶ ἐνήλλετο</i>	= Cobet
976 C 5	7. 833	<i>καὶ λόγων λέξεις καὶ φυγὰς</i>	<i>καὶ λόγων λέξει [καὶ] φυγὰς</i>	∅
977 E 5-6	7. 833	<i>ὥσπερ ἀδοξήμασι παλαισμάτων</i>	<i>ὥσπερ ἀλεξήμασι παλαισμάτων</i>	† Δ (EB 5: 408-409)
978 A 9	7. 833	<i>τὴν γὰρ καλουμένην μύστιν</i>	<i>τὴν γὰρ καλουμένην μύτιν</i>	đ
981 F 3-4	7. 834	<i>καταρρέουσι μικρὸν τὸν ὄρον</i>	<i>καταρραίνουσι μικρὸν τοῦ θοροῦ (vel τὸν θορόν)</i>	= Reiske (de καταρραίνουσι) = codd. (de τὸν θορόν)
<i>Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι (Frazier & Froidefond) 346 C 4-5</i>	7. 806	<i>βοηθείας τάχος πρὸς τὴν πόλιν</i>	<i>βοηθείας ταχείας πρὸς τὴν πόλιν</i>	∅
349 F 1	7. 807	<i>οἰνοχοεῖται τῆς Χαθρίου</i>	<i>οἰνοχοεῖ <τά> τῆς Χαθρίου</i>	∅
<i>Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδεύτον [Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι] (Cuvigny) 782 C 8-9</i>	7. 826	<i>δρόμον ἔχουσα, πᾶν πάθος ἔξωθει, ποιούσα</i>	<i>δρόμον ἔχουσα πρὸς πᾶν πάθος, ἔξω θεῖ (vel θέουσιν ἔξω), ποιούσα</i>	∅ Δ (ΠEB 6: 15, 118 & A1: 428)
<i>[Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι] 782 E 2-3</i>	7. 826	<i>ἐν ψύχει τινὶ γένωνται καὶ περιενεχθῶσιν</i>	<i>ἐν ὑψηλῷ τινὶ γένωνται ἢ περιενεχθῶσιν</i>	∅ Δ (ΠEB 6: 15, 118 & A1: 428)
<i>Πρὸς Κωλώτην (Westman) 1112 C 5</i>	7. 838	<i>πληγὰς καὶ ἀποδόσεις</i>	<i>πληγὰς καὶ ἀποπηθήσεις</i>	đ
1112 E 10	7. 838	<i>σώματά ἐστι καὶ τύπος</i>	<i>σώματά ἐστι καὶ τόπος</i>	đ
1113 A 10-B 3	7. 838	.....	<i>οἱ δ', ὅτε μὲν κατὰ φωτῶν μισγέντ' ἐς φάος ἔλθῃ/ ἢ κατὰ θηρῶν ἀγροτέρων γένος, ἢ κατὰ θάμνων,/ ἢ ἐ κατ' οἰωνῶν, τότε μὲν τὸ λέγουσι γενέσθαι:/ εὔτε δ' ἀποκριθῶσι, τὸ δ' αὖ δυσδαίμονα πότμον/ ἐν γε νόμῳ καλέουσι, νόμῳ δ' ἐπίφημι καὶ</i>	∅ (fere)

			αὐτός	
<i>Πῶς ἂν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 62 A 5</i>	7. 796	καὶ μὴ κακοῦν ἀνατάσει τὸ σῶμα	καὶ μὴ κακοῦν ἀναπαύσει τὸ σῶμα	∅
65 B 7-8	7. 796	καὶ ἐπίκτητος καὶ ἀπατηλός	καὶ ἐπίτηκτος καὶ ἀπατηλός	= Wytttenbach
<i>Συμποσιακῶν Α' (Fuhrmann) 621 A 6-7</i>	7. 817	κατακόρως ἀπάγοντες τῶν ἀσελγαινόντων	κατακόρως λάπτοντες τῶν ἀτόνως πινόντων vel κατακόρως λάπτοντες τῶν οὐκ ἀσελγῶς πινόντων vel κατακόρως ἀπολαύοντες τῶν ἀσελγαινόντων	∅
624 A 11-B 1	7. 817	μετώπῳ κρατουμένῳ ὑπὸ τῆς κόμης +ειν+ αὐτῷ	μετώπῳ κρυπτόμενον ὑπὸ τῆς κόμης μείναι (vel εἶναι) αὐτῷ	∅
627 A 1-2	7. 817	πρᾶγμα περὶ τούτων διαφορεῖν	πρᾶγμα περὶ τούτων διαπορεῖν	Int. đ
<i>Συμποσιακῶν Β' (Fuhrmann) 640 D 1-2</i>	7. 818	ὥσπερ οἴκοθεν ἰχώρας συνάγει	ὥσπερ ἐλκωθέν (vel ἐλκωθέντα) ἰχώρας συνάγει	∅
641 D 6-7	7. 818	τοῦ περὶ σπλάγχων ἔλκους	τοῦ περὶ πλεύμονα (vel σπλάγχων) ἔλκους	∅
<i>Συμποσιακῶν Γ' (Fuhrmann) 647 C 7</i>	7. 818	καὶ τονώση τὰ σώματα	καὶ γυιώση τὰ σώματα	∅ Δ (IA 1b: 302 & EB 7: 336)
652 B 9-10	7. 819	ὑπὸ δυοῖν τότε προσενηνεγμένος	ὑπὸ δυοῖν τότε προσενηνεγμένοις	ἢ ∅
658 A 11	7. 819	κινεῖν τὰ ὑγρά καὶ κωλύειν	κινεῖν τὰ ὑγρά καὶ λύειν (vel διαλύειν)	Int. ∅
<i>Συμποσιακῶν Ε' (Fuhrmann) 680 E 8-9</i>	7. 819	τῶν πτίλων μυδώντων	τῶν πτίλων μαδώντων	∅
685 C 6-7	7. 820	τὴν ὕν σάρκα κρέα γεγονέναι λέγουσι	τὴν ὕος σάρκα, κρέα μόνον εἶναι λέγουσι	= Turnebus ⁿ (solum de ὕος, ∅ de aliis)
<i>Συμποσιακῶν ΣΤ' (Fuhrmann) 686 C 1-2</i>	7. 820	τῶν ποδούντων ἡδοναί	τῶν πραχθέντων (vel παρατεθέντων) ἡδοναί	∅
690 B 4	7. 821	τὸ φρεατίδιον ὕδωρ ἀρυσθέν	τὸ φρεατιαῖον ὕδωρ ἀρυσθέν	= Wytttenbach
690 D 2-3	7. 821	ὅταν οὖν ὑποπλασθῇ ὑπό	ὅταν οὖν ἀποσπασθῇ ἀπό	Int. ∅ Δ (IA 1b: 118)
691 A 8	7. 821	ὁ ψυχρὸς ἀήρ ἀναλώμενος	ὁ ψυχρὸς ἀήρ ἀνακλώμενος	= Amyot
693 B 8	7. 821	κόμης θρύψιν οὐδεὶς αἰτιᾶται	κόμης θρέψιν οὐδεὶς αἰτιᾶται	∅

695 A 11	7. 822	μᾶλλον καὶ διειλιγμόν	μᾶλλον καὶ λυγμόν	∅
Συμποσιακῶν Ζ' (Frazier & Sirinelli) 698 E 7-9	7. 822	τὴν δὲ λευκανίην ἐσέδηκα	τὴν δὲ λευκανίην ἐξέτεμε	∅
700 D 5	7. 822	τὴν πιτύαν ἀναλισκομένη	τὴν πιτύαν ἀλισκομένη	= Bachet de Méziriac («πτυάν»)
705 E 1	7. 822	τὸ τῆς γαστρὸς αἰρόμενον	τὸ τῆς γαστρὸς οὐκ αἰρόμενον	Int. ∅ Δ (IA 1b: 45)
708 F 2-3	7. 822-823	καταλαμβάνοντες, ἐν τῷ περιττεύειν αἰεὶ τοῖς ἰδίοις φίλοις	καταλαμβάνοντες ἐν τῷ πεττεύειν, αἰεὶ τοῖς ἰδίοις φίλοις	đ («αἰεῖ,»)
711 D 5	7. 823	καὶ μύροις ἀκούειν διατείνοντας	καὶ μύροις ἀκούειν διαπίνοντας	= Wyttenbach
715 B 8-9	7. 823	ὁ πίνων οὐκ εὖ μεταβλέπει	ὁ πίνων οὐκ εὖ μάλα βλέπει	∅
Συμποσιακῶν Η' (Frazier & Sirinelli) 719 C 8	7. 824	ἔφη γὰρ οὐ τόπον γεωμετρίαν	ἔφη γὰρ οὐ τοῦ ποσοῦ γεωμετρίαν	∅
723 F 1	7. 824	ὥσπερ πόλεις ἕκαστον αἰεὶ ζῶον	ὥσπερ πόλεις ἕκαστον αἰεῖζων (vel αἰεὶ ζῶόν)	= Madvig («αἰεῖζων»)
726 F 2	7. 824	τίς οὐκ ἂν εἴποι ἐπὶ κῶμον Ἑλληνικῶς	τίς οὐκ ἂν εἴποι [ἐπὶ] κῶμον (vel εἴποι ἀπὸ τοῦ κώμου) Ἑλληνικῶς	∅
Συναγωγή ἱστοριῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαίων (Nachstädt) 310 C 7-8	7. 804 b	δακτυλίου γνοῦσα τὸ γένος	δακτυλίου γνοῦσα τὸ γεγονός	= codd.
312 C 9-10	7. 804 b	παιδίον ἐκύησεν ἐμπεσοῦσα δέ	παιδίον ἐκύησεν τεκοῦσα δέ	= Wyttenbach ⁿ
Τῶν ἐπτὰ σοφῶν συμπόσιον (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 161 E 8-9	7. 798	ἀλλὰ πᾶσι τούτοις ἐπισκοπεῖ κύκλω ὁ θεός	ἀλλ' ὄμμασι πολλοῖς ἐπισκοπεῖ κύκλω ὁ θεός	∅
Ἵγιεινὰ παραγγέλματα (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 128 C 9-10	7. 797	τῶν τοιούτων ἐστὶν ἤδη δὲ πέφυκεν	τῶν τοιούτων ἐστὶν οὐδέν, ἡδὺ δὲ πέφυκεν	∅ (tantum «ἐστὶν, ἡδὺ δέ»)
131 D 2-3	7. 797	ταμειεύεται γὰρ αὐτῷ τῆς θερμότητος	ταμειεύεται γὰρ αὐτῷ <τὰ> (vel <τὸ>) τῆς θερμότητος	∅
ΠΟΛΥΔΕΪΚΗΣ (Bethe) 3, 94 [15], 4	7. 899	καὶ ὀδμαῖς πνεύματος προσβολή	καὶ ὀδμῆς <ῆ> πνεύματος προσβολή	∅

ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΣ <i>Παλατ.</i> <i>Άνθολ.</i> (Cougny) 3, 78, 1	7. 228	<i>καὶ περὶ συνθεσίης</i>	<i>ἐκ περισυνθεσίης</i>	∅ Δ (EB 4: 361)
<i>Παλατ. Άνθολ.</i> (Beckby) 12, 120, 1	7. 228	<i>ἀπεροῦμαι</i>	<i>ἀποροῦμαι</i>	∅
12, 120, 4	7. 228	<i>παραταξάμενον</i>	<i>παραταξόμενον</i>	∅

ΣΟΪΔΑ (Adler), A 212, 1	7. 75	<i>Ἄ γ ἡ θαῦμα χαρά</i>	<i>Ἄ γ η θαῦμα χαρά</i>	đ («Ἄγη. [...] θαῦμα χαρά»)
Σ 1493, 1	6. 67	<i>ἡπόρουν τὸ τί χρὴ πράττειν</i>	<i>ἡποροῦντο τί χρὴ πράττειν</i>	đ
Φ 393, 4	7. 865	<i>ἐπαιδύθη δὲ μετὰ τὸν θάνατον Ἄγεσύλου</i>	<i>ἐπωλήθη δὲ μετὰ τὸν θάνατον Ἄγεσύλου</i>	∅

ΣΟΦΟΚΛΗΣ (Lloyd-Jones & Wilson) <i>Αἴας</i> 375 [376]	7. 183	<i>κλυτοῖς πεσῶν αἰπολίοις</i>	<i>κτητοῖς πεσῶν αἰπολίοις</i>	∅
378 [379]	7. 183	<i>οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν ταῦθ' ὅπως οὐχ ᾧδ' ἔχειν</i>	<i>οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν ταῦθ' ὅπως οὐχ ᾧδ' ἔχη vel οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν ταῦτά πως οὐχ ᾧδ' ἔχειν</i>	= cod. ⁿ (solum pro ἔχη)
428 [429]	7. 183	<i>οὔτοι σ' ἀπείργειν, οὔθ' ὅπως ἐῷ</i>	<i>οὔθ' ὡς σ' ἀπείργω, οὔθ' ὅπως ἐῷ</i>	∅ ∅
563 [565]	7. 184	<i>εἰ τανῦν</i>	<i>εἶτε (vel ἦντε) νῦν</i>	∅ ∅
837	7. 287	<i>σεμνάς Ἐρινῦς τανύποδας</i>	<i>σεμνάς Ἐρινῦς ταχύποδας</i>	∅ ∅
[Ἀντιγόνη] 1366	7. 380	<i>ἦ πάνθ' ὁμοῖα πᾶς ἀνὴρ</i>	<i>ἦ πάνθ' ὄνειρα πᾶς ἀνὴρ</i>	∅
<i>Ἀντιγόνη</i> 4	6. 82 & 7. 75-76	<i>οὔτ' ἄτης ἄτερ</i>	<i>οὔτ' ἄγης ἄτερ</i>	∅ Δ (A1: 181)
40 [39]	7. 77	<i>λύουσ' ἂν ἡ θάπτουσα</i>	<i>κλύουσ' ἂν ἡ μαδοῦσα</i>	∅
56 [55]	7. 78	<i>αὐτοκτενοῦντε</i>	<i>αὐτοκτονοῦντε</i>	= cod., Erfurdt Δ (H: 7)
196 [194]	7. 81	<i>καὶ τὰ πάντ' ἀφανίσαι</i>	<i>καὶ τὰ πάντ' ἀφαγίσαι (vel ἐφαγίσαι)</i>	∅ ∅
272	7. 379	<i>ὡς ἀνοιστέον</i>	<i>ὡς ἀνοικτέον</i>	∅
368-369 [368]	7. 86	<i>νόμους παρείρων χθονός, θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν</i>	<i>νόμοις τ' ἀρήγων (vel παρήκων) χθονός, θεῶν τ' ἐνόρκω δίκᾳ</i>	∅ ∅
611	7. 88	<i>τό τ' ἔπειτα</i>	<i>τό τ' ἐπόν γε vel τό τε τῆδε vel τό τ' ἔτι γέ vel τό τε παρόν</i>	∅
691 [690]	7. 88	<i>λόγοις τοιούτοις, οἷς σὺ μὴ τέρψει κλύων</i>	<i>λόγους τοιούτους, οἷς σὺ μὴ τέρψει, κλύον [sc. ὄμμα]</i>	∅

739	7. 89	καλῶς. ἐρήμης γ' ἂν σὺ γῆς ἄρχοις μόνος	καλῶς, ἐρήμης γ' ἂν σὺ γῆς ἄρχης μόνος	∅
918 [917]	7. 91	παιδείου τροφῆς	παιδίου τροφῆς	= codd. ⁿ
929	7. 92	ἀνέμων αὐταί	ἀνέμων ἀῆται (vel αὐτμαί)	∅ Δ (IA 1b: 242)
1011 [1010]	7. 92	καλυπτῆς ἐξέκειντο πιμελῆς	καλύπτρης ἐξέκειντο πιμελῆς	ἢ ∅
1141 [1140]	7. 95	πόλις ἐπὶ νόσου	πόλις ὑπὸ νόσου	= Musgrave
1308	7. 95	τί μ' οὐκ ἀνταίαν	τί μ' οὐ καιρίαν	Int. (Σ) = codd. ⁿ
1334-1335 [1334]	7. 95-96	τῶν προκειμένων τι χρῆ πράσσειν μέλει γάρ	τῶν προκειμένων τί χρῆ πράσσειν; μέλει γάρ	∅
Ἡλέκτρα 91	7. 67	δνοφερά νύξ ὑπολειφθῆ	δνοφερά νύξ ἐπιλειφθῆ (vel ἀπολειφθῆ vel ὑπολείπη)	∅ ∅
177	7. 68	μήθ' οἷς ἐχθαίρεις ὑπεράχθεο	μήθ' οἷς ἐχθαίρεις ὑπερέχθεο	∅
215	7. 185	τὰ παρόντ' οἰκείας εἰς ἄτας	τὰ παρόνθ' οἰκοίας εἰς ἄτας	∅
430 [428]	7. 69	εἰ γάρ μ' ἀπώσει, ξύν κακῷ μέτει πάλιν	εἰ γάρ μ' ἀπώσεις ἐν κακῷ μέτει πάλιν	∅
686 [687]	7. 71 & 7. 185	δρόμου δ' ἰσώσας τῆ φύσει	δρόμου δ' ἰσώσας τῆ σύσει (vel ῥύμη)	ἢ (de ῥύμη) ∅
1028	7. 72	ἀνέξομαι κλύουσα, χῶταν εὖ λέγῃς	ἀνέξομαι κλύουσα, χᾶττ' ἂν εὖ λέγῃς	∅
1252 [1251]	7. 74	τότ' ἔργων τῶνδε μεμνήσθαι χρεῶν	τότ' ἔργον τῶνδε μεμνήσθαι χρεῶν	∅
1284 [1283]	7. 74	οὐδὲ σὺν βοᾷ κλύουσα τάλαινα	οὐδὲ σὺν βοᾷ λύουσα τάλαινα	∅
Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ 251 [250]	7. 61	ἢ τέκνον, ἢ λόγος, ἢ χρέος	ἢ τέκνον, ἢ λέχος, ἢ χρέος	= Reiske
277-278 [277]	7. 62-63	εἶτα τοὺς θεοὺς μοῖραν ποιείσθαι	εἶτα τοὺς θεοὺς μοῖραν ποιείσθαι	∅
313	7. 3	ἡλιοστερῆς	ἡλιοστεγῆς	† ⁿ Δ (Π: 298)
380-381 [380]	7. 64-65	ὡς αὐτίκ' ἄργος ἢ τὸ Καδμείων πέδον τιμῆ καδέξων, ἢ πρὸς οὐρανὸν βιβῶν	ὡς αὐτίκ' ἄργος καὶ τὸ Καδμείων πέδον τιμῆ καδέξων, καὶ πρὸς οὐρανὸν βιβῶν	∅
[Ἡλέκτρα] 475	7. 2	λαθῶν	βαλῶν	= codd. ⁿ
598	7. 136	τί γάρ τὸ μεῖζον	τί γε τί μεῖζον	∅
610	7. 1	φθίνει μὲν ἰσχύς γῆς	φθίνει μὲν ἰς ψυχῆς	∅
780 [775]	7. 1	ἄρ' ἂν ματαίου τῆς δ' ἂν ἠδονῆς	ἄρ' οὐ ματαίου τῆς δ' ἂν ἠδονῆς	= Nauck («ἄρ'»)

796 [794]	7. 2	ἄν λάβοις	ἄν βάλοις	∅
812 [811]	7. 2	φύλασσ' ἐφορμῶν	φύλασσ' ἀφορμῶν	∅ ∅
848	7. 3	ποτ' ἐκ τούτοιιν	ποτ' ἐν τούτοιιν	∅
865 [864]	7. 3	θεϊέν μ' ἄφωνον τῆσδε γῆς ἀραῶς	θεϊέν μ' ἄφωνον τῆσδε τῆς ἀραῶς	= ed. Londiniensis a. 1747
939	7. 4-5	τὴν πόλιν λέγων	τὴν πόλιν λέγω	= codd.
940 [939]	7. 4	οὔτ' ἄβουλον	οὔτ' αὖ δούλην	∅ ∅
Οἰδίπους Τύραννος 221 [220]	7. 186	ἴχνευον αὐτός, μὴ οὐκ ἔχων τι σύμβολον	ἴχνευον αὐτός, οὐκ, ἔχων τι σύμβολον	∅
254 [253]	7. 44	ἀκάρπως κἀθέως ἐφθαρμένης	ἀκάρπως κἀνθέως ἐφθαρμένης	ἢ ∅
360	7. 45-46	οὐχί συνῆκας πρόσθεν; ἢ 'κπειρᾶ λέγειν;	οὐχί συνῆκας πρόσθεν ἢ 'κπειρᾶ λόγων (vel 'πειρῶ λέγειν);	= Brunck ⁿ (solum pro λόγων)
472 [471]	7. 47-48	Κῆρες ἀπλάκητοι	Κῆρες ἀνάπλαγκτοι	∅
597 [596]	7. 902	χρήζοντες ἐκκαλοῦσί με	χρήζοντες αἰκάλλουσί με	= Musgrave ⁿ
605	7. 50	ταῦτ' ἄλλ' ἐάν με	τοῦτ' αὖ ἐάν με	∅ (tantum «τοῦτ' ἄλλ', ἐάν» codd.)
608	7. 902	μή με χωρὶς αἰτιῶ	μή με χωρὶς αἰτιῶν	∅
623 [622]	4. 4 α-4 β	ἥκιστα. θνήσκειν, οὐ φυγεῖν σε βούλομαι	κάκιστα θνήσκειν, ἢ φυγεῖν σε βούλομαι	∅
656-657 [656]	4. 3 α & 4. 4 β & 7. 51	τὸν ἀναγῆ φίλον μήποτ' ἐν αἰτία/ σὺν ἀφανεῖ λόγῳ ἄτιμον βαλεῖν	τὸν ἀναγῆ (vel εὐαγῆ) φίλον μήποτέ γ' αἰτία/ σὺν ἀφανεῖ, λόγων ἄτιμον βαλεῖν	= codd. (solum pro λόγων), Musgrave ⁿ (solum pro ἀναγῆ) Δ (A1: 213)
731	7. 51	οὐδέ πω λήξαντ' ἔχει	οὔτε πω λήξαντ' ἔχει	∅
829 [828]	7. 56-57	ἐπ' ἀνδρὶ τῷδ' ἀνορθοίη λόγον	ἐπ' ἀνδρὶ τῷδ' ἂν ὀρθοίη λόγον	= codd., Schaefer
840	7. 57	ἔγωγ' ἂν ἐκπεφευγοίην πάθος	ἔγωγ' ἂν ἐκπεφευξοίμην πάθος	∅ ∅
1082-1083 [1080, 280]	6. 63-65 & 7. 186-187	οἱ δὲ συγγενεῖς μῆνές με μικρόν	αἱ δὲ συγγενεῖς μοῖραί με μικρόν	∅ Δ (EB 3: 374)
1085 [280]	7. 186-187	ὥστε μὴ 'κμαθεῖν τοῦμὸν γένος	ὥστε μ' ἐκλαθεῖν τοῦμὸν γένος	∅
1428 [302]	7. 188	μήτε φῶς προσδέξεται	μήτε φῶς προσδέρξεται	† ⁿ Δ (EB 2: 242)
Τραχίνιαί 316	7. 282	μὴ τῶν τυράννων Εὐρύτου	μὴ τοῦ τυράννου γ' Εὐρύτου	∅
331 [330]	7. 282	πρός γ' ἐμοῦ λύπης λάβοι	πρός γ' ἐμοῦ λοιπῆς λάβοι	∅
334	7. 283	ἐγὼ δὲ τᾶνδον ἐξαρκῆ τιθῶ	ἐγὼ δὲ τᾶνδον ἐξαρκῆ τιθῶ	∅
682 [680]	7. 285	παρῆκα θεσμῶν οὐδέν, ἀλλ'	παρῆκα θεσμῶν οὐδέν, ἀλλ'	= Wakefield ⁿ

1262	7. 286	ὡς ἐπίχαρτον	ὡς ἐπί χαρτόν	∅
Φιλοκτήτης 26	7. 287	τοῦργον οὐ μακρὰν λέγεις	τοῦργον οὐ μακρόν λέγεις	∅
647	7. 287	καίπερ οὐ πολλῶν ἄπο	καίπερ οὐ πολλῶν, ἄπο	∅
653 [651]	7. 288 α	ὡς λίπω μὴ τῷ λαβεῖν	ὡς μὴ λίπω τῷ λαβεῖν	∅
1100 [1099]	7. 288 β	εἴλου τὸ κάκιον ἐλεῖν	εἴλου τὸ κάκιον ἔχειν	∅
1344	7. 290	καλὴ γὰρ ἡ πίκτησις	καλὴ γὰρ ἡ πίκλησις	ἢ ∅

ΣΤΡΑΒΩΝ Γεωγραφ. 1 (Aujac), 1, 6, 15	7. 587	ἀντι δυοῖν εἰδότης	ἀντι δυοῖν εἰδότης <ἀλλ' ἐαυτῶν>	∅ Δ (EB 9: 4 & EB 12: 1-2)
1, 1, 6, 15-16	7. 587	οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν που τὴν ἐτέραν	οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν πω τὴν ἐτέραν	δ̄ Δ (EB 9: 4 & EB 12: 2)
1, 1, 7, 23	7. 587	τὸ ῥοῶδες τὸ ἐπὶ τὰς πλημμυρίδας	τὸ ῥοῶδες τὸ περὶ τὰς πλημμυρίδας	δ̄ Δ (EB 9: 5 & EB 12: 2)
1, 1, 7, 26-27	7. 587	πολύ δὲ μᾶλλον ἡ ἀναχώρησις	πολύ τε μᾶλλον ἡ ἀναχώρησις	∅ Δ (EB 9: 5)
1, 1, 9, 8-9	7. 588	ικανῶς διακρατήσαντας τὸν περὶ τούτων λόγον	ικανῶς διακρατύναντας (vel διακροτήσαντας) τὸν περὶ τούτων λόγον	∅ Δ (EB 9: 7 & EB 12: 3)
1, 1, 21, 28-29	7. 588	κατανοήσας τις ἄλλως, πῶς δύναται	κατανοήσας τις ἀμωσγέπως, δύναται	∅ Δ (EB 9: 16 & EB 12: 6)
1, 2, 5, 16	7. 588	ἀρετὴν ὡς ἡ τεκτόνων ἢ χαλκίων	ἀρετὴν ὡσεὶ (vel ὡς τὴν) τεκτόνων ἢ χαλκίων	† Δ (EB 9: 22 & EB 12: 9)
1, 2, 6, 4-5	7. 589	ἀλλ' ἐτέρα φράσις ἢ ποιητικὴ, τῷ γε ἰδίως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικῇ ἢ τραγικῇ	ἀλλ' ἐτέρα φράσις ἢ ποιητικὴ, τῷ γε εἶδει, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικῇ ἢ τραγικῇ	† Δ (EB 9: 22 & EB 12: 9)
1, 2, 9, 13-14	7. 590-591	οὐχ Ὀμηρικόν. προσπίπτει γὰρ ὡς εἰκός, ὡς πιθανώτερον, ἂν τις ψεύδοιτο	οὐχ Ὀμηρικόν, προσπίπτει γὰρ ὡς εἰκός, ὡς πιθανώτερον ἂν τις ψεύδοιτο vel οὐχ Ὀμηρικόν. οὐ προσπίπτει γὰρ ὡς εἰκός, ὡς πιθανώτερον, ἂν τις ψεύδοιτο	ἢ ∅ Δ (EB 9: 25 & EB 12: 11 & ΣΤ 1: 49)
1, 2, 10, 4	7. 591	ἄλλης ὁμοιοτροπίας	ἄλλης ὁμοιοτροπίας	∅ Δ (EB 9: 26)
1, 2, 20, 7-8	7. 592	ῥᾶδιον εἶναι δέσθαι τὴν ἐπιβοήν ἢ τὴν διαφορὰν	ῥᾶδιον ἦν αἰσδέσθαι τὴν ὑπερβολὴν ἢ τὴν διαφορὰν	Int. † Δ (EB 9: 34 & EB 12: 14)
1, 2, 23, 15	7. 593	προσεψεύσατο δὲ καὶ τὸ πελαγίαν εἶναι	προσεψεύσατο δὲ καὶ τὸ τότε πελαγίαν εἶναι	∅ Δ (EB 9: 38)

1, 2, 25, 7-8	7. 592	καὶ γὰρ ἂν ὡς ἐτέρως γράφηται	καὶ γὰρ ἂν ὁποτέρως γράφηται	† Δ (EB 9: 40 & EB 12: 15)
1, 2, 25, 11	7. 592	καὶ γὰρ πρὸς ἀνατολάς	καὶ [γὰρ] πρὸς ἀνατολάς	Φ Δ (EB 9: 40)
1, 2, 27, 24	7. 592	παρ' ὄλον καὶ τοὺς Αἰθίοπας αὐτὸν φαίνεται	παρ' ὄλον καὶ τοὺς Αἰθίοπας ἀποφαίνεται	† Δ (EB 9: 43 & EB 12: 16)
1, 2, 30, 19	7. 593	οὕτως ἐξοχή ἐπὶ ἐξοχῆς συντρέχει	οὕτως ἐξοχή ἐπὶ ἐξοχῆ συντρέχει	† Δ (EB 9: 46 & EB 12: 18)
1, 2, 30, 37	7. 593	ἐξ ὧν συνθεῖς ὁ ποιητής	ἐξ ὧν συνθεῖς ὁ ποιητής	Φ Δ (EB 9: 47 & EB 12: 18)
1, 2, 30, 49	7. 593- 594	οὔτε τὸ ὕδραϊον ἐκλείπειν ἀδύνατον	οὔτε τὸ ὕδραϊον ἐκλείπειν ἀδύνατον	= codd., † («ὕδρειον») Δ (EB 9: 47 & EB 12: 18)
1, 2, 32, 43-44	7. 594- 595	ὁ Μενέλαος, οὐχ ὅτι μέχρι τῶν ἄρων	ὁ Μενέλαος, ὅτι μέχρι τῶν ἄρων	Φ (pro quo Coray haec scr.: «sed nuperum editorem Gallum eadem ante me coniecisse nunc video») Δ (EB 9: 51 & EB 12: 19)
1, 2, 33, 23-27	7. 595- 596	τὴν ἐπὶ πλέον γενομένην, ἐμφαίνει διὰ τῶν ἐπαίνων τῆς παρ' αὐτοῖς εὐτυχίας, καὶ ἥς καλῶς εἶχεν εἶτ' ἀναλαβεῖν, εἴτε καὶ παραλαβεῖν εὐτεχνίας. καὶ τὸ τὴν Ἑλένην προεξενῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις μετὰ Ἀλεξάνδρου	τὴν ἐπὶ πλέον γενομένην, ἣν ἐμφαίνει διὰ τῶν ἐπαίνων τῆς παρ' αὐτοῖς εὐτυχίας καὶ εὐτεχνίας, καὶ τοῦ τὴν Ἑλένην προεξενῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις μετὰ Ἀλεξάνδρου, καλῶς εἶχεν εἶτ' ἀναλαβεῖν, εἴτε καὶ παραλαβεῖν	= Aly (1868; pro ἦν; de aliis nihil edd.) Δ (EB 9: 52 & EB 12: 19-20)
1, 3, 2, 5-6	7. 596	πιστευτέον, μεθ' ὃ λέγει ὅτι περὶ τῶν κατὰ τὸν Πόντον	πιστευτέον, μυθολογεῖ ὅτι περὶ τῶν κατὰ τὸν Πόντον	ἢ Φ Δ (EB 9: 61)
1, 3, 5, 26-27	7. 597	τὰ δὲ ἦττον. ὁ δὲ τοῦτο λαμβάνειν, νομιζῶν	τὰ δὲ ἦττον, ὁ δὲ Στράτων λαμβάνει, νομιζῶν vel τὰ δὲ ἦττον ὁ δὲ τοῦτο ὑπολαμβάνει, νομιζῶν	Φ Δ (EB 9: 66 & EB 12: 25)
1, 3, 9, 17-18	7. 597	ἄπερ λέγεται τῶν ἀναμετρηθέντων	ἄπερ λέγεται ὑπὸ τῶν ἀναμετρησάντων	Φ Δ (EB 9: 69)
1, 3, 23, 4	7. 598	ἐν ὑποθέσει τοιαύτη φλυαροῦς σκοπεῖν	ἐν ὑποθέσει τοιαύτη φλυαροσκοπεῖν	Φ Δ (EB 9: 80 & EB 12: 31 & ΣΤ 1: 153)
1, 4, 8, 13	7. 598	κατάνας δὲ τις τοῦτο	καταινέσας δὲ τις (vel καταινέσαντα δὲ vel	Φ Δ (EB 9: 85 & EB 12: 34 & ΣΤ 1:

			καταινέσαντι δὲ) τοῦτο	170)
2 (Aujac), 1, 5, 16	7. 599	ὡς καὶ ἐκμαρτυρούμενα ὑπὸ τῶν	ὡς καὶ [ἐκ]μαρτυρούμενα ὑπὸ τῶν	ἢ Φ Δ (EB 9: 89 & EB 12: 35)
2, 1, 11, 25	7. 599	πινακογραφίαν, ὅσα οὐ διαβέβληκεν Ἑρατοσθένης	πινακογραφίαν, ὅσα [οὐ] διαβέβληκεν Ἑρατοσθένης	= cod. ⁿ (Aujac pro οὐ adprob. εὐ propositum a Coray) Δ (EB 9: 92 & EB 12: 35 & ΣΤ 1: 187)
2, 1, 30, 34	7. 600	κατὰ μέλη λαμβάνει περιγραφὴν ἔχοντα φυσικὴν ἀρδῶσει τινί	κατὰ μέλη θαίνει (vel καὶ τὰ μέρη λαμβάνει) περιγραφὴν ἔχοντα φυσικὴν ἀρδῶσει τινί	= Kramer (1844-1852; solum pro καὶ τὰ), † (solum pro ἀρδῶσει), † (solum pro μέρη) Δ (IA 1b: 391 & EB 9: 107 & EB 12: 39 & ΣΤ 1: 218)
2, 1, 31, 4	7. 601	ὡς ἔθνος ἐνὸς ἔθνους	ὡς ἔθνος (vel [ἔθνος] vel ἄν) ἐνὸς ἔθνους	= Groskurd (1831 «ἄν») Δ (EB 9: 108 & EB 12: 40)
2, 1, 35, 1	7. 602	πάντα δὲ ταῦτα λέγει οὐ γεωμετρικῶς ἐλέγχων	πάντα δὲ ταῦτα λέγει [οὐ] γεωμετρικῶς, ἐλέγχων	= Siebenkees (1796-1818) Δ (EB 9: 112 & ΣΤ 1: 226-227)
2, 1, 40, 32-33	7. 599	καὶ αὐτόθεν ἐκμαρτυρεῖσθαι δυναμένων	καὶ αὐτόθεν [ἐκ]μαρτυρεῖσθαι δυναμένων	ἢ Φ Δ (EB 9: 119)
2, 3, 4, 7	7. 602	Κυζικηγόνον θεωρὸν καὶ σπονδοφόρον	Κυζικηγῶν θεωρὸν καὶ σπονδοφόρον	Φ Δ (EB 9: 126)
2, 3, 7, 11	7. 602	ἀλλὰ κατὰ ἐπίπτωσιν καὶ συντυχίαν	ἀλλὰ κατὰ περίπτωσιν καὶ συντυχίαν	Φ Δ (EB 9: 132 & EB 12: 45)
2, 3, 7, 22-23	7. 603	τῶν Αἰθιοπῶν διαφέρειν ὄντων ἐν τῇ Λιβύῃ: ἐρευνηστέρους γὰρ εἶναι	τῶν Αἰθιοπῶν διαφέρειν τῶν ὄντων ἐν τῇ Λιβύῃ: εὐοργεστέρους γὰρ εἶναι	† (solum pro τῶν) Δ (EB 9: 132 & EB 12: 46)
2, 3, 8, 4	7. 604	διαίρει τοὺς Αἰθίοπας ἢ ὅτι τοὺς Ἰνδοὺς ἤδει	διαίρει τοὺς Αἰθίοπας [ἢ] ὅτι τοὺς Ἰνδοὺς ἤδει	= cod. Δ (EB 9: 133 & EB 12: 46)
2, 4, 1, 5-6	7. 604	ὄλην μέντοι Βρεττανικὴν ἐμβατὸν ἢ ἐπελθεῖν	ὄλην μὲν τὴν Βρεττανικὴν ἐμβατὸν ἐπελθεῖν	‡ (solum pro μὲν τὴν) Δ (EB 9: 133 & EB 12: 46-47 & ΣΤ 1: 277)
2, 4, 2, 46	7. 604	ἐκ τῆς παιδικῆς μετρήσεως	ἐκ τῆς πεδικῆς μετρήσεως	Φ Δ (EB 9: 135 & EB 12: 47 & ΣΤ 1: 284)
2, 5, 7, 20	7. 604	διὰ τῆς τοῦ Νείλου ῥύσεως ὡς ἀπὸ Μερόης ἕως Ἀλεξανδρείας	διὰ τῆς τοῦ Νείλου ῥύσεως [ὡς] ἀπὸ Μερόης ἕως Ἀλεξανδρείας	Int. = cod. Δ (EB 9: 146)

2, 5, 8, 19	7. 605	κύκλος πανταχοῦ. πολλαχοῦ δὲ παρακρουόμενος	κύκλος. [πανταχοῦ.] πολλαχοῦ δὲ παρακρουόμενος	= cod. Δ (EB 9: 148 & EB 12: 49)
2, 5, 10, 3	7. 605	διὰ τῶν χειροκμήτων οἰκημάτων μιμούμενον	διὰ τῶν χειροκμήτων ποιημάτων (vel σχημάτων) μιμούμενον	Φ Δ (EB 9: 150 & EB 12: 50 & ΣΤ 1: 319)
2, 5, 14, 29	7. 606	τοῦτο δὲ ἦ δῆλον ἐκ τῶν περιπλευσάντων	τοῦτο δὲ ἤδη δῆλον ἐκ τῶν περιπλευσάντων	Φ Δ (EB 9: 153 & EB 12: 50)
2, 5, 17, 14-15	7. 606	ἐμφανιστέον· μὴ πολὺν μὲν, ἄλλως δ' ἐπιφάνειαν μὲν ἐχούσας τινὰ καὶ δόξαν	ἐμφανιστέον· ἢ μὴ πολὺν μὲν, ἄλλως δ' ἐπιφάνειαν [μὲν] ἐχούσας τινὰ καὶ δόξαν	† Δ (EB 9: 156 & EB 12: 51)
2, 5, 26, 9	7. 606	ἀνδρῶν εὐφυστάτη καὶ πολιτῶν	ἀνδρῶν εὐφυστάτη καὶ πολιτειῶν	† Δ (EB 9: 163 & EB 12: 52)
2, 5, 26, 20	7. 607	καὶ ἄ τὴν φύσιν ἀνήμερα	καὶ [ἄ] τὴν φύσιν ἀνήμερα	Int. = cod. Δ (EB 9: 164 & EB 12: 52 & ΣΤ 1: 351)
2, 5, 26, 37	7. 607	ὥς τ' ὄντων ἐπικρατεῖ τοῦτο	ὥστε πάντων ἐπικρατεῖ τοῦτο	Φ Δ (EB 9: 164)
2, 5, 34, 36	7. 607	οὔτε γὰρ τὰς τοσαύτας οἰκήσεις ἐπιθετέον	οὔτε γὰρ τοσαύτας οἰκήσεις ὑποθετέον	Φ Δ (EB 9: 171 & EB 12: 54)
2, 5, 43, 5-6	7. 607	παρ' ἐκείνου λαμβανέτω	παρ' ἐκείνου οὖν λαμβανέτω	Φ Φ Δ (EB 9: 175)
3 (Lasserre), 1, 4, 15-16	7. 608	οὔτ' ἄλλο τι τῶν θεῶν εἶναι	οὔτ' ἄλλου του τῶν θεῶν εἶναι	Φ (tantum ἄλλου; Coray haec scr.: «sed iam video Gronovium idem coniecisse») Δ (EB 9: 179 & EB 12: 55 & ΣΤ 1: 385)
3, 1, 4, 19	7. 608	καὶ μεταφέρεσθαι ψευδοποιησαμένων	καὶ μεταφέρεσθαι ψαιστὰ ποιησαμένων vel σπονδοποιησαμένων	† («σπονδοποιησαμένων») Δ (EB 9: 179 & EB 12: 55 & ΣΤ 1: 385-386)
3, 1, 4, 22-23	7. 608	νυκτερεύειν, εἴτ' ἐπιβάλλειν, ἡμέρας	νυκτερεύειν, εἴτ' ἐπιβαίνειν, ἡμέρας	= Meineke ⁿ (1852-1853) Δ (EB 9: 179)
3, 2, 4, 38	7. 609	τῆ φύσει τῶν ποταμῶν	τῆ ρύσει τῶν ποταμῶν	đ Δ (EB 9: 186 & EB 12: 57)
3, 2, 4, 45-46	7. 609	τοτὲ μὲν οὖν καὶ ἐπεκλύσθη, τοτὲ δὲ καὶ ἀπελείφθη	τοτὲ μὲν [οὖν] καὶ ἐπεκλύσθη, τοτὲ δὲ καὶ ἀπελήφθη	† (solum pro emendat. secunda) Δ (EB 9: 186 & EB 12: 57 & ΣΤ 1: 406-407)
3, 2, 6, 15	7. 610	ἄφθονος δὲ καὶ βοσκημάτων ἀφθονία παντοίων	ἄφθονία δὲ καὶ βοσκημάτων ἀφθονία παντοίων	= Meineke (1852-1853) Δ (EB 9: 188 & EB 12: 57)

3, 2, 7, 33	7. 610	τε παραθαλάττιον τὸ ζῶον τοῦτο	τε παρὰ τᾶλλα πῖον τὸ ζῶον τοῦτο	∅ Δ (EB 9: 189 & EB 12: 58 & ΣΤ 1: 417-418)
3, 2, 10, 9	7. 611	καὶ κοσκίνους εἰς ὕδωρ διαρτᾶσθαι	καὶ κοσκίνους εἰς ὕδωρ διαττᾶσθαι	† Δ (EB 9: 192 & EB 12: 60 & ΣΤ 1: 426)
3, 2, 11, 26-27	7. 611	τὰ προσαρκτικὰ μέρη τῆς Ἰβηρίας εὐπαραδοξότερα	τὰ προσαρκτικὰ μέρη τῆς Ἰβηρίας παραδοξότερα (vel εὐπαροδώτερα)	đ (pro secundo; de hoc Coray scr. «sed forte melior codd. quorundam lectio εὐπαροδώτερα quam in textum recessit nuperus editor Gallus») Δ (EB 9: 193 & EB 12: 61 & ΣΤ 1: 428)
3, 2, 12, 14	7. 611	ἐν βορείοις καὶ ζεφυρίοις οἰκήσαντας τόποις	ἐν βορείοις καὶ ζοφεροῖς οἰκήσαντας τόποις	† Δ (EB 9: 194 & EB 12: 61 & ΣΤ 1: 429-430)
3, 2, 12, 16	7. 611-612	κοινὸν τῶν Ἰώνων ἔθος πρὸς τὸ φύλον τοῦτο	κοινὸν τῶν Ἰώνων ἔχθος πρὸς τὸ φύλον τοῦτο	= Eustathius Δ (EB 9: 194 & EB 12: 61 & ΣΤ 1: 430)
3, 2, 12, 18	7. 612	ἔφοδον γενέσθαι, τῶν μέχρι τῆς Αἰολίδος	ἔφοδον γενέσθαι, τὴν μέχρι τῆς Αἰολίδος	= cod. Δ (EB 9: 194 & EB 12: 61)
3, 2, 13, 22	7. 612	καὶ τοῖς Ἑλλησι	καὶ τοῖς Ἑλλησι <καὶ τοῖς βαρβάρους>	∅ Δ (EB 9: 195)
3, 2, 13, 28	7. 612	παρ' αὐτούς. πάλιν ἢ τε τοῦ Αἰνείου	παρ' αὐτούς πάλιν. ἢ τε τοῦ Αἰνείου	đ Δ (EB 9: 195 & EB 12: 62 & ΣΤ 1: 431-432)
3, 3, 7, 2	7. 612	κατακεχυμένα τὴν κόμην γυναικῶν δίκην	κατακεχυμένοι τὴν κόμην γυναικῶν δίκην	= codd. Δ (EB 9: 201)
3, 3, 7, 9	7. 612	δρόμῳ καὶ διακροβολισμῶ	δρόμῳ καὶ ἀκροβολισμῶ	∅ Δ (EB 9: 201)
3, 3, 7, 24	7. 612	κηρίνοις δὲ ἀγγείοις χρῶνται	κεραμείοις (vel πηλίνοις) δὲ ἀγγείοις χρῶνται	∅ Δ (EB 9: 202 & EB 12: 64 & ΣΤ 1: 448-449)
3, 3, 7, 27	7. 613	οἱ δὲ λίαν ἐν βαθεῖ φορτίων ἀμοιβῇ χρῶνται	οἱ [δὲ] λίαν ἐν βάθει φορτίων ἀμοιβῇ χρῶνται	† Δ (EB 9: 202 & EB 12: 64)
3, 3, 8, 16-17	7. 613	τριῶν ταγμάτων στρατιωτικῶν ἐπιστήσας	τριῶν ταγμάτων στρατιωτικὸν ἐπιστήσας	† Δ (EB 9: 203 & EB 12: 64)
3, 4, 13, 38	7. 614	τὸ τὰς ὕλας ἐπὶ κακῶ τῶν πλησίον οἰκούντων	τὸ τὰς ὕλας ἐπὶ κακῶ τῶν πλησίον οἰκοῦν	† Δ (EB 9: 212 & EB 12: 67 & ΣΤ 1: 478-479)
3, 4, 18, 23-24	7. 614	καὶ τὸ κατασπένδειν αὐτούς οἷς	καὶ τὸ κατασπένδειν αὐτούς (vel	đ

		ἐὰν προσθῶνται	ἐαυτοῦς) οἷς ἐὰν προσθῶνται	Δ (EB 9: 216)
3, 4, 18, 24-25	7. 614	ὥστε ἀποθνήσκειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἐαυτῶν	ὥστε ἀποθνήσκειν αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτῶν	= Friedemann ⁿ Δ (EB 9: 216 & EB 12: 68 & ΣΤ 1: 487)
3, 4, 19, 14	7. 614-615	ἐξ ἐαυτῶν δ' οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται τὸ φιλόδημον.	ἐξ ἐαυτῶν δ' οὐ πολὺ [μὲν] προσφέρονται τὸ φιλότιμον.	Φ Δ (EB 9: 216 & ΣΤ 1: 488)
4 (Lasserre), 1, 7, 10-11	7. 615	ἅπαντα μὲν οὖν καὶ ὑπερκειμένη χώρα	ἅπαντα μὲν οὖν ἢ ὑπερκειμένη χώρα	Φ (tantum «καὶ ἦ») Δ (EB 9: 239 & EB 12: 73)
4, 1, 12, 4-5	7. 616	τῆς ἄλλης Κελτικῆς λέγοιτο· τοσοῦτον ὑποβέβληται τῷ πλήθει τῶν χρόνων τῷ ἐμπορείῳ	τῆς ὅλης Κελτικῆς λέγοιτο· τοσοῦτον ὑποβέβληται τῷ πλήθει τῶν χρόνων τὸ ἐμπόριον	Int. (pro ὅλης) Φ Δ (EB 9: 245 & EB 12: 75 & ΣΤ 2: 29 & ΣΤ 5: 146)
4, 2, 1, 39	7. 616	κέγχρω τρέφουσα	κέγχρον τρέφουσα	ἢ Φ Δ (EB 9: 250 & EB 12: 75-76)
4, 4, 1, 9	7. 616	πλατύφυγα δὲ ποιῶσι	πλατύπυγα δὲ ποιῶσι	ḍ Δ (EB 9: 257)
4, 4, 2, 30	7. 617	τούτων ἐχειρώσαντο	τούτους ἐχειρώσαντο	ḍ Δ (EB 9: 259)
4, 4, 3, 18-19	7. 617	ὑποδιφθέρας τρέφουσι ποιίμνας	ὑποδιφθέρους τρέφουσι ποιίμνας	Φ Δ (EB 9: 260)
4, 4, 3, 24	7. 617	ἐκ χειρὸς οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφίεμενον	ἐκ χειρὸς οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἀφίεμενον	= codd. Δ (EB 9: 260 & EB 12: 78-79)
4, 4, 5, 23-24	7. 617	καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον	καὶ ξύλων ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον	† Δ (EB 9: 262 & EB 12: 79 & ΣΤ 2: 71-72)
4, 6, 5, 8-9	7. 618	ὡς ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν καταράττη	ὅς ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν καταράττει	ḍ Δ (EB 9: 270 & EB 12: 80)
4, 6, 7, 33-34	7. 618	τῶν τε ναυσίμων καὶ τῶν πτελεῖνων	τῶν τε καυσίμων καὶ τῶν πτελεῖνων	Int. ḍ Δ (EB 9: 273)
4, 6, 9, 7	7. 618	ἀπευτακτοῦσι τοὺς φόρους	ἀπὸ τακτοῦ τελοῦσι τοὺς φόρους	Φ Δ (EB 9: 274)
4, 6, 9, 12	7. 618-619	διὰ τε τὰς τέχνας	διὰ τε τὰς πάχνας	= Tyrwhitt (1788) Δ (EB 9: 274 & EB 12: 81)
4, 6, 10, 26-27	7. 619	ταῦτα δ' εἰκέναι κάπρου. ὑπὸ δὲ τῷ γενεῖῳ πυρῆνα ἴσχειν ὅσον σπιδαμιαῖον	ταῦτα δ' εἰκέναι κάπρω. ἐπὶ δὲ τῷ γενεῖῳ τὴν ρίνα ἴσχειν ὅσον σπιδαμιαῖαν	Φ Φ (tantum κάπρω) Δ (EB 9: 276)
5 (Lasserre), 1, 4, 9	7. 620	περὶ τῶν Ἐνετῶν διττός ἐστι λόγος	περὶ τῶν Ἐνετῶν δὲ διττός ἐστι λόγος	Φ Δ (EB 9: 282 & EB 12: 82)
5, 1, 9, 25-26	7. 621	τὴν χάριν καυστηριάσαι τε τὰς ἵππους λύκον	τὴν χάριν καυτηριάσαι τε τὰς ἵππους λύκω (vel ταῖς ἵπποις λύκον)	Int. = cod. ⁿ (solum pro καυτηριάσαι) Δ (EB 9: 287 & EB 12: 83)

5, 1, 11, 19-20	7. 621	τὸν Δουρίαν ποταμὸν βαραθρῶδης ἢ πολλή	τὸν Δουρίαν ποταμὸν βορβορῶδης ἢ πολλή	Int. ∅ Δ (EB 9: 290)
5, 1, 11, 36	7. 621	μέχρι Παρμηστῶν	μέχρι Παρμιτῶν	∅ Δ (EB 9: 290 & EB 12: 84)
5, 2, 4, 28	7. 622	τῷ γ' Ἐφόρῳ	τῷ δ' Ἐφόρῳ	Int. δ Δ (EB 9: 296 & EB 12: 85)
5, 2, 5, 27-28	7. 622	ἢ Τυρρηνία χορηγεῖ τὴν πλείστην τῷ ποταμῷ κατάγουσαν ἐκ τῶν ὄρων εὐδύς	ἢ Τυρρηνία χορηγεῖ τὴν πλείστην ἣν τῷ ποταμῷ κατάγουσιν (vel κατάγουσα) ἐκ τῶν ὄρων εὐδύς	δ (solum pro κατάγουσα, de quo Coray scr. «video nunc et Gronovium reperisse ex MS») Δ (EB 9: 297)
5, 2, 5, 33	7. 622	ὁ Μάκρης ἐστὶ χωρίον	ὁ Μάκρης ἐστὶ χωρίζων	∅ Δ (EB 9: 297 & EB 12: 86 & ΣΤ 2: 156)
5, 2, 7, 40	7. 623	λείπεται δὴ στρατηγεῖν τέχνας τινάς	λείπεται δὴ στρατηγεῖν τέχναις τινάς	∅ Δ (EB 9: 301 & EB 12: 87)
5, 2, 9, 6	7. 623- 624	τῶν Ῥωμαίων οἰκησάντων ταπεινωσάντων	τῶν Ῥωμαίων οἰκησάντων ἢ ταπεινωσάντων	Int. δ («οἰκισάντων») Δ (EB 9: 302)
5, 3, 1, 5	7. 624	Ἄμιτερνον, καὶ Ρεάτῳ πλησιάζει	Ἄμιτερνον, καὶ Ρεάτον ᾧ πλησιάζει	Int. = Groskurd (1831 «Ρεάτε») Δ (EB 9: 305 & EB 12: 88 & ΣΤ 2: 180-181)
5, 3, 2, 56	7. 625	κῶμαι, κτίσεις ἰδιωτῶν, ἀπὸ	κῶμαι, καὶ κτίσεις (vel κτήσεις) ἰδιωτῶν ἀπὸ	Int. ∅ Δ (EB 9: 308)
5, 3, 5, 39-40	7. 625	ἐπιμελοῦνται δ' αὐτοῦ διὰ προγόνων Ἄρδεᾶται	ἐπιμελοῦνται δ' αὐτοῦ διὰ προπόλων Ἄρδεᾶται	† Δ (EB 9: 311 & EB 12: 89)
5, 3, 8, 10-11	7. 626	ὥστε τὰς ἀρμαμάξας δέχεσθαι	ὥστε ταῖς ἀρμαμάξαις διοχεῖσθαι	∅ Δ (EB 9: 316 & EB 12: 91)
5, 3, 8, 11	7. 626	ὑπόνομοι σὺν νόμῳ λίθῳ κατακαμφθέντες	ὑπόνομοι συννόμῳ (quod prop. Casaubon vel σὺν ὠμῷ) λίθῳ κατακαμφθέντες	∅ (de prop. Coray) Δ (EB 9: 316 & ΣΤ 2: 82-83)
5, 4, 4, 23-24	7. 626	ῥαχιώδης γὰρ καὶ προσεχῆς ὁ πλησίον αἰγιαλός	ῥαχιώδης γὰρ ὁ προσεχῆς αἰγιαλός vel ῥαχιώδης γὰρ καὶ προσβραχῆς ὁ πλησίον αἰγιαλός	∅ Δ (EB 9: 327 & EB 12: 94 & ΣΤ 2: 254 & EB 6: 415-416)
5, 4, 5, 9	7. 626	ἀπὸ τῆς πελαγίας τῆς μεταξύ	ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς μεταξύ	∅ Δ (EB 9: 327 & EB 12: 94)
5, 4, 5, 28-29	7. 627	καὶ εἰσέπλεόν γε οἱ προδυσάμενοι	καὶ εἰσέπλεόν γε [οἱ] προδυσάμενοι	∅ Δ (EB 9: 328 & EB 12: 94)
5, 4, 8, 21	7. 627	ἔχει μὲν γὰρ τὸ λιπαῖνον	ἔχειν μὲν [γὰρ] τὸ λιπαῖνον	Int. ∅ Δ (EB 9: 331 & EB 12: 96)

5, 4, 8, 21-22	7. 627	τὴν ἐκπυρουμένην βῶλον καὶ τὴν ἐκφέρουσαν τοὺς καρπούς	ἢ ἐκπυρουμένη βῶλος καὶ ἢ ἐκφέρουσα τοὺς καρπούς	∅
5, 4, 9, 7	7. 627	ἔχει γὰρ τοιαύτας ὑποφοράς ἢ νῆσος	ἔχει γὰρ τοιαύτας ἀποφοράς (vel ὑποφοράς) ἢ νῆσος	Int. (de primo) = cod. Δ (EB 9: 332 & EB 12: 96)
5, 4, 11, 16	7. 628	ἑώρα καὶ ὁμοίως ὁμοροῦντας	ἑώρα καὶ [ὁμοίως] ὁμοροῦντας	Int. = Kramer ⁿ (1844-1852; solum pro ὁμοροῦντας) Δ (EB 9: 335 & EB 12: 97)
5, 4, 12, 3	7. 628	εὐξάντο	εὐξαιντο	∅ Δ (EB 9: 335 & EB 12: 97)
6 (Lasserre), 1, 5, 45-46	7. 628	πλεύσασιν ἀρχὴ τοῦ ἐπιστρέφειν	πλεύσασιν ἄρχεται ἐπιστρέφειν	Int. ∅ Δ (EB 9: 345 & EB 12: 100)
6, 1, 6, 13-14	7. 629	τὴν Ἄρτεμιν, εἰ τοιοῦτοι τυγχάνοιεν	τὴν Ἄρτεμιν, εἰ τοιούτων τυγχάνοιεν	Int. ∅ Δ (EB 9: 346)
6, 1, 6, 18-19	7. 629	μέλλοντάς γε δὴ μὴ συναφανισθήσεσθαι τῆ πατρίδι	μέλλοντάς γε δὴ [μὴ] συναφανισθήσεσθαι τῆ πατρίδι	Int. ∅ Δ (EB 9: 346)
6, 1, 8, 24-25	7. 630	καινίσαι τοῦτον τὸν Ζάλευκον	καινίσαι τοῦτο τὸν Ζάλευκον	Int. † Δ (K: 212) Δ (EB 9: 349 & EB 12: 101)
6, 1, 8, 29-30	7. 630	δεῖν δὲ τὰς αὐτὰς ἐπαινεῖν καὶ τὸ ἀπλουστέρως	δεῖν δὲ τὰς αὐτὰς εἶναι. ἐπαινεῖ δὲ καὶ τὸ ἀπλουστέρως	† (solum pro ἐπαινεῖ δέ) Δ (K: 212) Δ (EB 9: 350 & EB 12: 101)
6, 1, 8, 31	7. 631	θέλοντας περὶ τῶν ἄκρων ἐνδοξοτέρους	θέλοντας πέρα τῶν Λοκρῶν (vel περιπτῶς, Λοκρῶν) ἐνδοξοτέρους	Int. (pro primo) = codd. Δ (EB 9: 350 & EB 12: 101-102)
6, 1, 9, 20	7. 631	καὶ ἀναχθῆναι τὴν λεχθεῖσαν εἰκόνα	καὶ ἀναθεῖναι τὴν λεχθεῖσαν εἰκόνα	Int. † Δ (EB 9: 350)
6, 1, 11, 7	7. 632	ἐντεῦθεν δὲ καὶ διάγραμμα εἰς ἄκραν	ἐντεῦθεν δὲ [καὶ] διάγραμμα εἰς ἄκραν	Int. ∅ Δ (EB 9: 352)
6, 1, 12, 3	7. 632	καὶ ἄλλος ποταμὸς Νεαίθος, ὧν τὴν ἐπωνυμίαν	καὶ ἄλλος ποταμὸς Νεαίθος, οὗ τὴν ἐπωνυμίαν	∅ Δ (EB 9: 352 & EB 12: 102)
6, 1, 12, 38-39	7. 632	προσέλαβε δὲ τῆ δόξῃ	προσέβαλε δὲ τῆ δόξῃ	∅ ∅ Δ (EB 9: 353)
6, 1, 13, 5	7. 633	εὐτυχία διήνεγκεν ἢ πόλις αὕτη τὸ πλέον	εὐτυχία διήνεγκεν ἢ πόλις αὕτη τὸ παλαιόν	= Tyrwhitt (1788) Δ (EB 9: 354)
6, 1, 13, 16-17	7. 633	τοὺς μὲν διεχειρώσαντο	τοὺς μὲν διεχρήσαντο	Int. ∅ Δ (EB 9: 354)
6, 1, 14, 18-19	7. 634	μὴ μόνον καταμῦσαι φαινόμενον	μὴ μόνον καταμῦσαι [φαινόμενον]	∅ Δ (EB 9: 355 & EB 12: 104)
6, 2, 3, 39	7. 634	κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ	μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ	Int. ∅

		Ἰέρωνος	Ἰέρωνος	Δ (EB 9: 361 & EB 12: 106)
6, 2, 3, 56	7. 635	τάς τε ρίζας ἐκφέρει τὰ κατατεφρωθέντα χωρία	τάς τε ρίζας ἐκτρέφει τὰ κατατεφρωθέντα χωρία	Φ (tantum <ας> ἐκφέρει Coray) Δ (EB 9: 362)
6, 2, 4, 79	7. 635	πιθανότητος οὐδεμιᾶς οἰκείας ὁ λόγος	πιθανότητος οὐδεμιᾶς οἰκείος ὁ λόγος	Int. = cod., † Δ (EB 9: 365 & EB 12: 106)
6, 2, 6, 24	7. 635	καθάπερ οἱ Καμικοὶ τὸ Κωκάλου βασιλείον	καθάπερ ἡ Καμικὴ τὸ Κωκάλου βασιλείον	Φ Δ (EB 9: 369 & EB 12: 107 & ΣΤ 2: 366-367)
6, 2, 8, 17-18	7. 636	ὄραν τε τὸ μέσον βουνὸν τεφρώδη τὴν χρόαν	ὄραν τ' ἐν τῷ μέσῳ (vel τε τοὺν μέσῳ) βουνὸν τεφρώδη τὴν χρόαν	Int. (pro primo) = cod., † Δ (EB 9: 371 & EB 12: 107)
6, 2, 8, 21	7. 636	(εἶναι γὰρ καὶ νηνεμίαν), εἰκάζει δὲ καπνῶ	(εἶναι γὰρ [καὶ] νηνεμίαν), εἰκάζειν δὲ καπνῶ	đ (solum pro εἰκάζειν) Δ (EB 9: 371)
6, 2, 8, 22	7. 636	προσελθεῖν εἰς τὸ πεδίον	προσελθεῖν εἰς τὸ πεδίον	đ Δ (EB 9: 371 & EB 12: 107)
6, 2, 8, 22-23	7. 636	ἐπεὶ δὲ θερμότερας ἔβαινον τῆς ψάμμου	ἐπειδὴ θερμότερας ἐπέβαινον τῆς ψάμμου	= cod., † (solum pro ἐπειδὴ) Δ (EB 9: 371 & EB 12: 107)
6, 3, 5, 25	7. 636	τοὺς περιληφθέντας τῶν Γιγάντων	τοὺς περιλειφθέντας τῶν Γιγάντων	đ Δ (EB 9: 381 & EB 12: 110)
6, 3, 9, 51	7. 636	ἐκεῖνοι παρὰ σφίσι πως τὴν καταστροφὴν	ἐκεῖνοι παρὰ σφίσιν οὐκ οἶδα πῶς τὴν καταστροφὴν	Int. Φ Δ (EB 9: 385 & EB 12: 110-111)
6, 4, 1, 6	7. 637	τετείχισται τοῖς ὄρεσι δυσβάτοις οὗτοι	τετείχισται τοῖς ὄρεσι δυσβάτοις οὔσι	đ Δ (EB 9: 387 & EB 12: 111)
6, 4, 1, 16-17	7. 637	τοσαύτη οὔσα καὶ τοσοῦτον καθάπερ μέρος	τοιαύτη οὔσα καὶ τοσαύτη (vel τοσαύτη οὔσα καὶ τοιαύτη) καθάπερ μέρος	Int. Φ Δ (EB 9: 387 & EB 12: 111)
6, 4, 2, 70-71	7. 637-638	τὸ δ' ἄχρηστον εἰς πᾶν τὸ ἀκοινώνητον	τὸ δ' ἄχρηστον εἰς πᾶν τε καὶ ἀκοινώνητον (vel τῷ ἀκοινωνήτῳ)	Int. Φ Δ (EB 9: 390 & EB 12: 111)
7 (Baladié), 1, 3, 42	7. 638	καθάπου τοῖς Νομάσιν	καθάπερ τοῖς Νομάσιν	= codd. Δ (EB 10: 4 & EB 12: 112)
7, 1, 4, 11	7. 638	ἤδη διεῖχον ἄλλοτ' ἄλλοι	ἤδη διεδέχοντ' ἄλλοσ' ἄλλοι	† (solum pro «διεδέχοντο») Δ (EB 10: 4 & EB 12: 112 & ΣΤ 3: 9)
7, 2, 1, 11	7. 638	παροργισθέντας ἀπελθεῖν ἐκ τοῦ τόπου	παρορμηθέντας ἀπελθεῖν ἐκ τοῦ τόπου	†" Δ (EB 10: 7 & EB 12: 113 & ΣΤ 3: 14-15)

7, 2, 1, 14	7. 639	τεταγμένας δὲ καὶ περιορίζουσας ὁ ὠκεανός	τεταγμένας δὲ καὶ περιοδιζούσας ὁ ὠκεανός	= Tzschucke Δ (EB 10: 7 & ΣΤ 3: 15)
7, 2, 1, 28	7. 639	οὐδὲ Κλείταρχος εὖ φησὶ γὰρ τοὺς ἰππέας	οὐδὲ Κλείταρχος εὖ φησὶ γὰρ τοὺς ἰππέας	đ Δ (EB 10: 7)
7, 2, 2, 4	7. 639	ποιήσαντο στρατείαν	ποιήσαιντο στρατείαν	đ Δ (EB 10: 7)
7, 2, 3, 8-9	7. 640	ἦν ἀναβάσα ὑπερπετής τοῦ λέβητος ἐλαιμοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα	ἦν ἀναβάσαι ὑπερπετεῖς τοῦ λέβητος ἐλαιμοτόμουν ἕκαστον μετεωρισθέντα vel ἦν ἀναβάσα ὑπερπετής τις τοῦ λέβητος ἐλαιμοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα	† ⁿ (pro primo) = Groskurd (1831), Kramer (1844-1852; pro secundo) Δ (EB 10: 8 & EB 12: 113 & ΣΤ 3: 19)
7, 3, 7, 6	7. 641	τὴν ἐπιχείρησιν ἐναντίαν τοῖς προτιθεῖσι πεποιήνται	τὴν ἐπιχείρησιν ἐναντίαν τοῖς προτεθεῖσι πεποιήνται	đ («ὕπεναντίαν») Δ (EB 10: 16)
7, 3, 8, 23	7. 642	λαβόντα δῶρα τῶν ἐθνῶν	λαβόντα δῶρα παρὰ τῶν ἐθνῶν	= codd. (huc transtul. Baladié), †, Kramer (1844-1852) Δ (EB 10: 18)
7, 3, 11, 11-12	7. 642	ἔξεπόρθησε, Βοίους καὶ ἄρδην ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κριτασίρω, καὶ Ταυρίσκους	ἔξεπόρθησε· Βοίους δὲ ἄρδην ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κριτασίρω καὶ Ταυρίσκους	Int. ∅ (tantum «δὲ καί») Δ (EB 10: 21 & EB 12: 117)
7, 3, 18, 17	7. 643	Παντικαπαίου, ὥστε καὶ πηλὸν εἶναι καὶ ὀδόν	Παντικαπαίου, ὥστε καὶ πλοῦν εἶναι καὶ ὀδόν	† ⁿ Δ (IA 1b: 290 & EB 10: 26 & EB 12: 118 & ΣΤ 3: 55)
7, 4, 1, 9	7. 643	καὶ ῥαπτοῖς πλοίοις μόγις πλώϊμος	καὶ λεπτοῖς πλοίοις μόγις πλώϊμος	Int. ∅ Δ (EB 10: 28)
7, 4, 6, 31	7. 644	καθ' ἕκαστον στάδιον δέκα	καθ' ἕκαστα στάδια δέκα	† ⁿ Δ (EB 10: 33 & EB 12: 121)
7, 5, 1, 14	7. 644	ταῦτα διέλθοι	ταῦτα διέλοι	= Pletho, † Δ (EB 10: 34 & EB 12: 121 & ΣΤ 3: 70)
7, 5, 1, 25	7. 644	τὰ ἐπισκοποῦντα πολλά	τὰ ἀποσκοποῦντα πολλά	∅ Δ (EB 10: 35 & ΣΤ 3: 71)
7, 5, 10, 9	7. 644	τὴν ἀγριότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ληστρικὸν ἔθνος	τὴν ἀγριότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ληστρικὸν ἔθος	= Tyrwhitt (1788), † Δ (EB 10: 41 & EB 12: 123)
7, 5, 10, 12	7. 618 & 7. 644	καὶ τῶν ἀμπέλων σπάνιον εἶναι	καὶ τῶν ἀμπέλων σπάνιν εἶναι vel καὶ τὴν ἀμπελον σπάνιον εἶναι	đ Δ (EB 10: 41)
8 (Baladié), 1, 3, 41	7. 644	ἀπὸ τῆς ἐλαχίστης ἄρξασθαι καὶ	ἀπὸ τῆς ἐλαχίστης ἄρξασθαι	∅ («ἄρξασθαι, ἐπιφανεστάτης δέ»)

		ὡς ἐπιφανεστάτης	[καί] ὡς ἐπιφανεστάτης	Δ (EB 10: 69 & ΣΤ 3: 137-138)
8, 3, 5, 6	7. 645	οὔσα τῇ Βοιωνώα	οὔσα τῇ Βοινώα (vel Βοινώα)	= Cobet, † (pro Βοινώα), Meineke ⁿ (1852-1853; pro Βοινώα) Δ (EB 10: 74 & EB 12: 132)
8, 3, 13, 5	7. 645	ἔστι δ' ἄλσος Ἀγριελαίων πλέων	ἔστι δ' ἄλσος Ἀγριελαίων πλέων	đ («ἀγριελαίων») Δ (EB 10: 82 & EB 12: 136)
8, 5, 6, 10	7. 645	καὶ βουσί καὶ ποιμέσιν εὐβοτωτάτην	καὶ βουσί καὶ ποιμναίσιν εὐβοτωτάτην	= cod., Valckenaer, Tzschucke Δ (EB 10: 115)
8, 5, 7, 8	7. 646	τὰ τοιαῦτα κοιλήματα λέγεσθαι φασιν	τὰ τοιαῦτα κρύψιμα λέγεσθαι φασιν	Φ Δ (EB 10: 116)
8, 6, 8, 5-6	7. 646	τοξέμασι καὶ τυμπάνοις ἐξελαθείσας	τοξέμασιν ἢ τυμπάνοις ἐξελαθείσας	Φ Δ (EB 10: 122)
8, 6, 19, 18-19	7. 646	ὑπὸ ἀμαξίτον	ἐπὶ ἀμαξίτῳ	Φ (tantum ὑπὸ τὸν add. Coray) Δ (EB 10: 131 & EB 12: 165)
8, 6, 20, 5	7. 647	ἄλλους τοῖς τοσοῦτον ἀφεστῶσιν	ἀλλήλους τοῖς τοσοῦτον ἀφεστῶσιν	đ Δ (EB 10: 132)
8, 6, 21, 36	7. 647-648	Μεδούσης ἀναπαλέντα κατὰ τὴν Γοργοτομίαν	Μεδούσης ἀναφανέντα κατὰ τὴν Γοργοτομίαν	Φ Δ (EB 10: 134)
8, 7, 3, 4	7. 648	Ἀρνάριον, ἐν ᾧ τὰ κοινὰ ἐχρημάτιζον	Αἰγάριον (vel Αἰγιάλειον), ἐν ᾧ τὰ κοινὰ ἐχρημάτιζον	Φ Δ (EB 10: 142 & EB 12: 169-170 & ΣΤ 3: 272)
9 (Baladié), 1, 11, 6	7. 649	ξενικὴν πάντα τὸν διαπόντιον	ξενικὸν πάντα τὸν διαπόντιον	đ Δ (EB 10: 156)
9, 2, 4, 3-4	7. 649	διακρουσαμένων αὐτούς	διακρουσαμένων δ' αὐτούς	= cod. ⁿ Δ (EB 10: 166)
9, 2, 40, 24-25	7. 650	οὔτε λαμβάνων πολλά, οὐκ ἂν ἔχοι πολλά	οὐ μὴ λαμβάνων πολλά, ἂν ἔχοι (vel ἔχοι ἂν) πολλά	Φ (tantum μὴ post οὔτε cod., Tyrwhitt 1788) Δ (EB 10: 186 & EB 12: 191)
9, 3, 6, 3	7. 651	προσελάβετο δέ τι καὶ ἡ θέσις τοῦ τόπου	προσέβαλε (vel προσεβάλετο) δέ τι καὶ ἡ θέσις τοῦ τόπου	Int. Φ Δ (EB 10: 193 & EB 12: 194)
9, 3, 7, 36	7. 651	καὶ τούτων τοῦ μαντείου	καὶ τούτων καὶ τοῦ μαντείου	Int. = codd. Δ (EB 10: 194)
10 (Lasserre), 1, 14, 2	7. 652	ἀφ' οὔ τὰ μὲν πίνοντα πρόβατα	ἀφ' οὔ μὲν τὰ πίνοντα πρόβατα	= Eustathius Δ (EB 10: 237 & EB 12: 209)
10, 2, 6, 9-10	7. 652	καὶ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου	κατὰ τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου	Int. Φ Δ (EB 10: 240)

10, 2, 10, 35	7. 653	τοτέ μὲν ἐν τῷ ἐπιθέτῳ	τοτέ μὲν [ἐν] τῷ ἐπιθέτῳ	† Δ (EB 10: 244)
10, 2, 10, 38	7. 653	τοτέ δ' ἂν γράφεσθαι ἰδεῖν	τοτέ δ' αὖ γράφεσθαι ἰδεῖν	∅ (tantum δ' ἀντιγράφεσθαι cj. Casaubon 1620, Tzschucke, Coray, Jones) Δ (EB 10: 244)
10, 2, 25, 18-19	7. 653	ἀκούεσθαι περὶ αὐτοῦ	ἀκούεσθαι περὶ αὐτόν	= codd. Δ (EB 10: 256 & EB 12: 217)
10, 3, 8, 2-3	7. 653	οὐδ' αὐτὸς ὀκνήσαιμ' εἰπεῖν περὶ αὐτῶν	οὐδ' αὐτὸς ὀκνήσαιμ' ἂν εἰπεῖν περὶ αὐτῶν	đ Δ (EB 10: 263)
10, 3, 9, 9	7. 653	ἀνθρωπικῶν ἀσχολημάτων	ἀνθρωπίνων ἀσχολημάτων	∅ Δ (EB 10: 264)
10, 3, 9, 9-10	7. 653	τὸν δὲ οὕτως νοῦν τρέπει πρὸς τὸ θεῖον	καὶ ὁπωσοῦν τρέπει πρὸς τὸ θεῖον	∅ Δ (EB 10: 264 & EB 12: 220)
10, 3, 9, 10	7. 653	ἐνδουσιασμὸς ἐπίνευσίν τινα	ἐνδουσιασμὸς ἐπίπνευσίν τινα	Int. đ Δ (EB 10: 264)
10, 3, 9, 11	7. 653	πλησιάζειν	πλησιάζει	∅ Δ (EB 10: 264)
10, 3, 9, 21	7. 654	πρὸς τὸ χεῖρον γένηται	πρὸς τὸ χεῖρον γεγένηται	= Meineke (1852-1853) Δ (EB 10: 264 & EB 12: 220)
10, 3, 10, 9	7. 654	τῷ Διονύσῳ προστέθεσαν	τῷ Διονύσῳ προσετίθεσαν (vel προσέθεσαν)	đ («προσέθεσαν») Δ (EB 10: 265)
10, 3, 10, 16-17	7. 654	τῶν χορῶν προσυᾶσιν	τῶν χορῶν προεστᾶσιν	đ Δ (EB 10: 267)
10, 3, 17, 18	7. 654	καὶ μαγάδες καὶ ἄλλα πλείω	καὶ μάγαδις καὶ ἄλλα πλείω	= Tzschucke («μαγάδις») Δ (EB 10: 270)
10, 4, 6, 20-21	7. 655	ἀπὸ τοῦ τριχίνους εἶναι τοὺς λόφους ἐφαμίλλους	ἀπὸ τοῦ τριχίνοις εἶναι τοὺς λόφους ἐφαμίλλους	Int. ∅ Δ (EB 10: 277 & ΣΤ 4a: 125)
10, 4, 10, 35	7. 655	εἰς τὴν ἀρχὴν καταστῆσαι	εἰς τὴν ἀρχὴν καταστήναι	= codd. ⁿ Δ (EB 10: 280 & EB 12: 227)
10, 4, 14, 5-6	7. 655	Γορτύνιον δ' ἐστὶ καὶ τὸ Ῥύτιον	Γορτυνίων δ' ἐστὶ καὶ τὸ Ῥύτιον	đ Δ (EB 10: 282)
10, 4, 15, 13-14	7. 656	καλῶς εἶχεν οὕτω δέχεσθαι ... ὅτι συγχωρήσαιμεν τοῦτό γε	καλῶς εἶχεν οὕτω δέχεσθαι ὅτι εἰ συγχωρήσαιμεν τοῦτό γε	= codd. («<ἂν> εἶχεν») Δ (EB 10: 283)
10, 4, 18 [16], 5-6	7. 657	Λυκοῦργον δ' ὁμολογεῖσθαι περὶ πάντων	Λυκοῦργον δ' ὁμολογεῖσθαι παρὰ πάντων	đ Δ (EB 10: 286)
10, 4, 19 [20], 21-22	7. 657	εἶδ' ὀρμησαι διαθεῖναι τοὺς νόμους	εἶδ' ὀρμησαι [δια]θεῖναι τοὺς νόμους	∅ Δ (EB 10: 287 & EB 12: 229)
10, 4, 20, 12	7. 657	καὶ χειμῶνος καὶ θέρους τὰ αὐτά	καὶ χειμῶνος καὶ θέρους τοῖς αὐτοῖς	Int. ∅ Δ (EB 10: 287)

10, 4, 21, 10	7. 658	ὁ ἀρπάξων	ὁ ἀρπάξων	đ Δ (EB 10: 288)
10, 4, 21, 13	7. 658	πέρας δὲ τῆς ἐπιδειξέως ἐστίν, ἕως ἂν ἀναχθῆ	πέρας δὲ τῆς ἐπιδιώξεώς ἐστίν, ἕως ἂν ἀχθῆ	= codd. Δ (EB 10: 288 & EB 12: 229 & ΣΤ 4a: 151)
10, 4, 21, 29	7. 659	βία προσήνεκται	βία προσενήνεκται	= cod. Δ (EB 10: 289 & EB 12: 229 & ΣΤ 4a: 152)
10, 4, 21, 29-30	7. 659	ἐνταῦθα παρατιμωρεῖν ἑαυτῷ	ἐνταῦθα παρῆ τιμωρεῖν ἑαυτῷ	= cod. Δ (EB 10: 289 & EB 12: 229 & ΣΤ 4a: 152)
10, 5, 1, 18-20	7. 659	ἐφ' ἧ λέγουσι Σίφνιον ἀστράγαλον	ἀφ' ἧς (vel ἐφ' ἧ) λέγουσι Σίφνιον ἀστράγαλον	Φ (de prop. a Coray) Δ (EB 10: 290)
10, 5, 3, 8-11	7. 660	καὶ Πρεπέσινδον [...] τὴν δὲ Πρεπέσινδον	καὶ Πεπάρηδον [...] τὴν δὲ Πεπάρηδον	Φ Δ (EB 10: 292)
10, 5, 6, 13	7. 661	κονεάζεσθαι	ἀκονίζεσθαι (vel κωνειάζεσθαι Casaubon)	Int. (pro primo) = Steph. Byzantium, codd. (de κωνειάζεσθαι) Δ (EB 10: 293 & ΣΤ 4a: 163)
10, 5, 12, 5	7. 661	καὶ Προκλῆς Λέριος	Πατροκλῆς (vel εἰ Προκλῆς vel dorice αἰ Προκλῆς) Λέριος	Int. (pro primo) Φ Δ (EB 10: 295 & EB 12: 232)
11 (Lasserre), 2, 19, 17-18	7. 662	καὶ τοὺς ἀφάρμακτοις τετρωμένους θέλεσι	ἃ καὶ τοὺς φαρμακτοῖς τετρωμένους θέλεσι	Int. (pro ἃ), † ⁿ (pro φαρμακτοῖς) Δ (EB 10: 313 & EB 12: 237 & ΣΤ 4a: 212)
11, 3, 2, 8	7. 663	καὶ τὸν Ἀρράβωνα	καὶ τὸν Ἄραγον	Int. = † ⁿ , Jones ⁿ (1917-1932) Δ (EB 10: 314 & EB 12: 238 & ΣΤ 4a: 214)
11, 3, 3, 2	7. 663	πρὸς εἰρήνην ἐν εὐκολίᾳ οἰκοῦσιν	πρὸς εἰρήνην νενευκότες οἰκοῦσιν	Int. đ Δ (EB 10: 314)
11, 3, 6, 5	7. 663	οἱ ἐπιμελοῦνται καὶ τῶν	οἱ ἐπιμελοῦνται [καὶ] τῶν	Int. Φ Δ (EB 10: 315)
11, 4, 3, 9-10	7. 664	πεντηκοντάχουν ἀνάστον καὶ ταῦτα οὐδὲ σιδῆρω τμηθεῖσαν	πεντηκοντάχουν, ἀνάστον καὶ ταῦτα, οὐδὲ σιδῆρω τμηθεῖσαν	đ Δ (EB 10: 317)
11, 4, 8, 11-12	7. 664	τῶν γονέων μόνων τεθνηκότων	τῶν γονέων μᾶλλον τεθνηκότων vel τῶν γονέων. μόνον τεθνηκότων	Φ (tantum μόνον codd.) Δ (EB 10: 319)
11, 6, 3, 4-5	7. 664	σκοποῦντες δι' αὐτὸ δὲ μόνον τοῦτο, ὅτι ἀκρόασιν	σκοποῦντες αὐτὸ μόνον τοῦτο, ὅ,τι ἀκρόασιν	= cod., † (sed nihil de ὅ,τι) Δ (EB 10: 326 & EB 12: 241)

11, 7, 5, 5-6	7. 665	τοσαύτην προσφέρονται βίαν	τοσαύτη προσφέροντες βία	Int. † («προφέρονται») Δ (EB 10: 329 & EB 12: 243)
11, 7, 5, 9	7. 665	σκεπαζομένους τῷ ρεύματι	σκεπαζομένοις τῷ ρεύματι	Int. † Δ (EB 10: 330 & EB 12: 243)
11, 8, 5, 9	7. 665	τῶν δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν μεστῶν	τῶν δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν μεστόν	Int. = codd. Δ (EB 10: 332 & EB 12: 243)
11, 9, 3, 12-13	7. 665	τὸ μὲν συγγενῶν, τὸ δὲ σοφῶν καὶ μάγων	τὸ μὲν εὐγενῶν, τὸ δὲ σοφῶν καὶ μάγων; «illud σοφῶν forte glossema τοῦ μάγων»	∅ Δ (EB 10: 337 & EB 12: 244)
11, 11, 3, 6-7	7. 666	παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσίν, ἐπίτηδες δέ, πρὸς τοῦτα	παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσίν ἐπίτηδες [δέ,] πρὸς τοῦτα	đ Δ (EB 10: 339-340 & EB 12: 245)
11, 13, 9 [10], 19-20	7. 667	τὰ ἔδη τοῖς νικήσασι καὶ τὰ τῶν νικηθέντων	τὰ ἔδη τοῖς νικήσασι, [καὶ] τὰ (vel νικήσασι, ταῦτα) τῶν νικηθέντων	= codd. (sine distinctione post νικήσασι) Δ (EB 10: 353)
11, 13, 10, 2	7. 667	δυναστεύσασαν τοῖς τόποις	δυναστεύσασαν ἐν τοῖς τόποις	đ Δ (EB 10: 353)
11, 13, 10, 4	7. 667	τοῦ μὲν Ἰάσονος ὑπομνήματα εἶναι	καὶ τοῦ μὲν Ἰάσονος φασὶν ὑπομνήματα εἶναι	Int. ∅ Δ (EB 10: 353 & EB 12: 248)
11, 13, 11, 6	7. 667	ὅτι πλείστους νέμειν ἄνδρας	ὅτι πλείστους ἔχειν ἄνδρας	Int. ∅ Δ (EB 10: 354 & ΣΤ 4a: 317)
11, 14, 4, 22	7. 668	ὡς ἐν χιτῶνι	ὡς ἐν χιόνι	ἢ ∅ Δ (EB 10: 356 & EB 12: 249)
11, 14, 4, 22-23	7. 668	καὶ τὰ ζῶα δὲ ἐν αὐτῇ γεννᾶσθαι	καὶ τινὰ δὲ ζῶα ἐν αὐτῇ γεννᾶσθαι	Int. ∅ Δ (EB 10: 356)
11, 14, 14, 9	7. 668	περισκελιστάς τε καὶ ἀποκεφαλίστάς	περισκυδιστάς τε καὶ ἀποκεφαλίστάς	đ Δ (ΣΤ 4a: 334-335)
12 (Lasserre), 2, 7, 35	7. 669	πυρίληπτα πεδία, καὶ μετὰ βάθρων πυρός	πυρίληπτα πεδία, καὶ μεστὰ βόθρων πυρός	= codd. (de μεστά), Xylander (de βόθρων) Δ (EB 10: 372 & EB 12: 252)
12, 3, 10, 30	7. 670	ὅστις ἔργον οὐδὲν εἶχεν, Ἀρμένην	ὅς ἔργον οὐκ εἶχ', Ἀρμένην	Int. † ⁿ Δ (EB 10: 383 & EB 12: 255)
12, 4, 6, 26	7. 670	τὰ νῦν οἶται λέγοντας	τὰ νῦν ὡς οἶόν τε λέγοντας	= cod. ⁿ Δ (EB 10: 412 & EB 12: 263)
13 (Jones), 1, 5, 20	7. 671	Ἵπνος καὶ Ἡρα	[Ἵπνος καὶ Ἡρα] «fortassis	Int. ∅ Δ (EB 10: 440 & EB 12:

			glossema»	268-269)
13, 1, 5, 32-33	7. 672	ἀκρώρειαν ἀφορίζει γάργαρον ἀκρόντορον	ἀκρώρειαν ἀφορίζει Γάργαρον ἄκρον	Int. ḏ Δ (EB 10: 441 & EB 12: 269)
13, 1, 22, 14	7. 672	διὰ δὲ τὴν γειτοσύνην	διὰ δὲ τὴν γειτόνησιν	Φ Δ (EB 10: 452 & EB 12: 272)
13, 1, 34, 9-10	7. 672	μεταλαμβάνεσθαι δ' ἐντός	καταλαμβάνεσθαι δ' ἐντός	Int. † ⁿ Δ (EB 10: 461 & EB 12: 274)
13, 1, 35, 2	7. 672	ἐν δὲ τῇ Παριανῇ ἐστὶν ἡ Λικολώνη	ἐν δὲ τῇ Παριανῇ ἐστὶν ἡ Καλλικολώνη	ḏ («δέκα σταδίοις ἐστίν») Δ (EB 10: 462)
13, 1, 45, 20	7. 672	ἀπολαμβάνομεν, ἢ τὰ τε πλεῖστα	ὑπολαμβάνομεν, ἢ τὰ γε πλεῖστα	ḏ Δ (EB 10: 471)
13, 1, 54, 17-18	7. 673	ὑπὲρ δὲ νοτίας καὶ σητῶν	ὑπὸ δὲ νοτίας καὶ σητῶν	ḏ Δ (EB 10: 478)
13, 2, 6, 11	7. 674	Πόρδακον	Παρδακόν	Φ Δ (EB 10: 493 & ΣΤ 4b: 228)
13, 4, 12, 22-23	7. 675	ὡς ἄρα κενῇ χωρομετροῦσιν	ὡς ἄρα τὰ νῦν χωρομετροῦσιν	Int. Φ Δ (EB 10: 508 & EB 12: 286 & ΣΤ 4b: 256)
13, 4, 14, 28-29	7. 675- 676	εἴτε πάντων πεπληρωμένων τοῦτο, εἴτε μόνον	εἴτε πάντων οὕτω πεπειραμένων τούτου, εἴτε μόνων	Int. Φ (tantum «εἴτ' ἐπὶ πάντων [τῶν] οὕτω πεπληρωμένων τοῦτο εἴτε μόνων») Δ (EB 10: 509 & EB 12: 286 & ΣΤ 4b: 258-259)
14 (Jones), 1, 20, 36-37	7. 676	σκολιά ἔργα	Σκόπα ἔργα	= cod. Δ (EB 11: 12 & EB 12: 289 & ΣΤ 4b: 285)
14, 1, 23, 26	7. 677	Ἄντωνίου δὲ πλησιάσαντος τούτω	Ἄντωνίου δὲ διπλασιάσαντος τούτω	= codd. Δ (EB 11: 14)
14, 1, 32, 8	7. 677	κατεσπασμένους	κατεσπαρμένους	Int. ḏ Δ (EB 11: 19)
14, 1, 41, 4-5	7. 677	καὶ Σίμων ὁ μελοποιός	καὶ Σῆμος ὁ μελοποιός	= Tzschucke Δ (EB 11: 24 & EB 12: 292-293)
14, 1, 41, 10-11	7. 678	ἀγωγὴν τῶν περὶ τοῖς κιναίδοις διαλέκτων	ἀγωγὴν τῶν παρὰ τοῖς κιναίδοις διαλέκτων	ḏ Δ (EB 11: 25)
14, 1, 41, 17	7. 678	Ἄντώνιος, ὃν γε	Ἄντώνιος, ὅς γε	= Kramer (1844-1852) Δ (EB 11: 25)
14, 1, 44, 13	7. 678	οἱ ἐγκαλοῦντες	οἱ ἐμπολοῦντες	Φ Δ (EB 11: 27 & EB 12: 294 & ΣΤ 4b: 315-316)
14, 1, 47, 4-5	7. 678	τὰ Ἄροματα συστέλλοντες τὸ P γράμμα	τὰ Ἄρομα συστέλλοντες τὸ O γράμμα	Int. † (tantum «τὰ Ἄρομα (συστέλλοντες τὸ ῥῶ γράμμα)» Jones)

				Δ (EB 11: 28 & EB 12: 294 & ΣΤ 4b: 317-318)
14, 2, 3, 18	7. 679	ἀφίχθαι δὲ Κρήτας	ἀφίχθαι δ' ἐκ Κρήτης	Int. † Δ (EB 11: 30 & EB 12: 295 & ΣΤ 4b: 322)
14, 2, 23, 5	7. 679	ἄφθονον καὶ ἐγγύθεν ἔχον	ἄφθονον καὶ ἐγγύθεν ἔχειν	Int. Φ Δ (EB 11: 41)
14, 2, 24, 24-25	7. 680	κατὰ σοῦ δυνάμεθα ζῆν	μετὰ σοῦ δυνάμεθα ζῆν	đ Δ (EB 11: 43)
14, 2, 26, 1	7. 680	καὶ αὕτη μὲν ὑπόκειται	καὶ αὕτη μὲν ἐπίκειται	Φ Δ (EB 11: 43)
14, 2, 26, 2-3	7. 680	κανδηλίου κατεστρωμένου	κανδηλίου κατεστραμμένου (vel κατεστραμμένον)	Int. Φ Δ (EB 11: 43 & EB 12: 299 & ΣΤ 4b: 345-346)
14, 5, 2, 41-42	7. 681	οἱ τὰ πέραν τοῦ Εὐφράτου κατέσχοντο τελευταῖον δέ	οἱ τὰ πέραν τοῦ Εὐφράτου κατέσχον, τὸ τελευταῖον δέ	đ («κατέσχον τὸ») Δ (EB 11: 56)
14, 5, 11, 19-20	7. 681	περικρυπτόντων διὰ τὸ σημειῶδες	παρὰ κλεπτόντων (vel παρὰ κλεπτῶν) διὰ τὸ σημειῶδες	Int. đ («παρακλεπτόντων») Δ (EB 11: 62 & EB 12: 304)
14, 5, 12, 8-9	7. 682	καὶ τοῖς παχυνευροῦσι καὶ ποδαγριζομένοις κτήνεσι	καὶ τοῖς παχυνευροῦσι καὶ ῥοῖζομένοις (vel καταῤῥοῖζομένοις) κτήνεσι	Int. đ («παχυνευροῦσι ῥοῖζομένοις καὶ κτήνεσι») Δ (EB 11: 62 & EB 12: 304 & ΣΤ 4b: 377-378)
14, 5, 14, 35	7. 682	καὶ τοὺς συστρατιῶτας	καὶ τοὺς συστασιώτας	Int. đ Δ (EB 11: 64 & EB 12: 304)
14, 5, 28, 7-8	7. 683	πολλὰ μεγάλα ἐκλελυμένα ἅπαντα	πολλὰ καὶ μεγάλα ἐκλελειμμένα ἅπαντα	Int. Φ (tantum πολλὰ μέταλλα, ἐκλελειμμένα ἅπαντα scr. Coray sec. ed. Jones) Δ (EB 11: 72 & EB 12: 306)
14, 6, 5, 6-7	7. 683	ὕλομονούντων τῶν πεδίων	ὕλομανούντων τῶν πεδίων	đ Δ (EB 11: 78)
15 (Jones), 1, 10, 4	7. 684	δίαιταν, ἦν δυνατὸν ἦν	δίαιταν, ἧ̄ δυνατὸν ἦν	Φ Δ (EB 11: 86 & EB 12: 309)
15, 1, 10, 7	7. 684	μάλιστα ἐκ τῆς διαίτης	μάλιστα δ' ἐκ τῆς διαίτης	Int. † Δ (EB 11: 86 & EB 12: 309)
15, 1, 14, 7-8	7. 684	ἰδιοποιήσουσι τὴν γραφὴν	εἰδοποιήσουσι τὴν γραφὴν	= †, Meineke ⁿ (1852-1853) Δ (EB 11: 89 & EB 12: 309 & ΣΤ 5: 16-17)
15, 1, 15, 6	7. 684	ἀμφοτέρωθεν ἐγκοιλίων μητρῶν	ἀμφοτέρωθεν κοιλίων μητρῶν	Int. Φ Δ (EB 11: 89 & ΣΤ 5: 17-18)
15, 1, 17, 8-9	7. 685	τοῖς δὲ τῆς Ἀσίας	τοῖς δ' ἑτησίαις	= Tyrwhitt (1788) Δ (EB 11: 90)

15, 1, 17, 36-38	7. 686	πνεόντων ἀπό γαίας	πνεόντων ἀπογαίας (vel ἀπογαίου)	† Δ (EB 11: 91 & EB 12: 310)
15, 1, 18, 2-4	7. 686	ὑεσθαι τὰ πεδία θέρους, χειμῶνος δ' ἄνομβρα εἶναι	ὑεσθαι τὰ πεδία χειμῶνος, θέρους δ' ἄνομβρα εἶναι	Φ Δ (EB 11: 91)
15, 1, 19, 21-22	7. 686	εἰς τὴν ἀπολειφθεῖσαν	ὡς (vel ὥστε) τὴν ἀπολειφθεῖσαν	đ Δ (EB 11: 92)
15, 1, 20, 1-2	7. 686	καὶ τὸ τοὺς ἀπογαίους μὴ πνεῖν	καὶ τῷ τοὺς ἀπογαίους μὴ πνεῖν	đ Δ (EB 11: 92 & EB 12: 310)
15, 1, 31, 12-13	7. 687	ἀποτμηθέντα τὸ σκέλος βραδεία τομῇ	ἀποτμηθέντα τὸ σκέλος βαδεία τομῇ	Int. Φ Δ (EB 11: 102 & EB 12: 313)
15, 1, 44, 15-16	7. 687	κρέα θήρεια προστιθέασι κατὰ μέρη	κρέα θήρεια προτιθέασι κατὰ μέρη	đ Δ (EB 11: 111 & EB 12: 314)
15, 1, 52, 21-22	7. 688	τοῦ μὴ παρεμπίπρασθαι τὰ σκέλη	τοῦ μὴ πόνω πίμπρασθαι τὰ σκέλη	Int. Φ Δ (EB 11: 115 & EB 12: 315)
15, 1, 53, 17	7. 689	οὔτε γὰρ ἐπιθήκης	οὔτε γὰρ ὑποθήκης	= Tyrwhitt (1788) Δ (EB 11: 115)
15, 1, 55, 9-10	7. 689	τῶν γε μὴν κατὰ πόλεμον ἐξόδων	τῶν τε μὴ (vel τῶν δὲ μὴ) κατὰ πόλεμον ἐξόδων	† Δ (EB 11: 116 & EB 12: 316 & ΣΤ 5: 69)
15, 1, 57, 36-37	7. 690	σταλαγμοῖς χαλκοῖς καὶ σύροιτο	σταλαγμοῖς χαλκοῖς καὶ συρμή	Φ Δ (EB 11: 118 & EB 12: 316)
15, 1, 61, 13	7. 691	παραστάντας δειπνεῖν, καρτερίαν διδάσκειν	παραστάντας δειπνεῖν καὶ καρτερίαν διδάσκειν	Int. † Δ (EB 11: 122)
15, 1, 64, 34-35	7. 692	αὐτῷ συγγνώμη εἶη, εἰ δι' ἐρμηγέων	αὐτὸς δὲ συγγνώμη αἰτοίη (vel αὐτῷ δὲ συγγνώμη εἶη), εἰ δι' ἐρμηγέων	† («αὐτῷ δὲ συγγνώμη εἶη») Δ (EB 11: 124)
15, 1, 67, 8-9	7. 692	τῶν δ' ἄλλων γράμμασιν αὐτοὺς μὴ χρῆσθαι	τῶν [δ'] ἄλλων. γράμμασιν αὐτοὺς μὴ χρῆσθαι	đ (tantum sine distinctione) Δ (EB 11: 126)
15, 1, 68, 36-37	7. 693	δωρεῶν, ᾧ οὐδεὶς κόρος	δωρεῶν, ᾧ οὐδεὶς κόρος	= codd. Δ (EB 11: 128 & EB 12: 318)
15, 1, 68, 38-40	7. 693	ἀποθανόντι δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς σαρκὸς ἀπὸ γήρωσ τετρυχωμένης, μεταστάς εἰς βελτίω	ἀποθανόντι δὲ ἀπάλλαξις τῆς σαρκὸς ὑπὸ γήρωσ τετρυχωμένης, καὶ μετάστασις εἰς βελτίω	Φ Δ (EB 11: 128 & EB 12: 318)
15, 1, 69, 23	7. 694	ἐξ ὧν ἀπείργεται γένη	ἐξ ὧν ἀπήρηται γένη	= Schneider Δ (EB 11: 128 & EB 12: 319)

15, 2, 2, 6-7	7. 694	τῶν θρεμμάτων ἰχθύων προβάλλει	τῶν θρεμμάτων ἰχθύων προσβάλλει	đ Δ (EB 11: 132 & EB 12: 319)
15, 2, 4, 12-13	7. 694	ἐκέλευσεν οἰκείας στάσεως ἐπιλαμβανομένους	ἐκέλευσεν οἰκείας τάξεως ἐπιλαμβανομένους	Int. Φ Δ (EB 11: 133 & EB 12: 320)
15, 2, 5, 8-9	7. 695	δι' Ἀραχωτῶν ἦει καὶ Δραγγῶν	δι' Ἀραχωτῶν ἦει καὶ Δαράγγων	Φ Δ (EB 11: 133)
15, 2, 12, 7-8	7. 696	ὥστε τὰ πρὸ ποδῶν μέρη μὴ ὄρασθαι	ὥστε τὰ πρὸ ποδῶν [μέρη] μὴ ὄρασθαι	Φ Δ (EB 11: 139 & EB 12: 321- 322)
15, 3, 1, 8	7. 696	σπανίστη	σπανιστή	đ Δ (EB 11: 141)
15, 3, 2, 10-11	7. 696	καὶ κρεῖττον τὸ μηδέποτε	καὶ τρίτον τὸ μηδέποτε	Φ Δ (EB 11: 142 & EB 12: 323 & ΣΤ 5: 115)
15, 3, 2, 13	7. 697	ἐν μέρει τέτακται συστήματος	ἐν μέρει τετάχθαι συστήματος	† Δ (EB 11: 142 & EB 12: 323 & ΣΤ 5: 115)
15, 3, 6, 19-20	7. 697	τῇ πολυτελείᾳ τῶν κειμένων	τῇ πολυτελείᾳ τῶν κειμηλίων	Φ Δ (EB 11: 145 & EB 12: 323-324)
15, 3, 10, 3-4	7. 697	ἔκπυρον τὸν ἀέρα ἔχει καυματηρόν	ἔκπυρον τὸν ἀέρα ἔχει καὶ καυματηρόν	Int. = Eiw Δ (EB 11: 147 & EB 12: 324 & ΣΤ 5: 126)
15, 3, 10, 12-13	7. 698	κριθᾶς διασπαρείσας εἰς τὸν ἥλιον ἀλήθεσθαι	κριθᾶς διασπαρείσας εἰς τὸν ἥλιον αἰθεσθαι	Φ (tantum «ἄλλεσθαι» Coray, Meineke 1852-1853) Δ (EB 11: 148 & EB 12: 324-325 & ΣΤ 5: 126-127 & ΛΕ 1819: 239)
15, 3, 11, 8-9	7. 698	ἀλλὰ παττάλους ἄτε σεσιδηρωμένους	ἀλλὰ παττάλους [ἄτε] σεσιδηρωμένους	Int. đ («κατασεσιδηρωμένους» Kramer 1844-1852 e cj. Coray, ut dic. Jones) Δ (EB 11: 148 & EB 12: 325 & ΣΤ 5: 128)
15, 3, 12, 15-16	7. 698	συμβαίνει, καὶ δὴ καὶ τὰ αὐτὰ πᾶσι	συμβαίνει, καὶ οὐδὲ (vel μὴ) τὰ αὐτὰ πᾶσι	Int. Φ (tantum «οὐ») Δ (EB 11: 149 & ΣΤ 5: 129)
15, 3, 13, 10-11	7. 699	μερίσαντος δὲ τοῦ Μάγου τὰ κρέα	μελίσαντος δὲ τοῦ Μάγου τὰ κρέα	Int. đ Δ (EB 11: 149)
16 (Jones), 1, 10, 11	7. 700	καὶ ποιεῖ δυσέγχωστον τὸ στόμα	καὶ ποιεῖ δυσέγχωστον τὸ στόμα	= Schneider Δ (EB 11: 163 & EB 12: 328 & ΣΤ 5: 495)
16, 1, 10, 17-18	7. 697	ἔμπυρος οὖσα ἢ χώρα καὶ καυματηρά	ἔμπυρον οὖσα ἢ χώρα καὶ καυματηρά	Φ Δ (EB 11: 163)
16, 1, 10, 20-21	7. 700	ἅμα δὲ καὶ τοὺς ἀνάπλους	ἅμα δὲ καὶ διὰ τοὺς ἀνάπλους	Φ Δ (EB 11: 163 & ΣΤ 5: 495)

16, 1, 15, 17	7. 700	προσαφθεῖς γὰρ ὁ νάφθας πυρί	προσαφθεῖς γὰρ ὁ νάφθας πυρί	Int. = cod. Δ (EB 11: 167 & EB 12: 329)
16, 1, 20, 21-22	7. 701	τάς παρθένους ἐνδιδόναι	τάς παρθένους ἐκδιδόναι	đ Δ (EB 11: 171)
16, 1, 27, 17-18	7. 701	καμηλιῖται δισσοὶ καταγωγὰς ἔχοντες	καμηλιῖται δ' εἰσὶ καταγωγὰς ἔχοντες	đ («εἰσὶ, καταγωγὰς») Δ (EB 11: 174)
16, 1, 27, 27-28	7. 701-702	δυναστείαν ἕκαστος ἰδίᾳ παραβεβλημένος	δυναστείαν ἕκαστος ἰδίᾳ περιβεβλημένος	= codd. Δ (EB 11: 174 & EB 12: 330)
16, 1, 27, 29-30	7. 702	ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τοῖς	ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τούτοις	† («ἐν τοῖς τοσούτοις») Δ (EB 11: 174 & EB 12: 330)
16, 2, 23, 6-7	7. 704	πολυστέγους τὰς οἰκίας ὥστε καὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ	πολυστέγους τὰς οἰκίας [ὥστε] (vel ποιείσθαι) καὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ	Int. ∅ Δ (EB 11: 188 & EB 12: 332)
16, 2, 23, 18-19	7. 704	διὰ τὴν τοιαύτην ἀνδρείαν	διὰ τὴν τοιαύτην ἀλειάν	∅ Δ (EB 11: 188 & EB 12: 332 & ΣΤ 5: 496)
16, 2, 24, 16	7. 704	Σιδονίου Μόσχου πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων	Σιδονίου Μώχου πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων	Int. đ Δ (EB 11: 189 & EB 12: 332)
16, 2, 25, 5-6	7. 704	οὐν φασι μὴ κινεῖσθαι	οὐν φασι μὴ χεῖσθαι	Int. đ Δ (EB 11: 189 & EB 12: 332 & ΣΤ 5: 225)
16, 2, 25, 6-7	7. 704	τὴν χωνείαν διέχεσθαι	τὴν χωνείαν δέχεσθαι	đ Δ (EB 11: 189)
16, 2, 25, 7-8	7. 704	εἶναι τὴν ὑαλίτιν ψάμμον	εἶναί τινα ὑαλίτιν ψάμμον	∅ Δ (EB 11: 189 & EB 12: 332)
16, 2, 35, 13-14	7. 705	ἀλλ' ἐὰν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιίαν, τέμενος	ἀλλ' ἐὰν δεῖν πᾶσαν ξοανοποιίαν καὶ τέμενος	Int. † Δ (EB 11: 194 & EB 12: 334)
16, 2, 42, 8-9	7. 706	τοῦτον δὲ ἀναφυσᾶται κατὰ καιροὺς ἀτάκτους	τοῦτο δὲ ἀναφυσᾶται κατὰ καιροὺς τακτοῦς	Int. (pro τοῦτο) ∅ Δ (EB 11: 198)
16, 2, 43, 3-4	7. 706	ὕγρα, ᾧ περικαταχέαντας	ὕγρα [, ᾧ] περικαταχέαντας	† ⁿ Δ (EB 11: 199)
16, 2, 43, 7-8	7. 706	καὶ ἐκ τῶν παιδικῶν οὔρων	καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῶν παιδικῶν οὔρων	Int. ∅ Δ (EB 11: 199)
16, 3, 3, 6	7. 706	τὴν ἐν τῶν ἡλίων	τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου (vel ἐκ τῶν ἡλίων)	Int. (de alternat. secund.) đ (idem) Δ (EB 11: 202)
16, 4, 6, 12	7. 707	σιταρχούμενον	σιταρχούμενον	∅ (tantum σιταρχούμενον adprob. Coray sec. Jones; idem Jones) Δ (EB 11: 208 & EB 12: 336-337)
16, 4, 7, 15-16	7. 707	εἴτ' ἄλλος ὄρος ἱερὸν ἔχον	εἴτ' ἄλλο ὄρος ἱερὸν ἔχον	đ Δ (EB 11: 208)

16, 4, 8, 13-14	7. 710	βασιλεύονται δ' ὑπὸ γυναικός, ὑφ' ἣν ἔστι καὶ ἡ Μερὸη	βασιλεύονται δ' ὑπὸ γυναικός ὑπακούουσι δ' αὐτῇ καὶ οἱ ἐν Μερὸη	∅ Δ (EB 11: 209 & ΣΤ 5: 271)
16, 4, 11, 4	7. 707	θέοντες δὲ ἀξίως	θέοντες δὲ ὀξέως	Int. δ Δ (EB 11: 211)
16, 4, 21, 23	7. 708	πρὸς τοὺς ἀλλήλους	πρὸς [τοὺς] ἀλλήλους	δ Δ (EB 11: 221 & EB 12: 341)
16, 4, 24, 65-66	7. 709	δι' εἰρήνης	δι' εἰρηνικῆς	Int. † Δ (EB 11: 225 & EB 12: 342)
17 (Jones), 1, 2, 32-33	7. 710	ὑπὸ γυναικός. ὑπακούουσι δὲ τῷ ἐν Μερὸη	ὑπὸ γυναικός ὑπακούουσης τῷ ἐν Μερὸη	Int. ∅ (tantum ἐπαρχούσης em. ὑπακούουσι Coray sec. Jones) Δ (EB 11: 230 & EB 12: 344 & ΣΤ 5: 310)
17, 1, 6, 14-15	7. 710	τὸ μὲν οὖν ἔϋον	τὸ μὲν [οὖν] ἔϋον	Int. δ Δ (EB 11: 237 & EB 12: 345)
17, 1, 6, 47	7. 711	ἐν τῷ πρὸς Ἀλεξανδρείας πολέμῳ	ἐν τῷ πρὸς Ἀλεξανδρέας πολέμῳ	δ Δ (EB 11: 238)
17, 1, 12, 36-37	7. 711	καὶ γὰρ οἱ μιγάδες Ἕλληνες ὅμως	καίπερ γὰρ (vel καὶ γὰρ καίπερ vel καὶ γὰρ καίτοι vel καὶ γὰρ εἰ καὶ) μιγάδες, Ἕλληνες ὅμως	Int. δ («καὶ γὰρ εἰ μιγάδες, Ἕλληνες ὅμως») Δ (EB 11: 246 & EB 12: 347)
17, 1, 13, 4-5	7. 712	ἐπιστρατηγούς τινὰς καὶ μονάρχας	ἔτι στρατηγούς τινὰς καὶ νομάρχας	Int. (de νομάρχας) δ (idem) Δ (EB 11: 246 & EB 12: 347)
17, 1, 14, 30-31	7. 712	πολλοὺς τοὺς ἀκμάζοντας ἅπασαν ὥραν	πολλοὺς τοὺς συχνάζοντας ἅπασαν ὥραν	∅ Δ (EB 11: 248 & EB 12: 347 & ΣΤ 5: 352)
17, 1, 14, 39-40	7. 713	ὥστε καὶ διαχεῖσθαι εἰς παλαιώσιν τὸν Μαρεώτην οἶνον	ὥστε καὶ κείσθαι (vel διατηρεῖσθαι) εἰς παλαιώσιν τὸν Μαρεώτην οἶνον	Int. ∅ Δ (EB 11: 248 & EB 12: 347 & ΣΤ 5: 353-354)
17, 1, 15, 12-13	7. 713	σφόδρα μεγάλη	σφόδρα μεγάλα	Int. δ Δ (EB 11: 249)
17, 1, 16, 18-19	7. 713	καὶ τοῦνομα τῷ ποταμῷ	καὶ τοῦνομα τῷ τόπῳ	Int. δ Δ (EB 11: 250)
17, 1, 22, 9-10	7. 713	καθάπερ ἐν Μέμφει ὁ Ἄπις ἐν Μέμφει	καθάπερ ἐν Μέμφει ὁ Ἄπις [ἐν Μέμφει]	Int. δ Δ (EB 11: 254)
17, 1, 35, 28	7. 714	μὴ ὥσπερ τὸ ἱερό	καὶ ὥσπερ τὸ ἱερό	Int. ∅ Δ (EB 11: 263)
17, 1, 38, 14-15	7. 714	ὁ δὲ ἐπέδηκε τὸ πέμμα	ὁ δὲ ἐνέδηκε τὸ πέμμα	Int. δ Δ (EB 11: 266)
17, 1, 43, 12	7. 714	ἐμφαίνοντες δ' ὅτι καὶ πίστεως ἄξιον	ἐμφαίνοντες δέ τι καὶ πίστεως ἄξιον	= editores Δ (EB 11: 269 & EB 12: 351)

17, 1, 54, 7-8	7. 715	διὰ τὸ αἰφνίδιον, καὶ ἐξηνδραποδίσαντο	διὰ τὸ αἰφνίδιον εἶλον καὶ ἐξηνδραποδίσαντο	Int. $\emptyset$ Δ (EB 11: 278 & EB 12: 352)
17, 1, 54, 8-9	7. 715	ἀνέσπασαν καὶ τοὺς Καίσαρος ἀνδριάντας	καὶ ἀνέσπασαν (vel ἀνέσπασαν δὲ καὶ) τοὺς Καίσαρος ἀνδριάντας	δ («ἀνέσπασαν δὲ καὶ») Δ (EB 11: 278)
17, 2, 2, 25	7. 715	ἐκ φοινικίνων σχιζῶν τοίχων ἢ πλίνθων	ἐκ φοινικίνων σχιζῶν καὶ τοίχων πλινθίνων (vel καὶ τοίχων ἐκ πλίνθων)	Int. = codd. ⁿ (pro καὶ τοίχων ἐκ πλίνθων) Δ (EB 11: 281 & EB 12: 353)
17, 3, 3, 7-8	7. 715	καὶ τρόπον τινὰ πληροῦν τὴν ἱστορίαν	καὶ τρόπον τινὰ πηροῦν τὴν ἱστορίαν	= cod. Δ (EB 11: 287 & EB 12: 355 & ΣΤ 5: 453)
17, 3, 20, 13-14	7. 716	τῶν παρὰ γῆν περίπλων	τῶν παρὰ γῆν παράπλων	$\emptyset$ Δ (EB 11: 301 & EB 12: 359)

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΑΙΣΧΥΛΟ (Smith) Χοηφ. 294. 1	7. 879-880	συγκλύειν, συνοικεῖν	συγκαταλύειν, συνοικεῖν	= Abresch
--	------------	----------------------	-------------------------	-----------

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ (Wilson) 95 a. (i) 1	7. 741-742	ναύφρακτον βλέπεις	ναύσταθμον βλέπεις	Int. (Suda) $\emptyset$
Βατράχ. (Chantry) 153 d 1	7. 35	ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα ὀκνηρὸς καὶ κατεσκελετευκῶς	ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα σκληρὸς καὶ κατεσκληκῶς	$\emptyset$ Δ (IA 1b: 47-48)
Εἰρήν. (Holwerda) 526 β [523] 1-3	7. 522	ἀστρατείας] [...] ἀντὶ τοῦ εὐδίας	ἀστρατείας] [...] ἀντὶ τοῦ εὐωδίας	$\emptyset$
Ἰππ. (Jones) 84 b. (II). 3	7. 728	εἰκότως διακείμενοι	ἐγκότως διακείμενοι	= codd. Δ (EB 3: 441)
Λυσιστρ. (Hangard) 664. 1-2	7. 135	ἐκάλουν, ὡς μὲν Ἀριστοτέλης, τῶν τυράννων δορυφόρους	ἐκάλουν, ὡς μὲν Ἀριστοτέλης, τοὺς τῶν τυράννων δορυφόρους	= codd.
Ὅρνιθ. (Holwerda) 445 c. a. 3	1. 2 r	τὰς εἰ ψήφους εὐδαιμόνου	τὰς εἰ ψήφους εὐδοκίμου	$\emptyset$
Σφήκ. (Koster) 289 d [288] 1-2	7. 9	καὶ ἐγγύτριά	καὶ ἐγγυτρίστρια	$\emptyset$
289 e [288] 2-3	7. 9	ἐγγυτριάς	ἐγγυτριστριάς	= Dindorf
Πλοῦτ. (Chantry) 23 e 2 (sch. rec.)	1. 1 r	εἰ δὲ εἰς τό, οὐ γὰρ παύσομαι	εἰ δὲ [εἰς] τό, οὐ γὰρ παύσομαι	= codd.
39 e 3-4 (sch. vet.)	1. 1 r	στεφάνω τε ἀμφιστάντες ἀβρῶ, τῇ μαντιπόλῳ	στεφάνω τε ἀμφιστέφαντες ἀβρῶ, τῇ μαντιπόλῳ	$\emptyset$
88 a 2-3 (sch. vet.)	1. 1 r	καὶ ἐπὶ τὸ ἐξημμένον	καὶ ἐπὶ τὸ ἐξημαρτημένον	$\emptyset$

88 a 7 (sch. vet.)	1. 1 r	νοούμενος ὁ Ζεὺς εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον	νοούμενος ὁ Ζεὺς ὡς τὸ πρῶτον αἴτιον	∅
119 d. a. 1-2 (sch. rec.)	1. 1 r	τὰ τούτων μῶρ' ἔμ' εἰ πύθοιτ' ἄν, ἐπιτρίψειε	τὰ τούτων μῶρ' ἔπη, (πύθοιτ' ἄν), ἐπιτρίψειε	Σ = cod. («μωρὰ ἔπη, εἰ πύθοιτο ἐμὲ ἀναβλέψαντα, ἐπιτρίψεταιί με»)
149 d 3 (sch. rec.)	1. 1 v	ὑπαγαγούσας	ὑπαγούσας vel ἐπαγούσας	đ («ὑπαγούσας»)
152. 3 (sch. vet.)	1. 1 v	σφόδρα δὲ ἄσημον	σφόδρα δὲ ἄσχημον (vel ἄσεμνον)	= cod. ⁿ (de ἄσεμνον)
168 a 2 (sch. vet.)	1. 1 v	διασείεται	διασύρεται	∅
285 a 1-2 (sch. rec.)	1. 1 v	ἄγω, νομίζω τὸ θυμῶ, καὶ τὸ συντρίβω	ἄγω, νομίζω τὸ τιμῶ, καὶ τὸ συντρίβω	đ («ἄγω τὸ νομίζω, ἄγω τὸ τιμῶ. καὶ "ἄγω" τὸ συντρίβω»)

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΕΥΡΥΠΠΙΔΗ (Schwartz) Ἰππόλ. 30. 2-4	7. 198	Ἄφροδίτης ἱερὸν ἐπὶ κακῶν Ἰππολύτου	Ἄφροδίτης ἱερὸν ἐπὶ σκοπῆν Ἰππολύτου	∅
Μήδ. 679. 3	7. 484	αὐτοῦ οὖν τῆς γαστρός	ἀσκού οὖν τῆς γαστρός	đ
Ὀρέστ. 1570 [1572]. 1	7. 856	αἱ φάναι τῶν οἴκων	αἱ στεφάναι τῶν οἴκων	đ
Φοιν. 159. 2	7. 793	ἑπτὰ φησὶ εἶναι	ἑπτὰ μῆσι εἶναι	∅
229 [238]. 3	7. 856	ἡ πρώτη ἔκρυσις τῆς σταφυλῆς	ἡ πρώτη ἔκφυσις τῆς σταφυλῆς	đ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΘΕΟΚΡΙΤΟ (Wendel) Φαρμακεύτρ. II. 35/36 a 12-13	7. 742	τὸν γὰρ χαλκὸν ἐπεῖδον ἐν ταῖς ἐλλείψει τῆς σελήνης	τὸν γὰρ χαλκὸν ἐπήχουν (vel ἔτυπτον vel ἐπάτησαν vel ἔπαιον) ἐν ταῖς ἐκλείψει τῆς σελήνης	= Hemsterhuys («ἐπήχουν»), † ⁿ («ἔπαιον») Δ (EB 4: 408)
---	--------	---	---	--

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ (Hude) 1, 74, 1, 6	7. 412	κατὰ δὲ ἄλλους τετρακόσiai ὀγδοήκοντα	κατὰ δὲ ἄλλους τριακόσiai ὀγδοήκοντα	∅
2, 37, 1, 22-23	7. 416	οἵτινες ἀπὸ μέρους ἤρχον	οἵτινες ἀπὸ γένους ἤρχον	∅
2, 62, 1, 3	7. 418	προσποίησιν] ἀπαγγελίαν	προσποίησιν] ἐπαγγελίαν	= codd.
3, 82, 2, 11	7. 422	οἱ ἰδιάζοντες ἀνειμένας τὰς γνώμας ἔχουσι	οἱ ἰδιάζοντες ἀμείονας τὰς γνώμας ἔχουσι	∅
4, 66, 2, 2	7. 429	τὸν ἄλογον τὸν γιγνόμενον	τὸν λόγον τὸν γιγνόμενον	= Hude ⁿ (dudit.)
5, 8, 4, 2	7. 433	μετὰ Κλεαρίδαν τάξας	μετὰ Κλεαρίδα τάξας	đ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟ (Rabe) <i>Άληθ. διηγ. Β'</i> 45. 1	7. 484	ἐπὶ κωδίῳ τὰ ἄκρα τῆς ὀδόνης	ἐπὶ κωδίου τὰ ἄκρα τῆς ὀδόνης	= codd.
<i>Ἀπολογ.</i> 11. 2-3	7. 472	πρὸς τοὺς χειμῶνας στενά	πρὸς τοὺς χειμῶνας στεγνά	= Naber ⁿ
<i>Βίων πρ.</i> [16 sed] l. inc.	7. 465	Κρατῖνος χείρωσι	Κρατῖνος χησί	∅
<i>Ζεὺς τραγ.</i> [30 [31]. 30 sed] l. inc.	7. 506	ἀνασοβουμένη] διαραττομένη	ἀνασοβουμένη] διαταραττομένη	∅ Δ (A1: 340)
[44 [42] sed] l. inc.	7. 507	ἐπηχεῖ] ἐπῆλθεν	ἐφήκει] ἐπῆλθεν	∅
<i>Λεξιφ.</i> 2-4. 19	7. 478	κανονικόν	κανόνιον	∅ đ
<i>Μακροβ.</i> [19 sed] l. inc.	7. 530	ἀποκαρτερῶν] ἑαυτὸν λιμῶ ἢ ἀγγχόνῃ ἐξάγων	ἀποκαρτερῶν] ἑαυτὸν λιμαγχονίῃ ἐξάγων	∅
<i>Ὅνειρ. ἢ ἀλεκτρ.</i> 7. 1	7. 507	πολύ] χυδαῖον γὰρ τὸ πολὺ	πολλόν] χυδαῖον γὰρ τὸ πολὺ	∅
<i>Περὶ τοῦ μὴ ῥαδ. πιστ. διαβολῆ</i> 24. 2	7. 522	ὥσπερ ἀσταρτίας καὶ μύρου	ὥσπερ ἀστρατείας καὶ μύρου	= Sophokles Greek Lex.
<i>Ῥητόρ. διδ.</i> 10. 7-8	7. 517	θεολόγου Γρηγορίου	θεολόγου Γρηγορίου <"ἢ μὴ διδάσκειν ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ">	đ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΟΜΗΡΟ [ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ] (Erbse) <i>Ἰλ. Σ.</i> 26. 1-3	7. 103- 104	Ἀνακρέων, ἠρωῖστί· Φερεκράτης, ἀντὶ τοῦ ταχέως	Ἀνακρέων, ἠρωῖστί· Φερεκράτης, ἀντὶ τοῦ παχέως	∅
---	----------------	---	---	---

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΟΠΠΙΑΝΟ (Bussemaker) <i>Ἄλιευτ.</i> 1. 201. 5- 6	7. 360	μέλαθρον τὸ μεγαρεῖον, παρὰ τὸ τὸν ἀέρα	μέλαθρον τὸ μαγειρεῖον, παρὰ τὸ τὸν αἰθέρα	= Bussemaker (solum de μαγειρεῖον)
1. 320. 6	7. 357- 358	τρία ζῶα ἀνέμων ἐπὶ τῇ θαλάσση	τρία ζῶων γένη ἀναίμων ἐστὶν ἐν τῇ θαλάσση	∅ (tantum «τρία ζῶα ἀναίμων ἐν τῇ θαλάσση»)
1. 320. 8-9	7. 357- 358	ὡς τὰ ὄστρεα τῶν ἀγκυῶν. τὰ μὲν λεγόμενα	ὡς τὰ ὄστρεα. τῶν δ' ἰχθύων (vel τῶν δ' ἀναίμων) τὰ μὲν λεγόμενα	∅
1. 320. 10-11	7. 357- 358	τὰ δὲ λεπιδωτά, τὰ δὲ φολιδωτά	τὰ δὲ λεπιδωτά, τὰ καὶ φολιδωτά	∅
1. 352. 1	7. 358	ἰστία] τὰ καργάρτια	ἰστία] τὰ κατάρτια	đ
1. 741. 3	7. 358	ἀμπνεύσωσι] ἀναδῶσι	ἀμπνεύσωσι] ἀνεδῶσι	∅

1. 755. 10	7. 358	οἷω τὸ κομίζω, οἷσω φάσεις	οἷω τὸ κομίζω, οἰσοφάγος	= cod.
2. 51. 6	7. 360	τὸ αἷμα διὰ μακρῶν βρεφίων	τὸ αἷμα διὰ μακρῶν φλεβίων	= cod.
2. 173. 9-10	7. 361	ὑφειμένα· ἐλεύθερα ὄντα λάβης	ὑφειμένα· ἐλεύθερα ὄντα λώβης	ἢ Φ
2. 308. 3	7. 362	ἐνιπλήσασα] [...] ἐβαλοῦσα	ἐνιπλήσασα] [...] ἐμβαλοῦσα	đ
2. 416. 1-2	7. 364	ἀναπλησίον θανάτου	ἀλλὰ πλησίον θανάτου	Φ
3. 188. 1	7. 354	ἀνιγραί· λεπταί, ἀνιαραί	ἀνιγραί· λεπταί, λυπηραί	Φ Δ (EB 8: 387)

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΙΝΔΑΡΟ (Drachmann) Νεμεον. 3. 51. 1-2	7. 220	εἰ δὲ ἀρίστη ἢ ἐπιθυμία τὸ ἀνδρὶ προσάπτειν	οὐδὲ ἀρίστη ἢ ἐπιθυμία τῷ (vel τοῦ) ἀνδρὶ προσάπτειν	đ (de οὐδέ), = cod. ⁿ (de τῷ)
4. 76. 1	6. 89	ἔνθα Τεῦκρος ὑπάρχει	ἔνθα Τεῦκρος ἐπάρχει	Φ
8. 1 b. 5	7. 221	πράξεις δέ φησι	πραεσι δέ φησι	= codd.
8. 48. 1-2	7. 222	τραύματα ἔλαβον	τραύματα ἔβαλον	= Drachmann ⁿ (possib.)
8. 58 b. 3	7. 222	οἰκόβιος γὰρ ἢ τῶν ἀδίκων δόξα καὶ εὐκατάκτος	ὀλιγόβιος γὰρ ἢ τῶν ἀδίκων δόξα καὶ εὐκάτακτος	= M. Schmidt (solum de ὀλιγόβιος)
Ὀλυμπιον. 1. 186. 1-2	6. 9-10	τοσοῦτοις νικηφόροις ὁμιλεῖν, οἷος εἶ σύ. χαίρω δὲ γράφων τοιάδε	τοιούτοις νικηφόροις ὁμιλεῖν, οἷος εἶ σύ. Χαίρις δὲ γράφει, τοιάδε	Φ
5. 20 e. 13-23	7. 206	θαλάμων κατασκευαστὸν Ἴππαριν τῇ Καμαρίνῃ παρέσχεν [...] εἶτα κόπτων τῶν Καμαριναίων τὰ ξύλα, εἰς κατασκευὴν δίδωσιν οἰκημάτων ἀμηχανούντων δὲ πρὸς τὴν καταγωγὴν	θαλάμων κατασκευᾶς τὸν Ἴππαριν τῇ Καμαρίνῃ παρέχειν (vel παρασχεῖν) [...] εἶτα κοπτῶντων τῶν Καμαριναίων τὰ ξύλα, εἰς κατασκευὴν δίδωσιν οἰκημάτων ἀμηχανούντων γὰρ πρὸς τὴν καταγωγὴν	= codd. (tantum «ἀμηχανούντων δέ»)
Πυθιον. 1. 109 b. 3	7. 211	εὐχέρειαν παρεχόμενος	εὐκαιρίαν παρεχόμενος	= codd.
1. 178. 2-3	6. 42	τῇ ἐχθροτάτῃ φιλοκερδεῖα	τῇ αἰσχροτάτῃ φιλοκερδεῖα	Φ
2. 32. 2-3	6. 44	ὑποστρεφόμενη τῶν προὑπαρξάντων ἀσφαλεστάτων ἔργων	ἐπιστρεφόμενη τῶν προὑπαρξάντων προσφιλεστάτων ἔργων	= Kayser (solum de προσφιλεστάτων)
2. 80 a. 1-2	7. 212	μονόμετρον καὶ ξένον τὴν φύσιν	μονότροπον (vel μονόμετρον) καὶ ξένον τὴν φύσιν	Φ
2. 108. 4	6. 48 &	διαπλέει καὶ μάχεται	διαπαλαίει καὶ μάχεται	đ

	7. 213 b			
3. 50. 2	6. 49	παρ' ἑτέρου πειθόμενοι	παρ' ἑτέρου πυθόμενοι	đ
10. 18. 1-2 (fort.)	7. 218	ἐνίκησε	ἐκίνησε	∅
11. 83 a. 2	6. 81 & 7. 219	τῆ αὐτῶν ἄτη καὶ βασκανία ἀμύνονται	τῆ αὐτῶν ἄγη καὶ βασκανία ἀμύνονται	∅

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΣΟΦΟΚΛΗ Αἴαντα (Χριστοδούλου) 227 a. 3-4	7. 857	μηδὲ ἑαυτοῦ ἀνασχέσθαι	μηδὲ ἑαυτοῦ ἀποσχέσθαι	∅
430 b. 2	7. 857	ἔπλεξε δὲ τὸ ὄνομα πρὸς τὸ αἰ̄ αἰ̄	ἔπαιξε δὲ τὸ ὄνομα πρὸς τὸ αἰ̄ αἰ̄	∅
609 a [610]. 4-5	7. 857	ὁ μὴ πλανώμενος, εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι	ὁ μὴ παλαίων, ἀλλὰ παρασκευαζόμενος εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι	† (tantum «παλαίων <ἀλλὰ παρακαθήμενος>» scr. Coray sec. ed.) Δ (EB 2: 144)
913 a. 2-3	7. 857	δυστράπελον τὸ ὄρυγμα, τὸ οὐκ εὐδιάλακτον	δυστράπελον [τὸ] ὄρυγμα, τὸ οὐκ εὐδιάλυτον	Int. (Suda) = codd.ª
Ἄντιγ. (Dindorf) 737. 2 (sch. Tricl.)	7. 89	καὶ τοὺς πολλοὺς τὴν αὐτοῦ	καὶ μὴ τοὺς πολλοὺς τὴν αὐτοῦ	∅ ∅
(Papageorgius) 1035. 1-1036. 1 [1034]	7. 94	ἄπρακτος ὑμῖν εἶμι] ὑφ' ἡμῶν τῶν μάντεων καὶ τῶν συγγενῶν. ἐξημπόλημαι] ἀνεμπόλητος. μὴ πεπραγματευμένος· καὶ Ὅμηρος [...] "οἷ τε πρηκτῆρες ἔασιν". κάμπεφόρτισμαι] προδέδομαι, φόρτος γεγένημαι, ἐποιήσαντό με φόρτον. ὑποπέπραγμα, πεπραγματεύμαι	ἄπρακτος ὑμῖν εἶμι] ὑφ' ἡμῶν τῶν μάντεων καὶ τῶν συγγενῶν ἀνεμπόλητος, μὴ πεπραγματευμένος· καὶ Ὅμηρος [...] "οἷ τε πρηκτῆρες ἔασιν". ἐξημπόλημαι. κάμπεφόρτισμαι] ὑποπέπραγμα, πεπραγματεύμαι, προδέδομαι, φόρτος γεγένημαι, ἐποιήσαντό με φόρτον.	Σ (solum pro κάμπεφόρτισμαι) ∅ (tantum «κάμπεφόρτισμαι»)
Ἠλέκτρ. (Dindorf) 96. 1-2 (sch. Tricl.)	7. 68	φιλοφρόνησις δὲ τοῦ φονίου Ἄρεος οὐδὲν ἔσθ' ἕτερον ἢ φόβος	φιλοφρόνησις δὲ τοῦ φονίου Ἄρεος οὐδὲν ἔσθ' ἕτερον ἢ φόνος	∅
(Brunck) 383. 1-2	7. 69	ἐν καλῷ] ἔγκαιρον	ἐν καλῷ] ἐν καιρῷ	∅
(Papageorgius) 635. 1	7. 856	πάγκαρπα] ἐπίπαν ὄσπρια ἔδυον τοῖς θεοῖς	πάγκαρπα] ἐπεὶ πανόσπρια ἔδυον τοῖς θεοῖς	† Δ (ΛΕ 1821: 9)
(Brunck) 1034. 2	7. 72	ἦτοι πειθίσομαι	ἦτοι πεισθήσομαι	đ
Οἶδ. Κολ. (de Marco) 781. 1	7. 71	προσφέρεις ἐμοί] ἀντὶ χάριτος	ἡδονῆς] ἀντὶ χάριτος δηλονότι	∅

		δηλονότι		
<i>Οιδ. Τύρ.</i> (Papageorgius) 222. 3	7. 856	καὶ ἄρτι αὐτὸς ἐνομίσθη ξένος ὦν	καὶ ἄρτι ἀστὸς ἐνομίσθη ξένος ὦν	= Lascaris
334. 4	7. 44	καὶ εἰς ὄργην ἐκβάλειας	καὶ εἰς ὄργην ἐμβάλειας	∅
742. 1	7. 56	τὰ πρὸ φωνῆς ταῦτα σημεῖα	τὰ προφανῆ ταῦτα σημεῖα	= Brunck
(Dindorf) 742. 1-2 (sch. Tricl.)	7. 56	ἀνδῶν, ὥσπερ ὑπὸ χροῶς περικεχυμένην ἔχων τὴν κεφαλὴν	ἀνδῶν, ὥσπερ ὑπὸ χροῶς περικεχυμένην ἔχων τὴν κεφαλὴν	∅
(Papageorgius) 1110. 2	7. 12	μὴ εἰς ἀμοιβὴν καὶ ὁμιλίαν ἐλθόντα	μὴ εἰς ἀμοιβαίαν ὁμιλίαν ἐλθόντα	∅

ΤΙΜΑΙΟΣ ΣΟΦΙΣΤΗΣ (Ruhnken-Koch) <i>Λεξικόν Πλάτ. λέξ., σ. 22</i>	7. 114	ἀπό τινος μέρους ἰσημέρου	ἀπό τινος μέρους ἢ σημείου	∅ ∅ Δ (EB 15: 331-332)
σ. 167, στίχ. 1	7. 104	οὐκ ἔτως. οὐκ ἐτησίως γεγραφώς, οὐ ματαίως	οὐκ ἐτός. οὐκ ἐτωσίως, ἢ τε τραγωδία σοφόν, οὐ ματαίως	= Ruhnken-Koch (solum Οὐκ ἐτός. οὐκ ἐτωσίως)
σ. 170, στίχ. 3	7. 248	σημαίνει δὲ καὶ τὰ πάλιν αὐτὰ ἐν Τιμαίῳ	σημαίνει δὲ καὶ τὰ πάλιν λυτὰ (vel παλίλλυτα vel πάλιν ῥυτὰ) ἐν Τιμαίῳ	∅
σ. 193, στίχ. 3	7. 58	Σηκόσ· ἔπαυλις τριγῶ περιεχομένη	Σηκόσ· ἔπαυλις θριγῶ περιεχομένη	= Ruhnken-Koch ⁿ

ΤΙΜΑΙΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ [ΠΛΑΤΩΝ, <i>Τίμαιος Λοκρός</i>] <i>Περὶ φύσιος κόσμῳ καὶ ψυχᾶς</i> (Marg) 94 d, σ. 207. 2-5	7. 249-250	σχημάτων ἦν τοῦτο. δηλούμενος ὦν [...] εἶποκα δῆλετο αὐτὸν διαλύειν	σχημάτων ἦν τοῦτο δῆ. λώμενος ὦν [...] εἶποκα δῆ λῶτο αὐτὸν διαλύειν	∅
95 c, σ. 208. 1-2	7. 251	μέσον ῥυσμῶ δίκαν [...] τὸ τρίτον ποτ' αὐτό	μέσον ἀριθμῶ δίκαν [...] τὸ τρίτον ποτ' αὐτό	∅ (tantum ποτ')
95 c, σ. 208. 2	7. 251	κἂν πάλιν καὶ παραλλάξ	κἄμπαλιν (vel καὶ ἀνάπαλιν) καὶ παραλλάξ	= Thesleff (dubit.; revera «κἄμπαλιν»)
101 d, σ. 220. 25	7. 252	εἶη κασσύρροον καὶ ἐν τὸ ζῶον	εἶη πασσύρροον (i.e. πᾶν σύρροον) καὶ ἐν τὸ ζῶον	∅ ∅
104 c, σ. 224. 10	7. 252	χαλάσασαι ἐς ὄψιν τῶν θείων	κἀνάξασαι (vel καὶ ἀνάξασαι vel	∅

			καὶ χαλάσασαι) ἐς ὄψιν τῶν θείων	
ΦΙΛΗΜΩΝ Ἀδῆλων δραμάτων (Kassel & Austin) 110 (119), 1	7. 182 & 7. 343	σύ γὰρ τίς ἐστίν, εἰπέ μοι παρρησία	σοὶ γὰρ τίς ἐστίν (vel γὰρ τίς ἐστίν), εἰπέ μοι, παρρησία	= Gaisford (solum de σοί, ἃ de aliis «γὰρ τίς ἐστίν»)
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 7, 382, 5	7. 234	κενοῦσα	μένουσα vel καινοῦσα	∅
ΜΑΝΟΥΗΛ ΦΙΛΗΣ (Dübner) Περὶ ζώων ιδιότητος 12, 297 (40)	7. 228- 229	τὰ στικτὰ συλλέγουσι μακρόθεν βρέφη	τὰ στεκτὰ συλλέγουσι μακρόθεν βρέφη	∅
ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ Παλατ. Ἀνθολ. (Beckby) 5, 13 (12), 7	7. 233	ἀλλὰ τιοδης ὀργῶντας	ἀλλὰ τιτθούς ὀργῶντας	∅ ∅
FOËS <i>Oeconomia Hippocratis</i> , σ. 123, στῆλ. b	7. 364	βλιχώδες	πλιχώδες	∅
σ. 154, στῆλ. a & b	7. 363	διαπεπλεγμένα	διαπεπλιγμένα	∅
σ. 190, στῆλ. a & b	7. 363	ἐκπεπλῆχθαι	ἐκπεπλίχθαι	∅
σ. 190, στῆλ. b	7. 363	ἐκπλήσσεσθαι	ἐκπλίσσεσθαι	∅

B. Οἱ λοιπές κριτικές παρατηρήσεις τοῦ Κοραῖ

ΚΛΑΣΙΚΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΧΦ. 490
ΑΘΗΝΑΙΟΣ <i>Δειπνοσοφ.</i> (Kaibel) 3, 40, 17-19	7. 322
l. inc. («πρίν, ἐρῶ σε, δεῖ μ' ἀπελθεῖν»)	7. 130-131
ΑΙΣΧΥΛΟΣ (West) <i>Ἄγαμ.</i> 934 [943]	7. 152

1064 [1072]	7. 153
1201 [1112]	7. 155
1206 [1217]	7. 155-156
1295 [1306]	7. 157
<i>Εὐμεν.</i> 908-910 [906-908]	7. 886-887
<i>Τκέτ.</i> 71 [74]	7. 865
84 [86]	7. 865-866
91-92 [95]	7. 866
337 [348]	7. 867-868
<i>Χοηφ.</i> 482 [478]	7. 881
ΑΝΑΚΡΕΩΝ (West) 32 (30 B.), 16	7. 130
33 (31 B.), 25	7. 130
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ <i>Τιππης</i> (Sommerstein) 211	7. 902
456	7. 897
<i>Πλοῦτος</i> (Coulon) 17 [16-17]	7. 890
<i>Σφήκες</i> (Sommerstein) 1348 [1347]	7. 894-896
ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ/ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ <i>Βασιλ. Α'</i> (Rahlfs) 20, 34	7. 15
25, 26	7. 369
30, 13	2. 6
<i>Βασιλ. Β'</i> (Rahlfs) 10, 3	7. 349
13, 32	2. 8
<i>Βασιλ. Δ'</i> (Rahlfs) 9, 30	2. 9
12, 13 [12]	2. 10
17, 9	7. 368
<i>Γενέσ.</i> (Wevers) 41, 48	7. 344
<i>Ἐξόδ.</i> (Rahlfs) 10, 6	7. 129
<i>Ἔσθρ. Α'</i> (Hanhart) 1, 32 [30]	2. 12
<i>Ἱερειμ.</i> (Rahlfs) 7, 9	7. 388
<i>Ἰησ. Ναυῆ</i> (Rahlfs) 7, 12	2. 1
13, 21	2. 2
<i>Κριτ.</i> [<i>Ἰησ. Ναυῆ</i>] (Rahlfs) 5, 27	2. 1
<i>Κριτ.</i> [<i>Ἰησ. Ναυῆ</i>] 5, 29	2. 1
<i>Κριτ.</i> 10, 16	2. 3-4

13, 23	2. 4
21, 6	7. 291
<i>Μακκαβ. Β'</i> (Rahlfs) 7, 11	7. 376
13, 12	2. 14
<i>Νεεμ.</i> (Rahlfs) 18 [8], 10	2. 12
<i>Παραλειπ. Β'</i> (Rahlfs) 9, 5	2. 11
ΕΥΡΙΠΠΙΔΗΣ <i>Τηπόλ.</i> (Stockert) 153-154 [153]	7. 199
ΗΣΥΧΙΟΣ (Latte) A 598	7. 124
B 1144	7. 263
E 2316	7. 669
(Schmidt) P 342	7. 676-677
464	7. 676-677
ΘΕΟΓΝΙΣ (Young) 1, 1085 [1043]	7. 192
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ <i>Ιστ.</i> 1 (de Romilly), 15, 2, 6	7. 407
1, 15, 2, 7	7. 407
1, 15, 3, 1-2	7. 407
1, 32, 5, 7	7. 408
1, 33, 1, 1	7. 408
1, 68, 4, 3	7. 411
1, 74, 1, 6	7. 412
2 (de Romilly), 42, 4, 10	7. 416
2, 44, 3, 5	7. 418
2, 64, 2, 4	7. 419
3 (Weil), 36, 4, 2	7. 418
3, 84, 2, 6-7	7. 423
4 (de Romilly), 28, 1, 4-5	7. 425-426
4, 51, 1, 3-4	7. 427
5 (de Romilly), 43, 2, 3	7. 433
5, 102, 1, 2	7. 435
6 (Bodin-de Romilly), 11, 1, 3-4	7. 425
7 (Bodin-de Romilly), 71, 1, 2-3	7. 446
8 (Weil), 27, 3, 7	7. 450
ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ <i>Δημοσθένους ἐγκώμιον</i> (Macleod) 5, 2-3	7. 545

12, 4-5	7. 547
24, 3	7. 551
Δις κατηγορούμενος (Macleod) 34, 18-19	7. 511
Ἐνάλιοι διάλογοι (Macleod) 4, 3, 9	7. 461
Ἐρμότιμος ἢ περὶ αἵρέσεων (Macleod) 74, 19-20	7. 476
Ἐρωτες (Macleod) 14, 11-12	7. 496
42, 12-15	7. 498
Θεῶν διάλογοι (Macleod) 17 (15), 1, 1	7. 459
Λούκιος ἢ ὄνος (Macleod) 14, 4	7. 503
40, 2	7. 505
Νεκρικοὶ διάλογοι (Macleod) 20 (10), 6, 6	7. 462
Ὀνειρος ἢ Ἀλεκτρῶν (Macleod) 29, 17	7. 509
Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων [Ἵπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος] (Macleod) 40, 11	7. 472
Τίμων ἢ μισάνθρωπος (Macleod) 43, 9-11	7. 457
Ἵπὲρ τῶν εἰκόνων (Macleod) 1, 3-4	7. 500
Φάλαις Α' (Bompaire) 9, 6	7. 487
Χαρίδημος ἢ περὶ κάλλους (Macleod) 19, 1-2	7. 569
22, 12	7. 569-570
23, 4-5	7. 571
Ψευδολογιστῆς ἢ περὶ τῆς ἀποφράδος (Macleod) 6, 2-3	7. 523
22, 4-5	7. 525
ΛΥΣΙΑΣ (Thalheim) 24, 1, 1	7. 8
ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ (Ideler) Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς 1, 33, σ. 124. 24-25	7. 299
1, 35, σ. 124. 30	7. 300
2, 41, σ. 125. 13-14	7. 302
2, 41, σ. 125. 15	7. 301
2, 41, σ. 125. 16	7. 301
3, 58, σ. 130. 18-19	7. 323
4, 73, σ. 132. 17	7. 274
ΟΠΠΙΑΝΟΣ (Mair) Ἄλιευτ. 1, 141-142 [141]	7. 353-354
5, 59	7. 364
Κυνηγετ. 4, 12-13 [12]	7. 366
ΠΙΝΔΑΡΟΣ (Maehler) Ἴσθμιον. 3/4, 17 b	7. 225

<i>Νεμεον.</i> 1, 23	6. 75-76
7, 25	6. 90-91
7, 41	6. 91-94
7, 59-60	6. 97-98
8, 34	7. 222
<i>Όλυμπιον.</i> 13, 10	6. 35-39 & 7. 210
<i>Πυθιον.</i> 1, 56	7. 211
2, 89	6. 19
3, 44	7. 214
4, 193	7. 215
12, 29-30	7. 220
<i>ΠΛΑΤΩΝ Αξίολχος</i> (Burnet) 364 b 4-5	7. 276-277
<i>Επινομίς</i> (Burnet) 980 d 3	7. 246
<i>Επιστολαί</i> (Moore-Blunt), Z' 340 a 4	7. 272
<i>Ερασταί</i> (Burnet) 134 b 1	7. 16
<i>Ευθύδημος</i> (Burnet) 275 c 4	7. 26
<i>Θεαίτητος</i> (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 168 d 2-3	7. 19
<i>Ίππαρχος</i> (Burnet) 228 e 7-a 1	7. 58
<i>Μενέξενος</i> (Burnet) 239 d 4-5	7. 59
<i>Νόμοι</i> (Burnet) 836 b 7-8	7. 116-117
<i>Παρμενίδης</i> (Burnet) 137 a 5-6	7. 257
<i>Συμπόσιον</i> (Burnet) 175 d 3-4	7. 258
<i>Τίμαιος</i> (Burnet) 82 e 7	7. 248
89 a 5-6	7. 249
<i>Φαίδων</i> (Duke, Hicken, Nicoll, Robinson, Strachan) 114 d 3	7. 14
<i>Φαίδρος</i> (Burnet) 246 d 4-5	7. 263
247 b 3	7. 263
248 c 4	7. 265
248 c 8-d 1	7. 265
<i>Φίληβος</i> (Burnet) 14 b 2-3	7. 39
<i>ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ Άγησίλαος</i> (Ziegler) 18, 8, 1	7. 737
38, 4, 2-3	7. 766
<i>Άγρις και Κλεομένης</i> (Ziegler & Gärtner) 15, 2, 1-3	7. 771

48 (27), 7, 2	7. 773
59 (38), 4, 3	7. 774
Ἀλέξανδρος (Ziegler & Gärtner) 60, 10, 2-3	7. 769
Ἀλκιβιάδης (Ziegler & Gärtner) 24, 7, 4	7. 738
Ἀντώνιος (Ziegler & Gärtner) 24, 7, 2-8, 4	7. 781-782
Ἀριστείδης (Ziegler & Gärtner) 22, 3, 6	7. 747
Βροῦτος (Ziegler & Gärtner) 40, 7, 1-8, 3	7. 787
Γάιος Μάρκιος (Ziegler & Gärtner) 38, 2, 3-4	7. 740
Γάλλος (Ziegler) 26, 4, 1-2	7. 792
Δημήτριος (Ziegler & Gärtner) 38, 4, 5-6	7. 780
Δίων (Ziegler & Gärtner) 16, 2, 1-2	7. 784
Θεμιστοκλής (Ziegler & Gärtner) 6, 4, 2-3	7. 727
Κράσσοι (Ziegler & Gärtner) 24, 5, 6-7	7. 764
Λεύκολλος (Σύγκρισις) (Ziegler & Gärtner) 45 (2), 7, 5-6	7. 759
Νικίας (Ziegler & Gärtner) 15, 1, 3	7. 760
Νουμάς (Σύγκρισις) (Ziegler) 24 (2), 3, 1	7. 723
Ὅθων (Ziegler) 4, 6, 2-3	7. 792
Πομπήιος (Ziegler) 10, 9, 1-2	7. 767
76, 8, 1-2	7. 768
Σόλων (Ziegler & Gärtner) 14, 9, 8	7. 724
Σύλλας (Ziegler) 17, 8, 5	7. 756
Φάβιος Μάξιμος (Ziegler & Gärtner) 3, 4, 6	7. 733
10, 5, 5-6	7. 722
12, 3, 3-4	7. 734
14, 3, 2	7. 734
ΗΘΙΚΑ Ἀποφδέγματα λακωνικά (Fuhrmann) 219 D 1-2	7. 799
Περὶ Ἰσίδου καὶ Ὀσίριδος (Froidefond) 355 D 6-7	7. 807-808
Περὶ σαρκοφαγίας Β' (Hubertt & Drexler) 998 B 5-6	7. 835
Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Α' (Frazier & Froidefond) 332 C 1-2	7. 805
Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας (Dumortier & Defradas) 496 C 8	7. 813
496 E 12	7. 813
Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας (Lachenaud) 869 A 11	7. 828

Περὶ τοῦ ἀκούειν (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 39 A 7-8	7. 795
39 E 9-10	7. 795
Περὶ τοῦ πότερον τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος πάθη χεῖρονα (Dumortier & Defradas) 500 D 4	7. 814
Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων (Lachenaud) 905 B 2	7. 829
Περὶ τῶν ἐκλελοιπότην χρηστηρίων (Flacelière) 432 F 5-6	7. 810
Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν (Paton & Wegehaupt & Gärtner) 15 D 6	7. 794
Συμποσιακῶν Α' (Fuhrmann) 612 D 7	7. 817
Συμποσιακῶν ΣΤ' (Fuhrmann) 687 C 2	7. 820
Συμποσιακῶν Η' (Frazier & Sirinelli) 723 F 2	7. 824
735 C 6	7. 825
ΣΟΦΟΚΛΗΣ (Lloyd-Jones & Wilson) Αἶας 674-675 [684]	7. 184
Ἀντιγόνη 25	7. 77
30 [29]	7. 77
134	7. 78-80
387 [386]	7. 84-85
782 [781]	7. 90-91
Ἡλέκτρα 221-225	7. 68
451	7. 903
466-467	7. 69-70
1485	7. 74
Οἰδίπους Τύραννος 78 [79]	7. 13
100-101 [100]	7. 21
1477 [1476]	7. 57
Φιλοκτήτης 911	7. 132
ΣΤΡΑΒΩΝ Γεωγραφ. 1 (Aujac), 2, 2, 26	7. 588
1, 2, 8, 31-32	7. 590
1, 2, 27, 22-23	7. 592
3 (Lasserre), 2, 8, 2-3	7. 610
3, 3, 7, 36	7. 613
5 (Lasserre), 1, 8, 9-10	7. 620
5, 4, 5, 19	7. 626
6 (Lasserre), 1, 12, 49	7. 633
7 (Baladié), 3, 4, 11-12	7. 640-641

7, 3, 8, 12	7. 641-642
7, 4, 6, 15	7. 643
8 (Baladié), 6, 16, 50	7. 646
9 (Baladié), 2, 4, 17-29	7. 650
9, 5, 12, 14	7. 652
10 (Lasserre), 4, 21, 34-35	7. 659
11 (Lasserre), 4, 2, 12	7. 663
12 (Lasserre), 2, 7, 31-32	7. 669
14 (Jones), 2, 23, 12-13	7. 679
15 (Jones), 1, 21, 23-24	7. 686
15, 3, 15, 12	7. 699
16 (Jones), 2, 3, 4	7. 702
17 (Jones), 3, 16, 31-32	7. 716
ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΟΠΠΙΑΝΟ (Bussemaker) <i>Ἀλιευτ.</i> 2. 89. 1-4	7. 360
ΤΥΡΤΑΙΟΣ (Prato) 8 (8), 19 [11, 19]	2. 1